

LATVIJAS BRUŅOTIE SPĒKI UN TO PRIEKŠVĒSTURE

93-4
L 7

L
35

EDGARS ANDERSONS

LATVIJAS BRUŅOTIE SPĒKI UN TO PRIEKŠVĒSTURE

1983

VĀKU ZĪMĒJIS GVIDO AUGUSTS

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA
93— 2.919

0309079810

DAUGAVAS VANAGU CENTRĀLĀS VALDES IZDĒVUMS

EDGAR ANDERSON (1920)

ARMED FORCES OF LATVIA AND THEIR HISTORICAL BACKGROUND

Summary in English

COPYRIGHT 1983 by Dr. Edgar Anderson
All rights reserved

DAUGAVAS VANAGU APGĀDS, 1983

PRINTED BY AMBER PRINTERS & PUBLISHERS LTD. TORONTO, CANADA

Fotomontāža. 1935. gadā.

IEVADS

Latvijas republikas bruņotajiem spēkiem līdz šim veltītas četras grāmatas: *Latvijas armija un flote* (1928), *Latvijas armija 20 gados* (1940), pulkv. Aleksandra Plensnera *Mūsu armija* (1930) un *Mūsu armija valsts 20 gados* (1938). Šīs grāmatas pašos pamatos ir fotografiju albumi ar ieskatu latviešu strēlnieku un Latvijas atbrīvošanas cīņās, lielu uzmanību pievēršot latviešu kaŗavīru tradicijām un Latvijas neatkarības ideoloģijai, piesardzīgi sniedzot arī nelielu aprakstu par Latvijas armijas miera laika organizāciju un spēku. Latvijas neatkarības laikā dabiski nebija iespējams detaļās izdiskutēt Latvijas armijas vienību uzbūvi, valsts aizsardzības plānus un pieejamos resursus, jo tas bija valsts noslēpums.

Mēs gandrīz neko nezinām par seno latviešu kaŗavīru gaitām. Lai nerastos līdzīgs stāvoklis attieksmē pret modernās, neatkarīgās Latvijas bruņotajiem spēkiem, šīs grāmatas autors laikā no 1956.—1966. gadam iespēju robežās ir centies restaurēt Latvijas bruņoto spēku izveidošanos un uzbūvi, iepazīties ar to aizstāvēšanās plāniem un spēku resursiem, attieksmēm ar kaimiņu zemēm un to bruņotajiem spēkiem un eventuālām izredzēm kaŗa apstākļos. Izmantojot savu Amerikas Savienoto Valstu diplomātijas un kaŗa vēsturnieka stāžu, šīs grāmatas autoram bija iespējas iepazīties ar Amerikas Savienoto Valstu, Lielbritanijas un Vācijas militārās izlūkošanas dienesta archīviem attieksmē pret Baltijas valstīm un to rīcībā esošiem Padomju Savienības militārās izlūkošanas dienesta materiāliem. Palīgā nāca liels skaits Latvijas, Lietuvas un Igaunijas armiju virsnieku ar saglabātu informāciju un atmiņu fragmentiem, Polijas militārās izlūkošanas dienesta virsnieki un ASV Aizsardzības ministrijas un kaŗa flotes vēsturnieki, kā arī daži britu virsnieki.

Šīs grāmatas autors ir sniedzis arī nelielu atskatu latviešu karavīru un atsevišķu latviešu karavīru formāciju darbībā pagātnē seno latviešu valstiņās, vācu, zviedru, poļu, Kurzemes un Zemgales hercogistes, krievu, holandiešu un padomju bruņotajos spēkos līdz 1920. gadam, gan neizsekojot kauju gaitām, kas ir cita rakstura pētījumu uzdevums. Grāmata ietver periodu līdz 1940. gadam, tikai pieminot *latviešu* vienības Vācijas un Padomju Savienības bruņotajos spēkos II Pasaules karā un neizsekojot to darbībai un uzbūvei, jo tam veltīti citi pētījumi, piem. monumentālais kopojums *Latviešu karavīrs Otrā Pasaules karā laikā* (8 sējumi, 1970—82) un Artura Silgaiļa *Latviešu leģions* (1962). Pēc tam kad 1956. gadā Latvijā nolikvidēja t.s. Latviešu divīzijas atliekas, pasaulē vairs nav nacionālu latviešu vienību. Arī II Pasaules karā latviešu vienības vācu un padomju oficiālajā sarakstē figurēja galvonokārt ar numuriem, tāpat pēckara amerikāņu un britu dienestā esošās latviešu sardžu un darba rotas, tikai retumis minot to latvisko izcelsmi un sastāvu.

Lasītāju rokās pirmo reizi nonāk iespējami pilnīgs pārskats par Latvijas bruņoto spēku uzbūvi un vadību, pa daļai balstoties arī uz autoram pieejamo slepeno Latvijas armijas militāro literātūru, par ko jāpateicas Daugavas Vanagu organizācijas vadībai. Sniegts ieskats arī dažādu palīgdienestu un drošības iestāžu uzbūvē, kara rūpniecībā, satiksmē un kuģniecībā, sakaru līdzekļos, saimnieciskos un financiālos resursos, attieksmēs ar pārējo Baltijas valstu armijām un to uzbūvē un plānos, attieksmēs ar kaimiņu lielvalstīm un zemes aizsardzības plāniem. Pārskati par paredzētajām kara laika vienībām ir tikai aptuveni, balstīti uz hipotētiskiem plānojumiem, kuŗus kā bazi lietoja Latvijas armijas augstākā vadība. Daudz grāmatā izmantotās informācijas ir snieguši Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armijas virsnieki. Sakarā ar laika plūsmā radušamies atmiņas robiem un traucējumiem šī informācija ir dažviet nepilnīga un pretrunīga. Autors ir centies iespēju robežās šos robus daļēji aizpildīt un pretrunas novērst. Tā kā Latvijas bruņotie spēki bija atbildīgi par Latvijas iedzīvotāju dzīvībām, Latvijas un latviešu tautas nākotni, autors ir sniedzis nelielu ieskatu arī cilvēciskajos faktoros, mēģinot atklāt bruņoto spēku augstāko vadītāju sagatavotību saviem uzdevumiem, cik tas faktiski ir bijis iespējams.

Šī darba pamats ir publicēts jau 1968. gadā vācu valodā kā *Die militärische Situation der baltischen Staaten* un vēlāk fragmentos arī angļu valodā, bet pilnīgam izdevumam latviešu valodā bija jāgaida līdz 1983. gadam. Tas tomēr darba autoram radīja iespējas pētījumu nepārtraukti paplašināt, korrigēt un papildināt tā saturu. Šīs grāmatas autors

vēlas lasītāju uzmanību pievērst arī pirmajai un pagaidām vienīgajai latviešu kaŗa vēsturei — Dr. Edgara Dunsdorfa sējumam *Mūžīgais latviešu kaŗavīrs* (1966).

Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture varēja nākt klajā, daudziem latviešu kaŗavīriem nākot talkā. Vispirms ar pateicību jāpiemin ģen. Eduards Kalniņš un Jānis Lavenieks, pulkv. Pēteris Kaņeps, Alberts Liepiņš, Roberts Osis, Aleksandrs Plensners un Arturs Silgailis, pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, Pēteris Dzērve, Voldemārs Ginters, Rūdolfs Kociņš, Jūlijs Ķikulis, Kārlis Plūmanis, Jānis Rucels un Žanis Vittenbergs, majori Kārlis Augstkalns un Vilis Hāzners, kapt. Oskars Caunītis, Kārlis Ercums, Kārlis Kalacis, Ārvalds Mārtiņš Kalniņš, Augusts Lācis, Voldemārs Likerts, Edgars Mittenbergs, Roberts Riks, Arvēds Strazdiņš, Leonīds Indriķis Uijerts un citi, kas minēti grāmatas beigās, Sandors Abens, Alfrēds Gerbers, Kārlis Irbītis un Albīns Sietiņsons, kā arī 7. Siguldas kājnieku pulka piemiņas fonds. Tāpat pateicībā jāpiemin lietuviešu ģen. Mikas Reklaitis un pulkv.-ltn. Povilas Labanauskas, igauņu pulkv.-ltn. Elmar Lipping un maj. John Madise, poļu kapt. Jerzy Niezbrzycki (ASV pazīstams kā prof. Richard Wraga) un somu pulkv. Jukka L. Mäkelä, britu feldmaršals Tunisas grāfs Harold Rupert Alexander un vācu fregates kapt. Heinz von Bassi. Nozīmīgi bija arī ASV un Lielbritanijas militārajos un admirālitātes archīvos saglabātie materiāli par Baltijas valstīm, ieskaitot tur iegūtos vācu un padomju militāro iestāžu materiālus par Baltijas zemēm. Ar pateicību jāmin arī šīs grāmatas autora darba biedri un kollēgas viņu vārdu pareizā rakstībā — pulkv. prof. Dr. Richard Felix Staar, pulkv. prof. Dr. Charles Burton Burdick, pulkv. prof. Dr. Benjamin Hazard, dekāns komodors Dr. Gerald Everett Wheeler un prof. Witold S. Sworakowski par dažāda veida atbalstu un padomiem. Nav piemirstami arī šīs grāmatas autora bijušie studenti un vēlākie kollēgas — gaisa spēku štāba pulkv. Deryl Blaine Moyer, kaŗa flotes un armijas vēsturnieki Victor De Mattei, William B. Fletcher, Karl Hoover, Karl Biery Lautenschläger un Charles Lewis Sullivan, kas paveica lielu vairumu melnā darba savu valodu zināšanu robežās.

Sevišķa pateicība pienākas Daugavas Vanagu organizācijai un tās apgāda vadītājam Jānim Alfrēdam Bērziņam par rūpēm, lai šis darbs nāktu klajā, uzņemoties visas techniskās un materiālās raizes. Šī darba autors vienmēr sirsnīgā pateicībā atcerēsies militāro vēsturnieku Viļa Hāznera un Induļa Kažociņa pašuzupurēšanos, atliekot citus pienākumus, lai lielā rūpībā un darba mīlestībā izlasītu grāmatas manuskriptu un sniegtu daudz vērtīgu padomu un papildinājumu. Tāpat autors al-

laž atcerēsies virspulkveža Artura Silgaiļa draudzību, uzmudinājumus un padomus. Lielu darbu grāmatas techniskajā sagatavošanā ir ieguldījis mākslinieks Gvīdo Augusts un Gaujas apgāda vadītājs Roberts Krūklītis, par ko arī viņiem lai ir sirsnīgs grāmatas autora paldies.

Šīs grāmatas izdošanu tieši vai netieši, bieži citu projektu robežās, atbalstījušas šādas iestādes gan ar stipendijām, gan materiāliem — California State University and College System, San Jose State University, American Council of Learned Societies, American Philosophical Society, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, The Library of Congress, National Archives of the United States of America, Public Record Office London & Kew, United States War College, United States Naval College, kā arī Latviešu Fonds, korporācija Talavija, Amerikas Latviešu Apvienības un Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības Kultūras fondi. Visām palīdzīgajām organizācijām, personām, iestādēm un institūcijām autors izsaka savu dziļāko pateicību, bet jo sevišķi Daugavas Vanagu organizācijai. Izcila atzinība pienākas arī Amber Printers & Publishers Ltd. darbiniekiem un vadībai par izcili rūpīgo darbu, personīgo interesi un rūpēm, lai šī grāmata klajā nāktu iespējami labā apdarē. Vāka zīmējuma autors ir mākslinieks Gvīdo Augusts, kas sagatavojis arī fotografiju izlasi un veicis daļu schēmu zīmējumu. Pārējās schēmas darinājis pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, par ko abiem jo sirsnīgs paldies.

I NODAĻA

BRUŅOTO SPĒKU NEPIECIEŠAMĪBA

Vispārējā situācija

Vēsture liecina, ka pastāv tikai tās tautas, kuŗām ir spēcīga griba dzīvot, nacionālā un vienotības apziņa un kas grib un spēj aizsargāt sevi un savu zemi. Latvija laikā no 1918.—1920. gadam kļuva neatkarīga valsts, un latviešu tauta pirmo reizi jaunākajos laikos kļuva noteicēja savā zemē galvenokārt pateicoties Latvijas nacionālajiem bruņotajiem spēkiem, kam pievienojās spēja veikli izmantot starptautisko situāciju. Ja nebūtu Latvijas nacionālās armijas, Latvija būtu pazaudējusi savu neatkarību jau pašos pirmajos valsts pastāvēšanas gados. Kaŗa laikā latviešu strēlnieki un vēlāk nacionālās armijas kaŗavīri radīja respektu pret latviešiem kā kaŗavīriem starptautiskajā forumā. To liecina liels skaits angļu, franču, vācu, amerikāņu un krievu avotu.

Latviešu tauta pamatoti var lepoties ar savu lielo darba mīlestību, izturību, spējām piemēroties apstākļiem, augstu morālisku apziņu, lirisku noskaņu un praktisku pieeju reālās dzīves problēmām. Jau vissenākie vēstures avoti, archaioloģiskās liecības un latvju tautas gara mantas liecina, ka latvieši vajadzības gadījumā spēja arī sevi aizstāvēt, kaŗot un iedvest bailes un respektu pretiniekos. Senajās skandinavu sāgās, vācu viduslaiku chronikās un seno ceļotāju piezīmēs ir daudz liecību par latviešu senču lielo varonību bieži sadursmēs ar skaitliski un techniski daudzkārt pārāku pretinieku.

Mēs atrodam liecības par seno kuršu piedalīšanos leģendārajā Bravelliras kaujā ap 750. gadu, lasām Rimberta biografijā par kuršu uzvaru jūras kaujā pret dāņiem 852. gadā; arī citi avoti liecina par kuršu sirotāju gaitām pašā Dānijā un Zviedrijas piekrastes salās. Senajās skandinavu sāgās paviz seno kuršu valdnieku Lokera, Dorņa un Tautegodes vārdi.

Kamēr kurši cīnījās ar dāņiem un zviedriem, Latvijas austrumu daļā mūsu senčiem bija jācīnās pret slavu uzmākšanos. 1106. gadā zemgaļi sakāva Polockas kņaza Vseslava septiņu dēlu vadīto karaspēku un iznīcināja ap 9.000 uzbrucēju. Vēl tajā pašā gadā viņi smagi sakāva arī Polockas kņaza Borisa karaspēku. Piecus gadus vēlāk (1111. gadā) letgaļi sakāva Novgorodas karaļa vadoni Mstislavu. 75 gadus vēlāk sākās senlatviešu valstiņu 100 gadu brīvības karš pret vāciešiem, kas beidzās ar visas Latvijas pakļaušanu iebrucējiem; arī šajā ilgajā laika posmā latviešu karotāji ierakstīja slavas pilnas lappuses latviešu tautas vēsturē.

Pat latviešu ienaidnieku chronikās vērojama apbrīna latviešu varoņdarbiem, kā to liecina atsevišķu epizodu apraksti: beverīnieša Roboama drosme 1208. gadā, Dotes un Paika varonība 1211. gadā, letgaļu karavadoņa Rūsiņa darbība 1212. gadā. Chronika cildina no saviem ļaudīm atgrieztā letgaļu karavīra Veķa, Roboama brāļa, varonīgo un ilgstošo cīņu 1218. gadā, vienam pret deviņiem krievu karavīriem, kamēr viņš beidzot saļimis pēc dūriena mugurā. Cildināti arī letgaļu valdnieki Meluķis un Vargribis sakarā ar viņu iebrukumu krievu zemēs 1219. gadā. Apbrīnots arī Zemgales karalis Viestarts (Viesturs), kas 1230. gadā izsities no pilnīga ielenkuma, nāvīgi ievainojot pretinieku vadoni. Latvijas vēsturē neizdzēšamā piemiņā paliks seno latviešu uzvaras Saules kaujā 1236. gada 22. septembrī un Durbes kaujā 1260. gada 13. jūlijā, tāpat kuršu un viņu sabiedroto varonīgā cīņa ielenktajā Dzinteres pilī 1260. gadā, izvēloties bojā eju liesmās padošanās vietā. Slavas apmirdzēti ir arī zemgaļu valdnieku Šabja un Nameiša vārdi vēlākajos gados. Pēdējie Zemgales aizstāvji 1290. gadā labāk devās trimdā nekā padevās ienaidniekiem. Daļa zemgaļu turpināja cīņas pret savas zemes ieņēmējiem Prūsijā un Lietuvā, un divi viņu pārstāvji vēl 1300. gadā nokļuva Romā, kur lūdza pāvesta aizsardzību savai zemei un tautai.

Ar to latviešu tautas militārā vēsture nobeidzās. Visos nākamajos gadsimtos mēs laiku pa laikam sastopamies ar latviešu karavīru formācijām un atsevišķiem izciliem karavīriem citu valstu armijās. Livonijas konfederācijas laikā sastopamies ar latviešu lauksargu pulkiem un pat ar atsevišķām latviešu militārām formācijām savu komandieŗu vadībā. Par kauju nopelniem ar lēņiem apbalvoja Hermani Dumpīti (Dumpjāni), Dragūnu, Andreju Gaili, Andreju Peniķi, Kalēju un citus. Liels skaits latviešu karavīru piedalījās lielajā Smolinas ezera kaujā 1502. gada 13. septembrī. Livonijas karaļa laikā maskavieši organizēja latviešu karaspēka formācijas, kuŗās kādu laiku bija ap 4.000 latviešu karotāju.

Livonijas karam sekojošā zviedru un poļu karā apmēram tikpat daudz latviešu cīnījās pret poļiem 1601. gadā. Latviešu karavīri cīnījās zviedru karaļa Gustava II Ādolfa, Kārļa X un Kārļa XII karaspēkā, latviešu virsniekiem Ansim Frankam un viņa dēliem Johanam un Kasparam izpelnoties sevišķu atzinību. Latvieši bija arī Kurzemes un Zemgales hercogistes karaspēkā, Polijas un Krievijas imperijas bruņotajos spēkos. Poļu karakuģa komandieris un desanta organizētājs Jānis Stakle izpelnījās izcilu uzmanību 1700—01. gadā. Krievu armijas rindās latviešu karavīri pārsoļoja visu Eiropu un Āziju. Daži latviešu karavīri arī tur izpelnījās lielu atzinību par savu varonību. Tādi bija Andrejs Lapiņš 1807. gadā par kauju nopelniem Prūsijā, Ansis Kristapers par kauju nopelniem Parīzes ieņemšanas laikā 1813. gadā un latgaļu karavīru Vistiņu ģimene, vienam brālim iegūstot poručika pakāpi un otram kļūstot par majoru 1820-os un 1830-os gados. Jau pirms I Pasaules kara sastopam latviešu tautības ģenerāļus krievu bruņotajos spēkos.

Izcilu varonību demonstrēja divi latviešu cietokšņu bataljoni kaujās Lietuvā un pie Jelgavas 1915. gada sākumā, latviešu karavīri krievu XX korpusa sastāvā Austrumprūsijā 1915. gada februārī, latviešu strēlnieku vienības 1916. gada marta un jūlija ofensīvās, Nāves salā un leģendārajās Ziemsvētku kaujās un janvāra ofensīvā 1917. gadā, kā arī Rīgas aizstāvēšanas operācijās 1917. gada septembrī. Leģendāras bija arī padomju latviešu strēlnieku cīņas Maskavā 1918. gada 7. jūlijā, Kazaņā 5.—10. sept., Orlas kaujās 1919. gada 11.—17. okt., pie Perekopiem 1920. gada 13.—14. aprīlī, pie Kahovkas no 9. jūnija līdz 7. augustam, un Krimas pussalā 13. un 14. novembrī, kas netieši veicināja arī Latvijas neatkarības nostiprināšanu, sagraujot krievu baltgvardu plānus. Tāpat leģendāras ir arī 1. Latvijas atbrīvošanas bataljona (Troicas pulka) 6.000 km. gaŗās pārgājiena operācijas pastāvīgās cīņās Sibirijā 1919./1920. gadā maj. Pēteŗa Dardzāna vadībā.[1]

Arī Latvijas atbrīvošanas karš nebija bez spilgtiem momentiem kaŗa vēsturē. Latvijas nacionālās armijas pirmdīglis bija saskatāms Latvijas Tautas padomes politiskās platformas 1918. gada 17. novembrī IV iedalījumā, kas paredzēja Latvijas tautas milicijas (tautas aizsardzības spēka) dibināšanu. 22. novembrī nodibināja Apsardzības ministriju, kuŗas pirmais pārvaldnieks bija kapt. Roberts Dambītis. 3. decembrī nodibināja pirmo Latvijas kaŗaspēka formāciju — Instruktoru rezervi kapt. Jāņa Baloža vadībā, un 6. decembrī amatā stājās pirmais Apsardzības ministrs Jānis Zālītis. Decembŗa sākumā radās arī Cēsu rota. 20. decembrī nodibinājās Studentu rota un 26. decembrī Virsnieku rezerves rota pulkv.-ltn. Oskara Kalpaka vadībā. 1919. gada

LATVIJAS VALSTS BIBLIOTĒKA
93— 2.919

5. janvārī Kalpaks visas latviešu vienības apvienoja Latviešu atsevišķā bataljonā, kas 1919. gada 21. martā radīja pamatu 1. Latviešu atsevišķai brigādei pulkv.-ltn. Jāņa Baloža vadībā. 1919. gada 3. februārī kapt. Jorģis Zemitāns sāka organizēt latviešu karaspēku Igaunijā un Ziemeļlatvijā, kas 31. martā radīja pamatu Ziemeļlatvijas brigādei. Abas brigādes 1919. gada 10. jūlijā apvienoja Latvijas armijā ģen. Dāvida Sīmonsona vadībā.

Jau 1918. gada 22. decembrī Cēsu rotas karavīriem radās pirmā sadursme ar pretiniekiem Raunas upes krastā, bet 1919. gada 16. janvārī kaujā pie Lielauces krita pirmie Latvijas nacionālās armijas karavīri — leitnanti Kārlis Dambītis un Frīdrichs Liepa, kara ierēdnis Vilis Cīrulis un instruktors Jānis Būrmeisters. Izcilu varonību demonstrēja kapt. Pauļa Zolta rota izmisuma cīņā pie Kaugurciema 1919. gada 18. maijā, komandierim krītot varoņa nāvē. Izcilas bija pulkv.-ltn. Jūlija Jansona vadītā 1. (vēlāk 4.) Valmieras kājnieku pulka gaitas 1919. gada pirmajā pusē, tāpat 2. (vēlāk 5.) Cēsu kājnieku pulka cīņas līdzās igauņu sabiedrotajiem pie Cēsīm 1919. gadā no 21.—24. jūnijam, pulkv.-ltn. Krišjāņa Berķa vadībā. Izcilu varonību pie Vidrižiem 1919. gada 19. jūnijā demonstrēja varoņa nāvē mirušais flotes virsnieks Vilis Ģelbe. Kaujās krita arī latviešu nacionālā karaspēka pirmais komandieris pulkv. Oskars Kalpaks traģiskā sadursmē pie Skrundas 1919. gada 3. martā. Lielu varonību demonstrēja arī 9. Rēzeknes kājnieku pulks Daugavgrīvas cietokšņa ieņemšanas operācijās 1919. gada 15. oktobrī pulkv.-ltn. Ludviga Bolšteina vadībā, latviešu karaspēka vienības Pārdaugavas atbrīvošanas operācijās no 3.—11. novembrim pulkv. Pēteŗa Radziņa izplānojumā, kam sekoja Jelgavas ieņemšana 21. novembrī. Izcilu varonību demonstrēja arī latviešu karaspēks Liepājas aizstāvēšanas operācijās 1919.g. 14. novembrī pulkv.-ltn. Oskara Dankera vadībā, Daugavpils ieņemšanas operācijās 1920. gada 3. janvārī poļu ģen. Edvarda Smiglija-Ridza vadībā, Ziemeļlatgales operācijās 1920.g. janvārī pulkv. Berķa vadībā, kā arī Rēzeknes ieņemšanas operācijās 21. janvārī, kur gan izcilākā nozīme bija Latvijas vācu zemes sargu karaspēkam angļu pulkv. Haralda R. Aleksāndera (vēlākā feldmaršala) vadībā. Tīri leģendāras bija kapt. Artura Aparnieka, Hugo Helmaņa un Reinholda Veckalniņa vienību operācijas pretinieka aizmugurē no 1918.—20. gadam.

Šajā nodaļā nav iespējams pieminēt visas ievērojamākās kaujas un visus varonīgākos karavīrus. Viņu darbībai un piemiņai veltīti citi sējumi.[2]

Grāmatas autors šeit centies tikai īsumā izsekot latviešu karavīru gaitām no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām, senās Latvijas val-

stiņās, citu tautu virskundzībā un brīvības cīņu posmā, atsevišķu Latvijas armijas ieroču šķiru priekšteču gaitām pieskaroties arī tālākās nodaļās. Visos iepriekšējos gadsmitos, sākot ar 9. gadsimtu, latviešu karavīri gan lielās formācijās, gan nelielās grupās un arī kā atsevišķi cīnītāji ir piedalījušies gan savas dzimtenes aizsargāšanā pret ārējiem ienaidniekiem, gan cīnījušies citu tautu armijās ārpus savas dzimtenes robežām — Holandē, Dānijā,Krievijā, Kaukazā, Balkānos, Vācijā, Francijā, Gambijā un Tobago. I Pasaules kara beigu posmā un Krievijas pilsoņu karā parādījās jau lielas latviešu karavīru slēgtas formācijas — brigādes un divīzijas, bet Latvijas atbrīvošanas kara laikā izveidojās Latvijas nacionālā armija un Padomju Latvijas armija. Padomju Latvijas armiju pēc neveiksmēm izformēja jau 1919. gada 30. maijā, bet Latvijas nacionālā armija paspēja veikt savu uzdevumu — atbrīvot Latviju no ārējiem iebrucējiem un, ironiskā kārtā, arī no palīgiem, kas centās palikt zināmās Latvijas territorijās uz visiem laikiem.[3]

Latvijas kara laika armijas demobilizācija

1920. gada 13. augustā Latvijas nacionālās armijas virspavēlnieks ģen. Jānis Balodis 124. nr. pavēlē paziņoja Latvijas atbrīvošanas kara veiksmīgās beigas. Viņš atgādināja, ka Latvijas armija karu bija sākusi niecīgā skaitā, nepietiekami apģērbta un vāji apbruņota, bet ticības apgarota, kaimiņu un Antantes valstu atbalstīta. No 220 vīru sākotnējās grupas bija izveidojies nopietns bruņotais spēks 76.000 vīru stiprumā.[4]

Šajā armijā bija 13 kājnieku, 1 strēlnieku (faktiski arī kājnieku), 1 partizānu, 1 jātnieku un 4 artilerijas pulki, 5 bruņotie vilcieni, 8 bruņotie automobiļi, 5 tanki, 17 lidmašīnas, 70 lielgabali un 658 automatiskie ieroči, sapieru, sakaru un kara flotes vienības. Latvijas atbrīvošanas karš bija ildzis 628 dienas (21 mēnesi). 75 kaujās bija atbrīvota 65.791 kv. km. territorija un 1.596.573 iedzīvotāji. 1.680 karavīri bija apbalvoti par izcilu varonību. Atbrīvošanas karā Latvijas armija pretiniekiem atņēma 23 lokomotīves, 289 vagonus, 172 telefona iekārtas, 10 lidmašīnas, 28 automobiļus, 42 lielgabalus, 12 bumbmetējus, 199 ložmetējus, 3.225 šautenes, 78.000 gūstekņus, 5 bruņotus kuģus, 2 bruņotos vilcienus un 5.277 gūstekņus. Atbrīvošanas kara laikā Latvijas armija bija zaudējusi 3.046 kritušos, 3.844 ievainotos un 214 kontūzētos. Atbrīvošanas karš Latvijas valdībai bija izmaksājis 855.404.000 Ls.[5]

Latvijas armijas zaudējumi nebija mazi, bet tieši pašas latviešu tautas un Latvijas interesēs ziedotie asins upuri bija samērā niecīgi, salīdzinot ar upuriem, ko latviešu karavīri bija spiesti ziedot I Pasaules

kaŗa un Krievijas pilsoņu kaŗā citu varu un tautu labā. I Pasaules kaŗā latvieši zaudēja apm. 35.000 kritušo kaŗavīru, ieskaitot 10.000 slēgtās latviešu strēlnieku formācijās, un krievu pilsoņu kaŗā vismaz 28.000 latviešu kaŗavīru dzīvību, kopā 63.000 dzīvību, neskaitot latviešu civīliedzīvotāju drausmīgos dzīvā spēka zaudējumus kaŗa darbībā, terrora apstākļos, slimībās, badā un bēgļu gaitās. Kaŗa apstākļos Latviju briesmīgi izpostīja, un latviešu tauta zaudēja ceturto daļu sava dzīvā spēka. Armijas uzturēšana Atbrīvošanas kaŗa laikā Latvijai bija smags saimniecisks upuris, bet tas bija niecīgs, salīdzinot ar zaudējumiem, ko Latvija cieta vācu un krievu kaŗa saimniecībā. Šie upuŗi arī atsvēra tos zaudējumus un ciešanas, kas latviešu tautai būtu draudējušas neatkarības kaŗa zaudēšanas gadījumā.[6]

Latvijas armijai bija jācīnās pret techniski un skaitliski daudz pārākiem pretiniekiem ar milzu rezervēm aizmugurē. Latviešu tauta toreiz vēl bija gandrīz pilnīgi nepazīstama plašākā pasaulē, kamēr tās pretiniekiem netrūka simpatizētāju visās pasaules malās dažādās aprindās. Atbalsts no Antantes valstīm un kaimiņiem bija ierobežots, pārdotie ieroči vājas kvalitātes, dārgi un arī nepietiekamā skaitā. Un tomēr Latvijas armija, izmantojot arī jauno latviešu diplomātu panākumus lielvaru kancelejās, guva uzvaru. 1919. gada 12. novembrī Latvijas Pagaidu valdības ministru prezidents Kārlis Ulmanis, novērtējot vispārējo situāciju, teica:

> Mūsu kaŗavīri gāja cīņās ar pašaizliedzību, spēcināti no ticības un pārliecības, ka viņiem katram skaidrs un gaišs mērķis, ka viņi cīnās par taisnu un svētu lietu. Mums bija pārliecība un ticība pašiem uz saviem spēkiem, tēvzemes mīlestība, cenšanās ziedot visu, visu, pat savu dzīvību par savas tēvijas gaišāku un laimīgāku nākotni.[7]

Atbrīvošanas kaŗa beigās Latvijas armijas virspavēlnieks ģen. Balodis brīdināja valsts iedzīvotājus, ka

> armija ir valsts spēks, un valsts bez armijas nav vairs nekas. Tāpēc lai ikviens paliek savās dzimtenes sargu vietās ar agrāko sajūsmu, kārtības mīlestību, izturību un dedzību...Mēs par daudz mīlam savu tautu un savu zemi, lai nenodrošinātu paveikto milzu darbu un dārgo Latviju.[8]

Kad Latvijas valsti jau pašā eksistences sākumā apdraudēja kaimiņvalstu intrigas un tautu sāka šķelt politisko partiju savstarpējās cīņas un Latvijas neatkarībai naidīgās minoritātes, Latvijas armija blakus starptautiskajiem līgumiem un juridiskajām konvencijām palika Latvijas valsts un latviešu tautas neatkarības galvenais garants.

1921. gada 31. martā likvidēja Latvijas armijas virspavēlnieka posteni, un Latvijas bruņotos spēkus samazināja neliela miera laika kaŗa-

spēka apmēros. Atvadoties no armijas, tās otrs (pirmais bija ģen. Dāvids Sīmonsons) un pēdējais virspavēlnieks ģen. Balodis, kas bija pratis vienotā armijā saliedēt dažādus elementus, pasvītroja nacionāla gara, vienprātības, pašapziņas, kopēja mērķa, ticības un apzinīgas valsts idejas nozīmi Latvijas neatkarības izcīnīšanā un pasargāšanā.[9] Atbrīvošanas kara laikā viņš pats to visu bija mācījies.

Bija skaidrs, ka bruņotie spēki Latvijai būs nepieciešami arī vēlāk, jo pasaules tautas pēc lielā kara orģijas vēl nebija nomierinājušās, neīstenojoties daudzām cerībām un rodoties jaunām netaisnībām citu likvidēto netaisnību vietā. Blakus pasaules valstu nacionālajai un imperiālistiskajai sacensībai tagad bija radusies arī kapitālistisko un sociālistisko valstu sistēmu sacensība, tādēļ laikā no 1921.—1923. gadam notika Latvijas bruņoto spēku pārorganizēšana un izveidojās Latvijas miera laika armija.

Tālākās perspektīvas

Baltijas valstu territorija bija viegli izmantojama lielvalstu armijām kā manevrējamā josla, bet tās aizstāvēšana pašu spēkiem bija ļoti smaga problēma. Kaut gan Baltijas valstis bija nolīgušas miera līgumu ar gigantisko austrumu kaimiņu — Krievijas padomju sociālistisko federātīvo republiku (vēlāk Padomju Sociālistisko Republiku Savienību) un padomju valdība bija ,,uz mūžīgiem laikiem'' atzinusi Baltijas valstu neatkarību, tā tomēr tieši un netieši atbalstīja baltiešu komūnistu grupas pašā Padomju Savienībā un Baltijas republikās. Šīs grupas par savu mērķi atklāti deklarēja Baltijas valstu pievienošanu Padomju Savienībai. Atklātu Krievijas uzbrukumu Baltijas valstīm varētu gaidīt gadījumā, ja padomju valdības vietā tur varu pārņemtu monarchistiski vai pat demokratiski elementi. Latvijas robeža ar Padomju Savienību bija ļoti gara — 351 km. (taisnā līnijā 250 km.), salīdzinot ar militāro spēku, ko Latvija varētu organizēt šīs līnijas aizsardzībai. Dabā šo robežu aizstāvēšanai neeksistēja arī nekādi nopietni šķēršļi — lielākas upes, ezeri, mežu masīvi, purvi un klinšu kalni.

Kaut gan Latvija un pārējās Baltijas valstis darīja visu iespējamo, lai izvairītos no Padomju Savienībai naidīgu spēku kombinācijām, un centās Padomju Savienībai iespējami atvieglināt savu dzelzceļu tīkla un ostu izmantošanu, kā arī izveidot ar Padomju Savienību ciešākus saimnieciskos sakarus, bija tomēr skaidrs, ka Baltijas piekrastes zaudējums Krievijai bija visai sāpīgs kā no politiskā prestiža, tā praktiskā viedokļa. Krievijas kontrolē bija palicis tikai attālākais un nomaļākais Somu līča stūris, kur lielās valsts kara un tirdzniecības flotes jutās kā sprostā, ko pie tam 5—7 mēnešus gadā klāja ledus sega. Neatkarīgajās Bal-

tijas valstīs nevarēja uzņemt padomju kara floti pārziemošanai. Krievijai bija arī neērti zināmā mērā nokļūt mazo Baltijas valstu saimnieciskā atkarībā, arī ja tās atļautu no savām ostām operēt padomju tirdzniecības kuģiem.

Baltijas valstīm bīstami šķita arī Padomju Savienības proklamētie pasaules revolūcijas veicināšanas mērķi, sevišķi 1920. gados. Padomju Savienībā bija palikusi arī viena septītā daļa latviešu tautas. Šajā tautas grupā padomju valdība atklāti pieļāva un pat atbalstīja naida kultivēšanu pret demokratisko Latviju un solīja atjaunot padomju sistēmu Latvijā un pārējās Baltijas valstīs revolūcionāriem līdzekļiem. Tas nevarēja veicināt Latvijas un latviešu tautas paļāvību un draudzību pret Padomju Savienību, kaut gan padomju Krievija kā pirmā lielvalsts bija atzinusi Latvijas neatkarību un bija atteikusies no pretenzijām uz Latvijas territoriju.

Nebrīnīsimies, ka 1929. gada 20. augustā sociāldemokratu-mazinieku partijas vadonis Marģers Skujenieks Saeimā deklarēja:

> Rodas jautājums, ar ko Latvijai varētu būt kādreiz karš. Ir skaidrs, ka ne ar Igauniju, ne ar Lietuvu, ne ar Poliju. Esmu pārliecināts, ka tagadējā politiskā situācijā arī ar Vāciju un Skandinavijas valstīm nevar būt karš. Bet ar ko tad? Atbilde ir tāda —... Latvijai var būt karš vienīgi ar Padomju Krieviju.[10]

Tā bija baiga varbūtība, tomēr situācija nebija pilnīgi bezcerīga. Normālos politisko kombināciju apstākļos nevarētu iedomāties, ka kāda lielvalsts vērstu visus vai lielāko daļu savu spēku pret Latviju vai Baltijas valstīm vispār, nerūpējoties par savu pārējo plašo un eksponēto robežu drošību. Latvijas territorija bija pietiekami plaša, lai tajā varētu manevrēt un izveidot nopietnu aizsardzību. Ar labu plānošanu, zināmu kapitālu ieguldījumu un visu resursu mērķtiecīgu izmantošanu pret varbūtēju agresoru Latvijas ieņemšanas ideju varēja padarīt ļoti nepievilcīgu.[11]

Varēja arī organizēt aizsardzības savienības ar citām valstīm. Latvijas draugi un sabiedrotie, pirmkārt, būtu meklējami un kultivējami tajā valstu grupā, kas atradās Latvijai līdzīgā situācijā pie Baltijas jūras starp Padomju Savienību un Vāciju. Diemžēl, Latvijas valdībā un armijā valdīja nereāls uzskats, ka „Rietumu lielo sabiedroto" un citu Latvijai „labvēlīgi noskaņotu" valstu interese par neatkarīgo Latviju paredzamā nākotnē nezudīs. Valdība bija arī pārliecināta, ka Versaļas līgums un rietumu sabiedroto modrība paralizēs īstā laikā Vācijas varbūtējas bīstamas izrīcības. Kara ministrijas ilggadējais sekretārs pulkv. Pēteris Kaņeps konstatē:

Aprādīto iemeslu dēļ Latvijas drošības politika izteicās paļāvībā uz Tautu Savienības statūtos ietvertajām miera idejām un pieņēmuma, ka pasaules kaŗa uzvarētāji paturēs savu noteicošo stāvokli Eiropas politikā gaŗākā laika periodā un viņu interese par mūsu neatkarību pastāvēs.[12]

Latviešu tautā bija patiesi liela paļāvība uz Tautu Savienību, ticība nolīgtajiem līgumiem un pasaules tautu nopietnai miera gribai pēc bezjēdzīgās cilvēku izkaušanas I Pasaules kaŗā un cerība, ka lielvalstis savās savtīgās interesēs nepieļaus Latvijas iekļaušanu vienas vai otras lielvalsts vai bloka tiešā ietekmē vai kontrolē. Latvijas ārpolitikas vadītāji darīja visu iespējamo, lai veicinātu pasaulē mieru, savstarpējo sadarbību un atbruņošanos. Nebija Latvijas vaina, ka lielvalstu vadītāju īsredzīgās politikas un savtīgo interešu dēļ cēlie centieni palika neīstenoti. Pasaules valstu kopējās sadarbības organizāciju — Tautu Savienību — paralizēja to veidotāju valstu egoisms un patiesas sadarbības gribas trūkums. Latvijas valsts vadītājiem kļuva skaidrs, ka uz ideālisma pamatiem Latvijas neatkarības nodrošināšanu plānot nevarēs. Angļu novērotāji 1938. gadā šķita saskatām Latvijas politikas noslieci reālismā un oportūnismā.[13]

Ilgu laiku Latvijas valsts dzīves vadītāji bija pārliecināti, ka Pasaules kaŗa dalībnieces — uzvarētājas valstis mācēs ilgāku laiku paturēt savu dominētāju stāvokli pasaules politikā un ka to interesēs būs arī Latvijas un pārējo Baltijas valstu neatkarības nodrošināšana. Raizes tomēr radīja sabiedroto — Lielbritanijas, Francijas, Amerikas Savienoto Valstu, Japānas un Italijas — savstarpējās nesaskaņas, militārā un saimnieciskā sacensība un politiskā atsvešināšanās.

Šīs raizes tomēr mazināja abu lielāko Latvijas neatkarības potenciālo apdraudētāju — Vācijas un Padomju Savienības — kaŗa un revolūcijas rezultātā radies iekšējais nespēks. Kādreiz šķietami lielākais drauds latviešu tautas eksistencei — Vācija — līdz 1933. gadam šķita pavisam nekaitīga. Ar Rietumu sabiedroto atbalstu Eiropas austrumos bija izveidota jauna militāri šķietami efektīva lielvalsts — Polija, kas bija netiešs Baltijas valstu neatkarības nodrošinājums kā pret Vāciju, tā jo sevišķi pret Padomju Savienību. Stratēģisku iemeslu dēļ Polija nevarēja pielaist Baltijas valstu nokļūšanu Padomju Savienības vai Vācijas kontrolē, jo līdz ar to pati Polija būtu apdraudēta.[14]

Padomju Savienības likteņu vadītāji savukārt nopietni baidījās, ka pasaules antikomūnistiskie spēki varētu izmantot Latvijas un citu Baltijas valstu saimniecisko un militāro vājumu un tās pārņemt kā ērtu bazi iebrukumam Krievijā. Iekšpolitisku apsvērumu dēļ padomju propagandas organi šo iespēju stipri pārspīlēja.

1927. gadā Padomju Savienības bruņotajos spēkos bija apm. 1.200.000 vīru (562.000 Sarkanajā armijā un apmēram līdzīgs skaits iekšējās drošības, robežapsardzības un līdzīgās vienībās), Francijā 795.000 vīru, Lielbritanijas imperijā — 892.000, Italijā — 570.000, Amerikas Savienotajās Valstīs — 429.000, Japānā — 309.000, Polijā — 130.000, Dienvidslavijā — 118.000, Somijā — 28.000, Lietuvā — 21.000, Latvijā — 19.000, Igaunijā '— 14.000. Saskaņā ar mierlīgumu noteikumiem Vācijā bija 117.000 vīru (100.000 vīru tieši bruņotajo spēkos), Austrijā 20.000, Ungārijā — 34.000 un Bulgārijā 20.000, bet Turcijā, ko atbrīvoja no mierlīguma saistībām, bija 120.000 vīru. Visā Eiropā 1927. gadā bija apm. 4.200.000 kaŗavīru, bet visā pasaulē apm. 8.000.000 vīru bruņotajos spēkos. Tāda bija Eiropa un pasaule pacifisma uzplaukuma laikā. Padomju Savienības flotes koptonnāža šajā laikā bija 128.900 tonnu, bet 25% kaŗakuģu bija novecojušies. Lielākā daļa kaŗakuģu atradās Baltijas jūŗā. Ik uz 1.000 iedzīvotājiem Padomju Savienībai bija 10 bruņotu vīru jeb ik uz 100 km. robežu — 26 vīri. Laba daļa Padomju Savienības robežu tomēr nekādā gadījumā nebija apdraudēta, piem. gaŗā Arktiskā okeana piekraste.[15]

Bailes no Padomju Savienības Latvijā mazinājās, kad Padomju Savienībā iekšpolītiskās pārmaiņās Josips Staļins — Džugašvili pie malas nobīdīja šķietami ekstrēmākās grupas un Padomju savienības jaunie vadītāji kādu laiku centās izvairīties no kaŗa draudiem, lai netraucēti varētu nostiprināt proklamēto sociālisma sistēmu paši savā zemē. Kamēr Padomju savienība galveno uzmanību pievērsa savas rūpniecības un lauksaimniecības izveidošanai, bet ne bruņošanai, Latvijas valdībai tā kādu laiku vairs nešķita nopietns bieds Latvijas neatkarībai.

Nopietnas bažas radīja nacionālsociālisma nostiprināšanās Vācijā 1933. gadā, jaunās valdības agresīvā ideoloģija, atklātās ekspansijas tieksmes un strauja Vācijas militārā spēka augšana. Latvijas militārajiem plānotājiem tagad bija jābažījas par naidīgu spēku invāziju ne tikai no austrumiem — no Padomju Savienības, bet arī no rietumiem — no Vācijas. Pēc angļu—vācu kaŗaflotes līguma parakstīšanas 1935. gadā Latvijas Kaŗa ministrijā sprieda, ka angļi gribot ataudzēt „vācu ērgļa izplūkātos spārnus, lai tas varētu uzsākt lidojumu uz Krieviju". Šis lidojums viegli varēja notikt pāri Latvijai. Baltijas valstis galu galā atradās starp Vāciju un Krieviju. Kaŗa ministrijas ilggadējais sekretārs pulkv. Kaņeps sprieda, ka tas bija „liktenīgais pagrieziens Eiropas politikā, (kas) pavēra ceļu turpmākajiem notikumiem, ko vairs nevarēja atvairīt ar Čemberlena lietus sarga vicināšanu".[16]

Baltijas valstīs tomēr pastāvēja zināma cerība, ka Padomju Savienība un nacionālsociālistiskā Vācija, būdamas savā starpā naidīgas, nepieļaus viena otrai nostiprināties Baltijas telpā, bet atstās to kā zināmu drošības zonu, kamēr tās vēl nebūs nolēmušas tieši mērīties spēkiem atklātā konfliktā. Baltijas valstu neatkarība faktiski nodrošināja Vācijai hegemoniju Baltijas jūrā, jo ar samērā maziem jūras spēkiem tā varētu izolēt padomju kara floti Somu līcī. Toties Padomju Savienībai Baltijas valstu neatkarība bija drauds, jo šīs valstis ne tikai ierobežoja sarkanajai flotei operāciju brīvību, bet tās varēja arī brīvprātīgi vai piespiedu kārtā kļūt citas lielvalsts flotes bazes.[17]

Militārajos apsvērumos Latvija un Igaunija bija ilgu laiku uzskatījušas Poliju par eventuālu sabiedroto. Nelabu sajūtu Latvijas valsts dzīves vadītājos 1930. gadu otrā pusē radīja rietumu lielvalstu acīm redzama ,,pašnāvības'' politika un ,,piektās lielvalsts'' — Polijas faktiskais ideoloģiskais, demografiskais un militārais vājums. Lietuvas un Polijas ilgstošais konflikts Viļņas dēļ bija bezjēdzīgs šķērslis visu starp Vāciju un Krieviju atrodošos mazo valstu savstarpējas politiskas un militāras sadarbības izveidošanai un kaut kādas aizsardzības sistēmas izveidošanai šķietami bezcerīgā situācijā. 1934. gada janvāra līgums starp Vāciju un Poliju sagrāva visas uz Poliju liktās cerības. Polijas piedalīšanās Čechoslovakijas iznīcināšanā Baltijas militārajiem plānotājiem šķita pašas Polijas gala ievadījums. Poliju kā spēka faktoru Latvija vairs nevarēja ņemt vērā.[18]

1938. gadā Padomju Savienības armijā un drošības dienesta vienībās bija apm. 1.500.000 vīru, 4.500 lidmašīnu un 4.000 tanku, kara flotē bija vairāki moderni kreiseri un iznīcinātāji, liels skaits zemūdeņu, ātrlaivu un mīnu kuģu. Flotes būvprogrammā paredzēja 2—35.000 tonnu kaujas kuģu, divu lidmašīnu bazes kuģu un 3—8.000 tonnu kreiseru būvi. Tas bija nopietni vērtējams bruņotais spēks. Vācijai šajā laikā bija jau 600.000 karavīru, Italijai 528.000, Japānai 428.000, Polijai 284.000 un Rumānijai 266.000 vīru.[19] Vācijas un Japānas bruņotie spēki nepārtraukti pieauga, kamēr Lielbritanijas, Amerikas Savienoto Valstu un Francijas bruņotie spēki kopš 1928. gada bija ārkārtīgi samazināti, un šīm valstīm bruņošanās bija jāsāk pilnīgi no jauna.

Vācijas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līgums 1939. gada 23. augustā pārvilka svītru Baltijas valstu agrākajam pieņēmumam par abu lielo kaimiņu naidīgo attieksmju radīto līdzsvara situāciju Baltijas valstīs. Daži optimisti Baltijas valstīs arī jaunajā situācijā tomēr saskatīja zināmu drošību, kas novērsa vismaz uz laiku Vācijas un Padomju Savienības bruņotu konfrontāciju. Polijas sadalīšana un sabrukums tomēr neko labu neliecināja. Sakarā ar Polijas bojā eju un Po-

lijas austrumu daļas pārņemšanu padomju kontrolē, Padomju Savienības un Latvijas robeža pagarinājās vēl par 105 km.[20]

Novērtējot jauno situāciju, ģen. Jānis Lavenieks rakstīja:

Mūsu armijai bija nozīme līdz tam laikam, kamēr Eiropā pastāvēja līdzsvars un varējām ticēt uz palīdzību. Ar Polijas kapitulāciju šis līdzsvars Eiropas austrumu daļā izbeidzās, bet rietumu palīdzība mūs nespēja vairs sasniegt, jo Baltijas jūŗa jau bija slēgta. 20 gadu laikā nebija noslēgta arī Baltijas valstu militārā apvienība un pārbaudījumu brīdī mēs bijām vieni.[21]

Tā bija drūma patiesība. Paši latvieši tur nebija daudz vainojami. Par savām kļūdām smagi samaksāja poļi, angļi, franči, vācieši un kādu laiku arī krievi, bet savas vainas viņi īsti neatzīst vēl šodien. Latviešu militāro un politisko vadību gan var vainot par situācijas radīšanu, kas Latviju padarīja nepievilcīgu nopietnai sadarbībai ar citām valstīm, sevišķi lielvalstīm. Tas pats attiecas uz pārējo Baltijas valstu militāro un politisko vadību.

Latvijas armijas uzdevumi un politika

Latvijas armijas vienīgais uzdevums bija sargāt Latvijas valsti un tās iedzīvotājus. 1938. gada novembrī Kaŗa ministrs ģen. Balodis deklarēja: ,,Mēs kaŗu negribam, bet valsti sargāsim *pret visiem,* kas to apdraudēs. Ik kareivis ar lielu varonību stāvēs par brīvu Latviju, *ja* viņu aicinās''.[22] Viņš, šķiet, paredzēja varbūtību, ka latviešu kareivjus varētu arī neaicināt Latviju aizstāvēt. 1934. gada 1. jūlijā Ministru prezidents Kārlis Ulmanis lepni teica, ka ,,mūsu skaistākais un cēlākais darbs ir — izaugt par dzimtenes sargiem''. 1936. gada 27. septembrī viņš pasvītroja: ,,Armija mācīja un māca ikvienam, ka sākto darbu (izveidot neatkarīgu Latviju, E.A.) būs veikt un galā vest. Armija mācīja un māca ikvienam mazāk domāt pašam par sevi, bet vairāk domāt par vispārību un vispārības labumu stādīt...augstāk par visu —arī par paša personīgo labumu un ērtību.[23]

Latvijas armijas stratēģiskā ideja bija miera ideja, ne kaŗa ideja, atbilstot revolūcijās un kaŗos smagi cietušo pilsoņu vēlmēm. Pilsoņi gribēja sadziedēt un aizmirst kaŗu un revolūciju cirstās brūces. Pirmajos pastāvības gados, kā jau minēts, Latvija ļoti paļāvās uz Tautu Savienību, kuŗas uzdevums galu galā bija veicināt tautu sadarbību un garantēt ikvienas valsts mieru un drošību. Latvija atbalstīja visus miera nodrošināšanas pasākumus, piem., pievienojoties 1922. gada 24. martā 1907. gada 18. oktobŗa Hāgas konvencijai, 1930. gada 16. decembrī ratificējot starptautiskās konvencijas par smacējošo, indīgo un tām līdzīgo gāzu un bakterioloģisko līdzekļu noliegšanu kaŗā, ieroču, munici-

jas un kaŗa materiālu starptautiskās tirdzniecības uzraudzību u.t.t. 1938. gada 13. decembrī Latvija beidzot deklarēja absolūtu neitrālitāti kaŗu gadījumā.[24] Tas tomēr Latviju neglāba.

Latvijas armija bija neliela. Tās apbruņojums bija nepilnīgs un novecojies, bet Latvijas bruņotajos spēkos valdīja disciplīna, kaŗavīru vairums bija tēvzemes un tautas mīlestības apgaroti, viņiem bija pietiekama pārtika un apģērbs, un viņi bija iespēju robežās apmācīti modernā kaŗa prasībām. Armijai bija liela nozīme Latvijas pilsoņu lepnuma un pašapziņas vairošanā. Tā bija pašas Latvijas, latviešu tautas armija. Tā radīja sajūsmu un vairoja iekšējās drošības sajūtu. Tam bija liela nozīme starp varenām pasaules lielvalstīm eksistējošā mazā valstī. Latvijas armija bija arī pastāvīgs atgādinājums Latvijas iedzīvotājiem, ka nepietika tikai ar neatkarības izcīnīšanu, bet bija jāgatavojas arī uz tās aizstāvību ar ieročiem rokās pasaules tautu saimē, kas vēl joprojām balstījās vairāk uz varu un apstākļu konjunktūru nekā uz tiesībām. Katrai valstij bija jāpaļaujas galvenokārt uz saviem spēkiem.

Latvijas spēkus negātīvi ietekmēja izpostītā saimnieciskā dzīve lielā kaŗa laikā, liels latviešu tautas dzīvā spēka zaudējums un nelielais visai jaukto un nesaliedēto iedzīvotāju skaits visai plašā ģeopolītiski bīstamā vietā. Laba organizācija, rūpīga bruņoto spēku un visas valsts sagatavošana aizsardzībai tomēr var jebkuŗas valsts militāro spēku daudzkārt pavairot, salīdzinot ar normālu līdzīga lieluma valstu militārā stipruma vidējo skaitli. No otras puses, valsts iedzīvotāju šaubas par savu spēku un nepietiekama gādība par bruņotajiem spēkiem militārās pretošanās spējas var daudzkārt samazināt, salīdzinot ar normālām pretošanās spējām. Augšminētie faktori var mazas valsts aizsardzības spējas ļoti lielā mērā ietekmēt vienā vai otrā virzienā. Eventuālam agresoram mazas valsts iekaŗošanai jāiekalkulē lielāki vai mazāki spēki, atkarībā no šīs valsts aizsardzības nopietnības. Tā kā agresīvai lielvalstij jādomā arī par savu pārējo plaši izplesto robežu drošību, mazas valsts iekaŗošanai nepieciešamo spēku apmērs var arī šķist pārāk liels pašas agresīvās valsts drošības interesēs. Ja agresīvai lielvarai iespējams vienā laikā iebrukums vairākās kaimiņvalstīs, atsevišķai mazai valstij vai mazo valstu grupai ir diezgan lielas cerības savu territoriju nosargāt ilgāku vai īsāku laiku, tādēļ eventuālam agresoram var plānotais iebrukums mazā valstī vai mazu valstu grupā likties arī nepievilcīgs paredzamās pretestības un citu robežu nedrošības dēļ. Šādu apsvērumu dēļ Latvijai un tās mazajiem kaimiņiem vairākkārt izdevās paglābt savu neatkarību tā saucamajos „miera apstākļos" laikā starp abiem Pasaules

kaŗiem. Izglābšanās galvenie iemesli bija mazo valstu armiju sagaidāmā pretestība un pasaules politiskā konjunktūra, kas nebija labvēlīga agresijai.

Aizsardzībā liela nozīme ir ne tikai financēm un bruņošanās piederumiem, bet arī labai organizācijai, plānošanai, uzticēto pienākumu nopietnai veikšanai kā komandējošā sastāvā, tā ierindnieku saimē, un morālisko spēku audzināšanai. Politiskās kombinācijās bruņotie spēki vēl joprojām ir pamatelements, kas tautām nodrošina normālu mierīgu dzīvi. Valsts nelielie apmēri kļūst bīstami, ja valsts ar savu morālisko, militāro, saimniecisko, politisko vai ideoloģisko vājumu vai šo faktoru kombinācijām tieši pavedina kaimiņu lielvalstis uzskatīt to par savu iekaŗošanas objektu. Bruņotajiem spēkiem talkā nāk diplomātija, kuŗas uzdevums ir ieinteresēt citas valstis vai valstu grupas, ieskaitot tiešos kaimiņus, aizsargāt šo valsti savās savtīgās interesēs. Ārkārtīgi liela nozīme valsts aizsardzībā ir iedzīvotāju tēvzemes mīlestībai, savstarpējai vienotībai, gribai un mākai savu zemi aizsargāt visdažādākajiem līdzekļiem, tā nodrošinot tālāko paaudžu netraucētu attīstību. Valsts drošība tikai zināmā mērā atkarīga no tās lieluma vai mazuma. Izšķirīgi faktori ir valsts bruņoto spēku saskaņotība ar resursu un interešu apjomu, militārā organizācija, iedzīvotāju vienotība un griba uzupurēties.[25]

Kaut gan armijas uzturēšana miera laikā bija smags slogs izpostītajai Latvijas valstij un nelielajai, smagi cietušajai tautai, armijas nozīme visā Latvijas neatkarības laikā, neraugoties uz tās nelielo skaitlisko sastāvu un vājo apbruņojumu, bija daudz lielāka nekā parasti mēdz iedomāties. Latvijas armija bija ne tikai nepatīkams šķērslis potenciāliem agresoriem ar savu gatavību aizstāvēt Latvijas valsti, bet tā bija arī potenciāls faktors citu valstu kombinācijās savu interešu aizstāvēšanā. Pulkv. Pēteris Kaņeps raksta:

> Rodas jautājums, vai un kāda jēga bija Latvijas pūlēm un izdevumiem bruņošanās laukā? Esam spiesti atbildēt pozitīvi, jo pasaulē valdošā doma nepazina valsti bez bruņotajiem spēkiem un Tautu Savienība saviem locekļiem noteica armijas skaitliskās kvotes.[26]

Protams, varēja darīt arī daudz vairāk. Virspulkvedis Artūrs Silgailis raksta, ka attiecībā uz Latvijas militāro sagatavotību kaŗam un ciešāku kopdarbības izveidošanu ar Latvijas tuvākajiem kaimiņiem dažas toreizējās vadītājas Latvijas militārās personas „neparādīja vajadzīgo rūpību un savā darbībā dažreiz vadījās no personīgām ambīcijām pārliecībā, ka ‚būs jau labi'. To liecina daudzi fakti, kas jau toreiz nebija noslēpums, bet par kuŗiem nemēdza runāt, tāpat arī dokumenti."[27] Viņa kritika ir vērsta galvenokārt pret ilggadējo kaŗa ministru ģen.

Balodi, bet nekad neaizmirsīsim, ka Balodis bija savukārt padots ministru prezidentam un vēlāk arī valsts prezidentam Kārlim Ulmanim, kuŗu visvairāk interesēja saimnieciskie jautājumi un valsts jaunuzbūve. Plašās aprindās ļoti iecienītais ģenerālis viņam bija vajadzīgs galvenokārt kā simbols, nevis kā speciālists militāros jautājumos. Kaut gan teorētiski būdams ,,otrais'' valstī, demokratiskais Balodis jutās pievīlies un atstumts. Ulmanis nebija noskaņots pret armiju, bet tā viņam bija būtiski sveša. Mēs varam saskatīt dziļu nozīmi ģen. Baloža pulkv. Kaņepam izteiktajos vārdos: ,,Latvijas melnās dienas sākās, kad Ulmanis uzvilka fraku.''[28] Galīgā teikšana un atbildība visās Latvijas dzīves nozarēs bija autoritārajam Latvijas valsts vadonim — Ulmanim.

Latvijas valdība lielo pārmaiņu laikā centās Latviju paslēpt zem absolūtas neitrālitātes segas un izvairīties no jebkādiem drastiskiem soļiem valsts aizsardzības stiprināšanā, lai neradītu draudošajām lielvarām kaut kādu ,,ieganstu'' Latvijas apsūdzēšanai ,,aizdomīgā'' vai ,,naidīgā rīcībā. Visi lielie Latvijas kaimiņi taču oficiāli pasvītroja, ka viņiem paret Latviju neesot nekādu ļaunu nodomu. To apliecināja arī neuzbrukšanas līgumi. 1939. gada februārī ģen. Balodis deklarēja:

> Ja kādreiz tomēr izceltos Eiropā kaŗš un tas pārsviestos arī mūsu robežu tuvumā, mēs darīsim visu, kas būs mūsu spēkos, lai netiktu šai strīdū iejaukti, lai paliktu sānis, lai ieturētu pilnīgu neitrālitāti. Bet arī tādos apstākļos mums jābūt iespējami stipriem un materiāli gataviem, jo kaŗojošās puses ievēro tikai tādas valsts neitrālitāti, kas būs ar mieru un spēs to aizstāvēt ieročiem rokās''.[29]

Baltijas valstu autoritārie vadītāji nebija paredzējuši, ka abi potenciālie agresori — Vācija un Padomju Savienība — vienosies uz Baltijas valstu lēses un uz vienošanās pamata Padomju Savienība pārņems tās visas — vienu pēc otras! Padomju Savienības vadītāji izmantoja Baltijas valstu vadītāju neticību pašu spēkiem un nespēju laikus izveidot nopietnu sadarbību. Ja Baltijas valstu iedzīvotājus apreibināja viņu vadītāju tukši vārdi, Padomju Savienības un Vācijas vadītāji skatījās uz darbiem, bet tādu nebija. Ja arī kaut kas mazā mērā tika darīts, lielo valstu diplomāti un militārās amatpersonas gādāja, lai šos pasākumus jau dīglī izjauktu, izmantojot Baltijas valstu vadītāju personiskas vājības un savstarpējo skaudību un nenovīdību. Totālā kaŗa reālitāti Latvijas valdība formāli atzina tikai 1940. gada 23. aprīlī, kad pieņēma attiecīgu likumu par valsts aizsardzību, bet tad jau bija par vēlu. Tāpat nopietna domu izmaiņa par Baltijas valstu reālu militāru sadarbību sākās daudz par vēlu.[30]

Nākamajās nodaļās apskatīsim, kas bija darīts un ko varēja darīt Latvijas valsts aizsardzībai.

[1] *Latvijas armija 20 gados,* 23—58; Dunsdorfs, *Mūžīgais latviešu karavīrs,* 9—11, 15—16, 66—69, 72—77, 93—100, 107, 109; Biļķins, *Kursa,* 167—71, 252—64; Biļķins, *Zemgaliešu brīvības cīņas, 69; Indriķa Livonijas chronika,* 150; Andersons, *Latvijas vēsture,* 18—19, 38, 47—49,78—85, 94—104, 107—108, 116—33, 218—26, 301—310, 367—76, 379—81, 496—500, 528—34, 586—92; *L.K.V.* 62. burtn. 15603—706.

[2] *Latvijas armija 20 gados,* 63—66, 70, 74—75, 84—85, 104—106, 117—36, 186—88, 194—201, 220—22, 228—31; *Es viņu pazīstu,* 197—98, 555; Andersons, *Latvijas vēsture,* 358—63, 402—404, 442—45, 461—68, 570—75.

[3] Andersons, *Latvijas vēsture, 445.*

[4] Kroders, *Ģenerālis Jānis Balodis,* 37.

[5] Andersons, *Latvijas vēsture,* 575—76, 584; *L.E.,* I, 343; *Latvijas armija 20 gados,* 236 — dažādos avotos dati ir pretrunīgi, pa lielākai daļai nepareizas saskaitīšanas, datu interpretācijas un burtliču kļūdu dēļ.

[6] Andersons, *Latvijas vēsture,* 225; Dardzāns, ,,Latviešu strēlnieku zaudējumi'', 3—19.

[7] *Degsme,* 198.

[8] Kroders, *Ģenerālis Jānis Balodis,* 28.

[9] Ibid., 39.

[10] *III Saeima,* Ārk. ses., 2. sēde, 1929.g. 20. aug., 70; *IV Saeima,* II ses., 6. sēde, 1932.g. 11. martā, 237.

[11] Andersons, ,,Kaŗot'', 58—59; Silgailis, ,,Kādēļ'', 15.

[12] Kaņeps, ,,Liktenīgās dienās'', 21—22.

[13] P.R.O., F.O., 371—23606, N604/604/59 (1939.g. 28. jan.)

[14] Virspulkv. Artūrs Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1972.g. 6. okt.); Andersons, *Die militärische Situation, 122—123.*

[15] Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 6—7; Fisher, *Soviets in World Affairs,* II, 758—60.

[16] Kaņeps, ,,Liktenīgās dienās'', 23.

[17] Silgailis, ,,Kādēļ'', 11; Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1972.g. 6. okt.); *IV Saeima,* 8. ses., 20. sēde, 847—48 (Bruno Kalniņš).

[18] Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1972.g. 6. okt.), Andersons, *Die militarische Situation,* 127—28, 129—30.

[19] *Militārais Apskats,* nr. 7/8 (74/75), 1591; nr. 9 (76), 1812 (1938); Davies, 377, 408—409.

[20] Silgailis, ,,Kādēļ'', 11; Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1972.g. 6. okt.).

[21] Lavenieka raksts *Laikā* 1958.g. janv.

[22] *Sējējs,* nr. 11 (1938.g. nov.), 1123 (ģen. J. Balodis).

[23] *Degsme,* 198.

[24] *Likumu un valdības rīkojumu krājums,* nr. 9 (1922.g. 23. maijā), 89; *III Saeima,* 7. ses., 17. sēde (1930.g. 16. dec.), 774—76; Kurmis, 119—20; *Piektais gads,* 25; Kaņeps, ,,Liktenīgās dienas'', 21; Pulkv. Kārlis Lobe, vēstule 1962.g. 7. feb.

[25] Puriņš, 1658—71; *Latvijas armija 20 gados,* 234,241; Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962.g. 24. martā.

[26] Kaņeps, ,,Liktenīgās dienas'', 21.

[27] Ibid., 21—22.

[28] Kaņeps, ,,Ģenerālis Jānis Balodis'',20.

[29] *Pieci gadi,* 18.

[30] Silgailis, ,,Ne ar varonību vien'', 20—21.

1

2

1) 13. gadsimta letgaļu karavīrs.
13th century Letgallian warrier.

2) Talsu pilskalns Kurzemē. Ādolfa Karnupa rekonstrukcija.
Castle of Talsi in Courland.

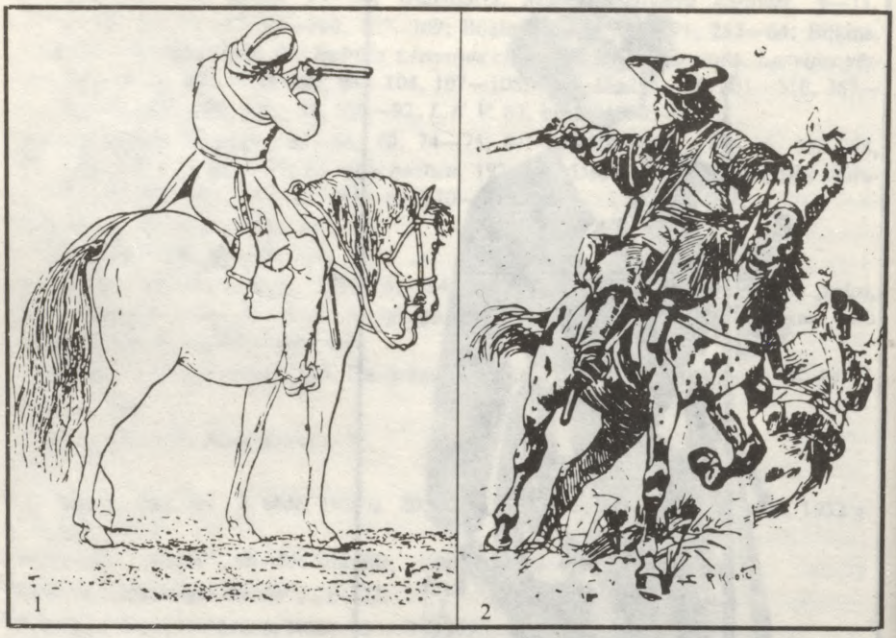

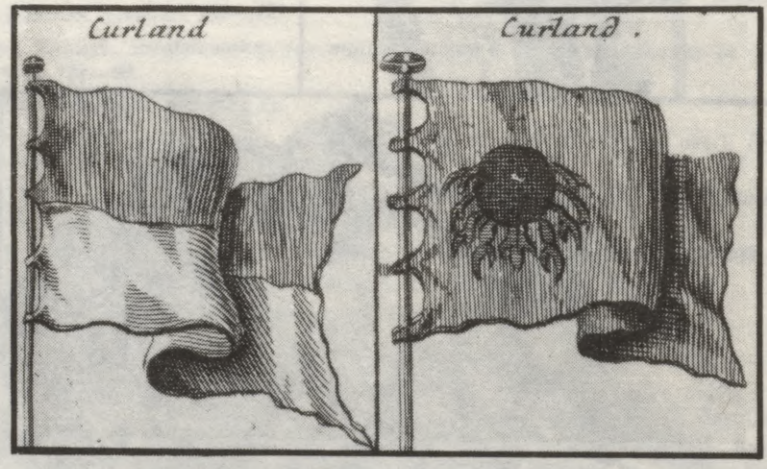

1) Kurzemes Libeka pulka dragūns, 1658.g.
Dragoon of Lubeck's Regiment of Courland. (1658)
2) Zviedru Vidzemes korpusa dragūns, 1630.g.
Dragoon of the Swedish Lifland Corps. (1630)
3) Kurzemes un Zemgales hercogistes tirdzniecības kuģu karogs (pa kreisi) un kaŗa kuģu karogs (pa labi). (1562—1795)
Flags of the merchants ships (left) and men-of-war (right) of the Duchy of Courland and Semigallia. (1562—1795)

Latviešu un lietuviešu uzvara pār Zobenbrāļu ordeni Saules kaujā 1236. gada 22. septembrī. (Voldemāra Vimbas gleznā).
Destruction of the Order of the Brethren of Sword by the Latvians and Lithuanians in the Battle of Saule on September 22, 1236.

Wahres
CONTRAFAIT
des Bauers
in Liefland/
Steppinsch Krauklis
auf Teutsch
Stephan Rabe
genannd/
Welcher
Se. Königliche Majestät
von Schweden
durch einen Umweg hinter das
Moscowitische Lager vor der Stadt
Narva geführet/
wodurch
Seine Königl. Majestät
den 20. November
1700.
einen herrlichen Sieg
erhalten.

1

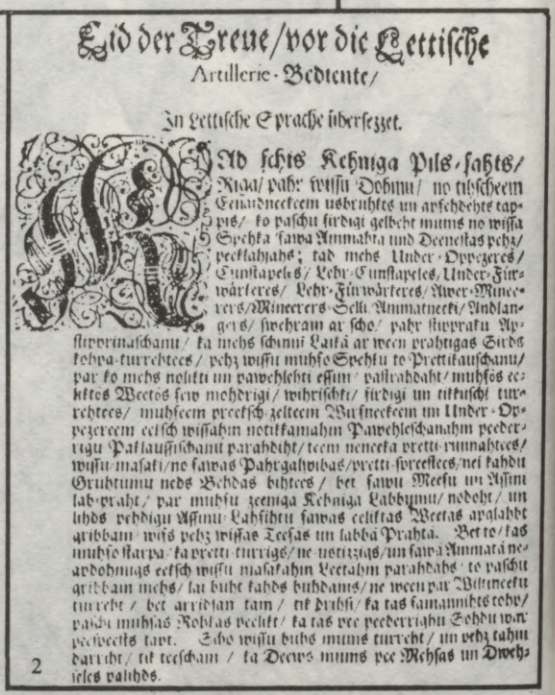

Eid der Treue/vor die Lettische
Artillerie-Bediente/

In Lettische Sprache übersezzet.

KAd schis Kehniga Pils-sahts/ Riga/ pahr wissu Dohmu/ no tihscheem Eenaidneekeem usbruhtes un apfehdehts tappis/ ko paschu firdigi gelbeht mums no wissa Spehka sawa Ammahta und Deenestas pehz/ peeklahjahs; tad mehs Under-Oppezeres/ Cunstapeles/ Lehr-Cunstapeles, Under-Fürwärteres/ Lehr-Fürwärteres/ Awer-Mineerers/Mineerers-Selli Ammatneeki/ Andlangers/ swehram ar scho/ pahr stipprakn Apstipprinaschanu/ ka mehs schinni Laikā ar ween prahtigas Sirds kohpa-turrehtees/ pehz wissu muhso Spehku to Prettikauschanu/ par ko mehs nolikti un pawehlehti essim/ pastrahdaht/ muhsos eeliktos Weetos sew mehdrigi/ wihrischki/ firdigi un tikkuschi turrehtees/ muhseem preeksch-zelteem Wirsneekeem un Under-Oppezereem eeksch wissahm notikkamahm Pawehleschanahm peederrigu Paklausischanu parahdiht/ teem neneeka pretti-runnahtees/ wissu-masaki/ no sawas Pahrgalwibas/ pretti-spreestees/ nei kahdu Gruhtumu neds Behdas bihtees/ bet sawu Meesu un Assini lab-praht/ par muhsu zeeniga Kehniga Labbumu/ nodoht/ un lihds pehdigu Assinu-Lahsihtu sawas eeliktas Weetas apalahbt gribbam/ wiss pehz wissas Teesas un labbā Prahtā. Bet to/ kas muhso starpa/ ka pretti-turrigs/ ne-ustizzigs/ un sawā Ammatā neapdohmigs eeksch wissu masakahm Leetahm parahdahs/ to paschu gribbam mehs/ lai buht kahds buhdams/ ne ween par Wiltineeku turreht/ bet arridsan tam/ tik drihsi/ ka tas samannihts tohp/ paschu muhsas Rohkas peelikt/ ka tas pee peederrighu Sohdu war peespeests tapt. Scho wissu buhs mums turreht/ un pehz tahm darriht/ tik teescham/ ka Deews mums pee Mehsas un Dwehseles palihds.

2

1) Latviešu izlūks Stepiņš Krauklis, kas aizvadīja karaļa Kārļa XII zviedru kaŗaspēku gar krievu novietnēm uz uzvaru pie Narvas 1700. gada 20. novembrī.
Latvian scout Stepiņš Krauklis, who led the Swedish troops of Charles XII to the victory at Narva on November 20, 1700, by-passing Russian encampments.

2) Latviešu artileristu zviedru armijā Rīgā zvērasts 18. gadsimta sākumā.
The oath of the Latvian artillerymen in Swedish army at Riga the beginning of the 18. century.

1

Karoga otra puse.

2

1) Latviešu strēlnieku bataljonu (pulku) karogi.
Battalion (regimental) flags of the Latvian Rifles.

2) Šķietams senprūšu karogs, minēts Sīmaņa Grunava, Lūkāsa Dāvida un Henebergera chronikās. Pēdējā šis attēls ievietots 1584. gadā. Karogu it kā atradis bīskaps Kristiāns pēc 1200. gada.
Alleged flag of the Ancient Prussians, mentioned in the chronicles of Simon Grunau, Lukas David and Heneberger. This Drawing has been published in the latter chronicle in 1584. The flag has been presumably found by Bishop Christian after 1200.

Zviedru savervētā Kurzemes kirasieru pulka kareivis un virsnieks (zirgos).. (1630)
Mounted cavalrymen and an officer of the Regiment of the Couronian Cuirassiers recruited by the Swedes. (1630)

1

2

1) Kāda Kurzemes un Zemgales hercogistes pulka karogs. (1703?)
Flag of one of the regiments of the Duchy of Courland and Semigallia. (1703?)
2) Kāda cita Kurzemes un Zemgales hercogistes pulka kaujas karogs. (1703?)
Battle flag of another regiment of the Duchy of Courland and Semigallia. (1703?)

Daugavgrīvas cietokšņa aplenkšana un apšaudīšana 1701. gadā.
Siege and bombardment of Fortress Daugavgrīva (Dunamunde) by the Swedes in 1701.

Kuršu ķoniņu dzimtas ģērbonis ar standartu.
The coat-of-arms and banner of the family of Peniķis of Couronian noble origin.

Kuršu ķoniņu Ziemeļu dzimtas ģērbonis 1664. gadā.
The coat-of-arms of the family of Ziemeļi of Couronian noble origin.

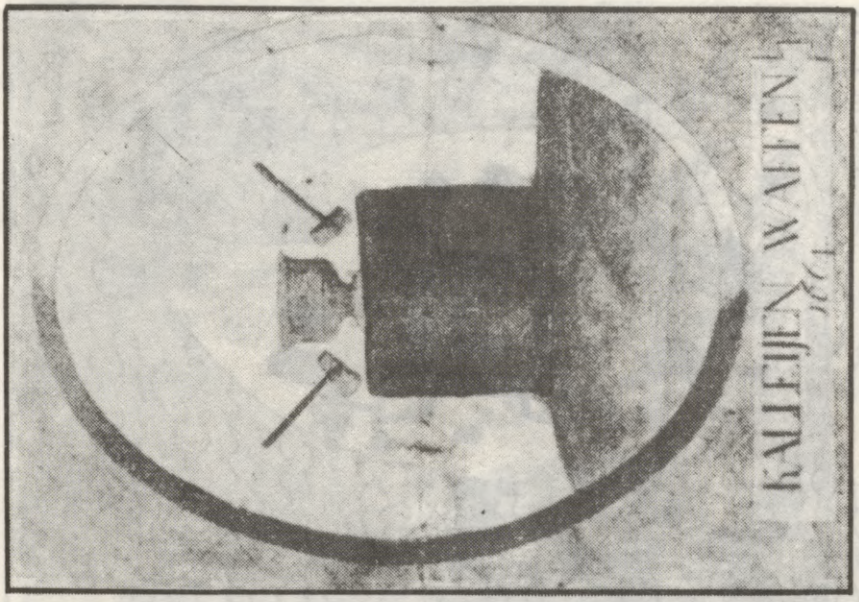

2

1

1) Nezināmu kuršu ķoniņu ģērbonis ar standartu Lipaiķu baznīcā.
The coat-of-arms and banner of unknown Couronians of aristocratic origin in the church of Lipaiki.
2) Kuršu ķoniņu Kalēju dzimtas ģērbonis 1664. gadā.
The coatlof-arms of the family of Kalēji of Couronian noble origin in 1664.

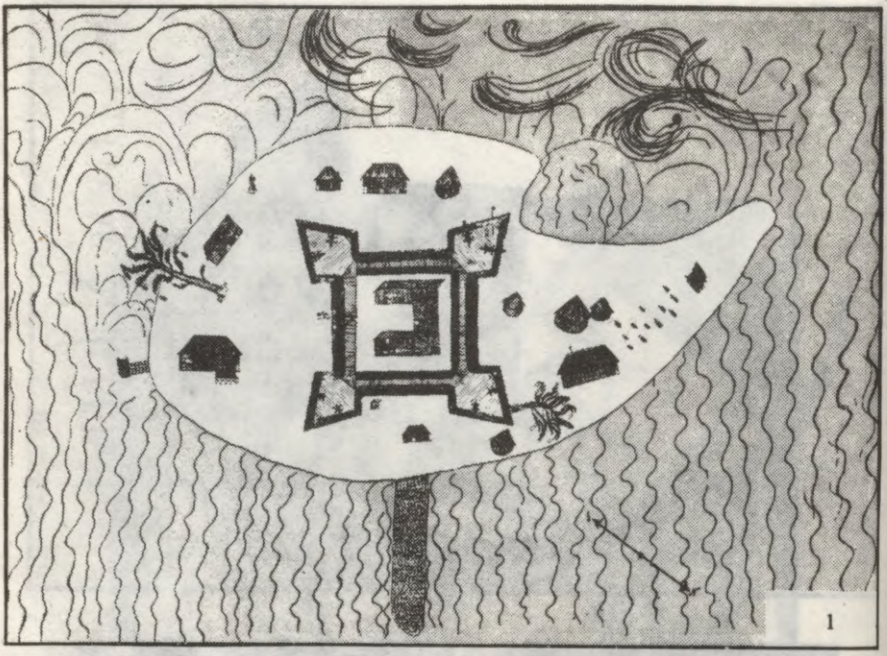

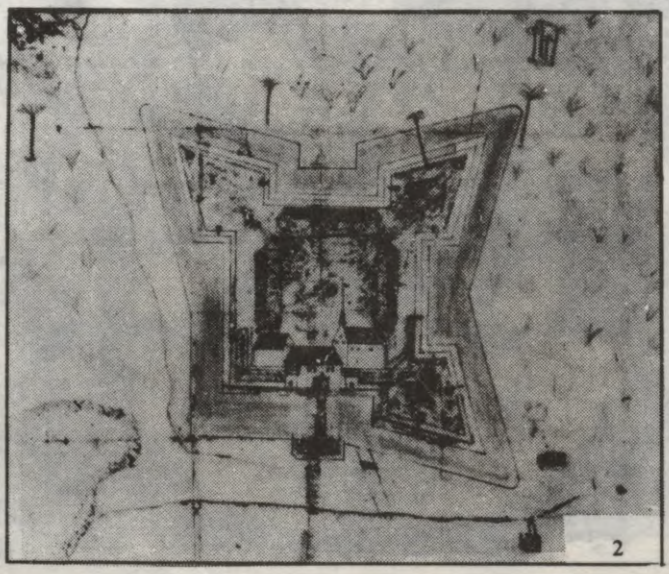

1) Jēkaba forts Sv. Andreja salā Gambijā, Rietumafrikā, 1651. gadā.
Fort Jacobus in St. Andrew Island in Gambia, West Africa, in 1651.
2) Kurzemes flotes atbalsta punkts — Jēkaba forts Tobāgo salā, Rietumindijā, 1654. gadā.
Naval base of Courland — Fort Jacobus in Tobago, West Indies, in 1654.

Kauguru dumpis 1802. gadā Vidzemē.
Kauguri Rebellion in 1802 in Livonia (Vidzeme).

1

2

1) Kuršu flotes uzvara pār vācu krustnešu floti Zundā 1210. gada aprīlī. (Aleksandrs Krūka).
Couronian naval victory over the fleet of German crusaders in April 1210.

2) Tipiska latviešu lielgaballaiva Krimas karā 1854.—1856. gadā. Divos Daugavgrīvas cietokšņa bataljonos bija 16 lielgaballaivas ar 2—6 lielgabaliem katrā.
Typical Latvian gunboat during the Crimean War 1854—56. There were sixteen such boats in two battalions of the Fortress of Daugavgriva, armed with 2—6 guns each.

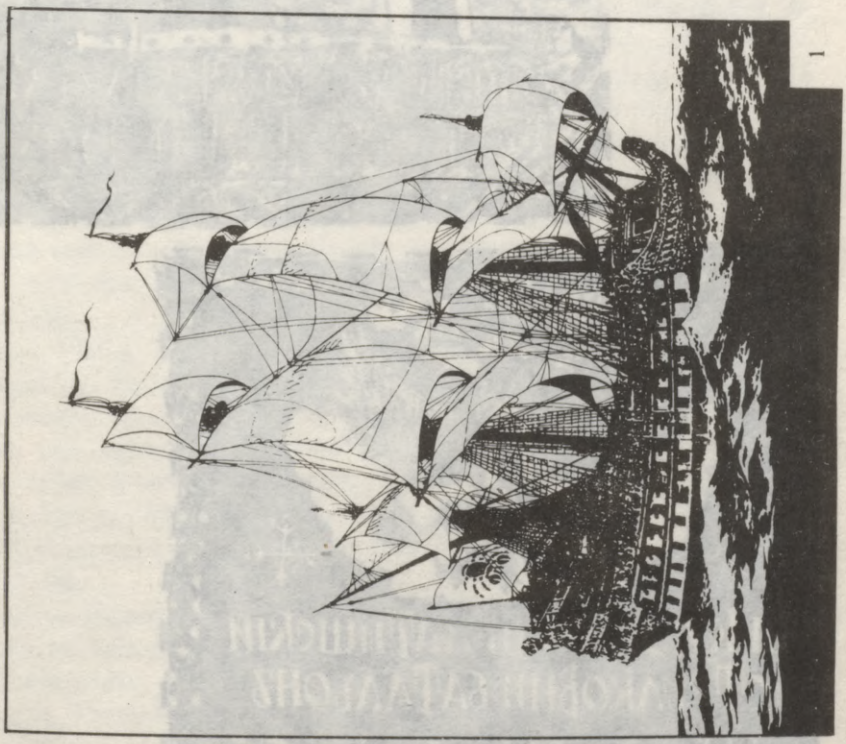

1) Kurzemes un Zemgales hercogistes kaŗakuģis 17. gadsimtā. Hercogs Jēkabs (1642—82) laikā uzbūvēja ap 60 kaŗa kuģu ar apm. 1.400 lielgabaliem.
Warship of the Duchy of Courland and Semigallia in the 17 century. During the reign of Duce Jacobus (1652—82) about 60 warships were built with a total of approx. 1.400 guns. Daryle M. Webb.

2) Zviedru laika latviešu Turaidas bataljona kareivis.
Latvian soldier of the Turaida Battalion during the Swedish reign. (Gustava Ķempeļa rekonstrukcija).

3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona (pulka) karogs (1915.—17.). (Pēc Anša Cīruļa zīmējuma).
Flags of the 3rd Kurzeme Latvian Rifle Battalion (Regiment). (1915.—17.).

II NODAĻA

VALSTS AIZSARDZĪBAS ORGANIZĀCIJA

Valsts aizsardzības pamatprincipi

Ļoti vēlu Latvijas valsts vadītāji atskārta, ka valsts aizsardzībā jāiesaista visi valsts iedzīvotāji un visi valsts resursi, lai būtu cerība pasargāt Latvijas neatkarību laikā, kad visas Eiropas lielvalstis ņēma vērā šo principu. Nežēlīgā starptautiskā sacensība izpaudās ne tikai sadursmēs ar ieročiem, bet arī miera apstākļos — izmantojot saimnieciskos līdzekļus un propagandu. Aviācijas iedarbības, piekrastes desantu un pretinieku zemē organizētu vai iesūtītu sabotieru un partizānu grupu dēļ kaŗa laikā vairs nevarēja šķirot frontes apgabalus no aizmugures apgabaliem, tādēļ visa mazo valstu territorija būtu uzskatāma par kaŗa darbības joslu.

Tikai 1940.g. 23. aprīlī, kad Latvijas territorijā jau atradās citas, kaut oficiāli draudzīgas un sabiedrotas valsts kaŗaspēks, Latvijas valdība pieņēma Valsts aizsardzības likuma projektu, kas stājās spēkā 15. maijā, tikai mēnesi pirms valsts bojā ejas. Šis likums aizstāja 1932.g. 9 decembŗa likumu par bruņoto spēku virspavēlniecību un 1939.g. 7. oktobŗa pagaidu likumu par valsts aizsardzību, kā arī visus bijušos Krievijas likumus un noteikumus kaŗa resora jautājumos, kas bija spēkā Latvijā.

Jaunais likums ietvēra modernus, reālus aizsardzības principus. Ar šo likumu valsts aizsardzības sistēmā iekļāva visas valsts, pašvaldību un civīliestādes, kameras, organizācijas un uzņēmumus, kā arī visus pilsoņus. Valsts bruņotie spēki veidoja sevišķi organizētu un apbruņotu tautas daļu, kas tieši un aktīvi piedalījās valsts aizsardzībā. Faktiski zemes aizsardzībā bija iesaistīti arī visi pārējie valsts iedzīvotāji ar saviem fiziskiem un materiāliem līdzekļiem.

Valsts aizsardzības plānā bija ietvertas 3 nozares: 1) militārā, ar mobilizācijas un operātīviem plāniem; 2) politiskā, ar iekšpolitiskām un diplomātiskām apakšnozarēm — iekšējās apsardzības un propagandas

plāniem un ārpolītiku; 3) saimnieciskā, aptverot saimnieciskās mobilizācijas plānus. Katru uzņēmumu kara laikā varētu pakļaut valsts aizsardzības vajadzībām, tāpat visus mantiskos līdzekļus. Katra pilsoņa un katras iestādes uzdevums bija veikt valsts aizsardzības pienākumus un par tiem neizpaust nekādas ziņas, lai cik svarīgi vai nesvarīgi tie liktos. Pretinieku izlūkdienestu modernās „mozaīkas" metodēs katra niecīgākā ziņa bija vērtīgs avots. Apvienotas, šīs šķietami nesvarīgās ziņas sniegtu labu pārskatu par kādas valsts aizsardzības plāniem un iespējām. Ikviena persona bija atbildīga par valsts aizsardzības darba lietderīgu veikšanu laikus iespēju un pienākumu robežās kā miera, tā kara laikā.

Reāli novērtējot pasaules notikumu attīstību, likums pasvītroja, ka jaunajos apstākļos kara darbība bieži sāktos bez kara pieteikšanas. Mazas valstis varētu ieraut konfliktos bez pašu vainas un pret pašu gribu, lielvalstīm iebrūkot šo valstu territorijā bez oficiāla kara pieteikuma vai pilnīgi bez kāda iemesla.

Jaunais likums, kaut ar ļoti lielu novēlošanos, sagatavoja Latviju baigajiem pasaulē jau pieņemtajiem totālā kara principiem. Saskaņā ar jauno likumu, valsts bruņotajos spēkos ietilpa ne tikai armija (sauszemes, jūras un gaisa spēki), bet arī robežsargi un aizsargi. Miera apstākļos Robežsargu brigāde gan vēl joprojām bija pakļauta iekšlietu ministram un Aizsargu organizācija sabiedrisko lietu ministram. Armijas komandieris bija pakļauts tieši valsts prezidentam kā Bruņoto spēku augstākajam vadonim, bet budžeta un saimnieciskos jautājumos arī kara ministram. Robežsargu brigāde un Aizsargu organizācija bija pakļauta armijas komandierim militāri. Valsts prezidents tagad bija ne tikai valsts bruņoto spēku, bet arī valsts aizsardzības augstākais vadonis, pārzinot visus resursus. Tā ar 1940. gada likumu Valsts prezidents Ulmanis bija absolūti atbildīgs par valsts un pilsoņu aizsardzību.[1]

Bruņoto spēku virspavēlnieks

Kara darbībai sākoties, valsts prezidents izraudzītu bruņoto spēku virspavēlnieku, kas būtu karaspēka tiešais vadītājs, rīkotos patstāvīgi un būtu atbildīgs tieši valsts prezidentam, kas viņam norādītu kara mērķus. Saskaņā ar 1932. gada likumu viņš būtu pakļauts valsts prezidentam tikai kara darbības jautājumos, bet valsts pārvalde būtu ministru kabineta kontrolē. Bruņoto spēku virspavēlnieks būtu kara kabineta loceklis. Viņam būtu pakļauts tikai kara apgabals tā laika nozīmē. Kara apgabals savukārt būtu sadalīts operāciju un etapu rajonos. Operāciju rajonā apm. 40 km. (karaspēka pusotra pārgājiena) dziļumā, atrastos kaujas vienības. Šis rajons ietvertu pirmā ešalona divīziju ope-

rāciju rajonus. Etapu rajonā būtu dažādas darbnīcas, iestādes un noliktavas armijas vajadzībām. Aizmugures rajons paliktu civīlo iestāžu pārziņā. To veidotu garnizonu rajoni kaŗa ministra pārziņā. Pēc 1940. gada likuma aizmugure vispār vairs neeksistētu, un visa valsts veidotu vienu kaŗa apgabalu.

Saskaņā ar 1932. gada likumu, virspavēlnieks vadītu kaŗa operācijas, dotu norādījumus un kontrolētu kaŗaspēka papildinājumu sagatavošanu, noteiktu taktiskās prasības iegādājamiem kaŗa līdzekļiem, pieprasītu nepieciešamos dzīvā spēka un līdzekļu resursus kaŗa operāciju veikšanai, sadalītu līdzekļus, noteiktu to izlietošanas un uzturēšanas kārtību. Viņam būtu arī tiesība ieņemtajā pretinieka apgabalā noteikt kontribūcijas un kaŗa nodokļus, konfiscēt un pārņemt kustamu un nekustamu mantu, ievest visā valstī kaŗa cenzūru, nepieciešamos gadījumos nolīgt ar ienaidnieku pamieru vai atjaunot kaŗa darbību. Viņš arī noteiktu Latvijas armijas un flotes vienību un iestāžu attiecsmes ar civīlām iestādēm un iedzīvotājiem. Pēc 1940. gada likuma viņam vairs nebūtu tiešu saistību ar ministru kabinetu, bet vienīgi ar valsts prezidentu.[2]

Valsts aizsardzības padome

Valsts sākuma gados gan darbojās Apsardzības ministrijas padome, bet sevišķas Valsts aizsardzības padomes nebija. 1928. gadā sociāldemokratu partija pieprasīja nodibināt Kaŗa padomi, kas ar valsts prezidenta atbalstu īstenotu rīkojumus un nosacījumus par kaŗaspēka iekārtu un dienestu, kaŗaspēka iestādēm un saimniecību, izstrādātu valsts aizsardzības plāna pamatprincipus, izlemtu kaŗaspēka apgādes un apbruņojuma veidus, dotu atestācijas augstākajiem kaŗaspēka komandieŗiem, izvirzītu kandidātus augstākajiem militārajiem posteņiem un dotu atsauksmes par visiem saeimai iesniedzamiem kaŗa resora likumprojektiem. Valsts prezidents būtu šīs padomes priekšsēdis, kaŗa ministrs un saeimas kaŗa lietu komisijas priekšsēdis — viņa vietnieki. Padomē būtu arī 6 saeimas vēlēti pārstāvji, armijas komandieris, Armijas štāba priekšnieks, apgādes priekšnieks, artilerijas inspektors, aviācijas komandieris, 4 divīziju komandieŗi un pa vienam valsts kontroles un Finanču ministrijas pārstāvim. Šādā padomē būtu ļoti spēcīga saeimas polītisko partiju ieteikme.[3]

1932. gadā radīja Valsts aizsardzības padomi vārda tiešā nozīmē, valsts prezidenta vadībā ar saeimas priekšsēdi un ministru prezidentu kā viņa vietniekiem. Padomē bija kaŗa, ārlietu, finanču, satiksmes un iekšlietu ministrs, saeimas kaŗa lietu komisijas priekšsēdis, armijas ko-

mandieris un viņa stāba priekšnieks. Padomes uzdevums bija miera laikā izstrādāt valsts aizsardzības plānu, ko apstiprinātu valsts prezidents un pārraudzītu tā īstenošanu dzīvē. Kaŗa laikā padome darbotos kā valsts prezidenta padomdevējs orgāns, bet tajā vairs nebūtu armijas komandieŗa un viņa stāba priekšnieka. Padomes iejaukšanās kaŗaspēka iekšējā dzīvē nebija paredzēta.[4]

Pēc 1934. gada apvērsuma padome agrākā sastāvā vairs nevarēja darboties. Saeimas darbība bija izbeigta, un visa vara bija ministru prezidenta, ne valsts prezidenta rokās. Situācija mainījās, kad Ulmanis 1936. gadā pārņēma arī valsts prezidenta funkcijas. Valsts pēdējos pastāvēšanas gados Valsts aizsardzības padome atjaunoja darbību ierobežotā sastāvā. Valsts prezidenta vadībā tajā piedalījās kaŗa, sabiedrisko lietu (jauna ministrija, E.A.), finanču un iekšlietu ministrs un pieaicināti speciālisti.[5]

Tikai 1940. gada 9. aprīlī galīgi noteica padomes sastāvu un pienākumus. Valsts prezidenta vadībā padomē piedalījās ministru prezidents (toreiz ar valsts prezidentu viena un tā pati persona) vai viņa biedrs, satiksmes, kaŗa, tirdzniecības un rūpniecības, iekšlietu un sabiedrisko lietu ministrs, armijas komandieris, Armijas stāba priekšnieks, Rīgas apgabala garnizona priekšnieks un valsts prezidenta pieaicināti locekļi. Galvenais referents bija armijas komandieris, kuŗa pienākums bija izteikt savus ieskatus par katru apspriežamo jautājumu. Agrāk kaŗa ministrs visur pārstāvēja armijas komandieri. Atzinumus deva arī kaŗa ministrs (toreiz arī armijas komandieris).

Saskaņā ar 1939. gada likumu, galvenais referents bija kaŗa ministrs, bet, kā to redzēsim darba nākamā daļā, 1940. gada aprīlī kaŗa ministrs ģenerālis Balodis bija spiests savu posteni atstāt nesaskaņu dēļ ar valsts prezidentu. Viņa amatu pārņēma ģen. Berķis, kas toreiz bija armijas komandieris. Sakarā ar jaunajām pārmaiņām kaŗa ministra funkcijas ļoti ierobežoja. Jaunais likums armijas komandieri uzskatīja par kompetentāku valsts aizsardzības organizēšanā nekā kaŗa ministru, tādēļ armijas komandierim uzticēja aizsardzības darba smagumu, kaŗa ministram atstājot tikai tīri techniskas un saimnieciskas funkcijas.

Valsts aizsardzības padomes atzinumus valsts prezidents varēja nodot iedzīvināšanai ministru kabinetam vai arī viņam tieši padotām personām, vai arī atstāt tos bez ievērības. Likuma interpretācijā bija pasvītrāts, ka tādā veidā bija ,,saglabāta autoritātīvā principa integritāte, jo izšķirošās lemšanas tiesības, ievērojot vai neievērojot valsts aizsardzības padomes lēmumus, piekrīt vienīgi valsts prezidentam''. Visas aizsardzības pamatā palika pašieceltā Tautas vadoņa personiskās kom-

petences un spriešanas spējas. Līdz ar to viņš uzņēmās ārkārtīgu personisku atbildību par Latvijas nākotni un tās pilsoņu dzīvībām un labklājību.

Padomes darbu elastīgāku padarīja padomes prezidijs. Lai nebūtu nevajadzīgi jāiedarbina viss smagais aparāts, bieži sasauca tikai prezidija sēdes, pieaicinot galvenos valsts aizsardzības plāna izstrādāšanas dalībniekus.[6]

Kaŗa ministrija

Latvijas bruņoto spēku pārvaldīšanai, apgādei un sagatavošanai kaŗam 1918. gada 22. novembrī nodibināja Tautas apsardzības ministriju, ko 1922. gadā pārdēvēja par Kaŗa ministriju. Latvijas neatkarības laikā bijušas pavisam 22 kaŗa ministru maiņas. Trijos gadījumos darbojušies tikai ministra vietas izpildītāji. No 18 personām, kas vienu vai divas reizes veikuši kaŗa ministra pienākumus, sešas bijušas ģenerāļi un divas pulkveži. Pārējie kaŗa ministri bijušas privātpersonas — politiķi (skatīt sarakstu grāmatas beigās). Gandrīz visas šīs personas bija politiski labā spārna vai centra pārstāvji. Visilgāk (8 1/2 gadus) un viskritiskākajā posmā Kaŗa ministriju vadīja ģen. Jānis Balodis. Viņš tādēļ ir ļoti lielā mērā atbildīgs par valsts aizsardzības izveidošanu II Pasaules kaŗa priekšvakarā.

Kaŗa ministrija bija sadalīta tai tieši pakļautās iestādēs un armijas komandierim pakļautajās daļās un iestādēs. Valsts pirmajos gados Kaŗa ministrijai tieši pakļautās iestādes bija Sekretariāts, Galvenā intendantūra, Bruņošanās, Kaŗa sanitārā, Kaŗa tiesu un Budžeta un Kreditu pārvalde, kā arī vairāki autonomi uzņēmumi — Arsenāls, Armijas spiestuve, Armijas ekonomiskais veikals, Galvenā artilerijas noliktava un Galvenās intendantūras darbnīcas. Pirmajos neatkarības gados Kaŗa ministrijai bija pakļauts arī Galvenais stābs. Jau 1922. gadā Kaŗa ministrijas rīcībā bija 1700 ēku 60 milj. Ls. vērtībā un 28.000 ha zemes 18 milj. Ls. vērtībā. Vēlāk Kaŗa ministrijas īpašumi un to vērtība vēl stipri pieauga.

1940. gada 30. aprīļa likums stipri ierobežoja kaŗa ministra varu un uzdevumus. Sakarā ar šo likumu kaŗa ministrs armiju vairs tieši nepārzināja. Viņš tieši pārzināja tikai kaŗa ministriju un veica valsts prezidenta un ministru prezidenta norādītos uzdevumus bruņoto spēku saimnieciskajā nozarē. Saskaņā ar jauno likumu, armijas komandieris bija padots tieši ministru prezidentam, kas tādā veidā sakoncentrēja varu vairāk tieši savās rokās. Tikai budžeta un saimnieciskos jautājumos armijas komandieris vēl bija pakļauts kaŗa ministram. Kaŗa ministrs organizēja, bet ne pārvaldīja, armijas apgādi, deva saistošus no-

rādījumus armijai valstiskā audzināšanā, pārraudzīja Latvijas Sarkanā krusta darbību un deva tam uzdevumus sanitārai un ārstnieciskai darbībai kaŗa laikā. Likums novērsa kaŗa ministra iejaukšanos tādās valsts aizsardzības problēmās, kas skāra armijas komandierim padoto nozaŗu jautājumus. Kaŗa ministra iesniegumiem šādos jautājumos ministru kabinetam un caur viņu valsts prezidentam bija pievienojami armijas komandieŗa atzinumi. Kaŗa ministram tomēr bija atstātas ļoti plašas tiesības izstrādāt noteikumus iestāžu un dienesta personu darbībai, pienākumiem un tiesībām, bet noteikumiem tomēr bija nepieciešama valsts prezidenta piekrišana. Kaŗa ministrijai, saziņā ar armijas komandieri, bija jāizstrādā tuvāki norādījumi valsts aizsardzības plāna sastādīšanai dažādām ministrijām, kamerām, pašvaldību un citām iestādēm, bet norādījumus apstiprināja valsts prezidents.

1932. gada likums paredzēja, ka kaŗa laikā kaŗa ministram būtu padots aizmugures apgabals ar tā kaŗaspēka daļām, kuŗas armijas virspavēlnieks tomēr varētu pārņemt savā padotībā, bet garnizona dienests paliktu pakļauts kaŗa ministram. Jau minētais 1940. gada likums aizmugures apgabalus vairs neparedzēja. 1932. gada likums pasvītrāja, ka pilsoņu iesaukšana armijā, zirgu pieņemšana, kaŗaspēka papildinājumu sagatavošana, materiālo līdzekļu iegāde un uzglabāšana armijas vajadzībām, un šo līdzekļu piegāde kaŗaspēkam bija kaŗa ministra kompetencē. Kaŗa laikā armijas virspavēlnieks iesniegtu kaŗa ministram pieprasījumus dzīvā spēka un līdzekļu vajadzībām, bet kaŗa ministrs informētu armijas virspavēlnieku par šo pieprasījumu praktiskās īstenošanas iespējām. 1940. gada likums pasvītrāja armijas virspavēlnieka tiešos sakarus ar valsts prezidentu kā valsts aizsardzības augstāko vadoni. 1940. gada 4. maija likums tomēr paredzēja, ka valsts prezidentam esot prom vai viņam nespējot veikt savus pienākumus, tos pārņemtu kaŗa ministrs. Ļoti iespējams, ka toreizējā situācijā Ulmanis ir arī apsvēris iespēju uz zināmu laiku atstāt Latviju. Tajā laikā armijas komandieris bija arī kaŗa ministrs.

Kaŗa ministrijas iestāžu attīstības vēsture ir visai sarežģīta. Vairākkārt ir mainīti nosaukumi, funkcijas un kam tās padotas.

1933. gada 1. maijā dažādās apgādes un saimnieciskās daļas apvienoja Apgādes pārvaldē ģen. Jēkaba Ruškēvica vadībā, bet kopš 1938. gada pulkv. (vēlāk ģen.) Artūra Dālberga vadībā. Pārvaldē bija 4 daļas: Bruņošanās (pēdējais priekšnieks — pulkv. Rūdolfs Krievs), Būvniecības (ilggadējais priekšnieks pulkv Artūrs Galindoms), Finanču (pēdējais priekšnieks pulkv. Rūdolfs Pīčs) un Intendantūras (pēdējais priekšnieks pulkv. Ernests Kreišmanis).

Tieslietas pārzināja Kaŗa tiesu pārvalde, bet kopš 1938. gada armijas tieslietu dienesta priekšnieks, kas reizē bija arī armijas virsprokurors. Šos pienākumus veica ģen. Verners Tepfers. Augstākā tiesu instance sākumā bija Kaŗa virstiesa, vēlāk Armijas virstiesa. Tai pakļauta bija Kaŗa tiesa, vēlāk Armijas tiesa. Zemākā instance bija pulku tiesas, skaitā 26. Kaŗa tiesas normāli iztiesāja visus armijas, flotes un robežsargu noziedzīgos nodarījumus. Ārkārtējos gadījumos kaŗa tiesām nodeva arī noteikumos par kaŗa stāvokli un pastiprinātu apsardzību paredzētās civīlistu lietas, kas 1920. gadā pārsniedza 50% no visu kaŗa tiesai nodoto lietu kopskaita, sakarā ar jaunajai valstij naidīgu varu aģentu, spiegu, partizānu un sabotieŗu darbību. Vēlāk šādu lietu skaits strauji samazinājās. Līdz 1928. gada septembrim kaŗa tiesa bija iztiesājusi 3272 lietas un 214 personām piespriedusi nāves sodus, tos izpildot gan tikai 52 gadījumos. Valsts pēdējos pastāvēšanas gados nāves sodus normāli vairs nepiesprieda un piespriestos nāves sodus nekad neizpildīja. Šajā ziņā Latvija krasi atšķīrās no savām kaimiņvalstīm — Padomju Savienības, Vācijas un Polijas, kur nāves sodi bija normāla parādība. Latvijas kaŗa tiesās bija divejādi sastāvi: pastāvīgais un pagaidu. Pastāvīgā sastāvā bija priekšsēdis un 2 tiesneši. Piesēdētāji Augstākā tiesā bija valsts prezidenta un Armijas tiesā armijas komandieŗa uz zināmu laiku iecelti armijas un flotes virsnieki. Pulku tiesās priekšsēdis pārzināja vairāku pulku tiesas, bet piesēdētājus iecēla attiecīgā pulka komandieris. Virstiesā apsūdzību uzturēja armijas prokurors, Armijas tiesā prokurors, bet pulku tiesās prokuroru nebija. Lietas iztiesāja kaŗa izmeklēšanas tiesneši — svarīgu saimniecisku lietu kaŗa izmeklēšanas tiesnesis un iecirkņu izmeklēšanas tiesneši Rīgā, Liepājā un Daugavpilī. Armijas tiesā iztiesāja virsnieku, instruktoru un kareivju smagākos noziegumus.

No 1920. gada septembŗa līdz 1927. gadam darbojās arī sevišķa Apsardzības ministrijas padome ģen. Kārļa Goppera vadībā. Tajā darbojās ģenerāļi Andrejs Auzāns (kādu laiku), Kārlis Ezeriņš, Jānis Kalniņš un Dāvīds Sīmonsons. Padomes locekļi studēja krievu, franču, vācu, poļu un angļu militāro literātūru, sagatavoja noteikumus par dienesta gaitu Latvijas armijā, ierindas, garnizona, lauka dienesta, fiziskās audzināšanas un disciplīnāros reglamentus, izstrādāja noteikumus par kaŗa ierēdņu darbību u.t.t. Padomei bija jādod atsauksmes par visiem ministrijas rīkojumiem privāta rakstura jautājumos, bet ministrija tomēr bieži izdeva arī rīkojumus bez padomes atzinuma. Padome bija faktiski domāta bez komandējošiem amatiem Latvijā palikušiem nopelniem bagātiem latviešu ģenerāļiem dzīves eksistences nodrošinā-

šanai, bet tā tomēr veica vērtīgu tehnisku darbu Latvijas armijas izveidošanai.

1927. gadā tās vietā nodibināja Kaŗa ministrijas padomi ar padomdošanas tiesībām kaŗa likumdošanas, iesaukšanas, mobilizācijas, apmācības un kaŗaspēka apgādes jautājumos, kaŗa resora budžeta un statu caurlūkošanai, vecāko virsnieku atestēšanai, kandidātu pieteikšanai pulku komandieŗu un augstākiem amatiem. Padomes priekšsēdis bija Armijas stāba priekšnieks, locekļi — Kaŗa ministrijas pārvalžu priekšnieki, divīziju komandieŗi, eskadras komandieris, artilerijas inspektors un viņu palīgi. Ar balstiesībām padomē varēja piedalīties arī armijas komandieris.

Pulkv. Artūra Galindoma pārraudzībā darbojās arī Kaŗa mūzejs. Jau 1916. gada septembrī Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieks atļāva dibināt Latviešu strēlnieku pulku mūzeju. Savāktos materiālus pa daļai evakuēja uz Maskavu, kur tie pazuda. 1919. gada 15. septembrī nodibināja jaunu Kaŗa mūzeju. Tam bija 4 nodaļas: Pilskalnu, Viduslaiku, Latviešu veco strēlnieku un Latvijas atbrīvošanas nodaļa. Bija arī neliela Beļģijas nodaļa. Beļģijas kaŗa mūzejā savukārt vēl joprojām ir neliela Latvijas armijas nodaļa.[7]

Kā jau minēts, ievērojama nozīme Latvijas bruņoto spēku Kaŗa ministrijas vēsturē bija Latvijas armijas virspavēlniekam Latvijas atbrīvošanas kaŗā un ilggadējam kaŗa ministram ģen. Jānim Balodim. Tā kā uz viņu lielā mērā gūlās atbildība par Latvijas likteni, viņa darbība un personība ir diezgan plaši izvērtēta grāmatās un rakstos. Viņš ir gan slavināts un ideālizēts, gan kritizēts. Daudzu laika biedru liecībās viņš atklājas kā nacionāli apzinīgs un patriotisks cilvēks, kas allaž centies izvairīties no sarežģījumiem un intrigām. Būdams demokratiskas pārliecības, viņš centies saprasties ar dažādu uzskatu cilvēkiem. Viņš bijis stalta auguma, kluss un mierīgs, vienkāršs, dabisks un sirsnīgs cilvēks un ātri ieguvis citu simpatijas. Asu un saspīlētu attieksmju gadījumos viņš meklējis izlīdzinājumus un kompromisus. Arī viņa nacionālisms nav bijis šovinistiska rakstura. Jaunākajos virsniekos dziļu iespaidu atstājis viņa tēvišķīgums. Pēc savas dabas viņš bijis vienotājs, ne skaldītājs, kas atklājās jau Latvijas atbrīvošanas kaŗa laikā, kad viņš spēja saliedēt dažādus elementus vienotā nacionālā armijā. Pēc dabas viņš bija stipri kautrīgs, bet ne kareivīgs, un nekādā gadījumā diktātorisks. Zināmās aprindās viņš pasvītroja, ka „vēlas stāvēt blakus", bet nebūt „pirmais". Viņš labprāt pakļāvās padomdevēju ietekmei un centās visur atstāt laba un gādīga cilvēka iespaidu. Viņš patiesi ļoti gādāja par kaŗavīru labklājību dažādos veidos valsts iespēju robežās. Balodis lēni domāja, bet spēja arī rīkoties patstāvīgi.

Latvijas neatkarības laikmeta literātūrā 1930. gados ģen. Balodis ir iztēlots par Brīvības cīņu galveno varoni un armijas labāko tradiciju iemiesojumu — Latvijas ,,Baltais ģenerālis''. Uz viņa konta ievērojami Baloža laika biedri bija noklusēti vai tikai nedaudz pieminēti. Amerikas Savienoto Valstu Aizsardzības ministrijai ,,piespēlētā'' viņa biografijā ir pat dzīva fantazija, ka viņš I Pasaules karā cīnījies Krievijas galvenās frontēs un ieguvis visus galvenos ordeņus! Tā tomēr nav Baloža vaina, bet pārcentušos lišķu un konjunktūras cilvēku ,,nopelns''. Šie ļaudis apsēda Balodi viņa labsirdības dēļ. 15. maija apvērsumā Balodis iesaistījās tikai pēc ilgām pārdomām un pieprasīja no Ulmaņa solījumu atjaunot demokratisko iekārtu, tikko valsts apstākļi būs nostabilizējušies. Amerikāņu avoti liecina, ka Balodis vairākkārt Ulmanim šo solījumu atgādinājis un 1940. gada sākumā pieprasījis to pat formāli.

Balodis saviem draugiem bieži pasvītroja, ka viņam derdzas līdēji un konjunktūras cilvēki. Par tādiem viņš uzskatīja arī dažus jaunākus kollēgas autoritārās valdības ministru kabinetā. Amerikāņu slepenie avoti atklāj, ka Balodis ir centies panākt, lai Vilhelmu Munteru neieceļ par ārlietu ministru, kas viņam neizdevās. Balodis ieguva sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa naidu ar to, ka viņš loģiski gribēja panākt Aizsargu organizācijas pakļaušanu Kara ministrijai, kā tas ir citās zemēs. Bērziņam izdevās panākt Aizsargu organizācijas pakļaušanu savai Sabiedrisko lietu ministrijai. Finanču ministrs Alfrēds Valdmanis, pēc paša liecības, centās pakļaut Balodi savai ietekmei un viņu manipulēt, pārņemot pat armijas un flotes apbruņošanas funkcijas. Šie Baloža kollēgas savās atmiņās par Baloža negātīvu īpašību atzīmē, it kā viņš nebūtu spējis pieņemt lēmumus un rīkoties patstāvīgi. Bērziņš raksta, ka Sabiedrisko lietu ministrijai valsts interesēs bijis ,,jāizpūš'' Balodis par varoni un viņam jāpiedēvē citu personu nopelni. Valdmanis raksta, ka Baloža mentālā kapacitāte bijusi ierobežota, un viņš esot ļoti cietis ierobežotās vispārējās militāri techniskās izglītības dēļ. Balodim tomēr bija kaujas pieredze Krievu un japāņu un I Pasaules karā galvenajos operāciju rajonos. Ir tiesa, ka jau 1915. gadā viņš nokļuva vācu gūstā un nekad nav centies pavairot savu izglītību, pretēji citiem sava gūsta biedriem, vēlāk ievērojamiem latviešu virsniekiem. Nelabvēlīgākajās laikabiedru liecībās tomēr skaidri saskatāmas personiskas atriebības un ļaunuma tendences.

Laimīgas sagadīšanās un arī personisko īpašību dēļ Atbrīvošanas kara laikā no 1918.—1920.g. Balodis īsā laikā avansējās no kapteiņa līdz ģenerāļa pakāpei un no rotas komandiera posteņa līdz palielas armijas virspavēlnieka postenim. Viņš Atbrīvošanas karā bija no pirmās līdz

pēdējai dienai. Tīri dabiski, uz viņu nepatikā raudzījās no svešām frontēm pēc kara beigās atgriezušies bijušās Krievijas armijas latviešu ģenerāļi un pulkveži. Laikabiedri bija vienisprātis, ka Balodis nebija nekāds militārs ģenijs, bet gan bruņoto spēku vienotājs, līdzīgi Džordžam Vašingtonam un Dvaitam D. Eizenhaueram (Eisenhower), kas arī nebija nekādi miltāri ģeniji, bet krietni bruņoto spēku vadītāji. Īstu valstsvīra dzirksti Balodis demonstrēja politiskās krizes laikā ar igauņiem, lietuviešiem un poļiem 1920. gadā, kaut gan var kritizēt viņa stāju Cēsu kauju laikā 1919. gada jūnijā. Jau no 1920. gada Balodis atbalstīja Baltijas valstu sadarbību politiski un militāri. To liecina daudzi fakti. Diemžēl, viņa neitrālitāte Cēsu kaujās vēlāk nelabvēlīgi atbalsojās igauņu virsnieku personiskā nostājā pret viņu, nemēģinot analizēt viņa rīcības iemeslus un vispārējo situāciju.

Brīvības cīņu laikā iegūtā aureola dēļ Balodis kļuva Latvijas saeimas deputāts un vairākkārt arī kara ministrs Latvijas valdībā. Balodis necieta reprezentācijas un pompu un pēc iespējas centās izvairīties no svinīgām ceremonijām un atrašanās uzmanības centrā. Desmit gadu laikā viņš saeimā ne reizi neuzstājās ar runām, savas ārtavas saeimai sniedzot kā saeimas militārās komisijas priekšsēdis. Viņam derdzās partiju cīņas, un viņš ar savu personisko stāju centās mazināt asumus, neuzbrūkot pretiniekiem, bet mēģinot tos pārliecināt vai atrast kompromisus ,,aizkulisēs'' — saeimas kuluāros, restorānā, mājas viesībās vai savā kabinetā. Viņam patika sēdēt tuvāko draugu vidū slēgtos ,,kagalos'' (bariņos) un neoficiāli izdiskutēt dažādas problēmas. Diemžēl, kā daudzi citi tā laika virsnieki un valstsvīri, viņš daudz laika izšķieda kāršu spēlēs, tā atkal atgādinot ģen. Eizenhaueru, kas daudz laika pavadīja bridža spēlēs. Apvainojumi, ka viņš bijis arī liels alkohola cienītājs, neatbilst patiesībai. Šim grēkam bija nodevušies gan vairāki citi latviešu ģenerāļi un pulkveži. Balodis bija ļoti lojāls un karsti aizstāvēja īstus un iedomātus draugus, tā bieži nokļūdams karjēristu un pašlabuma meklētāju ietekmē. Šie ļaudis savās interesēs ievija Balodi leģendās un mītos, kas savukārt vēlāk radīja asu pretakciju.

Lai nodrošinātu savu stāvokli, Balodis autoritārā režīma sākuma posmā bija attieksmes ar Kārli Ulmani nokārtojis tādā veidā, ka bez viņa ziņas un klātienes pie prezidenta uz pārrunām netika ne ilggadējais armijas komandieris ģen. Krišjānis Berķis, ne arī kāda cita augstas pakāpes militārpersona. Pats prezidents, agronoms būdams, interesējās galvenokārt tikai par saimnieciskajiem un iekšpolitiskajiem jautājumiem, līdzīgi Igaunijas autoritārajam vadonim Konstantīnam Petsam. Lai gan Ulmanis partiju laikos bija darbojies arī par ārlietu

un kaŗa ministru, gan īslaicīgi, viņa zināšanas un interese militāros un ārpolītikas jautājumos bija visai ierobežota. Pēc angļu un amerikāņu vienprātīga vērtējuma Ulmanis noturējās vadoņa stāvoklī pa daļai ģen. Baloža lielās popularitātes dēļ tautā. Jāpiezīmē, ka Balodis bija arī aizsargu goda šefs, un arī aizsargu aprindās viņa popularitāte bija liela.

Valsts pēdējos gados ģen. Jānis Balodis trīs reizes izteica savus uzskatus ārpolītikas jautājumos, un visas trīs reizes viņa uzskati neizpelnījās uzmanību vai arī tos noraidīja. Klaipēdas krizes laikā 1939. gada martā Balodis pieprasīja armijas mobilizāciju un Latvijas valdības diplomātisko atbalstu Lietuvai. Viņa ierosinājumu Muntera ietekmē ignorēja. Kad 1939. gada septembrī Igaunijas bruņoto spēku virspavēlnieks ģen. Johans Laidoners beidzot nopietni vēlējās sastapties ar ģen. Balodi izbēgušās internētās poļu zemūdenes *Orzel* radītā saspīlējuma dēļ ar Padomju Savienību, pēc Muntera spiediena Ulmanis noraidīja Baloža vēlēšanos satikties ar Laidoneru. Kad 1939.g. 1. oktobrī Balodis Valdmaņa ietekmē bija nolēmis pretoties Latvijas valdības delegācijas sūtīšanai uz Maskavu sarunām par padomju militārām bazēm Latvijā, Ulmaņa ietekmē viņš jutās spiests savu nostāju mainīt. Pēc bažu līguma nolīgšanas, nesaredzēdams nekādu izeju no uzspiestās militārās sadarbības ar Padomju Savienību, Balodis acim redzot bija nolēmis jaunajos apstākļos sadarboties ar padomju militārajiem pārstāvjiem un mēģināt arī atjaunot demokratisko sistēmu Latvijā. Viņš izmantoja Latvijas armijas stāba priekšnieka ģen. Hugo Rozenšteina aizdomas ar savām sarunām ar vadītājām padomju militārpersonām par padomju bazēm Latvijā bez speciālas Latvijas valdības pilnvaras, kas bija dotas tikai valdības izraudzītai komisijai sarunām ar padomju iestādēm. Rozenšteina bažas izmantoja ministrs Alfrēds Bērziņš un armijas komandieŗa ģen. Krišjāņa Berķa adjutants pulkv. ltnt. Roberts Osis, lai diskreditētu Balodi pie Ulmaņa. Lūzums radās 1940. gada martā, kad Balodis oficiāli pieprasīja Latvijas demokratiskās satversmes atjaunošanu. Bērziņa, Berķa un Oša ietekmē Ulmanis nolēma Balodi atstādināt no amata, Bērziņam, Osim un Berķim iepriekš iegūstot tam vecāko virsnieku atbalstu.

Vairāki vecākie virsnieki ir atstājuši liecības, ka liktenīgajā laika posmā Balodis pārāk maz uzmanības veltījis notikumu un militārās technoloģijas un stratēģisko ideju attīstības studijām un analizēm. Latvijas armijas stābā daļa atbildīgo virsnieku Balodi sāka uzskatīt par „Latvijas armijas nelaimi, laikā garam atpalikušu cilvēku", kuŗam gan bija liela nozīme politiskā plāksnē kā tautas un armijas vienotājam simbolam, bet kas zināšanu trūkuma un reālitāšu neizpratnes dēļ radīja

nopietnus šķēršļus valsts aizsardzības sagatavošanai modernā kara apstākļos. Pēc viņu informācijas Balodis neesot vēlējies sava patriotisma dēļ akceptēt zināmas valsts territorijas daļas vilcinošu pamešanu kara darbības sākuma posmā, lai nodrošinātu mobilizācijas īstenošanu pārējā Latvijas territorijā. Viņš esot arī pretojies valsts pierobežas nocietināšanai politisku iemeslu dēļ, lai neradītu nepatikšanas ar Padomju Savienību. Tas varbūt gan nebija viņa vainas dēļ, jo tur bija iejaukta ārpolitika. Tā kā Latvija nenocietināja pierobežu, igauņi savukārt pieņēma, ka latvieši nedomā aizstāvēties pret padomju uzbrukumu, līdz ar to fatāli apdraudot Igaunijas frontes bīstamo dienvidaustrumu sektoru.

Baloža pieaugošais fatālisms un vilšanās sajūta atsvešināja no viņa daļu tuvāko līdzstrādnieku. Drošsirdīgais un patstāvīgas dabas Robežsargu brigādes komandieris ģen. Ludvigs Bolšteins nopietni pretojās viņa brigādes pakļaušanai Kara ministrijai, kas būtu loģiski, tāpat kā Aizsargu organizācijas gadījumā, bet vēlējās to atstāt padotu iekšlietu ministram, līdzīgi policijas vienībām. Viņu atbalstīja Alfrēds Bērziņš.

Rietumu zemju militārie novērotāji vienprātīgi pozitīvi vērtēja Baloža cilvēcīgās īpašības un negātīvi viņa militārās un politiskās kvalifikācijas. Viņi faktiski vērtējuši Baloža nozīmi un ietekmi autoritārā režīmā augstāk nekā to darījuši viņa latviešu laikabiedri. Interesants ir apdāvinātā un intelliģentā Lietuvas armijas komandiera ģen. Staša Raštika liecība par ģen. Jāni Balodi 1934. gadā:

> No visiem Latvijas armijas vadības vīriem vislielāko ietekmi (manī) atstāja kara ministrs (Balodis, E.A.)... Ja sāktos karš, viņš bija paredzēts par augstāko armijas vadītāju (tāda lēmuma nebija, E.A.). Visi latviešu karavīri atzina viņu par neapšaubāmu autoritāti. Garš, sirmiem matiem, simpatiska izskata vīrs, būdams kara ministrs, viņš gandrīz vienmēr nēsāja civīlista uzvalku. Tikai svārku ielokā bija redzama maza Lāčplēša ordeņa zīmīte... Balodis runāja lēnām, apdomīgi, loģiski, pārliecinoši, sirsnīgi. Sarunās viņš nebija auksts, sastindzis, bet runīgs, dzīvīgs, ar humoru. Visas viņa atbildes uz jautājumiem bija konkrētas un atklātas. Viņa domas bija skaidras un atklātas. Viņa runa nebija diplomātiska, bet kareivīga... Viņš bija cilvēks, ar kuru varēja atklāti un konkrēti aprunāties par nopietnām problēmām.[9]

Balodim gan raksturīga īpašība bija sarunās pievienoties sarunu biedram un izteikt solījumus, kurus viņš dažkārt nedomāja un nespēja īstenot.

Kā jau minēts, viņš dažā ziņā atgādināja Amerikas Savienoto Valstu Eiropas frontes komandieri un vēlāko ASV prezidentu ģen. Eizenhaueru. Abi bija samierinošas dabas un ar lielām spējām saliedēt dažādus elementus un raksturos kopējos bruņotos spēkus. Abu intellektuālais apvārsnis bija ierobežots, un viņi nebija militāri ģeniji. Abi atstāja stratēģisko un taktisko jautājumu risināšanu spējīgākiem un attiecīgi labi sagatavotiem stābu virsniekiem un politiskajiem padomniekiem. Modernajos apstākļos šādām spējām ir liela nozīme.

Te tomēr parallēles beidzas. Eizenhauers saviem pienākumiem bija militārās izglītības ziņā labi sagatavots, uzklausīja padomniekus un spēja pieņemt lēmumus un tos īstenot, kamēr Balodim šo īpašību pietrūka. Viņš pārāk paļāvās pašplūsmei un bija vairāk ieinteresēts personiskās situācijas saglābšanai. Latvijas neatkarības aizstāvjiem tomēr būs grūti vainot Balodi vienu pašu vai arī Balodi un Munteru valsts nepietiekamā pasargāšanā no ārējiem ienaidniekiem, pamatīgi nepārbaudot avotus. Ir grūti pateikt, cik lielā mērā atbildīgs Balodis un cik visa Latvijas valdība, sevišķi pats valsts galva Kārlis Ulmanis. Visvairāk vainojama Latvijas ģeografiskā vispārējā politiskā situācija.

Pa divi lāgi, kopā nedaudz vairāk kā 2 gadus, kara ministra postenī 1920. gadu vidū un beigās bija arī ģen. Rūdolfs Bangerskis, kas arī nebija militārs ģenijs, bet iespēju robežās ļoti rūpējās par valsts aizsardzības uzlabošanu, radot labākus karavīru dzīves apstākļus un uzlabojot apbruņojumu. Likteņa ironijas dēļ ģen. Bangerskis, kas Otrā pasaules kara laikā bija Latviešu leģiona inspektors un bija spiests sadarboties ar vāciešiem. Latvijas bruņotajos spēkos bija ieguvis ,,pakreisas'' personas slavu, sakarā ar viņa sadarbību ar sociāldemokratiem Latvijas kreisās koalicijas valdībās. Cīnoties pret angļu bruņošanās magnātu machinācijām, viņš neieguva angļu draudzību. Ģen. Balodis savukārt bija ieguvis angļu sevišķu draudzību viņa tuvo sakaru dēļ ar angļu aģentu ģen. Alfredu Bertu (Bert).

Bangerskis bija galvenokārt ieinteresēts saimniecībā un administrācijā, bet viņu tomēr ļoti interesēja valsts aizsardzības problēmas un galvenokārt patiesas sadarbības izveidošana ar sabiedrotajiem igauņiem. Bangerskis bija studējis Pēterpils kara akadēmijā.[10]

Apmēram tikpat ilgi kā Bangerskis, kara ministra amatā bija arī ģen. Mārtiņš Vācietis. Arī viņš iespēju robežās rūpējās par apbruņojuma un sevišķi apmācību uzlabošanu smagajos depresijas gados, kad līdzekļu trūkums bija katastrofāls. Viņa laikā notika arī visciešākā sadarbība ar Igaunijas bruņotajiem spēkiem. Tā vēl turpinājās, kad pulkv. Eduards Laimiņš bija amatā, bet gandrīz pilnīgi izbeidzās ģen. Baloža darbības posmā.[11]

Armijas komandieris

Tradicionāli par pirmajiem latviešu nacionālā karaspēka komandieriem minēti pulkveži Oskars Kalpaks, Jānis Balodis un Jorģis Zemitāns. Viņu nacionālā karaspēka daļas tomēr bija pakļautas vācu un igauņu virspavēlniecībām. Formāli pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks bija ģen. Dāvīds Sīmonsons, kas šo amatu uzņēmās 1919. gada 10. jūlijā. 1919. gada 16. oktobrī par Latvijas armijas virspavēlnieku kļuva pulkv. (vēlāk ģen.) Jānis Balodis.[12]

Likvidējot Armijas virspavēlnieka stābu pēc Latvijas Atbrīvošanas kara izbeigšanās un ārējo draudu samazināšanās 1921. gada 1. aprīlī, likvidēja arī Armijas virspavēlnieka posteni, un viņa stāba funkcijas pārņēma Galvenais stābs. Galvenā stāba un Ģenerālstāba institūti bija paredzēti jau pirmajā Aizsardzības ministrijas iekārtā 1919. gadā, bet kā pastāvīgas pārvaldes tie vēl nebija izveidoti. Tā kā sākumā armijas komandiera postenis nebija paredzēts, tad karaspēks apmācības un disciplīnas uzturēšanas ziņā bija pakļauts karaspēka inspektoram. Šo amatu veica pats Galvenā stāba priekšnieks. Viņš pārzināja visus jautājumus par karaspēka organizāciju, mobilizāciju, komplektēšanu, personāla dienesta gaitām, apmācībām, dislokāciju un sagatavošanu karam. Ilgi šī nenormālā situācija tomēr nevarēja turpināties.[13]

1924. gada 23. februārī valsts prezidents beidzot nodibināja armijas komandiera posteni un likvidēja karaspēka inspektora amatu. Armijas komandierim pakļāva tās nozares, kas pārzina karaspēka sagatavošanu kara darbībai. Kā armijas komandiera palīgorganu nodibināja Armijas komandiera stābu, kas pārņēma Galvenā stāba priekšnieka 1. palīga pārziņā esošās karaspēka operātīvās un apmācības lietas. Armijas komandieri atbrīvoja no administrātīvas dabas problēmu pārzināšanas un viņš varēja visu savu uzmanību veltīt operātīviem un taktiskiem jautājumiem. 1929. gadā arī Galveno stābu pievienoja Armijas komandiera stābam, to nosaucot par Armijas stābu. Armija vēl arvien bija pakļauta Kara ministrijai. Kara ministram tieši pakļautās iestādes kārtoja dažādus armijas apgādes jautājumus, finanču, bruņošanās, intendantūras, sanitāros, būvniecības, tiesu un citus jautājumus.

Armijas komandierim bija tieši pakļauts Armijas stābs, divīziju un flotes komandieri, artilerijas inspektors, aviācijas priekšnieks, armijas spēkratu priekšnieks, armijas sakaru priekšnieks, armijas inženieris un veterinārā dienesta priekšnieks. Armijas komandieris pārraudzīja aizsardzības sagatavošanu militārā ziņā, kamēr kara ministrs to pārzināja saimnieciskā ziņā. Armijas komandieris bija Valsts aizsardzības padomes galvenais referents. Apmācības, kara laika organizācijas, mobilizācijas un operātīvā ziņā viņam bija pakļauta arī Robežsargu bri-

gāde un Aizsargu organizācija. Viņš varēja ierosināt satiksmes un sakaru tīklu izveidošanu un nodrošināšanu ar materiāliem līdzekļiem valsts aizsardzības interesēs. Viņam bija jāgādā arī par labu armijas stāju. Armijas komandieris pārbaudīja un apstiprināja Iekšlietu ministrijas izstrādāto iekšējās aizsardzības plānu, pārzināja sadarbību ar sabiedrotajiem miera laikā saziņā ar Ārlietu ministriju un pārbaudīja visu valsts un pašvaldības iestāžu, kameru un uzņēmumu sagatavotību valsts aizsardzības uzdevumiem militārā un sabiedriskā plāksnē, kā arī jaunatnes militāro audzināšanu.

Kopš 1940. gada 30. aprīļa viņam bija arī tiesība tieši sadarboties ar civīlresoriem, iestādēm un uzņēmumiem valsts aizsardzības veicināšanai. Likuma interpretācijā bija pasvītrāts, ka tādā veidā esot atrisināts sasāpējis jautājums (attieksmē pret ģen. Balodi, E.A.), ,,spiežot šauru egoismu un pašlepnumu piekāpties valsts interešu priekšā.'' Agrāk, kā jau minēts, prezidenta vienīgais referents militāros jautājumos bija tikai kaŗa ministrs ģen. Balodis. Jaunais likums šo situāciju izbeidza.

Armijas komandieris tagad drīkstēja noteikt armijas vienību dislokāciju miera laikā, ievērojot mobilizācijas un operātīvās vajadzības. Agrāk šādus jautājumus kārtoja tikai kaŗa ministrs. Tagad armijas komandieris ar viņu šajā sakarā tikai sazinājās. Armijas komandierim tagad bija vārda tiesības arī Ministru kabineta sēdēs, kur apsprieda valsts aizsardzības jautājumus. Viņam bija arī tiesība ierosināt likumprojektus, kas attiecās uz valsts aizsardzību, un iesniegt tos kaŗa ministram virzīšanai tālāk. Kaŗa ministrs tagad zināmā mērā bija vairs tikai starpnieks starp Ministru kabinetu un armijas komandieri. Armijas komandierim un stāba priekšniekam tagad bija arī sarakstīšanās tiesības ar dažādiem ministriem un citām amatpersonām valsts aizsardzības jautājumos. Līdz šim to drīkstēja darīt tikai kaŗa ministrs. Armijas komandieris tagad varēja arī no dažādām iestādēm pieprasīt nepieciešamas ziņas valsts aizsardzības jautājumos. Diemžēl, pati valsts pēc šī likuma pieņemšanas bija neatkarīga vairs tikai pusotru mēnesi.

Galvenā stāba priekšnieka pienākumus 1920. gadā uzņēmās ģen. Mārtiņš Peniķis, praktiski veicot arī armijas komandieŗa pienākumus.

Pirmais miera laika armijas komandieris bija ģen. Pēteris Radziņš, kas savus pienākumus veica no 1924. gada 23. februāŗa līdz 1928. gada 21. aprīlim. Viņam amatā sekoja ģen. Peniķis, kas armijas komandieŗa pienākumus veica līdz 1934. gada 14. novembrim, kad viņu atvaļināja kā Ulmaņa režīmam ne visai piemērotu personu. Arī Ulmaņa apvērsums bija noticis bez viņa ziņas. Peniķa vietā stājās Rīgas garnizona priekšnieks ģen. Krišjānis Berķis, kas bija piedalījies Ulmaņa ap-

vērsumā. Berķis Latvijas armijas komandiera amatā palika līdz 1940. gada 19. jūnijam, kad viņa vietā stājās ģen. Roberts Kļaviņš, kas savu darbu kā Latvijas Tautas armijas komandieris izbeidza 1940. gada 27. septembrī. Līdz ar viņu savas gaitas beidza Latvijas nacionālā armija.[14]

Latviešu laika biedri un ārzemju novērotāji vienprātīgi novērtējuši ģen. Pēteri Radziņu kā ļoti spējīgu un apdāvinātu virsnieku ar asu un loģisku domāšanu, plašām militārām un kara vēstures zināšanām un kā labu organizātoru. Viņu uzskatīja par principu cilvēku, kas savus padotos vērtējis pēc viņu spējām un zināšanām. Viņš arī ļoti pasvītrojis disciplīnu. Radziņš beidzis Nikolaja ģenerālstāba akadēmiju Pēterburgā un bijis viens no izglītotākajiem latviešu agrīnajiem ģenerāļiem. I Pasaules karā viņš darbojies krievu Rietumu frontes stābā un vēlāk bijis krievu divīziju grupas stāba priekšnieks. 1919. gada oktobrī viņš atgriezās Latvijā un kļuva par Latvijas armijas stāba priekšnieku. Viņam piedēvējami lielākie nopelni Bermonta armijas sakāvē un Latgales atbrīvošanā. Pēc kara viņu atbrīvoja no aktīvā dienesta, tāpat kā virspavēlnieku ģen. Balodi, bet 1924. gadā aicināja par armijas komandieri. Radziņš sarakstījis vairākus darbus militāro zinātņu un vēstures nozarē: *Latvijas atbrīvošanas karš* (2 sēj.), *Stratēģiskās problēmas pēc Pasaules kara piedzīvojumiem, Taktika, Kara vadonis, Moderno kaujas līdzekļu iespaids uz kara vešanu, Artilerijas daudzums un sastāvs*, un vairākus simtus rakstu militāros un vispārējos jautājumos. Radziņš atklāti pauda domu par nepieciešamu pretpadomju militāro aliansi un ciešu sadarbību ar Poliju, ar ko viņš iemantoja Padomju Savienības un kreiso aprindu Latvijā naidu. Būdams stingrs nacionālists, viņš nevarēja paciest dažu minoritāšu grupu zākāšanos par latviešu tautu un Latvijas valsts iekārtai naidīgu aprindu valsts graušanas darbu demokratiskās sistēmas aizsegā. Nespēdams iedzīvoties demokratiskā sistēmā, Radziņš saistījās ar galēji labā spārna Latvju Nacionālo klubu, kas simpatizēja fašistu kustībai. Radziņam nelabvēlīgās kreisās aprindas panāca ļoti respektētā ģenerāļa atvaļināšanu no armijas komandiera amata tikai 48 gadu vecumā, izmantojot Nacionālā klubā iefiltrēto elementu klubam radīto neslavu un padomju aģentes Antonijas Binšes un Padomju Savienības militārā atašeja sekretāra Kārļa Langes afēru, kurā Radziņš bija neapzināti un netieši iejaukts. Ģen. Radziņš pēc tam vēl divus gadus darbojās par virsnieku akademisko kursu priekšnieku, pēc kam izdarība pašnāvību. Tā agrīnā Latvijas armija zaudēja varbūt pašu labāko ģenerāli.[15]

Ģen. Mārtiņš Peniķis bija senas kuršu ķoniņu brīvzemnieku ģints atvase. Viņš raksturots kā masīvs, visai aristokratisks, bet smagnējs, ļoti vienkāršs, dabisks, labsirdīgs, taisnīgs un gudrs cilvēks. Viņš lielu vērību pievērsa armijas disciplīnai un ārējai stājai, mazāk taktiskām apmācībām. Viņš bija beidzis komercskolu un Čugujevas kara skolu un mācījies arī Krievijas ģenerālstāba kara akadēmijā. Vēlāk viņš bija I Latviešu strēlnieku brigādes 2. Rīgas pulka komandieris. Ne visai sekmīgi veicis kaujas uzdevumus Ziemas svētku kaujās, viņš krietni vadīja Latvijas armijas 2. divīziju kaujās pret Bermontu un lieliniekiem un komandēja Austrumu frontes ziemeļu posmu. Viņš ieguva lielu respektu ar masīvajiem kara vēstures sējumiem — *Latvijas nacionālās armijas cīņas, Latvijas armijas sākums un cīņas, Latvijas atbrīvošanas kara vēsture, Pasaules karš austrumu frontē, Pasaules karš un latviešu strēlnieku pulku cīņas.* Sava taisnīguma dēļ viņš bija demokratiskās iekārtas laikā iemantojis dažādu aprindu labvēlību.[16]

Ģen. Krišjānis Berķis Latvijas armijā bija pēc Baloža visvairāk ordeņiem apbalvotais karavīrs. Beidzis Viļņas karaskolu, viņš bija piedalījies daudzās kaujās krievu Rietumu frontē un 1917. gadā kļuvis latviešu strēlnieku bataljona un vēlāk pulka komandieris. Kā 2. Cēsu kājnieku pulka komandieris viņš bija drosmīgi veicis savus uzdevumus izšķirīgajās Cēsu kaujās 1919. gada jūnijā un ieguvis sabiedroto igauņu simpatijas. Tā kā viņš bija dzīvojis arī Somijā un precējies ar somieti, viņam bija labas attieksmes arī ar somiem.

Berķis sekmīgi vadīja arī 3. Latgales divīziju pret Bermonta armiju un Latgalē. Viņa vadītā kaujas grupa ieņēma Daugavgrīvas cietoksni. Lietuvas armijas komandieris ģen. Raštikis raksturoja Berķi kā īstu frontes cīnītāju (*starij rubaka* — vecs zobenu varonis), spēcīga, pāri vidusmēram, korpulenta auguma vīru, kas izvairījies no dziļākām sarunām un sarežģītākiem jautājumiem un nav bijis tik atklāts kā Balodis. Rietumu militārie novērotāji liecina, ka viņa militārās zināšanas bijušas ierobežotas un viņš stipri pakļāvies saviem padotajiem, bieži nespēdams pats pieņemt lēmumus. Latviešu avoti raksturo Berķi kā ļoti labsirdīgu un sirsnīgu cilvēku, bet rietumu novērotāji atzīmē, ka viņš varējis būt arī cietsirdīgs. Līdzīgi Balodim, viņš ne sevišķi glaimojoši raksturots kā „piepūsts krekls" *(stuffed shirt)*. Pretēji ģen. Balodim, viņš nav mīlējis pavadīt laiku sarunās, bet atbalstījis iespēju robežās stāba darbu, ko gan ļoti kavēja kara ministra neaktīvitāte un intereses trūkums. Liktenīgajos Latvijas neatkarības pēdējos mēnešos viņš pats tomēr parādīja lielu naivitāti.[17]

Ģen. Roberts Kļaviņš raksturots kā ļoti intelliģents, stingra rakstura demokratisku uzskatu cilvēks, vairāku valodu pratējs, ļoti rūpīgs organizātors un stingras disciplīnas pasvītrotājs. Beidzis komercskolu un Nikolaja kara skolu, viņš bijis latviešu strēlnieku bataljona komandieris, Robežsargu divīzijas stāba priekšnieks, 4. Valmieras kājnieku pulka komandieris un Vidzemes divīzijas komandiera palīgs, ko atlaida no amata kā autoritārai iekārtai nepieņemamu personu. Kļaviņš nobeidza tieslietu studijas un strādāja savā speciālitātē, bet 1940. gada jūnijā viņš uzņēmās Latvijas armijas vadību. Iespēju robežās viņš centās armiju saglābt Latvijas Tautas armijas un vēlāk 24. (territoriālā) latviešu strēlnieku korpusa ietvaros. Sākoties vācu un padomju karam, viņu no korpusa komandiera pienākumiem atbrīvoja. 1944. gada janvārī viņš 58 gadu vecumā mira Sibirijā kā Staļina sistēmas upuris.[18]

Armijas stābs

Jau pirmajā Apsardzības ministrijas iekārtā bija paredzēti Galvenā un Ģenerālstāba institūti vēl pirms virspavēlnieka stāba nodibināšanas, bet kā patstāvīgas pārvaldes tie nebija izveidoti. Pirms virspavēlnieka amata nodibināšanas par Galvenā stāba priekšnieku darbojās ģen. Augusts Ernests Misiņš; beidzis Krievijas ģenerālstāba akadēmiju, kara laikā viņš komandējis 79. Krievu divīzijas brigādi, pēc tam 1. Latviešu strēlnieku brigādi un Apvienoto latviešu divīziju vadījis Ziemsvētku kaujās. Viņš bija ļoti intelliģents, kultūrāls un laipns cilvēks, bet pārāk jūtīgs un ne sevišķi enerģisks un stingrs. Pēc tam kad nodibināja Virspavēlnieka stābu, viņu par stāba priekšnieku neiecēla, bet gan par karaspēka inspektoru. 1919. gada augustā viņu atvaļināja arī no šī amata. Atbrīvošanas karā cīnījušies zemākie virsnieki Latvijas armijā, tāpat kā Lietuvas armijā, labprāt nevēlējās redzēt savā vadībā „vecās armijas" ģenerāļus. Misiņš sarūgtinājumā devās labprātīgā trimdā uz Igaunijas Valku, kur ilgus gadus strādāja par galdnieku.[19]

Par Virspavēlnieka stāba priekšniekiem pēc kārtas darbojās pulkv. (vēlāk ģen.) Eduards Kalniņš, pulkv.-ltnt. Eduards Laimiņš, pulkv. (vēlāk ģen.) Pēteris Radziņš un pulkv.-ltnt. Kārlis Ramats. Ģen. Kalniņš bija beidzis krievu artilerijas skolu un studējis Kara akadēmijā, piedalījies Portartūras cietokšņa aizsardzībā 1904./05. gadā un Sveaborgas cietokšņa aizsardzībā I Pasaules karā. Viņš bija stingrs un noteikts karavīrs un speciālists artilerijas jautājumos. Laimiņš bija beidzis Pēterburgas topografijas karaskolu un Krievijas ģenerālstāba Kara akadēmijas ģeodēzijas nodaļu un darbojies par kara ģeodētu. Arī Ramats bija kara ģeodēts. Kopā ar ģen. Balodi Laimiņš un Ramats bija bijuši skolasbiedri Trikātas pamatskolā. Neilgu laiku visi 3 skolas

biedri praktiski kontrolēja Latvijas bruņotos spēkus: ģen. Balodis kā virspavēlnieks, ģeodēts plkv.-ltnt. Ramats kā stāba priekšnieks un ģeodēts pulkv. Laimiņš kā apsardzības ministra biedrs.[20]

Miera laika statos armijas virspavēlnieka (un komandiera) postenis nebija paredzēts, bet karaspēka apmācības un disciplīnas uzturēšanas ziņā bija pakļauts karaspēka inspektoram. Šo amatu veica Galvenā stāba priekšnieks. Viņa pārziņā kādu laiku bija visi jautājumi par karaspēka organizāciju, mobilizāciju, komplektēšanu, personāla dienesta gaitām, apmācību, dislokāciju, apgādi un sagatavošanu karam. Galvenā stāba priekšnieka un karaspēka inspektora pienākumus veica ģen. Mārtiņš Peniķis.

1924. gada 23. februārī no Galvenā stāba izdalīja nozares, kas pārzināja karaspēka sagatavošanu karam un pakļāva tās armijas komandierim. Sakarā ar šī posteņa radīšanu, likvidēja karaspēka inspektora posteni. Kā armijas komandiera palīgorganu nodibināja Armijas komandiera stābu. Tā priekšnieks pārņēma Galvenā stāba priekšnieka 1. palīga pārziņā esošās karaspēka operātīvās un apmācības lietas. Armijas komandieris, kas bija atbrīvots no administrātīvas dabas pienākumiem, varēja visu uzmanību veltīt operātīviem un taktiskiem jautājumiem.[21]

Par Armijas komandiera stāba priekšniekiem darbojušies ģenerāļi Jānis Buivīds, Eduards Aire un Aleksandrs Kalējs. Buivīds bija vecs cara laika armijas virsnieks, beidzis Viļņas kara skolu un Krievijas ģenerālstāba akadēmiju, kara laikā komandējis krievu divīziju, vēlāk darbojies virsnieku kursos un pēc viena gada armijas komandiera stāba priekšnieka amatā vadījis virsnieku akadēmiskos kursus un publicējis darbus *Aizmugures taktika, Militārā pedagoģija, Kara mākslas vēsture pastāvīgo armiju laikmetā* un pirmo biografiju par Napoleonu latviešu valodā. Arī Aire (agrāk Veslovs) bija beidzis Krievijā kara skolu un ģenerālstāba akadēmiju, mācījis kara skolā un bijis divīzijas stāba priekšnieks. Viņu uzskatīja par labu stāba priekšnieku un administrātoru, bet savu sakaru dēļ ar galēji labā spārna organizācijām viņš kļuva sociālistu upuris un zaudēja stāba priekšnieka amatu.[22]

1929. gadā Galveno stābu pievienoja Armijas komandiera stābam, nosaucot pēdējo par Armijas stābu. Par stāba priekšniekiem pēc kārtas darbojās ģenerāļi Aleksandrs Kalējs (1929—34), Mārtiņš Hartmanis (1934—39) un Hugo Rozenšteins (1939—40), un pēc viņa kādu laiku Mārtiņš Jeske. Pārkārtoto stābu uzskatīja par Latvijas apstākļiem piemērotāku. Lietuvas armijas vadība to uzskatīja pat par ideālu. Ģen. Raštikis nožēloja, ka Lietuvas armija stāba organizēšanā bijusi 17 gadus aiz Latvijas armijas. Baštikis arī atzinīgi vērtēja augstāko Latvijas

armijas stāba virsnieku kvalifikācijas un norādīja, ka Latvijas armijas vadītājos posteņos nav bijušas tik biežas drastiskas maiņas kā Lietuvas armijā. Britu militārie novērotāji tomēr prātoja, ka Latvijas armijas augstākā vadība liela apmēra manevru trūkuma dēļ esot palikusi bez prakses vadīt lielākas formācijas.

Latvijas armijas stāba priekšnieki pēc 1929. gada visi bez izņēmuma bija ieguvuši augstāko izglītību Rietumu militārajās akadēmijās un iespēju robežās centās modernizēt Latvijas armiju, saduroties ar krievu laika virsnieku birokratiju un pretestību.

Kalējs bija beidzis Tiflisas kaŗaskolu un Francijas kaŗa akadēmiju, brīvi runāja vairākas valodas, bija ļoti sabiedrisks, izskatīgs un elegants. Viņš pārzināja ne tikai militārās zinātnes, bet labi orientējās arī mākslās, literātūrā un mūzikā, un bieži veica sevišķus valdības uzdevumus ārzemēs. Viņš pasvītrāja cilvēku spējas un zināšanas armijas darbā un centās reorganizēt un vienkāršot stābu darbību. Viņam izdevās panākt Galvenā stāba likvidēšanu un tā apvienošanu ar Armijas komandiera stābu, tā izveidojot darba spējīgu ģenerālstābu, kaut arī vecākie virsnieki izrādīja lielu pretestību. Kalējs ļoti ievēroja sabiedrisko domu un labprāt apgrozījās diplomātu aprindās, kur ,,spīdēja'' ar savām valodu zināšanām un humoru. Viņš diplomātus pārsteidza arī ar ļoti brīviem un atklātiem uzskatiem par starptautiskajiem notikumiem un atļāvās arī savas zemes kritiku, kādēļ sarīkojumos ārzemju pārstāvji ļoti centās nokļūt viņa sabiedrībā. 1934. gada sākumā radās doma iecelt viņu par Tautu Savienības Augsto komisāru Dancigā, bet viņa pēkšņā nāve 58 gadu vecumā pārvilka svītru šim nodomam.[23]

Labi izglītots, elegants un intelliģents bija arī Kalēja pēcnācējs amatā ģen. Hartmanis. Arī viņš bija beidzis Francijas Kaŗa akadēmiju, kur viņa studiju biedru vidū bija vēlākais franču nacionālais varonis un valsts prezidents ģen. Šarls de Gols *(de Gaulle)* un nākamais Siāmas karalis, toreiz vēl pulkv.-ltnt. armijā Prajadhipoks (Rama VII). Ģen. Raštikis raksturojis Hartmani kā stalta auguma kaŗavīra uniformā tērptu diplomātu un džentlmeni, kas bijis ļoti ,,prātīgs un gudrs'', spējis ātri orientēties sarežģītās problēmās un bijis runīgs, bet viņam esot bijusi arī ,,diplomātiska dāvana neatbildēt tieši uz sarežģītiem jautājumiem''. No viņa neesot bijis iespējams uzzināt taisnību par Latvijas armiju. Amerikāņu militāro novērotāju vērtējumā Hartmanis bijis gan intelliģents, bet ne intellektuāls, un viņa nelielā pieredze kaujas vienību vadībā negātīvi ietekmējusi viņa darbu Armijas stābā. Angļu militārajiem novērotājiem katra Francijas Kaŗa akadēmiju beigusi persona protams, principā bija ,,franciski noskaņota'' un ,,aizdomīga''. Ang

viņam neuzticējās un viņa teikto nevērtēja nopietni. Par angļiem īsti draudzīgu viņi uzskatīja tikai ģen. Balodi. Hartmanis bija daudz darījis armijas un tās iestāžu noorganizēšanā un vadīšanā un kaŗavīru apmācībās. Sakarā ar Hartmaņa kontaktiem ar Franciju, dažas aprindas viņu uzskatīja par poļiem labvēlīgu.[24]

Izcili apdāvināts un Latvijas neatkarības beigu periodā vēl jauns, enerģisks un uzņēmīgs bija Hartmaņa pēctecis amatā ģen. Rozenšteins. Viņš bija ieguvis pamatīgu pieredzi kaujas vienību vadībā. Politiski sadarbodamies ar radikāli nacionālajiem nogrupējumiem, viņš 1920.—21. gadā darbojās par Latvijas militāro atašeju Vācijā, kur bija precējies ar Vācijas vācieti. Vēlāk viņš beidza Čechoslovakijas kaŗa akadēmiju un kļuva Armijas stāba operātīvās daļas priekšnieks. Viņš bija sevišķs speciālists izlūkošanas dienesta jautājumos. Ulmaņa apvērsuma laikā viņš bija pulka komandieris un faktiski izplānoja šo apvērsumu. Vēlāk viņš darbojās par Augstākās kaŗa skolas priekšnieku. Gandrīz vienprātīgi Rozenšteins raksturots kā viens no apdāvinātākiem, ja ne pats apdāvinātākais, Latvijas jaunajiem augstākajiem virsniekiem. Rietumu novērotāju uzskatos viņš bijis vēss, atturīgs un lietišķīgs. Tā kā Rozenšteins nav sevišķi draudzējies ar lietuviešiem, Raštika iztēlē viņš parādīts kā ,,vāciskas dabas'' un ,,iedomīgs''. Ar savu neparasto enerģiju, uzņēmību un vēlēšanos modernizēt un reālākiem darbības apstākļiem piemērot Latvijas armiju, Rozenšteins iemantoja dažu vecāko virsnieku, ieskaitot Balodi, nelabvēlību. Pēc Alfrēda Bērziņa informācijas Rīgas apgabaltiesas prokurors Antons Oto Karčevskis, persona, kas savu politisko pārliecību mainīja pēc apstākļiem un kas bija organizējis arī sociālistu prāvas pēc apvērsuma, 1938. gada augusta beigās atklājis viņam, ka ,,tagad dažam ģenerālim iznākšot iepazīšanās ar prokurātūru... būšot jāatbild par spiegošanu''. Armijas izlūkošanas daļas vadītājs pulkv. Grigorijs Ķikkulis it kā turējis ģen. Rozenšteinu aizdomās par sakariem ar Vāciju un spiegošanu Vācijas labā. Rozenšteina sieva — vāciete bija bieži aicināta viesībās Vācijas sūtniecībā, un kādreizējais Vācijas militārais atašejs Latvijā kapt. Kochs, vēlāk izlūku dienesta virsnieks, ir apmeklējis Rozenšteinu dzīvokī, viesojoties Rīgā. Tas varbūt atbilda patiesībai, bet Rozenšteina rīcībā nebija nekā inkriminējoša. Viņa dienesta pienākumos ietilpa sastapšanās ar dažādu zemju militāriem pārstāvjiem, ieskaitot Vācijas pārstāvjus. Noderīgas bija arī viņa un viņa kundzes daudzo valodu zināšanas. Stāba virsnieks, toreiz kapteinis, Vilis Hāzners liecina, ka Rozenšteins un viņa kundze bijuši krietni un lojāli Latvijas pavalstnieki un tieši Rozenšteins, kas bija 15. maija apvērsuma galvenais mili-

tārais izplānotājs, bija ģen. Baloža izredzēts Latvijas armijas virspavēlnieka postenim kaŗa laikā un tika tam attiecīgi sagatavots.

Ministra Bērziņa un pulkv. Oša vēstules tomēr liecina, ka bija radīts ķīlis Baloža un Rozenšteina attieksmēs. Balodis bija stājies sakarā ar ārlietu ministru Munteru Rozenšteina pārcelšanai uz ārzemēm konsula amatā. Bērziņš 1938. gada 4. septembrī tomēr bija ieguvis Ulmaņa iestāšanos par to, lai Rozenšteinu patur Armijas stāba priekšnieka palīga amatā. Liktenīgajās dienās 1939. gada 7. oktobrī Rozenšteins kļuva Armijas stāba priekšnieks, ģen. Hartmanim uzņemoties delikātu sakaru vadību ar Padomju Savienības militārpersonām bažu labā. Tikai Hartmanis un viņa komisijas locekļi drīkstēja izveidot sakarus ar šīm personām, un viņam bija jāziņo valdībai. 21. oktobrī ģen. Rozenšteins atklāja, ka ģen. Balodis Romas viesnīcā personiski diskutēja bažu jautājumus ar vadītājām padomju militārpersonām, un par to informēja Alfrēdu Bērziņu. Nav skaidri Baloža rīcības motīvi. Iespējams, ka ar savu draudzīgo personību viņš bija vēlējies izveidot patīkamāku atmosfairu latviešu un krievu virsnieku starpā, bet viņa sarunu rezultātā bija zaudēta Ezere, svarīgs mezgls austrumos no paredzētās Vento tas aizstāvēšanās līnijas, eventuālas sadarbības gadījumā ar Lietuvas armiju. Sākās ķēdes reakcija, kuŗas rezultātā pēc Ulmaņa spiediena Balodim bija jāatstāj kaŗa ministra postenis. Te lieli nopelni bija Alfrēdam Bērziņam, viņa ietekmē esošajam ģen. Berķim un viņa adjutantam kapt. Robertam Osim.

Daudzu virsnieku vērtējumā ģen. Hugo Rozenšteins bija visspējīgākais un vadībai visvairāk sagatavotais Latvijas armijas virsnieks valsts pēdējos neatkarības gados. Viņš bija daudzu ievērojamu militāru pētījumu autors. No viņa publikācijām šeit atzīmēsim šādas — *Latvijas kaŗa ģeografija, Kājnieku pulku aizmugures noorganizēšana, Flanka un koncentriskais manevrs uzbrukumā, Cīņa pret flanka manevru, Izlūkošanas dienesta organizācija un darbība kaŗa laikā, Latvijas armija 20 gados* (šis darbs gan bija pa lielākai daļai paveikts ģen. Mārtiņa Hartmaņa redakcijā) un citi. Rozenšteins izmisis centās panākt 20 gadus no vēlotās Baltijas valstu militārās sadarbības īstenošanu, Latvijas aizstāvēšanās līniju nocietināšanu un valsts praktisku sagatavošanu aizstāvībai. Šķiet, kā viņam nebija illūziju ne par sadarbību ar Rietumu valstīm, ne par Latvijas neatkarīgu eksistenci Padomju Savienības „aizsardzībā". Jādomā, ka viņš, līdzīgi savam igauņu kollēgam, cerēja, ka Baltijas valstis kaut kā varēs paglābt savu neatkarību šķietami nenovēršamā vācu un padomju konfliktā, ko gaidīja ātrāk nekā tas patiesībā sākās.

Armijas stāba priekšniekam bija divi palīgi, bet Latvijas neatkarības pēdējos gados vairs tikai viens (operātīvais). Pēdējie stāba priekšnieka palīgi bija ģen. Hermanis Buks un ģen. Oto Ūdentiņš. Ilgus gadus, no 1924.—1940. gadam stāba priekšnieka 2. palīgs bija ģen. Roberts Dambītis, ģen. Baloža tuvs draugs un vēl viens Trikātas draudzes skolas biedrs. Arī viņš bija beidzis Viļņas kara skolu un papildus arī Pēterpils intendantūras akadēmiju. 1918. gada 22. novembrī viņš bija tas, kas faktiski nodibināja Latvijas valsts Apsardzības ministriju un bija šīs ministrijas pārvaldnieks, vēlāk apsardzības ministra biedrs, komandējis aizmugures rezerves cīņās pret bermontiešiem un no 1920.—1924. gadam bijis Armijas Saimniecības pārvaldes priekšnieks. 1940. gadā viņš nospēlēja necilu lomu kā Latvijas valsts pēdējais kara ministrs un tās delegācijas loceklis, kas lūdza Latvijas „pievienošanu" Padomju Savienībai. Amerikāņu militārie novērotāji raksturojuši viņu kā resnu, humora pilnu intendantūras ģenerāli, kas nevarēja lepoties ar stingru raksturu un stipru gribas spēku. Šo īpašību trūkumu viņš pilnā mērā demonstrēja laikā no 1940.—1945. gadam.

Buks raksturots kā speciālists kavalērijas jautājumos, bet ass komandieris pret saviem padotajiem. Beidzis vidusskolu un Vladimira karaskolu Pēterpilī, viņš augstāko izglītību bija ieguvis Varšavā Kavalērijas un Augstākajā kara skolā. Beidzis Baltijas skolotāju semināru un Ķijevas kara skolu, viņš bija piedalījies cīņās strēlnieku pulkos un Latvijas armijā un papildinājies militāros kursos. Padomju iestādes viņu apcietināja vēl pirms lielajām deportācijām 1941. gadā.[26]

Armijas stābā sākumā bija sešas daļas, vēlāk jau 10 daļas: Operātīvā (pēdējie priekšnieki ģen. Oto Ūdentiņš un pulkv. Jānis Upītis), Informācijas (pēdējie priekšnieki pulkv. Fricis Celms-Celmiņš un pulkv. Andrejs Blaus), Organizācijas-mobilizācijas (pēdējie priekšnieki pulkv. J. Streipa, pulkv. Kārlis Krīpens), Kara saimniecības (pēdējie priekšnieki pulkv. Jānis Zivtiņš un Kārlis Tenteris), Apmācības (pulkv. Pauls Liepiņš un Jānis Puksis), Audzināšanas (pulkv.-ltn. Ādolfs Kontrovskis), Administrātīvā (pulkv. Antons Vipulis), kara sanitārā (ģen. Dr. Alberts Brambats un pēc viņa vēl pulkv. Dr. Valters Jaunzems), Kara veterinārā (pulkv. Dr. Kārlis Soste), Ģeodēzijas-topografijas (pulkv. Eduards Akmentiņš). Tieslietu dienesta priekšnieks bija ģen. Verners Tepfers. Armijas mācītājs bija Pēteris Apkalns, Armijas ekonomiskā veikala priekšnieks — pulkv. Andrejs Lejas-Sauss un Spiestuves priekšnieks — pulkv. Jānis Baumanis.

Ar 4. mobilizācijas sadalījumu armijā radīja dienesta priekšnieku amatus. Artilerijas inspektors ģen. Artūrs Dannebergs kļuva arī Armijas artilerijas dienesta priekšnieks, Auto-tanku brigādes komandieris

ģen. Oto Grosbarts kļuva Armijas spēkratu dienesta priekšnieks, Sapieru pulka komandieris pulkv. Juris Žanis Brieže kļuva Armijas inženieru un sapieru dienesta priekšnieks. Sakaru bataljona komandieris pulkv. Andrejs Mucenieks kļuva Armijas sakaru dienesta priekšnieks. Par Armijas aviācijas priekšnieku iecēla ģen. Jēzupu Baško un viņa sevišķu uzdevumu virsnieku ģen. Jāni Indānu, bet par Aviācijas pulka komandieri pulkv. Robertu Kandi.[27]

Pēdējais stāba operātīvās daļas vadītājs pulkv. Jānis Upītis bija liels patriots, kas Latvijas likteni vērtēja augstāk par savu dzīvību. Augstāko izglītību viņš bija ieguvis Latvijas kara skolā un Augstākajā kara skolā un pirms tam jau bija piedalījies Atbrīvošanas karā. Viņš bija publicējis rakstus par militāriem jautājumiem un bija Latvijas universitātes lektors militārās zinātnēs. Jau padomju iekārtas laikā viņš bija organizējis nacionālu kodolu 24. (territoriālajā) latviešu strēlnieku korpusā Latvijas atbrīvošanas operācijām un nodibinājis kontaktu ar vācu militārām iestādēm, bet 1941. gada aprīļa sākumā padomju drošības iestādes viņu apcietināja un pretestības centru iznīcināja.[28]

Svarīgajā Informācijas daļā bija 3 nodaļas — Ārējās izlūkošanas (pēdējie vadītāji — pulkv.-ltn. Pauls Liepiņš, Ervīns Pētersons un Andrejs Blaus), Iekšējās izlūkošanas (resp. pretizlūkošanas), kuŗas pēdējie vadītāji bija pulkv.-ltn. Roberts Skritulis un Kārlis Kreics, un Radio izlūkošanas ārzemju staciju peilēšanai, raidījumu uztveršanai un atšifrēšanai, kuŗas pēdējais vadītājs bija pulkv.-ltn. Pēteris Kažmers. Izlūku aģentūras pēdējais vadītājs bija civīlists ar pulkv.-ltn. algu Fridrichs Linde. Izlūkošanas darbu veica arī Iekšlietu ministrijas Politiskā pārvalde, Kārtības dienesta un Robežsargu brigāde. Politiskā pārvalde bieži konkurēja ar Armijas izlūkošanas dienestu, radot asumus un nesaskaņas.

Latviešu izlūkošanas dienesti bija neapskaužamā stāvoklī, salīdzinot ar Padomju Savienības un Vācijas vareno izlūkošanas aparātūru un arī ar Polijas izlūku dienestu. Latvijas valsts pirmajos gados notika dzīva sadarbība starp Latvijas, Lielbritanijas, Francijas un Amerikas Savienoto Valstu izlūku dienestiem, bet vēlāk tā mazinājās. Angļi uzskatīja Igaunijas izlūku dienestu par daudz efektīvāku. Pirmajos gados notika arī bieža informācijas apmaiņa starp Somiju un Baltijas valstīm, atskaitot Lietuvu un Poliju, bet vēlāk arī tā apsika. Ilggadējais Polijas izlūku dienesta Austrumu nodaļas vadītājs kapt. Jeržī Ņiežbržickis (vēlākais polītisko zinātņu eksperts Richard Wraga) liecina, ka latvieši nav uzticējušies poļiem un poļi savukārt nav uzticējušies latviešiem un somiem. Poļus baidījusi Muntera un Baloža politika, ko viņi raksturo

juši kā Padomju Savienībai labvēlīgu, kamēr somi bijuši izteikti draudzīgi vāciešiem.

1920. gados kādu laiku Informācijas daļu vadījis pulkv. Vinters, kuŗu angļi raksturojuši kā labu speciālistu izlūkošanas jautājumos, bet strupu un asu pret saviem padotajiem. 1930. gados Informācijas daļu vadīja pulkv. Grigorijs Ķikkuls *(Kikkul)*, kas Latvijā bija ieradies kopā ar angļu militāro misiju un agrāk bija darbojies angļu izlūku dienestā. Kāds viņa laika biedrs raksturo Ķikkuli kā zināšanām bagātu un pieredzējušu izlūku. Pēdējos neatkarības gados viņam bija izveidojušās asas attieksmes ar Igaunijas un Lietuvas izlūkošanas dienestu pulkvežiem Villemu Sārsenu *(Saarsen)* un Meškausku (*Meškauskas*), kas ļoti traucēja efektīvu Baltijas valstu sadarbību, bet savu tuvo attieksmju dēļ ar ģen. Balodi viņš palika savā vietā līdz jau minētajam incidentam ar ģen. Hugo Rozenšteinu. 1939. gada 21. jūnijā viņam bija savs postenis jāatstāj un jāpārņem kaŗa aģenta postenis Varšavā pulkv.-ltn. Eduarda Klūges vietā.

Ķikkula vietā stājās viņa audzēknis pulkv. Fricis Celms-Celmiņš, kuŗš kā izcils kauju virsnieks ne labprāt bija uzņēmies Informācijas daļas vadītāja posteni. 1940. gada 24. jūlijā šis allaž mierīgais un mazrunīgais cilvēks, lai nebūtu jānodod Latvijas armijas aģentus, kas bija operējuši Padomju Savienībā, izdarīja pašnāvību. Padomju Savienības militāro atašeju pulkv. Zavjalovu, kuŗa uzdevums bija no viņa šo informāciju iegūt, tūdaļ izsauca uz Maskavu, kur viņš drīz miris ,,ar ātro tuberkulozi'' (sic!).[29]

Latvijas armijas vadība visvairāk baidījās no Padomju Savienības iekšējās un ārējās agresijas, kaut gan armijas vadībai pēdējos neatkarības gados arvien vairāk bažu radīja arī nacionālsociālistiskā Vācija. Latvijā diezgan lielā skaitā ieplūda dažādi maskējušies padomju, vācu, angļu, franču, poļu un amerikāņu izlūki, lai izspiegotu apstākļus Baltijas valstīs un arī, lai viens otru novērotu. Šie ļaudis bija jāizseko, lai novērstu nopietnas briesmas valstij un tautai. Bija nepieciešams arī uzzināt padomju un vācu nodomus pret Latvijas valsti, novērot poļu izrīcības, kas varēja būt Latvijai kaitīgas, un noskaidrot, vai nedraud tiešas padomju militārās akcijas. Tas nebija viegls uzdevums mazajai valstij ar ierobežotiem līdzekļiem un nelielu izlūkošanas dienesta personālu.

Padomju robežapsardzības iestādes rūpīgi sargāja robežas pret tiem pārgājējiem, kas nedarbojās padomju interesēs. Ik dienas gar Latvijas robežu uzara plašu pierobežas joslu, kuŗā operēja speciāli trenēti padomju izlūki un suņi. Ik pa zināmām atstarpēm pierobežā pacēlās novērošanas torņi. Pierobežā bija izveidoti arī neskaitāmi dabiski un

mākslīgi aizsprosti, pretstatā Latvijas atklātai pierobežai. Daudzi latviešu aģenti—pārgājēji pēc iesūtīšanas padomju territorijā šādos apstākļos vairs nespēja atgriezties. Ievāktās ziņas arī bija visai nepilnīgas. Rūpīgi ,,izķemmētajā'' padomju pierobežā maz varēja atrast arī patriotiski noskaņotu latviešu ziņu sniegšanai, un bija jāmeklē krievu algotņi. 1923. gada janvārī, piemēram, padomju territorijā iesūtīja arī bruņotas latviešu izlūku grupas, janvārī un septembrī uz Padomju Krieviju nosūtīja arī izlūku virsniekus kā konsulārā dienesta darbiniekus. Padomju izlūku dienestam toties nebija grūti atrast komūnistiski noskaņotus atbalstītājus un izlūkus Latvijā. Bieži padomju aģenti operēja arī Latvijas izlūku aģentūrā un radīja latviešu aģentiem lielas nepatikšanas. Atsevišķi latviešu nacionālie aģenti operēja arī padomju izlūku dienestā un komūnistu internacionālē, un daži spēlēja dubultaģentu lomu, sevišķi nelatvietes un nelatvieši, pa daļai mākslinieki un žurnālisti.

Angļu un franču izlūku dienesti sadarbojās ar latviešu izlūku dienestu un laiku pa laikam sniedza nedaudz vērtīgas informācijas, bet latvieši nespēja izmaiņai sniegt kaut cik nopietnu pašu iegūtu informāciju. Angļi, franči un poļi daudz augstāk vērtēja igauņu un somu izlūku dienestu ar plašajiem sakariem viņupus robežas radniecīgo ingru un kareļu apdzīvotajās territorijās. Somi gan centās izvairīties no sadarbības ar poļiem, kuŗiem viņi neuzticējās. Poļu izlūku dienests bija lielvalsts apjomā, ietveŗot arī zemes otrā pusē Padomju Savienībai — Ķīnu, Mandžūriju un Japānu. Poļi savukārt neuzticējās vāciski orientētajiem somiem.

Līdz 1932. gadam Latvijas armijas izlūkošanas dienests vāca ziņas par Sarkano armiju galvenokārt no Latvijas oficiālajiem pārstāvjiem, no oficiāliem avotiem un publikācijām, no aģentiem — robežu pārgājējiem, padomju radiofona oficiālajām programmām. Šifrētas telegrammas nelasīja, jo latviešiem toreiz vēl nebija šifru dienesta. Igauņiem un lietuviešiem atšifrēšanas dienesta nebija līdz pat 1939. gadam, un somiem tas bija vājš. 1932. gadā Ārējās izlūkošanas nodaļā sāka darboties krietns krievu valodas un krievu militārās terminoloģijas eksperts kapt. Kārlis Porietis. Viņš sāka speciālizēties šifrēto padomju telegrammu lasīšanā. Nodibinājās sakari starp poļu un latviešu radio nodaļām. Tā kā krieviem bija ļoti liels skaits radio staciju, poļi un latvieši sadalīja noklausīšanās un atšifrēšanas darbus. Latvijas militārās peilēšanas stacijas atradās Zilupē, Alūksnē, Bolderājā un Liepājā (jūras dienesta).

Latvijas militārās peilēšanas staciju iekārta bija ļoti novecojusi, bet personāls bija labi izglītots, ar ilgu gadu praksi un piedzīvojumiem.

Katra stacija speciālizējās zināma padomju radio tīkla aktīvitāšu izsekošanai. Padomju stacijas bieži mainīja savus signālus un viļņu garumu. Poļu stacijas bija daudz modernākas un ar labāku iekārtu, bet to apkalpes bija vājākas kvalitātes nekā latviešu apkalpes. Kaut gan bija izveidota latviešu un poļu sadarbība, poļi savus jaunākos sasniegumus latviešiem nekad neuzticēja. Stāba radio dienesta darbības dēļ Latvijas armijas vadībai bija visai labs pārskats par padomju karaspēka daļu dislokāciju Latvijai tuvākajos kara apgabalos, šo daļu apgādi, apbruņojumu un komandieriem. Ziņas, protams, pārbaudīja arī no citiem avotiem.

Kad Ulmaņa valdība nevarēja atļauties pietiekami daudz līdzekļu ārpusstata pretizlūkošanas aģentu algošanai, ģen. Balodim palīgā nāca Armijas ekonomiskā veikala vadītājs pulkv. Lejas-Sauss, kas sagādāja līdzekļus 12 ārpusstata aģentu algošanai. Armijas izlūkošanas dienestā valdīja liela neuzticība pret Munteru un pēdējā neatkarības gadā arī pret Balodi un dažiem viņa tuvākiem draugiem, piem. Dambīti. Kad izlūku dienesta vadībai bija radusies izdevība piekļūt Ulmanim un izpaust aizdomas par viņa un viņa kundzes — krievietes aktīvitātēm, Ulmanis attiecīgajām personām bija asi atcirtis, lai pie viņa ar ,,tādām muļķībām'' negriežoties. Pārliecībā par Muntera ,,nodevību'' un izmisumā dažu militāristu aprindās 1939. gada vasarā tad dzima doma par Muntera varmācīgu nolaupīšanu un piespiedu atteikšanos no ārlietu ministra posteņa. Dažus izlūkošanas dienesta darbiniekus satrauca arī ģen. Jāņa Baloža kāršu spēļu vakari ar aizdomīgiem partneriem un ģen. Roberta Dambīša sakari ar Padomju Savienības sūtniecības personālu laikā, kad Latvijas valsts jau atradās briesmās. Šīs grāmatas autors tomēr netic, ka jebkura no minētām personām būtu uzskatāma par valsts nodevēju. Personiskie sakari nav identificējami ar nodevību.

Kamēr valstī vēl valdīja šķietams miers un tauta paļāvīgi un bez rūpēm veica savus pienākumus, Armijas stāba izlūkošanas nodaļās bija pavisam citāda noskaņa. Kārlis Porietis raksta: ,,Pāri Latvijas robežai nepārtraukti plūda spiegu, sabotieru un propagandistu grupas, un Baltijas valstu pierobežā uzturējās ļoti spēcīgas padomju karaspēka vienības, kas bija daudzkārt spēcīgākas par Baltijas valstu nelielajām miera laika armijām.'' Latvijā lielā skaitā darbojās arī nacionālsociālistu aģenti, bet angļu, franču un amerikāņu izlūki balstījās galvenokārt uz nelatviešu sniegto informāciju un apmeklēja krievu un vācu minoritāšu aprindas, kas latviešu tautai nebija sevišķi labvēlīgi noskaņotas. Valodas barjēra viņus atdalīja no latviešiem. Minoritāšu sētā sēkla dzina saknes ASV, Anglijas un Francijas Ārlietu un Kara ministrijās, kur šo minoritāšu sniegtā informācija un dezinformācija at-

stājusi Latvijas valstij un latviešu tautai nelabvēlīgu ietekmi vēl šodien. Latvieši bija pārāk ieslēgušies savā sabiedrībā un nelatviešus daudz neievēroja, kā tas notiek vēl tagad.[30]

12 valstīs darbojās Latvijas militārie atašeji, kuŗu amati bija neveikli latviskoti kā ,,kaŗa aģentu'' amati. Daži atašeji bija akreditēti pat vairākās valstīs reizē. Kaŗa aģentus vai militāros atašejus iecēla kaŗa ministrs. Viņi darbojās Padomju Savienībā, Vācijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Somijā, Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Ungārijā, Rumānijā, Francijā un Lielbritanijā. Šo aģentu darbība lielā mērā bija atkarīga no viņu rakstura, izglītības, pieredzes un ietekmes. Normāli kaŗa ministra izraudzītie kaŗa aģenti sadarbojās ar ārlietu ministra izraudzītiem sūtņiem, bet atsevišķos gadījumos viņi bija ļoti patstāvīgi un neatkarīgi un veica funkcijas, kas lielā mērā pārsniedza viņu uzdevumus, neatkarīgi no sūtņiem. Aleksandrs Kundrāts šajā sakarā sevišķi pasvītro pulkv. Grigorija Ķikkula nozīmi valsts liktenīgajās dienās sākumā Polijā un Rumānijā un beidzot Zviedrijā, Somijā un Norvēģijā, un pulkv. Aleksandra Plensnera nozīmi Vācijā un Ungārijā. Ļoti darbīgs pēdējos gados bija pulkv.-ltn. Viktors Deglavs Lietuvā. Aģenti informāciju ieguva dažādos veidos. Ilggadējais atašejs Varšavā pedantiskā ierēdņa rūpībā diendienā krāja poļu un citu laikrakstu un militāro izdevumu izgriezumus, lai pēc tam šķietami nenozīmīgo periodikas mozaīku izveidotu pārskatā, kas sniedza ieskatu kā acumirklīgajos notikumos, tā nākotnes perspektīvās. Atašejs Berlīnē bieži balstīja savus ziņojumus uz dažādām sūtniecībās vai pieņemšanās dzirdētām informācijas druscipām, kuŗas apstrādāja informātīvā ieskatā, balstoties uz loģiku un vispārējām zināšanām. Ar 1939. gada 26. maija rīkojumu Latvijas militāros atašejus pakļāva Armijas stāba priekšniekam, un viņiem bija ziņojumi jāsniedz stāba Informācijas daļai.[31]

Apmācības daļu noorganizēja 1921. gada 1. aprīlī. Tā pievērsa lielu uzmanību ne tikai techniskajai armijas izglītībai, bet arī morāliskai un fiziskai audzināšanai. Jau līdz 1926. gadam daļa bija sagatavojusi 78 reglamentus, noteikumus un instrukcijas. Sevišķi daudz Latvijas armijas vadība mācījās no Vācijas un Padomju Savienības militārajiem zinātniekiem, vēlākos gados arī no rietumu militārām autoritātēm. Audzināšanas daļa pasvītroja augsti izkoptu nacionālo apziņu, tēvzemes mīlestību, paļāvību vadībai, apzinīgu disciplīnu, cīņas garu un reliģijas nozīmi. Ļoti pasvītroja biedriskumu un tradiciju nozīmi. Apmācības daļai bija ļoti lieli nopelni Latvijas armijas izveidošanā par nacionāli stipru un morāliski augstvērtīgu spēku. Pēdējais Audzināšanas daļas vadītājs, *Latvijas Kareivja* un *Militārā Apskata* atbildīgais redak-

tors bija pulkv.-ltn. Ādolfs Kontrovskis. Viņš bija beidzis Aleksandra kara skolu Maskavā, piedalījies Atbrīvošanas karā un beidzis Latvijas Augstāko kara skolu un Valsts konservātoriju, publicējis daudzus rakstus un grāmatas *Bruņoto spēku kvalitātīvā un skaitliskā nozīme karā* un *Kādiem mums jābūt.*

Kultūrāli sabiedriskā audzināšanā liela nozīme bija zinātnieku priekšlasījumiem vēsturē, ģeografijā un sabiedriskajās zinātnēs, lasāmgaldiem, bibliotēkām, koncertiem, mājīgām telpām, izdaiļotai dienesta vietu apkārtnei un draudzīgiem sakariem ar apkārtnes civīliedzīvotājiem un organizācijām. Šajā ziņā lieli nopelni bija gandrīz visām Latvijas armijas vienībām. Airītēs un Nāves salā iekārtoja gaumīgus un informātīvus kauju piemiņas mūzejus. Ļoti vērtīgs bija Kara mūzejs Rīgā viduslaiku lielajā Pulvera tornī un modernajā piebūvē.

Liela nozīme bija militārajai literātūrai. Latvijas armijai bija pašai savs interesants dienas laikraksts *Latvijas Kareivis* (1920.—1940.g.), kas bija veltīts ne tikai militārajiem jautājumiem, bet arī politiskajām diskusijām, literātūrai, mākslai un sabiedriskajai dzīvei, un bieži redakcija tajā pauda savus brīvos uzskatus nacionāli un internacionāli politiskos jautājumos. Tā sejas veidošanā izcili nopelni bija karavīriem — rakstniekiem pulkv. Aleksandram Plensneram, kapt. Aleksandram Grīnam un pulkv.-ltn. Edvīnam Mednim. Nozīmīgs bija arī *Militāro Rakstu Krājums* (1923—1931) un žurnāli *Artilerijas Apskats (1921—1932)* un *Technikas Apskats,* kuŗus visus 1932. gadā apvienoja vienā *Militārā Apskatā,* kas nāca klajā līdz 1940. gadam. Klajā nāca arī speciālu interešu grupu žurnāli *Kadets* (1922—1940), *Lāčplēsis, Kara Invalids* un *Aizsargs* (1924—1940), tiražs 30.000 eks. Militārās literātūras fonds laida klajā arī lielu skaitu militāri vēsturiska un militāri techniska rakstura grāmatu.[32]

Latvijas armijā lielu uzmanību pievērsa sportam un fiziskai audzināšanai. Jau 1919. gada 5. oktobrī vēl kara laikā Karavīru sporta klubs sarīkoja pirmās sporta sacīkstes Rīgā. No Vidzemes divīzijas sporta pulciņa, kas nodibinājās 1919. gada jūlijā, 1920. gadā izveidojās Latvijas armijas sporta savienība, vēlākais Armijas Sporta Klubs (ASK). Tas jau 1920. gadā uzņēmās noorganizēt pirmās Latvijas olimpiskās sporta spēles. 1921. gada 31. martā darbību uzsāka pirmie Fiziskās audzināšanas instruktoru kursi, bet 1922. gada beigās ar *Fiziskās audzināšanas reglamentu* fiziskās audzināšanas darbs armijā bija ievadīts jau noteiktā sistēmatiskā gultnē. 1928. gadā ASK atļāva iestāties arī jauniešiem, kas organizācijā radīja ārkārtīgu rosību. Sākot ar 1929. gadu, notika rēgulāras armijas meistarsacīkstes. 1932. gada 9. jūlijā

nodibinājās arī Armijas zirgu sporta klubs, kas arī sāka darboties visas valsts un starptautiskā mērogā. 1937. gadā Helsinkos latviešu vltn. Kārlis Kļava kļuva pasaules meistars automatisko pistoļu šaušanā, kļūstot absolūti labākais šāvējs ar pistolēm, no 300 punktiem iegūstot 293. Žanis Butkus tad pat ieguva otru vietu šaušanā ar kaŗa šauteni. 1937. un 1938. gadā kapt. Haralds Marvē kļuva Baltijas meistars šaušanā ar automatisko pistoli un pasaules meistars Lucernā 1939. gadā. Latvijas armija ar šiem sasniegumiem ieguva pelnītu uzmanību starptautiskā mērogā.[33]

Nav iespējams šeit izsekot stāba darbībai dažādās techniskās nozarēs, bet jāatzīmē, ka rietumu militāro novērotāju izcilu uzmanību izpelnījās armijas Ģeodēzijas-Topografijas daļa. Jau Krievijas ģenerālstāba Ģeodēzijas-Topografijas departamentā sekmīgi darbojās vairāki latvieši, to vidū ģen. Andrejs Auzāns, pulkv. Eduards Laimiņš un pulkv.-ltn. Kārlis Ramats. Šī daļa sagatavoja un publicēja pilnīgākās un labākās Latvijas kartes (1922.—1940.g. 1:75 000 simt vienpadsmit lapās, 1931.—1940. gadā 1:200 000 divpadsmit lapās un 1930. gadā 1:400 000 divās lapās).[34]

Armijas saliedēšanas problēmas

Gadsimtiem atradušās dažādu kaimiņvalstu varā, bieži sadalītas un atdalītas viena no otras, latviešu zemes pirmo reizi kopējā valstī apvienojās tikai 1918. gadā. Gadsimtiem latviešu tauta bija atradusies citu tautu pakļautībā un nebija varējusi dzīvot patstāvīgu dzīvi. 1918. gadā tā kļuva noteicēja savā zemē, kuŗā ceturtā daļa iedzīvotāju Latvijā gan uzskatīja par savu dzimteni, bet nebija latviešu tautības. Jaunā situācija radīja nopietnas problēmas. Latviešiem bija jāiemācās sadarboties savā starpā un ar nelatviešiem, jāiemācās vadīt pašiem savu valsti un tās dažādos orgānus bieži radīt no pašiem pamatiem. Trūka pieredzes un attiecīgi sagatavota personāla. Arī Krievijas imperijā pieredzi guvušiem latviešiem bija jāiemācās darboties pieticīgos, ierobežotos jaunās valsts apstākļos. Pirms I Pasaules kaŗa latviešiem, atskaitot jūrniekus un kultūras darbiniekus, bija maza saskare ar Rietumeiropu un pārjūras zemēm. Mantojumā bija palikušas krievu bieži negātīvas tradicijas un īpašības, kas traucēja labu sakaru izveidošanos ar Rietumeiropu. Sākotnējās jūsmas vietā par neatkarību, drīz stājās skepse, bažas par nākotni un rūgtums par neveiksmēm un ierobežotajiem apstākļiem. Vecākajā paaudzē šaubas un bažas cīnījās ar nacionālo lepnumu un pašpaļāvību. Tas radīja plaisu starp vecāko paaudzi un brīvajā Latvijā veidojušos un pat dzimušo jauno latviešu paaudzi.

Minoritātēs valdīja rūgtums par lielu tautu piederīgo piespiestu pakļaušanu mazas tautiņas norādījumiem un vadītājam stāvoklim. Tās atcerējās, ka vēl nesen šī tautiņa pati bija pakļauta citu lielu tautu varai un teikšanai. Lojālitāte pret Latvijas zemi šeit sadūrās ar minoritāšu pārākuma apziņu pār latviešu tautu, kuŗai bieži nebija nekāda pamata. Minoritātē spilgtāk izpaudās skepse par Latvijas nākotni. Latvijas iedzīvotājus skaldīja arī dažādas ticības un politiskās pārliecības. Šādos apstākļos izveidot Latvijas valstij un latviešu tautai lojālu armiju nebija viegls uzdevums.

Ņemot vērā parastās tradicijas, Latvijas armijas un flotes kaŗavīrus sadalīja kareivjos, instruktoros un virsniekos. Kareivju dienesta pakāpes armijā bija: jaunkareivis, kareivis un dižkareivis; flotē: jaunmatrozis, matrozis un dižmatrozis. Instruktoru dienesta pakāpes armijā bija: kaprālis, seržants, virsseržants un virsnieka vietnieks; flotē: kaprālis, seržants, bocmanis, virsnieka vietnieks. Virsnieku dienesta pakāpes armijā bija: leitnants, virsleitnants, pēdējos gados arī kapteinis-leitnants, kapteinis, pulkvedis-leitnants, pulkvedis un ģenerālis; flotē: leitnants, virsleitnants, kapteinis-leitnants, kapteinis, komandkapteinis, jūras kapteinis un admirālis. Administrātīviem virsniekiem bija pievienots apzīmējums — administrātīvais, bet sanitārvirsniekiem ārsta, veterinārārsta vai farmaceita apzīmējums.[35]

Liela nozīme bija komandējošam sastāvam. Latvija bija laimīgākā situācijā par kaimiņu Lietuvu, jo liels skaits latviešu bija ieguvuši virsnieku dienesta pakāpes jau Krievijas armijā, pie tam pat augstākās pakāpes. Lietuviešus politisku apsvērumu dēļ nepielaida Krievijas armijas virsnieku korpusā, atskaitot gadījumus, kur lietuvieši bija piederējuši pie grieķu-ortodoksās vai luterāņu baznīcas. Skandinavu un vācu avoti ar respektu min latviešu kaŗa vadoņus jau sirmā pagātnē. Arī vēl vēlīnos viduslaikos figūrē atsevišķi latviešu komandieŗi, bet vēlākos gadsimtos latviešu tautības virsniekus pamanām tikai izņēmuma gadījumos. Holandiešu avoti vēl 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta sākumā min latviešu vadoņus, kas Jākoba un Henrija Hondiusa *(de Hondt)* kartēs nosaukti par *„vyrschuite"* (virsaiši). 18. gadsimtā latvieši jau biežāk ieguva virsnieku pakāpes. 19. gadsimta otrā pusē latviešiem vairs nebija lielas problēmas iekļūt Krievijas virsnieku korpusā.[36]

Pēc amerikāņu informācijas 1935. gada beigās Latvijas bruņotajos spēkos bijuši pavisam 2020 virsnieki. 44,5% šo virsnieku (899) dienējuši kājnieku vienībās, 17,5% (354) artilerijā, 3,5% (71) kavalerijā, 25% (505) techniskās daļās, 2,5% (50) kaŗa flotē un 7% (141) stāba vienībās. Instruktoru un kareivju kopskaits bijis 19.300. No viņiem 66,4% (12.815) dienējuši kājnieku kaŗaspēkā, 19,5% (3.764) artilerijā, 4,7%

(907) kavalerijā, 5,9% (1.139) tehniskās vienībās, 3% (579) flotē un 0,5% (96) stāba dienestā. 100 virsnieku un 1.100 instruktoru un kareivju dienējuši Robežsargu brigādē.[37]

Pēc vācu, angļu un amerikāņu novērotāju informācijas Latvijas armijas vadībā līdz pat 1930. gadu otrai pusei valdījusi liela krievu cara laika armijas tradiciju ietekme. Armijas organizācija sākumā bija lielā mērā veidota pēc krievu parauga, ar skaitliskam sastāvam neatbilstošu plašu un samērā dārgu virsbūvi. Atsevišķo daļu sadarbība bija visai nesaskaņota. Arī Latvijas atbrīvošanas kara pieredze nevarēja derēt par pamatu plānojumiem nākotnes karam. Daļa armijas augstāko virsnieku Latvijas neatkarības laikā tomēr vēl dzīvoja Latvijas atbrīvošanas kara iespaidā un ignorēja ārkārtīgo technikas progresu un faktiskos spēku samērus pasaules valstu militārās sacensības arēnā. Nenoteiktību apmācībās un plānošanā radīja arī dažādas militārās akadēmijas (Francijā, Polijā, Čechoslovakijā) beigušie gados jaunākie virsnieki, kas bija ieguvuši atšķirīgas idejas un pieejas organizācijas un plānošanas problēmām. Latvijas apstākļos sevišķi nederēja franču taktiskie paņēmieni.

Atbrīvošanas karā izcēlušies un vadītājos posteņos nokļuvušie latviešu virsnieki ar zemu vispārējo un militāro izglītību centās novērst gados jaunāko un augstāko vispārējo un militāro izglītību ieguvušo virsnieku konkurenci. Tāpat bija konkurence starp iepriekš minētajiem virsniekiem un cara armijās augstākās dienesta pakāpes ieguvušajiem latviešu virsniekiem, kas Atbrīvošanas cīņu sākumā vai vispār šajās cīņās nebija piedalījušies. Sacensību bieži izmantoja dažādas politiskās partijas un speciālu interešu grupas.

Bijušie strēlnieki jutās sevišķi diskriminēti, kaut gan Atbrīvošanas kara beigu posmā 50% un varbūt pat 70% Latvijas nacionālās armijas virsnieku bija kādreizējie strēlnieku virsnieki. Daži viņu vidū vēlāk bija augstos posteņos Latvijas armijā. Daudzus izcilus strēlniekus vēlāk apbalvoja ar Lāčplēša kara ordeni.

Atbrīvotāju vidū bija plaisa starp ,,kalpakiešiem'' vai ,,dienvidniekiem'' un ,,ziemeļniekiem''. Kalpakieši izšķirīgajā brīdī 1919. gada janvārī nebija pametuši jauno Latvijas pagaidu valdību un viņu nelielais pulciņš kopā ar valdību devās neziņas pilnajā ceļā no Rīgas uz Liepāju. Vēlāk kopā ar vāciešiem viņi bija cīnījušies pret boļševikiem un palīdzējuši atbrīvot Kurzemi un Rīgu. Ziemeļnieku pirmsākums meklējams Igaunijā. Militārā ziņā ziemeļnieki bija panākumiem bagātāki un kopā ar igauņiem (arī ar somiem un dāņiem) viņi bija atbrīvojuši Vidzemi un vieni paši noturēja boļševiku fronti. Latvijas neatkarības katastrofālajā brīdī 1919. gada jūnijā viņi nebija izvairījušies kopā ar

igauņiem nostāties pret vāciešiem un viņus sakāva, kamēr ,,dienvidnieku'' vairākums izmisīgajā situācijā bija palikuši neitrāli. Ģen. Baloža stāvokļa dēļ ,,dienvidnieku'' nopelnus vēlāk stipri izcēla, bet ,,ziemeļnieku'' nopelnus lielā mērā atstāja novārtā. Kaut gan daļa ,,ziemeļnieku'' vēlāk bija vadītājos posteņos Latvijas armijā, vairākiem nopelniem bagātiem virsniekiem bija jāatstāj dienests armijā.

Atstumti jutās arī daļa Troickas un Imantas pulku kaŗavīru, kas bija cīnījušies Sibirijā kopā ar Rietumu sabiedrotajiem un dzimtenē nokļuvuši tikai tad, kad Atbrīvošanas kaŗš jau bija faktiski beidzies. 1. Latvijas atbrīvošanas bataljons (Troickas pulks) bija pirmā latviešu nacionālā kaŗaspēka vienība, kas bija dibināta 1918. gada 1. oktobrī, vēl pirms pašas Latvijas proklamēšanas. Atstumti jutās arī vecāki latviešu virsnieki, kas bija cīnījušies Krievijas armijā un Pilsoņu kaŗa frontēs un Latvijā ieradās pēc cīņu beigām. Daļu no viņiem tomēr uzņēma Latvijas armijas un Kaŗa ministrijas dažādos dienestos un izmantoja viņu zināšanas.

Jāatzīmē, ka Latvijas armijā uzņēma arī vācu un krievu tautības virsniekus un arī atsevišķus poļu, lietuviešu, igauņu, ebreju un zviedru tautības virsniekus, dažus pat diezgan atbildīgos komandējošos posteņos.

Pēc tam kad kaut cik bija panākta šo dažādo grupu saliedēšana Latvijas armijā, tām vairs pārliecīgi nepasvītrojot savas sevišķās tiesības, tradicijas un nopelnus, radās jaunas problēmas. Savā ietekmē virsniekus un arī kareivjus centās ievilkt dažādas politiskas partijas un grupas. Arī zināmas profesionālas un saimnieciskas organizācijas, ar un bez politiskas nokrāsas, un zināmas studentu organizācijas kļuva ''krusttēvi'' vai atbalstītāji dažām kaŗaspēka daļām. Tas radīja jaunus sarežģījumus un sarūgtinājumus. Valdība centās vairāk izglītotos un krietnākos kaŗavīrus nosūtīt uz austrumu robežu kā vairāk apdraudētu, kultūrāli un saimnieciski atpalikušāku un ar mazāk izteiktu latvisko stāju, lai stiprinātu latviešu tautas ietekmi un panāktu ciešāku kontaktu starp latgaļiem, kas ilgi bija atšķirti no pārējās latviešu tautas, un vēsturiski izdevīgākos apstākļos dzīvojošiem viņu tautas brāļiem. Latgaļi bija gadsimtiem vieni paši palikuši no pārējās Latvijas atgrieztajā un sevišķi apdraudētajā pierobežā. Diemžēl, rietumu latvieši visumā centās palikt Rīgā, Liepājā, Jelgavā vai Cēsīs, mēģinot izmantot ,,krusttēvus'' augstās pozicijās armijā. Latgali šīs aprindas dažkārt apzīmēja par Latvijas ,,Sibiriju'' vai ,,Tālajiem Austrumiem''. Šāda nostāja, protams, nevarēja veicināt labu attieksmju izveidošanos starp rietumu un austrumu latviešiem. Šeit tomēr jāpasvītro, ka armija ārkārtīgi daudz

darīja, lai saliedētu šīs divas tautas grupas, un vairāki latgaļu izcelsmes ģenerāļi bija izcilos komandējošos posteņos, ieguvuši lielu respektu kollēgu vidū.

Tāpat pagāja labs laiks, kamēr spilgti latviskais gars stājās vecākās paaudzes ,,krieviskā gara'' vietā Latvijas armijā. Tas nenotika bez sarūgtinājumiem. Arī ,,krieviskā gara'' virsnieki bija latviešu patrioti, bet lepojās ar savām izcilajām sekmēm lielās Krievijas armijā. Atsevišķas virsnieku grupas kultivēja no vecās krievu armijas pārņemto netikumu — pārliecīgu nodošanos kāršu spēlēm un alkoholisko dzērienu nesātīgai baudīšanai. Šo parādību nosodoši pieminēja gandrīz vai visi ārzemju militārie novērotāji. Savos ziņojumos viņi pieminēja arī, ka daļa latviešu augstāko komandieņu esot viduvējas kvalitātes, nolaidīgi, nevīžīgi un bez pietiekamas uzņēmības. Kaŗa ministrijā un armijā esot valdījusi visai liela birokratija un formālisms un bijusi manāma arī korupcija. Šo parādību dēļ esot cietuši jaunākie, Latvijā audzinātie virsnieki. Vēlākie novērotāji liecina, ka no Latvijas armijas pakāpeniski izslēdza psīchiski un morāliski nepiemērotas personas, sevišķi asi vēršoties pret nelabojamiem alkoholiķiem. Šie novērotāji atzina, ka Latvijas armijā augstāk minētās nelāgās parādības manītas daudz mazākā mērā nekā Lietuvas armijā. Arī Igaunijas armija nav bijusi šai ziņā immūna. Militārie atašeji tomēr vēlākos gados ziņoja par nepārtrauktu progresu un pēdējos gados pasvītroja Latvijas armijas lielo disciplīnu un labo stāju. To sevišķi atzina izcili labi informētie amerikāņi.[38]

Demokratiskās iekārtas laikā privātā dzīvē liela daļa kaŗavīru piederēja pie dažādām politiskām grupām, kas bieži savā starpā apkaŗojās. Gandrīz katrs otrs kaŗavīrs nepiederēja dominējošai evaņģeliski luteriskai baznīcai, bet gan katoļu, grieķu-ortodoksai, ebreju, baptistu vai kādai citai baznīcai vai reliģiskai grupai, vai arī bija bezticībnieks. Latvijas armijas vadība centās kaŗavīrus aktīvajā dienestā pasargāt no ievilkšanas nacionālos, reliģiskos vai politiskos strīdos, kas varēja vājināt kaŗavīru disciplīnu un vienotību. Latvijas kaŗavīri dienesta laikā nedrīkstēja darboties politiskās organizācijās, ko ne visi ievēroja, nedrīkstēja piedalīties demonstrācijās un atklātībā diskutēt politiskus jautājumus. Audzināšanā pasvītroja tēvzemes mīlestību, vienotību un apņēmību cīnīties par savu valsti un dzimteni. Pretēji stāvoklim Lietuvā un arī Igaunijā, Latvijā armijai nebija gandrīz nekāda politiska loma līdz pat 1934. gadam. Latvijas armijai bija tikai viens uzdevums — aizstāvēt Latvijas valsti. Tā kā Latvijas valsts pašos pamatos bija latviešu tautas valsts, 1924. gada 17. oktobrī Saeima pieprasīja, lai visi Latvijas bruņoto spēku virsnieki, instruktori un kaŗa ierēdņi prastu latviešu

valodu. Lai gan lielai daļai Latvijas bruņoto spēku augstāko virsnieku sievas nebija latviešu tautības, sakarā ar viņu ilgo prombuvi dažādos Krievijas garnizonos, no Latvijas jaunākajiem virsniekiem — latviešiem Latvijas pēdējos neatkarības gados sagaidīja precēšanos ar latvietēm, kaut gan reglamenti to tieši neprasīja. Pret minoritātēm visumā izturējās ļoti toleranti, bet prasīja, lai minoritāšu karavīri respektētu latviešu tautas suverēnitāti. Drošības dēļ minoritāšu grupu locekļus sadalīja puslīdz proporcionāli dažādās karaspēka daļās un dažās vienībās vispār neiedalīja. Arī latgaļiem deva iespēju iepazīties ar pārējo Latviju, sadalot viņus garnizonos Vidzemē, Zemgalē un Kurzemē. Dažādu ticību piederīgajiem noorganizēja dievkalpojumus viņu mācītāju vadībā, un vienību komandieriem ieteica būt iecietīgiem arī pret ateistiem.[39]

Notika diskusijas Saeimā par to, vai karavīriem var liegt politiski darboties. Sociāldemokratu deputāts Pauls Lejiņš 1926. gada 3. jūnijā pasvītroja, ka nepieciešams stiprināt ticību pašu valstij, demokratiskai iekārtai un tautas balsij, neierobežojot karavīru politiskās aktīvitātes. Sociāldemokrati centās panākt, lai karavīriem vienībās būtu pieejami visu politisko virzienu laikraksti un politiskā literātūra. Viņi norādīja, ka zināmu vienību bibliotēkās gan pieejami labā spārna un centristu izdevumi, bet sociāldemokratu izdevumi bija aizliegti. Lielajā Latvijas kaimiņvalstī Padomju Savienībā karavīriem gan bija pieejami tikai komūnistu izdevumi. Sociāldemokrati centās panākt arī Armijas stāba Operātīvās daļas 3. (Izlūkošanas) nodaļas un Politiskās pārvaldes sadarbību kareivju politiskās nostājas noskaidrošanā. Kāds Saeimas deputāts skumji konstatēja, ka pietiek tikai mazliet palasīt *Sociāldemokratu,* lai patiesi zustu ticība Latvijas valstij un demokratiskai iekārtai. Sociāldemokrati centās Latvijas armiju izslēgt no pakļautības Valsts prezidentam vai Ministru kabinetam, bet to pakļaut „simtgalvainajai" Saeimai, kas arvien krasāk sāka demonstrēt savu nevienprātību un valsti ārdītājas tendences. Ja sociāldemokratiem būtu izdevies panākt savu mērķi, ir skaidrs, ka Latvijas armija tad būtu nokļuvusi vēl sliktākā stāvoklī nekā tā atradās 1939./40. gadā. Latviešu sociāldemokratu vadoņi gan atbalstīja valsts aizsardzību, bet paši bija savu doktrīnu upuri.[40]

Ļoti nacionāli noskaņotajam virsnieku vairumam šķita nepieņemama sociāldemokratu sludinātā šķiru cīņa un internacionālisms. Šī iemesla dēļ atsevišķi komandieri sāka aizliegt saviem karavīriem lasīt krasākas politiskas publikācijas. Atradās pat virsnieki, kas uzbruka sociāldemokratu deputātiem masu sapulcēs, demonstrantiem organizētos gā-

jienos un laikrakstu redakcijām, cenšoties iznīcināt viņiem personiski pretīgas propagandas literātūras saiņus. Viņiem bieži nebija izpratnes par atšķirību starp sociāldemokratiem un komūnistiem.

Bija arī virsnieki, kas jau valsts pirmajos patstāvības gados pieprasīja nacionālas diktātūras radīšanu. Daudzi nacionāli virsnieki pauda savu sašutumu par daudzu tautas vēlēto pārstāvju savtīgumu, patriotisma trūkumu, iedzīvošanās un varas kāri. Virsniekiem bija aizliegts kritizēt valdību un tautas vēlētos pārstāvjus, kaut gan daži bija pelnījuši ne tikai asu kritiku, bet pat vēl vairāk — cietuma sodu. Atradās arī šovinistiski virsnieki, kas latviešu tautības karavīrus kūdīja pret sveštautiešiem viņu vienībās, kaut gan tādu bija maz. Pamazām pastiprinājās to karavīru vajāšana, kuŗus uzskatīja par politiski neuzticamiem un pretvalstiskiem. Dažos pulkos šādas personas ievietoja sevišķās darba rotās, kur viņus apmācīja un nodarbināja bez ieročiem. Nebija mazums karavīru, kas atklāti sabotēja Latvijas armiju un kas naudas vai politiskas pārliecības dēļ bija faktiski valsts nodevēji un strādāja Padomju Savienības, Vācijas vai Polijas interesēs. Ar Latvijas autoritārās valdības karja ministra ģen. Baloža pavēli 1934. gada 13. jūnijā armijā izveidoja speciālas „darba komandas", kuŗās ieskaitīja kā pret režīmu noskaņotos, tā arī karavīrus ar revolūcionāru pārliecību. Tajās valdīja disciplīnāro bataljonu režīms, un tās nebija apbruņotas. 1940. gadā tādas bija visos armijas pulkos. Padomju Savienības un Vācijas armijās šādas vienības bija gluži normāla parādība.[41]

Situācija radīja bažas ļoti nacionāli noskaņotajā sociāldemokratu-mazinieku valstsvīrā Marģerā Skujenieka, kas 1929. gada 20. augustā Saeimā teica ļoti nozīmīgu runu:

> Armija ir vissvarīgākā organizācija mūsu valstī,... vislielākā un dārgākā mūsu tautai,... kuŗai mēs uzticam savu kopīgo likteni. Izšķirīgā brīdī viņai būs jāteic savs noteicošais vārds, kā tas bija 1919. gadā. Mūsu valsts tagad nebūtu pastāvējusi, ja toreiz mums nebūtu bijusi tāda armija... Armija nav dibināta rotaļai; armijai jāpilda ļoti svarīgi uzdevumi, kur visas tautas liktenis tiek izšķirts uz dzīvību un nāvi. Ir skaidrs, ka tagadējā politiskā situācijā Latvijai var būt karš vienīgi ar Krieviju... Tikai augsti kultūrālās Eiropas valstīs pastāv demokratiska iekārta. Turpretim visās nekultūrālās zemēs ir autokratiska iekārta... Autokratiskā iekārta Krievijā pastāvēs visilgāk. Šis jautājums ir no svara, runājot par... mūsu armijas pretošanās spēju zināmu politisku un militāru sarežģījumu gadījumā. Nav pareizs tas psicholoģiskais noskaņojums, kuŗu pēdējā laikā visiem līdzekļiem cenšas iepotēt mūsu armijā. (Jauniem virsniekiem) cen-

šas iepotēt nicināšanu pret to iekārtu, kāda pastāv mūsu republikā. Šī audzināšanas metode var izvērsties par ļoti liktenīgu, tādēļ ka mums kaŗš var būt vienīgi ar... autokratisku Krieviju. (Antidemokratiski audzināti virsnieki) rada plaisu starp mūsu tautas milzīgo vairākumu, demokratisko tautu un daļu virsniecības, (kas) radīs neuzticību uz komandējošo sastāvu un... vājina mūsu armiju.[42]

Šeit tomēr jāpiemetina, ka 1934. gada 15. maijā Skujenieks atļāvās piedalīties Ulmaņa autokratiskajā valdībā.

Plašākas diskusijas par armijas nozīmi politiskajā dzīvē Saeimā notika jau agrāk. 1929. gada 29. janvārī tur nolasīja Latvijas komūnistu partijas uzsaukumu latviešu kaŗavīriem un jaunatnei, kas liecināja par situācijas nopietnību:

Kareivji, jūrnieki, skolnieki, visi, visi, visi, kuŗus piespiež gatavoties tuvojošamies kaŗam! Izmantojiet, mācaities rīkoties ar ieročiem, turiet stingri šautenes — lai kaŗa brīdī vērstu viņas pret virsniekiem, fašistiem, pelēkiem baroniem un kapitālistiem!... Jauniesauktie kareivji!... Esiet gatavi kareivju tērpos aizstāvēt SPRS (Sociālistisko Padomju Republiku Savienību, E.A.).

Šajā sakarā vācbaltu partijas deputāts Lotārs Šēlers nopietni brīdināja sociāldemokratus:

(Jūs) centāties izsaukt masās neapmierinātību,... izvedāt masas uz ielas..., lai gan zinājāt, ka neesat vairs neaprobežoti ielas valdnieki. Pa kreisi no jums sēd ļaudis (komūnistu deputāti, E.A.), kas pļaus to, ko esat sējuši... Briesmas, kuŗas jūs radat ar savu taktiku, ar savu nemieru sēšanu, ar pastāvīgu masu musināšanu, ar ielas demonstrācijām ir lielākas nekā fašisms; vislielākās briesmas, kas mūsu zemei var draudēt, ir — komūnisma valdīšana. Ja fašisms iznīcina tikai minoritāšu kultūrālās bagātības un daļu pilsonisko brīvību, tad komūnisms iznīcina visu mūsu kultūrālo un saimniecisko eksistenci, nemaz nerunājot par brīvībām. ... Pretēji visām komūnistu skaistajām frazēm, neviena kultūra nevar pastāvēt tur, kur iznīcināta katra ētika... Komūnisms ir taisni (sociāldemokratu) visbīstamākais ienaidnieks.[43]

Lietuvā armijas piedalīšanās apvērsumos bija gandrīz vai „normāla" parādība, un arī Somijā, Igaunijā un Polijā zināmas armijas vienības bija iejauktas apvērsumos, bet Latvijā līdz 1934. gadam bija noticis tikai viens sacelšanās mēģinājums, un tas pats drīzāk atgādināja komēdiju. 1927. gada 19. janvārī plkst. 5.00 rītā pēc smagas dzeršanas un strīdiem iepriekšējā naktī 8. Daugavpils kājnieku pulka Valmierā stacionētas vienības jauns leitnants Edvards Jānis Oliņš pamodināja vi-

ņam padoto seržantu un 40 vīrus, aizmaršēja uz pilsētu, ieņēma pasta un telegrafa staciju, telefona centrāli, šaursliežu dzelzceļa staciju, pilsētas valdi un apriņķa priekšnieka kanceleju un atbruņoja kādu policistu. Kāds cits Oliņa rotas leitnants, pamanījis, ka viņa kollēga sācis ,,privātu karu'', piezvanīja bataljona komandierim, kas pēc 20 minūtēm ieradās pilsētā, arestēja leitnantu un pārveda rotu kazarmās.

Sociāldemokrati šajā traģikomiskajā incidentā saskatīja mēģinājumu sagraut valsts demokratisko iekārtu un nodibināt fašistisku diktatūru. Viņi puča aizmugurē saskatīja ģen. Pēteŗa Radziņa, pulkv. Kriša Ķūķa un labā spārna politiķu vadoņa Arvēda Berga figūras. Notika uzbrukumi presē vienā un otrā virzienā. Notika asas debates Saeimā. 22. janvārī sākās liela apmēra strādnieku demonstrācijas Rīgā, 23. janvārī mītiņi Liepājā un Ventspilī, bet 30. janvārī Jelgavā un citur. Kaŗa ministrs ģen. Bangerskis atlaida 8. Daugavpils kājnieku pulka komandieri pulkv. Jāni Vītolu no amata un nodeva Oliņu kaŗa tiesai, kas nabaga leitnantu atzina par ,,garā vāju'' un atbrīvoja no apcietinājuma!

Sociāldemokratu ārlietu ministrs valdībā Fēlikss Cielēns ģen. Bangerskim kā ,,konjunktūras cilvēkam'' tomēr neuzticējās un ieguva ministru prezidenta mazinieka Marģera Skujenieka atbalstu 300—400 vīru bruņotas SSS kaujas vienības radīšanai valdības aizsardzībai un nodibināja speciālu viņam padotu izlūku dienestu (30 aģentu) vltn. Sergeja Staprāna vadībā, lai izsekotu un uzmanītu diktatūras idejai simpatizējošas personas — ģen. Radziņu, ģen. Airi, Arvēdu Bergu, kādu laiku pat Kārli Ulmani. 1927. gada 4. februārī SSS kaujas vienības apbruņošanai atvēlēja 350 pistoles, ar kuŗām pret armiju tomēr uzstāties nevarēja. 1934. gada 15. maija apvērsumā aktīvi piedalījās daļa Rīgas garnizona, un Kaŗa tiesa pasteidzās notiesāt Bruno Kalniņu, Pēteri Ulpi un Jūliju Celmu par šo pistoļu glabāšanu.[44]

Jāatzīmē, ka Latvijas armijas virsnieku vairums centās izvairīties no intrigām un iejaukšanās politikā. Viņus vienoja dziļa dzimtenes mīlestība un patriotisms. Viņi instinktīvi centās izvairīties no visa, kas traucēja tautas un valsts vienību. Viņi par savu vienīgo uzdevumu uzskatīja Latvijas valsts aizstāvēšanu. Pat kritiskais padomju vēsturnieks Ēriks Žagars atzīst, ka ,,Latvijas armija bija labi apmācīta un disciplinēta... Armijas vidējais komandējošais sąstāvs (pulku un bataljonu komandieŗi) bija savu uzdevumu augstumos. Arī augstākajā komandējošā sastāvā bija daudz militārā ziņā izglītotu virsnieku''. Šis vērtējums pilnā mērā saskan ar angļu, amerikāņu, vācu un padomju militāro speciālistu vērtējumu.

Armijas apmācības lielā mērā ietekmēja nepilnīgi līdzekļi. Vissmagāk bija izjūtams liela apmēra manevru trūkums. Kaŗa skolas darīja visu iespējamo augstvērtīga virsnieku sastāva sagatavošanai. II Pasaules kaŗā latviešu kaŗavīrus augsti vērtēja kā krievi, tā vācieši. Augstvērtīgs bija arī Latvijas armijas instruktoru sastāvs. Lai noturētu augstāku virsnieku un instruktoru skaitu armijā, kur vien tas bija iespējams, administrātīvās un techniskās nozarēs ieskaitīja brīva līguma darbiniekus.

Latvijas armijai bija milzu nozīme analfabētisma atlieku likvidēšanā un nacionāli valstiskā audzināšanā. Ar laiku novērsa trūkumus apmācību veidos un metodēs. Nodibināja visai biedriskas attieksmes starp virsniekiem un padotajiem kaŗavīriem. Latvijas armija izcēlās ar savu parauga stāju, disciplīnu un mērķa apziņu. Izbūvēja parauga kazarmas. Armijas vadība ļoti rūpējās par kaŗavīru veselības stāvokli un kultūrālām vajadzībām. Kazarmās ierīkoja bibliotēkas, kino un koncertu zāles. Notika priekšlasījumi, koncerti un kino izrādes. Pārāk maz vērības tomēr pievērsa reālām pasaules notikumu diskusijām par Latviju, tāpat dažādu ideoloģiju izskaidrošanai. Latviešu kaŗavīri bija krietni patrioti, bet maz sagatavoti pasaules notikumu un ideoloģiju izpratnei.[45] Latviešu kaŗavīri tomēr izprata un augstu vērtēja valsts un ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vārdus: „Armija ir katras tautas un valsts pagātnes varonības atmirdza, tagadnes spēks un drošība, un ķīla neatkarīgai nākotnei".[46]

Tautas milicijas armijas plāni

Latvijas neatkarības sākuma posmā armijas attīstību negātīvi ietekmēja sociāldemokratu un dažu citu grupu ideālistiskais, bet maldīgais, uzskats, ka Latvijas glābiņš gaidāms tikai pilnīgā neitrālitātē un pasaules atbruņošanās kustības veicināšanā. Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija tomēr atbalstīja demokratiskās Latvijas valsts aizstāvēšanu pret varbūtējiem ienaidniekiem, par tādiem uzskatot Krieviju un 1930. gadu vidū arī Vāciju. Šajā sakarā sociāldemokrati ierosināja Latvijas armiju organizēt par demokratisku valsts iedzīvotāju armiju vai miliciju un asi apkaŗoja tās starptautiskās sociāldemokratu grupas, kas pieprasīja atbruņošanos visiem līdzekļiem.

Latviešu sociāldemokratu militārie eksperti plānoja miera laika kaŗaspēkā atstāt tikai pamatkadrus — virsniekus un instruktorus. Pēc Šveices bruņoto spēku parauga, kaŗavīrus iesauktu tikai ļoti īsam apmācību periodam, sākumā tikai dažas nedēļas, nākamos gados militāro zināšanu atsvaidzināšanai apmācībās un manevros dažas dienas, bet zemessargos esošos tikai 24—48 stundas. Iedzīvotāju apmācības

un mobilizāciju organizētu territoriāli. Viņi ierastos kaŗaspēka daļās savas dzīves vietas tuvumā, kas zināmā mērā saskanēja ar Latvijas armijas 5. mobilizācijas iedalījumu 1940. gadā. Militārās apmācības sāktu jau pamatskolā. Iedzīvotāji treniņu iegūtu arī sevišķās strēlnieku biedrībās, ik gadus piedaloties šaušanas apmācību programmās. Šveicē katram pilsonim obligāti gada laikā bija jāveic 42 mērķa šāviņi. Tādā veidā kaŗavīrus neatrautu no darba un sabiedriskās dzīves. Bija arī zināmi politiski aplēsumi. Strādnieku Sporta un Sarga organizācijas vadītājs Bruno Kalniņš pasvītroja, ka šādā sistēmā mantīgās šķiras nevarētu bruņotos spēkus izmantot strādnieku šķiras apkaŗošanai.

Milicijas armijas ieteicēji bija pārliecināti, ka tā būtu vislabākā un lētākā armija un sniegtu lielu morālisku labsajūtu kaŗavīros, kas būtu savstarpēji labi pazīstami un apmācības veiktu pazīstamā apgabalā savas dzīves vietas tuvumā. Diemžēl, kaŗa laikā viņi savā apgabalā vien nevarētu cīnīties. Milicijas armiju varētu visātrāk mobilizēt. Kaŗavīri ieročus glabātu mājās un tos uzturētu pilnīgā lietošanas kārtībā. Brīvprātīgi sevišķa līguma virsdienesta instruktori veidotu nelielas patstāvīgas sedzējas kaŗaspēka vienības pierobežā.

Kaŗa skolās drīkstētu uzņemt tikai obligātā dienesta un virsdienesta instruktorus, kas vēlētos avansēties. Kaŗavīrus audzinātu ļoti liberāli, neierobežojot viņu politiskās un kultūrālās intereses un novēršot bezjēdzīgu dresūru. Pasvītroja arī fiziskās audzināšanas un sporta nozīmi kaŗavīru audzināšanā. Milicijas armijas ierosinātāji bija pārliecināti, ka šāda armija būtu visefektīvākā aizsardzības sistēma. Pēc šādiem principiem visumā organizētā Dānijas un Norvēģijas armija II Pasaules kaŗā spilgti nodemonstrēja savu nevarību spēcīgi bruņota pretinieka priekšā.

Sociāldemokratu ieteiktajā sistēmā pirmapmācība neapšaubāmi būtu īsāka nekā parastajā armijā, bet tai sekotu vairākkārtīgi papildu iesaukumi. Telpas, noliktavas, materiāli, kadri un apmācāmais personāls tik un tā būtu jāuztur. Kaujas stāvoklī pastāvīgi būtu jāuztur tehniskais kaŗaspēks (aviācijas, tanku, artilerijas, sapieŗu un citas vienības), kuŗās būtu nepieciešama labi sagatavota pastāvīga profesionāla apkalpe. Šādā situācijā, ievērojot arī militārās tehnikas straujo attīstību un tehniskā kaŗaspēka īpatnējo stāvokli, bija jāšaubās, vai milicijas armija patiesi radītu lielus ietaupījumus, kā to cerēja sociāldemokrati. Notikumi Dānijā un Norvēģijā liecināja, ka nepilnīgi apmācīts territoriālais milicijas kaŗaspēks bija ļoti vājš un mazvērtīgs cīņā pret rēgulāru armiju.

Nedrīkstēja ignorēt arī vēl citus apstākļus. Latvijā katrs ceturtais iedzīvotājs bija nelatvietis, un atsevišķas grupas nepārtraukti sludināja revolūcijas, komūnistiskas vai fašistiskas diktatūras vajadzību. Šādos apstākļos milicijas sistēma ar ieročiem iedzīvotāju tiešā rīcībā un uzraudzībā varēja kļūt valstij bīstama. Vajadzēja paiet vēl daudziem gadu desmitiem, kamēr dažādu kustību un notikumu sašķeltie Latvijas pilsoņi saliedētos apzinīgā vienībā kā Šveicē. Beļģijā šī saliedēšanās nav notikusi vēl šodien, un arī Šveicē šī pētījuma autors pamanīja skaidri redzamas plaisas slavinātajā vienībā. Lielie Latvijas kaimiņi nepārtraukti gādāja, lai Latvija nekļūtu pilnīgi saliedēta iedzīvotāju kopa. Par to gādāja arī Latvijas politiķi, arī vienības sludinātāji, kas asi vērsās pret zināmām grupām ar neētiskiem līdzekļiem. Vispārējā situācija neradīja pamatu optimismam. Apzinīga, saliedēta un pastāvīgi trenēta pilsoņu armija, kas varētu sapulcēties dzimtenes aizstāvēšanai jau pirmajās draudu stundās, būtu ideāls, kas toreizējos Latvijas apstākļos bija ūtopija.[47]

---

[1] *Militārais Apskats,* nr. 6 (1940.g. jūn.), 753—72.

[2] *IV Saeima,* 4. awa., 17. sēde (1932.g. 9. dec.), 718—22; 22. sēde, (20. dec.), 938; *Militārais Apskats,* Nr. 6 (1940.g. jūn.), 760, 770—72.

[3] *II Saeima,* 9. ses., 5. sēde (1928.g. 11. maijā), 151—54; Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 54, 86—87.

[4] *V. V.,* Nr. 295 (1932); *Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums, 1932,* Nr.248.

[5] Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi,* 256.

[6] *Militārais Apskats,* Nr. 6 (1940.g. jūn.), 762—64; *V.V.,* Nr. 99 (1940); Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā,* 241—44.

[7] L.C.K., kaste Nr. 85, Apsardzības ministra pavēle, Nr. 33 (1919.g. 15. jūl.); kaste Nr. 86, Armijas virspavēlnieka pavēles Nr. 75 (1919.g. 13. nov.), Nr. 119 (1920.g.6.aug.); Armijas komandiera pavēle Nr. 23 (1933.g. 1. maijā); *Latvijas armija 20 gados,* 267, 271, 301—308, 382, 386; *Latvija 10 gados,* 115—16, 230, 243, 245, 248—49; *L.E.,* I, 356—57; II, 971—72, 974—75; Lobe, *Ģenerālis Goppers,* 10, 30—33; Rudevics, *Fašistiskā diktatūra,* 137.

[8] A.A., T—120, Ser. K 255—56, sp. 3884, KO77264—67; N.A., R.G. 84, 760.o, 150p/52; 760p., 860p., passim; 860p.00/254, 256; R.G. 165, 2584—3, 2271—DD—153; P.R.O., F.O. 371 — 16263, N5/N5/59; John Cooper Wiley Archives, Franklin Delano Roosevelt Memorial Library and Archives Hyde Park, New York — Nr. 351, 1939.g. 25. maijā; Nr. 709, 714, 1940.g. 12. un 20. apr.; Bangerskis, II, 83—87; Kroders, *Atmiņas,* 354—55; Jānis Porietis, 209—11; Kārlis Porietis, 47; Lasmanis, 136; *Es viņu pazīstu,* 50—51; *Latvijas darbinieku galerija,* 25; Rudevics, *Fašistiskā diktatūra,* 113—15; Saarsen, 180, 186; *Amerikas Latvietis,* XXI, Nr. 20, 71; *Kara ministra pavēle,* 1940.g. Nr.8, 6. apr.; Kaņeps, ,,Ģenerālis Jānis Balodis,'' 20; Kaņeps, ,,Liktenīgās dienās,'' 25—26, 29—30; Rumpēters, 16—25; Reinholds, 2; Žagars, *Dimtenes Balss,* Nr. 6 (1266), 1972.g. 10. feb.; Lejiņš, 160, 166, 170, 245—53; Ģen. Jānis Lavenieks, ,,Patiesības labā'', *Strēlnieks,* Nr. 20/21—22/23 (1970), 43—44; Alfrēds Bērziņš, Nepublicētās atmiņas, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, 88—92, 102—116 un korespondence 1962. un 1964.g.;

Vēstules: pulkv. Pēteris Kaņeps, 1961.g. 25. dec., 1962.g. 24. maijā; Jēkabs Sēja, 1972.g. 10. maijā; pulkv. Kārlis Lobe, 1962.g. 7. feb.; kapt. Visvaldis Matuzels, 1964.g. 23. feb.; pulkv. Dr. Gustavs Grīnbergs, 1962.g. 11. sept. un 2. nov.; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 8. aug. un 1967.g. 27. apr.; Alfrēds Valdmanis, 1963.g. 15. feb. un 10. maijā; pulkv. Richard Massing, 1962.g. 20. aug.; pulkv. Roberts Osis, 1972.g. 8. martā un 29. sept.; jur. Jēkabs Kalniņš, 1972.g. 16. dec.; Jānis Lejiņš, 1968.g. 14. nov.; maj. Vilis Hāzners, 1982.g. 12. maijā.

[9]Raštikis, I, 348.

[10]N.A., R.G. 165, 2521—50; *Es viņu pazīstu,* 55; Bangerskis, II, 83—104.

[11]*Es viņu pazīstu,* 507 — Vācietis bija brig. ģen. jau Krievijas bruņotajos spēkos; ar pulkv. Jukumu Vācieti viņam nebija nekādas radniecības; *Latvijas darbinieku galerija,* 110.

[12]L.C.K., kaste Nr. 86 — Armijas Virspavēlnieka pavēles Nr. 1 un 16 (1919.g. 11. jūl. un 16. okt.); kaste Nr. 85, Ministru prezidenta pavēle Nr. 360 (1919.g. 16. okt.)

[13]*Latvijas armija 20 gados,* 292.

[14]L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas komandieņa pavēle, Nr. 15 (1926.g. 14. maijā); kaste Nr. 85, Kaņa ministra pavēle Nr. 19 (1940.g. 21. jūn.); *Latviešu kaņavīrs II Pasaules kaņa laikā,* I, 164—65; Raštikis, I, 348; Reinholds, 2; pulkv. Roberts Osis, vēstules 1972.g. 8. martā un 29. sept.; majors Vilis Hāzners, vēstule 1973.g. apr.

[15]*Latvijas darbinieku galerija,* 110; *Es viņu pazīstu,* 402; A.A., T—120, ser. K 255—5[illegible] sp. 3884, K077262—75; N.A., R.G. 165, 2521—50, 2621—52/4; P.R.O., F.O. 371—1823[illegible] N662/662/59; 19400, N845/845/59; majors Vilis Hāzners, vēstule 1982.g. 21. apr., E. Andersons, *Latvijas vēsture,* 1920—1940, 1, 104.

[16]*Latvijas darbinieku galerija,* 110; *Es viņu pazīstu,* 378; *L.E.,* II, 1892—93; E. Andersons, *Latvijas vēsture, 1914—1920,* 40, 43, 60—61, 108, 110—12, 134—35, 365—6[illegible] 421—26, 450—54, 472—74, 512—16, 593—94; N.A., R.G. 165, 2621—48/1, 48—[illegible] 2657—DD—505; L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas virspavēlnieka pavēle Nr. 4 (1921.g. 8 janv.).

[17]*Latvijas darbinieku galerija,* 107; *Es viņu pazīstu,* 66—67; Peniķis, *Latvijas atbrīvošanas kaņa vēsture,* II, 424 (Pāvils Rozītis); Līcis, 25—27; Raštikis, I, 348; N.A., R.G. 165, 2621—50; P.R.O., F.O. 371—16263, N5/N5/59; 19400, N845/845/59.

[18]*Es viņu pazīstu,* 258; *L.M.E.,* II, 83; N.A., R.G. 165, 2621—50/51, 50/6; *Latviešu kaņavīrs II Pasaules kaņa laikā,* 120—24, 136, 139, 143, 145, 147—48, 163—65, 18[illegible] 187—88, 206, 211—12, 234.

[19]*Es viņu pazīstu,* 348; Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 108, 116—18, 12[illegible] 124—26, 131, 134, 328, 414, 429, 501, 527; Šmits, 21—22 — Misiņš miris Rīgā 1940.[illegible] 8. jūl.

[20]*Latvijas darbinieku galerija,* 54; *Es viņu pazīstu,* 234, 290; L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas Virspavēlnieka pavēles Nr. 3 (1919.g. 15. jūl.), Nr. 20 (1919.g. 7. aug.), Nr. 65 (1919.g. 20. okt.); Nr. 173 (1920.g. 20. nov.); Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 440, 553.

[21]*Latvijas armija 20 gados,* 242; L.C.K., kaste Nr. 86; Armijas Virspavēlnieka pavēle Nr. 4 (1921.g. 8. janv.).

[22]*Latvijas darbinieku galerija,* 108 (vārda rakstība Buivīts; *Es viņu pazīstu,* 23, 103—[illegible] *Latvijas darbinieku galerija,* 107 (Aire); *L.E.,* I, 360; L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas k[illegible] mandieņa pavēle Nr. 4 (1927.g. 3. martā); P.R.O., F.O. 371 — 17181, N658/527[illegible] maj. Vilis Hāzners, vēstule 1982.g. 21. aprīlī.

[23]*Es viņu pazīstu,* 231; L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas komandieņa pavēle Nr. 21 (19[illegible] g. 26. apr.); P.R.O., F.O. 371 — 12551, N3945/357/59; 18237, N622/622/59; N.A., R[illegible] 165, 2621—48/6, 48/11.

[24]*Es viņu pazīstu,* 200; Ivaska, ,,Tēva piemiņai", 10—12; Ivaska, ,,Tēvu atceroties", 24—25; N.A., R.G. 165, 2621—73/1; 2621—48/12; P.R.O., F.O. 371 — 19400, N845/845/59; 23606, N2852/622/59.

[25]*Es viņu pazīstu,* 420; L.E., III, 2190; Alfrēds Bērziņš, nepublicētas atmiņas, 79—82, 106—111; N.A., R.G. 165, 2621—50/5; Žagars, nr.36 (1191), 1970.g. 4. sept.; L.C.K., kaste nr. 86, Armijas komandiera pavēle Nr. 17 (1940.g. 28. janv.); pulkv. Roberts Osis, vēstules 1972.g. 8. martā un 29. sept.; kapt. Visvalds Matuzels, vēstule 1964.g. 23. feb.; majors Vilis Hāzners, vēstule 1982.g. 21. apr.

[26]*Es viņu pazīstu,* 104, 123, 499; *L.E.,* III, 2536; I, 361, 430; N.A., R.G. 165, 2621—50/7; majors Vilis Hāzners, vēstule 1982.g. 21. apr.

[27]*Latviešu karavīrs II Pasaules karā,* I, 28—29; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962.g. 8. aug.

[28]*Es viņu pazīstu, 505;* Augstkalns, ,,Gatavība uzupurēties", 16—17.

[29]Aleksandrs, *Zilā aploksne,* 144—45; *V.V.,* nr. 139(1939.g. 26. jūl.); P.R.O., F.O. 371 — 12551, N3945/3511/59; 23606, N2852/6221/59; N.A., R.G. 165, 2271—DD—5; 2261—69/1; 2691; *Es viņu pazīstu,* 111; *Latviešu karavīrs II Pasaules karā,* 29, 73—74, 138—39; L.C.K., kaste nr. 86, Armijas komandiera pavēles nr. 13 (1939.g. 26. jūn.), nr. 23 (1940.g. 22. aug.); Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; kapt. Kārlis Porietis, vēstule 1967.g. 7. dec.; Kārlis Porietis, 47—48; Richard Wraga, intervija 1963.g. 14. maijā.

[30]Kārlis Porietis, vēstule 1967.g. 7. dec.; Kārlis Porietis, 45—47; Richard Wraga, intervija 1966.g. 15. jūl.; pulkv. Jukka Mäkelä, intervija 1971.g. 31. jūn.; Alfrēds Bērziņš, nepubl. atmiņas, 65—66; Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 126—27.

[31]L.C.K., kaste nr. 85, Kara ministra pavēles nr. 15 (1937.g. 20. maijā); nr. 16 (1939.g. 22. jūn.); nr. 19 (1939.g. 31. jūl.); kaste nr. 86, Armijas komandiera pavēle nr. 3 (1939. g. 21. maijā); Aleksandrs, *Zilā aploksne,* 210—211; *Latviešu karavīrs II Pasaules karā,* 31, 165—66; N.A., R.G. 165, 2671—DD—50.

[32]*Es viņu pazīstu,* 261; Krolls, *Latvijas prese,* 64, 101—102; *L.E.,* II, 1403, 1704—1705; III, 2154—55; *Latvijas armija 20 gados,* 250, 289—97, 388, 395—402 Pirmā mil. rakstura grāmata latv. valodā bija J.Fr. Foigta (Voigt) — *No Saldātu ammata* (Jelgavā, 1807).

[33]*Latvijas armija 20 gados,* 255—56, 297—300; Čika, 18, 246—48; Šmits, 93—96, 100.

[34]N.A., R.G. 165, 2621—58/1; 2621—50; *Latvijas armija 20 gados,* 388.

[35]*Karavīra rokas grāmata,* 143, 145; Viktors Lamsters, piezīmes (n.d.);

[36]Viktors Lamsters, piezīmes (n.d.); Kārlis Dzelzkalējs, vēstule 1974.g. 23. martā; Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1710—1800,* 29—33.

[37]N.A., R.G. 165, 2621—53/7.

[38]Raštikis, I, 348; Žagars, nr. 32 (1970.g. 7. aug.); P.R.O., F.O. 371 — 10358, N8264/107/59; 17181, N658/527/59; N.A., R.G. 165, 355/5; Reinholds, 2; Dr. Bruno Kalniņš, vēstules 1959.g. 23. dec., 1967.g. 1. sept.; pulkv. Kārlis Lobe, vēstule 1962.g. 7. feb.; Augusts Lācis, vēstule 1974.g. 24. feb.

[39]*Latvija i ee armija,* 72—73; *Latvijas armija 20 gados,* 436—37; *I Saeima,* 6. ses., 4. sēde, 140 (1924.g. 17. sept.); Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962.g. 21. jūn.; Pulkv. Rūdolfs Kociņš, 1962.g. 4. aug.

[40]*Latvijas Saeima,* 2. ses., 42. sēde (1923.g. 19. jūl.); 1364—70; *II Saeima,* 2. ses., 3. sēde (1926.g. 3. jūn.), 941—43; Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 54, 77.

[41]Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 77—78; Žagars, nr. 32 (1187), 1970. g. 7. aug.; Reinholds, 2.

[42]*III Saeima,* Ārk. ses., 2. sēde (1929.g. 20. aug.), 70.

[43]Ibid., 2. ses., 3. sēde (1929.g. 29. janv.), 111—13.

[44]A.A., T—120, ser. 4561, sp. 2311, E154236; N.A., R.G. 84, 860.P.00/105; Cielēns, *Laikmetu maiņā,* II, 307—12, 319; *Latvijas PSR Vēsture,* III, 251.

[45]*Latvijas armīja 20 gados,* 208, 240—41, 371; Reinholds, 2; Raštikis, I, 348; Žagars, nr. 32 (1970.g. 7. aug.); P.R.O., F.O. 371—17181, N658/527/59; Dr. Bruno Kalniņa vēstules 1959.g. 23. dec., 1967.g. 1. sept.; pulkv. Kārlis Lobe, vēstule 1962.g. 7. feb.

[46]*Degsme,* 15.

[47]Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 80—82, 29—35, 40—44, 47—53, 66—67; *IV Saeima,* 3. ses., 29. sēde (1933.g. 15. jūn.), 1228—31; 6. ses. (1933.g. 4. jūl.), 1196; *III Saeima,* Ārk. ses., 2. sēde (1929.g. 20. aug.), 77—78; Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1963.g. 23. janv.

Latviešu karavīrs 19. gadsimta beigās.
Latvian soldier at the end of the 19th century.

1. Latviešu strēlnieku brigādes un Apvienotās latviešu strēlnieku divīzijas komandieris 1917.g., Latviešu leģiona komandieris britu dienestā 1918.g. un Latvijas armijas ģenerālštāba priekšnieks un armijas inspektors 1919.—1920.g. ģen. Augusts Misiņš.
Commander of the 1st Latvian Rifle Brigade and the United Latvian Rifle Division in 1917, Commander of the Latvian Legion under British command in 1918 and Chief of the General Staff and Inspector of the Army of Latvia Gen. Augusts Ernests Misiņš 1919—1920.

1

2

1) Trīs dažādu tipu latviešu strēlnieku krūšu nozīmes.
Three different types of badges of the Latvian Riflemen worn on chest.
2) 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona karogs. (Pēc Anša Cīruļa zīmējuma).
Flag of the 2nd Latvian Rifle Battalion (Regiment of Riga).

Latviešu strēlnieku I brigādes virsnieku grupa 1916. gadā — 2.r. no kr. — 4. pulkv.-ltn. Rūdolfs Bangerskis, 5. — ģen. Augusts Misiņš, 6. — stāba pr. kapt. Gustavs Grīnbergs, 7. — kapt. Fridrichs Briedis; 4.r. no kr.– vltn. Ludvigs Bolšteins, 11. - vltn. Pēteris Dardzāns.

Group of Officers of the Ist Brigade of the Latvian Riflemen in 1916.

1

2

1) Pirmais Latvijas apvienotā nacionālā karaspēka komandieris pulkv. Oskars Kalpaks (1918—1919).
First Commander of the united Latvian national troops Col. Oskars Kalpaks (1918—1919).

2) Latviešu strēlnieku varonis pulkv. Frīdrichs Briedis.
Hero of the Latvian riflemen — Col. Frīdrichs Briedis.

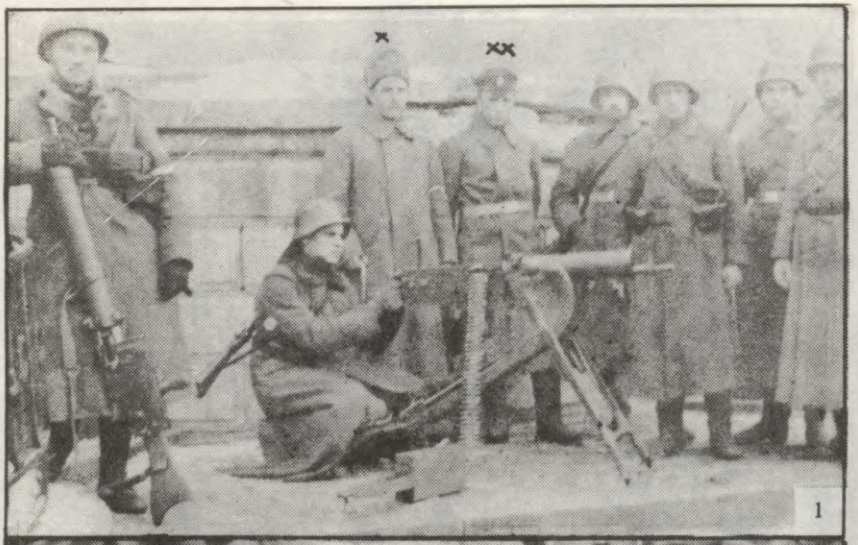

1) Pulkv. Oskara Kalpaka (x) stābs 1919.g. Rudbāržos. (xx) — kapt. Jānis Balodis.
Staff of Col. O. Kalpaks (x) at Rudbarži in 1919. (xx) Capt. J. Balodis.

2) Pirmās patstāvīgās latviešu nacionālās karaspēka vienības — 1. Latvijas neatkarības bataljona (Troickas pulka) stābs. 2. no kr. — komandieris maj. Pēteris Dardzāns. Šī vienība ieguva vietu kara vēsturē ar 6.000 km pārgājienu pastāvīgās kaujās pāri visai Sibirijai. Tā bija pakļauta Sabiedroto virspavēlniecībai Tālos austrumos 1918.—1920.g.
The staff of the first independent Latvian nacional military unit — 1st Battalion of Independent Latvia (Troitsk Regiment). 2nd from left — Commander Major P. Dardzans. This unit found its place in military history by covering 6.000 km across Siberia during uninterrupted fighting. It was subordinated to the Allied High Command in Far East in 1918—1920.

Latwju Kareiwju Nazionalà Saweeniba

Bęedru karte № 113.

Isdota Skujiņam, Jānim Jāņ.d.

Rigā, 29 Nov. 1918 g.

Ispildu Komitejas Preekschneeks: [illegible]

Kaseeris: [illegible]

1

2

1) Latvju Kareivju Nacionālās Savienības biedra karte, izdota kapt. (vēlāk pulkv.) Jānim Skujiņam. Šī savienība sāka organizēt latviešu karavīrus vēl pirms Latvijas valsts nodibināšanas.
Membership card of the National Association of Latvian Soldiers, issued to Capt. (later Col.) Jānis Skujiņš. This association started to organize Latvian soldiers already before the birth of the Latvian State.

2) Latviešu revolūcionārais strēlnieks Krievijā 1918. gadā. Vēlāk liels skaits šo strēlnieku pārgāja Latvijas nacionālajā armijā.
Latvian revolutionary rifleman in Russia in 1918. Later large numbers of these riflemen went to serve in the Latvian national army.

1

2

1) Latviešu strēlnieku pulkv. Jukums Vācietis, padomju Sarkanās armijas pirmais virspavēlnieks 1918.—1919. gadā. Kādu laiku latviešu strēlnieki faktiski kontrolēja Padomju Krieviju. 1938.g. Vācietis kļuva Staļina upuris.
Latvian Col. J. Vācietis (Wahzeetis), first Commander-in-Chief of the Soviet Red Army in 1918.—1919. For a while the Latvian Riflemen actually controlled Soviet Russia. In 1938 V. was murdered during Stalin's purges.

2) Pulkv.-ltn. Harolds Aleksanders, ceturtā Kaledonijas grāfa dēls, Baltijas vācu zemessargu (vēlāk 13. Tukuma kājnieku pulka) komandieris, Rēzeknes ieņēmējs, II Pasaules kara britu feldmaršals, sabiedroto virspavēlnieks Vidusjūras reģionā, vēlāk Tunisas grāfs, Kanadas ģenerālgubernātors, britu imperijas kara ministrs.
Lt.-Col. Harold Rupert Leoffric George Alexander, Commander of the Baltic Defence Force (later 13th Latvian Regiment of Tukums), Field Marshal in World War II, Supreme Allied Commander in the Mediterranean, Earl of Tunis, Governor-General of Canada, Minister of Defence of the British Empire.

1

2

1) Partizānu pulka komandieris pulkv.-ltn. Arturs Aparnieks. Nacionālajiem partizāniem Latvijas atbrīvošanas karā bija liela loma.
Commander of Guerilla Regiment Lt.-Col. A. Aparnieks. National guerillas played an important role in the War of Liberation of Latvia.
2) Piemineklis pulkv. Oskara Kalpaka piemiņai.
Memorial of Col. Oskars Kalpaks.

1

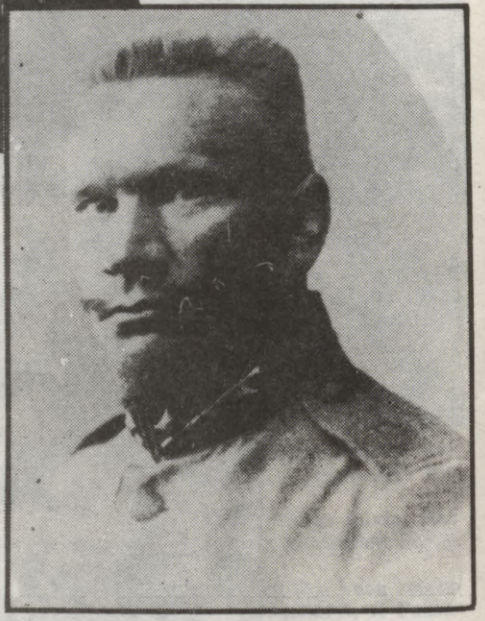

2

1) Latviešu strēlnieku varonis, vēlāk Kara ministrijas padomes priekšsēdis (1920—24) un 2. Vidzemes divīzijas komandieris (1924—34) ģen. Kārlis Goppers.
Hero of the Latvian Rifles, later Chairman of the Council of the Ministry of War and Commander of the 2nd Vidzeme Division Gen. Kārlis Goppers.
2) Ziemeļlatvijas brigādes komandieris pulkv. Jorģis Zemitāns (1919.g.)
Commander of the Brigade of Northern Latvia Col. Jorģis Zemitāns (1919).

1

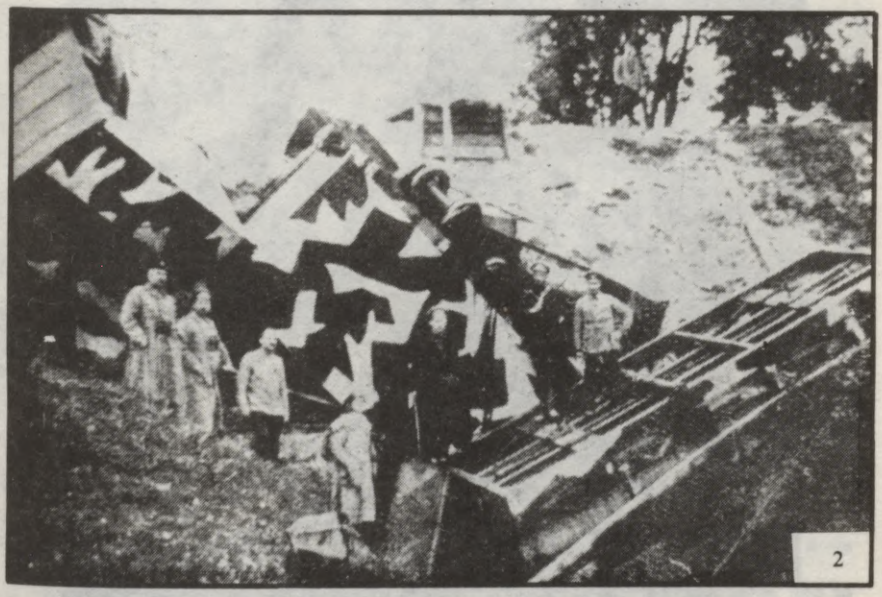

2

1) Nacionālie partizāni — Ziemeļlatvijas brigādes brīvprātīgie 1919. gada pavasarī.
National guerillas — volunteers of the Brigade of Northern Latvia in the spring of 1919.
2) 1919.g. 30. maijā pie Stāmerienes iznīcināts padomju bruņotais vilciens.
Soviet armored train destroyed at Stameriene on May 30, 1919.

Vidzemes atbrīvotājs pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Jūlijs Jansons.
Liberator of Vidzeme Lt.-Col. (later Col.) Jūlijs Jansons in 1919.

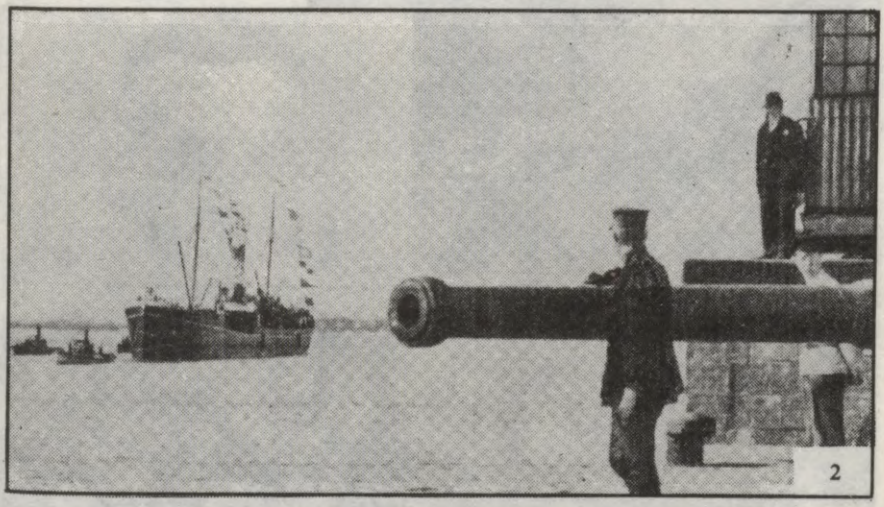

1) Rīgas aizstāvji — 4.120 t britu vieglais kreiseris *Caledon* un aizmugurē mīnu licējs *Princess Margaret*.
Defenders of Riga — the British light cruiser H.M.S. *Caledon* of 4.120 tons, and in background the H.M.S. *Princess Margaret* equipped to lay 400 mines in 1919.

2) Latvijas armijas aizsardzībā Latvijas valdība ierodas atbrīvotajā Rīgā 1919.g. 7. jūlijā ar vēsturisko kuģi *Saratovs*.
Under protection of the Latvian Army the Government of Latvia arrives in liberated Riga on July 7, 1919, on board the historical vessel *Saratovs*.

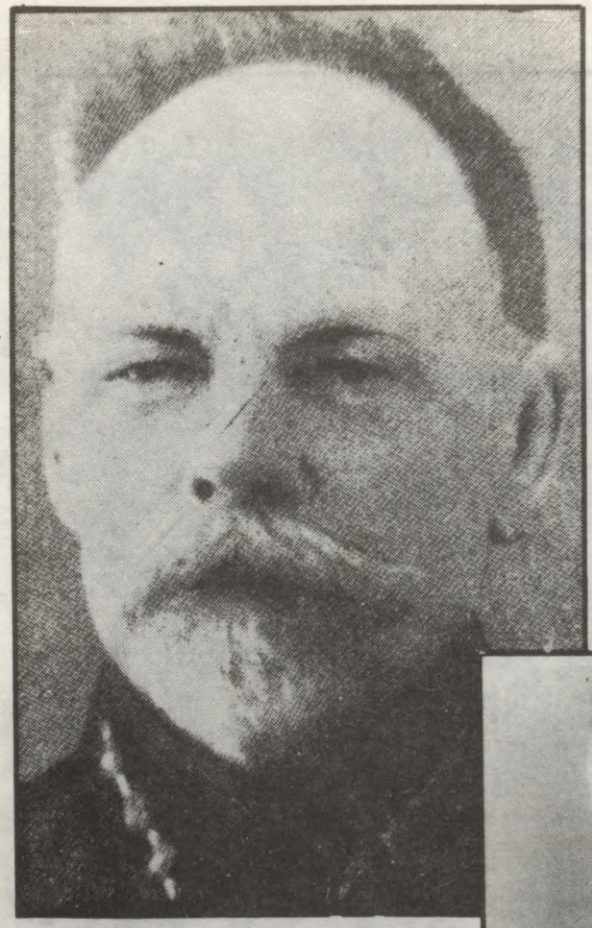

1

2

1) Pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks ģen. Dāvids Simonsons (1919).
First Commander-in-Chief of the Army of Latvia Gen. Davids Simonsons in 1919.
2) Latvijas armijas otrais virspavēlnieks ģen. Jānis Balodis (1919—1921).
Second Commander-in-Chief of the Army of Latvia — Gen. J. Balodis (1919—1921).

1

2

1) Latvijas armijas virspavēlnieka stābs Bermonta uzbrukuma laikā 1919.g. No kr. — stāba pr. pulkv. P. Radziņš, Operātīvās daļas vad. pulkv.-ltn. Ž. Bachs, Armijas virspavēlnieks ģen. J. Balodis, Galvenās artilerijas pārvaldes pr. pulkv. E. Kalniņš, Organizācijas daļas pr. pulkv. J. Kurelis, Inspekcijas daļas vad. pulkv.-ltn. Luters.
Staff of the Commander-in-Chief of the Army of Latvia during Bermondt offensive in 1919.

2) Britu flotes lielgabals ar apkalpi latviešu bruņotā vilciena sastāvā 1919. gadā
British naval gun with a crew on board the Latvian armored train in 1919.

1

2

1) 3. Latgales kājnieku divīzijas stābs kaujas laukā 1919.g. oktobrī ieņemtajā Daugavgrīvas cietoksnī. 3. no kr. — pulkv. K. Berķis.
Staff of the Third Infantry Division of Latgale in the occupied Fortress of Daugavgrīva in October 1919. Third from left — Commander Col. Krišjānis Berķis.
2) Latviešu karavīri Atbrīvošanas kara laikā Austrumu frontē.
Latvian soldiers during the War of Liberation on Eastern Front.

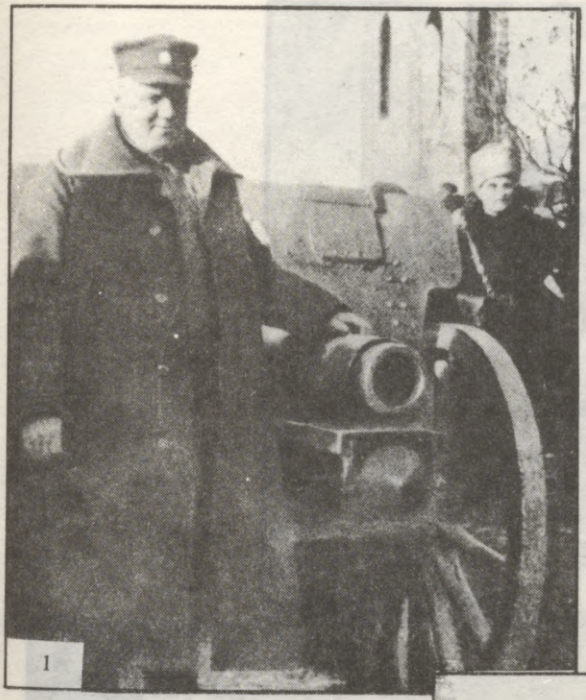

1

2

1) Latvijas ministru prezidents Kārlis Ulmanis frontē Atbrīvošanas kara laikā 1920. gadā.
Prime Minister of Latvia K. Ulmanis visiting front lines during the War of Liberation in 1920.

2) Piemineklis kritušo karavīru piemiņai Balvos Latgalē.
Monument honoring fallen Latvian soldiers in Balvi in Latgale.

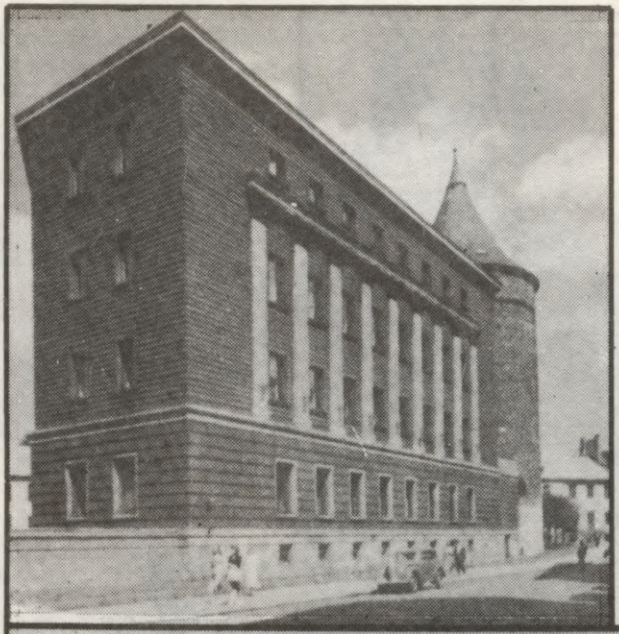

1

2

1) Kara mūzejs ar Pulvera torni (14.—17. g.s.).
War Museum with Powder Tower (XIVth — XVIIth Cent.).

2) Latvijas Tautas padomes priekšsēdis (vēlāk Latvijas Republikas Prezidents) Jānis Čakste Latvijas armijas parādē 1920. gadā.
Chairman of the People's Council of Latvia (later President of the Republic of Latvia) J. Čakste in a parade of the Army of Latvia in 1920.

III NODAĻA

KARASPĒKA DAĻU ORGANIZĀCIJA

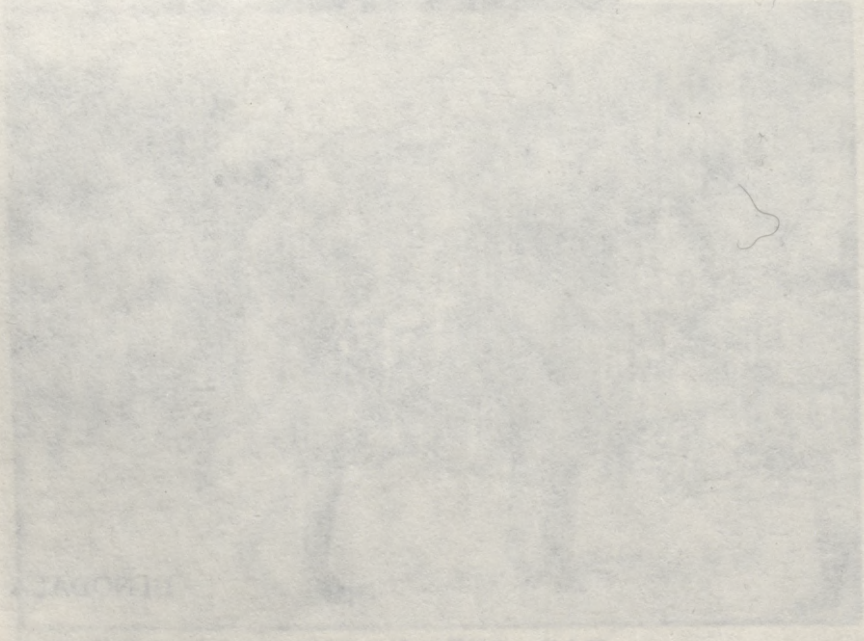

Latvijas bruņoto spēku skaitliskais sastāvs

Saskaņā ar Tautu Savienībai iesniegtiem datiem, Latvijas armijā 1938. gadā bija 2200 virsnieku un 23 000 instruktoru un kareivju, gaisa spēkos 550 vīru, kaŗaflotē 450 vīru un Robežsargu brigādē 100 virsnieku un 1200 instruktoru un kareivju. Pēc amerikāņu militārās izlūkošanas dienesta informācijas faktiskie skaitļi bijuši mazāki—Latvijas armijā 1935 virsnieki un 18 420 kareivji un instruktori, robežapsardzības brigādē 1200 vīru, ieskaitot 100 virsnieku, policijas vienībās 3100 vīru un aizsargu organizācijā 35 000 vīru, kopā 59 655 bruņotas personas.[1]

Kā jau iepriekš minēts, tas pats izlūkošanas dienests 1935. gadā minēja 2020 virsnieku un 19 300 instruktoru un kareivju, no kuŗiem stābā bijuši 237 vīri, kājnieku kaŗaspēkā 13 714 vīru, artilerijas vienībās 4118 vīru, kavalerijā 978 vīri, techniskā kaŗaspēka daļās 1644 vīri un kaŗa flotē 629 vīri.[2]

Armijas operātīvā daļa faktiski paredzēja tikai 17 500 vīru miera laika armijā. Armijas kadros bija 2000—2500 virsnieku un 3500—4000 virsdienesta instruktoru, ieskaitot ārrindniekus. Iesaukto kaŗavīru skaitu ietekmēja iesaukuma gada dzimstība un iesaucamo veselības apstāklis. Tautu Savienībai minētais gadskārtējo iesaukto kaŗavīru skaits—14 500 —faktiski neatbilda patiesajiem apstākļiem un īstenībā bija mazāks. Armijas stābā radās nopietnas bažas,ka strauji samazinājās kaŗa dienestam derīgo kareivju skaits.[3]

Vācu un padomju novērotāji kalkulēja, ka labvēlīgos apstākļos Latvijas armija kaŗa laikā varētu izmantot 200 000 vīru rezervi, ieskaitot 17 000 rezerves instruktoru un 1000 rezerves virsnieku.[4] Amerikāņu novērotāji reālistiskāk Latvijas armijas rezerves aplēsa 170 000 vīru stiprumā, šai apmācītai rezervei vēl papildus pieskaitot 20 000 vīru neapmācītā rezervē, bet pavisam aplam šim skaitam pieskaitīja arī 35 000 aizsargu, kas faktiski bija apmācītā rezervē.[5]

Faktiski Latvijas valdībai bija līdzekļi un apbruņojums tikai 130 000 vīru, ideālā gadījumā—180.000 vīru armijai. Teorētiski 180 000 vīru būtu Latvijas armijas maksimālais spēks, kam vēl būtu pieskaitāmas rezerves eventuālu zaudējumu aizstāšanai. Lielākas armijas sagatavošanai nebija ne naudas,ne ieroču. Pilnīgas mobilizācijas izvešanai Latvijas miera laika armijas sastāvs bija par mazu, sevišķi virsnieku un instruktoru kadrs. Pēc labi informēta padomju avota, rezerves virsnieku kadrs bija ap 4000, gan pa daļai vecāku lauku dienestam maz piemērotu personu, un ap 20 000 rezerves instruktoru.

Miera laikā armijā no katriem 1000 Latvijas iedzīvotājiem dienestā atradās ap 10, bet aizsargos 28 pilsoņi. Moderno rūpniecības valstu armijās kara laikā iesauktu 10% iedzīvotāju, bet lauksaimniecības zemēs šis procents varētu būt arī augstāks—15% vai vairāk iedzīvotāju. Latvija diemžēl financiāli nevarēja atļauties ne 200 000 vīru un nekādā gadījumā 300 000 vīru armiju.[6]

Karaklausība

Saskaņā ar 1923. gada 17. jūlija karaklausības likumu un vēlākiem papildinājumiem Latvijas valsts aizsardzībā bija jāpiedalās visiem vīriešu kārtas 17—50 gadu veciem Latvijas pilsoņiem, virsniekiem un kara ierēdņiem līdz 55 gadu vecumam.

Savus pienākumus pilsoņi veica aktīvā dienestā, atvaļinājumā līdz turpmākam rīkojumam, rezervē un zemessargos.

Aktīvā dienestā atradās ik gadus obligāti iesaucamie pilsoņi, brīvprātīgie, virsdienesta instruktori un kareivji, virsnieki, administrātīvie virsnieki, sanitārvirsnieki, karaspēka garīdznieki un kara tehniķi.

Iesaukšana aktīvā dienestā parasti notika ik gadus februāra sākumā. Aktīvā dienestā sākumā bija jāpavada 18 mēneši visās ieroču šķirās, bet katru gadu taupības nolūkos gandrīz pusi iesaukto atvaļināja jau pēc 15 mēnešu izdienas. Līdz 1927. gadam iesauca 20 gadu vecumā, vēlāk 21 gadu vecumā. Brīvprātīgi armijā varēja iestāties pat 17 gadu veci jaunieši. No kara dienesta atbrīvoja slimību, fizisku un mentālu trūkumu dēļ un noziegumus izdarījušos. Iesaukšanu atlika līdz 2 gadiem ģimenes vai saimniecisku apstākļu un izglītības nobeigšanas dēļ institūtos un semināros līdz 25 gadu vecumam, jūrskolā—līdz 26 gadu, augstskolās—26—28 gadu vecumam. Karaklausības komisiju darbību pārraudzīja virskomisija Armijas stāba Sanitārās pārvaldes priekšsēža vadībā. Lēmumus varēja pārsūdzēt Senāta administrātīvā departamentā. Pacifistiskās, saimnieciskās un bruņoto spēku vājināšanas interesēs latviešu sociāldemokrati un vēl dažas grupas, galvenokārt minoritātes, 1931. gadā

panāca kaŗaklausības saīsināšanu uz 12 mēnešiem kājnieku un 15 mēnešiem tehniskās un speciālās daļās.

Pēdējos pirmskaŗa gados caurmēra dienesta ilgums bija 15 mēnešu, pat līdz 18 mēnešu, ar tādu aplēsi, lai vismaz 3 mēnešus resp. jaunkareivju apmācības laikā armijā būtu divu gadu iesaukumi. Vienu daļu kaŗavīru gan atvaļināja dažus mēnešus ātrāk—ģimenes apstākļu dēļ vai izlozes kārtībā. Lozēšana gan pasliktināja morāli palicējos.

Iesaukto kareivju caurmēra skaits bija 13 500, bet šis skaitlis svārstījās, samazinoties pat līdz 8000 vīriem 1937./38. gadā un nostabilizējoties uz 11 000 vīriem 1940. gadā. Skaita palielināšanai šajā laikā pieņēma arī 800—1000 vidusskolu vai arodskolu beigušos brīvprātīgos. Dienestam papildus ieguva vēl 600—800 vīru gadā, pamazinot to slimību skaitu, uz kuŗu pamata parasti iesauktos atbrīvoja no kaŗaklausības. Armijas stiprināšanai palielināja arī virsdienesta instruktoru skaitu un par ārrindniekiem pieņēma civīlistus.

Pēc obligātā kaŗadienesta, ko kaŗa ministrs izņēmuma gadījumā varēja pagarināt vēl uz 6 mēnešiem, kaŗavīri pēc aktīvā dienesta izbeigšanas 3 gadus skaitījās atvaļināti līdz turpmākam rīkojumam kaŗa ministra rīcībā.

Pēc tam līdz turpmākam rīkojumam atbrīvotos ieskaitīja rezervē līdz 40 gadu vecumam. Rezervē bija arī pilsoņi no 17. dzīvības gada līdz iesaukšanai kaŗa dienestā.

No 40—50 gadu vecumam pilsoņi skaitījās zemessargos. Šajā katēgorijā bija arī personas, kas gan bija gados jaunākas, bet bija ieskaitītas zemessargos zināmu veselības traucējumu dēļ.

Valsts prezidents varēja visas katēgorijas iesaukt aktīvā kaŗadienestā līdz 6 mēnešiem, bet rezervistus un zemessargus tikai ārkārtējos gadījumos. Līdz turpmākam rīkojumam atvaļinātos un rezervistus apmācībās iesauca ne retāk kā 3 reizes un ne vairāk kā 6 reizes, katru reizi ne vairāk kā 6 nedēļas. Zemessargus apmācībās varēja iesaukt ne vairāk kā 30 dienas gadā.[7]

Kaŗa apriņķu pārvaldes

Latvija bija sadalīta 15 kaŗa apriņķos: Rīgas, Cēsu, Valmieras, Valkas, Madonas, Jaunlatgales (Abrenes), Rēzeknes, Ludzas, Daugavpils, Jelgavas—Bauskas, Jēkabpils—Ilūkstes, Tukuma—Talsu, Ventspils, Liepājas un Kuldīgas—Aizputes. Katrā apriņķī bija 1—3 iesaukto pieteikšanās vietas, pavisam 33 visā valstī. Kaŗa apriņķu priekšnieki ar atsevišķu daļu priekšnieku tiesībām bija padoti tieši Armijas stāba priekšnieka palīgam.

Kaŗa apriņķu pārvaldes pārzināja pārvaldes administrāciju un saimniecību, iesauca apriņķī dzīvojošos pilsoņus kaŗa dienestā, atbrīvoja no aktīvā dienesta pavisam vai uz zināmu laiku fiziski nederīgos, slimos, sodītos vai darbos neaizstājamos pilsoņus, reģistrēja atvaļinātos kaŗavīrus, papildināja kaŗaspēku ar kaŗavīriem, kas atvaļināti līdz turpmākam rīkojumam, un iesauca tos apmācībās, tāpat apmācībās iesauca rezervistus, reģistrēja zirgus un transporta līdzekļus, īstenoja mobilizāciju apriņķa robežās, transporta līdzekļu, zirgu, elpes un telpu rekvizīciju, organizēja līdz turpmākam rīkojumam atbrīvoto kaŗavīru un rezervistu kontroles sasauksmes, gādāja satiksmes līdzekļus kaŗavīru un jauniesaukto nogādāšanai kaŗaspēka daļās un slimnīcās, vispār, sekoja kaŗaklausības likumu un rīkojumu īstenošanai un administrātīvi sodīja vai nodeva tiesai to neievērotājus.

Kaŗa apriņķu pārvaldēs bija 6 nodaļas: administrātīvi saimnieciskā, kaŗaklausībā iesaukšanai, zirgu un transporta līdzekļu reģistrācijai, informācijas un mobilizācijas. Visi 21 gadu vecie pilsoņi reģistrējās pašvaldības iestādēs savās dzīves vietās. Par nereģistrēšanos draudēja diezgan bargs sods. Kaŗa klausības komisijā bija vietējais apriņķa priekšnieks, apriņķa vecākais, apriņķa pilsētas galva, apriņķa ārsts, armijas stāba norīkots kaŗa ārsts un kaŗa apriņķa priekšnieks par priekšsēdi. Sevišķa apriņķa invaliditātes komisija noteica aktīvā kaŗa dienesta veselības stāvokļa zaudēšanas procentu. Kaŗa apriņķa priekšnieks izdarīja kaŗavīru pārskaitīšanu līdz turpmākam rīkojumam atvaļināto, rezervistu un zemessargu katēgorijās. Armijas stābs noteica apmācībās iesaucamo katēgorijas un paziņoja laiku un kaŗaspēka daļas, kur apmācāmais bija jānosūta. Ar ministru kabineta lēmumu zināmas darbinieku grupas un speciālu uzdevumu veicējus atbrīvoja no iesaukšanas mobilizācijas gadījumā.

Vietējās pašvaldības iestādes sagatavoja savā rajonā esošo zirgu, aizjūgu, ratu u.c. sarakstus. Speciāls veterinārārsts apskatīja zirgus un sadalīja tos vezumnieku, smagās vai vieglās artilerijas un kavalerijas dienesta grupās un sagatavoja zirgu sarakstus vajadzības gadījumam. Saskaņā ar armijas stāba rīkojumu kaŗa apriņķa priekšnieks noteica pašvaldībām sagatavojamās elpes krājumus rezervē mobilizācijas gadījumam.

Informācijas un mobilizācijas nodaļas darbojās slepeni. Līdz turpmākam rīkojumam atvaļināto kaŗavīru iesaukšanas plāns bija līdzīgs mobilizācijas plānam. Tā īstenošana notika tikai šaurākos apmēros un bez rekvizīcijas tiesībām. Iesaukšanas datumi nebija sadalīti kā mobili-

zācijas plānā (1., 2. un 3. dienā), bet bija noteikti saskaņā ar kalendāra datumiem. Līdz turpmākam rīkojumam atvaļināto kontroles iesaukumi demonstrēja ārkārtīgu precīzitāti Latvijas bruņotajos spēkos šajā nozarē.[8]

Latvijas bruņoto spēku organizācija miera laikā

Miera laikā Latvijas armijā bija 4 kājnieku divīzijas, viena techniskā divīzija, ko 1938. gadā sadalīja atsevišķos dienestos, artilerijas inspektoram padotās karaspēka daļās (4 pulki un 1 atsevišķs artilerijas divizions parastos apstākļos), 1 jātnieku pulks, stāba bataljons un vienā eskadrā apvienotas kara flotes vienības. Militārizētā Robežsargu brigāde bija padota Iekšlietu ministrijai, kurai sākumā bija padota arī militārizētā Aizsargu organizācija, ko vēlāk pakļāva Sabiedrisko lietu ministrijai.

Tā kā Latvijas bruņotie spēki skaitliski nebija lieli, divīzijas bija lielākās karaspēka vienības armijā. Divīzija, protams, ir arī mazākā apvienoto ieroču organiskā vienība patstāvīga kaujas uzdevuma veikšanai. Arī kara laikā nebija paredzēta atsevišķu armiju un korpusu organizācija, bet tikai divas divīziju grupas. Operātīvu vai taktisku uzdevumu veikšanai, protams, uz laiku varēja izveidot arī atsevišķus operātīvus grupējumus.

Latvijas armijā miera laikā bija šādas kājnieku divīzijas: 1. Kurzemes, 2. Vidzemes, 3. Latgales un 4. Zemgales. Kurzemes divīzijas pēdējais komandieris bija ģen. Hermanis Buks ar ģen. Voldemāru Skaistlauku (agrāk Šēnbergu) par palīgu un pulkv. Vili Janumu par stāba priekšnieku, Vidzemes divīzijā—ģen. Fricis Virsaitis (kuru nomainīja ģen. Jānis Liepiņš) ar ģen. Jāni Ezeriņu par palīgu un pulkv. Jāni Rozentālu par stāba priekšnieku, Latgales divīzijā—ģen. Andrejs Krustiņš ar ģen. Rūdolfu Klinsonu par palīgu un pulkv. Kārli Lejiņu par stāba priekšnieku, bet Zemgales divīzijā—ģen. Žanis Bachs ar ģen. Nikolaju Dūzi par stāba priekšnieku. Divīziju komandieru palīgi kara laikā komandētu jaunveidotās divīzijas. Tādas rastos blakus 1., 2. un 3. divīzijai kā 5., 6. un 7. divīzija.

Katrā kājnieku divīzijā bija divīzijas stābs, 3 kājnieku pulki, 1 lauku artilerijas pulks, veidošanās stadijā esošs izlūku divizions (1 jātnieku eskadrons, 1 riteņbraucēju rota, 1 tanku vads), sakaru un sapieru rotas. Tāds stāvoklis bija Latvijas pēdējos gados. Miera apstākļos divīzijā bija ap 3000 vīru, bet dažreiz tikai 2000—2500 vīru.

Divīzijas stābā bija divīzijas komandieris, komandiera palīgs, stāba priekšnieks, divīzijas intendants, 2 adjutanti (viens operātīvais un viens administrātīvās nodaļas priekšnieks), 1 adjutanta palīgs operātīvā nodaļā, izlūku diviziona komandieris, sakaru rotas komandieris, sapieru

rotas komandieris un 10—15 rakstvežu. Bez tam stābā strādāja dažādām vajadzībām piekomandēti virsnieki.

Divīzijā bija vairāki dienesti. Intendantūras dienests apgādāja divīziju ar pārtiku, ietērpu, zirgiem, transporta līdzekļiem un citiem apgādes priekšmetiem. Artilerijas dienests artilerijas pulka komandiera kā divīzijas artilerijas priekšnieka vadībā apgādāja kaŗaspēku ar municiju, ieročiem un materiālo daļu, apmainot nolietoto vai iznīcināto materiālo daļu un kaŗa laikā nosūtot bojātos vai ienaidniekam atņemtos ieročus un materiālus. Inženieŗu dienests divīzijas inženieŗa vadībā apgādāja divīziju ar sapieŗu darba rīkiem, apvidus nocietināšanas materiāliem, spridzekļiem, pretķīmiskās aizsardzības līdzekļiem un citiem inženieŗu un ķīmiskā dienesta apgādes priekšmetiem. Divīzijas sakaru dienesta priekšnieka pārziņā bija divīzijas sakaru rota. Izlūku eskadronā miera laikā darbojās tikai tā komandieris un daži instruktori. Viņi organizēja un vadīja viņiem norādīto aizsargu pulku jātnieku apmācības, izraugot un reģistrējot eskadronam piemērotākos jātniekus. Mobilizācijas gadījumā reģistrētie aizsargu jātnieki sapulcēšanās vietās ierastos ar saviem zirgiem, sedlojumu un formas tērpiem.

Kurzemes divīzijā bija 1. Liepājas, 2. Ventspils un 3. Jelgavas kājnieku un Kurzemes artilerijas pulks; Vidzemes divīzijā—4. Valmieras, 5. Cēsu un 6. Rīgas kājnieku un Vidzemes artilerijas pulks; Latgales divīzijā—7. Siguldas, 8. Daugavpils un 9. Rēzeknes kājnieku un Latgales artilerijas pulks; Zemgales divīzijā —10. Aizputes, 11. Dobeles un 12. Bauskas kājnieku un Zemgales artilerijas pulks, kā arī 1. Jatnieku pulks ar vienībām Daugavpilī un Jelgavas apkārtnē.

1922. gada 16. janvārī nodibināja arī Technisko divīziju, kuŗā ieskaitīja Sapieŗu bataljonu (vēlāk pulku), Auto divīzionu (vēlāk Autotanku pulku), Aviācijas divīzionu (vēlāk pulku), Elektrotechnisko divīzionu (vēlāk Sakaru bataljonu), Bruņoto vilcienu divīzionu (vēlāk pulku) un Daugavgrīvas artileriju (vēlāk Krasta artilerijas pulku). Līdz 1940. gada 24. maijam šo divīziju komandēja ģen. Jānis Kurelis. 1922. gada aprīlī Bruņoto vilcienu un Daugavgrīvas artilerijas vienības pakļāva Artilerijas inspektoram. Sakarā ar 5. mobilizācijas sadalījumu, 1938. gadā Technisko divīziju sāka izformēt, tās vietā radot dienestus (artilerijas, aviācijas, spēkratu, sakaru un sapieŗu). Autotanku brigādi pakļāva tās komandierim kā Armijas spēkratu dienesta priekšniekam. Sapieŗu pulku pakļāva tā komandierim kā Armijas inženierim. Sakaru bataljonu pakļāva tā komandierim kā Armijas sakaru priekšniekam. Aviācijas pulku pakļāva Armijas aviācijas priekšniekam, kas gan nebija Aviācijas pulka komandieris, bet tas bija tikai pagaidu stāvoklis.

Kopš 1922. gada Artilerijas inspektoram bija pakļauts Smagās artilerijas, Krasta artilerijas (agrāk Daugavgrīvas), Bruņoto vilcienu un vēlāk arī Zenitartilerijas pulks un Atsevišķais artilerijas divīzions. 1940. gadā Bruņoto vilcienu pulku izformēja un tā atlikušās daļas iekļāva Krasta artilerijas pulkā.

1. divīzija bija izvietota Kurzemē un Zemgalē, un tās stābs atradās Liepājā. 1939.gadā stābu pārcēla uz Jelgavu. 2. divīzija bija novietota Rīgā, kur atradās arī tās stābs. 3.divīzija bija izvietota pa daļai Vidzemē, pa daļai Latgalē, bet tās stābs atradās Pļaviņās. 1939. gadā to pārcēla uz Cēsīm. 4. divīzija bija izvietota Latgalē, un tās stābs atradās Daugavpils cietoksnī. Krustpilī, Gulbenē un Daugavpilī bija novietotas arī dažas aviācijas un tanku vienības. Bija skaidrs, ka miera laika armija bija koncentrēta vairāk zemes aizsargāšanai no Padomju Savienības. Aizsargāta bija galvaspilsēta Rīga. Kaŗa flote bija koncentrēta pie Rīgas un Liepājā un domāta galvenokārt Rīgas jūras līča aizsardzībai. Kaŗa flotē bija Mīnu divīzions, Zemūdeņu divīzions, Jūras novērošanas dienests, flagkuģis *Virsaitis,* ko vēlāk iekļāva Mīnu divīzionā, un Jūras aviācijas divīzions, ko vēlāk kā eskadriļu iekļāva Aviācijas pulkā. Gar Padomju Savienības un Polijas robežām bija koncentrēta lielākā daļa Robežsargu brigādes. Aizsargu vienības bija atrodamas visā valstī, bet Latgalē tās bija vājākas turienes etniski jauktā iedzīvotāju sastāva dēļ. Rīgā atradās arī Armijas stāba bataljons.

Visi šie spēki bija pārāk niecīgi, lai pēkšņa iebrukuma gadījumā sekmīgi varētu veikt zemes aizsardzības pienākumus plašā territorijā ar ļoti gaŗām, gandrīz pilnīgi atklātām robežām, bez kādiem dabiskiem šķēršļiem. Zemes mazā iedzīvotāju skaita un ierobežoto līdzekļu dēļ lielāku kaŗaspēku un flotes vienības miera laikā valsts nevarēja atļauties.[9]

Mobilizācija

Zemes aizsardzībai pēkšņu briesmu gadījumā bija ārkārtīgi svarīga efektīva visu spēku mobilizācija. Mobilizācija nenozīmēja tikai rezerves kaŗavīru iesaukšanu, zirgu un citu transporta līdzekļu savākšanu un nodošanu kaŗaspēka papildināšanai. Mobilizācija ietvēra arī darbību līdz kaŗaspēka daļu sagatavošanai kaujas kārtībā un iziešanai uz kaŗa lauku. Mobilizācija ietvēra kadru sadalīšanu jaunformējamām kaŗaspēka daļām, papildinājumu iedalīšanu vienībās, apģērbšanu, apbruņošanu, ēdināšanu, un citus līdzīgus pienākumus. Katrai kaŗaspēka daļai bija izstrādāts savs mobilizācijas plāns. Jau miera laikā kaŗaspēka daļu noliktavās glabājās bruņojums un ietērpi ne tikai attiecīgo kaŗaspēka daļu papildinājumiem pilnam kaŗa laika sastāvam, bet arī jaunām kaŗa-

spēka daļām. Gandrīz ikviena Latvijas armijas pulka uzdevums bija sagatavot vēl vienu pulku, un gandrīz ikviena jau esošā divīzija sagatavotu vēl vienu divīziju.

Mobilizāciju paredzīja 3 dienās resp. 72 stundās. Pēc agrākiem plāniem, ja mobilizācijas pirmā diena, piem., sākās 20. oktobrī pulkst. 15:00, ar šo brīdi sāka aplēst turpmākās mobilizācijas dienas un stundas. Tām nebija sakara ar kalendāra dienām un stundām. Valsts prezidents mobilizācijas pirmo dienu un stundu noteiktu ar tādu aplēsi, lai visiem iesaucamajiem būtu iespējams laikus saņemt ziņu un attiecīgi sagatavoties. Tā kā plāns radīja lielas grūtības praktiskā darbā, jo nebija iespējams rakstīt noteiktu stundu, bet bija jāraksta plkst. x + un mobilizācijas laikā vienmēr jāatceras, ko x nozīmēja, plānu vēlāk vienkāršoja. Ja mobilizāciju izsludinātu 20. oktobrī, tad pirmā mobilizācijas diena skaitījās ar 21. oktobri plkst. 0.01, un laiks starp mobilizācijas izsludināšanu un nākošās dienas plkst. 0.01 bija priekšmobilizācijas periods. Priekšmobilizācijas periods nodrošināja pret sarežģījumiem, kas varēja rasties, nesaņemot mobilizācijas pavēli visās vietās vienā laikā, un radīja iespēju visai satiksmes sistēmai pārslēgties uz kara darbības apstākļiem.

Mobilizācijas izsludināšanas pirmā dienā dzelzceļi sāktu satiksmi pēc mobilizācijas saraksta, ko miera laikā izstrādāja saziņā ar Armijas stābu. Iesauktos uz dienesta vietām pārvadāja dzelzceļi bez maksas. Iesaukšanas pavēles iesauktajiem nogādāja uzticamas personas speciālos jau miera apstākļos izraudzītos satiksmes līdzekļos. Par mobilizācijas noteikumu neievērošanu draudēja ļoti smagi sodi, saskaņā ar kara stāvokļa likumiem. Aizsargi apsargātu sapulcēšanās vietas. Mobilizācijas daļa jau iepriekš bija sagatavojusi karavīru sadalījumu pa karaspēka daļām un dienesta katēgorijām un aplēsusi viņu ierašanās laiku sapulcēšanās punktos un gala stacijās.

1939. gadā nodibināja slepenus mobilizācijas lietu posteņus Pasta un telegrafa departamentā, Dzelzceļu virsvaldē un Šoseju un zemesceļu departamentā. Kara apriņķu pārvaldēs bija detalizēti mobilizācijas darbības žurnāli ar attiecīgiem dokumentiem un rīkojumiem. Katrā pašvaldības iestādē bija vietējie mobilizācijas darbības žurnāli un katram mobilizējamam sagatavota speciāla aploksne ar pavēli, kur jāierodas. Kā jau minēts, bija izstrādāti arī zirgu, transporta līdzekļu, elpes, telpu un mēbeļu rekvizīcijas plāni. Beidzamā neatkarības laika posmā iesaukšanas komisijas vairs nedarbojās, bet katrai personai bija jāierodas tieši noteiktā karaspēka daļā. Armijas stābs bija atbildīgs par mobilizācijas organizāciju, sadalījumu un uzraudzību. Kara apriņķu

pārvaldes bija atbildīgas par mobilizācijas īstenošanu. Motorizētā transporta trūkuma dēļ Latvijas armija bija pārlieku piesaistīta dzelzceļu tīklam, kas modernos apstākļos ir ļoti jūtīgs pret ienaidnieka darbību. Vienībās varēja nokļūt noteiktās izkraušanas stacijās tikai tad, ja ienaidnieka darbības dēļ dzelzceļi nezaudētu vairāk kā 25% caurlaides spēju.

Tā kā 25% Latvijas iedzīvotāju bija nelatvieši, tad, saskaņā ar armijas komandieņa slepeniem norādījumiem, cittautieši nedrīkstēja dienēt stābu rotās un divīziju sakaru vienībās. Cittautībniekus sadalīja proporcionāli kājnieku, artilerijas un sapieņu pulkos, retāk citās vienībās. Sīki bija izstrādāta speciāli izglītoto personu sadalīšana pa karaspēka vienībām. Informācijas daļa savukārt apgādāja kara apriņķu priekšniekus ar pretvalstisko elementu sarakstiem. Latvijā šo „elementu" un sveštautiešu vairums parasti iemācījās respektēt un pat iemīlēt savu dzimto zemi un valsti.

Amerikāņu izlūku dienests bija aplēsis, ka latviešu robežsargu un dažas pierobežā esošās karaspēka vienības varēja būt kaujai sagatavotas 12 stundu laikā, kamēr pierobežas divīzijas varētu iziet frontē 24 stundu laikā, bet jaunveidotās divīzijas varētu sākt uzdevumus kaujas laukos tikai 30—60 dienas pēc mobilizācijas izsludināšanas. Amerikāņiem tomēr nebija izpratnes par Latvijas armijas mobilizācijas sistēmu, kas bija līdzīga modernās Izraēlas armijas sistēmai. Mobilizācijas brīdī katrs bataljons, ar dažiem izņēmumiem, pārvērstos par pulku, bet 7. un 8. pulks, kas bija 4 bataljonu sastāvā, tūlīt pārvērstos par divīzijām. Ar mobilizācijas izsludināšanas brīdi Latvijas miera laika armija beigtu eksistēt un tūdaļ rastos kara laika armija.[10]

Organizācija kara laikā

Kara gadījumā Armijas stābu bija paredzēts pārvērst Virspavēlnieka stābā. Virspavēlnieka stābs bija paredzēts divos ešalonos. Pirmā ešalonā kopā ar virspavēlnieku darbotos Operātīvā un Informācijas (resp. Izlūkošanas) daļa.

Kara laikā bija paredzēts operēt ar divīzijām un divīziju grupām, bet korpusu un brigāžu organizācija nebija paredzēta. Kaujas ešalona mugurkauls bija septiņas kājnieku divīzijas. Tās papildinātu virspavēlnieka tiešā rīcībā esošās smagās artilerijas, krasta artilerijas un zenītartilerijas vienības, aviācija, sapieņi, riteņbraucēju bataljoni, sakarnieki un kara flotes vienības. Aizmugures ešalonā darbotos Lauku papildu divīzija, garnizonu pulki un etapu komandas. Artilerijas inspektors kā Artilerijas priekšnieks turpinātu kārtot speciālās artilerijas vienību iz-

mantošanu. Operātīvā plānojumā neielēsa atsevišķus speciālās artilerijas pulkus, bet tikai atsevišķus divīzionus un baterijas. Tehniskā divīzija mobilizācijas brīdī pilnīgi beigtu eksistēt. Tās stābs pārņemtu citas funkcijas, bet divīzijai agrāk pakļautās vienības nokļūtu Virspavēlnieka tiešā padotībā. Bija paredzēts taktiski izmantot atsevišķas eskadriļas, bataljonus, divīzionus un rotas.

Bruņoto spēku kaujas ešalonu paredzēja iedalīt divās divīziju grupās un Virspavēlnieka rezervē. Lauku papildu (Rezerves) divīzijas uzdevums būtu papildinājumu sagatavošana kaujas ešaloniem, juras krastu aizsardzība, partizānu apkarošana un līdzīgi uzdevumi. Garnizonu pulku, laikam triju, galvenais uzdevums būtu noliktavu, ceļu mezglu, tiltu un gūstekņu nometņu apsardzība un vispār aizmugures drošības uzturēšana.

Divīziju grupas organizācija bija paredzēta apmēram šādā veidā: Divīziju grupas komandieris, grupas stāba priekšnieks, kam būtu padota operātīvā un administrātīvā nodaļa, un sakaru bataljona komandieris, kas būtu arī divīziju grupas sakaru priekšnieks, sakaru rota, līniju rota un aizmugures organi—komandantūra un saimnieciskās daļas kancelejas priekšnieks. Divīziju grupas stābā ar komandantūru būtu apm. 70 vīru, sakaru rotā 130, līniju rotā 140, kopā 340 vīru. Sakaru rotā būtu radio vads (uztveŗošā, traucējošā un divīziju raidāmstacija un divīziju grupas raidāmstacija), rotas komandieŗa vads (saimnieciskā un ekspedītoru grupa), sakaru suņu grupa (10 vīri un 16 suņi), sakaru baložu grupa (21 vīrs un 150 baložu), FC (telegramu šifrētāji) un Jūza aparātu grupa (4 Jūza—angliski Hughes—un 6 Morzes telegrafa aparāti). Līniju rota izvilktu smago telefona kabeļu līnijas galvenās komūnikācijas ass virzienā. Divīziju grupas komandierim normāli būtu padotas 2—3 vai pat 4 divīzijas, vismaz normāla korpusa stiprumā.

Kaŗa laikā divīzijā būtu divīzijas komandieris, divīzijas stābs (operātīvā un administrātīvā vai dienesta nodaļa), divīzijas sapieŗu un sakaru rotas, izlūku divīzions, 3 kājnieku un 1 artilerijas pulks un dažādi dienestu organi—intendantūras, artilerijas, inženieŗu, sanitārais, veterinārais un kaŗa policijas, kā arī papildus bataljons.

Divīzijas stābā būtu 10 virsnieki, kopā ar instruktoriem un kareivjiem 30 vīri. Operātīvā nodaļā būtu nodaļas priekšnieks, palīgs operātīvās lietās, palīgs izlūkošanas lietās, palīgs pretizlūkošanas lietās un topografs. Administrātīvā nodaļā būtu nodaļas vadītājs, palīgs organizācijas, sastāva un personāla lietās un palīgs dienestu lietās.

Izlūku divīzionā būtu komandieŗa stābs, 130 vīru zobenu eskadrons, 3 tanketes, 180 vīru strēlnieku riteņbraucēju rota un citas vienības. Sakaru rotā būtu radio vads ar 4 raidāmstacijām (viena sakariem ar lidmašīnām), sakaru vads un citas vienības, kopā 180 vīru. Tur atrastos arī lauku pasta kantoris. Sapieŗu rotā būtu rotas komandieŗa vads, 4 sapie-

ņu vadi un transporta vads, kopā 260 vīru. Intendantūrā atrastos stābs, pārtikas noliktavas, lopu bars, pārtikas transports, saimnieciskais vads, transporta rezerves grupa un veterinārais punkts, pavisam 320 vīru. Divīzijas artilerijas dienesta priekšniekam būtu padots ne tikai artilerijas pulks, bet arī 320 vīri municijas ratu transporta vados, saimnieciskā vadā un veterinārā punktā.

Sanitārā dienestā būtu divīzijas ārsts ar 2 palīgiem, divīzijas lazarete ar 150 gultām un 102 personām, ieskaitot 3 ārstus, 2 farmaceitus, 1 zobārstu, 6 žēlsirdīgās māsas u.t.t., 2 priekšējie chirurģiskie punkti ar 3 ārstiem, dezinfekcijas daļa ar 1 ārstu, 1 farmaceitu un palīgpersonālu, kopā 160 vīrieši un sievietes. Sanitārā transporta komandā būtu 97 vīri ar 5 sanitāriem automobiļiem un 15 sanitāriem ratiem. Divīzijas veterinārā lazaretē bija paredzēta vieta 100 zirgiem. Veterinārārsta rīcībā būtu 116 vīri.

Katrai divīzijai bija paredzēts piedalīt arī vienu auto transporta rotu, galvenokārt municijas piegādei. Rotu bazi veidotu rekvizētās smagās transporta automašīnas. Rotā būtu 110 vīri, 49 automobiļi un 3 motocikleti. Iespēju robežās transporta rota pārvadātu arī kaŗavīrus un kaŗa materiālus, degvielas un smērvielas un bojātus kaŗa materiālus.

Divīzijas komandantam būtu pakļauta komandanta rota—110 vīri. Komandants pārzinātu kaŗa policijas dienestu kārtības un drošības uzturēšanai un kustības rēgulēšanai divīzijas darbības rajonā.

Divīzijas kaujas vienībās teorētiski būtu 11 725 vīri (372 virsnieki), bet kopā ar aizmugures vienībām 12 950 vīri (425 virsnieki). Tiem vēl būtu jāpieskaita Papildu bataljona 905 vīri (26 virsnieki). Divīzijā būtu arī 3697 zirgi, 1551 vienjūga, 294 divjūga un 108 sešjūga rati, 73 lauku virtuves, 3 tanki, 77 smagie un 3 vieglie automobiļi, 27 motocikli un 688 velosipedi. Papildu bataljonā paredzēja 3 kājnieku un 1 ložmetēju rotu un 1 sakaru vadu. Kaŗa laikā piekomandētās eskadriļas komandieris būtu arī divīzijas aviācijas priekšnieks. Izkraujas un iekraujas, ceļu labošanas un kaŗa policijas uzdevumu veikšanai divīzijai varēja piekomandēt arī etapa rotas.

Teorētiski divīzija vestu līdz 20 099 tonnas pārtikas personālam un 38 908 tonnas pārtikas zirgiem, bet papildu bataļjonam vēl 60 tonnas pārtikas. Transporta kalkulācijās paredzēja arī 71 tonnas municijas—177 981 šauteņu, 158 500 patšauteņu un 468 000 ložmetēju patronas, 600 granātas 47 mm pretŧanku lielgabaliem, 50 granātas 40 mm tanku lielgabaliem, 54 mīnas 81 mm Stoksa mīnumetējiem, 1800 granātas 18 mārc. lielgabaliem un 600 granātas 4,5'' haubicēm, 2037 rokas granātas un 600 šauteņu granātas, 900 signālu un 1320 apgaismošanas raķetes. Praktiskajiem apstākļiem, protams, visi šie skaitļi atbilstu tikai pa daļai. Autotransporta rotas caurmērā 40 gatavībā esošie automobiļi spētu

pārvadāt 80 tonnas, vienā laikā pārvadājot tikai divīzijas uguns vai pārtikas devas.

Divīzijas vai pulkus pārvietotu pa dzelzceļiem tikai tad, ja to pārgājiena attālums būtu ilgāks par 1—3 dienu pārgājienu. Kaŗaspēka vilcienā bija plānoti 40—45 vagoni un platformas. Viens vilciens parasti varēja pārvietot tikai vienu bataljonu, bateriju vai eskadronu. Automobiļus plānoja izmantot kājnieku vienību pārvadāšanai ar nedaudziem artilerijas un kaujas vezumiem, pārvadājot vienības līdz bataljona lielumam attālumos ne tuvāk par 10 km., līdz kājnieku pulkam ne tuvāk par 25—35 km., līdz divīzijas lielumam ne tuvāk par 40—60 km. Latviešu pussmagā automobilī varēja ievietot 13—18 vīrus, 2 zirgus, 1 lauku virtuvi, pusotra tonnas kravas vai 1 municijas ratus. Smagā automobilī varēja ievietot 25—30 vīrus, 2—3 zirgus, 1 lielgabalu, 3 tonnas kravas vai tamlīdzīgi. Autobusos varēja pārvadāt 25—40 vīrus. Divjūgos pārvadātu 4—5 vīrus, vienjūgos 2—3 vīrus. Pajūga diennakts brauciens bija aplēsts 40—50 km., stundā nobraucot caurmērā 4—6 km. un šķūtniekiem mainoties pēc 1—2 dienām. Vidējais dienas pārgājiena garums kājniekiem un apvienoto ieroču šķiru kolonnām bija aplēsts 30 km. distancē.

Bataljona kaujas iecirkņa platums teorētiski būtu 3,5 km., pulka 8 km. un divīzijas normālā fronte—20 km., platā fronte—25—30 km. Faktiski tik ideālus kaujas apstākļus nelielā Latvijas armija nevarēja sagaidīt. Lielvalstu armijās divīzijas bieži ieņēma tikai nedaudzu km. fronti, kas nozīmētu, ka arī ideālos apstākļos Latvijas armijai būtu jācīnās pret milzīgu uguns un ķilvēku pārspēku.

Salīdzinot ar citu valstu armijām, Latvijas armijas divīzijas kaŗa laikā bija plānotas puslīdz normālā stiprumā, bet visumā stipri vājākas automatisko ieroču, artilerijas un technisko ieroču skaita ziņā. Katrā ziņā tās būtu techniski un skaitliski vājākas par padomju un vācu divīzijām, bet kaŗa darbībā visu nevar mērot ar technikas un skaita mērauklu.

Ļoti svarīgas ir kaŗavīru morāliskās īpašības, operēšanas māka, kaŗavīru individuālās spējas veikt uzdevumus un uzņemties iniciātīvu, kaŗa mērķu izpratne, izturība, māka piemēroties apstākļiem un tos izmantot, kā arī pamatīga iepriekšēja sagatavošanās dažādiem uzdevumiem un māka izmantot rīcībā esošos ieročus un līdzekļus iespējami izdevīgā veidā. Ieroču Latvijas armijai bija tik maz, ka kaŗa laikā tos bija paredzēts atņemt aizsargiem un izsniegt divīziju papildvienību apbruņošanai. Latvijā ieročus tikpat kā nemaz neražoja, bet tikai veica zināmu ieroču remontu. Jaunu ieroču iegāde un esošo ieroču krājumu papildināšana bija atkarīga no ārzemēm, galvenokārt Lielbritanijas. Vienīgi parasto kājnieku un lauku artilerijas municiju ražoja Latvijā puslīdz pietiekamā vairumā normālām vajadzībām, bet ne kaujas apstākļiem.

Teorētiski operātīviem uzdevumiem bija paredzēts izmantot arī speciālas kaujas grupas—ar artileriju, sapieŗiem, jātniekiem, ložmetēju un citām vienībām pastiprinātus kaujas pulkus, bet attiecīgas apmācības miera laikā nenotika.

Latvijas armija nebija plānota patstāvīgai darbībai, bet tikai sadarbībai ar kādu citu valstu armijām. Nebija arī veikti nekādi priekšdarbi šādas sadarbības praktiskai izveidošanai kaŗa laika apstākļos, pat ne ar vienīgo oficiālo sabiedroto—Igauniju.

Ir gandrīz neiespējami zīlēt, cik ilgi Latvijas armija, ja tai izdotos samobilizēties kaŗa laika stiprumā, būtu varējusi pretoties vienam lielākam uzbrucējam. Pēc Armijas stāba kādreizējā Organizācijas daļas vadītāja vietnieka pulkv. Jāņa Ceplīša informācijas, ģen. Balodis 1937. gadā teicis Padomju Savienības ģenerālstāba priekšniekam maršalam Aleksandram I. Jegorovam, ka Latvijas armija viena pati būtu spējīga pretoties augstākais 2 mēnešus. Mēs varam būt dažādās domās gan par informācijas avotu, gan saturu, bet 1939./40. gada militārajos un politiskajos apstākļos par 2 mēnešu ilgu pretestību nebūtu ko sapņot. Pulkv.-ltn. Rūdolfs Kociņš liecina, ka municijas būtu pieticis tikai 8 dienu sīvai kaujai. Pēc citiem avotiem, municijas krājumi pietiktu 14 dienu normāliem kaujas apstākļiem.[11]

---

[1] *Armaments Year—Book,* 566—67: N.A., R.G., 165, 10641—355/5.

[2] N.A., R.G. 165, 2621—53/7.

[3] Maj. Kārlis Augstkalns, vēstules 1962. g. 8. aug., 1967. g. 27. apr.

[4] *Latvija i ee armija,* 60—61; Passow, 229.

[5] N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[6] *Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* I, 114; *L.E.,* I, 354; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstules 1962. g. 8. aug., 1967. g. 27.apr.; Žagars, nr. 32 (1187), 1970. g. 7. aug.

[7] *Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums,* nr. 13 (1923. g. 28. jūl.); *V.V.,* nr. 154 (1923. g. 20. jūl.); *Latvijas armija 10 gados,* 115 (Ģen. Eduards Kalniņš); Likerts, 79; *Latvijas armija 20 gados,* 241—42, 431—34; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 142.

[8] Pulkv.-ltnt. Kārļa Plūmaņa manuskripts (1962); Lasmanis, 116, 128.

[9] Pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1964. g. 9., 13. janv.; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1967. g. 27. apr.; *L.E.,* II, 356; Rozenšteins, 11—17, 52—53; *L.K.V.,* 20846; *Latvija 10 gados,* 235; N.A., R.G. 165, 2621—48/7, 1927. g. 25. martā; 10641—355/5, 1938.g. 5.aug.

[10] Plūmanis, Ms. (1962); Lasmanis, 116, 128; Lejiņš, 183; Rudevics, *Fašistiskā diktatūra,* 138; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1969. g. 14. nov.; N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[11] *Kaŗaspēka organizācija,* xvii-xii, xxiv, 57, 71, 77, 83, 91, 93; *Kaujas un lauku dienests,* 123—36, 153; Rozenšteins, 20—24; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstules 1962. g. 23. aug.; 1967. g. 27. apr.; Plkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1963. g. 30. dec., 1964. g. 13. janv., 17. feb.; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971. g. 12. okt.; Pulkv. Rūdolfs Kociņš, vēstule 196 . gada aug.; *Amerikas Vēstnesis,* 1956. g. 31. dec. (J. Ceplītis).

VALSTS BRUŅOTO SPĒKU VADĪBA MIERA LAIKĀ

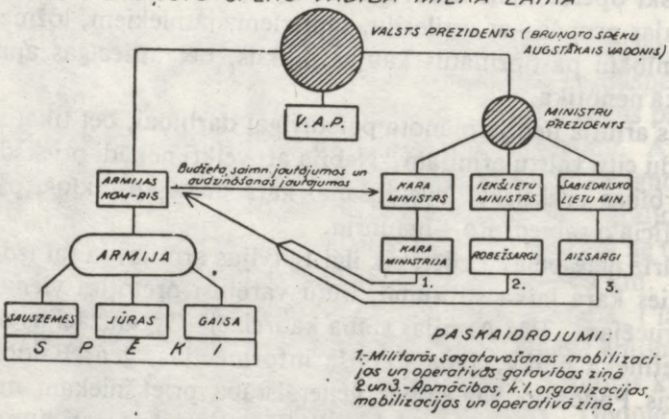

VALSTS AIZSARDZĪBAS PADOMES SASTĀVS

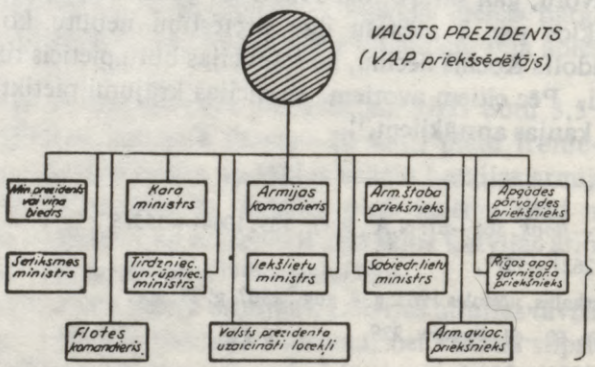

VALSTS BRUŅOTO SPĒKU VADĪBA KARA LAIKĀ

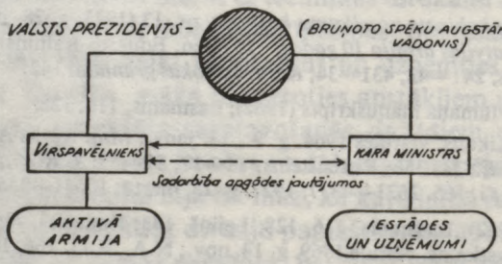

Leadership of the armed forces in peace-time.

Composition of the State Defence Council.

Leadership of the armed forces in war-time.

1

MIERA LAIKA DIVIZIJA

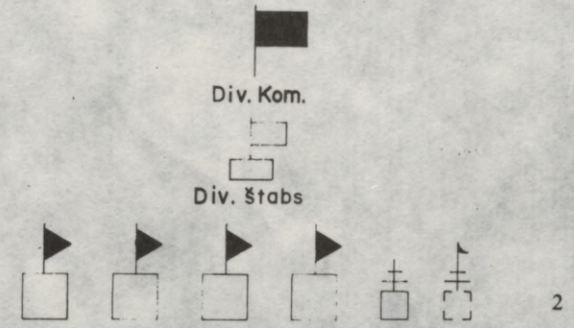

2

KARA LAIKA DIVIZIJA

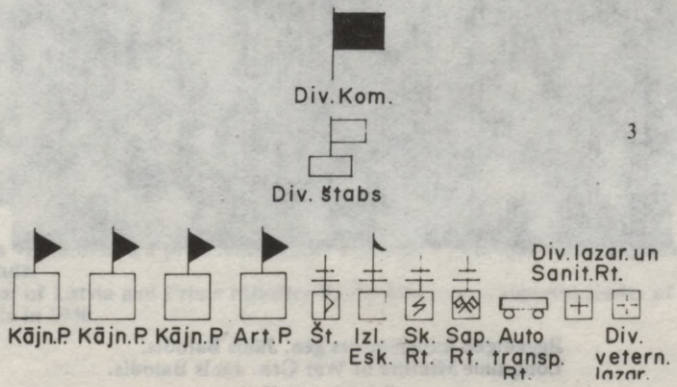

3

1) Kara ministrija.
Ministry of War.

2) Division in peace time.

3) Division in war time.

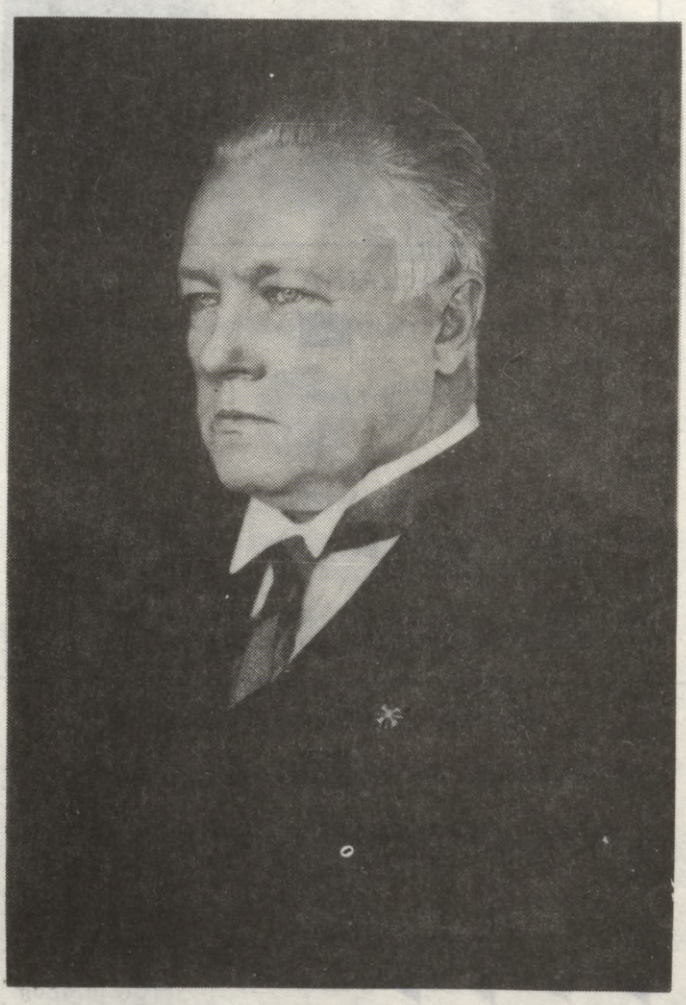

Ilggadīgais kaŗa ministrs ģen. Jānis Balodis.
Long-time Minister of War Gen. Jānis Balodis.

Latvijas valsts ministru prezidents Kārlis Ulmanis — Latvijas valsts augstākais vadonis 1940. gadā.
President of Latvia and Prime Minister Kārlis Ulmanis — supreme leader of the defense of Latvia in 1940.

1

2

1) Latvijas armijas komandieris ģen. Mārtiņš Peniķis (1921—24, 1928—34).
Commander of the Army of Latvia Gen. M. Peniķis.

2) Latvijas Tautas armijas komandieris ģen. Roberts Kļaviņš 1940.g.
Commander of the People's Army of Latvia Gen. R. Kļaviņš in 1940.

1

2

1) Latvijas armijas komandieris 1934.—1940.g. un kaŗa ministrs 1940.g. — ģen. Krišjānis Berķis.
Commander of the Army of Latvia 1934—40, and Minister of War in 1940 Gen. K. Berķis.
2) Latvijas armijas komandieris ģen. Pēteris Radziņš 1924.—1928.g.
Commander of the Army of Latvia Gen. Pēteris Radziņš 1924—1928.

1

2

1) Latvijas armijas komandieţa stāba priekšnieks (1927—29) un Latvijas armijas stāba priekšnieks (1929—34) ģen. Aleksandrs Kalējs.
Chief-of-Staff of the Commander of the Army of Latvia (1927—29) and Chief-of-Staff of the Army of Latvia (1929—34) Gen. A. Kalējs.
2) Latvijas armijas stāba priekšnieks ģen. Hugo Rozenšteins (1939—40).
Chief-of-Staff of the Army of Latvia Gen. H. Rozenšteins (1939—40).

1

Pirmā rindā, skaitot no kreisās uz labo pusi: Kaŗa padomes loceklis ģen. Sīmonsons, Sanitārās pārvaldes priekšnieks ģen.-ārsts Sniķers, Kaŗa padomes priekšsēdētājs ģen. Goppers, Kaŗa ministra biedrs pulkv. Laimiņš, Kaŗa ministrs J. Ducens, Kaŗaspēka inspektors ģen. Peniķis, Kaŗa padomes loceklis ģen. Ezeriņš, Bruņošanās pārvaldes priekšnieks pulkv. Ruškevics;

Otrā rindā: Artilerijas inspektors pulkv. E. Kalniņš, Ēku un būvju pārvaldes priekšnieks pulkv. Skrapce, Kaŗa padomes loceklis pulkv. Kalniņš, Kaŗa tiesu pārvaldes priekšnieks kapt. Tepfers, Galvenā Štāba priekšnieka 1. pal. pulkv.-ltn. Ramats, Kaŗa saimniecības pārvaldes priekšnieks pulkv. Dambītis, Kaŗa ministra adjutants kapt. Mednītis, Garnizona priekšnieks pulkv. Francis, Budžeta un kredita pārvaldes priekšnieks kaŗa ierēdnis Liepiņš, Kaŗa ministrijas kancelejas priekšnieks pulkv.-ltn. Spandegs.

J. Riekstiņa uzņēmums.

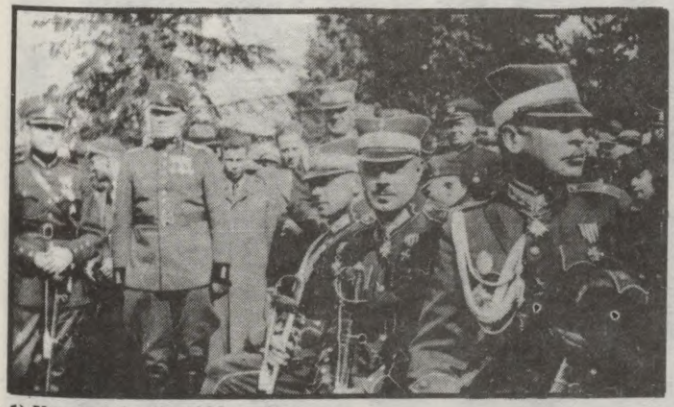

2

1) Kaŗa ministrija 1923. gadā.
Ministry of War of Latvia in 1923.

2) Ģen. Mārtiņš Hartmanis un ģen. Hugo Rozenšteins (no labās 1. un 2.) augstāko virsnieku un policijas priekšnieku vidū Kalpaka mūzeja atklāšanas svinības Airītēs 1936.g. jūnijā.
Gen. M. Hartmanis and Gen. H. Rozenšteins (1. and 1. from right) in the midst of higher military officers and police officials at the dedication ceremonies of Col. Kalpaks' memorial in Airītes in June 1936.

Daļa augstāko virsnieku armijas ģen. Krišjāņa Berķa 55 gadu jubilejas svinībās 1939. gadā. No kr. 1.r. — ģen. Oskars Dankers, ģen. Mārtiņš Vācietis, ģen. Mārtiņš Hartmanis, ģen. Berķis, ģen. Jānis Balodis, ģen. Mārtiņš Peniķis, ģen. Andrejs Krustiņš, ģen. Jānis Kurelis, ģen. Roberts Dambītis; 2.r. — pulkv. Artūrs Dālbergs, ģen. Verners Tepfers, ģen. Jānis Ezeriņš, ģen. Rūdolfs Klinsons, adm. Teodors Spāde, ģen. Hugo Rozenšteins, ģen.Dr.Alberts Brambats, ģen. Nikolajs Dūze, pulkv. Mārtiņš Jeske; 3.r. — pulkv.-ltn. Adolfs Kontrovskis, pulkv. Kārlis Prauls, pulkv. Dr. Kārlis Soste, ģen. Ludvigs Bolšteins, ģen. Artūrs Dannebergs, pulkv. Voldemārs Malcenieks, pulkv.-ltn. Emīls Grapmanis, kapt. Roberts Osis.

Augstākās kaŗa skolas pēdējo beigušo virsnieku izlaidums 1939. gadā. Vidū privātā uzvalkā kaŗa ministrs ģen. Jānis Balodis, no viņa pa labi — armijas komandieris ģen. Krišjānis Berķis, pa kreisi — Armijas stāba priekšnieks ģen. Hugo Rozenšteins.

Last graduation of the Military Academy of Latvia in 1939. The Minister of War Ģen. J. Balodis is seen in the middle of the picture in civilian dress. To the right of him there is the Commander of the Army Gen. K. Berķis, to the left — Chief of Staff H. Rozenšteins.

1

2

1) Latvijas armijas stāba priekšnieks ģen. Mārtiņš Hartmanis (1934—39).
Chief-of-Staff of the Army of Latvia Gen. M. Hartmanis (1934—39).
2) Latviešu karavīru cepuru nozīmes, lielās un mazās.
Karavīru pogas — metalla, apaļas, ar saulīti un trim zvaigznēm.
Cockades of caps — small (early and later) and large.
Buttons — metal, round, with a sun and three stars.

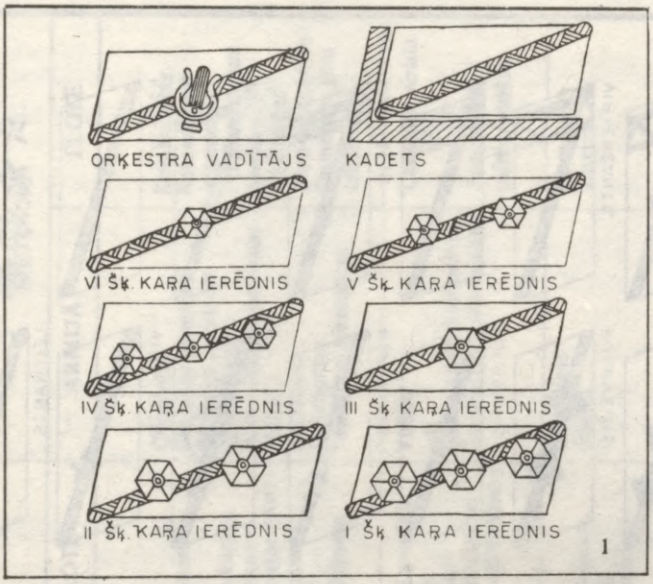

1) Latvijas armijas kapelmeistaru, kadetu un kaŗa ierēdņu dienesta pakāpes.
Rank insignias of orchestra conductors, cadets, and military administrators.
2) Latvijas armija parādē 1920. gadā.
Army of Latvia in a parade in 1920.

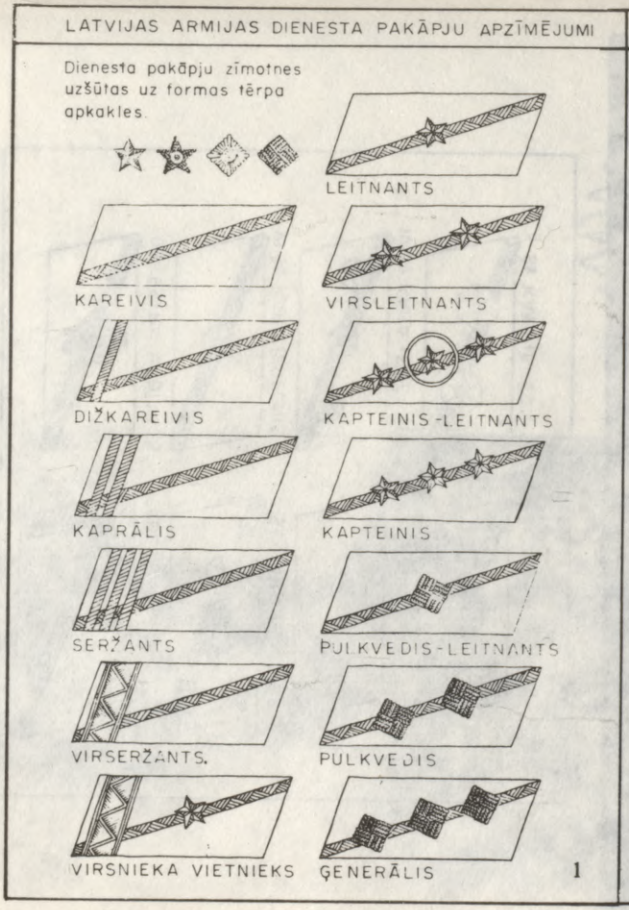

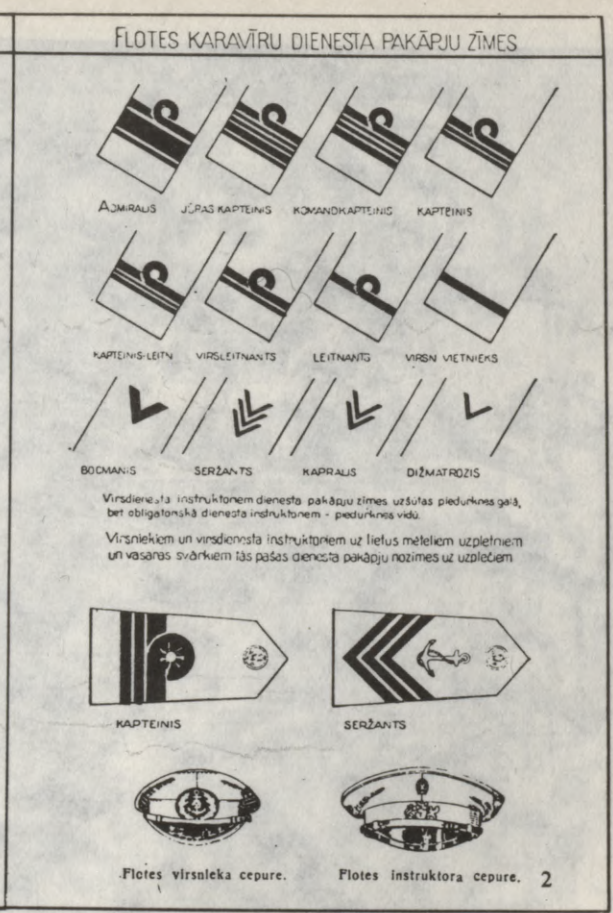

1) Latvijas armijas dienesta pakāpju apzīmējumi.
Rank insignias of the Army of Latvia.
2) Flotes karavīru dienesta pakāpju zīmes.
Rank insignias of the Navy of Latvia, shoulderboards of officers and non-commissioned officers, and caps of officers and non-comissioned officers.

DIENESTA PAKĀPES LATVIJAS, IGAUNIJAS UN LIETUVAS ARMIJĀS UN FLOTĒS
RANKS IN THE ARMIES AND NAVIES OF LATVIA, ESTONIA, AND LITHUANIA

LATVIJAS		*IGAUNIJAS*		*LIETUVAS*	
ARMIJĀ	FLOTĒ	ARMIJĀ	FLOTĒ	ARMIJĀ	FLOTĒ
Ģenerālis	Admirālis	Kindral Kindralleitnant Kindralmajor	Kontradmiral	Generolas Divizijos generolas Brigados generolas	Komandoras Komandoras leitenantas
Pulkvedis	Jūras kapteinis	Kolonel	Mereväe-kapten	Pulkininkas	Jūru kapitonas
Pulkvedis-leitnants	Komandkapteinis	Kolonelleitnant	Kaptenleitnant	Pulkininkas-leitenantas	Kapitonas leitenantas
Kapteinis	Kapteinis	Major	Kaptenmajor	Majoras	Jūru leitenantas
Kapteinis-leitnants	Kapteinis-leitnants	Kapten	Vanemleitnant	Kapitonas	Jaunesnys jūru leitenantas
Virsleitnants	Virsleitnants	Leitnant	Leitnant	Leitenantas	
Leitnants	Leitnants	Nooremleitnant Lipnik	Nooremleitnant Lipnik	Jaunesnys leitenantas	
Virsnieka vietnieks	Virsnieka vietnieks	Ohvitseri asetaitja	Ohvitseri asetäitja Instruktor	Viršila	Laivūnas viršila
Virsseržants	Bocmanis	Veltveebel	Pootsman	Vyresnys puskarininkas	
Seržants	Seržants	Vanem-allohvitser	Vanem-allohvitser	Jaunesnys puskarininkas	Jaunesnys puskarininkas
Kaprālis	Kaprālis	Noorem-allohvitser	Noorem-allohvitser		
Dižkareivis	Dižmatrozis	Kapral	I järgu madrus	Grandinis	Grandinis
Kareivis	Matrozis	Reamees	Spetsialist	Eilinis	Jūreivis
Jaunkareivis	Jaunmatrozis	Noor	II jargu madrus Noor		

LATVIJAS KAŖA MINISTRI

(No 1918.—1922. gadam Kaŗa Ministrija saucās Apsardzības Ministrija).

22.11. 1918.— 6.12. 1918.	Pulkv.-ltn. Roberts Dambītis (pārvaldnieks)
6.12. 1918.—15. 7. 1919.	Jānis Zālītis
15. 7. 1919.—10. 9. 1919.	Ģen. Dāvids Sīmansons
10. 9. 1919.—18. 6. 1920.	Kārlis Ulmanis
19. 6. 1920.—13.12. 1920.	Ēriks Feldmanis
16.12. 1920.—18. 6. 1921.	Jānis Goldmanis
18. 6. 1921.—26. 1. 1923.	Gustavs Zemgals
27. 1. 1923.—28. 1. 1924.	Jānis Ducens
29. 1. 1924.—23. 7. 1924.	Pulkv. Fricis Birkenšteins.
24. 7. 1924.—23.12. 1924.	Jūlijs Arājs (vietas izpildītājs)
24.12. 1924.—24.12. 1925.	Ģen. Rūdolfs Bangerskis
25.12. 1925.— 7. 5. 1926.	Jānis Goldmanis
8. 5. 1926.—20. 5. 1926.	Artūrs Alberings (vietas izpildītājs)
21. 5. 1926.—18.12. 1926.	Ģen. Eduards Kalniņš
19.12. 1926.—23. 1. 1928.	Ģen. Rūdolfs Bangerskis
24. 1. 1928.— 1.12. 1928.	Ģen. Eduards Kalniņš
2.12. 1928.— 9.12. 1929.	Antons Ozols
10.12. 1929.—19.12. 1929.	Pulkv. Eduards Laimiņš (vietas izpildītājs)
20.12. 1929.—26. 3. 1931.	Ģen. Mārtiņš Vācietis
27. 3. 1931.— 6.12. 1931.	Pulkv. Eduards Laimiņš
7.12. 1931.— 6. 4. 1940.	Ģen. Jānis Balodis
6. 4. 1940.—19. 6. 1940.	Ģen. Krišjānis Berķis
19. 6. 1940.—26. 8. 1940. (27. 9. 1940.)	Ģenerālis Roberts Dambītis

LATVIJAS ARMIJAS KOMANDIEŖI

5. 1. 1919.— 6. 3. 1919.	Pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Oskars Kalpaks— Atsevišķā latviešu bataljona komandieris;
6. 3. 1919.—15. 7. 1919.	Pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Jānis Balodis — Atsevišķās latviešu brigādes (kopš 21. 3.) komandieris;
2. 2. 1919.—15. 7. 1919.	Pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Jorģis Zemitāns —Latviešu kaŗaspēka virspavēlnieks Ziemeļvidzemē ;
10. 7. 1919.—16.10. 1919.	Ģen. Dāvīds Sīmonsons — Latvijas armijas virspavēlnieks;
16.10. 1919.— 1. 4. 1921.	Pulkv. (vēlāk ģen.) Jānis Balodis — Latvijas armijas virspavēlnieks;

26. 4. 1921.—23. 2. 1924. Ģen. Mārtiņš Peniķis — Kaŗaspēka inspektors;

23. 2. 1924.—25. 4. 1928. Ģen. Pēteris Radziņš — Latvijas armijas komandieris;

25. 4. 1928.—14.11. 1934. Ģen. Mārtiņš Peniķis — Latvijas armijas komandieris;

14.11. 1934.—20. 6. 1940. Ģen. Krišjānis Berķis — Latvijas armijas komandieris;

20. 6. 1940.—27. 9. 1940. Ģen. Roberts Kļaviņš — Latvijas tautas armijas (kopš 29. 6.) komandieris.

STĀBU PRIEKŠNIEKI

10.12. 1918.—27. 3. 1919. Kapt. (vēlāk pulkv.-ltn.) Aleksandrs Plensners — Ģenerālstāba priekšnieka v.i.;)

27. 3. 1919.—11. 8. 1919. Ģen. Augusts Misiņš — Ģenerālstāba priekšnieks (11. 8. 1919.— 5. 1. 1920. Armijas inspektors);

11. 8. 1919.—13. 8. 1920. Pulkv. Zāmelis Adienis — Galvenā stāba priekšnieks;

13. 8. 1920.—25. 4. 1928. Ģen. Mārtiņš Peniķis — Galvenā stāba priekšnieks; arī Kaŗaspēka inspektors kopš 26. 4. 1921. ;

25. 4. 1928.— 6. 8. 1929. Ģen. Jānis Francis — Galvenā stāba priekšnieks.

---

15. 7. 1919.—18.10. 1919. Pulkv. Eduards Kalniņš — Virspavēlnieka stāba priekšnieks;

18.10. 1919.—27.10. 1919. Pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Eduards Laimiņš — Virspavēlnieka stāba priekšnieks;

27.10. 1919.—29.10. 1920. Pulkv. (vēlāk ģen.) Pēteris Radziņš — Virspavēlnieka stāba priekšnieks;

29.10. 1920.— 1. 4. 1921. Pulkv.-ltn. (vēlāk pulkv.) Kārlis Ramats — Virspavēlnieka stāba priekšnieks.

---

23. 2. 1924.— 7. 2. 1925. Ģen. Jānis Buivīds — Armijas komandieŗa stāba priekšnieks;

3. 3. 1925.—28. 2. 1927. Ģen. Eduards Aire — Armijas komandieŗa stāba priekšnieks;

28. 2. 1927.— 6. 8. 1929. Ģen. Aleksandrs Kalējs — Armijas komandieŗa stāba priekšnieks.

6. 8. 1929.—14. 2. 1934. Ģen. Aleksandrs Kalējs — Armijas stāba priekšnieks;
14. 2. 1934.— 7.10. 1939. Ģen. Mārtiņš Hartmanis — Armijas stāba priekšnieks;
7.10. 1939.—25. 6. 1940. Ģen. Hugo Rozenšteins — Armijas stāba priekšnieks;
25. 6. 1940.—27. 9. 1940. Pulkv. (vēlāk ģen.) Mārtiņš Jeske — Tautas armijas stāba priekšnieks.

MINISTERS OF WAR, COMMANDERS AND CHIEFS-OF-STAFF OF THE ARMY OF LATVIA.

Indulis Kažociņš

LATVIJAS ARMIJAS IETĒRPS

Pirmā Latvijas armijas vienība, kuŗai bija savs vienveida ietērps, bija Studentu rota. Tā savu ietērpu ieguva pašiniciātīvas ceļā, Rīgā, 1918. gada decembrī, un tas sastāvēja no baltiem aitādas puskažociņiem, franču (Adrian) bruņu cepurēm un vācu kājnieku zābakiem. Pārējās pirmās latviešu kaŗaspēka daļas bija ietērptas dažādos tērpos, bieži vien pašu kaŗavīru sagādātos vai pielāgotos privāttērpos.

Pirmās Latvijas armijas zīmotnes un vienveida ietērpu paraugus izstrādāja Apsardzības ministrija Liepājā. Šo projektu pārsprieda ar plkv. Oskaru Kalpaku Rudbāržos, kur apspriedē piedalījās arī citi Kalpaka bataljona virsnieki. Apspriede notika 1919. gada februārī un uz tās lēmuma pamata 28. februārī Apsardzības ministrija izdeva pirmos noteikumus par Latvijas armijas ietērpu un dienesta pakāpēm.

Pēc šo noteikumu izstrādāšanas, pie Durbes komandantūras ierīkotajās darbnīcās sāka izgatavot arī noteikumiem atbilstošus ietērpa piederumus. Izmantoja pieejamo materiālu un lauku pelēko vadmalu. Tā pelēkā krāsa palika arī par Latvijas armijas ietērpa krāsu visā brīvības cīņu laikā.

Zīmotnēm par pamatu ņēma Latvijas karoga sarkano krāsu ar diagonāli uzšūtu baltu svītru. Zīmotnes bija nēsājamas pie apkakles. Dienesta pakāpju apzīmējumi ar svītrām, piecstūrainām un četrstūrainām zvaigznēm ieviesās lēnām un sākumā apzīmējumu novietojums uz zīmotnēm nebija vēl vienveidīgs.

Pēc Latvijas neatkarības izcīnīšanas, 1921. gadā izstrādāja sīkākus kaŗavīru ietērpa aprakstus. Sākotnējās pelēkās ietērpa krāsas vietā no-

teica kā aizsargu krāsu zaļo, kuŗu gadu gaitā mainīja, pietuvinot brūnai krāsai, ko sauca arī par khaki krāsu.

Ieroču šķirām sākumā nebija nekādu atšķirību, bet jau pirmās latviešu jātnieku vienības sāka lietot dzelteno krāsu kā savu pazīmi, sākumā tikai ap cepures aploci un bikšu iešuvēm. Vēlāk dzelteno krāsu ieveda oficiāli kā zīmotņu krāsu jātniekiem, tai pašā laikā artilerijai nosakot zilo krāsu, bet armijas stābam un tā daļām — zilgani balto krāsu. Iešuvju krāsa parasti bija saskaņota ar zīmotņu krāsu. Armijas techniskajām vienībām ietērpa pamatkrāsa bija melna, bet zīmotņu un iešuvju krāsas vairākkārt mainīja sakarā ar padotības pārkārtojumiem. Kad 1935. gadā pilnīgi militārizēja Iekšlietu ministrijas Robežsargu brigādi, tās ietērpam noteica armijas parauga pamatkrāsu ar zaļām zīmotnēm un iešuvēm.

1939. gadā spēkā bija šāds zīmotņu un iešuvju krāsu sadalījums:

IEROČU ŠĶIRA	IETĒRPA KRĀSA	ZĪMOTŅU KRĀSA	IEŠUVJU KRĀSA
Armijas stābs un stāba bataljons	Zaļgani brūna	Zilgani balta	Zilgani balta
Kājnieku pulki	Zaļgani brūna	Sarkana (karoga krāsa)	Sarkana (karoga krāsa)
Artilerijas pulki	Zaļgani brūna	Zila	Zila
Jātnieku pulks	Zaļgani brūna	Dzeltena	Dzeltena
Sapieŗu pulks	Zaļgani brūna	Sarkana	Sarkana
Sakaru bataljons	Zaļgani brūna	Sarkana	Sarkana
Auto-tanku brigāde	Melna	Sarkana	Sarkana
Aviācijas pulks	Melna	Sarkana	Zila
Apgādes pārvalde	Zaļgani brūna	Melna	Sarkana (karoga krāsa)
Kaŗa tiesa	Zaļgani brūna	Melna	Zilgani balta
Robežsargu brigāde	Zaļgani brūna	Zaļa	Zaļa
Kaŗa flote	Melna	(Kaŗa jūrnieku dienesta pakāpju apzīmējumi atšķīrās no apzīmējumiem citās ieroču šķirās. Instruktoriem bija sarkani leņķi uz piedurknēm; virsniekiem — zelta svītras ap aproču galiem.)	

Krāsu un nokrāsu nosaukumi bija noteikti ar sevišķu reglamentu: Noteikumi par kaŗavīru ietērpu. Tam bija pievienoti ietērpu paraugi, zīmējumi un krāsu tabeles.

BRANCH OF SERVICE COLORS, COLLAR PATCHES, COLOR BANDS, PIPING AND STRIPES, INSIGNIA OF UNITS ON SHOULDERBOARDS.

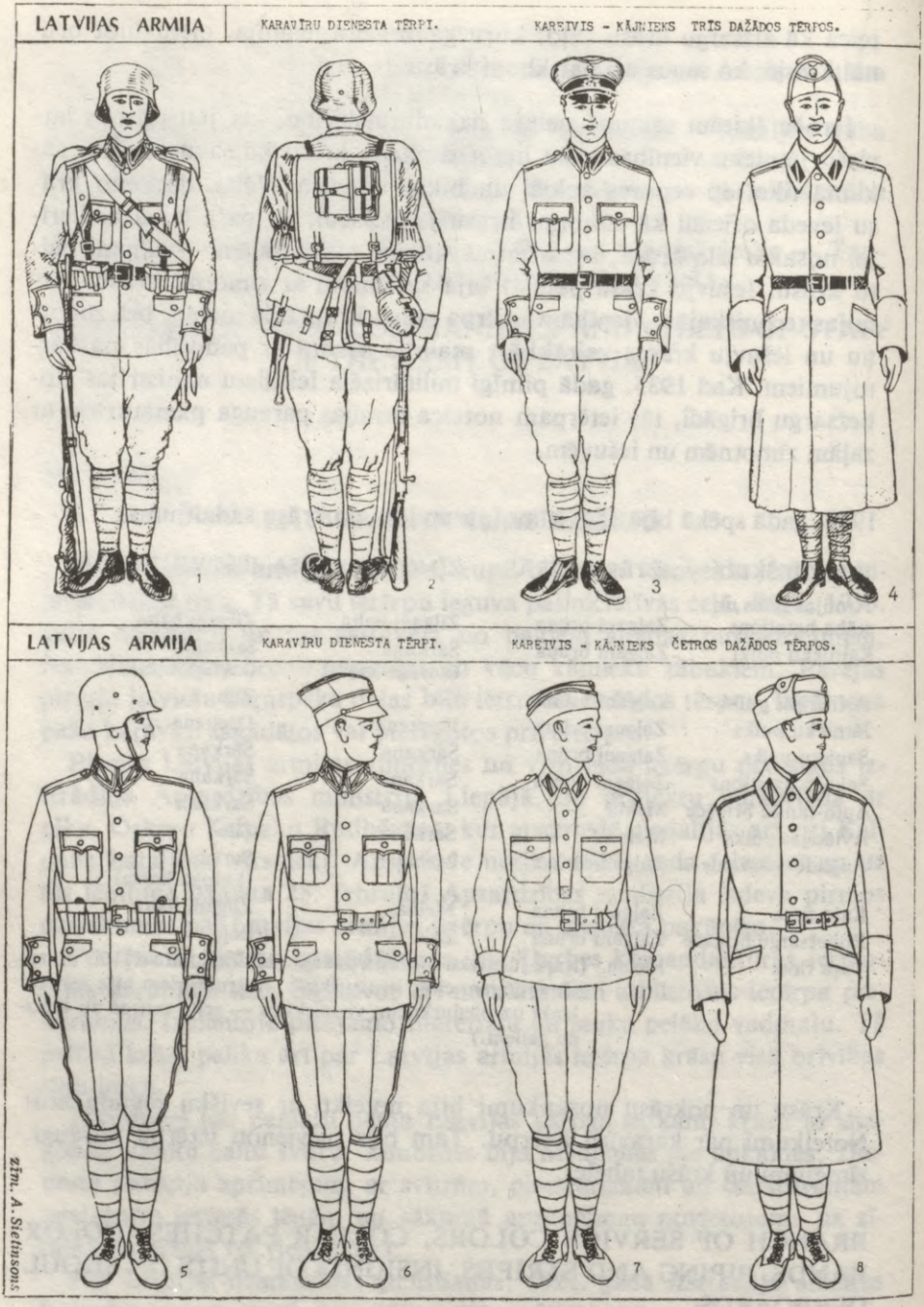

Latvijas armija — karavīru dienesta tērpi (8 paveidi).
Various types of uniforms in the Army of Latvia.

1

2

3

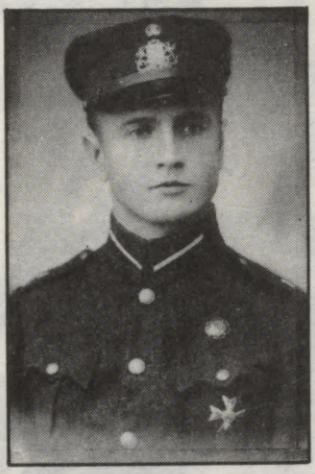

4

1) Atsevišķās studentu rotas kaŗavīrs 1919. gadā.
Soldier of the Separate Student Company in 1919.
2) Latvijas armijas virsnieks Latvijas atbrīvošanas cīņu laikā (Pulkv.-ltn. Oskars Kalniņš).
An officer of the Army of Latvia during the War of Liberation 1918—1920.
3) Latvijas armijas kareivis 1920. gadu sākumā.
A private of the Army of Latvia in early 1920's.
4) Latvijas armijas kareivis 1930. gadu ietērpā.
A private of the Army of Latvia in the uniform of 1930's.

1

2

1) Latvijas armijas dižkareivis sardžu tērpā ar vācu parauga bruņu cepuri.
Private first class in a guard outfit with German-type helmet.
2) Artilerists franču parauga bruņu cepurē. (V. Krūmiņa zīmējums).
Artillerist with French-type helmet.

1

2

3

4

1) Latvijas armijas stāba virsnieks (kapt. Vilis Hāzners).
Staff officer of the Army of Latvia.
2) Jātnieku virsnieks zirga mugurā (adm. vltn. Alfrēds Sprincis).
Cavalry officer on a horseback.
3) Jātnieku pulka kapteinis huzāru ietērpā.
Cavalry officer in hussar uniform.
4) Aviācijas virsnieks (pulkv.-ltn., vēlāk ģen. Jānis Indāns).
Air Force officer.

1) Aviācijas virsnieks lidotāja ietērpā.
Air Force officer in flyer's uniform.
2) Latvijas kaŗa flotes virsnieks parādes ietērpā (zemūdenes *Spīdola* kom. kapt. Kārlis Kalacis.)
An officer of the Navy of Latvia in dress uniform.

1

2

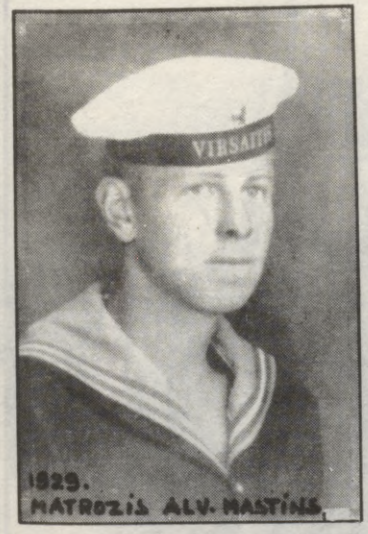

3

1) Jūras aviācijas virsnieks (kapt. Aleksandrs Zariņš).
Naval Air Force officer.
2) Lidotāju virsnieks vasaras ietērpā ar uzpletni (ltn. V. Švāns).
Air Force officer in summer uniform with a cape.
3) Kara flotes matrozis 1929.g.
Seaman of the Latvian Navy in 1929.

1

2

1) Latvijas armijas kaŗavīri parādē 1925. gadā. Aizmugurē pa labi — Kaŗa ministrijas nams.
Soldiers of the Army of Latvia in a parade in 1925. In background to the right — Ministry of War.

2) Sapieŗu pulks ar karogu pie pulka kazarmēm.
Engineering Regiment with regimental flag at the barracks of the regiment.

1. **Latvijas armijas karavīri parādē 1936. gadā.**
   Soldiers of the Army of Latvia in a parade in 1936.
2. **Latvijas kara flotes vienības parādē — priekšgalā admirālis Teodors Spāde.**
   Units of the Navy of Latvia in a parade — in front admiral Teodors Spāde.

Armijas vienību dibināšanas datumi un devīzes
Dates of Foundation and Mottoes of the Army Units

Latvijas armija	1918.g. 3.decembrī (pirmā vienība)	Visu par Latviju
I Kurzemes kājnieku divīzija	1919.g. 15. jūlijā	
II Vidzemes kājnieku divīzija	1919.g. 15. jūlijā	
III Latgales kājnieku divīzija	1919.g. 15. jūlijā	
IV Zemgales kājnieku divīzija	1919.g. 27. novembrī	
Armijas stāba bataljons		Ar vairogu, vai uz tā
1. Liepājas kājnieku pulks	1919.g. 10. augustā	Tēvu zemes mīlestību mēs ar darbiem rādīsim
2. Ventspils k.p.	1919.g. 8. augustā	Visu par Latviju
3. Jelgavas k.p.	1919.g. 16. augustā	Mēs iesim tur, kur tēvu zeme sauks
4. Valmieras k.p.	1919.g. 18. februārī	Pirms dzimtenei dēli spēj brīvību pirkt, būs karogam varoņu asinīs mirkt
5. Cēsu k.p.	1919.g. 23. martā	Par tēviju
6. Rīgas k.p.	1919.g. 29. maijā	Labāk savu galvu devu, nekā savu tēvu zemi
7. Siguldas k.p.	1919.g. 20. jūnijā	Šurp, jaunekli, ar vēja spārniem trauc, kad Latvija tev' brīvīb's kaŗā sauc
8. Daugavpils k.p.	1919.g. 8. augustā	Par Latviju
9. Rēzeknes k.p.	1919.g. 9. augustā	Ņem, tēvzeme, tavs esmu viss — Sorgoj Latviju!

10. Aizputes k.p.	1919.g. 5. augustā	Tava tauta nezudīs, kad Tu iesi mirt par tautu. S.K.G. (Sirds — kurzemnieka gods)
11. Dobeles k.p.	1919.g. 31. jūlijā	Es karāi aiziedams, sirdi slēdzu akmenī; Aust gaismiņa, lec saulīte, plīst akmenis skanēdams
12. Bauskas k.p.	1919.g. 26. novembrī	Labāk manu galvu ņēma, nekā manu tēvu zemi
Kurzemes artilerijas pulks	1919.g. 10. aprīlī	sudraba taure
Vidzemes artilerijas p.	1919.g.	sudraba taure
Latgales artilerijas p.	1919.g. 30. septembrī	sudraba taure
Zemgales artilerijas p.	1919.g. beigās	sudraba taure
Smagās artilerijas p.	1921.g.	sudraba taure
Krasta artilerijas p.	1920.g. 25. oktobrī	sudraba taure
Atsevišķais artilerijas divīzions	1920.g. 8. augustā	sudraba taure
1. Jātnieku pulks	1920.g. 5. jūlijā	Dievs, Tēvija, Pulks!
Bruņoto vilcienu pulks	1919.g. 9. jūnijā	In hoc signo vinces (Ar šo zīmi uzvarēsi)
Autotanku brigāde	1919.g. 14. jūlijā	
Aviācijas pulks	1919.g. 17. jūnijā	Visu par Latviju
Zenītartilerijas pulks	1938.g. oktobrī	
Sapieru pulks	1921.g. 15. martā	Mūžam nerims Daugavas viļņi, mūžam dzīvos varoņgars
Sakaru bataljons	1921.g.	Spoži zibeņi zaro, Pērkons līdz ar mums kaŗo
Flote	1921.g. 12. jūnijā	Mūs vieno Latvijas svētais vārds
Kaŗa skola	1919.g. 13. septembrī	Per aspera ad astra (Pār šķēršļiem līdz zvaigznēm)

LATVIJAS VALSTS ĢĒRBONIS

Pirmais Latvijas valsts ģērbonis pēc prof. Burkarda Dzeņa meta radās drīz pēc Latvijas valsts nodibināšanas. Tā pamatā bija sidrabota uzlēcoša saule uz sarkana fona. Saules vidū bija burts L ar trīs zvaigznēm (Kurzeme, Vidzeme, Latgale), bet tā apakšā bija nacionālā karoga krāsas. 1921.g. 15. jūnijā pieņēma jaunu Latvijas valsts ģērboni pēc Viļa Krūmiņa meta. Lielais ģērbonis bija dalīts un apakšā skaldīts. Ģērboņa augšā no zila laukuma paceļas zelta saules puse. Apakšā labā pusē ir stāvošs pa kreisi pagriezies sarkans lauva sudrabā (Kurzeme un Zemgale) ar sarkanu mēli, bet apakšā pa kreisi ir pa labi pagriezies stāvošs sudraba greifs ar sudraba zobenu labajā ķetnā un sudraba mēli sarkanā laukumā. Virs vairoga ir trīs zelta piecstūrainas zvaigznes. Vairoga turētāji ir sarkans lauva labā pusē un sudraba greifs kreisā pusē. Zem vairoga ir stilizēts ozola lapu pinums un sarkan-balti-sarkana lenta valsts karoga samēros (2:1:2). Valsts lielo ģērboni lieto svarīgos gadījumos valsts galva un valsts amata personas un iestādes, kuŗām uz to deva tiesības valsts galvas rīkojums. Valsts mazais ģērbonis ir lielā ģērboņa vairogs ar trim piecstarainām zelta zvaigznēm virs vairoga. To lietoja visas pārējās valsts amata personas un iestādes, kuŗām bija tiesība lietot savu zīmogu.

Kaŗavīra svinīgais solījums
Solemn Oath of the Soldier

Es, Latvijas kaŗavīrs, apzinādamies atbildību likuma priekšā, apsolos un zvēru, netaupot savus spēkus un dzīvību, sargāt Latvijas valsti un viņas neatkarību pret visiem, kas to apdraud, būt uzticīgs tās valdībai, izpildīt pēc labākās sirdsapziņas savus pienākumus, padoties bez ierunām kaŗa likumiem un disciplīnai un vienmēr paklausīt saviem priekšniekiem.

Kādam jābūt kaŗavīram?
(Izvilkums no Iekšējā dienesta reglamenta)

Kaŗavīram jābūt pārliecinātam par kaŗa dienesta lielo nozīmi, godprātīgam, taisnīgam, drošsirdīgam, patstāvīgam, ar stingru raksturu un atbildības drosmi, jāmīl sava tēvija, pacietīgi jāpanes visi grūtumi un trūkumi, jāievēro militārā pieklājība, jāciena kaŗavīru sabiedrība, jāpalīdz biedriem ar vārdiem un darbiem, jāattur viņi no ļauniem darbiem un, savu dzīvību netaupot, sevišķi kaujā, jāglābj viņi no draudošām briesmām.

Karogs

(Izvilkums no Iekšējā dienesta reglamenta)

Karogs ir simbols tautas uzticībai un vienotībai ar saviem kaŗavīriem! Zaudēt karogu — nozīmē zaudēt tautas uzticību un kaŗavīra godu; atstāt karogu — nozīmē atsacīties no savas tautas un pilsoņa goda.

Pulka karogs ir arī visu pulka tagadējo un agrāko kaŗavīru vienības zīme. Viņš nevien vieno tos, kas tagad zem viņa pilda savu pienākumu, bet atgādina arī par tiem, kas agrāk zem šī karoga darbojušies un cīnījušies, un kuŗu slavas pilno darbu augļi atstāti mūsu apsardzībai uzticēts mantojums. Katra kaŗavīra pienākums ir uzturēt sava karoga labo slavu. Šā pienākuma pārkāpšana ir vislielākais negods, par ko draud nevien bargs sods, bet arī visas sabiedrības nicināšana; kas pamet savas daļas karogu, tas ir gļēvulis un dezertieris. Karogs pavada pulku gan baltās, gan nebaltās dienās.

(Jātnieku pulkos karoga vietā ir standarts, artilerijas pulkos — sudraba taures).

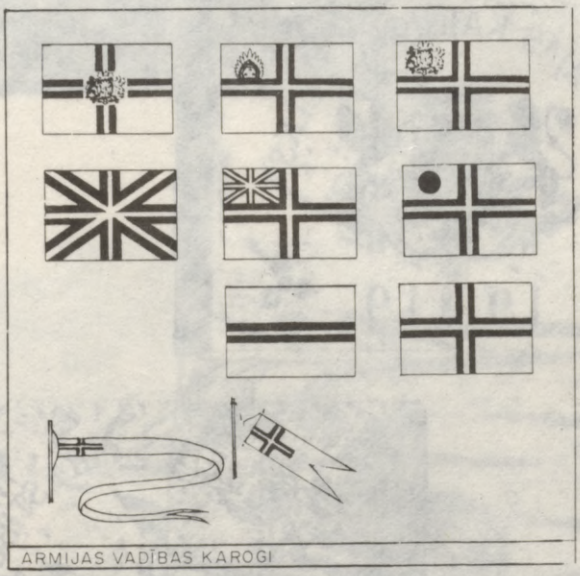

ARMIJAS VADĪBAS KAROGI

Augšējā r. no kr.: valsts prezidenta standarts, kaŗa ministra un ministru prezidenta karogs; 2.r. — Cietokšņu un kaŗa kuģu bugsprita, armijas komandieŗa un admirāļa karogs; 3.r. — atšķirīgās krāsās artilerijas inspektora, Apgādes pārvaldes priekšnieka, Kājnieku un Techniskās divīzijas komandieŗa un kaŗa kuģu karogs; 4.r. — kaŗakuģa un jūras kapteiņa vimpelis.

Standarts, flags and pendants of the Latvian armed forces:
Upper r. from left: Standart of the President, flags of the Minister of War and Prime minister; 2.r. — flags of fortresses and naval bowsprit, flags of the Commander of the Army and Admiral; 3.r. — flags of the Inspector of Artillery, Chief of Supply Services, commanders of infantry and technical divisions and naval flag; 4.r. — pendants of warships and Captain (Commodore).

Paskaidrojumi:

Latvijas cietokšņu un kaŗakuģu bugsprita karogs ir tāds pats kā armijas komandieŗa karoga augšējā daļa kreisā pusē.
Admirāļa karogs ir parastais kaŗakuģa karogs ar sarkanu apli kreisās puses augšējā laukumā.
Latvijas sūtņa karogs ir parastais Latvijas karogs ar Latvijas lielo ģērboni baltā laukumā kreisās puses augšdaļā.
Latvijas konsula karogs ir līdzīgs, bet ar mazo Latvijas ģērboni lielā ģērboņa vietā.
Visu karogu krusti un svītras ir ķiršu sarkanā krāsā, atskaitot Artilerijas inspektora karogu, kam augšējā svītra ir zila, Apgādes pārvaldes priekšnieka karogu, kam svītras ir melnas un Techniskās divīzijas komandieŗa karogu, kam augšējā svītra ir melna.

REGIMENTAL FLAGS OF THE ARMY OF LATVIA

LATVIJAS ARMIJAS PULKU KAROGI

1. Liepājas kājnieku pulka karogs

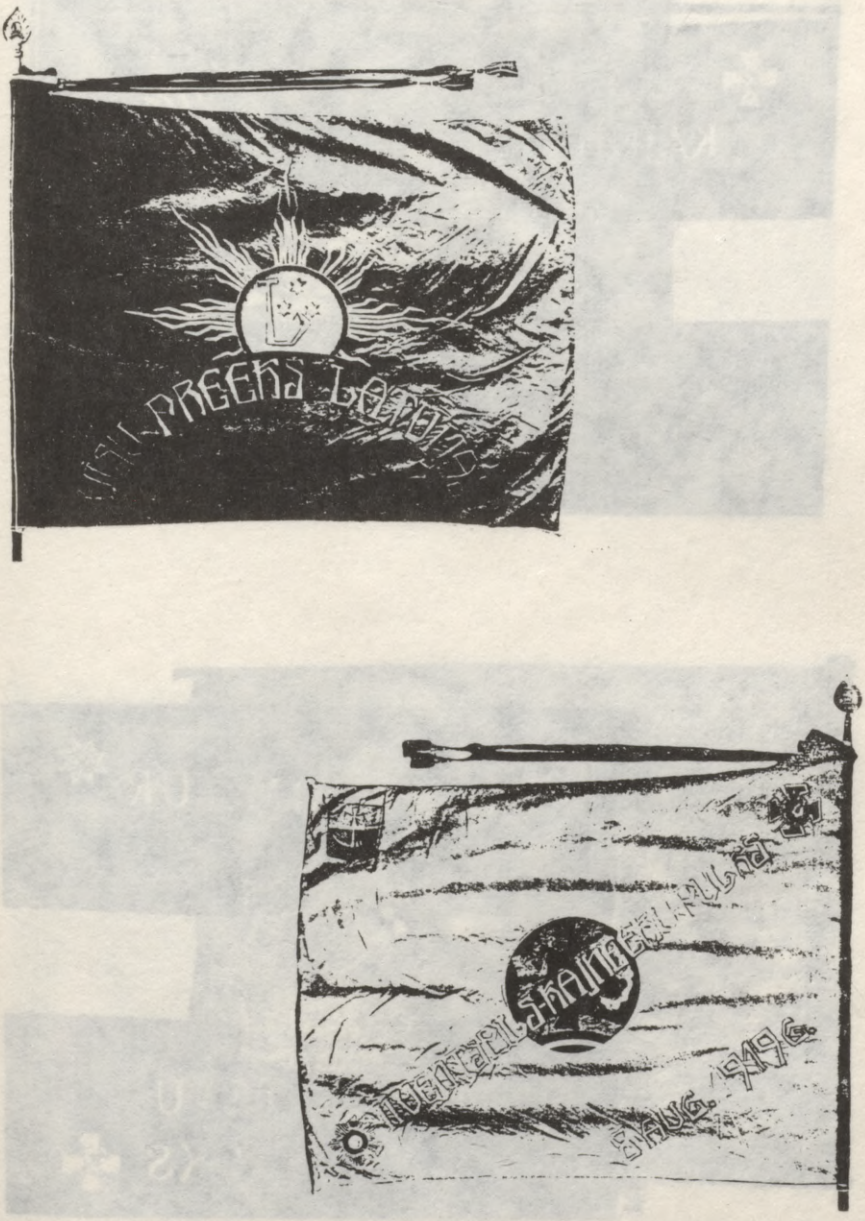

2. Ventspils kājnieku pulka karogs

3. Jelgavas kājnieku pulka karogs

4. Valmieras kājnieku pulka karogs

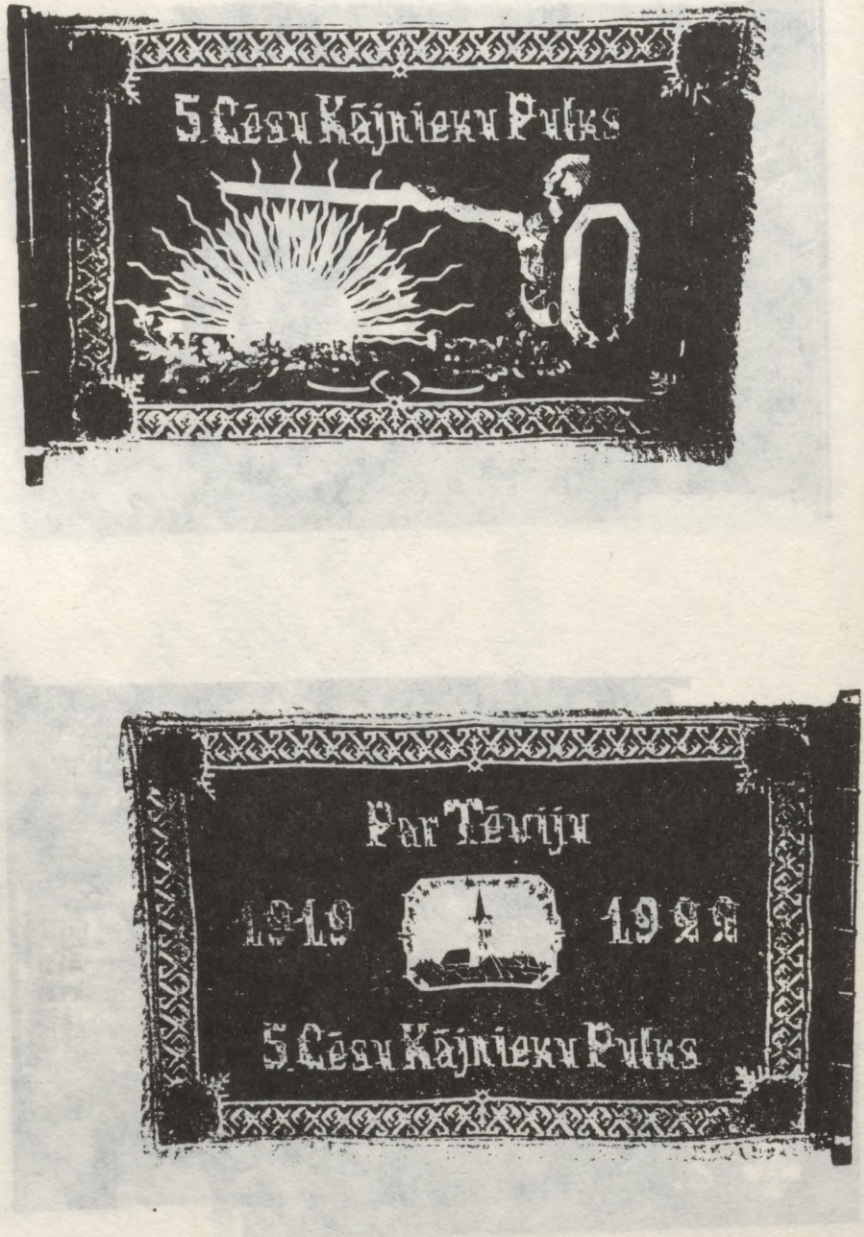

5. Cēsu kājnieku pulka karogs

6. Rīgas kājnieku pulka karogs

7. Siguldas kājnieku pulka karogs

8. Daugavpils kājnieku pulka karogs

9. Rēzeknes kājnieku pulka karogs

10. Aizputes kājnieku pulka karogs

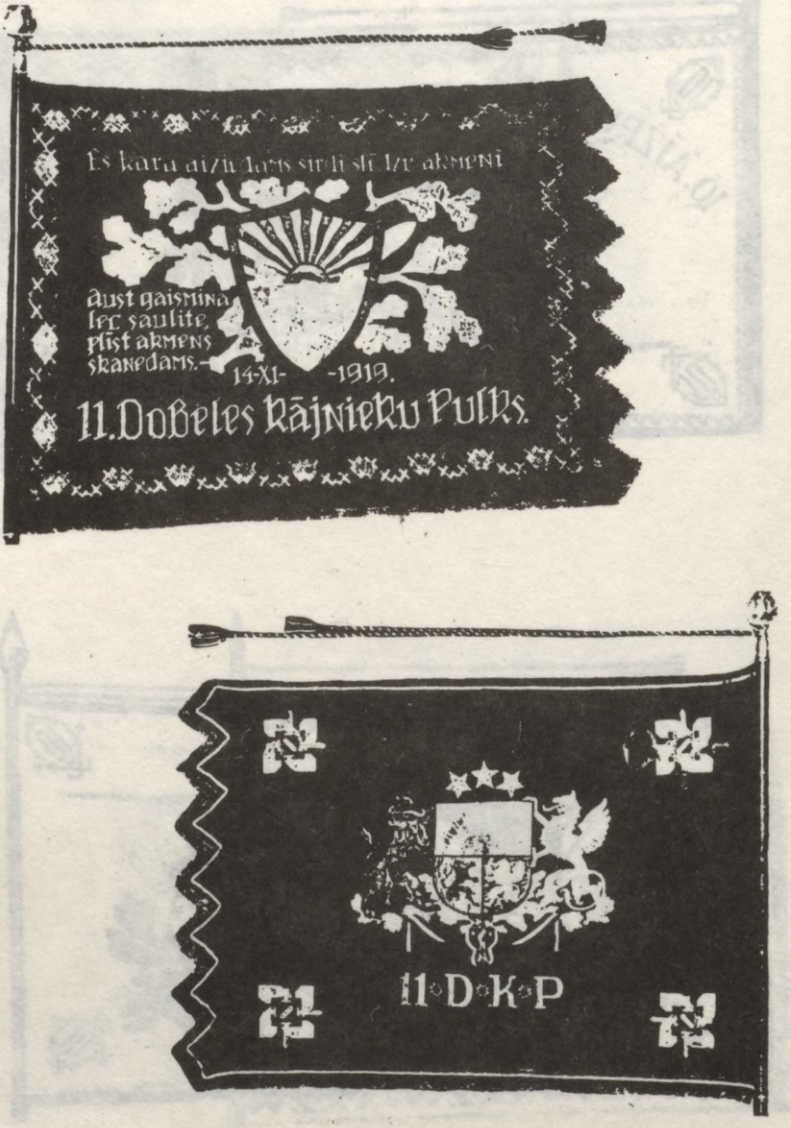

11. Dobeles kājnieku pulka karogs

12. Bauskas kājnieku pulka karogs

Kara skolas karogs

1

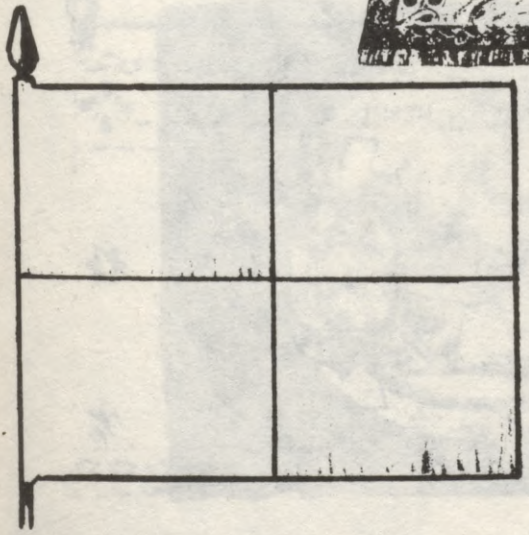

2

1. Bruņoto vilcienu divīziona (vēlāk pulka) karogs.
2. Die Baltische Landeswehr, vēlāk Latvijas vācu zemes sargi, beidzot 13. Tukuma kājnieku pulks. Rīgas krāsas: zili-balti-balti-zils.

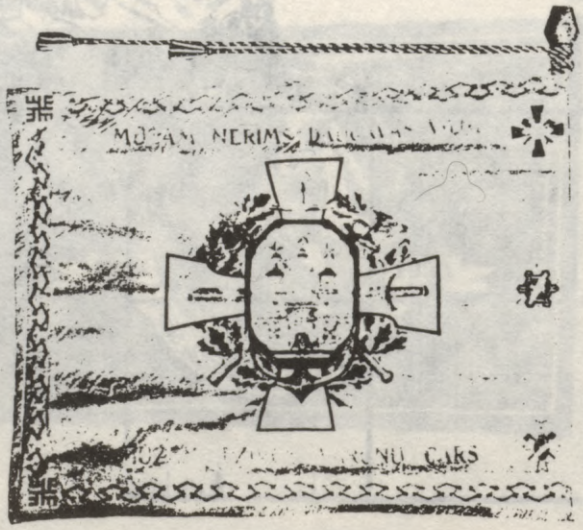

Sapieru bataljona (vēlāk pulka) karogs

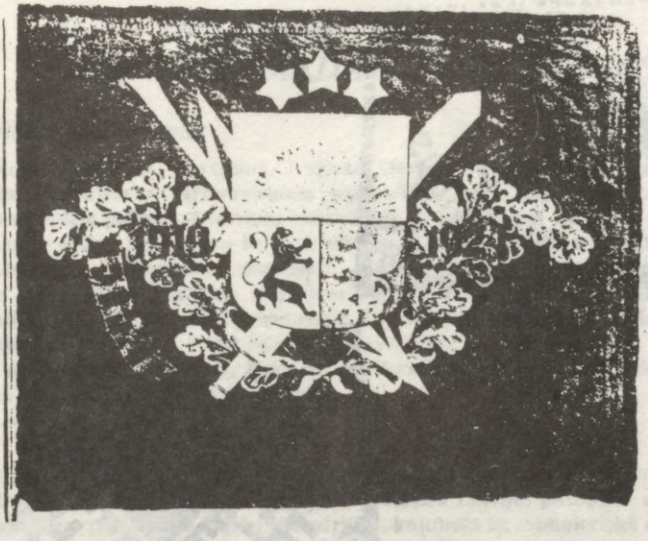

Elektrotechniskā divīziona (vēlāk Sakaru bataljona) karogs.

1

2

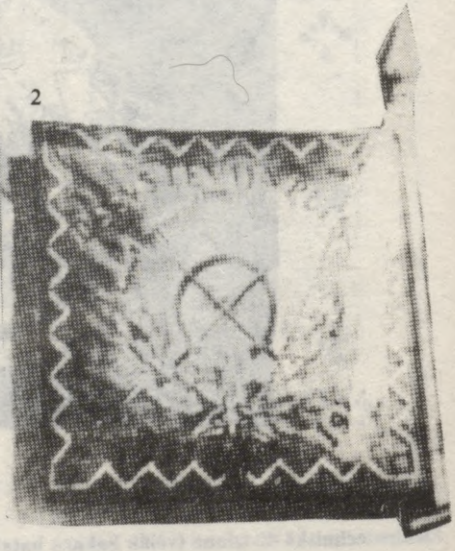

1. Aviācijas pulka karogs.
2. 1. Jātnieku pulka standarts.

ORDEŅI UN GODA ZĪMES
ORDERS, MEDALS, AND BADGES

Lāčplēša kaŗa ordenis

Dibināts 1919.g. 11. novembrī. 3 šķiras. Devīze — ,,Par Latviju''. Piešķīra Latvijas armijas kaŗavīriem un ārzemniekiem par izciliem kaŗa nopelniem un varoņdarbiem. 1. šķiras ordeni piešķīra 4 latviešu kaŗavīriem — ģen. Jānim Balodim, pulkv. Oskaram Kalpakam, pulkv. Frīdricham Briedim un ģen. Krišjānim Berķim, un 7 ārzemniekiem — ģen. Johanam Laidoneram, maršalam Josefam Pilsudskim, maršalam Ferdinandam Fošam, ģen. Pjēram Žanēnam, maršalam Džonam Frenčam, Beļģijas karalim Albertam I un Italijas karalim Viktoram Emanuelam III. 2. šķiru ieguva 18 latviešu un 43 ārzemju kaŗavīri, bet 3. šķiru — 1.600 latviešu kaŗavīri, 202 latviešu strēlnieki, 271 ārzemju kaŗavīri un Verdeņas cietoksnis. Kaŗa ordeņa kavalieŗu vidū bija arī 3 sievietes — Valija Veščunas, Līna Čanka un Elza Žiglēvica.

Triju zvaigžņu ordenis

Dibināts 1924.g. 25. aprīlī. 5 šķiras un 3 pakāpju goda zīmes. Devīze — ,,Per aspera ad astra'' (Caur ciešanām pie zvaigznēm). Piešķīra Latvijas pilsoņiem un ārzemniekiem par nopelniem tēvijas labā valsts, sabiedriskā, kultūrālā un saimnieciskā darbā.

Viestura ordenis

Dibināts 1938.g. 12. jūlijā (1219). 5 šķiras un 3 pakāpju goda zīmes. Devīze — ,,Confortamini et pugnate'' (Esiet stipri un cīnaties). Piešķīra par nopelniem bruņoto spēku audzināšanā, vairošanā un izkopšanā, valsts drošības un sabiedriskās kārtības uzturēšanā un nostiprināšanā, valsts robežu apsargāšanā un valsts stipruma apziņas ieaudzināšanā pilsoņos.

Atzinības krusts (Croix de la reconnaissance)

Dibināts 1710.g. Liepājā, atjaunots 1938.g. 12. jūlijā. 5 šķiras un 4 pakāpju goda zīmes. Devīze — ,,Pour les honnetes gens'' (Goda prāta ļaudīm). Piešķīra par izcilu tēvijas mīlestību un par nopelniem valsts, sabiedrības un kultūras darbā.

Latvijas atbrīvošanas kaŗa piemiņas zīme

Izdota Latvijas atbrīvošanas kaŗa piemiņai, piešķirta visiem Latvijas armijas kaŗavīriem, kas kalpojuši armijā no 1918.g. 18. novembŗa līdz 1920.g. 11. augustam. Devīze — ,,1918. — Par tēvzemi — 1920.''

Latvijas Republikas atbrīvošanas cīņu 10 gadu jubilejas piemiņas medaļa.

Ar šķēpiem — Latvijas armijas kaŗavīriem, kas kalpojuši Latvijas armijā no 1918.g. 18. novembŗa līdz 1920.g. 11. augustam un ārzemju kaŗavīriem, kas piedalījušies Latvijas atbrīvošanas cīņās.

Bez šķēpiem — Latvijas pilsoņiem, kas sekmējuši un pabalstījuši armiju atbrīvošanas cīņās. Piešķirta 1929. gadā.

Aizsargu nopelnu krusts

Līdz 1939.g. piešķīra par nopelniem Aizsargu organizācijas labā. Bija arī nozīme ,,Par centību''.

Pirmie Lāčplēša kaŗa ordeņa kavalieŗi, kas apbalvoti 1920.g. 11. novembrī. Skats Bruņinieku (vēlākajā Latvijas Saeimas) namā.
First bearers of the Military Order of ,,Lāčplēsis'' on November 11, 1920, in the House of Knights (later the Parliament of Latvia).

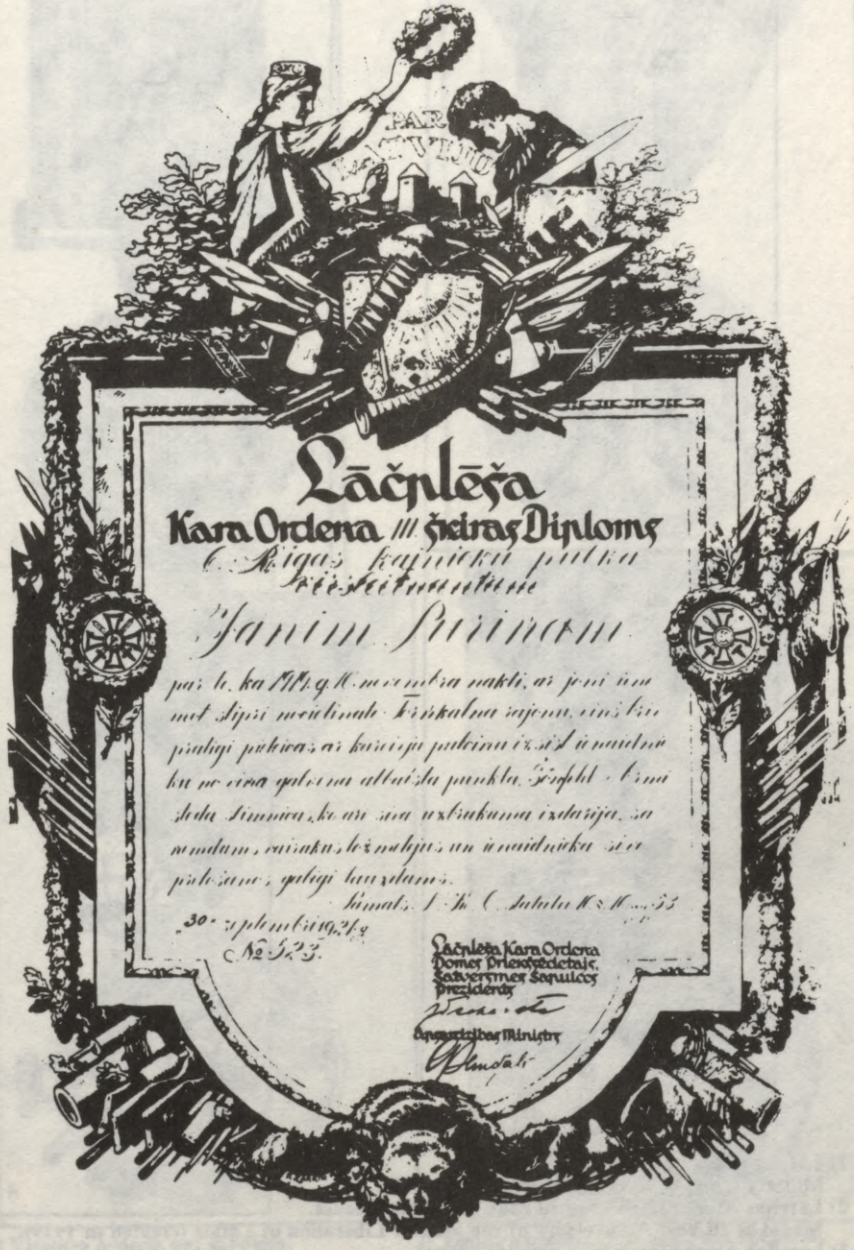

Lāčplēša kara ordeņa diploms.
Diploma of the Military Order „Lāčplēsis".

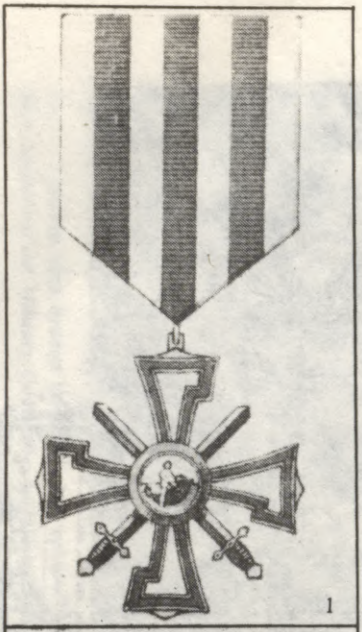

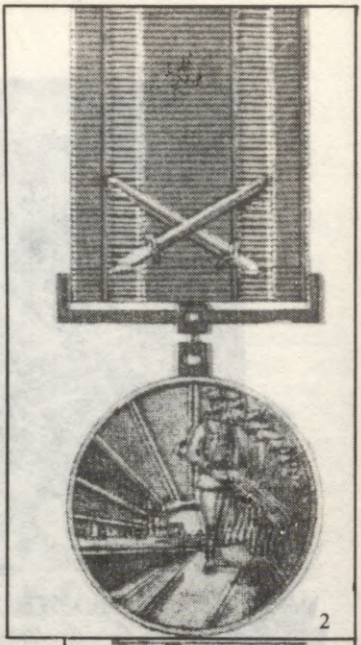

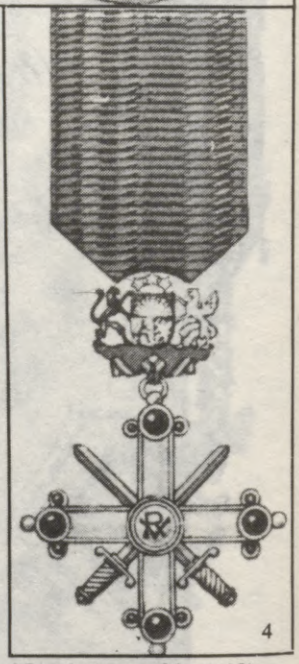

1) Lāčplēša kara ordenis.
Military Order of Bearslayers (created in 1919).
2) Latvijas Atbrīvošanas kara 10 gadu piemiņas medaļa.
Medal of 10 Year Anniversary of the War of Liberation of Latvia (created in 1929).
3) Latvijas Atbrīvošanas kara piemiņas zīme.
Memorial Badge of the War of Liberation of Latvia.
4) Viestura ordenis ar šķēpiem.
Order of Viesturs with Spears (created in 1938).

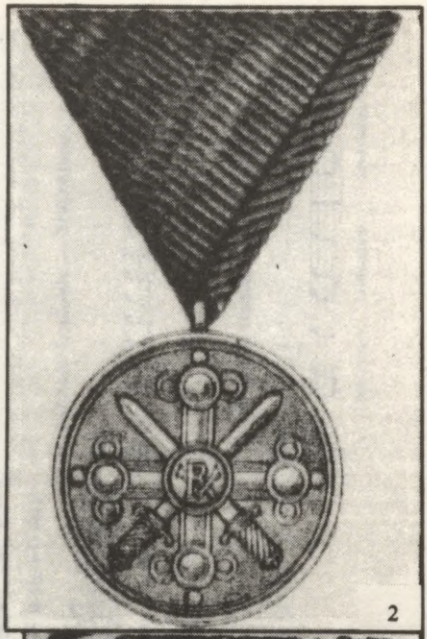

1) Viestura ordenis bez šķēpiem.
Order of Viesturs without spears.

2) Viestura ordeņa goda zīme ar šķēpiem.
Medal of the Order of Viesturs with spears.

3) Viestura ordeņa goda zīme bez šķēpiem.
Medal of the Order of Viesturs without spears.

4) Atzinības krusta goda zīme.
Medal of the Cross of Recognition.

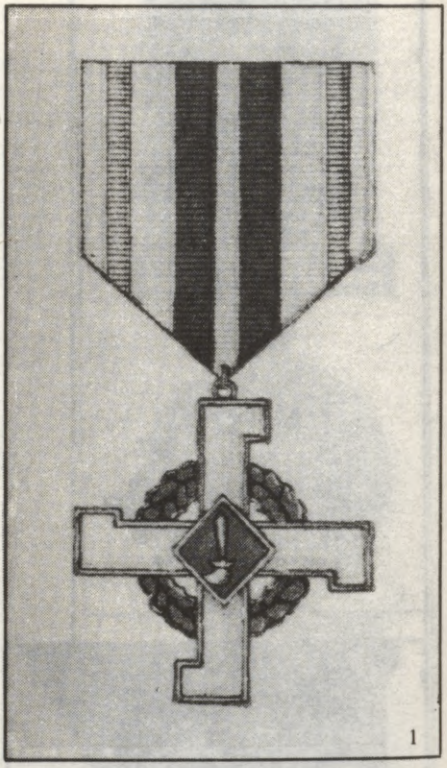

1) Aizsargu Nopelnu krusts.
Cross of Merit of the Home Guards.
2) Latvijas armijas pulku kapelmeistari (1937).
Conductors of Orchestras of the regiments of the Army of Latvia.

SIGNĀLI, PAUSME UN JUNDA
SIGNALS, ROLL-CALLS, REVEILES AND RETREATS

Visi!

Lēni

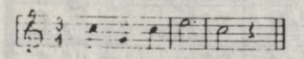

Uzklausiet vi - si!

Pulcēties!

Vidēji ātri

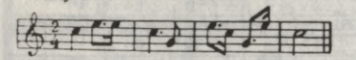

Sauc taure mūs, lai rin-dās stā-ja-mies!
Mēs iesim turp, kur tē-vu zeme sauks!

Pulcēties priekšniekiem (virsniekiem).

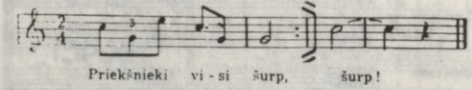

Priekšnieki vi - si šurp, šurp!

Uz priekšu!

Palēna maršа tempā

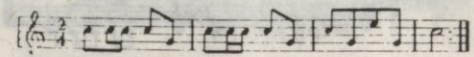

Ātri un veikli trauc nu uz priekšu uz-ņē-mīgs un drošs!

Soļu maršs.

Maršа tempā

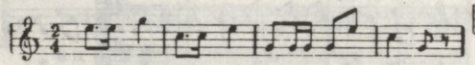

Soļos marš, soļos marš! Marš visi kaŗa - vī - ri!

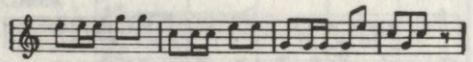

Latvijas dēli, braši un cēli, vi-si nu savās gai-tās!

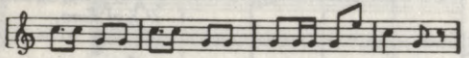

So-ļi nodimd, atskan dziesma ierindā lī-dzi - no - ties;

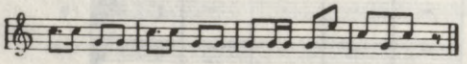

Acīs kvēlo svēta liesma tēvijas sargam brašajam.

Skriešus!

Ātri

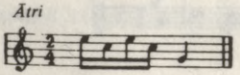

Žigli, žigli skriet!

Stāt!

Lēni

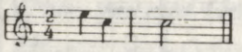

Ap-stā - ties!

Trauksnis.

Ļoti ātri

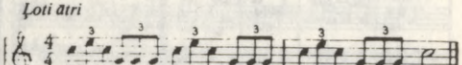

Ātrāk nu ārā, ātrāk nu ārā, ātrāk nu ārā steidz!

Lidotāju trauksnis — brīdinājums.

Ātri

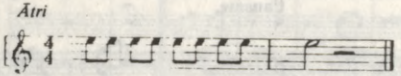

Lidotāju trauksnis — izvērsties!

Ātri

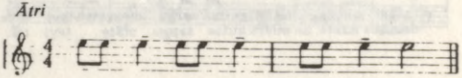

Izvēr-sties, izvēr-sties, izvēr-sties steidz!

Kaujas ratu trauksnis.

Ļoti ātri

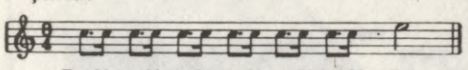

Tan-ki, tan-ki, tan-ki, tan-ki, tan-ki, tan-ki nāk!

Traukšņa beigas.

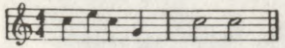

Trauksnim tagad beigas.

Uguni!

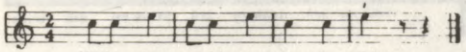

Mērķi sniegt, mērķi sniegt, ze-mē triekt!

Pausme.

Lēni

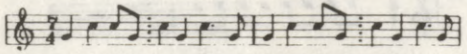

Rīta teksts: Aiz kalniņa rīta gai-sma vēsta dienu atausta - mi;
Vakara teksts: Aiz kalniņa saule grima debess šķirsta zilā miglā;

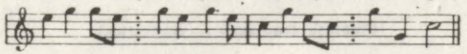

atkal jaunās darba gaitās sarga dienests tevi sauc.
drīz būs nakts, un miera autos sapņu māte tevi tīs.

Junda.

MM ♩= 96

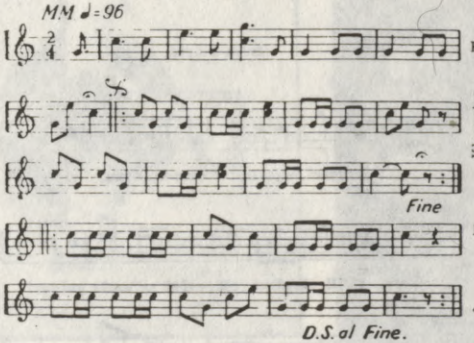

Mierā! **Pa pulkiem godam sveikt!**

MM ♩= 92 *MM ♩= 112*

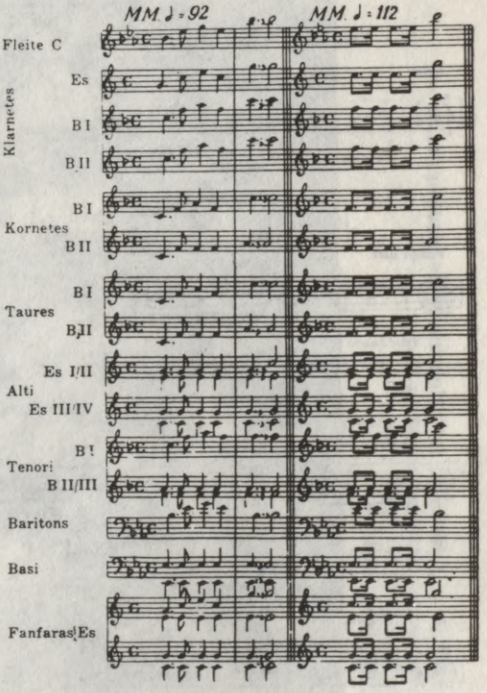

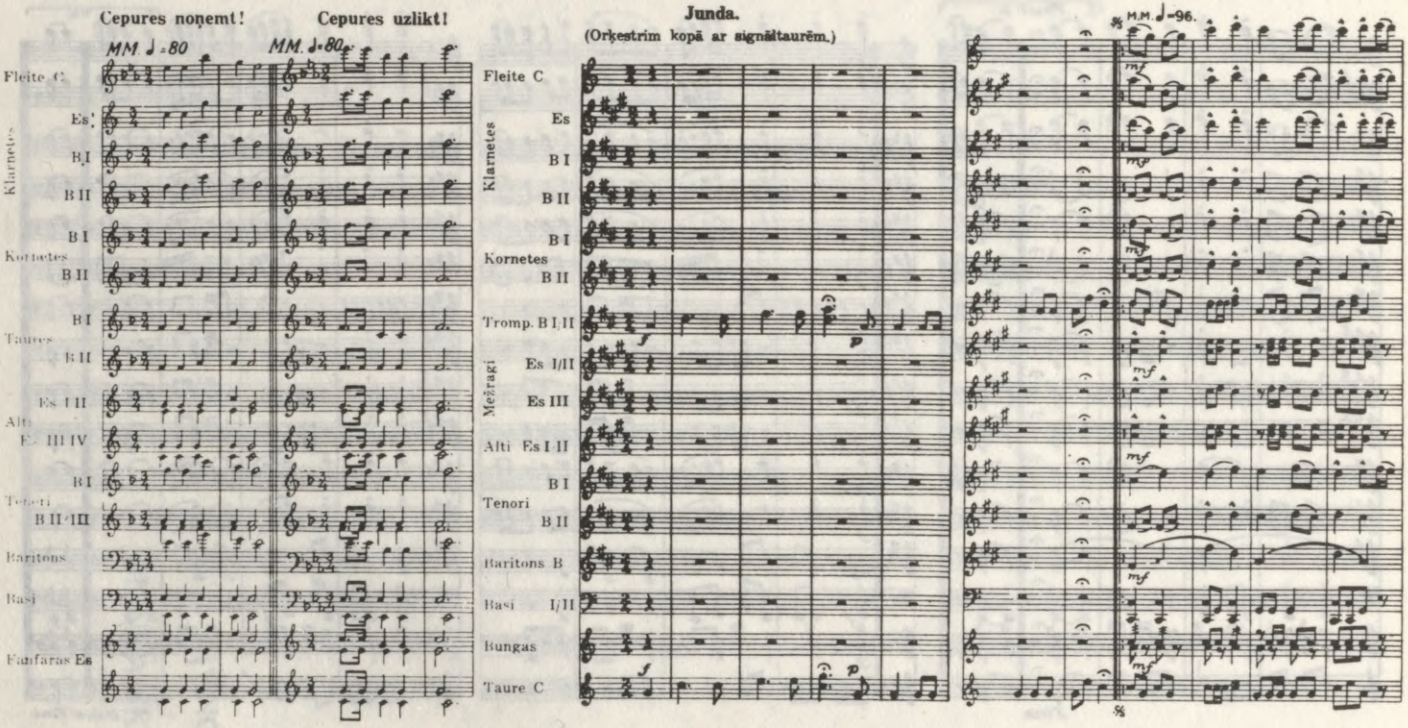
Cepures noņemt!
Cepures uzlikt!
MM. ♩=80
MM. ♩=80
Junda.
(Orķestrim kopā ar signāltaurēm.)
MM. ♩=96.
Fleite C
Es
Klarnetes
B I
B II
B I
Kornetes
B II
B I
Taures
B II
Es I II
Alti
Es III IV
B I
Tenori
B II III
Baritons
Basi
Fanfaras Es
Fleite C
Es
Klarnetes
B I
B II
B I
Kornetes
B II
Tromp. B I, II
Meštragi
Es I/II
Es III
Alti Es I II
B I
Tenori
B II
Baritons B
Basi I/II
Bungas
Taure C

Ferdinands Kolls

IV NODAĻA

KARA SKOLAS

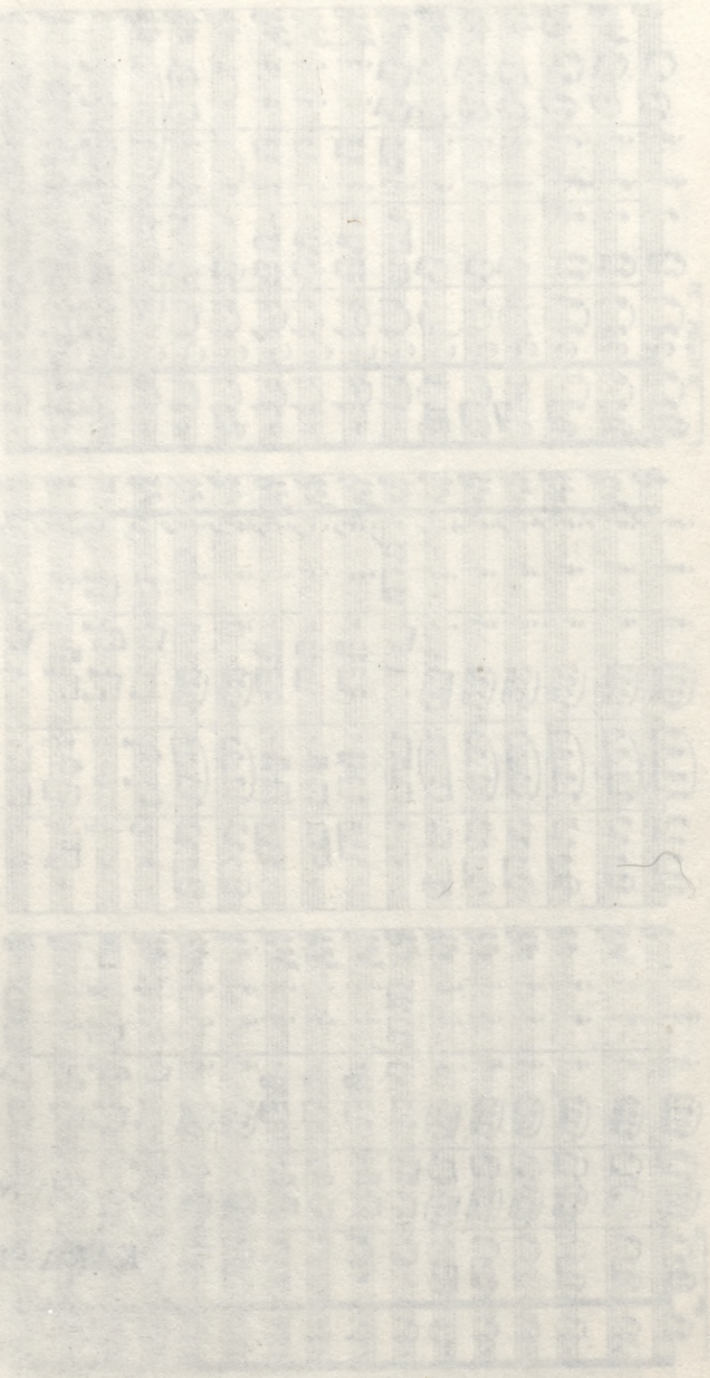

Vispārējā militārā audzināšana

Jau valsts pirmajos gados nobrieda doma par vispārēju militāro audzināšanu, kāda pastāvēja daudzās citās valstīs, ieskaitot Latvijas lielāko kaimiņu—Padomju Savienību. 1926. gadā ministru kabinets izdeva sīkus noteikumus par militāro audzināšanu un apmācībām valsts, sabiedriskās un privātās mācību iestādēs. 1937. gada 20. aprīlī izdeva jaunus noteikumus par militāro audzināšanu un apmācību publiskās un privātās mācību iestādēs. Šāda veida militārā audzināšana atradās kaŗa ministrijas kontrolē. Armijas štāba apmācības daļa saziņā ar skolu departamentu izstrādāja instrukcijas un programmu militārai audzināšanai un apmācībai visās pamatskolās, arodskolās, ģimnazijās un augstākajās mācību iestādēs.

Pamatskolu divās augstākajās klasēs militārās apmācības notika 2 stundas nedēļā un 3 mācību dienas gadā, skolotāju institūtos arī 2 stundas nedēļā, bet pārējās vidusskolās un līdzīgās mācību iestādēs 1 st. nedēļā, universitātē, konservātorijā, mākslas akadēmijā, institūtos un līdzīgās mācību iestādēs 40 st. gadā. Kaŗa ministrs mācību pārtraukuma laikā varēja vidusskolniekus un studentus iesaukt arī ik gadus apmācībai pie kaŗaspēka daļām līdz 20 dienām.

Pamatskolās bija pavisam 100 st. militārās apmācības ziemā un 36 st. vasarā apvidū. Skolotāju institūtos apmācību kopskaits bija 360 stundas. Vecākās klasēs aktīva kaŗa dienesta virsņieku vadībā institūtu audzēkņi deva militārās apmācības stundas arī pamatskolās, un pēdējās klases audzēkņi 3 dienas trenējās apvidū. Zemākās arodskolās militārās apmācības stundu kopskaits bija 90, divgadīgās lauku un mežsaimniecības skolās 136, jūrskolās 120. Augstākajās mācību iestādēs bija paredzēti 1—4 militārās apmācības kursi, katrā 40 stundas. Pirmais (lekciju) kurss bija obligāts visiem studentiem. Par mācībspēkiem piesaistīja izcilas autoritātes no armijas štāba un augstākus komandieŗus (piem. Kaŗa flotes komandieri).[1]

Instruktoru apmācības

Līdz 1922. gadam Latvijas armijas instruktorus sagatavoja sevišķā armijas instruktoru skolā, vēlāk atsevišķo kaŗaspēka daļu instruktoru rotās, kuŗās bija līdz 5 mēnešus ilgs kurss. Kopš 1925. gada darbojās arī Virsdienesta instruktoru kursi, kuŗos apmācības ilga 4 mēnešus. Atsevišķs 8—9 mēnešus ilgs kurss bija elektrotechniskā (vēlāk sakaru) divizionā. Pie armijas štāba apmācību daļas darbojās arī Fiziskās audzināšanas instruktoru kursi.[2]

Par virsdienesta instruktoriem pulkos iecēla labākos un spējīgākos instruktoru rotu beigušos kaŗavīrus. Viņu dienesta stundas bija gaŗas. Tā kā viņiem bija arī dežūru pienākumi un dienas, kad viņiem visu laiku bija jāpavada rotā, virsdienesta instruktoriem brīvā laika nebija gandrīz nemaz, bet algas bija zemas. Ik pēc 5 gadu dienesta viņi gan saņēma sevišķu algas prēmiju 3 mēnešu regulārās algas apmēros. Kvalifikācijas paaugstināšanai bija nepieciešama arī jau minēto virsdienesta instruktoru kursu beigšana. Daļa virsdienesta instruktoru mācījās arī vakara vidusskolās un sāka studijas, daļa iestājās Kaŗa skolā un kļuva virsnieki, bet citi pēc 5 gadu nodienēšanas aizgāja privātā dzīvē.[3]

Kā to atzīst arī vācu un padomju avoti, Latvijas armijas kareivji un instruktori visumā bija labi apmācīti un sagatavoti saviem uzdevumiem.[4]

Kaŗa skola

Latvijas Kaŗa skolas pirmsākumu var datēt ar 1919. gada 30. jūniju, kad angļu pulkv. Grouvu *(Growe)* iecēla par Latvijas kaŗaspēka apmācību vadītāju un apgādes priekšnieku. 12. jūlijā par viņa palīgiem iecēla kapt. Grīnsleidu *(Greenslade)* un Pargiteru *(Pargiter)* un Kaledonijas grāfu Ēriku Džeimsu Osmondu Aleksanderu *(Earl of Caledon)*.[5] 11. jūlijā Liepājā sāka darboties Kaŗa skolas virsnieku, apakšvirsnieku un kareivju klases. Šīs skolas lielāko daļu vēlāk pārcēla uz Rīgu un 8. oktobrī ietilpināja instruktoru bataljonā.

1919. gada 30. septembrī armijas virspavēlnieks ģen. Dāvīds Sīmonsons nodibināja virsnieku kursus, kaŗa skolu un instruktoru bataljonu kaŗa skolu priekšnieka vadībā. Tā funkcijas vēlāk pārņēma Kaŗa skolu pārvalde un pēc tam galvenā štāba priekšnieka 1. palīgs. Kaŗa skola Rīgā darbu sāka 3. oktobrī. Pieteicās 301 kandidāts, bet iestāju eksāmenus izturēja tikai 170 vīri. Vēlāk skolā 3 mēnešu kursos 2 rotās mācījās 250 vīru. Jau pašā mācību sākumā viņiem bija jādodas uz kaujas laukiem cīņā pret Bermonta Rietumu armiju. Kaujās krita 14 kadeti, no tiem 12 nelaimīgajā Vareļu kaujā 1919. gada 18. novembrī, kur no 58 vēl neapmācītajiem kadetiem 13 arī ievainoja un 8 saņēma gūstā.

Pēc Bermonta armijas sakāves Kaŗa skolas darbību atjaunoja 29. novembrī. 1. decembri izsludināja par skolas svinamo dienu. 20. novembrī darbību sāka arī atsevišķa artilērijas kadetu skola, kuŗā bija 77 kadeti. Bruņotajā divīzionā darbojās tanku virsnieku kursi, Aviācijas parkā—aviācijas skola un Jūras daļā—mašīnkomandas kursi. 1920. gada 1. martā darbību sāka arī atsevišķi 3 mēnešu virsnieku kursi kaŗa laika virsnieku teorētisko zināšanu pavairošanai. Tajos piedalījās 61 virsnieks. 1920. gada 20. maijā notika pirmais Kaŗa skolas izlaidums—233 kājnieku un 67 artilerijas virsnieki ieguva savus diplomus. Tā paša gada 28. jūlijā 40 virsnieki beidza jau minētos speciālos virsnieku kursus.

1920. gada 28. augustā Kaŗa skolā izveidoja kājnieku, artilerijas, jātnieku un inženieŗu nodaļas. Skola atsāka darbu 15. oktobrī. No 1920.—1922. un no 1927.—1929. gadam tās kurss bija divgadīgs, bet no 1923.—1926. gadam—trīsgadīgs. Sākot ar 1924. gadu, sapieŗu bataljonā notika atsevišķas virsnieku apmācības. 1926. gada septembrī Kaŗa skolas jātnieku un inženieŗu nodaļu likvidēja. Visus virsniekus sagatavoja kājnieku un artilerijas virsnieku nodaļās. Skolu beigušie citās speciālitātēs vēlāk papildinājās savās kaŗaspēka daļās. 1931. gadā likvidēja arī artilerijas nodaļu. 1931. gada septembrī Kaŗa skola virsnieku sagatavošanu vispār pārtrauca, jo sagatavoto virsnieku bija vairāk nekā brīvu vietu armijā.

Virsnieku sagatavošanu atjaunoja 1935. gadā Apvienotā kaŗa skolā, pieņemot līdz 25 gadus vecus vidusskolu beigušus kandidātus, atskaitot Brīvības cīņu dalībniekus, kur vecumu neskaitīja. Skolas darba pamatā tagad bija tikai kājnieku virsnieku apmācības (2 gadu), pēc kam dažādu speciālitāšu virsnieki sagatavojās saviem nākamajiem uzdevumiem speciālos kursos savās kaŗaspēka daļās un flotes kadeti 1 gadu Krišjāņa Valdemāra jūrskolā.

Mācības notika Rīgā, vasarās arī Daugavpilī un Stopiņos. Daugavpilī darbojās arī Virsnieku vietnieku nodaļa. Līdz 1940. gada 27. jūlijam Kaŗa skola 14 izlaidumos bija sagatavojusi 1634 virsnieku, ap 300 rezerves virsnieku un 600 virsnieku vietnieku. Līdz 1935. gadam sagatavoja 713 kājnieku, 318 artilerijas, 60 jātnieku un 63 inženieŗu virsnieku un Apvienotā kaŗa skolā 480 virsnieku. Mācības vēl paspēja sākt 15. kurss, bet tā darbību pārtrauca padomju okupācija. Kaŗa skolā lielu uzmanību pievērsa nacionālai un arī reliģiskai audzināšanai. Valsts pēdējos patstāvības gados uzmanību pievērsa arī kandidāta izcelsmei, izdarot zināmu sabiedrisku „sijāšanu". Kaŗa skolas priekšnieki bijuši pulkv. Rūdolfs Klinsons (1919—20 un 1924—30), Jānis Ceplītis (1920—23), Aleksandrs Kalējs (1923—24), Krišjānis Ļūļaks (1928—29), Vilhelms Kārkliņš (1930—35), Arvīds Krīpens (1935—39) un Konstantīns Mateus (1939—40).

Rezerves virsniekus laiku pa laikam iesauca kaŗa dienestā viņu zināšanu atsvaidzināšanai un lai iepazītos ar viņu raksturu un spējām,

kas bija jāzina viņu piemērotai izraudzīšanai dažādiem uzdevumiem. Rezerves virsnieku apmācības sākās 1920. gadā, sākumā 4—6 nedēļu, tad 4—5 mēnešu un vēlāk 10—11 mēnešu kursos. Kursi darbojās Daugavpilī, bet kopš 1938. gada bija piesaistīti Kara skolai. Rezerves virsnieku kvalitāte nebija sevišķi augsta. Piem., liktenīgajās 1939./40. gada dienās no Latgales artilerijas pulkā iesauktajiem rezerves virsniekiem tikai 3—4 bija piemēroti izraudzīšanai virsnieku posteņos, citādi virsdienesta instruktori bija par rezerves virsniekiem pārāki. Šīs bēdīgās parādības iemesls bija treniņa trūkums.[6]

No Latvijas kara laika armijas pārņemto virsnieku sastāvā 50% bija bijušo strēlnieku virsnieku, pārējo vairums bija citu bijušo Krievijas armijas daļu virsnieki vai arī no Latvijas armijas pamatvienībām par kaujas nopelniem paaugstinātas personas. Angļu novērotāji 1923. un 1924. gadā liecina, ka Latvijas armijas vecāko virsnieku aprindās vēl valdījis stipri ,,krievisks gars'', kādēļ bieži radušies incidenti ar jaunajiem, krievu armijā nedienējušiem, nacionālā garā audzinātiem Latvijas kara skolu beigušajiem virsniekiem, kuŗiem nepatika vecāko virsnieku krievu kara skolu iedresētā pārākuma apziņa, skandinātās krievu dziesmas un krievu terminiem piebārstītā valoda.

Latvijas pēdējos gados ,,krievu gars'' gan vairs nebija gandrīz jūtams, atskaitot dažos augstākajos virsniekos. Angļu militārie novērotāji tomēr atzīmē, ka visi virsnieki bijuši ļoti latviski nacionāli. Arī ,,krievu gara piesātinātie'' virsnieki, pagātnē krievu armijās guvuši izcilus panākumus, uz krieviem raudzījās ,,no augšas'', uzskatīdami sevi par izlases virsniekiem. Jaunie neatkarības laika virsnieki pamazām kļuva pulkos majoritāte. Piem. 3. Jelgavas kājnieku pulkā katru rudeni, sākot ar 1922. gadu, pieņēma 2—4 jaunus Latvijas Kara skolu beigušos virsniekus. 1940. gadā Latvijas Kara skolu beigušo virsnieku skaits šajā pulkā pārsniedza jau 70% no pulka virsnieku kopskaita. Speciālitātes iegūšanai virsniekus komandēja uz sapieŗu, sakaru, gāzu, ieroču, saimniecības virsnieku, topografu, kājnieku lielgabalnieku un citiem kursiem.[7]

Pēc dažu virsnieku vērtējuma ierindas kaŗavīri un jaunākie instruktori armijā bija labi apmācīti, bet trūka piemērotu apmācītu virsnieku kadru. Valsts pirmajos gados vairāku Kara skolas mācībspēku zināšanu līmenis bija visai niecīgs un mācīšanas veids primitīvs un neizkopts. Situācija radikāli uzlabojās, kad viņus vēlāk aizstāja jauni, izglītoti, visumā ļoti labi mācībspēki. Vecākie virsnieki vairuma bija ar I Pasaules kara pieredzi krievu ,,skolā'', bet modernajos kara apstākļos ar nepietiekamu vērienu un izpratni. Vidējo gada gājumu virsnieku pietika tikai vienību komandieŗu amatiem. Kara laika vienībām būtu bijis virsnieku trūkums. Arī jauno virsnieku skaits īsteni bija nepietiekams. Pēdējos neatkarības gados ar-

mija mēģināja īsākos kursos no virsnieku vietniekiem un kadra virsdienesta instruktoriem sagatavot jaunāko virsnieku kadrus, bet šis pasākums bija plānots mazā mērogā. Tā laika rezerves virsnieku kadri nebija lieli, vairums šo virsnieku bija gados pārāk veci un bez vienību kaujas vadības pieredzes. 20 gadu rezervē bija pārāk ilgs laika posms, lai rezerves virsnieks šī laika posma beigās vēl būtu derīgs ierindā.[8] Daļu vidējo virsnieku sūtīja arī papildus apmācībās uz Igauniju, Lietuvu, Franciju, Poliju, Čechoslovakiju un Somiju.[9]

Augstākā Kara skola.

1921. gada 3. janvārī Latvijas armijas vadība noorganizēja sevišķus bateriju komandieru kursus, kurus 1926. gadā pārdēvēja par artilerijas virsnieku kursiem, bet kopš 1930. gada apmācīja arī artilerijas divizionu komandieru amatu kandidātus. 1935. gadā šos kursus likvidēja. 1922. gadā sāka darboties arī vecāko virsnieku kursi bataljonu un pulku komandieru amatu kandidātiem.

1924. gada 3. novembrī nodibināja Kara akadēmiskos kursus, kas bija augstākā mācības iestāde Latvijā militāro zināšanu iegūšanai. 1928. gada 1. decembrī tos pārdēvēja par Virsnieku augstākajiem kursiem, bet 1935. gadā par Augstāko kara skolu, kuras uzdevums bija sagatavot virsniekus štāba dienestam, augstākajiem komandējošiem posteņiem un vispār sekmēt augstāko militāro izglītību Latvijā. Sākumā tajā uzņēma visu ieroču šķiru virsniekus līdz kapteiņa dienesta pakāpei, kas izturēja eksāmenus, bet no 1932. gada līdz pulkvežleitnanta dienesta pakāpei, ne vecākus par 38 gadiem. 1. izlaidums notika 1926. gada 10. novembrī, pēdējais—sestais—1939. gada 28. decembrī. Līdz 1934. gadam kursos uzņēma tikai 18 virsniekus, pēc tam 36, bet 1937. gadā 34. Kursu ilgums sākumā bija 27 mēneši—2 gadu mācības laiks un 3 mēneši diplomdarba sagatavošanai, bet vēlāk gandrīz 3 gadi, jo programmā ietvēra arī vairākus mēnešus audzēkņu iepazīstināšanai ar dažādu ieroču šķiru darbību.

Skolā mācīja taktiku (ieroču šķiru un vispārējo), stratēģiju, kara un kara mākslas vēsturi, kara statistiku, topografiju, ģenerālštāba dienestu, kara administrāciju, apgādes un etapu dienestu, fortifikāciju, militāro paidagoģiju, polītisko vēsturi, tautsaimniecību un vispārējo statistiku, valsts un vispārējās tiesības, vācu un franču valodu, jāšanu un automobiļa vadīšanu, iepazīstināja ar artileriju un pārējiem kara techniskajiem līdzekļiem. Kursi bija pakļauti galvenā štāba priekšniekam, vēlāk armijas štāba priekšniekam. Kursu mācībspēku vidū bija ne tikai speciālisti—augstākie virsnieki, bet arī universitātes mācībspēki, piem. valodu, psicholoģijas un sabiedrisko zinātņu mācīšanai. Skolu beigušos pielīdzināja ģenerālštāba

dienestā darbojušamies personām, atalgoja kā darbiniekus ar augstāko izglītību, un viņu izdienu paaugstināja pa 2 gadiem. 1927. gada 17. septembrī darbu sāka arī Kara politechniskie kursi, kas kopš 1924. gada bija piesaistīti Latvijas universitātei—virsnieku speciālistu apmācīšanai inženierzinātņu, mechanikas un ķīmijas fakultātē. Kursus piesaistīja Augstākai kara skolai. Šo kursu beigušiem piešķīra kara inženiera gradu un tiesības uz izdienas paaugstināšanu pa 2—3 gadiem.

Augstākās kara skolas vadītāji bija ģenerāļi Mārtiņš Peniķis (1924—25), Jānis Buivids (1925—28), Pēteris Radziņš (1928—30), Rūdolfs Bangerskis (1930—33), pulkvedis Mārtiņš Jeske (1933—35, 1940) un ģenerāļi Hugo Rozenšteins (1935—39) un Andrejs Krustiņš (1939). Pirmie četri augstāko militāro izglītību bija ieguvuši Krievijā un kursu programmu izvirzīja pēc daļēji novecojušamies kara mākslas veidojumiem. „Modernākais" viņu vidū bija izcils kara lietu speciālists Pēteris Radziņš, kas bija arī lielisks audzinātājs. Jeske bija cīnījies Francijā Pasaules kara rietumu frontē un augstāko militāro izglītību ieguvis Francijā. Viņš sekoja franču tradicijām, kam ar krievu tradicijām kopīga bija tikai masu darbības taktika, kā to pareizi atzīst majors Vilis Hazners savā grāmatā—ne franči, ne krievi nederēja Latvijai par paraugu. Latvijas bruņotie spēki bija pārāk mazi, lai tiem pielāgotu lielu armiju darbības veidus, un latviešiem arī bija iespējams vājāks apbruņojums un darbība daudz platākās frontēs nekā to varēja darīt krievi un franči.

Jaunu garu radīja ģen. Rozenšteins, kura dzimta gan bija vācu izcelsmes, bet vairākās paaudzēs jau pilnīgi asimilējusies un kļuvusi ļoti latviska. Viņš augstāko militāro izglītību bija ieguvis toreiz ļoti modernajā Čechoslovakijas Kara akadēmijā, kurā ieguva zināšanas mazu armiju vadīšanā modernā kara apstākļos. Viņš praksi ieguva, vadot armijas štāba operātīvo daļu un kā armijas štāba priekšnieka palīgs. Bez tam viņš bija arī izstrādājis un vadījis Ulmaņa apvērsuma plānus. Rozenšteins bija lielisks stratēgs un lietpratējs visās toreizējās militāro zinātņu jomās. Viņš Augstākā kara skolā mācību programmā ietvēra daudz piemērotāku stratēģiju un taktiku Latvijas armijas darbībā un valsts aizsardzības plānos. Viņš bija arī latviešu militārās doktrīnas tiešais nodibinātājs. Tās pamatā bija viņa grāmatas —*Kaujas un lauku dienesta reglaments,* kas stājās novecojušā tulkojuma *Fuehrung und Gefecht* vietā—*Vadība un kauja,* un *Divīzijas, pulku un bataljonu vadība kauja,* kas kļuva latviešu augstāko virsnieku „bībelīte".

Augstākos virsniekus bieži komandēja arī uz Francijas, Polijas, Čechoslovakijas un dažu citu zemju augstākām kara akadēmijām. Diemžēl, augstākās izglītības iegūšanas nepieciešamību uz sevi neattiecināja daži Latvijas bruņoto spēku Brīvības cīņu vadītāji virsnieki. Viņi nesaprata armijas modernizēšanas vajadzību, un viņu

zināšanas militārā stratēģijā, taktikā un technoloģijā bija visai niecīgas. Šajā ziņā situācija Lietuvas armijas augstākā vadībā gan bija vēl bēdīgāka.

Latvijas Kara skola un Augstākā kara skola tomēr izaudzināja veselu plejadu spējīgu, enerģisku, jaunu, patriotisku un intelliģentu virsnieku, kas ar lielāku izmaņu kara laikā būtu varējuši vadīt Latvijas armijas vienības un uzņemties atbildību par Latvijas pilsoņu dzīvībām. 20 gados virsnieku skaits ar augstāko izglītību Latvijas armijā bija vismaz desmitkāršojies. Diemžēl, viņu ietekme Latvijas armijas augstākajā vadībā kļuva īsti jūtams tikai Latvijas neatkarības pēdējos gados. Par pozitīvu faktoru arī jāpiezīmē, ka šajā laikā arī vecākos virsniekus obligāti sāka sūtīt speciālos vecāko virsnieku kursos pie Augstākās kara skolas. Augstāko virsnieku teorētiskās zināšanas praksē normāli varēja pārbaudīt un izmantot plaša apjoma manevros, bet šādiem manevriem valstij trūka līdzekļu. Tie notika reti, un parasti bija visai ierobežota apjoma. Šī iemesla dēļ Latvijas štāba virsnieki trenējās kara spēlēs, izmantojot liela apjoma kartes.[10]

Latviešu virsnieki savas spējas labi demonstrēja II Pasaules kara frontēs. Zināms skaits jauno gada gājumu latviešu pēc II Pasaules kara atbildīgos posteņos dien arī Amerikas Savienoto Valstu, Lielbritanijas, Kanadas, Austrālijas, Arģentīnas, Vācijas un Brazilijas bruņotajos spēkos, bieži ieguvuši augstāko vispārējo un militāro izglītību. Toties Padomju Savienībā, kur izcili latviešu virsnieki lielā mērā dominēja tās bruņotajos spēkos, sevišķi techniskajās nozarēs, tagad augstāko latviešu izcelsmes virsnieku tikpat kā nemaz vairs nav.

---

[1] *Latvijas armija 20 gados,* 431—34; *Trešais gads,* 119—20; *V.V.,* Nr. 93 (1937).

[2] *Latvija 10 gados,* 118, 233; *Latvijas armija 20 gados,* 280—81, 288, 299, 358.

[3] Likerts, 93—94.

[4] Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.

[5] L.C.K. kaste Nr. 85 — Apsardzības ministra pavēles Nr. 29, 31, 1919.g. 30. jūn., 12.jūl.

[6] *Latvijas kara skola,* 15—16, 20, 20—24, 26—27, 40—61; *Latvijas armija 20 gados,* 245—47, 282—83, 286, 316, 359; *Latvijas armija 10 gados,* 115, 234—35; *L.E.,* II, 973; Tiltiņš, 5—11; Krīpens, ,,Latvijas kara skola'', 40—44; Reinholds, 2; Hāzners, *Varmācības torņi,* 118—45; Klāns, *Kadet, uguni,* 103—11 un *passim.*

[7] P.R.O., F.O. 371—9272, N6596/4617/59; 10358, N8264/107/59; Likerts, 92.

[8] Kapt Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.

[9] N.A., R.G. 165, 2257—DD48/1.

[10] *Latvijas armija 10 gados,* 118, 233; *Latvijas armija 20 gados,* 280—81, 299; Likerts, 92; Bebris, 1134—35; L.C.K., kaste Nr. 86 — Armijas komandiera pavēle Nr. 14 (1925.g. 5. martā); N.A., R.G. 165, 2257—DD48—1; P.R.O., F.O. 371 — 23608, N3568/2399/59; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; Vilis Hāzners, *Varmācības torņi,* 203—12, 214—16; Majors Vilis Hāzners, vēstule 1982.g. 21. apr.

1

2

1) Latvijas kara skola.
Officer Candidate School of Latvia.
2) Kadeti ierindā.
Cadets at attention.

1

2

1) Franču kara akadēmijas 1924. gadā beigušo virsnieku grupa: 1.r. no kr. 2. — pulkv.-ltn. Mārtiņš Hartmanis, pēdējais — Siamas troņmantnieks un nākamais karalis Prajatiboks; 2.r. no kr. 3. — kapt. (vēlāk ģen. un Francijas valsts prezidents) Šārls de Gols.
Graduates of the French Military Academy in 1924. 1st Row 2nd from left — Lt.-Col. Mārtiņš Hartmanis, last one — future King of Siam Rama VII — Prince Prajadhibok; 2nd Row — 3rd from the left — Capt. (later Gen.) Charles de Gaulle.

2) Latviešu strēlnieks — feldfēbelis.
Latvian Rifleman — Sergeant-Major.

Atbrīvošanas kara ieroči: šautenes un durkļi – 1. krievu, 2. japāņu, 3. vācu, 4. britu; 5. krievu jātnieku zobens; patšautenes — 6. britu Luisa, 7. dāņu Madsena; ložmetēji — 8. krievu Maksima, 9. amerikāņu Kolta (igauņiem); 10. krievu 58 mm tranšeju mīnu metējs un granāta; pistoles — 11. vācu Mauzera, 12. amerikāņu Kolta, 13. krievu Nagana; bruņu cepures — 14. vācu, 15. britu (igauņiem); rokas granātas — 16. britu Lemona, 17. britu Milsa, 18. krievu ,,Pudele'', 19. vācu ,,Kartupeļu mīcītājs''.

Arms and equipment used during the War of Liberation: rifles and bayonets — 1. Russian, 2. Japanese, 3. German, 4. British; 5. Russian cavalry saber; light machine guns — 6. British Lewis, 7. Danish Madsen; heavy machine guns — 8. Russian Maxim, 9. U.S. Colt, 13. Russian Nagan; helmets — 14. German, 15. British (Estonian); hand grenades — 16. British Lemon, 17. British Mills, 16. Russian ,,The Bottle,'' 19. German ,,Potato Masher.''

V NODAĻA

KĀJNIEKI

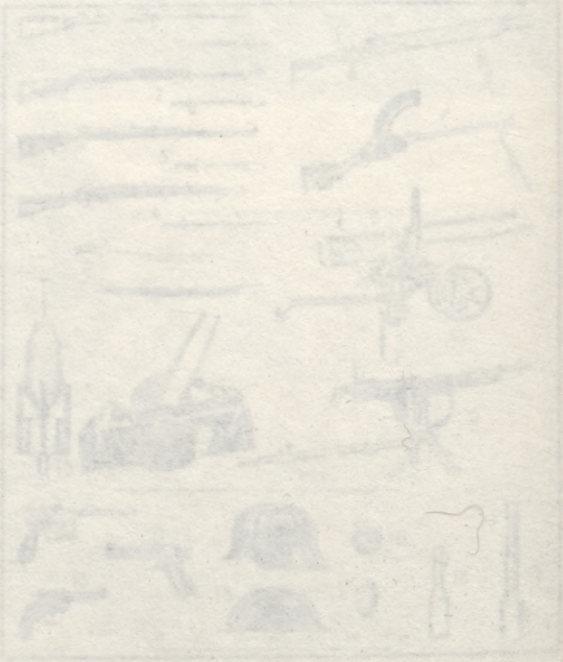

Latviešu kājnieku vienības pagātnē

Latviešu kājnieku masām bija liela nozīme jau senā pagātnē cīņās pret zviedru, dāņu, krievu un vācu iebrucējiem. Livonijas posma sākuma periodā, saskaņā ar tā laika kaŗošanas veidu, nebija vajadzības pēc lielām kājnieku masām, kādēļ ir maz liecību par latviešu kaŗaspēku. Viduslaiku beigās kaujas laukos sāka parādīties lielas kājnieku masas un artilerija, tādēļ nebrīnīsimies, ka Livonijas ordeņa mestra Voltera fon Pletenberga *(von Plettenberg)* armijā 1501. gadā bija arī vairāki desmiti tūkstoši latviešu kājnieku un krietns skaits vezumnieku. Daļu latviešu vienību—„karogu" komandēja drosmīgi latviešu virsnieki, piem. Andrejs Peniķis un Miķelis Vēvers. Šie kaŗavīri izcīnīja uzvaru pār skaitliski pārāko krievu kaŗaspēku pie Smoļinas ezera 1502. gada 12. septembrī.[1]

Arī Livonijas kaŗa laikā operēja ap 10.000 latviešu kaŗavīru. Liels skaits latviešu iesaistījās arī partizānu cīņās, demonstrējot lielu varonību. Atsevišķos gadījumos 10—20 latviešu sakāva 100 vīru lielas poļu vienības. 1558. gadā Krievijas cars Ivans IV Briesmīgais uz Belozersku aizveda lielu skaitu latviešu, kuŗus apvienoja strēlnieku daļā, kas pastāvēja līdz pat 1624. gadam. 1616. gadā šajā daļā gan bija atlicis vairs tikai 140 strēlnieku, bet 1617. gadā vairs tikai 50.[2]

Zviedru laikā 17. gadsimtā Rīgas latviešu amatiem bija uzticēti arī zināmi militāri uzdevumi. Tiem, cita starpā, bija jāuztur kaujas kārtībā vairākas rotas.[3] Arī Polijas bruņotajos spēkos jau drīz pēc 1562. gada saformēja livoņu (vidzemnieku un latgaliešu) rotas, kas piedalījās poļu kaŗos pret zviedriem un krieviem. Karaļa korpusu (kvaciānu) novietoja Latgalē un pa daļai sāka papildināt ar latgaliešu kaŗavīriem. Pēc Latgales pievienošanas Krievijai 1772. gadā krievu kaŗaspēkā iesaistīja vairākas latgaliešu jātnieku brigādes.[4]

Pirmā Ziemeļu kaŗa laikā jau 1658. gadā ievērojamais krievu valstsvīrs Afanāsijs Ordin—Naščokins uzskatīja vidzemniekus par

labākajiem kājniekiem zviedru armijā un ieteica arī krieviem mobilizēt latviešus.[5] Ir zināms, ka jau 1648. gadā Oloncā, Belozerskā un Aizoņegas iecirknī aizvestos deportētos latviešus—vidzemniekus un latgaliešus—krievi norīkoja pierobežas dragūnu korpusa dienestam, kam bija jāsarga Krievijas robežas pret zviedriem no Ladogas ezera līdz Daugavai. Korpusā bija 2 pulki, kas piedalījās kaujās no 1656.—1661. gadam. Krievi saformēja arī vēl trešo pulku. Šajās vienībās bija 2500 latviešu kolonistu—dragūnu un tikpat daudz zemessargu. Pēc Pirmā Ziemeļu kara pāri palika tikai divi pulki.[6] Šī kara laikā kara dienestā iesauca latviešus arī Kurzemes hercogs Jēkabs. Bija plānotas 50 latviešu rotas cīņām pret zviedriem. Pēc Jāņa Juškēvica ziņām saformētas 56 lēņu rotas. 11 jatnieku, 9 dragūnu un 36 kājnieku, kurās 80% karavīru bijuši latvieši. Latvieši veikuši varoņdarbus Valentīna Libeka („Aklā Valentīna") vienībā un veidojuši arī Jelgavas hercoga pils sardzi. Figūrē arī kāds it kā latviešu tautības virsnieks Šmerliņš.[7]

Latviešu tautības karavīri bija arī Kurzemes un Zemgales koloniju karaspēkā Tobāgo un varbūt arī Gambijā.[8] Latvieši cīnījās arī Holandē pret frančiem Kurzemes prinča pulkv. Frīdricha Kazimira brīvprātīgo karaspēkā. Kurzemes kājnieku pulkā grāfa pulkv. Kēnigsmarka *(Kōnigsmark)* vadībā iesaistīja Zaļeniekos, Brambergā, Mežmuižā, Bukaišos, Sesavā un Lipstos savervētos latviešu zemniekus, 1500 vīru 12 rotās. Viņi bija tērpti pelēkos vadmalas tērpos, ar tūbu cepurēm un bruņoti pusmēnešu āvām. 1672. un 1673. gadā kurzemnieki „cīnījās kā lauvas" Greningenas, Vīnšutes un Kefordenas kaujās. Vēlāk vienības pārņēma holandieši. Pēc kaujām tajās bija palikuši maz kurzemnieku, un pulku sastāvs kļuva internacionāls. 17. gadsimtā kādu laiku arī Brandenburgā operēja viens savvaļnieku Kurzemes kājnieku pulks. Arī Dānijā operēja daži Kurzemē savervēti pulki. Plašāku pētījumu par šīm vienībām vēl nav.[9]

Latviešu kājnieku bataljoni piedalījās arī Lielajā Ziemeļu karā 1701.—1709. gadā. Zviedru pusē operēja pavisam 6 latviešu bataljoni—Cēsu, Kokneses, Turaidas, Tirzas, Valmieras, Alūksnes, kuriem pievienojās vēl sevišķu uzdevumu daļa. Vienībām bija damasta karogi zilā krāsā ar karaļa iniciāļiem „C XII" zem kroņa vienā pusē un Vidzemes ģerboni otrā pusē. Karavīriem bija pelēkas uniformas ar dzeltenu oderi un dzeltenu pušķi pie cepures. Katrā bataljonā pēc štātiem bija 86 virsnieki, 104 instruktori un 1555 kareivji. Latviešu karaspēka kopskaits tātad bija pāri par 10 000. Latviešu tautības bija arī krietns skaits apakšvirsnieku un kaprāļu un daži virsnieki. Latviešu bataljoni bija iesaistīti smagās kaujās, sevišķi 1702. un 1703. gadā. Pēc 1704. gada sakarā ar smagajiem zaudējumiem pret lielo pārspēku un nemākulīgo zviedru un vietējo vāciešu virspavēlniecības kaujas vadību tiem vairs nebija kau-

jas vērtības.[10] Lielā Ziemeļu kara laikā arī Kurzemes un Zemgales hercogs Ferdinands mobilizēja latviešu zemniekus viņu pašu komandieru vadībā cīņām poļu pusē. Arī Latgalē darbojās pašu latgaliešu partizānu pulciņi turienes poļu muižnieku vadībā.[11]

Pēc tam kad krievi pārņēma Vidzemi, Latgali un beidzot Zemgali un Kurzemi, latviešus spaidu kārtā iesauca arī Krievijas impērijas armijā, kur kara dienests līdz 1795. gadam bija uz visu mūžu, bet pēc tam uz 25 gadiem, bet pēc 1874. gada reformas kara dienesta ilgums bija 6 gadi. Vidzemē no ik 400—500 zemnieku ,,dvēselēm'' ik gadus izraudzījās pa vienam rekrūtim, bet 1812. gadā no ik 500 zemniekiem izraudzījās pat 4 rekrūšus, 1813. gadā pat 12—14 no ik 500 ,,dvēselēm''. Kurzemē un Zemgalē rekrūšus sāka pirmo reizi ķert 1796. gadā. No ik 500 ,,dvēselēm'' izraudzījās 3, vēlāk vienu rekrūti, 1798. gadā vienu no katrām 350 ,,dvēselēm'', 1812. gadā pa vienam no katriem 500 vīriešiem, 1813. gadā iesaucamo skaitu drastiski paaugstinot, līdzīgi Vidzemes piemēram. 1806. gadā no Kurzemes vien pieprasīja 12 000 latviešu karavīru, bet baltvācu muižnieki vilcinājās apbruņot latviešus, baidoties par varbūtējām sekām—latviešu bruņotas revolūcijas. 1807. gadā iesaucamo skaitu Kurzemē reducēja uz 3314, bet vēlāk projektu likvidēja. Latviešus parasti aizsūtīja uz tālām imperijas nomalēm, bet kara laikā no 1806.—1809. gadam un 1812. gadā arī pašā Latvijā operēja latviešu zemessargu un mežsargu vienības. Latvieši kara dienestu vairs neuzskatīja par goda lietu un lielā skaitā dezertēja. Neparasti liels procents iesaukto barbariskajos krievu kara dienesta un kaujas apstākļos krievu vienībās zaudēja savas dzīvības.[12]

Krimas kara laikā (1853.—1856. gadam) Vidzemē iesauca 3202 latviešu brīvprātīgos, un Kurzemes piekrasti sargāja latviešu mežsargu vienības.[13] Katram vēstures interesentam ir zināmas 8 latviešu strēlnieku un 1 rezerves pulka gaitas I Pasaules karā.[14] Krievijas pilsoņu karā un Padomju Latvijas armijā operēja līdz 18 latviešu strēlnieku pulku, neieskaitot atsevišķas īslaicīgas mazākas vienības.[15] Tālajos Austrumos operēja divi latviešu nacionālo strēlnieku pulki.[16] Latvijas nacionālajā armijā Atbrīvošanas karā operēja 15 kājnieku pulki, ieskaitot Latvijas strēlnieku un Latgales partizānu pulku.[17] Lielā mērā latviska sastāva bija arī Krievijas impērijas III un XX korpuss 1914./1915. gadā.[18]

Šajā vēsturiskajā atskatā mēs varam konstatēt, ka ir aplam latviešu tautu uzskatīt tikai par zemnieku un dzejnieku tautu. Dažādos laikos pagātnē operējušas arī latviešu karaspēka vienības, un latviešu karavīri bijuši citu tautību karaspēka vienībās. Piezīmēsim arī, ka Krievijas bruņotajos spēkos vēl pirms I Pasaules kara bija arī jau vairāki latviešu tautības ģenerāļi. Tagad pievērsīsimies latviešu kājnieku vienībām Latvijas armijā miera laikā.

Armijas štāba bataljons

Jau Krievijas imperijā liels skaits latviešu savu izcilo fizisko un garīgo īpašību—staltā auguma, kareivīgās stājas, izglītības un atjautības dēļ kalpoja Krievijas bruņoto spēku izlases vienībās—imperijas gvardu pulkos. Latvijas armijā gvardes tradicijas zināmā mērā turpināja armijas štāba rota, vēlāk bataljons (kopš 1936. gada), kas bija pakļauts tieši armijas štābam, bet pārraudzības ziņā Rīgas pilsētas komandantam. Šajā vienībā ieskaitīja izcilas kvalitātes un izcila auguma (1,80m. un garākus) nacionāli uzticamus karavīrus valsts prezidenta, valdības un štāba apsardzībai, reprezentācijai, goda sardzēm, ārzemju valdību galvu un diplomātu pavadīšanai un citiem speciāliem uzdevumiem. Karavīriem bija parastais armijas ietērps, bet zilgani baltās apkakles zīmotnes. Apmācību pamatā bija kājnieku reglamenti un būtiski armijas štāba bataljons bija kājnieku vienība. Kara laikā bataljona 3 rotas dubultotos, un šajā izlases karaspēkā būtu 6 rotas. Divīzijās būtu speciālas štāba rotas.[19]

Kājnieku karaspēka organizācija miera laika.

Latvijas armijas 4 kājnieku divīzijās bija 12 kājnieku pulki: 1. Kurzemes divīzijā 1. Liepājas, 2. Ventspils, 3. Jelgavas; 2. Vidzemes divīzijā 4. Valmieras, 5. Cēsu, 6. Rīgas; 3. Latgales divīzijā 7. Siguldas, 8. Daugavpils, 9. Rēzeknes; un 4. Zemgales divīzijā 10. Aizputes, 11. Dobeles un 12. Bauskas kājnieku pulks. 1920. gadā Kurzemes divīzijā bija arī 13. Tukuma kājnieku pulks. Kara laikā 7 kaujas divīzijās bija paredzēts 21 kājnieku pulks, bez tam zināms skaits kājnieku vienību arī Papildu divīzijā. Latvijas armijas kājnieku pulki nebija tikai vienveidīgi bruņotu karavīru formācija, bet tajos ietilpa arī speciālas vienības—ložmetēju, sakaru—riteņbraucēju, kājnieku artilerijas un citas vienības. Pēdējie pulku komandieri 1939. un 1940. gadā bija pulku numerācijas kārtībā: 1. pulkā pulkv. Arturs Krīpens (vēlāk Jānis Grosbergs), 2. pulkā Jānis Stulpiņš (pēc tam Pēteris Briedis), 3. pulkā Augusts Apsītis (vēlāk Ferdinands Plikše), 4. pulkā Jānis Skujiņš (tad Roberts Lielbiksis), 5. pulkā Roberts Briesma (pēc tam Osvalds Meija), 6. pulkā Jānis Liepiņš (vēlāk Jānis Auniņš, 7. pulkā Vilis Spandegs (tad Kārlis Priedītis), 8. pulkā M. Kasparsons (vēlāk Jūlijs Jaunsniķeris), 9. pulkā Rūdolfs Ceplītis (tad Valters Bruņenieks), 10. pulkā Arnolds Kurše (pēcāk Vilis Upenieks), 11. pulkā Nikolajs Ābeltiņš un 12. pulkā Kārlis Dzenītis—Zentiņš (pēc tam Alfreds Vēvers).[20]

Kājniekiem kaujā bija paredzēta galvenā loma. Viņi spēja darboties katrā apvidū, dažādos laika apstākļos, kā dienā, tā naktī, ieņemt apvidu un to patstāvīgi noturēt. Pārējo ieroču šķiru pienākums bija pabalstīt kājniekus viņu uzdevumu veikšanā, bet gadīju-

mā, ja kājniekiem apstākļu dēļ bija jācīnās bez citu ieroču šķiru atbalsta, cīņa pilnīgi gūlās uz viņu pleciem. Kājnieku galvenais uzdevums bija iznīcināt pretinieku tuvcīņā. To viņi varēja veikt, veikli izmantojot apvidu, savus ieročus, lāpstas un citus cīņu līdzekļus. Tā kā viņu fiziskie un morāliskie spēki varēja ātri sadilt, vadībai kājnieki bija iespējami jāsaudzē, pasargājot no neattaisnojamām grūtībām—nevajadzīgiem pārgājieniem, ilgas gaidīšanas izejas stāvoklī u.t.t. Kājnieki bija apbruņoti šautenēm, automatiskiem ieročiem, kājnieku un prettanku lielgabaliem, granātmetējiem, rokas granātām un durkļiem, ierakšanās rīkiem, gāzmaskām un sakaru līdzekļiem.[21] Viņu ietērpam bija sarkanas zīmotnes.

Pulka sastāvā bija pulka komandieris, štāba priekšnieks, adjutants ar palīgu, tieslietu darbvedis, pulka tiesa (3 virsnieki), sakaru rota (kuŗas komandieris bija arī sakaru priekšnieks), saimniecības priekšnieks, kancelejas priekšnieks, mantu, pārtikas un ieroču virsnieki, saimniecības rota, vecākais ārsts, ārsts, aptiekas feldšeris, pārsienamais punkts jeb ambulance, orķestris (30—35 vīri), 2 kājnieku bataljoni, kājnieku baterija un instruktoru rota. Miera laikā pulkā nebija štāba rotas un komandanta. Kur pulka komandieris bija arī garnizona priekšnieks, kādu virsnieku izraudzīja par garnizona komandantu. Tas gan nebija statu amats. Statos nebija arī pulka sapieŗu virsnieks un gāzu virsnieks. Tajos pulkos, kuŗiem mobilizācijas gadījumā bija jāsaformē otrs pulks, bija arī pulka komandiera palīgs.

Austrumu robežu sedzējā 7., 9. un 10. pulkā visu laiku bija 3 bataljoni. Neatkarības laika beigās arī 11. pulku pārvērta sedzējā vienībā un tajā izveidoja III bataljonu, bet 7. pulkam pieformēja IV bataljonu. Arī 8. pulku pārveidoja par 4 bataljonu pulku, kaut gan tas nebija sedzēja vienība. Pulkam pievienoja arī 3. ložmetēju rotu un riteņbraucēju rotu. 1939. gada rudenī III bataljonu sāka organizēt arī 3. kājnieku pulkā.[22]

Pēc amerikāņu izlūku dienesta ziņām latviešu 2 bataljonu kājnieku pulkā miera laikā normāli bijuši 55 virsnieki un 645 vīri, 3 bataljonu pulkā 75 virsnieki un 1000 vīru, bet caurmēra bataljonā 16 virsnieku un 280 instruktoru un kareivju.[23] Kapteinis Valdemārs Likerts raksta, ka 3. Jelgavas kājnieku pulkā katru gadu iesauca 700—800 jaunkareivju, kad dienestā vēl atradās daļa neatvaļināto veckareivju, apm. 400—500. Tādā veidā pulkā bija apm. 1100—1300 kaŗavīru. Pulkos parasti jauca minoritātes ar latviešiem. Piem., 3. pulkā Zemgalē puse iesaukto nāca no Jelgavas kaŗa apriņķa pārvaldes, otra puse no Abrenes (Jaunlatgales) kaŗa apriņķa pārvaldes, kur bija arī laba tiesa krievu, kas latviski prata vāji vai nemaz.[24]

Pēc citu virsnieku informācijas 2 bataljonu pulkā parasti bijuši 60—70 virsnieki un ap 700 kareivju un instruktoru, bet pastiprinā-

tajos pulkos ap 80 virsnieku un 1220 kareivju un instruktoru. Skaitliski vēl lielāki bija 7. un 8. kājnieku pulks, kuŗā katrā bija 4 bataljoni.[25]

Kājnieku bataljons bija mazākā taktiskā vienība, kuŗas apjomā bija sasniedzama visu kājnieku ieroču kopdarbība kaujā, bet kuŗai nebija patstāvīga saimniecība. Miera laikā bataljonā bija 3 strēlnieku un 1 ložmetēju rota. Rota bija īstās audzināšanas un apmācības vienība. Kājnieku rotā bija komandieŗa vads un 3 kājnieku vadi. Katrā vadā neatkarības pēdējos gados bija 3 patšauteņu un 2 strēlnieku grupas. Patšauteņu grupā bija 8 vīri, strēlnieku grupā 9 vīri. Grupa bija vismazākā kaujas vienība un arī vienīgā vienība, kuŗas priekšnieks savus vīrus varēja katrā laikā vadīt ar balsi vai norunātām zīmēm. Ložmetēju rotā bija 3 vadi, katrā vadā 4 ložmetēji, katrs ar 8 vīru apkalpi.

Instruktoru rota bija miera laika vienība ar pastāvīgu kadru un no pulka vienībām piekomandētu pārmaiņas sastāvu, kas pēc kursa nobeigšanas atgriezās savās vienībās. Rotas kodolā bija 4 virsnieki, 11 instruktori un saimniecības grupa.

Dažos pulkos bija arī riteņbraucēju—slēpotāju rotas. Tās parasti aizstāja kādu agrāko strēlnieku rotu. Šīs vienības kaŗavīriem bija velosipedi un virsniekiem motocikls. Kaujas uzdevumi šīm rotām bija līdzīgi pārējām rotām, bet tās bija daudz kustīgākas un ziemā operēja ar slēpēm. 7. pulkā bija divas tādas rotas, 8., 9. un dažos citos pulkos pa vienai. 3. pulkā par riteņbraucēju rotu, piem., pārformēja Ventspilī novietoto pulka 3. rotu, kas kopš 1928. gada kopā ar jūŗas novērošanas dienesta nodaļu veidoja šīs ostas pilsētas garnizonu. Rotai piegādāja 150 velosipedus, tā ka tā liktenīgajās dienās bija gandrīz kaŗa laika sastāvā.

Sakaru rotā bija 3 virsnieki, 10 instruktori un 50 dižkareivji un kareivji, kas bija speciālizējušies radio, telefona un signālizācijas ierīču operēšanā. Orķestŗa 25—35 vīrus sagatavoja arī par sanitāriem. Tādā veidā viņi rūpējās ne tikai par kaŗa biedru garīgo, bet arī fizisko labklājību. Saimniecības rotā ietilpa pavāri, amatnieki, darbnīcas un transporta līdzekļi. Papildus zirgu transportam pulkus sāka pamazām apgādāt arī ar automobiļiem. Pulkos bija galdnieku, drēbnieku, kurpnieku, seglinieku, kalēju, ieroču, sapieŗu virsnieka un gāzu virsnieka darbnīcas. Pulkos bija arī rezerves un mobilizācijas mantu krājumi, ieroču un mantu noliktavas, pārtikas un transporta līdzekļu noliktavas.

Kājnieku baterijā miera laikā bija divi vadi—viens kājnieku lielgabalu un viens prettanku lielgabalu vads. Katrā vadā bija 2 lielgabali.[26]

Jaunkareivju apmācības kursa ilgums bija 8 nedēļas. Pēc tam speciālas pārbaudes komisijas pārbaudīja kaŗavīru zināšanas un

pulka komandieris rezultātus izsludināja pavēlē. Katrs virsnieks tīri personiskās interesēs centās panākt sev padotajiem sevišķi augstu zināšanu līmeni, jo no tā bija atkarīgas viņa paša avansēšanās iespējas. Aprīļa beigās notika kareivju svinīgā solījuma akts. Pēc tam sākās jauns dienesta posms iesauktajiem kareivjiem—sardžu dienests un apmācības apvidū—sākumā grupu, tad vadu un beidzot rotas sastāvā. Rudenī 2—3 dienas notika manevri bataljonu un pulka sastāvā. Liela nozīme bija šaušanas apmācībām, skatēm un pulka inspekcijām.[27]

Pēc amerikāņu informācijas latviešu karavīra pārnēsājamo mantu kopsvars ziemā bija 31,4 kg, vasarā 29,1 kg.[28] Kājnieku pulka bruņojuma pamatā bija angļu *Ross—Enfield M.14* šautenes—7,7 mm (0,303 kal.), kuŗas svars bez durkļa bija 4,15 kg, ar durkli 4,6 kg. Magazīnā bija 5 patronas, sniedzamība—1175 m. Karavīra deva bija 45 patronas. Šīs šautenes bija samērā labas pat vēl II Pasaules kara apstākļos. Ar šo šauteni varēja rīkoties arī kā ar duŗamo ieroci. Durkļa gaŗums bija 0,5 m, svars 0,5 kg. Virsniekiem bija 7,65 mm *Mauser* vai 9 mm *Webley—Scott* vai *Walter* pistoles, katra ar 7 patronām.[29]

Karavīri lietoja 3 tipu rokas granātas—aizstāvēšanās, uzbrukuma un šauteņu. Pirmās bija *Mills* tipa—680 gr., ar detonātora iedarbību 5—7 sekundēs, saspridzinot granātu apmēram 150 šķēpelēs, kam vēl 50 m attālumā bija labas caursišanas spējas. Uzbrukuma granāta svēra 360 gr, ar detonātora iedarbību 5,5 sekundēs un šķēpeļu lidojumu līdz 30 m. Rokas granātas varēja aizsviest 30—40 m tālu.[30]

Latvijas pirmajos pastāvības gados kājnieku pulkos bija dažādu sistēmu patšautenes—Šoša, Madsena, Ljuisa un citu. Vēlāk pulkos bija tikai Ljuisa *(Lewis)* tipa angļu patšautenes—7,7mm, ar 12 kg svaru, 47 patronām magazīnā, šaušanas ātrumu 250 šāvienu minūtē un uguns sniedzamību— 1,5—4 km. Šo ieroču smagums apgrūtināja šaušanu un maskēšanu kaujā, bet tie bija samērā trāpīgi.

Pēdējos gados riteņbraucēju un jātnieku vienības apgādāja ar *Vickers—Bertier* 1923. g. modeļa patšautenēm—arī 7,7 mm, 9 kg svaru, 30 patronām magazīnā. Šīm patšautenēm bija sarežģīts mechanisms. Tās arī bija pārāk jūtīgas pret putekļiem un dubļiem.[31]

1925. gadā 4. Valmieras kājnieku pulka vecākais atslēdznieks Aleksandrs Brensons, neapmierināts ar ārzemju patšauteņu sarežģītajiem mechanismiem, daudzām sīkajām un neizturīgajām daļām, kas apgrūtināja un sadārdzināja patšautenes izgatavošanu un daļām bojājoties radīja grūti novēršamus kavēkļus, nolēma konstruēt vienkāršu un izturīgu patšauteni, kas būtu viegli apkalpojama, ar izturīgām, vienkārši un ātri apmaināmām daļām un taisnām apstrādāšanas līnijām, ko varētu viegli producēt Latvijā bez sarežģītām

un dārgām mašīnām. Tā paša gada septembrī arsenālā jau bija izgatavota pirmā viņa konstruētā patšautene, kuŗas svars ar balstu bija 9,23 kg, izjaukšanas laiks 5 sek., salikšanas laiks 16 sek., sagatavošanas laiks šaušanai 4 sek., stobru apmaiņa 4,5 sek., šaušanas ātrums 400—600 šāvienu minūtē. Diemžēl, ilgus gadus Brensona konstruētajai patšautenei armijas vadība nepievērsa uzmanību, un tikai neatkarības pēdējos gados arsenāls sāka ražot *Bren* tipa patšautenes, kas bija visai nejūtīgas pret netīrumiem, putekļiem un smiltīm un labi darbojās pat visnelabvēlīgākajos kaujas apstākļos.[32]

Kājnieku vienības lietoja tikai *Vickers* ložmetējus—7,7 mm, 15 kg svaru, ar pilnu apvalku—19 kg, 250 patronu lenti, ko varēja izšaut pusminūtē, 500 šāviņiem minūtē un ložu sniedzamību 2—4 km. 1. un 2. divīzijā šiem ložmetējiem bija angļu trijkāju balsti (23,5 kg), 3. divīzijā krievu Maksima četrkāju balsts ar ritenīšiem (34 kg) un 4. divīzijā vācu balsti (ap 29 kg). Lietoja arī angļu ratiņu balstu (37 kg) un vācu ragaviņas. Šie ložmetēji nebija slikti, bet viņu nebija pietiekami daudz armijas vajadzībām. Latvijas armijas arsenāls ražoja *Vickers* ložmetēju stobrus, arī Igaunijas armijas vajadzībām. Rezervē bija arī krievu *Maksim* ložmetēji, kas visumā bija līdzīgi angļu *Vickers* ložmetējiem.[33]

Kā šautenēm, tā patšautenēm un ložmetējiem lietoja tās pašas patronas. Patronas sadalījās parastajās, bruņusitējās (kaujas ratu un lidmašīnu apkarošanai), spīdošās trajektorijas (degot līdz 600 m pārskrējienā), piešaudes (radot dūmu mākonīti atsišanās brīdī), mācību un salūta.[34]

Pulkos šauteņu nebija pietiekamā skaitā kaŗa laika sastāvam, un liels vairums no tām bija stipri nolietotas. Arī automatisko ieroču nebija pietiekamā skaitā kaŗa laika sastāvam. Arī municijas rezerves bija ļoti nepietiekamas.[35]

No smagajiem ieročiem kājnieku pulkos jāmin 1936. gadā pasūtinātie, bet tikai 1938 gadā iegūtie 47 mm *Böhler* prettanku lielgabali ar 8 vīru apkalpi, bruņu sitējām (2 kg) un parastām (3 kg) granātām, 15—20 šāviņiem minūtē un uguns sniedzamību līdz 900 m. Modernā, bet vājas kvalitātes 7 cm *Škoda* kājnieku lielgabala svars bija 170 kg. Tā 3 kg granātu sniedzamība bija 3100 m, šķēpeles lidoja līdz 50 m attālumam. Apkalpē bija 8 vīri, velkmē 1 zirgs vai 2—4 kareivji.

Pulkos neatkarības sākuma periodā tur esošos vācu mīnumetējus izņēma no apgrozības, jo Vācijā tos vairs nelietoja un tiem negatavoja arī municiju. Pēdējos neatkarības gados armiju sāka apgādāt ar somu 81 mm *Stoks* mīnumetējiem. Katra mīnumetēja deva bija 20 vieglās (3,5 kg) un 10 smagās (4,5 kg) mīnas. Pulkā bija paredzēti 6 šādi mīnumetēji. Ar tiem bija paredzēts aizstāt kājnieku lielgabalus. II Pasaules kaŗa laikā šie mīnumetēji pierādīja savu

vērtību, bet mazie *Böhler* prettanku lielgabali bija nevarīgi cīņā pret modernajiem tankiem.

Lielgabali bija pārāk mazā skaitā. II Pasaules kara sākumā visā armijā bija vēl tikai 96 prettanku lielgabali, bet vēl citi 96 bija tikai pasūtināti. Ne divīzijām, ne armijai nebija atsevišķu prettanku vienību. 9. Rēzeknes kājnieku pulkā 1940. gadā bija tikai 1 prettanku lielgabals kaujas kārtībā.

Katrā rotā, baterijā vai eskadronā bija arī 30 apgaismošanas un signālraķetes un rotās un eskadronos arī 10 dūmu rutki.

Pulkos vēl nebija speciālu pretaviācijas ieroču, bet 1930. gados arsenāls sāka ražot sevišķus ložmetējus un patšauteņu statīvus un mērķekļus zemi lidojošu (zem 1 km) lidmašīnu apkaļošanai. Bruņu sitējām lodēm tanku apkaļošanai sevišķas vērtības nebija.[38]

Kājnieku organizācija kara laikā.

Kara laikā kājnieku pulka komandierim būtu pakļauts pulka štābs, kurā darbotos 8 vīri (4 virsnieki), 3 kājnieku bataljoni un citas kaujas vienības un aizmugures organi. Štāba rotā būtu 100 vīru rotas komandieļa vadā, komandanta vada 5 grupās, orķestrī, pārsienamā punktā un veterinārā punktā. Pulka sakaru rotā būtu 90 vīru rotas komandieļa vadā (saimniecības un komandieļa grupās), sakaru vadā (centrāles grupā, 2 noklausīšanās un 8 mazās līnijas grupas un vada komandieļa grupa) un radio vadā. Saimniecības rotā būtu mantu vezumu vada 2 grupas, pārtikas vezumu vada 3 grupas, municijas vezumu vada 3 grupas, sanitārais vads un rotas komandieļa vads, pavisam 128 vīri.

Katrā kaujas bataljonā paredzēja komandieri ar štābu, 3 strēlnieku un 1 ložmetēju rotu un pārsiešanas punktu. Bataljona štābā būtu atjutants, bataljona komandieļa grupa (20 vīri) un sakaru vads (6 mazās līniju un 2 novērotāju grupas un telefona centrāles grupa) kopā 65 vīri, ar pārsiešanas punkta komandu—72 vīri.

Strēlnieku rotā būtu rotas komandieris, 3 kaujas vadi (katrā 3 patšauteņu un 2 srēlnieku grupas) un rotas komandieļa vads (rotas komandieļa un saimniecības grupas), pavisam 170 vīri (4 virsnieki), 11 zirgi, 8 rati, 1 virtuve un 2 velosipedi.

Ložmetēju rotā būtu komandieris, 3 kaujas vadi (katrā 2 grupas un katrā grupā 2 ložmetēji) un rotas komandieļa vads (rotas komandieļa grupa, 3 mazās līniju grupas un saimniecības grupa), pavisam 160 vīri (4 virsnieki), 29 zirgi, 26 pajūgi, 1 virtuve un 12 ložmetēji.

Riteņbraucēju rotā būtu komandieris, 3 strēlnieku vadi (katrā vadā komandieļa grupa un 4 patšauteņu grupas ar velosipediem), 1 ložmetēju vads (vada komandieļa grupa ar 2 automobiļiem un 2

ložmetēju grupas ar 2 ložmetējiem katrā) un rotas komandiera vads, pavisam 180 vīru (5 virsnieki).

Sapieru rotā būtu 160 vīru (4 virsnieki) rotas komandiera vadā un 3 sapieru vados, katrā 5 grupas.

Kājnieku baterijā būtu 4 prettanku lielgabali vai kājnieku lielgabali, vai arī 6 mīnumetēji, pavisam 160 vīru (5 virsnieki) baterijas komandiera vadā (baterijas komandiera, saimniecības un 2 līniju grupas), 2 lielgabalu un 1 mīnumetēju vadā. Lielgabalu vadā būtu 2 lielgabali un vada komandiera grupa; mīnumetēju vadā 3 grupas un vada komandiera grupa.

Pulka kaujas vienībās ideālos apstākļos būtu 82 virsnieki un 2766 kājnieki un instruktori, 314 zirgi, 214 pajūgi, 15 virtuves, 4 pussmagie automobiļi, 4 motocikli, 179 velosipedi, 36 ložmetēji, 4 prettanku vai kājnieku lielgabali un 6 mīnumetēji. Ieskaitot aizmugures vienības, pulkā būtu pavisam 3060 vīri (89 virsnieki), 477 zirgi, 240 vienjūga un 55 divjūga rati, 17 virtuves, 4 pussmagie automobiļi, 4 motocikli un 179 velosipedi.

Kājnieku pulka normālās devās paredzēja 4,76 tonnas pārtikas, 4,934 t elpes un 10,881 t municijas—56 250 šauteņu un 46 500 ložmetēju patronas, 200—47 mm. prettanku lielgabalu granātas, 180—81 mm. mīnas, 638 rokas granātas un 216 šauteņu granātas, 300 signālu raķetes un 420 apgaismošanas raķetes. Katrā rotā, eskadronā, tanku vadā un eskadriļā paredzēja 30 signālraķetes (sarkanas, dzeltenas un zaļas); rotās, baterijās un eskadronos 30 apgaismošanas raķetes; rotās un eskadronos arī 10 dūmu rutkus. Katram vīram nodotu 1—2 rokas granātas, katram tankam un bruņotajam automobilim 12 rokas granātas. Šauteņu un karabīnu deva bija 45 patronas, patšauteņu—500, ložmetēju—2000, šauteņu granātas—4, karabīnu granātas—2.[37]

Visi ieroči un municija, atskaitot kājnieku artileriju, bija angļu tipa, bet kara laikā ieroču un municijas piegāde no Anglijas būtu gandrīz neiespējama. Šauteņu un ložmetēju (ar mazliet labākas kvalitātes čaulītēm) patronas gan ražoja arī Latvijā. Diemžēl, pēc vairāku atbildīgu virsnieku pieņēmuma, 1940. gadā Latvijas armijas uguns deva pietiktu tikai 14 dienu kaujām. Latviešu kājnieku pulki bija ļoti labi apmācīti, bet tiem bija pārāk niecīgs vidējo un smago ieroču skaits modernā kara apstākļos. Pa lielākai daļai novecojusies Latvijas armijas artilerija nespētu kara apstākļos kājniekus pietiekami pasargāt pret pretinieka artileriju. Pavisam vājā stāvoklī bija aizsardzība pret lidmašīnām un tankiem. Caurmērā ik uz 3 km būtu tikai viens prettanku lielgabals. Pulkos katram lielgabalam bija tikai 30 šāviņu, bet divīzijas rezervēs krājumu nebija nemaz. Situācija kara apstākļos nebūtu bijusi patīkama.[38]

Latviešu kājnieki II Pasaules kara laikā

Likvidējot Latvijas Tautas armiju, latviešu karaspēka vienību paliekas apvienoja 24. (territoriālajā) latviešu strēlnieku korpusā. Sešus Kurzemes un Vidzemes divīziju kājnieku pulku atlikušo sastāvu apvienoja 181. divīzijas 186., 243. un 195. strēlnieku pulkā, bet Latgales un Zemgales divīziju sešu kājnieku pulku atlikušo sastāvu ievietoja 183. divīzijas 227., 285. un 295. strēlnieku pulkā. 1941. gada augustā latviešu karavīrus no šī korpusa pārvietoja uz Gorohovecu Gorkijas tuvumā, kur radīja sakarā ar PSRS Valsts aizsardzības komitejas 3. augusta lēmumu jaunu 201. latviešu strēlnieku divīziju, kuŗā bija 92., 122. un 191. strēlnieku pulki. Divīziju pārdēvējot par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju, pulki dabūja jaunu numerāciju—121., 123. un 125. gvardes strēlnieku pulki. 1944. gada jūlijā radīja vēl otru—308. latviešu strēlnieku divīziju, kuŗā bija 323., 355. un 319. strēlnieku pulks. Abas divīzijas apvienoja 130. latviešu strēlnieku korpusā, kuŗā bija ap 15 000 karavīru.[39]

Latviešu leģiona 15. (1.) divīzijā bija trīs kājnieku pulki: 32. (3.), 33. (4.) un 34. (5.), kā arī 15. izlūku (fizilieru) un 15. lauku papildu bataljons, neskaitot techniskās vienības. Latviešu atsevišķajā 2. brigādē bija divi kājnieku pulki: 42. (1.) un 43. (2.). Vēlāk šo brigādi pārvērta par 19. (2.) latviešu divīziju un tajā iekļāva bez jau minētajiem pulkiem vēl trešo—44. (6.) kājnieku pulku. Arī tajā bija atsevišķs izlūku bataljons un lauku papildu bataljons un techniskās vienības. Kājnieki bija bruņoti vācu 98. g. karabīniem, vācu *M.P. Mod. 38/40* un *M.P. Bergmann* mašīnpistolēm, *M.G. Mod. 42* un agrāko gadu patšautenēm, smagajiem ložmetējiem, 5 cm., 8 cm. un 12 cm. granātmetējiem, viegliem un smagiem kājnieku lielgabaliem. Kājnieku pulkā bija 3 bataljoni, teorētiski pavisam 61 virsnieks, 446 instruktori, 2221 kareivji, kopā 2728 vīri. Pulka stābā bija 21 vīrs, stāba rotā 240, betaljonā (arī izlūku bataljonā) 698 vīri, strēlnieku rotā 140, ložmetēju rotā 202, kājnieku lielgabalu rotā 189.[40]

---

[1]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1500—1600,* 41—42, 67—73, 127.

[2]Ibid., 132—41, 678—80; Juškevics, ,,Maskavas latviešu pulki'', 1—2.

[3]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 48—49.

[4]Juškevics, ,,Latvieši Eiropas armijās'', 12—13.

[5]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 101.

[6]Juškevics, ,,Maskavas latviešu pulki'', 3—4.

[7]Ibid., *Hercoga Jēkaba laikmets,* 312—17, 324—29, 553—55; Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 96, 100—101.

[8]Andersons, *Senie kurzemnieki,* 115, 254.

[9]Juškevics, ,,Kurzemes latviešu pulki'', X, nr. 2, 1—4; nr. 3, 1—4; Juškevics, ,,Latvieši Eiropas armijās'', 13.

[10]Ķempelis, 289—314; Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 159—64.

[11]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 164—65.

[12]Ibid., 267—70, 307; Arvēds Švābe, *Latvijas vēsture 1800—1914,* 95—96, 99, 104—105; Juškevics, ,,Latvieši Eiropas armijās'', 13.

[13]Andersons, ,,Latviešu lielgaballaivu bataljoni'', 58.

[14]Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 78—85, 90—93, 107—109.

[15]Ibid., 634.

[16]Ibid., 496—500.

[17]Ibid., 633.

[18]Ibid., 18—19.

[19]P.R.O., F.O. 371—21060, N1188/792/59 (1937); *Piektais gads,* 13; maj. Harijs Nātiņš, vēstule 1967.g. 28. februārī.

[20]*Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* 1, 28—30; Likerts, 71; L.C.K., kaste nr. 86— Armijas komandieŗa pavēle nr. 44 (1920.g. 10. jūl.), nr. 23 (1940.g. 22. aug.)

[21]*Kājnieku apmācības reglaments,* 16—17, 144, 155, 193, 211—13, 242—45, 274—75, 281—82; Rozenšteins, 219—95; Likerts, 71; *Kaŗa un laiku dienesta reglaments, 32—37, 165—66, 231—35, 312—13.*

[22]*Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* I, 92; Likerts, 70—72; Plkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1963.g. 23., 30. dec.; 1964.g. 17. feb., 2. martā; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 162—209, 218—86, 428—64, 484—522.

[23]N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[24]Likerts, 79.

[25]Plkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1963.g. 23., 30. dec.; 1964.g. 17. feb., 2. martā; Plkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, vēstules 1962.g. 19. jūl., 16. sept.

[26]Ibid. un Likerts, 69—70; Kapt. Oskars Caunītis, vēstule 1963.g. 21. martā; kapt. Kārlis Augstkalns, vēstules 1962. g. 8. un 28. aug.; 1967. g. 7. maijā.

[27]Likerts, 82—87.

[28]N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[29]M. Andersons, 11—13, 89, 95, 103, 107, 111; N.A., R.G. 165, 2115—DD—8/1; *Angļu 14. g. šautene,* 3, 18, 37.

[30]*Kaŗavīra rokas grāmata,* 167—91, 200—206; M. Andersons, 17, 21—22, 30—31.

[31]N.A., R.G. 165, 2115—DD—8/1.

[32]*Valmieras kājnieku pulka vēsture,* 398—99.

[33]N.A., R.G. 165, 2115—DD—8/1; Plkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1963.g. 23., 30. dec.; 1964. g. 17. be., 2. martā.

[34]Plkv.—ltnt. Jūlijs Ķikulis, jau minētās vēstules.

[35] Leonīds Uijerts, vēstule 1971. g. 12. okt.

[36]*Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.) — pulkv. Artūra Silgaiļa referāts; Kapt. Kārlis Augstkalns, vēstule 1967. g. 5. maijā; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971. g. 12. okt.; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 19—20; P.R.O., F.O. 371—22229, N329/329/59; 23606, N604/604/59.

[37]*Kaŗaspēka daļu organizācija un dienesti,* 32—37, 165—166, 231—35, 312—313.

[38]Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971. g. 12. okt.

[39]*I..M.E.,* II, 254—55; III, 529.

[40]Silgailis, *Latviešu leģions,* 347—54; *L.E.,* II, 1291, 1302.

NORMĀLAIS MIERA LAIKA KĀJNIEKU PULKS

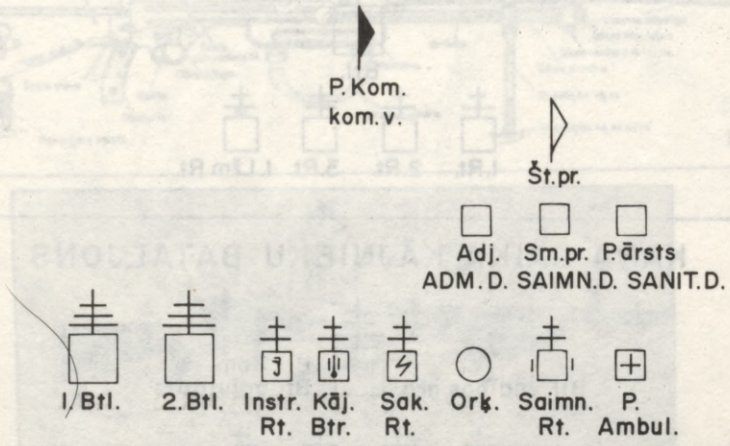

KARA LAIKA KĀJNIEKU PULKS

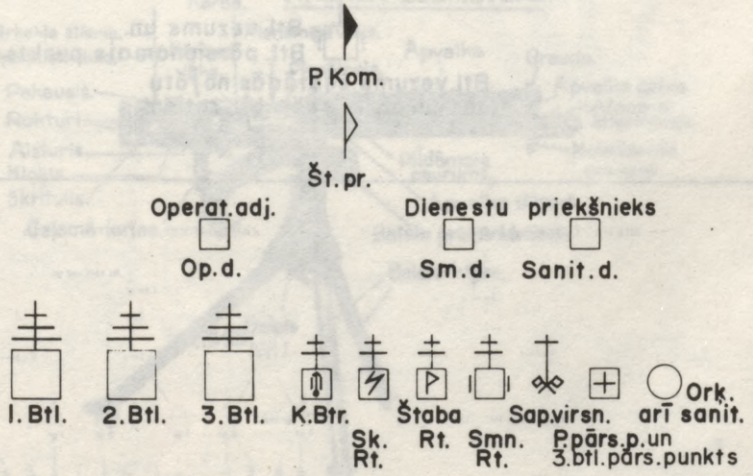

Normālais miera laika kājnieku pulks. Kara laika kājnieku pulks.
Normal peace-time infantry regiment. War-time infantry regiment.

MIERA LAIKA KĀJNIEKU BATALJONS

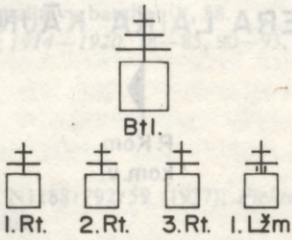

KAŖA LAIKA KĀJNIEKU BATALJONS

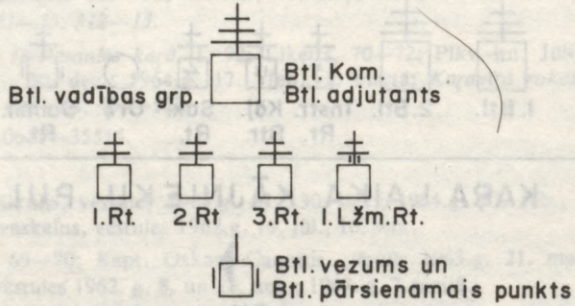

1

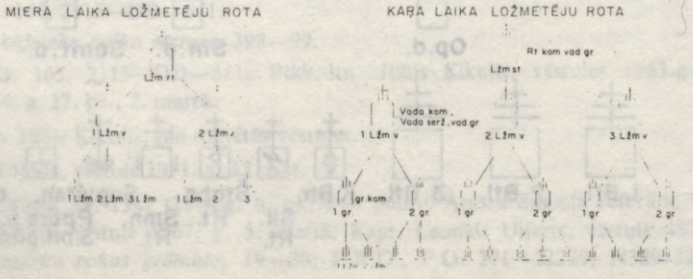

2

1) Miera laika kājnieku bataljons. Kaŗa laika kājnieku bataljons. Peace-time infantry battalion. War-time infantry battalion.
2) Miera laika ložmetēju rota. Kaŗa laika ložmetēju rota. Peace-time machine-gun company. War-time machine-gun company.

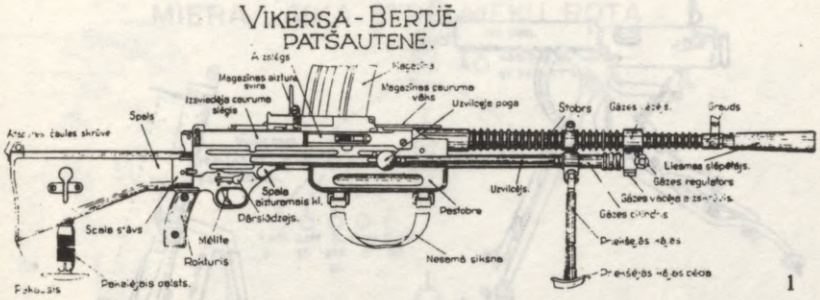

1

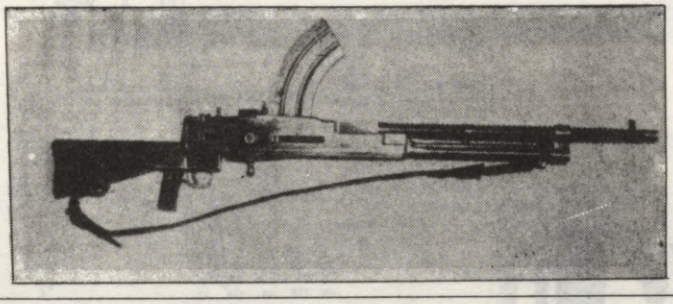

2

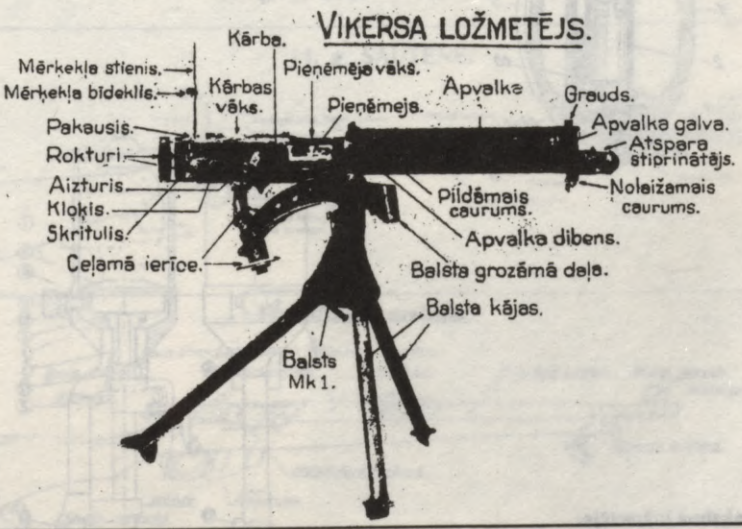

3

1) Vikersa-Bertjē patšautene.
Vickers-Bertier automatic rifle.
2) Latviešu konstruēta Brensona (Brenson, Bren) patšautene.
Automatic rifle constructed by the Latvian inventor Brensons (Bren).
3) Vikersa ložmetējs.
Vickers machine-gun.

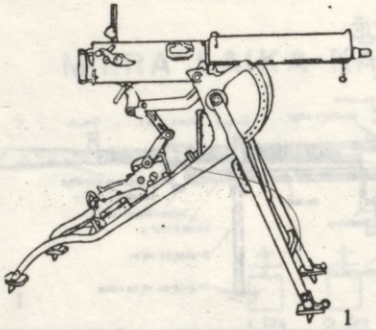

1

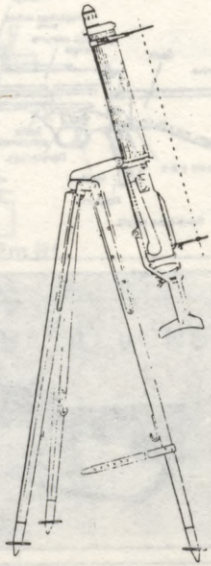

2

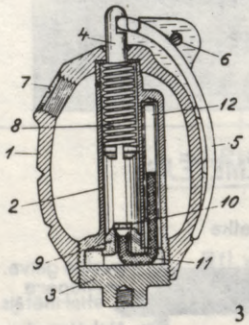

3

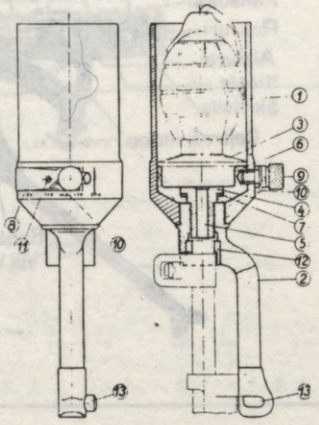

4

1) Maksīma ložmetējs.
Heavy machine-gun of Maxim type.
2) Vikersa zenītložmetējs.
Vickers antiaircraft machine-gun.
3) Milsa aizstāvēšanās rokas granāta.
Mills defense hand grenade.
4) 1914. gada šautenes granātstobrs.
1914 Rifle grenade (Mills).

MIERA LAIKA STRĒLNIEKU ROTA

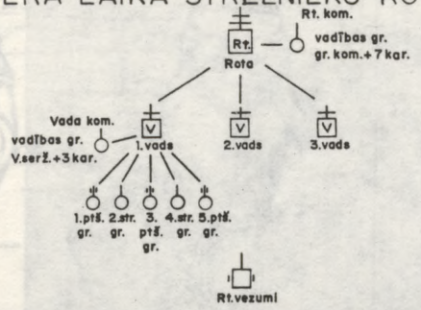

KAŖA LAIKA STRĒLNIEKU ROTA

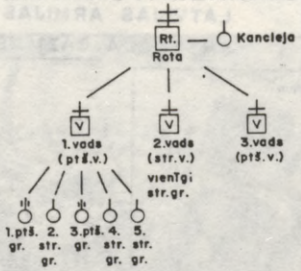

1

14. g. ŠAUTENE.

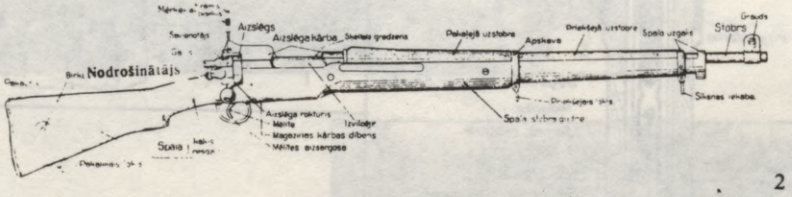

2

Lī-Enfilda karabīns.

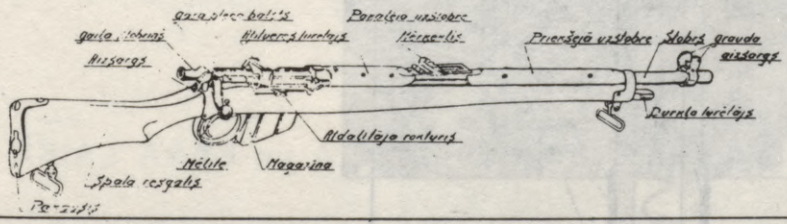

3

1) Miera laika strēlnieku rota. Kaŗa laika strēlnieku rota.
Peace-time rifle company. War-time rifle company.
2) 1914. gada šautene.
Ross-Enfield Rifle (1914).
3) Lī-Enfilda karabīns.
Lee-Enfield carbine.

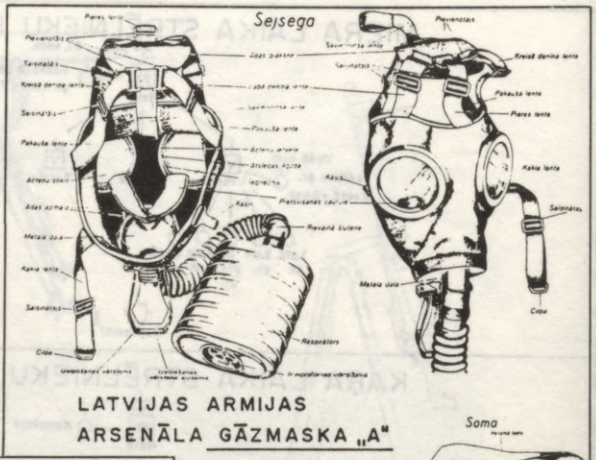

LATVIJAS ARMIJAS
ARSENĀLA GĀZMASKA „A"

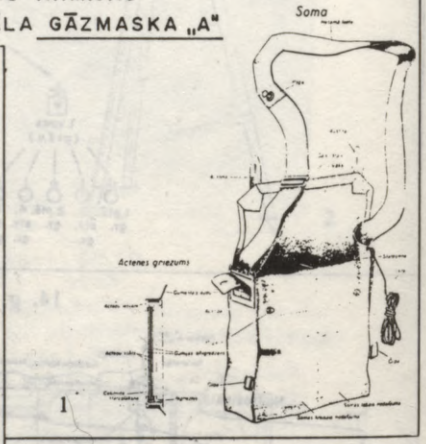

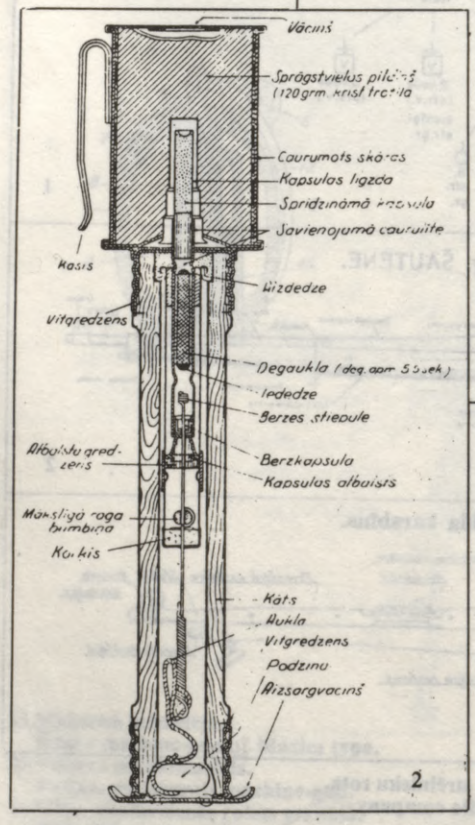

1) Latvijas armijas arsenāla gāzmaska „A".
Gas mask „A" of the Arsenal of the Army of Latvia.
2) Uzbrukuma rokas granāta.
Attack hand grenade.

1) Latviešu kaŗavīri kaujas ietērpā un gāzmaskās 1938. gadā.
Latvian soldiers with gas masks and camouflage equipment (garnished net sets) in 1938.
2) Latviešu ložmetēja apkalpe.
Latvian machine-gun crew.
3) Škodas kājnieku lielgabala izmēģināšana Litenes poligonā.
Škode infantry gun in the training ground of Litene.

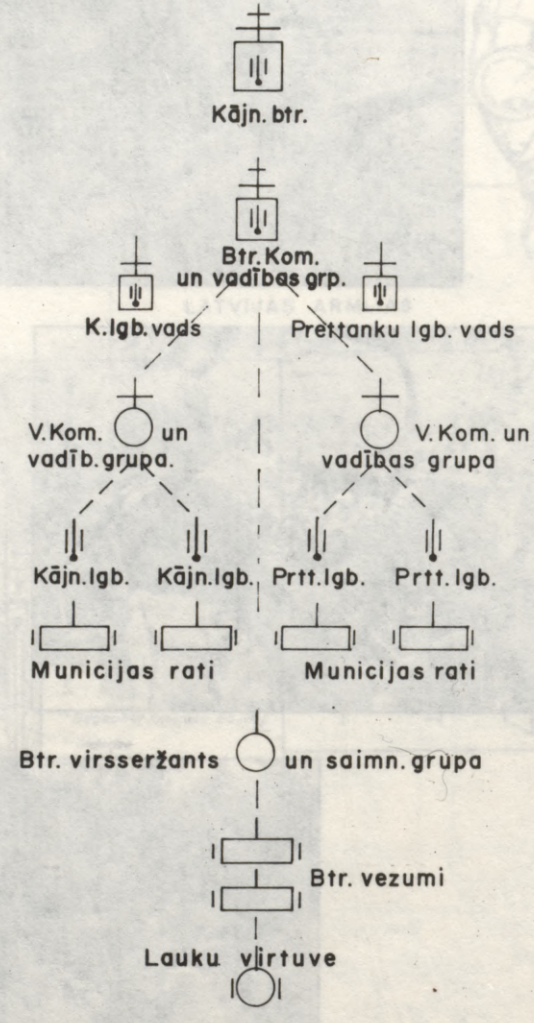

KĀJNIEKU BATERIJA MIERA un KARĢA LAIKĀ

Kājnieku baterija miera un kara laikā.
Infantry battery at time of peace and war.

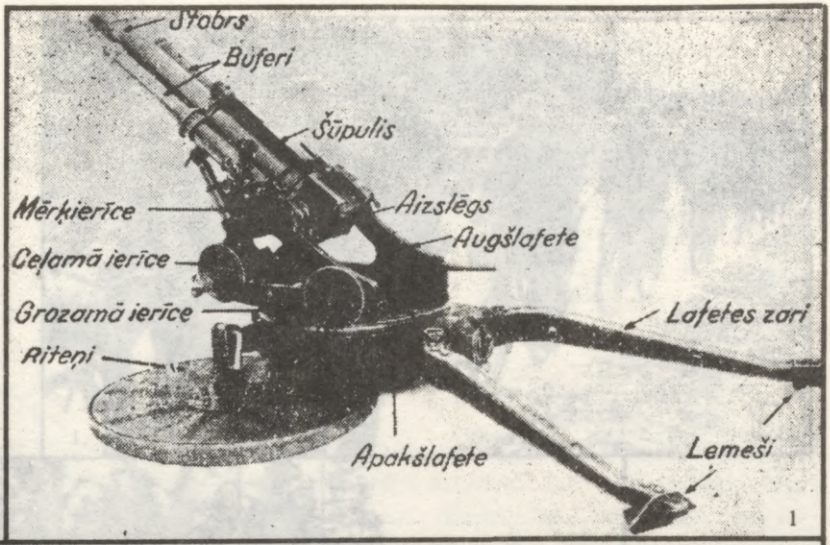

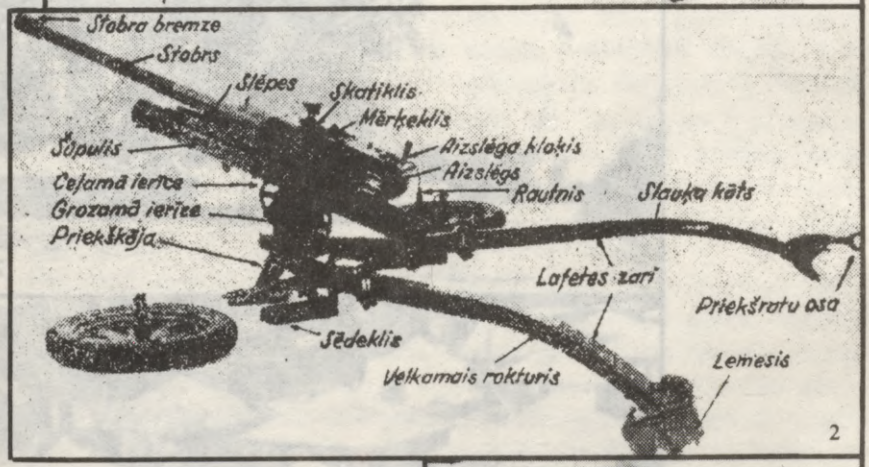

1) 7 cm Škodas kājnieku lielgabals.
   7 cm infantry gun of Škoda.
2) 47 mm Bēlera tipa prettanku lielgabals.
   47 mm Bohler type antitank gun.
3) Kājnieku prettanku lielgabals pozicijā.
   Infantry antitank gun in a position.

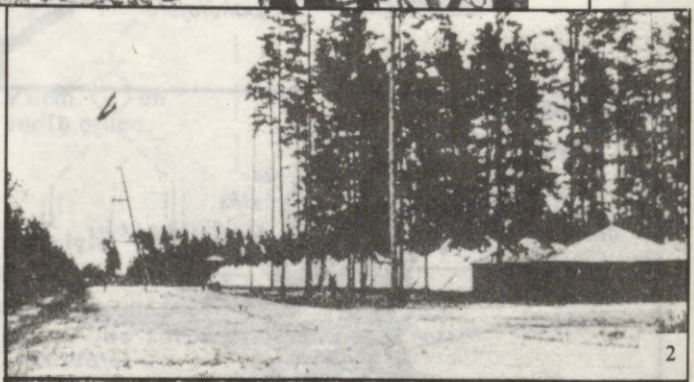

1) Latvijas armijas riteņbraucēju vienība.
Bicyclist unit of the Army of Latvia.
2) Latvijas armijas vasaras nometne Litenē 1930. gados.
Summer Camp of the Army of Latvia in Litene in 1930's.
3) Latvijas armijas vasaras nometne Litenē 1930. gados.
Summer Camp of the Army of Latvia in Litene in 1930's.

VI NODAĻA

JĀTNIEKI

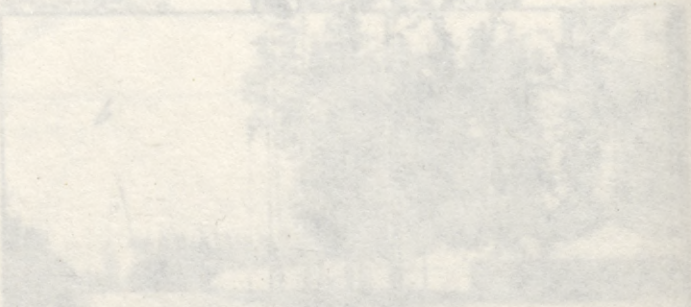

Vēsture

Archaioloģiski izrakumi un dainas liecina, ka jau seno latviešu kaŗaspēkā jātniekiem bijusi ievērojama nozīme.[1] Latviešu jātnieki bijuši arī Livonijas konfederācijas valstiņu kaŗaspēkā. Zemnieku jātnieku nodaļām bijusi zināma nozīme Livonijas kaŗos. 1503. gadā dokumentos minēti izcili latviešu jātnieki un nodaļu komandieŗi Buguļi, Butkūņi, Dragūni, Hermanis Dumpītis (Dumpiats, Dumpjans), Andrejs Gailis, Kalējs, Andrejs Peniķis, Sprosti un Tontegodes.[2] Livonijas kaŗa laikā 3.000 jātnieku cīnījušies arī Maskavas pusē.[3] Zināms skaits latviešu un igauņu jātnieku bijuši Zviedrijas armijā Vidzemes muižnieku kornetā, kas bijis aktīvs no 1610.—17. gadam Krievijā un Somijā.

Pēc 1617. gada redzam vēl kādu vidzemnieku jātnieku kornetu. 1617. gadā zviedru pusē pārgājis kurzemnieku jātnieku pulks pulkv. Volmāra Johana Fārensbacha vadībā, kuŗā bijis zināms skaits latviešu jātnieku, tāpat kā Rišāra Turona de la Šapela pulkā, kas operēja līdz 1623. gadam. Vidzemes muižniecības kornetu (Liffländske landsäterne) papildināja 1623. gadā, un tas piedalījās visās kaujās Vidzemē un Kurzemē pulkv. Hansa Vachtmeistera vadībā līdz 1626. gadam.

1621.—29. gadam operēja arī 5 Vidzemes zemnieku dragūnu rotas. Dragūni bija vieglāk bruņoti jājēji kājnieki. 1624./25. gadā saformēja arī 9 zemgaliešu vieglāk bruņotus kirasieru kornetus. 1630. gadā visus kornetus saformēja divos pulkos — Liffländigare un Curländigare — un nosūtīja uz Vāciju, pavisam 1200 vīru, ieskaitot 100 virsnieku, feldmaršāla Gustava Hurna (Horn) korpusā. Pulki smagi cieta Verbenes, Breitenfeldas, Lechas un Licenes kaujās. Pēc Juškēvica aplēses 35 gados 3.000—3.500 jātnieku zaudējuši dzīvības.[4]

Kurzemes hercogistē paliela latviešu kavalerijas vienība operējusi partizānu komandieŗa Lībeka vadībā 1658.—59. gadā kaŗā pret zviedr-

riem.[5] 1672. gadā Holandē operēja kurzemnieku bruņu jātnieku un dragūnu pulki prinča Frīdricha Kazimira vadībā, izceļoties kaujās pie Līras. 1676. gadā apvienoto latviešu brigādi — jātniekus, dragūnus un kājniekus — pārņēma princis Jēkabs, vēlāk princis Ferdinands. Vienības smagi cieta Senefas un Grēves kaujās. 1679. gadā kaŗaspēks, tagad vairs tikai pulka sastāvā, pārgāja Brandenburgas dienestā. Kauju laukos bija krituši ap 5.000 latviešu jātnieku un kājnieku.[6]

Latviešu strēlnieku brigādēs bija tikai jātnieku izlūku vienības, bet Padomju latviešu divīzijā darbojās Latviešu jātnieku pulks Jāņa Krišjāņa vadībā, Penzas latviešu jātnieku eskadrons un Vitebskas latviešu jātnieku pulks.[7]Padomju Latvijas armijā skaitījās 1. latviešu jātnieku pulks un dažas atsevišķas kavalerijas vienības, bet visām šīm vienībām trūka piemērotu zirgu.[8]

Latvijas nacionālās armijas 1. Jātnieku pulks

Latvijas nacionālās armijas 1. Jātnieku pulka vēsturi var sākt skaitīt ar 1919. gada 18. janvāri, kad izdeva pavēli par atsevišķas Jātnieku nodaļas radīšanu kapt. Arnolda Artuma-Hartmaņa vadībā. Pirmā latviešu jātnieku — izlūku nodaļa (30 vīri) faktiski gaitas sāka 24. janvārī kapt. Aleksandra Lēvinga (Löfving) vadībā. Šis krietnais Latvijas patriots bija zviedru tautības. 1. martā viņa nodaļu iekļāva pulkv. Oskara Kalpaka bataljona Jātnieku nodaļā, kuŗā tagad bija 61 vīrs. 9. martā nodaļu pārņēma Artums-Hartmanis. 10. martā Latvijas armijai pievienojās 2. eskadrons Vācijas ebrēju izcelsmes kapt. Oto Goldfelda (vēlāk Zeltiņa) vadībā. Vēlāk izveidojās vēl citas kavalerijas vienības. 15. maijā radās Kavalerijas divizions (231 jātnieks 3 eskadronos) Lēvinga vadībā. Šo vienību iekļāva pulkv.-ltn. Jāņa Baloža „dienvidnieku" brigādē, bet 28. jūnijā viens divīziona eskadrons kapt. Plan-Dubrovska vadībā pārgāja pulkv. Jorģa Zemitāna Ziemeļlatvijas brigādes pusē un piedalījās cīņās pret vācu Landesvēru. Šajā brigādē saformēja vēl divus citus eskadronus.

1920. gada 5. jūlijā jātnieku vienības pirmo reizi piedalījās plašākā parādē Rīgā. Šī diena vēlāk kļuva 1. Jātnieku pulka gada diena. Atbrīvošanas cīņu beigu posmā visās četrās kājnieku divīzijās un Latgales partizānu pulkā bija pa jātnieku eskadronam. 1921. gada aprīlī visus eskadronus nosūtīja uz Daugavpili un apvienoja 1. Jātnieku pulkā, ko pakļāva 4. Zemgales divīzijas komandieŗa virspārraudzībā. Par pirmo pulka komandieri iecēla pulkv. Jāni Skujiņu. Jātnieku vienības ieguva dzeltenas zīmotnes un cepuŗu atlokus.

Pulkā izveidoja 5 ierindas un 1 instruktoru eskadronu, sapieŗu, sakaru un saimniecības komandas. Katrā eskadronā bija līdz 100 vīru. Eskadroni sadalījās vados, vadi grupās, grupas — posmos. Visā pulkā bija ap 700 zirgu un 700 vīru. Pulka apbruņojums bija jaukts — vācu un angļu sistēmas karabīni, patšautenes un ložmetēji. Visus transporta līdzekļus vilka ar zirgiem. 1921. gadā vācu ieročus aizstāja ar Lī-Enfīlda (*Lee-Enfield*) karabīniem, Madsena sistēmas patšautenēm un Vikersa (*Wickers*) smagajiem ložmetējiem. Kaŗavīrus apgādāja ar franču parauga bruņu cepurēm. Vācijā nopirka 300 kavalerijas zirgus papildinājumiem. Normāliem apstākļiem atjaunojoties, sugas zirgus audzināja un pirka Latvijā.

1922. gada 5. jūlijā pulks ieguva standartu un devīzi („Dievs, tēvija, pulks"). 1. septembrī ierindā stājās pirmie 28 leitnanti un 6 kadeti pēc Kaŗa skolas jātnieku nodaļas beigšanas. Pulka otrs komandieris pulkv. Vilhelms Kārkliņš nopietnu uzmanību pievērsa rēguļārām apmācībām un zirgu sastāva uzlabošanai. Trešā komandieŗa pulkv. Jāņa Ceplīša (1923.—32.g.) laikā ievērojami uzlabojās pulka virsnieku, instruktoru un jātnieku kvalitāte. Pēdējie trīs komandieŗi — pulkv. Hermanis Buks (1932—39), pulkv. Alberts Liepiņš (1939—40) un pulkv. Jānis Puksis (1940) bija augstāko militāro izglītību ieguvuši kavalerijas virsnieki. Viņi aizstāja novecojušo krievu jāšanas skolu ar moderno rietumu audzināšanas skolu. Kādreizējā bruņojuma sastāvdaļa — 3 m gaŗš pīķis un apm. 1 m gaŗš zobens bija vairs tikai tradicionāli dekorātīvi ieroči. Buks un Liepiņš mēģināja jau daļēji anachronisko kaŗaspēka daļu modernizēt, to motorizējot un piemērojot jaunām tehniskām prasībām. Līdzekļu trūkuma dēļ to nebija viegli īstenot. Jātnieku kaŗaspēks tagad izdarīja arī plašus manevrus Krievijas pierobežā un Latgales ezeru, sevišķi Dagdas rajonā.

Divus eskadronus pārvietoja uz Jelgavas rajonu, radot pamatu kaŗa laikā formējamam 2. Jātnieku pulkam. 1924. gadā Svētes muižā pie Jelgavas sagatavoja telpas 250 zirgiem un 96 kaŗavīriem. Tur izvietoja Remonta eskadronu, kur zirgus iejādīja 4 virsnieki, 15 instruktori un 60 kareivji. Kā zirgu, tā jātnieku sagatavošanai bija nepieciešams ļoti ilgs laiks. 1929. gadā no Daugavpils uz Jelgavu pārcēlās 5. eskadrons ar 186 zirgiem. Tā uzdevums bija netālajā Rīgā eskortēt arī ārzemju diplomātus viņu akreditēšanās gadījumā un citu valstu galvas viņu viesošanās gadījumā, kā arī reprezentēt jātnieku kaŗaspēka daļas lielajās parādēs. 1932. gadā no Daugavpils uz Jelgavu pārcēlās arī 1. Jātnieku pulka komandieŗa palīgs, jo pēc toreizējā jaunā mobilizācijas plāna Jelgavā un Svētē novietotās kavalerijas vienības paredzēja izmantot par bazi jau minētajam 2. (vai Rezerves) jātnieku pulkam.

Starplaikā 1. Jātnieku pulks izveidojās 2 divīzionu sastāvā. Katrā divīzionā izveidoja arī 1 ložmetēju eskadronu. Katrā no šiem eskadroniem bija 5 vadi, un katrā vadā 2 ložmetēji. Sākumā ložmetējus un municiju pārvietoja ar zirgiem, bet vēlāk ložmetēju un municijas pārvietošanai pagatavoja speciālus nastu seglus un kā ložmetējus, tā municiju pārvietoja ar speciālu nastu zirgu palīdzību. Pulkā tagad bija 1.200 vīru un 1.200 zirgu, kā arī 20 ložmetēju.

1938. gadā pulku sāka tālāk modernizēt, un abos divīzionos izveidoja arī pa vienam Riteņbraucēju eskadronam, kuŗos katrā bija arī pa vienam ložmetēju vadam ar 4 ložmetējiem katrā. Pulkā tagad bija 28 ložmetēju. Ložmetēju vadu pārvadāšanai bija paredzēti automobiļi, bet vēl 1939. gadā vadus uz PSRS pierobežu pārvietoja ar zirgiem, jo automobiļu vēl nebija.

Pulku izveidoja, tajā saliedējot agrākos atsevišķos eskadronus. Daži virsnieki nebija piemēroti saviem uzdevumiem pietiekamas izglītības vai speciālo zināšanu trūkuma vai arī rakstura īpašību dēļ. Tos drīz atvaļināja vai pārvietoja citur. Jauno virsnieku sagatavošanas programma bija smaga un gandrīz vai pārslogota ar teorētiskām un praktiskām apmācībām. Tradicionālo pīķu lietošanu izbeidza 1927. gadā. Pulkā valdīja ļoti stingra disciplīna. Ar saviem jātnieku virsniekiem Latvijas armija varēja lepoties citu valstu kavalerijas virsnieku vidū. Instruktorus sagatavoja speciālos instruktoru kursos. Jaunos virsniekus trenēja arī speciālos virsnieku jāšanas apmācības kursos. Pēdējos neatkarības gados lielu uzmanību pievērsa arī nacionālpolītiskai audzināšanai.

Daļa virsnieku beidza Polijas un Francijas kavalerijas skolas un arī Latvijas augstāko kaŗa skolu. Nodibinājās draudzīgas attieksmes ar Polijas 22. ulānu, Lietuvas 1. dižkunigaikšķienes Birutas, Igaunijas 1. jātnieku, Somijas un Zviedrijas kavalerijas pulkiem. Notika bieža virsnieku un pieredzes apmaiņa. Atsevišķus 1. Jātnieku pulka virsniekus piekomandēja Francijas, Polijas, Zviedrijas, Somijas un Igaunijas kavalerijas pulkiem. Latvijas 1. Jātnieku pulkā laiku pa laikam darbojās arī piekomandēti citu valstu virsnieki — igauņu, poļu, pat pāris angļu un kāds japāņu virsnieks.

Sākot ar 1928. gadu, latviešu jātnieki piedalījās starptautiskajās jāšanas sacīkstēs Insterburgā un Āchenē — Vācijā, Varšavā — Polijā, Budapeštā — Ungārijā un Tallinā — Igaunijā. Galvenais jātnieku sportistu organizātors bija Armijas zirgu sporta klubs. 1933. gadā Latvijas zirgu sporta vienību uzņēma Starptautiskajā jāšanas sporta savienībā. Sacensībās ar Polijas, Igaunijas, Vācijas, Zviedrijas, Francijas un Norvēģijas jātniekiem latviešus atzina par starptautiskas klases jātniekiem, kaut gan latviešiem vēl bija maz krietnu zirgu. Pulka apmācībām ļoti

noderēja 10 km. gaŗais Daugavpils poligons. Uzmanību zirgu sportam pievērsa arī Rīgas hipodroms.

Jātnieku pulka ietērps bija aizsargkrāsā, līdzīgi pārējām armijas vienībām, bet zīmotnes bija oranži dzeltenas. No 1929.—1939. gadam virsniekiem bija arī krāšņs svinību ietērps — tumši zilas krāsas huzāru ietērps ar tresēm uz augsti popētām īso svārku krūtīm, sudrabotām auklām vītu jostu ar grezniem pušķiem un sudraba auduma lenti ar patronu kārbiņām šķērsām pāri kreisajam plecam. Bruņu cepures bija franču parauga, bet vēlāk lietoja arī vācu parauga bruņu cepures. 1922. gada 5. jūlijā Latvijas tirgotāju savienība pasniedza pulkam greznu standartu ar devīzi: „Dievs, Tēvija, Pulks." 1935. gadā Kalpaka bataljona Jātnieku nodaļa nodeva pulkam glabāšanai arī savu standartu ar devīzi: „No zobena saule lēca."

Latvijas neatkarības beigu posmā pulkā bija 2 divīzioni, katrā 2 zobenu, 1 ložmetēju un 1 riteņbraucēju eskadrons. Atsevišķā stāba eskadronā bija saimniecības, sapieŗu un sakaru komandas. Zobenu eskadronā bija 4 vadi, katrā 2 grupas. Riteņbraucēju eskadronā bija 3 vadi. Jelgavā joprojām atradās 5. Zobenu un Remonta eskadrons. Pulkā bija pavisam 3.000 vīru, ieskaitot 60 virsniekus. Apbruņojumā bija 28 smagie un 40 vieglie automatiskie ieroči. Zemgales artilerijas pulkā bija arī viena jātnieku baterija ar 4 parastajiem angļu 18 mārc. lielgabaliem, bet artileristiem šajā baterijā bija kavalerijas zirgi. Kaŗa laikā jātnieku bateriju bija paredzēts apgādāt ar 47 mm prettanku lielgabaliem. Pēc amerikāņu izlūku dienesta ziņām, 1938. gadā 1. Jātnieku pulkā vēl bija tikai 71 virsnieks un 883 vīri.

Pulku bija paredzēts mechanizēt iespēju robežās. Pēc armijas stāba norādījumiem sākumā izveidoja riteņbraucēju vienības, kuŗas ziemā apmācīja darbībai uz slēpēm. Praktiski riteņbraucēju un jātnieku vienību sadarbību apgrūtināja apvidus, kur riteņbraucēju vienībām bija grūtāk operēt nekā jātnieku vienībām. Divritenis nav lietojams dubļainā un smilšainā ceļā, nomoka braucēju pret kalnu, nav lietojams purvainā apvidū, labības laukos, pļavās, krūmainā un mežainā apvidū, ziemas laikā u.t.t. Divritenis bija labi izmantojams aizmugurē, bet ne frontē. 1941. gadā liktenīgo dienu nojautās kapt. Konrādam Kārkliņam ar 2. Riteņbraucēju eskadronu bija pavēlēts sagatavoties pretošanās operācijām iebrūkošajai sarkanarmijai. Sagatavošanās vingrinājumos riteņbraucēji tomēr ne reizi neuzsēdās uz divriteņiem, jo tas kavēja kā rokām, tā kājām doto uzdevumu veikt un bija lieka nasta apvidū un ierakumos. Tā kā Padomju Savienībā un rietumu zemēs kavaleriju sāka aizstās moto-mechanizētās un tanku vienības, Daugavpilī novie-

toja 3. tanku rotu, un Jātnieku pulku sāka apmācīt sadarbībai ar tanketēm. Latvijas armijai tomēr nebija nekādu cerību iegādāties un uzturēt lielāku skaitu tanku. Savukārt automobiļu trūkums un nepilnīgais apbruņojums, sevišķi tanku apkarošanā, radīja armijas vadībai nopietnas bažas. Kara laikā statiem paredzētais sastāvs attiecīgo ieroču transporta līdzekļu trūkuma dēļ nebija pārbaudīts ne novietnē, ne manevros. Kaut gan morāliski Jātnieku pulks bija labi sagatavots, materiālo līdzekļu trūkuma dēļ un pašos pamatos mainījušos modernā kara apstākļos tā kaujas spējas būtu bijušas ļoti ierobežotas.[9]

Latvijas armijas reglamenti paredzēja, ka jātnieki izlūkotu, apsargātu un izcīnītu kaujas kopā ar citām ieroču šķirām vai patstāvīgi. Zirgu dēļ jātnieki bija kustīga, ar spēcīgiem uguns ieročiem apgādāta ieroču šķira. Jātnieki varēja darboties jāšus un kājniekos. Apsardzībā un kaujā viņi parasti darbojās kā kājnieki, izlūkošanā gan jāšus, gan kā kājnieki. Viņi bija bruņoti ar karabīniem, automatiskiem ieročiem, rokas granātām un zobeniem, un vajadzības gadījumā arī ar lielgabaliem. Jātniekiem bija arī ierakšanās rīki un pretķīmiskās aizsardzības līdzekļi.

Jātnieku kustīgums atļāva viņiem darboties platās frontēs, ātri pārvietot savus spēkus un uguns ieročus. Tas radīja iespēju pretinieku maldināt un pārsteigt. Normālais jātnieku pārvietošanās ātrums bija 8 km stundā, jājot pārmaiņus 10 minūtes soļos un 5 minūtes rikšos. Paātrināts kustības ātrums bija 10 km stundā. Vidējais dienas pārgājiena attālums bija 60 km, bet diennaktī jātnieki varēja pārvarēt līdz 100 km lielus attālumus, nezaudējot kaujas spējas. Šādu piepūli viņi gan varētu izturēt tikai 2—3 dienas.

Izcila jātnieku īpašība bija izdarīt triecienu jāšus, bet pret uzbrūkošu tanku karaspēku jātnieki bija bezspēcīgi. Poļiem bija lielisks kavalerijas karaspēks, kas būtu labi noderējis operācijām PSRS un Polijas pierobežā, bet liktenis bija lēmis tam aizstāvēties pret vācu tanku kolonnām un to nāvējošo uguni. Pirmajā II Pasaules kara dienā, 1939. gada 1. septembrī, kaujā pie Krojantiem 18. poļu ulānu pulkam bija uzdots segt atejošos kājniekus. Pēc iesaistīšanās kaujā poļu jātniekiem negaidīti uzbruka liela vācu tanku vienība. Poļiem nebija iespējas ne aizturēt zirgus, ne mainīt virzienu. Poļu ulāniem vienīgā iespēja bija ar izvilktiem zobeniem iespējami ātri aulekšot cauri tanku nāvējošās apšaudes laukam uz tuvāko paslēptuvi. Tas tomēr nenozīmē, ka jātniekiem vairs nebija nekādas nozīmes kaujas laukā, sevišķi agrārajās zemēs.

Jātniekiem vēl joprojām izcila nozīme bija zemes izlūkošanā, ko viņi varēja veikt patstāvīgi vai sadarbībā ar aviāciju. Izlūkošanu viņi va-

rēja veikt nepārtraukti. Atsevišķas patruļas izsūtīja 10—15 km tālu, bet izlūkošanas vienības pat 40—50 km tālu. Kājniekiem nonākot saskarē ar pretinieku, jātnieki turpināja izlūkošanu atklātā flankā.

Bija paredzēts, ka kauju jātnieki izcīnītu gan patstāvīgi, gan sadarbībā ar citām ieroču šķirām. Uzbrukumā jātnieki nodrošināja flankus, darbojās ienaidnieka flankos vai aizmugurē, uzturēja sakarus ar uzbrucējām vienībām un vajāja sakauto pretinieku. Uzbrūkot ienaidniekam atklātos flankos vai aizmugurē, viņi darbojās vai nu kājniekos ar uguni vai, izmantojot pārsteigumu, metās triecienā jāšus. Sakauto pretinieku vajāja, cenšoties apiet vai lauzties cauri viņa arjergarda vienībām, lai nogrieztu tām atkāpšanos.

Aizstāvēšanās poziciju ieņemšanas un noorganizēšanas laikā jātnieki parasti izlūkoja un kavēja pretinieka pievirzīšanos aizstāvēšanās pozicijai. Ienaidnieka uzbrukuma laikā jātnieki apsargāja atklātus flankus un pozicijas mazsvarīgākos iecirkņos vai arī veidoja kustīgu rezervi. Ienaidnieka pievirzīšanos aizstāvēšanās pozicijai jātnieki kavēja, turpinot vilcinošu pretošanos vai izveidojot sprostojumus.

Tādi bija jātnieku uzdevumi pirms I Pasaules kara, pat vēl Pasaules kara, Latvijas atbrīvošanas un Krievijas pilsoņu kara laikā. II Pasaules kara norišu ietekmē daudzi militārie plānotāji norāda, ka modernos kara apstākļos pret motorizētām un mechanizētām lielvalstu armijām jātnieku vienībām nav vairs gandrīz nekādu operāciju iespēju, atskaitot aizmugurē.

Šos uzskatus apstrīd jātnieku pulka virsnieks kapt. Konrāds Kārkliņš. Viņš norāda, ka Austrumeiropas mazajām agrārajām valstīm nav iespējams izveidot un uzturēt lielu tanku karaspēku. Viņš pareizi aizrāda, ka apstākļiem piemēroti izmantoti kavalerijas spēki nebija zaudējuši savu nozīmi arī II Pasaules karā. Poļu jātnieki cīnījās pie Ungārijas robežām arī tad, kad viss kājnieku karaspēks jau atradās vācu gūstā. Jātnieku padomju karaspēka vienībām bieži bija izcila nozīme kaujās pie Maskavas, Vjazmas un Staļingradas. II Pasaules kara beigās, kad austrumu frontē apstājās visi tanki un lidmašīnas, kad pietrūka degvielu un dziļās sniega kupenas līdz ar stindzinošu salu apturēja katru normālu darbības iespēju, zirgs bija vienīgais palīgs un glābiņš kā vācu, tā padomju armijas vienībām.[10]

Saskaņā ar Latvijas armijas mobilizācijas plāniem 1. Jātnieku pulkam bija jādodas uz kaujas lauku 5 stundu laikā. Pulka uzdevums bija kopā ar robežsargu vienībām, aizsargiem, policiju un sedzējām kājnieku vienībām kavēt ienaidnieka iebrukumu Latvijā no austrumu puses. Jau miera laikā attiecīgie komandieri izstudēja vēlamos darbības virzienus, uztvērējas pozicijas, ierīkoja atbalsta punktus un ceļus. Pēc tam

kad mobilizētās armijas vienības būtu nodibinājušas rēgulāru fronti, jātniekus paredzēja atvilkt zaudējumu aizstāšanai un izmantot kā kustīgu rezervi radušos spraugu aizpildīšanai un citu negadījumu novēršanai kā slēgtu vienību.

1939. gada rudenī, kad sākās vācu iebrukums Polijā, Jātnieku pulka I divīzionu un Instruktoru eskadronu izvietoja Latvijas un Polijas pierobežā. Robežu nocietināja, iekārtoja lauku ierakumus un izbūvēja automatisko ieroču novietnes. Jātnieki uztvēra poļu armijas un arī civīlo bēgļu plūsmu un pārņēma poļu atnestos ieročus. Kad Latvijā sāka iekārtot krievu bazes, pulka abus riteņbraucēju eskadronus izsūtīja uz Padomju Savienības pierobežu par segvienībām. 1940. gada jūnija dienās divi pulka eskadroni vairākas dienas jāšus ar izvilktiem zobeniem pie pleca patrulēja Daugavpils ielās, palīdzot samulsušajiem un skaita ziņā niecīgajiem policijas spēkiem uzturēt kārtību pilsētā.[11]

Kaŗa laikā Latvijas armijā bija paredzēti divi jātnieku pulki, bet pēdējā neatkarības posmā plānotāji ielēsa tikai jātnieku izlūku eskadronus septiņās kaujas divīzijās. Operātīvā daļa bija skeptiska par lielāku jātnieku vienību ilgu pastāvēšanu ienaidnieka uzbrukuma gadījumā. Teorētiski jātniekus iedalīja armijas, divīziju un pulku jātniekos. Armijas jātniekos bija paredzēti jātnieku pulki un atsevišķi divīzioni, divīzijas jātniekos — divīzijas eskadroni un pulkos — jātnieku vadi. Divīzijas jātniekiem bija paredzēta sadarbība ar riteņbraucējiem un kaujas ratiem, kas praktiski bija grūti iespējama.

Ideālos apstākļos Jātnieku pulkā kaŗa laikā būtu bijuši 1597 vīri (62 virsnieki). Pulkā būtu stābs (komandieris ar 7 vīriem), stāba eskadrons (orķestris, sapieŗu vads, sakaru vads, eskadrona komandieŗa vads un saimniecības komanda) — 100 vīri, saimniecības eskadrons (sanitārais, mantu, pārtikas, municijas vezumu un eskadrona komandieŗa vads) — 110 vīri, automobiļu vads (12 automobiļi 2 grupās), divi divīzioni (katrā divi zobenu, 1 riteņbraucēju un 1 ložmetēju eskadrons, tanku vads un jātnieku baterija), katrā 615 vīri un neliela sakaru grupa. Zobenu eskadronā būtu 130 vīru, ložmetēju eskadronā — 134 vīri, ieskaitot arī 1 jātnieku bateriju. Tanku vadā būtu 3 tanketes, 3 pussmagie automobiļi, 1 motocikls un 20 vīri. Viena tankete būtu bruņota ar lielgabalu, pārējās būtu pa ložmetējam. Atsevišķā baterijā būtu 4—18 märc. lielgabali, kamēr ložmetēju eskadronu baterijās būtu 4—47 mm prettanku lielgabali. Kaujas vienībās tātad būtu 1462 vīri, 1231 zirgs, 6 tanketes, 8 angļu 18 märc. un 8—47 mm lielgabali, 26 automobiļi, 14 motocikli un 290 velosipedi. Atskaitot moderno bruņojumu, 1. Jātnieku pulks jau miera laikā bija faktiski gandrīz pilnā kaujas sastāvā.[12]

Aizsargu jātnieku vienības veidoja bazi septiņu kaujas divīziju izlūku eskadroniem. Jau miera laikā visām kājnieku divīzijām piekomandēja piedzīvojušus vecākus jātnieku virsniekus ar uzdevumu divīziju teritoriālās robežās apzināt un organizēt aizsargu jātnieku vienības un izveidot jātnieku apmācības aizsargu nodaļās. Dažos aizsargu pulkos, kā to redzēsim tālāk, bija ne tikai atsevišķi jātnieku eskadroni, bet pat divīzioni, kaut gan dažos citos pulkos bija tikai atsevišķi vadi. Jau 1927. gadā 3. Latgales un 4. Zemgales divīzijai bija piekomandēti jātnieku virsnieki sakaru izveidošanai starp aizsargiem un armiju. Katru gadu Jātnieku pulkā organizēja 2—3 nedēļu ilgus aizsargu jātnieku virsnieku kursus. Pasvītroja mazo vienību (izlūku un aizsardzības patruļu) darbību. Pulka virsnieku vadībā aizsargu jātnieku virsniekiem sagādāja iespējas komandēt apmācītos jātniekus, pēc kam novērtēja viņu spējas dažādiem pienākumiem un amatiem. Liktenīgajās 1940. gada dienās 3. Latgales divīzijas jātnieku eskadronu veidoja aizsargu jātnieki, kuŗiem bija pašiem savi ieroči.

No aizsargiem formējamos jātnieku divīzionos kaŗa laikā būtu 703 vīri (26 virsnieki) katrā, no kuŗiem kaujas vienībās būtu 626 vīri. Divīzionā būtu divīziona grupa, sakaru vads (ar centrālo un 3 mazo līniju, sakaru un strādnieku grupām), 2 zobenu, 1 riteņbraucēju un 1 ložmetēju eskadrons un tanku vads. Tās, protams, bija tikai teorētiskas aplēses. Katrā zobenu eskadronā paredzēja 130, riteņbraucēju eskadronā 180, ložmetēju eskadronā arī 130 un tanku vadā 20 vīru. Divīzionā būtu 447 zirgi, 3 tanketes, 7 automobiļi, 4 motocikli un 145 velosipedi. Šie skaitļi norādīja zināmus mēģinājumus kavalerijas vienības kaut cik motorizēt un mechanizēt, bet ir arī zināms, ka tanku, automobiļu un prettanku lielgabalu faktiski nebija.[13]

Moto-mechanizētās vienības

Veiklai manevrēšanai modernās armijās bija nepieciešamas kustīgas vienības. Jātnieku vienības piederēja pie kustīgām vienībām, bet, kā to liecina pulkv. Arvīds Krīpens, Latvijas armijas stābā pēdējos neatkarības gados tām nopietnu uzmanību vairs neveltīja. Viņš raksta, ka jātnieku vienības paturēja ne tik daudz taktisku apsvērumu dēļ, kā tāpēc, ka nespēja atbrīvoties no kavalerijas romantikas. Viņš raksta, ka tāda pati situācija bijusi Polijā, kuŗas bruņotajos spēkos II Pasaules kaŗa sākumā vēl bija 40 kavalerijas pulki. Situācija nav bijusi labāka Lietuvas armijā.

Kavalerijas speciālists kapt. Konrāds Kārkliņš uzskata Krīpena spriedumu par pārāk vienpusīgu un subjektīvu. Viņš atgādina, ka II Pasau-

les kaŗā jātnieku vienības bija 19 valstīm — Padomju Savienībai, Vācijai, Polijai, Francijai, Italijai, Rumānijai, Ungārijai, Lielbritanijai, Japānai u.t.t. Vācu bruņotajos spēkos II Pasaules kaŗā bija 2.700.000 zirgu, Padomju Savienības bruņotajos spēkos — 3.500.000 u.t.t. Vācu bruņotie spēki visā kaŗa laikā zaudēja caurmērā 865 zirgus dienā, bet Staļingradas ielenkumā bojā gāja 52.000 zirgu ar jātniekiem. Šie skaitļi liecina, ka zirgi nebūt nebija bez savas nozīmes.

Latvijas apstākļos zirgu nozīmi bruņotajos spēkos veicināja arī saimnieciskā motīvācija. Latvijai, tāpat kā tās kaimiņiem, bija zirgi un zirgu barība, bet Latvija neražoja automobiļus un benzīnu. Kaŗa apstākļos tanku formācijas neapšaubāmi būtu bijušas visefektīvākās, bet Latvijas valdība nespēja atļauties iegādāties tankus kaut cik nopietnā skaitā, un vislielākās rūpes sagādāja degvielu apgāde. Latvijas puslīdz labie ceļi radīja lielas iespējas automobiļu transportam, bet Latvijas rūpniecība tikai pēdējos neatkarības gados bija sākusi ražot Ford-Vairoga tipa spēkratus, tādēļ armijas vadība sevišķu uzmanību pievērsa velosipedistu un motociklistu vienībām kā samērā lētām formācijām kustības palielināšanai Latvijas bruņotajos spēkos.

Sākot armijas mechanizāciju un motorizāciju, Latvijas armijas stābs pārejas laikā paredzēja izmantot 3 un vēlāk 4 riteņbraucēju bataljonus, lai gan šīs vienības gandrīz nebija iespējams izmantot apvidū. II Pasaules kaŗā riteņbraucēju vienības izmantoja arī lielvalstu armijās, ieskaitot Vācijas bruņotos spēkus. Latviešu kaŗavīrus riteņbraucēju bataljoniem pa daļai sagatavoja jau Aizsargu organizācijā. Kaŗa laikā riteņbraucēju bataljonā teorētiski bija paredzēti 685 vīri (25 virsnieki), kaut tieši kaujas vienībās būtu 660 vīri (20 virsnieki). Bataljonā būtu stābs, sakaru vads (45 vīri), bataljona komandieŗa vads, 3 strēlnieku un 1 ložmetēju rota. Strēlnieku rotā būtu rotas komandieŗa un 3 kaujas vadi, kopā 140 vīri (4 virsnieki). Ložmetēju rotā būtu 180 vīri (5 virsnieki) un vads ar 1 prettanku lielgabalu un 1 mīnumetēju grupu. Bataljonā būtu 3 automobiļi, 5 motocikli, 469 velosipedi, 2 47 mm prettanku lielgabali, 2 81 mm Stoksa mīnumetēji, 176 rokas granātas un 120 apgaismošanas raķetes. Jāpiezīmē, ka divriteņus Latvijā ražoja armijas vajadzībām pietiekamā skaitā.[14]

Jātnieku pulku paredzēja nākotnē aizstāt ar motociklistu vienībām. Jātniekus Latvijas apstākļos varēja labi apgādāt, bet arī viņi valstij izmaksāja dārgi, nespēja veikt tālas distances ātrā laikā un nespēja efektīvi cīnīties pret labi apbruņotu pretinieku ar automatiskiem ieročiem, artileriju un tankiem.

Pēdējos gados Latvijas armijas vadība sāka pārbaudīt motociklus ar sānu atbalstu, kas varēja braukt pa šķēršļotu apvidu un šaut braucot. Riteņbraucēju vienības stundā varēja veikt 8—10 km attālumu naktī; slēpētāju vienība 7 km stundā dienā un 5 km stundā naktī. Diennaktī šīs vienības normālos apstākļos pārvarētu 70 km attālumu un forsētā gājienā 90 km. Motociklistu vienības toreizējos apstākļos nobrauktu 30 km stundā dienā, 15 km stundā naktī, normāli pārvarot 80 km diennaktī — forsētā braucienā 120 km. Degvielu trūkuma dēļ Latvijas armija lielākas motociklistu vienības nevarētu atļauties.[15]

1940. gada augustā un septembrī Latvijas armiju pārvēršot padomju 24. territoriālajā latviešu korpusā, 1. Jātnieku pulku tajā ieskaitīja kā 20. kavalerijas pulku, bet jau drīz šo pulku izformēja.[16]

II Pasaules kaŗš liecināja, ka kavalerijas vienībām tanku un aviācijas iedarbībā vairs nebija agrākās nozīmes. Agrārās zemēs ierobežotos apstākļos kavalerijas vienības vēl tomēr varēja veikt zināmus uzdevumus, un kaŗa beigās vairākas rūpniecības lielvalstis bija spiestas izmantot zirgus, kad bija radies katastrofāls benzīna, gumijas un spēkratu daļu trūkums, un vietās, kur klimatiskie apstākļi apgrūtināja motorizēto vienību darbību. Riteņbraucēju un motociklistu vienības varēja izmantot tikai ierobežotiem uzdevumiem zemēs, kur bija labs ceļu tīkls, pie kādām piederēja arī Latvija. Kājniekus arvien vairāk motorizēja, pārvietojot strauji un lielās distancēs no vienas vietas uz otru gan parastajos, gan arvien vairāk apvidus automobiļos. Kavalerijas vienības pārvērta tanku formācijās, un pēc II Pasaules kaŗa radās jaunas ,,gaisa kavalerijas'' vienības, kas izmantoja helikopteŗus un izpletņu lēcējus. Šeit jāatzīmē, ka arī Latvijas armija, aizsargu organizācija un civīlā aviācija pēdējos valsts neatkarības gados sāka nopietnu vērību pievērst izpletņu lēcēju sagatavošanai.

---

[1]Viktora Lamstera materiāli, n.d., San Jose State University, San Jose, California, USA.

[2]*Latvijas armija 20 gados,* 38; Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1500—1600,* 141, 230.

[3]*Latvijas armija 20 gados,* 40.

[4]Juškevics, ,,Dönhoffs Curlāndigare,'' *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts,* nr. 5/6 (1930), 520—25; ,,Zviedrijas latviešu pulki,'' *Kadets,* X, nr. 4 (1932), 1—6, Nr. 5, 2—7; *Latvijas armija 20 gados,* 42—43, 46.

[5]*Latvijas armija 20 gados,* 50, 208.

[6]Juškevics, ,,Kurzemes latviešu pulki,'' *Kadets,* nr. 2, 1—4; nr. 3, 1—4.

[7]*Latviešu strēlnieku vēsture,* 177, 180.

[8]Bērziņš, Valdis, *Latviešu strēlnieki cīņā,* 82, 109, 128, 136, 143, 145, 170, 186, 187.

[9]Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 290, 359, 383, 441, 458; *1. Jātnieku pulks,* 19—67, 71—251; Pulkv. Alberts Liepiņš, raksts *Daugavas Vanagu Mēnešrakstā,* nr. 5 (1969), 12—19; nr. 6 (1969), 22—24; nr. 1 (1970), 26—30; Vēstules: pulkv. Alberts Liepiņš, 1962.g. 6. dec.; 1967.g. 20. feb., 11. martā, 31. jūl.; maj. Kārlis Augstkalns, 1967. g. 7. maijā; kapt. Konrāds Kārkliņš, 1982.g. 26. septembrī; Likerts, 141—43, 252—53; N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[10]*Kaŗaspēka daļu organizācija,* xxv—xxvii, xxx, 97, 99; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 170—171, 557—58; *Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 36—37, 1—72; 316—17; Vēstules: pulkv. ltn. Jānis Druvaskalns, 1963.g. 19. feb.; kapt. Konrāds Kārkliņš, 1982.g. 26. sept.

[11]Pulkv. Alberts Liepiņš, vēstule, 1962.g. 6. dec.; Liepiņš, *1. Jātnieku pulks,* 222, 226, 233—38.

[12]*Kaŗaspēka daļu organizācija,* 118; Pulkv. Arvīds Krīpens, ,,Liktenīgās dienās,'' *Laiks,* nr. 805, 1958.g. 17. janv.

[13]Liepiņš, *1. Jātnieku pulks,* 208; N.A., R.G.165, 2621—48/7; Vēstules: pulkv. ltn. Jūlijs Ķikulis, 1964.g. 17. feb., 2. martā; kapt. Ludvigs Uijerts, 1971.g. 10. okt.; pulkv. ltn. Jānis Druvaskalns, 1963.g. 19. feb.

[14]*Kaŗaspēka daļu organizācija,* 118; pulkv. Arvīds Krīpens, ,,Liktenīgās dienās,'' nr. 805, 1958.g. 17. janv.; Vēstules: maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug., 1967.g. 7. maijā; kapt. Konrāds Kārkliņš, 1982.g. 26. sept.

[15]*Kaŗaspēka daļu organizācija,* 12; Bangerskis, *Mana mūža atmiņas,* II, 108; Vēstules: pulkv. ltn. Rūdolfs Kociņš, 1962.g. 4. aug.; maj. Kārlis Augstkalns, 1967.g. 7. maijā; kapt. Konrāds Kārkliņš, 1982.g. 26. sept.

[16]Liepiņš, Alberts, *1. Jātnieku pulks,* 252—58; *L.M.E.,* III, 529.

1) Jātnieku pulka ilggadīgais komandieris pulkv. (vēlāk ģen.) Hermanis Buks.
Commander of the 1st Cavalry Regiment for many years — Col. (later Gen.) Hermanis Buks.
2) 1. Jātnieku pulka komandieris pulkv. Hermanis Buks zirgā.
Commander of the 1st Cavalry Regiment Col. H. Buks on a horseback (1932).
3) 1. Jātnieku pulks parādē Rīgā 1929.g. 30. jūnijā, vēl lietojot pīķus. Aizmugurē Kaŗa ministrija.
1st Cavalry Regiment in a parade in Riga on June 30, 1929, still using pikes. In far background — the Ministry of War.
4) Jātnieku eskadrons Daugavpils poligonā. Tālu aizmugurē Daugavpils cietokšņa kontūras.
Cavalry squadron in the Training Ground of Daugavpils. Far distant — the contours of Fortress Daugavpils.

1) Jātnieku pulka standarts.
Standart of the 1st Cavalry Regiment.
2) Jātnieku vienība ar pulka standartiem jājot garām Daugavpils Vienības namam.
Cavalry unit with regimental standarts riding past Unity Hall in Daugavpils.

1

2

1) Latviešu jātnieki uzbrukumā.
Charge of the Latvian cavalrymen.
2) Jātnieku baterija ceļā.
Cavalry battery on the road.

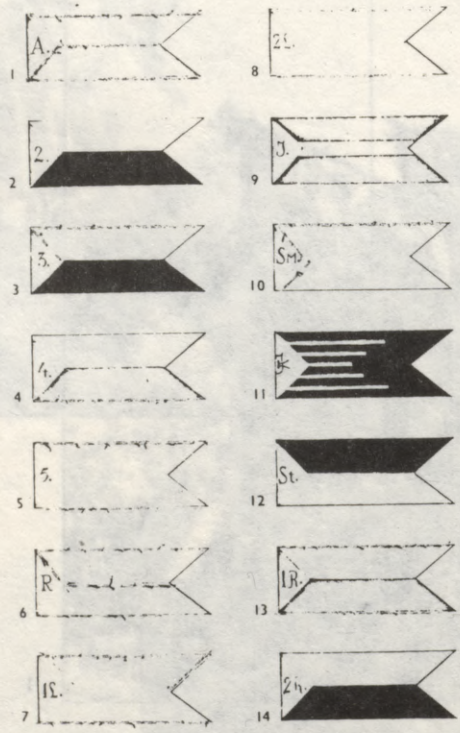

1. Atsevišķais eskadrons
2. 2. eskadrons
3. 3. eskadrons
4. 4. eskadrons
5. 5. eskadrons
6. Remonta eskadrons
7. 1. Lozmetēju eskadrons
8. 2. Lozmetēju eskadrons
9. Instruktoru eskadrons
10. Saimniecības komandai
11. Jaunais kursi
12. Štāba eskadrons
13. 1. Riteņbraucēju eskadrons
14. 2. Riteņbraucēju eskadrons

A. Oranžs – balts.
2. Melns – balts.
3. Tumši zils – balts.
4. Sarkans – balts.
5. Balts – dzeltens.
R. Zaļš – balts.
1.L. Gaiši zils – balts.
2.L. Zils – balts.
L. Sarkans–balts–sarkans. Valsts karoga krāsas
Sm. Balts – balts.
JK. Melns ar zelta strīpām.
St. Dzeltens – tumši zaļš.
1.R. Ķiršu sarkans – balts.
2.R. Tumši zils – dzeltens.

1. Riteņbraucēju eskadronu formēja pie Atsevišķā eskadrona, bija padots 1. divīziona komandierim.
2. Riteņbraucēju eskadronu formēja pie 3. eskadrona, bija padots 2. divīziona komandierim.

Standartiem augšas daļā dzeltens trīsstūris, uz tā eskadronu apzīmējumi.

1. Jātnieku pulka eskadronu standarti.
Standarts of the squadrons of the 1st Cavalry Regiment.

VII NODAĻA

ARTILERIJA

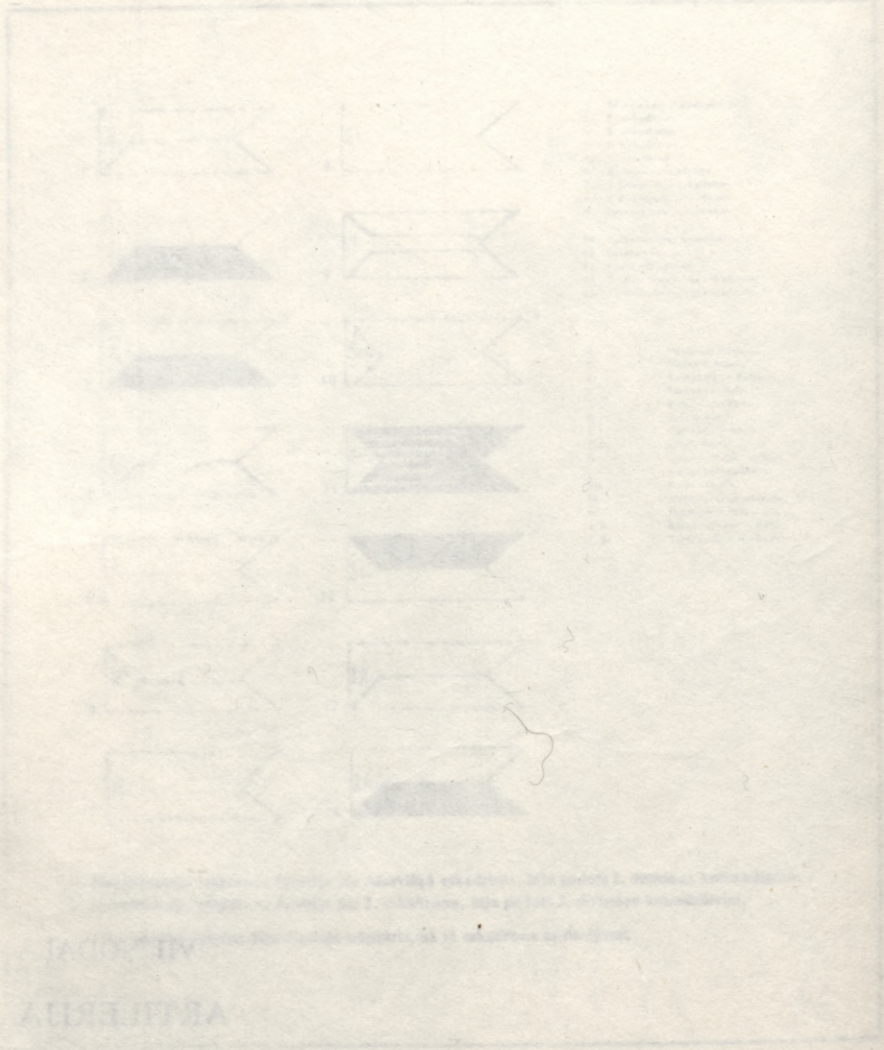

Latviešu artileristi pagātnē

Viduslaiku chronikas liecina, ka kurši un zemgaļi kaujās ar vāciešiem jau pazinuši un lietojuši katapultas. Vēlājos viduslaikos latviešu ģilžu locekļi bieži apkalpojuši lielgabalus Rīgas pilsētas aizsardzības sistēmā.[1] Livonijas kaŗa laikā lielgabalu apkalpēs minēti Rīgas kaŗakalpi un sālsnesēju ģildes locekļi — latvieši, piem. 1558. gadā.[2]

Latviešu artileristi bija arī zviedru armijā, kā to liecina artileristu zvēresta teksti latviešu valodā. Tie liecina arī, ka latvieši bijuši pat apakšvirsnieki artilerijas vienībās. Zviedru valdīšanas beigu posmā artilerijas vienībās Rīgā bija 552 vīri, no tiem 357 bija latvieši, un viņu vidū vismaz 4 bija virsnieku dienesta pakāpēs. 1718. gadā Rīgā bija palikuši vairs tikai 28 artileristi, no kuŗiem 12 bijuši latvieši.[3]

Krimas kaŗa laikā (1854.—56.) latvieši bija ne tikai krasta aizsardzības vienībās un kājniekos, bet arī kaŗa flotē un krasta artilerijā. Latviešu Rīgas nesēju „cunfte" jeb „liģeru amats" saņēma sevišķu pagodinājumu par brīvprātīgu Daugavgrīvas cietokšņa artilerijas lielgabalu apkalpošanu angļu kaŗa flotes uzbrukuma laikā 1855. gadā, „izpildot artileristu pienākumus centīgi, uzticīgi un pilnīgi pārzinot artilerijas mācību un praktisko šaušanu."[4]

I Pasaules kaŗa sākumā 1915. gadā Lietuvas un Kurzemes aizstāvēšanas operācijās sevišķi izcēlās Daugavgrīvas cietokšņa I un II latviešu zemessargu bataljoni.[5] Latviešu strēlniekiem artilerijas vienību cara laika armijā nebija, bet Latviešu padomju strēlnieku divīzijā Krievijas pilsoņu kaŗa laikā bija 3 vieglās artilerijas divīzioni, 2 mortīru haubiču beterijas, smagās artilerijas divīzions un pretaviācijas baterija. 1918. gada novembrī latviešu strēlnieku rīcībā bija 24 vieglie un 12 smagie lielgabali, 8 sešcollu haubices un 4 zenītlielgabali ar 2.500 vīru apkalpi. Vēlāk rīcībā esošo lielgabalu skaits pieauga uz 80.[6] Padomju Latvijas armijā 1919. gadā bija 3 vieglās artilerijas divīzioni, smagās lauku artilerijas divīzions, latviešu mortīru haubiču divīzions un zenītartilerija.[7] Daļu šīs artilerijas pārņēma Latvijas nacionālā armija.

Artilerijas uzdevumi

Artilerijas galvenais uzdevums kaujā ir pabalstīt kājniekus un citas ieroču šķiras ar uguni. Artilerijas ugunij ir lielas graušanas, iznīcināšanas un neitrālizācijas spējas. Dižgabalu pārvietošana un uguns lokanība atļauj sakopot vairāku izklaidēti novietotu bateriju uguni vienā un tajā pašā mērķī vai arī to sadalīt vairākos mērķos. Spēja šaut no maskētām un aizsargātām pozicijām rada artilerijai iespēju sākt pārsteiguma uzbrukumu. Ar savu tālšāvību, uguns lokanību un spēju šaut no aizsegtām pozicijām artilerija vadībai ir spēcīgs un lokans līdzeklis kaujas rezultāta ietekmēšanai.

Artilerija ir dažāda veida. Tikai Latvijas neatkarības laika posmā radās kājnieku artilerija, kas ar tiešu tēmēšanu nelielos attālumos iznīcināja ienaidnieka ložmetējus, tankus, bruņotos automobiļus un citus līdzīgus mērķus, pret kuŗiem kājnieku parastais apbruņojums bija par vāju un nepiemērots.

Lauku artilerija atbalstīja kājniekus visos apstākļos un apkaŗoja visus mērķus, kas traucēja kājnieku, jātnieku un kaujas ratu uzdevumu veikšanu. Smagākā tipa artilerija pārvietojās galvenokārt pa ceļiem un spēja sagraut ierakumus un dažāda veida nocietinājumu būves. Tā bija dārgs un grūti pārvietojams ierocis.

Piemērotā apvidū kājniekus atbalstīja arī bruņoto vienību artilerija, iemontēta tankos, bruņotajos automobiļos un bruņotajos vilcienos. Krasta artilerijas uzdevumos ietilpa cīņa ar ienaidnieka kaŗakuģiem un tiem spēkiem, kas mēģinātu izsēsties krastā. Zenītartilerija apkaŗoja ienaidnieka lidmašīnas un dažkārt iesaistījās arī tanku apkaŗošanā zemes kaujās. Kuģu artilerija bombardēja piekrastes nocietinājumus un cīnījās ar ienaidnieka kuģiem.

Gājienā un novietojumā lauku artilerija bija ļoti jūtīga pret ienaidnieka uguni. Tiešai apsardzībai un aizsardzībai artileristi bija apbruņoti dažiem kājnieku ieročiem un apgādāti pretķīmiskās aizsardzības līdzekļiem. Latviešu artileristiem bija Lī-Enfīlda karabīni.

Dižgabalus iedalīja lielgabalos un haubicēs. Lielgabaliem bija lielāks sākuma ātrums un gaŗāki stobri, un tie šāva ātrāk. Haubicēm bija mazāks sākuma ātrums, īsāki stobri, un to šaušanas tālums bija mazāks. Haubices bija piemērotākas graujošai iedarbībai pret aizsargātiem mērķiem, lielgabali bija vairāk piemēroti tālai šaušanai.

Līdz 6 tonnu smagiem dižgabaliem Latvijā artilerijas pārvietošanai vēl joprojām izmantoja zirgus. Artilerija, zirgu vilkta, bija spējīga sekot kājniekiem gandrīz visos apstākļos. Tai nebija degvielu problēmas, bet tās pārvietošana bija gausa, un tā bija izdevīgs objekts ienaidnieka

aviācijai. Daļu modernās latviešu zenītartilerijas, prettanku lielgabalus un haubices pārvietoja ar automobiļiem un traktoriem. Artileriju, velkot ar auto, varēja pārvietot tikai pa ceļiem. Izņēmums bija tikai jau II Pasaules kaŗam sākoties saņemtie vācu apvidus automobiļi. Artileriju ar traktoriem varēja pārvietot arī pa sliktiem ceļiem un pat apvidū bez ceļiem, bet tās kustības ātrums nepārsniedza 7—20 km stundā. Dažus lielgabalus novietoja arī uz speciālām dzelzceļu platformām. Tiem bija liels pārvietošanās ātrums, bet tie palika piesaistīti dzelzceļu tīklam.

Galvenie šāviņu veidi bija granātas un šrapneļi. Granātu ķermeņi bija piepildīti sprādzējvielām, kas sprāgstot granātas ķermeni saplēsa 200—300 vidēja lieluma šķēpelēs, kas aizlidoja 20—150 m no sprādziena vietas. Šrapneļa ķermeņa dibenā bija melnā pulvera lādiņš un virs tā apm. 300 mazas lodītes. Šrapneļa galvā bija laika deglis. Sprādzienā lodītes apdraudēja laukumu 60—120 m dziļumā un 20—30 m platumā. Bija arī speciāli ķīmiskie, aizdedzinošie, dūmu un citi šāviņi. Ķīmiskie šāviņi bija pildīti ķīmiskām vielām, kas iedarbojās kā indīgas gāzes vai indīga rasa. Aizdedzinošos šāviņus lietoja ēku un apdzīvoto vietu aizdedzināšanai, dūmu šāviņus — ienaidnieka novērošanas punktu apdūmošanai. Bija arī speciālas bruņas caururbjošās granātas. Ķīmiskos šāviņus Latvijā nelietoja. Degļu pamatveidi bija jūtīgais, uzsitiena, uzsitiena ar ildzinātāju un laika deglis.

Artilerija sagatavoja ceļu kājnieku un citu ieroču šķiru uzbrukumam, un aizstāvēšanās kaujā tā sargāja un palīdzēja salauzt pretinieka uzbrukuma spēku. Artilerija veidoja dažāda veida uguni: iznīcinošo — ienaidnieka dzīvā spēka iznīcināšanai tā pulcēšanās vietās; neitrālizējošo — ienaidnieka nomākšanai, spiežot pretējās puses spēkus slēpties un neļaujot tiem lietot uguns ieročus; graujošo — ierakumu un dažādu būvju graušanai; sprostuguni — neļaujot ienaidniekam pāriet zināmu apvidus joslu. Vairākas baterijas vienā laikā un vietā varēja radīt uguns koncentrāciju. Ienaidnieka darbības traucēšanai izmantoja traucējošo uguni; ienaidnieka kustības vai darbības aizliegšanai vienā vietā (kādā šaurumā, uz tilta, uz ceļa u.t.t.) lietoja aizliedzošo uguni.

Pašu kājniekiem bija artilerijas atbalsts jāmēģina izmantot iespējami pilnīgi, uzbrukuma laikā pēc iespējas tuvoties pašu artilerijas šāviņu sprādzienu iedarbības apvidum — vieglās artilerijas līdz 200 m, smagās artilerijas — 300—400 m tālumā. Bija svarīgs kustības ātrums, jo intensīva artilerijas uguns toreiz parasti ilga 10—20 minūtes, pēc kam to aizvirzīja citā rajonā. Ja baterijai patlaban nebija jāveic kāds īslaicīgs uzdevums, to parasti notēmēja zināmā sprostuguns vietā, un tā bija momentāli spējīga atklāt uguni pēc signāla. Neitrālizējošās, traucējošās

vai aizliedzošās uguns gadījumā aizstāvēšanos apgrūtināja fakts, ka mērķis bija jānorāda, jāsaprot, jāizskaitļo šaušanas dati; viss tas prasīja laiku. Svarīgi bija sakari. Kājnieku uzdevums bija segt bateriju pozicijas, palīdzēt artilerijai gājienā pārvarēt katru šķērsli un sevišķu uzmanību pievērst telefona līniju drošībai.[8]

Latvijas armijā, ieskaitot rezerves, bija apm. 400 lielgabalu. Tie bija dažādu sistēmu, pa lielākai daļai novecojušies un nolietoti. 1927. gadā, piem., armijā bija vismaz 19 dažādu sistēmu lielgabali, no kuriem daži bija tikai skaitā astoņi visā armijā. Tas, protams, sagādāja sistēmatizēšanas, rezerves daļu un municijas problēmas. Artilerijas municijas rezervē bija ļoti maz. Kara gadījumā municijas pietika tikai dažu dienu kaujai, bet dažu retāku tipu lielgabaliem municijas rezerves vispār nebija. Šie lielgabali vienkārši kaujā nebija lietojami. Latviešu artilerijas bateriju skaits samērā ar kājnieku bataljonu skaitu bija 2—3 reizes mazāks nekā tas bija pieņemts I Pasaules kara laikā, par II Pasaules karu nemaz nerunājot. Latviešu artileristi visumā bija labi sagatavoti saviem uzdevumiem, bet artilerijas materiālā daļa bija visai bēdīgā stāvoklī.[9]

Latvijas armijas Artilerijas inspektors

Latvijas nacionālajā armijā Atbrīvošanas kara laikā artilerijas vienībām bija liela nozīme. Daļu artilerijas latviešu karavīri smagās cīņās atņēma padomju krievu un padomju latviešu, kā arī vācu un krievu baltgvardu karaspēka vienībām. Zināmu skaitu lielgabalu dāvināja Polijas bruņoto spēku virspavēlnieks maršals Jozefs Pilsudskis un daļu artilerijas Latvijas armijai pārdeva arī angļi un franči.

Jau 1919. gadā angļu kara flote Latvijā nogādāja 6 haubices un 12—18 mārciņu lielgabalus. Ģen. Eduards Kalniņš raksta, ka lielgabali bijuši nedaudz lietoti, un tie iegūti par 20% no to sākotnējās maksas. Haubices bijušas gluži jaunas un iegūtas par 10% no cenas.

Atbrīvošanas kara laikā Latvijas armijas artilerijas priekšnieks bija pulkv. (vēlāk ģen.) Jēkabs Rūdolfs Ruškēvics, kas bija pazīstams kā izcils krievu bruņoto spēku artilerijas speciālists. Viņš bija beidzis Krievijas Kadetu korpusu, Viļņas kara skolu, Michailova artilerijas skolu un Michailova artilerijas akadēmiju, pēc kam darbojās dažādos amatos Pēterpils arsenālā.[10]

Kopš 1920. gada 16. februāra Latvijas armiju ar artileriju apgādāja un artileriju pārzināja Artilerijas pārvalde pulkv. (vēlāk ģen.) Eduarda Kalniņa vadībā. Arī Kalniņš bija izcils artilerijas speciālists. Viņš arī bija beidzis Krievijas Kadetu korpusu, Artilerijas pirotechnisko skolu,

Michailova artilerijas skolu un mācījies Ģenerālstāba akadēmijā un augstākos taktiskos kursos Francijā, par varonību apbalvots Portartūras cietokšņa aizsardzībā Krievu un japāņu karā, pēc tam dienēja Somijā Sveaborgas cietoksnī, demonstrēja izcilas spējas Ziemeļlatvijas atbrīvošanā un vēlāk kādu laiku bija Virspavēlnieka stāba priekšnieks, 1926. un 1928. gadā arī kara ministrs. Viņa darbības laikā notika pirmais lielais artilerijas iepirkums Galipoles kaujas laukā, kur angļi bija pametuši savus kara piederumus. 1922. gada sākumā iegūtie lielgabali bija domāti kā pagaidu apbruņojums līdz jaunāku, labāku modeļu iegādei, bet šie paši I Pasaules kara laikā lietotie angļu lielgabali, ieskaitot tos, kurus angļi nodeva latviešiem 1919. gadā, palika standarta apbruņojums latviešu artilerijas pulkiem līdz pat republikas bojā ejai.

Notika lielas pārmaiņas artilerijas pārvaldes dienestā. 1922. gadā no Artilerijas pārvaldes atdalīja apgādes nodaļu, ko pārdēvēja par Bruņošanās pārvaldi, bet agrāko Artilerijas pārvaldes priekšnieku 1. aprīlī iecēla par Artilerijas inspektoru. 1937. gada 26. jūlijā artilerijas inspektoru pakļāva tieši armijas komandierim.

Artilerijas inspektors bija augstākais artilerijas priekšnieks, pārzināja artilerijas apmācības, organizāciju un bruņojumu, ar savu stābu vadīja artilerijas virsnieku kursus, izstrādāja reglamentus, izdeva mācību grāmatas un žurnālus. Ar divīzijas komandiera tiesībām viņš tieši pārzināja Atsevišķo artilerijas divīzionu, Bruņoto vilcienu pulku (līdz tā izformēšanas laikam), Krasta artilerijas, Smagās artilerijas un Zenītartilerijas pulku. Pēc amerikāņu novērotāju informācijas šajās vienībās 1938. gadā bija 354 virsnieki un 3764 instruktori un kareivji. Praktisko šaušanas apmācību laikā artilerijas inspektoram bija padoti arī kājnieku divīziju 4 artilerijas pulki.

Šajā laikā viņa pārziņā tātad bija 7—8 artilerijas pulki un 1—2 atsevišķi divīzioni. Ar 4. mobilizācijas sadalījumu, kad armijā radīja dienestu priekšnieku posteņus, artilerijas inspektors kļuva arī armijas Artilerijas dienesta priekšnieks, un kājnieku divīziju artilerijas pulku komandieri kļuva šo divīziju artilerijas priekšnieki. Artilerijas inspektors kļuva arī Gaisa aizsardzības priekšnieks.

Ģen. Eduards Kalniņš bija artilerijas inspektors no 1922.—1935. gadam. Laika biedri viņu raksturojuši kā ļoti intelliģentu, bet rezervētu un atturīgu personu, labu speciālistu savā nozarē. Aizejot pensijā, viņa vietā stājās ģen. Artūrs Dannebergs, arī enerģisks un labs savas nozares speciālists. Viņa stāba priekšnieks bija pulkv. Kristaps Kārkliņš. Pēc ģen. Jāņa Lavenieka liecības ģen. Mārtiņš Vācietis, kas no 1920.—21. gadam bija artilerijas pārvaldes priekšnieka palīgs, no 1924.—1928.

gadam — artilerijas inspektora palīgs un no 1929.g. — 31. gadam arī kaŗa ministrs, daudz darījis, lai Latvijas armijā būtu pietiekami daudz artilerijas virsnieku, kuŗu sākuma gados ļoti trūka. Ģen. Vācietis arī rūpējies, lai latviešu artileristi būtu labi apmācīti.

Latvijas armijas artilerijas pulkiem nebija karogu, bet sudraba taures un devīzes. Kaŗavīriem bija kājnieku parauga uniformas, bet zilas zīmotnes un franču parauga bruņu cepures.[11]

Atsevišķais artilerijas divīzions

1920. gada 16. februārī Rīgā saformēja t.s. Artilerijas rezervi, uz kuŗas bazes vēlāk radīja Artilerijas instruktoru bateriju, kas arī atradās Rīgā. No 1920. gada 1. oktobŗa līdz 1931. gadam tā sagatavoja artilerijas virsnieku vietniekus visai armijai. 1930. gadā bateriju pārcēla uz Katriņmuižu pie Cēsīm. Tur izveidoja Atsevišķo artilerijas divīzionu 2 bateriju sastāvā. Divīziona gada svētki bija 8. augustā. Šis divīzions bija faktiski mācības iestāde armijas artilerijas instruktoriem. Kaŗa laikā divīzions veidotu bazi jaunas 5. kājnieku divīzijas artilerijas pulkam. Pēdējais divīziona komandieris bija pulkv. Ansis Birkenšteins.[12]

Lauku artilerijas pulki

Sakarā ar Armijas virspavēlnieka pavēli 1920. gada 6. augustā, visas latviešu artilerijas vienības apvienoja 4 artilerijas pulkos, kuŗus pievienoja jau izveidotajām kājnieku divīzijām. Tādā veidā radās Kurzemes, Vidzemes, Latgales un Zemgales artilerijas pulki. Radīja arī jau minēto Artilerijas rezervi, kas bija domāta jaunu artilerijas vienību formēšanai kaŗa laikā. Kurzemes artilerijas pulku novietoja Liepājas Kaŗa ostā, Vidzemes artilerijas pulku — Rīgā, Latgales artilerijas pulka daļas izvietoja Rēzeknē, Viļakā un Malnavā, bet vēlāk kopš 1921. gada novembŗa apvienoja Krustpilī, bet Zemgales artilerijas pulku novietoja Daugavpils cietoksnī.

Visos latviešu lauku artilerijas pulkos bija vienāds apbruņojums — angļu 18 mārc. (8,38 cm) lielgabali un angļu 4,5" (11,43 cm) haubices. Sākumā Zemgales artilerijas pulks bija bruņots ar franču 75 mm *M.97* tipa lielgabaliem, bet vēlāk bruņojuma vienādošanas dēļ franču samērā labas kvalitātes lielgabalus apmainīja pret poļu rīcībā esošiem vājākas kvalitātes angļu lielgabaliem. Rezervē bija arī zināms skaits angļu 13 mārc. (7,62 cm) lielgabalu un krievu 75 mm M.02 tipa lielgabalu, kuŗus pa daļai pārbūvēja par zenītlielgabaliem. Kaŗa laikā bija iespējama Latvijas atgriešana no Lielbritanijas un rezultātā radies katastrofālais stāvoklis lielgabalu un haubiču rezerves daļu un municijas trūkuma dēļ.

Latvijā rezervē esošie municijas krājumi nevarēja apmierināt jaunformējamo 3 lauku artilerijas pulku vajadzības.

1935. gadā Latvijas armija plānoja pirkt modernus *Vickers* firmas lielgabalus, bet tā kā angļi atteicās latviešu artilerijas speciālistus iepriekš iepazīstināt ar šiem lielgabaliem un to datiem, latviešiem radās aizdomas un tie no nodoma atteicās.

Ģen. Eduarda Kalniņa vērtējumā latviešu divīziju artilerija bija skaitliski pārāk niecīga, apmēram puse vai trešā daļa no nepieciešamā artilerijas spēka kaŗa apstākļos. Latviešu lielgabalu uguns sniedzamība (5—6 km) bija faktiski tik nenozīmīga, ka kaŗa apstākļos latviešu kājnieki būtu bez normāla artilerijas aizsega pret pretinieku, kuŗa artilerijas uguns normālā sniedzamība būtu 10—12 km. Municijas rezerves krājumi bija tik niecīgi, ka, piem. Latgales artilerijas pulka 1. baterijai Rēzeknē bija tikai 100 granātas ar uzsitiena degli. Vispār rezerves artilerijas municijas krājumi normāliem kaujas apstākļiem pietiktu varbūt tikai 5 dienu normālas kaujas patēriņam. Somijas armijā artilerijas municijas rezerves krājumi pietika 19—21 dienu kaujas patēriņam. Somijai tomēr bija cerības vieglāk iegūt papildus municiju nekā gandrīz pilnīgi izolētajai Latvijai.

Miera laikā katrā divīzijas artilerijas pulkā bija stābs, stāba baterija, saimniecības baterija, pulka ambulance, veterinārā lazarete un divi artilerijas divīzioni. Normālos apstākļos kaŗa laikā pulkā bija paredzēti 3 artilerijas divīzioni. Par ideālu stāvokli tomēr uzskatīja 4 vieglās un 2 smagās artilerijas divīzionus atsevišķā lauku artilerijas pulkā.

Katrā artilerijas divīzionā miera apstākļos bija 3 baterijas — 2 lielgabalu un 1 haubiču. Katrā baterijā bija 2 vadi, katrā vadā 2 lielgabali vai 2 haubices. Miera laikā artilerijas pulkā bija pavisam 24 dižgabali — 16 lielgabali un 8 haubices. Sakaru baterijā bija vairāk telefonu un telefona kābeļu nekā kājnieku pulka sakaru rotā.

Artilerijas pulka komandieris bija arī divīzijas artilerijas priekšnieks. Pēc amerikāņu novērotāju ziņām 1938. gadā artilerijas pulkā bija caurmērā 40 virsnieku un 494 instruktori un kareivji. Pamatvienībā — baterijā ietilpa baterijas komandieris, vecākais virsnieks ar vadības grupu (8—9 vīri), 2 vadu komandieŗi ar vada seržantu un 4 dižgabalu apkalpēm, katrā 8 vīri. Miera laikā baterijā tātad bija ap 46 vīru.

Kaŗa laika sastāvā teorētiski bija paredzēti 1739 vīri (70 virsnieki), 1147 zirgi, 249 rati, 36 lauku lielgabali un 4—8 zenītlielgabali, pavisam 40—44 stobri, bez tam 12 ložmetēji un 1 motocikls. Aizmugures vienībās būtu stābs, sakaru baterija (130 vīri — vada komandieŗa, centrāles, 3 lielo un 1 mazo līniju un centrāles grupas, 3 novērošanas stacijas un ziņu sakopošanas punkts, meteoroloģiskā stacija un saimniecī-

bas grupa), kā arī saimniecības baterija. Kaujas sastāvā paredzēja 3 divīzionus (505 vīru katrā) un 1—2 zenītbaterijas. Divīzionā būtu stābs, divīziona un saimniecības grupa, sakaru vads ar telegrafa staciju, 4 centrāles un 13 mazas līniju grupas un 3 baterijas — 2 lielgabalu un 1 haubiču. Baterijā būtu baterijas komandieŗa vads, 2 lielgabalu vadi, medicīnas un veterinārais punkts. Baterijā būtu 130 vīri (5 virsnieki) un 99 zirgi.

Kaujas apstākļos artilerijas pulka uguns devā teorētiski ielēsa 84 tonnas, paredzot katram lielgabalam 75 šāviņus un katrai haubicei 61 šāviņu.

Tikai Latvijas neatkarības norieta brīdī Latvijas armija saņēma modernas vācu 10,5 cm haubices, kas bija paredzētas mobilizācijas plānos. Municijas krājumi bija jau nokrauti un izvietoti mobilizācijas vietās, ņemot vērā šīs haubices. Diemžēl, tās ieradās pārāk vēlu un pārāk mazā skaitā. Pasūtināto un jau samaksāto haubiču lielākā daļa ieradās tikai tad, kad Latviju bija jau pilnīgi pārņēmis padomju karaspēks. Kurzemes artilerijas pulka pēdējais komandieris bija pulkv. Žanis Magnus Jomerts, Vidzemes — pulkv. (vēlāk ģen.) Voldemārs Skaistlauks un pēc viņa vēl pulkv. Eduards Štrauss, Latgales — pulkv. Jānis Žīds un Zemgales — pulkv. Arvīds Aleksandrs Kasparsons.

Kurzemes artilerijas pulku ieskaitīja kā padomju 639. artilerijas pulku 24. (territoriālā) latviešu strēlnieku korpusa 181. divīzijā, kuŗā ieskaitīja arī Vidzemes artilerijas pulku kā 640. artilerijas pulku. Korpusa 183. divīzijā ieskaitīja Latgales artilerijas pulku kā 623. padomju artilerijas pulku un Zemgales artilerijas pulku kā 524. artilerijas pulku. 1941. gada 3. augustā Gorohovecā (Gorkijas tuvumā) Maskavas kaŗa apgabalā nodibināja jaunu — 201. latviešu strēlnieku divīziju, kuŗā uzņēma atlikušos korpusa kaŗavīrus. Divīzijā izveidoja 220. artilerijas pulku. Kad 1942. gada 5. oktobrī divīziju nosauca par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju, artilerijas pulku pārdēvēja par 94. gvardes artilerijas pulku, bet atsevišķo iznīcinātāju prettanku artilerijas divīzionu — par 48. atsevišķo gvardes iznīcinātāju prettanku artilerijas divīzionu. 308. latviešu divīzijā bija 677. artilerijas pulks.

Artilerijas vienības izveidoja arī Latviešu Leģionā. Artilerijas pulkus izveidoja kā 15., tā 19. leģiona divīzijā, nosaucot tos par 15. (arī 2.) un 19. (arī 1.) latviešu artilerijas pulku. Pulkos mobilizēja lielu skaitu bijušo artileristu un apmācīja arī jaunus artileristus. 15. divīzijas artilerijas pulku komandēja ģen. Skaistlauks pulkveža pakāpē. Viņš kādu laiku komandēja abu pulku artileriju, bet vēlāk šīs vienības palika 19. divīzijas rīcībā un Vācijā formēja jaunu 15. artilerijas pulku plkv.-ltn. Rēberga vadībā. Pulkos teorētiski bija 3 vieglie divīzioni un 1 smagais

divīzions. Vieglajos divīzionos bija katrā 3 baterijas ar četrām 10,5 cm vieglām haubicēm (12 km sniedzamība, 6 šāviņi minūtē) katrā, bet smagajā divīzionā bija 3 baterijas ar četrām 15 cm smagajām haubicēm katrā. Pulkos teorētiski bija 2.400—2.600 vīru un 535 zirgi, un 48 lielgabali. Bija arī divi prettanku divīzioni ar 3,7 cm, 5 cm un 7,5 cm prettanku lielgabaliem, tanku dūrēm (*Panzerfaust*) un tanku stobriem (*Panzerschreck, Ofenrorhr*) un 425 vīriem. Kādu laiku šajos bataljonos 3. rota bija zenītartilerijas rota ar 2 cm lielgabaliem. Kājnieku vienībās bija arī vieglie un smagie kājnieku lielgabali.[13]

Smagās artilerijas pulks

Pirmās Latvijas armijas smagās artilerijas vienības arī radās Atbrīvošanas kara laikā. Sākumā bija tikai 30 vāji apgādāti karavīri un 30 noliesējuši zirgi. Cīņās pret bermontiešiem 1919. gada beigās un pret padomju armiju 1920. gadā piedalījās vismaz 2 smagās lauku artilerijas baterijas: 47" un 42" lielgabalu, kuŗas komandēja kapt. (vēlākais ģen.) Visvaldis Dūms un ltn. (vēlākais pulkv.) Žīds.

Smagās artilerijas divīziona formēšanas priekšdarbi sākās 1921. gada martā, bet divīzionu formāli nodibināja 26. maijā. Divīziona komandieris bija kapt. (vēlāk pulkv.) Paulis Leskinovičs, liela vēriena virsnieks un labu sakaru izveidotājs ar Rīgas sabiedrību. 1924. gada 26. maijā divīziona goda šefs — Rīgas rūpnieku un amatnieku savienība — vienībai Rīgā pasniedza 4 sudraba taures ar devīzi: „Esi modrs savā sargvietā par tautas brīvību un tēvijas labklājību". Divīzionā sākumā bija 3 baterijas: 1. — ar diviem 6" *Canet* tālšāvēju lielgabaliem un traktoru veikmi, 2. — ar divām 6" (150 mm) vācu haubicēm, un 3. — ar 4 franču lielgabaliem.

1926. gada 1. jūlijā divīzionu pārveidoja Smagās artilerijas pulkā, kuŗā vēlāk bija 3 divīzioni. Pulka ilggadējais komandieris bija pulkv. Paulis Veimanis, bet viņam promesot 1929. un 1930. gadā pulku komandēja pulkv. Nikolajs Fogelmanis un pulkv. Teodors Andersons.[14]

1938. gadā, pēc amerikāņu informācijas, pulkā bija 60 (pēc cita avota — 50) virsnieku un 500 (pēc cita avota — 540) instruktoru un kareivju. Miera laika baterijā bijuši 90 vīri, bet kara laika baterijā 120—150 vīru.

Pulka pārformēšanas laikā pulka stābā bija administrātīvi operātīvā un saimnieciskā daļa. Administrātīvi operātīvā daļā bija pulka komandieris, adjutants un mobilizācijas virsnieks. Saimnieciskajā daļā bija saimniecības priekšnieks, darbvedis, ekonoms, saimnieciskās baterijas komandieris, auto inženieris un auto-artilerijas mechaniķis. Saim-

nieciskajā baterijā bija 8 darbnīcas: kurpnieku, seglenieku, drēbnieku, krāsotāju, mūrnieku, ieroču, atslēdznieku un kalēju.

1939. gada sākumā pulkā I divīzionā bija 3 baterijas. 1. baterijā bija divi angļu 11,43 cm (47 līniju) tālšāvēji lielgabali un rezervē vēl 4 lielgabali, visi ar traktoru velkami (*Thorncroft* apvidus auto). 2. baterijā bija krievu 10,67 cm (42") *Schneider* tipa lauku lielgabali ar 8 zirgiem velkami katrs, bet zirgus sāka nomainīt vācu *Henschel* tipa apvidus automobiļi. 3. baterijā bija 4 angļu 8,38 cm (18 märc.) *Porté* lielgabali, kuŗus ar speciāli konstruētām dzelzs sliedēm uzlādēja uz angļu *Morris-Commercial* pussmagajiem automobiļiem. Šīm mašīnām bija 8 ātrumi, un tās spēja pārvietoties smilšainā apvidū. Šaušanai lielgabalus parasti nolaida no mašīnām uz zemes. Rezervē vēl bija 16 šādi automobiļi.

II divizionā bija divas baterijas. 4. baterijā bija 2 vācu 150mm haubices Berta un Erika, kas bija vāciešiem atņemtas Atbrīvošanas cīņu laikā. Tām bija 8 zirgu velkme katrai, kuŗas sāka aizstāt traktori. Rezervē atradās vēl divas 12" haubices. 5. baterijā bija divas angļu 152,4 mm (6") haubices ar 4. baterijai līdzīgu velkmi. 2 citas haubices atradās rezervē.

Līdz 1939. gada vasaras beigām pulkā bija arī III (zenītartilerijas) divīzions, ko vēlāk pārskaitīja jaundibinātajā Zenītartilerijas pulkā. Divīziona 6. baterijā bija 4 angļu 13 märc. lielgabali, kuŗus uzmontēja *Peerless* smagajiem automobiļiem ar pilngumiju riepu riteņiem. 7. baterijā bija franču 75 mm zenītlielgabali, kas bija nekustīgi novietoti uz tumbām, bet to pārvietošanai bija 4 *Peerless* tipa smagie automobiļi. 8. baterijā bija 6 angļu 47" tālšāvēji lielgabali, kuŗus pārvietoja 5 tonnu *Daimler* 55 ZS traktori ar kāpurķēdēm, kas varēja pārvietoties bezceļu apvidū. 9. baterijā bija stacionāri krievu 3" lielgabali, kas, līdzīgi angļu lielgabaliem, bija piemēroti gaisa mērķu apšaudei. 10. baterijā nozīmēja 40 mm vācu-zviedru zemītlielgabalus ar *Krupp* pussmago automašīnu velkmi. 11. baterija bija Skaņu uztvērēja baterija, kas noteica mērķus un šāviņu trāpījumus pēc skaņu viļņiem un liesmām. 12. baterija bija Starmetēju baterija.

Pulkā bija arī Sakaru baterija, Stāba baterija un Ķīmiskā dienesta virsnieks. 1939. gadā Smagās artilerijas pulku sāka strauji modernizēt. Smago lielgabalu ērtākai pārvietošanai Beļģijā iegādājās piekabes ar zemiem riteņiem. Ar savām mīkstajām pilngumijas riepām un lodīšu gultņiem tie ļoti atviegloja vilkšanu. Lielgabalu baterijas apgādāja ar *Henschel* apvidus automašīnām un haubiču baterijas ar traktoriem.

1938./39. gadā Latvijas valdība plānoja 100 tālšāvēju haubiču iegādi Beļģijā, bet Beļģijas valdība draudošo kaŗa briesmu dēļ lielgaba-

lus Latvijai vairs nepiegādāja. 1939. gada 29. aprīlī finanču ministrs Alfrēds Valdmanis lūdza Vācijas valdības atļauju 96 *Krupp* vai *Borsig* 10,5 cm haubiču iegādei ar 200 šāviņu rezervi katrai, pavisam 19.200 šāviņu. 23. maijā Vācijas valdība deva attiecīgo atļauju. Latvijai šo haubiču iegāde izmaksāja 7,2 milj. MK. Pirmās vācu haubices, diemžēl, Latvijā ieradās tikai tad, kad valsti jau bija pārņēmis padomju karaspēks.

Kara laikā Smagās artilerijas pulku paredzēja pakļaut tieši Armijas virspavēlniekam, un frontē operētu tā atsevišķi divīzioni un baterijas. Smagās artilerijas divīziona kaujas sastāvā būtu 568 vīri, 242 zirgi, 78 pajūgi, 3 traktori, 18 divtonnu automobiļi, 1 vieglais automobilis, 2 motocikli, 8 smagie lielgabali un 3 haubices. Stābā būtu 10 vīri, sakaru vadā 40, saimniecības baterijā 50, medicīnas un veterinārā vienībā 8, divās 42'' lielgabalu baterijās 150 vīru (5 virsnieki) un 4 lielgabali katrā, un 15 cm haubiču baterijā 150 vīri un 3 haubices. Uguns devā būtu 40 granātas katram lielgabalam un 30 granātas katrai haubicei.[15]

1940. gada rudenī Smagās artilerijas pulku ieskaitīja 24. territoriālajā latviešu korpusā kā Korpusa 613. artilerijas pulku pulkv. Anša Birkenšteina vadībā. Pulku papildināja no citām artilerijas vienībām, Auto-tanku brigādes un Armijas stāba bataljona. Pulkā ieskaitīja arī nedaudz krievu virsnieku. Pulka komandiera palīgs un vēlāk komandieris bija iecietīgs Padomju Savienības latvietis maj. (vēlāk pulkv.) Augusts Pumpurs. II Pasaules kara laikā pulks atkāpās Krievijā. Atkāpšanās laikā lielāko daļu latviešu karavīru atvaļināja, bet daļa dezertēja. Pumpurs 1941. gada augustā kļuva Smagās artilerijas brigādes komandieris, bet pulku, cik zināms, pilnīgi izformēja Altāju kalnos 1942. gadā.[16]

Krasta artilerijas pulks

Krasta artilerijas pulks bija izveidots un novietots Daugavgrīvas cietoksnī, kura uzdevums bija aizsargāt Rīgu no jūras puses. Daugavgrīvā bija nocietinājumi jau 13. gadsimtā, bet poļu, zviedru un krievu valdības laikā te bija spēcīgs jūras cietoksnis, ko dažkārt apkalpoja arī mobilizētu latviešu vienības.[17]

I Pasaules karā Daugavgrīvas cietokšņa garnizonā bija 2.000 vīru (199 virsnieki). Cietokšņa centrs bija Mangaļsalā ar 6—15,2, 3—13,8 un 2—24,4 cm baterijām, katrā pa divi stobri. Bija paredzētas arī 30,4 cm baterijas. Kreisajā Daugavas krastā Kometfortā bija vairāki desmiti veco smago lielgabalu un lauku artilerija. Cietoksni sargāja jūra, Ķīšezers, pārpludinātās Spilves pļavas un 4. Aplenkuma artilerijas pul-

ka tāli izvirzītas segbaterijas: Olainē, Nīcgalē un Līvānos, ap 15 dzeloņstiepļu žogu, 3 mīnu licēji, 10 moderni kuteri, 1 kājnieku bataljons, 8 latviešu bruņotās rotas 2 bataljonos un 5 latviešu darba rotas. Bruņotajās latviešu rotās bija 3 virsnieki, 22 instruktori, 2 rakstveži, 1 taurētājs un 225 kareivji 4 vados. Tur bija stacionēti arī abi jau iepriekš minētie latviešu zemes sargu bataljoni. Pateicoties šo bataljonu latviešu kaŗavīru izcilai varonībai, Krievijas bruņoto spēku augstākā vadība 1915. gadā atļāva atsevišķu latviešu strēlnieku bataljonu (vēlāk pulku un brigāžu) dibināšanu.[18]

Padomju Latvijas armijā bija ietilpināts Daugavgrīvas cietokšņa strēlnieku pulks, kuŗa pamatā bija 1. Rīgas strādnieku pulks un daļa 2. Rīgas strādnieku pulka. Daugavgrīvas cietokšņa krasta artilerijas bateriju sāka formēt 1919. gada februārī. Līdz 22. maijam bija izveidotas 2 smagās baterijas ar 6 lielgabaliem un zenītlielgabalu vads ar 2 lielgabaliem. Šo vienību darbība bija necila, jo kaŗavīri nevēlējās kalpot padomju varai un izšķirīgā kaujas brīdī sadumpojās pret pulka militāro un politisko vadību.[19]

Krastu aizsardzība bija nopietna problēma Latvijas nacionālajai armijai. Latvijas gaŗā (494 km, 26% no robežu kopgaŗuma) jūras robeža bija izdevīga saimnieciski un satiksmes ziņā, bet atklātā ģeofiziskā rakstura dēļ bija ļoti grūti aizsargājama. Sevišķi bīstama bija pilnīgi atklātā 243 km gaŗā Baltijas jūras piekraste. Rīgas jūras līča piekrasti zināmā mērā aizsargāja šaurās, bīstamiem sēkļiem pieblīvētās izejas uz Baltijas jūru un Somu jūras līci, bet visgaŗām piekrastei esošās sēkļu joslas modernā kaŗa apstākļos vairs nebija nopietns aizsardzības faktors.

Tā kā Latvijai nebija spēcīgas kaŗa flotes, krastu aizsardzībai bija nepieciešama krastu artilerija, mīnas, piekrastes aizsardzības kājnieku vienības un aviācija. Tā kā visu gaŗo piekrasti nebija iespējams nosargāt līdzekļu un cilvēku trūkuma dēļ, nolēma koncentrēties Rīgas aizsardzībai no jūras puses.

1920. gada 7. aprīlī Atsevišķā traktoru baterija (4 angļu 6'' haubices un 2 ložmetēji) radīja pamatu krasta artilerijai. 6. jūnijā nobeidza arī 1. krastu baterijas (2 krievu *Schneider* 42''' lielgabali un 2 vācu 15 cm haubices, kuŗas vēlāk nomainīja 2 citi krievu 42 līniju lielgabali) formēšanu. 7. jūnijā Traktoru bateriju novietoja Daugavas grīvas labajā pusē Mangaļsalā un 1. krastu bateriju grīvas kreisajā pusē Daugavgrīvas cietoksnī Kometas fortā. 24. septembrī sāka formēt 2. bateriju, un 25. oktobrī izveidoja Daugavgrīvas nocietināto rajonu. 13. decembrī tikko ieceltais Daugavgrīvas artilerijas priekšnieks kapt. (vēlāk pulkv.) Kārlis Dombrovskis atrada cietoksni sagrautā stāvoklī. Visi nocietinā-

jumi un ēkas bija izpostīti un veidojami no jauna. 1921. gadā viņa pārziņā uz īsu laiku nodeva arī no Daugavas izcelto smagi bojāto vācu mīnu kuģi *M 68*, ko izlaboja, pārbūvēja, apbruņoja un nodeva Latvijas kara flotei kā flagkuģi *Virsaiti*. 6. maijā Daugavgrīvas artilerijai nodeva vēl četrus 3,425''' vecus lielgabalus, kas derēja tikai salūtēšanai. 1922. gada 1. aprīlī krasta artilerijai piekomandēja arī artilerijas apmācības kuģi *T*, ko pārdēvēja par *Artileristu*. Kuģis bija būvēts 1910. gadā, 45 tonnu liels, ar 350 ZS mašīnu un 9 mezglu ātrumu stundā. Komandā bija 8 vīri (1 virsnieks). Ilggadējais kuga komandieris bija kapt. Roberts Riks. Sakaru uzturēšanai krasta artilerija ieguva arī divas lielas motorlaivas *Šrapnelis* un *Granāta*.

1922. gada 19. jūnijā Traktoru bateriju nodeva Smagās artilerijas pulkam. Tās vietā noorganizēja 3. krasta bateriju (4 bruņoto vilcienu 77 mm lielgabalus). Izbūvēja Salūtbateriju un 3. baterijas pozicijas. 1924. gadā sāka izbūvēt arī krievu pamesto apakšzemes bruņoto kabeļu tīklu. Notika arī šaušanas apmācības, lietojot kapt. (vēlāk pulkv. ltn.) Nikolaja Grennera — Sokolovska konstruētos linēalus un pontonus. Mērķu pārvietošanas ātrumu palielināja no 5 līdz 12 jūras jūdzēm stundā, bet lielgabalu šaušanas tālumu pavairoja par 30%. Šaušanas apmācību mērķis bija liels dēļu vai latu režģis — vairogs, ko garā tauvā vilka *Artilerists*. Līdz ar mērķu attālumu un kustības ātrumu maiņu mainījās lielgabalu tēmēšanas aplēses. 1924. gada 17. septembrī pirmo reizi notika Daugavgrīvas artilerijas, 2. Vidzemes divīzijas un kara flotes kopīgi manevri. Biezā nakts tumsā, cietokšņa apkalpes nepamanīti, Latvijas kara flotes karakuģi klusi ieslīdēja Daugavas grīvā. Šī nepatīkamā notikuma dēļ jau nākamā dienā cietoksnim piegādāja starmešus.

1925. gadā izveidoja 4. un 5. bateriju. Daugavgrīvas artilerija pārņēma visu Centrālo cietoksni un Kometas fortu. 1. bateriju pārdēvēja par 4. bateriju un radīja jaunu 1. (Zenītartilerijas) bateriju. 1926. gadā sāka fortifikācijas un maskēšanas darbus. 1927. gadā karavīrus sāka sagatavot arī gāzu karam. 1928. gadā Mangaļsalā iekārtoja starmešu staciju. Nākamā gadā tur izbūvēja telpas 2 baterijām un starmešus novietoja arī Daugavas kreisajā krastā. 1930. gadā 3 virsniekus nosūtīja apmācībās uz Igauniju, bet 1931. gadā arī uz Franciju.

1935. gada 15. maijā Daugavgrīvas artileriju pārdēvēja par Krasta artilerijas pulku, bet pulka karavīri vēl vienmēr nēsāja uz uzplečiem Daugavgrīvas artilerijas apzīmējuma burtu *D* līdz pat pulka izformēšanas laikam. Pulku sadalīja 2 divīzionos. I divīzionā bija 1. (Zenīt), 2. un 3. baterija Mangaļsalā; II divīzionā — 4., 5. un Sakaru baterija

Daugavgrīvā. Pulkā bija ap 500 kaŗavīru, pēc amerikāņu militārās informācijas 27 virsnieki un 405 kareivji un instruktori. Pēdējais pulka komandieris bija pulkv. Edgars Plūcis. 1935.g. 77 mm lielgabalus nomainīja 47'' lielgabali.

Latvijas galvaspilsētu no jūras sargāja pavisam 20 dažādu sistēmu lielgabali, visi veci, nolietoti, ar nelielu sniedzamību un bez pietiekamas aizsardzības no gaisa un jūras. 4. un 5. baterijā bija *4 Schneider* tipa 42 līniju (4,2'') smagie lauku lielgabali smagie lauku lielgabali ar zirgu un traktoru vilkmi un 4 Canet 6'' stacionārie franču kaŗa flotes lielgabali, visi ar 15 km artilerijas sniedzamību. Sakaru baterija pārzināja telefona un radio sakarus ar Armijas vadību un kaŗa floti un operēja 2 neparasti lielus (2 m diametra) starmešus, kas bija nepraktiski. Telefona sakariem bija izbūvēts jauns apakšzemes kābeļu tīkls, un zem Daugavas dziļās gultnes novietots jauns telefona kābelis. 1. zenītbaterijā bija pārbūvēti krievu 3'' lauku lielgabali, 2. baterijā četri 6'' (152 mm) *Canet* flotes lielgabali un 3. baterijā 4 *Vickers* 6'' angļu haubices ar traktoru velkmi un tikai 9 km sniedzamību. Baterijās bija arī automatiskie ieroči desantu atsišanai. 1937. gadā *Canet* tipa lielgabalus sāka novietot uz dzelzceļu lafetēm kā 4. un 5. kustīgo bateriju un nodeva Bruņoto vilcienu pulkam (vēlāk divīzionam). Bruņotos vilcienus paredzēja iesaistīt Krasta artilerijas pulkā. Baterijām jau izbūvēja sevišķu sliežu posmu starp Bolderāju un Lielupes ieteku jūrā pie Vārnām. Baterijas varēja arī izmantot cīņām no Saulkrastiem līdz Tukumam, kā arī Liepājas un Ventspils ostu aizsardzībai. Izbūvēja arī betona bunkuru — ložmetēju lizdu desantu atsišanai pie Lielupes — Buļļupes satekas, bez tam betona bunkurus izbūvēja arī Gaujas grīvā pie Carnikavas. Daugavas stāvajā krastā Mangaļsalā sāka izbūvēt arī sevišķu t.s. Durkļu bateriju, kas tiešā tēmēšanā apšaudītu kuģus, kas mēģinātu ielavīties Daugavas grīvā. 1939. gadā bija jau izbūvēta sevišķa platforma, kuŗā novietotu jau iegādātu kaŗa flotes lielgabalu, kas atrastos nekustīgā lafetē.

Bolderājā uzturējās arī visi trīs Mīnu divīziona traleŗi — aizžogotāji — *Virsaitis, Imanta* un *Viesturs* — mīnu izlikšanai Rīgas ostas priekšā. Tā kā *Virsaitis* bija pārbūvēts kā lielgaballaiva, krastu aizsardzībai varēja izmantot arī tā artileriju — 2 smagos zenītlielgabalus un 2 ātršāvējus lielgabalus.

Cietoksni sargāja arī Daugava ar savām attekām, jūra un kaŗa gadījumā pārpludināmās pļavas, bet gadskārtējie plūdi radīja grūtības arī pašam cietoksnim. Pulkam bija pašam sava saimniecības daļa, ambulance un ieroču meistara darbnīcas.[20]

Kaŗa laikā Latvijas piekrastes aizsardzība bija uzticēta vēl veidojamai Papildu divīzijai, kas gan būtu bijusi ļoti nekustīga un vāji apbruņota. Tās strēlnieku rotām būtu tikai 3 patšautenes katrai, un smago ieroču nebūtu tikpat kā nemaz. Situācija bija tik bēdīga, ka armijas stāba Operātīvā daļā pavisam nopietni debatēja, vai, piemēram, Užavas bākas aizsardzībai Kurzemes piekrastē noteikt divas vai tikai vienu patšauteni! Latvijas armijai vienkārši nebija pietiekami daudz automatisko ieroču.[21]

Izsekojot vācu un poļu kaŗa norisei 1939. gadā, Latvijas armijas vadībai kļuva skaidrs, ka kaŗa gadījumā arī Baltijas telpā dominēs aviācija un tanki. Tā kā daļai bruņoto vilcienu speciāla tipa lielgabaliem nebija artilerijas rezerves, armijas vadība likvidēja Bruņoto vilcienu pulku un atlikušos divus bruņotos vilcienus pulkv. ltn. Ernesta Kreicberga vadībā apvienoja atsevišķā Bruņoto vilcienu divīzionā, ko pievienoja Krasta artilerijas pulkam kā III divīzionu. Padomju Savienības bruņotajiem spēkiem pārņemot Latvijas armiju, Krasta artilerijas pulku pakļāva sarkankarogotās Baltijas flotes stābam. Pulku sadalīja divos divīzionos. Mangaļsalā novietotās vienības veidoja I atsevišķo krasta aizsardzības artilerijas divīzionu, un Bolderājā novietotās vienības, ieskaitot uz dzelzceļu platformām esošās vienības, 11. divīzionu. Vltn. Pēterim Vīlipam izdevās noslēpt abus lielos pulka starmešus, kuŗus neatklāja ne krievu, ne vācu okupācijas kaŗaspēks. Bēnes pagastā izdevās noslēpt pulka simbolu — sudraba taures. Pēdējo pulka komandieri padomju iestādes deportēja.

Dzelzceļu artileriju (četrus 6'' *Canet* lielgabalus, *Vickers* zenītlielgabalus un dažus ložmetēju vagonus) 1941. gada maijā pārvietoja uz Ventspili. Braucot pa Ventspils un Ovišu līniju, dzelzceļu artilerija piedzīvoja katastrofu. Vēlāk divīzionu pārvietoja uz Dubultiem, kur tam 26. jūnijā uzbruka vācu lidmašīnas, nenodarot zaudējumus, bet radot pāniku. Tā kā krievi bija uzspridzinājuši Lielupes tiltu, vilciena komanda devās kājām uz Rīgu, bet latviešu kaŗavīru grupa vltn. Vīlipa vadībā pārņēma artileriju savā rīcībā. Vēlāk šo artilerijas vienību pārņēma vācieši, sagatavoja lielgabalus šaušanas kārtībā un lietoja latviešu dzelzceļu artileriju Ļeņingrādas frontē līdz pat 1944. gadam.[22]

Bruņoto vilcienu pulks

Latviešu kaŗaspēka daļās bruņotos vilcienus pirmo reizi piemin Padomju Latvijas armijā. Tur minēti divi bruņotie vilcieni — *Nr. 4* un *Nr. 47,* kas piedalījušies galvenokārt cīņās dienvidu frontē pret vāciešiem, bet bez sevišķiem panākumiem. Viens no šiem vilcieniem krita vācu rokās un vēlāk nokļuva Latvijas nacionālās armijas rīcībā.[23]

Vācu un Latvijas pagaidu valdības kaŗaspēkam uzbrūkot Rīgai, padomju kaŗaspēks 1919. gada 22. maijā šo labi bruņoto un izbūvēto vilcienu pameta Dreiliņu stacijā pie Rīgas. Tā sastāvā bija 4 bruņotie vagoni ar 2 lielgabaliem, 10 ložmetējiem un sakaru līdzekļiem, 9 preču vagoni un 2 platformas. Vilcienu pārņēma vācu landesvērs un iesaistīja cīņā pret igauņu un latviešu nacionālistu spēkiem Cēsīs un Rīgā. Vāciešiem atkāpjoties, vilciens iekļuva sprostā. Drosmīgā un riskantā operācijā latviešu kapt. (vēlāk ģen.) Jānis Lavenieks šo vilcienu pārņēma savā rīcībā, nogādāja Rīgā un nodeva Latvijas armijas rīcībā kā bruņoto vilcienu *Nr. 1* 1919. gada 2. jūlijā.

Jau iepriekš, 1919. gada maija beigās, kapt. Paulis Ronis-Rone Krustpilī no saldētavu vagoniem, kas bija apbruņoti metalla plāksnēm un smilšu maisiem, izveidoja vēl vienu bruņoto vilcienu, divos vagonos ievietojot pa lielgabalam un trešā vagonā uzstādot 8—9 ložmetējus. 9. jūnijā šis vilciens — *Komūnistu iznīcinātājs* (vēlāk *Nr. 2*) pirmo reizi piedalījās kaujās pie Trepes stacijas. Vēlāk šī diena kļuva pulka svinamā diena. 16. jūnijā *Nr. 2* piespieda padomju bruņoto vilcienu *Izstrebitelj buržuazij* un vēl kādu bruņoto vildienu atkāpties no pozicijām. Austrumu frontē ieradās arī latviešu bruņotais vilciens *Nr. 1* ar 3 lielgabaliem un 8 ložmetējiem.

1919. gada 21. jūlijā radīja I Bruņoto vilcienu divīzionu kapt. Rones (Roņa) vadībā. 26. un 27. augustā abi vilcieni piedalījās Līvānu kaujās. Septembrī kapt. Arnolds Paulockis Zilānu stacijā saformēja vēl vienu bruņoto vilcienu — *Nr. 3*.

Vilcieni *Nr. 1* un *Nr. 3* sekmīgi piedalījās cīņās pret Bermonta vācu un krievu Rietumu armiju. *Nr. 1* 8. oktobrī pārcieta vācu aviācijas uzbrukumu. 20. novembrī Jelgavas tuvumā Latvijas armija sagūstīja kādu vācu bruņoto vilcienu, ko ieskaitīja divīzionā kā *Nr. 4*. Tam bija 4 lielgabali. 27. novembrī kādā latviešu bruņotā vilcienā ievietoja arī angļu flotes 65 mm lielgabalu ar 5 angļu metrožu apkalpi. Šī vienība frontē ilgi nepalika. Ar angļu kaŗa flotes palīdzību Liepājā saformēja vēl 2 latviešu bruņotos vilcienus. *Kalpaku* (vēlāk *Nr. 5*) vltn. Alfrēda Kļestrova vadībā apbruņoja ar 1 lielgabalu un 2 patšautenēm. Liepājas rajonā īsu laiku šaursliežu dzelzceļa līnijā operēja arī bruņotais vilciens *Pikols*. Abus vilcienus 1919. gada decembrī izformēja.

1920. gada 1. janvārī 4 aktīvos bruņotos vilcienos un 4 bruņotos automobiļos atradās 13 lielgabali, 8 mīnu metēji un 33 automatiskie ieroči. 15. janvārī šīs vienības apvienoja 1. Bruņotajā divīzionā kapt. Oto Grosbarta vadībā. 4., 10. un 12. janvārī pret lielu pārspēku cīnījās latviešu bruņotais vilciens *Nr. 3*, smagi sapostot techniski pārākos padomju bruņotos vilcienus *III Internacional* un *Smertj iļi pobeda*.

Vilciens *Nr. 1* 14. janvārī divkaujā atvairīja spēcīgo padomju bruņoto vilcienu *Steņka Razin*. 20. janvārī bruņotais vilciens *Nr. 3* smagi sabojāja padomju bruņoto vilcienu *Ļeņin* pie Bekšiem.

1920. gada 1. februārī 5 bruņotajos vilcienos un 8 bruņotajos automobiļos bija 21 lielgabals, 7 mīnu metēji un 49 automatiskie ieroči. 8. februārī I Bruņoto divīzionu izformēja. 1. aprīlī bruņotos vilcienus apvienoja Bruņoto vilcienu divīzionā plkv.-ltn. Lavenieka vadībā. Atbrīvošanas cīņu laikā bija krituši 2 komandieŗi — kapt. Ronis un vltn. Kļestrovs. Lietuvas un Polijas sadursmes laikā Latvijas bruņoto spēku vadība katram gadījumam uz Daugavpili nosūtīja bruņoto vilcienu *Nr. 3* un uz Liepāju — *Nr. 2*. Kad konflikts beidzās, abi vilcieni atgriezās bazē Rīgā.[24]

1921. gada 1. aprīlī divīzionā atstāja tikai 2 bruņotos vilcienus. Tie bija novecojuši, bez zenītartilerijas, un tikai 4 lielgabaliem bija 360 gradu apšaudes iespēja, pārējiem tikai 25—30°. 1925. gadā uzbūvēja 2 vltn. Oskara Dzērvīša konstruētus bruņotos vagonus ar 360° apšaudi. Vienam bija 2 vācu 77 mm lielgabali bruņu torņos. Vagoni bija pilnmetalla konstrukcijas ar *Vickers* bruņu platēm. Pakāpeniski visus vagonus aizstāja modernas pilnmetalla konstrukcijas. Pasūtināja arī 2 jaunas lokomotīves, kuŗu dūmus novadīja zem lokomotīves. 1926. gada 1. jūlijā divīzionu pārvērta pulkā ar pulkv. (vēlāk ģen.) Jāni Lavenieku par komandieri līdz 1939. gadam. No 1929.—1939. gadam darbojās arī speciāli lokomotīvju vadītāju kursi, kuŗus ik gadus beidza 1 virsnieks un 3 instruktori. 1928. gadā pulkā iesaistīja trešo moderno bruņoto vilcienu un 1930. gadā — vēl ceturto. Sagatavoja materiālo bazi vēl diviem bruņotajiem vilcieniem un bruņotām dzelzceļu platformām ar smagajiem jūras lielgabaliem. Pulks palika Rīgā līdz 1936. gadam, tikai vasarās dodoties uz Daugavpils cietoksni šaušanas apmācībām. 1936. gada maijā pulku pārcēla uz Daugavpili, Rīgā atstājot tikai 1 bruņoto vilcienu eventuālai kaŗa darbībai pret vācu bruņotajiem spēkiem, ja tie iebruktu Baltijas valstīs. Pārējos 3 bruņotos vilcienus paredzēja eventuālai kaŗa darbībai pret Padomju Savienības bruņotajiem spēkiem, ja tie iebruktu Latvijas territorijā. Krasta aizsardzībai bija domāta viena bruņotā dzelzceļu baterija ar 6'' *Canet* flotes lielgabaliem. 1939. gadā arī Krasta artilerijas pulka 4 *Canet* lielgabalus novietoja uz dzelzceļu platformām. Tādā veidā radīja divas kustīgas dzelzceļu smagās baterijas.[25]

Saskaņā ar kaujas un lauku dienesta reglamentu, bruņotos vilcienus uzskatīja par ātri pārvietojamu cīņas līdzekli, kas iedarbojās ar ložmetēju un lielgabalu uguni no dzelzceļiem un kuŗu komandas bija aizsar-

gātas pret granātu šķēpelēm un parasta kalibra bruņu sitējām lodēm. Pret lidmašīnu uzbrukumiem vilcienus sargāja zenītartilerija un zenītložmetēji.

Katrā vilcienā bija kaujas daļa un baze. Kaujas daļā bija lokomotīve, bruņotie vilcieni, 2—3 materiālu platformas un drezīna. Bazē bija dzīvojamie, municijas, spridzekļu, virtuves, produktu, noliktavu un darbnīcu vagoni. Baze bija parasti kāda piefrontes stacija, kas atradās ārpus pretinieka artilerijas sniedzamības joslas. Bazes stacijā kaujas daļa sakārtojās šādā veidā — ienaidnieka pusē 2 platformas ar rezerves sliedēm, dzelzceļu labošanas un postīšanas ierīcēm un drezīna. Priekšējai platformai ar savu svaru bija jāuzspridzina dzelzceļu tīklā ienaidnieka izliktās mīnas. Tālāk sekoja bruņotais artilerijas vagons, bruņotā lokomotīve ar tenderi pret ienaidnieka pusi un citi bruņotie artilerijas un ložmetēju vagoni. Sastāva beigās atradās platforma ar papildus materiāliem dzelzceļu un tiltu labošanai. Lokomotīve vienmēr atradās sastāva vidū, lai būtu pasargāta no abām pusēm.

Vilcienus paredzēja izmantot galvenokārt izlūkošanas un apsardzības uzdevumiem; īsiem, pēkšņiem uzbrukumiem, atsevišķu punktu ieņemšanai; cīņai ar ienaidnieka bruņotajiem vilcieniem; krastu aizsardzībai; dzelzceļu līniju, tiltu un svarīgu dzelzceļa mezglu aizstāvēšanai sadarbībā ar jātniekiem un kājniekiem. Aizstāvoties vilcieni varēja veikt arī parastos artilerijas uzdevumus. Vilcienos atradās arī speciālisti dzelzceļa līniju, staciju ēku un ierīču postīšanai un labojumu izdarīšanai.

Vilcienu apbruņojums, pastāvīgā kaujas gatavība un ātrās kustības spējas agrākos laikos bija ievērojams faktors sadarbībā ar kājniekiem un jātniekiem. Dažreiz vilcienus ar desanta komandām varēja neilgu laiku izmantot arī speciālu uzdevumu veikšanai tālu no galveno spēku atrašanās vietām. Uzbrukumā vilcieni atviegloja pabalstāmo vienību virzīšanos uz priekšu, ar savu uguni apkaļojot ienaidnieka dzīvo spēku un uguns līdzekļus. Iedziļinoties pretinieka aizstāvēšanās pozicijās, bruņotie vilcieni sekmēja pabalstāmo vienību panākumus, apkaļojot atejošo ienaidnieku un tā rezerves.

Bruņoto vilcienu darbības sekmes bija atkarīgas no to savlaicīgas un pēkšņas ievadīšanas kaujā. Pirms uzbrukuma vilcieni ieņēma pagaidu pozicijas, no kurām bija iespējams pretinieku sekmīgi apkaļot ar artilerijas un ložmetēju uguni, kas ienaidnieku kavēja vilcienus novērot no zemes un gaisa, kā arī nodrošināja aizmuguri un radīja iespēju ātri izbraukt atklātā uguns pozicijā. Šajā pozicijā vilcienam bija nepieciešama brīva manevrēšana, laba novērošana un apšaudes lauks. Atklātā

uguns pozicijā vilciens nevarēja ilgi uzturēties, kādēļ tā ugunij bija jābūt brāzienveidīgai. Bruņoto vilcienu piemērotākie mērķi bija ienaidnieka dzīvie spēki, kaujas rati, automatisko ieroču koncentrācijas un atklātas baterijas.

Vilcienu sekmīgai darbībai bija nepieciešami labi novērošanas punkti, no kuŗiem varēja pārredzēt dzelzceļa līniju un kaujas lauku. Novērošanas punktiem bija jābūt nosegtiem no ienaidnieka zemes un gaisa spēku novērošanas un jāatrodas no bruņotā vilciena pozicijas ne tālāk par 2 km. Vilciena komandierim pirms kaujas bija jānodibina un kaujas laukā jāuztur sakari ar pabalstāmo vienību komandieri, dzelzceļa rajonā darbojošos artileriju un savu aizmuguri. Sakaru uzturēšanai izmantoja dzīvos un techniskos sakaru līdzekļus.

Tā kā bruņotais vilciens bija liels mērķis un sasaistīts ar pretiniekiem parasti zināmiem dzelzceļu tīkliem, kas bija viegli izpostāmi, tā vērtība modernā kaŗa apstākļos bija ļoti ierobežota. Bruņotā vilciena bīstamākie pretinieki bija aviācija un labi maskēta, dzelzceļa tuvumā novietota ienaidnieka artilerija. Pietika tikai ar vienu šāvienu lokomotīvē bīstamākā vietā, lai vilcienu padarītu nelietojamu. To varēja arī panākt, plašākā apvidū no gaisa sapostot sliežu ceļus.[26]

Latviešu Bruņoto vilcienu pulkā miera laikā bija 40 virsnieki un 245 instruktori un kareivji. Bruņoto vilcienu kaujas sastāvā parasti bija 3—4 bruņotie vagoni un 2—3 preču platformas. Visu latviešu bruņoto vilcienu kopējais ugunsspēks bija 6—10,5 cm haubices, 1—152 mm, 2—77 mm un 3—12 märc. lielgabali, 2—38 mm Vickers zenītlielgabali un 36 ložmetēji, kā arī 500 karabīni. Lielgabalu kopskaits tātad bija tikai 14, un tie paši bija 5 dažādu sistēmu! Pēc dažām ziņām rezervē vēl atradušies astoņi 77 mm lielgabali. No apgrozības ātri izņēma vācu 37 mm piecstobrainos lielgabalus. Pulkā bija paredzēti 400—450 vīri, ieskaitot 50 virsniekus. Pēc amerikāņu informācijas 1938. gadā pulkā bijuši 28 virsnieki un 368 instruktori un kareivji, kopā 396 vīri, bet 1939. gadā atzīmēts augstāk minētais sastāvs.

Kaŗavīrus sagatavoja artileristu, ložmetējnieku, sakarnieku, dzelzceļnieku un sapieŗu pienākumiem. Līdz 1936. gadam pulkā savu obligāto dienesta laiku sevišķi centās iekārtot latviešu akadēmiskā jaunatne.

Kaŗa laikā vilcienus administrātīvi, saimnieciski un techniski bija paredzēts pakļaut pulka komandierim, bet taktiski tai kaŗaspēka daļai (divīzijai vai pulkam), kuŗai virspavēlnieka stābs vilcienus piedalītu. Bruņotos vilcienus un dzelzceļu artileriju neparedzēja pakļaut atsevišķu divīziju vadībai, jo kaujas norisē varēja gadīties, ka divīzijas darbības joslā dzelzceļu nebūtu vai tie zināmu laiku būtu nelietojami. Lai garan-

tētu nepārtrauktu bruņoto vilcienu klātieni frontē, dzelzceļu joslā bija nepieciešams vienā laikā norīkot vismaz divus bruņotos vilcienus. Kurināmā materiāla, ūdens un municijas papildināšanai vilcieni būtu laiku pa laikam periodiski spiesti atstāt kaujas pozicijas.

Kā jau minēts, trim vilcieniem bija paredzēts darboties austrumu virzienā un atbalstīt armijas atkāpšanos galvenajās kaujas pozicijās. Rīgā stacionētā bruņotā vilciena uzdevums karam sākoties būtu darboties Gulbenes un Jaunlatgales virzienā, bet tā kā tas bija apgādāts arī ar Meitenes un Šauļu virziena kartēm, bija skaidrs, ka tas bija paredzēts arī darbībai pret Vācijas armiju. Uz platformām uzmontētie 5 *Canet* lielgabali varēja traucēt vācu vai krievu desanta operācijas Rīgas jūras līcī no Saulkrastiem līdz Tukumam un darboties arī Kurzemes ostu rajonā. Platformas bija atklātas, bet apkalpes sargāja plats tērauda loks, gan tikai no priekšas.[27]

1939. gada novembrī pulks bija sagatavojis kaujas uzdevumiem jau 6 bruņotos vilcienus un 1 *Canet* platformas lielgabalu bateriju, bet dažām lielgabalu sistēmām Daugavpilī municijas noliktavās trūka mobilizācijas plānā paredzētās ugunsdevas. Municijas trūkumu vajadzēja papildināt no Armijas municijas noliktavām Cekulē (stacijā pie Rīgas un Ērgļu dzelzceļa). Bruņošanās pārvalde bija paredzējusi vajadzīgās municijas piegādi no Vācijas vai Čechoslovakijas, kas kara apstākļos vairs nebija iespējams, tādēļ dažām lielgabalu sistēmām municijas pietika tikai 2—3 dienu kaujas darbībai. Ložmetēju un rokas ieroču municijas un spridzekļu bija pietiekamā daudzumā, bet visā pulkā bija tikai divi zenītlielgabali, tādēļ no gaisa lielie mērķi bija faktiski pilnīgi neaizsargāti.

Šo iemeslu dēļ 1940. gada 3. februārī pēdējais pulka komandieris pulkv.-ltn. Pēteris Užāns bija spiests izdot pavēli par pulka izformēšanu. Armijā palika tikai viens divu bruņoto vilcienu divīzions plkv.-ltn. Ernesta Kreicberga vadībā. Arī šo divīzionu un dzelzceļu artileriju pārņēma Krasta artilerijas pulks. 1940. gada augustā divīzionu ar pulka bruņojumu pārveda no Daugavpils uz Bolderāju. 1. oktobrī to pārņēma padomju kara flote kā II Atsevišķo krasta artilerijas dzelzceļa artilerijas divīzionu. Divīziona karavīrus pakāpeniski aizstāja ar Melnās jūras flotes matrožiem. 1. novembrī divīzionam pievienoja jau minētās divas *Canet* lielgabalu dzelzceļu baterijas. 1. decembrī divīzionā bija vairs tikai pulkv.-ltn. Kreicbergs, 2 latviešu virsnieki un daži latviešu instruktori — lokomotīvju speciālisti. Pārējie visi bija krievi. 18. decembrī Kreicbergs divīzionu nodeva kādam krievu majoram, un divīzions kā latviešu vienība beidza eksistēt.

Vēl 1940. gada oktobrī Liepājā novietoto latviešu bruņoto vilcienu ložmetējus, rokas ieročus un municiju aizstāja ar krievu sistēmu ieročiem un municiju. Kaŗa sākumā dažus latviešu bruņotos vilcienus no Bolderājas nosūtīja nezināmā virzienā. Ir zināms, ka vismaz viens bijušais latviešu bruņotais vilciens piedalījies arjergarda cīņās pret vāciešiem Jelgavas-Glūdas-Liepājas dzelzceļa joslā. Sevišķi smagas cīņas bijušas Durbes stacijas rajonā. Vēlāk Ļeņingradā vilciena apbruņojums papildināts un vilciens sadalīts divos bruņotajos vilcienos, kas piedalījušies uzbrukumos ziemeļu frontē un vēlāk arī kaujās Kurzemes cietoksnī. Dzelzceļa baterijas liktenis aprakstīts iepriekšējā apakšnodaļā.[28]

Zenītartilerijas pulks

Smagas problēmas Latvijas armijas vadībai sagādāja ne tikai jūras piekrastes, bet arī gaisa telpas aizsardzība. Latvijas kaŗa aviācija bija pārāk vāja, kādēļ nepieciešama bija zenītartilerija. Tā radās 1920. gadu beigās, kad Arsenālā gaisa mērķu apkaŗošanai pārbūvēja 12 krievu un angļu 3'' lielgabalus un apvienoja Smagās artilerijas pulka III divīzionā 3 baterijās — vienā stacionārā un divās ar *Peerless* mechaniskām velkmēm. Tālmēriem lietoja Ceisa (*Zeiss*) 3 m bazes instrumentus. Šaušanas datus aplēsa ar pulkv.-ltn. Jāņa Kalača konstruēto predikātoru. Bija arī Starmešu baterija. Divīziona baze bija Rīgā.

Zenītartilerijas baterijas izveidoja arī Zemgales, Kurzemes, Latgales un Krasta artilerijas pulkā, bet ne Vidzemes artilerijas pulkā. Pirmajos 3 pulkos bija katrā 2 zenītbaterijas, kopā 24 stobri, bet Krasta artilerijā tikai 1 baterija (4 lielgabali). Arī Latvijas kaŗa flotē bija 6 zenītlielgabali — kaŗakuģim *Virsaitim* 2 — 86 mm lielgabali, bet uz abām zemūdenēm un abiem mīnu trāleŗiem — pa vienam 75 mm zenītlielgabalam.

1939. gada oktobŗa sākumā nodibināja atsevišķu Zenītartilerijas pulku pulkv. Andreja Skroderēna un vēlāk pulkv.-ltn. Heinricha Lūša vadībā. Tajā apvienoja Smagās artilerijas pulka agrākā III divīziona 3 zenītbaterijas, esošās lauku artilerijas pulku zenītbaterijas un Starmešu bateriju. Pulkā tātad bija 36 lielgabali. Sāka izveidot arī jaunas baterijas. Pavisam saformēja 3 zenītartilerijas divīzionus.

I divīzionā Kurzemē atradās 1., 2. un 3. zenītbaterija. II divīzionā Rīgā atradās 4., 5. un 6. zenītbaterija un Starmešu baterija, bet III divīzionā Latgalē — Krustpilī atradās 7. un 8. zenītbaterija, Daugavpilī — 9. baterija un Rēzeknē — 10. baterija. Atsevišķā Apmācības baterijā apmācīja jaunus instruktorus.

Katrā baterijā bija 4 lielgabali ar 40 vīru apkalpi, vadības vads, tālmēru, predikātoru, telefonu un radio apkalpes — 25 vīri, un saimniecības vads — 15 vīri, kopā pavisam 80 vīri. Visā pulkā bija 44 lielgabali un apm. 1000 vīru.

Jau 1938. gada decembrī Latvijas valdība sāka sarunas ar vācu *Rheinmetal* firmu par 50 jaunu zenītlielgabalu piegādi, bet politisku apsvērumu dēļ Vācijas valdība sarunas novilcināja. Artilerijas inspektors ģen. Dannebergs ierosināja visus zenītlielgabalus iegādāties Zviedrijā. Zviedru lielgabali bija labākas kvalitātes, lētāki, un bez tam no Zviedrijas lētāk un ar mazāku risku varēja iegūt municiju un rezerves daļas. Tā kā zviedri nepirka Latvijas ražojumus lielākos kvantumos, Latvijas valdība tomēr nolēma ieročus iegādāties Lielbritanijā un Vācijā, kas bija galvenās Latvijas ražojumu pircējas, un vēlējās, lai Latvija savus pasūtinājumus galvenokārt izdarītu vācu un angļu rūpnīcās.

Latvijas valdība patiesi nopirka Lielbritanijā 12 modernus zenītlielgabalus, bet to pieņemšanas termiņš bija tieši tajā dienā, kad sākās II Pasaules karš. Kaut gan Latvija par ieročiem jau bija samaksājusi, angļi lielgabalus paturēja sev. Kara laikā britu valdība tomēr nodeva Latvijas sūtniecības rīcībā summu, ko Latvijas valdība par ieročiem jau bija samaksājusi. Šie līdzekļi palīdzēja Latvijas sūtniecībai Londonā pārdzīvot kara laiku. 1940. gada janvārī Zenītartilerijas pulks saņēma lieliskus vācu *Henschel* apvidus automobiļus — vilcējus, un pavasarī ieradās arī 30 pasūtināti čechu — zviedru *Bofors* moderni 40 mm zenītlielgabali.

Pulka materiālajā daļā tagad bija jau 74 zenītlielgabali, no kuriem 44 gan bija veci pārbūvēti krievu un angļu lauku lielgabali, bet 30 pārējie lielgabali bija maza kalibra, piemēroti zemu lidojošo lidmašīnu apkarošanai, bet nespēja apdraudēt lielā augstumā ātri lidojošās modernās kaujas lidmašīnas. Lielgabalu kaujas devā bija paredzētas 100 granātas katram.

1940. gada jūnija sākumā pulkā bija jau 15 baterijas, ieskaitot Apmācības bateriju. 1940. gada oktobrī pulks jau kā 24 territoriālā latviešu strēlnieku korpusa sastāvdaļa saņēma arī jaunus krievu 75 mm zenītlielgabalus uz divriteņu lafetēm, kas mīkstā pamatā iestīga zemē. Arī to aplēšu mašīnas nebija labas kvalitātes. Daļa pašu latviešu lielgabalu bija iemontēti automobiļos, bet citi tur bija jāieceļ. *Bofors* tipa lielgabaliem bija *Krupp* spēkratu velkme.

Zenītartilerijas pulka komandieris bija arī Rīgas gaisa aizsardzības priekšnieks. Tā kā Latvijas galvaspilsētas platība bija ļoti liela (210,8 kv.km.), kur dzīvoja 392.000 iedzīvotāju, atradās liela osta un vairā-

kos kompaktos rajonos lielākā rūpniecības koncentrācija visā Latvijā, tās aizsardzība pret gaisa uzbrukumiem bija ļoti sarežģīts un grūts uzdevums. Traģiskā stāvoklī atradās plašā Latvijas dzelzceļu sistēma, uz kuŗas spēkratu un degvielu trūkuma dēļ balstījās Latvijas aizsardzība. Ienaidnieka gaisa spēki to varēja viegli sapostīt un padarīt uz ilgu laiku nelietojamu. Miera apstākļos pagāja daudzi gadi, kamēr Latvija varēja uzbūvēt pat samērā nelielas dzelzceļa līnijas, bet dažas citas naudas un materiālu trūkuma dēļ pat nespēja nobeigt.

Padomju armijai okupējot Latviju, Zenītartilerijas pulku izformēja, atstājot tikai vienu 111. divīzionu. 1941. gada 27. jūnijā šo divīzionu aizsūtīja no Rīgas pa maršrutu Zilupe-Veļikije Luki-Toropeca-Vjazma-Gžatska-Možaiska-Goļicina-Jahroma, kur divīzions piedalījās cīņās pret vāciešiem. 1941. gada 26. decembrī divīzionu izformēja, un 60 tā kaŗavīrus iekļāva 201. latviešu strēlnieku divīzijā kā 100. atsevišķo zenītbateriju, bet vēlāk 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā kā 44. atsevišķo gvardes zenītbateriju. 1943. gada martā izveidoja jaunu 1591. latviešu zenītartilerijas pulku pulkv. Kārļa Liepiņa vadībā. Pulkā bija 24 automatiskie 37 mm zenītlielgabali un 16 lielkalibra zenītložmetēji. Pulks sevišķi izcēlās Osovecas cietokšņa ieņemšanas operācijās. Kaŗa laikā pulks iznīcināja 25 vācu lidmašīnas, 2 lielgabalus un 7 automašīnas.

Latviešu leģionā bija divi zenītartilerijas divīzioni 15. un 19. divīzija. Katrā divīzionā bija stāba baterija, 3 zenītbaterijas un starmešu baterija. Divīzionā bija 760—870 vīru, 151 automobiļi un 57 motocikli, 2 četrstobru 2 cm, astoņi parastie 2 cm, 9 — 3,7 cm un 4 — 8,8 cm zenītlielgabali, pavisam 23 zenītlielgabali.[29]

Secinājumi

Latvijas bruņoto spēku artilerija varētu kājniekus un citas ieroču šķiras atbalstīt tikai eventuāla kaŗa pirmajās dienās, sagaidot kādas lielvalsts vai lielvalstu grupas tālāku atbalstu ar kaŗa materiāliem un savas artilerijas iesaistīšanu Latvijas aizsardzībā. Tā kā Baltijas valstu artilerijas sistēmas nebija vienveidīgas, Baltijas valstis kaŗa laikā nevarētu viena otru atbalstīt ar rezerves daļām un municiju. Iespēju robežās latviešu artileristi bija sagatavoti dzimtenes aizsardzībai, un viņu stāja bija lieliska. Ja latviešu artileristiem būtu piemēroti ieroči, kaŗa laikā Latvijas aizsardzībā artilerijai būtu bijusi ļoti liela nozīme, bet piemērotu ieroču tikpat kā nemaz nebija. II Pasaules kaŗa sākumā Latvijas armijā bija tikai 98 mazkalibra prettanku lielgabali. Salīdzinājumam varam minēt, ka Latviešu leģiona kājnieku vienībām bija liels skaits

5 cm, 8 cm un 12 cm granātmetēju, vieglie un smagie kājnieku lielgabali un prettanku vienībām speciāli tanku iznīcināšanas ieroči (tanku dūres un raķešu stobri) un trīs dažāda tipa prettanku lielgabali. Bieži tanku apkaŗošanai lietoja arī zenītartileriju.

---

[1]Viktora Lamstera piezīmes, Ms. (San Jose State University).

[2]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1500—1600,* 132.

[3]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 49—50; Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1710—1800,* 114—15.

[4]Andersons, ,,Latviešu lielgaballaivu bataljoni," 62.

[5]Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 19, 47—49.

[6]*Latviešu strēlnieku vēsture,* 179—80.

[7]Valdis Bērziņš, *Latviešu strēlnieki cīņā,* 82, 109, 151.

[8]*Kaujas un lauku dienesta (K.L.D.),* 33—36, 166—67, 235—39, 313—15; *Kaŗavīra rokas grāmata (K.R.G.),* 551—56.

[9]*L.E.,* I, 357; P.R.O., F.O. 371—12549, N1775/498/59; Žagars, nr. 32 (1187), 1970.g. 7. aug.; Ģen. Eduards Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.

[10]*Es viņu pazīstu,* 429; Ģen. Ed. Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.

[11]*L.E.,* I, 356, 431, 937; *L.K.V.,* 20846; Raštikis, I, 348; Lavenieks, 70; N.A., R.G. 165, 10641—355/5 (1938.g. 5. aug.); Ģen. Eduards Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; *Latvijas darbinieku galerija,* 54, 117, 112.

[12]*Latvijas armija 20 gados,* 281; L.C.K., kaste 86, Armijas Virspavēlnieka pavēle nr. 28 (1920.g. 16. feb.); Jānis Radziņš, 28; Ģen. Voldemārs Skaistlauks, vēstule 1962.g. 6.apr.; Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule 1962.g. 12. jūl.; Pulkv. ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule 1964.g. 13. janv.

[13]*Kaŗaspēka daļu organizācija,* v-vi, 21, 147—49; N.A., R.G. 165 — 10641—355/5; P.R.O., F.O. 371—20306, N51/51/59 (1936.g. 2. janv.); Pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule 1964.g. 13. jūl.; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; *L.M.E.,* III, 529; Bangerskis, III, 9, 36, 40—41, 176; IV, 63; Silgailis, *Latviešu leģions,* 137, 161, 192, 355—57, 364—65. Latviešu leģiona artilērijas pulkā bija 81 virsnieks, 458 instruktori un 1888 kareivji, kopā 2427 vīri; vieglās artilerijas divīzionā 545 vīri un smagās artilerijas divīzionā 671 vīrs, prettanku divīzionā 393 vīri pēc statiem; Indulis Kažociņš, vēstule 1982.g.

[14]Ervīns M. Ziplāns, M.I.R., vēstule 1975.g. 11. janv.

[15]Ibid.; N.A., R.G. 10641 — 355/5; A.A., T—120, spole 323, sēr. 616; *Kaŗaspēka daļu organizācija,* 127—28, 131; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 197—98; *Latvija i ee armija,* 64; Passow, 234; Pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule, 1964.g. 13. janv.; Ģen. Eduards Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.; Pulkv.-ltn. Kārlis Zīverts, vēstule 1963.g. 14. feb.; Pulkv.ltn. Voldemārs Ģinters, vēstule 1963.g. 7. martā; Kapt. Kārlis Blāze, vēstule 1967.g. 23. aug.; Pulkv. ltn. Jānis Druvaskalns, vēstule 1962.g. 16. sept.

[16]Ervīns M. Ziplāns, vēstule 1975.g. 11. janv.; *L.M.E.,* I, 151; III, 103, 529.

[17]*Krasta artilerijas pulks,* vēsturiskā daļa; Dunsdorfs, *Mūžīgais latviešu kaŗavīrs,* 174—76.

[18]Andersons, *Latvijas vēsture,* 18—19, 46—49, 78—81, 633.

[19]Ibid., 634, 440; Valdis Bērziņš, 88—89, 109, 148, 186, 196—98; *Sovetskaja Latvija v 1919,* II, 92—94, 96—97.

[20]*Krasta artilerijas pulks,* 7—9, 12—26, 30, 35; L.C.K., kaste nr. 85, Kara ministra pavēle, nr. 15 (1935); N.A., R.G. 165, 10641—355/5 (1938) — 5 baterijas, 27 virsnieki un 405 kareivji un instruktori; Kapt. Adolfs Blāķis, vēstules 1960.g. 26. dec., 1963.g. 26. aug., 19. okt., 1967.g. 29. janv., 26. feb.; Kapt. Juris Lejnieks, 1963.g. (n.d.); Vltn. Pēteris Vīlips, vēstules 1974.g. 2. un 18. maijā; Olģerts Dombrovskis, telefona saruna 1974.g. apr.

[21]Silgailis, ,,Kādēļ'', 15.

[22]Lavenieks, 151, 154, 156—57; Kampars, 44; Vltn. Pēteris Vīlips, vēstules 1974.g. 2. un 18. maijā.

[23]Valdis Bērziņš, 83, 144—45, 151, 186; Andersons, *Latvijas vēsture,* 371, 374, 380, 414, 439—40, 442.

[24]Lavenieks, 17—22, 24—26, 42—43, 45, 57—61; Andersons, *Latvijas vēsture,* 518, 524, 531, 534—36, 553, 555, 572—73, 575—76; *Latvija 10 gados,* 130 (Ģen. Ed. Kalniņš); *Valmieras kājnieku pulka vēsture* , 108, 121, 132, 149—50, 157—59; *Latvijas armija 20 gados,* 266; Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule 1959.g. 14. dec.; intervija 1967.g. 19. nov.

[25]Lavenieks, 62—114, 120—23, 134—40.

[26]*Kaujas un lauku dienesta reglaments, passim.*

[27]Ģen. Jānis Lavenieks, vēstules 1960.g. 25. jan., 1962.g. 12. jūl.; N.A., R.G. 165, 2621—48/7, 53/7; 10641—355/5.

[28]Lavenieks, 150—51, 154—55, 156—57; Vltn. Pēteris Vīlips, vēstules 1974.g. 2. un 18. maijā.

[29]*Latvija i ee armija,* 64; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 197; Silgailis, ,,Kādēļ'', 13; Silgailis, *Latviešu leģions,* 357—59; *L.M.E.,* II, 368; III, 529, 747; N.A., R.G. 165, 10641—355/5; P.R.O., F.O. 371, 21060 — N1188/792/59 (1937.g. 11. feb.); Kapt. inž. Kārlis T. Dakteris, vēstules 1967.g. 6. un 29. apr.; Ģen. Eduards Kalniņš, vēstules 1962.g. 30. aug.; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstules 1962.g. 23. un 28. aug.; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1972.g. 1. feb.; Pulkv.-ltn. Kārlis Zīverts, vēstules 1963.g. 14. feb. un 18. martā; Bangerskis, III, 34—35, 45—47, 54—55; IV, 62. Latviešu leģiona zenītartilerijas divīzionos pēc statiem bija 27 virsnieki, 117 instruktori un 604 kareivji, kopā 748 vīri.

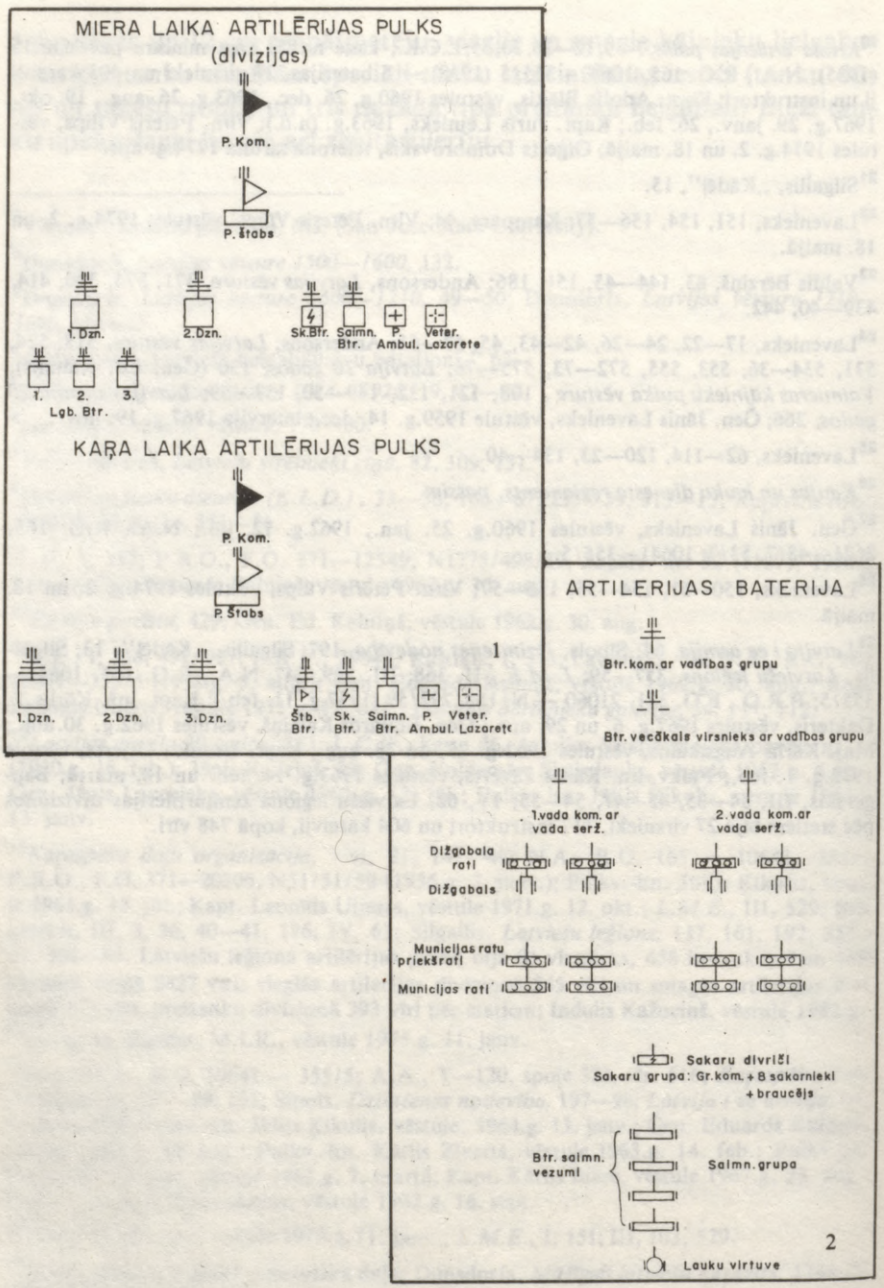

1) Miera laika artilerijas pulks. Kara laika artilerijas pulks.
Peace-time Artillery Regiment. War-time Artillery Regiment.
2) Artilerijas baterija.
Artillery battery.

1

2

1) Ģen. Eduards Kalniņš — Artilerijas inspektors 1922.—1935.g., Kaŗa ministrs 1926. un 1928.g.
Gen. Eduards Kalniņš — Inspector of Artillery 1922—35; Minister of War in 1926 and 1928.
2) Artilerijas inspektors ģen. Arturs Dannebergs (1935.—1940.g.).
Inspector of Artillery Gen. A. Dannebergs (1935—1940).

DAŽI BALTIJAS VALSTU ARMIJĀS LIETOTIE ARTILERIJAS PAVEIDI

Tips (mm)	Kalibrs	Svars (kg)	Granāta (kg)	Sniedz. (km)	Vilkme
Lielgabali					
37 vācu					
47 Bohler	40	290	1,45	9	
70 Škoda		157,5	3	2,5	
75 M.97 franču	36	1160	7,98	11,2	6 zirgi
75 krievu M.02	30	1040	6,5	9,6 (8,5)	
76,2 angļu 13 mārc.	24,4	998	5,67	7	13 zirgi
83,8 angļu 18 mārc.	29,4	1590	8,4	9,6 (8,7)	18 zirgi
105 Schneider M 13	28	2300	16,9	12,3	
105 Vickers	22	1530 (2197)	15	11	15 zirgi
106,7 Schneider 42 līn. 4,2''		2180	18,4	12	
152,4 franču		3700	39	10—12	dzelzceļu
152,4 vācu		2250	42	8,5	
Haubices					
105 vācu	22	1525	15,8	9,2	
114,3 angļu 4,5''		1370	15,85	7,5	traktori
149,7 vācu (150 mm)	17	2250	41,8	8,5	
152,4 angļu 6''	14,4	3700	45,4	9,2	traktori
152,4 krievu 6''	12	2724	41	8,7	
155 Schneider M 17	15	3300	40—43	11,5	
Zenītlielgabali					
20 Oerlikon	70	300	0,128	3,7—4	
40 Bofors			0,945		apvidus auto
40 Škoda			0,9	4,2—7,2	
75 Vickers	46	2800	6,7	10—14,5	
76,2 angļu 13 mārc.					smagie auto

Daži Baltijas valstu armijās lietotie artilerijas paveidi.
Some of the cannons used in the armies of the Baltic States.

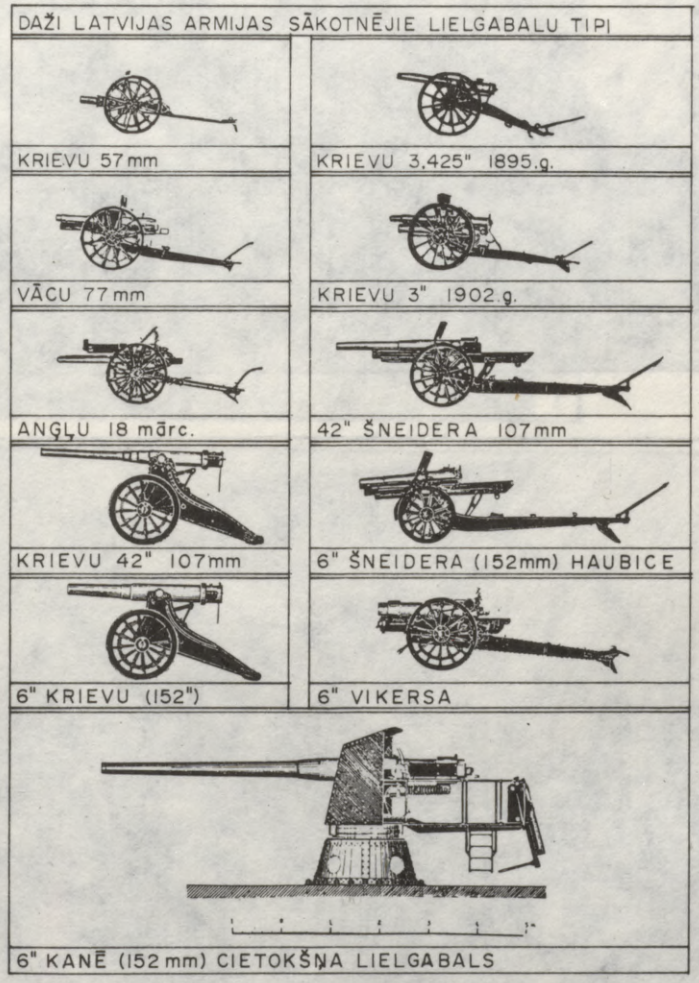

Daži Latvijas armijas sākotnējie lielgabalu tipi.
Some of the cannons used in the Army of Latvia in the early years.

1) Latviešu lauku artilerija — kaujās padomju Sarkanajai armijai atņemtie lielgabali.
Latvian field artillery — guns taken from the Soviet Red Army during the War of Liberation.
2) Lauku artilerija kaujas apmācībās.
Field artillery in training.

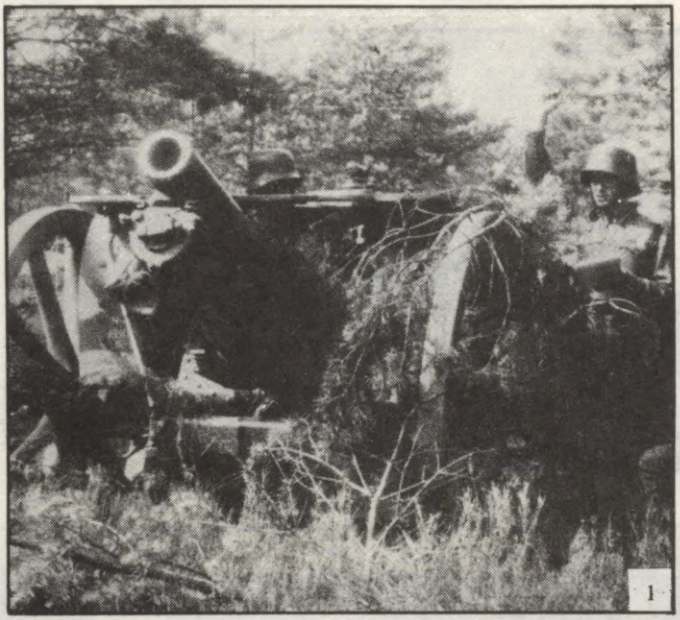

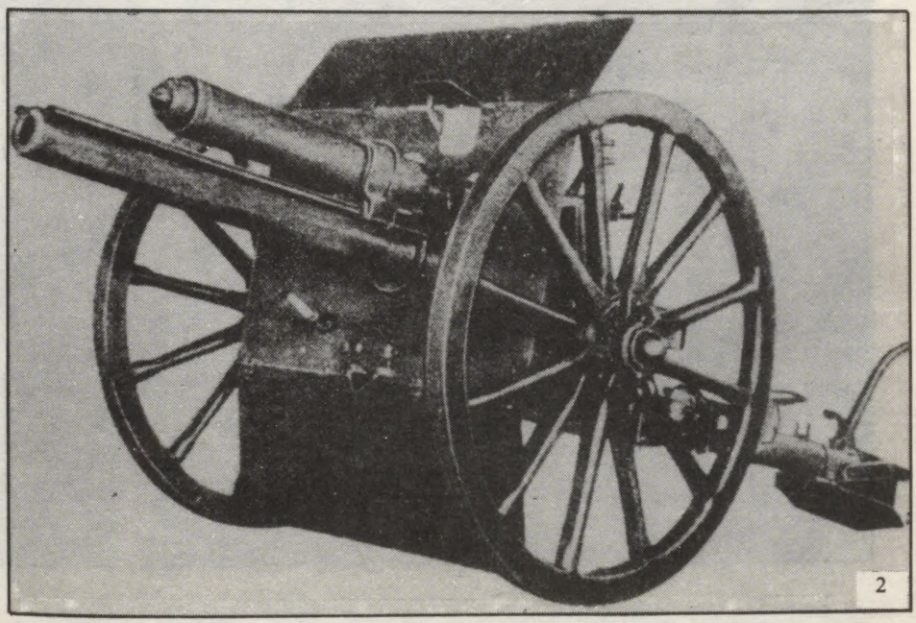

1) Angļu 4,5'' (11,43 cm) haubice pozicijās.
English 4,5'' (11,43 cm) howitzer in a position.
2) Angļu 13 mārc. (7,62 cm) lauku lielgabals.
English 13 pound (7,62 cm) field gun.

1) Angļu 11,43 cm (47 līniju) tālšāvēji lielgabali pozicijā.
English 11,43 cm long-range guns in a position.
2) Smagā artilerija — vācu tipa 15 cm haubice.
Heavy artillery — German-type 150 mm howitzer.

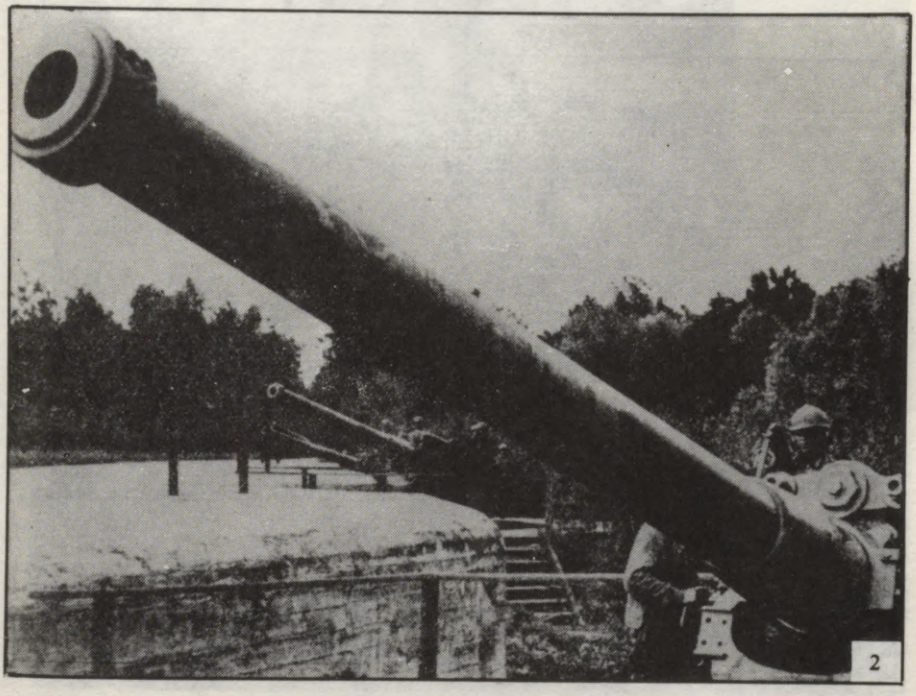

1) Haubice pozicijās.
Howitzer in a position.
2) Daugavgrīvas krasta artilerijas baterija.
Battery of the Coast artillery of Daugavgrīva.

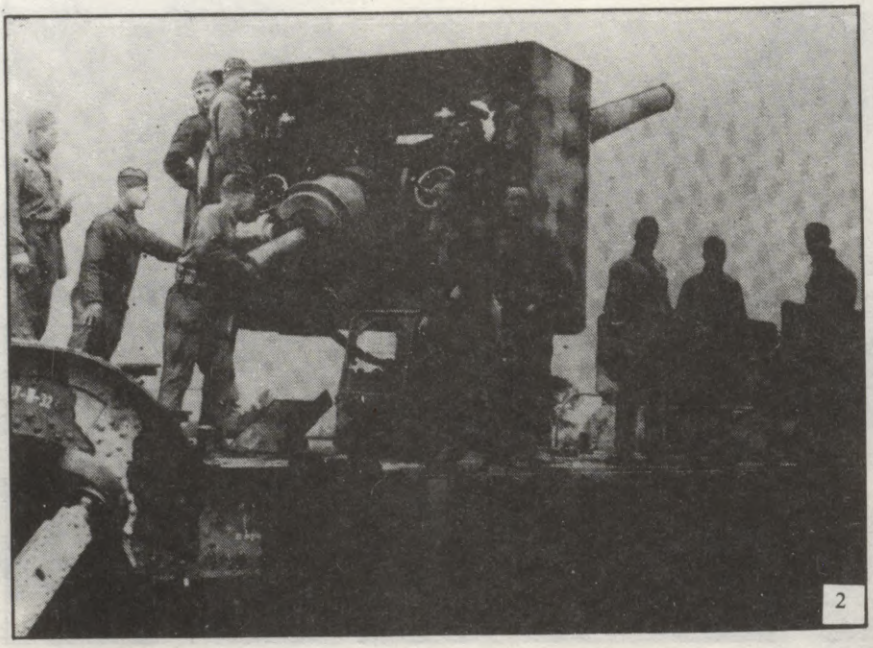

1) Daugavgrīvas cietokšņa smagās artilerijas baterija un signālstacija 1917. gadā.
Battery of heavy artillery and signal station of the Fortress of Daugavgrīva (Dunamunde in 1917.
2) Krasta artilerija — Kanē 6 collu flotes lielgabals uz dzelzceļa lafetes.
Coast artillery — Canet 6'' (152 mm) naval gun on a railroad platform.

1) Latviešu motorizētā zenītartilerija.
Latvian motorized antiaircraft artillery.
2) Zenītartilerija nakts manevros.
Antiaircraft artillery in maneuvers at night.
3) Maskēts bruņotais vilciens *Nr.2 (Komūnistu iznīcinātājs)* Vidzemes frontē 1919.g.
Camouflaged armored train *Nr.2 (Destroyer of Communists)* in Vidzeme front in 1919.

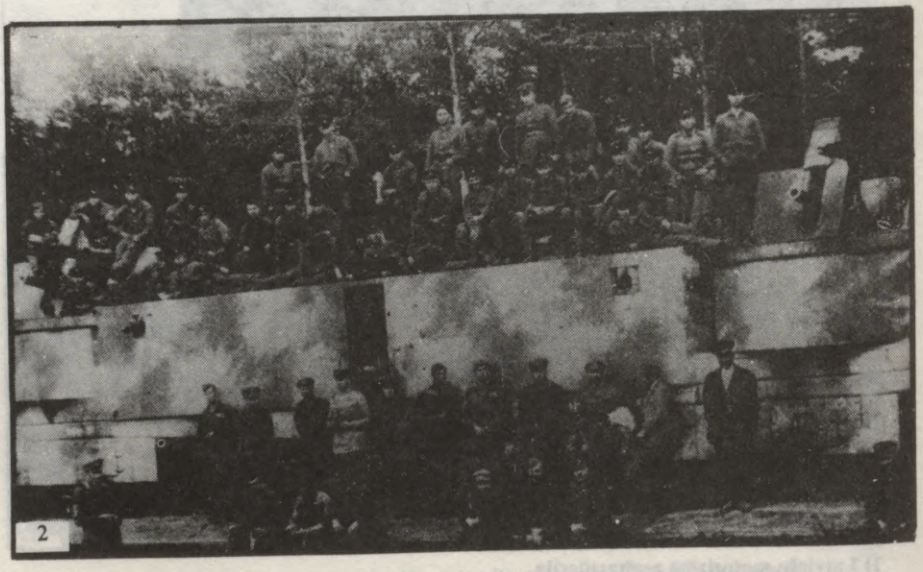

1) Motorizēts 40 mm Boforsa zenītlielgabals.
Motorized 40 mm Bofors antiaircraft gun.
2) Latviešu bruņotais vilciens 1922. gadā.
Latvian armored train in 1922.

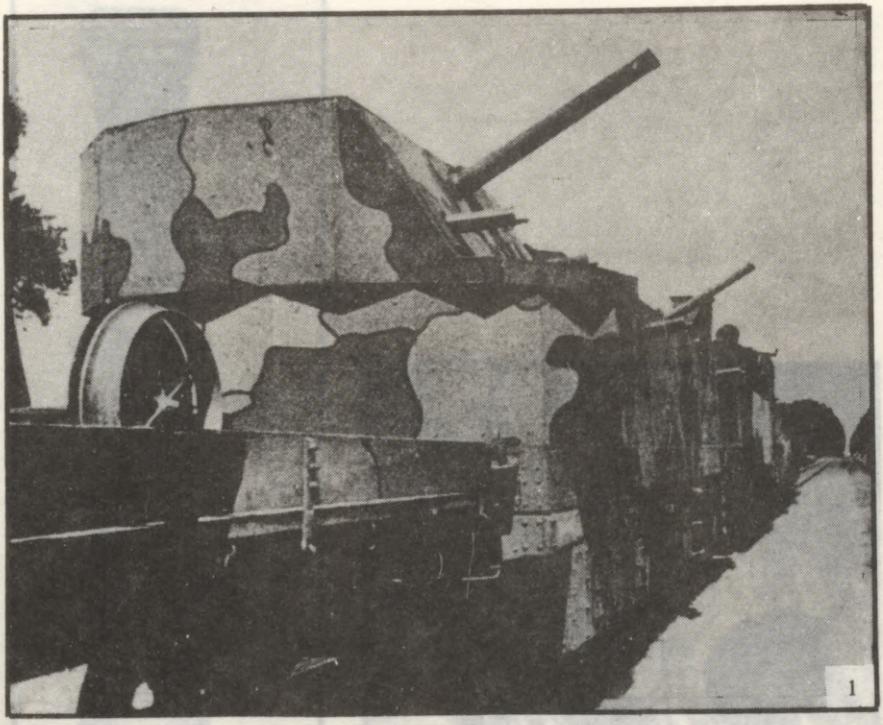

1) Latviešu bruņotais vilciens 1936. gadā.
Latvian armored train in 1936.
2) Bruņotais vilciens aizsegā.
An armored train in defense position.

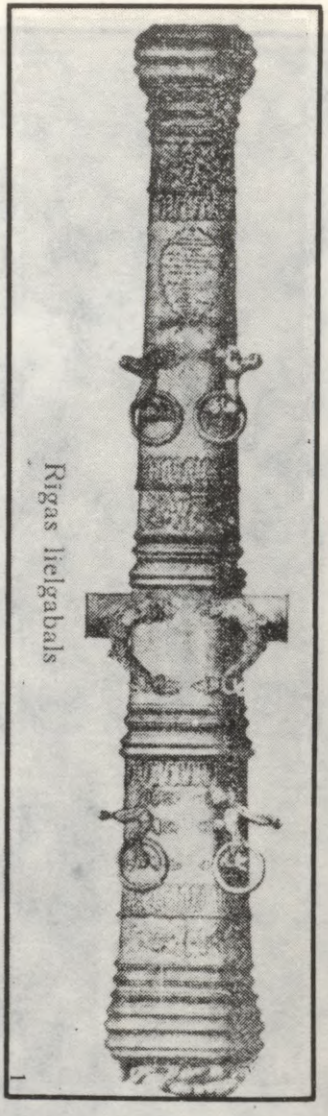

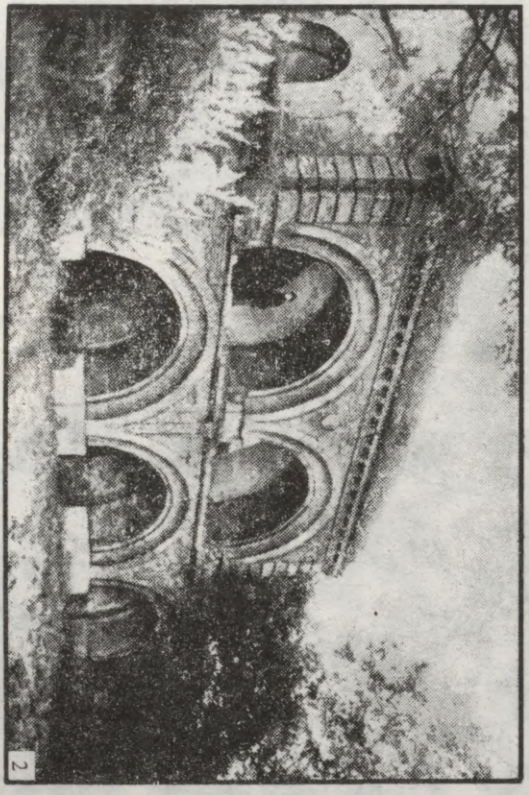

1) Gerharda Meijera lietais lielgabals ,,Rīgas lauva'' 1687. gadā — lielākais un skaistākais Rīgā lietais lielgabals: 4,15 tonnu, 4,65 m garš, ar 1933 mm kalibru.
The biggest and the most beautiful gun cast in Riga — the ,,Lion of Riga'', cast by Gerhard Meyer in 1687: weight 4,15 ton, length 4,65 m, caliber 1933 mm.

2) Daugavpils cietokšņa ampīra stilā celtie kazemati.
Casemates of the Fortress of Daugavpils (Dvinsk) built in Empire style.

VIII NODAĻA

TECHNISKĀS VIENĪBAS

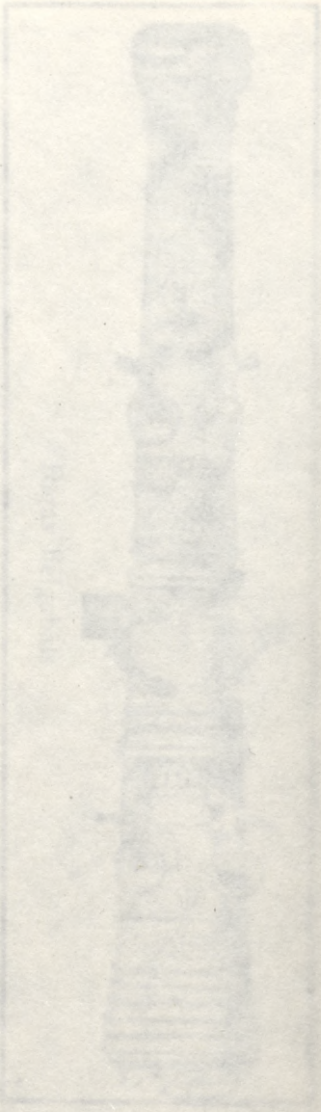

Techniskā divīzija

1922. gada 16. janvārī nodibināja sevišķu Technisko divīziju, kuŗā apvienoja Auto-tanku, Sapieŗu un Aviācijas pulku un Elektrotechnisko divīzionu un līdz tā paša gada aprīlim arī Bruņoto vilcienu divīzionu un Daugavgrīvas artileriju (vēlāko Krasta artilerijas pulku). Šīs divas vienības pārņēma Artilerijas inspektors. No Techniskās divīzijas dibināšanas laika līdz tās formālai likvidācijai 1940. gada 24. maijā divīziju komandēja ģen. Jānis Kurelis. Augstāk minētās vienības bija viņam pakļautas disciplīnārā, administrātīvā un saimnieciskā ziņā, bet operātīvi tieši Armijas stābam. Divīzijas likvidācija sākās jau 1938. gadā, kad Auto-tanku pulka (vēlāk brigādes) komandieris kļuva Armijas spēkratu priekšnieks, Aviācijas pulku pakļāva Armijas aviācijas inspektoram, pulka komandieri vēlāk ieceļot par Armijas aviācijas priekšnieku, bet Sapieŗu pulka komandieri kā Armijas inženieri pakļāva Armijas stāba priekšniekam, un Sakaru bataljona komandieris kļuva Armijas Sakaru dienesta priekšnieks. 1938. gadā divīzijā pēc amerikāņu informācijas bija 354 virsnieki un 3764 instruktori un kareivji. Atšķirībā no citu karaspēka daļu aizsargkrāsas ietērpiem, Techniskās divīzijas karavīru ietērpi bija melni. Izņēmums bija Sapieŗu pulka karavīri, kuŗiem bija aizsargkrāsas ietērpi. Gandrīz visas divīzijas vienības bija koncentrētas Rīgā, bet atsevišķas eskadriļas un tanku vadi atradās arī citos garnizonos.[1]

Armijas spēkratu dienests

Armijas spēkratu dienesta priekšnieks un Auto-tanku pulka (vēlāk brigādes) komandieris bija viena un tā pati persona — pulkv. (vēlāk ģen.) Oto Grosbarts, kas Atbrīvošanas karā bija komandējis 1. Bruņoto divīzionu. Viņa dienesta vieta atradās Rīgā, bet 1939./40. gadā viņa stāba pārcēla uz Cēsīm. Stāba priekšnieks bija pulkv. Jānis Kaļķis. Sa-

karā ar pamazām notiekošo armijas mechanizāciju un motorizāciju, Grosbarta pienākumos ietilpa plašāki uzdevumi nekā tikai Auto-tanku brigādes organizēšana un papildināšana. Liela nozīme bija Forda-Vairoga automobiļu montāžas rūpnīcai Rīgā. Bija plānota arī traktoru fabrika. Latvijas valdība II Pasaules kara sākumā Vācijā iegādājās arī lielāku skaitu apvidus automobiļu. Tas viss tomēr bija neliela apmēra pasākums plašākai armijas modernizācijai un mechanizācijai, kādai trūka līdzekļu un materiālu. Nopietnas raizes sagādāja arī degvielu trūkums, ko pa daļai mēģināja atvieglot ar dažādiem pašu izejvielu un benzīna maisījumiem (piem. latolu).[2]

Auto-tanku brigāde

Latviešu karaspēka vienībās pirmie bruņotie automobiļi figurēja 1919. gada Padomju Latvijas armijā. Tajā bija izveidota neliela bruņoto automobiļu nodaļa komandiera Kaugura vadībā. I. latviešu padomju divīzijas bruņu mašīnu nodaļā minēti bruņotie automobiļi *Komūnists, Lāčplēsis* un *Imanta*. Šo vienību nozīme kara darbībā bija niecīga. Bruņu mašīnas bieži atradās remontā, un tām trūka rezerves daļu. Vairāki padomju avoti norāda arī uz latviešu nacionālistu sabotāžu. Noskaņojums bruņoto automobiļu komandās bija noteikti nacionālistisks, bet ne revolūcionārs vai krievisks. Padomju Latvijas armijai 1919. gada 22. maijā pametot Rīgu, tur palika vairāki padomju bruņotie automobiļi, kurus pārņēma Baltijas vācu zemessargu karaspēks. Latviešu nacionālie karavīri aizkavēja šo automobiļu izmantošanu vācu uzbrukumā igauņu un ziemeļlatviešu karaspēkam Cēsu kaujās. Pēc vācu sakāves Latvijas armija šos bruņotos automobiļus pārņēma savā rīcībā.[3]

Jau 1919. gada jūnijā bruņotie automobiļi *Lāčplēsis* un *Zemgalietis* atbalstīja Latvijas armiju cīņā pret lieliniekiem Krustpils un Līvānu apvidū. 1919. gada 14. jūlijā kapt. Oto Grosbarta vadībā izveidoja Bruņoto divīzionu, kurā ietilpa bruņotie vilcieni, automobiļi un vēlāk arī tanki. Bruņotos automobiļus sadalīja 1. un 2. bruņoto automobiļu nodaļā. Nodaļās ietilpa *Austin* tipa vieglie un *Garford* tipa smagie bruņotie automobiļi un vēlāk arī vāciešiem atņemtie bruņotie automobiļi *Max* un *Moritz*. 14. augustā izveidoja arī atsevišķu Auto-motociklistu rotu. 30. augusts kļuva auto-tanku vienību gada diena. 1919. gada oktobrī un novembrī bruņotie automobiļi *Lāčplēsis* (gāja bojā kaujā 8. oktobrī), *Kurzemnieks* un *Imanta* sekmīgi piedalījās cīņās pret bermontiešiem Jelgavas un Kalnciema šosejas rajonā, Smārdē un Tukuma rajonā un sabojāja 3 ienaidnieka bruņotos vilcienus. 21. novembrī gūstā

saņēma 2 vācu bruņotos automobiļus. 31. decembrī Latvijas armijā bija 5 bruņotie automobiļi, bet 1920. gada 1. februārī to skaits jau bija 8. Kaujās pret Padomju Krievijas karaspēku sekmīgi piedalījās bruņotie automobiļi *Tālivaldis, Staburags, Zemgalietis un Kurzemnieks.* Kara beigās izveidoja arī Tanku bataljonu, kurā iedalīja 2 angļu smagos *Mark V* un 3 vidējos angļu *Mark B* tipa tankus, kurus uz Latviju pārveda no krievu ģen. Nikolaja Judeņiča Ziemeļrietumu armijas. Tanku bataljons sargāja Latvijas dienvidaustrumu robežas pret varbūtējām krievu, poļu un lietuviešu akcijām.

1920. gada 8. februārī Bruņoto divīzionu likvidēja. Bruņotos automobiļus apvienoja Bruņoto automobiļu divīzionā pulkv.-ltn. Arnolda Paulocka vadībā un tankus Tanku divīzionā pulkv.-ltn. Paula Bruņinieka vadībā. Vēlāk armijas auto-motociklistu parka un tanku vienības pievienoja Bruņoto automobiļu divīzionam, ko 30. augustā pārdēvēja par Auto-tanku divīzionu, ko pārņēma pulkv.-ltn. Grosbarts. 1923. gadā tur notika pirmais instruktoru speciālistu (šofeŗu, ložmetējnieku un artileristu) izlaidums. 1926. gada 28. septembrī divīzionu pārvērta Auto-tanku pulkā.

Pulkā kādu laiku bija 9 bruņotie automobiļi. Astoņi bija stipri nolietoti Pasaules kara laika ražojumi ar vājām kaujas spējām (plānām bruņām, nolietotiem mechanismiem, nederīgu apriepojumu un primitīvi rūdīti). 1926. gada 25. septembrī Latvijas Republikas Auto Klubs pulkam dāvināja bruņoto automobili *Sargs* (*Fiat* rāmis ar pašu uzmontētām angļu bruņām). Arī tā kaujas spējas bija nelielas (plānas bruņas, pārāk liels svars). Pēdējos pirmskara gados pulkā bija vairs tikai 6 bruņotie automobiļi, kas bija apvienoti vienā rotā. 1. vadā bija *Kurzemnieks* (1—3" lielg., 2 ložm.) un *Lāčplēsis* (2 ložm., 1 patšautene), 2. vadā — *Viesturs* (1—3" lielg., 2 ložm.) un *Imanta* (2 ložm., 1 patšaut.). Rotas komandiera rīcībā bija *Staburags* (1 ložm.) un *Sargs*.

1928. gadā Amerikas Savienoto Valstu armija nosūtīja Latvijas armijai savus reglamentus bruņoto automobiļu izmantošanai un apmācībām. Bruņoto automobiļu darbību raksturo ātrums un spēja pārsteigt ienaidniekus. Tie iedalās bruņotos ceļu un apvidus automobiļos. Pēdējie ir neatkarīgi no ceļiem un zināmā mērā līdzīgi tankiem, kaut gan nespēj pārvarēt šķēršļus. Latvijas armijā bruņoto apvidus automobiļu nebija. Bruņotos automobiļus varēja izmantot kopdarbībai ar kustīgām kājnieku vai jātnieku vienībām tādu uzdevumu veikšanai, kas prasīja ātru izšķirīgu darbību — izlūkošanai, gājienu apsardzībai, svarīgu punktu iepriekšējai ieņemšanai, cīņai apdzīvotās vietās, sevišķi pilsētās, darbībai ienaidnieka flankos un aizmugurē, savu flanku nodroši-

nāšanai, ienaidnieka vajāšanai, arjergarda darbībai, pārsteiguma un neveiksmju ātrai likvidēšanai.

Smagajos bruņotajos automobiļos kaŗa laikā būtu 1 lielgabals ar šaušanas tālumu līdz 3 km un 3 ložmetēji ar sekmīgu uguni 400 m attālumā kustībā un 800 m attālumā, šaujot no vietas. To komandā būtu komandieris, 2 lielgabalnieki, 3 ložmetējnieki un 2 šofeŗi. Vieglajos bruņotajos automobiļos būtu 2 ložmetēji ar līdzīgām kaujas spējām un komandā komandieris, 2 ložmetējnieki un 2 šofeŗi. Šie automobiļi varēja pārvietoties pa vienkāršiem lauku ceļiem. Vadā būtu 2—3 bruņotie automobiļi.

Bruņu torņos iebūvētie uguns ieroči radīja lielu ugunsspēku uz visām pusēm pret dzīviem mērķiem, bet bruņoto automobiļu apkalpe bija aizsargāta pret kājnieku ieročiem un vieglās artilerijas granātu šķembelēm. Mašīnu šaušanas kustību ietekmēja automobiļu satricinājumi un apkalpes ierobežotais redzes aploks. Brauciena laikā sekmīga uguns bija iespējama tikai nelielos attālumos. Sakarā ar augsto būvi un smilšu ceļos radītiem putekļu mākoņiem, bruņotie automobiļi bija pretiniekiem viegli saredzami. Latvijā asfaltētu ceļu vēl bija ļoti maz. Uz gluda, cieta ceļa vieglie bruņotie automobiļi neilgu laiku varēja attīstīt līdz 60 km ātrumu stundā, bet smagie automobiļi — 40 km. Sakariem ar aizmuguri bija radio stacija. Sekmīgas iedarbības radiuss bija 10 km. Īsos attālumos bruņotie automobiļi lietoja gaismas vai skaņu signālus sakariem ar citām vienībām. Vislietderīgāk tos bija apvienot 2—4 vados, kopā ar sakaru ratiem un apgādes vienībām. Arī sakaru rati bija segti bruņām un apgādāti radio stacijām, bet tiem nebija ieroču.

Uzbrukumos bruņotos automobiļus parasti piedalītu kājnieku vai jātnieku vienībām, bet tie nevarētu atbalstīt plānveidīgu uzbrukumu sākuma posmā, bet tikai vēlāk — caurlaišanas periodā. To komandēšana kaujas laukā bija stipri apgrūtināta un bieži pat neiespējama, kādēļ pirms kaujas dotām pavēlēm bija jābūt iespējami pilnīgām, skaidrām un negrozāmām, ietveŗot ceļu stāvokli, varbūtējos šķēršļus un rīcību sekmju vai neveiksmju gadījumā. Kājniekus tie varēja pabalstīt galvenokārt cīņās par apdzīvotām vietām un mežu apgabalos, kā arī kaŗaspēka daļu flankos tur, kur apvidus pieļāva pēkšņu parādīšanos pretinieka flankos un aizmugurē. Frontālā vajāšanā tie varēja darboties kopā ar kājnieku pulku kustīgām rezervēm un bataljonu ložmetēju pavadoņiem pieejamos ceļu tīklos, bet atkāpšanās gadījumā tiem būtu jāiztur pretinieka uzmākšanās. Novecojušie, vājas kvalitātes latviešu bruņotie automobiļi pēdējos gados vairs varēja tikai noderēt ielu cīņās. Armijas stābā interesi radīja dažu citu valstu modernie 3-asu apvidus

bruņotie automobiļi ar vai bez kāpurķēžu savienojumiem starp riteņu pāriem, bet tādus Latvijas armija kaŗam sākoties vairs nevarēja iegādāties.

Latvijas armijai sākumā bija tikai 5 smagi, neveikli, lēni un nolietoti angļu tanki, gan vēl ar labiem mechanismiem. Šaurā telpā bija sakopots liels ugunsspēks (*Mark V* smagajos tankos 2—57 mm lielg. un 4 ložm., 1 lielg. un 5 ložm., vai 6 ložmetēji; *Mark B* vidējos tankos — 4 ložm.). Tiem nebija vajadzīgi ceļi, bet to ātrums kāpurķēžu dēļ bija niecīgs (8—10 km stundā). Tie spēja iznīcināt dzeloņstiepļu aizžogojumus, ložmetēju lizdas un nelielus nocietinājumus, tos sašaujot vai saspiežot. Smagās, biezās bruņas sargāja apkalpi pret kājnieku bruņu sitēju municiju visos attālumos, kā arī pret vieglās artilerijas granātu šķembām. Tankiem kustoties, to mērķēta uguns bija iespējama tikai nelielos attālumos, bet to parādīšanās kaujas laukā negātīvi ietekmēja pretinieka morāli. Nervus nezaudējušie kājnieki tomēr lielos mērķus varēja apkaŗot ar mīnu metēju šāvieniem un ložmetēju bruņu sitējām lodēm, atsevišķiem lielgabaliem un sakopotām spridzināmām vielām (piem., sešām vai vairāk sasaistītām rokas granātām), tās nosviežot tanka priekšā vai uz tanka.

Nozīme bija arī aizsprostojumiem — vairāk nekā 3 m platiem grāvjiem, purvainiem apvidiem, resnu koku mežu masīviem, vismaz 2 m dziļiem un 3 m platiem ūdeņiem, 2 m dziļi zemē ieraktām šachveidīgām dzelzceļu sliežu barikādēm, kas no zemes izslējās 1 m augstumā pret pretinieku, vismaz 5 m platām, stāvām sienām, nomaskotām slazdu bedrēm, mīnu aizsprostojumiem un vājas konstrukcijas tiltiem pār upēm.

Tanku aizsardzībai lietoja artileriju pretinieka artilerijas nomākšanai, dūmu un miglas šāviņus, maskēšanās tīklus pret gaisa uzbrukumiem un smagiem ieročiem bruņotas kājnieku vienības, kas pavadīja tankus. Pēdējos gados aktīvi bija tikai 2 smagie tanki (*Min. prez. K. Ulmanis* un *Ģen. J. Balodis*) un 1 vidējais tanks (*Ģen. Berts*), gan vairs tikai ar 3 ložmetējiem katrā, 1. tanku rotas 1. vadā. Rezervē bija *Latgalietis*.

1920. gadu beigās valdība iegādājās 6 vieglos *Fiat Tipo 3000* tankus ar 16—22 km ātrumu stundā, 1—37 mm lielgabalu divos lielgabaltankos un 1 ložmetēju četros ložmetējtankos. Tie veidoja 1. tanku rotas 2. un 3. vadu. Šie tanki spēja pārvarēt 1,5 m platus grāvjus, kāpa 40° stāvās nogāzēs, pārbrida 1 m dziļus ūdeņus, pārrāva dzeloņstiepļu žogus, pārlauza līdz 40 cm biezas mūŗa sienas un izgāza 25 cm resnus kokus. Arī ar šiem tankiem armijas vadība nebija sevišķi apmierināta, bet

piedāvātos poļu un padomju tankus uzskatīja par vēl vājākas kvalitātes produktiem.

1935. gadā armija iegādājās 18 *Vickers-Carden Lloyd* izlūku tanketes. Tās veidoja 2. un 3. tanku rotu, pavisam 6 vadus. Vēl viena līdzīga tankete bija 16. Jelgavas aizsargu pulkā. 6 lielgabalu tanketēs bija katrā 1—40 mm lielgabals, bet 12 ložmetēju tanketēs bija katrā 1 ložmetējs. Tanketes derēja izlūkošanai un vilcinājuma kaujās, bet plāno bruņu dēļ tās bija pateicīgs mērķis pretinieka artilerijai. Tās varēja pārvarēt līdz 1,7 m platus grāvjus, rāpties 35° stāvās nogāzēs, pārbrist 1 m dziļus ūdeņus, pārraut līdz 3 rindu dzeloņstiepļu žogus, lauzt krūmus un sētas un nogāzt 15 cm resnus kokus.

Armijas vadība paredzēja tanketes izmantot kopā ar kājniekiem vai kustīgām vienībām izlūkošanai, gājienu apsardzībai, svarīgu punktu iepriekšējai ieņemšanai, kājnieku un jātnieku uzbrukumu pabalstīšanai, darbībai ienaidnieka flankos un aizmugurē, savu flanku nodrošināšanai, pretinieka vajāšanai, prettriecienos un pretuzbrukumos. Zināmus taktiskus uzdevumus tanki varēja veikt arī patstāvīgi. Paredzēja tanku darbošanos rotās un vados. Katrā vadā bija 1 lielgabala un 2 ložmetēja tanki.

Kaujā tankiem bija pastāvīgi jācenšas uzzināt vai nojaust pabalstāmās vienības vajadzības un tās apmierināt, bet pabalstāmai vienībai bija jāatbalsta savi tanki, apkaļojot pretinieka prettanku ieročus, palīdzot pārvarēt šķēršļus un nekavējoties izmantojot pašu tanku gūtās sekmes. Patstāvīgiem uzdevumiem (pretinieka artilerijas un citu dziļumā izvietoto mērķu apkaļošanai) paredzētie tanki parasti paliktu divīzijas komandiera rīcībā. Parasti tos piedalīja bataljoniem, kas uzbruka kaujas smaguma punkta virzienā. To darbībai bija jāizrauga piemērots apvidus un jāparedz laiks tanku slepenai piegādāšanai izejas pozicijās. Tanku vienību komandieriem bija pašiem jāizlūko uzbrukuma virziens, jānodibina personiski sakari ar atbalstāmo vienību komandieriem un jārūpējas par nepieciešamo rīku un materiālu piegādi. Ideāli būtu bijis raidīt tankus lielākās masās, bet Latvijas apstākļos tas nebija iespējams. Tankiem bija jānosaka arī sapulcēšanās vietas pēc uzdevumu veikšanas. Uzbrukuma segšanai bija jānorīko speciālas artilerijas vienības vai speciāli prettanku ieročiem apgādāti tanki. Katrā tankā un tanketē bija komandieris — šāvējs un šoferis. Kaujas laukā kājnieki un kaujas ratu apkalpes sazinājās ar raķetēm un dažādu krāsu karodziņiem, arī ar dūmu šāvieniem.

Auto-tanku pulkā bija pulka komandieris, pulka stābs ar administrātīvo adjutantu, operātīvo apmācību adjutantu, kaujas bataljons,

techniskā daļa (auto inženieris) un saimniecības daļa (saimniecības priekšnieks) ar attiecīgajiem kadriem.

Kaujas bataljonā bija Rīgā novietotā bruņoto automobiļu rota, 2 tanku rotas, auto-transporta rota, instruktoru rota un Daugavpilī novietota 3. tanku rota. Rota bija sadalīta vados.

Bruņoto auto rotā bija 6 virsnieki un vismaz 20 ložmetējnieki — mechaniķi, 6 bruņotie automobiļi ar 2 lielgabaliem, vismaz 10 ložmetējiem un vairākām patšautenēm.

1. tanku rotā bija 2 smagie, 1 vidējais (visi 1919.—20. gada) un 6 vieglie tanki (1927.g.), kā arī 6 tanku pārvadātāji, kopā 4 virsnieki, 25 spēkratu šofeŗi-instruktori, 2 lielgabali un 13 ložmetēji. 2. un 3. rotā bija kopā 18 tanketes ar 6 lielgabaliem un 12 ložmetējiem, 8 virsniekiem un 40 šofeŗiem — instruktoriem.

Instruktoru rotā bija 2 vadi (techniskās un ierindas apmācību), 3 virsnieki un 8 instruktori. Zināms, ka šīs rotas rīcībā bija vismaz 1 bruņotais automobilis un 1 smagais vai vidējais tanks, varbūt arī kāda tankete, jo pēc dažām ziņām Latvijas valdība Anglijā nopirka nevis 18, bet 20 tanketes.

Auto-transporta rotā bija 2 vadi — smago auto (12 *Albion* tipa mašīnas) un vieglo auto (18 pussmagie *Ford-Vairogs* tipa automobiļi, kuŗus ražoja Latvijā), 3 virsnieki un 35 instruktori.

Auto inženierim bija padota auto remonta darbnīca, ieroču meistars, techniskais darbvedis, ieroču un techniskā darbnīca ar attiecīgajiem statiem. Saimniecības priekšniekam bija padots saimnieciskās daļas darbvedis, mantzinis -ekonoms, mantu un materiālu noliktavas un drēbnieku-kurpnieku darbnīcas ar attiecīgo personālu.

Pēc amerikāņu informācijas pulkā bija pavisam 810 vīri, to skaitā 34—35 virsnieki. Kaujas sastāvā bija 27 tanki un 6 bruņotie automobiļi, bez tam 30 transporta un 10 pasažieŗu automobiļi un 15 motocikli. Ugunsspēks bija vismaz 35 ložmetēji, 2 patšautenes un 10 lielgabali.

Kaŗa gadījumā 7 aktīvajām divīzijām bija katrai paredzēts tankešu vads — 3 tanketes, kopā 21 tankete. Tikdaudz tankešu 1940. gadā vēl nemaz nebija. Paredzēja, ka tanketes dienā veiktu 80—120 km attālumu ar 20 km ātrumu stundā (15 km stundā naktī). Bruņoto automobiļu darbības jauda bija paredzēta dienā 120—150 km ar 30 km ātrumu stundā (naktī 20 km). Tas pats attiecās uz pussmagajiem automobiļiem, bet smago automobiļu jaudu dienā paredzēja — 80—120 km ar 15 resp. 10 km ātrumu stundā. 40 mm pusautomatisko lielgabalu kaujas racijā paredzēja 50 šāviņus, 37 mm — 100, 3" lielgabalu — 30 šāviņus. Rotā vai vadā paredzēja arī 30 signālraķetes.

Armijas vadība nopietni domāja arī par vispārēju motorizāciju un mechanizāciju valsts iespēju robežās. Motorizācija ir spēkratu izmantošana kaŗaspēka pārvadāšanai un dažādām dienesta vajadzībām. Motorizētās vienībās kaŗaspēks spēkratus izmanto tikai pārvietošanai, bet cīņā darbojas kā kājnieku kaŗaspēks. Mechanizācija ir spēkratu izmantošana kaujā. Moto-mechanizētās vienības II Pasaules kaŗa laikā sāka izmantot abus spēkratu izlietošanas veidus.

1940. gada 1. martā Auto-tanku pulku pārvērta Auto-tanku brigādē. Brigādes komandieri ģen. Grosbartu iecēla arī par Armijas spēkratu dienesta priekšnieku. 28. martā ģen. Grosbartam piešķīra arī divīzijas komandieŗa tiesības. Brigādes stābu no Rīgas pārcēla uz Cēsīm, tuvāk plānotajai galvenajai kaujas līnijai. Stāba priekšnieks bija pulkv. Jānis Kaļķis. Brigādē apvienoja 5 bataljonus. Jaunums bija 3 moto grupas (motorizēti prettanku divīzioni) — *K, L* un *M*. Kaŗa laikā šīs vienības piekomandētu atsevišķām divīzijām. Tāpat divas motorizētas grupas pa vienai kaŗa laikā piekomandētu abām divīziju grupām un vienu grupu atstātu virspavēlnieka rīcībā. Katra grupa varēja pārcelt vienu kājnieku bataljonu. Motorizētās prettanku grupas bija paredzēts līdz 1942. gada aprīlim pārvērst motorizētos pulkos, galvenokārt kustīgas armijas rezerves radīšanai. Šo plānu vairs nepaspēja īstenot.

1940. gada sākumā brigādē bija jau 102 virsnieki. Finanču ministrija plānoja pirkt Vācijā 100—200 kaŗa automobiļus. Daļa automobiļu patiesi arī ieradās. Labi neīstenojās padomju tanku grupas iegāde 1940. gada pavasarī. Pēc vairāku virsnieku liecības 20 tanki no Padomju Savienības gan ieradās, bet tie bija apgādāti ar nepareizu municiju. Vairākkārtēji lūgumi padomju attiecīgajām iestādēm šo municiju nomainīt pret pareizu municiju palika bez rezultātiem līdz pat Latvijas pilnīgai okupācijai.

Motorizētajos prettanku divīzionos bija paredzēti 430 vīri (23 virsnieki), 12 lielgabali (ar 75 granātu kaujas devu katram) 3 baterijās ar 2 vadiem katrā baterijā (vadā 2 automobiļiem uzmontēti lielgabali), 47 divtonnu automobiļi, 4 vieglie automobiļi, mazie *Krupp* apvidus automobiļi prettanku artilerijai un smagie *Henschel* artilerijas un municijas transporta vilcēji. Vācija Latvijai pārdeva pavisam 70 kaŗa automobiļus, kuŗu lielākā daļa ieradās Latvijā tikai tad, kad to jau bija pilnīgi okupējis padomju kaŗaspēks. Vēl 1940. gada jūlijā katrā motorizētajā grupā 12 lielgabalu vietā faktiski bija tikai 4 lielgabali.

Brigādes komandieris kā Armijas spēkratu priekšnieks kopš 1937. gada 26. aprīļa bija pakļauts tieši armijas komandierim (toreiz gan vēl kā pulka komandieris). Brigādes kaŗavīru ietērps bija melns ar sarkanām iešuvēm un zīmotņu pamatiem uz apkaklēm.

Paredzamā pretinieka milzīgā skaitliskā pārspēka dēļ bija nepieciešams liels latviešu kaujas vienību kustīgums. Diemžēl, armijas transporta dienesta pamatā vēl joprojām bija zirgu transports. Divīzijām tomēr bija paredzētas speciālas transporta rotas galvenokārt municijas piegādei, kuŗas veidotu rekvizētie automobiļi. Palaisties uz dzelzceļu transportu modernā gaisa kaŗa apstākļos bija ārkārtīgi bīstami.[4]

Armijas aviācija

Kaut gan pirmā latviešu kaŗa aviācijas vienība radās tikai 1918. gadā, lielāks skaits latviešu jau agrāk interesējās par aviāciju. Jau 1909. gadā inž. Teodora Kalepa vadībā noorganizēja pirmo lidmašīnu ražošanas rūpnīcu Krievijas imperijā — *Meteors* Rīgā. Pēc tam aviācijas nodaļu iekārtoja arī Krievu-Baltijas vagonu fabrikā Rīgā. Tur no 1910.— 1914. gadam konstruēja vairāk nekā 10 dažādus lidmašīnu tipus. Kaŗam sākoties, 1914. gadā rūpnīcu *Meteors* evakuēja uz Maskavu, pēc kam uz Pēterpili evakuēja arī Krievu-Baltijas vagonu fabrikas aviācijas nodaļu. I Pasaules kaŗā vairāki latviešu kaŗa lidotāji, Jēzups Baško, E. Paegle, Olģerts Teteris, Eduards Tomsons, Ivans Zemitāns un citi, ieguva lielu ievērību un slavu ar saviem sasniegumiem gaisa kaujās.[5]

1918. gada jūnijā un jūlijā Latviešu padomju strēlnieku divīzijā Maskavā saformēja pirmo aviācijas grupu ar 18 (vēlāk 20) lidmašīnām un pretgaisa bateriju ar 4 zenītlielgabaliem.[6] 1918. gada decembrī R. Stukaļa komandēto aviogrupu sāka pārformēt divīzionā, kuŗā bija 2 aviovienības. Daugavpilī sāka organizēt arī 3. aviovienību. 1919. gada 1. martā jaunajā Padomju Latvijas armijā bija 18 lidmašīnas, 28 instruktori un 289 kaŗavīri. 1. aviovienību novietoja Rīgā, 2. — Jelgavā, bet 3. atstāja Daugavpilī. No pirmajām divām aviovienībām pa vienam posmam (katrā 2 lidmašīnas) izvietoja frontes tuvumā. Lidmašīnas bija dažādu tipu — *Farmann, Nieuport, Sopwith* u.t.t. Tām nebija remontu darbnīcu un trūka arī benzīna un eļļas. Šo iemeslu dēļ Padomju Latvijas aviācija bija spiesta palikt neaktīva.[7]

1919. gada maija sākumā latviešu lidotāji — N. Puskelis, Jānis Priedītis un Valdemārs Jakubovs — 3 *Nieuport* lidmašīnās dezertēja no Padomju Latvijas armijas un nolaidās Pēterfeldes lidlaukā. Viena lidmašīna ar vācu lidotāju gāja bojā, viņam izdarot izmēģinājuma lidojumu. Pārējās lidmašīnas un latviešu lidotājus ieskaitīja kņaza Anatola Līvena kaŗaspēka vienībā. 22. maijā bēgot no Rīgas, Padomju Latvijas armija tur pameta vēl 2 lidmašīnas — *Nieuport* un *Sopwith*, kuŗas arī pārņēma Līvena nodaļa.

1919. gada 7. jūnijā I Latviešu Atsevišķā (Baloža) brigādē vltn. A. Valeikas vadībā nodibināja Latviešu aviācijas grupu. 21. jūnijā grupā bija jau 14 virsnieki un 95 instruktori un kareivji, bet nevienas lidmašīnas. 19. jūlijā brigādes karavīri sagūstīja pie Aiviekstes nolaidušos padomju lidmašīnu (*Sopwith* tipa). 20. jūlijā Aviācijas grupas karavīri pārņēma vācu ar varu jau minētā Līvena vienībā iesaistītās 4 lidmašīnas, bet pēc sabiedroto spiediena 2 lidmašīnas atdeva Līvena nodaļai atpakaļ, paturot vienu *Nieuport 24-bis* iznīcinātāju un *Sopwith* izlūklidmašīnu.

1919. gada 20. jūlijā izveidoja I latviešu aviācijas nodaļu inž. J. Priedīša vadībā. 5. augustā notika pirmais Latvijas kara lidmašīnas lidojums. 19. augustā Aviācijas grupas 1. nodaļai pavēlēja izbraukt uz Austrumu fronti un no Krustpils lidlauka atbalstīt 1. Kurzemes divīziju. Pārvarot lielas grūtības, abas lidmašīnas 25. augustā nokļuva Krustpilī. 26. augustā notika *Sopwith* lidmašīnas pirmais kaujas lidojums, kas ilga 1 stundu un 10 minūtes. Kara lidotāji Jakubovs un Frīdrichs Zutte nometa 12 bumbas uz Līvānu un Jersikas dzelzceļa stacijām un lielinieku ešalonu. 27. augustā Priedītis 1 stundas kaujas lidojumā *Nieuport 24-bis* lidmašīnā nometa 7 bumbas uz Jersikas staciju. Līdz ar to lidmašīnu benzīna krājumi bija izbeigušies, un tālāka kaujas darbība šajā frontē bija jāpārtrauc.

1. septembrī 1. nodaļu pārveda uz Mazjumpravmuižas lidlauku, no kurienes abas lidmašīnas izdarīja izlūku lidojumus Kurzemē. 17. septembrī nodaļa atgriezās Rīgā Spilves lidlaukā. Starplaikā pie Lubānas ezera nolaidās vēl kāda padomju *Nieuport* tipa lidmašīna, ko pārņēma Armijas aviācijas grupa.

30. septembrī Aviācijas grupu pārformēja par Aviācijas parku un uzsāka 2. nodaļas formēšanu. 6. oktobrī 1. aviācijas nodaļu atkal pārsūtīja uz Krustpili.

Sākoties Bermonta Rietumu armijas uzbrukumam Latvijas armijai, 1919. gada 8. oktobrī vienu 1. nodaļas lidmašīnu atsauca atpakaļ uz Rīgu. Pa ceļam Jakubovs un Zutte izlūkoja Bermonta fronti, 9. oktobrī nometa 17 bumbas un izplatīja uzsaukumus pretinieka morāles graušanai un aizlidoja uz Siguldas lidlauku, kur ieradās arī otrā 1. nodaļas lidmašīna no Krustpils. 12. oktobrī 1. nodaļas lidmašīnas pārcēlās uz Rīgas Krusta baznīcas lidlauku, no kurienes veica kaujas lidojumus pret bermontiešiem.

12. oktobrī Aviācijas parka komandiera pienākumus pārņēma vltn. Rūdolfs Drillis, tur atstājot tikai aviācijas speciālistus un viņu palīgus, kopskaitā 250 vīru. 4. novembrī 1. nodaļa veica 5 kaujas lidojumus,

nometot 70 bumbas, 2 reizes apšaudot ienaidnieka kaŗaspēku un izdarot 6 foto uzņēmumus. Tas bija lielākais vienā dienā veiktais latviešu kaujas lidojumu skaits visā Atbrīvošanas kaŗā. 19. novembrī 1. aviācijas nodaļa izdarīja pēdējo kaujas lidojumu pret bermontiešiem, kas beidzās ar neizšķirtu gaisa kauju — vienīgo visā Atbrīvošanas kaŗā.

Cīņās pret Bermonta armiju latviešu lidotāji bija veikuši pavisam 46 kaujas lidojumus, nolidojot kopsummā 56 stundas. 29. novembrī 1. nodaļa atgriezās no Krusta baznīcas uz Spilves lidlauku. Bermontieši, aizbēgot no Latvijas, bija tur pametuši ap 25 limašīnas un 45 motorus. Decembrī sāka darboties Aviācijas parka remontu darbnīcas, kas dažas lidmašīnas puslīdz sagatavoja lidošanai, tā papildinot latviešu kaŗa aviāciju par 10 lidmašīnām.

Decembŗa beigās angļi, likvidējot Murmanskas un Petrogradas frontes, Latvijas armijai nodeva 6 vienvietīgas *Sopwith Camel* lidmašīnas un 3 divvietīgas *Sopwith G.S.* izlūklidmašīnas ar rezerves daļām, degvielām un smērvielām.

Aviācijas parkā tagad bija 19 (vēlāk 23) kaujas uzdevumiem derīgas lidmašīnas, 32 virsnieki un 278 instruktori un kareivji. Lidmašīnu skaitam pieaugot, to uzturēšana prasīja ārkārtīgi daudz darba un zināšanu. 1920. gada 20. janvārī darbu sāka Kaŗa aviācijas skola ltn. Stūrāna vadībā. Pagaidām darbojās tikai lidotāju — novērotāju un motoristu nodaļas.

Februārī Rēzeknē nolaidās lidotājs V. Karabovskis un nodeva Latvijas armijas rīcībā vēl vienu padomju *Sopwith* lidmašīnu. Īsu laiku vēlāk Bīriņmuižā nolaidās vēl divi padomju armijas dezertieŗi *L.V.G.* lidmašīnā un pievienojās Latvijas armijai. Marta beigās Aviācijas parks ieguva vēl 2 lidmašīnas no bij. Landesvēra, vēlāk 13. Tukuma kājnieku pulka. Marta beigās vltn. Zuttim uzdeva formēt 3. aviācijas nodaļu.

No 1920. gada 13. aprīļa līdz 21. augustam Austrumu frontē ar lieliem panākumiem darbojās 2. aviācijas nodaļa un daļa 1. nodaļas. Viena lidmašīna ceļā uz Rēzekni avarēja 14. aprīlī. To aizstāja cita lidmašīna un tā līdz 13. maijam no Rēzeknes operēja 2 latviešu lidmašīnas. 13. maijā tām pievienojās vēl 2 lidmašīnas. 29. jūlijā pie Pļaviņām gāja bojā vltn. Aleksandrs Blūmbergs ar savu lidmašīnu. Austrumu frontē latviešu kaŗa aviācija līdz miera nolīgšanai izdarīja pavisam 21 kaujas lidojumu, nolidojot kopskaitā 43 stundas un 23 minūtes un nometot 20 bumbas. 1. aviācijas nodaļas viena daļa šajā laikā Rīgā pārbaudīja lidmašīnas, atjaunoja bijušo lidotāju lidošanas spējas un apmācīja jaunus lidotājus.

Visā Atbrīvošanas kaŗa laikā latviešu kaŗa aviācija veica pavisam 69 kaujas lidojumus, kopsummā 101 stundu un 33 minūtes, neskaitot lidojumus, kam nebija tiešu sakaru ar kaujas darbību. Izcilu varonību demonstrēja vlt. (vēlāk pulkv. lt.) Valdemārs Jakubovs, vlt. J. Priedītis un vlt. Frīdrichs Zute-Zutis.[8]

1921. gada otrā pusē Kaŗa aviācijas skolā notika pirmās lidotāju un novērotāju grupas izlaidums. 1921. gada jūlijā sākās otrs (15 mēnešu) kurss. Darbojās virsnieku-novērotāju, novērotāju-lidotāju un instruktoru-lidotāju klases. Līdz 1931. gadam skola bija sagatavojusi jau 4 izlaidumus. Aviācijas kursu virsniekiem pagarināja uz 2 gadiem. Skolas priekšnieks bija pulkv.-lt. (vēlāk ģen.) Jānis Indāns. Skola sagatavoja pilotus, novērotājus, mechaniķus, kaŗa meteorologus un fotografus. Apmācības bija ļoti stingras, kādēļ gandrīz 50% kursantu no skolas izslēdza. Līdz 1928. gadam skola bija sagatavojusi jau 61 lidotāju-novērotāju, 21 novērotāju, 105 lidotājus, 185 motoristus un mazākā skaitā fotografus, meteorologus un citus speciālistus. 21 artilerijas virsnieku sagatavoja par artilerijas novērotājiem.[9]

1921. gada martā Aviācijas parku likvidēja un tā vietā nodibināja Aviācijas divīzionu kapt. Frīdricha Zuttes (1921—1923) un pulkv. Jēzupa Baško (1923—1926) vadībā. Baško bija izcils aviācijas speciālists. Dzimis Latgalē, viņš bija beidzis reālskolu, Kaŗa skolu, Gaiskuģniecības un aviācijas kaŗa skolu, I Pasaules kaŗā ieguvis izcilas sekmes cīņās pret vāciešiem, vadījis pirmos četrmotoru *Ilja Muromec* bumbvežus, Latvijas neatkarības laikā publicējis darbus: *Ātruma grafika, Aeronavigacija, Gaisa flotes darbība, Divīzijas aviācija, Aviācijas darbība piemēros, Aviācijas taktika,* kaŗa atmiņas *Virs ienaidnieka zemes* un daudzus rakstus. Divīziona aerodroms ar lidmašīnu angāriem un meteoroloģisko staciju atradās Spilves pļavās pie Rīgas, un divīziona apmetne atradās Iļģuciema tuvumā. Kalnciemā iekārtoja aviācijas darbnīcas, kas izdarīja nepieciešamos remontus lidmašīnām un motoriem, pārbaudīja jauniegādātos motorus, samontēja un norēgulēja jauniegādātās lidmašīnas. 1923. gadā no divīziona atdalīja un Kaŗa flotei nodeva jūras lidmašīnas.

1924. gadā Aviācijas divīzionā bija 5 eskadriļas — iznīcinātāju, izlūku, koriģētāju (artilerijas uguns vadīšanai no lidmašīnām), rezerves un aviācijas skolas. Divīzionā bija arī saimniecības komanda un rezerves darbnīca. Eskadriļas sadalījās vados un vadi lidmašīnās. No 27 lidmašīnām 19 bija novecojušās un nolietojušās un bija pastāvīgi jāremontē. Lidošana ar tām bija bīstama. Tajā laikā Latvijas kaŗa aviācija pārējo Baltijas valstu vidū bija vissliktākā stāvoklī.[10]

Pēc amerikāņu informācijas 1925. gadā Latvijas kaŗa aviācijā bija 4 eskadriļās 20 virsnieku un 220 instruktoru un kareivju. 40 viņu vidū bija piloti. Valdība plānoja iegādāties 47 lidmašīnas. Aviācijas budžetā bija 673.000 Ls. 1926. gadā divīzionā bija 35 virsnieki (16 piloti), 250 instruktori un kareivji un 26 civīllidotāji.[11]

1926. gada 28. septembrī Aviācijas divīzionu pārdēvēja par Aviācijas pulku. Līdz 1929. gadam pulku komandēja ļoti respektētais pulkv. (vēlāk ģen.) Baško, bet 1929. gadā viņu iecēla par aviācijas inspektoru. Viņa pēcnācējs pulka komandieŗa amatā bija ļoti iemīļotais pulkv. Arvīds Skurbe, kas tomēr nebija profesionāls lidotājs, bet pievērsa lielu uzmanību disciplīnai un šaušanas apmācībām. No 1934.—1937. gadam pulku komandēja pulkv. Jānis Indāns, kas ļoti populārizēja aviāciju tautā. Šajā sakarā laikrakstos bieži figūrēja viņa vārds. Tas neatbilda Kaŗa ministrijas toreizējai politikai, kas pasvītroja virsnieku izvairīšanos no jebkādas „pašreklāmas". Tas sevišķi attiecās uz jaunākajiem, augstāko izglītību ieguvušajiem virsniekiem. Autoritārais režīms pasvītroja tikai dažu (ne visu) Brīvības cīņu vadītāju kaŗavīru nozīmi valsts un armijas dzīvē. Jaunu, spējīgu un izglītotu virsnieku populārizēšanai šajā sistēmā nebija vietas. Pulkv. Indānu vēlāk iecēla par aviācijas inspektoru un kā speciālu uzdevumu virsnieku pakļāva armijas aviācijas priekšniekam ģen. Baško. Līdz 1940. gada decembrim pulku komandēja pulkv. Rūdolfs Kandis.[12]

Sākumā visa Latvijas kaŗa aviācija bija koncentrēta Rīgā, atskaitot Jūras aviācijas divīzionu, kuŗa baze bija Liepājā. 1927. gadā Tālās izlūkošanas eskadriļu pārcēla uz Krustpili, tuvāk Padomju Savienības robežām. 1935. gadā Krustpils lidlauku paplašināja, paredzot tur stacionēt vēl dažas vienības. 1936. gadā Rīgā iekārtoja benzīna fabriku un militāro lidlauku apgādāja ar vismodernākā parauga benzīna tankiem. 1937. gadā Gulbenē izvietoja 6. izlūku eskadriļu, kas arī bija vērsta pret Padomju Savienību.[13] Jūras aviācijas izlūku eskadriļas uzdevums bija izlūkot Vācijas pierobežu. Latvijai ar Vāciju tiešas robežas nebija, jo starp šīm zemēm atradās Lietuva, bet Vācijas piekraste bija pavisam netālu. Jūras aviācijas divīzionu 1934. gadā likvidēja, un atlikušās jūras lidmašīnas pakļāva Aviācijas pulkam kā 8. eskadriļu, ko pagaidām atstāja Liepājā.[14]

Pēc amerikāņu visai kļūdainas informācijas 1930. gadā Latvijas kaŗa aviācijā bijušas 3 eskadriļas izlūklidmašīnu, kopskaitā 18, atsevišķa Tālās izlūkošanas eskadriļa ar 6 lidmašīnām un 1 iznīcinātāju eskadriļa ar 18 lidmašīnām. Kopā ar apmācības un rezerves lidmašīnām latviešu kaŗa lidmašīnu kopskaits esot bijis 64. Jūras aviācijas divīzionā esot

bijušas 22 lidmašīnas (sic!). Aviācijas pulkā esot bijuši 125 lidotāji un kaŗa flotē 26 lidotāji. Aviācijas skola ik gadus sagatavojusi 20 jaunus lidotājus, 15 novērotājus — lidotājus, 10 speciālistus un 35 mechaniķus un motoru ekspertus.[15] 1930. gada 30. augustā latviešu kaŗa lidotāji pirmo reizi izlidoja „plašajā pasaulē". Pulkv.-ltn. Indāna vadībā 3 *Šmolik* tipa lidmašīnas apciemoja Lietuvu, Vāciju, Čechoslovakiju, Austriju, Ungāriju, Poliju, Rumāniju un Dienvidslaviju.[16] Latvijas aviātori uzturēja sakarus ar Lielbritanijas, Francijas, Zviedrijas un Polijas aviātoriem. 1932. gadā Latvijas valdība nolīga sevišķu līgumu ar poļu gaisa satiksmes sabiedrību *Ļot* par latviešu lidotāju sagatavošanu.[17]

Pēc angļu informācijas 1936. gadā Latvijas kaŗa aviācijā bijušas jau 105 lidmašīnas — 39 iznīcinātāji, 54 izlūku lidmašīnas un 12 jūras lidmašīnas. Tikai 54 lidmašīnas bijušas derīgas kaujas uzdevumiem, un tās pašas bijušas sliktā stāvoklī. Angļi pat piemin, ka sakarā ar nepietiekamo treniņu un vājas kvalitātes lidmašīnām aviācijas pulka kaŗavīru morāle nav bijusi augsta, tikai jāvaicā, kā viņi to varēja zināt? Pulkā bijuši 90 virsnieki, 400 instruktori un kareivji. Viņu vidū bijuši 120 piloti. 1936. gadā pasūtināti pirmie 13 modernie *Gloster Gladiator* iznīcinātāji, kuŗu skaits vēlāk pieauga uz 29, divas *De Haviland Dragon Rapide* pasažieŗu lidmašīnas un 17 rezerves motori — £ 126.545 vērtībā. 1937. gada 7. septembrī latviešu kaŗa lidmašīnas devās jaunā Eiropas aplidojumā pulkv.-ltn. Indāna vadībā, un Latvijas valdība Beļģijā pasūtināja modernas *Stampe-et-Vertongen SV 5* izlūku lidmašīnas.[18]

1937. gada 26. aprīlī armijas aviācijas priekšnieku ģen. Jēzupu Baško iecēla arī par armijas aviācijas dienesta priekšnieku, kas bija padots tieši armijas komandierim. Viņa pārziņā bija arī aizsargu un civīlā aviācija. Tādā veidā visu veidu aviācijas attīstība bija tagad vienas personas pārziņā, kas bija pozitīvs faktors valsts aizsardzībā.[19]

Pārskatē par Latvijas kaŗa aviācijas stāvokli 1937. gadā angļu militārais atašejs rakstīja, ka Aviācijas pulka kaŗavīru morāle gan bijusi vēl joprojām visai zema, bet pulkv. Kandis esot daudz darījis tās uzlabošanai. Lidotāju caurmēra lidojuma stundu skaits gadā esot bijis mazāks par 70. Mēs varam just, ka valsts ierobežotā budžeta dēļ faktiskajiem lidojumu treniņiem bija atvēlēts pārāk maz līdzekļu. Angļu militārais atašejs konstatējis, ka Aviācijas pulkā 1937. gadā bijuši 80 virsnieki (10 mazāk nekā agrāk) un 400 instruktori un kareivji, no kuŗiem 200 bijuši kvalificēti mechaniķi. Lidotāju skaits bijis 145 (75 virsnieki un 70 instruktori). Pulkā bijušas 3 iznīcinātāju, 4 izlūku, 1 tālo izlūku (ziņojumā aplam apzīmēta par bumbvedēju) un 1 flotes izlūko-

šanas eskadriļa. Pulkā bijušas jau 26 modernas *Gloster Gladiator* lidmašīnas—iznīcinātāji, un valdība Anglijā nopirkusi arī pirmās *3 Hawker —„Hind" B* modernās apmācības lidmašīnas. Pulkv. Indāns esot darījis iespējamo, lai paaugstinātu lidojuma treniņu standartu. Pulkā bijušas pavisam 100 kaŗa lidmašīnas, no kuŗām frontes dienestam derējušas tikai 74 un no tām tikai 29 bijušas patiesi modernas.[20]

1938. gada 21. augustā Rīgā notika lieli aviācijas svētki, kuŗos piedalījās pavisam 66 lidmašīnas. Šie svētki radīja lielu sajūsmu un interesi par aviāciju visā valstī.[21] Latvijas valdība 1938. gadā Tautu Savienībai bija uzdevusi tikai 79 kaŗa lidmašīnas ar 41 500 ZS motoru kopjaudu un 550 vīru apkalpi. Faktiskais lidmašīnu skaits bija krietni lielāks. Jāievēro, ka lidmašīnu kopskaits nepārtraukti mainījās mainīgā no dienesta izslēgto, avarējušo un jauniegādāto lidmašīnu skaita dēļ.[22]

Armijas vadība plānoja jau esošās 4 kājnieku divīzijas apgādāt katru ar 1 izlūku un 1 iznīcinātāju eskadriļu. Kopā ar tālizlūkošanas, jūras aviācijas un aviācijas skolas eskadriļām pulkā tad būtu pavisam 11 eskadriļas. 1939. gadā pulkā faktiski bija tikai 8 eskadriļas un vēl viena veidošanās stadijā.

Iznīcinātāju divīzionā bija 3 eskadriļas un vēl viena veidošanās stadijā. Katrai miera laika divīzijai tātad būtu pa vienai eskadriļai, bet 3 kaŗa laika un 1 rezerves divīzijai iznīcinātāju aizsardzības vispār nebūtu. Sākumā 2 un vēlāk 3 eskadriļas atradās Rīgā un viena — Gulbenē. 1938.g. 21. augustā pulkam svinīgi nodevā it kā latviešu tautas dāvanu — 29 modernus *Gloster Gladiator* iznīcinātājus. Vēl viens lidaparāts jau agrāk bija aizgājis bojā izmēģinājuma lidojumā. Šīs lidmašīnas acīm redzot interesēja arī PSRS iestādes. Samaksu kārodams, uz PSRS aizlidoja vlt.n. Leons Vaiders, gan ne ar *Gloster Gladiator,* bet vājas kvalitātes *Stampe-et-Vertongen SV-5* no Gulbenes. Samaksas vietā padomju iestādes Vaideru apsūdzēja spiegošanas mēģinājumā un ieslodzīja cietumā. Katrā iznīcinātāju eskadriļā bija paredzētas 13 lidmašīnas. 1. iznīcinātāju eskadriļā novecojušās *Bristol Bulldog* lidmašīnas nomainīja pret jaunajām *Gloster Gladiator* 13 lidmašīnām. 2. eskadriļā vēl sliktākos *Martinsyde* lidaparātus nomainīja pret 12 *Gloster Gladiator* lidaparātiem. 3. eskadriļā bija 6 vecie *Bristol Bulldog* iznīcinātāji, bet daļa lidotāju jau bija spējīgi vadīt *Gloster Gladiator* lidmašīnas. Topošajā (4.) iznīcinātāju eskadriļā vēl bija 4—5 *Bristol Bulldog* lidaparāti, un lidotāji vēl nebija pietiekami apmācīti. Cīņai spējīgas bija tikai 2 eskadriļas.

Izlūku divīzionā bija 1 sauszemes un 1 flotes lidmašīnu eskadriļa. Katrā eskadriļā bija paredzētas 12 lidmašīnas. 4. (1. divīzijas izlūku)

eskadriļā bija *De Haviland DeH 9A* novecojušie lidaparāti. 5. (2. divīzijas izlūku) eskadriļā bija 2 modernas, kaujas apstākļiem piemērotas *Hawker Hind B* izlūku lidmašīnas un 4—5 nolietotas *Letov Šmolik Š-16* lidmašīnas. 6. (3. divīzijas izlūku) eskadriļā bija 10 *Stampe-et-Vertongen S-5* lidmašīnas, kas bija derīgas tikai sakaru dienestam. 7. tālizlūkošanas eskadriļā bija tikai 1 *Hawker Hind B* moderna lidmašīna, bet 4—5 *Šmolik Š-16* bija novecojušās. 8. (Jūras izlūku) eskadriļa būs apskatīta Kaŗa flotes nodaļā. Tajā bija 6 lidmašīnas (5 *Fairey „Seal" 525,* 1 *Heinkel* un 1 sauszemes *Pirate*), no kuŗām 5 bija derīgas moderniem kaujas apstākļiem. Cilvēku sastāvs visās 4 izlūku eskadriļās bija augstvērtīgs un labi sagatavots. 2 izlūku eskadriļas atradās Rīgā, viena Gulbenē, viena Krustpilī un Jūras izlūku eskadriļa sākumā Liepājā, vēlāk Ķīšezerā pie Rīgas un Usmas ezerā Kurzemē.

Armijas vadība II Pasaules kaŗa sākumā atklāja vācu pikējošo vieglo bumbvežu lielās iedarbības spējas. Latvijā par piemērotu uzskatīja kapt. Herberta Cukura *C-6 Trīs Zvaigznes* uzlaboto *C-6 bis* modeli. Plānoja Rīgā uzbūvēt 15 šī prototipa pikējošos bumbvežus, bet nodomu nespēja vairs īstenot.

Īstu bumbvežu Latvijas kaŗa aviācijā nebija neviena, kaut gan 1939. gadā pēc Amerikas Savienoto Valstu izcilā konstruktora latviešu prof. Džona D. Akermaņa projektiem Rīgā uzbūvēja pirmo divmotorīgo bumbvedēju — apmācības lidmašīnu. Par bumbvežiem varēja izmantot arī abas divmotoru *De Haviland D.H. 89A* (*Dragon Rapide*) pasažieŗu lidmašīnas.

Pulka techniskajā nozarē bija ieroču pārzinis, aviācijas remonta darbnīcas un techniskā darbvedība. Saimniecības nozarē ietilpa saimniecības komanda, pārtikas nozare, mantu nozare, kanceleja un kase. Kaŗa aviācijas skolā bija foto laboratorija, motoristu, lidotāju un novērotāju — lidotāju nodaļa. Pulka ārstam bija padoti eskadriļu feldšeŗi, pulka ambulance un brīva līguma pulka zobārsts.[23]

Kaujas aviācija tajā laikā sadalījās bumbvežos, pavadošā aviācijā, kas pavadīja kaŗaspēku uzbrukumā, iznīcinātājos, pļaujošajā un trieciena aviācijā. Izlūki sadalījās sakaru aviācijā, armijas, divīziju grupu, divīziju un jūras aviācijā.

Bumbvežu uzdevums bija iznīcināt ienaidnieka dzelzceļus, fabrikas, noliktavas, pilsētas, kaŗaspēku, kuģus, lidlaukus, vienību stābus un radīt ienaidnieku apdzīvotos centros morāles sabrukumu. Pirms II Pasaules kaŗa bumbveži lidoja ar 200—500 km ātrumu stundā, pacēlās 3—7 km augstumā un spēja uzturēties gaisā 3—10 stundas. Viņu apbruņojumā bija 4—10 ložmetēji, 2—4 lielgabali, 500—1000 kg. bumbu

krava, radio un novērošanas aparāti. Bumbas spēja mest arī latviešu izlūku lidmašīnas.

Iznīcinātāju uzdevums bija nepieļaut pretinieka aviācijai pārlidot frontes līniju, apsargāt zemes kaŗaspēku un svarīgus aizmugures objektus no pretinieka aviācijas uzbrukumiem un izlūkošanas, aizsargāt pašu izlūkus un bumbvežus no ienaidnieka iznīcinātājiem, izņēmuma gadījumos izdarīt izlūkošanu tur, kur tas nav iespējams izlūku lidmašīnām, un meklēt ienaidnieka lidmašīnas, lai tās iznīcinātu. Trieciena un pļaujošās aviācijas uzdevums bija apkaŗot pretinieka kaŗaspēku. Zemu lidojošām lidmašīnām zemes kaŗaspēks faktiski bija bīstamāks nekā lidmašīnas kājniekiem un artileristiem. Liela nozīme bija kaŗavīru aukstasinībai, disciplīnai un attiecīgam treniņam pret ienaidnieka lidmašīnām. Pļaujošiem uzbrukumiem — apšaudīt zemes mērķus, ienaidnieka kaŗaspēku un lidlaukus — parasti izmantoja vecākus iznīcinātājus. Tālākam salīdzinājumam atzīmēsim, ka tā laika iznīcinātāju caurmēra lidojuma augstums bija 1—9 km, ātrums 300—600 km stundā, lidojuma ilgums — 2—2 1/2 stundas, bruņojums 2—8 ložmetēji, 1—2 lielgabali un dažkārt bumbas līdz 100 kg kopsvarā, kā arī radio un fotoaparāts.

Divīziju izlūku lidmašīnu uzdevums bija izlūkot pretinieka aizmuguri, lai noskaidrotu tā spēkus un darbības nolūkus, izdarīt kaujas izlūkošanu, korrigēt artilerijas uguni, pārbaudīt pašu poziciju nomaskēšanās kvalitāti un novērot pašu kaŗaspēka vienību maskēšanos kustībā un atpūtā, kā arī ierobežotos apmēros bombardēt pretinieka mērķus. Tālizlūkošanas lidmašīnām bija jākoncentrējas galvenokārt pretinieka aizmugures tālā izlūkošanā, bet jūras lidmašīnām bija jāoperē virs jūras. Tā laika izlūku lidmašīnas lidojuma caurmēra ātrums bija 200—500 km stundā, augstums 1.500—6.000 m, lidojuma ilgums 2—4 stundas, bruņojumā 3—4 ložmetēji, 1 lielgabals un 100—500 kg bumbu kravas, radio un fotoaparāts.

Sakaru aviācijas uzdevums bija uzturēt sakarus starp stābiem, komandpunktiem un kaujas darbībā iesaistītām vienībām. Komandpunkti savas vēlēšanās un rīkojumus nodeva lidmašīnām pa radio, īpašu ierīci — velci un *T* palagiem. Priekšējās kājnieku vienības dažkārt signālizēja ar maziem palagiem — lakatiņiem un spoguļiem — diskiem. Atrautas un noklīdušas vienības varēja uzņemt sakarus ar lidmašīnām ar raķešu, sārtu un norunātu kustību palīdzību. Sakaru dienestu veiktu laba daļa Latvijas civīlās aviācijas.[24]

Kaŗa darbības kalkulācijās Latvijas armijas vadība pēdējos pirmskaŗa gados paredzēja iznīcinātāju caurmēra nodarbināšanu 3 reizes dienā,

pavisam 4 1/2 stundas, smagā kaujā pat 4 reizes dienā, kopā 6 stundas. Tuvizlūkus bija paredzēts lietot 2 reizes dienā, kopā 4 stundas, smagā kaujā 3 reizes dienā, kopā 6 stundas. Tālizlūku un jūras lidmašīnas lietotu tikai 1 reizi dienā 4 stundu lidojumam. Sakaru lidmašīnas lidotu 2 reizes dienā, kopā 3 stundas, bet izņēmuma gadījumos 3 reizes dienā, kopā 4 1/2 stundas. Kalkulācijās lidmašīnu kravā tālizlūkiem ielēsa 18 bumbas (2—100 kg, 4—50 kg, 6—12 kg, 6—3,6 kg), tuvizlūkiem 18 bumbas (4—25 mārc., 6—12,5 mārc., 8—3,5 mārc.) un visu tipu lidmašīnām 6 *Eisfeld* dūmu ziņojumu un 6 vēja virziena noteikšanas raķetes. Fotografiskam dienestam bija jāpētī negātīvi un jāsniedz ziņojumi 20 min. pēc lidmašīnas nolaišanās, jāattīsta plates, jānokopē un fotografijas jāizpētī 40 minūtēs, jānokopē 6 eksemplāros un pamatīgi jāizpētī fotografijas 8 stundu laikā.[25]

Tagad ieskatīsimies Latvijas kara aviācijas techniskajā attīstībā. 1924. gadā Aviācijas divīzionā bija 27 lidmašīnas, no kurām 19 bija novecojušas vai nolietotas kara laikā. Šīs lidmašīnas bija 16 (sic!) dažādu tipu — *Albatross B II, Albatross C-3 (L.V.G.), Albatross C-1* un *Albatross CV* izlūku lidmašīnas, *Halberstadt CL II, L.V.G. C-V, Rumpler C-1, Sopwith 1 1/2 ,,Strutter''* un *S.V.A. 10* izlūki, *Fokker D-7, Hannover CL3, Hannover CL3a, Junkers D-1, Nieuport 24-bis, Sopwith Camel F-1* un *Sopwith Camel 2F-1* iznīcinātāji. Šajā ziņā divīzions drīzāk bija aviācijas mūzejs nekā kaujas vienība.[26]

1924. gadā Latvijas valdība nopirka 10 italiešu *Ansaldo A-1 Balilla* zinīcinātāju, no kuriem divi jau drīz avarēja. 1925. gadā nopirka vēl dažas italiešu *Ansaldo A-1 Balilla* un *S.V.A. 10* lidmašīnas, kā arī 10 angļu *De Haviland DeH 9A* izlūkus. Kā to atzina angļu sūtnis Latvijā sers Džons Tjūdors Vons (*Vaughan*) savā sarakstē ar angļu Ārlietu ministriju, angļi bija latviešiem pārdevuši sliktas kvalitātes otrās šķiras lidmašīnas un turpināja šo neētisko veikalniecisko praksi arī vēlāk.[27]

1925. gada 28. martā Latvijas armijas komandieris ģen. Pēteris Radziņš pasvītrāja, ka Latvijas armija turpmāk lielu uzmanību pievērsīs kara aviācijai. Sekojot Padomju Savienības paraugam, bija nodoms rīkot visā Latvijā aviācijas dienas aviācijas popularizēšanai un ziedojumu vākšanai kara aviācijas tālākai izveidošanai. Lidmašīnas bija dārgi ieroči un ātri novecojās. Bija nepieciešami vienmēr jauni, techniski uzlaboti lidmašīnu tipi, lai varētu nopietni plānot dzimtenes aizsardzību. Radziņš plānoja armiju apgādāt ar 100 kara lidmašīnām. Līdz 1925. gadam lidmašīnu būvei vēl izmantoja saplākšņus, kuŗus ražoja arī Latvijā un lielos kvantumos eksportēja uz ārzemēm. Šajā laikā tomēr aluminijs kļuva pamatmateriāls lidmašīnu būvei. Teorētiski alumi-

niju varēja ražot arī Latvijā, kuŗai bija lieli neizmantoti hidroelektriskās enerģijas avoti, bet nebija boksīta rūdas un nebija kapitāla.[28]

Miera laikā lidmašīnas, motorus un citas aviācijas techniskās ierīces bija jāiegādājas no valsts budžetā speciāli šādām vajadzībām paredzētām summām. Pirms izšķiršanās par iegādi principā nolēma, kam dos priekšroku un kādā valstī būs izdevīgāk pasūtināt tādas lidmašīnas, kuŗu techniskie dati atbilstu valsts modernām aizsardzības prasībām. Aviācijas pulku iejauca gan iekšējā, gan starptautiskā politikā. Piem., 1927. gadā netaktiskais angļu sūtnis sērs Džons Tjūdors Vons iesniedza Kaŗa ministram ģen. Rūdolfam Bangerskim asu protestu, ka viņš neesot īstenojis iepriekšējā kaŗa ministra ģen. Eduarda Kalniņa lidmašīnu pasūtinājumu Lielbritanijā, bet pasūtinājis lidmašīnas Italijā. Bangerskis sūtnim paskaidroja, ka gadu iepriekš angļi Latvijai bija pārdevuši bojātas lidmašīnas ar spārnu metalla ribu lauzumiem un to neveikliem sametinājumiem. Par to pašu cenu, ko angļi prasīja par lietotām un labotām lidmašīnām, kuŗas nosauca par jaunām lidmašīnām, italieši piegādāja patiesi jaunas lidmašīnas. Bangerskis pateica, ka viņš būtu lidmašīnas un citus ieročus pasūtinājis tikai vienā valstī, piem. Lielbritanijā, ja tā garantētu Latvijas apgādi ar kaŗa ieročiem un to rezerves daļām arī kaŗa laikā, pat par augstāku cenu. Kamēr šādu garantiju nebija, Latvijas valdība vēlējās ņemt vērā tikai pieejamo kaŗa mantu labumu un lētumu. Sūtnis Bangerskim netaktiski aizrādīja, ka esot ieradies nevis politiskām diskusijām, bet savas zemes komerciālo interešu aizstāvēšanai, un piemetināja, ka drīz viņam Latvijā varbūt vairs nekas nebūšot ko darīt. Tas bija jau atklāts brīdinājums. Lielbritanija ar Latviju diplomātiskās attiecības tomēr nepārtrauca, bet sūtnim Vonam, kas labi apzinājās angļu bruņošanās magnātu machinācijas, sūtņa postenis Baltijas valstīs bija jāatstāj pēc Latvijas valdības spiediena.[29]

Pēc Vona informācijas Latvijā 1927. gadā vēl arvien bija 15 dažādi kaŗa lidmašīnu tipi, no kuŗiem četri bija pat ar dažādu tipu motoriem. Latvija 1926. gadā nopirka Anglijā vājas kvalitātes *Martinsyde A.D.C.1* un *Martinsyde F-4* iznīcinātājus un ap 1930. gadu arī 18 labākas kvalitātes *Bristol Bulldog II* tipa iznīcinātājus. Bez tam Anglijā nopirka arī *AVRO 504K* apmācības lidmašīnas. Francijā iegādājās *Gourdou Lesseure* iznīcinātājus. Čechoslovakijā iegādājās 21 *Letov Šmolik Š-16* izlūku lidmašīnas, kas spēja pārvadāt arī 300—600 kg bumbu kravu. Vācijā iegādājās *B.F.W. u-12 Flamingo* tipa skolas lidmašīnas. Italijā nopirka *Fiat C.R.-1* iznīcinātājus, bet Latvijā būvēja *AVDI* tipa izlūku lidmašīnas.[30]

Stāvokli kaŗa aviācijā bieži pārrunāja un kritizēja Latvijas Saeimā. 1927. gadā iecēla sevišķu Saeimas izmeklēšanas komisiju biežo avariju iemeslu noskaidrošanai. Komisija atklāja, ka galvenais iemesls bija valsts financiālās grūtības, kas nepieļāva lidotājiem pietiekamu apmācību un pieredzes vairošanu. Daudzie lidmašīnu tipi un nolietotās lidmašīnas, kā arī techniskie defekti lidotājiem sagādāja nopietnas problēmas. Tāpat problēmas sagādāja arī daudzu lidotāju nepiemērotais veselības stāvoklis un alkohola lietošana.[31]

1928. gada 28. septembrī sociāldemokratu deputāts Pauls Lejiņš Saeimā norādīja, ka īsā laikā kaŗa aviācija zaudējusi 14 lidotāju dzīvības. Viņš atklāti pauda aizdomas, ka lidmašīnas iegādājoties, nav ņemti vērā lietderības motīvi, bet citi apsvērumi. Lejiņš pasvītroja, ka Latvija no zināmām valstīm pērk defektīvas lidmašīnas, kas lidojumos salūst. Ziemā, un bieži arī vasarā, lielākos augstumos lidmašīnu motori aizsalst. Plašas debates izraisīja viņa runa Saeimā 1930. gada 31. janvārī. Viņš norādīja, ka līdz tam laikam dzīvības bija zaudējuši jau 23 lidotāji. Rīgas kapos strauji vairojās bojā gājušo latviešu lidotāju kapu rindas ar īpatnējām kapu zīmēm — propelleriem pie krustiem.

Pēc Lejiņa informācijas aviācijas katastrofu ziņā Latvija bija iekļuvusi 5. vietā pasaulē! Caurmērā notika 30—40 avariju gadā. Tajās bija cietusi puse lidojumos iesaistīto lidotāju, no kuŗiem savukārt puse bija gājusi bojā! Katra lidotāja sagatavošana bija valstij izmaksājusi 50.000 Ls. Zaudējumos deputāts Lejiņš nebija ieskaitījis pašu lidmašīnu cenu. Viņš atgādināja, ka Francijā vienu katastrofu varēja sagaidīt pēc caurmērā 4.000 lidstundām, bet Latvijā pēc 2.800 lidstundām. Kaŗa aviācijā Latvijā tobrīd bija 18 dažādi lidmašīnu tipi ar 11 motoru sistēmam!

Jau 1928. gadā Saeimas kaŗa komisija bija norādījusi, ka lidošana ar vecajām lidmašīnām būtu noliedzama, lidmašīnu iegādē būtu jāiesaista speciālisti-lidotāji, aviācijas organizācija jāpārkārto, koncentrējoties uz nedaudziem vienādiem lidmašīnu tipiem, aviācijas skolai jāpiešķiŗ vairāk apmācības lidmašīnu, lidotāji — seržanti jāatbrīvo no blakus pienākumiem, jāsāk lidotāju psīchiski techniskā pārbaude, stingri jāapkaŗo lidotāju pārgalvības, labvēlīgāk jānokārto lidotāju apdrošināšana un prēmijas, un visa aviācija (Aviācijas pulks, Jūras aviācijas divīzions un Aviācijas skola) jāpakļauj vienam aviācijas priekšniekam. Armijas vadība līdz šim šīs rekomendācijas bija ignorējusi.

1930. gada 4. februārī kaŗa ministrs ģen. Mārtiņš Vācietis aizrādīja, ka kritika bijusi stipri pārspīlēta. Aviācijā īsteni esot tikai 10 lidmašīnu tipu, bet aviācijas pulkam nepieciešami 11—12 tipi un aviācijas skolai 3 tipi. Divīzijas izlūkiem uzdevumu veikšanai nepieciešami divi

dažādi tipi, tālizlūkošanai viens tips, iznīcinātājiem vismaz 2 tipi, bez tam lidotāju sagatavošanai no skolas uz kaujas lidmašīnām — vēl 4 citi tipi. Ģen. Vācietis pasvītrāja arī, ka gadā caurmērā esot tikai 23 avarijas un bojā gājuši nevis 25%, bet 4% lidotāju: 1920. gadā 6 (30%), 1921. gadā neviens, 1922. gadā 2,%, 1923. gadā neviens, 1924. gadā 2,8%, 1925. un 1926. gadā neviens, 1927. gadā 4,6%, 1928. gadā 1,8% un 1929. gadā 3,3%. Kaut gan Latvijā caurmērā 1 lidotājs aizgājis bojā ik pēc 2.800 lidstundām, Somijā caurmērā bijis 1.267 stundas, Polijā— 1.034 un Igaunijā pat 937 stundas starp fatālām katastrofām. 38% katastrofu notikušas lidotāju kļūdu dēļ, 27% — lidmašīnu defektu un 15% citu iemeslu dēļ. Francijā līdzīgi skaitļi bijuši — 54%, 33% un 15%. Pēc aviācijas pārbaudes no ierindas izslēgtas 10—12 lidmašīnas. Vecās lidmašīnas lietoja vairs tikai pirmapmācībai, bet lidotājus sūtīja papildus apmācībām uz Angliju, Franciju un Poliju.

16. aprīlī debates turpinājās. Deputāts Lejiņš pasvītroja, ka aviācijā tomēr esot 20 dažādi lidmašīnu tipi, un tos visus minēja. No šiem tipiem tikai 2 esot izslēgti no aktīvā dienesta. Stāvoklis aviācijā neesot uzlabojies arī pēc angļu instruktoru iesaistīšanas apmācībās, lai gan viņiem maksājot Latvijas apstākļos lielas algas — 14.200 Ls gadā.

Avarijas notika arī vēlāk. 1932. gada 15. jūnijā Bruno Kalniņš Saeimā atzīmēja, ka īsā laikā avarējušas divas pavisam jaunas jūras lidmašīnas, sagādājot valstij 240.000 Ls zaudējumu. Lielu satraukumu radīja vairākas italiešu *Ansaldo A-1 Balilla* tipa lidmašīnu katastrofas. Šīs lidmašīnas bija koka un saplākšņu konstrukcijas, kādēļ Latvijā to remonti bija veicami vieglāk nekā metalla lidmašīnu remonti, jo tām rezervē bija jātur dārgas metalla apšuvumu daļas. Italiešu lidmašīnas bija ļoti vieglas, tiem laikiem ātras (225 km stundā) un ārkārtīgi jūtīgas stūrējot. Tā kā latviešu lidotāju vairumam apmācības nebija augstā līmenī, jo valsts izdevumu samazināšanai bija samazināts apmācības un treniņa lidojumu skaits, krietns skaits latviešu lidotāju nositās neuzmanības vai paviršības dēļ. Stāvoklis tomēr uzlabojās, kad daļu vecāko lidmašīnu tipu izslēdza no ierindas un aviācija koncentrējās tikai uz nedaudzu lidmašīnu tipu iegādi un uzturēšanu, kā arī pamatīgāku lidotāju apmācību.[32]

Daļa latviešu lidotāju paši bija ļoti ieinteresēti aviācijas attīstībā un iespēju robežās eksperimentēja ar jaunām lidmašīnu konstrukcijām un palīgierīcēm. Šajā sakarā atzīmēsim vienu no latviešu aviācijas celmlaužiem, ltn. Kārli Skaubīti, kas jau 1901. gadā 12 gadu vecumā bija mēģinājis izdarīt putna lidojumus ar paša konstruētiem spārniem no audekla un kārklu klūdziņām, ap 1909. gadu bija uzbūvējis paša spē-

kiem iedarbināmu četrplāksni un vēlāk balonus, 1911. gadā uzbūvējis divplāksni ar motoru, ar balonu izdarījis 56 lidojumus Latvijas un Krievijas pilsētās, beidzis Pēterpils Politechnisko institūtu un I Pasaules kaŗā piedalījies 95 kaujas lidojumos, vēlāk konstruējis vairākas lidmašīnas pēc *Halberstadt* prototipa, konstruējis aparātu artilerijas uguns korriģēšanai no lidmašīnām; tanī bija ļoti ieinteresēta Amerikas Savienoto Valstu Aizsardzības ministrija. 1929. gadā viņš gāja bojā lidmašīnas katastrofā. Arī vairāki citi latviešu lidotāji paši konstruēja savas lidmašīnas.[33]

Latvijā nebija iespējams ražot lidmašīnu motorus, kas bija ļoti komplicēti, bet koka konstrukcijas lidmašīnas tur varēja ērti ražot. Tāpat Latvijā ražoja augstas kvalitātes aviācijas saplākšņus un audeklu. Vieglmetalla lidmašīnu konstrukcijas tomēr sāka izspiest saplākšņu konstrukcijas lidmašīnas, tāpat kā tērauda konstrukcijas kuģi izspieda koka kuģus no sacensības. Latvijā tādēļ varēja ražot vairs tikai mazas sporta un apmācības lidmašīnas ar ārzemju motoriem un lidmechanismiem.

Kaŗa aviācijā Latvija bija pilnīgi atkarīga no ārzemēm. Rietumu valstu interesēs nebija mazajai Padomju Savienības kaimiņienei pārdot modernus augstvērtīgus lidaparātus, ja tie varēja nokļūt krievu rokās. Bruņošanās rūpnieki Latviju uzskatīja par gadījuma pircēju un dažkārt nekaunējās pārdot defektīvus kaŗa materiālus par augstas kvalitātes ražojumu cenām. Nelielās Latvijas budžets spieda armijas vadību iegādāties iespējami lētākus ieročus. Lai nenokļūtu pilnīgā lielvalstu atkarībā, Latvijas valdība iespēju robežās centās iegādāties kaŗa materiālus arī mazākās valstīs, kur bija kaŗa rūpniecība, piem. Zviedrijā, Čechoslovakijā un Beļģijā.

Pasaulē notika strauja bruņošanās, sevišķi uzbrukumiem un aizsardzībai no gaisa. Latvijā to nevarēja nepamanīt. Ja 1914. gadā sešām militārām lielvalstīm kopā bija tikai 180 lidmašīnu, 1928. gadā to skaits pārsniedza 7.000. Francijai 1928. gadā bija 1.800 kaŗa lidmašīnu un 38.000 aviācijas kaŗavīru, Lielbritanijai 900 lidmašīnu un 32.000 vīru gaisa flotē, Padomju Savienībai arī 900 lidmašīnu un 10.000 vīru, Amerikas Savienotajām Valstīm 800 lidmašīnu ar 5.000 vīru apkalpi, Italijai arī 800 lidmašīnu ar 26.000 vīru apkalpi un Japānai 500 kaŗa lidmašīnu ar 7.000 vīru kaŗaspēku aviācijas formācijās. 1933. gadā visas pasaules armijās kopā bija jau 14.000 kaŗa lidmašīnu un 1938. gadā 50.000 kaŗa lidmašīnu.[34]

Kā jau minēts, 1939. gadā Rīgā pēc prof. Džona D. Akermaņa plāniem uzbūvēja pirmo divmotorīgu bumbvedi apmācībām — *VEF JDA 10M* ar 4 vīru komandu, 680 ZS motoru kopjaudu, 330 km maksimālo ātrumu stundā, 6.800 m griestiem un 960 km darbības radiusu.[35]

Latvijai pēdējos neatkarības gados bija šādi iznīcinātāju tipi: *Bristol Bulldog II* 450 ZS (285 km stundā), *Gourdou Lesseur* 180 ZS (230 km st.), *Fiat C.R.-1 Savoia* 300 ZS (270 km st.), *Martinsyde F-4* 300 ZS (232 km st.), *Martinsyde A.D.C. 1* 380/425 ZS (260 km st.) un *Gloster Gladiator I* 840 ZS (410 km st.) tipa iznīcinātāji. Tie bija visi novecojuši divplākšņi, jo ģen. Baško neuzticējās modernajiem vienplākšņiem. Treniņam izmantoja atlikušās *Ansaldo A-1 Balilla* 228 ZS (225 km st.) lidmašīnas. Metalla konstrukcijas 4 ložmetējiem bruņotās *Gloster Gladiator* lidmašīnas bija labākās un dārgākās (120.000 Ls gabalā) Latvijas kaŗa aviācijā. Tās gan bija arī pēdējie divplākšņi britu arsenālā, tomēr bija ātrākie divplākšņi pasaulē ar ļoti labām kāpšanas un manevrēšanas spējām un griestiem līdz 10 km augstumā. Šīs lidmašīnas bija arī Skandinavijas valstu un Somijas apbruņojumā, un briti tās vēl II Pasaules kaŗā lietoja no lidmašīnu bazes kuģiem. Latvijas valdība bija Anglijā pasūtinājusi arī 30 patiesi modernos *Hawker Hurricane* iznīcinātājus, kas bija bruņoti ar 8 ložmetējiem vai 4 ložmetējiem un 2 lielgabaliem katrs. Lidmašīnas bija samaksātas, bet kaŗa sākšanās dēļ angļi tās vairs latviešiem nedeva. Par šiem iznīcinātājiem vēl pārākos angļu *Spitfire* un vācu *Messerschmidt 9* iznīcinātājus Latvijas valdība vairs nespēja finansiāli atļauties, jo tie maksāja 500.000 Ls gabalā (apm. 1—4 visas Latvijas armijas miera laika budžeta).

Stāvokli mēģināja kaut cik glābt, konstruējot kaŗa lidmašīnas Latvijā. Bija radušies vairāki ļoti apdāvināti un čakli latviešu lidmašīnu konstruktori, kas iepriekš bija izcēlušies civilās aviācijas nozarē. Viņu vidū sevišķi nopelni bija inž. Kārlim Irbītim. 1939. gadā Latvijas Valsts Elektrotechniskā Fabrika (*VEF*) uzbūvēja viņas pirmo vieglo iznīcinātāju *I-16* ar Walter „Sagitta" I-SR 540 ZS motoru, 480 km ātrumu stundā, 800 km darbības radiusu, 7.800 m griestiem, 4 ložmetējiem vai 2—20 mm lielgabaliem un 2 ložmetējiem. 1940.g. Irbītis sāka konstruēt arī smago iznīcinātāju *I-19* ar 680 km maksimālo ātrumu. Abas lidmašīnas bija monoplāni. Pie Ropažiem bija jau uzbūvēta aviācijas rūpnīca, bet padomju okupācijas dēļ tā vairs nevarēja darboties Latvijas interesēs.

Latvijā pēdējos pirmskaŗa gados bija šādas izlūklidmašīnas: *Letov Šmolik Š-16* 450 ZS (240 km stundā) ar 3 ložmetējiem un 300—600 kg bumbu kravu; *De Haviland DeH 9 A* 400 ZS (195 km st.) ar 3 ložmetējiem un 300 kg bumbu kravu; *Stampe et Vertongen S.V. 5* ar 2 ložmetējiem un *Hawker Hind B* 840 ZS (206 km st.) ar 2 ložmetējiem un 250 kg bumbu kravu. Pēc nopirktā *Stampe-et-Vertongen S.V. 5* modeļa *VEF* 1938. gadā sāka būvēt 10 līdzīgas lidmašīnas ar 355 ZS motoru. Tā radās jauna izlūklidmašīnu eskadriļa.

Virspulkvedis Artūrs Silgailis pieņem, ka kaŗa apstākļos Latvijas aviācija īsteni spētu izdarīt tikai tuvo frontes izlūkošanu un varbūt arī nakts bumbmešanu, kas arī bija latviešu kaŗa lidotāju galvenie uzdevumi kā PSRS, tā Vācijas gaisa spēkos II Pasaules kaŗā.

Apmācībām Latvijas aviācija izlietoja *B.F.W.-u-12 Flamingo* 108/125 ZS (140 km st.) un *AVRO 504K* 110 ZS (145 km st.) tipu lidmašīnas. 10 *Flamingo* lidaparātus savā laikā uzbūvēja Kristīnes Bachmanes un Arsenāla darbnīcas, bet tās vēlāk nodeva Aizsargu aviācijas pulka rīcībā. 1938. gadā kaŗa aviācijai uzdāvināja *VEF I-12* Irbīša konstrukcijas treniņa lidmašīnu ar Cirrus Minor 90 ZS motoru, 217 km ātrumu stundā un 3.900 m griestiem. Jau 1937. gadā aviācijai nodeva arī vienu Irbīša konstruēto un VEF producēto *VEF I-14* iznīcinātāju apmācības lidmašīnu ar Menasco B6S „Buccaneer" 220 ZS motoru, 320 km maksimālo ātrumu un 7.200 m griestiem. Lidmašīna 1938. g. aizgāja bojā. Līdz 1940.g. aviācija ieguva vēl divas *I-12* lidmašīnas. 1939. gada sākumā Aviācijas pulkam nodeva 2 Irbīša konstruētās apmācības lidmašīnas *I-15 a* ar De Haviland Gipsy Six 300 ZS motoru, 312 km ātrumu un 6.900 m griestiem. Šīs lidmašīnas sāka lietot apmācībās. 1940. gadā Aviācijas pulkam uzbūvēja vēl sešas Irbīša konstruētās *I-17* apmācības lidmašīnas ar Menasco C4 Pirate 125 ZS motoru, 230 km maksimālo ātrumu, 5.900 m griestiem un 592 km darbības radiusu. *I-17 A* izmantoja 500 ZS Wather (čechu) motoru, sasniedzot 500 km ātrumu stundā. Valdība izdarīja pasūtinājumu vēl 6 līdzīgām lidmašīnām, bet padomju okupācija pārtrauca to nodošanu aviācijai. Skolas rīcībā bija pavisam 61 piecu dažādu tipu lidmašīna divās eskadriļās — apmācības un treniņa.

Kaŗam sākoties, Latvijas kaŗa aviācijā būtu jābūt 52 iznīcinātājiem, 48 izlūku lidmašīnām, 1 bumbvedim, 6 hidroplāniem un 61 skolas lidmašīnai, kopā 168 kaŗa lidmašīnām, bet eskadriļās vēl nebija pilni komplekti, un dažas eskadriļas vēl neeksistēja. No esošajām lidmašīnām daļa nebija lidošanas kārtībā. Kaŗa aviācijas speciālists inž. Voldemārs Švāns raksta, ka kaŗa darbībai sākoties, varēja skaitīt tikai kaujas darbībai moderna kaŗa apstākļos derīgus 25 iznīcinātājus, 3 zemes izlūkus un 4 jūras izlūkus, tātad 32 lidmašīnas. 10 citas lidmašīnas derēja tikai sakariem un līdz 30 lidmašīnas apmācībām, tātad apm. 40 lidmašīnas. Tātad varēja skaitīt tikai apm. 72 lidmašīnas. Pārējās bija pārlieku novecojušas vai nolietotas. Lidmašīnas mūžs nebija ilgs. Tūlītējai kaŗa darbībai bija sagatavoti apm. 120 spējīgi lidotāji virsnieki un instruktori. Apm. 80 mechaniķu un citu speciālistu pietika tikai esošo lidmašīnu apkalpošanai miera apstākļos. 1939. gada septem-

bŗa vidū gan iesauca apm. 150 rezervistu — mechaniķu, ložmetējnieku un sakarnieku zināšanu atsvaidzināšanai.

Aviācija Rīgā izmantoja Spilves un Skultes lidlaukus. Lidlauki bija izveidoti arī Liepājā, Daugavpilī, Krustpilī, Gulbenē, Ventspilī un Jelgavā, bez tam arī vairāki desmiti nolaišanās laukumu visā Latvijā. Daļai šo laukumu 1939. gadā vēl bija nepieciešami papildus zemes darbi. Apmācības nolūkos un manevros izmantoja arī nolaišanās laukumus Rēzeknē, Tukumā, Valmierā, Jumpravmuižā, Rāmavā un citur. Vasarā dažas lidmašīnas devās uz Daugavpili, lai labāk iepazītos ar valsts austrumu robežu no gaisa. Daugavpilī notika arī artilerijas korriģēšanas un izlūkošanas apmācības.

1939. gada septembrī no Polijas uz Latviju pārlidoja 72 poļu kaŗa lidmašīnas ar 143 virsniekiem un instruktoriem. Poļu lidotājus internēja Cekulē pie Rīgas. Atlidojušās lidmašīnas bija pa lielākai daļai apmācības lidmašīnas — *R.W.D-8, R.W.D-10, R.W.D.-13, R.W.D.-17, R.W.D.-21, P.W.S.-16b* un divas novecojušas *P.Z.L.-11* un *P.Z.L.-P46 sum* iznīcinātājas lidmašīnas. Lidmašīnas izjauca un pārveda uz Rīgu uzglabāšanai. 1940. gada pavasarī Kaŗa aviācijas skolā sākās jauns lidotāju—novērotāju kurss, bet pasūtinātās skolas lidmašīnas *VEF'ā* nebija pabeigtas būvēt. Lai rastu lidmašīnas, jau 1940. gada sākumā 20—25 poļu lidmašīnas pārveda uz pulka darbnīcu, samontēja, pārkrāsoja un nodeva Kaŗa aviācijas skolas rīcībā. Dažas no tām nodeva arī Aizsargu aviācijas pulkam. *R.W.D.-8* bija 106 ZS motors un 170 km ātrums. *P.W.S. 16b* bija 220 ZS motors un 206 km ātrums. Maijā ar tām sāka lidot.

Tā kā kaŗa sākumā varēja sagaidīt pretinieka mēģinājumus izpostīt visus zināmos Latvijas lidlaukus, bija paredzēts latviešu kaŗa lidmašīnas briesmu gadījumā tūdaļ nosūtīt uz dažādiem nolaišanās laukumiem, kur tās labi nomaskētu. Tādā veidā Latvijas gaisa flotei nebūtu draudējis Polijas gaisa flotes liktenis. Poļu gaisa floti gandrīz pilnīgi iznīcināja uz zemes. Kad padomju kaŗaspēks 1940. gada 17. jūnijā lielā steigā ieņēma Latvijas galvenās lidostas, latviešu lidmašīnas tur vairs neatradās. Jau divas dienas iepriekš visa Latvijas gaisa flote bija izvietota dažādos nolaišanās laukumos un tik labi nomaskēta, ka krievi latviešu lidmašīnu kustības un novietošanās vietas nebija pamanījuši. Angļu gaisa flote līdzīgā veidā paglābās no postīgiem vācu uzbrukumiem II Pasaules kaŗa sākuma posmā.

Bija skaidrs, ka Latvija ar 100—150 kaŗa lidmašīnām bez lielvalstu atbalsta viena nevarētu kaut cik sekmīgi pretoties gaisa telpā ne padomju, ne vācu gaisa flotes uzbrukuma gadījumā. Pieņēma, ka kon-

flikta gadījumā ar Padomju Savienību Latvijai būs vismaz vienas vai vairāku lielvalstu atbalsts, bet konflikta gadījumā ar Vāciju Padomju Savienība nebūs vienaldzīga pret vācu karaspēka iebrukumu Baltijas valstīs.

Manevros un kara spēlēs Latvijas kara aviācija gatavojās darbībai gan austrumu, gan dienvidu virzienā. Darbības pamatā bija vilcinoša atkāpšanās laika iegūšanai mobilizācijas un ārvalstu atbalsta sekmēšanai. Koalīcijas kara gadījumā Latvijas aviācija darbotos galvenokārt tajos gaisa izlūkošanas iecirkņos, kur darbotos latviešu divīzijas. Aizsardzība bazējās galvenokārt uz iznīcinātājiem, kam būtu jācīnās līdz pēdējai iespējai. Bija visai skaidrs, ka uzbrukuma gadījumā iebrūkošās lielvalsts aviācija dažās stundās iznīcinātu visus svarīgākos Latvijas militāros objektus — dzelzceļu mezglus, rūpnīcas, lidlaukus u.t.t., tādā veidā daļēji paralizējot Latvijas armijas mobilizāciju. Liktenīgajiem notikumiem novēlojoties, Latvijas kara aviācijai jau būtu pieejamas arī pašu latviešu konstruētas modernas kara lidmašīnas — iznīcinātāji un apmācības lidmašīnas, kas mazliet atvieglinātu gandrīz izmisīgo stāvokli gaisa telpā.

1940. gada 15. jūnijā pulka komandieris sasauca vienību priekšnieku apspriedi un paziņoja, ka krievi izdara politisku spiedienu uz Latvijas valdību un izsludināja pagaidu trauksmes stāvokli, gaidot vispārējo trauksmes stāvokli pievakarē. Līdz pulkst. 18:00 visām eskadriļām bija jāsagatavo lidmašīnas kaujas gatavībā un maksimālais lidmašīnu skaits aizlidošanai. Līdz pulkst. 16:00 katrai eskadriļai bija jāpārbauda trauksmes gadījumiem paredzētie nolaišanās laukumi. Pēc jaunas apspriedes pulkst. 19:00 pilnīgu trauksmi tomēr neizsludināja, tomēr visām lidmašīnām pavēlēja izlidot uz paredzētajiem nolaišanās laukumiem Pulka stābam, mechaniķiem un citiem tehniskā personāla darbiniekiem bija jāpaliek pulkā. Īsi pirms krēslas iestāšanās 1. iznīcinātāju eskadriļa (13 *Gloster Gladiator* lidmašīnas) izlidoja uz pusgatavo Jumpravmuižas lidlauku, 2. iznīcinātāju eskadriļa un daļa 3. eskadriļas (12 *Gloster Gladiator* un 6 *Bristol Bulldog* lidaparāti) izlidoja uz Koknesi. Daļa 3. eskadriļas izlidoja uz Krustpili, bet 4. eskadriļa uz Latvijas universitātes lauksaimniecības farmu Rāmavu. 1. un 2. divīzijas izlūku eskadriļas devās uz Rāmavu, bet 3 modernie izlūki *Hawker Hind B* devās uz Krustpili. 3. divīzijas izlūku eskadriļa palika Gulbenē, un Tālizlūkošanas eskadriļa palika Krustpilī. 8. Jūras izlūku eskadriļa palika Usmas ezerā. Katrai eskadriļai sakariem izraudzīja 2 instruktorus ar privātiem motocikliem. Aizsargu lidmašīnu lielākā daļa atradās Valmierā apmācībās, un pāris Latvijas Aerokluba lidmašīnas izdarīja apmācības Daugavpilī.

16. jūnijā nekas nenotika, bet 17. jūnijā eskadriļu komandieņiem paziņoja, ka krievus ielaidīs Latvijā bez pretestības un Aviācijas skolas lidmašīnām jāatgriežas Spilves lidlaukā un jāturpina parastās apmācības. Pulkst. 11:00 izsludināja trauksmi. Ap pulkst. 12:00 Spilves lidlaukā ieradās 6 padomju tanki. Viņu komandieris pavēlēja visas lidmašīnas ieslēgt angaros un apkalpēm doties projām. 18. jūnijā Spilves lidlaukā nolaidās vairākas padomju bumbvežu eskadriļas iznīcinātāju pavadībā. 19. jūnijā pulks saņēma pavēli pārvākties uz Bišu muižu pie Bauskas šosejas. Līdz decembŗa sākumam pulks bija pilnīgi likvidēts.

Vēl 1940. gada rudenī padomju iestādes nošāva 1 pulka virsnieku, bet 1941.g. vēl 1 instruktoru. Pēc padomju kaŗaspēka aizvākšanās masu kapos atrada vēl nošautus 2 pulka virsniekus, 2 instruktorus un 2 amatniekus. Līdz 1941.g. jūnijam padomju iestādes apcietināja 4 virsniekus, 3 instruktorus un 8 kareivjus, bet 14. jūnijā deportēja vēl 26 virsniekus, 2 instruktorus un nezināmu skaitu kaŗavīru. Padomju kaŗaspēkam atkāpjoties, tam līdz aizrāva 4 virsniekus, 28 instruktorus un apm. 30 kareivjus. Kopējie cilvēku zaudējumi bija 37 virsnieki, 36 instruktori un vismaz 42 kareivji un amatnieki. Aizsargu aviācijas pulks zaudēja vismaz 20 cilvēku, un no Latvijas Aerokluba deportēja vismaz 40 redzamāko personu.

Jau 1940. gada oktobŗa sākumā saformēja 24. Territoriālā (Latviešu) korpusa eskadriļu pulkv.-ltn. Žaņa Jēres vadībā, krievu kapt. Jorošņikova uzraudzībā.Eskadriļā ieskaitīja 10 *Stampe-et-Vertongen SV-5* lidmašīnas, 24 virsniekus un ierēdņus un apm. 150 instruktoru un kareivju, novietojot viņus sākumā Gulbenes pilī, vēlāk Gulbenes mācītāja muižā. 1941. gada 14. jūnijā apcietināja pulkv.-ltn. Jēri, atstājot eskadriļu Jorošņikova ziņā, kā arī vēl 10 virsniekus un 1 instruktoru. Vācu armiju iebrukumam sākoties, eskadriļai vēl nebija pienākuši paredzētie padomju *SB* tipa bumbveži. 1941. gada 28/29. jūnija naktī lidmašīnas saņēma pavēli izlidot uz Rževu, bet izlidojot viena lidmašīna avarēja, lidotājiem dezertējot, un 2 citu lidmašīnu apkalpēm izdevās aizmukt no eskadriļas un nolaisties Palsmanes mežu izcirtumā. Uz Rževu aizlidoja tikai 7 latviešu kaŗa lidmašīnas, kur tās pārņēma padomju iestādes, bet lidotājus aizveda uz Maskavu, kur sadalīja dažādās aviācijas daļās. Pārējais eskadriļas personāls automobiļos devās pa maršrutu Gulbene—Pleskava—Staraja Rusa—Torožka. No 30 kareivjiem daži paspēja dezertēt, bet daļu citu vēlāk ieskaitīja 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā. 80 kājām ejošie lidotāji kapt. Aleksandra Tomasa vadībā mainīja kursu un nokļuva drošībā, kad kolonnai pie-

vienojās arī latviešu ložmetējnieki no kādas citas vienības. Daļa izglābušos latviešu lidotāju vēlāk dienēja vācu pusē aviācijas leģionā Latvija.[36]

1942. gada septembrī Ivanovā pie 6. Aviācijas rezerves brigādes sāka veidot 24. Latvijas atsevišķo aviācijas eskadriļu, kuras rīcībā nodeva mazos un lēnos nakts bumbvežus *PO-2* (sākotnēji apmācības lidmašīnas *U-2*). 50% eskadriļas sastāva bija Latvijas latvieši, 50% Padomju Savienības latviešu pulkv. Kārļa Kirša vadībā. Lidojumi sākās 1943.gada 15. martā, bet 3. maijā izdeva pavēli par 1. Latviešu bumbvežu aviācijas pulka izveidošanu. Pulks sāka savas gaitas 12. jūlijā 3 eskadriļu un rezerves posma sastāvā. Tajā tikai 70% vīru bija latvieši. Pulku piedalīja 242. aviācijas divīzijai Ziemeļrietumu frontē. 1944. gada 1. janvārī pulku pārskaitīja 15. padomju gaisa armijas 313. Bežicas nakts bumbvežu aviācijas divīzijā, bet 1945. gada 22. aprīlī to ieskaitīja 284. Novosokoļņiku nakts bumbvežu aviācijas divīzijā, kur tas palika līdz kara beigām.

Pulkam bija jābombardē, jāizlūko, jāfotografē, jāizsēdina partizāni frontes aizmugurē, jāizplata skrejlapas un jāuztur sakari ar frontes priekšējām līnijām. Kara laikā pulks veica 6475 kaujas lidojumus. Laikā no 1944. gada janvāra līdz 1945. gada 22. aprīlim pulks bija veicis 5874 kaujas lidojumus, nometot vairāk nekā 800 tonnas bumbu un pusotra miljona aģitācijas lapiņu, iznīcinājis 39 vācu lidmašīnas, 534 automobiļus un uzspridzinājis 17 municijas, degvielu un smērvielu noliktavas un 3 tiltus. 1945. gada 1. oktobrī pulku ieskaitīja 15. gaisa armijā Baltkrievijas kara apgabalā un 9. oktobrī pārdēvēja par 322. Rēzeknes latviešu nakts bumbvežu aviācijas pulku sakarā ar pulka nopelniem Rēzeknes ieņemšanā.[37]

1943. gada septembrī arī vācu gaisa spēku vadība nolēma formēt latviešu aviācijas vienības. Liepājas-Grobiņas lidotāju apmācības skolā mācības sākās oktobrī. Aviācijas leģionā ,,Latvija'' visā tā pastāvēšanas laikā uzņēma vairāk nekā 1.000 bijušo Latvijas armijas un aizsargu aviācijas lidotāju, Latvijas aerokluba aviācijas speciālistu un tehnikuma audzēkņu. 1944. gada 1. janvarī skolu pārdēvēja par Papildu nakts kaujas grupu Austrumzemē (*ENO*). Apmācībām izmantoja apmācības lidmašīnu *Bücker 131,* treniņa un kaujas lidmašīnas *Arado 66* un *Gotha 45*. Martā saformēja 1. latviešu nakts kaujas eskadriļu ar 18 *Arado 66* nakts bumbvežiem, 19 lidotājiem un 70 vīru palīgpersonālu. Jūnijā izveidoja 2. nakts kaujas eskadriļu ar 19 *Arado 66* lidmašīnām, 17 lidotājiem un 65 vīru palīgpersonālu.

1. eskadriļa sāka kaujas darbību 22. martā, 2. eskadriļa 26. jūnijā un abas operēja no Salas lidlauka 14 km ziemeļaustrumos no Viļakas. 29. jūlijā eskadriļas pārcēla uz Kalnciema lidlauku. Jūlijā izveidoja vēl 3. eskadriļu ar 8 lidmašīnām, kuŗas vēlāk sadalīja starp abām pārējām eskadriļām, kuŗās katrā tagad bija 21 lidaparāts. Abas eskadriļas darbojās kā Nakts kaujas grupa 12 (*NSG 12).* 1944. gada 17. augustā formāli izveidoja Aviācijas Leģionu Latvija pulkv.-ltn. Jāņa Ruceļa vadībā. Tajā ietilpa lidotāju skola Liepāja—Grobiņa, NSG 12 3 eskadriļas pulkv.-ltn. Nikolaja Bulmaņa vadībā, vēl formējama Iznīcinātāju eskadriļa un 1 zenītartilerijas divīzions. 10. oktobrī *NSG 12* kaujas grupa nodeva savas lidmašīnas vācu iestādēm. 1. novembrī pēdējās leģiona vienības ieradās Štetīnē. Līdz ar to aviācijas leģions savu darbību kā slēgta vienība izbeidza. Laikā no 1944. gada marta beigām līdz oktobŗa sākumam latviešu lidotāji bija veikuši vismaz 6158 kaujas lidojumus. 80% lidojošā personāla ieguva apbalvojumus, un 1. vācu gaisa spēku divīzijas komandieris ģen. Falkenšteins (*Falkenstein*) uzskatīja *NSG 12* par labāko šāda veida vienību visā divīzijā.

Sekoja nepatīkams periods Aviācijas leģiona Latvija personāla dzīvē, ko radīja gan latviešiem naidīgi vācu komandējošie virsnieki, gan nejēgas vācu plānotāju vidū. 1944. gada decembrī no Dānijas un Štetīnes uz Karalaučiem nosūtīja 25 virsniekus un 970 instruktorus un kareivjus, kuŗus iesaistīja zenītartilerijā. Ap 800 latviešu aviācijas kaŗavīru nokļuva krievu gūstā. Pārējiem izdevās nokļūt Rietumvācijā. 1944. gada vasarā par iznīcinātāju lidotājiem sagatavoja 16 latviešu aviātorus, bet tikai divi ar *Focke Wulf 190* kaujas lidmašīnām 1944. gada septembrī Rīgā varēja vēl paveikt 16—20 kaujas lidojumus. Visus latviešu iznīcinātāju lidotājus vēlāk iesaistīja vācu eskadriļās rietumu frontē Meklenburgā. Ikviens no viņiem vēl izdarīja ap 10 kaujas lidojumu, bet visus nogāza pretinieka aviācijas un zenītartilerijas uzbrukumos, kaut gan dzīvības zaudēja tikai viens lidotājs.

No 1944. gada 26. jūlija līdz 1945. gada 20. aprīlim pastāvēja arī atsevišķs latviešu zenītartilerijas divīzions 835 ar trim baterijām (4807, 4808 un 4809), katrā ar sešiem 8,8 cm zenītlielgabaliem, 115—120 kaŗavīriem un 40—60 gaisa spēku palīgiem — jauniešiem, sākumā Rīgā, vēlāk Kurzemē.[38]

Laikā no 1944. gada 31. jūlija līdz 18. augustam vācu gaisa spēkos iesauca arī 5.543 vīrus, bez tam, ignorējot starptautiskos likumus, līdz ar Latvju Jaunatnes Organizācijas stābu, no 1944. gada 2. augusta līdz 9. septembrim iesauca 1927/28. gadā dzimušos jauniešus, skaitā 3.614, palīgu dienestam zenītartilerijas un starmetēju vienībās 1. vācu

gaisa flotes sastāvā. Vācijā nokļuva apm. 2.500 jauniešu, kas vēlāk kopā ar karavīriem izbaudīja gūsta grūtības. Pārējie palika Latvijā un Austrumvācijā. Arī viņi pieredzēja līdzīgu likteni.[39]

Sapieru pulks

Arī latviešu sapieru vienībām ir zināma priekšvēsture. Daudzos karos latviešu darba spēku mobilizēja ceļu un tiltu būvei un nocietinājumu celšanai. Nelielas sapieru vienības bija arī latviešu strēlnieku vienībās I Pasaules kara laikā. Katrā strēlnieku bataljonā bija 23—35 vīru spridzinātāju komanda. Sapieru komanda bija arī Latviešu strēlnieku rezerves bataljonā, vēlāk pulkā. Padomju latviešu divīzijā Krievijā bija inženieru bataljons un inženieru ierīču parks. Šīs vienības sāka savas aktīvitātes Maskavā 1918. gada septembrī.[40] 1919. gada martā aizsardzības poziciju celtniecībai frontes aizmugurē saformēja 1. un 2. kara būvnodaļu arī Padomju Latvijas armijā. 1. būvnodaļa sāka Daugavpils placdarma nostiprināšanu, bet 2. būvnodaļai bija jāsagatavo aizsardzībai Rīgas placdarms, Daugavgrīvas cietoksnis un nocietinājumi pie Krustpils. Līdz Padomju Latvijas armijas sabrukumam 1919. gada maijā šī nodaļa savus uzdevumus tomēr nepaveica.[41] Daudzi padomju sapieri pārgāja Latvijas nacionālās armijas dienestā, tāpat kā daudzi citi padomju tehnisko karaspēka daļu karavīri.

Dažādu tehnisko uzdevumu veikšanai Latvijas atbrīvošanas kara laikā jau 1919. gada janvārī izveidoja Inženieru-sapieru rotu Latvijas armijā. Tās sastāvā bija sapieru, telefonistu un ložmetēju komandas. 18. jūlijā rotu pārdēvēja par Inženieru-sapieru bataljonu, ko augustā izformēja, un tā vietā radīja atsevišķu kājnieku divīziju inženieru-sapieru rotas. 1920. gada 15. janvārī bija radītas Vidzemes, Latgales un Rezerves inženieru-sapieru rotas. Laikā no 1919.—1920. gadam cīņu laikā latviešu sapieru rotas uzbūvēja 150 tiltus un ceļu posmus 3 km garumā, izlaboja 100 tiltus, ierīkoja 6 pārceltuves, salaboja ceļus 50 km garumā, nocietināja pozicijas 300 m garumā, uzspridzināja 2 dzelzs tiltus, ierīkoja daudz celtņu un piedalījās arī cīņās kājnieku vienību sastāvā. 1921. gada 15. martā visas sapieru rotas Bolderājā apvienoja kopējā Sapieru bataljonā. To komandēja pulkv.-ltn. Andrejs Vanags. 1927. gada 15. aprīlī bataljonu pārformēja Sapieru pulkā. Pulka karavīriem ietērps bija aizsargu krāsā, zīmotnes tumši sarkanas un iešuves melnas, kuras bija paredzēts atvietot ar oranžas krāsas iešuvēm.[42]

Sākumā Sapieru pulkā bija 4 rotas (4. rota bija Tiltu rota), vēlāk 2 bataljoni. I bataljonā bija 4 rotas, II bataljonā divas rotas (Pontonu un Instruktoru). Rotās bija 80—90 karavīru, sadalīti 3 vados, bet vadi bija sadalīti grupās. Pulka Saimniecības komandā bija 20 kareivji, kas

kopa zirgus un veica dažādus saimnieciskus uzdevumus. Pēc amerikāņu izlūku dienesta ziņām 1938. gadā pulkā bijuši 33 virsnieki un 534 kareivji un instruktori. Pulkv. Vanags pulku komandēja līdz 1931. gadam, kad viņa vietā stājās pulkv. Vulfs, kuŗa vietā 1935. gadā stājās pulkv. Juris Žanis Brieže. Beidzamais pulka komandieris bija pulkv.-ltn. Kārlis Konstants. Beidzamajos neatkarības gados Sapieŗu pulka komandieris bija arī Armijas inženieris. 1940. gada 8. maijā pulku pakļāva tieši Armijas komandierim.

Kājnieku apmācības reglaments paredzēja, ka sapieŗiem jāatbalsta kājnieki kaujā, palīdzot nocietināt pozicijas, izbūvējot novērošanas punktus, ložmetēju lizdas un veicot citus svarīgus nocietināšanas darbus, sevišķu vērību pievēršot šo vietu maskēšanai. Sapieŗiem bija jāveic apvidus tehniskā izlūkošana, aizstāvēšanās kaujās izmantojot dabiskos šķēršļus un tos pastiprinot, bet uzbrukuma kaujās novēršot ienaidnieka radītos šķēršļus un ar būvēm un dažādiem tehniskiem līdzekļiem palīdzot pašu kaŗaspēkam pārvarēt apvidus grūtības. Sapieŗiem bija jāiekārto transporta ceļi grūti pārejamos apgabalos, jābūvē un jāapkalpo kaŗalaika tilti, jānovāc ienaidnieka radītie šķēršļi un aizsprosti, kur galvenais darbs bija jāveic spridzinātāju vienībām. Tām bija jāpavada kājnieki izlūkošanas vai īslaicīgās uzbrukumu operācijās ienaidnieka kaujas ierīču sagraušanai, tiltu, ceļu un citu svarīgāku kaujas objektu spridzināšanai. Sapieŗu priekšniekam bija jāpiedalās izlūkošanā, lai zinātu, cik un kādi sapieŗu spēki vajadzīgi uzdevuma veikšanai, bet viņam bija arī jāizvairās no sapieŗu spēku saskaldīšanas sīkās vienībās. Visi sapieŗu darbi bija veicami kājnieku uguns aizsardzībā, bet kaŗa pieredze liecināja, ka šo uzdevumu kājnieki ne vienmēr pienācīgi veica, un sapieŗi tādēļ bieži palika ielenkumā.

Kaŗa laikā sapieŗu vienību skaitu bija paredzēts stipri palielināt un paplašināt. Rotās būtu 4—5 vadi un atsevišķas speciālistu vienības jeb komandas, kas savus uzdevumus veiktu patstāvīgi. Kaŗa laikā visās 7 kaujas divīzijās paredzēja divīzijas sapieŗu rotas, rotas komandierim veicot arī divīzijas inženieŗa pienākumus. Divīzijas sapieŗu rotā būtu 260 vīri (17 virsnieki), 99 zirgi, 57 rati un virtuve. Divīzijas sapieŗu rotā ietilptu rotas komandieŗa vads (32 vīri), mazā līniju grupa (4 vīri), 4 sapieŗu vadi ar 5 grupām katrā un transporta vads ar 3 grupām. Rotas normālā kaujas devā būtu 600 prettanku un 60 ceļu mīnas un 100 dūmu sveces. Arī katrā kājnieku pulkā būtu pa vienai sapieŗu rotai, kopskaitā 21. Katrā pulka sapieŗu rotā būtu 160 vīru (4 virsnieki), rotas komandieŗa vads (22 vīri) un 5 sapieŗu vadi ar 5 grupām katrā. Rotas kaujas devā būtu 200 prettanku mīnu.

Miera laikā Sapieŗu pulka vienības veica vairākus ievērojamus pasākumus — uzbūvēja 4 tiltus pār Pededzi, Kūju, Upsti un Ogri, kā arī vienīgo Latvijas karājošo tiltu pār Mēmeli pie Bauskas, ik gadus sniedza palīdzību iedzīvotājiem plūdu gadījumos, saspridzinot ledus sastrēgumus upēs, spridzināja arī kuģu vrakus ūdens ceļos un veica citus uzdevumus.

Instruktoru rota sagatavoja sapieŗus visās speciālitātēs — spridzināšanā, maskēšanā, laipu un tiltu būvē, kaujas gāzu lietošanā un aizsardzībā pret tām, namdaŗu darbos u.t.t. Tikai pontonu rota veica patstāvīgas apmācības, trenējoties pontonu tiltu sagatavošanā, kaŗaspēka pārcelšanas noorganizēšanā pāri upēm u.t.t. Visās rotās speciālās apmācības notika 2 dienas nedēļā. Pārējās dienās rotas veica parastās kaŗavīru apmācības iekšējā un garnizona dienestā un kaujas uzdevumos.

Pulku sapieŗu virsnieku vietnieku kursos ieskaitīja vidusskolu beigušus kaŗavīrus pēc instruktoru kursa beigšanas. Šajos kursos prasīja matēmatiskas un citas techniskas zināšanas. Virsniekus sākumā sagatavoja Latvijas kaŗa skolas Inženieŗu nodaļā, bet kopš 1925. gada Latvijas kaŗa skolu beigušus virsniekus sagatavoja speciālos Sapieŗu virsnieku kursos, kur sūtīja arī virsniekus no kājnieku pulkiem sapieŗu speciālitātes iegūšanai, lai viņi varētu apmācīt sapieŗu komandas savos pulkos. Augstāko izglītību sapieŗu virsnieki ieguva Augstākās kaŗa skolas speciālā nodaļā. Pēc attiecīga militāra kursa un Latvijas universitātes Inženieŗu zinātņu fakultātes beigšanas viņi ieguva inženieŗa gradu armijas mērogā.

Apvidus pielāgošanai kaujā Latvijas armijā pievērsa lielu uzmanību. Kaŗavīrus apmācīja apvidus nocietināšanā, nometņu būvēs, ceļu un pāreju uzturēšanā un ierīkošanā, sprostošanā, maskēšanā un pretinieka maldināšanā. Kareivji lietoja maskēšanas tepiķus un tīklus, aizsargājās ar dzeloņstiepļu žogiem, klūpstieplēm, stiepļu cilpām, dzeloņstiepļu ragaiņiem un ežiem, aizcirtumiem, grāvjiem, nogāžu barjērām, šķēpeļdrošām, šāviņdrošām un bumbu drošām patvertnēm, ,,lapsu'' alām, iekārtoja automātisko ieroču un prettanku lielgabalu patvertnes un ieroču lizdas, aizsarggrāvjus, būvēja peldrīkus, uzstādīja teltenes no lietus mēteļiem u.t.t. Lielākiem pasākumiem izmantoja rēgulārās sapieŗu vienības.[43]

Sapieŗu baltaljons bija arī 24. latviešu strēlnieku (territoriālajā) korpusā, vēlāk 301. atsevišķais sapieŗu bataljons, tad 47. atsevišķais gvardes sapieŗu bataljons 201. (vēlāk 43. gvardes) latviešu strēlnieku divīzijā. Sapieŗu bataljoni (3 sapieŗu un 1 ložmetēju rotas sastāvā) bija arī 15. un 19. latviešu leģiona divīzijā (672 — 701 vīru, 150 zirgu katrā).[44]

Sakaru bataljons

Sakaru vienības bija latviešu strēlnieku daļās jau I Pasaules karā. Katrā bataljonā bija sakaru komanda ar 5 telefona aparātiem. Sakaru komandas (80 vīru katrā) bija arī abās latviešu strēlnieku brigādēs stābu rīcībā un Latviešu strēlnieku rezerves pulkā. 1918. gada jūnijā sakaru bataljonu noorganizēja arī Latviešu strēlnieku padomju divīzijā.[45] Sakaru bataljoni bija paredzēti arī Padomju Latvijas armijas abās divīzijās, bet to saformēšanu apgrūtināja speciālistu un tehnisko līdzekļu trūkums.[46] 1919. gada 6. februārī noorganizēja Sakaru dienestu pie Inženieŗu-sapieŗu rotas Latvijas nacionālajā armijā, un 12. februārī tas izvilka jau pirmo līniju no Rudbāržiem uz Lēnēm. 6. jūnijā mobilizēja radio virsniekus, instruktorus un kareivjus, apvienojot Sakaru vadā Inženieŗu-sapieŗu rotā, atrada vācu radio staciju un izveidoja arī radiotelegrafa posmu. 21. augustā sakaru dienestu pārveidoja par Armijas radiotelegrafu un 4. oktobrī radīja atsevišķu Ţelegrafa-telefona rotu pie Virspavēlnieka stāba. 1919. gada beigās un 1920. gada sākumā, kamēr citas sakaru iestādes vēl nedarbojās, Latvijas armijas telegrafa un telefona rotas uzturēja sakarus atbrīvotajās Latvijas daļās. No Rīgas sakarus uzturēja arī ar divīziju stābiem, Igaunijas un Polijas iestādēm, Antantes pārstāvjiem un vēlāk arī ar Padomju Krieviju miera sarunu laikā.

1921. gada 16. septembrī visas elektrotechniskās vienības apvienoja Elektrotechniskajā divīzionā. Tās bija armijas augstākās vadības sakaru centrs un arī mācību iestāde. No 1933.—1935.g. to komandēja plkv. Pauls Antens. 1935. gada 31. maijā Elektrotechnisko divīzionu nosauca par Sakaru bataljonu, un tajā ieskaitīja arī Armijas sakaru rotu. Armijas sakaru bataljona komandieris pulkv. Andrejs Mucenieks kļuva vēlāk arī par armijas Sakaru dienesta priekšnieku. 1940. gada 8. maijā Sakaru bataljonu pakļāva tieši Armijas stāba priekšniekam.[47]

Pēc dažu avotu liecības Sakaru bataljonu veidoja stābs, 4 rotas (telefona un telegrafa, radio un 2 apmācības rotas) un dienestu organi. Sakaru rotas bija arī katrā divīzijā un Armijas stābā. Rotas sadalījās vados un stacijās, bet vadi — grupās. Sakaru vienībām bija jāgādā par nepārtrauktiem, drošiem un ātriem sakariem, lai visos apstākļos būtu iespējama vadības pavēļu nodošana padotām vienībām, padoto vienību ziņojumu nodošana valdībai, informācijas apmaiņa ar kaimiņu un citām ieroču šķirām, ienaidnieka izlūkošana, noklausoties ar sakaru līdzekļu palīdzību, ienaidnieka maldināšana, sākot ar fiktīvu korrespondenci, un traucējot ienaidnieka sarunas. Kaŗa laikā Sakaru bataljons atrastos tieši virspavēlnieka rīcībā, bet atsevišķas sakaru vienības būtu arī divīziju un pulku sastāvā.

1938. gadā Sakaru bataljonā bija 17 virsnieki un 292 instruktori un kareivji. Virsnieku un instruktoru sastāvā bija izraudzītas personas ar plašāku izglītību, lielu takta sajūtu un droša sprieduma spējām, stingru nacionālu stāju un lojālitāti pret valsti. Nelatviešu viņu vidū nebija.

Sakaru līdzekļi bija dažāda rakstura. Bija ziņneši — kājnieki, kuŗu caurmēra kustības ātrums bija 4—5 km stundā, skriešus 5—8 km, uz slēpēm 6—9 km. Ziņnešu — riteņbraucēju kustības ātrums bija 10—15 km stundā, bet ziņnešu — motociklistu un automobilistu — 25—30 km, ievērojot toreizējos ceļu apstākļus. Atsevišķos gadījumos ziņu dienestam izmantoja arī lidmašīnas. Izmantoja arī sakaru baložus, bet tikai vienpusīgiem sakariem. Baložu ātrumu lēsa uz 1 km stundā. Plēsīgi zvēri, stiprs lietus, sniegs un migla negātīvi ietekmēja baložu sakaru dienestu. Pēc baložu staciju pārvietošanas jaunā vietā baložus 2—5 dienas nevarēja lietot sakaru dienestam. Bija arī dresēti suņi — sakarnieki. Viņi veica 1 km attālumu 3 minūtēs, bet viņu normālais darbības radiuss bija 2—3 km, atsevišķos gadījumos 6 km. Ar viņiem rīkoties un viņus barot drīkstēja tikai viņu kopēji. Speciāli trenētas suņu vienības varēja lietot divpusīgiem sakariem.

Telefonu vidējā caurlaide toreiz bija tikai 150 vārdu (750 burtu) minūtē. 3—4 km attālumā no frontes drīkstēja lietot tikai pilnīgi izolētus dubultvadus, tos pēc iespējas ierokot zemē. Armijas vadība prasīja, lai būtu iespējams no ikviena stāba katrā virzienā sarunāties pa 2 vadiem. Telefons bija jūtīgs pret artilerijas uguni, bez tam to varēja viegli noklausīties.

Telegrafu lietoja divīziju un augstāko vienību stābi, sūtot gan šifrētas, gan nešifrētas telegrammas. Morzes telegrafs spēja pārraidīt 400 vārdus stundā, Jūza (*Hughes*) telegrafs — 700 vārdus, modernākā tipa ātrrakstošie telegrafi — vēl vairāk. Telegrafs bija jūtīgs pret artileriju, bez tam arī to bija iespējams noklausīties.

Radiotelegrafu lietoja parasti lielākos attālumos. Tas bija mazāk jūtīgs pret artilerijas uguni un ātri uzstādāms. Caurlaide bija vismaz 120 vārdu. Radiogrammām bija jābūt īsām un šifrētām. Ienaidnieks radiotelegrafa darbību varēja traucēt un ar peilēšanas palīdzību noteikt stacijas atranās vietu.

Radiotelefonu lietoja tikai izņēmuma gadījumos sakaru uzturēšanai starp lidmašīnām, novērotājiem un komandieri un ziņu izplatīšanai. Caurlaide bija 100 vārdu. Radiotelefona ziņas nevarēja sūtīt šifrētas, kādēļ ienaidnieks tās varēja noklausīties un labi saprast. Zemes telegrafa caurlaides spējas bija līdzīgas radiotelefonam. To lietoja starp kauju ešalona pulku vienībām, un tā radiuss bija 2 km.

Lietoja arī dažādus optiskus signālizācijas līdzekļus — optiskā telegrafa un signālizācijas aparātus, sakaru karodziņus, sakaru palagus, bengāliskās ugunis, elektriskās kabatas laternas un luktuļus. Akustiskās signālizācijas līdzekļi bija taures, sirēnas, zvani, svilpes un speciāli aparāti, kuļus parasti lietoja traukšņiem miglā un dūmos.

Paredzētās platās frontes dēļ katrai vienībai — rotai, bataljonam, pulkam un divīzijai — izveidoja sevišķu radio stacijas tipu. Latvijas armijas lepnums bija rotas „vienvīra radio stacija", kas atradās vienas personas mugurā un varēja darboties arī nešanas laikā. Toreiz tādas stacijas bija militārs jaunums.

Sakaru dienestam bija ļoti nepieciešami telefona vadi. Tos valsts pēdējos gados sāka ražot VEF. Bija nepieciešami arī radio aparāti. Arī tos sāka gatavot VEF, bet līdz valsts bojā ejai tie vēl nenonāca ierindā. Sagatavotos latviešu telefona vadu un pārnēsājamo radio aparātu krājumus saņēma Padomju Savienības bruņotie spēki, pirms tie vēl nonāca Latvijas armijas rīcībā.

No 1922.—1925. gadam divīzionā (vēlāk bataljonā) darbojās sevišķi virsnieku kursi, kopš 1925. gada arī virsdienesta instruktoru 8—9 mēnešu kursi, bet kopš 1935. gada 5—7 mēnešu mechaniķu kursi radiomechanikā, telegrafa un telefona dienestā. Bija arī īsāki kursi sakaru baložu apmācītājiem un signālaparātu apkalpotājiem.[48]

Sakaru dienesta izveidošanā milzu nozīme bija 1932. gadā dibinātajai Valsts Elektrotechniskajai Fabrikai (VEF) Rīgā. Tā izauga no Pastatelegrafa galvenajām darbnīcām par vienu no lielākajiem un arī starptautiski ievērojamākajiem rūpniecības uzņēmumiem ar 3458 nodarbinātiem 1939. gadā. Tajā darbojās telefona, radio, kābeļu, mechaniskā, mašīnu, spuldžu, elektroķīmijas, foto, optiskā, aviācijas un citas nodaļas, kuļu produkcija bija izcilas kvalitātes un ir augstas kvalitātes vēl šodien. Jau neatkarības laikā 10% VEF ražojumu pārdeva ārzemēs.[49]

Sākot ar 1922. gada 28. oktobri, visas radio stacijas Latvijas territorijā un uz Latvijas kuģiem bija pakļautas valsts uzraudzībai un kontrolei. 1925. gada 1. novembrī sāka būvēt pirmo radio staciju Rīgā, 1931/32. gadā sāka darboties arī Liepājas radiostacija. 1932. gada 18. novembrī šīm stacijām pievienojās Madonas un 1934. gada 20. decembrī arī Kuldīgas radio stacija. Rīgas stacijas jauda valsts pēdējos patstāvības gados bija 15 kw, Liepājas 100 kw, Madonas 50 kw un Kuldīgas 50 kw. Šīs radio stacijas spēja apkalpot visu Latviju. Bija arī speciāli militārie un flotes radio raidītāji un uztvērēji. Kaļa laikā šīm stacijām būtu liela nozīme.

1940. gada sākumā Latvijā bija pavisam 76.500 telefona abonentu (Rīgā vien 28.500) ar 45.000 aparātiem. Darbojās 1390 telefona iestādes, caurmērā viena uz 47,3 kv.km. territorijas. Rīgā bija 9 automatiskās centrāles ar 154.620 km vadu (pa lielākai daļai kabeļu) kopgaŗumu, Gaisa vadu līniju kopgaŗums bija 213.846 km, tālsatiksmes līniju — 13.645 km, ar 84.350 km vadu kopgaŗumu.

1938/39. gadā Latvijā bija 1.237 telegrafa iestādes. Telegrafa līniju kopgaŗums bija 3.645 km, vadu kopgaŗums 41.000 km, ar 5.507 aparātiem. Rīgai bija tieša telegrafa satiksme ar Karalaučiem (Kēnigsbergu), Maskavu, Varšavu, Tallinu un Kauņu, bet Liepājai ar Fredericiju Dānijā, Tallinai ar Helsinkiem un caur Helsinkiem ar Stokholmu.

1938. gadā Latvijā bija viena pasta stacija uz 46,1 kv.km. un 1.347 iedzīvotājiem. Bija arī 38 speciāli pasta vagoni, 13 pasta autobusi un gaisa pasta satiksme starp Liepāju un Rīgu un no Rīgas uz ārzemēm.[50]

Latvijas armijas Sakaru bataljona mītne atradās Rīgā. Bataljona kaŗavīri valkāja aizsargu krāsas ietērpus ar melnām zīmotnēm un melnām iešuvēm.[51]

Sakaru bataljons palika arī 24. (territoriālajā) latviešu strēlnieku korpusā. Arī 201. padomju latviešu strēlnieku divīzijā bija atsevišķs (899.) sakaru bataljons. Sakaru bataljoni bija arī 15. un 19. Latviešu leģiona divīzijās. Tajos bija stābs, vieglā sakaru kolonna, radio un telegrafa rotas.[52]

---

[1] *Latvija 10 gados,* 235 (Ģen. Eduards Kalniņš); *L.E.,* I, 355; II, 1108; *Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* 27, 30—31; N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[2] *L.E.,* I, 354; *Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* 30.

[3] Valdis Bērziņš, 83; Andersons, *Latvijas vēsture,* 405; *Latvju revolucionārais strēlnieks,* II, 230, 248.

[4] L.C.K., kaste nr. 85, Kaŗa ministra pavēles, nr. 11, 1937.g. 26. apr.; nr. 5, 6, 1940.g. 6., 28. martā; kaste nr. 86, Armijas virspavēlnieka pavēles, nr. 24, 1919.g. 14. aug.; nr. 27, 134, 146, 1920.g. 15. feb., 1., 23. sept.; N.A., R.G. 165, 2281—DD—20/1, 43/1; 10641—355/5; P.R.O., F.O. 371 — 12549, N1775/489/59; 19398, N862/495/59; 21060, N1188/792/59; *L.E.,* II, 1383, 1386; *Latvija 10 gados,* 130—31, 237; *Latvija 20 gados,* Heigl, I, 216; II, 21, 135, 466; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 565—70; *Kaŗaspēka daļu organizācija un dienesti,* xxxi, 123—25; *Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 39—41, 174—75, 240—41, 317; *Kājnieku apmācības reglaments,* 80—89; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 197—98; Inž. Voldemārs Švāns, intervija 1972.g. 23. aug.; vēstules — pulkv. Pēteris Dzērve, 1962.g. 10. dec., 1963.g. 4. feb.; kapt. Antons Bulls, 1962.g. 15. dec.; 1967.g. 4. apr.; pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, 1964.g. 17. feb.; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug., 1967.g. 5. maijā; maj. Kārlis Trēziņš, 1966.g. 14. feb.; bij. min. Alfrēds Valdmanis, 1963.g. 15. feb.; pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, 1962.g. 28. apr., 19. jūl.

[5] *L.M.E.,* I, 151.

[6] *Latvju strēlnieku vēsture,* I, 151; *Latviešu strēlnieku vēsture,* 179—80.

[7]Valdis Bērziņš, 28, 43, 49, 67, 83, 109, 140, 186.

[8]L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas Virspavēlnieka pavēle Nr. 60, 1919.g. 12. okt.; *Latvija 10 gados,* 131; *Latvijas armija 20 gados,* 282—83; *Es viņu pazīstu,* 83; pulkv.-ltn. Augusta Dzeniņa atmiņu fragments, n.d.

[9]L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas Virspavēlnieka pavēle Nr. 97, 1920.g. 10. martā, *Latvija 10 gados,* 236.

[10]Pulkv.-ltn. Jāņa Ruceļa atmiņu fragments, 13—17 n.d.; *Es viņu pazīstu,* 54; vēstules: pulkv.-ltn. Jānis Rucelis, 1962.g. 3. un 16. aug.; inž. Aleksandrs Gerbers, 1973.g. 9.janv.

[11]N.A., R.G. 165, 2307—DD—11/5 (1925); 2775—3/11 (1926).

[12]P.R.O., F.O. 371 — 10382, N7135/7135/59 (1924); 11733, N566/566/59 (1925); 12549, N1775/48/59; N2007/485/59 (1927); Pulkv.-ltn. Jānis Rucelis, vēstules 1962.g. 3. un 16. aug., 1967.g. 18. martā.

[13]*Trešais gads,* 8; *Piektais gads,* 8; Rudēvics, *Fašistiskā diktātūra,* 135—36.

[14]Kapt. Kārlis Ercums, vēstule 1968.g. nov.

[15]N.A., R.G. 165, 2775—11/1 (1930.g. 25. feb.); P.R.O., F.O. 371 — 15540, N1013/1013/59.

[16]L.C.K., kaste Nr. 85 — Kaŗa ministra pavēle Nr. 22 (1930.g. 16. sept.)

[17]Rudēvics, *Fašistiskā diktatūra,* 135—36.

[18]P.R.O., F.O. 371 — 20306, N3304/51/59; 21060, N1188/792/59 (1937.g. 11. feb.); 23606, M604604/59 (1939.g. 25. janv.).

[19]N.A., R.G. 165, 2775—3/11.

[20]P.R.O., F.O. 371 — 22229, N329/329/59; 23606/N604/604/59; *Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā,* I, 95.

[21]P.R.O., F.O. 371 — 23606, N604/604/59.

[22]*Armaments Year-Book 1938,* 365, 657; *Händbuch der Luftfahrt, 1939,* 52.

[23]*Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā,* I, 95; Pulkv.-ltn. Jānis Rucelis, vēstules 1962.g. 3. un 16. aug.; Pulkv.-ltn. Jāņa Ruceļa atmiņu fragmenti, 14—16, n.d. Inž. Voldemārs Švāns, „Latvijas aviācijas pārskats," ms.; Intervija — inž. Voldemārs Švāns, 1982.g. 14. nov., 26. dec.

[24]Seminar on Military Aviation Between the Two World Wars, Department of History, San Jose State University, April 1973; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 558—65.

[25]*Kaŗaspēka daļu organizācija un dienesti.*

[26]Pulkv.-ltn. Jāņa Ruceļa atmiņu fragments, 13—17 (n.d.); vēstules: pulkv.-ltn. Jānis Rucelis, 1962.g. 3. un 16. aug.; inž. Aleksandrs Gerbers, 1973.g. 9. janv.; Inž. Voldemārs Švāns, „Latvijas aviācijas pārskats," ms.; Intervija — inž. Voldemārs Švāns, 1982.g. 14. nov., 26. dec.

[27]P.R.O., F.O. 371 — 10382, N7135/7135/59 (1924); 11733, N566/566/59 (1925).

[28]N.A., R.G. 165, 2307—DD—11/5.

[29]Ibid., 2775—4/11; 2307—DD—11/5; P.R.O., F.O. 371 — 12549, N2007/489/59 (1927); Bangerskis, *Mana mūža atmiņas,* II, 104—105.

[30]P.R.O., F.O. 371 — 11735, N3558/3558/59 (1926); 12549, N2007/489/59 (1927); *III Saeima,* 5. ses., 37. sēde, 7260 (1930.G. 16. apr.).

[31]N.A., R.G. 165, 2775—12/1 (1927.g. 22. nov.).

[32]Ibid., 2775—3/11; *II Saeima,* 3. ses., 25. sēde, 1926.g. 3. jūn.; 8. ses., 36. sēde, 1928.g. 28. martā, 1443, 1463; *III Saeima,* 5. ses., 3. sēde, 1930.g. 31. janv., 76—78; 4. sēde, 4. feb., 101—103; 37. sēde, 16. apr., 1260; *IV Saeima,* 3. ses., 29. sēde, 1932.g. 15. jūn., 1230.

[33]N.A., R.G. 165, 2775—4/11; 2307—DD—11/5; *Es viņu pazīstu,* 443.

[34]Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratu militārpolītika,* 13—14; Snyder, 48; Seminar on Military Aviation, Department of History, San Jose State University, April 1973.

[35]Albīns Sietiņsons, ,,Kultūrvēsturiski materiāli — Lidmašīnu būve Latvijā, Prof. J. Akermaņa projekti un sarakstīšanās, 1972.

[36]N.A., R.G. 165, 2775—3/11; *Latvija i ee armija,* 60, 65—66; *Piektais gads,* 13; Volker, 256—57; Intervijas: lid. Alberts Visvars, 1967.g. 12. maijā; inž. Voldemārs Švāns, 1972.g. 24. aug.; Vēstules: pulkv. ltn. Jānis Rucelis, 1962.g. 3. un 16. aug.; 1967.g. 18. martā; bij. ministrs Alfrēds Valdmanis, 1963.g. 15. feb.; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 1. un 28. aug.; inž. Kārlis Irbītis, 1967.g. 19. apr.; inž. Aleksandrs Gerbers, 1973.g. 9. janv., 27. feb., 1974.g. 9. sept.

[37]*L.M.E.,* II, 240; III, 529; Rains, 6—8, 13, 23, 27—28, 32—33, 267—70.

[38]Silgailis, *Latviešu leģions,* 273—95, 326, 384; *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā,* VII, 15—100.

[39]Indulis Kažociņš, ,,Latviešu jaunatne vācu gaisa spēku palīgdienestā,'' *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā,* VII, 101—165.

[40]Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 83, 107; *Latvju strēlnieku vēsture,* 179.

[41]Valdis Bērziņš, 83, 196.

[42]*Latvija 10 gados,* 127; L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas Virspavēlnieka pavēle Nr. 26, 1920.g. 14. janv.

[43]*Karaspēka daļu organizācija un dienesti,* vii, ix, 29, 57; *Karavīra rokas grāmata,* 484—522; *Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 42—43, 243, 316; *Kājnieku apmācības reglaments* (Ģen. Pēteris Radziņš), 89; N.A., R.G. 165, 10641—359/5; L.C.K., kaste Nr. 85, Kara ministra pavēle Nr. 13 (1940.g. 8. maijā); Loessner, 730; Vēstules: inž. kapt. Teodors Dreimanis, 1962.g. (n.d.) un 1967.g. 24. jan. un 2. martā; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug., 1967.g. 5. maijā.

[44]*L.M.E.,* II, 254; III, 529; Bangerskis, III, 36—37; IV, 62; Silgailis, *Latviešu leģions,* 361—62.

[45]Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 83, 107; *Latvju strēlnieku vēsture,* 179.

[46]Valdis Bērziņš, 83.

[47]L.C.K., kaste Nr. 85, Kara ministra pavēle Nr. 15, 1935.g. 31. maijā; Nr. 13, 1940.g. 8. maijā; Kaste Nr. 86, Armijas Virspavēlnieka pavēle, Nr. 65, 1919.g. 20. okt.; *Latvijas armija 20 gados,* 284, 288; *L.V.R.K.,* Nr. 26, 1922.g. 28. dec.

[48]*Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 16—18; *Karavīra rokas grāmata,* 523—33; N.A., R.G. 165, 10641—355/5; Vēstules: pulkv.-ltn. Rūdolfs Kociņš, 1962.g. 4. aug.; maj. Vilis Hāzners, 1967.g. 31. janv.; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug.; kapt. Leonīds Uijerts, 1971.g. 20. okt.

[49]Rutkis, *Latvijas ģeografija,* 58.

[50]*L.E.,* II, 1384, 1872—74; III, 2457.

[51]Inž. Voldemārs Švāns, intervija 1972.g. 24. aug.

[52]*L.M.E.,* II, 254; III, 529; Bangerskis, *Mana mūža atmiņas,* III, 38—39; Silgailis, *Latviešu leģions,* 360—61.

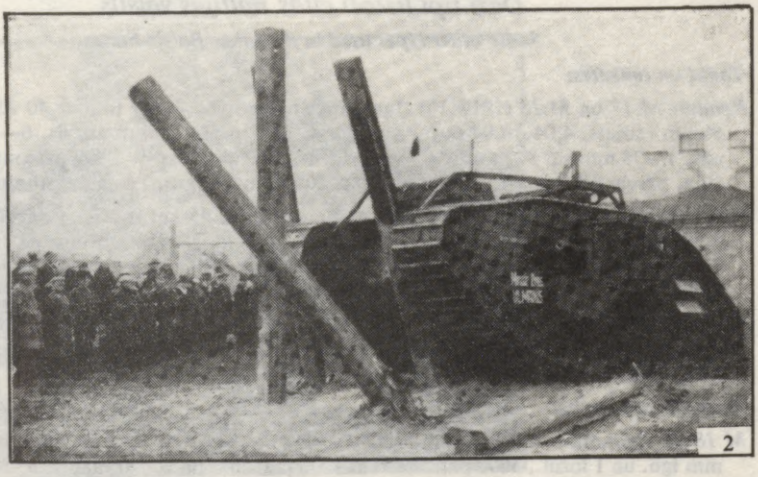

1) Techniskās divīzijas komandieris ģen. Jānis Kurelis (1922.—1940.g.)
Commander of the Division of Technical Units Gen. J. Kurelis.
2) Smagais tanks *Mark V* — (*Ministru prezidents Ulmanis*) pārvar šķēršļus.
Heavy tank *Ministru prezidents Ulmanis* (British *Mark V*) overcoming obstacles.

LATVIJAS ARMIJAS TANKU UN BRUŅOTO AUTOMOBĪĻU TIPI

Heavy, medium, and light tanks; heavy and light armored cars in the Army of Latvia.

Smagie tanki:

Mark V (1918) — 29—31 tonnu, 150 ZS, 7,7—10 km st., 420 l benzīna, 72 km radiuss, 8,06 m gaŗš, 3,65 m pl., 2,63 m augsts, 6—15 mm bruņas, 2—57 mm lielg. un 4 ložm., 1 lgb. un 5 ložm. vai 6 ložm., 100—150 granātas, 12.000 lodes, pārvar 35° nogāzes, 3,5 m grāvjus, 50—55 cm kokus, 1,5 m augstumus, 8 vīru komanda.

Vidējie tanki:

Mark B (1918) — 18 tonnu, 100 ZS, 9,6 km st., līdz 14 mm bruņas, 100 km radiuss, 6,96 m gaŗš, 2,82 m plats, 2,4 m augsts, 4 ložm., 5 vīri.

Vieglie tanki:

Fiat Tipo 3000 (uzlabots Renault M. 17 un M. 18, 1918) — 5,6 tonnu, 63 ZS, 16—22 km st., 100 km radiuss, 4,2 m gaŗš, 1,65 m pl., 2,7 m augsts, 6—16 mm bruņas, 1—37 mm lgb. vai 1 ložm., 120 šāviņi vai 4000 patronas, 2 vīri.

Tanketes:

Vickers Carden-Lloyd (1933) – 3,8 tonnu, 56 ZS, 48 km st., 180 km radiuss, 3,5 m gaŗš, 1,85 m pl., 1,99 m augsts, 4—9 mm bruņas, 1—20 mm lgb. vai 1 ložm., 2 vīri.

Bruņotie automobiļi:

Garford (1917) — 11 tonnu, 35 ZS, 18—30 km st., 120 km radiuss, 5,7 m gaŗš, 2,3 m pl., 2,8 m augsts, 7—9 mm bruņas, 1—3'' lgb. un 1 ložm., 8 vīri, arī 2 ložm. sānos.

Austin (1915/17) — 5,3 tonnu, 50 ZS, 50 km st., 200 km radiuss, 4,9 m gaŗš, 2,03 m pl., 2,4 m augsts, 6—8 mm bruņas, 2 ložm., 6000 patronas, 4—5 vīri.

\+ Dažu tanku un bruņoto automobiļu dati daļēji neatbilst modeļu datiem.

Daži tipi lietoti citās Baltijas valstīs

Some other types used in the other Baltic States.

Tanki un tanketes:

Renault M.17 un *M.18* (1917/18) (Igaunijā un Lietuvā) — 6,7 tonnu, 40 ZS, 8 km st., 60 km radiuss, 4,04—4,94 m (ar asti) gaŗš, 1,74 m pl., 2,14 m augsts, 6—22 mm bruņas, 1—75 mm vai 37 mm lielg., vai 1 ložm., 240 granātas vai 4800 patronas, 90 l benzīna, pārvar 45° nogāzes, 0,6 m grāvjus, 20—25 cm kokus, 1,8 m augstumus, 2 vīri.

TK 3 (1932, poļu) (Igaunijā) — 2,48 tonnu, 46,5 ZS, 45 km st., 7 st. darbības radiuss, 2,58 m gaŗš, 1,78 m pl., 1,31 m augsts, 61 l. benzīna, 3—8 mm bruņas, 1 sm. ložm. un 1 zenitložm., 2360 patronas pārvar 40° nogāzes, 0,45 m grāvjus, 1—1,5 m augstums, 2 vīri.

Vickers-Armstrong 6 tonnu (angļu) (Lietuvā) — 6,75—7 tonnu, 80 ZS, 35 km st., 160 km radiuss, 4,88 m gaŗš, 2,41 m pl., 2,08 m augsts, 5—13 mm bruņas, 182 l benzīna, 2 ložm., 4000—6000 patronas, pārvar 1,83 m grāvjus (ar asti 3,20 m), 3 vīri.

Bruņotie automobiļi:

M 18/19 (Igaunijā) - 7,5 tonnu, 40 ZS, 25 km st., 5—8 mm bruņas, 2 ložm. vai 1—37 mm lgb. un 1 ložm., 5000 patronas vai 1000 patronas un 200 granātas, 5 vīri.

M 27/28 (Igaunijā) — 5 tonnu, 45 ZS, 5—8 mm bruņas, 1—37 mm lgb. un 1 ložm., vai 2 ložm., 250 granātas un 2500 patronas, 70 km st., 200 km radiuss, 5,02 m gaŗš, 1,87 m pl., 2,5 m augsts, 5 vīri.

Landsverk L 18S (zviedru) (Lietuvā).

Pārvietošanās ātrumi un attālumi Latvijas bruņotajos spēkos

Speed and distances reckoned with in the armed forces of Latvia.

	stundā (km)		dienā (km)	
Vienības	**dienā**	**naktī**	**normāls**	**forsēts**
Vezumnieki	3—5	3	30	50
Kājnieki	4—5	4	30	45
Smagā artilerija	4	3	30	45
Jātnieki	7—8	5—6	55	80
Riteņbraucēji	8—10	6—7	70	90
Slēpotāji	7	5	50	70
Izlūku tanki	20	15	80	120
Bruņotie automobīļi	30	20	120	150
Vieglā motorizētā artil.	15	10	80	120
Smagā motor. artilerija	10	6—8	50	70
Pussmagie automobīļi	30	20	120	150
Smagie automobīļi	15	10	80	120
Vieglie automobīļi	40	25	150	200
Raitnieki	8	6	55	80
Motocikleti	30	25	150	200

Motorizēta prettanku divīziona vienība.
Unit of motorized antitank division.

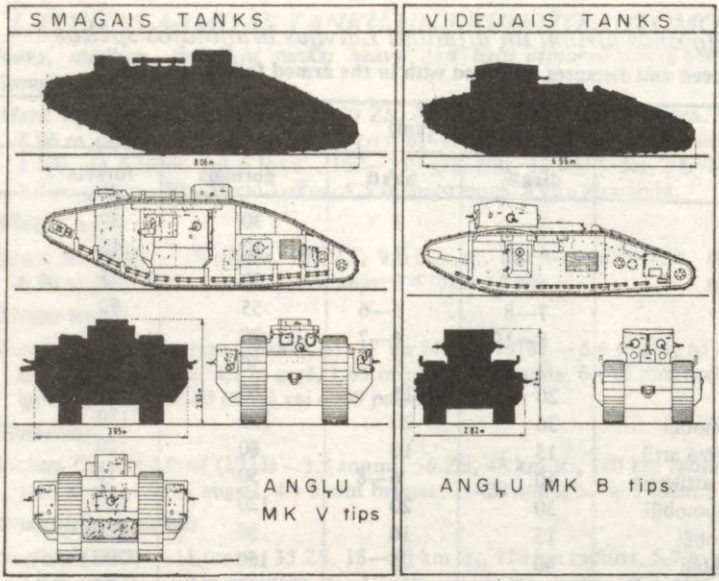

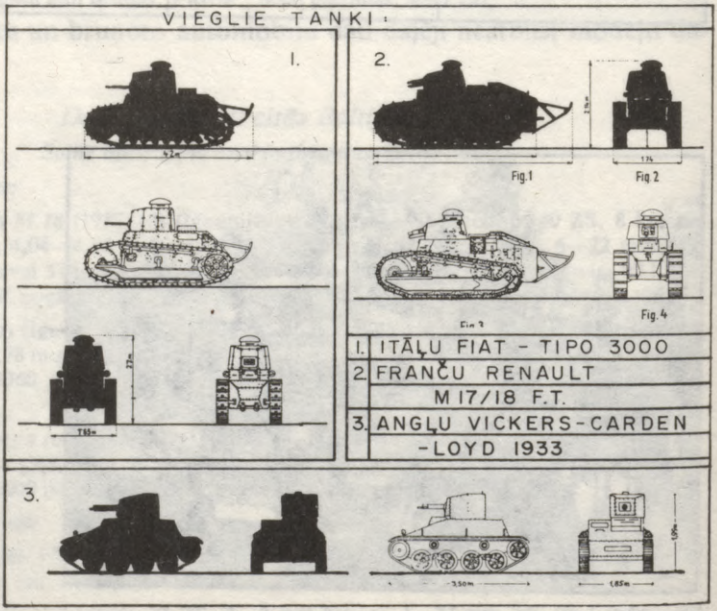

Vieglie, vidējie un smagie tanki Latvijas armijā.
Heavy, medium and light tanks in the Army of Latvia.

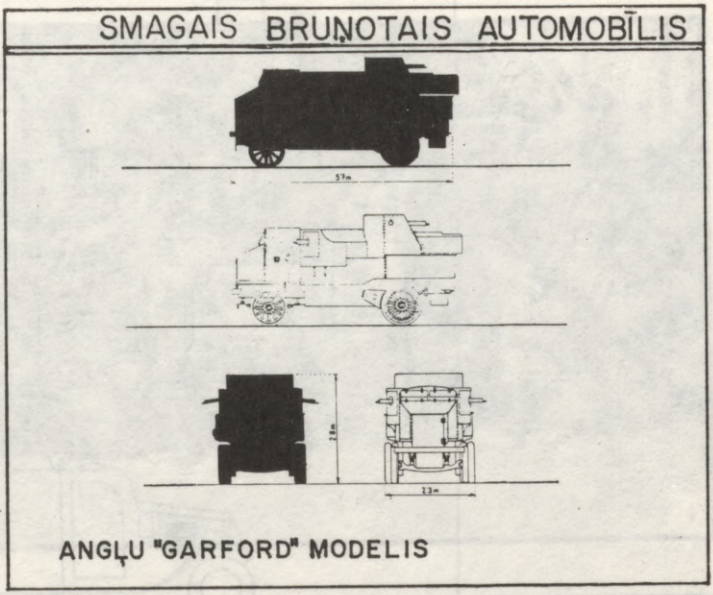

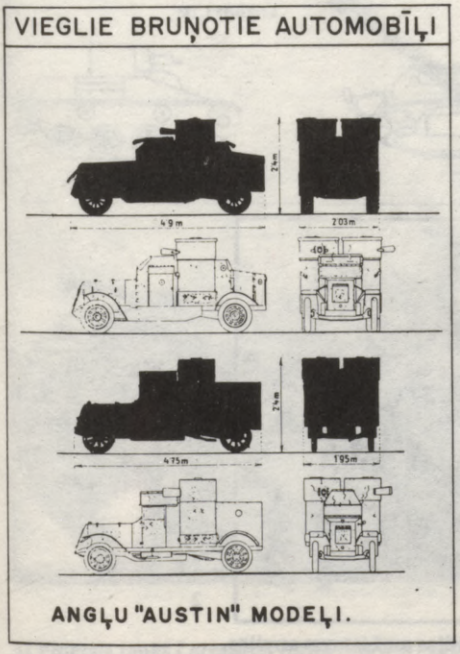

Smagie un vieglie bruņotie automobiļi Latvijas armijā.
Heavy and light armored cars in the Army of Latvia.

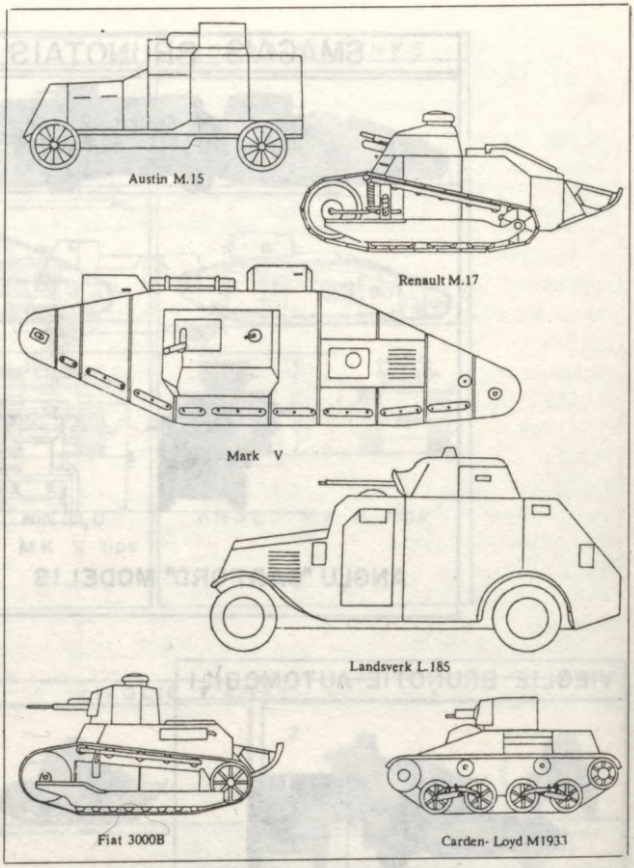

1

2

1) Tanku un bruņoto automobiļu tipi Igaunijas un Lietuvas armijās.
Tanks and armored cars in the armies of Estonia and Lithuania.
2) Ar lielgabalu bruņots bruņotais automobilis *Talivaldis*.
Armored car *Talivaldis*, armed with a canon.

1

2

1) Vidējais tanks *Latgalietis* (britu *Mark B*) 1920. gadā
Medium tank *Latgalietis* (British *Mark B*) in 1920.
2) *Vickers-Armstrong Carden-Lloyd* tankete ar lielgabalu.
***Vickers-Armstrong Carden-Lloyd* light tank with a gun.**

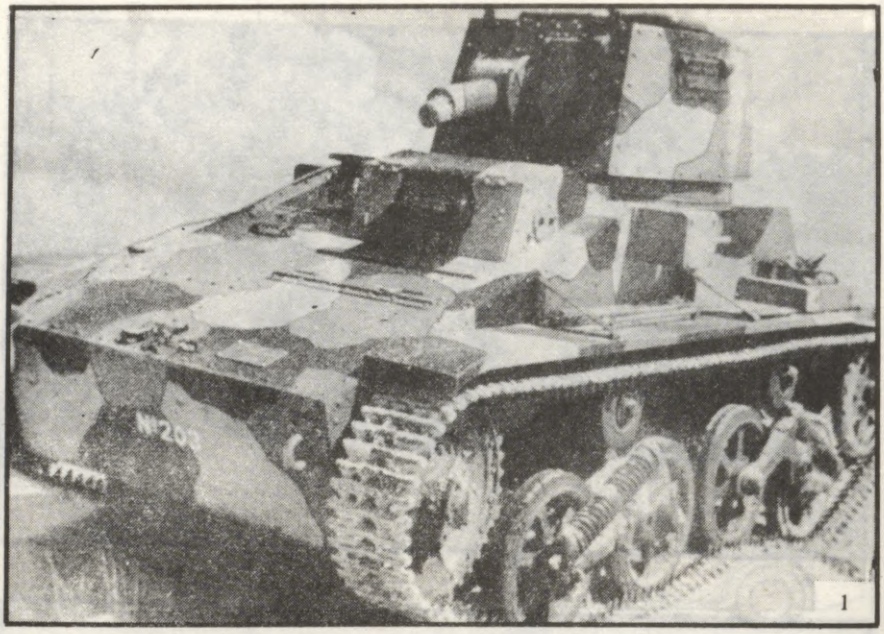

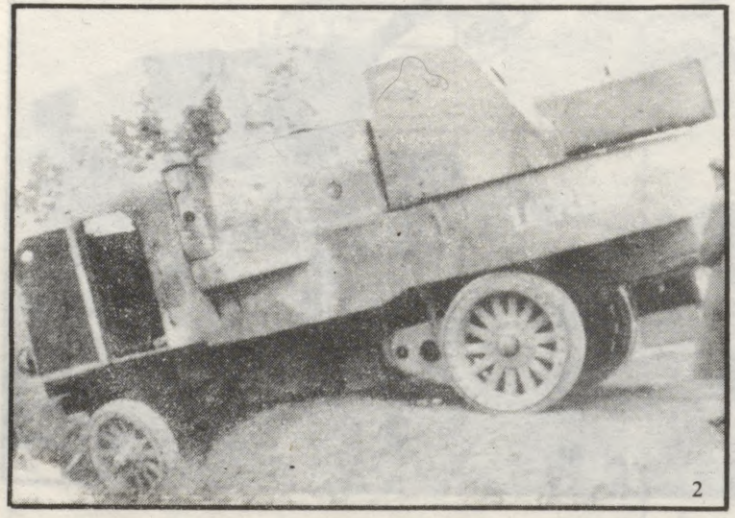

1) *Vickers-Armstrong Carden-Lloyd* tankete ar ložmetēju.
Vickers-Armstrong Carden-Lloyd light tank with a machine-gun.
2) Smagā tipa (*Garford*) bruņotais automobilis *Lāčplēsis* ar lielgabalu.
Heavy armored car (*Garford* type) with a gun.

1) Vieglā *Austin* tipa bruņotais automobilis *Zemgalietis* frontē.
Light armored car (*Austin* type) *Zemgalietis* at front.
2 Motorizētās brigādes vienība vācu apvidus automobiļi.
Unit of Motorized Brigade utilising German equipment.

AVIĀCIJAS PULKA ADMINISTRĀTĪVĀ SCHĒMA

(1939/40.g.)

Pulka komandieris

Saimnieciskā nozare	Kanceleja un kase Mantu nozare Pārtikas nozare Saimniecības nozare
Techniskā nozare	Ieroču pārzinis Aviācijas remontu darbnīcas Techniskā darbvedība
Pulka ārsts	Eskadriļu feldšeri Pulka ambulance Zobārsts (brīva līguma)
Iznīcinātāju divīzions	1. eskadriļa (Rīgā, vēlāk Jumpravmuižā) 2. eskadriļa (Rīgā, vēlāk Koknesē) 3. eskadriļa (Rīgā, vēlāk Krustpilī) (4.) eskadriļa (Rīgā, veidošanās stadijā)
Izlūku divīzions	4. (1. divīzijas izlūku) eskadriļa (Rīgā, vēlāk Rāmavā) 5. (2. divīzijas izlūku) eskadriļa (Rīgā, vēlāk Rāmavā un Krustpilī) 6. (3. divīzijas izlūku) eskadriļa (Gulbenē) 7. (Tālās izlūkošanas) eskadriļa (Krustpilī) 8. (Jūras aviācijas) eskadriļa (Liepājā, vēlāk Rīgā un Usmas ezerā)
Kaŗa aviācijas skola	Foto laboratorija Motoristu nodaļa Lidotāju nodaļa Novērotāju-lidotāju nodaļa

Administrative Division of the Air Force Regiment (1939/1940).

LATVIJAS KAŖA UN CIVĪLĀS AVIĀCIJAS LIDMAŠĪNU TIPI

Nosaukums	Tips	ZS	Gar.	Pl. m.	Aug.	Svars tukš-	(kg) pilņ-	Griesti m.	Ātrums km.st.	Rad. st. km.	Kāpiens m.min.		Ložņ.	Komanda
Albatross B II	Izl.	100	7,75	12,8	3,15	723	1071	3000	120	4:00	800	10:00	-	2
Albatross C 1 (1915)	”	160	7,85	12,9	3,14	875	1190		132	2:30	1000	9:75.	1	2
Albatross C 3 — L.V.G.	”	160	8,0	11,69	3,1	851	1353	3400	140	4:00	1000	9:00	2	2
Albatross C V (1916) D.F.W.	”	220	7,9	13,3	3,3	970	1430	4000	155	3:30	1000	4:00	2	2
Ansaldo A 1 Balilla	Izn.	228	6,64	7,62	2,54	680	910	5000	225	2:30	4865	16:00	2	1
Arado Ar.66 nakts bumv. Leģionā	Tren.	240	8,1	10,00	2,7	850	1270	4500	210	716	1000	4:00		2
AVDI	Izl.	260							160					2
AVRO 504 (1915)	Sk.	110	8,9	10,9	3,2	558	825		150	2—3	3050	16:00		2
AVRO 504K	”	110	9,0	11,0	3,2	570	830		145	2	3050	16:00		2
BFW Flamingo U-12	”	125	7,3	10,0	2,8	500	800	3300	140		1000	9:00		2
		108												
Bristol Bulldog II	Izn.	450	7,7	10,31	2,66	1000	1580	8200	285		6100	14:15	2	1
Bücker Bü. 131 Av. leģ. Latvija	Sk.	100	6,62	7,4	2,25	380	670	4300	183		1000	5:20		2
C-1 Auseklis 1924	Sk.	12	6,5	13,2		170	260		103					1
C-2 1925	”	28	6,5	13,2		170	260							1
C-3 Kurzemes horcogiene 1926	”	80	6,9	10,9		548	850		130					1
1933		130												1
C-6 Trīs zvaigznes 1935	Sk.	130	8,0	11,0		625	1100		260					2
C-6 bis (1939)	Sk.	250	8,5	11,00		866	1366	7000	330		5000	22,6	2	2
Coudron — C 60 hidroplāns	”	130	7,8	10,24	2,6	505	862	4000	175		3000	36:00		2
De Haviland 9 A Airco 1921	Izl.	400	9,25	14,00	3,45	1260	2140	5400	240	5:30	4550	33:00	3	2

Nosaukums	Tips	ZS	Gar.	Pl. m.	Aug.	Svars (kg) tukš-	pilns-	Griesti m.	Ātrums km.st.	Rad. st. km.	Kāpiens m.min.		Lozm.	Komanda
De Haviland D.H. 89A Dragon Rapide 2 mot.	Pas.	400	10,52	14,63	3,3	1466	2520	5100	253	925	264	1:00		10
D.F.W. C—V sk. Albatross C—V														
Fairey ,,Seal'' hidroplāns	Izl.	525	10,45	14,0	4,36		2820		250	4—8			2	3
Farmann F30B (1915)	,,	260	8,54	14,0	1,97	825	1375						1	2
Fiat C.R.1	Izn.	300	6,3	9,8	2,33	980	1400	8500	230		7500	16:30	2	1
Fokker D-7	,,	160	6,95	8,9	2,75	318	410		190	1:30	5000	38:30	2	1
Gloster Gladiator I	,,	840	8,36	9,85	3,15	1600	2150	12000	410	2	6100	9:10	4	1
Gotha 145 Aviāc. leģ. Latvija	Sk.	240	8,6	9,0	2,89	870	1350	3700	211	646	1000	5:25		2
Gourdou-Lesseure	Izn.	180	6,4	9,0	2,38	660	960	7500	230	2			2	1
Halberstadt CL II 18	Izl.	160	7,3	10,77	2,75	796	1150		155		1520	9:21	2	2
Hannoveraner CL 3 17	Izn.	160	7,58	11,85	2,8	734	1074	7500	165	3	1000	5:18	1	2
Hannoveraner CL 3a	,,	180	7,5	11,7	2,8	785	1160	4575	165	2:30	3950	29:45	1	2
Hanriot HD—19a hidroplāns	Sk.	120	7,78	11,9	2,8			4550	151		1000	6:20		2
Hansa-Brandenburg W.33 hidroplāns	Izl.	300	11,1	15,8	3,35	1470	2100		165	4	1000	5:40	1	3
Hawker Hind B 1938 510 mārc. bumbu krava	Sk.	840	9,02	11,36	3,24	1474	2403	4400	286		5000	12:40	1	2
Heinkel He-4 hidroplāns	Izl.	360	12,68	16,1	4,10	1750	2500	3800	180				1	3
Heinkel He-5 Aero SD Svenska hidroplāns	,,	450	12,18	16,8	4,1	2000	2900	4245	230		1000	3:30	1	3
Heinkel He-6 Aero SD Svenska hidroplāns	,,	450							240	5			1	3
Heinkel Pirat Svenska Aero 10 amfībija	,,	215	8,7	16,4	3,37	775	1245	7300	160	5	5000	14:0		2

Nosaukums	Tips	ZS	Gar.	Pl. m.	Aug.	Svars tukš-	(kg) pilnā	Griesti m.	Ātrums km.st.	Rad. st. km.	Kāpiens m.min.	Ložņ.	Komanda
I—1 1925 Sprīdītis 2	Sp.	25	5,59	8,6		205	320		105				1
I—2 1926 Ikars	”	45	6,4	11,0		280	480		128				2
I—3 1926 Kaija	”	25	5,8	9,15		220	340		120				1
I—4 1927 Vanadziņš	”	45	6,1	11,0		295	500		128				2
I—5 1930 Ikars 2	”	77	6,8	11,0		500	712		145				2
I—6 1932 Gambija	”	85/95	7,5	12,0		500	784		160	6			2
I—7 1933 Zilais Putns	”	85/95	7,5	10,0		454	690		169				2
I—8 1934 Zilais Putns	”	110	7,5	10,0		440	700		198				2
I—9 1934 D.DZ.T.S. Vanags & Kaija	”	120/130	7,01	11,01		544	744		210				2
I—10 1935	”		6,0	9,2									
I—11 1936 VEF	”	90	7,1	9,3		420	640	3965	240	560	2200	13:00	2
I—12 1937 VEF	Sk.	90	7,1	9,3	1,9	500	680	5000	232	576			2
I—14 1937 VEF	”	200	7,3	8,0	2,0	650	950	7212	290	560		2	1
I—15a 1938 VEF	Izl.	200	7,1	8,0		726	940	5795	312	560			1
I—15b 1939 VEF	Izl.	210	7,1	8,0		730	950	6911	335	608		1	1
I—16 1940 VEF	Izn.	520	7,32	8,2		1100	1550	7813	480	800		4	1
I—17 1940 VEF	Sk.	120	7,93	10,25		620	890	5929	232	592			2
I—18 1940 VEF	”	90	8,1	10,0		425	660	4575	160	432			2
I—19 1940 VEF proj.	Izn.	380/400							680				1
IS—1 1935	Sp.	65/72	5,65	7,2		315	430		250				
JDA—10 M.1939 VEF 2 motoru	Bumb. Izl.	680	9,0	12,4		1680	2800	6800	330	960	5000	20:00	1	4
Junkers D—1	Izn.	185	7,25	9,0	2,6	654	835	6000	185	1:30	1000	2:20	2	1

Nosaukums	Tips	ZS	Gar.	Pl.	Aug.	Svars (kg)		Griesti	Ātrums	Rad..	Kāpiens	Lāzm.	Komanda
				m.		tukš-	piln-	m.	km.st.	st. km.	m.min.		
Junkers F—13	Pas.	185	9,6	17,65	3,50	1150	1850		210				6
K.O.D. 1 1934 PON	Sk.	110							130				2
K.O.D. 2 1936	”	220	8,9	12,0		1513	2130		180				2
K.O.D. 3 1937	Sk.	40	6,8	9,0		400	600		130				2
K.O.D. 4 1938	SK.	50	7,2	9,5		480	730		160				2
K.O.D. 5 1939 amfib.	”	projekts											
Ķeniņš 1935	Sp.	25											
Letov Šmolik Š—16 300 — 600 kg. bumbu	Izl.	450	10,22	15,3	3,35	1200	2780	7000	240	5:30	4550 33:00	3	2
L.V.G. C 5	”	220	7,24	13,62	3,2	985	1505	5500	155	3:30	4000 35:00	2	2
Martinsyde A.D.C. 1	Izn.	425	7,66	9,98	2,8	850	1200	8230	261	3	3500 5:30	2	1
Martinsyde F-4	”	300	7,84	9,98	3,15	775	1030	6705	232	2:30	3050 5	2	1
Nieuport 24 bis	”	120	5,8	8,2	2,44		555	5400	175		2000 15:00	2	1
P.O.2 (U-2) 1928	Sk.	110	8,1	11,4	2,9	605	860	4000	150				2
P.Z.L. 11 1931	Izn.	600	7,55	10,72	2,85	1147	1800	11000	390	700	8000 13:00	4	2
P.Z.L. P.46 sum 1936 600 kg. bumbu	Izl. Bumbv.	918	10,5	14,6	3,3	1995	3550	7700	425	1300		4	3
P.W.S. 16 bis 1934	Sk.	200	7,03	9,0	2,74	850	1162	4620	217	460	1000 3:45	1	2
Rumpler CI 1915	Izl.	160	7,85	12,15	3,06	793	1333	5000	152			1	2
R.W.D. 8 1933	Sk.	105 115	8,0	11,0	2,3	480	754	5500	185	3:00	1000 4:00		2
R.W.D. 10 1934	”	110	6,2	7,5	1,9	350	475	6000	230	400	1000 2:55		2
R.W.D. 13 1935	”	120 130	7,85	11,5	2,05	530	930	4200	210	900	1000 4:20		3
R.W.D.17 1937	”	130	7,7	10,0	2,3	520	810	5000	195	680	1000 4:10		2
R.W.D. 21 1939	”	60 90	8,4	11,0	2,2	425	660	5500	210	600	1000 4:30		2
Savoia S—16ter hidroplāns	Izl. Bmbv.	400	10,4	15,4								1	3

Nosaukums	Tips	ZS	Gar.	Pl.	Aug.	Svars (kg)		Griesti	Ātrums	Rad.	Kāpiens		Ložm.	Komanda
				m.		tukš-	pilnm.	min.	km.st.	st.	m.			
Sopwith Camel F-1 17	Izn.	130	5,67	8,55	2,74	430	680	5800	180	2:30	3050	12:00	2	1
Sopwith Camel 2F-1	”	130	5,65	8,2	2,76	430	680	5800	165				2	1
Sopwith 1 1/2 ,,Strutter''	Izl.	110	7,7	10,2	3,1	640	1600		160		3050	35:00		
Sprīdītis 1924	Sp.	25	4,7	5,8		160	250		100					
Stampe-et-Vertongen SV 5	Izl.	310 340	7,78	10,5	2,9	1020	1570	7250	260		4000	12:10	2	2
Vanadziņš 1927	Sp.	25	5,5	11,0										

Daži Igaunijā un Lietuvā lietoto lidmašīnu tipi

ANBO III *(Liet.)*	Sk.	150												
ANBO IV (41)	Izl.	600	8,8	13,2		1500	2300		302		5000	12:00		2
ANBO V (51)	Sk.	160	7,3	11,35	2,8	650	950		210		4000	20:00		2
ANBO VI	”	185	7,25	10,6		720	1070		205		3000	22:00		
ANBO VII	Bmbv.													
Avro—Avian 1925	Sk.	80	7,32	8,53	2,59	397	726	4570	155					2
Avro 626	”	277	8.08	10,36	2,92	965	1263	4940	209		3050	15:30		2
Devoitine 372 D5	Izn.	690	7,4	11,8	3,2	1233	1680	3355	380		2000	2:30		1
D.2 Dobkevicius 1923	Sp.	30	7,55	7,9	4,5	167	295	9000	248		7000	34:00		
Fokker CV 1916	Izn.	100	6,05	8,75	2,3	363	566		170	1:30	3000	19:00	1	1
Halberstadt Bunny CV 1918	Izl.	220	6,92	13,2	3,3	930	1365	6700	170	3:30	5000	23:00		2
Hawker—Hart 1928	Izl. Bmbv.	525	9,91	11,4	3,2	1148	2067	6700	296	3:00	3050	7:00		2
Potez 25A	Izl.	450	9,1	14,14	3,6	1960	2500	7200	219		2000	7:00		2
Siskin III DC 1923	Sk.	350	8,58	10,08	2,9		1180							2
Westland Lysander	Izl.	890	9,15	15,25	4,4	1842	2683	7900	332		3050	6:30	3	2

Types of aircraft used in the military and civilian aviation of Latvia.
Some types of aircraft used in Estonia and Lithuania.

Latvija: sarkans ugunskrusts armijā un sarkans auseklis aizsargu aviācijā.
Anglija: ārējais aplis zils, vidējais balts, iekšējais sarkans.
Francija: ārējais aplis sarkans, vidējais balts, iekšējais zils.
Igaunija: ārējais trīsstūris zils, vidējais melns, iekšējais balts.
Lietuva: balts krusts.
Polija: sarkan-balti kvadrāti ar sarkan-baltām apmalēm.
Somija: zils ugunskrusts baltā laukumā.
Padomju Sav.: sarkana zvaigzne.
Vācija: melns krusts un melna svastika baltā aplī uz sarkana fona.
Zviedrija: melni kroņi, zili dzeltenas krāsas astē.

Lidmašīnu valstu pazīšanas zīmes
National aircraft insignia.

Kārļa Irbīša konstrukcijas:

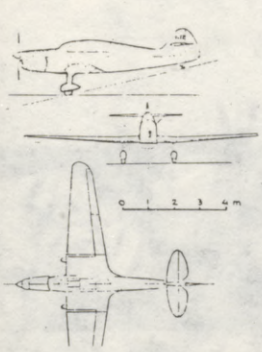

Apmācību lidmašīna VEF I—12

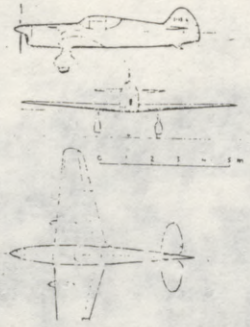

Apmācību lidmašīna VEF I—15

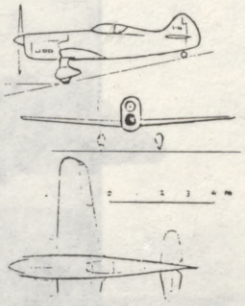

Vieglais iznīcinātājs VEF I—16

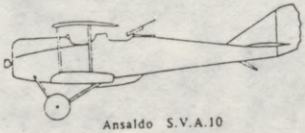

Ansaldo S.V.A.10

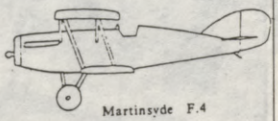

Martinsyde F.4

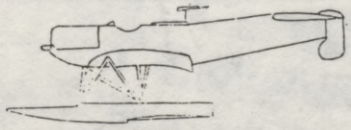

Hansa-Brandenburg W.33

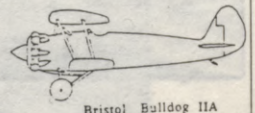

Bristol Bulldog IIA

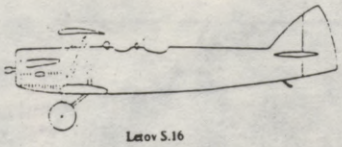

Letov S.16

Gloster Gladiator

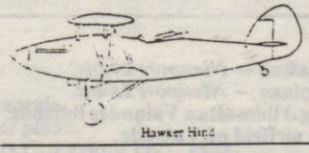

Hawker Hind

Dažu latvijas kara lidmašīnu tipu siluetī.
Solhouettes of some of the types of military aircraft used in Latvia.

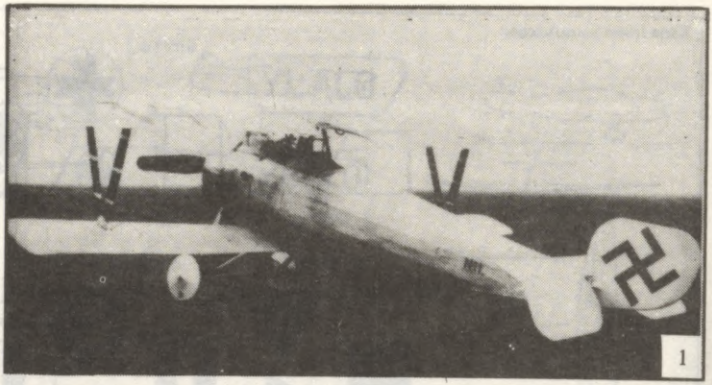

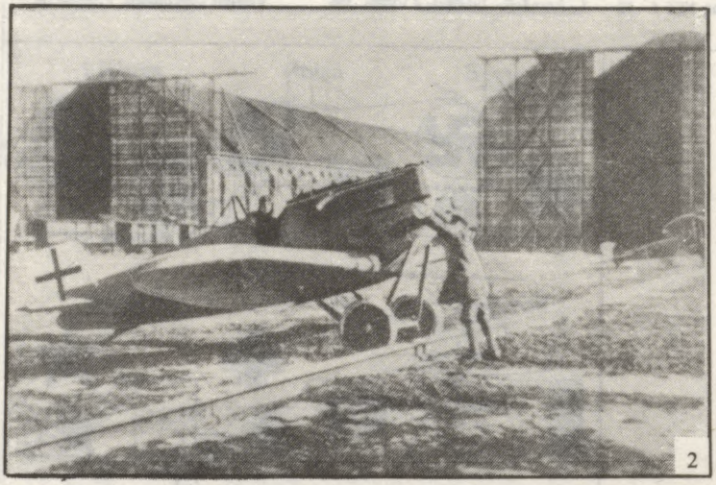

1) Pirmā Latvijas kaŗa lidmašīna — *Nieuport 24-bis*.
First Latvian military airplane — *Nieuport 24-bis*.
2) *Junkers J.9 D—I* (1918.g.) lidmašīna Vaiņodes lidlaukā.
***Junkers J.9 (D—I)* in the airfield of Vainode.**
3) *L.V.G. C V* izlūklidmašīna.
Reconnaissance plane *L.C.V. C V*

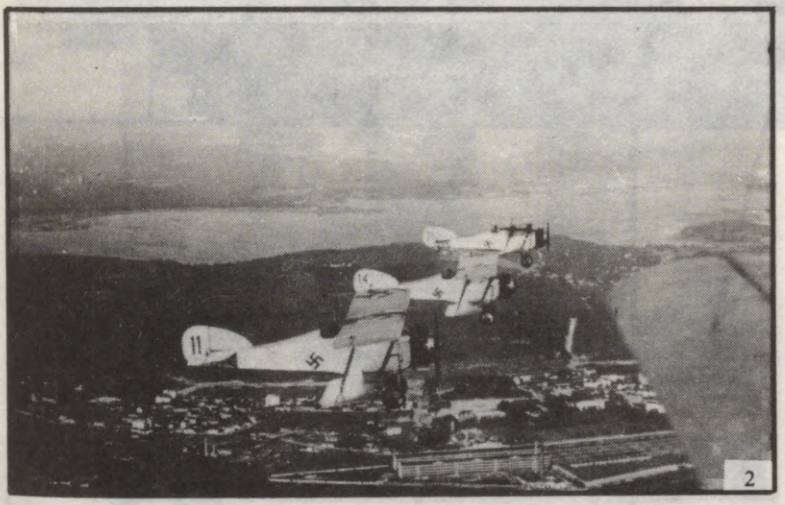

1) *Fiat CR 1929* (*Balilla*) iznīcinātājs.
Fiat CR 1929 (*Balilla*) fighter plane.
2) Iznīcinātāju *Martinsyde A.D.C. 1* grupa 1927. gadā.
Unit of *Martinsyde A.D.C. 1* fighter planes in 1927.

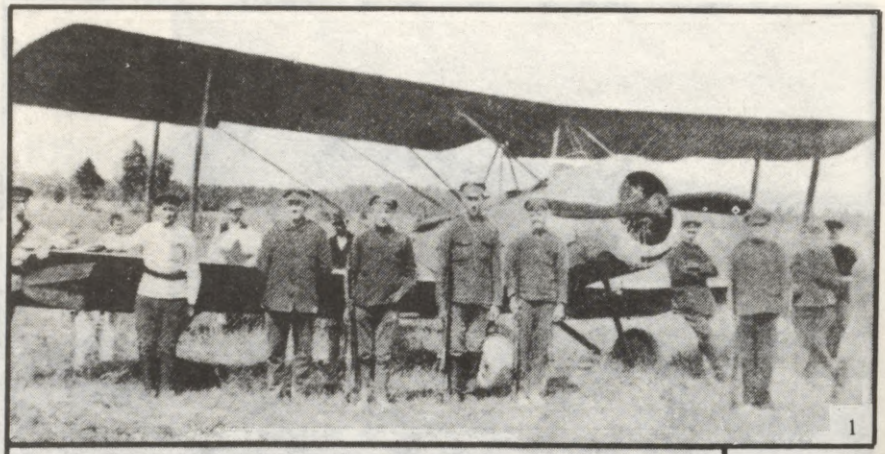

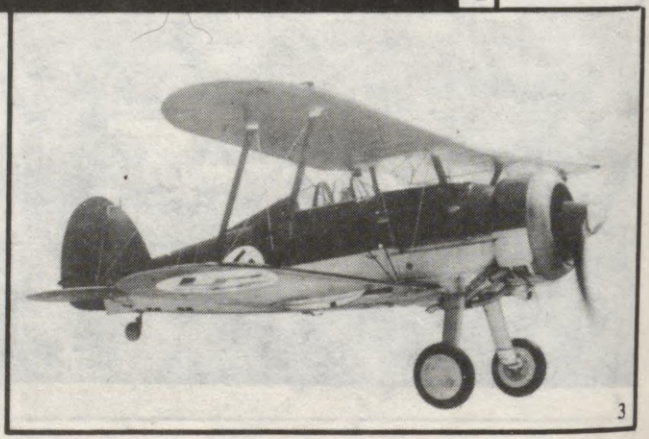

1) *Sopwith Camel* iznīcinātājs (1918.g.), atņemts Sarkanajai armijai 1919.g. jūlijā.
Shopwith Camel fighter plane (1918), taken from the Red Army in July 1919.
2) *Ansaldo A.1 Balilla* iznīcinātājs 1924. gadā.
Ansaldo A.1 Balilla fighter plane in 1924.
3) *Gloster Gladiator* (1938) iznīcinātājs.
Gloster Glaldiator (1938) fighter plane.

VALSTS
ELEKTROTECHNISKĀ
FABRIKA RIGĀ

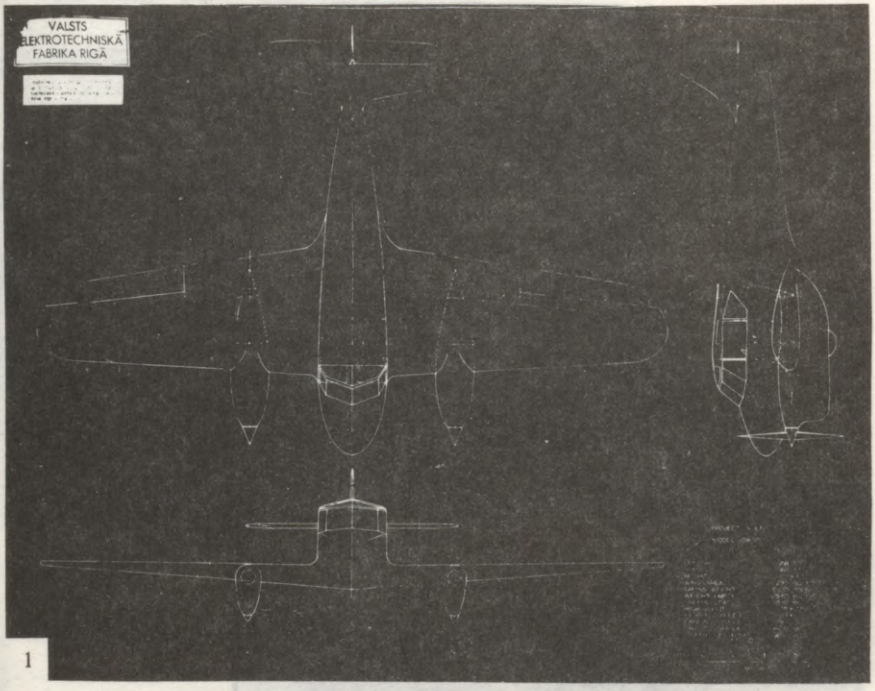

1

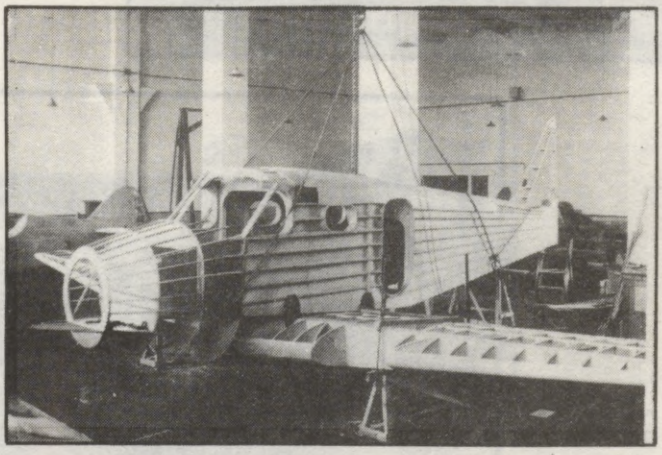

2

1) **Pirmās Latvijā būvētās divmotoru lidmašīnas — bumbvedēja plāni. Profesora Džona Akermaņa konstrukcija 1939.g.**
Blueprints of the first two-engine airplane — bomber built in Latvia. Constructor — professor John Akerman (1939).

2) **Amerikas latviešu aviācijas konstruktora prof. Džona Akermaņa konstruēts 2 motoru bumbvedis *JDA-10 M.1939* pusgatavā stāvoklī Rīgā 1939. gadā.**
Two-engine bomber *JDA-10 M.1939* developed and constructed by Latvian-American scientist prof. John Akerman, seen here half-finished in Riga in 1939.

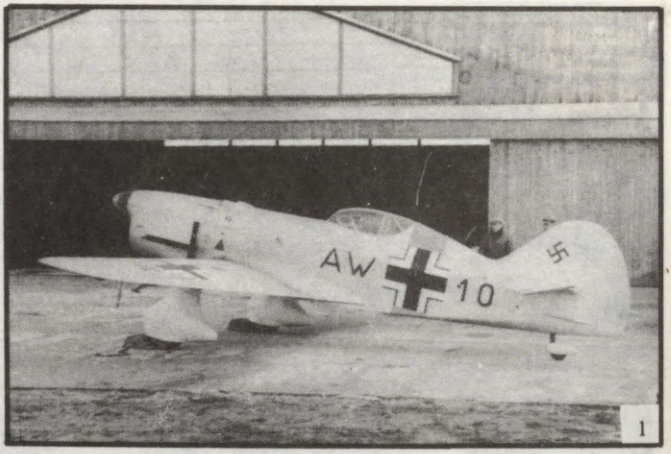

1

2

3

1) Latvijā ražotais vieglais iznīcinātājs *VEF I-16* (Kārļa Irbīša konstrukcija).
Light fighter plane *VEF I-16*, constructed by Kārlis Irbītis, produced in Latvia in 1939.
2) Beļģu *Stampe-et-Vertongen SV-5* izlūklidmašīna.
Belgian *Stampe-et-Vertongen SV-5* reconnaissance plane.
3) *Hawker Hind B* skolas lidmašīna.
***Hawker Hind B* training plane.**

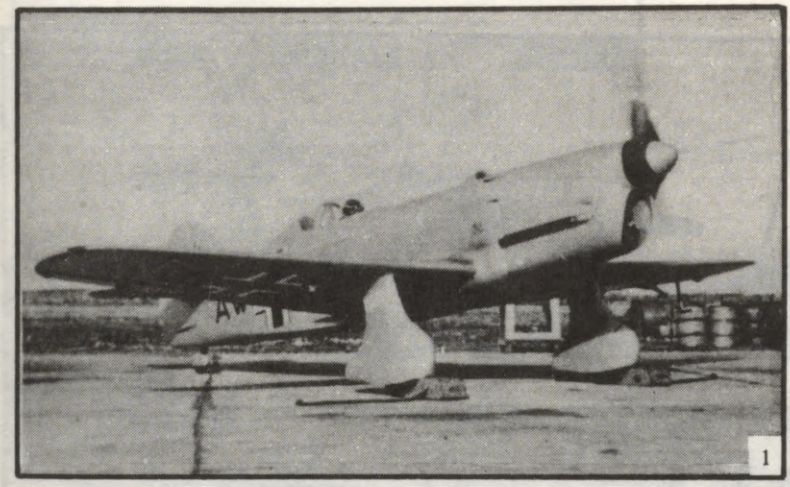

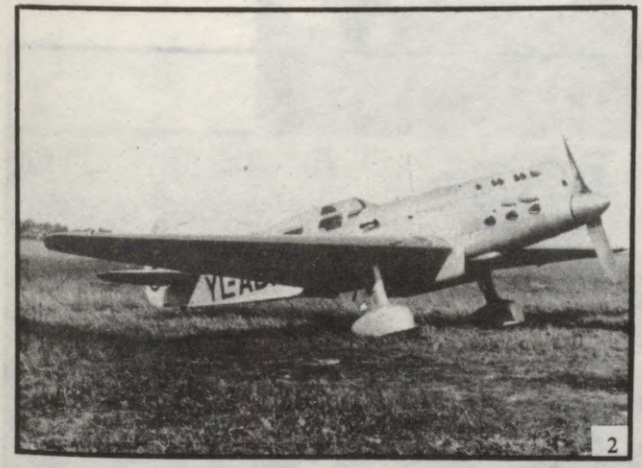

1) Iznīcinātājs *VEF I-16* no priekšas. Uzņēmums izdarīts laikā, kad vācu bruņotie spēki bija pārņēmuši šīs lidmašīnas savā ziņā, kādēļ tās redzamas ar vācu pazīšanas zīmēm.
Frontal look of *VEF I-16*. This plane has been taken over by the German armed forces in 1941, which explains the German markings.
2) Latviešu pikējoša bumbvedēja *C-6 bis* prototips 1939. gadā. (Herberta Cukura konstrukcija).
Prototype of the Latvian dive bomber *C-6 bis* in 1939. (Herberts Cukurs' construction).

1

2

1) *Bristol Bulldog* (1931) iznīcinātājs.
***Bristol Bulldog* (1931) fighter plane.**
2) Tālizlūkošanas lidmašīna *Letov Šmolik Š-16*.
Long-range reconnaissance plane *Letov Šmolik Š-16*.

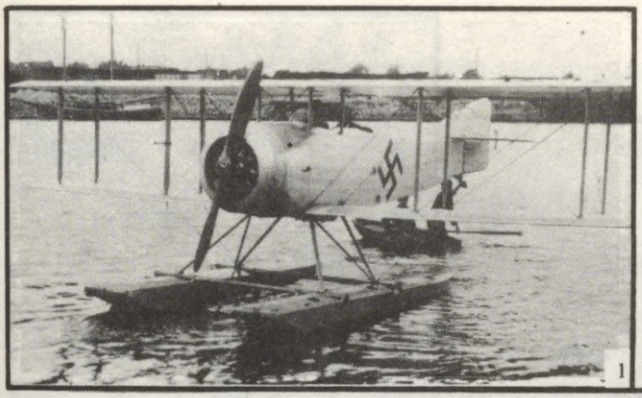

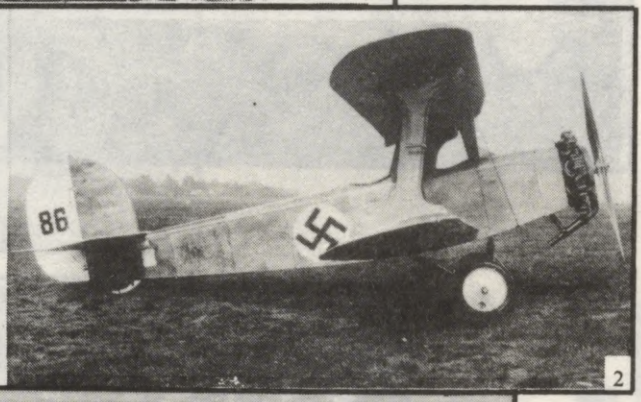

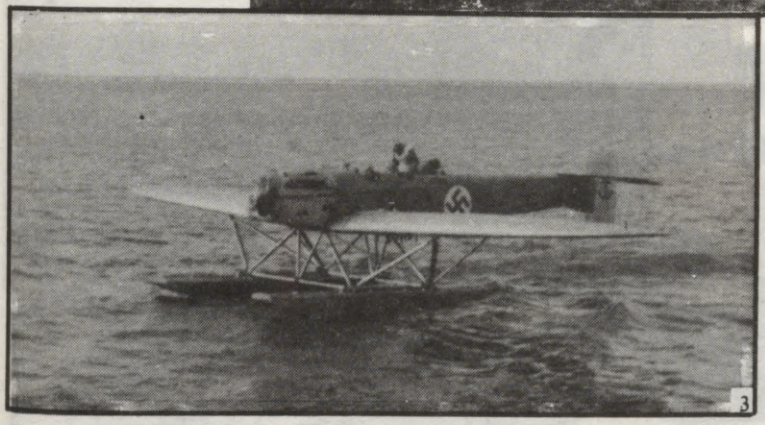

1) Bakmaņa lidmašīnu darbnīcā Rīgā būvēts *Coudron C-60* apmācību hidroplāns.
Training sea-plane *Coudron C-60,* built by Chr. Backman Airplane Shop in Riga.
2) Bakmaņa lidmašīnu darbnīcā Rīgā būvēta skolas lidmašīna *Udet „Flamingo" B.F.W. U-12.*
Training plane *Udet „Flamingo" B.W.F. U-12* built by Chr. Backman Airplane Shop in Riga.
3) Jūras aviācijas hidroplāns *Fairy Seal* (*525*) '- izlūks—bumbvedējs.
Naval reconnaissance and light bomber plane *Fairy Seal* (*525*).

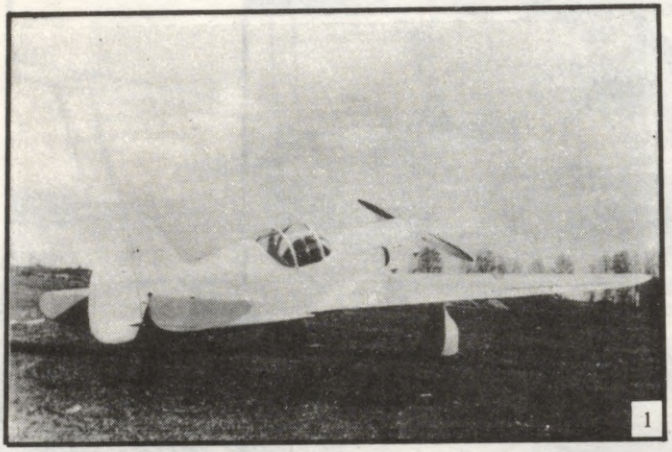

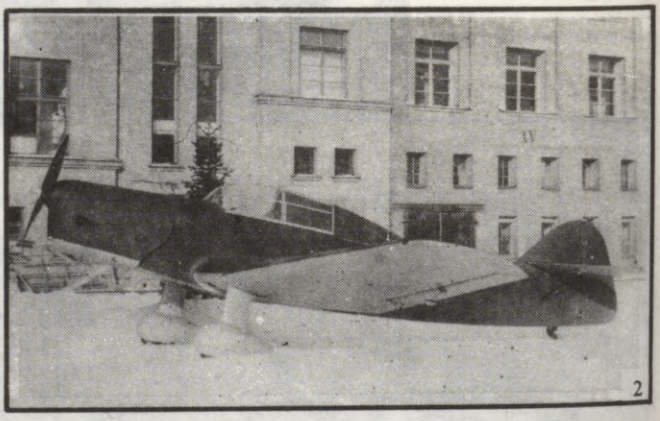

1) *VEF I-15 a* treniņa vienplāksnis (Kārļa Irbīša konstrukcija).
VEF I-15 a training monoplane (Kārlis Irbītis' construction).
2) *VEF I-17* apmācības lidmašīna (Kārļa Irbīša konstrukcija). Aizmugurē VEF korpuss.
VEF I-17 training monoplane (Kārlis Irbītis' construction). In background one of VEF buildings.

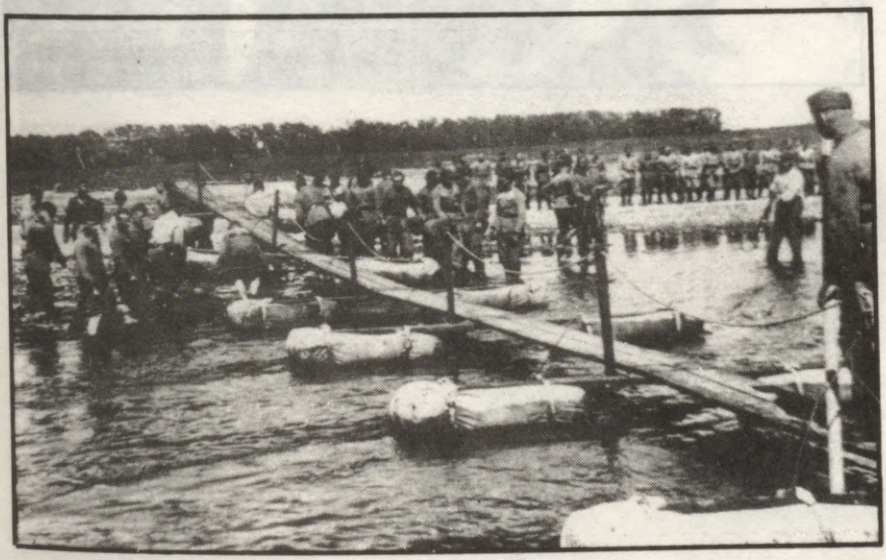

1) Latviešu parašūtists nolaižoties.
Latvian parachutist landing.
2) Sapieru vienība būvējot pontonu tiltu pāri upei.
A unit of engineers building a pontoon bridge across the river.

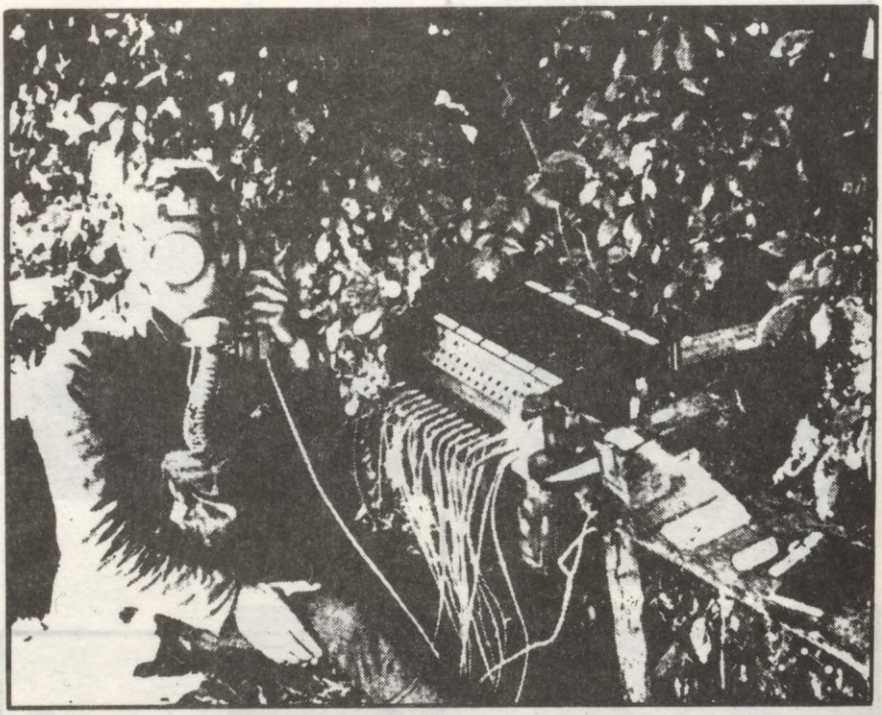

Sakaru bataljona kaŗavīrs gāzmaskā maskētā sakaru punktā.
Soldier of the Signal Battalion in a gas mask at a camouflaged switchboard.

IX NODAĻA

KARA FLOTE

Kaŗa flotes priekšvēsture

Latvijas kaŗa flotes vēsturiskās tradicijas aptveŗ ļoti ilgu laika posmu. Kuršu sirotāji un kuršu kaŗa laivas parādās jau leģendārajā pirmsvēsturiskajā periodā, un par tām ziņas sniedz ne tikai latviešu dainas, bet arī skandinavu sāgas. *Heimskringla* sniedz ziņas par seno kuršu un igauņu piedalīšanos leģendārajā Bravelliras kaujā starp zviedriem un dāņiem VIII gadsimtā.

Virsbīskapa Ansgara biografs Rimberts mums sniedz ziņas par kuršu kaŗa flotes un sauszemes kaŗaspēka uzvaru pār dāņiem 852. gadā, domājams, Dienvidkursas tuvumā. Kurši bija spiesti cīnīties arī ar zviedriem un īslandiešiem, arī ar norvēģiem. Kad kurši bija paralizējuši vikingu iebrukumus savā zemē, viņi paši sāka doties sirojumos. Pēc tam kad bija izbeigušies vikingu braucieni ap 1030. gadu, laikā no XI gadsimta sākuma līdz 1230. gadam kuršu jūras sirotāji dominēja Baltijas jūras dienvidaustrumu daļā. Viņi kļuva sevišķi bīstami dāņu karaļu Magnusa un Sveina laikā 1041. un 1049. gadā, kā to liecina Knītlinga sāga un īslandiešu vēsturnieks Snorri Sturlusons.

Arī Haralds Heins (1076.—1080. g.) bijis bezspēcīgs pret kuršu sirotājiem. Kuršu kaŗa jūrnieku spējas atbalsojas arī maģistra Brēmenes Ādama vēsturē. Tikai Knuta Svētā laikā (1080.—1086. g.) kuršu flote bija spiesta uz laiku pazust no dāņu ūdeņiem. Knītlinga sāga un dāņu vēsturnieks Sakšu Gramatiķis liecina, ka laikā no 1177.—1182. gadam kurši izdarījuši iebrukumus Blēkingē un Ēlandes salā Zviedrijā. 1170. gadā Jarnlokas ostā Ēlandē dāņu karaļa dēls Christofers un slavenais dāņu valstsvīrs, kaŗavīrs un bīskaps Absolons pārsteiguma uzbrukumā iznīcināja kuršu bazi un gandrīz visu kaŗa flotes grupu—9 kuģus. 1187. gadā kurši savukārt piedalījās lielākā zviedru tirdzniecības centra Sigtunas izpostīšanā. 1210. gada jūlijā kuršu flote un desanta kaŗaspēks uzbruka Rīgai un tajā pašā gadā izcīnīja jūras kauju Zunda šaurumā pie

Gotlandes salas ar vācu krustnešiem. Kuršu 8 kaŗa kuģi izcīnīja uzvaru. Latviešu zemēm pamazām nokļūstot vācu varā, no jūras pazuda seno latviešu kaŗa laivas.[1]

Jauns pārjūras aktīvitāšu posms sākās Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā. Hercogistes ziedu laikā pirms 1658. gada hercogam Jēkabam piederēja 30—40 kuģi, no kuŗiem puse bija kaŗakuģi ar 30—60 lielgabaliem katrs. Kāds avots min pat 59 kaŗakuģus ar 1416 lielgabaliem. Kurzemes un Zemgales kuģi devās tāljūras ekspedīcijās pat uz Rietumindiju, Afriku un Dienvidameriku. Hercoga kaŗakuģi centās izvairīties no sadursmēm, bet kādreiz bija spiesti atklāt uguni pret apdraudētājiem kuģiem, kā arī karaību indiāņu uzbrukumiem Tobāgo salā (laikā starp 1654. un 1690. gadu).[2]

Lielajā Ziemeļu kaŗā mēs iepazīstamies ar latviešu kapteini Jāni Stakli, kas 1700. gadā atradās poļu—sakšu ģen. Fleminga dienestā sākumā par jātnieku komandieri, vēlāk par kaŗakuģa komandieri, bloķējot Rīgu. 1701. gadā viņš konstruējis 324 laivu tiltu pār Daugavu pie Jumpravmuižas, pēc kam bijis karaļa Augusta II padomnieks. 1703. gadā viņš miris mocekļa nāvē zviedru gūstā.[3] Arī Krievijas cara Pēteŗa I Lielā dienestā bijis kāds latviešu tautības kuģa kapteinis.

Divas latviešu lielgaballaivu flotiles aizstāvējušas Latvijas piekrasti pret franču uzbrukumiem Napoleona I laikā. Arī Krimas kaŗa laikā (1854.—1856. g.) darbojās divas latviešu lielgaballaivu flotiles—bataljoni kapt. Pāvela I. Istomina vadībā (16—100 tonnu lielgaballaivas ar 2—6 lielgabaliem un 900 vīru komandu). 1855. gada 17. jūlijā un 10. augustā šie bataljoni Daugavgrīvas krasta artilerijas atbalstā atsita daudzkārt spēcīgākās kapt. Edmunda Hīskota (Heathcote) un Erasma Omeneja (Ommanney) eskadras, 20. septembrī apdraudot angļu fregati *Gorgon* komandieŗa R. B. Kroforda (Crawford) vadībā. 10. augusta kaujā cieta latviešu lielgaballaivas *Nr 15* un *Nr. 9,* bet lielgaballaivai *Nr. 19* izdevās trāpīt un savainot fregati *Desperate.*[4]

I Pasaules kaŗā nebija arsevišķas latviešu kaŗa kuģu formācijas, bet liels skaits latviešu jūrnieku un virsnieku dienēja Krievijas kaŗa flotē, kamēr citi atradās sabiedroto, īpaši angļu dienestā. Daugavgrīvas cietokšņa slimnīcas kuģa *Rusalka* vācu *(Regina)* apkalpē bija tikai latvieši kapt. Bērziņa vadībā. 1893. gadā izbūvēto Liepājas kaŗa ostu krievi bija pametuši jau 1910. gadā, atvelkot savu kaŗa floti tālāk no bīstamās, strauji augošās Vācijas kaŗa flotes. Liepājā bija atstāta tikai neliela zemūdeņu flotile (4 mazas zemūdenes).

Jau nopietnāka bija Rīgas aizsardzība. Daugavgrīvas cietokšņa apraksts jau sniegts 6. nodaļā. Rīgā atradās arī 3 mīnu kuģi dažu iznīcinā-

tāju aizsardzībā. Daugavas upes līniju V armijas iecirknī aizsargāja bruņoto pasažieru kuģīšu, velkonīšu un laivu flotile. Katra vienība bija bruņota 2—3 viegliem lielgabaliem un ložmetējiem. Vēlākie Latvijas kaŗa flotes admirāļi Archibalds Keizerlings un Teodors Spāde cara Krievijas kara flotē komandēja kaŗa kuģus Melnajā jūrā.[5]

Vāciešiem ieņemot visu Baltijas telpu, daļa bij. krievu V armijas bruņoto kuģīšu un laivu pa Daugavu atkāpās uz Baltkrieviju. 1918. gada aprīlī padomju valdība sāka plānot šī Daugavas posma aizsardzību. Jau jūlijā Vitebskā Serebrjākova vadībā radās neliela flotile—2 bruņoti kuģīši *Ļebed* un *Orel*, 2 bruņotas laivas un 2 motorlaivas—izlūkošanai, mīnu izlikšanai un demolēšanas darbiem upē. Vēlāk šo flotili ieskaitīja Padomju Latvijaskaŗa flotē kā 2. nodaļu.[6]

1919. gada janvārī uz Rīgu nosūtīja krievu matrozi Piļsudski Rīgas aizsardzības izveidošanai. Pēc Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieka pulkv. Jukuma Vācieša norādījuma uz Rīgu bija jānosūta 2 krievu zemūdenes *Kasatka* un *Okuņ* (150—180 t), bet padomju kaŗa flotes vadība tās nosūtīja uz Kaspijas ezeru cīņai pret angļiem. Padomju Latvijas valdība pieprasīja no Padomju Krievijas valdības citas kaŗa flotes vienības, bet nesaņēma ne prasītos iznīcinātājus, ne zemūdenes. Krievu Baltijas flotes vadība tomēr apņēmās ierīkot Daugavgrīvā piekrastes nocietinājumus un uz Rīgu nosūtīja 64 artileristus.

23. februārī Padomju Latvijas armijas Revolūcionārā kaŗa padome apstiprināja Padomju Latvijas Jūrlietu pārvaldi, kuŗai uzdeva veikt jūras piekrastes apsardzību. Jau februārī sāka formēt Daugavgrīvas krasta artilerijas baterijas. 1. martā formāli radīja Padomju Latvijas Kaŗa flotili enerģiskā kaŗa jūrnieka Kārļa Ziediņa (dažos avotos Zadiņa), agrākā Volgas kaŗa flotiles komandieŗa, vadībā, ar kapt. Reinholdu Alfrēdu Bernhardu par stāba priekšnieku. Flotile sāka darboties 15. martā. Tās 1. nodaļas rīcībā bija šādi kuģi—*Latvija* (tikko no upes izceltais bij. vācu mīnu trāleris *M—68*, kas vācu kaŗa flotes rīcībā bija ieskaitīts tikai 1917. gada 6. oktobrī, bet jau 29. oktobrī Daugavgrīvā bija uzskrējis mīnai un nogrimis), *Jānis, Leonid, Nadežda, Lielupe, Bekensholm, Parat, Jekaterīna, Faktor, Baltij I, Pernau, Aleksander, O* un *M*. Pēdējos divus kuģus bija paredzēts apbruņot 2—47 mm lielgabaliem, pārējos, atskaitot *Parat, Jekaterīna* un *Lielupe*, bija paredzēts apbruņot ar 1—47 mm lielgabalu katru. Visos kuģos bija paredzēts uzstādīt arī vienu ložmetēju. Tālāk flotilē bija paredzēts ieskaitīt arī tvaikoņus *Akot, Alfa, Wilma, Hartlund, Baltij II, Neibad* un mīnu trālerus *Hermes* un *Hermann*. Tiem visiem bija nepieciešami labojumi un bruņojums. Kuģīšu caurmēra gaŗums bija 18 m, platums 3 m, iegrime 1,25 m, 80—

100 ZS mašīnas *(Pernau* 220 ZS) un 8—9 jūras jūdžu ātrums stundā. Rīcībā bija arī 3 izlūku laivas ar 8—11 j. j. ātrumu, bez tam 2 bagaru platdibena laivas, katra bruņota ar 1—6'' lielgabalu.

Flotiles vadība plānoja kaŗa floti ar 20—24 tvaikoņiem, katru ar 1—75 mm lielgabalu, un 40 laivas, katru ar 1—47 mm lielgabalu. Bija paredzēts arī katrā 100 km. gaŗā Daugavas upes posmā izvietot 4 bruņotus tvikoņus un 8 bruņotas laivas. Padomju Krievijas flotes vadība šo plānu uzskatīja par nereālu. Flotiliju sadalīja divās nodaļās—1. nodaļa operētu no Pļaviņām līdz Rīgai, un 2. nodaļa—Daugavas augštecē. Pļaviņu krāces radīja nepārvaramu barjēru starp abām nodaļām.

1919. gada 23. martā flotiles 1. nodaļā faktiski bija tikai 5 bruņoti velkoņi un 123 vīri, bet 2. nodaļā—2 bruņoti tvaikonīši, bruņotas laivas un mīnu partija—kopā 76 vīri. Drīzumā flotē ieskaitīja arī *Latviju* ar 67 vīru komandu un 35 minieŗus—demolētājus. Flotilē bija paredzēta pavisam 340 vīru komanda. Flotes administrācija vēl joprojām atradās krievu nejēgas Piļsudska rokās, flotiles komandieris bija krievs Kotovskijs, bet nacionāli noskaņotais kapt. Bernhards faktiski sabotēja flotes veidošanas darbus. Lielākā daļa flotes personāla bija latvieši, un *Latvijas* komandā bija tikai latvieši. Krievu admirālis Jevģēnijs A. Bērenss Latvijas flotes rīcībā nosūtīja 8—6'' Canet flotes lielgabalus (45 kal.), 200 aizsprostu mīnas un 100 peldošās (*Rybka* modeļa) mīnas.

10. aprīlī kaŗa komisārs Kārlis Pētersons beidzot atbrīvojās no Piļsudska. Jau 4. aprīlī Pētersons viņa vietā bija iecēlis Kārli Ziediņu par Jūrlietu pārvaldes priekšnieku. Sākās aktīvāka darbība. Jūrlietu pārvalde noorganizēja sistēmatisku jūras piekrastes novērqšanu, ko veica piekrastes novērošanas posteņi Majoros, Dubultos, Daugavgrīvā, Bolderājā, Lilastē, Carnikavā, Duntē, Salacgrīvā un Ainažos. Daugavu noslēdza ar 200 1912. gada modeļa aizsprosta mīnu barjēru. No 14.—25. aprīlim vācu ieņemtajā Kurzemes territorijā kaŗa flotiles vienības izlika ŗairākus desantus Mērsraga rajonā. 12. aprīlī flotiles 2. nodaļā bija jau 9 vienības—jau minētie tvaikoņi, motorlaivas *Buffalo, Polden, Osmo* un *Nr. 2,* tvaika kuteris *Najada* un motorslūpas *Nr. 1* un *Nr. 2.* No Vitebskas ūdenstransporta pārvaldes pieprasīja vēl tvaikoņus *Borets* un *Velisa,* laivu *Nr. 6,* 3 barkas un 2 pontonus. 1. nodaļā Rīgā 4. maijā bija jau 48 vienības—17 tvaikoņi, 16 motorlaivas, 10 slūpas, 3 barkas un 2 pontoni. Nodaļas personālā bija 498 vīri. 2. nodaļā 15. maijā bija 3 tvaikoņi, 2 tvaika kuteri, 5 motorslūpas un 1 barka. Šīs vienības atstāja Vitebsku un 19. maijā ieradās Daugavpilī. Pa ceļam *Ļebed* uzskrēja sēklī. Nodaļai nebija gandrīz nekāda apbruņojuma un kurināmā materiāla. Lai iegūtu degvielas, kaŗa jūrnieki par kurināmo materiālu izmantoja līdzatvesto barku.

Liktenīgajās 1919. gada maija dienās Daugavgrīvas krasta artilerijas baterijai un Padomju Latvijas kaŗa flotei bija jānodrošina pilsēta no jūras puses. Daugavgrīvas cietokšņa pulka 2 bataljoniem bija jāaizsargā piekraste no Lilastes līdz Lielupes grīvai. 19. maijā flotiles 1. nodaļas sastāvā bija minētas jau 34 vienības, bet no tām Daugavā un Lielupē faktiski atradās tikai 8 vienības—*Aleksander, Baltija, Faktor, Hurtig, Jānis, Lielupe, Nadežda* un *Pernau. Benkenhof* un *Katarina* atradās remontā. 22. maijā pret vācu zemessargu kaŗaspēka izsūtīto jūrnieku nodaļu Kalnciema rajonā iznīcināja. Kāda cita jūrnieku grupa cīnījās Rīgas ielās, kur krita arī flotiles komandieris Ziediņš. Pārējās flotiles vienības padevās uzbrūkošajām vācu un latviešu brigādes vienībām. 24. maijā no Daugavpils atpakaļ uz Vitebsku devās arī flotiles 2. nodaļa, ko 1919. gada beigās pārdēvēja par Rietumu Daugavas flotili un kas vairs nebija padota Padomju Latvijas iestādēm. Tādā veidā beidzās Padomju Latvijas kaŗa flotes gaitas.[7]

Kaŗa flotes vienības Latvijas Atbrīvošanas kaŗā

Pirmais tvaikonis, kas pacēla Latvijas nacionālo karogu, bija *Maiga* Rīgā kapt. Zariņa vadībā. Tas notika 1918. gada decembŗa beigās. Kuģim bija liela nozīme satiksmes uzturēšanā starp Latvijas un Igaunijas nacionālajām valdībām un kaŗaspēku. Vēl lielāka nozīme bija tvaikoņiem *Saratovs* un *Vera.*[8] Vēl 1918. gada beigās kapt. Jānis Smiltnieks noorganizēja Liepājas ostas valdi un satiksmi pār jūru starp Liepāju, Ventspili un Rīgu.[9]

Kopenhāgenā būvētais 1670 tonnu kuģis *Saratov,* kas piederēja krievu Ziemeļrietumu kuģniecības sabiedrībai, pirms I Pasaules kaŗa uzturēja satiksmi starp Liepāju un Hallu Anglijā un daudz pārvadāja emigrantus. No 1910.—14. gadam šo kuģi komandēja latviešu kapt. Aleksandrs Remess—Veics. Kaŗa laikā kuģi pārņēma vācu okupācijas iestādes un Liepājā izmantoja kā noliktavu. Kaŗam beidzoties jau stipri nolaisto kuģi atkal pārņēma kapt. Remess. 1919. gada 9. janvārī no kuģa rēderejas Kopenhāgenā Liepājā ieradās 2 dāņu tvaikoņi kuģi aizvest. Vācu okupācijas iestādes to nepieļāva. Tā kā Liepājai tuvojās boļševiku kaŗaspēks, kapt. Remess ierosināja Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministra biedram kapt. Robertam Dambītim *Saratovu* izmantot kā varbūtēja patvēruma vietu Latvijas pagaidu valdībai. Kuģī vēl atradās 45 t ogļu, un flotes inž., vēlākais Jūrniecības departamenta direktors Arturs Ozols, to sagatavoja braukšanas kārtībā. Lai arī noteikumi bija vilinoši, Remess kuģi dāņiem neatdeva. Viņam izdevās arī atvairīt kuģa nokļūšanu baltgvardu pulkv. Afanasjeva kaŗaspēka rīcībā. Kuģī novietoja latviešu sardzi jūras virsnieka Deruma vadībā.

8. februaārī *Saratovs* izbrauca jūrā, kur no angļu admirāļa sēra Voltera Kovena *(Cowan)*, angļu Baltijas flotes komandiera un vēlākā Baltijas baroneta, saņēma 50 patšautenes un 5000 šautenes topošajai Latvijas nacionālajai armijai. Vēlāk komanda bija spiesta atvairīt vācu okupācijas karaspēka mēģinājumus atņemt latviešiem angļu kara flotes piegādātos ieročus. Tos paslepus krastā nogādāja velkonis *Inženieris*. 5.martā *Saratovs* pārcēlās uz Liepājas kara ostu un atklāti sāka apgādāt latviešu karaspēku ar angļu ieročiem. Vācu puča laikā 16. aprīlī *Saratovs* angļu karakuģu aizsardzībā kļuva Latvijas pagaidu valdības patvēruma vieta un tāds palika līdz pat 7. jūlijam. 8. jūlijā *Saratovs* angļu kreiseŗa *Galatea* un iznīcinātāja *Waterhen* aizsardzībā cauri mīnu laukiem nogādāja Latvijas pagaidu valdību no Liepājas Rīgā, kur tā atsāka darbību atbrīvotajās Latvijas territorijas daļās. 1920. gada beigās *Saratovs* gāja bojā Akmeņraga sēkļos.[10]

Kā transporta kuģim liela nozīme bija 1891. gadā būvētajai 1430 tonnu lielajai *Verai* (vēlāk *Daugavai*). Kapt. Dāvida Tomsona vadībā to izdevās pārvest uz Latviju no Stokholmas, kur tā bija atradusies kara laikā. Kuģis no Francijas piegādāja ieročus un municiju 4. Zemgales kājnieku divīzijai un uz dzimteni pārveda tos latviešu karavīrus Francijā, kas bija piedalījušies krievu atbalsta vienībās Verdenas frontē.[11]

Latvijas valdība Parīzes miera konferencē centās iegūt karakuģus reparāciju veidā no Vācijas. Jau 1919. gada 10. februārī Latvijas delegācijas priekšsēdis Jānis Čakste izdarīja attiecīgu pieprasījumu. Tā kā Antante toreiz Latviju neatzina ne kā sabiedroto un pat ne kā neatkarīgu valsti, Latvijas prasību ignorēja.[12] Neņemot to vērā, 1920. gada jūnijā Latvija Vācijas un Latvijas miera sarunu laikā pieprasīja tieši no Vācijas 4 zemūdenes, 10 torpēdlaivas un 24 mīnu kuģus. Arī šo prasību sarunu partneŗi, šoreiz vācieši, ignorēja.[13] Latvijas valdība mēģināja vairākus karakuģus izkaulēt arī no Padomju Krievijas Latvijas un Padomju Krievijas miera sarunu laikā. Padomju Krievijas valdība bija ignorējusi jau līdzīgu Padomju Latvijas valdības prasību, tādēļ tā pavisam nevēlējās savos karakuģos dalīties ar nacionālo Latviju.[14]

Jau 1920. gada 7. janvārī Latvijas armijas virspavēlnieks ģen. Jānis Balodis ar angļu militāro pārstāvju starpniecību lūdza Lielbritanijas valdību dāvināt Latvijas bruņotajiem spēkiem kādu angļu iznīcinātāju. Viņa lūgumu atbalstīja Latvijas ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics, angļu militārās misijas vadītājs Latvijā ģen. sērs Alfrēds Berts *(Burt)*, angļu militāro misiju Baltijas valstīs augstākais vadītājs ģen. Ārturs J. Tērners *(Turner)* un angļu kara flotes spēku komandieris Baltijas jūrā sērs Aleksanders Ārturs Dafs *(Duff)*. Dafs atzina, ka kāda veca iznīci-

nātāja dāvinājumam būtu liels morālisks efekts, bet aizrādīja, latviešu valstsvīriem, lāga cilvēkiem, neesot jēgas par to, ka šis iznīcinātājs būtu arī jāuztur—jāgādā degvielas, torpēdas, municija un citi apgādes piederumi. Ar vienu vecu iznīcinātāju Latvija nevarētu pretoties uzbrūkošai boļševiku kaŗa flotei, kādēļ ieteicamākas būtu patruļas laivas. Lai gan Finanču ministrijai pret dāvinājumu nebūtu iebildumu, 13. februārī britu admirālitāte latviešu lūgumu noraidīja, jo admirālitāte principā esot pret mazu valstiņu mēģinājumiem radīt savas kaŗa flotes. 1920. gada 23. martā Latvijas valdība pieprasīja Lielbritanijas valdībai aizdot vai pārdot 8 lielus (300 tonnu) mīnu trāleŗus, jo līdzšinējie 6 velkonīši—mīnu trāleŗi savus uzdevumus nevar veikt dziļjūrā. 17. aprīlī britu admirālitāte paziņoja, ka angļu flote Baltijas jūrā mīnas netrālēs un 6. maijā noraidīja arī lielu, modernu mīnu trāleŗu pārdošanu Latvijai, jo tie nederot darbībai seklajā Baltijas jūrā, bet ieteica iegādāties Kuģniecības ministrijas pārvaldē esošos neveiklos ratu tvaikoņus—mīnu kuģus par £ 20.000 gabalā. Pēc kapt. Keizerlinga pieprasījuma angļi atklāja, ka šie kaŗa laikā būvētie kuģi faktiski ir vēl lielāki—200—820 tonnu, ar ratiem 9,6 m plati un to 1400 ZS mašīnas attīstīja 15 j. j. ātrumu stundā. Latvieši par šiem kuģiem tālāk neinteresējās.[15]

Latvijas republikas Apsardzības ministrija jau laikus sāka veikt priekšdarbus Latvijas kaŗa flotes kadru radīšanai. To liecina 1919. gada 25. marta lēmums par kaŗa flotes dienesta pakāpēm—admirāļa, jūras kapteiņa, jūras virsleitnanta un jūras leitnanta.

1919. gada 16. jūlijā ar 2. Vidzemes divīzijas komandieŗa pavēli saformēja Jūras spēku rotu.[16] 22. jūlijā jūras vltn. Eduards Puķītis nodibināja Aiviekstes upes kaŗa flotili darbībai Aiviekstē un Lubānas ezerā Latvijas austrumu frontē. Aiviekstes flotilē bija vairākas ložmetējiem un maziem mīnu metējiem bruņotas motorlaivas, kas sekmīgi darbojās pret padomju kaŗaspēku 1919. gada vasarā un rudenī.[17]

Latvijas bruņotajiem spēkiem bija jāpalīdz arī angļu un franču kaŗa flotēm atbrīvot Rīgas jūras līci no vācu un krievu izliktajām mīnām. 1919. gada 1. augustā mīnu iznīcināšanas operācijām mobilizēja privātos tvaikoņus *Baltija, Nadežda, Oskars* un *Lielupe*.[18]

10. augustā par Jūras nodaļas priekšnieku iecēla jūras ltn. Mārtiņu Zalcmani, un šajā nodaļā apvienoja jūrnieku rotu, mīnu izzvejošanas vienību („partiju") un kaŗa flotiliju.[19] 17. augustā Jūras daļu pakļāva tieši Armijas stābam un sadalīja krastu aizsardzības nodaļā un mīnu iznīcināšanas flotilē. Vltn. Mārtiņu Vītoliņu iecēla par krastu aizsardzības priekšnieku.[20]

1919. gada oktobrī izveidoja 1. un 2. Daugavas flotili (kaujas un transporta) kapteiņu Puķīša un Baumaņa vadībā. Metāla plāksnēm un smilšu maisiem segti, ložmetējiem un 1—3 lielgabaliem bruņoti 12 upes kuģīši un vairākas lielgaballaivas sekmīgi darbojās pret vācu ģen. Ridigera fon der Golca un baltgvardu pulkv. Bermonta—Avalova karaspēka vienībām Lielupē un Daugavā. Jau agrāk—16.jūlijā— latviešu bruņotie tvaikonīši *Vilma* un *R* bija sekmīgi cīnījušies ar vācu bruņoto kuģīti *P* Lielupē. 15. oktobrī 5 kuģīši ar *Sekundu* priekšgalā un 2 liellaivas varonīgā kapt. Puķīša vadībā izcēla 9. Rēzeknes kājnieku pulka desantu Daugavgrīvas cietoksnī un Bolderājā angļu kreiseŗa *Dragon*, iznīcinātāju *Abdiel, Windsor, Vanquisher, Vanoc*, franču torpēdlaivu *Mécanicien-principal Lestin* un *Francis Garnier* un franču lielgaballaivu *Marne* un *L'Aisne* artilerijas uguns atbalstā. Vēlāk palīgā piesteidzās arī angļu kreiseŗi *Danae* un *Cleopatra*. Desanta spēki drošsirdīgā pulkv. Ludviga Bolšteina vadībā ieņēma cietoksni, sakāva krievu maj. Kavelina 1. kazāku pulka 2 bataljonus un ieguva 1 lielgabalu, radio staciju, 20 ložmetējus un mīnu metējus un 300 gūstekņus. Latvieši zaudēja tikai 1 kritušo un 5 ievainotos. Līdz 18. oktobrim jaunā Latvijas kaŗa flote bija pārcēlusi Daugavas kreisajā krastā jau visu 3. Latgales divīziju pulkv. Krišjāņa Berķa vadībā.

Kapt. Smiltnieks starplaikā noorganizēja peldošus līdzekļus desanta izcelšanai pie Pāvilostas 11. novembrī un municijas transportu pa jūru no Liepājas uz Rīgu. Kuģis *Pomona* piedalījās Ventspils operācijās.

3. novembrī angļu kaŗakuģu—kreiseŗa *Dragon* un iznīcinātāju *Versatile, Voyager, Vortigern* un *Velox*, un franču kaŗakuģu *Lestin, Francis Garnier, Marne* un *L'Aisne* uguns atbalstā latviešu kaŗa flotilijas 3 kuģīši atbalstīja 7. Siguldas kājnieku pulka desantu Dzintaros, 2 kuģi atbalstīja 9. pulku Lielupes rajonā, 4 citi kuģi atbalstīja desantā neiesaistītās 7. pulka vienības uzbrukumā Cementa fabrikai, kas bija smagi nocietināts vācu atbalsta punkts Rīgas frontē, bet vēl 2 citi kuģi veica medicīniskā dienesta uzdevumus. Operācijās tātad bija iesaistīti pavisam 11 latviešu bruņotie kuģīši. Neveicās vienīgi kuģa *Baltija* desanta vienībām Antantes kaŗa flotes atbalsta vienību novēlošanās dēļ. 9. novembrī latviešu bruņotais kuģis *Cēzars* veica tālizlūkošanu Lielupē līdz Slokai. 16. novembrī latviešu kaŗa flotile starp Kalnciemu un Jelgavu saņēma gūstā vācu bruņoto kuģi *Oskar*, bet 25. novembrī pie Jelgavas saņēma arī pārējos 5 Lielupes vācu flotiles bruņotos kuģus.[21]

1919. gada beigās Latvijas valdības pārziņā bija *Saratovs, Vera* (750 t), no vāciešiem pārņemtie tvaikoņi *Pomona* (500 t), *Westerplatte* (750 t), *Weichsel* (1500 t), 6 tāljūras velkoņi ar 300—350 ZS mašīnām, 14 mazāki velkoņi ar 100 ZS mašīnām un 2 upes bagari. Ar vācu okupācijas va-

rai atņemtiem tirdzniecības kuģiem kapt. Smiltnieks nodibināja kuģniecības satiksmi gar Latvijas piekrasti un ar ārzemju ostām.[22]

1920. gada 21. februārī Armijas virspavēlniecības stāba Jūras daļā vltn. Zalcmaņa rīcībā bija jau 65 virsnieki. 26. februārī pārkārtoja virsnieku un jūrnieku dienesta pakāpes, kuŗas atkal pārgrozīja augustā.[23]

1920. gada 8. martā krastu aizsardzības nodaļu pakļāva Robežapsardzības priekšniekam.[24] 12. aprīlī Jūras daļas priekšniekam pakļāva jūrnieku rotu, technisko nodaļu, darbnīcu flotes vajadzībām, hidrografisko nodaļu, ,,edsetu'', jūrnieku—speciālistu un krasta skolas.[25] 14. jūlijā Jūras daļu pārdēvēja par Jūras pārvaldi.[26] 19. jūlijā Krastu aizsardzības priekšniekam pakļāva I un II Rīgas un Ventspils rajonu un 1. Rīgas jūrnieku rotu.[27]

1920. gada vasarā jau agrāk minētajām vienībām pievienojās divi arsenāli (viens Bolderajā līdz 300 t tilpuma kuģu labošanai un viens Liepājā ar peldošo doku līdz 250 t kuģiem), divi sausie doki lielajiem okeana tvaikoņiem, zemūdeņu konstruēšanas ierīces un 135 t peldošais krāns. Jūras daļā tagad bija 50 virsnieki un 100 jūrnieki, kuŗiem bija no armijas vienībām atšķirīgi ietērpi.[28]

Mīnu iznīcināšanas darbs bija ļoti bīstams un prasīja arī upuŗus. 1920. gada augustā nogrima šajā dienestā iesaistītais kuģis *Atlas*. Operācijās iesaistītie jūrnieki saņēma speciālu augstāku atlīdzību. Tāpat sevišķu atlīdzību saņēma arī mīnu uzrādītāji.[29]

1920. gada 23. septembrī kaŗa flotē bija divi divīzioni—krastu aizsardzības kapt.-ltnt. Puķīša vadībā un trāleŗu divīzions vltn. Arensa vadībā. Pirmajā divīzionā (ko toreiz sauca par divīziju) bija kaŗakuģi *M* (bij. vācu trāleris *M 68*), *P, R, S* (bij. *Schwinge*), *T* un tvaika kūters *D 20*, kā arī motorlaivas *B 19, C 1, A 14, A 15, A 16* un *Gauja*. Otrā divīzionā bija trāleŗi *Baltija, Sekunda, Wolemus, Lielupe* un *Kodimo*, kā arī motorlaivas *B 17* un *B 18*.[30] Gada beigās kaŗa flotē palika vairs tikai 2 bruņoti upes velkoņi un 5—6 virsnieki. Mobilizētos kuģus valdība atdeva atpakaļ to īpašniekiem.[31]

Latvijas kaŗa flotes izveidošana

Latvijas kaŗa flotes izveidošanā izcili nopelni ir admirālim (kopš 1927. gada) grāfam Archibaldam Keizerlingam *(Keyserlingk)*, ievērojamas baltvācu dzimtas atvasei. Krievijas kaŗa flotē viņš bija dienējis uz iznīcinātāja, kreiseŗa *Diana* un zemūdenes, komandējis iznīcinātāju un ieguvis pieredzi flotes stāba darbā. Viņš bija plaša vēriena, ļoti sabiedriska persona, ar lieliem plāniem savas dzimtenes piekrastes aizsardzības izveidošanā. Būdams atjautīgas dabas un labs valodu pratējs, viņš ar savu iznesību ieguva lielu cieņu gan starptautiski, gan arī topošajā Latvijas

kaŗa flotē. Keizerlings aristokratisko paražu un dzīves veida, kā arī ne visai pilnīgo latviešu valodas zināšanu dēļ ieguva arī nedraugus. Draudzību viņš latviešu sabiedrībā neieguva arī ar savu cenšanos flotes vadībā iesaistīt vai paturēt ranga ziņā vecākus, vairumā vācu izcelsmes virsniekus. Šīs tendences aptumšoja viņa citādi patieso biedriskumu un demokratiskumu.[32]

Jau 1920. gada oktobrī Tautu Savienība Latvijai atļāva izveidot nelielu kaŗa floti, kuŗā varētu būt 4 nelielas (400 t) zemūdenes, 8 palieli (līdz 1500 t) iznīcinātāji, 1500 mīnas un ,,nepieciešams skaits'' hidroplānu.[33] Tas, protams, palika tikai uz papīra. Latvijai nebija līdzekļu kaŗa flotes izveidošanai. 1921. gada pavasarī Jūras daļu faktiski likvidēja, mobilizētos kuģus atdodot atpakaļ to īpašniekiem un demobilizējot gandrīz visus jūrniekus.[34] Nereāli palika arī plāni izcelt un izmantot pie Liepājas strandējušu krievu zemūdeni un 13 800 tonnu 1899. gadā būvēto un 1907. gadā pārbūvēto krievu kreiseri *Gromoboi*. Latvijas valdība beidzot kreiseri par 1250 £ pārdeva kādai vācu firmai noplēšanai.[35]

Bija tomēr skaidrs, ka 494 km gaŗo piekrasti sauszemes spēki vien nevarēs nosargāt. Kaŗa flote bija nepieciešama. 1921. gada 12. jūnijā Latvijas kaŗa flotē ieskaitīja jau agrāk minēto vācu mīnu trāleri *M 68*. Daugavas grīvā strandējušais kuģis bija izcelts un Rīgas biržas komitejas mechaniskajā darbnīcā Bolderājā pārbūvēts, paplašināts un apgādāts ar spēcīgāku artileriju. Pārbūves cena stipri pārsniedza angļu un italiešu pirkšanai piedāvātu līdzīgu, nebojātu kaŗakuģu cenu. 1922. gada 10. novembrī kuģi nodeva topošajai Latvijas kaŗa flotei kā flagkuģi *Virsaitis*. Pārbūvēts par lielgaballaivu, *Virsaitis* varēja izlikt arī mīnas, bet nevarēja mīnas trālēt. 525 tonnu kuģis bija apbruņots 4 lielgabaliem (no kuŗiem 2 bija zenītlielgabali) un 4 ložmetējiem, un varēja uzņemt 30 mīnas un 120 tonnas ogļu. Tā darbības radiuss bija 3700 km, un tas spēja attīstīt 30 km ātrumu stundā. Pirmais kuģa komandieris bija kapt. Jūlijs Briedis, agrākais krievu Baltijas jūras kaŗa flotes mīnu kuģu divīziona komandieris. Komandā bija 66—69 vīri.[36]

Kaŗa flotē tagad bija *Virsaitis*, palīgkuģis *T* un 4 motorlaivas—*A 15*, *A 16* (vēlāk *Granāta*), *Komet* (vēlāk *Kometa*) un *Gauja* (vēlāk *Spulga*). Flote bija padota Galvenā stāba sevišķu uzdevumu virsniekam jūras lietās kapt. Keizerlingam, un viņa rīcībā bija 5 virsnieki un 63 matroži.[37] Krievijas kaŗa flotē par virsniekiem varēja būt tikai muižnieku, virsnieku vai augstāku valsts ierēdņu dēli. Latviešu vidū tādu tikpat kā nebija. Tikai kaŗa laikā zemākās flotes virsnieku pakāpes bija ieguvuši zināms skaits agrākie latviešu tirdzniecības flotes stūrmaņi, tādēļ Keizerlings arī ap sevi pulcēja īpaši bijušos muižniekus—flotes virsniekus un zemākās dienesta pakāpēs iesaistīja stūrmaņus, kas gan bija centīgi, bet tikai ar

arodskolas tipa jūrskolas izglītību, izvairoties no jaunajiem latviešu virsniekiem ar universitātes izglītību. Tas radīja viņam pašam vēlāk nopietnus sarežģījumus.

Toties viņš rūpējās par speciālistu un instruktoru sagatavošanu. 1920. gada 22. maijā viņš nodibināja mašīnkomandu apmācības kursus. Tajos viena gada laikā sagatavoja flotes mašīnistus, kurinātājus, motoristus, elektrotechniķus un radiotelegrafistus. 1925. gada 1. maijā Liepājā sāka darboties Flotes instruktoru skola, kas jau pirmajā izlaidumā 1927. gada februārī flotei sniedza 76 speciālistus dažādās nozarēs. Šī skola darbojās līdz 1933. gadam. Tās kurss ilga 10—20 mēnešu, atkarībā no speciālitātes. Skola sagatavoja signālistus, stūrmaņus, artileristus, torpēdu un mīnu speciālistus, radio operātorus, dīzeļu mechaniķus un mašīnistus. Vēlāk izveidoja speciālu Instruktoru rotu, kas darbību sāka tikai 1938. gadā. Starplaikā par instruktoriem sagatavoja un iecēla speciālus pārbaudījumus izturējušus matrožus.[38]

Kādu laiku virsnieku kodolu papildināja, piekomandējot speciālistus no citām bruņoto spēku vienībām. 1928. gadā par virsniekiem sagatavoja arī dažus virsdienesta instruktorus, kuŗiem jau bija plašāka pamatizglītība. Pēc jūrskolas un speciālu militāru kursu beigšanas viņus paaugstināja par flotes leitnantiem. 1929. gadā flotes dienestā uzņēma arī brīvprātīgus virsniekus no citām kaŗaspēka vienībām, gan ar lielu izlasi. No 80 kandidātiem pieņēma tikai 8, un flotē atstāja tikai 5, kuŗi nobeidza jūrskolu un speciālus kursus. 4 virsnieki izglītību ieguva Francijas kaŗa jūrskolās, bet 3 virsniekus nosūtīja uz Francijas un Polijas flotes akadēmijām augstākās militārās izglītības iegūšanai. Dažus virsniekus nosūtīja arī uz Igaunijas flotes skolu. 1935. gadā jūras kadetus sāka sagatavot kaŗa un jūrskolas programmā Kaŗa skolā (2 gadus jūrskolā un 1 gadu kaŗa skolā). Bija sagatavota arī zināma virsnieku, instruktoru un jūrnieku rezerve kaŗa gadījumam.[39]

1922. gada 1. aprīlī velkoni *T* (bij. krievu kaŗa flotes palīgkuģi *Čaika)* nodeva Daugavgrīvas krasta artilerijai par palīgkuģi—tenderi *Artilerists.* Krasta artilerijai nodeva arī lielās jūras motorlaivas *A 15* un *A 16.*[40]

Apzinoties Latvijas valdības interesi kaŗa flotes radīšanā, Francijas valdība 1922. gada vidū Latvijas valdībai piedāvāja 1908. gadā būvētu 470 tonnu torpēdlaivu *Hussard* ar 6 lielgabaliem, 3 torpēdaparātiem un 30 mezglu ātrumu, ja Latvija polītiski saistītos ar Poliju un netieši ar Franciju un pasūtinātu savus kaŗakuģus un krastu aizsardzības ierīces tikai Francijā. Francijas piedāvājums Latvijas valdībai šķita pārāk bīstams, un par velti piedāvātā vecā un Latvijas krastu aizsardzībai nepiemērotā tipa kaŗakuģa uzturēšana radītu nevajadzīgus izdevumus Latvijas budžetā.[41]

Pagaidām bija jāapmierinās tikai ar vienu pašu kaŗakuģi. 1923. gadā *Virsaitis* izdarīja pirmos apmācības braucienus Baltijas jūrā un nākamajos gados apciemoja arī Igauniju un Vāciju. 1925. gada 5. jūnijā Vācijas sūtnis Latvijā sarūgtināts rakstīja savai valdībai, ka viņam ar sāpīgu sajūtu esot jākonstatē, latvieši agrāko vācu kaŗakuģi uzturot ļoti labā stāvoklī. Viņš laikam bija cerējis ļaunā priekā rakstīt, ka latvieši kuģi galīgi nolaiduši, bet bija noticis tieši pretējais.[42]

1923. gada 25. janvārī Latvijas valsts prezidents Jānis Čakste deklarēja, ka Latvijai nepieciešama maza, bet labi apgādāta kaŗa flote—vairāki vidēja lieluma kaŗakuģi un zemūdenes. Vēl tajā pašā mēnesī Kaŗa ministrija saņēma piedāvājumu pirkt krievu baltgvardu no Krimas uz Bizertu franču kolonijā Tunisā 1920. gada novembrī aizvestās eskadras mīnu kuģus un zemūdenes. Kaŗa ministrijai nebija līdzekļu šādam pirkumam, un Latvija arī vēl cerēja kādus krievu kaŗakuģus iegūt bez maksas.[43]

1923. gada 14. jūlijā Kaŗa ministrija iesniedza Ministru kabinetam likumprojektu par kaŗa flotes lielo būvprogrammu, ko īstenotu 7 gados. Ilgtermiņa programmā paredzēja iegādāties 4 zemūdenes, 4 torpēdkuģus—iznīcinātājus, 1 sargkuģi, 2 mīnu trāleŗus—aizžogotājus, 12 hidroplānus un 1500 mīnas. Būvprogrammas iesniedzēji argumentēja, ka ,,kaŗa gadījumā ar mūsu varbūtējo pretinieku Padomju Krieviju (šāda flote, E.A.) padarītu mūs pilnīgi neatkarīgus no lielo valstu flotes pabalsta, kas arī ne katrreiz tādu vai citādu iemeslu dēļ varētu pienākt īstā laikā''.

Projekta autori lepnumā aizrādīja, ka projekta īstenošanas gadījumā ,,no jaunām valstīm mēs būsim stiprākā uz jūras, un tamdēļ mūsu iespaids ‚Entente Cordiale' vidū būs daudz lielāks nekā tagad, un mums būs daudz vieglāk, ja mēs vēlēsimies nolīgt militāro konvenciju, un tad kaŗa gadījumā mēs varēsim būt pārliecināti, ka Padomju Krievijas flote netiks izlaista no Somijas jūras līča''.

1923. gada oktobrī bija skaidrs, ka līdzekļu trūkuma dēļ ilgtermiņa programmu nevarēs īstenot, kādēļ radīja arī īstermiņa programmu—4 gadiem, paredzot iegādāties pagaidām 2 zemūdenes, 2 mīnu trāleŗus—aizžogotājus, 6 jūras lidmašīnas un 500 mīnas īpaši Rīgas aizsardzībai. 1923./24. budžeta gadā paredzēja iegādāties 2 zemūdenes, 1924./25. gadā—2 mīnu trāleŗus, 1925./26. gadā—500 mīnu un 1926./27. gadā—6 hidroplānus.[44]

Polijas, Igaunijas un Latvijas militāro ekspertu apspriedē Rīgā 1923. gada 18.—20. augustā šo valstu pārstāvji nāca klajā ar fantastiskām flotes būvprogrammām nākamajiem 10 gadiem. Polija plānoja uzbūvēt 3 kreiseŗus, 36 mīnu kuģus un 86 zemūdenes, Latvija—4 zemūdenes, 4 mī-

nu kuģus—iznīcinātājus, 1 sargkuģi un 2 mīnu trāleļus un Igaunija—palielināt virsūdens kaŗakuģu kopējo tonnāžu uz 6000 t. un vēl neesošo zemūdeņu koptonnāžu uz 5000 tonnām. Nevienai no šīm valstīm nebija līdzekļu šādai būvprogrammai.

Latvijas flotes programmu vajadzēja apstiprināt Saeimai. 1924. gada 11. martā tur notika izšķirīgas debates par jūras krastu aizsardzības izveidošanu. Kaŗa ministrs pulkv. Fricis Birkenšteins atzīmēja Latvijas lielo kaimiņu straujo bruņošanos uz jūras. Ar artileriju vien Latvijas piekrasti nevarēja nosargāt. Artilerija spēja darboties tikai zināmās vietās, nespēja veikt aizsardzības uzdevumus dziļumā un bija būtiski nekustīga. Viņa aplēsē krastu aizsardzības sistēma izmaksātu 10 reizes dārgāk nekā neliela kaŗa flote, kuŗas plānošanai un sagatavošanai tomēr būtu nepieciešami vairāki gadi. Debatēs sociāldemokrati pasvītroja, ka projektētie Latvijas kaŗa flotes spēki tomēr nebija paredzēti atklātās Baltijas jūras piekrastes aizsardzībai, bet tikai darbībai Irbes jūras šaurumā un Rīgas jūras līcī, un arī tur tie būtu nepietiekami. Krievijai šajā laikā Baltijas jūrā bija 3 kaujas kuģi, 1 bruņu kreiseris, 21 lielgaballaiva, 57 iznīcinātāji un torpēdlaivas un 17 zemūdenes. Vācijai bija 6 kaujas kuģi, 6 kreiseŗi, 12 iznīcinātāji, 12 torpēdlaivas un 2 lielgaballaivas. Somijai bija tikai 2—3 lielgaballaivas, Igaunijai 2 iznīcinātāji un 2 lielgaballaivas, bet Polijai 6 torpēdlaivas un 2 lielgaballaivas.

Sociāldemokrati pieprasīja krastu aizsardzības plānošanu ar sauszemes ieročiem. Tāds bija arī artilerijas inspektora ģen. Eduarda Kalniņa uzskats. Birkenšteins tomēr pasvītroja, ka tādā gadījumā Rīgas aizstāvēšanai vien būs nepieciešamas 4—5 divīzijas un dārgas artilerijas vienības. Debašu beigās Saeima atvēlēja krastu aizsardzības līdzekļu iegādei 9.989.200 Ls. 4 gadu laikā no gadskārtējiem Kaŗa ministrijas budžetiem. Tagad varēja īstenot vismaz valdības īstermiņa flotes būvprogrammu. Martā un aprīlī nolēma būvēt 2 zemūdenes un 2 mīnu kuģus un saražot pašiem 500 mīnas, programmu nobeidzot 1928. gadā.[45] 1925. gadā sāka apsvērt arī kreiseŗa būvi mazo vienību apsardzībai, bet ideju ātri atmeta kā nereālu.[46]

Jau agrāk bija domāts par vēl faktiski neesošās flotes ceremoniālu. Pēc 1922. gada 23. augusta noteikumiem Latvijas cietokšņi un 1. un 2. šķiras kaŗakuģi, atskaitot zemūdenes, dienas laikā salūtētu no saules lēkta līdz saules rietam, valsts prezidentu apsveicot ar 21 šāvienu, ministru prezidentu ar 19, virspavēlnieku un kaŗa ministru—17, inspektoru, admirāli, ģenerāli un ārkārtējos sūtņus—15, jūras kapteini, sūtniecības lietvedi un ģenerālkonsulu—11, konsulu—ar 7 šāvieniem. Ārvalstu valdniekus vai prezidentus sveiktu ar 21 šāvienu, admirāļus ar 17, viceadmirāļus—15, kontradmirāļus—13, jūras kapteiņus—11, citu zemju kaŗa-

kuģus un cietokšņus—17 un speciālos gadījumos tirdzniecības kuģus ar 3—5 šāvieniem. Lieladmirāļus apsveiktu ar 19 šāvienu salūtu. Zemūdenēm nebija paredzēts salūtēt.[47]

1923. gada 20. janvārī pieņēma arī Latvijas kaŗakuģu karogu—balta fona četrstūri, kuŗa centrā stāvtekus un guļtekus krustojās valsts krāsas, kuŗu platums bija 1/5 karoga platuma. Karoga gaŗuma un platuma samēri bija 3:2. Cietokšņu un kaŗakuģu bugšprita (priekšgala) karogi bija līdzīgi, bet papildināti ar diagonāli caur centru krustotām valsts sarkan—balt—sarkanām krāsām. 1928. gada 10. februārī pieņēma speciālus noteikumus par flagu un karogu lietošanu uz kaŗakuģiem un cietokšņos.[48]

Jau 1924. gada 11. novembrī Latvijas Saeima pieņēma likumu par ūdens satiksmes līdzekļu un ostu ierīču mobilizāciju kaŗa gadījumā. Mobilizētu arī attiecīgo personālu 18—50 gadu vecumā. Īpašniekiem bija paredzēta atlīdzība—5—10% no kuģa vērtības. Latvijas visai lielajai, bet toreiz stipri novecojušai tirdzniecības flotei bija paredzēti transporta un citi uzdevumi kaŗa laikā. Kaŗa gadījumā starp Vāciju un rietumu valstīm sakarus ar ārpasauli bija paredzēts uzturēt caur Zviedrijas ezeru un kanālu sistēmu un Skageraku. II Pasaules kaŗa laikā Latvijas valdība tomēr piedzīvoja, ka uz Zviedriju nevarēja palaisties. Zviedri apgrūtināja latviešu kuģu kustību un pat konfiscēja vairākus latviešu kuģus ar vērtīgāku kravu.[49]

1927. gada 28. jūnijā Saeima pieņēma likumu,ka Latvijas tirdzniecības flotē tikai Latvijas pavalstnieki varēja būt kuģu kapteiņi un mechaniķi, bet komandās ārzemnieku skaits nedrīkstēja pārsniegt ceturto daļu komandas kopskaita, izņemot nule ārzemēs pirktos vai tālās ārzemju līnijās kreisējošos Latvijas tirdzniecības kuģus, bez tiešiem sakariem ar Latviju.[50]

1924. gada 27. jūnijā nodibināja Jūras krastu aizsardzības eskadru jūras kapteiņa grāfa Keizerlinga vadībā. Pagaidām tajā ietilpa tikai flagkuģis *Virsaitis,* Jūras aviācijas nodaļa, motorlaiva *Kometa* un techniskā ziņā arī *Artilerists.*[51] Mazās Igaunijas kaŗa flotes koptonnāža šajā laikā bija 4130 t, kamēr Latvijas vienīgais kaŗakuģis pārskatos figurēja ar 525 tonnām.[52]

1925. gadā Latvijas valdība ierosināja arī jautājumu par Bizertas kaŗa ostā franču internētās krievu baltgvardu kaŗa flotes zināmas daļas nodošanu Latvijai. Bizertas flote bija būvēta par Krievijas valsts līdzekļiem, kuŗu laba daļa ieplūda no Latvijas. Latvijai bija gaŗa jūras robeža, bet Padomju Krievijai tā bija īsa un pamatīgi nosaigāta.[53] Francija nepievērsa nekādu uzmanību Lavijas prasībām. Latvijai tomēr izdevās nopirkt dažus kaŗa flotei nepieciešamos materiālus un ieročus par lētāku cenu nekā pasaules ieroču tirgos.

Valdībai bija jāizšķiras, vai kaŗakuģus pasūtināt Anglijā vai Francijā. Latvieši vienmēr bija raudzījušies uz angļiem kā uz saviem sabiedrotajiem, bet sadarbība ar angļiem bija grūta. Par piedāvātajiem kaŗa materiāliem (lidmašīnām, lielgabaliem, šautenēm, ložmetējiem u.t.t.) angļi prasīja ļoti augstas cenas, bet viņu piegādātie materiāli bieži bija vājas kvalitātes un bojāti. Angļi vēlējās būvēt kaŗakuģus Latvijai, bet katēgoriski atteicās atļaut latviešiem inspicēt kuģus būves laikā.

Frančiem nebija iebildumu pret latviešu inspekcijām. Viņi piedāvājās arī apmācīt latviešu zemūdeņu virsniekus un techniķus. 1924. gada 25. oktobrī Kaŗa ministrija parakstīja līgumu ar franču kuģu būvētavām *Augustin Normand* Havrā un *Société anonyme des Ateliers et Chantiers de la Loire* Nantē par 2 zemūdeņu būvi 6.433.800 Ls. vērtībā un 2 mīnu trāleŗu—aizžogotāju 1.556.800 Ls. vērtībā. Francijas kaŗa flote pieņēma arī 4 virsniekus un 2 inženieŗus apmācībai zemūdeņu vadībai. Par velti tas nebija. Latvija par kaŗakuģiem maksāja pusotra reizes vairāk nekā pati Francija.[54]

Kamēr būvēja jaunos kaŗakuģus, eskadras komandieris Keizerlings rosīgi gatavoja bazes jaunajai kaŗa flotei. Liepājas kaŗa ostā izbūvēja speciālu peldošu staciju torpēdu šaušanas apmācībām. Kamēr vēl nebija zemūdeņu bazes kuģa, *Artileristu* ieskaitīja par zemūdeņu palīgkuģi. 1926. gada maijā Latvijas kaŗa flotē bija jau 45 virsnieki un 560 matroži un instruktori.[55] Salīdzinājumam pieminēsim, ka 1934. gadā flotē bija 60 virsnieki un 369 vīri, 1935. gadā—53 virsnieki un 583 vīri, bet 1938. gadā—50 virsnieki un 580 vīri.[56]

Latvijas valsts prezidenta Jāņa Čakstes oficiālā vizīte Somijā 1926. gadā no 13.—17. maijam notika pa jūras ceļu. Eskadras komandieris Keizerlings lielā labpatikā no prezidenta flagkuģa ledlauža *Krišjāņa Valdemāra* klāja noskatījās pavadkuģa *Virsaiša* apmācībās darbībai eskadras formācijās.[57]

Par *Virsaiša* komandieri iecēla kom. kapt. baronu Richardu fon Fītinghofu *(von Vietinghoff),* Jūras aviācijas dienesta priekšnieku—kapt. Valdemāru Jakubovu, Aizžogotāju—trāleŗu divīziona komandieri—kom. kapt. Jūliju Briedi, Zemūdenslaivu divīziona komandieri—kom. kapt. Ādolfu Bergu, bet par Jūras novērošanas dienesta priekšnieku — kom. kapt. Teodoru Spādi.[58] Zemūdeņu un trāleŗu—aizžogotāju ieroču uzturēšanu, pārbaudi un labošanu uzticēja Kurzemes artilerijas pulkam, bet pēc aizžogotāju—trāleŗu bazes pārcelšanas uz Daugavgrīvu—Daugavgrīvas artilerijai.[59]

1926. gada jūlijā *Virsaitis* atradās apmācības braucienos Igaunijā un Vācijā, bet 10. augustā ar eskadras komandieri Keizerlingu devās uz

Franciju pavadīt uz Latviju dienestam jau sagatavotos trāleļus—aizžogotājus *Imantu* un *Viesturu*. Abi kuģi bija vienādi—256 tonnu tilpuma, ar 26 km ātrumu stundā, 1 zenītlielgabalu, 4 ložmētējiem, 30 mīnām, 30 tonnām ogļu, 2037 km darbības radiusu un 39 vīru komandu. 2. oktobrī visi 3 mīnu kuģi atstāja Fraciju, bet atceļā pie Bornholmas Baltijas jūrā tos pārsteidza briemīga vētra. Kuģi tomēr laimīgi ieradās Liepājā 30. oktobrī. Visi šie kuģi bija labas konstrukcijas un pēc 1927./28. gadā izdarīta mašīnu remonta varēja pat attīstīt lielāku nekā maksimāli paredzēto ātrumu.[60]

Mīnu ražošana notika lēnā tempā kapt. Jāņa Zariņa vadībā. 1924. gadā izvēlējās un 1925. gadā Liepājas kaļa ostas darbnīcās sāka producēt 1908. gada parauga piecragainās krievu mīnas, izmantojot no Igaunijas atsūtīto paraugu. Krievu mīnas toreiz uzskatīja par labākajām, un krievi vispār bija lieliski speciālisti mīnu kaļā. Taupības nolūkos izmantoja Norvēģijā pirktos *TNT* spridzekļus, kuļus norvēģi ieguva no Ziemeļjūrā izzvejotām mīnām. 1926. gada 19. maijā armijas un flotes vadība pieņēma 500 saražotās mīnas, kuļas novietoja Daugavgrīvas cietokšņa kazematos. Mīnu laukus kaļa gadījumā, pirmkārt, paredzēja izlikt pie Rīgas un Irbes jūras šaurumā, un ja apstākļi atļautu, arī pie Ventspils un Liepājas.

500 mīnu nebija daudz Latvijas piekrastes aizsargāšanai, ja atceramies, ka I Pasaules kaļa laikā krievi un vācieši Latvijas piekrastē izlika tūkstošiem mīnu. Bez tam toreiz mīnu izlikšanas operācijas nodrošināja kaujas kuģi, kreiseļi, liels skaits iznīcinātāju un torpēdlaivu, kā arī smagās tālšāvējas krastu artilerijas baterijas sevišķi Irbes jūras šaurumā. 2—3 latviešu mīnu licēji nespēja pat vienā laikā pārvadāt vairāk kā 90 mīnu. Visu mīnu izlikšanai būtu vajadzīgi 6 braucieni visbīstamākajos apstākļos. Mīnu operāciju nodrošināšanai nebija krasta bateriju, pietiekamas aviācijas un pietiekams skaits zemūdeņu un neviena pavadkuģa.[62] Līdz 1938. gada 22. decembrim *Virsaitis* pat skaitījās atsevišķa vienība. Tikai kopš 1939. gada to iekļāva Mīnu divīzionā.[63]

Amerikāņu militārie novērotāji 1926. gada jūlijā ziņoja, ka Latvijas aizsardzības plānotāji nolēmuši Liepāju kaļa gadījumā ar kādu jūras lielvalsti pamest likteņa ziņā. Liepājā bija lieliska, neaizsalstoša osta, bet tā bija pilnīgi nevarīga tālo distanču artilerijas ugunīs, kaut gan no sauszemes puses to sargāja nelielu upju, purvu un ezeru ķēde. Interesanti atzīmēt, ka I un II Pasaules kaļā arī krievi pameta Liepāju jau kaļa sākumā.[64]

1926. gada 1 jūlijā Nantē ūdenī ielaida zemūdeni *Ronis*. Ceremonijā piedalījās Latvijas armijas komandieris ģen. Radziņš un eskadras ko-

mandieris Keizerlings.[65] 6. oktobrī ūdenī nolaida arī zemūdeni *Spīdola*. Abas bija *Loire-Simonet* tipa—395 t tilpuma virs ūdens, 524 t zem ūdens, 14 j. j. ātrumu stundā virs ūdens, 8—9 j. j. iegremdētā stāvoklī, bruņotas ar 1—75 mm zenītlielgabalu, 2 ložmetējiem un 7 *Whitehead* tipa 45 cm torpēdām (2 stacionētām priekšgalā, 2 grozāmām priekšgalā, 2 grozāmām aizmugurē un 1 rezervē), 2000 jūdžu darbības radiusu virs ūdens un 85—100 j. radiusu zem ūdens, 51 m iegrimes robežu (70 m maksimālo iegrimi), 10 m (periskopa dziļumu) sasniedzot 37 sekundēs, bet 14 m dziļumu 50 sekundēs, ar 19 t degvielu un 2 650 ZS *Sulzer* dīzeļiem (1300 ZS kopjaudu) un 2—350 ZS *Simonet* elektrometoriem (700 ZS kopjaudu), 2 skrūvēm un 27—32 vīru komandu (normāli 3 virsnieki un 24 instruktori, kā arī daži matroži).

Liepājā zemūdeņu divīzionam iekārtoja noliktavas, degvielu tankus, torpēdu darbnīcas, agregātus akumulātoru uzpildīšānai, kompresoru telpu, katlu māju zemūdeņu apsildīšanai ziemā, baseinu—tanku treniņam glābšanas aparātu lietošanā, ambulanci, veikalu un klubu. Liepājā un Rīgā atradās arī ogļu noliktavas virsūdens kuģiem.

No Francijas ceļā uz Latviju zemūdenes pavadīja *Virsaitis*. Vācijas kaŗa flotes bazē Ķīlē Latvijas flotes eskadru apsveica Vācijas kaŗa flotes virspavēlnieks adm. Erichs Rēders *(Raeder)*. Vācieši, kuŗiem pašiem zemūdeņu vairs nebija, apbrīnoja modernās latviešu zemūdenes. Iebraucot Baltijas jūrā, latviešu kaŗakuģus atkal pārsteidza briesmīga vētra. Tas bija it kā simbolisks brīdinājums par gaidāmajām briesmām un Latvijas kaŗa flotes bojā eju II Pasaules kaŗā. Vētra turpinājās līdz pat flotiles iebraukšanas momentam Liepājā. Ceļā *Virsaitim, Ronim* un *Spīdolai* pievienojās arī *Imanta* un *Viesturs*. Pirmo reizi Latvijas krastu aizsardzības eskadra peldēja slēgtā formācijā, ko nespēja ietekmēt pat spēcīgā vētra. Keizerlings lepni noskatījās sava sapņa īstenojumā.

Drīzumā zemūdeņu divīzionam pievienojās arī bazes kuģis *Varonis* (agr. *Passat)*. 1908. gadā būvētais ledlauzis—jūras velkonis bija 250 t tilpuma, ar 10 m ātrumu, 450 ZS mašīnu un 12—15 vīru komandu. Kuģi izmantoja mērķu vilkšanai, tvaika apgādāšanai, ēdienu gatavošanai un kā atpūtas telpas zemūdeņu jūrniekiem. *Varonis* savas gaitas sāka 1927. gada 1. augustā. Mērķu izsekošanai un uztveršanai divīzionā ieskaitīja arī tikko uzbūvēto profesora Edvarda Čārlza Klārka konstruēto jūras motorlaivu *Brīnums* ar 3 vīru komandu. Šī vienība nebija labas konstrukcijas—nestabila un gāzelējās, tikai ar 8 j. j. ātrumu stundā. Uzbūvēja arī speciālu peldošu staciju torpēdu šaušanas apmācībām ar motora velkmi. Torpēdas bija dārgi ieroči un maksāja 25 000 Ls gabalā. Latvijas armija gan daļu torpēdu iepirka Bizertā no franču internētās krievu baltgvardu kaŗa flotes vienībām par 3000—10.000 Ls gabalā.

Divīziona stābā bija iesaistīti 5 virsnieki un 8 darbinieki. Bazes rotā bija 1 virsnieks un 50 vīri. Divīzionā vispār bija 14 virsnieki, 66 instruktori, 50 matroži un 8 brīva līguma darbinieki.[66]

Jau 1922. gada 1. decembrī pie Aviācijas divīziona radīja Jūras aviācijas nodaļu, bet 1923. gada 21. augustā to atdalīja un pakļāva sevišķu uzdevumu virsniekam jūras lietās pie Galvenā stāba un vēlāk Krastu aizsardzības eskadras komandierim.[67] Jūras aviācijas svinamā diena bija 26. augusts, kad tā izveidojās par atsevišķu vienību.[68]

Sākumā jūras aviācijā bija tikai 3 *Savoia S—16 ter* (400) tipa hidroplāni ar nolietotiem motoriem, zarainām un pa daļai satrunējušām kokdaļām un bojātu konstrukciju. Nepārtraukto avariju un remontu dēļ tās pēc 15 mēnešiem izņēma no apgrozības. Valstij tās izmaksāja 100.737 Ls. 1924. gadā Aizsardzības biedrība jūras aviācijai uzdāvināja *Caudron C—60* divvietīgu dubultplāksni—hidroplānu, ko nosauca par *Aizsargu I.* Bachmaņa lidmašīnu rūpniecība Rīgā pēc šī parauga uzbūvēja vēl vienu *Caudron* tipa hidroplānu un vienu *Hansa Brandenburg W—29* divvietīgu vienplāksni—hidroplānu. Pēdējā prototipu nopirka no Svenska Aero A.B. Stokholmā, kur pēc I Pasaules kara būvēja vācu lidmašīnu konstruktora Dr. Ernsta Heinkela tipa lidmašīnas. Šajā laikā latviešu jūras aviācijā bija 3 virsnieki, 6 piloti, 50 vīri un 3 lidmašīnas. Aviācijas gada budžets bija 57.000 Ls.[69]

1926. gada 1. maijā izveidoja atsevišķu Jūras aviācijas divīzionu, ko sākumā komandēja kpt. Jevlampijevs, bet no 1929.—1936. g. Francijā izglītotais plkv.-ltn. Valdemārs Jakubovs. 1926. gadā divīzionā bija jau 8 virsnieki un 50 vīri (2 piloti), bet 1931. gadā 20 virsnieki, 40 instruktori un 60 vīri. Amerikāņu novērotāji 1927./28. gadā ziņoja, ka Latvijas kara flote nopirkusi 6 *Svenska* tipa *Aero SD (Heinkel He—6 (360))* tipa trīsvietīgos jūras vienplākšņus un 6 *Fiat Savoia CR 300* iznīcinātājus. Ir zināms, ka faktiski nopirka 4 *Svenska Aero SD S—2 (Heinkel He—5)* hidroplānus un 1 *Heinkel Pirate* divvietīgu divplāksni uz riteņiem. Zviedru hidroplāniem bija 240 km stundas ātrums, 450 ZS motors. un 5 stundu lidojuma radiuss, 1 ložmetējs un bumbošanas ierīces. Tie izmaksājuši 70.000 Ls. gabalā. No armijas pārņemtie *Savoia Fiat CR 300* bija vienvietīgi vienplākšņi uz riteņiem un aprakstīti citā nodaļā. Divīzionā izveidoja 1 izlūku un 1 iznīcinātāju eskadriļu. Divīziona baze bija Liepājā, un lidmašīnu pazīšanas zīmes bija sarkans ugunskrusts baltā aplī.

1928. gadā izlūku eskadriļā bija 6 lidmašīnas (1 *Caudron 130,* 1 *Hansa Brandenburg,* 4 *Heinkel He 5*) un iznīcinātāju eskadriļā arī 6 lidmašīnas (4 *Fiat Savoia* un 2 *Heinkel Pirate,* no kuŗām vienu uzbūvēja Liepājas

kaŗa ostas darbnīcās). *Heinkel Pirate* bija amfībiju tipa, lietota apmācībām pārejai no sauszemes uz jūras lidmašīnām, ar 180 km ātrumu stundā, 130—150 km pārlidojuma ātrumu, 5 stundu darbības radiusu.

Tāpat kā Aviācijas pulku, arī Jūras aviācijas divīzionu sāka piemeklēt nelaimes. 1930. gadā bojā gāja *Aizsargs I,* bet laikā no 1933.—1935. g. vēl 3 *Heinkel He 5* tipa lidmašīnas, aizraujot nāvē 8 lidotājus. Ap 1934. gadu divīzions ieguva 4 jaunus *Fairy Seal (525)* trīsvietīgos divplākšņu hidroplānus ar 250 km ātrumu stundā, 4—8 st. lidojuma radiusu, 2 ložmetējiem un bumbošanas ierīcēm.

Jūras aviācija ieguva arī palīgkuģi—bijušo robežsargu ātrlaivu *Bulta* ar 42 j. j. ātrumu stundā, 3 aviācijas motoriem un 2 ložmetējiem.

Kaŗa flotes plānos lidmašīnas bija paredzētas izmantot reizi dienā 4 stundu darbībai, ņemot līdz četras 100 kg un sešas 50 kg hidrostatiskās bumbas, 6 Eisfelda dūmu ziņotāju un 6 vēja virziena noteikšanas raķetes. Bumbas varēja bojāt tikai nelielas pretinieka vienības. Efektīvs ierocis bija latviešu ražotās kapt. Fītinghofa konstruētās zemūdeņu apkaŗošanas mīnas.

1934. gadā divīzionu likvidēja un pievienoja Aviācijas pulkam kā 8. eskadriļu. Flotes lidmašīnas paredzēja pārcelt jaunā bazē Ķīšezerā pie Rīgas, bet līdz kaŗa sākumam tās tomēr palika Liepājā. Taktiski tās bija pakļautas Flotes komandierim. Rudeņos tās piedalījās kopējos manevros ar kaŗa floti. 1936. gada jūlijā 3 *Fairy Seal* hidroplāni ar 9 vīru komandu divās nedēļās veica 6000 km. pārlidojumu, apciemojot Lietuvu, Poliju, Dāniju, Holandi, Franciju, Angliju, Norvēģiju, Zviedriju, Somiju, Padomju Savienību un Igauniju Aviācijas pulka komandieŗa pulkv. Jāņa Indāna un eskadriļas komandieŗa kapt. Zariņa vadībā. 1938. gadā eskadriļa piedzīvoja vēl vienu avariju, un tajā palika tikai 6 lidmašīnas (4 *Fairy Seal,* 1 *Heinkel He 5* un 1 *Heinkel Pirate*). Bija paredzēts iegādāties 12 vācu hidroplānus, bet kaŗš nodomus izjauca. Pēdējais eskadriļas komandieris bija kapt. Kārlis Ercums.[70]

Atsevišķa vienība bija motorlaiva *Kometa,* kas veica admirāļa jachtas un sakaru dienesta uzdevumus. Tās komandā bija 2—3 vīri. 1933. gadā flote ieguva arī lielu jūras jachtu *Auseklis* (8 personām).[71]

Jūras novērošanas dienests bija domāts sakaru uzturēšanai starp kaŗa kuģiem, flotes stābu, kuģu kustības novērošanai un izsekošanai, briesmu signālu uztveršanai un līdzīgiem uzdevumiem. Dienesta stābs atradās Rīgā. Ventspils rajona novērošanas dienesta priekšnieka rīcībā bija radio raidāmstacija, radio peilstacija, novērošanas postenis signālizācijai un īslaicīgi arī novērošanas postenis Kolkas raga bākā. Radio peilstacija bija arī Miķeļbākā ar telefona līniju uz Ventspili. Stacija bi-

ja pārvietojama furgonā. Liepājas rajona novērošanas dienesta priekšnieka rīcībā bija radio raidāmstacija, radio peilstacija, novērošanas un signālpostenis, īsu laiku arī novērošanas—signālpostenis Pāpes bākā, vēlāk Jūrmalciemā. Tāpat īsu laiku novērošanas postenis atradās arī Daugavgrīvas bākā.

Peilstacijas palīdzēja arī tirdzniecības kuģiem, sliktos laika apstākļos nosakot kuģu pozicijas. Toreiz kuģos vēl nebija atrašanās vietu noteikšanas ierīces. Latvijas jūras novērošanas dienestam bija precīzi zināmas vācu un krievu kara kuģu atrašanās vietas un kustību virzieni, kad šie kuģi lietoja radio.

Pirmais jūras novērošanas dienesta priekšnieks no 1920.—1922. gadam bija kapt. Reinholds Alfreds Bernhards, bet pēc viņa ilgus gadus dienestu vadīja komandkapt. Richards fon Fītinghofs *(von Vietinghoff)*. Bernhards bija neparasta personība latviešu virsnieku vidū. Jau 21 gadu vecumā viņš bija ieguvis tālbraucēju kapteiņa gradu, pēc kam bija Lubezeres jūras skolas skolotājs, 1903. gadā kļuva Krievijas kara flotes virsnieks, mācījās Ķeizara zinātņu akadēmijā, Pulkovas observātorijā un Galvenā fiziskā observātorijā, piedalījās Baltijas jūras pētniecības ekspedīcijās, no 1908. gada Klusā okeana flotē komandēja mīnu kuģi *202* un transportkuģi *Kolima,* Pasaules karā mīnu licēju *Svir* un iznīcinātāju *Dejateļnij,* pēc tam Volgas kara flotili, 1919. gadā organizēja Padomju Latvijas kara flotili, ar kuru pārgāja Latvijas nacionālās valdības pusē un kļuva Vecākā jūras priekšnieka sevišķu uzdevumu virsnieks. Viņš publicējis mācību grāmatas—*Izlūku un sargu dienests jūrā, Semaforu signālizācija, Signālu karogi karakuģiem* un vairākus literārus darbus.[72]

Jaunā Latvijas kara flote pirmo reizi eskadras formācijā iepeldēja Liepājā 1927. gada 20. maijā, un jau jūnijā valsts prezidents Gustavs Zemgals pieņēma Latvijas kara flotes parādi Rīgā. 1927. gada 18. novembrī Jūras krastu aizsardzības eskadras komandieri jūras kapt. Archibaldu Keizerlingu paaugstināja admirāļa pakāpē. Flote radīja lielu sajūsmu tautā, un pat *Sociāldemokrāts* 1927. gada 2. martā rakstīja, ka arī latviešu sociāldemokrati atbalstot labu jūras krastu aizsardzību.[73]

Eskadrā apvienoja Eskadras stābu, kara kuģi *Virsaitis* kā flagkuģi, Zemūdeņu, Aizžogotāju—trāleru (kopš 1930. gada 5. marta—Mīnu) un Jūras aviācijas divīzionus un Jūras novērošanas dienestu. Divīzioni sadalījās kuģos, atskaitot Jūras aviācijas divīzionu, kas sadalījās eskadriļās, bet eskadriļas vados. Eskadras komandieris bija padots tieši Armijas komandierim. Mīnu divīzionā ietilpa mīnu trāleri—aizžogotāji *Imanta* un *Viesturs,* un vēlāk arī mīnu licējs *Virsaitis* un mērķu laiva *Granāta.* Zemūdeņu divīzionā bija zemūdenes *Ronis* un *Spīdola,* bazes

kuģis *Varonis* un kuters *Brīnums*. Jūras aviācijas divīzionā bija Izlūku un Iznīcinātāju eskadriļas un ātrlaiva *Līdaka*. Flotē bija arī admirāļa jachta *Kometa* un buru jachta *Auseklis*, kas bija viena no lielākajām un skaistākajām Baltijas jūrā. Flotes galveno vienību koptilpums bija 2.100 tonnu, pastāvīgais personāls 450 vīru, bet gadskārtējais iesaukums ap 200, kopā 650 vīru. 1933. gadā Latvijas kaŗa flotē bija 59 virsnieki, 435 instruktori un jūrnieki, plūs 200 jauniesaukto matrožu. Toreiz rezervē bija 100 virsnieku un 1200 zemāku pakāpju instruktori un jūrnieki. Flotes 6 galvenajās vienībās kopā bija 8 lielgabali, 12 torpēdaparāti, 16 ložmetēji un 60 mīnas. Kaŗa kuģu krāsa bija gaiši zilgani pelēka. Kaŗa flote bija dārgākā Latvijas bruņoto spēku vienība, bet tai bija ne tikai aizsardzības, bet arī starptautiska prestiža nozīme. Neatkarīgo valstu valdības kaŗa floti allaž izmantoja arī reprezentācijas braucieniem.

Virsnieku dienesta pakāpes bija: admirālis, jūras kapteinis, komandkapteinis, kapteinis, kapteinis-leitnants, virsleitnants un leitnants; instruktoru: — virsnieka vietnieks, bocmanis, seržants, kaprālis; matrožu: — dižmatrozis un jaunmatrozis.

Flotes tērpi bija melni, balti un kombinēti. Ar sevišķu pavēli komandieris katru dienu noteica attiecīgās krāsu kombinācijas jūrnieku, instruktoru un virsnieku ietērpiem. Matrožu cepures bija melnas krāsas, bez naga ar zīda lenti un zeltītiem vienības vai kuģa nosaukumiem. Vasarās tām bija balts pārvalks ar saulītes kokardi. Blūze bija melna ar atmetumu uz kakla krāgu. Arī bikses bija melnas. Zem melnās blūzes bija balta blūze ar atmetamu zilu krāgu un baltzilām iešuvēm. Krekli bija zili strīpoti. Pirms 1939. gada bija arī sarkani strīpots krekls ar attiecīgu iešuvi. Vasarā lietoja arī baltas bikses. Ziemā lietoja tumšu, biezi oderētu bušlata tipa pusmēteli. Apavi bija melni tanki. Virsdienesta instruktoriem ietērps bija tāds pats, bet līdz 1930. gadam viņiem bija dzeltenas drēbes uzšuvuma leņķi—džmatrozim 1, kaprālim 2, seržantam 3 un bocmanim 1 sudrabots uzšuvuma leņķis. Uz kreisās piedurknes bija speciālistu apzīmējumi—motormašīnistiem sarkans zobrats, radiotechniķiem zibeņi, stūres vīriem—signālistiem stūres rats ar diviem krustiskiem karodziņiem, arteleristiem—sakrustoti lielgabalu stobri, torpēdistiem—2 krustiskas torpēdas, kurinātājiem—2 sakrustotas lāpstas u.t.t. Vēlāk instruktoriem jau bija virsniekiem līdzīgi tērpi—tumšas drēbes svārki ar cietu stāvu apkakli un uzpleči (instruktoriem ar zeltītu enkuru), speciālistu apzīmējumu vairs nebija, bet palika leņķi. Cepure bija tumša ar nagu un kokardi ar ģerboni. Pusmētelis bija kā agrāk; kā instruktori, tā virsnieki valkāja saišzābakus un kurpes. Vasarā bija balti svārki ar stāvu apkakli un uzplečiem un baltas bikses. Līdzīgi bija arī

virsnieku tērpi, ar attiecīgajiem dienesta pakāpju apzīmējumiem—zeltītām dažāda platuma un skaita lentēm un aplokiem ap piedurknēm.

Katru gadu kara flotē iesauca 200—250 jaunekļu, kurus nosūtīja uz Liepājas kara ostu Zemūdeņu divīziona Jaunmatrožu komandā, kur notika intensīvas apmācības. Lielākā daļa iesaukto bija jūrnieki, zvejnieki vai lieliem ūdeņiem tuvu dzīvojoši jaunekļi, bet bija arī entuziasti no tālās Latgales, kas varēja lepoties ar lielākajiem Latvijas ezeriem. Jaunmatrožu komandas 2 rotas komandēja Zemūdeņu divīziona virsnieki. Apmācības ilga 10 nedēļas, pēc kam jaunmatroži deva svinīgo zvērestu un kļuva matroži. Matrožus sadalīja pa vienībām—lielāko daļu uz Zemūdeņu divīziona bazi, 25 uz *Virsaiti,* 40 uz Jūras aviācijas divīzionu, 60 uz Jūras novērošanas dienestu Liepājā, Ventspilī un Bolderājā, pa 20 uz katru mīnu trāleri, pa vienam uz katru zemūdeni un 3 uz Eskadras stābu.[74]

1924. gada flotes būvprogramma bija tikai minimālā programma, kurai vajadzēja sekot 7 gadu ilgtermiņa programmai. Jau 1929. gadā adm. Keizerlings sāka interesēties par plašākas būvprogrammas īstenošanu. Viņa plānos ietilpa jūras aviācijas baze Liepājā, vienas eskadriļas novietošana Būšnieku ezerā, 8 km uz ziemeļiem no Ventspils, 1 eskadriļas izvietošana Engures ezerā un vēl 1 eskadriļas novietošana Roņu dīķī pie Rīgas Cementfabrikas. Pēc Igaunijas parauga viņš gribēja Daugavgrīvas krasta artileriju pakļaut kara flotei un ierīkot krasta baterijas arī pie Kolkas raga Irbes jūras šauruma aizsardzībai un 1 bateriju pie Liepājas. Viņam izdevās panākt tikai divu vecu 76 mm lielgabalu pievienošanu Jūras aviācijas divīzionam. Ar šiem lielgabaliem flotes artileristi trenējās šaušanai pa kustošiem mērķiem. Adm. Keizerlings plānoja arī 2—4 jaunu zemūdeņu, 4—6 mīnu aizžogotāju—trāleru un 1 ātrlaivu divīziona pievienošanu kara flotei. Ātrlaivas būtu bruņotas ar 2 torpēdaparātiem, 1—57 mm lielgabalu un vairākiem mazkalibra zenītlielgabaliem. Viņš arī plānoja flotes vasaras bazi Vecmilgrāvī pie Auziņkalna, Rīgas tuvumā, kā arī trīsgadīgu kara flotes kolledžu.

1929. gada 4. martā Keizerlings oficiāli pieprasīja steidzamu flotes papildinājumu ar 2 angļu *Vickers* tipa zemūdenēm, kuras piedāvāja par £ 185.000 uz 4 gadu nomaksu. Steiga bija komūnistu deputātu obstrukciju dēļ Saeimā. Plānoja nopirkt arī 1914. gadā būvēto un 1920. gadā pārbūvēto 1309 t. Latvijas tirdzniecības kuģi *Auseklis* kā lielāku un piemērotāku vienību zemūdeņu bazes uzdevumiem.

Tieši šajā laikā sākās lielā saimnieciskā depresija, kas smagi skāra arī Latviju, tādēļ Saeima un daļa vadītāju armijas militārpersonu flotes būvprogrammu noraidīja. Liekas, ka šajā laikā arī sākās asas attieksmes

starp adm. Keizerlingu un ļoti iespaidīgo Saeimas priekšsēdi, sociāldemokratu partijas vadoni Dr. Paulu Kalniņu, kas pazudināja grāfu Keizerlingu.[75]

Starplaikā Latvijas kaŗa flotei bija jāveic nozīmīga valsti reprezentējoša loma. Ik gadus Latvijā viesojās angļu, franču, amerikāņu, holandiešu, bieži arī italiešu, zviedru, igauņu, somu, poļu, vācu un dāņu kaŗa flotes vienības. Pēdējos Latvijas neatkarības gados Latvijā viesojās arī Lietuvas kaŗa flotes flagkuģis *Prezidentas Smetona* un Padomju Savienības flagkuģis *Marat*. Diplomātiskais protokols prasīja arī Latvijas kaŗa flotes viesošanos ārzemēs un Latvijas topošā militārā spēka demonstrēšanu.

1924. gadā Latvijas kaŗa flotes flagkuģis *Virsaitis* pirmo reizi viesojās sabiedrotajā Igaunijā. 1925. gadā no 5.—10. jūnijam viesošanās bija jau ar nopietnāku raksturu, jo *Virsaitim* bija arī jāiepazīstas ar Igaunijas territoriālajiem ūdeņiem Monzunda rajonā, ko abas valstis kopīgās interesēs bija vienojušās aizsargāt kaŗa gadījumā. Pēc tam *Virsaitis* devās oficiālā vizītē uz Helsinkiem.[70]

1926. gadā no 13.—17. maijam *Virsaitis* eskortēja lielo ledlauzi *Krišjāni Valdemāru*, ar ko valsts prezidents Jānis Čakste devās oficiālā apciemojumā uz Somiju. 1927. gadā no 27.—30. jūlijam Tallinā viesojās visa Latvijas eskadra un palika Igaunijā līdz 2. augustam, demonstrējot zemūdeņu operācijas. 1928. gada septembrī Latvijas eskadra viesojās Somijā. 1929. gadā no 27.—29. maijam *Virsaitis* pavadīja valsts prezidentu Gustavu Zemgali ar *Krišjāni Valdemāru* oficiālā vizītē uz Zviedriju. Tā paša gada jūnijā Rīgā atbildes vizītē iaradās Zviedrijas karalis Gustavs V bruņu kuģu *Sverige* un *Konung Gustav V* pavadībā.

Savādāk izrīkojās dāņi. Kad Latvijas kaŗa flote 1930. gadā no 12.—27. augustam izdarīja apmācības Zviedrijas un Dānijas tuvumā un ieradās oficiālā vizītē Kopenhāgenā, Dānijas kaŗa flote tajā pašā dienā izbrauca „manevros" ārpus ostas un „sagadīšanās dēļ" atgriezās no manevriem tajā dienā, kad Latvijas flote sāka atceļu uz Latviju. Latvijas kaŗa flotes vadība šo diplomātisko aizvainojumu nekad neaizmirsa.[77]

Sakarā ar Latvijas kaŗa flotes 10 gadu jubileju 1931. gada 12. jūnijā, no10.—12. jūnijam Liepājā notika liela stila svinības, kuŗās ielūdza vairāku valstu kaŗa flotes. Aicinātas nebija Dānijas un Padomju Savienības kaŗa flote. Dānijas kaŗa floti neaicināja jau minētā incidenta dēļ, bet Padomju Savienības flote nesaņēma aicinājumu tādēļ, ka Padomju kaŗa flotes vienības vēl nebija apciemojušas Latviju un nebija arī atjaunoti sakari starp Latvijas un PSRS kaŗa resoriem. Faktiski Latvijas valdība baidījās no komūnistu demonstrācijām padomju kaŗakuģu ierašа-

nās gadījumā un centās pasvītrot visu Baltijas valstu un to rietumu draugu solidāritāti, pirmo reizi pēc kaŗa ietveŗot arī Vāciju.

Lai Padomju Savienībai neradītu oficiālu iemeslu justies apvainotai, pārējām valstīm Latvijas valdība ielūgumos oficiāli ieteica savas kaŗa flotes vienības uz Latviju it kā parastā gadskārtējā viesošanās nolūkā, „sagadīšanās dēļ" visām dažādo valstu kaŗa flotes vienībām ierodoties Liepājā vienā laikā. Amerikas Savienotās Valstis savas kaŗa flotes vienības nesūtīja, aizbildinoties, ka Latvijas kaŗa flote savukārt nav atbildējusi uz vairākām amerikāņu kaŗa flotes vizītēm ar pretvizīti Amerikā, kas gan mazajiem Latvijas kaŗakuģiem praktiski nebija iespējams, jo bija jāšķērso Atlantijas okeans. Svinībās formāli aicināja Padomju Savienības oficiālos pārstāvjus, Lietuvas un Amerikas Savienoto Valstu sūtņus, lai gan šo valstu kaŗakuģi svinībās nepiedalījās. Padomju prese asi uzbruka Latvijas valdībai par „provokāciju" pret Padomju Savienību, bet padomju sūtnis svinībās tomēr piedalījās, kaut gan vairākas valstis padomju preses uzbrukuma dēļ neuzdrošinājās uz svinībām sūtīt lielākas kaŗa flotes vienības.

Svinībās piedalījās visa Latvijas kaŗa flote, ko tajā laikā Rīgā „atvietoja" angļu flotes divīziona piecas vienības. Liepājā ieradās arī 10 valstu 19 kaŗakuģi ar 10.000 kaŗa jūrniekiem. Viesojās 2 angļu vismodernākie kreiseŗi *Norfolk* un *Dorsetshire* (9975 t). Minēts arī kreiseris *Devonshire* (9750 t), kas tajā laikā varbūt atradās Rīgā. Liepājā viesojās arī 2 angļu iznīcinātāji, 2 vismodernākie franču torpēdkreiseŗi *Lion* un *Bison* (2436 t), igauņu lielākais iznīcinātājs *Lennuk* (1785 t), vācu modernākais kreiseris *Königsberg* (6000 t) četru 800 t iznīcinātāju pavadībā, somu lielgaballaiva—apmācības kuģis *Karjala* (342 t), poļu modernais iznīcinātājs *Wicher* (1320 t) 3 torpēdlaivu pavadībā un zviedru krastu aizsardzības bruņu kuģi *Sverige* un *Gustav V* (7000 t).

Flotes parādi 12. jūnijā pieņēma Latvijas Valsts prezidents Alberts Kviesis. Bija skaista diena. Svinības tikai mazliet apēnoja poļu flotes nodaļas, jādomā, tīša ierašanās 1 stundu par vēlu. Kamēr Liepājā notika svinības, Rīgā no 9.—13. jūnijam uzturējās 5 angļu kaŗakuģi, jādomā, demonstrātīvos nolūkos aizsardzībai pret varbūtējiem padomju valdībai simpatizējošiem elementiem. Šīs svinības bija ne tikai lielākais notikums Latvijas kaŗa flotes vēsturē, bet liels notikums arī Latvijas mērogā.[78]

Latvijas kaŗa flotes galvenais uzdevums tomēr bija valsts aizsardzība. Jau 1929. gadā flote sāka izdarīt artilerijas un torpēdu šaušanas apmācības Rīgas jūras līcī un pie Liepājas. Notika flotes vienību sacensības ar individuāliem un kuģu apbalvojumiem. Manevri bija jārīko tā, lai tie neprasītu lielus līdzekļus. Bija labi jāpazīst Latvijas ūdeņi. Šajā sakarā kaŗa flote izveidoja sakarus ar Latvijas universitāti, sevišķi nākamā flo-

tes komandieŗa adm. Teodora Spādes laikā. Flote aicināja talkā universitāti un citus resorus, lai izveidotu jaunas jūras kartes, noteiktu vissīkākos orientēšanās priekšmetus piekrastē, pārmērītu dziļumus un labi zinātu ūdeņu īpašības. Nolēma precīzai kompasa lietošanai uzmērīt zemes magnētiskos elementus Latvijas jūras ūdeņos. Ar Finanču ministrijas atbalstu Rīgas jūras līcis kļuva viena no vislabāk izpētītām pasaules jūru daļām. Ziemas laikā kaŗa kuģus remontēja un pavasaŗos laboja to zemūdens daļas. Latviešu kaŗakuģi ieguva starptautisku reputāciju kā lieliski uzturēti.[79]

Kādu laiku notika arī cieša sadarbība ar Igaunijas kaŗa floti, kuŗas komandieris bija admirālis barons Hermans fon Zalca *(Salza)*. 1928. gada 16. augustā igauņu lielgaballaiva *Mardus*, saziņā ar Latvijas iestādēm, izdarīja mērījumus Rīgas jūras līcī jaunu karšu izgatavošanai. 1929. gada 5. augustā igauņu kaŗakuģi *Lennuk, Vambola* un *Sulev* devās uz Liepāju, un no 9.—11. augustam kopā ar *Ristna, Suurop* un kādu palīgkuģi viesojās Rīgā. Mazās ziemeļu kaimiņienes palielā kaŗa flote radīja respektu un sajūsmu Latvijā.

1930. gadā sākās sadarbība jau plašākā apjomā. Sākās Latvijas un Igaunijas flotes virsnieku apmaiņas. Virsnieki iepazinās ar sabiedrotās valsts apmācību sistēmu, sakaru dienestu, mīnu izlikšanas techniku, zemūdeņu apkaŗošanu un līdzīgām operācijām. 1930. gadā no 25. jūnija—5. jūlijam notika pirmie neliela apmēra Latvijas, Igaunijas un Somijas kaŗa flotes manevri Igaunijas ūdeņos. Igaunijas flotes komandieris angļu militāram pārstāvim vēlāk nedžentlmeniski stāstīja, ka Igaunijas flote bijusi pārāka par Latvijas floti, sevišķi torpēdu uzbrukumos. Viņam acīm redzot ļoti nepatika fakts, ka Latvijai bija zemūdenes, bet Igaunijai tādu nebija.

Grūtāki un plašāka apmēra Latvijas un Igaunijas kaŗa flotes manevri notika 1931. gadā no 3.—15. augustam starp Sāmsalu un Igaunijas piekrasti resp. gar ieejām Rīgas jūras līcī, sevišķi lielajiem kuģiem viegli pieejamā Monzundā. Abu eskadru sastapšanās vieta bija Kuivaste. Manevros piedalījās latviešu kaŗakuģi *Virsaitis, Spīdola, Ronis, Varonis, Viesturs* un *Imanta* un flotes lidmašīnas *Nr. 11, 18, 19* un *21*, un līdzīgā skaitā igauņu kaŗakuģi *Lennuk, Vambola, Sulev, Suurop, Ristna,* un *Laine*. Manevrus kopīgi vadīja admirāļi Keizerlings un Zalca. Sarunu valoda bija krievu valoda. Manevru laikā praktizējās īpaši mīnu izlikšanā un trālerēšanā, zemūdeņu apkaŗošanā un sakaru dienestā. Kaŗa spēlēs ietilpa arī desantu izlikšana pretinieka aizmugurē, sevišķi mēģinot atrisināt problēmas, kādas rastos, pretiniekam nokļūstot Tallinas tuvumā. Kopējos manevros atspoguļojās latviešu un igauņu liela draudzība un sadarbības griba.

Manevros lielu interesi demonstrēja arī Padomju kara flote. Rīgas laikraksti ziņoja, ka 16 padomju karakuģi kreisējuši Baltijas jūrā starp Gotlandi un Hīumā, parādoties pat 6 km attālumā no Liepājas. Tādā veidā padomju kara flote demonstrēja draudus atskaldīt Baltijas valstis no ārpasaules. To padomju kara flote faktiski arī izdarīja 1939. un 1940. gadā. Pēc manevriem *Virsaitis, Viesturs* un *Imanta* vēl viesojās Tallinā līdz 29. augustam, kamēr *Lennuk, Vambola* un *Sulev* 10. septembrī devās draudzības vizītē uz Helsinkiem.

Pēc 1931. gada, diemžēl, vairāk kopēju Igaunijas un Latvijas kara flotes manevru nenotika. Tam bija vairāki iemesli—pirmkārt, līdz pat 1940. gadam abas valstis nevarēja vienoties par kopējiem aizstāvēšanās plāniem; otrkārt, taupības nolūkos Igaunija bija spiesta pārdot savas lielākās kara flotes vienības Perū, un atlikušie karakuģi bija spiesti koncentrēties tikai Tallinas aizsardzībai. Tādēļ mazliet komiska šķiet Igaunijas kara flotes komandiera lielīšanās angļu militārajam atašejam pirms lielajiem latviešu un igauņu flotes kopīgajiem manevriem 1931. gada jūnijā par igauņu kara flotes lielo pārākumu pār latviešu kara floti.[80]

1931. gada manevriem bija arī vēl citas sekas. Latvijas kara floti bija spiests atstāt admirālis grāfs Keizerlings. Viņu neoficiāli apvainoja kontrabandas pielaišanā kara jūrnieku vidū. Jūrniekiem bija atļauts Igaunijā pirkt un karakuģos pārvest uz Latviju preces, kas Latvijā maksāja dārgāk. Normālos apstākļos šo gadījumu ignorētu, jo tā bija parasta parādība arī citu valstu kara flotēs. Uzbrukums Keizerlingam bija pa lielākai daļai politiska rakstura. Saimnieciskās depresijas apstākļos bīstama kļuva komūnistu propaganda. Tās apkarošanai spilgti pasvītroja latvisko nacionālismu, kas vērsās īpaši pret minoritātēm. Latviešu patriotiem sevišķi nepatika vācu aristokratu un minoritātēm draudzīgu bij. Krievijas kara flotes latviešu virsnieku augstie posteņi kara flotē un paša admirāļa Keizerlinga plašais dzīves stils un grāfa tituļa lietošana, parakstot dokumentus Latvijas demokratiskajā republikā.

Kamēr Valsts prezidents atradās atvaļinājumā, viņa vietas izpildītājs Dr. Pauls Kalniņš izmantoja situāciju, darot admirāli personīgi atbildīgu par kara jūrnieku spirta iepirkumiem Igaunijā, nelegāli to ievedot Latvijā. Tādēļ 1931. gada 19. septembrī Keizerlingu pensionēja, gan ar pilnu algu un tiesībām nēsāt admirāļa uniformu, ko viņš arī vēlāk ar lielu prieku un lepnumu darīja.[81]

Keizerlinga vietā 1931. gada 28. septembrī iecēla jūras kapteini Teodoru Spādi, kas bija beidzis Rīgas politechnisko institūtu ar inženiera—mechaniķa gradu, brīvprātīgi pieteicies krievu Melnās jūras kara flotē, piedalījies bruņu kuģa *Ivan Zlatoust* kaujā ar slaveno vācu kaujas kuģi *Goeben,* komandējis krievu torpēdkuģi, vēlāk iestājies Latvijas kara

flotē, beidzis Francijas kaŗa flotes akadēmiju, komandējis *Virsaiti* un dažkārt aizstājis Keizerlingu oficiālās funkcijās, kamēr admirālis atradās ārzemju braucienos.

Spāde bija liela auguma, impozanta persona, labi izglītots un intelig̦ents virsnieks, liels patriots, taisnīgs un stingrs priekšnieks. Angļu novērotāji gan atzīst viņa plašo izglītību un zināšanas, bet raksturo viņu kā personu bez sevišķas izdomas un iniciātīvas. Keizerlings nodibināja Latvijas kaŗa floti, bet Spāde tajā nostiprināja latvisko garu. Viņš atvaļināja daudzus vecākus vācu, krievu un zviedru izcelsmes virsniekus un bieži paaugstināja jaunākus latviešu virsniekus pāri izdienā vecākiem, sevišķi nelatviešu, virsniekiem. Pēc dažu flotes virsnieku informācijas, tomēr flotē vairs nebija tā biedriskuma, kas bija valdījis Keizerlinga laikā, un nebija arī vairs tā plašā vēriena flotes attīstībā, kāds bija agrāk.

Spādes laikā likvidēja visus tālākos flotes būvplānus un pārtrauca sadarbību ar Igaunijas kaŗa floti. Par to tomēr nevar vainot Spādi. Latvijas bruņoto spēku tālākā izveidošanā valdība kaŗa flotei kā visdārgākajai ieroču šķirai vairs nepievērsa uzmanības. Kaŗa flote gan allaž valsts svētkos piedalījās svinībās Rīgā, dažkārt arī Liepājā un Ventspilī. Notika kaŗa jūrnieku organizētas ekskursijas uz ievērojamākajām Atbrīvošanas cīņu vietām. Flote pati tomēr savā sastāvā vairs nemainījās.[82]

Interesanti atzīmēt, ka visā Latvijas neatkarības laikā neizdevās izveidot ciešāku sadarbību starp Latvijas un Lielbritanijas kaŗa floti, kuŗai taču stingras tradicijas izveidojās 1918.—1920. gadā. 1933. gada 10. novembrī angļu kaŗa flotes padomnieks Somijā kapt. M. C. Despards *(Despard)* ierosināja angļu valdībai iecelt viņu līdzīgā amatā arī Igaunijā un Latvijā. 1934. gada 7. martā angļu valdība paziņoja, ka tai nebūtu iebildumu; tādi gan bija Somijai, kas nekādā veidā tieši vai netieši nevēlējās militāri un diplomātiski saistīties ar Baltijas valstīm, lai neradītu pret sevi aizdomas vai nepatiku Padomju Savienībā, Zviedrijā un Vācijā.[83]

1934. gada 17.—22. augustā seši Latvijas kaŗakuģi tomēr viesojās Helsinkos un Hangē.[84] Notika zināma sadarbība starp Latvijas un Polijas kaŗa floti. Abas flotes vienojās par kopīgu kodu izveidošanu, bet līdz II Pasaules kaŗam to nepaspēja izdarīt. Liepājas kaŗa ostas darbnīcas producēja Zemūdeņu divīziona bazes komandieŗa komandkapteiņa Richarda fon Fītinghofa—Šēla konstruētās pretzemūdeņu bumbas, par kuŗām ļoti ieinteresēta bija Francijas un Polijas kaŗa flote. Līdz 1938./39. gadam Polijas kaŗa flote arī ik gadus izmantoja Liepājas kaŗa ostas sausos dokus savu kaŗakuģu labošanai, kamēr beidzot izbūvēja pašu poļu peldošo doku Gdiņā.[85]

Laikā no 1935. gada 5.—8. augustam visa Latvijas kaŗa flote demonsrātīvi viesojās Klaipēdā, lai atbalstītu lietuviešus viņu diplomātiskajā cīņā pret Vāciju. Latvijas kaŗa floti svinīgi apsveica pats Lietuvas valsts prezidents Dr. Smetona un vietējā garnizona komandieris pulkv. Lanskoronskis. Latviešu kaŗa jūrnieki izmantoja situāciju un apciemoja Nīdas lidmašīnu treniņa centru Nīdā Kuršu kāpās, kas savukārt bija demonstrācija pret Lietuvas valdības aizliegumu latviešiem apciemot šo Lietuvai piederošo, bet latvisko kuršu apdzīvoto territoriju. Tāpat diplomātisku iemeslu dēļ *Virsaitis* ar zemūdenēm pēc Klaipēdas apciemošanas no 9.—14. augustam viesojās arī Vācijā, pēc kam visa Latvijas kaŗa flote līdz 19. augustam viesojās Zviedrijā. Ķīlē vācieši vēlējās iepazīties ar latviešu zemūdenēm, bet tā kā viņi latviešiem liedza līdzīgu iepazīšanos ar vācu zemūdenēm, latvieši nepielaida vācu viesošanos *Ronī* un *Spīdolā*. Kaŗa flotes vizītēm un diplomātijai bija cieša kopsakarība.[86] Kamēr Latvijas kaŗa flote viesojās ārzemēs, Liepājā viesojās jaunais, lepnais somu bruņu kuģis *Ilmarinen,* ko pavadīja 4 somu lielgaballaivas.[87]

Pēc tam kad Vācija pārņēma Klaipēdas apgabalu 1939. gada 22. martā, Lietuvas kaŗa flotes flagkuģis *Prezidentas Smetona* atrada glābiņu Liepājā. Lai nepārkāptu starptautiskos likumus, lietuviešu kaŗakuģis pārmaiņus uzturējās Rīgā, Liepājā un Baltijas jūrā, kamēr Lietuvas valdība paspēja izbūvēt pagaidu flotes atbalsta punktu Sventājas ostā, Palangas tuvumā. Latviešu iestādes un sabiedrība centās lietuviešu kaŗa jūrniekiem viņu traģisko situāciju atvieglināt. Latvijas valdība cerēja, ka Lietuvas valdība kaŗakuģi pārdos vai nodos Latvijai, bet Lietuvas valdība prestiža dēļ neielaidās šādā darījumā. Maija beigās Latvijas valdība Lietuvas valdībai norādīja, ka, ja *Prezidentas Smetona* vēl ilgāk vēlētos uzturēties Liepājā, kuģis būtu jāatbruņo. Tādēļ *Virsaiša* klases kuģis *Prezidentas Smetona* atgriezās Sventājā, šaurajā piekrastes spraugā, bijušajā Latvijas territorijā, kas bija palikusi Lietuvas kontrolē starp Vācijas un Latvijas jaunajām robežām. Tā kā kuģis seklajā zvejnieku ostā nevarēja iebraukt, tas palika pie ieejas ostā, piesējies pie mola.[88]

1938. gadā Krastu aizsardzības eskadru pārdēvēja par Latvijas kaŗa floti un 15. jūlijā Kaŗa ministrs ģen. Balodis tai svinīgi pasniedza flotes karogu un devīzi: „Mūs vieno Latvijas svētais vārds". Spādi paaugstināja par admirāli. Viņš bija otrais latviešu kaŗa flotes un pirmais latviešu tautības admirālis.[89] 1939. gada janvārī par flotes stāba priekšnieku iecēla komandkapteini Frici Lipstonu. Zemūdeņu divīziona komandieris šajā laikā bija komandkapteinis Adolfs Kalns (agrāk Bergs) un Mīnu divīziona komandieris—jūras kapteinis Ernests Barotājs.[90]

Pēdējos Latvijas patstāvības gados kaŗa flotes manevri un šaušanas apmācības turpinājās, bet izbraucieni uz ārzemēm bija reti. Kādos manevros *Virsaitim* bija jāmēģina izlauzties cauri Irbes jūras šaurumam Rīgas jūras līcī, kur tam uzbruktu abi mīnu trāleŗi un zemūdeņu bazes kuģis un vēlāk arī abas zemūdenes. *Virsaitim* izdevās pilnā ātrumā gar bīstamo piekrasti iebraukt Rīgas jūras līcī un veikt savus ,,kaujas uzdevumus'', aizstāvju nepamanītam. Šādu taktiku jau agrāk bija izmantojuši iebrukumiem Rīgas līcī vācieši, krievi un angļi. Sēkļu dēļ piekraste bija ārkārtīgi bīstama kaŗakuģiem, un Irbes jūras šaurums bija īsta kuģu kapsēta, bet no pieredzes bija zināms, ka piekrastes kontūrās uzbrucējiem kuģiem bija viegli slēpt savus siluetus no pretinieka novērotājiem jūrā. Kādā citā gadījumā *Virsaitis* bija uzskrējis nogrimuša kuģa vrakam un guvis smagu bojājumu, kuŗa izlabošana valstij izmaksāja 10.000 Ls.[91]

Tā kā Latvijas zemūdenes sāka novecot, bija nepieciešams to vispārējs remonts. Lai to varētu veikt Francijā, bija nepieciešami milzu līdzekļi, kuŗu Latvijas valdībai nebija, tādēļ nolēma nepieciešamos remontus izdarīt pašu spēkiem un zināšanām Liepājā Tosmāres rūpnīcā. Latviešu inženieŗi un mechaniķi grūto uzdevumu paveica 4 mēnešos un ietaupīja valstij 500.000 Ls.[92]

Valdība sāpīgi apzinājās, ka nepieciešama kaŗa flotes modernizēšana un paplašināšana. Kad Tautu Savienība mēģināja ,,iesaldēt'' kaŗa flotes to toreizējā stāvoklī, Latvijas diplomātiskais pārstāvis Tautu Savienībā Jūlijs Feldmanis 1934. gada 11. janvārī deklarēja, ka Latvija nevar apmierināties ar status quo, jo tā iepriekšējos gados nebija varējusi izveidot krastu aizsardzībai pietiekamu kaŗa floti.[96] Sevišķi nepieciešamas bija zemūdenes. Bija cerība, ka Latvijas kaimiņi Igaunija un Lietuva katra iegādāsies 4 zemūdenes. Latvijai tādā gadījumā būtu jāiegādājas 2—4 jaunas zemūdenes. Igaunija faktiski spēja nopirkt tikai 2 modernas zemūdenes, bet Lietuvas flotes būvprogrammā paredzētās 6 zemūdenes Lietuvas valdība nevarēja iegādāties, jo Lietuva bija pazaudējusi savu kaŗa flotes bazi Klaipēdu. Jau 1937. gada 29. maijā Latvijas armijas komandieris ģen. Krišjānis Berķis un ārlietu ministrs Munters sastapās ar angļu municijas produkcijas ģenerāldirektoru un atklāja nodomu 1938. gadā nopirkt divas jaunas angļu zemūdenes. Latvijas valdība paredzēja arī Irbes jūŗas šauruma aizsardzību ar tālšāvējām artilerijas baterijām, kuŗas stacionētu Kolkas ragā. Latvijas ostas un piekrasti aizsargātu arī kustīgas dzelzceļu baterijas. Piekrastes aizsardzībai izmantotu arī plašākus mīnu aizsprostus, ātrlaivas un lidmašīnas. Turpinājās mīnu ražošana Latvijā un 1938. gadā Latvijas militārais atašejs Londonā izrā-

dīja interesi par jauno angļu torpēdmotorlaivu *Vosper High-Speed Boat No. 102,* kas liecina par latviešu plāniem iegādāties angļu ātrlaivas.[94]

Adm. Keizerlinga 1924. un 1929. gadā paustās idejas par Latvijas piekrastes aizsardzību būtiski palika nemainītas. Nelielā valsts savu gaŗo piekrasti varēja aizsargāt tikai ar mīnām, kustīgu piekrastes artileriju, zemūdenēm, lidmašīnām, torpēdām un ar viegliem ātršāvējiem lielgabaliem bruņotiem nelieliem, ātriem kaŗakuģiem, izmantojot plašos sēkļiem un zemūdens klintīm piesātinātos, miglainos piekrastes ūdeņus. Diemžēl, šos plānus prātoja sākt īstenot 10 gadus par vēlu.

1939. gadā valsts prezidents Kārlis Ulmanis, kaŗa ministrs ģen. Balodis un finanču ministrs Alfrēds Valdmanis nolēma iegādāties 4 zemūdenes un 3000 tonnu tilpuma flagkuģi—mīnu aizžogotāju ar spēcīgu artileriju, ko izmantotu arī par prezidenta jachtu ārzemju braucienos. Plānoja arī ātru motortorpēdlaivu iegādi. Tādas bija paredzētas arī Igaunijas un Lietuvas kaŗa flotes būvprogrammās.[95]

Tā kā starptautiskajā bruņošanās sacensībā atpalikušajās rietumu valstīs ieročus vairs nevarēja pasūtināt, Valdmanis 1939. gada 29. aprīlī lūdza Vācijas sūtnim Dr. Ulricham fon Kocem Vācijas valdības atbalstu 4 *Dornier* tipa hidroplānu un 2—3 *Krupp* tipa zemūdeņu pirkšanai. Zinot paredzamo neuzbrukšanas līguma parakstīšanu starp Vāciju un Latviju, vācu valdība nolēma Latvijas valdības lūgumu atbalstīt. Vācija bija Latvijai parādā lielas summas par iepirktajiem lauksaimniecības produktiem. Jūnijā Latvijas valdība nolēma iegādāties 4 hidroplānus un 3 zemūdenes. Plāns tomēr palika neīstenots. Mainīgajā politiskajā situācijā Vācija nolēma Latviju neapgādāt ar lielajiem kaŗa ieročiem.[96]

Kaŗa flote bija ļoti dārgs ierocis. Debatēs Latvijas saeimā 1930. gadā atklājās, ka jau toreiz Latvijas kaŗa flotes uzturēšana un remonti izmaksāja gandrīz 2 miljonus Ls (pēc angļu zeņām 1.795.625 Ls). Vēlāk flotes budžets sasniedza 2.700.000 Ls gadā.[97]

Sakarā ar flotes būvprogrammu Latvijas kaŗa flotē normālos apstākļos nākamajos gados būtu 1 flagkuģis—mīnu licējs, 5—6 zemūdenes, 2 mīnu trāleŗi—aizžogotāji, 1 lielgaballaiva—mīnu licējs, 1 zemūdeņu bazes kuģis, vairākas motortorpēdlaivas, 10 hidroplāni un vairāki palīgkuģi. Šādi spēki jau būtu diezgan nopietns drauds potenciālam uzbrucējam, un valdība varētu sākt reālāku piekrastes aizsardzības plānošanu.

Kaŗa floti varēja atbalstīt arī ledlauži *Krišjānis Valdemārs* (pēdējais kapteinis Fricis Veidners) un *Lāčplēsis,* kā arī hidrografiskā dienesta kuģis *Hidrografs. Krišjānis Valdemārs* bija būvēts 1923.—25. gadā Dalmuirā, Skotijā, 2250—2750 tonnu tilpuma, ar 14,4 j. j. ātrumu (3 m ledus apstākļos), 2 virzuļu mašīnām un 5170 ZS kopjaudu, 350 t ogļu,

25 mm bruņām ūdens līnijā un 55 vīru komandu. Valstij tas izmaksāja 1.600.000 Ls. 253 tonnu tilpuma *Lāčplēsis* (agrāk *Matros*) bija būvēts 1914. gadā Helsinkos un apgādāts ar 580 ZS mašīnu un 11 j. j. ātrumu stundā. Bija arī divi mazāki ledlauži *Pērkons* (1895. g., 485 tonnu, 80 ZS) un *Zibens* (1915. g., 104 tonnu, 300 ZS, 9 j. j. st.).[98]

Svarīgus uzdevumus veica Finanču ministrijas Jūrniecības departamenta kuģis *Hidrografs* (agrāk *Weichsel*), būvēts 1918. gadā Dancigā, 600 tonnu tilpuma, 600 ZS mašīnu, 10 j. j. ātrumu un 15 vīru komandu. Tas bija apgādāts ar elektrisko dziļuma mērītāju, ierīcēm jūras dziļuma sedimentu un ģeoloģisko formāciju, dažādu dziļumu temperatūru un ūdens ķīmiskā sastāva pētīšanai. Kuģa ilggadējais komandieris bija kapt. Voldemārs Orle. *Hidrografs* uzturēja satiksmi ar Ainažu, Daugavgrīvas, Mērsraga, Kolkas raga, Ovīžu ugunskuģa *Laima,* Ventspils, Akmeņraga, Pāvilostas un Liepājas krasta radiostacijām un no speciāli uzbūvētas platformas izdarīja jūras dibena magnētiskos pētījumus. Kuģis apgādāja 14 Latvijas piekrastes bākas ar materiāliem un degvielām, pārbaudīja uguns signālu pareizību, ik pavasari izlika 4 uguns bojas, vasarā tās pārbaudīja un rudenī aizvāca, ik pavasari izvilka pozicijā Ovižu uguns kuģi un rudenī aizveda ostā, novietoja stoderus sēkļos un ostu iebraukšanas kanāļos, veica dažādas glābšanas akcijas un uzturēja sakarus ar zviedru, igauņu un vācu hidrografiem. Latvijas piekrastē bija arī 4 miglas sirēnas un 28 vētras signālizācijas masti.[99]

Kaut gan 1931. gada 12 jūnijā flote svinēja 10 gadu jubileju jau 1939. gada 10. augustā tā svinēja 20 gadu jubileju! 1939. gada 2. septembrī valdība deklarēja, ka Latvijas territoriālie ūdeņi ietver 4 jūdžu platu joslu gar piekrasti. Normālais territoriālo ūdeņu platums tolaik bija 3 jūdzes.[100]

Kaujas un lauku dienesta reglaments paredzēja krastu aizsardzībai kara flotes, krasta artilerijas, aviācijas un sauszemes karaspēka ciešu sadarbību un nepārtrauktu izlūkošanu dienu un nakti. Krastu aizsardzības spēku uzdevums bija piekrastes svarīgākos aizsardzības punktus nodrošināt pret bombardēšanu no gaisa un jūras, cīnīties ar ienaidnieka desantiem un nodrošināt ieeju Latvijas ostās.

Galvenie izlūkošanas līdzekļi būtu aviācija, jūras novērošanas posteņi, radio peilēšana un zemūdenes. Krastu aizsardzības un apdraudēto rajonu priekšiekiem bija nepieciešamas iespējami precīzas ātras ziņas, lai varētu sagatavoties pretdarbībai. Tā kā agrāk desantus izcēla parasti naktīs, bija nepieciešams pirms saules rieta izlūkot jūru tik tālu, cik tālu naktī varētu nobraukt desanta kuģi.

Varbūtējos ienaidnieka flotes virzīšanās ceļos un svarīgāko piekrastes vietu segšanai bija nepieciešams ierīkot mīnu laukus. Labvēlīgos meteoroloģiskos apstākļos apdraudētās vietas varētu arī apdūmot vai apmiglot. Svarīgāko piekrastes centru apsardzībai bija paredzēti mīnu lauki un kustīga artilerija pretinieka transporta līdzekļu apkaļošanai, automatiskiem ieročiem un ātriem transporta līdzekļiem apgādātas kājnieku vienības, nocietinājumi—stiepļu žogi krastā un ūdenī, ierakumi un bunkuri kājnieku ieroču sekmju vairošanai un aizsprostojumi ienaidnieka kaļaspēka kustības aizkavēšanai no desanta izcelšanas vietas zemes iekšienē.

Flotes un aviācijas uzbrukums būtu īpaši vērsts pret desanta transporta kuģiem, lai desantus aizturētu un dezorganizētu un iegūtu laiku pretdarbības organizēšanai. Desanta izcelšanas laikā krastu aizsardzības spēkiem bija jāattur ienaidnieka tuvošanās piekrastei, nepieļaujot mīnu trālēšanu. Tiem ar uguni bija jāapkaļo peldošie līdzekļi, kas tuvojas krastam, jāatsviež jūrā krastā izcēlušās pretinieka vienības vai vismaz jāaizkavē to tālākā virzīšanās. Kustīgās un kājnieku vienības krastu aizsardzībai paredzēja koncentrēt pie izdevīgajiem saļiksmes ceļiem.[101]

Jūras piekrastes aizsargāšanai Latvijas bruņoto spēku vadība iekalkulēja piekrastes sēkļu joslas, kas stipri apgrūtināja nopietnas desanta operācijas. Desanta kuģiem bija jāpaliek tālu jūrā. Toreizējās tehnikas apstākļos arī lielākās desanta laivas daudzās vietās nespēja piebraukt krastam. Tas ļoti ierobežotu pretinieka smago ieroču nogādāšanu krastā. Aizsardzības sistēmā varēja iekalkulēt arī Latvijas piekrastes kāpu joslas un to aizmugurē esošās lāmas un purvainos piekrastes ezerus.

Kaļa laikā piekrastes apsardzībai būtu pieejamas tikai Papildu divīzijas nelielās, vāji bruņotās vienības. Rezerves ieroču bija tik mazā skaitā, ka armijas stābā, piem., notika nopietnas pārrunas, vai Ovīžu bākā kaļa laikā aizsardzībai noteikt vienu vai divas patšautenes. Aizsardzības plānotāji pieņēma, ka nopietnākās pretinieka desanta operācijas varētu būt iespējamas tikai upju grīvās resp. ostās. Vislielākās bažas radīja Gaujas, Lielupes un Sakas grīva. Plānotāji neparedzēja tiešus desanta mēģinājumus Daugavgrīvā, Ventspilī un Liepājā. Gaujas un Lielupes grīvu aizstāvēšanai sāka izbūvēt betona ložmetēju lizdas. Pēc Latvijas kaļa flotes stāba aplēses vienas pretinieka divīzijas izcelšanai bija nepieciešami ap 35 parasti Baltijas jūrā operējoši (3000—5000 br. reģ. tonnu) kuģi.[102]

Latvijas kaļa flotes virsūdens vienības Latvijas pēdējos patstāvības gados sāka izdarīt arī apmācības Lielupē līdz Jelgavai, ko 1936. gada 15. novembrī atklāja kā „jūras" ostu. Tajā pašā gadā Jelgavu apciemoja

mīnu kuģi *Viesturs* un *Imanta*. 1939. gada 21. jūnijā pie Jelgavas pils noenkurojās ne tikai šie divi kuģi, bet arī par tiem divas reizes lielākais *Virsaitis*.[103] Padomju Savienības kaŗa flotes bruņotajiem spēkiem pārņemot Liepāju un Ventspili, Latvijas kaŗa flotes rīcībā palika vienīgi Rīga un Daugavas—Lielupes baseins. Kamēr Latvijas Baltijas jūras piekrastes ostas ziemā parasti neaizsala, Rīgas jūras līcis ziemā aizsala, vismaz februārī un martā. Šī iemesla dēļ Somijas Ziemas kaŗa laikā ledū iesalusī Latvijas kaŗa flote bija viegli iznīcināma.

Rīgas jūras līča un ostu aizsardzībai plānotājiem mīnu aizžogojumiem pieejamo mīnu skaits bija visai niecīgs. Iespaidīgāks ierocis bija zemūdenes, bet arī to skaits bija nepietiekams, tās jau sāka novecot, un to uzturēšana un torpēdas mazajai valstij izmaksāja lielas summas. Parasti arī aktīvajās operācijās varētu piedalīties tikai viena zemūdene, kamēr otra būtu bazē operātīvās zemūdenes nomainīšanai. Nepieciešamā gadījumā abas zemūdenes operētu arī reizē. Izmantojot pārsteiguma elementu, pretinieks Rīgas jūras līcī savas kaŗa flotes vienības un aviācijas spēkus varēja iesūtīt vēl pirms naidīgas darbības uzsākšanas.

Ir zināms, ka bažu sarunu laikā 1939. gada rudenī un ultimāta iesniegšanas laikā 1940. gada vasarā Padomju Savienības kaŗa flotes vienības jau atradās kaujas pozicijās ne tikai Baltijas jūras piekrastē, bet arī Rīgas jūras līcī. Pamācīgs piemērs bija arī Vācijas kaŗa flotes rīcība Dānijas un Norvēģijas okupācijas operācijās. Latvijas un Igaunijas kaŗa flotes kopīgi nevarētu nosargāt pat Rīgas jūras līci, nerunājot par Narvas, Tallinas, Igaunijas archipelāga, Liepājas un Ventspils aizsardzību. Pēdējos neatkarības gados Igaunija visus savus flotes spēkus koncentrēja galvaspilsētas Tallinas aizsardzībai. Šādos apstākļos sadarbība ar Latvijas kaŗa floti bija neiespējama. Lietuva savu nelielo kaŗa floti— 1 lielgaballaivu un 6 bruņotus piekrastes sardzes kuģīšus—sakoncentrēja niecīgajā Sventājas zvejnieku ostā, kur šo flotili varēja iznīcināt dažu minūšu laikā.

Latvijas kaŗa flotes bojā eja

Sākoties II Pasaules kaŗam, dienestā iesauca Latvijas kaŗa flotes rezervistus—matrožus un instruktorus. Viņus novietoja Mīnu divīzionā Bolderājā un norīkoja apmācībām. Gar visu Latvijas piekrasti izvietoja Jūras novērošanas dienesta posteņus, apm. 4—5 vīru sastāvā. Šiem posteņiem bija tieši telefona sakari ar Flotes stābu Rīgā. Posteņu uzdevums bija ziņot par kaŗojošo valstu kuģu kustībām Latvijas piekrastes ūdeņos.[104] *Virsaitis* kapt. Anša Mežrozes vadībā atradās pozicijās Liepājas ostā, kur sardzes postenī atradās arī *Varonis* leitnt. Bērziņa va-

dībā.[105] Tāpat kaujas gatavībā bija arī Zemūdeņu divīzions kom. kapt. Hugo Legzdiņa un Mīnu divīzions kapt. Ernesta Barotāja vadībā. Jūras novērošanas dienestu pārzināja kapt. Antons Brūders.[106]

Padomju eskadrai pārņemot Liepājas kara ostu, vētrainā naktī smagi piekrautie latviešu karakuģi un flotes lidmašīnas bija spiesti atstāt savu bazi. 5 hidroplāni kapt. Kārļa Ercuma vadībā laimīgi sasniedza vēl nesagatavoto hidroplānu bazi Ķīšezerā pie Rīgas, bet *Līdaka* pa ceļam bija spiesta paglābties Pāvilostā, *Virsaitis* pievienojās *Imantai* un *Viesturam* Mīnu divīziona bazē Bolderājā, bet zemūdenes novietojās Rīgā Andreja ostā, kur bija izbūvētas pagaidu piestātnes *Ronim, Spīdolai* un *Varonim*. Torpēdu darbnīca ar mašīnēriju, kompresori, agregāti, degvielu tanks un noliktavas ar rezerves daļām palika Liepājā. Zemūdeņu divīziona vīri jutās kā uz ielas izsviesti. Kara flotes personāls bija spiests Liepājā pamest arī visu savu iedzīvi.

Ziemā kuģiem un zemūdenēm jaunajās patvēruma vietās pārbaudīja mašīnas, motorus un torpēdas. Pavasarī vēl pirms kuģniecības sezonas sākuma kuģi bija jāiedoko apakšūdens daļu labošanai un krāsošanai. Tā kā flotes vadība baidījās karakuģus sūtīt uz Liepāju, kur krievi tos viegli varēja internēt, kuģu sagatavošana navigācijas sezonai primitīvos apstākļos Bolderājā bija ārkārtīgi grūta. Zemūdenēm tomēr bija nepieciešams doties uz Liepāju. Pirmā uz Liepāju devās *Spīdola*. Dažu dienu laikā zemūdeni sagatavoja operācijām. Krievi bija laipni, bet viņu laipnība radīja aizdomas, tāpat kā cenšanās zemūdeni aizkavēt; tādēļ 2. jūnijā zemūdene kapt. Kārļa Kalača vadībā klusi izslīdēja no kara ostas un devās uz Rīgu bez krievu atļaujas. Pēc *Spīdolas* uz Liepāju devās *Ronis* kom. kapt. Legzdiņa vadībā, bet šo zemūdeni krievi vairs no Liepājas neizlaida. Kalacis izvairījās *Spīdolu* novest atpakaļ uz Liepāju papildus remontu izdarīšanai.[107] Hidroplānu eskadriļa vasaras apmācības izdarīja Kurzemes vidū Usmas ezerā.[108]

1940. gada 12. jūnijā ar iekšlietu ministra rīkojumu Latvijas pilsoņiem, ārzemniekiem un bezpavalstniekiem bez īpašas atļaujas aizliedza uzturēties Baltijas jūras piekrastes joslā ziemeļaustrumos no Ventas upes grīvas līdz Jaunciema upītei pie Sīkraga, tālāk līdz Puteru ezeram, Trumpas, Stendes, Irbes un Lūžņas upei un noteiktās Ventspils pilsētas daļās. Uzturēšanās atļauja nebija vajadzīga tikai tiem Latvijas pavalstniekiem, kas šajā apgabalā, Dundagas, Ances, Popes un Ventas pagastā bija dzīvojuši kopš 1939. gada 29. oktobŗa, kā arī oficiālām amata personām, kas tur uzturējās dienesta pienākumos. Jāpieņem, ka šos apgabalus gatavojās pārņemt padomju kara flotes un krastu aizsardzības vienības krastu bateriju ierīkošanai Irbes jūras šauruma aizsargāšanai.[109]

Jau dienu pirms Latvijas okupācijas, 1940. gada 16. jūnijā, Latvijas kaŗa flote saņēma pavēli būt kaujas gatavībā, virsūdens kaŗakuģi un zemūdene *Spīdola* uzņēma pilnu kravu munīcijas, mīnu un torpēdu, bet hidroplānu eskadriļa pārlidoja no Usmas ezera uz Ķīšezeru, kur tik labi nomaskējās, ka krievi to nespēja atklāt vairākas dienas.[110]

1940. gada 17. jūnijā Latvijas kaŗa flotei bija daži bīstami momenti. 20. jūlijā par flotes stāba priekšnieku iecēla kapt. Antonu Brūderu, bet jau 27. jūlijā, vēl pirms Latvijas pievienošanas PSRS, uz Latvijas kaŗa flotes kuģiem pacēla Padomju sarkankarogotās Baltijas kaŗa flotes karogus. Kuģu komandas nostādīja uz klājiem karogu apmaiņas ceremonijai. Komandas bija nostādītas parādes stāvoklī arī uz klātesošajiem padomju kaŗakuģiem. Kad uz galvenā krievu kaŗakuģa pacēlās signāls karogu apmaiņai, Latvijas kaŗa flotes karogus nolaida, un to vietā pacēlās Padomju Savienības karogi. Latvijas kaŗa jūrnieki karogu apmaiņā noskatījās asarām acīs. Vēl Latvija pat nebija formāli pievienota Padomju Savienībai, kad tā jau pazaudēja savu kaŗa floti!

Virsaitis kļuva padomju *T—297, Viesturs—T—298* un *Imanta—T—299*. Latvijas neatkarības laikā Latvijas kaŗa flote bija lepnuma simbols latviešu tautai, kas sevišķi izpaudās 18. novembŗa svinībās, kad kaŗa flote noenkurojās pie valsts prezidenta pils Rīgā. Svinību naktī flote bija krāšņi iluminēta. Tagad latviešu kaŗakuģus aizveda uz Liepāju, atskaitot *Varoni,* kas palika Rīgas ostas priekšnieka rīcībā. Latvijas kaŗakuģiem bija stingri noteikts ierindas veids un kurss, ko uzmanīja kāda krievu zemūdene. Izbraucot cauri Irbes jūras šaurumam, eskadrai pievienojās divi padomju iznīcinātāji, kas ievadīja un noslēdza kuģu kīļlīniju. Sāka likvidēt arī Kaŗa flotes stābu. Kuģos sāka darboties latviešu tautības poļitruki (polītiskie aģitātori) Latvijas armijas pulkvežleitnantu tērpos. Viņu pirmais darbs bija iznīcināt lielāko daļu kaŗakuģu bibliotēku grāmatu un rīkot polītiskus semināŗus. Visus rīkojumus un pavēles latviešu kaŗakuģiem tagad parakstīja padomju adm. P. A. Traiņins, kas bija Liepājas bazes komandieris.

Septembrī *Imanta* un *Viesturs* saņēma pavēli pārcelt no Ventspils bazes kādas padomju kaŗaspēka vienības 400 vīrus un kopējos manevros šo vienību kā desantu izcelt Pāvilostā. Pēc tam šī vienība bija atkal jānogādā atpakaļ Ventspilī. Vēlāk Latvijas kaŗakuģiem atkal pavēlēja doties jūrā un rajonā sameklēt kādu nogāzušos krievu lidmašīnu. Bija jau vēls rudens, un tuvojās vakars. Akmeņraga tuvumā latviešu kaŗakuģi iekļuva biezā miglas vālā. Ar krieviem nebija iespējams uzņemt arī radio sakarus, jo viņi latviešu komandieŗus nebija iepazīstinājuši ar savu radio staciju jaunākajiem viļņu gaŗumiem. Līdzīgi Dānijas kaŗa flotei

1943. gada 29. augustā, Latvijas karа flotei tagad radās iespēja vai nu izmukt no okupācijas varas vai jūrniekiem nogremdēt savus karakuģus. Daļa dāņu karakuģu atrada glābiņu Zviedrijā, kamēr citus nogremdēja dāņu komandas, lai tie nepaliktu vācu rokās. Latvijas karа flote vienreizējo izdevību neizmantoja. Krievi visu nakti briesmīgi nervozēja, bet nākamā rītā atviegloti uzelpoja, redzot latviešu karakuģus atgriežamies Liepājā.

Drīz latviešu karakuģiem bija jāpiedalās lielajos Padomju Baltijas karа flotes manevros. Ar galvenajiem spēkiem, kuŗos bija iedalīts arī *Virsaitis,* krievi ,,iebruka'' Somu jūras līcī, bet *Imanta, Viesturs* un kāds krievu karakuģis trenējās demonstrātīva desanta operācijām Sāmsalas ziemeļu piekrastē, netālu no vietas, kur vācieši izcēla desantu 1917. gadā. Jau pašā manevru sākumā krievi sajauca visas iepriekš izstrādātās manevru detaļas. *Imantas* komandierim kapt. Edgaram Mittenbergam piekomandēja divus krievu virsniekus—manevru starpniekus un novērotājus, kas jau manevru sākumā smagi saslima ar jūras slimību un nespēja manevru norisē piedalīties. Pēc manevru beigām krievu karakuģis signālizēja lstviešu mīnu trāleŗiem, lai tie atgriežas Liepājā. Krievu kuģis pats palika Sāmsalas tuvumā. Tagad radās otrreizēja izdevība izbēgt uz ārzemēm. Kapt. Mittenbergs raksta, ka nebūtu bijusi problēma internēties Gotlandē, Zviedrijā, bet latviešiem nebija zināma Zviedrijas nostāja. Zviedri varēja latviešu karа jūrniekus izdot padomju iestādēm, bez tam karа jūrnieku Latvijā palikušās ģimenes būtu pakļautas boļševiku terroram. Karakuģi atgriezās Liepājā. Starplaikā jau bija atlaists viss Latvijas karа flotes stābs un Zemūdeņu divīziona personāls, zemūdenēs atstājot tikai pa vienam latviešu instruktoram. *Imantas* virsnieki kuģa komandieŗa kajītē slepus nosvinēja Latvijas valsts dibināšanas atceri 18. novembrī. 1941. gada 14. jūnija padomju organizēto masveida deportāciju viļņa upuŗu vidū bija arī admirālis Spāde un citi flotes virsnieki, bet vienu virsnieku nošāva.[111]

Vācu un padomju karam sākoties, 1941. gada 22. jūnijā *Virsaitis, Viesturs* un *Imanta* devās jūrā mīnēt Irbes jūras šaurumu un pieejas Rīgas jūras līcim. Agrākās pieredzes dēļ šie kuģi bija vispiemērotākie šāda uzdevuma veikšanai. Kuģos gan bija vairs tikai nedaudzi latviešu flotes virsnieki un jūrnieki. 24./25. jūnijā krievu flotes bazes Liepājā komandieris kapt. Kļavenskijs pavēlēja saspridzināt tur atrodošās latviešu zemūdenes *Roni* un *Spīdolu,* četras padomju zemūdenes *M—71, M—30, M—83* un *S—1,* iznīcinātāju *Lenin* un ledlauzi *Silač,* kas visi atradās Tosmārē labojumu veikšanai. Vācu lidmašīnas bija sagrāvušas eļļas tvertnes, un degošā eļļa pa ostu tuvojās šiem kuģiem. 27. jūnijā *Vir-*

saitis, Viesturs un *Imanta* pavadīja tirdzniecības kuģus no Rīgas uz Igauniju.

Virsaiti vēl komandēja latviešu kapt. Ansis Mežroze. Viņa komandā bija latviešu leitnanti Leonīds Stūre, N. Ķirts un 3—4 latviešu instruktori. Pārējie bija padomju karaļa jūrnieki. Pie Sāmsalas bijušais Latvijas karaļa flotes flagkuģis notrieca kādu vācu iznīcinātāju, pēc kam devās bīstamā braucienā pa vācu kontrolēto Baltijas jūru uz Dancigu, kuŗas priekšā izlika mīnas. Pēc tam *Virsaitis* pavadīja tirdzniecības kuģus kā sargkuģis un izlika jaunas mīnas Irbes jūras šaurumā, Tallinas ostā notrieca vēl kādu vācu lidmašīnu, pēc kam uzsāka cīņu ar 7 vācu lidmašīnu grupu, notriecot vēl vienu vācu lidmašīnu—bumbvedi. 1941. gada novembrī *Virsaitis* ar savu zenītartileriju piedalījās Ļeņingradas aizsardzībā, pēc kam atbalstīja Hangē flotes bazes evakuāciju no Somijas uz Ļeņingradu. Kuģim izdevās nogremdēt kādu vācu zemūdeni un vācu desanta liellaivu. 2./3. decembŗa naktī Virsaitis iekļuva vācu mīnu aizsprostā un gāja bojā, uzskrienot mīnai vai vācu raidītai torpēdai Hangē apkaimē. Visa komanda izglābās. Jāšaubās, vai kāds cits tik nelielu apmēru un vāji bruņots karakuģis jūras karaļa vēsturē ir varējis demonstrēt tik lepnus panākumus kā mazais Latvijas karaļa flotes flagkuģis *Virsaitis*.

Imantu karaļa laikā komandēja latviešu kapt. Lasis. Komandā vēl atradās latviešu vltn. Hartmanis un 2—3 latviešu instruktori. Kuģis gāja bojā 1941. gada 1. jūlijā mīnu izlikšanas operācijā Monzundā, kur tas uzskrēja pašu krievu agrāk izliktai mīnai. Izglābās tikai viens latviešu karaļa jūrnieks. *Viesturu* sākumā komandēja latviešu kapt. Kārlis Turovskis, un tā komandā vēl bija latviešu vltn. Alksnis un 2—3 latviešu instruktori. *Arī Viestura* zenītlielgabals 1941. gadā notrieca kādu vācu lidmašīnu. Kuģis līdz karaļa beigām pavadīja laiku cīņās Somu jūras līcī. 1941. gadā arī *Varonis* (ar jaunu vārdu—*Pärnu*) kļuva mīnas upuris.

Ledlauzi *Krišjāni Valdemāru* 28. un 30. jūnijā 1941. gadā smagi sabojāja vācu aviācijas bumbas, bet kuģis vēl paspēja 1. jūlijā nokļūt līdz Ļeņingradai. Kaujas uzdevumi bija arī mazajiem ledlaužiem *Lāčplēsim* un *Mednim* (būvēts 1893. g., 83 tonnu), kas pavadīja krievu kreiseri *Kirov* cauri Monzundam un atradās nepārtrauktās cīņās no 1941. gada 23.-30. jūnijam. Pēc tam *Lāčplēsis* gandrīz veselu mēnesi veica dažādus sarežģītus uzdevumus, atbalstot padomju garnizonus Sāmsalā un citās Igaunijas archipelaga salās. 22. jūlijā kuģim uzbruka vācu 3. ātrlaivu flotiles vieglās vienības un *Lāčplēsi* nogremdēja Sāmsalas tuvumā pie Kūresāres. 1942. gadā vācieši *Lāčplēsi* izcēla un atkal aktīvizēja. 1945. gadā kuģis ar bēgļiem nokļuva Zviedrijā, bet zviedri kuģi nodeva Padomju Savienībai. Vēl 1941. gadā bojā aizgāja *Artilerists* (kapt. E. Zālītis), arī

kaujas apstākļos. Kaŗa vētrās izglābās *Hidrografs*, kas padomju flotes sarakstos figurēja vēl 1956. gadā.[112]

Latvijas kaŗa flote, kas Latvijas valstij un latviešu tautai bija prasījusi lielus materiālus upurus un bija tautai liels sajūsmas un lepnuma objekts, bija domāta Latvijas neatkarības un neitrālitātes aizsardzībai, bet gāja bojā citas varas interesēs lielvalstu savstarpējos konfliktos.

---

[1]Biļķins, *Kursa un kuršu cīņas*, 9—11, 13, 16—17, 21—30, 33—35, 39—43; Spekke, *History*, 85—88; Dunsdorfs, *Mūžīgais latviešu kaŗavīrs*, 66—69.

[2]Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā*, 65 un *passim*.

[3]*Es viņu pazīstu*, 455.

[4]Andersons, ,,Latviešu lielgaballaivu bataljoni'', 58—63.

[5]Andersons, *Latvijas vēsture*, 16—17, 633; *Krasta artilerijas pulks*, 160—62, 171, 174—75, 180—82, 185—86.

[6]Red. Jürg Meister, Ms. (Zürich, Šveicē) un intervija, 1971. g. 18.—19. jūn.

[7]Ibid.; Andersons, *Latvijas vēsture*, 405, 435, 440, 634; Valdis Bērziņš, 88—89, 109, 197; Samsons, 79.

[8]Inž. Artūrs Ozols, vēstule 1964. g. 6. janv.

[9]*Es viņu pazīstu*, 450.

[10]*Jaunākās Ziņas*, nr. 262 (1948. g. 17. nov.)—Vilis Lācis, ,,Leģendārais brīvības un uzvaras kuģis''; Andersons, *Latvijas vēsture*, 447—50,485, 506; Aleksandra Plensnera raksti—*Laiks*, XIX, nr. 81 (1814), 1967. g. 11. okt.; XX, nr. 100 (1936), 1968. g. 14. dec.; Inž. Arturs Ozols, vēstules 1962. g. 6. janv., 1964. g. 6. janv.

[11]*L.M.E.*,I, 354; Andersons, *Latvijas vēsture*, 554; Seskis, 386—89; Inž. Arturs Ozols, vēstules 1962. g. 6. janv., 1964. g. 6. janv.; *Dzimtenes Balss*, nr. 14 (1065), 1968. g. 5. apr.

[12]Miller, *Diary*, IV, 219—21.

[13]*Jane's Fighting Ships, 1921*, 425.

[14]Andersons, *Latvijas vēsture*, 583—Latvija ieguva vienīgi 6 lielus jūras tvaikoņus, 2 velkoņus, 3 upju ledlaužus un dažus mazākus kuģīšus.

[15]*P.R.O., F.O.*, 371—3632, 178573, 190040, 192553, 197116, 196452, 20506; Latvijas armijas virspavēlnieks, nr. 0127/9; Latvijas ārlietu ministrija, nr. P.89/0355.

[16]*L.C.K.*, Kaste nr. 86—Armijas virspavēlnieka pavēle, nr. 10, 1919. 27. jūl.; Rūdolfa Andersona archīvs.

[17]*Latvija 10 gados*, 131 (Ģen. Eduards Kalniņš); Andersons, *Latvijas vēsture*, 553.

[18]*L.C.K.*, Kaste nr. 86—Armijas virspavēlnieka pavēle, nr. 27, 1920. g. 15. feb.; Kalējs, 149—50.

[19]*L.C.K.*, Kaste nr. 86—Armijas virspavēlnieka pavēle, nr. 21, nr. 22,1919. g. 9., 10. aug.

[20]Ibid., nr. 44, 47, 1919. g. 17., 20. sept.

[21]*P.R.O., F.O.* 371—3626, 141708, 142220, 143102, 156590; Andersons, *Latvijas vēsture*, 527,530,531,535,634.

[22]*Es viņu pazīstu*, 450; Parquet, 294—96.

[23] *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas virspavēlnieka pavēle, nr. 30, 32, 109, 1920. g. 21., 26. feb., 14. aug.

[24] Ibid., nr. 42, 1920. g. 8. martā.

[25] Ibid., 1920. g. 12. apr.

[26] Ibid., nr. 109, 1920. g. 14. jūl.

[27] Ibid., nr. 112, 1920. g. 19. jūl.

[28] Parquet, 296; Inž. Arturs Ozols, vēstule, 1964. g. 6. janv.

[29] *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas virspavēlnieka pavēle, nr. 103, 146, 1920. g. 30. jūn., 23. sept.

[30] Ibid., nr. 74, 88, 146, 1920. g. 25. feb., 22. maijā, 23. sept.

[31] Jānis Zariņš, XVI, nr. 1 (46), 95—96.

[32] *N.A.*, R.G. 165, 2733—10/2; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1 (46), 96—97.

[33] *A.A.*, T—120, ser. K2354—55, spole 5776, K668482—83; *N.A., R.G. 165, 2733—36; Jane's Fighting Ships, 1921,* 425.

[34] *Latvija 10 gados,* 131.

[35] *A.A.*, T—120, ser. K 2354—55, sp. 5776, K668486; *N.A.*, R.G. 165, 2733—6; Leits, *Buržuāziskā Latvija,* 111.

[36] Jānis Zariņš, XVI, nr. 1 (46), 97; Karlsons, 327—29; *Latvija 10 gados,* 131; *L.C.K.*, kaste nr. 85, Kaŗa ministra pavēle, nr. 34, 1920. g. 26. aug.—flotes gada svētki bija noteikti 20. augustā; *N.A.*, R.G. 84, 860.P.415/7; Weyer, *1940,* 124—25.

[37] *N.A.*, R.G. 84, 860.P.415/7; *Latvija 10 gados,*131.

[38] *L.C.K.*, kaste nr. 86, Armijas komandieŗa pavēle nr. 86, 1920. g. 22. maijā; nr. 3, 1927. g. 22. feb.; *N.A.*, R.G. 84, 860.P.415/7; *Latvijas armija 20 gados,* 288; Slaucītājs, 91—92; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1969. g. 15. jan., 1971. g. 23. feb.

[39] *N.A.*, R.G. 165, 2733—38; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1967. g. 20. martā, 1969. g. 15. jan., 1971. g. 23. feb.

[40] *Krasta artilerijas pulks,* 14; Kapt. Roberts Riks, vēstule 1960. g. 16. dec.; Weyer, *1940,* 127.

[41] Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 97; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 150; Lt. Karl Lautenschläger, Ph.D., informācija 1973.g. 15. apr.

[42] *Latvija 10 gados,* 132, 237; *A.A.*, T—120, ser. K 250—53, sp. 3883, K076604.

[43] *N.A.*, R.G. 84, 860.N.00/27; *Rigasche Rundschau,* 1923. g. 31. jan.

[44] *P.R.O., F.O.* 371—9273, N8682/8682/59; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 97.

[45] *I Saeima,* 4. ses., 16. sēde, 1924. g. 11. martā, 515—44, 873; *V.V.*, nr. 90 (1924. g. 19. apr. (; *Likumu un valdības rīkojumu krājums,* VII, 1924. g. 20. apr.; *Latvija 10 gados,* 116; *N.A.*, R.G. 165, 2733—6; *A.A.*, T—120, ser. K 2354—55, sp. 5776, K668482; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1 97—99; *Jaunākās Ziņas,* nr. 217, 237, 244, 1924. g. 20. sep., 21. okt., 25. okt.; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 184—85, 210—11.

[46] *P.R.O., F.O.* 371—11733, N566/566/59 (1926. g. 25. jan.).

[47] *Likumu un valdības rīkojumu krājums,* nr. 17, 367—69 (1922. g. 13. sep.).

[48] *Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums,* nr. 1 (1923. g. 30. jan.); Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 97; *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle, nr. 5 (1928. g. 10. feb.).

[49] *I Saeima,* Ārk. ses., 1924. g. 11. nov., 429—30; 6. ses., 4. sēde, 132—40, 1925. g. 17. okt.

[50] *II Saeima,* 5. ses., 4. sēde, 143—44, 147, 1927. g. 28. jūn.

[51] *Latvija 10 gados,* 116.

[52] *A.A.*, T—120, ser. K 2354—55, sp. 5776, K668488.

[53] *L.S. Stokholmā,* kaste nr. 3, R.34/25—2550 (1925. g. 20. jan.).

[54] *P.R.O., F.O.* 371—10976, N3401/3489/59, 1924. g. 18., 19. apr.; *Jaunākās Ziņas,* nr. 244, 1924. g. 25. okt.; *Latvija 10 gados,* 116; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1 (46), 97—99; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 210.

[55] *N.A.*, R.G. 165, 2733—8; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 99.

[56] *N.A.*, R.G. 165, 2621—53/5, 53/6; 10641—355/5; *P.R.O., F.O.* 371—17181, N658/527/59—1932. g. flotē bija 47 virsnieki, 1 kadets, 200 instruktori un 122 jūrnieki; *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 18 (1926. g. 22. maijā).

[57] *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 19 (1926. g. 31. maijā).

[58] Ibid., nr. 19, 31, 1926. g. 31. maijā, 31. jūl.

[59] Ibid., nr. 30, 1926. g. 14. jūl.; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 99.

[60] *N.A.*, R.G. 165, 2733—6/2, 6/4; Weyer, *1940,* 124—25; Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 99—100; XVII, nr. 1, 64, 66.

[61] *N.A.*, R.G. 165, 2733—6 (1925. g. 17. martā); 2733—6/8 (1928.g. 29.jūn.); *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 29 (1925. g. 20. jūn.); nr. 12 (1926. g. 19. maijā); Jānis Zariņš, XVI, nr. 1, 99; XVII, nr. 1, 63; Kapt. Roberts Riks, vēstules 1968. g. 14. un 24. sept.

[62] Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1962. g. 16. janv., 26. aug.; 1967. g. 20. feb.; Kapt. Roberts Riks, vēstule 1960. g. 15. dec.

[63] *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 23 (1938. g. 22. dec.); Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1962. g. 26. aug.

[64] *N.A.*, R.G. 165, J 2733—9/2; Andersons, *Latvijas vēsture,* 17—18, 38, 49—51, 456.

[65] Jānis Zariņš, XVII, nr. 2, 73.

[66] Ibid., XVI, nr. 1, 100—101; nr. 3, 72—76; Weyer, *1940,* 124—26; *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 8 (1927. g. 24. maijā);*N.A.*, R.G. 165, 2733—6/5, 6/6; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1962. g. 26. aug.

[67] *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 121 (1923. g. 3. sep.); kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 26 (1923. g. 21. aug.); *N.A.*, R.G. 84, 860.P.415/7.

[68] L.C.K., kaste nr. 85— Kaŗa ministra pavēle nr. 21 (1924. g. 21. maijā).

[69] *N.A.*, R.G. 165, 2775—2/2, 10/2, 3/11; Jānis Zariņš, XVI, nr. 3, 76.

[70] *N.A.*, R.G. 165, 2775—10/2; R.G. 84, 860.P.415/Navy/7; *P.R.O., F.O.* 17181, N554/1013/59;—N658/527/59—1932. g. divīzionā bija 16 virsnieki, 32 instruktori, 54 jūrnieki, 4 izlūku un 4 apmācības lidmašīnas; Weyer, *1940,* 393; *Jūrnieks,* nr. 8 (1938. g. aug.), 358; Jānis Zariņš, XVI, nr. 3, 76; Kapt. Kārlis Ercums, vēstule 1968. g. nov.

[71] *Jūrnieks,* 263 (1933. g. maijā); Heinrichs Goldmanis, intervija 1972. g. 1. jūl.; vēstule 1972. g. 15. jūl.

[72] Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; *Latvijas darbinieku galerija,* 120.

[73] *L.C.K.*, kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 23 (1927. g. 21. dec.); *III Saeima,* 6. ses. 1933. g. 4. jūl.; *Sociāldemokrats,* nr. 49 (1927. g. 2. martā);*P.R.O., F.O.* 371—N5919/5919/59 (1927. g.); *N.A.*, R.G. 165, 2733—10/2.

[74] *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 6 (1930. g. 5. martā); *P.R.O., F.O.* 371—18237, N626/626/59 (1934. g. 23. jan.); Heinrichs Goldmanis, vēstule 1972. g. 15. jūl.; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 26. maijā.

[75] *P.R.O., F.O.* 371—13982, N215/31/59; N1817/1817/59; N1490/1648/59 (1929. g. 11. jan., 2., 4., 8. martā; 1930. g. 12. martā); *N.A.*, R.G. 165, 2733—6/9; Latviešu Jūrniecības vēstures archīvi Hamburgā; Kapt. Ārvalds M. Kalniņš, vēstule 1972. g. 16. aug.; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970 g. 25. apr.

[76] *A.A.*, T—120, ser. K 250—53, sp. 3883, K076577, 81, 86—87; K076598—608; K076600—608; ser. K 2331—35, sp. 5770, K664135—40; Jānis Zariņš, XVII, nr. 1, 66.

[77] *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 22 (1930. g. 5. sep.); kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 5a (1927. g. 9. aug.); Jānis Zariņš, XVII, nr. 1, 66—67, 68—70; Heinrichs Goldmanis, vēstule 1972. g. 15. jūl.

[78] *N.A.*, R.G. 84, 860./P.415, Navy 6/7/8; 860.I.31860.P.31 ; *P.R.O., F.O.* 371—15540, N1013/1013/59 (1931. g. 27. jan.); Latvijas ārlietu ministrija, N.0/848.00.M/80sep./4774—Austrumu nod. vad. Jānis Seskis (1931. g. 24. feb.); Red. Jurg Meister, vēstule 1974. g. 23. jan.; Pēc citas informācijas viens no zviedru bruņu kuģiem bija *Drottning Victoria* un viens no angļu kreiseriem—*Suffolk*.

[79] Jānis Zariņš, XVII, nr. 1, 66; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; Slaucītājs, 93—94.

[80] *P.R.O., F.O.* 371—15540, N1013/1013/59 (1931. g. 27. jūn.); *N.A.*, 84. 860.P.I.31; 860.P.33601; *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 18 (1930. g. 8. jūl.); nr. 17, 18 (1931. g. aug., sept.); Jānis Zariņš, XVII, nr. 3, 78; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1962. g. 19.feb.; Heinrichs Goldmanis, vēstule 1972. g. 15. jūl. 1930. gadā manevros piedalījās tikai *Virsaitis, Imanta, Viesturs* un flotes lidmašīnas nr. *10, 18* un *21*.

[81] *P.R.O., F.O.* 371—N6841/274/59 (1931. g.); *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 23 (1931. g. 2. okt.); *Jūrnieks*, nr. 12 (1938. g. dec.), 519; Jānis Zariņš, XVII, nr. 3, 78; XVIII, nr. 1, 88; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1969. g. 15. jan.

[82] *P.R.O., F.O.* 371—16263, N5/5/59 (1931. g. 18. dec.); Jānis Zariņš, XVIII, nr. 1, 88—89; XVII, nr. 1, 67; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1962. g. 19. feb., 1969. g. 15. janv.; Kapt. Kārlis Kalacis, 1970. g. 25. apr.; Slaucītājs, 92—93.

[83] *P.R.O., F.O.* 371—18280, N74/74/63 (1934. g. 29. dec.).

[84] Ibid., 19400—N845/845/59 (1935. g. 30. jan.).

[85] *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 22 (1935. g. 9. sep.); kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 16 (1928. g. 14. maijā); Jānis Zariņš, XVIII, nr. 2, 92; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1962. g. 19. feb., 24. jūn.; 1967. g. 20. martā.

[86] *L.C.K.*, kaste nr. 85—Kaŗa ministra pavēle nr. 22 (1935. g. 9. sep.); *N.A.*, R.G. 84, 860.P.3360m; Jānis Zariņš, XVIII, nr. 2, 90—91.

[87] Red. Jurg Meister, vēstule 1974. g. 23. jan.

[88] Kom. kapt. Povilas Labanauskas, vēstules 1970. g. 10., 28. dec.; 1971. g. 22. apr., 18. aug.

[89] *Kaŗavīra rokas grāmata*, 142—143; *Jūrnieks*, nr. 8 (1938. g. aug.), 329—32; *L.E.*, III, 2336—37.

[90] L.C.K., kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle, nr. 1 (1939. g. 21. jan.).

[91] Jānis Zariņš, XVIII, nr. 1, 88; nr. 2, 91; Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1962. g. 19. feb.

[92] Jānis Zariņš, XVIII, nr. 2, 91—92.

[93] *Feldmanis*, 148 (Bruno Albāts).

[94]P.R.O., F.O. 371—21061, N903/1192/59; 22229, N329/329/59; 22230, N4174/479/59; 23606, N604/604/59; Anderson, *Militārische Situation,* 141, 147; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; Ģen. Stasys Raštikis, vēstules 1959. g. 12. apr., 1963. g. 4. jan.; intervija 1959. g. 12. jūn.; Kapt. Roberts Riks, vēstule 1960. g. 16. dec. (pulkv.-ltn. Dr. R. Liepiņa informācija).

[95]Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstules 1962. g. 19. feb., 24. apr.; Kapt. Roberts Riks, vēstule 1960. g. 16. dec. (plkv.-ltn. Dr. R. Liepiņa informācija).

[96]Alfrēds Valdmanis, vēstule 1963. g. 15. feb.; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 197—98.

[97]*III Saeima,* 5.ses., 37.sēde, 1930.g. 16.apr., 1266.kol.; *P.R.O.F.O.* 371—15540, N1013/1013/59 (1931. g. 27. jan.); Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1967. g. 26. feb.

[98]Weyer, *1940,* 127; Latviešu jūrniecības vēstures archīvi Hamburgā.

[99]Kapt. Voldemārs Orle, vēstule 1968. g. 12. okt.; Weyer, *1940,* 126.

[100]*Jaunākās Ziņas,* 1939. g. 3. sept.; *Jūrnieks,* nr. 8 (1939), 361.

[101]*Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 365—68; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 142—43.

[102]Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962. g. 28. aug.; Bij. ministrs Alfrēds Bērziņš, vēstule 1963. g. 18. feb.

[103]*Trešais gads,* 13; Žagars, nr. 30 (1185), 1970. g. 24. jūl.; Likerts, 102.

[104]Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; T., 34.

[105]T., 34.

[106]Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; T., 35; Kapt. Edgars Mittenbergs, 1968. g. 24. apr. vēstule; Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā.*

[107]Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; T., 36; Kapt. Kārlis Ercums, vēstule 1968. g. nov.

[108]Kapt. Kārlis Ercums, vēstule 1968. g. nov.

[109]Lic. fil. Jāņa Zalcmaņa archīvs—*Brīvā Zeme,* nr. 131, 1940. g. 13. jūn.

[110]Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.; Kapt. Kārlis Ercums, vēstule 1968. g. nov.

[111]Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1968. g. 24. apr.; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 25. apr.

[112]L.C.K., kaste nr. 86—Armijas komandieŗa pavēle nr. 21 (1940. g. 25. jūl.); Kapt. Edgars Mittenbergs, vēstule 1968. g. 24. apr.; Red. Jūrg Meister, vēstules 1969. g. 24. apr.; 1970. g. 21. aug.; Meister, *The Soviet Navy,* II, 13—14, 63—64, 148; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara,* 502; *L.E.,* I, 643 (Edg. Andersons); *Borba za Sovetskiju Pribaltiku,* I, 82, 86, 136; T., 36; *Borba latiškogo naroda,* 105, 131, 143—45 — izcilu varonību jūras kaujās demonstrējuši Latvijas kaŗa flotes jūrnieki V. Āre, A. Krastiņš, N. Ķirts, A. Mežroze, M. Vidzemnieks un E. Zālītis.

BALTIJAS VALSTU KAĻA FLOTES

Latvijas Atbrīvošanas kaļa laika kaļa flotes vienības:
(Padomju Latvijas 1919.g. un Latvijas republikas 1919.—20.g. vienības)

Vārds	Gads	Tonnāža		Gaļ.	Pl.	Iegr.	ZS	Ātr.
		bruto	neto		metros			j.j.
Akots	1913	35,5	7,8					
Aleksandrs	1899	50	37,1	19,2	5		120	8
Alfa	1906	35		16,5	4,1	1,3	115	9,5
Baltija I	1912	45,7	7,4	19,9	4,9		226	7
Baltija II	1912	31,2		17,1	3,6	2,1	100	9
Cēzars		33	4,5	18	4		120	9
Faktor (vēl. *Griff*)	1910	23,3		15,5	3	2	100	7,5
Gauja (vēl. *Komet*)	1872	23,5		14,7	3,5	1,6	60	8
Herman (vēl. *Malta*)	1890	951	519				1000	
Hermes (vēl. *Daugava*)	1888	8,8		11	2,7	1,2	32	
Inženieris		56,8		21,4	4,1		100	7,5
Jānis	1909	24,2	5,1	16,4	3,4	1,8	72	10
Katerina (Jekaterina)	1890			14,4	3		64	7
Kodimo	1896	23,8	5	16,6	3,4	1,7	50	7
Kondor	1896	122	52,8	38,5	5,8	2,2	150	
Lebed (vēl. *Gulbis*)	(1924)			17,4	2,4	0,5	90	
Leonid	1899	22,1	5,5	16,6	3,2	1,6	80	8,2
Lielupe	1900	72,2	18,1	22,9	5,1	2,2	210	8
M	1900	70,8	30,4	23,4	5,2	2,3	150	
Maiga	1913	182,3	87	43,2	6,4	2,4	100	
Nadežda (vēl. *Cerība*)	1914			17,1	2,2	1,5	100	9
Neubad (vēl. *Neibāde*)	1906	95						
O	1913	73,1	38,4	25,2	5,5	2,3	113	
Oskars	1897	32		15,7	4	1,8	32	7
P	1913	73,1	38,4	25,2	5,5	2,3	113	
Parat (vēl. *Gustavs*)	1883	24,2	6,1	17,5	3,3	2,2	100	9
Pavel	1896	16		16	3,2	1,3	60	
R	1913	73,1	38,4	25,2	5,5	2,3	113	
S	1913	73,1	38,4	25,2	5,5	2,3	113	
Saratov (ex- *Leopold II*)	1888	1679	996	79,4	10,4			
Sekunda	(1924)	75	45	29	5,3	2	50	
Vera (vēl. *Daugava*)	1891	1429	748	83,4	12	5	600	
Vilma	1906	95	40	27,2	5,8	2,4	75	
Volemus	1897	24,2	6,1	16,3	3,3	2	80	6
Weichsel	1918	284	33,6	42,1	7,7	4,5	600	

Latvijas Republikas kara flotes vienības un palīgkuģi:

Lielgaballaiva — mīnu līcējs (kara flotes flagkuģis):

Virsaitis (vācu ***M 68***, 1916—25.7.1917., Neptun Werft, Rostokā, nogrimis 29.10. 1917., izcelts 1921., 1940. — padomju ***T-297***) — 525 tonnu, 16 m st., 2—86 mm Škoda zen. lielg., 2—57 mm Hotchkis lielg., 4 ložm., 30 mīnas, 2000 j.j. darb. radiuss (14 m st.), 160 t. ogļu, 1850 ZS Schulz tvaika mašīna, 2 skrūves, 56 m g., 7,4 m pl., 2,2 m iegr., 66—69 vīri.

Mīnu traleri — aizžogotāji:

Imanta (1925—11.8.1926., Ch. Augustin Normand, Havrā, 1940. — padomju ***T-299***) un ***Viesturs*** (1925—27.5.1926. — Chantiers Dubigeon, Ch. Loire, Nantē, 1940. — padomju ***T-298***) — Normand tipa, 256 tonnu, 14 m st., 1—75 mm zen. lielg., 4 ložm., 30 mīnas, 2 tvaika mašīnas = 750 ZS, 1100 j.j. radiuss (10 m st.), 30 tonnas ogļu, 2 skrūves, 49 m g., 6,5 m pl., 1,5 m iegr., 39 vīri (4 virsn.).

Zemūdenes:

Ronis (1925—1.7.1926., At. & Ch. de la Loire, Nantē) un ***Spīdola*** (1925—6.10.1926., Ch. Augustin Normand, Havrā) — Loire Simonet tipa, 395 tonnu virs ūdens, 524 t. iegrimē, 14—17,5 m st., virs ūdens, 8—9 m st. iegrimē, 1—75 mm zen. lielg., 2 ložm., 6—450 mm Whitehead torpēdu aparāti — 2 stacionāri priekšā, 4 grozāmi aizmugurē, 1 torp. rezervē, periskopa dziļuma (10 m) ienires ātrums 37 sek., 2000 j.j. darb. radiuss (10 m st.), 85 j.j. radiuss zemūdens (9 m st.), 51 m dziļuma robeža, 19 t. degvielu, 2 Sulzer dīzeļi = 1300 ZS, 2 Simonet elektr. motori = 700 ZS, 2 skrūves, 3 periskopi, 55 m g., 4,8 m pl., 3,9 m pelde, 27—32 vīri (3 virsn.).

Zemūdeņu bazes kuģis:

Varonis (1907/1908, vācu ***Passat***) — 250 tonnu, 10 m st., 450 ZS, 29,1 m g., 6,5 m pl., 3,6 m iegr., 12 vīri (1 virsnieks), agrāk ledlauzis.

Palīgkuģi:

Brīnums (1925, Rīgā) — 65 ZS, 8 m st., 3 vīri — zemūdeņu mērķu laiva — kuteris.

Līdaka (1917, vācu motortorpēdlaiva ***Bodo***, vēlāk Robežsargu brigādes kuģis ***Bulta***) — 2 ložm., 3 aviācijas motori = 1800 ZS, 30 — 35 m st., — jūras aviācijas palīgkuģis.

Mīna — 25 ZS, tvaika kuteris, mīnu divīziona palīgkuģis.

Artilerists (1910, krievu ***Čaika***, vēlāk ***T*** līdz 1923.g.) — 45 tonnu, vieta 1 lielg., 9 m st., 350 ZS, 22,7 m g., 5,3 m pl., 2,6 m iegr., 8 vīri (1 virsnieks) — artilerijas tenderis, krasta artilerijas palīgkuģis.

Šrapnelis (agr. ***A 15***) — 12 ZS (kopš 1933.g. 50 ZS) — krasta artilerijas sakaru un desanta jūras motorlaiva.

Granāta (agr. ***A 16***) — 28 ZS (kopš 1933.g. 50 ZS) — krasta artilerijas sakaru un desanta jūras motorlaiva.

Admirāļa jachtas:

Kometa (agr. ***Komet***) — 18 ZS, 2 vīri, sakaru dienesta motorlaiva.

Spulga (agr. ***Gauja***) — 12,7 ZS, motorlaiva.

Auseklis (1908, ***Vilnis***, 1933) — buru jachta, treniņa kuģis, 108 kv.m buru laukums, 14,8 m g., 3,3 m pl., 2 m iegr., 8 vīri.

Robežapsardzības kuģis:

Sams (1929,Tallinā, pārbūv. 1933) — 13,3 m g., 3,4 m pl.

Hidrografijas dienesta kuģis:

Hidrografs (agr. Weichsel, J.W. Klawitzer, Dancigā, 1917/1918) — 285 br.r.t., 34 n.r.t., 600 d.w.t., 10 m st., 600 ZS, 38,5 m g., 7,1 m pl., 4,1 m iegr., 15 vīri.

Ledlauži:

Krišjānis Valdemārs (1923/1925, Wm. Beardmore Co., Dalmuirā, Skotijā) — 2750 br.r.t., 1932 n.r.t., 14,4 m st. (3 m st. ledus apstākļos), 2 virzuļu mašīnas (3600 + 1570 ZS) = 5170 ZS, 25 mm bruņas ūdenslīnijā, 350 t. ogļu, 60 m g., 17,1 m pl., 6,7 m iegr., 55 vīri.

Lāčplēsis (1914, krievu *Matros,* Sandvikens Skeppd., Helsinkos) — 253 br.r.t., 580 ZS, 31,2 m g., 6,7 m pl., 4,5 m iegr., 11 m st.

Pērkons (1895) — 485 tonnu, 80 ZS, 42,5 m g., 11,8 m pl., 5,9 m iegr.

Zibens (1915) — 104 tonnu, 300 ZS, 23,1 m g., 6,6 m pl., 1,8 m iegr., 9 m st.

Aizsargu kuģi:

Dzintarkrasts (1870., A/B Motala, Gēteborgā, Tessin, Teodors) — 108 br.r. tonnu, 44 n. tonnu, 90 ZS, 29 m g., 5,6 m pl., 3 m iegr.

Aizsargs (1939) — 17 m g., 9 m st., līdz 100 personu, motorjachta.

Jūrskolas kuģis:

Jūrnieks (1904., K. Skaaluren, Hardangerā, *Ideal, Senta, Lachs*), 1927.g. skolas kuģis — 143 br., 76 n.reģ. tonnu, 29,6 m g., 6,9 m pl., 3,3 m iegr., 60 ZS, 28 studenti.

Ostas valžu un muitas kuģi:

Rīgas ostā:

Ārija — 9,1 tonnu, 11,6 m g., 2,6 m pl., 1,3 m iegr., 10ZS;

Brencis;

Ērglis — ātrlaiva;

Indulis — 8,2 br.r. tonnu, 13 m g., 2,5 m pl., 1,4 m iegr., 25 ZS, 7 m st.;

Inženieris — 57 tonnu, 21,4 m g., 4,1 m pl., 190 ZS, 7,5 m st.;

Ķencis — 16,5 tonnu, 16,6 m g., 2 m pl., 0,6 m iegr., 39 ZS, 7 m st.;

Līgo (1900) — 12,6 tonnu, 13,8 m g., 2,8 m pl., 1,3 m iegr., 40 ZS, 8 m st.;

Ods;

Pīkols (agr. *Frey*) — 17,3 m g., 4,4 m pl., 2,6 m iegr., 110 ZS, 8 m st.;

Staburags — 28,1 tonnu, 17,1 m g., 3,3 m pl., 1,6 m iegr., 70 ZS, 9 m st.;

Trimpus — 33,8 tonnu, 18 m g., 3,9 m pl., 2,1 m iegr., 105 ZS, 10 m st.;

Žvingulis;

Liepājas ostā:

Austra (1915) — 150 br., 37,5 netto r. tonnu, 25,1 m g., 5,8 m pl., 2,4 m iegr., 216 ZS, 9 m st.;

Bārtava (1895) — 29,2 tonnu, 17,8 m g., 3,5 m pl., 1,5 m iegr., 65 ZS, 7 m st.;

Lasmanis (1891) — 70,2 br., 31,5 netto r. tonnu, 21,5 m g., 5,3 m pl., 2,4 m iegr., 160 ZS, 10 m st.;

Līdaka (1900) — 72,1 br., 18 n.r. tonnu, 22,8 m g., 5 m pl., 2,1 m iegr., 210 ZS, 8 m st.;

Līva (1914) — 120 br., 30 n. reg. tonnu, 30,2 m g., 5 m pl., 2,4 m iegr., 250 ZS, 10 m st.;

Palīgs (1901) — 10,8 br. reg. tonnu, 10,5 m g., 2,7 m pl., 32 ZS, 6 m st.

Ventspils ostā:

Rota (1904) — 87,8 tonnu, 24,4 m g., 5,8 m pl., 2,5 m iegr., 300 ZS, 9 m st., glābšanas kuģis;

Venta (1904) — 24,8 tonnu, 15,7 m g., 3,6 m pl., 1,5 m iegr., 75 ZS, 7 m st.

Jūras prāmis:

V.K.P.2 — 150 tonnu.

Kaŗa flotei paredzētas, bet nepieņemtas vienības:

Hussard (1908., Chantiers de la Loire, Havrā) — torpēdlaivu iznīcinātājs, 470 ZS, 6—65 mm lielg., 3—450 mm torp. aparāti, 7800 ZS, 28 m st., 65,8 m g., 6,5 m pl., 2,4 m iegr., 67—72 vīri;

Auseklis (1914.g., agr. *Hochland*) — 1309 br., 720 n. reg. tonnu, 900 ZS, 75,3 m g., 13 m pl., 5,6 m iegr., zemūdeņu baze.

Flotes būvprogramma:

Prezidenta jachta — mīnu kuģis *Kārlis Ulmanis* (?) — 3000 tonnu;

2—4 zemūdenes;

vairākas motortorpēdlaivas.

Igaunijas kaŗa flote

Iznīcinātāji:

Lennuk (1915.—1917., *Avtroil*, 1919.—1933. igauņu, pēc tam *Almirante Guisse*, Perū) — 1785 tonnu, 32 m st., 5—102 mm, 2—20 mm zen. lielg., 3 ložņ., 9—457 mm torpēdaparāti, 80 mīnas, 2400 j.j. radiuss (15 m st.), 450 t. eļļas, 32700 ZS, 105 m g., 9,5 m pl., 3 m iegr., 110—142 vīri.

Vambola (1915.—1918., *Kapitan 2r Kingsbergen, Mākluha Maklaj, Spartak*, 1919.—1933. igauņu, pēc tam *Almirante Villar*, Perū) — 1585 tonnu, 30 m st., 4—102 mm, 2—20 mm zen. lielg., 3 ložņ., 9—457 mm torp. aparāti, 80 mīnas, 2500 j.j., rad. (15 m st.), 420 t. eļļas, 32000 ZS, 96 m g., 9,3 m pl., 3 m iegr., 110—142 vīri.

Torpēdlaiva:

Sulev (1916.—1917., *A—32*, T. Schiemann, Elbingā, 1923/24. pārbūv., 1940. *Ametist*) — 243 tonnu, 26 m st., 2—75 mm lielg., 2—457 mm torp. aparāti, 10 mīnas, 1500 j.j. radiuss (20 m st.), 53 t. eļļas, 3500 ZS, 50 m g., 5,2 m pl., 1,8 m iegr., 34 vīri.

Zemūdenes:

Kalev un *Lambit* (1936—1937., Vickers Armstrong, Anglijā) — 620/820 tonnu, 13,5—8,5 m st., 1—40 mm zen., 1—20 mm zen. lgb., 4—533 mm torp. aparāti, 20 mīnas, 2000 j.j. radiuss (10 m st.), 1200 ZS dīzeļi, 450 ZS elektr. motori, 58 m g., 7,3 m pl., 3,3 m iegr., 30—40 vīri.

Motortorpēdlaivas:

I, II, III, IV (1939., Thornycraft, Southampton, Anglijā) — 35 tonnu, 40 m st., 1 zen. lgb., 2 zen. ložm., 2—456 mm torp. aparāti; 2400—3200 ZS, 21,6 m g., 4,8 m pl., 8—10 vīri; Anglijas admiralitāte kuģus pārņēma kara sākumā.

Lielgaballaivas:

Lembit (1907., *Bobr;* 1919.—1927. — aktīvā dienestā) — 1100 tonnu, 12 m st., 2—120 mm, 4—75 mm lgb., 50—60 mīnas, 140 vīri;

Leine (1913.—1915., *Sputnik*; 1930. — pārbūv.) — 400 tonnu, 12 m st., 2—75 mm lgb., 2 zen. ložm., 30 t. ogļu, 350 ZS, 39,3 m g., 6 m pl., 4,5 m iegr., 25 vīri; zemūdeņu bazes kuģis.

Mardus (1911.; pārbūv. — 1922.) — 80—140 tonnu, 10—11 m st., 2—75 mm lgb., 2 ložm., 225 ZS, 27,4 m g., 6,4 m pl., 1,1 m iegr., 25 vīri;

Meeme (1913., *O*; 1919.g. jūl. sagūstīts pie Rīgas, 1924.g. gāja bojā ledus laukos) — 77 tonnu, 13 m st., 113 ZS, 1—3,4'', 1—4 mārc., 2—1 mārc. lgb., 6 ložm., 25,2 m g., 5,5 m pl., 2,3 m iegr.;

Ahti (1907.—1908.; pārbūv. 1919., 1929.; 1940., *Pljuss*) — 144 tonnu, 11 m st., 1—47 mm, 1—40 mm zen. lgb., 2 ložm., 220 ZS, 27,5 m g., 5 m pl., 1,8 m iegr., 17 vīri; Peipusa ezerā;

Tartu (agr. *Jurjev*; pārbūv. 1919., 1931.; 1940. *Jurjev*) — 108 tonnu, 11 m st., 1—47 mm, 1—40 mm zen. lgb., 2 ložm., 120 ZS, 40 m g., 5,3 m pl., 0,8 m iegr., 20 vīri, ratu kuģis; Peipusa ezerā;

Vanemuine (1940., *Issa*) — rezervē Peipusa ezerā;

Ilmatar — rezervē Peipusa ezerā.

Mīnu licēji:

Suurop (1907., *Nr. 19, Apostol Pavel,* pārbūv. 1927.) un *Ristna* (1908., *Nr. 18, Apostol Pjotr,* pārbūv. 1927.) — 500 tonnu, 12,5 m st., 1—40 mm zen. lgb., 2 ložm., 150 mīnas, 750 ZS, 58 m g., 7,3 m pl., 3,3 m iegr., 27 vīri; ratu kuģi, arī traleļi.

Mīnu traleļi:

Vaindlo (1914., *M-8, Kalev* līdz 1936.; 1940. *T-295*?) un *Keri* (1914., *M-10, Olev* līdz 1936; 1940. *T-296*?), arī *Traal* (1912., vēlāk Tallinas ostas pārvaldes dienestā) — 50 tonnu, 9 m st., 1—57 mm lgb., 80 ZS, 21 m g., 4,5 m pl., 1,2 m iegr., 10 vīri;

Tahkona (1919.) — 45 tonnu, 12,5 m st., 1—57 mm lgb., 150 ZS, 8 vīri.

Sardžu kuģi:

Pikker (1939., Tallinā, 1940. — *Straž*?) — prezidenta jachta, 500 tonnu, 16 m st., 58 m g., 7,3 m pl., 2,4 m iegr., 2—75 mm un 2—40 mm zen. lgb.;

Kou (agr. *Isabella,* pārbūv. 1926—28) — 100 tonnu, 12 m st., 1—47 mm lgb., 2 ložm., 26,5 m g., 5,3 m pl., 2,6 m iegr., 350 ZS, 10 vīri;

Erilane (1915., 1919) — 25 tonnu, 10 m st., 1—2 ložm., 50 ZS, 15,8 m g., 3 m pl., 1,5 m iegr. — Peipura ezerā;

Vikerlane — kuteris aizsargu dienestā, 9 tonnu, 1 ložm.

Ledlauži:

Suur Tõll (1913.—1914., *Tsar Michail Feodorovič, Väinämöinen, Volinets*) — 3622 — 4800 tonnu, 13,5 m st., 700 t. ogļu, 2000 ZS, 3 skrūves, 91,4 m g., 18,3 m pl., 6,4 m iegr.;

Tasuja (1914., *Hercules*) — 1100 tonnu, 12 m st.;

Merikaru (1934.) — 280 tonnu, 10 m st.;

Jaan Poska (agr. *Reval, Sneg*, pārbūv. 1929.) — 250 tonnu, 11 m st., 30,8 m g., 6,4 m pl., 2,8 m iegr., 15 vīri;

Jüri Vilms (1902., *Vladimir*) — 200 tonnu, 10 m st., padots ūdensceļu pārvaldei.

Hidrogrāfijas kuģi:

Merepoeg (1937.) — 90 tonnu, padots ūdensceļu pārvaldei;

Kompas un *Sektant* (1918.—1919.) — 267 tonnu, 9 m st., 220 ZS, 43,5 m g., 6,4 m pl., 3,6 m iegr., 20 vīri; *Kompas* arī kabeļu licējs; padoti ūdensceļu pārvaldei;

Lood (1906.) — 265 tonnu, 9,5 m st.

Tenderi:

Sakala — 40 tonnu, 8—9 m st., 18,8 m g., 3,3 m pl., 2 m iegr., 1 ložm., 6 vīri, arī mīnu licējs;

MP 10 — 24 tonnu, 13,5 m st., 100 ZS, 16,9 m g., 2,9 m pl., 1,1 m iegr., 6 vīri;

MP 8, MP 14 un *MP 23* (1909.) — 12 tonnu, 9 m st., 35 ZS, 16,1 m g., 3,9 m pl., 1,8 m iegr., 6 vīri;

MP 2 (1919.) — 16 tonnu, 1 ložm., krastu sardzes kuģis;

MP 5 (1905.) — 5 tonnu.

Slimnīcas kuģis:

Taare — Peipusa ezerā, rezervē.

Muitas kuģis:

Delga (1937.)

Velkonis:

Tallinn — 100 tonnu, 10 m st.

Flotes būvprogrammā:

2—4 zemūdenes; 4 motortorpēdlaivas.

Lietuvas kaŗa flote

Sargkuģis — mīnu licējs:

Prezidentas Smetona (1917., vācu *M 59*, vēlāk *Antanas Smetona*, 1927., 1935. — kaŗa flotē, 1940. *Pirmūnas*, vēlāk *Otličnik, T-51*) — 600 tonnu, 16 m st., 2—105 mm lgb., 4 ložm., 30 mīnas, 1850 ZS, 160 t. ogļu, 56 m g., 6 m pl., 2,5 m iegr., 2000 j.j. radiuss (14 m st.), 48—63 vīri (5 virsn.).

Ātrlaivas — muitas kuģi:

Savanoris (vācu, pirkts 1923.) — 16 tonnu, 16 m st., 2—37 mm lgb., 1 ložm.;
Lietuvaite (pirkts 1923.) — 1—2 ložm.;
Šaulys (pirkts 1924.) — 12 m st., 11 m g., 1—37 mm lgb., 2 ložm.;
Zaibas (pirkts 1932.) — 12 m st., 1—37 mm lgb., 2 ložm.?;
Aitvaras (pirkts 1932.) — 12 m st., 1—37 mm lgb., 2 ložm.?;
Partizanas (pirkts 1932.) — 18 m st., 24 m g., 4,8 m pl., 1,8 m iegr., 1—57 mm, 1—37 mm lgb., 2 ložm.?

Ledlauzis:

Pērkūnas.

Zemes smēlējs:

Jūra.

Skolas jachta:

Šaulys (pirkta 1938.g. Latvijā) — 14 vietas.

Flotes būvprogramma:

6 zemūdenes.

Lietuvas kara flotes flagkuģis *Prezidentas Smetona* (*Virsaiša* tipa).
Flagship of the Navy of Lithuania *Prezidentas Smetona* (sistership of *Virsaitis*).

1) Latvijas krastu aizsardzības eskadras komandieris admirālis grāfs Archibalds Keizerlings (1924—1931.g.).
Commander of the Coastal Defense Squadron of Latvia Admiral Count Archibald von Keyserlingk (1924—1931).

2) Admirālis Teodors Spāde, Latvijas krastu aizsardzības eskadras komandieris (1931.—1938.g.) un Latvijas kara flotes komandieris (1938.—1940.g.).
Admiral Teodors Spāde, Commander of the Squadron of Coastal Defense of Latvia (1931—1938) and Commander of the Navy of Latvia (1938—1940).

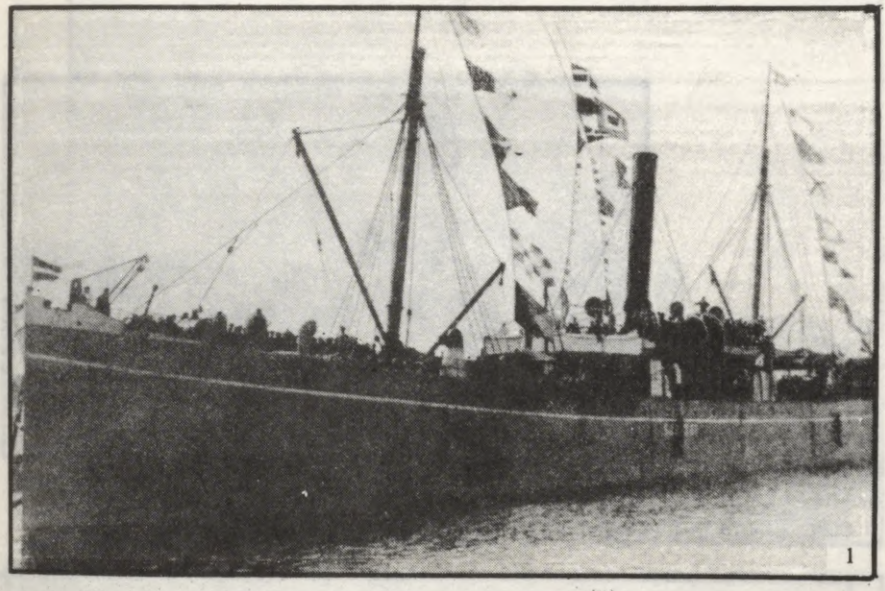

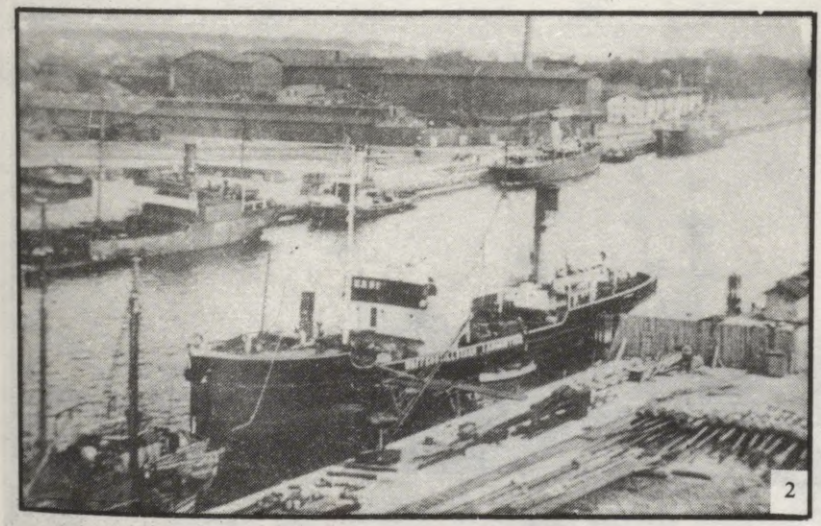

1) Vēsturiskais kuģis *Saratovs*.
Historical steamer *Saratov*.

2) Militārā transporta kuģis Latvijas valdības dienestā 1919. gadā — priekšplānā *Westerplate* (pēcāk *Gauja*), kas vēlāk līdz 1953.g. bija Trinidadas un Tobago pārvaldes dienestā; Otrā pusē kanalim — pa kr. *Helene Hugo Stinnes 14* un pa labi *Pomona* (vēlāk *Viesturs*).
Military transports in Latvian government service in 1919 in Liepāja — in foreground S.T. *Westerplatte* (later *Gauja*), which afterwards was used in Trinidad and Tobago until 1953 as bunker service vessel; on the other side of the channel — left S.S. *Helene Hugo Stinnes 14* and far right — SS. *Pomona* (later *Viesturs*).

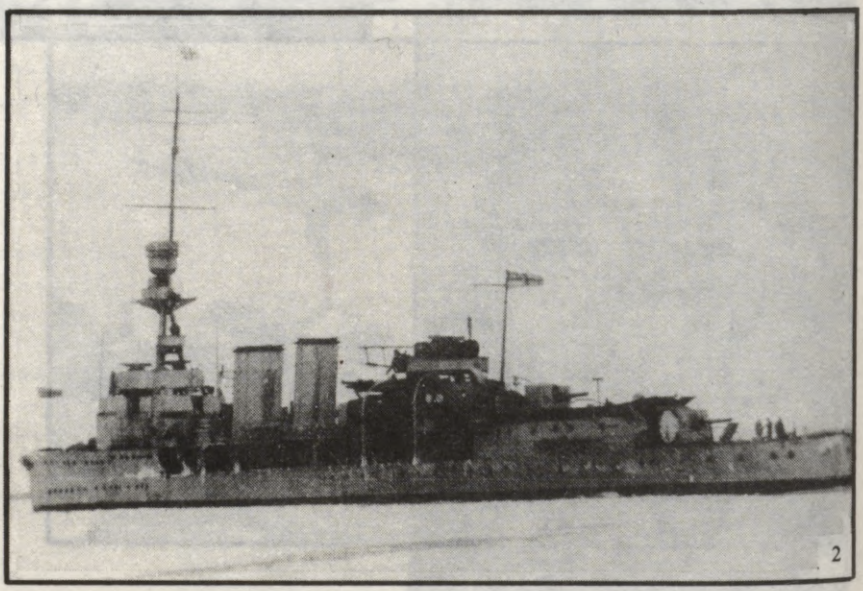

1) Lielupes satiksmes tvaikonis un Latvijas Atbrīvošanas kara dalībnieks *Kondors* 1920. gados.
Lielupe riverboat and armed vessel during the War of Liberation of Latvia *Kondor* in 1920's.
2) Britu Baltijas kara flotes flagkuģis — kreiseris *Delhi* 1920. gadā.
Flagship of the British Baltic Fleet — cruiser *Delhi* in 1920.

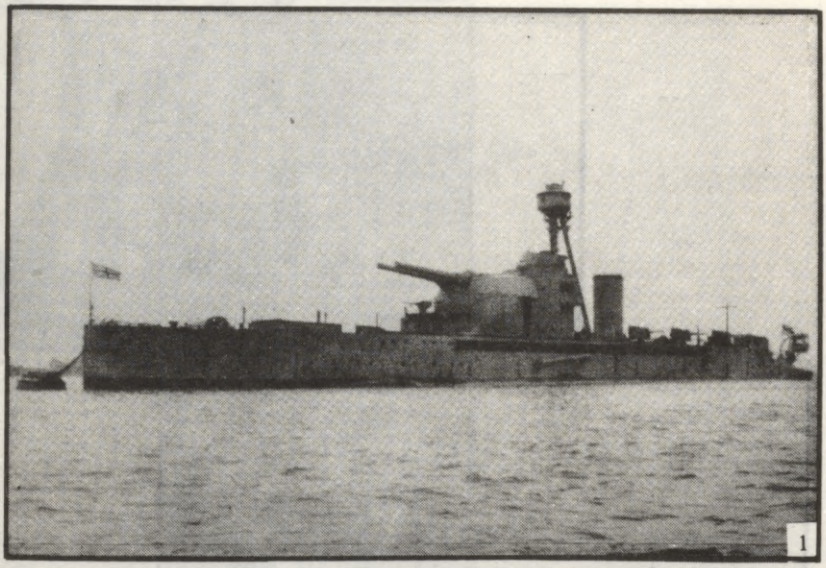

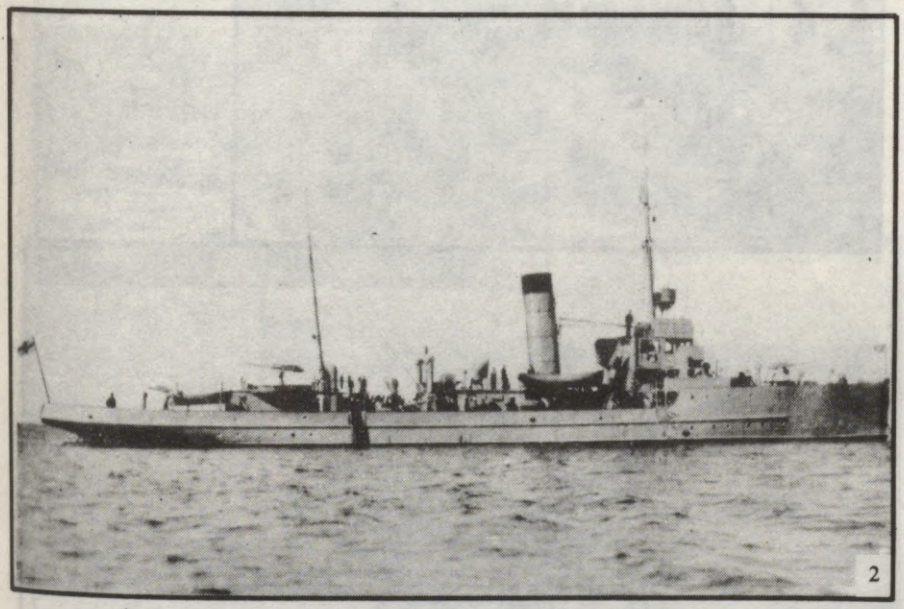

1) Liepājas aizstāvis — britu monitors *Erebuss* ar diviem 15 collu lielgabaliem.
Defender of Liepāja — British monitor *Erebus* — armed with two 15-inch guns.
2) Latvijas kara flotes flagkuģis *Virsaitis*.
Flagship of the Navy of Latvia — *Virsaitis*.

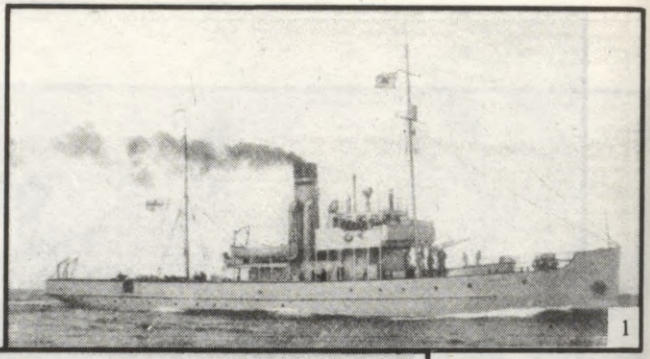

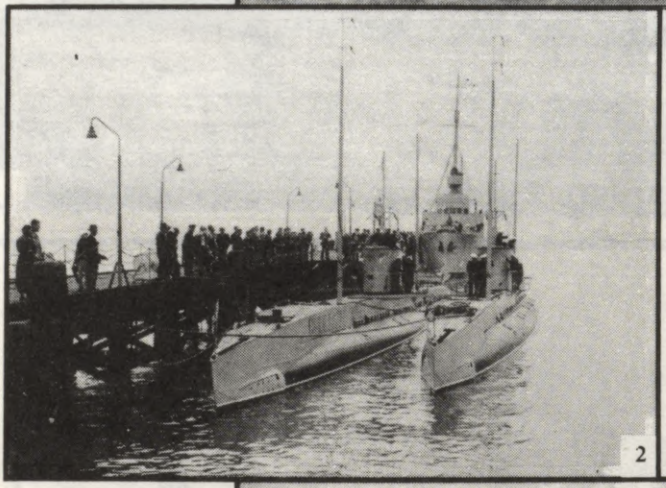

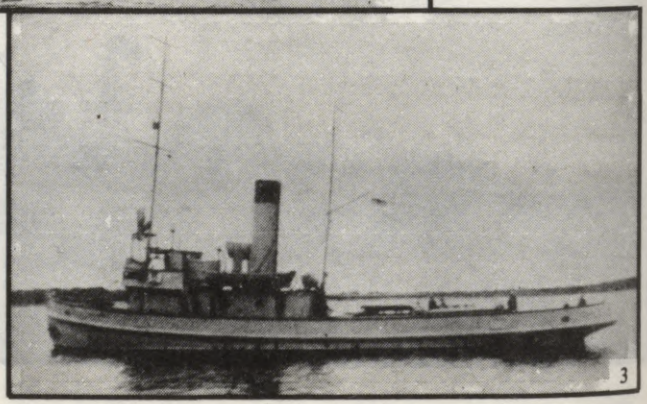

1) Mīnu traleris—aizžogotājs *Imanta*.
Minelayer-trawler *Imanta*.
2) Zemūdenes *Spīdola* un *Ronis*. Aizmugurē — mīnu kuģis — lielgaballaiva *Virsaitis*.
Submarines *Spīdola* and *Ronis*. In background — minelayer — gunboat *Virsaitis*.
3) Zemūdeņu bazes kuģis *Varonis*.
Submarine tender *Varonis*.

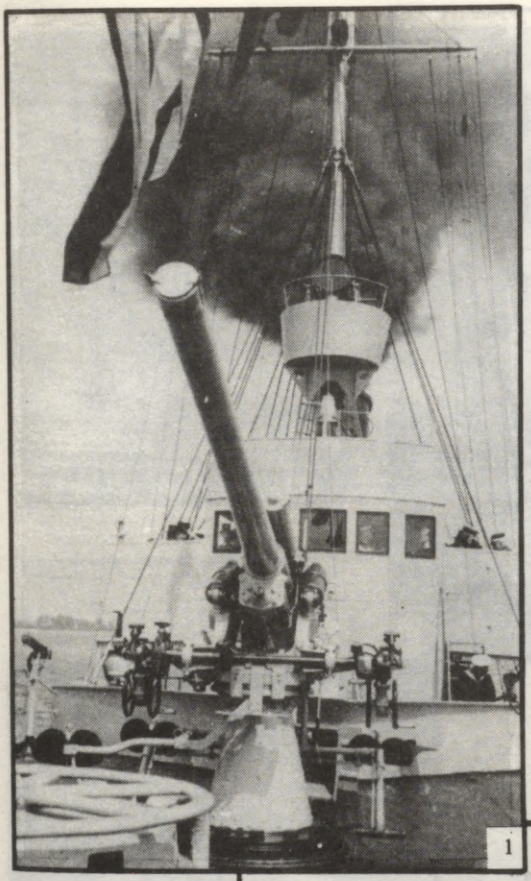

1) Flagkuģis *Virsaitis* manevros.
Flagship *Virsaitis* in maneuvers.
2) Jūras aviācijas divīziona grupa Liepājā pie *Fairey „Seal" (525)* hidroplana.
A group of men of the Naval Aviation Squadron at *Fairey „Seal" (525)* sea-plane.

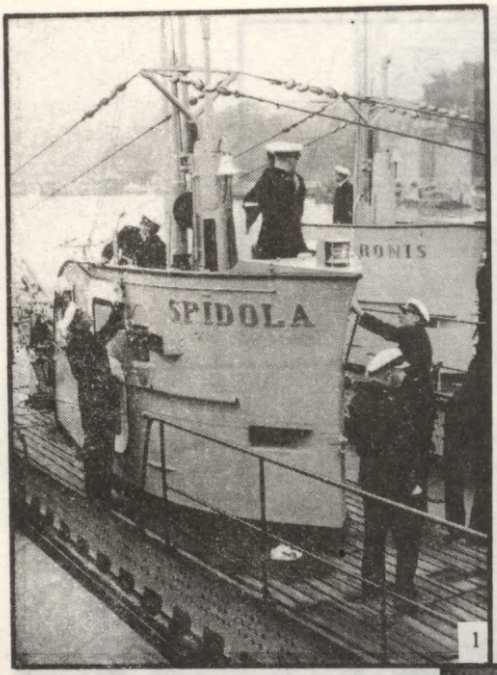

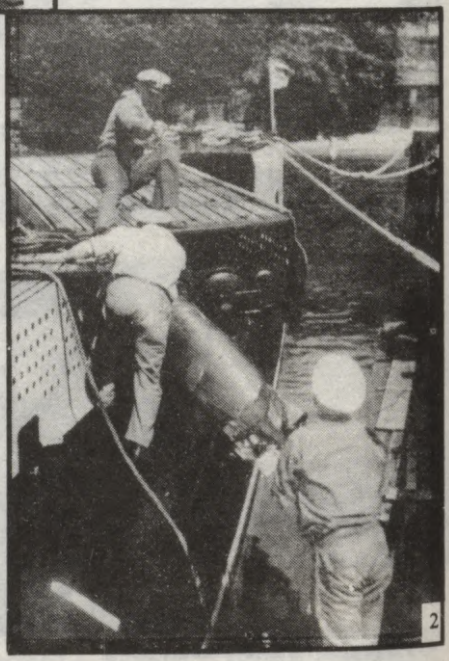

1) Zemūdenes *Spīdola* un *Ronis*.
Submarines *Spīdola* and *Ronis*.

2) Latviešu zemūdene uzņem torpēdas.
Latvian submarine loading torpedoes.

1

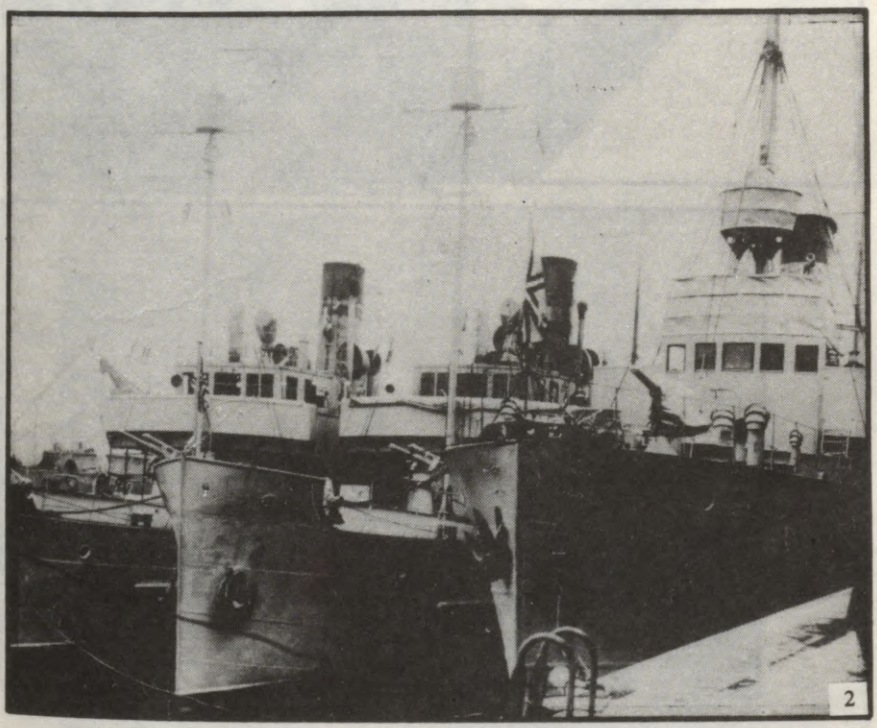

2

1) Krasta artilerijas palīgkuģis *Artilerists*.
Coast artillery tender *Artilerists*.
2) Mīnu divīzions — no labās *Virsaitis*, *Viesturs* un *Imanta*.
Mine Division — from right *Virsaitis*, *Viesturs*, and *Imanta*.

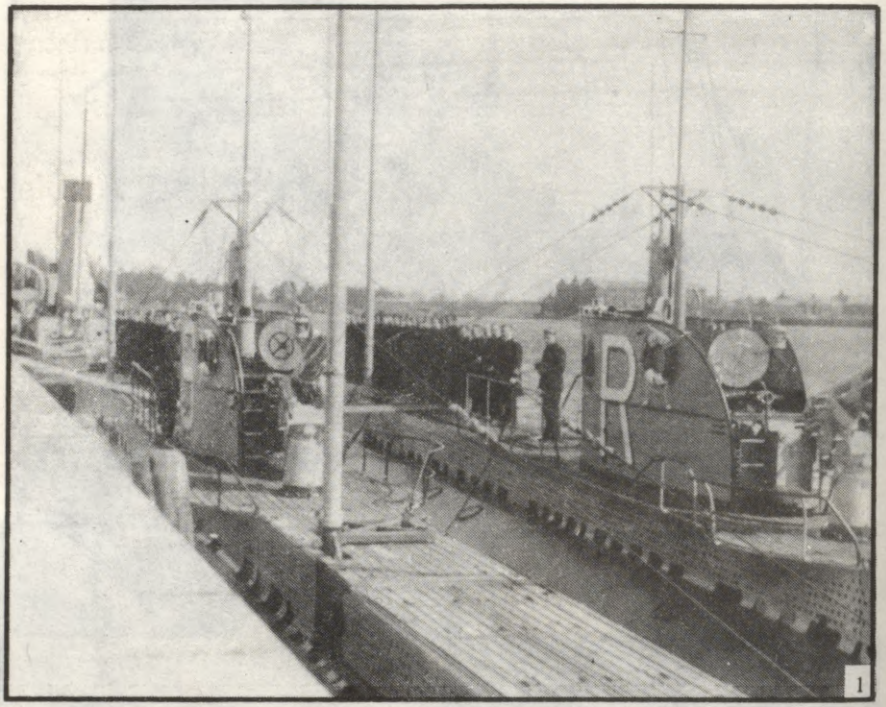

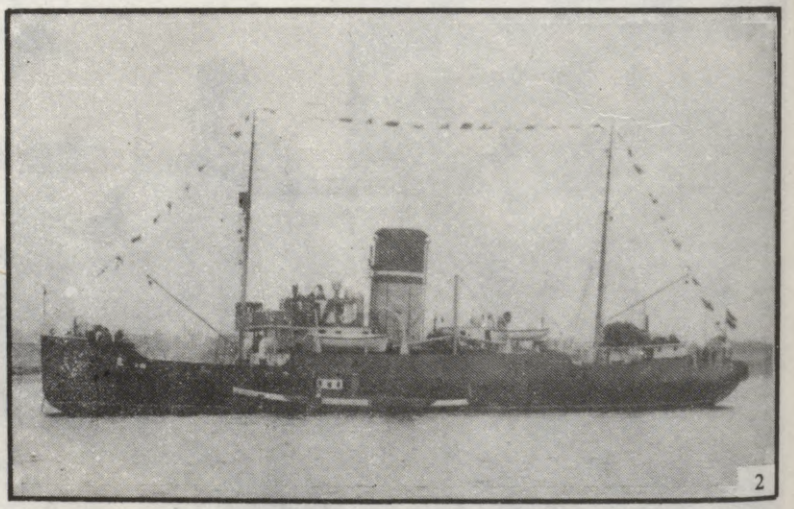

1) Zemūdeņu divīzions — zemūdenes *Spīdola* un *Ronis* un bazes kuģis *Varonis*.
Submarine Division — submarines *Spīdola* and *Ronis*, and tender *Varonis*.
2) Ledlauzis *Krišjānis Valdemārs*.
Icebreaker *Krišjānis Valdemārs*.

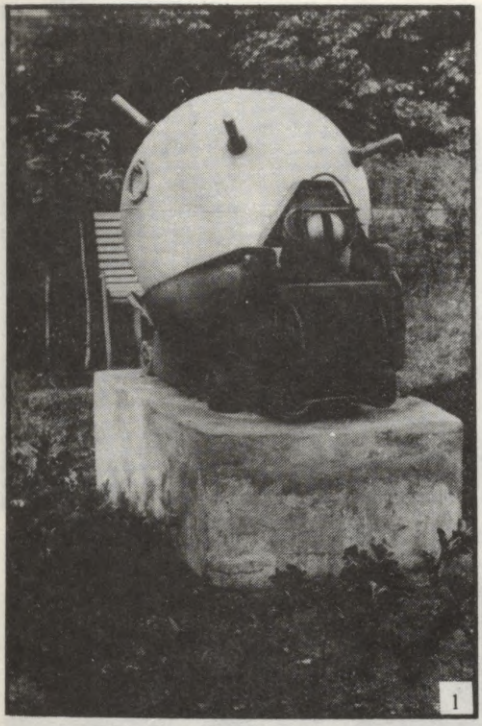

1) Latvijas kara flotes ražoto mīnu tips.
The type of mines produced by the Navy of Latvia.
2) Hidrografijas dienesta kuģis *Hidrografs*.
Hydrographic survey vessel *Hidrografs*.

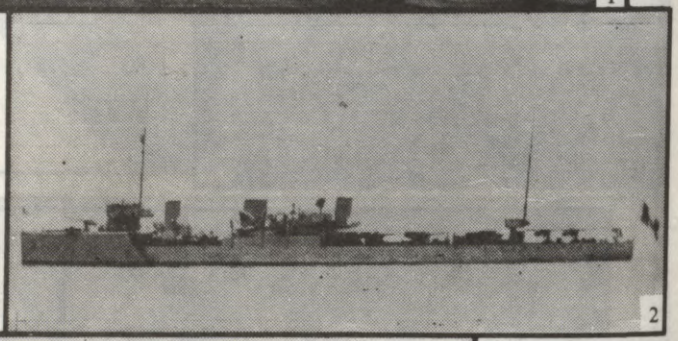

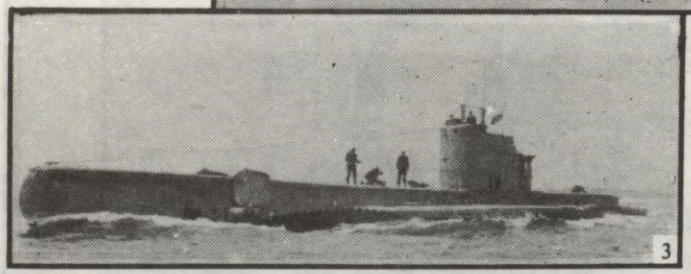

1) Igaunijas kara flotes flagkuģis — iznīcinātājs *Lennuk* (līdz 1933.g.) — piedalījās Latvijas atbrīvošanā 1919. gadā.
Flagship of the Navy Estonia — destroyer *Lennuk* (till 1933), — helped to liberate Latvia in 1919.
2) Igauņu iznīcinātājs *Vambola*, kas arī piedalījās Latvijas atbrīvošanā.
Estonian destroyer *Vambola*, which also helped to liberate Latvia.
3) Igauņu zemūdene — mīnu licēja *Lembit*.
Estonian submarine — minelayer *Lembit*.

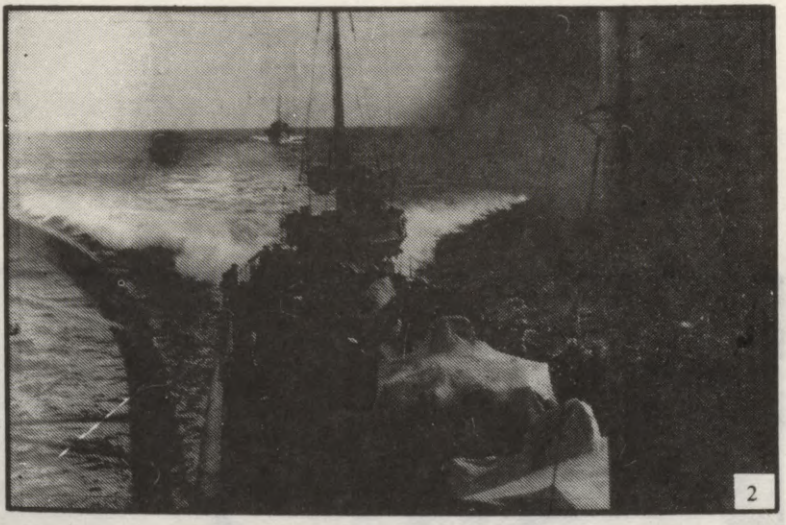

1) Igauņu un latviešu virsnieku grupa uz *Lennuk* klāja Latvijas un Igaunijas kara flotes kopīgo manevru laikā 1931.g. Vidū (ar krustiņiem) — adm. grāfs A. Keizerlings, jūras kapt. T. Spāde un Igaunijas kara flotes komandieris barons adm. Hermans fon Zalca.
A group of Estonian and Latvian officers on board the *Lennuk* during the joint maneuvers of the Latvian and Estonian navies in 1931. In the middle (with crosses) — Adm. Count A. Keyserlingk, Capt. first Rang T. Spāde, and the Commander of the Navy of Estonia Admiral Baron Hermann von Salza.

2) Igauņu iznīcinātāji *Lennuk* un *Vambola* (aizmugurē) Igaunijas un Latvijas kara flotes kopīgo manevru laikā Monzundā 1931.g.
Estonian destroyers *Lennuk* and *Vambola* (in background) during the joint maneuvers of Estonia and Latvia in Moonsund in 1931.

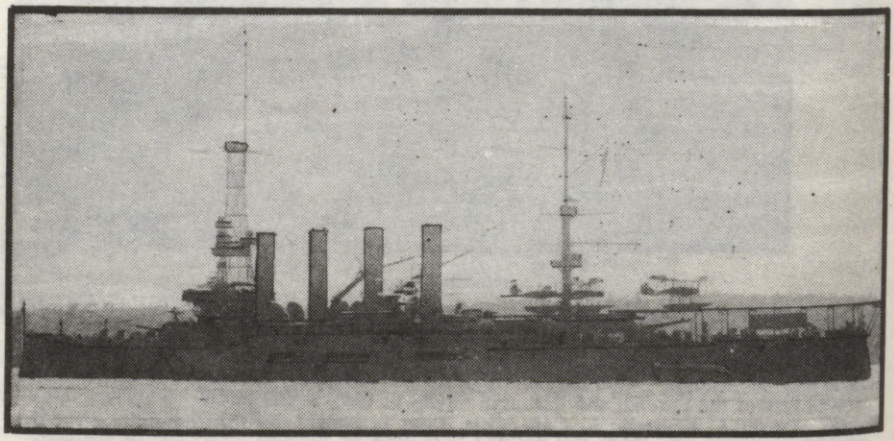

Amerikas Savienoto Valstu smagais kreiseris *Pittsburgh* Baltijas valstīs politiskas krizes laikā 1920. gadā.
American heavy cruiser USS *Pittsburgh* in the Baltic States during the political crisis in 1920.

X NODAĻA

ROBEŽSARGU BRIGĀDE

Politiski saimnieciskās un kultūrāli sabiedriskās dzīves netraucētai veidošanai valsts iekšienē bija nepieciešams nodrošināt valsts robežu neaizkaramību. Latvijas robežu kopgarums bija 1895 km (1401 km sauszemes un 494 km vai 26% jūras). Par vienīgo īsti bīstamo robežu uzskatīja 351 km garo (18,5%) robežu ar Padomju Savienību. Ar Lietuvu bija 570 km, ar Igauniju — 375 km un Poliju — 105 km garas robežas.

Robežu apsardzībai armijas virspavēlnieks 1919.g. 7. novembrī nodibināja štāba priekšniekam pakļautu robežsargu priekšnieka posteni. Robežsargu priekšnieks savu darbu sāka 15. novembrī. Bija 3 robežapsardzības rajoni ar centriem Valmierā, Jelgavā un Krustpilī. Jūras robežas sākumā apsargāja Armijas virspavēlniecības Krastu apsardzības nodaļa, bet 1920.g. 8. martā sektoru pārņēma robežsargu priekšnieks, izveidojot IV Krastu aizsardzības rajonu. 28. oktobrī 1. Latvijas strēlnieku pulku (agrāk 1. Latvijas atbrīvošanas bataljons un Troickas pulks Sibirijā) nodeva robežsargu priekšniekam kā Latvijas strēlnieku pulku.

1920.g. 2. novembrī Robežsargu rajonus pārdēvēja par pulkiem. 1. Latvijas strēlnieku pulks pārņēma III (Latvijas—PSRS) robežapsardzības rajonu, 2. Robežsargu pulks — II (Latvijas—Igaunijas), 3. Robežsargu pulks — I (Latvijas—Lietuvas) un 4. Robežsargu pulks IV (Krastu) apsardzības rajonu. 5. novembrī robežsargu pulkus apvienoja Robežsargu divīzijā, sākumā pulkv. Lutera, vēlāk pulkv. Jūlija Jansona vadībā. Iekšpolitisku un saimniecisku apsvērumu dēļ divīziju likvidēja 1922.g. 2. februārī.

1922.g. 15. martā robežu apsardzību pārņēma Iekšlietu ministrijas Administrātīvā departamenta Robežapsardzības nodaļa. Robežsargus sadalīja sargos, uzraugos un kontrolieros un pakļāva apriņķu priekšniekiem kā robežapsardzības apgabalu priekšniekiem. Apgabalus sadalīja rajonos, rajonus grupās un grupas posteņos. Robežsargus pa lielākai daļai novietoja īrētās telpās pie zemniekiem. Tiešo dienestu veica

patruļnieki, pāros soļojot gar robežu uz kaimiņu posteņiem, ziņojot par novērojumiem un atgriežoties posteņos. Zināmām Padomju Savienības iestādēm nebija grūti Latvijā iefiltrēt savus aģentus, kuŗu uzdevums bija organizēt komūnistu šūniņas, spiegot un sabotēt Latvijas republikas pasākumus. Aģenti pat atrada sabiedrotos robežu policistu vidū. To liecina bijušo aģentu atmiņu publikācijas. Robežpolicija toreiz vēl bija ļoti raiba sastāva. Par vājo robežapsardzību 1927. gada 29. novembrī Saeimā referēja iekšlietu ministrs Gustavs Mīlbergs, aizrādot, ka Padomju Savienība Latvijas pierobežā novietojusi 2.000 robežsargu ar 50 ložmetējiem. Atsevišķās vietās pret 4—5 latviešu robežsargiem atradušies 30—40 militārizēti padomju robežsargi.

1928. gada sākumā Ministru kabinetā radās ierosinājums nodot robežapsardzību armijai. Armija tomēr bija skaitliski pārāk maza, lai šo uzdevumu varētu veikt. 24. aprīlī valdība pieņēma ,,Noteikumus par valsts robežu apsardzību'', kas stājās spēkā 1. jūnijā. Robežapsardzību militārizēja. Par robežsargiem izraudzīja aktīva dienesta un rezerves kaŗavīrus. Pulkv. (vēlāk ģenerālis) Ludvigs Bolšteins, kas tēlots kā lielisks administrātors un izcils patriots, kļuva Robežapsardzības priekšnieks. Viņš bija pakļauts iekšlietu ministram. Robežsargus ieskaitīja aktīvā kaŗadienestā. Padomju Savienības pierobežā sāka darboties speciāli robežapsardzības apgabalu priekšnieki, bet citur viņu pienākumus veica vietējo apriņķu priekšnieki. Tikai virsnieki varēja būt grupu, rajonu un Padomju Savienības pierobežas apgabalu priekšnieki; viņi varēja avansēties tikai amatos, bet ne dienesta pakāpēs.

Laiku pa laikam Saeimā turpinājās politiski motīvēti uzbrukumi robežsargiem. 1931. gada 10. jūlijā, piem. robežsargus apsūdzēja terrora metožu lietošanā pret vietējiem krievu iedzīvotājiem, kuŗu piederīgie piekērti nelegālos darījumos. Gustavs Mīlbergs atgādināja, ka Padomju Savienības robežsargi pret likumu pārkāpējiem un aizdomās turētām personām rīkojas daudz stingrāk. Viņš atgādināja robežsargu neapskaužamos dzīves apstākļus un ieteica viņiem drīzāk palīdzēt, nevis viņus kritizēt.

1936. gada 26. martā robežsargus apvienoja atsevišķā kaŗaspēka daļā — Robežsargu brigādē. Tās komandieri iecēla valsts prezidents, bet pakļāva iekšlietu ministram. Robežu apsardzību sadalīja bataljonu apgabalos, rotu rajonos, vadu iecirkņos un sardžu apgaitās. Ģen. Bolšteina vadītais nelielais (15 personas) stābs atradās Rīgā. Robežsargiem bija aizsargkrāsas ietērpi un zaļas zīmotnes.

Padomju Savienības pierobežā atradās 3 bataljoni: 1. Dagdas dienestam Daugavpils un Rēzeknes apriņķī, 2. Zilupes — Ludzas apriņķī un 3. Abrenes — Abrenes apriņķī. Ilūkstes apriņķī darbojās 4. Ilūkstes

bataljons, bet pārējās robežas apsargāja Apvienotā (5.) bataljona 12 rotas. 1. Dagdas bataljonā bija 3 rotas (Indrā, Nevļanos un Šķaunē), 9 vadi, 30 sardzes un 257 vīri. 2. bataljonā bija 4 rotas (Zilupē, Krivandos, Goliševā un Mežvidē, Gauru pagastā), 12 vadi, 40 sardzes un 339 vīri. 3. bataljonā bija 4 rotas (Augšpilī, Rītupē, Radovā, Kacēnos), 11 vadi, 39 sardzes un 323 vīri. Padomju Savienības pierobežu tātad sargāja pavisam 919 vīri. Latvijas un Polijas pierobežu sargāja 4. bataljona 3 rotas (Subatē, Zemgalē, Priedainē) un 2 vadi, kopā 65 vīri. Latvijas un Igaunijas pierobežu sargāja 47 vīri 2 rotās Valkas robežapgabalā (Ziemupē un Valkā) un 1 rotā Rūjienā un 1 vadā Ainažos Valmieras robežapgabalā. Latvijas un Lietuvas pierobežu sargāja 151 vīrs 3 rotās Liepājas un Aizputes robežapgabalā (Reņģē, Mežmuižā, Meitenē), 2 rotās Bauskas robežapgabalā (Bauskā un Skaistkalnē) un Neretas rotā Jēkabpils robežapgabalā, kā arī 1 atsevišķā rotā. Liepājas un Aizputes robežapgabala 1. rota apsargāja arī jūras piekrasti no Lietuvas robežas līdz Užavai, bet Valmieras apgabala rota apsargāja Rīgas jūras līča piekrasti Valmieras apgabala robežās. Citur piekrasti uzraudzīja turienes policija un Robežsargu brigādes izveidots aģentu tīkls.

Robežsargu brigādei bija arī flotes vienības. 1933. gadā robežsargi pārņēma igauņu spirta kontrabandas motorkreiseri, ko pārdēvēja par *Samu*. Vēlāk kontrabandistu apkaļošanai darbojās arī agrākā vācu motortorpēdmotorlaiva, ko pārdēvēja par *Bultu*. Ar 2 smagiem ložmetējiem, 3 aviācijas motoriem un 42 jj ātrumu stundā tā bija nopietns drauds Latvijas suverēnitātes un likumu pārkāpējiem.

Robežsargu brigādē bija apm. 100 virsnieku un 1200 kareivju un instruktoru. Viņu kvalitāte, morālā stāja un profesionālā sagatavotība saviem uzdevumiem bija uz ļoti augsta līmeņa. Robežsargu bruņojumā bija karabīni, virsniekiem arī pistoles un zobeni. Padomju Savienības pierobežā katrā sardzē bija 1 patšautene, katrā vadā 1 ložmetējs — pavisam 32 ložmetēji un 109 patšautenes. Karabīniem bija piemontēti arī elektriskie starmeši.

Brigādes stābam, kuŗa ilggadējais priekšnieks bija kapt. Arvīds Strazdiņš, bija tieši telefoniski sakari ar bataljonu un rotu komandieŗiem. Padomju Savienības pierobežā rotu komandieŗiem bija telefoniski sakari ar vadu komandieŗiem un sardžu priekšniekiem. Visiem virsniekiem, Lietuvas un Igaunijas pierobežā arī aizsargiem, bija jājamie zirgi, rotu nometnēs arī saimnieciskie pajūgi. Robežu aizmugure bija sadalīta robežu joslās — 2 km pierobežas un 15 km pierobežas joslās. 2 km joslā robežsargiem bija policijas tiesības. Bija arī 12 jūras jūdžu plata jūras muitas robeža.

Robežsargu dienesta telpas un ģimenes mājas cēla no ķieģeļiem vai cementa kleķa, lai tās nodrošinātu pret lodēm. Patruļnieku dienestu brigādē izbeidza un robežas dienā sargāja ar novērotājiem, bet naktī ar slēpņiem. Aizsegtā mežainā apvidū uzcēla novērošanas torņus ar telefoniskiem sakariem uz sardzi. Mežos izcirta stigas labākai pārraudzībai. Katrai sardzei bija numurētas slēpņu vietas, kuŗas vakaros slepenā aploksnē atklāja sardžu priekšniekam īsi pirms slēpņu izsūtīšanas. 3 km aiz sardžu līnijas atradās vadu komandieŗu novietnes ar zināmu skaitu sargu 2. apsardzības līnijas dziļumā. 2 km pierobežas joslā bija reģistrēti visi pastāvīgie iedzīvotāji. Jaunpienācējiem vai aizgājējiem bija jāreģistrējas tuvākajā robežu sardzē 24 stundu laikā. Iekšlietu ministrs varēja neuzticamus iedzīvotājus uz zināmu laiku vai pavisam izraidīt no pierobežas joslas.

Ziemas periodā dienestu veica uz slēpēm. Latvijas un PSRS pierobeža bija slēgta. Satiksmi uzturēja tikai trīs dzelzceļa līnijas caur Indru, Zilupi un Rītupi. Padomju aģenti ziņas pāri robežai raidīja visai rafinētos veidos — ar veļas žaušanu zināmos veidos, aku vindu cilāšanu, dūmeņu darbināšanu neparastā laikā un citiem paņēmieniem, kuŗus varēja atklāt tikai ilgākā novērošanā. Padomju aģenti parasti robežas šķērsoja tumšās rudens un ziemas naktīs vai vētrās, sadursmēs bieži ievainojot vai nogalinot latviešu robežsargus. 1928. gadā, piem., Jaunlatgales (Abrenes) robežsargu bataljona rajonā 6 mēnešos aizturēja vairākus desmitus robežu pārgājēju. Sešos gadījumos notika apšaudīšanās, kuŗās nogalināja 3 un ievainoja 1 latviešu robežsargu. Tajā pašā laikā robežsargi atklāja vairākas padomju spiegu organizācijas un nodeva izmeklēšanas iestāžu rīcībā vairāk nekā 100 aizdomās turētu personu.

Latvijai bija šķīrējtiesas līgumi ar visām kaimiņvalstīm. Sīku robežkonfliktu izšķiršanai darbojās jauktas latviešu un padomju robežu komisijas, kas parasti sastapās reizi mēnesī. Sēdi vadīja tās puses komisijas priekšsēdis, kur kopsēde notika. Komisijas kārtoja cilvēku un mājlopu robežu pāriešanas gadījumus un noteica eventuālo zaudējumu atlīdzību.

Igaunijas, Lietuvas un Polijas pierobežā robežsargi apkaŗoja kontrabandu un novērsa nelegālu robežu pāriešanu. Latvijas robežsargi gadā konfiscēja kontrabandas preces apm. 60.000—90.000 Ls vērtībā, sevišķi Lietuvas un Polijas pierobežā. Kontrabandistu aktīvitātes pirmajos Latvijas patstāvības gados veicināja slikti izstrādātie muitu tarifi. Sākuma gados robežas bieži pārgāja arī kriminālistu bandas, kuŗas drīzā laikā tomēr iznīcināja. Robežu satiksme parasti notika pa dzelzceļiem un caur speciāliem robežu pārejas punktiem. Robežsargus atbalstīja uzticamu aģentu tīkls. Robežsargiem organizēja arī speciālus

kursus. Bija arī robežsargu virsnieku kursi virsniekiem ar nepabeigtu militāro izglītību. Šos kursus organizēja Latvijas armijas stābs.

Apzinoties robežsargu grūto dienestu, izolētību un atkarību no vietējiem iedzīvotājiem apgādes un sakaru ziņā, robežsargu vadība Padomju Savienības pierobežā iekārtoja robežsargu veikalus, kur varēja dabūt lētas un labas kvalitātes nepieciešamākās preces. Robežsargiem maksāja arī augstākas algas nekā civīldienestā ar 20% algas piemaksu, kas praktiski līdzinājās algas paaugstinājumam par 2 katēgorijām.

Ļoti rūpējās par robežsargu kultūrāli sabiedrisko interešu apmierināšanu. Viņi darbojās tālu no lielajiem kultūras centriem. Robežsargu kultūrālajiem pasākumiem bija arī milzu nozīme vietējo iedzīvotāju, pa lielākai daļai minoritāšu, pozitīvā ietekmēšanā un Latvijas augstā kultūras līmeņa redzamā demonstrēšanā. Latvijas robežas pārbraucot no austrumiem vai dienvidiem, katram ceļotājam dūrās acīs Latvijas daudz pārākais kultūrālais un saimnieciskais līmenis. Uzbūvēja 5 skaistus tautas namus Asūnē, Šķaunē, Krivandā, Goliševā un Kacēnos, 3 skaistas pamatskolas Indrā, Zilupē un Rītupē, plānveidīgi būvēja skaistas robežsargu mītnes ar dārziem pierobežā. Pavisam uzcēla 154 ēkas. Ar dārziem un apstādījumiem izdaiļoja arī zemnieku saimniecības. Tautas namos iekārtoja elektrisko apgaismojumu, sarīkojumu zāles apgādāja ar kino projekcijas aparātiem un klavierēm. Robežsargi organizēja mežu dienas, sporta sacīkstes un lauku meliorāciju. 1928. gadā dibinātais Robežsargu sporta klubs atbalstīja un mudināja jauniešus sporta aktīvitātēs. Pārbraucot Latvijas robežu no kaimiņvalstīm, iebraucējs jutās kā citā, labākā pasaulē. To liecina daudzi ārzemnieki. Pa daļai tas bija robežsargu nopelns.

Robežsargu budžets 1931/32. gadā bija 2,8 milj. Ls, 1938.g. — 3,3 milj. Ls 1939.gadā valdība piešķīra brigādei speciālu summu — 1,1 milj. Ls robežapsardzības pastiprināšanai un jauna robežsargu bataljona komplektēšanai Padomju Savienības pierobežā.

Apvidū, kur notika padomju kaŗaspēka iebrukums 1940.g. 14/15. jūnija naktī, Augšpils sektorā 20 km platā joslā, ziemeļos no Kareļiem līdz Meļnicai robežapsardzības dienestu veica 3. bataljona 1. rota. Tajā tad bija 3 vadi un 9 sardzes, numuru kārtībā. Dažas sardžu mītnes atradās tikai dažus metrus no robežas. Pati robeža vijās pa atklātu apvidu, un to pa lielākai daļai veidoja nelielā Ludzas upe. 1 km aiz robežas, tieši pretī latviešu sardzei, bija liela padomju robežapsardzības nometne. Krievu pusē bija 4 m plata kontroljosla, ko ar traktoru vienmēr svaigi uzrušināja, lai varētu atklāt robežu pāriešanas gadījumus. 1939/40. gadā krievi sāka būvēt pierobežā arī betona bunkurus, kur ie-

vietoja prettanku lielgabalus, un cēla novērošanas torņus. Latviešu robežsargi sāka izdarīt nakts apmācības, lai vajadzības gadījumā kopā ar armijas vienībām spētu veikt aizsardzības uzdevumus novilcināšanās kaujās.

Bija paredzēts, ka kara gadījumā Latvijas unPSRS, kā arī Latvijas un Polijas pierobežā esošās robežsargu vienības pārietu armijas mobilizāciju sedzošo pulku komandieru rīcībā. 1. Dagdas un 4. Ilūkstes bataljonus pakļautu 10. Aizputes kājnieku pulka komandierim Daugavpilī, 2. Zilupes bataljonu 9. Rēzeknes pulka komandierim Rēzeknē, 3. Abrenes bataljonu 7. Siguldas pulka komandierim Alūksnē. Gar pārējām robežām robežsargi veiktu savus pienākumus tik ilgi, kamēr apstākļi to atļautu. Kad tas vairs nebūtu bijis iespējams, attiecīgo kara apriņķu priekšnieki viņus izraudzītu citiem uzdevumiem.

Liktenīgajās dienās, 1940. gada 14/15. jūnija naktī, Robežsargu brigādes 3. Abrenes bataljona un 19. Abrenes aizsargu pulka vienības bija vienīgās, kas iesaistījās bruņotā sadursmē ar robežu pārgājušajām Padomju Savienības karaspēka vienībām. Iebrukumā padomju karaspēks nogalināja 3 robežsargus, 1 sievieti un 1 bērnu un ievainoja 1 sievieti, bet gūstā aizveda 11 robežsargus un 32 privātiedzīvotājus, ieskaitot sievietes un bērnus. Robežsargu brigādes komandieris Ludvigs Bolšteins bija arī vienīgais latviešu ģenerālis, kas kvēlā dzimtenes mīlestībā un pienākuma apziņā 21. jūnijā izvēlējās pašnāvību padošanās vietā padomju NKVD iestādēm.[1]

II Pasaules kara laikā 1944. gada 6. februārī sāka formēt 6 latviešu robežsargu pulkus, katru 4 bataljonu sastāvā, no kuriem viens bija būvbataljons. Vēlāk šo bataljonu likvidēja un tā vietā noorganizēja prettanku rotas. Tā kā daļu robežsargu nosūtīja par papildinājumu Latviešu leģiona divīzijām, 8. jūlijā palika tikai 4 robežapsardzības pulki. Pulkos skaitījās 12.180 vīru. Robežapsardzības pulki cieta lielus zaudējumus nemākulīgas vācu kara vadības dēļ. Vēlāk pulkus sadalīja pa citām vienībām, un oktobrī no atlikušajiem diviem pulkiem izveidoja 7. Latviešu grenadieru (106. kājnieku) pulku.[2]

---

[1] *Latvija 10 gados*, 141 (Konstantīns Vilde), 158 (Gustavs Mīlbergs); *Mūsu armija*, 153—56; *Latvijas armija 20 gados*, 409—16; *II Saeima*, 7. ses., 13. sēde, 543—44 (G. Mīlbergs); *III Saeima*, 9. ses., 37. sēde, 1360—62, 1595—1604 (G. Mīlbergs, A. Petrēvics, A. Bļodnieks, J. Breikšs); *Latvija i ee armija*, 60; Bangerskis, II, 108—109; *Armaments Yearbook 1938*, 565—68; L.C.K. kaste 86, Armijas Virspavēlnieka pavēles nr. 159, 176, 1920.g. 28. okt., 29. nov.; Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 56; *Latviešu karavīrs II Pasaules karā*, I, 77—78, 136; Jurka, *Bolšteins*, 39—49; Kapt. Arvīds Strazdiņš, ziņojums, 1962.g. 7. nov.

[2] Silgailis, *Latviešu leģions*, 264—72, 325.

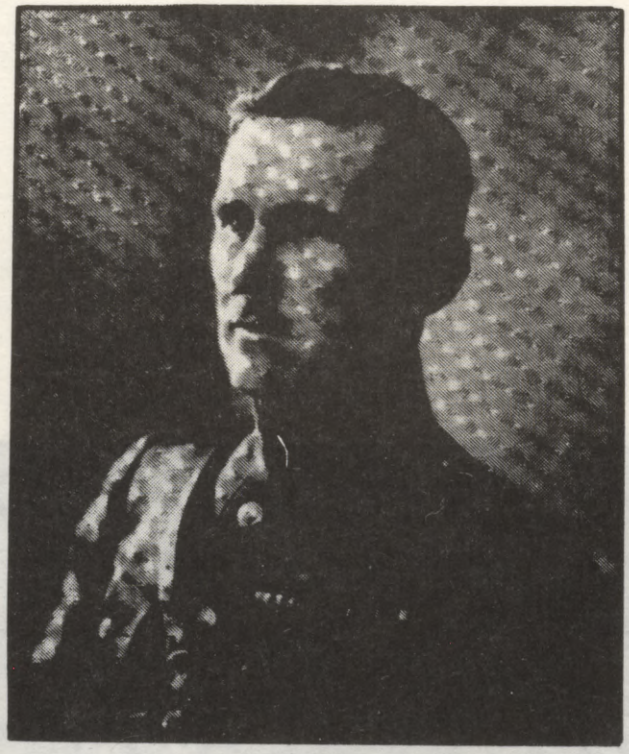

Robežsargu brigādes komandieris ģen. Ludvigs Bolšteins (1928.—1940.g.)
Commander of the Border Guard Brigade Gen. Ludvigs Bolšteins (1928—1940).

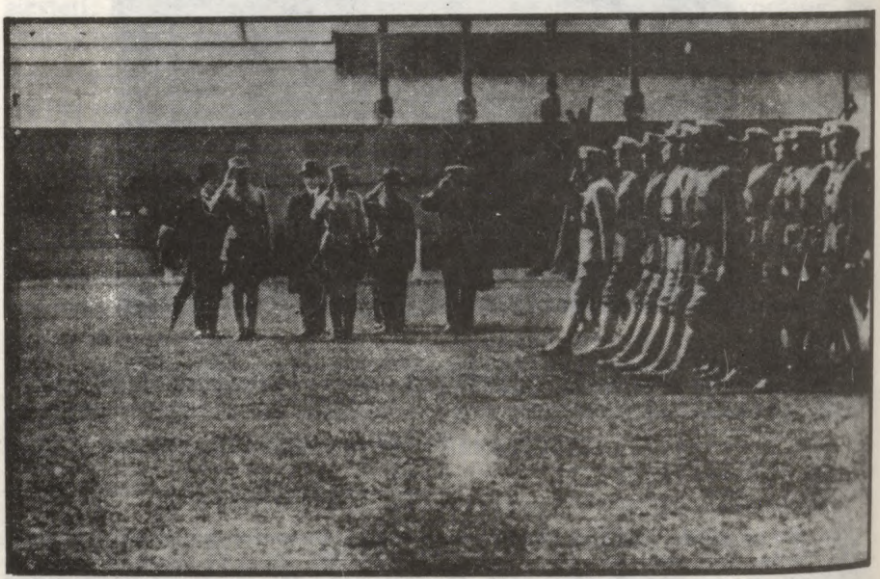

1. Latvijas neatkarības bataljona (1. Latvijas strēlnieku pulka) vienības parādē Anglijā. Grupā 4. no kr. — komandieris maj. Pēteris Dardzāns. Pulks 1920.g. pārņēma Latvijas—Padomju Krievijas robežu apsardzību.

Unit of the 1st Battalion of Independent Latvia (1st Rifle Regiment of Latvia in a parade in England. 4th from left in the group — Commander Major P.Dardzans. The Regiment took over guard duty along the Latvian—Soviet Russian borders.

XI NODAĻA

LATVIJAS AIZSARGU ORGANIZĀCIJA

Latvijas aizsargu organizācijas priekšvēsturi varam datēt 1918. gada decembrī, kad Rīgā nodibināja 1. apsardzības rotu, ko 1919. gada janvāŗa sākumā gan atkal likvidēja.[1]

Sakarā ar bīstamo stāvokli frontē un tās aizmugurē Kurzemē, Latvijas Pagaidu valdības ministru prezidenta vietas izpildītājam un iekšlietu ministram Dr. Miķelim Valteram 1919. gada februārī apspriedē ar Ventspils apriņķa priekšnieku K. Veckalniņu, Ventspils aizsargu organizētāju D. Šmitmani un Tukuma apriņķa izmeklēšanas tiesnesi Kāpostiņu radās ideja par speciālu aizsargu organizāciju.[2] 1919. gada 20. martā ministru prezidents Kārlis Ulmanis un Dr. Valters ar 883. nr. rīkojumu oficiāli nodibināja Aizsargu organizāciju, lai Latvijas pilsoņiem būtu iespēja palīdzēt administrātīvām iestādēm uzturēt mieru un kārtību aizmugurē un pasargāt cilvēku dzīvības, dzelzceļu tīklus, tiltus, sabiedriskās iestādes un svarīgākos uzņēmumus Latvijas atbrīvošanas cīņu laikā. Tā kā visi kaŗa dienestam derīgie vīrieši kalpoja armijā, kārtības un miera nodrošināšanu pagastos klaušu kārtībā veica līdz 18 g. v. jaunieši un pāri par 60 g. v. vīrieši. Tikai 2% aizsargu dienestam izraudzīto personu izvairījās no saviem pienākumiem. Aizsargu apbruņojums bija vājš. 1919. gadā aizsargos iestājās 5833 vīri, kas bija bruņoti 38 revolveŗiem un 914 dažādiem citiem šaujamiem rīkiem—medību bisēm u.t.t. Valdība spēja aizsargu organizāciju apgādāt tikai ar 100 šautenēm. Trūka arī munīcijas. Aizsargi uz laukiem tomēr radīja drošības sajūtu. Kādā atklātā kaujā pie Biržiem 1919. gada 17. oktobrī 25 aizsargi sakāva bermontiešu grupu, atņemot tai 1 lielgabalu, 6 ložmetējus, 3 zirgus, daudz šauteņu un citu kaŗa mantu, gūstā saņemot 1 vācu virsnieku un 2 kareivjus.[3]

Pēc Latvijas territorijas pilnīgas atbrīvošanas vairākos apriņķos vairākus gadus, laikā starp 1920. un 1925. gadu, darbojās vairākas komūnistu grupas, slepkavu un laupītāju bandas. To vidū varam minēt Kārļa

Kretuļa un Jēkaba Gricmaņa vadītos ,,kretuliešus'' Kurzemē, Oskara Joasa (īstā vārdā Oskara Richtera) vadīto komūnistu grupu Vidzemē un Latgalē, Adamaiša un Anša Kaupena bandas Jelgavas apriņķī, Reinholda Lindenberga bandu Rīgas apriņķī, Zichmaņa bandu Ventspils apriņķī, Ņestora Japončika—Gavrilova bandu Rēzeknes apriņķī un lielu skaitu citu lielāku vai mazāku bandu. Dažās darbojās līdz 100 cilvēku, citās tikai daži. Daudzi slepkavas un laupītāji darbojās arī individuāli. Aizsargiem radās jauni uzdevumi. 1920. gada 30. martā iekšlietu ministrs uzdeva veikt aizsargu pienākumus visiem kriminālā vai pretvalstiskā darbībā neapvainotiem 18—60 g. veciem pagastu iedzīvotājiem.[4]

1921. gada 4. jūnijā ar iekšlietu ministra Arvēda Berga rīkojumu Aizsargu organizācija kļuva brīvprātīga, bet tajā bija militāras vienības pēc armijas parauga. Vienību sastāvu nenoteica dalībnieku skaits, bet teritorija. Pamatvienība bija aizsargu nodaļa viena pagasta robežās. Apriņķa aizsargi veidoja pulku ar apriņķa priekšnieku kā pulka komandieri. Pārvaldes un apmācības ērtības noteica rotu un bataljonu veidošanu. Aizsargi palīdzēja policijai apkarot noziegumus un gatavojās vajadzības gadījumā cīnīties pret ārējiem ienaidniekiem. Blakus kājnieku vienībām, radās jātnieku, riteņbraucēju un motociklistu vienības. 1923. gadā radās arī pirmie aizsardžu pulciņi. Tos sankcionēja tikai 1925. gadā. Aizsardzes palīdzēja līdzekļu vākšanā, nometnēs, vispār saimniecības darbos, gatavojās sanitāram dienestam un atbalstīja kultūrāli sabiedrisko darbu. Aizsargi bija padoti Iekšlietu ministrijas Administrātīvā departamenta aizsargu nodaļas vadītājam. Aizsargi ziedoja valsts interesēm savus atpūtas brīžus, par saviem līdzekļiem pirka formas tērpus, daļu municijas, sedlus, velosipedus un sakaru līdzekļus.

Aizsargi bija iedalīti ierindas un ārrindas aizsargos. Ierindas katēgorijā bija visi karā dienestam derīgie aizsargi un instruktori līdz 40 gadu vecumam. Aizsardzes sadalījās vadītājās un aizsardzēs. Radās arī aizsargu—sportistu pulciņi, kuŗos uzņēma interesentus no 14 gadu vecuma.[5]

Aizsargiem sākumā bija apaļas spilgti dzeltenzaļas cepures, vēlāk aizsargkrāsas laiviņas ar un bez naga, aizsargkrāsas vadmalas svārki, virskrekli un biksas pēc armijas parauga. Aizsardzēm sākumā bija zilas krāsas laiviņas, vēlāk zilas beretes, kuŗas nomainīja brūnas beretes. Ietērps viņām sākumā bija balta blūzīte un tumši zili plisēti svārki, vēlāk viengabala aizsargkrāsas tērps ar baltu apkaklīti un roku ielokiem, un tāds pats mētelis.[6]

Aizsargu organizācija izveidojās par nopietnu spēku faktoru zemes kārtības uzturēšanā un aizsardzībā. Aizsargu darbs ietvēra arī militārās

apmācības un kultūrālās aktīvitātes. Aizsargu darbība radīja nepatiku kriminālās un arī demokratiskai iekārtai naidīgās aprindās. Organizācijas kritiķi pasvītroja, ka aizsargu organizācijas locekļu vairums esot lielsaimnieki, mantīgu aprindu piederīgie un reakcionāri, kas ar bruņotas varas palīdzību apspiežot darba ļaudis. Kritiķi neievēroja, ka aizsargi valsts aizsardzībai un kārtības uzturēšanai ziedoja savu laiku, līdzekļus un netaupīja veselību un pat dzīvību. Arī viņi kļuva kritiski un sāka pieprasīt valsts lielāku morālisko un arī materiālo atbalstu.

No 1919.—1929. gadam Kurzemes aizsargi vien iedzīvotāju drošībai bija ziedojuši kopsummā 266.434 darba dienas no sava personiskā laika. 1927. gadā visā Latvijā aizsargi policijas dienestā pavadīja 17.635 dienas un 1928. gadā 15.075 dienas. Atlīdzību viņi par to nesaņēma, un faktiski no viņiem arī nevarēja prasīt veikt policijas uzdevumus. Šos uzdevumus faktiski būtu bijis jāveic kārtības dienestam. 1928. gadā, piem., aizsargi 2815 gadījumos piedalījās slepkavu, zagļu un laupītāju vajāšanā, 2229 gadījumos atradās kontroles punktos, 1854 gadījumos piedalījās arestos un kratīšanās un 53.440 gadījumos palīdzēja kārtības uzturēšanā. Viņi atklāja 11 slepkavības, 123 zādzības un 187 līdzīgus noziegumus un aizturēja 131 robežu pārgājēju. Šādās akcijās upuri bija nenovēršami. No 1921.—1928. gadam dzīvības zaudēja 12 aizsargi.[7]

1923. gada 26. augustā aizsargu pirmajā kongresā par aizsargu goda šefu ievēlēja Atbrīvošanas kara vadoni ģen. Jāni Balodi.[8] 1925. gada 17. februārī radīja Aizsargu priekšnieka posteni. Tanī iecēla enerģisko un kareivīgo pulkv.ltn. (vēlāk ģen.) Ludvigu Bolšteinu. Viņa laikā aizsargus apbruņoja viena veida angļu šautenēm un daļēji ar automatiskiem ieročiem, nostiprināja disciplīnu, noteica aizsargu šaušanas vingrinājumus un apmācības pēc armijas parauga un noorganizēja aizsardzes. 1928. gadā viņa vietā nāca pulkv. Augusts Tone, kas aizsargu organizācijā nebija sevišķi aktīvs. 1930. gada 20. augustā viņa vietā stājās lietišķīgais un darbīgais pulkv.ltn. (vēlāk ģen.) Kārlis Prauls, kas organizāciju vadīja līdz 1940. gada 26. jūlijam. Aizsargu stāba priekšnieks sākumā bija pulkv. Jānis Zālītis, vēlāk pulkv.ltn. Jūlijs Ķikulis. Kopš 1935. gada valdība sāka algot pulku komandieru palīgus, aktīvā dienesta virsniekus, 2 darbvežus un 1—2 kancelejas ierēdņus. Zemākās vienībās piešķīra arī 10—20 Ls mēnesī dažādiem izdevumiem. Šajā laikā Aizsargu organizācijai bija jau 2.000.000 Ls budžets, bet tikai daļa šīs summas bija valdības atbalsts.[9]

1927. gadā valdības atbalsts aizsargiem bija tikai 255.806 Ls, kamēr aizsargi paši savas organizācijas vajadzībām saziedoja 700.000 Ls. Šāds stāvoklis ilgi nevarēja turpināties. 1928. gada 20. martā Gotfrīds Mīl-

bergs Saeimā pieprasīja aizsargu apbruņošanai 258.000 Ls. Daļa aizsargu toreiz vēl nebija apbruņoti, daļa bruņoti dažādu sistēmu novecojušiem šaujamiem rīkiem. Mīlbergs tautas pārstāvjiem atgādināja aizsargu lielo nozīmi bandītu apkaŗošanā un deklarēja:

> Aizsargi nav lauku lietuvēni, bet gan lauku labdaŗi.... Aizsargu uzdevums ir lūkoties, lai cilvēks būtu godīgs, lai viņam neliptu pie rokām citu īpašums, lai cilvēks prastu uzupurēties citu cilvēku labā un lai viņš satversmi stādītu augstāk par visu.

1928. gadā valdība aizsargu organizāciju atbalstīja jau ar 594.000 Ls. Vēlāk budžets bija vēl lielāks: 1936./37. gadā 800.000 Ls un 1938. gadā 600.000 Ls.[10]

Interesants ir latviešu komūnistu oficioza Padomju Savienībā *Krievijas Cīņa* paustais aizsargu organizācijas novērtējums 1928. gadā:

> Kamēr Latvijas armiju mums zināmos apstākļos būtu viegli saaģitēt—šī armija var pārnākt mūsu pusē, tikmēr lielākas grūtības var rasties ar aizsargiem un citām organizācijām, jo tās mūsu komūnistiskai aģitācijai nepadosies.

Žurnāls *Aizsargs* 1930. gada 5. nr. ļoti pareizi aizrādījis, ka nākamajā kaŗā izšķirīgs faktors būs ne tikai armijas, bet arī iedzīvotāju gatavība pretestībai. Aizsargu vadība paredzēja pretinieka politiski morālisku nacionālās stājas graušanu Latvijā. Bija jāgādā, lai kaŗavīri nenokļūtu Latvijas valstij naidīgu aģitātoru ietekmē. Aizsargu uzdevums bija kritiskos brīžos vadīt tautu nacionālām interesēm vēlamā virzienā. Iekšēja ienaidnieka sacelšanās gadījumā aizsargiem bija jāsadarbojas ar armiju un policiju, jāpiedalās komūnistu vai nacionālsociālistu šūniņu likvidēšanā, streikojošo uzņēmumu apsardzībā, patriotisku ideju izplatīšanā un tamlīdzīgos pasākumos.[11]

Sociāldemokratu deputāts Bruno Kalniņš 1928. gadā pasvītroja, ka aizsargu organizācija esot īpaši mantīgo šķiru bruņota vienība. Tās vietā būtu radāma lauku milicija, kur obligāti iesaistītu visus pagasta robežās dzīvojošos kaŗa dienestu beigušos kaŗavīrus 21—35 gadu vecumā resp. līdz turpmākam rīkojumam atvaļinātus kaŗavīrus un rezervistus. Tādā veidā būtu apbruņoti ne tikai mantīgie un reakcionārie elementi, bet arī strādnieki un jaunsaimnieki, sprieda Kalniņš.[12]

Ilggadējais aizsargu stāba organizācijas daļas vadītājs un bij. sabiedrisko lietu ministrs Alfreds Bērziņš pasvītro, ka pēc sociālā sastāva aizsargi pārstāvējuši visas šķiras, bet nav atbalstījuši sociāldemokratu ideoloģiju, kas radījis lielus asumus abu organizāciju starpā. Kāds avots norāda, ka 1928. gadā 50% aizsargu organizācijas dalībnieku bijuši vecsaimnieki, 23% jaunsaimnieki, 18% strādnieki un algādži, 8% mājkalpotāji un amatnieki, bet tijai 1% intelliģento profesiju darbinieku. Cits

avots tajā pašā gadā norāda 36% vecsaimnieku, 34% jaunsaimnieku, 25% bezzemnieku un 5% pilsētnieku. Organizācijai naidīgs avots 1934. gadā min, ka 52% aizsargu bijuši vecsaimnieki, 24% jaunsaimnieki, 16% kalpotāji un strādnieki, 8% intelig̦ento profesiju darbinieki un amatnieki. Aizsargu organizācijā uzņēma ne tikai latviešus, bet arī minoritāšu pārstāvjus, kas gribēja aktīvi darboties savas dzimtenes un vlsts interesēs. Nenosvērta rakstura aizsargus izslēdza no organizācijas. Organizācijas dalībnieki bargi nosodīja katra sava biedra pārkāpumu. 1940. gadā atklājās, ka organizācijā bija darbojušies arī daži komūnistu a̦genti, pat augstākos posteņos.[13]

Daudzo polītisko partiju, vājas Saeimas un korruptu ierēdņu un saimniecisko darbinieku radītā chaosa dē̦ aizsargu organizācijā radās krietns skaits tādu, kas simpatizēja autoritārai iekārtai. 1934. gada 15. maija apvērsumā aizsargiem, vismaz daudziem viņu vadītājiem, bija samērā liela nozīme. Apvērsumā tieši piedalījās no armijas 5. Cēsu un 6. Rīgas kājnieku pulks un Vidzemes artilerijas pulks, bet no aizsargiem gan tikai 5.Rīgas un 16.Jelgavas aizsargu pulka dalībnieki, kuŗiem vēlāk pievienojās arī da̦la 4.Jēkabpils, 9.Madonas un 8. Valmieras aizsargu pulka aizsargi. Par aizsargu pārņemtā sociāldemokratu Tautas nama komandantu īsu laiku darbojās 9. Madonas aizsargu pulka eskadrona komandieris Ādolfs Jozeps.[14]

Da̦la aizsargu vēlāk autoritārajā iekārtā jutās vīlušies, jo Ulmanis neturēja tautai doto vārdu, neatjaunoja demokratisko iekārtu un valstī ieveda faktiski autokratisku iekārtu, kuŗā nebija vietas tautas pašas vēlētiem pārstāvjiem.[15] Valdību bija stingri aizliegts kritizēt. Tautā radās īgnums pret aizsargiem, kuŗus uzskatīja par jaunās valdības galveno balstu, bet tajā pašā laikā aizsargi nebija immūni pret naudas un cietuma sodiem par kritiku. Pēc aizsargu organizācijas ilggadējā darbinieka Augusta Lāča informācijas, Ulma̦a valdības kasē autoritārā režīma laikā ieplūda 11.000.000 Ls administrātīvos sodos ,,sāpju un asaru naudas''.[16]

1936. gada 16. jūnijā ministru kabinets pieņēma likumu par Aizsargu organizāciju. To tagad pak̦lāva tieši valsts prezidentam Kārlim Ulmanim kā augstākajam vadītājam, sākumā iekšlietu ministra, bet kopš 1937. gada 1. aprīļa sabiedrisko lietu ministra kā Aizsargu atbildīgā vadītāja pārziņā. Pretēji kaimiņvalstu aizsargu organizācijām, Latvijas aizsargu organizāciju nepak̦lāva Ka̦a ministrijai, ko vēlējās panākt Aizsargu organizācijas goda šefs ka̦a ministrs ģen. Jānis Balodis, bet pak̦lāva propagandas un kultūras ministrijai, kas Sabiedrisko lietu ministrija būtiski bija, kamēr Iekšlietu ministrijai bija jāgādā par kārtību valstī;

viņas rīcībā palika Robežsargu brigāde. Tas tautas uzskatos aizsargu organizāciju vēl vairāk sasaistīja ideoloģiski un praktiski ar Ulmaņa jauno režīmu. Militārajiem un kārtības uzturēšanas uzdevumiem tagad pievienojās ideoloģiski politiskie un kultūrālie uzdevumi. Jaunā kārtība radīja vēsumu starp kaŗa ministru ģen. Balodi un sabiedrisko lietu ministru Bērziņu.

Saskaņā ar jauno likumu, aizsargu galvenais pienākums tomēr bija palīdzēt valsts drošības iestādēm uzturēt mieru, drošību un kārtību—tātad zināmā mērā palīgpolicijas uzdevumi. Organizācijā uzņēma pilngadīgus Latvijas pilsoņus, kas ar savām morāliskajām un fiziskajām īpašībām brīvprātīgi varēja veikt aizsargu pienākumus. Pie organizācijas atļāva darboties arī aizsardžu un sporta pulciņiem. Sporta pulciņi kļuva ļoti populāri, un 1939. gada sākumā tie apvienoja jau 15.000 aizsargu sportistu. Mobilizācijas gadījumā pēc valsts prezidenta speciālas pavēles Aizsargu organizācija varēja pāriet kaŗa ministra rīcībā. Iekšlietu ministrija, vēlāk Sabiedrisko lietu ministrija, izstrādāja tuvākus noteikumus par organizācijas iekārtu un aizsargu pienākumiem. Valsts prezidents tos apstiprināja 1938. gada 19. martā.

Kaut gan Aizsargu organizācija oficiāli bija civīla organizācija, pēc būtības tā bija militāra rakstura. Skaitliski tā stipri pārsniedza Latvijas rēgulārās armijas sastāvu, bet bija vāji bruņota.

Aizsargu stābā Rīgā bija administrātīvā, organizācijas, saimniecības, apmācības un sanitārā daļa un žurnāla *Aizsargs* (1924—1940) apgāds. Šis žurnāls iznāca 31.000—35.000 eksemplāros. 1933. gadā organizācija arī financēja lielākās latviešu mēmās filmas *Lāčplēsis* uzņemšanu režisora Rusteiķa vadībā ar izcilo aizsargu sportistu Jāni Dimzu Lāčplēša lomā.

1928. gadā organizācijā bija 23.962 vīri 19 pulkos, 156 rotās, 23 eskadronos, 53 bataljonos un 547 nodaļās. Viens apriņķis veidoja pulka territoriju, viens pagasts—nodaļa territoriju. 2—3 nodaļas veidoja vienu rotu, vairākas rotas—vienu bataljonu, kuŗā caurmērā bija ap 600 vīru. Rotas sadalījās vados un grupās. Jātnieku eskadronos bija caurmērā 31 jātnieks. Pilsētās un speciālos pulkos (Dzelzceļu un Aviācijas) aizsargus apvienoja administrātīvi saimnieciskās vienībās pēc lietderības viedokļa. Aizsargu sastāva raksturošanai ieskatīsimies kāda pulka sastāvā 1929. gadā. 62% aizsargu šajā pulkā bijuši atvaļināti kareivji, 17% armijā kalpojuši, 6% kaprāļi, 4% dižkareivji, 4% seržanti un tikai 1,1% virsnieks.

Valsts pēdējos gados aizsargu organizācija stipri pieauga. 1939. gadā organizācijā bija 45.000 aizsargu, 12.000 aizsardžu un 11.000 jaunsargu, pavisam 68.000 dalībnieku. Bataljonu kopskaits bijis 65. 1940. gada 1. janvārī

aizsargu organizācijas dalībnieku kopskaits bijis 60.684—31.874 aizsargi, 14.810 aizsardzes un 14.000 jaunsargi. Organizācijā bija arī 3800 dažādi komandieŗi.

Aizsargu organizācijas pamatā bija 19 territoriālie pulki—1. Talsu, 2. Ventspils, 3. Ludzas, 4. Jēkabpils, 5. Rīgas, 6. Aizputes, 7. Valkas, 8. Valmieras, 9. Madonas, 10. Cēsu, 11. Tukuma, 12. Ilūkstes, 13. Bauskas, 14. Kuldīgas, 15. Liepājas, 16. Jelgavas, 17. Rēzeknes, 18. Daugavpils un 19. Abrenes. 5. pulkā bijuši 5 bataljoni un 3 eskadroni, 7. un 10. pulkā—4 bataljoni un 1 eskadrons, 16. pulkā—3 bataljoni un 6 eskadroni, 8. pulkā—3 bataljoni un 3 eskadroni, 9. un 17. pulkā—3 bataljoni un 2 eskadroni, 1., 3., 4., 6., 11., 15. un 18. pulkā—3 bataljoni un 1 eskadrons, 14. pulkā—2 bataljoni un 2 eskadroni, bet 2., 12., 13. un 19. pulkā—2 bataljoni un 1 eskadrons. Dažos pulkos vienību skaits pēdējā darbības gadā vēl pieaudzis. Aizsargu vēsturnieks Augusts Lācis raksta, ka 1. pulkā bijuši 3 bataljoni un 2 eskadroni, 4. pulkā 4 bataljoni un 2 eskadroni, 5. pulkā 6 bataljoni un 3 eskadroni, 6. pulkā 3 bataljoni, 2 eskadroni un 1 jūrnieku rota, 10. pulkā—5 bataljoni un 2 eskadroni, 11. pulkā—3 bataljoni un 2 eskadroni, 14. pulkā—3 bataljoni, 2 eskadroni un 1 aviācijas vads, 15. pulkā—3 bataljoni, 1 eskadrons un 1 atsevišķa riteņbraucēju rota, 16. pulkā—4 bataljoni, 6 eskadroni, 17. pulkā—3 bataljoni un 3 eskadroni, 18. pulkā—4 bataljoni un 1 eskadrons, bet 19. pulkā—3 bataljoni un 1 jātnieku divīzions. Jāatzīmē, ka jātnieku eskadroni gandrīz katrā pulkā bija apvienoti 1—2 divīzionos.

Aizsargu zīmotne bija zeltīta ozola lapa, spēka un stipruma simbols, kājniekiem uz sarkana (ķiršbrūna) fona, jātniekiem uz dzeltena fona, kā armijā. Aizsargiem bija arī ordenis „Aizsargu Nopelnu Krusts" un medaļa „Par centību".[17]

Bija arī divi speciāli pulki. 1928. gada 13. novembrī nodibināja Latvijas dzelzceļu aizsargu bataljonu, bet 1931. gada 7. augustā izveidoja Dzelzceļu aizsargu pulku Dzelzceļu policijas priekšnieka Jāņa Ozoliņa, teologa, vadībā. Pulkā bija ap 3600 vīru 3 bataljonos (10 dzelzceļnieku un 1 sakaru rotā) un 28 nodaļās visos galvenos dzelzceļa mezglos. Pulka bataljoni bija veidoti uz dzelzceļu dienesta pamatiem. Ceļa dienesta un būvju bataljonu komandēja dzelzceļu techniskais direktors, mašīnu un sakaru bataljonu— techniskais direktors, un ekspluatācijas un vilcienu kustības bataljonu— ekspluatācijas direktors. Bataljoni sadalījās rotās, rotas vados un vadi nodaļās. Katram bataljona komandierim bija adjutants, bijušais virsnieks, kam bija padots mantzinis un kanceleja.

Pulkā bija arī kultūras lietu vadītājs. Bija arī Dzelzceļu aizsardžu organizācija ar vecāko aizsardzi priekšgalā. Ietērpi bija brūnā krāsā, kā paras-

tie dzelzceļnieku tērpi, bet citādi līdzīgi pārējo aizsargu ietērpiem. Aizsardzēm bija parastie aizsardžu tērpi aizsargu krāsā. Pulkam kaujas uzdevumi nebija paredzēti. Kaŗa gadījumā dzelzceļu aizsargu uzdevums bija gādāt par dzelzceļu un to ierīču aizsardzību frontes aizmugurē. Rēgulāri notika dzelzceļu aizsargu ierindas un kājnieku ieroču lietošanas apmācības. 1933. gadā Dzelzceļu aizsargu pulks noorganizēja pirmo Latvijas ražojumu ceļojošo izstādi—40 vagonos. To apmeklēja 62.340 personas dažādos Latvijas dzelzceļu mezglos. Vēlāk šādas izstādes rīkoja rēgulāri. 1934. gadā valdība pulkam dāvināja motorizētu lauku virtuvi.[18]

Aizsargu aviācijas pulku kaŗa lidotāja Rūdolfa Kanda ierosmē sāka formēt 1929. gadā. 1931. gada 17. aprīlī Aizsargu stābs izdeva formālu pavēli par Aizsargu aviācijas dibināšanu, un 5. augustā pulkā iesaistīja 10 armijas rezerves lidotājus. Septembrī sākās pirmie teorētiskie kursi lidotājiem, bet apmācībām bija jāīrē 2 novecojušās privātas lidmašīnas. Aizsargu aviāciju sākumā vadīja lidotājs Alfrēds Valeika, bet kopš 1931. g. 10. jūnija kapt. Jānis Lindbergs. 1932. g. Kaŗa ministrija Aizsargu aviācijai nodeva 2 lietotas kaŗa lidmašīnas *AVRO 504* (150 km st.) un *Gourdou—Lesseure* (200 km st.). Aizsargi paši iegādājās Irbīša konstrukcijas *I—5 Ikars II* (77 ZS, 144 km st.). Kādu laiku aizsargu aviātori lietoja arī inž. Marģera Ķeniņa konstruēto divvietīgo buŗu lidmašīnu ar 25 ZS motoru. Arī Latvijas Republikas Lidotāju Kluba 17 biedri—lidotāji aizsargu aviātoriem palīdzēja ar savām zināšanām un 3 kluba rīcībā esošām lidmašīnām. Vēlāk Aizsargu aviācijas lidmašīnu skaits ļoti pieauga. Lidmašīnas pirka ar valdības piešķirtiem līdzekļiem un ieguva arī dāvinājumu veidā no dažādām iestādēm un uzņēmumiem. 1936. g. 15. martā aizsargi saņēma 4 jaunas lidmašīnas, 1938. g. 2. jūnijā 5 lidmašīnas un 30. septembrī vēl 4 *VEF lidmašīnas* u.t.t.

1937. g. 1. aprīlī par Aizsargu aviācijas pulka komandieri iecēla pulkv.ltn. Jūliju Ērgli. Drīz pulkam Rīgā bija jau 3 eskadriļas ar 11 *KOD—1*, 7 *KOD—2* un 2 *I—12* lidmašīnām, 1 eskadriļa Liepājā ar 4 *KOD—1* un *KOD—2* lidmašīnām, pavisam 24 lidmašīnas. 1938. g. vien valdība pulku atbalstīja ar 655.715 Ls. Rīgā atradās pulka mītne („Alkazars"), liels angārs un darbnīcas. 1939. g. pulkā bija 300 aizsargu, no kuŗiem ap 60 bija lidotāji un ap 40 citi speciālisti.

Aizsargu aviācijas pulka komandieris bija pakļauts ne tikai Aizsargu organizācijas priekšniekam, bet sadarbojās arī ar Armijas aviācijas priekšnieku. Viņam bija pakļauts Aizsargu aviācijas stābs, Aizsargu aviācijas pulks un Aizsargu aviācijas aerodroms. Praktiskais pulka vadītājs bija pulka komandieŗa palīgs. Pēdējais šajā amatā bija kapt. Jānis Dimza. Apmācības nolūkos pie vienas lidmašīnas saformēja vairākus apmācību komplektus. Aizsargu aviācijas pastāvēšanas laikā tur sa-

gatavoja vairāk nekā 100 jaunu lidotāju. 1938. g. armijas manevros aizsargu lidotāji ar lielām sekmēm veica izlūkošanas, sakaru dienestu un citus pienākumus, kā arī lielu veiklību, paceļoties un nosēžoties mazos, nepiemērotos nolaišanās laukumos, no kuŗiem bija paredzēts operēt kaŗa laikā ienaidnieka pārsteigšanai.

Aizsargu aviācijas lidotāju ietērps bija melns, tāpat kā armijas lidotājiem, bet aizsardzēm bija parastie tērpi. Aizsargu lidmašīnu pazīšanas zīme bija sarkans auseklis (četržuburu astoņstaraina zvaigzne) baltā aplī.

Pirmās modernās aizsargu aviācijas lidmašīnas bija 1934. gadā Liepājas Kaŗa ostas darbnīcās būvētās *K.O.D. 1* tipa ļoti stabilas apmācības lidmašīnas ar 90 ZS Bristol Meyer motoru un 120—140 km ātrumu stundā. 1936. gadā pulks saņēma jaunas augstvērtīgas divvietīgas *K.O. D. 2* tipa treniņa lidmašīnas ar 220 ZS *Armstrong—Siddeley Lynx* motoriem un 160 km ātrumu stundā šaušanas, bumbmešanas un naktslidojumu apmācībām. *I—12* kalpoja sarežģītāku lidojumu apmācībām. 1940. gadā pulks saņēma arī vairākas *R.W.D.—8* un *P.W.S.—16b* tipa apmācības lidmašīnas, ar kuŗām poļu lidotāji bija izbēguši no Viļņas kaŗa aviācijas skolas. *R.W.D.—8* bija 105/115 ZS motors un 185 km maksimālais ātrums, bet *P.W.S.—16bis* bija 220 ZS motors un 217 km maksimālais ātrums.

Aizsargu pulkam bija arī daži zaudējumi. No 1935.—1939. gadam 5 aizsargu lidotāji aizgāja bojā apmācību lidojumos, bet 1937. gadā viens lidotājs ar savu lidmašīnu aizbēga uz Padomju Savienību.

Pirms liktenīgajiem notikumiem 1940. gadā Aizsargu aviācijas pulkā bija 31 lidmašīna un veidojās jaunas eskadriļas un vadi. 14. Kuldīgas aizsargu pulkā jau bija izveidojies aviācijas vads, Kuldīgā uzbūvēts aerodroms un angārs, un Liepājas Kaŗa ostas darbnīcās pasūtināta apmācības lidmašīna. 1940. gada 17. jūnijā viss pulks atradās nometnē Valmieras lidlaukā. Pulka vadība katram gadījumam uz Valmieru bija izsaukusi visas lidošanas kārtībā esošās lidmašīnas no Rīgas, Liepājas, Kuldīgas un Daugavpils. Pēc tam kad padomju bruņotie spēki jau bija pārņēmuši Latviju, pulka personāls atgriezās Rīgā, bet Valmierā atstāja tikai nelielu sardzi lidmašīnu un inventāra apsardzībai. Krievu kaŗaspēks Spilves lidostā jau bija pārņēmis pulka fotolaboratoriju, meteoroloģisko staciju un remontā esošās 5 lidmašīnas. Vēlāk padomju kaŗaspēks pārņēma arī Valmierā esošās lidmašīnas, dažām noņēma motorus, bet to ķermeņus un pārējās lidmašīnas atstāja klajā laukā, kur tās aizgāja bojā.[19]

Latvijas jūras aizsargu organizācija atradās tikai agrīnas veidošanās stadijā. 1932. gadā sāka organizēt pirmās jūras aizsargu rotas. Vēlāk 5. Rīgas un 15. Liepājas aizsargu pulkā tās apvienoja divīzionos. Rīgas

divīzionu komandēja kapt. Kārlis Meinerts. Jūras aizsargus apmācīja piekrastes aizsardzībai, jūras novērošanas dienestam, sakaru un mīnu operācijām un kontrabandistu apkaŗošanai. 1937. gadā jūras aizsargu apmācības pārņēma Kaŗa flotes Mīnu divīziona komandieris jūras kapt. Ernests Barotājs, bet inspektors bija kapt. Kārlis Turovskis. Aktīvi jūras aizsargu organizātori bija arī kapt. Aleksandrs Malvess un kapt. Viktors Kalniņš. Jūras aizsargiem bija kaŗa flotes parauga melni ietērpi un melnas flotes parauga cepures ar baltu virsu. Aizsardzēm bija parastie tērpi.

Aizsargu flagkuģis bija 1870. gadā Zviedrijā būvētais *Dzintarkrasts* (agrāk *Teodors* un *Tessin,* 108 tonnu, 90 ZS), ko komandēja kapt. A. Pūliņš. Jūras aizsargu rīcībā bija arī ledlauzis *Lāčplēsis* (agrāk *Matros,* 1914. g., 253 tonnu, 580 ZS), un divas reizes gadā arī hidrografiskā dienesta kuģis *Hidrografs,* kas jūras aizsargus veda izbraukumos uz Roņu salu, Mērsragu, Kolkas ragu un citur. 1939. gada 2. jūnijā 5. Rīgas aizsargu pulka jūras aizsargu divīzionam Latvijas kuģu īpašnieki dāvināja motorjachtu *Aizsargs,* kas bija piemērota jūras braucieniem, varēja uzņemt līdz 100 personu un attīstīt 9 jūras jūdžu ātrumu.

Jūras aizsargu uzdevums kaŗa laikā bija novērot un sakaru punktiem paziņot visas aizdomīgas kustības jūrā, noteikt kuģu tipus, kustības ātrumu un virzienu, pazīt jūras kaŗa ieročus un padarīt nekaitīgas pretinieka mīnas.[20]

Aizsargu pulkos bija ap 150 armijas virsnieku un 100 instruktoru. Pavasarī starp sējas un pļaujas laiku aizsargi 3—4 dienas pavadīja militārās nometnēs apmācībās armijas virsnieku vadībā. Gada apmācības beidzās ar taktiskām apmācībām aizsargu daļās vai kopā ar armijas vienībām. Gadā bija pavisam 18 treniņa dienas. Notika arī šaušanas sacīkstes ar Lietuvas un Igaunijas aizsargiem.

Ar ģen. Eduarda Kalniņa un ģen. Jāņa Baloža atbalstu, laikā no 1928.—1930. gadam, visus aizsargus apgādāja viena veida, gan jau nolietotiem, armijas ieročiem—*Ross—Enfield* šautenēm, *Lee—Enfield* karabīniem, *Browning* un *Walter* sistēmu 7,65 mm revolveŗiem, un 300 *Vickers—Bertier* patšautenēm un *Vickers* ložmetējiem. Municijas krājumu pietika 1—2 gadu normālam patēriņam. Šauteņu neaizkaŗamā deva bija 60 patronas.

Aizsargu organizācijai bija zināma nozīme valsts aizsardzībā, bet tai bija paredzētas īpaši policijas palīgspēku un morāles stiprināšanas funkcijas. Kaŗa resoram tomēr bija zināma teikšana apmācību jautājumos un plānošanā aizsargu iesaistīšanai valsts aizsardzībā kaŗa apstākļos. Aktīvo armijas virsnieku—Aizsargu priekšnieka, viņa stāba priekšnieka

un apmācību vadītāja—delikāts uzdevums bija panākt eventuālu interešu pretišķību likvidēšanu Sabiedrisko lietu un Kaŗa ministrijas attiecīgo resoru starpā un panākt, lai organizāciju varētu maksimāli izmantot valsts aizsardzībai. Tā kā pulku komandieŗi bija arī apriņķu priekšnieki—administrātori un policijas darbinieki, pa lielākai daļai bez militāras izglītības, par viņu palīgiem iecēla armijas virsniekus, kas vadīja apmācības. Bataljonu un rotu komandieŗu amatos pa lielākai daļai iecēla uz vietas dzīvojošos atvaļinātos virsniekus. Algas saņēma tikai aizsargu pulku komandieŗu palīgi.

Lauku ārsti organizēja aizsargu sanitāro dienestu. Aizsargus iepazīstināja ar pirmās palīdzības sniegšanu nelaimes gadījumos. Jau 1927./28. gadā 1800 aizsardzes ieguva zināšanas pirmās palīdzības sniegšanā. Štāba ķīmiskā sekcija apmācīja gāzu instruktorus, kas savukārt apmācīja iedzīvotājus, kā izturēties un ko darīt varbūtējā gāzu uzbrukumā. Pirmās palīdzības kursus beidza vismaz 13.000 aizsargu un aizsardžu, sanitāros kursus — 1005, kaŗa laika feldšeru kursus — 61, samariešu kursus — 370. Atsevišķos gadījumos aizsargi noorganizēja pirmās palīdzības punktus. Tādi zināmi vismaz 36.[21]

Turpinājās aizsargu darbs miera un kārtības uzturēšanā arī valsts pēdējos pastāvības gados. 1937. gadā, piem., aizsargi atklāja 11 slepkavības un laupīšanas, 268 zādzības, 15 kandžas brūžus, 110 malu medības, 371 cita rakstura pārkāpumus. 15 410 gadījumos viņi veica kārtības uzturēšanas uzdevumus, bet 14 apšaudīšanās gadījumos 3 aizsargus ievainoja.[22]

1940. gada 22. maijā Latvijas armijas komandieris izdeva slepenu rīkojumu uzticēt svarīgu vietu apsardzības plānu izstrādāšanu Aizsargu priekšniekam. Aizsargu priekšniekam vai viņa pilnvarotām personām deva tiesības sniegt norādījumus vai ievākt ziņas, kas bija vajadzīgas apsardzības noorganizēšanai. Visos jautājumos, kas attiecās uz objektu apsardzību kaŗa laikā, iestāžu vadītājiem bija jāgriežas tieši pie Aizsargu priekšnieka.[23]

Aizsargu pulki nebija kaujas vienības un nespēja veikt kājnieku pulku taktiski operātīvus uzdevumus. Tās bija administrātīvas, šautenēm un patšautenēm bruņotas vienības. Katrs pulks tomēr varēja saformēt vairākas kājnieku strēlnieku rotas. Tā kā pulkos trūka ložmetēju rotu un sakaru vadu, kaujas bataljonus izveidot nevarēja. Mobilizācijas gadījumā pulku sastāvs ievērojami saruktu, jo iesaucāmās personas pārietu armijas un flotes dienestā. Sakarā ar 1937. gada 14. aprīļa noteikumiem pulku komandieŗu palīgiem bija obligāti jābūt armijas virsniekiem. Zemākiem aizsargu komandieŗiem ik gadus rīkoja 2 nedēļu ilgus kursus.

Pulkos vēl miera laikā sāka formēt speciālas kaŗa laika vienības—katrai kaŗa laika kājnieku divīzijai pa vienam izlūku jātnieku eskadronam un riteņbraucēju—slēpotāju rotai, bez tam sardžu rotas pulku administratīvajā territorijā izpletņu lēcēju un citu vienību apkaŗošanai. Virspavēlnieka rīcībā bija paredzēti 4 riteņbraucēju bataljoni. Plānošanas stadijā bija motociklistu vienību formēšana. Līdz 1940. gada pavasarim aizsargus—motociklistus paspēja tikai reģistrēt un iedalīt saformētajās riteņbraucēju rotās kā ārstata ziņnešus, sakarniekus un komandieŗu un patšauteņu pārvadātājus. 16. Jelgavas aizsargu pulkam bija arī viena 1930. gadā iegādāta *Carden—Lloyd* tankete. Artilerijas aizsargiem nebija.[24]

Aizsargi veica arī lielu kulturālu darbu. 1939. gadā vien notika pavisam 1771 priekšlasījums, 483 mājsaimniecības, drāmatiskie un vispārizglītojošie kursi ar 13.850 dalībniekiem, 1241 teātŗa izrāde, 567 koncerti, darbojās 183 koŗi, 123 orķestŗi un 532 sporta pulciņi ar 14.440 daiībniekiem. Notika mājturības, lauksaimniecības, biškopības un līdzīgi kursi. Aizsargi aprūpēja arī kultūras darbinieku un brīvības cīņu dalībnieku kapus un pieminekļus.

1940. gadā 60.684 aizsargu vidū 15.600 bija lauksaimnieki, 7326 ierēdņi, 1986 tirgotāji un namsaimnieki, 1727 inteliģento profesiju darbinieki, bet pārējie, krietni vairāk par pusi no visiem aizsargiem, bija strādnieki un nemantīgie. Aizsargi šajā laikā jau bija kļuvuši par masu organizāciju. Agrākos gados organizācijā caurmērā 48% bija zemkopji, 27% strādnieki un 25% ierēdņi. Komūnistu avoti atklāj, ka aizsargu organizācijas dēļ viņiem arī vēl pēc padomju kaŗaspēka bažu iekārtošanas Latvijā nav bijis iespējams izdarīt apvērsumu. Tas neizdevās pat pirmajās dienās pēc Baltijas valstu pilnīgas pārņemšanas padomju kaŗaspēka varā.[25]

Aizsargu organizācija uzturēja ciešus sakarus ar Igaunijas aizsargu organizāciju *(Kaitseliid)* un sadarbojās ar Somijas aizsargu korpusu *(Suomi Suajeerskunti)* un Lietuvas aizsargu savienību *(Šaulių sąjunga)*. Kaimiņvalstu aizsargu organizācijas bija militārāka rakstura nekā Latvijas aizsargi. To stābu virsnieki un lielāko vienību komandieŗi visi bija aktīva dienesta virsnieki. Somu aizsargiem bija arī pašiem sava piekrastes aizsardzības flote, ieroču un municijas fabrikas. Pilnīgi militārizēta bija Amerikas Savienoto Valstu Nacionālā gvarde—amerikāņu aizsargu organizācija.[26]

1940. gada 21. jūnijā komūnistu aktīvisti aplenca un 22. jūnijā pārņēma Aizsargu galveno mītni Rīgā, 23. jūnijā visus aizsargus sāka atbruņot un 10. jūlijā Latvijas Aizsargu organizācijas dibinātājs Kārlis Ul-

manis šo organizāciju formāli likvidēja. Aizsargu stābā padomju iestādes pārņēma 20 patšautenes, 1000 šautenes, vairākus desmit tūkstošus patronu, 50 dažāda kalibra un sistēmas pistoles ar municiju un 60 mazkalibra ieroču ar 200.000 patronām. Galvenajās artilerijas noliktavās un Arsenālā padomju iestādes pārņēma vairākus tūkstošus citu aizsargu šauteņu un vairākus miljonus patronu. Padomju Savienības Polītiskā policija pilnīgi pārņēma aizsargu slepenās aktis un filmas. Padomju pārvaldes gadā apcietināja ap 2200 (80%) visu aizsargu komandieņu un deportēja tūkstošiem citu aizsargu. Daļu aizsargu vadītāju, ieskaitot ģen. Praulu, nomocīja un nošāva.[27]

Partizānu cīņās 1941. gada vasarā 122 kritušo nacionālo partizānu vidū lielākā daļa bija aizsargi.[28] 1941. gada 28. augustā Latvijā nodibināja Kārtības dienesta komandieņa Latvijā posteni un izveidoja brīvprātīgu kārtības dienestu. Dienesta ,,C'' grupā ieskaitīja īpaši bijušos aizsargus svarīgu objektu apsargāšanai. 1942. gada otrā pusē ,,C'' grupas locekļus varmācīgi sāka sūtīt uz fronti. Tādā veidā saformēja 318., 319. un 321. bataljonu. 1944. gada 5. februārī sāka diskutēt par Aizsargu organizācijas atjaunošanu, bet vāciešiem bija iebildumi pret proponēto komandieri plkv. ltn. Augustu Dzenīti. Tikai augustā oficiāli atļāva darboties Aizsargu organizācijai Dzenīša vadībā, bet tad jau drīz sākās frontes sabrukums. Dzenītis savu darbību izbeidza 1945. gada 1. janvārī. Aizsargu organizācijā, pēc ģen. Bangerska informācijas, bija apvienoti 695 virsnieki un 11.991 instruktors un kareivis, kopā 12.686 vīri, bet pēc virspulkveža Silgaiļa informācijas—22.262 vīri.[29]

Pēc būtības aizsargu organizācija bija arī 1944. gada 28. jūlijā darbību sākusī ģen. Jāņa Kureļa kaujas grupa, ko faktiski vadīja kapt. Kristaps Upelnieks. Šī grupa sadarbojās ar Latvijas Centrālo Padomi, kas vadīja nacionālo pagrīdi, un no Kurzemes pa radio uzturēja tiešus sakarus ar L.C.K. un Latvijas sūtniecības radiofonu Gotlandē, Zviedrijā, tā atrodoties tiešā kontaktā ar Latvijas sūtni Voldemāru Salno Stokholmā, Kārli Zariņu Londonā un Alfrēdu Bīlmani Vašingtonā. Darbības laikā Vidzemē grupā bija ap 1200 vīru, bet vēlāk Kurzemē, pēc nepublicēta vācu Augstākā SS un Policijas vadītāja Austrumzemē SS Obergrupenfīrera un policijas ģenerāļa Frīdricha Jekelna *(Jeckeln)* slepena ziņojuma 1800—2000 vīru. Tā kā grupa darbojās ne tikai pret padomju karaspēku, bet arī pret vāciešiem, ģen. Jekelns 1944. gada 2. novembrī sāka akciju tās likvidēšanai. 14. novembrī daļa grupas ar ģen. Kureli padevās vāciešiem, bet ltn. Roberta Rubeņa grupa izcīnīja niknu kauju ar vāciešiem laikā no 18.—19. novembrim. Vācieši zaudēja 4 kritušos un 7 ievainotos, saskaitīto latviešu kritušo skaits bija 24 (pēc citas informācijas 40). Gūstā saņēma 1360 nacionālo latviešu karavīru, 770 šautenes,

41 patšautenes, 18 pistoles, 50 ložmetējus (35 vieglos, 5 tanku un 10 smagos), 3 vieglos granātu metējus, 140 bruņu cepures, VEF divus radio raidītājus un 1 uztvērēju, 2 tonnas municijas, lielus krājumus degvielu un pārtikas vielu. 20. novembrī nošāva kureliešu komandieņus plkv.ltn. Pēteri Liepiņu, kapt. Krišu Upelnieku, kapt. Jūliju Mucenieku, vltn. Jāni Gregoru, virsleitnantus Prikalu un Rasu, ltn. Filipsonu un darbvedi Valtaru. Vēlāk nošāva arī plkv.ltn. Eduardu Graudiņu. Tā beidzās sadursme starp latviešu Usmas bataljonu (ltn. Rubeņa vienību) un vāciešiem starp Abavu un Usmas ezeru, starp Pērkoņu un Mežzīļu mājām. Zaudējumi bija arī Stiklos (Anahitē) novietotai kureliešu vienībai 14. novembrī, kad vācu mīnumetēju ugunī nāvīgi ievainoja 3 kureliešus un 2 latviešu virsnieku sievas. Atlikušo Rubeņa vienību beidzamā kauja ar vācu SD un armijas vienībām notika Zlēku mežā no 6.—9. decembrim. Vācieši zaudēja 18 kritušo armijas vienībās un nezināmu skaitu SD vienībās, ieskaitot komandieņus. Kurelieši zaudēja 161 kritušo. 70—80 kureliešu vēlāk pārgāja sarkano partizānu pusē, citi pēc kaņa vēl cīnījās pret padomju okupācijas varu 1947. gadā Dundagas mežos.[30]

---

[1]Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki,* 21.

[2]Ibid., 32—33; Augusts Lācis, *Latgolas ūzūlveiru pulki,* 14; Kalējs, 1573.

[3]Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki,* 26—29, 33—39.

[4]Kalējs, 159, citējot *Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsturi,* 93—258; *Latvija 10 gados,* 138 (Konstantīns Vilde); *Latvijas aizsargu organizācija,* 9; *Latvijas armija 20 gados,*419—20; Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki,* 14—15.

[5]Prauls, 242—44; Plkv.ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule 1963. g. 2. martā.

[6]Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki, 30.*

[7]Kalējs, 160; *Latvija 10 gados,* 138; *Latvijas aizsargu organizācija,* 10; *L.E.,* I, 24; *L.K.V.,* 20 863—64; *Latvijas armija 20 gados,* 420—22; Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki,* 156—57.

[8]Augusts Lācis, *Ozolvīru pulki,* 72.

[9]Prauls, 246; Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi,* 103—109; Raštikis, I, 348; Jurka, *Bolšteins,* 36—39; *L.E.,* I, 31; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 191—92, 198; *Latviešu kaņavīrs II Pasaules kaņā,* I, 135.

[10]*II Saeima,* 8. sesija, 28. sēde, 1097—99 (1928. g. 20. martā); *L.E.,* I, 29; Prauls, 244.

[11]*Latviešu revolucionārais strēlnieks,* I, 156—58; Pulkv.ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule 1963. g. 2. martā.

[12]Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolītika,* 8.

[13]Bij. ministrs Alfrēds Bērziņš, vēstule 1962. g. 18. okt.; *Latvija i ee armija,* 78; *Latviešu revolucionārais strēlnieks,* I, 156—57.

[14]Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi,* 151—53; Alfrēds Bērziņš, vēstule 1962. g. 18. okt.; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 152—53; *Sociālistiskās revolucijas uzvara,* 475.

[15]Lācis, *Ozolvīru pulki,* 155—58.

[16]Ibid., 158.

[17]*Armaments Yearbook* 1938, 567—68; Prauls, 238; Bangerskis, II, 227; *L.K.V.,* 20865—67; *Latvijas armija 20 gados,* 420—28; *Latvijas Aizsargu organizācija,* 10—12; *Sociālistiskās revolucijas uzvara,* 474—75; Alfrēds Bērziņš, nepublicētas atmiņas, 45; Pulkv.ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstule 1963. g. 2. martā.

[18]Inž. Jānis Stakle, intervija 1972. g. 27. apr.; *L.E.,* I, 29; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 64—66.

[19]Prauls, 244; *Trešais gads,* 145; *Piektais gads,* 8, 17; Bangerskis, II, 233—34; Lācis *Ozolvīru pulki,* 67—69; P.R.O., F.O. 371—23606, N604/604/59 (1938. g. 25. janv.); Vēstules: Lid. Alberts Visvars, 1967. g. 12. maijā; Inž. Georgs Novickis, 1967. g. 11. maijā; Inž. Aleksandrs Gerbers, 1973. g. 9. janv., 27. feb. Intervija: Inž. Voldemārs Švāns, 1982. g. 14. nov.

[20]*L.E.,* I, 29; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 69—70; *Jūrnieks,* nr. 7 (1939. g. jūl.), 312; Vēstules: Kapt. Arvalds M. Kalniņš, 1972. g. 16. aug.; kapt. Voldemārs Orle, 1968. g. 12. okt.

[21]Prauls, 246; P.R.O., F.O. 371—15540, N1013/1013/59; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 62—64, 80—81; Pulkv.ltn. Jūlijs Ķikulis, vēstules 1963. g. 2. 18. un 19. martā.

[22]Prauls, 246.

[23]Rudevics, *Fašistiskā diktatūra,* 138.

[24]P.R.O., F.O. 371—15540, N1013/1013/59; Vēstules: pulkv.ltn. Jūlijs Ķikulis, 1963. g. 2., 18. un 19. martā; maj. Kārlis Augstkalns, 1962. g. 8. aug.

[25]Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi,* 109—113; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 23; Alfrēds Bērziņš, vēstule 1962. g. 18. okt.

[26]Raštikis, I, 246; Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi,* 104—105, 108—109.

[27]Bangerskis, II, 230; *L.E.,* I, 31; *Sociālistiskās revolucijas uzvara,* 498, 500; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 156—57, 195, 204—209.

[28]Lācis, *Ozolvīru pulki,* 210—16, 285.

[29]Silgailis, *Latviešu leģions,* 11—12, 18; Bangerskis, II, 324, 327; Lācis, *Ozolvīru pulki,* 217—21.

[30]T—454, sp. 15, 375—84; sk. arī Vilis Samsons, *Kurzemes katlā* (Rīgā: Liesma, 1969), 213—30; Lācis *Ozolvīru pulki,* 229—43.

Aizsargu priekšnieks ģen. Kārlis Prauls (1930.—1940.g.).
Commander of the Home Guards Gen. Kārlis Prauls (1930—1940).

Aizsargu vienību dibināšanas datumi un devīzes

Aizsargu organizācija	1919.g. 20. martā	Visu par Latviju (kopš 1934.g. Ar Vadoni par mūžīgo Latviju).
1. Talsu a. p.	1919.g. augustā (1922.g. 23. nov.)	Visu par Latviju.
2. Ventspils a. p.	1919.g. martā (1923.g. 10. jūn.)	Par mieru, kārtību, drošību.
3. Ludzas a. p.	1919.g. 31. okt. (1923.g. 1. jūnijā)	Iekšējā drošība — tautas labklājība.
4. Jēkabpils a. p.	1919.g. maijā	Visu par Latviju
5. Rīgas a. p.	1919.g. aug. (1923.g. 3. dec.)	Visu par Latviju.
6. Aizputes a. p.	1919.g. 24. martā (1923.g. 20. aug.)	Par Latvijas mieru un drošību.
7. Valkas a. p.	1919.g. (1923.g. 22. jūnijā)	Tev, dārgai Tēvu zemei drošību, labklājību, saules mūžu.
8. Valmieras a. p.	1919.g. 26. maijā (1924.g. 15. jūnijā)	Tēvu zemes mīlestība visaugstākais tikums zemes virsū.

9. Madonas a. p.	1924.g. 1. jūnijā	Karogs, kas brīvības laikā mums dots, mūžam lai laimīgai Latvijai mirdz.
10. Cēsu a. p.	1919.g. 20. septembrī (1924.g. 29. jūnijā)	Tēvu zemes mīlestību mēs ar darbiem rādīsim.
11. Tukuma a. p.	1919.g. 4. aprīlī (1923.g. 7. jūlijā)	Dzīvību par Latvijas brīvību.
12. Ilūkstes a. p.	1919.g. augustā (1923.g. 12. aprīlī)	Uz ežiņas galvu liku sargāt savu tēvu zemi.
13. Bauskas a. p.	1919.g. oktobrī (1922.g. 17. decembrī)	Par tēvu zemi dārgo
14. Kuldīgas a. p.	1919.g. 30. martā (1923.g. 5. oktobrī)	Mēs sargāsim tevi, Tēvu zeme.
15. Liepājas a. p.	1919.g. 20. martā (1924.g. 27. jūlijā)	Ņem, tēvu zeme, Tavs esmu viss.
16. Jelgavas a. p.	1919.g. 2. decembrī (1923.g. 13. oktobrī)	Modri stāvam sargu vietā, lai var brīvi Latvijā zelt.
17. Rēzeknes a. p.	1919.g. 18. sept. (1925.g. 1. okt.)	Strādā un esi nomodā.
18. Daugavpils a. p.	1920.g. 10. jūnijā (1923.g. 23. apr.)	Par Tēvu zemes brīvību, mieru un laimi.
19. Abrenes (Jaunlatgales) a. p.	1925.g. 1. aprīlī	Cildeni un vīrišķīgi sargāt savu Tēvu zemi.
Dzelzceļu a. p.	1928.g. 13. novembrī (1931.g. 7. augustā)	Ja gribam pastāvēt, tad vajag bruņās būt.
Aizsargu aviācijas p.	1931.g. 17. aprīlī	Par Latviju nacionālu, daiļu varenu.
Jūras aizsargu vienības	1932.g.	

Dates of foundation and mottoes of various units of Home Guards.

Aizsargu organizācijas priekšnieks ģen. K. Prauls nodod ziņojumu valsts prezidentam Kārlim Ulmanim. Pa kr. Aizsargu organizācijas augstākais vadītājs Alfrēds Bērziņš un kara ministrs J. Balodis.
Chief of the Organization of Home Guards gen. K. Prauls reports to the President Kārlis Ulmanis. On the left — the highest leader of the Organization of Home Guards Alfreds Bērziņš and the Minister of War Gen. J. Balodis.

1) Aizsardze uniformā.
Female member of the Home Guard in Uniform.

2) Aizsargu virsnieks uniformā. (Augusts Lācis).
Home Guard officer in uniform.

1) Aizsargu pulku delegācijas ar karogiem Brāļu kapos Aizsargu organizācijas 20 gadu jubilejā 1939.g. jūnijā.
Delegations of the regiments of Home Guards with their flags in War Memorial Cemetery during the 20th aniversary in June 1939.
2) Aizsardzes parādē.
Female members of the Home Guard in a parade.

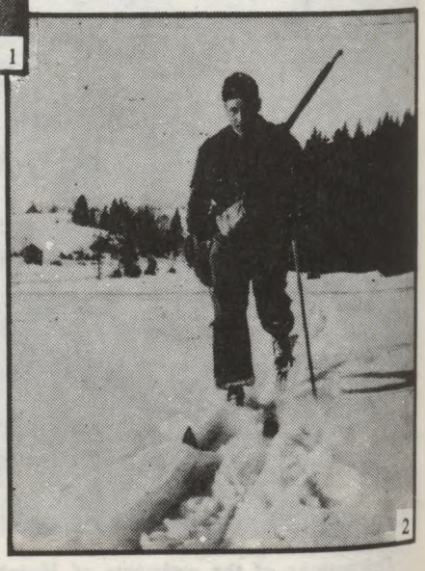

1) Aizsargs — motocikletists.
Home Guard — motorcyclist.
2) Aizsargs — slēpotājs manevros.
Home Guard — skier in maneuvers.

1) Aizsargu jātnieki — sakarnieki manevros.
Home Guard cavalrymen — dignal men in maneuvers.
2) 16. Jelgavas aizsargu pulka *Vickers — Carden—Lloyd* tankete.
Light tank of *Vickers Carden—Lloyd* type of the 16th Regiment of Jelgava.

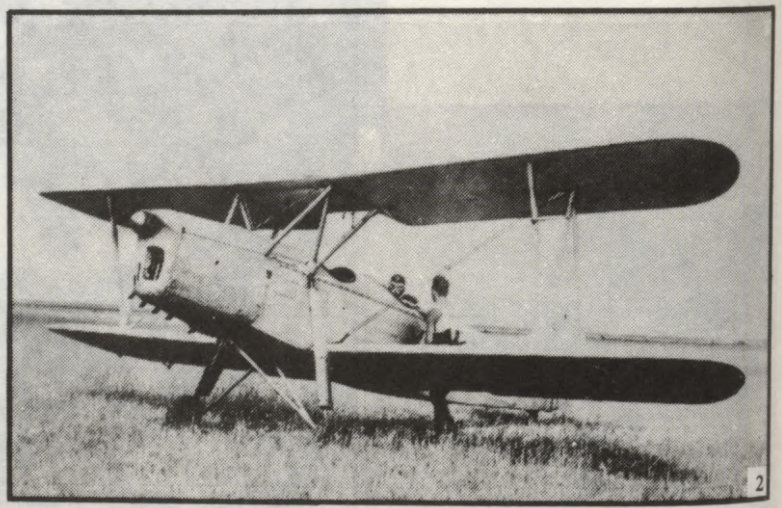

1) Aizsargu aviācijas pulka vienība treniņa lidojumā.
Unit of the Aviation Regiment of Home Guard in training.
2) *Gourdou—Leusseurre* tipa lidmašīna — iznīcinātājs.
Fighter plane of *Gourdou—Leusseurre* type.

1) *KOD—1* lidmašīnas Spilves lidlaukā.
KOD—1 type airplanes in the airport of Spilve.
2) Aizsargu aviācijas *KOD—2* tipa lidmašīna ziemā uz slēpēm.
KOD—2 type airplane of the Home Guard Aviation Regiment on skies in winter.

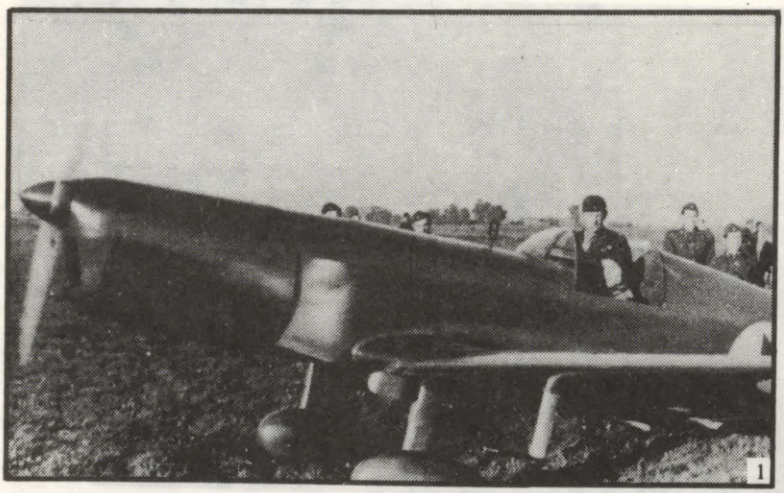

1) *VEF I—12* vienvietnis Spilves lidlaukā.
VEF I—12 single—seater in the airport of Spilve.
2) Jūras aizsargi desanta apmācībās.
Naval Home Guards in landing maneuvers.

1) Jūras aizsargu motorjachta *Aizsargs* 1939. gadā.
Motor cruiser of the Naval Home Guards — *Aizsargs* — in 1939.
2) Aizsardzes — sanitāres.
Female Home Guards — nurses.

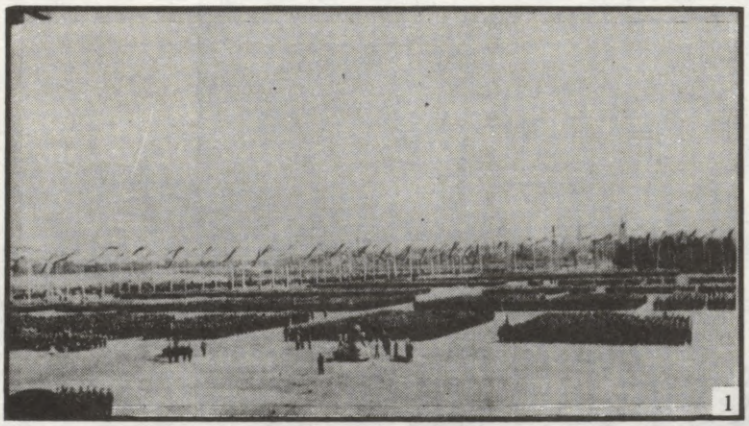

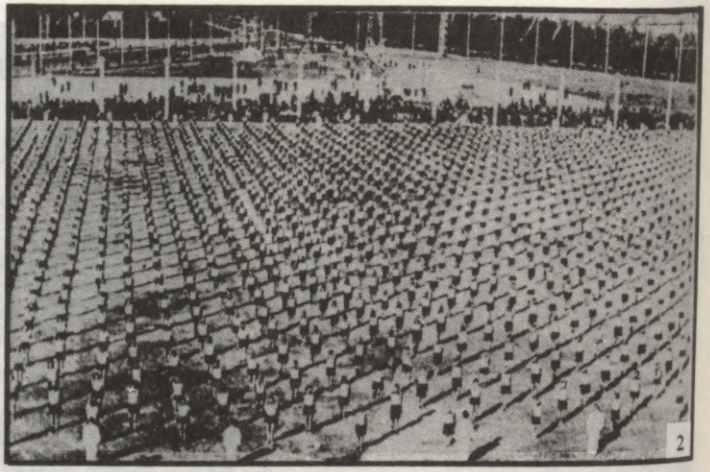

1) Aizsargu organizācijas 20 gadu jubilejas parāde 1939. gadā.
20th Anniversary Parade of the Home Guard Organization in 1939.
2) Aizsargi — sportisti Aizsargu organizācijas jubilejā 1939. gadā.
Home Guard sportsmen in the 20th Anniversary parade of their organization.

XII NODAĻA

VALSTS IEKŠĒJĀS DROŠĪBAS IESTĀDES

Vispārējā organizācija

Katra valsts rūpējas ne tikai par tās pilsoņu drošību pret iebrukumiem no ārienes, bet arī par valsts iekšējo drošību. Pēdējā bija Latvijas valsts Iekšlietu un Tieslietu ministrijas kompetencē. Jau 1918. gada 5. decembrī visu valsti sadalīja 23 atsevišķās policijas vienībās (17 apriņķu pārvaldēs un 6 prefektūrās). Vēlāk izveidoja 19 apriņķu pārvaldes un 3 atsevišķas prefektūras. Apriņķa priekšnieks bija iekšējās aizsardzības priekšnieks apriņķa robežās, atskaitot Rīgas, Liepājas un Daugavpils pilsētu, kas bija padotas pilsētas prefektam. Parasti apriņķa priekšnieks bija arī apriņķa aizsargu pulka komandieris. Viņš bija padots iekšlietu ministram un bija atbildīgs viņam par apriņķa iekšējo aizsardzību. Viņš varēja izdot rīkojumus par drošību un kārtību, iecelt un atcelt poticijas darbiniekus. Jau 1918. gada 17. decembrī radīja pamatus arī Tautas milicijai, ko vēlāk pārdēvēja par policiju.[1]

Policija

Policiju pārzināja Iekšlietu ministrijas Administrātīvā departamenta direktors ar savu palīgu. Policijas apmācību un darbību pārzināja policijas inspektors, bet visas policijas lietas kārtoja Iekšējās apsardzības pārvaldes priekšnieks. 1939. gadā šajā amatā bija Alfrēds Brieze.

Pirmo policijas pagaidu likumu izdeva jau 1918. gada beigās. 1924. gadā to aizstāja Saeimas likums par centrālo kriminālo policiju, bet 1929., 1933., 1934. un 1937. gadā noteikumus aizstāja ar jauniem aktiem.

Kārtības policijā bija 3 prefekti (Rīgā, Liepājā un Daugavpilī), 17 apriņķu priekšnieki (Liepājas un Aizputes, kā arī Tukuma un Talsu apriņķi bija administrātīvi apvienoti) un Dzelzceļu policijas priekšnieks. Prefektūras un apriņķus sadalīja iecirkņos. Rīgā bija 14 iecirkņi (1940. g. gan tikai 13 iecirkņi), Liepājā un Daugavpilī katrā pa 6 (1940. g. vairs

tikai katrā pa 3) un apriņķos pavisam 50 (1940. g. Ventspilī viens un 17 apriņķos 52 iecirkņi), kopā 76 iecirkņi (1940. gadā 72 iecirkņi). Prefektūras iecirkņi sadalījās rajonos ar rajonu uzraugiem, bet apriņķos darbojās vecākie pagastu policijas kārtībnieki.

Galvaspilsētas Rīgas prefektūru nodibināja 1918. gada 5. decembrī. Pirmais prefekts bija Jānis Dambekalns (līdz 1924. g.), nākamais—Teodors Grīnvalds (1924.—36.) un pēc viņa nāves—pulkv.ltn. Pēteris Pommers. Atbrīvošanas cīņu laikā cīņās pret Bermonta kaŗaspēku krita vltn. Kārlis Fīchtenbergs (pirms nāves zvērīgi spīdzināts) un vltn. Kārlis Vilmas. Līdz 1929. gadam sadursmēs ar noziedzniekiem krita arī 5 kārtībnieki. Kārtībnieku sagatavošanai kopš 1919. gada 3. jūlija darbojās arī Policijas skola ar 3 mēnešu kursu. Pirmajos 5 gados to beidza 1.935 policijas kārtībnieki.

Kārtībniekiem bija pašiem savs periodisks izdevums *Policijas Vēstnesis*. 1919. gadā Rīgas prefektūrā darbojās 594 darbinieki, bet 1929. gadā tur bija 945 darbinieki—760 ārējā dienesta, 160 kancelejas darbinieki un 25 kalpotāji un ziņneši. Personālu vadīja prefekts un divi palīgi, 14 iecirkņu priekšnieki un 14 palīgi, jātnieku nodaļas komandieris un sevišķu uzdevumu ierēdnis. Darbojās 91 nodaļas uzraugs, 139 vecākie un 449 jaunākie kārtībnieki. Bija arī speciāla prefektūras aizsardzības rota (120 vīri) un jātnieku policijas nodaļa cīņai pret nemierniekiem. Lielākos pagastos policijas kārtībniekiem bija palīgi. Policijas kārtībnieki veica posteņu dienestu, sargājot sabiedrisko kārtību, mieru un drošību un rēgulējot satiksmi.

Latvijas policija nebija motorizēta. Bija tikai nedaudzi dienesta automobiļi un apcietināto pārvadājamie autobusi („Melnās Bertas"), motocikli, velosipedi un uz laukiem zirgu transports. 1937./38. gada budžetā bija paredzēti 3.069 policijas darbinieki, ieskaitot 785 vecākos kārtībniekus un 1.274 kārtībniekus. Tautu Savienībai bija minēti 2.400 policisti ar 20 patšautenēm un 3 ložmetējiem. Ārzemju novērotāji Latvijas pēdējos patstāvības gados atzina latviešu policiju par ļoti disciplīnētu, pieklājīgu, labi ietērptu un ar krietnu stāju.

Kriminālo policiju pārzināja Kriminālās policijas pārvaldes priekšnieks (1939. gadā Jēkabs Silarājs), kam bija padoti 4 rajonu pārziņi un inspektori ar saviem palīgiem. Katrā kārtības policijas apriņķī darbojās arī īpaši kriminālpolicijas uzraugi. Noziegumus atklājot, kriminālā policija darbojās kā tiesu palīgorgāns prokurātūras uzraudzībā. 1937./38. gadā kriminālā policijā darbojās 126 personas, ieskaitot 65 uzraugus. 1940. gadā pārvaldē darbojās 155 ierēdņi un 4 rajonos—Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā un Liepājā—56 krimināluzraugi. Latvijas kri-

minālā policija, neņemot vērā nelielo personālu, bija ļoti sekmīga. 1920. gadā visā zemē ar pusotra miljona iedzīvotājiem notika 238 slepkavības un 627 laupīšanas, bet 1936. gadā, kad zemē bija jau gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju, notika vairs tikai 91 slepkavība un 71 laupīšana. 1920. gada skaitļi atspoguļo Pasaules kaŗa un revolūcijas radītā chaosa ietekmi, bet 1936. gada skaitļi atspoguļo normālos apstākļus latviešu tautā un Latvijā. Salīdzinot stāvokli Latvijā ar stāvokli lielajās valstīs un arī Latvijas kaimiņvalstīs, kriminālo noziegumu skaits Latvijā procentuāli bija ļoti niecīgs. Abos pasaules kaŗos lielām latviešu masām izklīstot kā austrumos, tā rietumos, latviešu tautas neparasto godīgumu pamanīja un augsti vērtēja kā krievi, tā rietumu tautas. Šajā ziņā latviešus un igauņus pielīdzināja skandinaviem un somiem. Pieejamie skaitļi liecina arī par latviešu kriminālpolicijas darba augsto kvalitāti.

Kriminālpolicijas izveidošanā lieli nopelni bija Aleksandram Ozoliņam, kas bija izceļojis uz Amerikas Savienotām Valstīm un beidzis Kriminālpolicijas institūtu Čikagā. Atgriezies Latvijā, viņš savas iegūtās zināšanas un energiju ieguldīja valsts drošības interesēs. Viņš publicējis arī vairākas mācības grāmatas latviešu policijas darbiniekiem. 1920. gadā kriminālpolicija spēja atklāt tikai 53% slepkavu un 46,7% laupītāju, bet 1927. gadā nelielais kriminālpolicistu skaits atklāja jau 82% slepkavu un 73,9% laupītāju.

Valsts drošības interesēs darbojās sevišķs Valsts drošības departaments, kas kopš 1924. gada 9. maija bija pazīstams kā Politiskā pārvalde. Tas centās atklāt noziegumus pret valsts iekārtu un drošību. Zināmas grupas Padomju Savienībā, Vācijā un pat Polijā gribēja iznīcināt jauno Latvijas valsti. Valsts sākuma gados Latvijas slepeno ienaidnieku apkaŗošanā liela nozīme bija kapt. Voldemāram Alpam un Jānim Ozoliņam. Vēlākos gados pārvaldes priekšnieks bija Pēteris Martinsons un beidzot Jānis Frīdrichsons. Pēdējais aģentūras vadītājs bija Roberts Štiglics. 1940. gadā pārvaldē darbojās izmeklēšanas un aģentūras nodaļas. Tai bija 8 rajoni—Rīgas, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Daugavpils, Valmieras, Gulbenes un Ventspils. Pārvaldē bez rajonu priekšniekiem darbojās arī 206 izmeklēšanas ierēdņi un uzraugi, kā arī plašs aģentu tīkls. Aizdomās turētu personu aizturēšanas gadījumā 48 stundu laikā ierēdņiem bija jānosūta ziņojums apgabaltiesas prokuroram. Aizturētās personas apcietinājumā nevarēja turēt ilgāk par 5 dienām, ar iekšlietu ministra un Tiesas palātas prokurora atļauju līdz 2 nedēļām. Ar prokurora rakstveida atļauju pārvaldes ierēdņi varēja kontrolēt arī korrespondenci, telegrammas un telefona sarunas. Ārvalstu militāros izlūkus un spiegus savukārt centās atklāt Armijas štāba Informācijas daļas izlūkošanas nodaļa.[2]

1928. gada 11. februārī pieņēma likumu par kārtību un sabiedrisko drošību valstī. Šī likuma pārkāpšanas gadījumā draudēja 1.000 Ls vai 3 mēnešu cietuma sods vai abi divi.[3] 1939. gada 24. maijā Latvijas valdība pieņēma likumu par Iekšlietu ministrijas iekārtu, paredzot, ka Iekšlietu ministrijas uzdevums būs arī „uzturēt un sargāt valsts iekšējo iekārtu". Ministrijā palika jau agrāk minētā Robežsargu brigāde un Kārtības policijas departaments, bet 1939. gada 6. jūlijā Politisko pārvaldi un Kriminālās policijas pārvaldi apvienoja Drošības policijas departamentā, par kuŗa direktoru iecēla Politiskās pārvaldes priekšnieku Jāni Frīdrichsonu, viņam paturot arī agrāko posteni.[4] 1939. gada oktobrī ministru kabinets atvēlēja 225.000 Ls kārtības un drošības policijas departamenta darbinieku skaita pavairošanai un apbruņojuma pastiprināšanai. 1939. gadā valdība policijas aparāta pastiprināšanai iekšējās drošības vairošanai asignēja pavisam 790.000 Ls.[5]

Sākoties politiskajām pārmaiņām, 1940. gada 22. jūnijā no amata atbrīvoja Frīdrichsonu, 23. jūnijā arī Kārtības policijas departamenta direktoru Augustu Austrumu, 24. jūnijā nodibināja vietējo revolūcionāro elementu veidotu Palīgpolicijas dienestu (*P.D.*), 2. jūlijā radīja pamatus Sarkanai gvardei rūpniecības iestāžu apsargāšanai, 12. jūlijā likvidēja Rīgas prefektūras Aizsardzības rotu un jātnieku nodaļu, bet 24. jūlijā likvidēja latviešu policijas dienestus. To vietā stājās tautas milicija. Sarkano gvardi padomju valdība nolikvidēja 1941. gada 14. maijā, bet tā paša gada 22. jūnijā, sākoties padomju un vācu kaŗam, to atkal steidzīgi atjaunoja.[6]

Dzelzceļu policija

1919. gadā 1. jūlijā nodibināja arī Dzelzceļu policiju kārtības uzturēšanai Latvijas valsts delzceļu tīkla robežās, kā arī ārzemju ceļotāju pasu, vīzu un personu kontrolei un kontrbandas apkaŗošanai. Dzelzceļu policijas pārvalde bija pakļauta iekšlietu ministram. Dzelzceļu policijas priekšnieks bija arī Dzelzceļu aizsargu pulka komandieris. No 1924. —1939. gadam Dzelzceļu policijas priekšnieks un arī Policijas skolas priekšnieks bija teologs Jānis Ozoliņš.

Pārvaldei bija padoti 3 iecirkņi—Rīgas (ieskaitot Vidzemi), Jelgavas (ietveŗot Kurzemi un Zemgali, atskaitot Eglaines un Zemgales robežpunktus) un Daugavpils (ietveŗot visu Latgali, kā arī Eglaines un Zemgales robežpunktus). Iecirkņu palīgi robežlietās bija Iekšlietu ministrijas atbildīgās personas ceļotāju pasu un vīzu lietu kārtošanai. Tādi ierēdņi darbojās Rīgā, Valkā, Gulbenē, Jelgavā, Meitenē, Liepājā, Ventspilī, Daugavpilī, Grīvā un Rēzeknē. Uzraugi atradās arī lielākos sa-

tiksmes mezglos—Krustpilī, Abrenē, atsevišķās stacijās, piem. Ogrē, Madonā un Siguldā.

Visu dzelzceļu policijas darbinieku kopskaits bija ap 100. Viņu ietērpi bija zili pelēki ar „Dz.P." nozīmi uz uzplečiem. Pie apkakles bija zili pelēkas ozollapu apmales. Uzraugiem bija piecstūrīgas zvaigznes, iecirkņu un pārvalžu priekšniekiem—četrstūra zvaigznes. Bija arī vakara tērpi un parādes tērpi, ar sudrabu cauraustām jostām. Reglaments paredzēja arī plecu siksnas un zobenus, kuŗus gan parasti nelietoja. Augstāko ierēdņu cepures bija greznotas ar valsts ģerboni un sudrabu apkaltu cepures nagu.[7]

Kriminālpolītiskais departaments

Tieslietu ministrijas Kriminālpolītiskais (sākumā Cietumu) departaments pārzināja tiesu resora ieslodzījumu vietas, to personālu, sodu izpildīšanu, cietumu administrātīvo un sanitāro iekārtu, ieslodzīto uzturēšanu un nodarbināšanu, cietumu darbnīcas, lauksaimniecības, patronāta jautājumu u.t.t. Latvijā bija 16 cietumi: Rīgas Centrālcietums ar vietām 1180 ieslodzītajiem, Rīgas Termiņcietums ar 508 vietām, Daugavpils ar 283 vietām, Liepājas, Liepājas sieviešu, Cēsu, Valmieras, Tukuma, Alūksnes, Ventspils, Jēkabpils, Rēzeknes, Ludzas, Madonas un Kuldīgas, kā arī Mazgadīgo labošanas iestāde Irlavā.

Salīdzinājumā ar tā laika Padomju Savienības, Polijas un daudzu citu valstu ieslodzījumu vietām, Latvijas cietumi varēja lepoties ar stipri liberālu režīmu, kas, protams, izveidojās tikai pakāpeniski. Pēc pieejamās informācijas varam spriest, ka valsts sākuma gados režīms cietumos bijis diezgan ass. Cietumos drīz izveidoja dažādas darbnīcas. Dažiem cietumiem pievienoja arī lauksaimniecības. Rīgas Centrālcietumam piederēja arī Kalnciema akmeņlauztuves stingra režīma nodrošināšanai spaidu darbos notiesātajiem. Rīgas Centrālcietumam piederēja arī Siguldas kūdras purva izmantošanas pasākums. Pasvītrota bija ieslodzīto rehabilitācija. Ieslodzītie par savu darbu saņēma atlīdzību, ko pa daļai varēja notērēt, pa daļai uzkrāt izmantošanai pēc soda izciešanas. Ieslodzītajiem bija ikdienas pastaigas programma un plašas bibliotēkas. Politiskajiem ieslodzītajiem un pārējiem ieslodzītajiem, kas krietni uzvedās, bija rīcībā arī radio aparāti. Saskaņā ar instrukcijām, cietumu darbinieki pret politiski ieslodzītajiem izturējās ar sevišķu uzmanību. Tas gan nenotika valsts pirmajos pastāvēšanas gados, kad atsevišķi cietumu darbinieki un policijas ierēdņi bija uzvedušies nehumāni un pat necilvēcīgi, gan parasti izprovocēti. Šādus darbiniekus smagi sodīja.

Departamenta priekšnieks no 1934.—1938. gadam Kornēlijs Veidnieks (agrāk Veitmanis) izstrādāja likumu projektu par cietumiem

un noorganizēja jaunus darba veidus ieslodzītajiem. Darbinieki sadalījās uzraugos, nodaļniekos, virsuzraugos (vecākajos uzraugos), cietumu priekšnieku palīgos un priekšniekos. Viņu apbruņojumā bija revolveri, arī šautenes un nedaudzi automatiskie ieroči. Ietērps ziemā bija melns ar zilām uzšuvēm, vasarā tumši brūns. 1920. gadā ieslodzījumu vietās atradās pavisam 18.688 personas, 1922. gadā vairs tikai 3.433, bet 1926. gadā—3692. Tā laika moderno Latvijas cietumu sistēmu brauca studēt vairāku Eiropas un Āzijas valstu delegācijas, piem. Cechoslovakijas, Irānas un Afganistānas. Ieslodzīto skaita straujās samazināšanās dēļ vēlākos gados vairākus Latvijas cietumus likvidēja.

Koncentrācijas nometnes

Vienīgi pēc Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā Latvijā īsu laiku pastāvēja viena vienīga koncentrācijas nometne Liepājā, kurā no 1934. gada 16. maija līdz 1935. g. 30. martam dažādos laika posmos uzturējās pavisam 521 persona. Šai koncentrācijas nometnei nebija nekādas līdzības ar baigu neslavu ieguvušajām Padomju Savienības un Vācijas koncentrācijas nometnēm. Liepājas koncentrācijas nometnē nevienu nemocīja un nenogalināja. Nometni pārzināja armijas pulkvedis Jānis Stulpiņš un plkv.ltnt. Teodors Rutulis. Nometne bija padota Kriminālpolītiskajam departamentam. Koncentrācijas nometnes īsu laiku darbojās arī Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Polijā un vairākās citās Eiropas valstīs.[9]

Muitas iestādes

Finanču ministrijas Muitas departamenta muitas iestādes kontrolēja pasažieru un preču kustību pierobežas apgabalos un jūras piekrastē. Latvijā bija 10 muitas apgabali: Rīgas, Ventspils, Liepājas, Meitenes, Daugavpils, Indras, Zilupes, Rītupes, Valkas un Ainažu. Bija arī 4 ostu muitas (Rīgas, Liepājas, Ventspils un Ainažu), Latvijas un Lietuvas pierobežā 1 muitas punkts, 1 postenis un 5 kontrolpunkti, Igaunijas un Latvijas pierobežā 9 muitas punkti, 15 posteņi un 12 kontrolpunkti, bet Polijas un Latvijas pierobežā 1 muitas punkts, 3 posteņi un 2 kontrolpunkti. Padomju Savienības un Latvijas robežas zemes ceļos bija slēgtas. Padomju Savienības pierobežā bija tikai dzelzceļu muitas Rītupē, Zilupē un Indrā. Pārējo robežjoslu kontrolēja Robežsargu brigādes vienības. Muitas punktu uzdevums bija kontrolēt pasažieru un atļauto preču kustību pa zemes ceļiem. Muitas posteņi uzraudzīja kaimiņvalstu pierobežas iedzīvotāju abpusējo vietējo kustību līdz 25 km attālumā no robežas. Muitas kontrolpunkti kontrolēja dzelzceļu, gaisa un jūras pasažierus un viņu mantas.

Ostu muitu rīcībā bija muitas kuteri. Rīgas rajonā darbojās kuteri *Ārija, Brencis, Ērglis* (vēlāk nodots Jūras aviācijas divīzionam), *Indulis, Inženieris, Ķencis, Līgo, Ods, Pikols* (agrāk *Frey), Staburags, Trimpus* un *Žvingulis*. Liepājas rajonā darbojās *Austra, Bārtava, Lasmanis, Līdaka, Līva* un *Palīgs*, bet Ventspils rajonā—*Rota* un *Venta*.

Muitas darbinieku ietērps bija zaļi pelēks ar zaļām iešuvēm un visumā līdzīgs dzelzceļnieku ietērpam. Muitas departamentu nodibināja 1918. gada 1. decembrī. 1919./20. gadā tajā darbojās 315 darbinieki, bet 1936. gadā—932 (departamentā 60, muitnīcās 846 un brīvtirdzniecības uzņēmumiem piekomandēti 26 cilvēki.)[10]

Policijas bataljoni

II Pasaules kaŗā vācieši saformēja 45 latviešu policijas bataljonus, kuŗus nelikumīgi, pārkāpjot starptautiskos likumus, iesaistīja kaujas iecirkņos frontē un frontes aizmugures dienestā citās zemēs. 1943. gadā ceturto daļu šo bataljonu kaŗavīru iesaistīja Latviešu leģionā, bet 1943. gada augustā un 1944. gada februarī 11 bataljonus apvienoja 3 latviešu policijas pulkos. Kaŗa beigās pastāvēja vēl 4—5 kārtības dienesta bataljoni. Slēgtās policijas vienībās bija iesaistīti pavisam 14.884 vīri.[11]

---

[1] Andersons, *Latvijas vēsture* 1914—1920, 360; *Latvijas iekšējās nodrošināšanas vēsture*, 37; *L.E.*, I, 69.

[2] *Latvija 10 gados*, 151—53; *L.E.*, III, 1984—85; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara*, 474, 477—79, 500; *Rīgas prefektūra*, 5, 8—15, 23—26, 28—30, 31—33, 49; N.A., R.G. 165, 10641—355/5 (1938); R.G. 84, 860.n.00/30—1923.g. martā Iekšlietu ministrs Arvēds Bergs atcēla Polītiskās policijas priekšnieku Martinsonu no darba par legālu organizāciju izsekošanu un nespēju atšķirt sociālismu no komūnisma; *Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture*, 37—258; Žagars, *Sociālistiskie pārveidojumi*, 211, 214.

[3] *Sociālistiskās revolūcijas uzvara*, 479, p. 19.

[4] Ibid., 474, p. 3.

[5] Rudēvics, *Fašistiskā diktatūra*, 56.

[6] *V.V.*, Nr. 166 (1940. g. 25. jūl.); Apsītis, 97; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara*, 21—22, 501.

[7] Bij. iecirkņa priekšnieka A. Porieša vēstule, 1971. g. 31. maijā.

[8] *L.E.*, III, 2490; *L.K.V.*, XXVI, 3930—32; Konfidenciāla informācija, 1967. g. 12. feb.

[9] Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 23; Bruno Kalniņš, *Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi*, 270; Bastjānis, *Gala sākums*, 50; Jānis Ozols, 123—24; Konfidenciāla informācija, 1967. g. 12. feb.

[10] *L.E.*, II, 172; *Kuģniecības gada grāmata 1929*, 260—65; Vēstules: kapt. Voldemārs Orle, 1968. g. 12. okt.; kapt. Ārvalds Mārtiņš Kalniņš, 1971. g. 18. maijā; Intervija: dipl. ing. Jānis Stakle, 1971. g. 27. apr.

[11] Silgailis, *Latviešu leģions*, 15, 18, 328—39, 325.

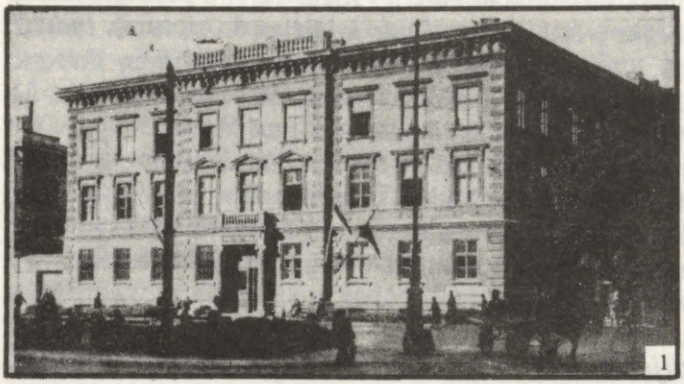

1) Rīgas prefektūra 1928. gadā.
The Prefecture of Riga in 1928.
2) Ilggadējais Rīgas prefekts (1924.—1936.g.) Teodors Grīnvalds.
Long-time Prefect of Riga (1924—1936) Teodors Grīnvalds.

1) Policijas dienesta darbinieki.
Members of the Police.
2) Jātnieku policija.
Mounted police.

1

2

1) Latviešu kārtības sargs 1940. gadā.
Latvian policeman on the beat in 1940.
2) Kriminālpolitiskā departamenta darbinieks.
An official of the Criminal-Political Department.

XIII NODAĻA

CIVĪLĀS AIZSARDZĪBAS DIENESTI

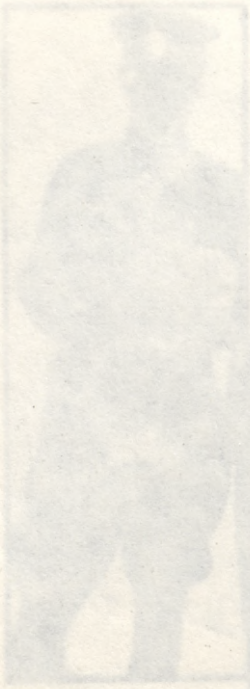

Pasīvā gaisa aizsardzība

Pēc Padomju Savienības, Vācijas un daudzu citu valstu parauga Latvijas valdība pēdējos valsts neatkarības gados sāka plānot iedzīvotāju aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. Pasīvo gaisa aizsardzību sākumā plānoja Armijas stāba Operātīvā daļa, vēlāk Artilerijas inspektora stābs. 1934. gada 20. oktobrī pieņēma likumu par pasīvo gaisa aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa, un 1935. gadā armijā nodibināja Pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieka posteni, pakļaujot pasīvās gaisa aizsardzības dienestu gaisa aizsardzības priekšniekam. Šajā amatā iecēla pulkv. Jāni Ozolu.

1936. gada 26. maijā Ministru kabinets pieņēma Ozola izstrādāto aizsardzības plānu pret uzbrukumiem no gaisa. Šī uzdevuma veikšanai iekšlietu un satiksmes ministri iecēla savu resoru pasīvās gaisa aizsardzības priekšniekus, kam bija jāpārzina pasīvās aizsardzības plāna īstenošana, jākārto pasīvās gaisa aizsardzības personāla, valsts un pašvaldības darbinieku un iedzīvotāju apgāde ar aizsardzības piederumiem, jāpārbauda pasīvās gaisa aizsardzības organu gatavība u.t.t. 1939. gada 15. jūnijā Artilerijas inspektora stāba Gaisa aizsardzības priekšnieku pulkv. Ozolu piekomandēja Iekšlietu ministrijai.

Dažādu pasīvās gaisa aizsardzības jautājumu noskaidrošanai iekšlietu un satiksmes ministri sasauca starpresoru apspriedes, pieaicinot tajās arī pašvaldības iestāžu, rūpniecības un citu uzņēmumu un sabiedrisko organizāciju pārstāvjus un Kara ministrijas Pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieku. Pilsētās un satiksmes un rūpniecības centros pasīvo aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa organizēja rajonu resp. dzelzceļu mezglu pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieki. Citur šos uzdevumus veica apriņķu priekšnieki. Vietējie pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieki savukārt bija sakaros ar vietējo valsts un pašvaldības iestāžu, rūpniecības uzņēmumu un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem, kā arī ar

vietējā garnizona pārstāvi. Rajonu un dzelzceļu mezglu pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieki veica aizsardzības organizēšanu uz vietas. Aizsardzības darba sekmīgākai veikšanai lielākās pilsētās un centros iekārtoja pasīvās aizsardzības apakšrajonus un dzelzceļu mezglos staciju apakšrajonus. Pasīvās gaisa aizsardzības dienesta personāls sadalījās komandās.

Apmācības noteikumus apstiprināja armijas komandieris, un apmācības vadīja Kara ministrijas attiecīgie vietējie komandu priekšnieki. Izglītības ministrija un augstāko mācības iestāžu vadība organizēja apmācības pasīvās gaisa aizsardzības dienestam attiecīgajās mācības iestādēs. Civīlai aizsardzībai apmācīja aizsargus, policiju, pašvaldības iestāžu darbiniekus un skolniekus.

Pasīvās gaisa aizsardzības uzdevums bija brīdināt iedzīvotājus, uzturēt kārtību, sniegt sanitāro palīdzību, kā arī degāzēšana, ugunsdzēsība, technisko ierīču bojājumu likvidēšana, iedzīvotāju apgāde, pamestu dzīvokļu uzraudzīšana, apgaismošanas rēgulēšana un līdzīgi pasākumi. Bija noorganizēts novērotāju tīkls visā valstī, kas daļēji darbojās jau miera laikā. Ziņojumus nodeva telefoniski. Bija pieņemts īpašs kods. To pieteicot, telefona iestādes nebrīvajās līnijās pārtrauca sarunas un deva savienojumu ar Armijas stāba telefona centrāli. Bija izstrādāta arī trauksmju izziņošanas sistēma.

Novērošanas posteņos novērojamo izplatījumu sadalīja vairākos sektoros starp novērotājiem, kam bija jābūt apveltītiem ar labu dzirdi un asu skatu. Sektori parasti bija 120° vai 180° diviem vai trim cilvēkiem. Katrs novērotājs savu sektoru sadalīja mazākos sektoros, katrā mazākā sektorā novelkot tuvāko robežu līdz 6 km, tālāko līdz 12 km no novērošanas vietas, robežas nosakot pēc apvidus priekšmetiem. Labos laika apstākļos lidmašīnas varēja saskatīt 8—12 km tālumā, bet lidmašīnu troksni toreizējos aviācijas technikas apstākļos varēja sadzirdēt 2—3 minūtes pirms lidmašīnas pārlidošanas. Lidmašīnas piederību varēja noteikt, sākot ar 1200 m attālumu. Attāluma noteikšanai izmantoja pamanītos detaļu sīkumus lidmašīnā, kā arī dažādus instrumentus un palīglīdzekļus. Zemāk par 1 km augstumā lidojošas lidmašīnas cerēja apkarot ar koncentrētu šauteņu un speciāli pielāgotu automatisko ieroču uguni, līdz 2 km augstumā lidojošās lidmašīnas — ar zenītložmetējiem, bet augstāk lidojošas — ar zenītartileriju vai iznīcinātājām lidmašīnām, kas, protams, bija armijas uzdevums.

Līdzekļus pasīvai valsts iestāžu un uzņēmumu aizsardzībai deva attiecīgās ministrijas; pašvaldības iestāžu, uzņēmumu un vietējo iedzīvotāju aizsardzībai — vietējās pašvaldības; privāto rūpnīcu un pārējo

uzņēmumu aizsardzībai — šo uzņēmumu īpašnieki. Galveno ceļu malas sāka apstādīt kokiem, kam bija ne tikai aistētiska nozīme, bet arī pretgaisa aizsardzības apsvērumi.

1939. gada 24. maijā Valsts pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieka amatu apvienoja ar Iekšlietu ministrijas pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieka amatu, lai apvienotu visas valsts pasīvās gaisa aizsardzības vadību. Izdarīja vairākus šaurāka apjoma pasīvās gaisa aizsardzības manevrus, bet 1939. gadā no 18.—19. septembrim notika pirmie vispārējie gaisa aizsardzības manevri visas valsts mērogā, lai pārbaudītu trauksmju, novērošanas un kārtības dienesta darbību, aptumšošanas iespējas pilsētās un uz laukiem, valsts un centrālo iestāžu pasīvās gaisa aizsardzības organu darbību, atsevišķo pasīvās gaisa aizsardzības komandu gatavību un iedzīvotāju izturēšanos un gatavību pašaizsardzībai.

Šie manevri tautai pirmo reizi skaidri demonstrēja baigo faktu, ka kuŗu katru brīdi Latviju var ieraut pasaules karā un gaisa uzbrukumos sapostīt tās pilsētas, dzelzceļu mezglus, tiltus, rūpniecības iestādes, vēstures un kultūras piemineklus. Dažās stundās varēja aiziet bojā viss, ko tauta gadu simtiem ar smagiem upuŗiem bija veidojusi un cēlusi.[1]

Pretķīmiskā aizsardzība

Atceroties postu, ko I Pasaules karā nodarīja ķīmiskās kaujas vielas, un apzinoties baigās sekas, kas rastos, pretiniekam izmantojot aviāciju ķīmiskā kaŗa pasākumos, Latvijas valdība daudz darīja iedzīvotāju pasargāšanai no ķīmisko vielu iedarbības. Ķīmiskās kaujas vielas pretinieks varēja izmantot, lai nonāvētu vai sazāļotu lielā skaitā Latvijas iedzīvotājus, lai padarītu viņus nespējīgus pretestībai. Indīgās kaujas vielas sagatavoja gan cietā, gan šķidrā un gāzveidā. Lielākā daļa no tām bija bez krāsas, bet daļu varēja pazīt pēc to dzeltenās, zaļgani dzeltenās, brūnās vai zaļās krāsas. Daļa ķīmisko kaujas vielu bija bez smakas, bet citas varēja pazīt pēc smakas, kas atgādināja sīpolu, ķiploku, gerāniju, rūgto mandeļu, sapuvušu olu vai sapuvušu augu smaržu. Šīs vielas iedarbojās uz redzes, elpošanas un iekšējiem organiem, asinīm vai pat visu cilvēka ķermeni, traucējot un paralizējot atsevišķu organu darbību. Rezultātā radās nāve vai darba spēju zaudējums uz zināmu laiku.

Normāli izšķīra smacējošās, kairinošās, kodīgās un paralizējošās vielas. Smacējošās vielas (chlors, fosgens, difosgens un chlorpikrīns) iedarbojās uz elpošanas un redzes organiem, radot asarošanu, klepu, gaisa trūkumu un nāvi. No kairinošām vielām benzilbromīds, chloraceto-

fenons un ksilibromīds radīja asarošanu, acu iekaisumu un bieži neilgu aklumu. Arsīni (šķaudīšanas vielas) radīja vemšanu, stipru sagurumu un baiļu sajūtu. Kodīgās vielas (iprīts un luizīts) iedarbojās uz visu cilvēka ķermeni, izsūcoties cauri parastam apģērbam un apaviem. Tas radīja sūrstēšanu, lēni dzīstošas tulznas un augoņus, pat aklumu. Paralizējošās vielas (zilskābe un tvans) sagādāja nāvi nedaudzās minūtēs, paralizējot elpošanas centrus un sirds darbību regulējošos nervus.

Smacējošās vielas pasliktināja pārtikas līdzekļu un ūdens garšu, bet ēdamvielas pēc izvēdināšanas vai vārīšanas varēja atkal lietot, tāpat ūdeni. Kodīgo vielu saindētos pārtikas līdzekļus un elpi varēja lietot tikai atsevišķos gadījumos. Saindētu ūdeni vairs nevarēja lietot nekur citur kā tikai mazgāšanai. Ķīmiskās vielas sairdināja tērpus un uz metalliem radīja rūsu.

Pretinieks varēja ķīmiskās vielas izplatīt ar gāzu baloniem, artilerijas šāviņiem, gāzmetējiem, mīnumetējiem, rokas un šauteņu granātām, ķīmiskām svecēm, aviācijas bumbām un pulverizātoriem. Saindēta gaisa mākonis varēja apvidū palikt no 15 minūtēm līdz 6 stundām. Ar šķidrām noturīgām vielām (iprītu, luizītu, bromenzilcianīdu) saindēts rajons varēja būt bīstams ne tikai vairākas dienas, bet pat vairākas nedēļas.

Latvijai bija iespējams plašā mērogā sagatavoties pret ļaunāko samērā labi attīstītas gumijas un ķīmisko vielu rūpniecības dēļ. Aizsardzības līdzekļi bija novērotāju un trauksmju dienests, savrūpējās aizsargāšanās līdzekļi (gāzu maska, pretgāzu apģērbs un citi palīglīdzekļi) un ierīces telpu nodrošināšanai pret saindētā gaisa mākoņa ieplūšanu un gaisa atsvaidzināšanu pielāgotā telpā.

1925. gada sākumā Bruņošanās pārvalde sāka ķīmiskās aizsardzības izveidošanu, darbā iesaistot ķīmijas inž. Oskaru Jirgensonu. 1934. gadā Latvijas universitāte ķīmiķiem un farmaceitiem noorganizēja arī speciālu kursu par ķīmiskām kaujas vielām, arī Oskara Jirgensona vadībā. Bruņošanās pārvaldē pētīja ķīmiskās kaujas vielas, izstrādājot metodes to noteikšanai, ražojot un pārbaudot aktīvo ogli, izveidojot gāzu maskas un patvertņu filtrus, ražojot arī apmiglošanas ierīces un plānojot mērķu aizsegšanu no zemes un gaisa. Apmiglošanai jauca gāzējādo amoniju ar silicija tetrachlorīdu un chlorsulfonskābi. Latvijā ražotā aktīvā ogle bija līdzvērtīga vācu attiecīgam ražojumam un labāka par krievu ražoto aktīvo ogli.

Jau pirms II Pasaules kara sākuma aizsardzība pret kaujas gāzēm un citiem ķīmiskiem līdzekļiem Latvijas armijā bija puslīdz labi noorganizēta, un valdība sāka plānot arī civīliedzīvotāju aizsardzību visas valsts

mērogā. Nepieciešamos tehniskos līdzekļus ražoja Latvijas rūpniecības uzņēmumi.

Ap 1935. gadu VEF sāka ražot gāzu maskas. Armijā lietoja gāzu masku „A", ko veidoja respirātors, sejsega un soma. Šīs gāzu maskas bija tik labas kvalitātes, ka arī Zviedrija nolīga ar Latvijas valdību līgumu par to iegādi, bet padomju okupācija pārtrauca šo darījumu. Latvijā ražoja arī speciālu pretgāzu aizsargtērpu un zirgu gāzu masku, kas bija piesātināts ar neitrālizējošām vielām, kas, zirgam elpojot, paralizēja ķīmiskās kaujas vielas.

1938. gada 27. septembrī Latvijas valdība pieņēma likumu par visu valsts iedzīvotāju apgādi pilsētās, ciemos un satiksmes centros ar tautas gāzu maskām. Tā paša gada 24. decembrī kara ministrs apstiprināja tautas gāzu masku paraugus un instrukcijas par iedzīvotāju apgādi ar gāzu maskām. Tautas gāzu maskas ražoja Valsts Elektrotechniskā fabrika. Tās veidoja sejsega un respirātors, kas glabājās kartona kārbā vai brezenta somā ar nēsājamo lenti pār pleciem. Sejsega bija kapuces veidā, no elastīgās gumijas, kas viegli stiepās, galvā uzmaucot, un uz berzes pamata blīvi pārklāja seju. Aceņu svīšanu novērsa, ievietojot gāzmaskā virs aceņu stikla īpašas plāna celuloīda ripiņas ar mitruma uzsūcēju sastāvu (dzidrplāksnītes). Gāzu maskas bija 3 tipu: „V" — vīriešiem, „S" — sievietēm un „B" — bērniem. Par maskām iedzīvotājiem valdībai bija jāmaksā viena gada laikā.

1938. gadā sāka domāt par pretgāzu drošām telpām. Namsaimniekiem privātos namos ar 25 un vairāk istabām uzdeva šādas telpas pašiem iekārtot. Jaunbūvēs šādas telpas paredzēja jau būvju plānos. Latvija bija viena no nedaudzām zemēm pasaulē, kur tik plašos apmēros bija nokārtota aizsardzība pret indīgām gāzēm un citiem ķīmiskiem kaujas līdzekļiem. Likteņa ironijas dēļ II Pasaules karā indīgās gāzes vispār nelietoja, bet centās pretiniekus iznīcināt ar aviācijas palīdzību, izmantojot spridzekļus un degvielu bumbas. Kaut gan Latvijas iedzīvotāju vairums dzīvoja izkaisīti viensētās, administrācija, rūpniecība un satiksmes centri bija koncentrēti nedaudzās pilsētās, kas pret gaisa uzbrukumiem bija gandrīz pilnīgi neaizsargātas. Aviācijas uzbrukumiem sagatavoti bija kā Vācijas, tā Padomju Savienības bruņotie spēki.[2]

Aizsardzība pret kaujas ratiem un citiem virszemes kara līdzekļiem.

Valsts aizsardzības iestādes nelielos apmēros plānoja arī iedzīvotāju aizsardzību pret kaujas ratiem, izmantojot dabiskus un mākslīgus šķēršļus un maskēšanu. Tā kā kaujas ratos redzes apjoms bija ierobežots (no tanka varēja labi redzēt tikai 300 m tālumā), mērķu maskēšanai varēja

būt labi rezultāti. Bija domāts arī par tiltu iznīcināšanu, ko varēja paveikt vietējie iedzīvotāji, ceļu saspridzināšanu, apvidus apūdeņošanu, grāvju, barjēru, barikāžu un kaujas ratu slazdu veidošanu, bet iedzīvotājus šādiem pasākumiem praktiski neapmācīja. Viņu rīcībā nebija arī vajadzīgo spridzekļu un citu kaujas ratu, artilerijas un moto-mechanizēto vienību apkaŗošanas līdzekļu.

Iedzīvotāju morāliskā sagatavošana aizsardzībai.

Dzimtenes mīlestību un latviešu tautas nacionālo pašapziņu veicināja visas Latvijas skolas un lielākā daļa sabiedrisko organizāciju un pašvaldības. 1934. gadā pievienojās jauns, latviešu mentālitātei agrāk svešais, vadoņa kults, ko mēģināja latviskot ar ,,saimnieka'' ideālu. Pasvītroja gan visu latvisko, bet nenotika nopietni mēģinājumi saliedēt visus Latvijas iedzīvotājus vienā kopējā, mērķapzinīgā, savstarpējas cieņas pilnā un sadarbības gribas motīvētā saimē. Nelatvieši, apmēram ceturtā daļa valsts iedzīvotāju, kaut gan nebija apspiesti un vajāti, tomēr jutās kā svešķermeņi. Arī latgaliešu vairums jutās zināmā mērā atstumti, lai gan valdībā bija viņu ministri, armijā ģenerāļi un pulkveži un daži latgaliešu rakstnieki, mākslinieki un kultūras darbinieki bija spējuši iegūt visas latviešu tautas cieņu un apbrīnu. Latgalieši tomēr sagaidīja dabiskākas, sirsnīgākas, savstarpējas cieņas pilnākas attieksmes un lielāku atbalstu viņu daudz cietušajām un gadsimtiem smagāk apspiestajām masām. Valdība novērtēja minoritāšu fizisko pienesumu, bet neinteresējās par minoritāšu garīgajiem pienesumiem. Valsts saimnieciskās dzīves ,,latviskošanai'' centās pārņemt savā īpašumā vai kontrolē vienu pēc otra lielākos minoritāšu rūpniecības uzņēmumus.

Notika nopietna un plaša apjoma armijas un pašvaldību sadarbība, saišu nodibināšana starp armiju un civīliedzīvotājiem, bet tai bija vairāk pašplūsmes raksturs. Kā labs piemērs jāmin 7. Siguldas kājnieku pulka kādreizējais komandieris pulkv. Kristaps Frickauss, kas ar savu entuziasmu un piemēru prata iesaistīt sava pulka virsniekus un kaŗavīrus sabiedriskās dzīves veicināšanā un stiprināšanā. Majors Vilis Hazners raksta: ,,Visa Malienes dzīve būtu bijusi daudz bālāka nacionālā un sabiedriskā ziņā, ja to nebūtu tik mērķtiecīgi un jauki veidojuši tur novietotā pulka virsnieki''. Līdzīgs stāvoklis bija arī daudzās citās Latvijas garnizonu pilsētās — Jelgavā, Cēsīs, Rēzeknē, Ludzā, Valmierā un citur. Atsevišķi vienību komandieŗi spēja radīt pozitīvu ietekmi pat tādā kosmopolitāniskā centrā kā Daugavpils. Daudzi Daugavpils krievi un ebrēji vēl pēc gadu desmitiem ar patiku atcerējās savus sakarus ar latviešu kaŗavīriem Daugavpils garnizonā.

Ļoti pasvītroja Atbrīvošanas cīņu nozīmi, novietojot bijušajās kauju vietās un Atbrīvošanas cīņās kritušo karavīru kapos pieminekļus, piemiņas zīmes, organizējot piemiņas brīžus un atbalstot kritušo un sakropļoto ģimenes. Armijas vienības vietējiem iedzīvotājiem palīdzēja organizēt tautas svētkus, sporta sacīkstes, bibliotēkas, kino izrādes un koncertus. Tas viss bija jauki un sirsnīgi.

Presē un propagandā nepārtraukti pasvītroja Latvijas un latviešu tautas mūžības ideju, slavināja latviešu tautas fiziskos un garīgos spēkus, kā arī dažādo pretinieku nespēju tos apspiest. Pēdējos neatkarības gados sludināja arī aklu uzticību un paļaušanos likteņa izraudzītam Vadonim, kā arī paļāvību faktiski neeksistējošiem „sabiedrotajiem". Tomēr pilnīgi neizskaidroja Latvijas iedzīvotājiem draudošo ģeografisko situāciju, lielo kaimiņu ideoloģiskos uzskatus un viņu varas spēka un vājuma elementus, valsts iekārtas uzbūvi un trūkumus, nesagatavoja tautas masas reāli politiskai domāšanai, darbībai bīstamos apstākļos un varbūtējā okupācijā. Kaut gan Atbrīvošanas karā ar panākumiem operēja latviešu „zaļo" partizānu vienības, Latvijas iedzīvotājus nesagatavoja ne aktīvai, ne pasīvai pretestībai un pretinieka vājību izmantošanai. Nebija absolūti nekādas operātīvās bazes ārzemēs. Izšķirīgajos brīžos Ulmanis spēja sniegt tikai vienu padomu: katram palikt savā vietā. Paliekot bez vadības, tauta instinktīvi mēģināja jaunajos apstākļos atrast pārdzīvošanas veidus, kas dažkārt bija saistīti ar lieliem un pat nevajadzīgiem upuriem.[4]

---

[1] *Pirmais gads*, 26, 66—67; *V.V.*, Nr. 238 (1934); *Trešais gads*, 7, 39—42; *Latvijas armija 20 gados*, 438—44; L.C.K., kaste Nr. 85, Kara ministra pavēle Nr. 15 (1939.g. 15. jūn.); maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962.g. 28. aug.; Prof. Oskars Jirgensons, intervija 1976.g. 15. apr.

[2] *Karavīra rokas grāmata*, 405—29; *Latvijas armija 20 gados*, 438—44; *Piektais gads*, 17; Bebris, 1131; Prof. Oskars Jirgensons, intervija 1976.g. 15. apr.

[3] *Kaujas un lauku dienesta reglaments*, 83—114.

[4] *Latvijas armija 20 gados*, 361—62, 365; *Kadets*, Nr. 1 (1967), 33—34; — Vilis Hāzners, „Virsnieki sabiedriskā un politiskā darbā"; Indulis Kažociņš, vēstule 1982.g. 22. jūl.

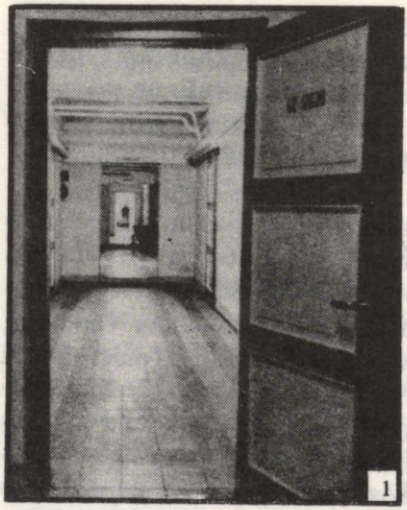

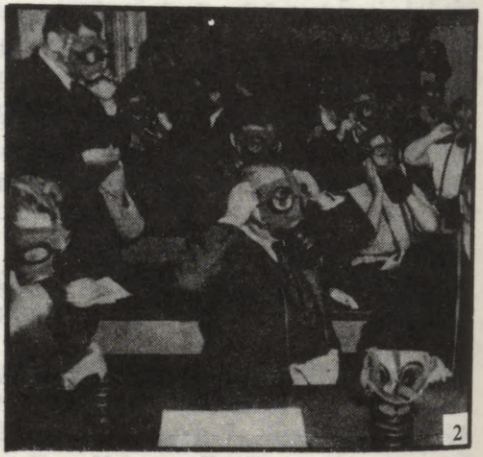

1) Moderna pretgāzu patvertne Rīgā 1939. gadā.
Modern shelter for the protection against gas warfare in Riga in 1939.
2) Jauniešu apmācība aizsardzībai pret gāzu uzbrukumiem, lietojot latviešu tautas gāzu maskas.
Youth training for the defense against gas attacks by utilizing Latvian people's gas masks.

XIV NODAĻA

PARAMILITĀRAS ORGANIZĀCIJAS

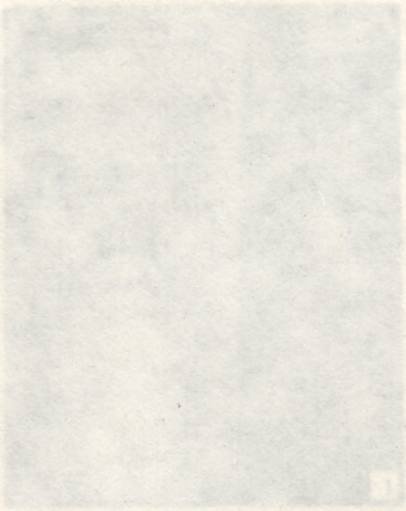

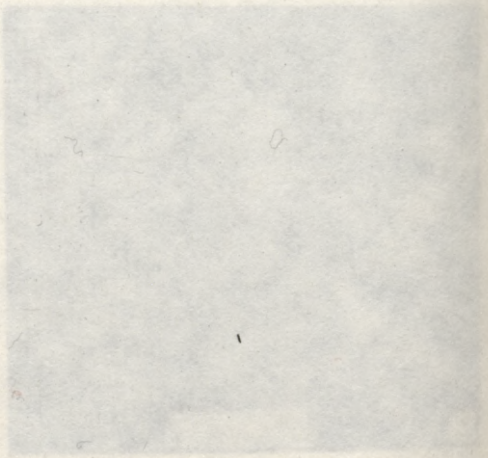

Latvijā darbojās vairākas organizācijas, kas par savu uzdevumu uzskatīja Latvijas valsts aizsardzības stiprināšanu un bruņoto spēku atbalstīšanu bezpartejiski nacionālā garā. Dažādos laikos Latvijā darbojās arī organizācijas, kas cerēja mainīt valsts iekārtu savai ideoloģijai atbilstošā virzienā un plānoja pat eventuālu apvērsumu.

Latvijas valsts iekārtu un armiju atbalstošas organizācijas

1921. gada 17. novembrī darbību sāka Latvijas aizsardzības biedrība. Tās dibināšanu ierosināja no Tālajiem Austrumiem atgriezušies 1. Latvijas neatkarības bataljona (Troickas pulka) un Imantas pulka virsnieki Jānis Briedis, Kristaps Upelnieks un Pēteris Mantnieks. Par biedrības pirmo priekšnieku ievēlēja ģen. Kārli Gopperu. Organizācijā aktīvi darbojās arī rakstnieki Andrejs Iksens un Gotfrīds Mīlbergs—Skuju Frīdis. Biedrības galvenais materiālais mērķis bija vākt līdzekļus Latvijas bruņoto spēku stiprināšanai un idejiskais mērķis—nacionālās domas stiprināšana tautā, sevišķi jaunatnē, iepazīstinot to ar valsts aizsardzības problēmām un armijas vajadzībām. Organizācijas dalībnieku skaits nebija liels. No 1921.—1928. gadam tas pieauga no 391 līdz 1.090. Savu iespēju robežās tā darīja svētīgu darbu valsts aizsardzības labā.[1]

Citāda rakstura bija Bezpartejiskā Latvijas atbrīvotāju biedrība, kuŗas dalībnieku skaits 1928. gadā bija 4.978. Par šīs biedrības aktīviem locekļiem varēja būt tikai Latvijas Atbrīvošanas kaŗa dalībnieki, kas bija kalpojuši Latvijas armijā līdz miera nolīgšanai 1920. gadā, kā arī tie bijušo strēlnieku pulku kaŗavīri, kas bija ieguvuši Lāčplēša kaŗa ordeni. Biedrībā neuzņēma politisko partiju locekļus. Biedrības mērķis bija apvienot un aizstāvēt kādreizējos Latvijas valsts atbrīvotājus, uzlabojot viņu tiesisko un materiālo stāvokli. Biedrības dibinātāji bija Ernests Priedkalns, kas kļuva biedrības priekšnieks, Voldemārs Ozols, A. Čakste un citi.[2]

Atsevišķas organizācijas apvienoja bijušos strēlniekus, pulkv. Kalpaka bataljona un pulkv. Baloža brigādes un Ziemeļlatvijas brigādes bijušos dalībniekus. Šo organizāciju galvenais mērķis bija aizstāvēt savu dalībnieku intereses un veicināt savu agrāko karaspēka vienību slavu un ietekmi sabiedrībā un vēsturē. Nacionālā karaspēka vienības atbalstīja arī studentu korporācijas un vairākas citas organizācijas.

1921. gada 25. novembrī Valmieras vidusskolas kara vingrotāju pulciņa grupa čechu 1890. gadā dibinātās vingrotāju biedrības *Sokol* ietekmē nodibināja Latvijas Vanagu organizāciju, kas pastāvēja līdz 1940. gadam un kuras devīze bija „stāvēt stipri par Latviju" un galvenais mērķis—izkopt latviešu jaunatnes garīgās un fiziskās spējas. Organizācija bija nacionāla un nepolītiska. Pulciņi sākumā izveidojās dažādās vidusskolās. Biedri sauca sevi par vanagiem un vanadzēm, un tie organizēja gadskārtējus plašus salidojumus, kur demonstrēja savas spējas un zināšanas dažādās sacensībās. Organizācija pasvītroja sportu un fizisko gatavību, bet pievērsa lielu uzmanību arī nacionālai stājai. Organizācijas biedru formas tērps vīriešiem bija melnas—gaŗas bikses, pelēks krekls ar melna samta apkakli un aprocēm, melna franču parauga samta naga cepure. Sievietēm tērps bija pelēks ar melna samta apkakli un aprocēm. Sākumā vīriešiem bija arī militārās apmācības, bet šautenes glabājās Kaŗa ministrijas noliktavās. Organizācijas dibinātāji bija Jānis Jansons, kapt. (vēlāk pulkv.) Kārlis Lobe, kapt. Markus Ozols un doc. Pāvils Kreišmanis. Markus Ozols bija organizācijas prezidents no 1923.—1940. GADAM. 1939. gadā organizācijā bija 15.000 biedru 10 apgabalos un 80 novados.[3]

Apvērsumu plānotājas organizācijas

Vairākas politiskas organizācijas ideoloģiskas pārliecības dēļ nebija apmierinātas ar pastāvošo iekārtu un plānoja militāru pretestību gadījumam, ja valsts iestādes censtos pārtraukt to darbību vai arī, ja rastos izdevīgi apstākļi varas pārņemšanai. Dažas no tām bija radikāli nacionālas, un citas marksistiskas.

No radikāli nacionālām un fašistiski noskaņotajām organizācijām kaut cik nozīmīgs bija tikai Pērkoņkrusts, kas sākumā darbojās kā Ugunskrusts. Tā pirmsākumi radās 1930. gadā Jāņa Grebles vadībā. Partijas emblēma uz karoga un krūšu nozīme bija pērkoņkrusta zīme, bet uz tās ugunskrusts zelta krāsā. 1931. gada maija programmā organizācija nolēma spēcināt tikai aizsargus, pieprasot viņu apbruņošanu ar automatiskiem ieročiem un vieglo artileriju.[4]

1932. gada novembrī organizāciju pārņēma Gustavs Celmiņš un īsā laikā to pārvērta cīņas organizācijā. 1932. gadā tajā bija tikai 100 personu, bet gada laikā Celmiņa vadībā organizācijas locekļu skaits, pēc viņa paša sniegtas informācijas, ko ir iemesls apšaubīt, pieauga uz 12.000 līdz 15.000, bet pēc vācu izlūku dienesta informācijas tikai 5.000—6.000. Ieinteresētas personas vispirms uzņēma kā kandidātus uz dažiem mēnešiem, pa 10—15 vienā ,,iesaukumā'', pēc kam viņi kļuva aktīvisti 20—25 personu ,,laidumos'', un visbeidzot ,,kadrinieki'' jeb ,,īstie cīņas biedri''.

Gandrīz katrā sabiedriskā, kultūrālā, aroda, reliģiskā un sporta organizācijā, draudzēs un studentu korporācijās izveidojās Ugunskrusta ,,šūniņas''. Organizācijas vadība acīm redzot bija kaut ko mācījusies no komūnistu partijas organizācijas. Iestādēs un organizācijās Ugunskrustam bija iespēja izveidot plašu ,,informācijas aparātu'', kas bija šīs organizācijas spēcīgākais ierocis.[5] Pretēji valdošajam uzskatam, šī organizācija, vismaz sākuma periodā, bija ne tikai antisemītiska, bet arī antivāciska. Tā nesimpatizēja vācu nacionālsociālismam, bet drīzāk italiešu fašismam. Vācu izlūkošanas dienesta vīri to ir atzīmējuši lielā nepatikā. Ugunskrusts pasvītroja latviešu tautas intereses un autoritārās valdības principus, kuŗus vēlāk pārņāma demokratiskās valdības pēdējais ministru prezidents Kārlis Ulmanis, gan vērsdamies pret Ugunskrusta, vēlākā Pērkoņkrusta, organizāciju.

Arī Igaunijā pēdējais demokratiskās valdības ministru prezidents Konstantīns Petss vērsās pret pērkoņkrustiešiem radniecīgo vabsistu organizāciju, pārņemot tās principus, un Lietuvā valsts prezidents Antanas Smetona vērsās pret fašistisko Dzelzs vilka organizāciju. Jau 1933. gada 7. aprīlī Latvijas valdība apturēja Ugunskrusta darbību un apcietināja vairākus organizācijas darbiniekus.[6]

1933. gada 12. maijā šīs organizācijas vietā darbību sāka divas jaunas organizācijas—Pērkoņkrusts un Tēvijas Sargs. Pērkoņkrusta locekļi pēc italiešu fašistu parauga staigāja tumši pelēkos kreklos ar krūšu nozīmi un biksēs, ar stulmeņiem kājās. Viņi uzturēja sakarus ar līdzīgo igauņu vabsistu (VABS—*Vabadussójalaste Liit*—Brīvības cīnītāju apvienība) un rumāņu Dzelzs gvardes vadītājiem. Šīs divas organizācijas saņēma Vācijas nacionālsociālistiskās darba partijas atbalstu. Sevišķās nometnēs Pērkoņkrusta biedri nodevās fiziskās audzināšanas un vienkāršotām militārām apmācībām. Organizācijai tomēr nebija ieroču. 1934. gada 30. janvārī valdība slēdza arī jauno Pērkoņkrusta organizāciju, apcietināja 35 vadītājus darbiniekus un izkratīja 300 citu pērkoņkrustiešu dzīvokļus. 1933. gada 31. maijā sākās liela pērkoņkrustie-

šu prāva. 33 personām piesprieda ilgus cietuma sodus vai spaidu darbus.[7]

Pērkoņkrustieši turpināja darbību pagrīdē devītnieku un trejdevītnieku (27 personu) grupās. Devītnieki sapulcējās vismaz divas reizes nedēļā, bet nespēja noorganizēt puču. Pēc tam kad Kārlis Ulmanis bija pats izdarījis apvērsumu 1934. gada 15. maijā un nodibinājis savu autoritāro režīmu, 1934. gada 13. jūnijā viņa valdība apcietināja 107 pērkoņkrustiešus ar Gustavu Celmiņu priekšgalā un apsūdzēja viņus apvērsuma gatavošanā (sic.). 102 vadītājiem darbiniekiem piesprieda cietuma sodus un Celmiņu 1937. gadā izraidīja no Latvijas. Četros gados apcietināja pavisam ap 800 pērkoņkrustiešu un 2.000 pērkoņkrustiešus atlaida no darba.[8] Pērkoņkrusts nekad savas darbības laikā nekļuva nozīmīgs militārs faktors.

Nenozīmīga grupa bija Latvju nacionālistu klubs Jāņa Priedes vadībā. Šo klubu izveidoja 1925. gadā pēc 1922. gadā dibinātā fašistiskā Nacionālā kluba slēgšanas. 1926. gadā Priedi tiesāja par nacionālas diktatūras propagandēšanu, bet atbrīvoja. 1927. gadā, pēc Latvju nacionālistu kluba slēgšanas, viņš nodibināja Latvju aktīvo nacionālistu savienību. Vēlāk šo klubu pārņēma ,,virsaitis'' Nikolajs Lapiņš. Klubu likvidēja 1933. gada 7. jūnijā.[9] Pavisam nenozīmīga bija arī Nacionālrevolūcionārā darba grupa, kas arī aizstāvēja vadonības principus.[10] Tāpat nenozīmīga bija 1932. gadā dibinātā Latvijas nacionālsociālistiskā partija Jāņa Štelmachera vadībā. Arī šīs kustības locekļi valkāja formas tērpus—gaŗas, tumšas bikses, tumši zaļus kreklus, dzeltenus kaklautus un dzeltenas akselbantes. Vācijas sūtnis Dr. Georgs Martiuss rakstīja, ka organizācijā bijuši ap 20.000 dalībnieku (sic!), bet šis skaitlis ir ārkārtīgi pārspīlēts. 1933. gada 27. martā arī šo organizāciju likvidēja Latvijas valdība.[11]

Mazliet nopietnāk vērtējama bija Lāčplēšu organizācija Leģions pulkv. Voldemāra Ozola un kapt. Eduarda Plan—Dubrovska vadībā. Šajā organizācijā bija īpaši bijušie virsnieki un kareivji, Latvijas Atbrīvošanas kaŗa dalībnieki, bet nebija paturēti miera laika armijā. Viņi plānoja apvērsumu, bet viņiem nebija nekādu noteiktu plānu par Latvijas nākotni. 1933. gada 7. aprīlī valdība slēdza arī Leģionu. Ulmaņa tiesu iestādes vēlāk izraidīja Leģiona vadītājus no Latvijas.[12]

Tagad pievērsīsimies divām marksistiskām organizācijām, no kuŗām viena—sociāldemokrati—sadarbojās ar citām politiskām grupām demokratiskā iekārtā, kaut gan pasvītroja šķiru cīņu un sociālistiskās iekārtas uzvaru, bet otra—komūnisti—plānoja pārņemt varu ar bruņotas sacelšanās palīdzību un pievienot Latviju Padomju Savienībai.

Savā grāmatā *Sociāldemokratijas militārpolītika* 1928. gadā Latvijas sociāldemokratu militārais lietpratējs Bruno Kalniņš rakstīja, ka sociāldemokrati cīnās par mieru, bet ,,būtu tomēr maldīgi domāt, ka pilnīgu atbruņošanos varētu sasniegt, kamēr valstu lielāko daļu pārvalda kapitālistiskas un imperiālistiskas šķiras.... Vispārēja atbruņošanās un līdz ar viņu ilgstošs miers kļūs iespējams vienīgi pēc strādniecības un demokratijas galīgas uzvaras. Cīņa par pilnīgu atbruņošanos cieši saistīta ar strādnieku šķiras vispārējo cīņu par varu un par saviem sociālistiskiem gala mērķiem.... Pacifismam sociālistiskā strādniecībā nedrīkst būt vietas." Bruno Kalniņš pieprasīja likvidēt nacionālo armiju un aizstāt ar territoriālu miliciju, demokratizēt virsnieku sastāvu un armiju un floti pakļaut ciešai Saeimas kontrolei, kā arī politizēt armiju, likvidējot aizliegumu karavīriem nodarboties ar politiku. Kalniņš citējis austriešu sociālistu uzskatus, ka ,,jāattīsta visciešākā garīgā kopība starp strādnieku šķiru un karaspēku." Kalniņš raksta: ,,Jācīnās, par to, lai armiju iekarotu strādniecībai... katras īstas sociāldemokratiskas militārpolītikas galvenam uzdevumam jābūt radīt tādu armijas un flotes iekšēju iekārtu, kura nodrošinātu, lai karaspēku nevarētu izmantot varas darbībai pret strādnieku šķiru un līdz ar to pret valsts demokratisko satversmi. Jācīnās par karaspēka neitrālizēšanu tagadnes šķiru cīņā.... Jāpanāk tiesību karvīriem vēlēt savus uzticības vīrus vai pilnvarniekus.... Ceļu uz virsnieku amatu jāatbrīvo darba ļaudīm... Sociāldemokratijai jāuzstājas par to, lai strādniecība pati varētu veidot savas jaunatnes militāro sagatavošanu." Kalniņš pieprasa arī karа tiesas, goda zīmju un ordeņu likvidēšanu un pasvītro strādnieku partijas mērķi pārņemt karaspēku, neizvairoties no pilsoņu karа demokratijas sargāšanai.

Kaut gan sociāldemokratu strādnieku partija Latvijā bija ievērojams politisks faktors, tā nebija tik liela, lai nopietni varētu apdraudēt pastāvošo iekārtu, un liels skaits sociāldemokratu bija īsti demokrati un latviešu patrioti. Sacensībā ar komūnistiem par ietekmi tautas masās, viņu vadoņi ar savu šķiru cīņas sludināšanu un uzbrukumiem pilsoniskām aprindām bija tik ļoti saindējuši politisko atmosfairu, ka viņi vairāk paši jutās apdraudēti no aizvainotā un pat saniknotā Latvijas pilsoņu vairākuma nekā spēja apdraudēt Latvijas valsts iekārtu ar saviem saukļiem, uzbrukumiem presē un mītiņos un organizētiem politiskiem streikiem. Latviešu sociālistu vairākums piederēja pie ortodoksā Austrumeiropas dogmātisko sociālistu spārna, bet ne pie liberālajām Rietumeiropas sociālistu grupām. Sociāldemokrati gribēja politiski saskaldīt arī armiju, kas centās palikt ārpus politiskajām ķildām un pasargāt nacionālo garu.

Sociāldemokratu vadoņi apzinājās, ka viņu ietekme armijā bija minimāla un aizsargos gandrīz nekāda, tādēļ viņi centās radīt paši savu bruņoto spēku. Vācijā jau kopš 1913. gada pastāvēja Strādnieku strēlnieku savienība ar apm. 16.000 biedriem 1920. gados. Tai līdzīga organizācija radās arī Austrijā 1927. gadā ar apm. 5.000 biedriem. Militārās apmācības strādnieku vidū veica arī Austrijas un Vācijas paramilitārās organizācijas—„Republikas sargu vienība" Austrijā ar 75.000 biedriem un „Valsts karogs Melns—sarkans—zelts" savienība Vācijā ar 3.000.000 biedriem. Militārās apmācības bija arī Sarkano vanagu un Jauno pionieņu organizācijās Vācijā, Austrijā un Čechoslovakijā. Valsts aizsardzību baudīja arī Šveices strādnieku strēlnieku savienība *(Schweizerischer Arbeiter—Schützenbund),* ko nodibināja 1924. gadā un reģistrēja kā šaušanas apmācību biedrību. 1927. gadā šajā organizācijā bija 16.000 biedru.

1921. gadā Latvijā dibinātā Strādnieku Sporta Savienība (SSS) ltn. Bruno Kalniņa vadībā bija sākumā tīra sporta organizācija, kas 1923. gadā sāka izveidot arī atsevišķas grupas kārtības uzturēšanai sociāldemokratu sapulcēs un gājienos, kuŗus bieži apdraudēja kā labā spārna, tā komūnistiskie elementi, policijai aktīvi neiejaucoties. Kaut gan sociāldemokratu sanāksmēs plandījās sarkanie karogi sarkanbaltsarkano karogu vietā, SSS locekļi tomēr bija svinīgi zvērējuši „sargāt Latvijas Republiku un tās demokratisko satversmi". Tas nepatika komūnistiem.

1924. gada 21. novembrī SSS sāka organizēt militāras sekcijas. *SSS Rokas grāmatā* bija minēta varbūtība, ka „strādnieku šķirai nāksies pilsoņu kaŗa ceļā salauzt buržuazijas pretošanos un iekaŗot sev valsts varu." Organizācijai bija zilas uniformas, un tā bija iedalīta bataljonos, rotās un vados. Militāro apmācību vadītājs bija kapt. Sergejs Staprans. SSS dalībnieki vingroja ar koka rapieŗiem, vingrinājās rokas granātu un koka vālīšu mešanā, šaušanā ar sporta šautenēm un izveidoja riteņbraucēju vienības. Militāram sveicienam pacēla labās rokas dūri.

1926. gadā sargu sekcijas vairs neorganizēja militārās formācijās, bet organizācija būtiski palika tāda pati kā agrāk. Militārā komandieŗa vietā tagad bija Sargu priekšnieks, bataljonu vietā apgabali, rotu vietā rajoni, vadu vietā iecirkņi, grupas u.t.t. 1925. gadā organizāciju, kuŗā toreiz bija 1.000 vīru 5 bataljonos un 24 rotās, oficiāli pārdēvēja par Strādnieku Sportu un Sargu (SSS). Tai bija ciešas attieksmes ar austriešu *Schutzbund* savienību un Somijas strādnieku sporta savienību. Kapt. Staprans mācīja jaunākos paņēmienus ielu cīņās pret artileriju un bruņu mašīnām no namu jumtiem, uzlaužot ielu bruģi un ierīkojot barikādes. Viņa palīgs bija kapt. Eduards Plan—Dubrovskis. Strādnieku sportis-

tus teorētiski apmācīja rīkoties ar šautenēm, ložmetējiem un pistolēm. 1927. gada 29. janvārī toreizējais ārlietu ministrs (sic!) sociāldemokrats Fēlikss Cielēns ar ministru prezidenta Marģera Skujenieka atbalstu noorganizēja speciālu fondu pie Ārlietu ministrijas strādnieku sportistu apbruņošanai. Iegādājās pistoles un dažas mazkalibra šautenes 350 SSS locekļu vajadzībām. Salīdzinot ar lielo austriešu sociāldemokratu armiju, kas divkārt pārsniedza skaita ziņā Austrijas nacionālo karaspēku, latviešu sociāldemokrati ar 350 mazkalibra ieročiem neko nespētu panākt pret 30.000 labi bruņotiem aizsargiem, nerunājot nemaz par Latvijas armiju, ja kādreiz izceltos sadursmes šo organizāciju starpā. 1934. gadā no 11.—15. februārim Vīnē arī Austrijas armija spēja salauzt sociāldemokratu pretestību. 1932. gadā SSS bija 6.524 biedru 8 novados un 96 nodaļās. No viņiem 3.000 atradās sargu vienībās. Gan tikai 25% SSS locekļu bija sociāldemokratu partijas biedri. Pārējie bija tikai simpatizētāji. Organizācija vairāk uzmanības pievērsa šķiru cīņai, mazāk valsts vienībai un visu pilsoņu sadarbībai. 1933. gadā SSS bija 6.730 biedru 7 novados un 142 nodaļās, bet šajā gadā šo organizāciju nolikvidēja tāpat kā Pērkoņkrustu, lai mazinātu iekšēju sadursmju iespējas un nodrošinātu kārtību un mieru valstī.

Jāatzīmē, ka 1927. gadā Cielēns bija noorganizējis arī speciālu antidemokratisko personu un sociāldemokratu izpratnē aizdomīgu Latvijas valsts vīru izlūkošanas grupu, kas darbojās Staprana vadībā un bija pakļauta tieši Cielēnam Ārlietu ministrijā. Grupa izbeidza darbu 1928. gadā, Cielēnam atstājot valdību. Tas liecina, cik nelāgas bija attieksmes Latvijas valstsvīru starpā.[13]

Latvijas valsts likvidāciju varas ceļā un šķiru cīņu atklāti propagandēja Latvijas komūnistu partija, kuras vadība faktiski atradās Krievijā. Partijas smadzeņu trests un nervu centrs bija tās Centrālās komitejas ārzemju birojs, kas reizē bija arī Komūnistiskās internacionāles (Kominternes) Latvijas sekcijas sekretariāts. No 1920. g. 13. janvāŗa līdz 1922. gadam tas atradās Pliskavā, pēc tam līdz tā likvidēšanai 1936. g. jūlijā tas darbojās Maskavā. Biroja vadītājs sākumā bija Jānis Lencmanis un viņa vietnieks Dāvīds Beika. Maskavā par biroja idejisko vadītāju līdz savai nāvei 1932. I darbojās Pēteris Stučka, bet par sekretāru līdz 1931. g. Kārlis Krastiņš (ar segvārdu Viktors), no 1931.—1932. g. Alberts Strautiņš (ar segvārdu Citrons) un no 1932.—1936. g. Jānis Krūmiņš (ar segvārdu Pilāts). Birojs organizēja komūnistu nelegālo un legālo darbību Latvijā, veidoja partijas stratēģiju un kontrolēja partijas šūniņu un biedru darbu.[14]

Jau 1919. gada maijā Latvijā palikušie komūnisti sāka veidot nelegālus centrus un mēģināja sabotēt Latvijas armijas cīņas pret padomju karaspēku. Viņi organizēja streikus, terrorizēja nacionālos lauku iedzīvotājus un kūdīja Latvijas nacionālās armijas karavīrus pret virsniekiem un valdību. Nelegālā darba vadītāji bija Eduards Zandreiters (segvārdi Pēteris Segliņš un Kārlis Šteinbergs), Jānis Šilfs (segvārdi Jaunzems, Zommers, Zviedrs) un Augusts Bērce (segvārdi Arājs, Maksis, Melnais). 1919. g. martā partijā bija 7.564 biedri, bet 1920. g. vairs tikai 1.000.[15]

1920. g. 21. jūnijā partijas XVIII konferencā pieņēma lēmumu, ka partijas galvenais uzdevums ir ,,cīņa par padomju varas atjaunošanu Latvijā un masu sagatavošanu sociālistiskai revolūcijai".[16] Šajā laikā Rīgā darbojās ap 200 komūnistu 25 pulciņos un ap 800 biedru 6 nelegālās apgabalu organizācijās—Lejaskurzemes, Zemgales, Ventspils, Vidienas, Talsu—Tukuma un Latgales. Speciālā Karaspēka (armijas) organizācijā bija ap 200 biedru Mārtiņa Čučes (segvārdi Ā. Puriņš, Upmalis), Pēteŗa Alkšņa un Friča Bergmaņa vadībā. Šie ļaudis veica subversīvu darbu latviešu garnizonos Rīgā, Liepājā, Daugavgrīvā, Talsos un Daugavpilī.[17]

1921. g. pavasarī Latvijas polītiskā policija saņēma informāciju, ka Kominterna un Padomju Krievijas iestādes Latvijas Komūnistiskās partijas centru Pleskavā bagātīgi apgādājušas ar bagātniekiem atņemtiem dārgakmeņiem, zeltu, sudrabu un naudu ierēdņu uzpirkšanai, pagrīdes darbinieku atbalstīšanai un apvērsuma gatavošanai Latvijā. Apvērsumu organizēja LKP Centrālās komitejas sekretārs Jānis Šilfs (ar segvārdu Marts—Zommers). No Ziemeļkurzemes Rīgā slepus ieplūda Kārļa Kretuļa komūnistiskie partizāni. Šajā laikā Ļevs Trockis Padomju Krievijā lielā pašpārliecībā deklarēja, ka Latvijas zaudēšana nav jānožēlo un ka šo zemi padomju valdība ,,atgūs" ,,bez viena lielgabala šāviena". Toreiz tas nenotika, bet padomju armijas Latvijā iesoļoja bez viena lielgabala šāviena nepilnus 20 gadus vēlāk.

Naudas varai nespēja pretoties labs skaits Latvijas valsts darbinieku. Latvijas tā laika pretizlūkošanas dienesta vadītājs kapt. Voldemārs Alps rakstīja: ,,Bija laiki, kad ne par vienu vietu nevarējām būt droši, ka tur nesēž kāds spiegs. (Spiegi) brauca dzelzceļos, iekļuva armijas radiotelegrafiskā stacijā, gatavojās uzspridzināt aviācijas parku, sēdēja pie slepeniem statistiskiem datiem par Latvijas armiju. Spiegu rīcībā atradās slepenie Baltijas valstu konferenču dokumenti; polītiski apcietinātie saņēma sevišķu atbalstu un nodrošinātus sakarus ar ārpasauli. Pat armijas stābā un Iekšējās izlūkošanas dienestā atradās cilvēki, kam padomju zelts bija vairāk vērts nekā grūti izcīnītā valsts neatkarība. Nebija iestādes, no kuŗām spiegu rīcībā nebūtu visādu dokumentu un zī-

mogu paraugu''. Atklātu padomju aģentu, Latvijas armijas kareivi un *Valdības Vēstneša* burtlici Šķersbergu briesmām draudot tūdaļ iecēla par Padomju Krievijas ,,bēgļu lietu kārtotāju'' ar diplomātisku immunitāti. Tajā pašā laikā latviešu pretizlūkošanas iestādēm bija jācīnās arī ar dažām vācu baronu noorganizētām Latvijas valsts sabotāžas grupām, krievu anarchistu bandām un krievu monarchistu organizācijām, kas centās iznīcināt jaunās Baltijas valstis.

Salīdzinot ar Latvijas valsts iekārtai naidīgo personu daudzumu, Latvijas politiskās policijas darbinieku skaits bija niecīgs. Nepārtrauktās sadursmēs šī iestāde pazaudēja daudz ierēdņu. Asiņaina sadursme, piem., notika 1921. g. 10. martā. Atklātā sarakste liecināja, ka LKP Centrālās komitejas sekretāra rīcībā bijušas milzīgas summas un briljanti 1 milj. rbļ. vērtībā. Aģentiem vairākkārt bija izmaksāti 200.000—300.000 rbļ. Kretulim izdevās aizmukt uz Padomju Krieviju.[18] Tur viņu nogalināja Staļina ,,čekisti''.

No 1920. g. jūnija līdz 1921. g. jūnijam Latvijas politiskai policijai izdevās arestēt 250 komūnistu. 1921. g. februārī un martā vien Alpa vīri aizturēja vairāk nekā 400 komūnistu aģentu un aizdomīgu personu. Maija beigās Alps nolēma sākt izšķirīgas akcijas pret komūnistu pagrīdi, bet starplaikā 4. aprīlī Kretulis ar savas organizācijas vadītājām personām jau bija devies uz Pleskavu, kas kļuva viņa tālākās darbības baze.

Latvijas politiskās policijas darbību apgrūtināja Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija, kuŗā notika asas iekšējas ideoloģiskas cīņas. Masu atbalsta iegūšanai daļa šīs partijas vadītāju demagoģiskos nolūkos uzbruka politiskai policijai par ,,mierīgu pilsoņu'' vajāšanu un aizstāvēja Padomju Krievijas sūtni Jākovu S. Gaņecki (arī Firstenbergs un Haneckis) katrā gadījumā, kad viņš protestēja pret Latvijas valsts iestāžu rīcību, bet klusēja, kad protestēja Latvijas valdība pret padomju iestāžu darbinieku nelikumīgu rīcību. Sagūstītos komūnistus Latvijas valdība apmainīja pret krievu apcietinātiem ķīlniekiem—Latvijas pavalstniekiem Krievijā. 1921. g. 8. jūnijā Latvijas valdība uz Padomju Krieviju, piem., izraidīja 93 (97?) personas un 1922. g. 18. decembrī vēl 90 aktīvistus, bet laikā no 1921. līdz 1923. g. pavisam bija apcietinātas 500—600 personas.[19]

1921. g. maijā politiskā policija apcietināja gandrīz visu Latvijas Komūnistiskās partijas vadību, bet pēc tiesas lēmuma 10. jūnijā nošāva Centrālās komitejas sekretāru Jāni Šilfu—Jaunzemi, viņa palīgu rakstnieku Augustu Bērci—Arāju, Kaŗa organizācijas vadītājus Pēteri Alksni un Frici Bergmani un piecus citus komūnistus, vēl 11 personām piespriežot mūža cietuma sodu.[20]

Komūnisti savu valstij naidīgo darbību tomēr turpināja, sevišķi aģitējot Latvijas armijas vienībās un kūdot kareivjus pret virsniekiem. 1922. g. 7. augustā pakāra Latvijas komūnistiskās partijas Kaŗa organizācijas vadītāju Mārtiņu Čuči (ar segvārdiem Čomi, Arnoldu Puriņu un Frici Upmali). Lauku iedzīvotāji sāka organizēt pašaizsardzību pret dažādām bruņotām terroristu grupām, un visā valstī radās liels sašutums pret valsts jaunuzbūves darba jaucējiem.[21]

Tā kā Latvijā neizcēlās komūnistu gaidītā saimnieciskā katastrofa, iedzīvotāji nesacēlās pret demokratisko iekārtu un Padomju Krievija nebija spējīga sākt jaunas agresijas pret saviem kaimiņiem, kas bija atdalījušies no cara Krievijas imperijas, Latvijas komūnistiskās partijas vadība nolēma gatavoties ilgai jauno valstu postošai darbībai saimnieciskā un ideoloģiskā plāksnē. Komūnistu vadoņi sāka organizēt polītiskus streikus saimnieciskās dzīves traucēšanai un valsts vājināšanai. Lai jauktu Latvijas tirdzniecību ar ārzemēm, sevišķu uzmanību pievērsa streikiem Latvijas ostās un uz dzelzceļiem. Latvijas valdībai izdevās šos streikus lauzt, kuģu kraušanas un citos darbos iesaistot latviešu kaŗavīrus, studentus un nacionālo organizāciju darbiniekus.[22]

1922. g. latviešu komūnistu vadoņi atzina, ka Latvijas ,,buržuazijai" bija izdevies ,,atsist pirmo strādnieku šķiras uzbrukumu". Faktiski latviešu strādnieki šajā ,,uzbrukumā" vispār nepiedalījās. 1922. g. oktobrī komūnistu vadība izdarīja kļūdu, vēršoties arī pret sociāldemokratiem un pieprasot Latgales atdalīšanu no Latvijas, kas bija faktiski krievu interesēs, lai Latgali vieglāk asimilētu.[23]

1923. g. februārī partijā bija tikai 854 biedru. 3—20 biedru bija organizēti pirmorganizācijās (,,šūniņās"), kas savukārt bija apvienotas pilsētu un rajonu organizācijās, kas atkal bija apvienotas 7 apgabalu organizācijās. Pēc amerikāņu informācijas LKP biedri saņēma 4.000 rbļ. atlīdzības personīgi un 2.000 rbļ. ģimenes locekļiem, bet apcietinājuma laikā—2.000 rbļ. sev un 1.000 rbļ. katram ģimenes loceklim. Partijas darbu no 1923.—1927. g. vadīja LKP CK sekretārs Jānis Bērziņš—Andersons un viņa tuvākais palīgs bija Eduards Zandreiters. Kaŗa organizāciju šajā laikā vadīja Arvīds Štroms (Frīdrichs). Visi viņi Latvijā bija iebraukuši nelegāli no Krievijas.[24]

Latvijas Komūnistiskās partijas stāvoklis uzlabojās Latvijas mēreni kreisās valdības laikā no 1926. g. beigām līdz 1928. g. janvārim. Fēlikss Cielēns atklāja, ka šī valdība ,,mazliet grozīja kursu pret komūnistiem. Viņu partija gan netika legālizēta, kā to prasīja (sociāldemokratu) partijas kreisais spārns..., bet jau legāli pastāvošajam Rīgas kreiso arodbiedrību birojam, aiz kuŗa slēpās komūnisti, atļāva noturēt legālas tautas sapulces, kur asi kritizēja valdību un apkaŗoja sociāldemokratus". Parti-

ja tagad izmantoja arī dažādas citas legālas sporta, kultūrālas un izglītības iestādes un apgādus savu uzdevumu veikšanai. Partiju sāka vadīt no Maskavas ieradies Fricis Pauzers (Skaida). Partijā oficiāli skaitījās gan vairs tikai 750 biedru (faktiski tikai 500), bet komūnistu ietekmē esošajās organizācijās līdz 3.000 cilvēku. Partijas biedri bija arī saskaldījušies ideoloģisko cīņu grupās.[25]

1928. g. sākumā sākās Latvijas jaunās valdības pretdarbība. Tā gada 25. maijā sociālistu—mazinieku deputāts Marģers Skujenieks Saeimā deklarēja: ,,Komūnisti ir apbruņoti ar ... materiāliem un naudas līdzekļiem.... Šo cīņu ved nevis idejiski cīnītāji, bet algoti un uzpirkti cilvēki.... Komūnistu organizācija... sekmē lielās kaimiņu valsts (Padomju Savienības) imperiālistiskās lielvalsts tieksmes''. Iekšlietu ministrs pulkv. Eduards Laimiņš citēja LKP 1927. g. lēmumu: ,,Latvijas komūnistu partija stāda par savu mērķi un tiešo uzdevumu gāzt pastāvošo kapitālistisko sabiedrisko iekārtu, liekot tās vietā proletāriāta diktatūru.'' Viņš citēja arī Stučkas norādījumus: ,,Jāsagatavo Latvijas strādniecība katras buržujiskas varas gāšanai un padomju iekārtas nodibināšanai Latvijā.... Legālās organizācijas ir tas ķēdes loceklis, kurš saista nele gālu aktīvu ar plašām, organizētām masām... Šīs organizācijas dod iespēju vest aģitāciju un propagandu, skolot un audzināt masām šķiras apziņu,... organizēt un ārdīt plašās masas... Praktiskie cīņas līdzekļi būs dažādi, sākot ar aģitāciju un demonstrācijām, streikiem u.t.t., līdz cīņām uz barikādēm un atklātā frontē.''[26] 1928. g. 25. jūlijā Latvijas valdība slēdza 19 komūnistu frontes organizācijas un īsā laikā konfiscēja milzīgus krājumus komūnistu literatūras. Vairāk nekā trešā daļa partijas biedru nokļuva cietumos, un 1929. g. neiznāca vairs neviens komūnistu izdevums.[27]

Jaunas komūnistu akcijas sākās saimnieciskās krīzes laikā. 1930. gadā partijā bija atkal 1.000 biedru, komūnistiskā jaunatnes organizācijā ap 600 biedru, bet komūnistu Kaŗa organizācija bija spiesta atzīt smagu neveiksmi Latvijas armijā. Komūnistu vadība bija ļoti sašķēlusies, un provokāciju dēļ 1931. gadā gāja bojā ilggadējais LKP CK Ārzemju biroja sekretārs Kārlis Krastiņš (Viktors), kas, šķiet, kļuva veikla Latvijas Politiskās pārvaldes aģenta ,,Harbīnas Krastiņa'' upuris.[28]

Latvijas komūnistu partijai neveicās izmantot saimnieciskās krīzes radītās grūtības. Latvijas iedzīvotājiem bija apnikuši politiskie pārspīlējumi, ķengāšanās un naida izvirdumi. 1932. un 1933. g. komūnistu nelegālais darbs Latvijā bija jau stipri paralizēts. Visā Latvijā darbojās tikai viens Centrālās komitejas loceklis, ar čechu pasi no Maskavas caur Vāciju Latvijā ieradies Ernests Ameriks, bet arī viņš drīz nokļuva cietumā.

Kominterns tādēļ samazināja savu atbalstu. Jau 1932. g. pirmajā pusē latviešu komūnisti saņēma 50.000 Ls., otrā pusgadā vairs tikai 40.000 Ls un vēlāk pabalstus vispār vairs nesaņēma. 1932. g. Latvijā bija vairs tikai 400 komūnistu, 400 komjauniešu un 5.000 simpatizētāju.[29]

1934. g. sākumā partijā bija atkal vismaz teorētiski 1.150 biedru, komjaunatnē ap 670 un Sarkanajā Palīdzībā 320 biedru. Nelegālās kreisās arodgrupas apvienoja 450 biedru, bet 3.500 komūnistiem simpatizējoši strādnieki darbojās legālās organizācijās. Vairāki Polītiskās pārvaldes aģenti—Antons Pacēvičs, Zaļums, Granovskis un citi iefiltrējās partijas vadībā, paralizēja tās darbību un panāca no Krievijas iesūtīto vadītāju arestus. Visi šie aģenti zaudēja savas dzīvības 1941. gadā. 1934. g. pirmajā pusē par polītisku darbību apcietināja pavisam 575 personas.[30]

Latvijas Polītiskajai pārvaldei radās negaidīts palīgs—Padomju Savienības diktātors Josips Staļins—Džugašvilī un viņa tuvākie līdzstrādnieki. Par to LKP Vēsture raksta; ,,(Staļina) personības kulta apstākļos radās un plaši izplatījās tādas negatīvas parādības kā patvaļa un varas ļaunprātīga izmantošana, karjērisms un izdabāšana, bet idejiskās dzīves sfērā—dogmatisms un burta kalpība, teorijas atraušana no prakses. Staļins likvidēja partijas kontroli pār Iekšlietu tautas komisāriāta organiem. Sākās izrēķināšanās ar partijas darbiniekiem, kuŗus nepamatoti apsūdzēja dzimtenes nodevībā. Izvirzīdams nepareizi tezi par to, ka sociālismam uzvarot, šķiru cīņa aizvien vairāk saasinoties, Staļins sāka praktizēt masu represijas''. Padomju Savienība pilnīgi pārtrauca atbalstus Latvijas komūnistiskai partijai. Vēsture tālāk piemin: ,,Daudzus ievērojamus Latvijas Komūnistiskās Partijas darbiniekus kas strādāja Ārzemju birojā un Vissavienības Komūnistiskajā (boļševiku) partijā, apmeloja, nepamatoti izsludināja par ,,nacionālistiem'' un ,,tautas ienaidniekiem'' un represēja. Tas bija smags trieciens Latvijas Komūnistiskajai partijai un tās vadītajai revolūcionārajai kustībai.''[31]

1934. gada jūnijā apcietināja sešus Latvijas Saeimas Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātus par piederību pie komūnistu partijas, un jau pirms Ulmaņa apvērsuma un neilgi pēc tā cietumos nokļuva ap 250 komūnistu partijas biedru.[32] Novēloti komūnisti mēģināja radīt kopēju fronti jau ar slēgto sociāldemokratu partiju. 1935. g. otrā pusē cietumos atradās 800 komūnistu partijas biedru, un brīvībā palika tikai 600. Cietumos sēdēja arī lielākā daļa partijas vadoņu.[33]

1936. gada jūnijā padomju iestādes likvidēja Latvijas Komūnistiskās partijas Centrālkomiteju, to aizstājot ar Pagaidu sekretariātu 5 personu sastāvā, un jūlijā likvidēja partijas Ārzemju biroju. Latvijas Komūnistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas pirmo sekretāru Kārli Rozenbergu (Kūliju) aizstāja ar Pēteri Kurli (Misteru, Valtu, Voldi),

kas bija ieradies no Maskavas; īsā laikā viņš paralizēja latviešu komjauniešu darbību. Viņš faktiski bija Latvijas Polītiskās pārvaldes aģents. „Personības kulta" ievadītās tīrīšanas akcijās fiziski iznīcināja tūkstošiem ideālistisko latviešu komūnistu īpaši pašā Padomju Savienībā. Partijā palika pa lielākai daļai oportūnistiski, gļēvi un padevīgi elementi, kas skandināja Staļina frazes un verdziski cildināja „pasaules ģeniālāko cilvēku", „tautu tēvu un skolotāju Staļinu" un visu krievisko. Staļina rokas puišiem palīdzēja arī Latvijas Polītiskā pārvalde, no 1936. g. jūlijam līdz decembrim apcietinot vēl 76 komūnistus. Komūnisti Latvijas cietumos vismaz izglābās no fiziskas iznīcināšanas.[34]

1936. g. janvārī Rīgā darbojās vairs tikai 150 partijas biedru, bet 1937. g. to skaits bija sarucis uz 75.[35] 1937 gada vidū Staļina terrora sistēma fiziski iznīcināja gandrīz visu latviešu komūnistu un kultūras darbinieku aktīvu—vairākus tūkstošus cilvēku. Arī no Latvijas iznīcināšanai uz Maskavu aizvilināja vairākus latviešu komūnistu vadoņus. Likvidēja visus latviešu kultūrālos pasākumus un izdevniecības Padomju Savienībā.[36] Pēc angļu izlūkošanas dienesta ziņām, 1937. gadā visā Latvijā darbojās vairs tikai 200 partijas biedru (pēc citām ziņām 100—120, 400—600 „darba jauniešu" un 50—60 nelegālās sociālistu partijas locekļi.[36]

1939. gada februārī Rīgā darbojās 112 partijas biedru, laba daļa sieviešu, bet ārpus Rīgas tikai 3 nelielas vienības, aptverot 90 personu. 1939. g. maijā Ulmanis no cietumiem izlaida lielu skaitu apcietināto komūnistu, no kuŗiem ap 200 sāka atkal partijas darbu, bet jūlijā Polītiskā pārvalde apcietināja gandrīz visu 11. februārī ievēlēto Centrālo komiteju, tā faktiski paralizējot partijas darbu, bet, no otras puses, paglābjot šos cilvēkus no fiziskas iznīcināšanas.[37] Komūnistu partijai 1939. un 1940. gadā vairs nebija absolūti nekādas militāras nozīmes. Militārs drauds Latvijai varēja būt tikai padomju bruņotie spēki.

Minoritāšu problēma

Valsts aizsardzībā nopietnu problēmu sagādāja arī daudzās minoritātes, kopskaitā ceturtā daļa valsts iedzīvotāju. 10% no valsts iedzīvotājiem bija krievi. Viņu vairums tomēr bija nepolītiskas, reliģiskas un antikomūnistiskas personas, kas nesimpatizēja Padomju Savienībai. Tomēr bija arī paliels procents krievu bezzemnieku, sīkzemnieku, laukstrādnieku, plostnieku un strādnieku, uz kuŗu lojālitāti nevarēja cerēt. Gandrīz visi krievi slepus simpatizēja Lielkrievijas idejai, uzskatot Baltijas zemes kā tās dabisku piedēkli. Valsts pirmajos pastāvības gados Latvijā darbojās nelielas krievu baltgvardu grupas, bet jau ap 1922. gadu to darbība izbeidzās.[38]

Otrā lielākā Latvijas minoritāšu grupa bija ebrēji vai žīdi, gandrīz 5% iedzīvotāju. Viņu vairums neticēja Latvijas ilgstošai pastāvēšanai, bet mantīgās aprindas visumā bija lojāli Latvijas pavalstnieki. Nemantīgajās aprindās liels procents bija marksistiski noskaņotu cilvēku, no kuŗiem daudzi simpatizēja Padomju Savienībai un šad tad veica spiegošanas vai sabotāžas uzdevumus.[39]

Trešā lielākā grupa bija vācieši jeb baltvāci, kas Vācijā saucās vācbalti. Viņu procents 1935. gadā bija apm. 3,7. Vāciešiem bija liela territoriālās piederības—dzimtenes *(Heimat)* apziņa, bet viņu vairums nevarēja samierināties ar pakļautību viņu agrāk pārvaldītajai un apspiestajai valsts majoritātei—latviešiem. Labs skaits vāciešu bija cīnījušies pret latviešu tautas neatkarības tiesībām un Latvijas neatkarību, un liels viņu skaits bija cietuši Latvijas agrārās reformas, rūpniecības un tirdzniecības latviskošanas akcijās. Daudzu apziņā rēgojās Baltija kā Vācijas lielvalsts *(Deutsches Reich* vai *Grossdeutschland)* sastāvdaļa. Laba daļa t.s. baltikumiešu (1919. gada cīnītāji pret Baltijas valstīm) iekļāvās nacionālsociālistiskā vācu darba partijā, kuŗas vadībā bija vairāki Baltijas vācieši. Šie ļaudis atklāti propagandēja ideju par Baltijas zemju iekļaušanu vācu tautas dzīves telpā. Vācijā darbojās *Baltischer Vertrauensrat, Baltenbund, Verein für das Deutschtum im Auslande* un *Baltische Bruderschaft,* kuŗu dalībnieku vairums bija naidīgi noskaņoti pret Baltijas valstu neatkarību un baltiešu tautām, radot atbalsi vācu presē un sabiedrībā. Vācieši bija labi organizēti un līdz 1933. gadam visumā bija lojāli Latvijas pavalstnieki, kaut gan viņu simpatijas dabiski piederēja Vācijai un lielvācu tautai.

Situācija mainījās pēc Ādolfa Hitlera ievēlēšanas par Vācijas kancleru un uzmešanās par Vācijas vadoni. Hitlers pilnīgi atklāti bija pasludinājis Baltijas telpu par vācu dzīves telpu. To pašu apliecināja Alfrēds Rozenbergs, kas bija baltvācietis. Nacionālsociālistu partija financiāli atbalstīja Ārzemju vāciešu apvienību *(Verein*—vēlāk *Volksbund für das Deutschtum im Ausland),* Vācu ārzemju institūtu *(Deutsches Ausland Institut),* Tautas vācu padomi *(Der Volksdeutscher Rat)* un Vācu austrumu apvienību *(Bund Deutscher Osten).* Latvijā aktīvi sāka darboties vācu izlūku dienests un propagandas darbinieki. Vācu nacionālsociālistu ideologiem gan pārliecinot, gan ar draudiem un iebiedēšanu izdevās savai ietekmei pakļaut lielāko daļu baltvācu, un viņu vietējiem palīgiem izdevās pārņemt baltvācu organizāciju un preses vadību. Kopš 1933. gada marta darbojās *Nationalpartei der deutschen Balten* Dr. Ēricha Krīgera *(Krüger)* vadībā. 1934. gada aprīlī radās *Deutsche Jungen— und Madchenbund* (Vācu zēnu un meiteņu apvienība), kas apvienoja

vācu jauniešus visus vienā organizācijā. Radīja speciālu baltvācu aizsardzības organizāciju *Baltenschutz,* kuŗas locekļi nebija uniformēti, atklātībā nerādījās, un kuŗu galvenais uzdevums Herberta Šteinera *(Steiner)* vadībā bija izspiegot Latvijas aizsardzības pasākumus. Kalnmuižā, Cēsu tuvumā, sākās baltvācu jauniešu militārās apmācības. Jaunieši sāka parādīties atklātībā īsās melnās biksēs un melnos svārkos ar baltām gaŗām zeķēm, kas daudzās vietās radīja incidentus. Uniformu prieku izbeidza ar Ulmaņa atbalstu Polītiskās pārvaldes darbinieka sporta rekordista Jāņa Ķīvīša noorganizētā latviešu jauniešu grupa ,,Ātrās satiksmes pionieŗi'' Harija Nolles vadībā, kas ielās, vāciešus kaitinot, sāka parādīties līdzīgās uniformās. Vācu pasākto zemes īpašumu uzpirkšanu stratēģiskās vietās Kurzemes jūrmalā novērsa speciāls likums. 1939./40. gada liktenīgajās dienās gandrīz visi baltvāci atstāja savu dzimteni un repatriējās uz Vāciju.[40]

Nākamā lielākā grupa bija poļi—2,5% zemes iedzīvotāju. Daļa poļu bija lojāli Latvijas pavalstnieki, bet liels skaits sekoja Polijas šovinistisko Lielpolijas sludinātāju idejām un atbalstīja zināmu radikāļu plānus par Ilūkstes apriņķa un Latgales atdalīšanu no Latvijas un pievienošanu Polijai, kā arī kontroles pārņemšanu Rīgas un Liepājas ostās. Šis jautājums bija akūts 1920. gadu pirmajā pusē. Varšavā ilgus gadus darbojās sevišķa Polijas Cīņas savienība par Inflantijas (Latgales, EA) atgūšanu. To atbalstīja arī Polijas militārais oficiozs *Polska Zbronja,* kas bieži publicēja rakstus, kas Latviju apdraudēja, lai gan Latvijā Poliju uzskatīja par sabiedroto. Latvijas iestādes bija spiestas likvidēt vairākas poļu organizācijas, kas nodarbojās ar Latvijas valsti graujošu propagandu poļu un baltkrievu iedzīvotāju vidū.[41]

Nākamā lielākā minoritāšu grupa bija baltkrievi—apm. 1,5% valsts iedzīvotāju. Tā bija visumā nacionāli neapzinīga. Baltkrievi bija izkaisīti pa Krieviju, Poliju, Lietuvu un Latviju. 1925. gadā vairākus baltkrievu vadoņus apcietināja Baltkrievu nacionālas republikas organizēšanā Latvijā. Viņu centrs bija organizācija *Batkovščina.* Baltkrievu nacionālā kustība Latgali un Ilūkstes apriņķi uzskatīja par Baltkrievijas sastāvdaļu. Nopietns drauds baltkrievu minoritāte tomēr nebija.[42]

Nākamā lielākā minoritāte bija lietuvieši, 1,2% iedzīvotāju. Vairums no viņiem dzīvoja gar Lietuvas pierobežu Kurzemē, Zemgalē, Rīgā un Latgalē. 1919.—20. gadā Lietuvas valdība pieprasīja Ilūkstes un Jēkabpils apriņķi; armija faktiski tos daļēji okupēja un savās prasībās ietvēra arī Latgali kā agrāk Lietuvas un Polijas kopvalstij piederošu katolisku territoriju. Vēlākos gados ar lietuviešiem nopietnu problēmu vairs nebija. Lietuviešiem savukārt bija aizdomas par latviešu interesi

Biržu apgabalā, Palangas apgabalā, Mažeiķu dzelzceļu mezglā un Kuršu kāpās, zināmu laiku pat aizliedzot latviešiem Kuršu kāpas apciemot. Visumā lietuvieši bija lojāli Latvijas pavalstnieki un latviešu draugi.[43]

Par lietuviešiem skaita ziņā vēl mazāka minoritāte bija igauņi, tikai 0,4% zemes iedzīvotāju. 1919. gadā igauņi kādu laiku okupēja Latvijas territoriju līdz pat Sedas un Salacas upei un vēlējās paturēt šos Latvijas zemes gabalus, bet robežu problēmas nokārtoja miermīlīgi. Vēlāk ar igauņiem latviešiem bija draudzīgas attieksmes, kuŗas šad un tad traucēja Latvijas un Igaunijas valdību nepatīkami šovinistiski izlēcieni. Tāpat kā lietuvieši, igauņi bija latviešu sabiedrotie.[44]

Minoritāšu vidū ārzemju—britu, krievu, vācu, poļu, franču—aģenti parasti vervēja ziņotājus un informātorus, kā arī propagandistus un sabotieŗus. Arī amerikāņi pa lielai daļai balstījās informācijas laukā uz vācu un krievu minoritāšu pārstāvjiem, kas Latviju un latviešu tautu bieži tēloja greizā spogulī vai pat atļāvās negodīgas insinuācijas un melus, kas iekļuva citu zemju politikas veidotāju ieteikumos savām valdībām. Tas kaitēja Latvijas un latviešu tautas interesēm.

---

[1] *Latvija 10 gados,* 133; Lobe, 23 (Iksens).

[2] *Latvija 10 gados,* 134—35 (ģen. Eduards Kalniņš); Teodors Sīlis, intervija 1980. g. 24. apr.; *Latvijas darbinieku galerija,* 229.

[3] *Latvija 10 gados,* 134 (ģen. Ed. Kalniņš); *L.E.,* II, 1419; Teodors Sīlis, intervija 1980. g. 24.; Dr. Bruno Kalniņš, intervija 1962. g. 16. jūn; Gustavs Celmiņš, vēstules 1962. g. 25. feb., 10. martā; *International Press Correspondence,* XIV, Nr. 42 (1934. g. 3. aug.); A.A., T—120, ser. 9006, sp. 3506, E632036—40 (Dr. Martiuss, Vācijas sūtnis Latvijā, uzskatīja Vanagu organizāciju par antivācisku).

[4] Freivalds, *Latviešu politiskās partijas,* 127; *L.E.,* I, 491, 298; II, 1896—97; III, 1965, 2003, 2076, 2761; Aleksandrs, *Neredzamā divīzija,* 66—67; Ujska, 55—56; Hehn, Lettland, 25.

[5] Codreanu, 38—41; Hehn, *Lettland,* 24—25; Unams, *Laiks,* XIX, Nr. 89 (1822), 1967. g. 8. nov.; Šilde, *Latvijas vēsture,* 563—64; Gustavs Celmiņš, vēstule 1962. g. 25. feb.; A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3506, E632036—41.

[6] Gustavs Celmiņš, vēstule 1962. g. 25. feb.; Unams, op. cit.; *IV Saeima,* 5. ses., 12. sēde. 1933. g. 17. martā, 446, 508; 6. ses., 12. sēde, 13. jūn., 450—56, 473—74.

[7] *IV Saeima,* 6. ses., 11. sēde, 1933. g. 6. jūn., 402, 405—407; Ārk. ses., 1. sēde, 1933. g. 22. aug., 7, 10—18, 23—26; 8. ses., 21. sēde, 901—02, 1934. g. 20. martā; Codreanu, 41—42, 44—45; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara,* 495; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 56; Gustavs Celmiņš, vēstule, 1962. g. 25. feb., 21. jūl.; Šilde, *Latvijas vēsture,* 564; A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3506, E632042—44; Freivalds, *Latviešu politiskās partijas,* 127—28; L.E., II, 1896—97; Silabriedis, 13; Vētra, *Sestā kolonna,* 17—18; Unams, *Laiku atspulgā,* 10; Bļodnieks, 222—23; P.R.O., F.O. 371—17186, N9105/6956/59, 1933. g. 19. dec.; 19397, N1445/205/59; Bruno Kalniņš, Baltiska, 178—79; *Moscow Daily News,* II, Nr. 290 (40), 1933. g. 18. dec.

[8] *Latvijas darbinieku galerija,* 253; Gustavs Celmiņš, vēstules 1962. g. 21. jūl., 25. feb. un 8. jūl.; *Pirmais gads,* 22; Freivalds, *Latvijas politiskās partijas,* 128; Šilde, *Latvijas vēsture,* 677, 681; Unams, raksts *Laikā,* XIX, Nr. 90 (1823), 1967. g. 11. nov.; Codreanu, 32—33, 52—54; Gunther, 32—33; Silabriedis, 13—14; P.R.O., F.O. 371—22227, N2925/187/59; 1938. g. 11. jūn.; N.A., R.G. 84, 860.p.00—220; Kaņeps, ,,Ģenerālis Jānis Balodis'', 20; Ādolfs Bļodnieks, vēstule 1961. g. 14. martā.

[9] IV Saeima, 1. ses., 7. sēde; 5. ses., 19. sēde, 184—85, 450—56, 473—74; 1931. g. 24. nov., 1933. g. 13. jūn.; *Latvijas darbinieku galerija,* 253.

[10] A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3506, E632036—40; *Rigasche Rundschau,* 1932. g. 7. jūn.; Hehn, *Lettland,* 22.

[11] *Nacionālsociālists,* Nr. 4 (1933); *IV Saeima,* 6. ses., 23. sēde, 1933. g. 28. jūn.; 5. ses., 10. sēde, 484, 1933. g. 10. martā; 12. sēde, 446, 508, 1933. g. 17. martā; 6. ses., 12. sēde, 450—56, 473—74, 1933. g. 13. jūn. ; Gustavs Celmiņš, vēstules 1962. g. 25. feb., 10. martā; A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3506, E632036—41; Šilde, *Latvijas vēsture,* 564; Vēvers, 6; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 50.

[12] Gustavs Celmiņš, vēstules 1962. g. 25. feb., 10. martā; Dr. Bruno Kalniņš, vēstule 1964. g. 16. jūn.; Emīls Karlsons, intervija, 1975. g. 7. okt.; Alfrēds Bērziņš, *Ulmanis,* 202—204; *Rigasche Rundschau,* 1933. g. 12. apr.; Freivalds, *Latviešu politiskās partijas,* 120—21; Hehn, *Lettland,* 23, 79; Vētra, *Sestā kolonna,* 17—18; *IV Saeima,* 5. ses., 12. sēde, 446,450,453—54, 1933. g. 17. martā; 6. ses., 12. sēde, 450—56, 473—74, 13. jūn.; L.S. Stokholmā, kaste Nr. 12, Nr. sl./1410, 1934. g. 25. maijā; A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3506, E632036—41; Bij. min. Ādolfs Bļodnieks, vēstule 1961. g. 14. martā.

[13] *L.E.,* III 2360; Bruno Kalniņš, *Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi,* 221, 223 232, 235—36, 256—57, 243—44; Bruno Kalniņš, *Sociāldemokratijas militārpolitika,* 5, 27, 32, 40—47, 50, 54, 68, 76, 78, 84—87; Cielēns, *Laikmetu maiņā,* II, 293, 311—12, 319; Dr. Bruno Kalniņš, intervija 1962. g. 22. jūn. un vēstule 1962. g. 12. okt.; *IV Saeima,* Ārk. ses., 1. sēde, 45—46 (1933. g. 22. aug., Jēkabs Alfrēds Bērziņš); *Atpūta,* Nr. 461, 1933. g. sept.; N.A., R.G. 84, 860.p.00/66—1025. g. 15. apr.

[14] *L.M.E.,* II, 142, 406; Niedre, *Es biju,* 113; *Tēraudkaluma cilvēki,* 18—20; Ziemelis, 163, 165; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 30.

[15] *Latvijas komūnistiskās partijas apcerējumi,* I, 414; II, 37; *Tēraudkaluma cilvēki,* 12, 14, 19—20; Šteimanis, 15.

[16] *L.M.E.,* II, 408.

[17] *Latvijas Komūnistiskās partijas apcerējumi,* II, 30—37.

[18] *L.M.E.,* II, 268; Šteimanis, 15; Voldemārs Alps, ,,Atmiņas'', ms.

[19] *Satversmes Sapulce,* III ses., 1. sēde; 35.sēde, I, 21, 1247—48; *Latvijas demokratijas moku kambaros,* 39—40; *Latviešu revolucionārie darbinieki,* 19—20; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 27, 37; *Tēraudkaluma cilvēki,* 39—40; Voldemārs Alps, ,,Atmiņas'', ms.

[20] *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 27, 177—79; *Tēraudkaluma cilvēki,* 277; Bērziņš—Andersons, 54—55; Voldemārs Alps, ,,Atmiņas'', ms.; Arnte, 8; N.A., R.G. 84, 860.P.00.B/32; 860.P.00, 18, 21.

[21] Voldemārs Alps, ,,Atmiņas'', ms.

[22] *Ibid.*

[23] *Latvijas PSR Vēsture,* III, 236; Šteimanis, 119—21; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 410; Šķilters, 86.

[24]N.A., R.G. 84, 860.P.00.B/25; 860.P.00.B/8, 14; Šteimanis, 16; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 28—29, 38; Rukšāne, 44—46; Līdace, *Skarbā ikdiena,* 124, 127—29; *Latvijas PSR Vēsture,* III, 249; *L.M.E.,* III, 471; *Tēraudkaluma cilvēki,* 318.

[25]Cielēns, *Laikmetu maiņā,* II, 307; *II Saeima,* 7. ses., 14. sēde, 603; *Tēraudkaluma cilvēki,* 50—52, 95, 152, 344; *L.M.E.,* II, 751; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 132, 141—42, 176—78; *Jaunākās Ziņas,* 1927. g. 14. nov.; *Latvijas PSR Vēsture,* III, 249, 256—57, 3897; Līdace, *Skarbā ikdiena,* 1400—41; Jānis Kalniņš, 6.

[26]*Latvija 10 gados,* 151—53; *Tēraudkaluma cilvēki,* 194; *II Saeima,* 9. ses., 16. un 17. sēde, 609—14, 626, 634—35.[27]

[27]*Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 125—28; Krupņikovs, 27; Šteimanis, 15.

[28]*Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 130—31, 212, 214—15; *Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija,* 84; Strazdiņš, *Latvijas PSR Vēsture,* 396—97; Niedre, *Es biju,* 191—94; *L.M.E.,* II, 142; Aleksandrs, *Neredzamā divīzija,* 76—77.

[29]*Tēraudkaluma cilvēki,* 140—41; P.R.O., F.O., 371—17181, N658/527/59.

[30]*L.M.E.,* II, 685—86; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 234—35; *Tēraudkaluma cilvēki,* 142; Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā,* 17; no 1933.—35. g. LKP nelegālo darbu Latvijā vadīja partijas Centrālās komitejas sekretārs Mārtiņš Ozols (Augusts Cinis, Kadiķis, Mārtiņš), kuŗu nolikvidēja Maskavā 1938. g.

[31]*Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 334—35.

[32]Šteimanis, 157, 170.

[33]Ibid., 170; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 333; Rūdolfs Lācis, 62; Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā,* 74.

[34]*Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 335—36; Šteimanis, 170—71; Rūdolfs Lācis, 79, 81, 86—89, 101, 109, 159; *Tēraudkaluma cilvēki,* 38—39.

[35]*Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 337, 340—42.

[36]P.R.O., F.O., 371—22227, N1963/1871/59; 23601, N1429/51/59.

[37]Šteimanis, 181; *Latvijas Komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi,* II, 339—41, 362—63, 372, 411; Strazdiņš, 409—11; *L.M.E.,* II, 408; *Mēs jaunu pasauli sev celsim,* 15, 16, 12, 158; *Tēraudkaluma cilvēki,* 253.

[38]*Latvia—Country and People,* 302; Andersons, *Latvijas vēsture 1920—40,* 495—96.

[39]*Latvia—Country and People,* 302.

[40]Ibid.; Andersons, *Latvijas vēsture 1920—1940,* 284—86, 300—304, 436—38, 460—62; Gunars Meierovics, intervija 1982. g. 20. dec.

[41]*Latvia—Country and People,* 302; Andersons, *Latvijas vēsture 1920—1940,* 162—64, 171, 509—10; Latviju uztrauca arī Lietuvas un Polijas nesaskaņas un atklātais kaŗa stāvoklis.

[42]*Latvia—Country and People,* 302; Andersons, *Latvijas vēsture 1920—1940,* 537.

[43]*Latvia—Country and People,* 302; Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 604—605; Andersons, *Latvijas vēsture 1920—1940,* 148.

[44]*Latvia—Country and People,* 302; Andersons, *Latvijas vēsture 1914—1920,* 602—603.

1

2

1) Latvijas Vanagu organizācijas prezidents Markus Ozols 1933. gadā.
President of the organization of the Hawks of Latvia M. Ozols in 1933.
2) Latvijas Vanagu grupa Malnavā 1937. gadā.
A group of members of the organization of the Hawks of Latvia in Malnava in 1937.

1) Latvijas Vanadžu grupa.
A group of female members of the Hawks of Latvia.
2) Latvijas Vanadzes sporta tērpos.
Female members of the Hawks of Latvia in athletics outfits.

1) Latviešu leģiona Lāčplēsis priekšnieks pulkv.-ltn. Voldemārs Ozols, agrāk II latviešu strēlnieku brigādes un Ziemeļlatvijas brigādes stāba priekšnieks un Igaunijas armijas ģenerālštāba virsnieks (attēlā), vēlāk Spānijas lojālistu armijas ģenerālis.
Chief of the Latvian legion Lāčplēši Lt.-Col. V. Ozols formerly the Chief of Staff of the II Latvian Rifle Brigade and the Brigade of Northern Latvia as well as an officer of the General Staff of the Army of Estonia (in photo), later General in the Spanish loyalist army.
2) Pērkoņkrustieši gājienā.
Members of the Thundercross on the march.

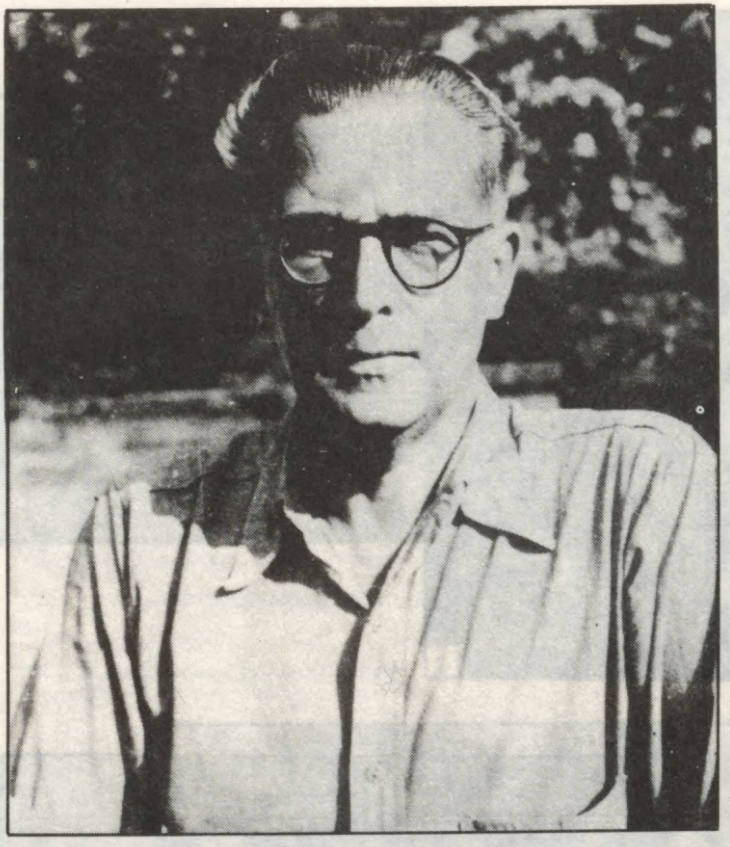

1) Pērkoņkrusta vadonis Gustavs Celmiņš.
Leader of the Thundercross — G. Celmiņš.
2) Pērkoņkrustieši apmācības nometnē.
Members of the Thundercross in a training camp.

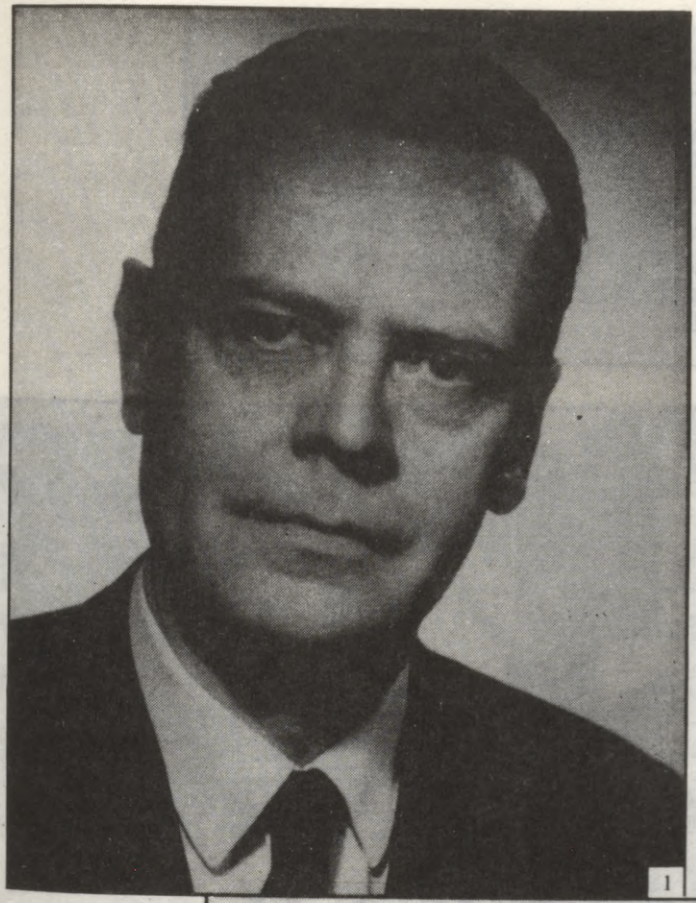

1) Sociāldemokratu militārais eksperts un Strādnieku Sporta un Sarga organizācijas vadītājs Bruno Kalniņš.
Leader of the Workers' Sportsmen and Guards and military expert of the Social-democratic Workers' Party B. Kalniņš.
2) Strādnieku Sports un Sargs (SSS) organizācijas locekļi trenējas ar koka rapieriem 1933. gadā.
Members of the Workers' Sportsmen and Guards in training with wooden rapiers in 1933.

1) Strādnieku Sports un Sargs (SSS) riteņbraucēju komanda, sveicinot paceltām dūrēm ar saucienu „Brīvi sveiks."
Members of the Bicyclist unit of the Workers' Sportsmen and Guards in a characteristic greeting with clenched fists and a slogan: „Freely Hail."

2) Komūnistu organizēto subversiju laikā Liepājā 1923.g. pulkv. Krišs Ķūķis (uz zirga) demonstrēja Latvijas armijas nacionālo spēku.
During subversions organized by the communists in Liepāja in 1923 Col. K. Ķūķis (on a horseback) demonstrated the national strength of the Latvian army.

XV NODAĻA

LATVIJAS SATIKSMES CEĻI UN SATIKSMES LĪDZEKĻI

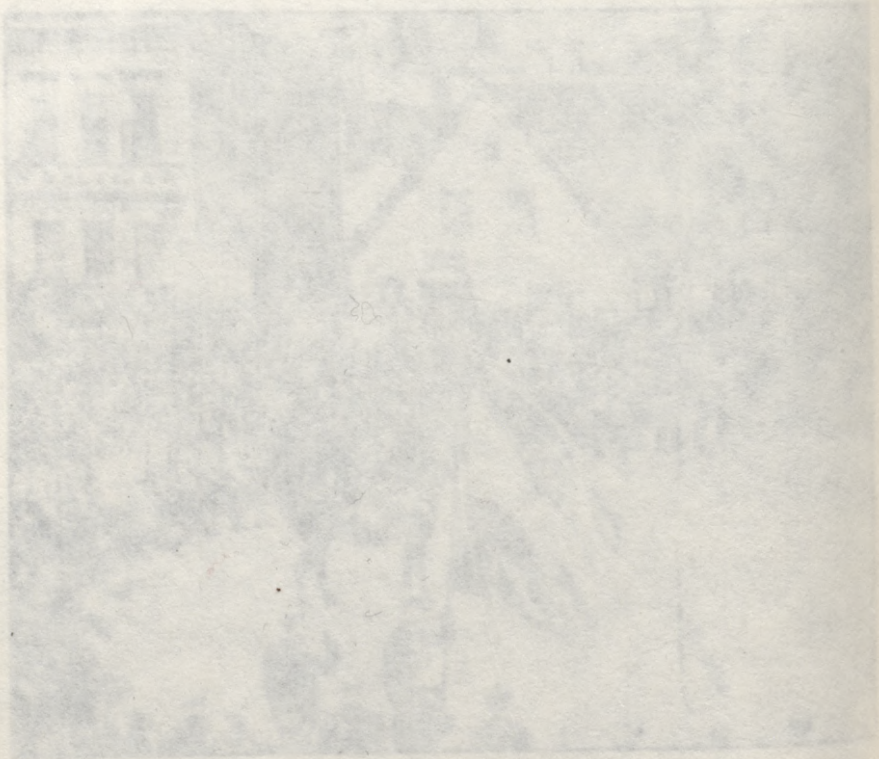

Ikvienas valsts aizsardzības sistēmā liela nozīme ir tās satiksmes ceļiem un satiksmes līdzekļiem. Latvijas satiksmes ceļu mezgls bija labāk attīstīts nekā pārējām Austrum- un zināmā mērā arī Ziemeļeiropas valstīm, bet to nevarēja salīdzināt ar Rietum- un Centrāleiropas ceļu sistēmām. Latvijas valsts saņēma mantojumā nevis Latvijas, bet Krievijas imperijas interesēm izbūvētu ceļu sistēmu, kas bija stipri nolietota un kaŗa laikā pat briesmīgi nopostīta. Arī lielākā daļa tiltu bija uzspridzināti vai atradās satiksmei bīstamā stāvoklī.

Valdība daudz darīja satiksmes ceļu izlabošanai, paplašināšanai un piemērošanai valsts patiesajām interesēm. Šosejas un 1. šķiras zemesceļus uzturēja valsts, bet pārējos ceļus (apm. 20.000 km kopgaŗumā) uzturēja to lietotāji klaušu kārtībā.

Pirms I Pasaules kaŗa bija 180 km klātas šosejas un 620 km 1. šķiras zemes ceļu. 1920. gadā bija 746 km šoseju, bet 1940. gada janvārī jau 1880 km. 1920. gadā bija 5395 km I šķiras grantētu zemes ceļu, bet 1940. gadā jau 9621 km. 1920. gadā bija 9591 km II šķiras ceļu, bet 1940. gadā — 6557 km. 1920. gadā bija 6490 km III šķiras ceļu, bet 1940. gadā 17.622 km. Pavisam kopā 1920. gadā bija 22.222 km dažādu ceļu, bet 1940. gadā 35.680 km. Tas bija liels valsts sasniegums, ievērojot lielās financiālās grūtības. Valsts pārziņā bija arī 26.526 tilti 63,2 km kopgaŗumā.

Jau 1924. gada 2. oktobrī Latvijas valdība nolēma, ka Satiksmes ministrijai, pirmkārt, jābūvē tie ceļi, ko norādīs Kaŗa ministrija. Valsts aizsardzības motīvi ceļu tīkla izveidošanā tātad bija pirmā vietā.

1923. gadā visā Latvijā bija tikai 277 pasažieŗu automobiļi, 116 kravas automobiļi, 29 autobusi un 168 motocikli. 1940. gada janvārī Latvijā bija 3824 pasažieŗu automobiļi, 3071 kravas un speciāli automobiļi, 370 autobusi un 4321 motocikls. Progress bija liels, bet relātīvs, salīdzinot ar rietumu zemēm. 1934. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs bija jau 1 au-

tomobilis uz 5 cilvēkiem, Dānijā — uz 46 cilvēkiem, Zviedrijā — 56, Igaunijā — 420, bet Latvijā — viens automobilis uz 585 personām.

Rīgā Krievu—Baltijas vagonu fabrikā jau no 1907.—1915. gadam sarażoja uz vietas 451 vieglo automobiļu un 10 kravas automašīnas. No 1937.—1940. gadam Vairoga rūpnīcā uz speciālas Forda licences pamata darbojās *Vairoga—Forda* automobiļu montāžas darbnīca, jau 1937. gadā samontējot 101 kravas automobili, bet 1938. gadā 428 automobiļus (252 kravas, 155 vieglos un 21 autobusu) 3.150.000 Ls vērtībā. Pēc Jāņa Lejiņa informācijas, līdz valsts bojā ejai bija samontēti jau 2.500 automobiļi, kuŗus kaŗa laikā varēja mobilizēt. Šie automobiļi tomēr bija visumā dārgāki un nedaudz vājākas kvalitātes nekā vācu automobiļi, bet Latvijā atradās to rezerves daļas un bija arī vieglākas remonta iespējas.[1]

Motorsports Latvijā nebija sevišķi attīstīts, jo turienes apstākļos bija ļoti dārgs. Latvijas automobiļu un aero klubu nodibināja jau 1908. gadā, bet vēl 1927. gadā tam bija tikai 80 biedru. 1912. gadā nodibinājās Rīgas automobiļu klubs un 1930. gadā Latvijas *Auto-Touring Club*. Lielāka nozīme bija Latvijas republikas auto klubam, ko nodibināja 1923. gadā. Tā paša gada 24. augustā notika pirmās starptautiskās automobiļu sacīkstes maršrutā Rīga—Jelgava—Tukums—Sloka—Bulduri. Rekorda ātrums bija 107,8 km stundā. 1924. gada sacīkstēs rekords bija jau 130,4 km un vēlākos gados 150 km stundā. Pirmās motociklistu sacīkstes Rīgā notika jau 1907. gadā, bet 1938. gadā bija reģistrēti tikai 175 motorsportisti.[2]

Toties populāri bija velosipedi, kuŗus ražoja Latvijā. Ja 1922. gadā ražoja vēl tikai 200 velosipedus gadā, vēlāk tos ražoja lielā skaitā, piem. 1939. gadā jau 56.300 velosipedu gadā un 1938. gadā — 54.000 velosipedu. Jau 1938. gadā visā Latvijā bija 211.000 velosipēdu, ļoti populārs satiksmes un sporta līdzeklis. Velosipedus Latvijā ražoja jau kopš 1894. gada.[3]

Liela nozīme Latvijas satiksmē, saimniecībā un zemes aizsardzībā bija dzelzceļiem. Jau 1914. gadā Latvijas dzelzceļu līniju gaŗums bija 1941 km, bet Latvijas dzelzceļi bija 3 dažādu platumu: 1535 km krievu platuma (1524 mm), 49 km — 1000 mm un 357 km pievedceļu — 750 mm. Pirmo dzelzceļa līniju Latvijā sāka būvēt 1858. gadā. Šie dzelzceļi savienoja Latvijas galvenos centrus ar Krieviju, Igauniju, Lietuvu un Poliju, kalpojot īpaši Krievijas interesēm un visumā neatbilstot Latvijas saimnieciskām un aizsardzības prasībām. Pasaules kaŗa laikā vācu un krievu armijas pievienoja vēl 822 km sliežu ceļu. Jau tā sarežģītajā dzelzceļu sistēmā radās vēl divi platumi: vācu (Rietumeiropas) 1435 mm un šaursliežu 600 mm. Kurzemē un Zemgalē vācu platumā „pāršūtie" dzelz-

ceļi tagad savienoja Latviju caur Tilzīti ar Rietumeiropu; šaursliežu dzelzceļi pieslēdza Kurzemes mežu baseinus Liepājas, Pāvilostas, Ventspils, Mazirbes, Rojas un Mērsraga ostām. Krievu būvētā Ierikļu, Gulbenes un Sitas līnija pieslēdza Latvijas galvaspilsētai plašus Vidzemes un Ziemeļlatgales rajonus.

1918. gadā Latvijā bija 2763 km dzelzceļa līniju (1524 mm — 1183 km, 1435 mm — 643 km, 1000 mm — 49 km, 750 mm — 277 km un 600 mm — 611 km). 2533 km bija valsts un 230 km privātu dzelzceļu. Latvijas valdība dzelzceļus sāka piemērot valsts un iedzīvotāju vajadzībām, un 1938. gadā dzelzceļu tīkla garums bija jau 3466 km (1524 mm — 2048 km, 1435 mm — 306 km, 1000 mm — 49 km, 750 mm — 514 km, 600 mm — 549 km). Saimnieciskās interesēs daļu vācu ,,pāršūto'' normālā platuma (1435 mm) līniju atjaunoja krievu platumā, vācu platumā atstājot tikai Rīgas un Meitenes (parallēli krievu platumam) un Liepājas un Priekules līniju, kas Latviju piesaistīja Vācijas, Lietuvas un Polijas sistēmām, visumā tomēr pieskaņojoties Krievijas un Igaunijas sistēmām.

Tā kā esošais Rīgas, Jelgavas, Mažeikļu un Liepājas dzelzceļš pa daļai veda caur Lietuvas territoriju un bija normālā (vācu) platuma, laikā no 1925.—1929. gadam uzbūvēja platsliežu (krievu platuma) Glūdas (pie Jelgavas) un Liepājas dzelzceļa līniju (164 km) caur Latvijas valsts territoriju, kas padarīja Latviju neatkarīgu no Lietuvas, bet valstij izmaksāja 25.000.000 Ls. Šis dzelzceļš padarīja lielāko Latvijas ostas pilsētu pieejamu Padomju Savienības transitam saimnieciskā plāksnē, militārā plāksnē atviegloja kaŗa mantu pievešanu no Baltijas jūras austrumu frontei un vienkāršoja arī Latvijas armijas eventuālu atkāpšanās ceļu uz rietumiem. Arī Ventspils, Jelgavas, Krustpils, Rēzeknes un Zilupes dzelzceļš bija platsliežu, bet kaŗa laikā bija nopostīts Krustpils un Jēkabpils savienojums pār Daugavu. Tā uz Ventspili vajadzēja braukt caur Rīgu. Tikai 1936. gadā šo nelielo, bet ļoti dārgo (2.260.000 Ls) 4,3 km garo posmu varēja nodot satiksmei. Arī šim dzelzceļam bija ļoti liela nozīme, jo tas tieši savienoja otru lielāko neaizsalstošo Latvijas ostu pie Baltijas jūras ar Austrumlatviju.[4]

Tā kā valsts galvenā aizsardzības fronte bija paredzēta līnijā Pededze, Lubāns un Aiviekste, jau 1929. gadā Kaŗa ministrija ierosināja Rīgas un Ērgļu, Madonas un Lubānas dzelzceļa būvi, to vēlāk pie Kārsavas pieslēdzot Latgales dzelzceļu sistēmai. Būvi sāka jau 1930. gadā, bet tā kā bija vienā laikā jābūvē vēl dažas citas saimnieciski svarīgas līnijas, Rīgas un Ērgļu, kā arī Madonas un Lubānas līniju būvniecības tempu palēninājа. Rīgas un Ērgļu līnijas būvi traucēja arī strīdi par ziemeļu vai dienvidu variantu līnijas turpināšanai uz Madonu. Beidzot pieņēma zie-

meļu variantu un sāka līnijas būvi, bet tad jau bija par vēlu. Madonas un Lubānas platsliežu posmu (35 km) atklāja 1935. gadā, bet Rīgas un Ērgļu posmu (93 km) atklāja 1937. gadā. Līnija bija izmaksājusi jau 10.000.000 Ls. Palika neizbūvēti Ērgļu un Madonas un Lubānas un Kārsavas posmi.

II Pasaules karam sākoties, Latvijas galvenā aizsardzības fronte palika nepieslēgta dzelzceļu tīklam! Novērtējot notikumu attīstību, bij. Latvijas dzelzceļu ekspluatācijas direktors inž. Jānis Stakle loģiski secina, ka ,,kara iespējamību ar austrumu kaimiņu mūsu valdība par reālu neuzskatīja''.[5] Tādēļ nebija nekādas steigas! Viss armijas stāba plānojums un veiktie priekšdarbi bija veltīgi darīts. Autoritārā valdība bija vairāk ieinteresēta saimnieciskos pasākumos un saimniecisko uzņēmumu pilnīgai pakļaušanai valstij. Tas prasīja lielus līdzekļus.

Pēc Kara ministrijas pieprasījuma 1930. gadā sāka būvēt arī Rīgas un Rūjienas dzelzceļa līniju (140 km), kas izmaksāja 15.000.000 Ls un ko nobeidza 1937. gadā. Tā piesaistīja valsts galvaspilsētai plašus Vidzemes jūrmalas un Zemeļvidzemes apgabalus un pieslēdza šo līniju arī Igaunijas dzelzceļu sistēmai. Saimnieciska un stratēģiska nozīme bija arī 30 km garajam Sitas un Abrenes dzelzceļa atzarojumam Pakalnieši un Kūdupe, ko nobeidza 1934. gadā. Šī līnija pieslēdzās paredzētajam Igaunijas frontes dienvidu posmam.

Nozīme bija arī Liepājas—Kuldīgas (98 km ar atzarojumu uz Pāvilostu, kopgarums 101 km), 750 mm šaursliežu līnijai, ko uzbūvēja no 1929. līdz 1935. gadam un ko bija paredzēts pagarināt līdz Tukumam. Tāpat nozīme bija 750 mm Rēzeknes un Sitas līnijai (50 km), ko uzbūvēja no 1927. līdz 1934. gadam, kas izmaksāja 3.400.000 Ls. Nozīme bija arī Ventspils un Dundagas, kā arī Engures un Mērsraga līnijām, kas gan bija 600 mm platuma.

Dažāda platuma dzelzceļa līnijas ļoti apgrūtināja militāro plānošanu un eventuālu kara darbību. Austrumu frontes Rītupes, Daugavpils un Zemgales, kā arī Gulbenes, Madonas un Pļaviņu, tāpat Valkas un Rīgas un Rīgas un Rūjienas līnijas bija visas viena platuma, bet Gulbenes un Apes, kā arī Rūjienas un Ipiķu līnijas bija cita platuma. Dienvidu frontes Liepājas, Jelgavas, Krustpils un Ventspils un Rīgas līnijas arī bija tā paša platuma, kā austrumu piefrontes līnijas, bet to pievedceļi bija dažāda platuma. Šķērsojošās maģistrāles Rīgas, Gulbenes, Rītupes, kā arī Rīgas, Pļaviņu, Krustpils un Zilupes, tāpat Rīgas, Daugavpils un Indras bija platsliežu, kā iepriekšējās, Rīgas un Jelgavas — platsliežu un normālā platuma, bet no Jelgavas tālāk dienvidu virzienā tikai normālā platuma.

Uzbūvēja speciālu dzelzceļa līniju Daugavgrīvas cietokšņa kustīgajām baterijām starp Bolderāju un Lielupes ieteku Rīgas jūras līcī pie Vārnām. Kustīgās dzelzceļa smagās baterijas varēja darboties no Tukuma līdz Saulkrastiem, traucējot pretiniekam tuvošanos valsts galvaspilsētai. Tās varēja lietot arī Liepājas un Ventspils ostu dzelzceļa tīklos.

Cekulē (starp Rīgu un Suntažiem) bija izbūvēta armijas galvenā municijas un degvielu noliktava, bet Madonas apkārtnes mežos sāka pamazām izvietot priekšējo rezervju noliktavas. Madonas rajonā bija paredzēts izvietot bruņoto spēku galveno stratēģisko rezervi, pēc vajadzības virzot uz ziemeļiem vai dienvidiem no Lubānas ezera purvu un klāņu rajonā. Neizbūvētā dzelzceļu sistēma aizstāvības operācijas lielā mērā apgrūtinātu.[6]

Latvijas valsts savus dzelzceļus saņēma ļoti izpostītā stāvoklī. Tikai 50% dzelzceļa staciju bija palikušas neskartas, bet 10% bija pilnīgi iznīcinātas. Tāpat pilnīgi iznīcināti bija daudzi svarīgākie tilti un atsevišķi dzelzceļu posmi. Ripojošais sastāvs bija kaŗojošo valstu aizvests vai iznīcināts.

1920. gadā Latvijā bija tikai 169 lokomotīves, 229 pasažieŗu un bagāžas vagoni un 3973 preču vagoni, pavisam 4371 vienība. Neņemot vērā financiālās grūtības, Latvijas dzelzceļi veica brīnumus, un 1940. gadā Latvijā bija jau 296 lokomotīves, 4 lokomotīves—traktori, 755 pasažieŗu vagoni, 11 motorvagoni, 57 bagāžas un 26 pasta un līdzīgi vagoni un 5946 preču vagoni, kopā 7095 vienības. No Padomju Krievijas 1923. gadā dabūja tikai 61 pasažieŗu vagonu, 57 preču vagonus, un 5 šaursliežu lokomotīves. Daļu lokomotīvju un vagonu būvēja Rīgā, Daugavpilī un Liepājā, lielā skaitā arī ārzemēs. Vēl 1939. gadā valsts iegādājās 39 jaunas lokomotīves un pasūtināja 20. Pēc vācu ziņām 1940. gada 1. aprīlī Latvijai bijušas jau 304 dažāda tipa lokomotīves, 843 pasažieŗu vagoni un 6180 dažāda tipa kravas un speciālie vagoni, kopā 7327 vienības. Līdz 1939. gadam dzelzceļu izbūvē valsts bija ieguldījusi jau 60.000.000 Ls. Latvijas preču vagonu kopējā celtspēja bija 85.000 tonnas.[7]

Gandrīz visas Latvijas lokomotīves bija tvaika mašīnu tipa, degvielām izmantojot no Anglijas, Skotijas un Polijas importētas ogles un degakmeni no Igaunijas un vietējo malku. Agrīnās Latvijas lokomotīves bija no Krievijas mantotās *Ck* (Sormovas) serijas pasažieŗu vilcieniem un *Pk* — stipri novecojušas serijas preču vilcieniem. Normālā platuma dzelzceļos operēja arī no Vācijas saņemtās *An* serijas lokomotīves pasažieŗu vilcieniem. 1939. gadā šīs lokomotīves bija jau gandrīz pussimt gadu vecas, tādēļ jau ap 1930. gadu sāka izstrādāt plānu lokomotīvju parka atjaunošanai.

Bija paredzētas 3 tipu lokomotīves. Pirmais tips bija smagajiem preču un ātrvilcieniem. Tā kā attālumi pa Latvijas dzelzceļiem bija samērā mazi, veclaiku tenderi ar ogļu krājumiem tika atmesti, to vietā būvējot vācu *Henschel* fabrikās pēc latviešu inženieru norādījumiem tank-lokomotīves, kam kurināmā krājumi atrodas lokomotīves sānos. Tā kā bija jāapkalpo divu platumu līnijas, lokomotīvju asis bija izmaināmas. Lai vienu un to pašu lokomotīvi varētu izmantot kā smagiem preču vilcieniem, tā ātrvilcienu satiksmei, bija vajadzīgi divu diametru riteņpāri, preču vilcienos ar mazāku diametru, bet pasažieru vilcienos ar lielāku diametru. Tātad bija pavisam 4 riteņpāri, kas visi bija izmaināmi. Šī tipa lokomotīvēm ar to lielo cilindru jaudu bija nepieciešamas 3 sakabinātas asis. Platsliežu dzelzceļiem bija pasažieru *Ct* un preču *Rt* tipa lokomotīves, bet normāla platuma dzelzceļiem *Ctn* un *Rtn* lokomotīves, kuras, kā jau minēts, varēja lietot kā normāla, tā krievu platuma dzelzceļos.

Vieglākiem pasažieru un preču vilcieniem konstruēja līdzīga tipa lokomotīves ar mazāku jaudu un ar izmaināmiem riteņpāriem. Šīs *Bt* („Beatrises") tipa lokomotīves sāka būvēt Varšavā, Polijā, vēl pirms smagā tipa lokomotīvju pasūtināšanas. Mazu sastāvu vilcieniem un vilcienu sastādīšanas darbiem Liepājas Galvenajās dzelzceļu darbnīcās būvēja vēl mazākas jaudas *Tk* un *Tn* tipa ekonomiskas lokomotīves ar vienu dzenošo riteņpāri.

Lielu popularitāti ieguva Liepājas un Rīgas vagonu darbnīcās būvētie motorvagoni, kas bija ļoti lēti. Bija pavisam 3 tipi motorvagonu — platsliežu, 1000 un 750 mm, un 600 mm dzelzceļu līnijām. Valstī bija jau 3 platsliežu motorvilcieni un 3 šaursliežu motorvilcieni.[8]

Latvijā būvēja arī modernus pasažieru, preču un saldētavu vagonus ne tikai pašu vajadzībām, bet arī eksportam uz ārzemēm. Pēdējos valsts neatkarības gados četrkārtīgi palielinājās līniju garums vilcieniem ar 80 km ātrumu stundā; 317 km nobrauca ar 90 km stundā un 66 km garumā — ar 100 km stundā. Attālumu starp Rīgu un Jelgavu veica 35 minūtēs. Jau 1921. gadā sāka projektēt Latvijas dzelzceļu elektrifikāciju, izmantojot bagātīgās ūdensspēku rezerves. Tādā veidā valsts varēja kļūt neatkarīga no ārzemju degvielām (oglēm un eļļas) vai ekonomiski neizdevīgām degvielām (malkas). Elektrifikāciju gan varēja īstenot tikai pēc II Pasaules kara. Gaisa uzbrukumi elektrificētām dzelzceļa līnijām gan varēja būt vēl bīstamāki nekā parastām līnijām, ja pretiniekam izdotos izpostīt elektriskās spēkstacijas vai strāvas sadales punktus.[9]

Jau 1920. gadā Latvijas dzelzceļi noslēdza tiešas satiksmes konvencijas ar pārējām Baltijas valstīm un Poliju, 1922. gadā ar Vāciju un 1924.

gadā ar Padomju Savienību, bet nākamajos gados ar visām rietumu valstīm. Jau 1921. gadā sākās tiešā satiksme līnijā Rīga, Kauņas un Virbaļi, 1923. gadā — Rīga, Daugavpils, Indra un Maskava, pēc tam līnijā Rīga un Berlīne un 1930. gados arī līnijā Rīga un Parīze. Bez pārsēšanās varēja braukt no Rīgas uz Tallinu, Ļeņingradu un Berlīni, vēlāk arī no Liepājas uz Klaipēdu un no Valkas uz Pērnu. Ar pārsēšanos Rīgā darbojās *Nord Express* vilciens (Parīze, Berlīne, Kauna, Rīga un Tallina — kuģis uz Helsinkiem), ar pārsēšanos Daugavpilī darbojās līnijas Berlīne, Tilzīte, Radvilišķi, Daugavpils, Indra un Maskava, kā arī Tallina, Rīga, Daugavpils un Varšava. No Parīzes Rīgā varēja nokļūt 24 stundās, no Rīgas Helsinkos 12 stundās, vēlāk ar lietuviešu atbalstu no Parīzes Helsinkos 36 stundās.

Starptautiskās satiksmes vagoniem bija jāatbilst stingrām prasībām konstrukcijas ziņā un piemērotiem ātrvilcieniem, kas varēja attīstīt līdz 125 km ātrumu stundā. Šādus vagonus būvēja Liepājas ostas un Rīgas Vairoga rūpnīcas.[10]

Kaŗa laikā Latvijas dzelzceļi un to darbinieki skaitītos mobilizēti. Mobilizācijas izsludināšanas brīdī miera laika vilcienu sarakstus atceltu un to vietā stātos kaŗa laika vilcienu grafikas. Šādas grafikas jau 1924. gadā izstrādāja Latvijas dzelzceļu ekspluatācijas direkcija kopā ar Armijas galvenā štāba satiksmes pārvaldi. Dzelzceļu techniskajam stāvoklim uzlabojoties un atklājot jaunas dzelzceļa līnijas, šīs grafikas katru gadu revidēja un papildināja. Ilgus gadus Satiksmes pārvaldes (kaŗa laikā kaŗa satiksmes priekšnieka) pienākumus veica pulkv. Ozols. Vēlāk sakarnieks starp Armijas štābu un Dzelzceļu virsvaldi bija pulkv. Bērziņš. Kaŗa laika vilcienu grafikas bazējās katras līnijas maksimālās caurlaides spējās, kuŗas vienmēr sīki pārbaudīja, atkarībā no līnijas profila, pieņemtā kaŗa vilcienu svara un attiecīgo lokomotīvju spējām vilkt. Kaŗa resors pieprasīja, lai platsliežu dzelzceļi diennaktī varētu izlaist 24 pāŗus kaŗa vilcienu. Civīliedzīvotājiem bija paredzēti ne vairāk kā 1—2 pāŗi pasažieŗu vilcienu dienā kaŗa laikā. Kaŗa laikā kaŗa satiksmes priekšnieks vienīgais varēja izdot rīkojumus izraudzīt vilcienus. Likteņa ironijas dēļ kaŗa laika vilcienu grafikas austrumu un rietumu virzienā pirmo reizi lietoja tikai, ielaižot Latvijā padomju kaŗaspēku. Teorētiski Latvija par padomju kaŗaspēka transportu 1939.—1940. gadā saņemtu 1.500.000 Ls, bet šo summu padomju „rentnieki" vēlāk samaksāja paši sev.[11] Kaŗa laika vilcienā bija vietas 1000 kaŗavīriem.

Latvijas dzelzceļi bija pakļauti Satiksmes ministrijas Dzelzceļu virsvaldei. Šīs iestādes galvenie direktori bijuši inž. Gustavs Klaustiņš (1920—1921), inž. Kārlis Bļodnieks (1921—1924), inž. Andrejs Rode (1924—

1931) un atkal Bļodnieks (1931—1940). No 1935.—1940. gadam dzelzceļu techniskais direktors un galvenā direktora vietnieks bija Dr. Ernests Dravnieks. Pez techniskā direktora bija arī mašīnu direktors, ekspluatācijas direktors, finanču direktors un materiālu apgādes priekšnieks. Ilgus gadus ekspluatācijas direktors bija inž. Jānis Stakle. Latvijas dzelzceļu personālā bija ap 15.000 cilvēku, pa lielākai daļai augsti kvalificētas, intelliģentas un disciplīnētas personas. Latvijas dzelzceļnieku ietērpi bija brūni ar zaļām iešuvēm, cepures ar nagu un stīvu virsu, staciju dežūrantiem un dispečeriem arī ar sarkanu pārvalku, svārki (frenči) bija rotāti ar zeltītām valsts ģērboņa pogām, bet cepures — ar dzelzceļa emblēmu — zeltītu spārnotu riteni virs divām ozollapām, zem trim zvaigznītēm, zelta emblēmas bija arī abās pusēs apkaklei kopā ar dienesta pakāpju apzīmējumiem (1—3 zelta zvaiznītēm vai rombiem). Latvijas dzelzceļu personāls bija procentuāli daudz mazāks nekā Krievijā (6 pret 13 uz 1 km), bet funkcionēja daudz labāk. Salīdzinot ar Rietumeiropas zemēm, Latvijas dzelzceļu ekspluatācijas koeficients kā pasažieru kustības, tā kravas pārvadājuma biežumā tomēr nesasniedza Rietumeiropas līmeni.[12]

Saskaņā ar 1922. gada 17. marta, 1926. gada 11. maija un 1936. gada 6. oktobŗa likumiem, kaŗa gadījumā valsts mobilizētu visus sauszemes satiksmes un sakaru līdzekļus un meteoroloģisko biroju. 1940. gadā sagatavoja vēl jaunu likumu par spēkratu pārņemšanu.[13]

---

[1] *L.E.*, III, 2399; *M.L.E.*, I, 146; III, 655; Andersons, *Cross-Road Country*, 131—32; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 37; Aizsilnieks, 223—24, 545; Lejiņš, 173; *Latvia 1939*, 79—80; *I Saeima*, 6. ses., 19. sēde, 733—34, 1924.g. 9. dec.; *II Saeima*, 3. ses., 25. sēde, 945, 950—54, 1926.g. 3. jūn.

[2] Čika, 163, 167—68.

[3] Rutkis, *Latvijas ģeografija*, 579.

[4] Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 37—38; *L.E.*, I, 552—59; *Latvija 10 gados*, 252—33, 257, 260—61; *Pieci gadi*, 90—91; *Latvija 20 gados*, 172—73; *The Baltic Review* (London), I, nr. 6 (1921.g. janv.), 241—44; *Dzelzceļnieks Trimdā*, nr. 15 (1967.g. dec.), 10—12 (Voldemārs Bastjānis).

[5] Inž. Jānis Stakle, vēstule 1971.g. 27. apr.

[6] Ibid.; Rutkis, *Latvijas ģeografija*, 640—41; *Dzelzceļnieks Trimdā*, nr. 15 (1967.g. dec.), 10—12 (V. Bastjānis), nr. 17 (1969.g. dec.), 9—11.

[7] Andersons, *Cross-Road Country*, 129; Aizsilnieks, 222, 386—87; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 37—38; *Ostland in Zahlen*, 8; *L.E.*, I, 555—56.

[8] Inž. Jānis Stakle, vēstule 1971.g. 27. apr.

[9]Ibid.; Andersons, *Cross-Road Country,* 129 — Latvijā ik dienas apgrozījās 437 dzelzceļa vilcieni; attālumus no Rīgas līdz Liepājai veica 4 st. 21 min., līdz Ventspilij 4 st., līdz Daugavpilij 3 st., līdz Valkai 2 st. 43 min., līdz Meitenei 45 min. un Rēzeknei 4 st. 22 min.; *Dzelzceļnieks Trimdā,* nr. 13 (1965.g. dec.), 12—14 (Jānis Stakle).

[10]Inž. Jānis Stakle, vēstule 1971.g. 27. apr.; *Dzelzceļnieks Trimdā,* nr. 13 (1965.g. dec.), 10 (Jānis Stakle).

[11]Inž. Jānis Stakle, vēstule 1971.g. 27. apr.; *L.E.,* I, 558—59.

[12]*L.E.,* I, 558; Andersons, *Cross-Road Country,* 129—30; Inž. Jānis Stakle, vēstule 1971. g. 27. apr.; *Es viņu pazīstu,* 87, 254, 415, 438, 455.

[13]*I Saeima,* 6. ses., 4. sēde, 132 (1924.g. 17. okt.); *II Saeima,* 3. ses., 13. sēde, 486—87, 502 (1926.g. 11. maijā); Rudevics, *Fašistiskā diktatūra,* 136; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. oktobrī.

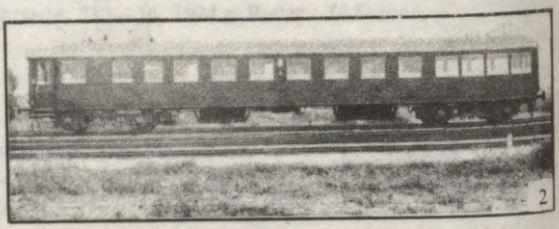

1) Latvijas ātrvilciena lokomotīve *CTN* uz līnijas Rīga — Berlīne 1939. gadā.
Engine *CTN* of a Latvian express train on the line Riga — Berlin in 1939.

2) Daugavpils dzelzceļu darbnīcās būvēts pasažieru vagons.
Passenger car built in the Daugavpils Railroad Works.

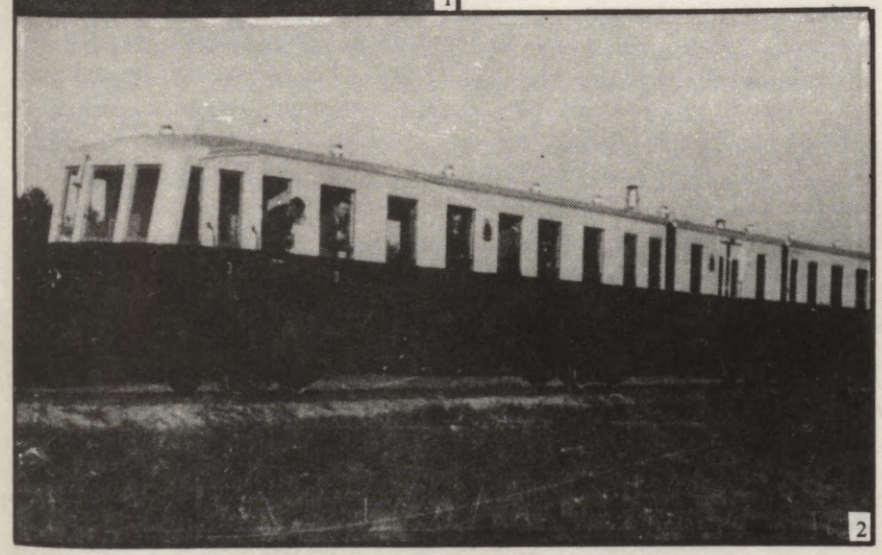

1) Latvijas dzelzceļu darbinieks — stacijas priekšnieks.
An official of the Latvian railroadmen — station-master.
2) Latvijā būvēts motorvagons ar piekabināmo vagonu šaursliežu 750 mm līnijā Liepāja — Aizpute.
Motorcoach with an attached car built in Latvia for the use on narrow-gauge (750 mm) line Liepāja — Aizpute.

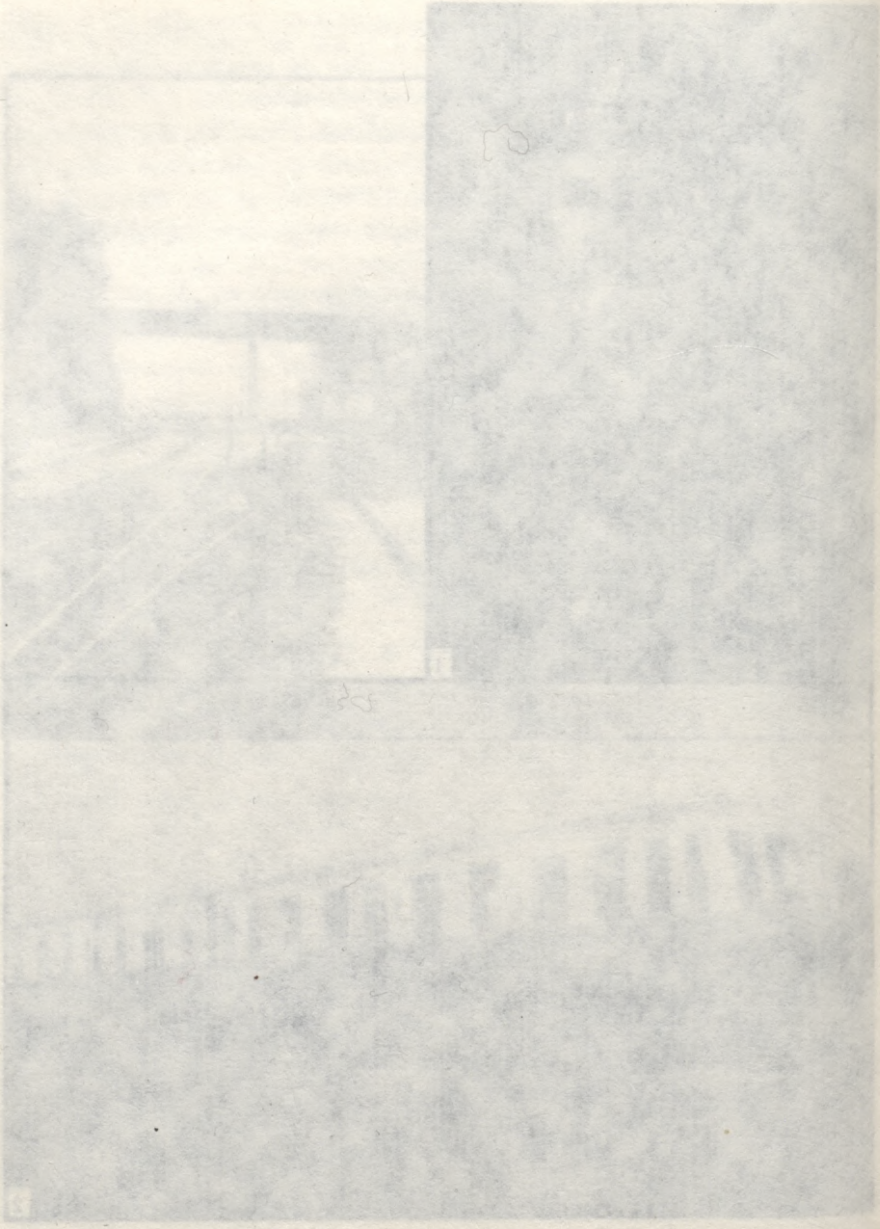

XVI NODAĻA

CIVĪLĀ AVIĀCIJA

Pirmās ziņas par lidošanas mēģinājumiem Latvijā ir jau no 17. gadsimta. 1670. gadā Priekules latviešu kalējs Zviedris—Johansons Kurzemē ir izgatavojis lidķermeni, ar ko mēģinājis lidot. 1785./86. gadā Kurzemes hercogistes latviešu izcelsmes mechaniķis Ernests Johans Bīnemanis Jelgavā uzbūvējis pirmos gaisa balonus. 20. gadsimta sākumā Rīga kļuva viens no galvenajiem Krievijas imperijas aviācijas eksperimentu centriem. 1908. gada augustā latviešu aviācijas un raķešu būvju pionieris Frīdrichs Canders kopā ar citiem ieinteresētiem Rīgas politehniskā institūta studentiem nodibināja Rīgas gaisa kuģniecības un lidojumu technikas biedrību, kas bija pirmā tāda veida organizācija Krievijas imperijā. Šajā biedrībā jaunie entuziasti nodarbojās ne tikai ar aviācijas problēmām, bet arī ar raķešu pētniecību. Vēlāk Canders Padomju Savienībā 1933. gada 25. novembrī izšāva pirmo raķeti pasaulē ar reaktīvo dzinēju un arī bija pirmais, kas plānoja starpplanētu lidojumus.

1909. gadā Zasulaukā, Rīgā, Teodors Kaleps noorganizēja pirmo lidmašīnu ražošanas rūpnīcu „Motors", kas būvēja franču *Gnome* tipa lidmašīnu motorus un 1910. gadā uzbūvēja arī pirmo lidmašīnu visā Krievijas imperijā. 1909. g. gaisa balonus sāka būvēt K. Skaubīts. 1910. gada 20. martā Rīgā atklāja pirmo lidmašīnu aparātu izstādi Krievijā. 1910. g. Rīgā ar lidmašīnu pirmo reizi pacēlās latvietis T. Meibaums. Tajā pašā gadā lielajā Krievu—Baltijas vagonu fabrikā izveidoja Aviācijas nodaļu, kas no 1910.—1914. gadam konstruēja desmit dažādus lidmašīnu tipus. Pēterpilī darbojās latviešu lidmašīnu konstruktors Steglavs. I Pasaules kaŗa laikā slaveni kļuva daudzi latviešu lidotāji—Kārlis Skaubīts, Eduards Pulpe, Jēzups Baško, Ivans Zemitans, Eduards Paegle, Olģerts Teteris, Eduards Tomsons un citi. Pēc kaŗa Jēkabs Alksnis kļuva par galveno Padomju Savienības gaisa flotes izveidotāju, bet Jānis D. Akermanis kļuva slavens lidmašīnu konstruktors un Mine-

sotas universitātes aeronautikas fakultātes dekāns Amerikas Savienotajās Valstīs.[1]

Daļa latviešu lidotāju atgriezās Latvijā, kur jau tūliņ pēc zemes atbrīvošanas radās liela interese par aviāciju plašās iedzīvotāju aprindās. 1920. gada 24. novembrī *Latvijas Kareivī* parādījās kaŗa lidotāja Kārļa Viziņa aicinājums dibināt Latvijas Aeroklubu, kas ,,dos kaŗa gadījumā Latvijas armijai kaujas spējīgas lidmašīnas un veselu kadru apmācītu speciālistu''. Latvijas Aeroklubā apvienojās daudzi bijušie kaŗa lidotāji un aviācijas entuziasti priekšnieka Nikolaja Sudmaļa vadībā. Aktīvistu vidū bija Rūdolfs Zārdiņš, Rūdolfs Celms un mākslinieks Sigismunds Vidbergs. Īsu laiku kluba rīcībā bija kāda *Rumpler* tipa apmācības lidmašīna.

1925. gadā Kaŗa ministrijā dzima jauna organizācija—Aviācijas veicināšanas biedrība. Toreizējais ministru kabinets Hugo Celmiņa vadībā atbalstīja ziedojumu vākšanu ar labprātīgiem vai arī netiešiem nodokļiem dažu santīmu apmērā alkoholiskiem dzērieniem un luksa priekšmetiem Latvijas civīlās aviācijas izveidošanas interesēs. Darbojās arī Latvijas Republikas lidotāju klubs un Latvijas Sporta lidotāju biedrība.

Rīgā sāka darboties arī vairāki lidmašīnu konstruktori. Nopietnākais pasākums bija 1925. gadā dibinātā lidmašīnu fabrika ,,Chr. Backman'', ko vadīja Kristīne Bakmane—Meierovica. Atvaļinātā vlt̄n. Markus Ozola un vēlāk Rūdolfa Zārdiņa vadībā uzņēmumā darbojās 20 personas, kas 1926. gadā uzbūvēja vienu *Albatross* (160 ZS, 130 km st.), divas *Hansa—Brandenburg W—29,* vienu *Caudron C—60* un divas Zārdiņa oriģinālkonstrukcijas apmācības lidmašīnas — *Vanadziņš* (25 ZS, 1927. g.) un apmācības lidmašīnu ar 130 ZS motoru (1927. g.). 1928. gadā konstruktors Kārlis Irbītis tur uzbūvēja savu *I—4 (Vanadziņš,* 45 ZS). Firmai nobankrotējot, Kaŗa ministrijas Arsenāls bija spiests nobeigt armijas 10 *Flamingo* tipa apmācības lidmašīnu pasūtījumu. Pēc kādas informācijas ,,Chr. Backman'' firma uzbūvējusi pavisam 5 flotes un armijas, 2 skolas un 2 sporta lidmašīnas. Pēc Celmiņa valdības demisijas nākamie ministru kabineti neatbalstīja civīlās aviācijas tālāku izveidošanos.

No 1921.—1926. gadam Latvijas gaisa satiksmes sabiedrība uzturēja satiksmi sākumā starp Rīgu un Rīgas Jūrmalu, Kaunu un Klaipēdu, vēlāk arī ar Helsinkiem un Karaļaučiem, satiksmei izmantojot vācu *Junkers* tipa metalla lidmašīnas. No 1923.—1925. gadam sabiedrības lidmašīnas nolidoja 602.083 km, pārvadājot 5672 pasažieŗus un 84.007 kg. bagāžas.

1924. gadā aviācijas vlt̄n. un lidmašīnu konstruktors Herberts Cukurs uzbūvēja savu pirmo lidmašīnu *C—1 (Auseklis,* 12 ZS, 103 km st.).

Tajā pašā gadā tai sekoja R. Vītola *Sprīdītis* (25 ZS, 100 km st.) un nākamā gadā Cukura *C—2* (28 ZS).

1925. gadā ilgstošu sadarbību sāka konstruktors Kārlis Irbītis ar lidotāju Nikolaju Pūliņu. 13. jūnijā gaisā pacēlās pirmā Irbīša konstruētā lidmašīna *I—1 (Sprīdītis 2,* 25 ZS, 105 km st.). 1926. gadā tai sekoja Cukura *C—3 (Kurzemes hercogiene,* 80 ZS, 130 km st.) un Irbīša *I—2 (Ikars,* 45 ZS, 128 km st.).

1927. gadā radās Zārdiņa un Paula Reinharda Aviācijas pulka darbnīcās būvētā *A VDI* tipa izlūku lidmašīna (260 ZS, 160 km st.), Irbīša un Herberta Runkas *I—3 (Kaija,* 25 ZS, 120 km st.) un jau minētās Zārdiņa lidmašīnas, kuŗām sekoja Irbīša *I—4.* Jauns ministru kabinets Marģera Skujenieka vadībā enerģiski atbalstīja aviācijas tālāku izveidošanos, īpaši Kaŗa ministra ģen. Rūdolfa Bangerska iniciātīvā. Kaŗa ministrija materiāli atbalstīja lidotāju rezervju sagatavošanu un lidmašīnu būvi Latvijā. 1927. gadā ģen. Bangerskis šīm vajadzībām atvēlēja 1.500.000 Ls. Slikta angļu prototipa dēļ tomēr neīstenojās lidmašīnu būve Liepājas Kaŗa ostas darbnīcās *(K.O.D.).* Aktīvi darbojās Aviācijas veicināšanas biedrība Nikolaja Pūliņa, Herberta Cukura un Kārļa Konstanta vadībā.

1926. gada 15. maijā Rīgā nodibinājās jaukta vācu un krievu *Deruluft* lidmašīnu sabiedrība, kas caur Rīgu uzturēja satiksmi ar Berlīni, Maskavu, Ļeņingradu, Tallinu un Helsinkiem. Spilves pļavās pie Rīgas izveidoja 50 ha plašu lidlauku, ko vēlāk stipri paplašināja. Satiksmei izmantoja *Junkers F 13* un *Dornier—Mercur* tipa lidmašīnas. *Junkers F—13* bija vietas 5 pasažieŗiem. To kreisēšanas ātrums bija 170 km, maksimālais ātrums—210 km stundā. Regulāru satiksmi sabiedrība uzturēja no 1928.—1936. gadam. 1932. gadā sabiedrības lidmašīnas Rīgā nogādāja 5189 personas, bet 2299 citi pasažieŗi atradās transitā. 1932. gadā šai sabiedrībai pievienojās poļu *Ļot* sabiedrība, kas uzturēja satiksmi starp Varšavu, Viļņu (vēlāk arī Kaunu, Rīgu, Tallinu un Helsinkiem). 1936. gadā *Deruluft* vietā stājās *Deutsche Lufthansa,* uzturot satiksmi starp Rīgu, Berlīni, Karaļaučiem, Kaunu, Tallinu un Helsinkiem. 1937. gada 25. jūnijā krievu *Aeroflot* un zviedru *A.B. Aerotransport* sāka operēt Maskavas , Rīgas un Stokholmas līnijā. Rīga kļuva ievērojams starptautiskas gaisa satiksmes centrs. Tas veicināja arī lielāku interesi par aviāciju Latvijā.

1930. gadā Satiksmes ministrijas Gaisa satiksmes daļa inž. Jāņa Jēriņa vadībā sāka reģistrēt Latvijas civīlās lidmašīnas. *YL* kļuva starptautiska Latvijas civīlo lidmašīnu pazīšanas zīme. Pirmā reģistrētā lidmašīna bija Kārļa Irbīša šajā gadā konstruētā *I—5 (Ikars 2,* 77 ZS, 145 km

st. — *YL—AAA).* Latviešu konstruētās lidmašīnas sāka doties tālos ārzemju ceļojumos. *I—5* Pūliņa vadībā 1930. gadā veica lidojumu uz Stokholmu. Irbīša *I—6* (Gambija, 1930—32, 90/95 ZS, 150 km st.), kas ar paņemto degvielu krājumu spēja gaisā noturēties 6 stundas, ar Pūliņu un žurnālistu Celmu 1933. gada 28. maijā devās ceļā uz seno Kurzemes koloniju Gambiju, bet avarēja Pomerānijā, Vācijā. Vēl tajā pašā gadā Irbītis konstruēja *I—7* (95 ZS, 160 km st.) un *I—8* (110 ZS, 165 km st.), kas abas saucās *Zilais Putns.*

1933. gada vasarā uz Gambiju devās kapt. Cukurs ar *C—3,* kuŗai sākumā bija 90 ZS, vēlāk 130 ZS motors. Pēc dēkaina brauciena Cukurs 1933. gada novembrī sasniedza savu ceļa mērķi Afrikā un nākamā gadā laimīgi atlidoja Latvijā. Viņa lidojums radīja latviešu tautā lielu lepnuma un pašapziņas sajūtu, kā arī veicināja lielāku interesi kā par aviāciju, tā Kurzemes kolonijām.

1933. gada 13. maijā ar jaunu enerģiju sāka darboties Aviācijas veicināšanas biedrība padomes priekšsēža ģen. Bangerska vadībā. Biedrība gribēja sabiedrību iepazīstināt ar aviācijas lielo nozīmi, radot interesi nacionālas gaisa flotes radīšanā. Padomā bija Rīgā un provinces centros rīkot plašākus salidojumus propagandas nolūkos ar lekcijām un lidmašīnu skatēm. Tāpat bija paredzēts ierīkot rindu aerodromu—Rīgā, Jelgavā, Liepājā, Ventspilī, Kuldīgā, Valmierā, Gulbenē, Jēkabpilī un Daugavpilī, noorganizēt Centrālo aviācijas skolu spēcīga rezerves lidotāju kadra radīšanai, atbalstīt kritušo un avarijās cietušo lidotāju ģimenes un radīt pamatus Latvijas aviācijas rūpniecībai. Biedrību aktīvi atbalstīja arī adm. Spāde.

1934. gadā Daugavpils arodskolas vadītājs Kārlis Samtiņš ar Reinhardu Mancu uzbūvēja divas neparasti lētas un labas Irbīša konstruētas apmācības lidmašīnas *I—9* (130 ZS, 210 km st.)—*Vanags* un *Kaija,* bet viņu tālākās aktīvitātes pārtrauca valsts uzņēmumi. Pāris lidmašīnu konstruēja arī Rīgas arodskolas priekšnieks inž. Marģeris Ķeniņš ar 25 ZS motoriem. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Aviācijas veicināšanas biedrībai bija jāpārtrauc darbību. Pa vienai lidmašīnai konstruēja arī Rūdolfs Vītols, Rūdolfs Zārdiņš un 2 lidmašīnas uzbūvēja Herberts Runka.[2]

1935. gada janvārī autoritārās valdības iniciātīvā nodibināja jaunu organizāciju—Latvijas Aeroklubu, kas attīstīja ļoti veiksmīgu darbību. Divu gadu laikā klubam bija jau 24.393 biedri! Aeroklubs kļuva ievērojams faktors valsts aizsardzības interesēs. Īsā laikā buŗu lidotāju skolu beidza 29 personas un motorlidotāju skolu 15 personas.

Buŗu lidošanai bija liela nozīme kā ievadfazei motorlidošanā. Tās sākums datējams 1931. gadā. Jau 1934. gada 11. februārī Aviācijas veici-

nāšanas biedrība Jelgavā bija sarīkojusi plašu buŗu lidošanas propagandas dienu. Latvijas Aeroklubs buŗu lidotājus sagatavoja Rīgā, Jelgavā un Liepājā, bet motorlidotājus Rīgā, Liepājā un Daugavpilī. Latvijā bija pavisam 50 buŗu lidotāju kopas ar vairāk nekā 80 buŗu lidmašīnām. Pirmapmācībai lietoja vācu *Zögling* tipa buŗu lidmašīnas, bet augstjaudas un figūrlidojumiem *Rhönbussard, Grunau Baby, H—17,* divvietīgās *Goettingen—4, Goevier* un citus tipus. 1940. gadā A. Vilks veica 250 km 4 stundās. Jelgavas buŗu lidmašīnā *Lāčplēsis* bija arī palīgmotors. Buru lidotāji radīja bazi kaŗa un aizsargu aviācijas personālam. Latvijas Aeroklubs sāka kontrolēt civīlo aviāciju, kas bija padota tieši Civīlās aviācijas inspektoram un netieši Kaŗa ministrijai. Līdz 1940. gadam sagatavoja ap 250 buŗu lidotāju.

1934. gada 6. novembrī Latvijas valdība pieņēma noteikumus par civīlo aviāciju. Tajā apvienoja satiksmes, aizsargu un sporta aviāciju. Satiksmes aviācija bija padota Satiksmes ministrijai. Aizsargu aviācija bija padota Aizsargu organizācijai, bet Latvijas Aeroklubs darbojās kā juridiska persona uz Kaŗa ministrijas apstiprinātu statūtu pamata.

Civīlās aviācijas biedrību mērķis bija aviācijas propaganda, lidošanas sporta izkopšana un aviācijas attīstības sekmēšana. Aizsargu un sporta aviācijas pārraudzībai pie Kaŗa ministrijas darbojās Civīlās aviācijas inspektors. Pie Kaŗa ministrijas darbojās arī Civīlās aviācijas padome ar Civīlās aviācijas inspektoru par priekšsēdi un pa vienam Iekšlietu un Satiksmes ministrijas un Latvijas Aerokluba pārstāvim. Armijas stāba priekšnieks ģen. Hartmanis paskaidroja, ka valdības nolūks esot apvienot, vienveidot un lietderīgāk izmantot piešķirtos un ziedotos līdzekļus aviācijas attīstīšanai Latvijā. Viņš piemetināja: ,,Kaŗa resors ļoti labi apzinās, cik grūti sagatavot labus kaŗa lidotājus, un tādēļ civīlās aviācijas attīstība valstī var nākt tikai par labu kaŗa resoram, atvieglinot darbu kaŗa aviācijai.... Kaŗa resors nežēlos pūles un līdzekļus civīlaviācijas izveidošanai un sekmēšanai''. Satiksmes ministrs Bernhards Einbergs 1935. gada 29. novembrī Aerokluba padomes sēdē deklarēja: ,,Aviācijai jābūt visas tautas kopējai lietai. Tai jāapvieno un jāsaista kopējā darbā jaunatne ar tās sajūsmu un zināšanām, un bez tam arī visplašākās aprindas pilsētās un uz laukiem, ierosinot un pamudinot tās uz līdzdalību aviācijā.... Mūsu augstākais uzdevums ir paturēt, stiprināt un nodot nākošām paaudzēm brīvības cīņās izkaŗoto valsts neatkarību. Šim uzdevumam mums jāizmanto visi līdzekļi, kādi ir mūsu valsts un mūsu tautas rīcībā. Viens no tiem ir nacionālā aviācija''. *Valdības Vēstnesī* 1938. gadā bija pasvītrots, ka sporta aviācija darbojas Kaŗa ministrijas pārziņā, un tās izveidošanai ārpus Kaŗa ministrijas kontrolē esošā Latvijas Aerokluba jādabū sevišķa Kaŗa ministra piekrišana.

Jau 1935. gadā Kaŗa ministrija nodeva civīlās aviācijas rīcībā vairākus I Pasaules kaŗa veterānus—angļu divplāksni *AVRO—32* un izlūka *Sopwith Camel* izlūku tipa lidmašīnas. 1936. gadā Latvijas Aeroklubam bija jau vairākas nodaļas, buŗu lidotāju kopas, lidmodeļu pulciņi skolniekiem un aviācijas skolas Rīgā un Liepājā. Izveidoja papildus lidlaukus Saulkrastos, Rīgas Jūrmalā, Ventspilī un Liepājā. Tiem drīz pievienojās lidlauki Valmierā, Rēzeknē un citur. Organizēti sāka ražot lidmašīnas. Konstruktors Kārlis Irbītis Latvijā paspēja konstruēt pavisam 19 lidmašīnu tipus un vēlāk ar lieliem panākumiem savā speciālitātē darbojās Kanadā, konstruējot arī kanadiešu pirmo lidmašīnu, kas paceļas vertikāli. 1935. gadā viņš kopā ar Runku uzbūvēja *I—10* ar Forda automobiļa motoru, bet sākot ar 1936. gadu viņa konstruētās lidmašīnas būvēja Valsts Elektrotechniskajā Fabrikā *(VEF)*. Pirmā tur būvētā lidmašīna bija viņa *I—11* (90 ZS, 230 km st.). Tai 1937. gadā sekoja *I—12* (arī 90 ZS, 240 km st.), kas ar savu toreiz pavisam moderno vācu „Pleksiglas" caurspīdīgo plastmasas lidotāju kabīni izpelnījās I un II godalgu starptautiskajā aviācijas izstādē Anglijā 1937. gadā, kur tās sāka ražot seriju veidā kā iznīcinātāju treniņa lidmašīnas. No 1937.—1940. gadam *VEF* būvēja arī Irbīša konstruētās *I—14* (260 ZS, 290 km st.—militārās apmācības), *I—15a* (200 ZS 310 km st.—arī militārās apmācības), *I—15b* (210 ZS, 335 km st.—parastā treniņa), *I—16* (520 ZS, 480 km st.—vieglais iznīcinātājs), *I—17* (120 ZS, 232 km st.—parastā treniņa) un *I—18* (90 ZS, 160 km st., sporta un treniņa) lidmašīnas. Vairākus šo lidmašīnu tipus ražoja seriju veidā. *VEF* ražoja arī *Stampe—et—Vertongen* izlūku lidmašīnas un uzbūvēja prof. Džona D. Akermaņa konstruēto divmotoru apmācības lidmašīnu—bumbvedi *J.D.A.—10 M.*

Jāatzīmē arī 1935. gadā Herberta Cukura konstruētā *C—6 (Trīs Zvaigznes,* 130 ZS, 260 km st.), ar kuŗu viņš veica lidojumu no Latvijas uz Jāpānu. Tāpat jāpiemin Imanta Šleitera konstruētā sporta lidmašīna *IŠ—1* (65/72 ZS, 250 km. st.).

1935. gadā seriju veidā Liepājas Kaŗa ostas darbnīcās sāka ražot *K.O. D. 1* skolas lidmašīnas pēc igauņu *PON* tipa divplākšņa prototipa (110 ZS, 130 km st.). 1937. gadā sāka ražot *K.O.D. 2* (220 ZS, 180 km st.)—Georga Novicka konstruētās apmācības lidmašīnas (īpaši šaušanas apmācībām) un *K.O.D. 3* (40 ZS, 130 km st.)—J. Krūzes konstruēto „tautas lidmašīnu" ar divām vietām blakus, gan ar pārāk vāju motoru. „Tautas lidmašīna" bija arī A. Strazdiņa 1938. gadā konstruētā *K.O.D. 4* (50 ZS, 160 km st.). 1939. gadā būvēja arī *K.O.D. 5* amfībiju tipa lidmašīnu (ar skrietulēm un ūdens slēpēm), kas bija domāta Latvijas jūras aviācijai. Kaŗa ostas darbnīcas saražoja ap 20 lidmašīnu.

No 1933.—1934. gadam Rīgā īsu laiku darbojās arī *Raab Flugzeug Bau*. Antonius Rābs bija darbojies *Raab—Katzenstein* lidmašīnu rūpnīcā Vācijā, bet 1933. gadā viņam kā ebrējam Vācija bija jāatstāj. Nevarēdams nostiprināt savu stāvokli Latvijā, viņš 1935. gadā pārcēlās uz republikānisko Spāniju, kur viņa uzņēmums izputēja.

1939. g. Latvijas valdība nolīga līgumu ar VEF par lidmašīnu fabrikas būvi pie Ropažu muižas, netālu no Rīgas, direktora inž. Teodora Vītola, galvenā inž. Juŗa Liepiņa un Kārļa Irbīša vadībā. Pirmais valdības pasūtinājums bija 30 *I—17* treniņa lidmašīnu būve. Netālu no rūpnīcas jaunā lidlaukā bija paredzēts pārcelt arī Aviācijas pulku. 2—3 gadu laikā būtu izveidojusies nopietni vērtējama aviācijas rūpniecība. Pēc viesošanās Latvijā savai dzimtenei talkā nāca arī ievērojamais Amerikas latviešu lidmašīnu konstruktors prof. Džonis D. Akermans, kas 1935. g. konstruēja jau minēto divmotoru bumbvedēju treniņu lidmašīnu— vienplāksni, ko uzbūvēja VEF un 1939. g. izmēģināja satiksmes lidotājs Alksnis. Prof. Akermans Aviācijas pulkam uzdāvināja arī divus 700 ZS motorus. Bumbvedējam *JDA—10* bija 4 cilvēku komanda. Ar 2 motoru 1020 ZS kopjaudu tas attīstīja 330 km ātrumu stundā un varēja pacelties 6.800 m augstumā, bet tā darbības radiuss bija 960 km. Tā bija Latvijas lielākā lidmašīna.

1937. g. 10. jūnijā atklāja arī Latvijas valsts gaisa satiksmes sabiedrības pirmo kārtējo satiksmes līniju starp Rīgu un Liepāju. Satiksmi uzturēja 2 divmotoru (kopjauda 400 ZS) *De Haviland 89a Dragon Rapide* lidmašīnas ar 2 apkalpes locekļiem un 7 pasažieriem katrā. Jau pirmajā gadā no 15. jūnija līdz 15. oktobrim 124 dienās bez incidentiem līnija pārvadāja 2.162 pasažieŗus, 6.100 kg pasta un 150 kg preču. 1938. gadā līnija pārvadāja jau 2.500 pasažieŗu, 30.100 kg pasta un 54.000 kg preču, bet 1939. g. 2.770 pasažieŗu, 8.425 kg pasta un 12.304 kg preču. 1938. g. sāka plānot arī Rīgas, Krustpils un Daugavpils līniju, tai paredzot vēl 2 *Dragon—Rapide* lidmašīnas. Kaŗa dēļ nodomu nevarēja īstenot. 1939. gada septembrī Rīgā palika arī poļu ĻOT lidmašīnu sabiedrības 32 pasažieŗu liela lidmašīna.

1938. gadā Latvijas Aerokluba vajadzībām valdība nodeva 132.678 Ls., bet 1939. gadā jau 369.000 Ls. 1938. gadā darbojās 70 lidotāji— instruktori, 60 buŗu lidotāji—instruktori un liels skaits lidmodeļu speciālistu. Aerokluba rīcībā bija 10 treniņa un 60 buŗu lidmašīnas.

Aviācijas propagandēšanai notika vairāki Latvijas aplidojumi—sacensības: 1937., 1938. un 1939. gadā. 3. Latvijas aplidojumā 1939. gada 1. oktobrī piedalījās 13 lidmašīnas, kas varēja nolaisties nelielos provizoriskos lidlaukos. Šajos aplidojumos lidotāji varēja iegūt pieredzi da-

žāda rakstura nolaišanās vietās. Lidlaukus un nolaišanās vietas iekārtoja ne tikai lielākās pilsētās, bet arī nelielos centros. Tā bija tālredzīga rīcība. Lielais lidlauku un nolaišanās vietu skaits lielā mērā palīdzētu saglābt Latvijas aviāciju paredzamos pirmos lielajos pretinieka gaisa uzbrukumos galvenajiem Latvijas lidlaukiem. Vairums latviešu lidmašīnu kritiskajos brīžos tur vienkārši neatrastos, bet būtu veikli noslēptas dažādos Latvijas apvidos.

Latvijas buļu lidošanas lielākais centrs bija izveidojies Jelgavā Jāņa Butevica vadībā. Jauniešus aviācijā ieinteresēja ar lidmodeļu būvi, sevišķi Rīgā un Bērzmuižā. Izcili buļu lidotāji bija Alberts Vilks un Apolons Panteļejevs. Latvijā konstruētā VEF buļu lidmašīna nebija piemērota buļu lidojumiem. Tikai 1939. gadā sāka trenēties divvietīgās buļu lidmašīnās. Latvijas pēdējos neatkarības gados radās arī pirmās lidotājas—vienīgā latviešu motorlidotāja Olga Pavlovska un arī piecas buļu lidotājas.

Pēc dažām ziņām 1939. gadā visu Latvijas lidmašīnu—kaļa, aizsargu un civīlo—kopskaits bijis 350. Vairāki latviešu aviācijas speciālisti tomēr šo skaitli apšauba un pieņem, ka 200 vai nedaudz pāri 200 lidmašīnu būtu ticamāks skaitlis, protams, neskaitot buļu lidmašīnas (planieļus). Kaļa laikā civīlās lidmašīnas paredzēja izmantot bruņotajos spēkos par sakaru, izlūku un apmācības lidmašīnām.[3]

1939. gada 14. augustā notika 1. Baltijas valstu civīlās aviācijas salidojums Kaunā, kuļā piedalījās Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un pat Somijas lidotāji. Aviācijas svētkos bija reprezentēti arī Vācijas un Polijas lidotāji. Latviešu buļu lidotājs Alberts Vilks veica 182 km. pārlidojumu no Kaunas līdz Ezerei no 1643 m. augstuma 3 stundās un 45 minūtēs. 1940. gada 15. jūnijā notika salidojums Rīgā. Šoreiz Vilks veica 250 km. pārlidojumu buļu lidmašīnā no Rīgas pāri Jelgavai uz Kaunu 4 stundās. Pasaules rekords toreiz jau bija 500 km. pārlidojums. Vilka ievērojamais sasniegums palika nepamanīts brīdī, kad Lietuvu jau okupēja padomju kaļaspēks.[4]

---

[1] *L.M.E.*, I, 151, 285; II, 17; *Es viņu pazīstu*, 77; Inž. Kārlis Irbītis, vēstule 1967. g. 28. apr.

[2] *Latvijas Kareivis*, nr. 230 (1920. g. 24. nov.); Volck, 254—57; *Jane's All the World's Aircraft, 1929*, 63a; Bangerskis, II, 105—108; *Atpūta*, nr. 508 (1933), 25; *Latvija 20 gados*, 171 (Alberts Zalts); L. S. Stokholmā, kaste nr. 14—Aviācijas veicināšanas biedrība, nr. 132 (1933. g. 13. maijā); Lidotājs Alberts Visvars, intervija 1969. g. 12. maijā; Albīna Sietiņsona archīvs—„Lidmašīnu būve Latvijā".

[3] P.R.O., F.O. 371—22229, N329/329/59 (1938. g. 11. jan.); 23606, N604/604/59 (1939. g. 25. jan.); *Pirmais gads*, 27, 69—70; *Otrais gads*, 194—95 (Bernh. Einbergs); *Ceturtais*

gads, 8, 10, 42; *Piektais gads,* 8, 18, 27; 5 gadi, 97; *L.E.,* I, 489; *V.V.,* nr. 31 (1938); *Baltische Monatshefte* (1936), 727—28; Panteļejevs, *Vircburgas Latviešu Vēstis,* III, nr. 104, 105, 106 (1948. g. 17., 26., 31. jan.); Albīna Sietiņsona archīvs, ,,Lidmašīnu būve Latvijā''; Inž. Kārlis Irbītis, vēstules 1967. g. 19., 28. apr.; Plkv.-ltn. Jānis Rucels, vēstule 1967.g. 18. martā; Inž. Georgs Novickis, vēstule 1967. g. 11. maijā; Lid. Apolons Panteļejevs, vēstule 1974. g. 31. jūl.; Inž. lid. Alfrēds Gerbers, vēstules 1972. g. 10. okt.; 1973. g. 12., 27. feb.; 1974. g. 9. martā, 12. aug.; Lid. Alberts Visvars, intervija 1969. g. 12. maijā.

[4]Panteļejevs, nr. 106, 1948. g. 31. jan.; Čika, 104—106. Intervija: inž. Voldemārs Švāns, 1982. g. 14. nov.

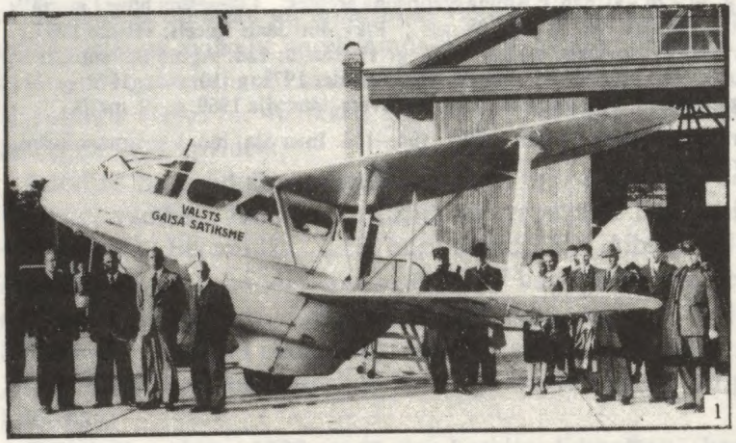

1

2

1) Valsts gaisa satiksmes lidmašīna *ABC* — *De Haviland 89 A Dragon-Rapide* Rīgas — Liepājas līnija.
Passenger plane *ABC* — *De Haviland 89 A Dragon-Rapide* of the State Airlines on the line Riga — Liepāja.
2) Pirmā Gaisa satiksmes daļā reģistrētā Latvijas civillidmašīna *I-2 Ikars* (Kārļa Irbīša konstrukcija) — *YL-AAA*.
First Latvian civilian airplane registered with the Department of Air Transportation — *I-2*, constructed by Kārlis Irbītis, *YL-AAA*.

1

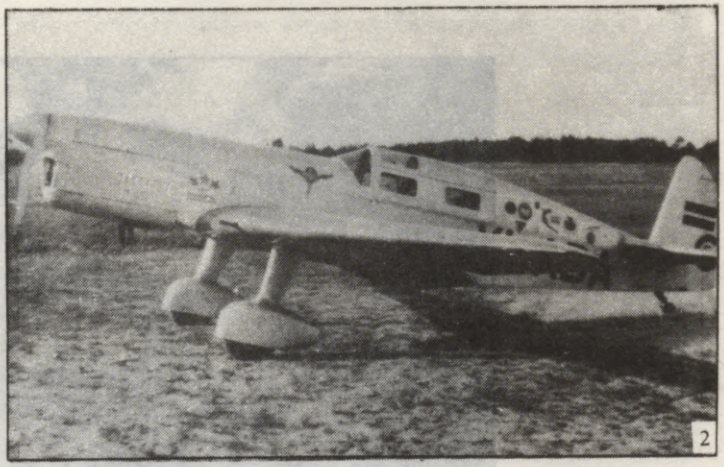
2

1) Kārļa Irbīša konstruētais *I-7* (*Zilais putns*), līdzīgs *I-6* (*Gambija*).
I-7 (*Blue Bird*), constructed by Kārlis Irbītis, similar to *I-6* (*Gambia*).

2) Kapt. Herberta Cukura konstruēta lidmašīna *Trīs Zvaigznes* (1934.g.), pēc atgriešanās no lidojuma uz Japānu.
Three Stars (1934), constructed by Capt. H. Cukurs after his return from a solo flight to Japan.

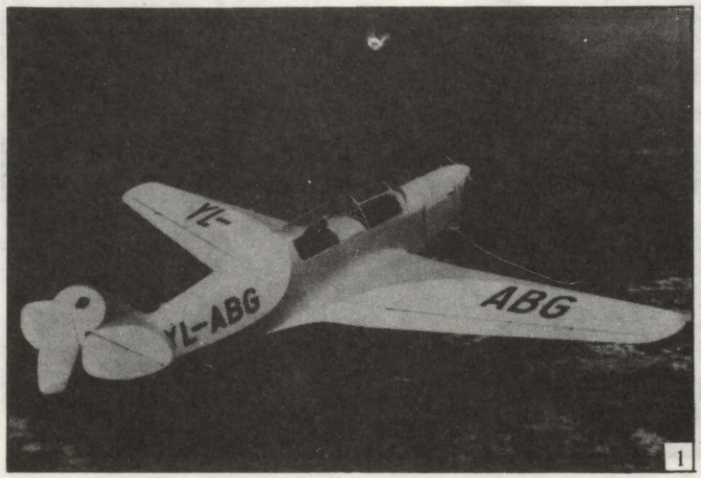

1) *VEF V-1* (*I-12*) vienplāksnis. Kārļa Irbīša konstrukcija.
VEF V-1 (*I-12*) monoplane. Kārlis Irbītis' construction.
2) *KOD-3* „tautas'' lidmašīna. Tajā lidotājs un pasažieris sēdēja blakus.
KOD-3 „people's'' airplane. The pilot and the passenger were sitting side by side in it.

XVII NODAĻA

TIRDZNIECĪBAS FLOTE

Vēsturiskais atskats

Ne tikai saimnieciskajā dzīvē, bet arī valsts aizsardzībā liela nozīme ir ūdens ceļiem, ostām un tirdzniecības flotei. Latvija ir piejūras zeme, un jūrai tās vēsturē vienmēr bijusi liela nozīme. Tāpat sava nozīme ir bijusi arī tās iekšējiem ūdens ceļiem, sevišķi upēm. Negātīvs faktors Latvijas un pārējo Baltijas valstu kuģniecības attīstībā bija Baltijas jūras ģeografiskais stāvoklis. Tā pieder pie t.s. iekšējām jeb slēgtajām jūrām, un Baltijas zemēm nav atklāta pieeja pasaules okeaniem.

Kuģniecības attīstība Latvijā, tāpat kā citās ūdeņiem bagātās zemēs, bija necila, sākot ar vienkocēm, varbūt arī plostu kuģiem, ādām un mizām apšūtām laivām. Šiem agrīnajiem ūdens satiksmes līdzekļiem sekoja palielas laivas jūrai, sākumā aiņiem dzītas, vēlāk izmantojot arī buras. Jāpieņem, ka seno kuršu un varbūt arī zemgaļu laivas bija visai līdzīgas kaimiņu skandinavu laivām, kas sadalījās ,,gaŗajās'' jeb kaŗa laivās un platākajās un strupākajās tirdzniecības laivās. Jāatzīmē, ka senās baltu tautas nepazina kuģu nosaukumu, bet lietoja somugru laivu nosaukumu, kas liecina arī par šo tautu pārjūras kontaktiem.

Bagātīgu materiālu par seno latviešu kuģniecību atrodam latviešu dainās, skandinavu sāgās un vācu chronikās. Vērojam, ka sirmā pagātnē galvenie zināmie jūras braucēji bija kurši. Lielo jūras laivu būve ilgusi normāli 3 gadus. Pirmajā gadā saveda un sagatavoja materiālus, otrā gadā šos materiālus kaltēja, trešajā gadā būvēja kuģi, kas visumā atbilst arī 19. gadsimta latviešu piekrastes kuģu būvētāju praksei.[1] Senāko dainu latviešu kuģu apraksti atgādina arī skandinavu kuģu aprakstus. ,,Melnais vērsis baltiem ragiem'', ,,baltaitiņa zelta ragiem'', ,,balta kaza dzelteniem ragiem'', ,,melnais gailis kuplu asti'', ,,sirmās cūkas'', ,,brieži'' u.t.t. varbūt apraksta jūras laivu priekšgala rotājumus un mastus.[2] Kuģu būvēšanai izmantots ozola koks, un tie būvēti pārlaidu tehnikā. Sākotnējās t.s. Nidamas tipa laivas bija 8—9 m gaŗas, pieskaņo-

tas Baltijas jūras viļņu ritumam. Vēlāk redzam pat 20 m gaŗas, 5 m platas tālbraucējas laivas ar mastu augstumu līdz 12 m. Vēl pirms II Pasaules kaŗa Kuršu jomā, toreiz Lietuvas un Vācijas territorijā, varēja vērot savdabīgas kuršu sentipa ozolkoka laivas ar interesantām vēlavām (kuģu zīmēm).[3]

Chronikas un sāgas liecina, ka kuršu kuģi bijuši visai lieli, ar 20—30 airiem.[4] Tautasdziesmas liecina, ka lielajās jūras laivās lietoti kā airi, tā buŗas („Stūrmanītis gudrs vīrs, Tas prot laivu nostūrēt, Ar vējiņu, pret vējiņu").[5] Kāda tautas daina un tās varianti liecina, ka laivās pārvadāti ne tikai jūras braucēji, bet arī viņu zirgi satiksmei pa zemes ceļiem pārjūrā.[6]

Jūras braucēju ienākuma avots bija ne tikai sirošana, bet arī tirdzniecība, kas, protams, bija savienota ar briesmām („Jūrā gāju naudu gūt, saujā nesu dvēdelīti").[7] Uz ārzemēm veda dārgas mantas, kā, piem., caunu ādas.[8] Dainas piemin biežus braucienus uz Vāczemi; ar ko domāta ne tikai tagadējā Vācija, bet arī skandinavu zemes un varbūt rietumslavu territorijas. Chronikas liecina par kuršu braucieniem uz Dāniju, Zviedriju, Gotlandi, Ēlandi, Somiju.[9] Dainās vērojam lielu cieņu un līdzjūtību pret jūrniekiem un viņu likteņiem, kas nodoti augstākas varas un dabas spēku rokās. Jau nodaļā par kaŗa floti lasījām par dažiem seno latviešu jūras braucēju pasākumiem.[10] Ka kuršiem bijuši ļoti daudz kuģu, liecina chronistu apraksti par kuršu uzbrukumiem krustnešu flotei un Rīgai 1210. gadā un 1228. gadā.[11]

Kad latviešu un igauņu zemes pārņēma vācieši, no Baltijas jūras klajumiem uz gadu simtiem pazuda arī kuršu oša un ozola kuģi, melnajām un baltajām burām. Latvieši vairs nedrīkstēja patstāvīgi nodarboties ar tirdzniecību un kuģniecību, jo monopolu pārņēma iekarotāji. 1228. gadā vēstures liecībās pirmo reizi pieminēti rīdzinieku kuģi. Lasām arī, ka okupanti aizlieguši ārzemju kuģiniekiem iebraukt Zemgaļu ostā, novārtā pamesta kuršu Tebras osta u.t.t.[12]

Ka kurši, zemgaļi un Rīgas apgabala iedzīvotāji arī turpmāk vēl sporadiski nodarbojās ar jūrniecību, liecina norādījumi vienā otrā dokumentā. Jūrniecība toreiz varēja attīstīties tikai vācu lielās tirdzniecības organizācijas Hanzas ietvaros un drīkstēja atbalstīt tikai vācu tirgoņu saimnieciskās intereses. Latviešu jūrnieks kļuva kalps, melnā darba darītājs uz Hanzas kuģa. Tā laika kuģi—kogas un holki—bija nelieli, smagi, īsi un neveikli, bet samērā droši jūrā. Kuģiem bija speciālas izbūves—kastellas—platformas, kuŗās kuģinieki patvērās cīņu laikā. Speciālas izbūves viņus pasargāja no pretinieku ieroču iedarbības. Kastellā uzturējās stūrmanis—gubernātors, kas reizē bija arī kapteinis. Kuģa vidusdaļā bija masts ar četrstūrīgu rājas buŗu. Kuģi būvēja no ozolkoka

plankām, kuŗu starpas aizpildīja auklā savītām liellopu spalvām. Uz kuģa bija arī karogs un vēja rādītājs, bet dažādas navigācijas ierīces vēl nepazina. Šāds kuģis parasti izturēja tikai 3 braucienus. Avarijas bija visnormālākā parādība. Ļaudis uz kuģa bija cieši kopā saspiesti, dzīvoja ļoti netīrīgi piesmakušās un smirdošās telpās, kur lāgā nevarēja patverties no sāļajām jūras ūdens šaltīm un stindzinoša vēja. Šie kuģi veda uz Baltijas zemēm tekstīlijas, sāli, ziepes, vīnus, žāvētus augļus, vīģes, valriekstus, rozīnes, piparus un citas garšvielas, traukus, darba rīkus—nažus, cirvjus, zāģus, ieročus u.t.t., bet no Baltijas zemēm izveda īpaši labību, vasku, medu, dārgas ādas un citas preces.

Iespējams, ka viens otrs latviešu jūrnieks un apspiests zemnieks iestājās arī tā laika baismīgi slavenajā Baltijas jūras laupītāju—„brāļu vitāliešu" organizācijā, lai izbēgtu no posta dzimtenē. Šie vīri saucās par Dieva bērniem un visas pasaules ienaidniekiem. Sevišķu postu viņi nodarīja Hanzai. 1397. gadā vācu ordeņa mestrs ar Hanzas palīdzību ļoti lielas kaŗa flotes atbalstā iznīcināja „šīs šausmīgās velna bērnu tautas" piederīgos Baltijas jūrā.[13]

Pagriezienu Latvijas kuģniecības vēsturē radīja lielais Livonijas kaŗš, Polijas, Kurzemes hercogistes un Zviedrijas valdības laiki Latvijā, kad latviešu zemes kļuva ievērojami kuģniecības centri. 16. gadsimtā arī stipri pieauga prasība pēc Baltijas zemju kuģu ķūvniecības materiāliem—kokiem, kaņepāju virvēm, linu audekla, darvas u.t.t.[14] Jaunajā situācijā sava nozīme ir arī piejūras latviešu iedzīvotājiem. Jau 1582. gadā datētā dokumentā figurē kuršu kuģinieki, kuģu un laivu būvētāji, kuŗiem gadā viens brīvbrauciens jāveic arī Kurzemes hercoga uzdevumā.[15]

Kurzemes hercogam Vilhelmam (1587—1616) jau pašam bija sava neliela flote—kādas 10 vienības un pēdējā gadā pirms viņa padzīšanas tas bija paspējis uzbūvēt kādus 3—4 kuģus. Pēc tam viņa floti pārņēma viņa brālis hercogs Frīdrichs (1587—1642), kuŗam bija kādi 10 tirdzniecības kuģi un pāris kaŗa kuģu. Viņa valdīšanas laikā kuģi piederēja arī vairākiem Kuldīgas pilsoņiem—tirgoņiem. Kādam tirgonim Gosingam vienam pašam piederēja 12 kuģi. Pirmais zināmais Kurzemes hercogistes kuģis, kas caur dāņu Zunda jūras šaurumu devies Ziemeļjūrā, pieminēts 1599. gadā. Daļa kurzemniekiem piederošo kuģu operēja tikai ārpus Baltijas jūras. Viņi apmeklēja Holandi, Franciju un Spāniju. Kurzemnieku ostas bija izbūvētas Ventspilī, Liepājā un Sakas grīvā (Pāvilosta).[16] 1590. gadā rīdzinieki sūdzējās par Kurzemes hercogistes konkurenci un varmācīgi sāka parņemt kurzemnieku kuģus. 1605. gadā tomēr šī savstarpējā sacensība uz kādu laiku beidzās ar kopēju vienošanos.[17]

Liela vēriena Kurzemes hercogistes aktīvitāte kuģniecībā sākās hercoga Jēkaba (1642—1682) laikā. Jau 1638. gadā Kurzemē ieradās Holandes kuģu meistari, lai hercogistē noorganizētu kuģu būvniecību. Kurzemē bija pavisam 6 kuģu būvētavas, no kurām divas piederēja hercogam Jēkabam—viena Kuldīgā un no 1638. gada viena Ventspilī. 1677. gadā princis, vēlāk hercogs, Frīdrichs Kazimirs nodibināja vēl vienu kuģu būvētavu Liepājā. Ārzemju kuģu būvētāji dārgi izmaksāja, kādēļ hercogs 1661. gadā izdeva rīkojumu: ,,Pamazām jāatlaiž svešie amatnieki un Kurzemes pavalstnieki jāapmāca, lai viņi varētu veikt tos pašus darbus". Sevišķi vērtīgi amatnieki bija latvieši. Talsu vācu amatnieki skaudīgi sūdzējās, ka latvieši ,,ar skatīšanos vien izmācās visus amatus". Jelgavas vācu dzejnieks, rektors Christians Bornemans (*Bornemann*) par latviešiem izteicās: ,,Kas paliek Jelgavā, mācās lasīt, rēķināt, rakstīt". 1660. gadā Ventspils kuģu būvētavā jau bija ne tikai 15 vācu amatnieki un ierēdņi, bet arī 49 latviešu amatnieki un ierēdņi. 1671. gadā tur bija 13 vācu amatnieki un ierēdņi un 51 latviešu amatnieki un ierēdņi. Kuģus būvēja ne tikai Kurzemes hercogistes vajadzībām, bet arī Anglijai, Francijai un Spānijai.[18]

Hercoga Jēkaba flotē bija 44 bruņoti un 15 neapbruņoti kaŗa kuģi un 60 lieli un mazi tirdzniecības kuģi. Kāds avots min 59 kaŗa kuģus ar 1416 lielgabaliem. Hercoga flote tirgojās ar Dāniju, Norvēģiju, Angliju, Franciju, Spāniju, Portugali, Venēciju, piedalījās zivju un valzivju zvejā Īslandes ūdeņos, ieguva kolonijas Rietumafrikā (Gambijā) un Centrālamerikā (Tobago) un tirgojās arī ar Braziliju, Sjeru Leoni, tagadējo Libēriju, Jaunangliju Ziemeļamerikā, Madeiru un Zaļā raga salās. Flotē bija arī zināms skaits latviešu tautības jūrnieku un kaŗavīru.[19]

Kurzemes piekrastes kuģniecība bija pilnīgi latviešu zemnieku rokās.[20] Ar kuģniecību nodarbojās arī hercogs Frīdrichs Kazimirs (1682—1698).[21] Kuģi bija dažāda tipa—3 mastu fregates, korvetes, div—un trīs—klāji, barkas ar 9 buŗām 12 buŗu vietā, brigas, skūnas, kufas, kuteri un jollas ar vēl mazāku buŗu skaitu 1—2 mastos. Kuģi vēl joprojām bija stipri neveikli, plati, augstām malām, asu priekšgalu, augstāku pakaļgalu ar kajītēm un ļoti smagi. Kuģu būve ilga 15—24 mēnešus, kuģa mūžs bija 10—20 gadu. Tie bija smagi apbruņoti un piekrauti ar mantām, un kuģa ļaudis bija ļoti saspiesti.[22]

Pirmais Rīgas kuģis šajā laikā Zundā parādījās 1653. gadā, bet nākamajā gadā tādu jau bija 16. Rīgas namnieki kuģus iegādājās Anglijā un Holandē. Kādai rēderejai vēlāk bija 13 kuģi. 1672. gadā iekārtoja pirmo kuģu būvētavu Kundziņsalā pie Rīgas, bet 1680. gadā to atpirka Zviedrijas valdība un nodarbināja 200 personu. Parallēli darbojās arī

vairākas mazākas privātas kuģu būvētavas. Zviedru laikiem beidzoties, pasākumi izbeidza darbību.[23]

1721.—1731. gadam visai nenozīmīga bija Krievijas cara Pēteŗa I Rīgas pilsētai dāvinātā flote—12 kuģi. Laikā no 1717.—1785. gadam Rīgā darbojās pavisam 94 rēdeŗi ar 84 kuģiem. Rīgā uzbūvēti vismaz 12 kuģi, bet tie bijuši daudz dārgāki par ārzemēs būvētajiem. Kāds Kristjānis Rāve no 1767.—1780. gadam viens pats uzbūvējis 9 kuģus.[24] Kurzemes kuģniecība, salīdzinot ar 17. gadsimtu, stipri samazinājusies. Sakas osta bijusi nobloķēta no 1761.—1879. gadam.[25] Vēl 18. gadsimtā dokumenti liecina par latviešu kabotāžas kuģniecību.[26]

Apspiestie zemnieki šad tad devās jūrā, lai glābtos no posta un kakla kungu varmācības, ko liecina tautas daina—„Iesēdies laiviņā, Cepurīti vien pacēlu, Te palika sīvi kungi, Te bērie kumeliņi".[27] Rīgā kopš seniem laikiem un Liepājā kopš 1839. gada pastāvēja jūrnieku biedrības *(Innungen),* kuŗu locekļus atbrīvoja no kaŗa dienesta un pagastu nodokļiem. Šie cilvēki toties bija pilnīgi padoti sabiedrības priekšnieka varai, un viņu liktenis bija grūts. No tā varēja izglābties tikai bēgot.[28] Šajās sabiedrībās viens otrs latvietis izglābās no klaušu gaitām un kaŗa dienesta.

1830. gada 8. jūnijā Rīgas ostā pirmo reizi iebrauca tvaikonis—zviedru kuģis *Oskar,* kas sāka rēgulāru satiksmi ar Libeku. Tvaikoņi ievadīja jaunu laikmetu kuģniecībā, bet Latvijā to ietekme bija īsti manāma tikai gadsimta beigās.[29]

Tikai ap šo laiku Kurzemes un Vidzemes jūrmalās sāka būvēt piekrastes braucējus—buriniekus. No tiem daži 1850. gados nokļuva angļu īpašumā.[30] Somi 1840. gados ar savām preču liellaivām jau apbraukāja visu Baltijas piekrasti, gūdami labu peļņu, kamēr latviešu piekrastes iedzīvotāji vēl ieguva savu nabadzīgo iztiku tikai no zvejniecības un laukkopības.[31]

Šajā laikā tomēr arī Latvijas piekrastes zvejnieku vidū sāka rasties pirmie piekrastes braucēji. Strādnieks, jūras braucējs un laivas īpašnieks parasti bija viena un tā pati persona. Kreditu šiem ļaudīm nebija, un laivu būve maksāja diezgan dārgi. Tālbraucējas laivas sāka būvēt arī daži piekrastes apgabalu muižnieki un izmantoja savus zemniekus malkas transportēšanai pa jūru uz tuvākajām ostas pilsētām. Vidzemnieki šajā laikā bija uzņēmīgāki laivu būvētāji nekā kurzemnieki. 1840. gados vidzemniekiem piederēja kādas 40 jūras (40—60 tonnu) liellaivas, kamēr kurzemniekiem tādu bija tikai ap 20. Daži uzņēmīgāki jūras braucēji jau devās tālbraucienos uz Pēterburgu.[32]

Krimas kaŗa laikā angļu un franču eskadras nodarīja lielu postu Krievijas jūras tirdzniecībai, Somijas un Baltijas zemju kabotāžas kuģinie-

kiem un zvejniekiem. Sabiedroto kaŗa kuģi tvarstīja latviešu un igauņu laiviniekus, kas uzturēja kontrbandas sakarus ar Austrumprūsiju un Zviedriju, izvedot uz ārzemēm labību un kokmateriālus un pretim saņemot sāli, ogles un mākslīgos mēslus. 1854. gada 23. septembrī vienā pašā reidā divi angļu kaŗakuģi aizturēja 18 latviešu jūras liellaivas. Nogremdēja un nodedzināja arī krietnu skaitu latviešu malkas liellaivu.[33] Šajā laikā avoti liecina arī par pirmajiem latviešu jūrniekiem aizokeana zemē—Amerikas Savienotajās Valstīs, Arģentīnā, Perū, Jaunzēlandē un Austrālijā.[34]

Laikā no 1856.—1864. gadam vērojam latviešu kuģniecībā pārejas posmu no kabotāžas kuģniecības uz pārjūras braucieniem. Latviešu piejūras iedzīvotāji atklāja, ka kuģniecība ir ienesīgāka par zvejniecību, kas atbalsojas tā laika tautasdziesmā: ,,Labāk gāju zēģelēt, Ne ūdens zemi art; Zēģelīte naudu pelna, Smilgas aug ūdenī''.[35] Latvieši sāka doties izbraucienos uz Vāciju un Dāniju. Latviešu jūras braucējiem vēl bija jāpārvar daudz problēmu. Viņi neprata svešvalodas, nezināja mākleru, preču nosūtītāju, preču pieņēmēju un tirgoņu savstarpējās attieksmes un pienākumus, jūrnieku atbildību un parastās atlīdzību likmes. Viņus bieži piekrāpa. 1860. gadā Latvijas piekrastē bija jau ap 100 tālbraucēju laivu, bet tikai 1864. gadā Vidzemes piekrastē uzbūvēja 2 pirmos tālbraucējus kuģus ar 4—6 vīru komandu. Visā Krievijas imperijā bija tikai 1500 kuģu, ar ko šī lielvalsts ierindojās 24. vietā pasaulē, kamēr mazajai Dānijai bija 3000 kuģu un Norvēģijai 5000 kuģu.[36]

Pagrieziens latviešu kuģniecības vēsturē radās ar kuģniecības celmlauža Krišjāņa Valdemāra brošūru *Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen* (Par latviešu un igauņu pievilkšanu kuģniecībai) 1857. gadā. 1864. gada 23. novembrī pašu latviešu iniciātīvā ar Valdemāra atbalstu nodibināja pirmo latviešu jūrskolu Ainažos. Līdz 1893. gadam skolā pirmā priekšnieka Kristiāna Dāla *(Dahl)* vadībā sagatavoja 138 tālbraucējus kapteiņus, 221 tālbraucēju stūrmani, 10 kabotāžas kapteiņus un 136 kabotāžas stūrmaņus, no kuŗiem 2/3 bija latviešu un 1/3 igauņu. 1870. gados Valdemāra ierosmē jūrskolas nodibināja arī Ventspilī, Dundagā (Ģipkā), Jēkabpilī, Fēliksburgā (Jūrkalnē), Užavā, Lubezerē (Rojā), Engurē, Palangā (kas toreiz piederēja pie Kurzemes) un Liepājā. 1883. gadā visā Krievijā bija 39 jūrskolas, no kuŗām 11 (vairāk kā 1/3) atradās Latvijā. Līdz I Pasaules kaŗam latviešu jūrskolas sagatavoja pavisam 2000 diplomētu kapteiņu un stūrmaņu.[37] Par jūrnieku rokas grāmatām gādāja Ansis Bandrēvics, kas laida klajā arī 4 sējumus *Jūrniecības rakstu krājumu, Baltijas jūrnieku kalendāru (1889—1910)* un nedēļas laikrakstu *Jūrnieks* (1906—1911).[38]

Ar savu stāju un amata prasmi disciplinētie latviešu jūrnieki radīja slavu un godu agrāk nepazīstamajai latviešu tautai pasaules jūrās. Lielu respektu ieguva arī latviešu ,,kuģu meistari''—kuģu būvētāji Latvijas piekrastē—Pūre, M. Morgenšterns, Arklis, Krause u.c. ar 2 un 3 mastu šoneru būvi. Sākot ar 1875. gadu, Latvijas piekrastē sāka būvēt buriniekus Ziemeļjūras braucieniem, un sākot ar 1883. gadu būvēja buriniekus Atlantijas okeana šķērsošanai, braucieniem uz Centrālamerikas ostām. Krievijas valdība veicināja kuģu būvi, izsniedzot no valsts mežiem kokmateriālus par stipri palētinātu cenu un atsvabinot jaunbūvējamo kuģu takelāžai nepieciešamās ārzemju mantas—enkurus,ķēdes u.t.t.—no muitas. Laikā no 1865.—1913. g. Latvijas piekrastē uzbūvēja 532 buriniekus, lielākus par 100 neto reģ. tonnām, ar 105.107 neto reģ. tonnu koptonnāžu. No 1900.—1904. gadam vien uzbūvēja 33 buriniekus ar 6.074 neto reģ. tonnu koptonnāžu, bet pēc tam burinieku ziedu laiki bija beigušies. 1878. gadā uzbūvēja pirmo 650 tonnu 3 mastu gafelšoneri, ko nosauca *Latvijas* vārdā. 1895. gadā to aizstāja 850 tonnu 3 mastu šoneris *Latvija,* kas gāja bojā 1908. gadā.[39]

1868. gadā Rīgas ostā bija pierakstīts jau 81 kuģis (23 tvaikoņi) un Ventspils ostā 16 burinieki. Zviedrijai šajā laikā jau bija 3300 kuģu ar 350.000 t koptonnāžu.[40] 1879. gadā nodibinājās pirmā igauņu kuģniecības sabiedrība *Linda* un 1882. gadā pirmā latviešu kuģniecības sabiedrība *Austra* ar 220.000 Rbļ. kapitālu un 1400 biedriem. 1889. gadā šai sabiedrībai bija jau 7 kuģi 340—676 t tilpumā.[41] 1885. gadā latviešiem piederēja jau 150 kabotāžas kuģu un vairāk nekā 100 tālbraucēju kuģu. 1889. gadā Latvijā bija reģistrēti jau 341 kuģis.[42]

1898. gadā nodibinājās Brāļu Zēbergu rēdereja, kas pārņēma svarīgo Latvijas un Beļģijas kuģniecības līniju, bet 1902. gadā nodibinājās Pētera Dannenberga rēdereja. Abas rēderejas iegādājās tvaikoņus. Tam iemesli bija vispārējā kuģu vedmaksas krišanās un 1902. gadā Krievijas valdības atceltā ievedmuita ārzemēs būvētiem metalla kuģiem. Arī latviešiem saimnieciski izdevīgāk tagad bija koncentrēties metalla tvaikoņu ekspluatācijā.[43] 1904. gadā nodibinājās Latviešu jūrnieku biedrība Londonā. 1907. gadā kapt. Jegors Raudseps kļuva apdrošināšanas sabiedrības *Laime* rīkotājs direktors un Jānis Zēbergs 1911. gadā kļuva Krievijas un Baltijas kuģniecības sabiedrības direktors.[44]

1914. gadā visas pasaules tirdzniecības flotē bija 54.500.000 t koptonnāža. Latvijas tirdzniecības flotē šajā gadā bija 384 vienības ar 183.291 t koptilpumu: 114 tvaikoņi ar 134.497 t koptilpumu un 270 burinieki ar 48.794 t koptilpumu. Tas nozīmē, ka Latvijai piederēja 61% Krievijas impērijas Baltijas flotes. 1911.—1912. gadā no visiem Krievijas jūrskolu audzēkņiem latviešu bija 20%,kaut gan no Krievijas impē-

perijas iedzīvotāju kopskaita latvieši bija tikai 1,1%. Krievijai pašai bija flote 68.426 t koptilpumā un Igaunijai 48.795 t. 1913. gadā Latvijas ostās iebrauca un no tām izbrauca 10.540 kuģu ar 7.154.541 t koptilpumu, kas liecina par šo ostu milzīgo nozīmi. Latvijas tirdzniecības flote bija kļuvusi arī modernāka. 1913.gadā 51,4% flotes sastāva veidoja tvaikoņi, 48,3% burinieki, un 0,3% motorkuģi.[46]

Diemžēl, gandrīz visu Latvijas tirdzniecības floti iznīcināja I Pasaules karā. 85% flotes aizgāja bojā kara darbībā, 5% nelaimes gadījumos un pēc kara kuģi 11.000 t koptilpumā palika Petrogradā.[46]

Tirdzniecības flote Latvijas neatkarības laikā

1918. gadā bija lielākā vai mazākā mērā nopostītas arī gandrīz visas Latvijas ostas, ieskaitot mazākās, nodedzinātas ēkas un noliktavas, noārdīti sliežu ceļi, saspridzināti moli un viļņlauži, plūdu un ledus bojātas upju gultnes rēgulējošās ierīces, iznīcināti vai bojāti celtņi, piesērējuši braucamie ceļi, piestātnes sapuvušas un sairušas, bākas sagrautas, citi apgaismošanas aparāti aizvesti vai sabojāti, Ventspils un Liepājas ostu ieejas aizsprostotas un Rīgas jūras līcis piebārstīts mīnām.[47]

1919. gada sākumā pie Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas nodibināja Jūrniecības departamentu ar 2 nodaļām—Vispārējo un Valsts kuģu ekspluatācijas. 1921. gadā departamentam no ceļu un būvju pārvaldes pievienoja arī Iekšējo ūdens ceļu nodaļu. 1922. gada 1. aprīlī Jūrniecības departamentu pakļāva direktoram un 2 vicedirektoriem—techniskajam un kuģniecības. Departaments bija sadalīts 2 daļās un 4 nodaļās—techniskā, hidrografijas, kuģniecības un administrātīvi saimnieciskā. Jūrniecības departaments pārzināja ostu izbūvi un uzturēšanu, bāku būvi un remontus, pētīja ezerus un upes, izbūvēja ūdens ceļus, rēgulēja pasažieru satiksmi, kuģniecību, plostošanu, hidroelektriskās enerģijas izmantošanu, pētīja un apzināja jūras ceļus, pārzināja krastu un jūras zīmes, pārraudzīja glābšanas biedrības darbību, izstrādāja kuģniecības likumprojektus un instrukcijas, reģistrēja un koroborēja kuģus, izmeklēja nelaimes gadījumus, ekspluatēja valsts ledlauzi un veica dažādus citus uzdevumus. Pirmais jūrniecības departamenta direktors bija Pēteris Dannenbergs (1919—1920), tad Andrejs Lonfelds (1920—1926), pēc tam Artūrs Ozols (1926—1938) un Pēteris Stakle (1939—1940).[48]

Jūrniecības departaments 20 gados Rīgas ostu padziļināja no 7,5—9 m dziļumam, Ventspils ostu no 7,5—9 m , Liepājas ostu no 7,5—10,3 m , Ainažu ostu līdz 3,8 m , Mērsraga ostu—4 m , Skultes ostu tikpat, Rojas ostu—3,5 m , Salacgrīvu—2,5 m un izbūvēja arī Pāvilostu—

4 m, Papes, Kaltes, Tūjas un Kurmraga ostas. 1914. gadā darbojās 9 bākas, 40 ugunis, 2 ugunskuģi un 4 bojas, 1919. gadā vairs tikai 5 bākas un 11 ugunis, bet 1938. gadā bija izbūvētas jau 129 lielas un mazas ugunsbākas, ieskaitot Ovišu ugunskuģi un 9 ugunsbojas. Uzstādīja skaņu signālaparātus Liepājā, Akmeņragā, Kolkā, Ovišu ugunskuģī, Ventspilī, ledlaužus *Krišjānis Valdemārs* un *Lāčplēsis,* hidrografiskā dienesta kuģi *Hidrografs,* glābšanas kuģus *Rota, Līva* un *Austra* Ventspilī un Liepājā.

Departaments izmērīja 12 km platu piekrastes joslu no Ventspils līdz Kolkas ragam un visu Rīgas jūras līci un izdeva 8 jūras kartes. Rīgas osta ar savu 36.000 ha territoriju un ūdensceļiem 36 km kopgarumā bija lielākā Baltijas valstīs. Tā bija apgādāta ar 2 peldošiem celtņiem (130 un 30 t), 2 elektriskiem celtņiem (10 un 25 t), un 8—2,5 t celtņiem, divām saldētavām, 20.000 t tilpuma elevātoru. Tās kravas laukumu kopplatība pārsniedza 126.300 m^3, noliktavu skaits pārsniedza 40. Ostā bija arī 3 kuģu būvētavas, kas pa lielākai daļai tikai remontēja kuģus, bet Bolderājas kuģu būvētavai bija arī slīpdoks, kas varēja uzņemt līdz 1100 t kuģus. Ostā bija arī vairākas naftas cisternas.

Otra lielākā ostas pilsēta bija Liepāja ar 30.000 m^3 kravas laukumu, diviem 12.500 t elevātoriem, noliktavām 37.000 t tilpumā, 35 t peldošo celtni, 6 stacionāriem 1,3—25 t celtņiem un vairākām eļļas cisternām. 10 m dziļajā Kaŗa ostā bija modernas Kaŗa ostas darbnīcas ar 2 sausiem dokiem (178,8 m gaŗiem, 25,4 un 28 m platiem un 9,3 m dziļiem) okeana tvaikoņu būvei un labošanai, peldošo doku ar 500 t celtspēju un eliņu ar 250 t celtspēju. Priekšosta vien bija 4 km gaŗa un 2 km plata, ostas kanālis 1850 m gaŗš, Kaŗa ostas kanālis 3350 m gaŗš, Ziemas osta koku eksportam, naftas un petrolejas importam un vienīgā Latvijas brīvosta, kas bija atdalīta no priekšostas. Ventspils bija dabiski Rīgas priekšosta ziemas laikā ar 283 ha platību, 1,5 km gaŗu priekšostu, 3 km gaŗu tirdzniecības ostu, 28.000 t elevātoru, 2870 t tilpības saldētavu, 47.688 m^3 kravas laukumiem (1928. g.) un 45 t celtni. Pārējo ostu nozīme bija niecīga.[49]

Mīnu trālēšanas un iznīcināšanas darbus visnotaļ paveica no 1920.—1922. gadam. Līdz 1928. gadam iznīcināja pavisam 210 mīnu.[50] 1923. gadā apstiprināja statūtus Glābšanas biedrībai. Latvijas piekrastē darbojās 18 glābšanas stacijas, kas līdz 1929. gadam bija izglābušas jau 106 personu dzīvības.[51] Pirms I Pasaules kaŗa Rīgas ostu un Rīgas jūras līci ziemā apkalpoja 4000 ZS ledlauzis *Pēteris Lielais,* kas 1917. gadā gāja

bojā. 1926. gada 13. janvārī darbu sāka tikko uzbūvētais jaunais ledlauzis *Krišjānis Valdemārs* (2750 t) ar 5170 ZS kopjaudas mašīnām, kas 10 gados no Rīgas ostas izveda 1308 tvaikoņus. 1927./28. gada bargajā ziemā ledlauzis izveda veselus 344 kuģus. Ilggadējais kuģa kapteinis bija Fricis Veidners.[52]

1920. gadā darbu sāka Krišjāņa Valdemāra jūrskola ar 4—gadīgu kursu. 1925. gadā to papildināja arī ar mechaniķu klasi. Līdz 1937. gadam šo augstvērtīgo mācību iestādi beidza 979 diplomēti kuģu vadītaji un 688 kuģu mechaniķi. No 1929.—1936. gadam darbojās arī Liepājas jūrskola un no 1930.—1932. gadam ari Ventspils jūrskola ar ierobežotu kursu. Ik gadus 2 1/2 mēnešu treniņa braucienos jūrā devās skolas 2 mastu buru—motorkuģis *Jūrnieks* (143 br.r.t.). Jūrnieku sagatavošanu veica arī jachtkluba rīkotos kursos un jūras skautu pulciņos. Jūrniecības departaments klajā laida lielu skaitu mācības grāmatu. 5 gadus klajā nāca arī *Kuģniecības gada grāmata* un no 1929.—1940. gadam arī mēnešraksts *Jūrnieks*.[53]

Ja 1914. gadā Latvijas jūras tirdzniecības flotē, neskaitot iekšzemes ūdeņu peldošās vienības, bija 59 tvaikoņi, 4 motorburinieki un 270 burinieki, kopā 333 vienības ar 126.718 t koptilpumu, 1920. gadā Latvijai bija vairs tikai 5 mazi jūras tvaikoņi, 39 burinieki un 1 motorburinieks, kopā 45 jūras kuģi 11.146 t koptilpumā, apm. 1/10 pirmskaŗa flotes. Uz miera līguma pamata Latvija no Padomju Savienības atguva 6 lielus jūras tvaikoņus, 2 bagarus, 3 upes ledlaužus, 5 buriniekus un dažas citas vienības, bet no Vācijas nesaņēma ne aizturētos kuģus, ne atlīdzību par tiem un nogremdētajiem kuģiem. Latvieši aizturēja dažus vācu tvaikoņus, bet bija spiesti atdot Sabiedrotajiem par 2000 t lielākos prīzu kuģus bez atlīdzības.[54]

1920.-gadā nodibinājās Valsts kuģu pārvalde, ko līdz 1940. gadam vadīja kapt. Andrejs Lonfelds, kuŗš jau 1905. gadā kā krievu kreiseŗa virsnieks bija piedalījies slavenajā Cušīmas kaujā. 1920. gada 15. februārī pārvalde pārņēma visus Aizsardzības ministrijas rīcībā esošos tirdzniecības kuģus, ieskaitot vēsturisko *Saratovu*, ko 1922. gadā atdeva Padomju Savienībai. Padomju jūrnieku neveiksmīgā vadībā kuģis 1923. gada 2. janvārī aizgāja bojā Akmeņraga sēkļos, tā neatstājot Latvijas ūdeņus. Pēc vairākkārtīgām pārmaiņām pārvaldes rīcībā palika 6 tvaikoņi—*Abava, Bārta, Daugava, Gauja, Imanta un Venta*—9.846 br.r.t koptilpumā. Pārvaldes pamatkapitāls bija 1.000.000 Ls un valsts kasē tā no 1922.—1927. g. vien iepludināja 453.682 Ls. Krizes gados 1930. un 1931. gadā arī labi vadītā Valsts kuģu pārvalde nevarēja izvairīties no deficita.[55]

1921. gadā Latvijas tirdzniecības flotē bija jau 11 tvaikoņi, 45 burinieki un 2 motorburinieki, kopā 58 vienības 18.664 br.r.t koptilpumā, apm. 1/5 pirmskaŗa flotes. Valdībai vien piederēja 9 jūras kuģi 4.082 t koptilpumā. Visi kuģi bija ļoti nolietoti, un tiem bija nepieciešami lieli kapitālremonti. Kamēr vēl 1920. gadā kuģi bija ārkārtīgi dārgi, šajā gadā sākās saimnieciskā krize, ko raksturoja vedmaksu un kuģu cenu strauja krišanās.[56]

Tā kā Latvijai kuģu tikpat kā nebija, šī krize tirdzniecības flotes izveidošanu tikai veicināja. Nākamajos gados latviešu rēderi sāka pirkt tvaikoņus par naudu, ko ieguva par nogremdētajiem kuģiem kā atlīdzību vai ko bija nopelnījuši kaŗa laikā. Tvaikoņi vēl tomēr bija dārgi un to iegādei bija nepieciešams valdības atbalsts, kāda sākuma gados nebija. Valdība vēl neuzticējās kuģniecības pasākumiem.[57]

Sākumā iegādājās nelielus tvaikoņus: 1921. gadā vienu, 1922. gadā jau 4, bet kopš 1923. gada ik gadus caurmērā 16 tvaikoņus. Vienā pašā 1929. gadā nopirka jau 26 kuģus 45.089 br. r. tonnu koptilpumā. Jau 1922. gadā flotē bija 20 tvaikoņi un 62 burinieki ar 22.730 n.r. tonnām, bez tam vēl 86 velkoņi, 32 upes kuģi, 8 bagari, 1 ledlauzis un liels skaits mazu motorkuģīšu.[58]

1923. gadā latviešu jūrniecības atjaunotājiem izdevās iegūt jau lielākus kreditus. Finanču ministrijas Kreditu departaments sāka izsniegt pirmos aizdevumus kuģu pirkšanai. 1924. gads bija ļoti izdevīgs laiks kuģu iegūšanai par 1/5 no to 1920. gada vērtības. Latvijā dzīves prasības vēl bija samērā nelielas, algas zemas un nenodarbināto kvalificēto jūrnieku skaits liels. Šie faktori sekmēja kuģniecības attīstību. Laikā no 1922. līdz 1925. gadam redzam jau strauju flotes pieaugumu. 1925. gadā tirdzniecības flotē bija jau 36 tvaikoņi, 52 burinieki, 12 motorburinieki, kopā 100 kuģu ar 52.267 br. reģ. tonnu koptilpumu, un laikā no 1926.—1930. gadam Latvijas tirdzniecības flote atguva kaŗa zaudējumus ar uzviju.[59]

Pirmajos neatkarības gados, sekojot pirmskaŗa tradicijām, latviešu uzņēmēji sāka atkal būvēt buŗu kuģus Vidzemes un Kurzemes jūrmalās. Valsts viņus atbalstīja ar būvmateriāliem par pazeminātām cenām no valsts mežu fonda. Laikā no 1920.—1932. gadam Latvijas piekrastē uzbūvēja 28 buriniekus ar 5087 br. reģ. tonnu koptilpumu. Viņu vidū lielākie bija *Latvija, Tēvija, Daina* un *Eirāzija*. Pēdējais bija lielākais Latvijas piekrastē slavenā meistara M. Morgenšterna būvētais buŗu kuģis. 1933. gada 4. maijā tas aizgāja bojā pie Monosas salas, netālu no senās kurzemnieku kolonijas Tobāgo kopā ar kapteini Vladislavu Satorski. 10 kuģa ļaudis izglābās. Tāpat kā senie kurzemnieku kuģi, arī šis 1923.—1926. gadā Plieņciemā būvētais kuģis bija uzturējis satiksmi

starp Eiropas un Rietumindijas salām, pārvadājot mahagonī koku, sarkanvīnus, asfaltu un akmeņogles. Latviešu kuģiniekiem drīz kļuva skaidrs, ka pēckaŗa apstākļos buriniekiem nebija iespējams tomēr konkurēt ar tvaikoņiem. Vienīgi II Pasaules kaŗā tiem bija zināma nozīme zemūdeņu briesmu dēļ.[60]

Latvijas valdība jau agri apzinājās ūdens satiksmes līdzekļu un ostu lielo militāro nozīmi un 1924. gada 11. novembrī Saeima pieņēma likumu par visu zem Latvijas karoga peldošo ūdens satiksmes līdzekļu un ostu ierīču mobilizāciju kaŗa gadījumā, mobilizējot arī personālu 18—50 gadu vecumā. Atlīdzību par amortizāciju paredzēja 5% no upju un jūras dzelzs konstrukcijas kuģu, 8% koka konstrukcijas kuģu un 10% jūras lidmašīnu vērtības. 1927. gada 28. janvārī Saeima pieņēma likumu, ka Latvijas tirdzniecības flotē tikai Latvijas pavalstnieki varēja būt kuģu kapteiņi un mechaniķi, bet komandās ārzemnieku nedrīkstēja būt vairāk kā ceturtā daļa no kopskaita, izņemot tikko ārzemēs nopirkto un tālās ārzemju līnijās kreisējošo kuģu, bez tiešiem sakariem ar Latviju.[61]

Latvijas sākuma gados situācija jūras frakšu tirgū bija ļoti izdevīga. No 1924.—1928. gadam vedmaksas bija palielinājušās par 25%, un 1928. gadā tās jau bija 15% augstākas par pirmskaŗa vedmaksām. Bieži gada laikā kuģis atpelnīja tajā ieguldīto naudu. Latviešu jūrnieki lielā skaitā iegādājās vecākus angļu tvaikoņus un nodibināja jaunas rēderejas. Tonnāža tomēr pieauga vairāk skaitliski nekā kvalitātīvi. 1928. gadā Latvijas tirdzniecības flotē bija jau 87 tvaikoņi ar 128.149 br. r. tonnu koptonnāžu, 34 burinieki ar 3.734 br. r. t koptonnāžu un 9 buŗu motorkuģi ar 1.046 br. r. t koptonnāžu, kopā 130 kuģi ar 132.938 bruto un 79.227 neto reģ. tonnu koptonnāžu. Šajā gadā flote jau bija sasniegusi 90% pirmskaŗa tonnāžas. Flotes sastāvs tomēr bija kardināli mainījies. Ja pirms kaŗa 54,5% kuģu bija tvaikoņi, 48,3% burinieki un 0,3% buru motorkuģu, 1928. gadā flotē bija 93,2% tvaikoņu, 4,1% burinieku un 0,7% buŗu motorkuģu.

Šajā laikā Norvēģijas tirdzniecības flotes koptonnāža sasniedza jau 2.970.000 t, Zviedrijas —1.450.000 t, Dānijas 1.070.000 t, Somijas 280.000 t un aiz Latvijas palika Igaunijas, Polijas un Lietuvas tirdzniecības flote.

Latvijas tirdzniecības flotē algas bija ievērojami zemākas nekā augstās valūtas zemju flotēs. Angļu, amerikāņu un norvēģu jūrnieku algas bija divas reizes augstākas nekā latviešu jūrnieku algas. Pirms kaŗa latviešu jūrnieku algas bija visumā līdzīgas rietumu zemju jūrnieku algām. Jūrnieku zemo algu dēļ latviešu kuģi labāk spēja izturēt konkurenci.

Atalgojuma ziņā visvairāk bija izcelti atbildīgākie un vecākie kuģu komandu locekļi. Flotē ieveda arī matrožu un kurinātāju sadalīšanu vai-

rākās katēgorijās un izdienas piemaksas. Latvijas tirdzniecības flotē augstākā kuģa amatpersona bija kapteinis. Viņam sekoja 1. un 2. stūrmanis. Radiotelegrafists bieži veica arī 3. stūrmaņa pienākumus. Mechaniķi bija sadalīti 3 klasēs, zem kuŗām bija mechaniķa palīgs. Tiem pakāpēs sekoja botsmanis, dunkimēns (*Donkeyman*—smērētājs), galdnieks (ar un bez instrumentiem), vecākais matrozis, matrozis un jaunākais matrozis, zēns vai klāja puika, 1. un 2. šķiras kurinātājs un ogļu padevējs (trimmeris), stjuarts, pavārs, apkalpotājs un asistents. Laikā no 1923.—1929. gadam jūrnieki bija saņēmuši jau 4 algu pielikumus, viņiem bija arī brīvs uzturs un virsnieki saņēma 10% virsstundu piemaksas. Jūrniekiem tomēr vēl nebija rēgulēts darba laiks, nebija noteikta jūrnieku paaugstināšanas kārtība dienestā uz kuģiem un bieži notika arī nelaimes gadījumi kuģu īpašnieku pārliecīgas taupības dēļ. Tas dažkārt radīja sarūgtinājumus un ,,dumpošanos''.

Kuģu īpašnieki kuģu saimniecībā un ekspluatācijā ievēroja ārkārtīgu taupību. Daudzi kuģu remonti bija jāveic pašiem kuģu apkalpotājiem, rēdeŗiem ietaupot lielas naudas summas. Labvēlīgs faktors bija lielais pieejamais augsti kvalificētu kapteiņu, stūrmaņu, matrožu, kurinātāju un citu speciālistu skaits, bet asi bija izjūtams mechaniķu trūkums, ko centās novērst latviešu jūrskolas.

Latviešu kuģu lielā vecuma un potenciālās bīstamības dēļ to apdrošināšana bija ārkārtīgi dārga, un latviešu rēdeŗiem bija grūti iegūt kreditus. Kamēr citu zemju rēdeŗi saņēma aizdevumus par 3—7% piemaksu, latviešu rēdeŗiem bija jāmaksā 12%, ja kreditus vispār varēja dabūt.

Gandrīz vai visi latviešu kuģi bija iesaistīti mazāk ienesīgajos nerēgulāros (klaidņošanas vai ,,tramp'') braucienos, kam bija gadījuma raksturs. Tiešās satiksmes līnijas ar Latvijas ostām bija angļu, vācu, franču un holandiešu rēdereju kontrolē. Arī gadījuma rakstura braucienos kuģniecības tīrpeļņa bija vismaz 15% un normāli 25%, izdevīgos gados pat 30—40%. Tiešās satiksmes līnijās peļņa bija vēl lielāka. Blakus nežēlīgajai mežu izciršanai Latvijas tirdzniecības flote bija otrs galvenais ienākumu avots un ārzemju valūtas gādātājs Latvijas saimniecībai. Jūrnieku algām augot un kuģiem kļūstot arvien vecākiem, šis ienākumu avots varēja arī izsikt. Lieliskās ostas un plašā Krievijas telpa aizmugurē teorētiski radīja pamatu Latvijas tirdzniecības flotes tālākai augšanai. Norvēģijai bija tikai 3 miljoni iedzīvotāju, bet tās flote bija 22 reizes lielāka nekā Latvijas flote. Iedrošināja arī mazās Grieķijas, Dānijas, Somijas un dažu citu mazu valstu piemēri. Kaŗa apstākļos Latvijas flote varēja kļūt arī slēgtās Baltijas jūras gūstekne, un pasaulē izklīdinātie kuģi varēja kļūt lielvalstu iekārošanas objekti, kas arī piepildījās II Pasaules kaŗā.[62]

Sakarā ar Latvijas tirdzniecības flotes straujo attīstību tajā ieplūda arī liels skaits nevēlamu elementu, kas radīja kaunu un nepatikšanas latviešu tautai un Latvijai ārzemēs, sevišķi Beļģijā, Somijā un Dancīgas brīvpilsētā. 1929. gada jūrnieku literātūrā lasām, ka uz kuģiem bieži ,,žūpots un dzerts uz nebēdu'', kuģu kalpotāji ,,dienām dzer un trako pa malu, kamēr visa nauda notriekta''. Novērota rupju vārdu lietošana, lielmanība, varas darbi, nepaklausība, kontrbanda, zādzības, atraušanās no darba un izdomātas slimības, kas dažos kuģos ir kļuvusi visai parasta parādība. Dažu kuģu kapteiņi un virsnieki ir gan bijuši labi savu amatu pratēji, bet vāji administrātori un slikti psīchologi. Uz dažiem kuģiem komanda dzīvojusi ļoti saspiesti un atpūtas telpu tām nav bijis nemaz. Tāpat kuģos nav bijušas bibliotēkas un laikraksti. Ārzemēs ostās jūrniekiem nav bijis ko darīt. Vairums no viņiem nav pratis svešvalodas, nav pazinuši apkārtni un atlicis laiku pavadīt krogos, kur viņus ievilinājuši agresīvāki un lielmanīgāki darba biedri.

Protams, citos Latvijas kuģos valdījusi priekšzīmīga kārtība, izveidotas jūrnieku bibliotēkas un lasītavas, noorganizētas mūzikas kapellas, kas devušas koncertus vietējiem iedzīvotājiem un kuģinieki—sportisti piedalījušies vietējās sporta sacīkstēs. Kuģu disciplīna sākumā ļoti cieta likumu trūkuma dēļ, ko novērsa 1928. un 1933. gada Kuģniecības likumu un noteikumu kopojumi.[63]

1928. gada 4. jūnijā Finanču ministrijas Jūrniecības departaments izstrādāja likumu par kuģu hipotēkām, kas pielīdzināja kuģi nekustamam īpašumam. Jaunā kārtība ar kuģu ,,obligācijām'' atviegloja iegūt kreditus ārzemju kuģu pirkšanai un remontēšanai, kā arī sekmēja aizdevumu iegūšanu no Hipotēku bankas, kas iekārtoja sevišķu fondu kuģniecības veicināšanai. Valūtas ierobežojumu laikā Hipotēku bankas aizdevumi sekmēja kuģu remontus Liepājas kaļa ostas (vēlāk Tosmāres) darbnīcās. Sākot ar 1932. gadu arī Finanču ministrijas Apdrošināšanas nodaļa sāka pieņemt Latvijas kuģu apdrošināšanu pret jūras briesmām. Ārzemju apdrošināšanas sabiedrības Latvijas kuģu apdrošināšanas prēmijas bija sakāpinājušas tik tālu, ka rēdeņi tās vairs nevarēja atļauties.[64]

Ja pirmajos pēckaļa gados pirkto kuģu caurmēra tilpums bija 2500 tonnu, vēlākos gados, sevišķi Friča Grauda rēdereja, sāka pirkt lielākus kuģus Atlantijas okeana reisiem. Tie bija arī jaunāki. 1930. gadā Latvijas tirdzniecības flote jau pārsniedza pirmskaļa apmērus par 20%. 1. jūlijā flotē bija jau 152 kuģi ar 199.419 br. reģ. tonnu koptilpumu—112 tvaikoņi, 32 burinieki un 8 buru motorkuģi. Flote kulminācijas punktu sasniedza 1931. gadā ar 203 kuģiem 207.092 bruto un 123.286 neto reģ. tonnu koptilpumā. Flotes koptonnāža tagad bija 40,2% lielāka par pirmskaļa flotes tonnāžu.[65] 114 vienības šajā flotē bija tvaikoņi.

1930. gadā notika plašākas debates Latvijas Saeimā par latviešu tirdzniecības flotes attīstību. Starptautiski slavenais latviešu tautsaimnieks Darba partijas vadonis prof. Kārlis Balodis protestēja pret 25—30 gadus vecu kuģu—,,peldošo zārku''—pirkšanas kreditēšanu. Šie kuģi esot derīgi tikai noplēšanai, un tos pārdodot tikai mazai ,,puskultūras tautiņai''. Viņš pieprasīja jaunu kuģu būvi lepnajos granīta dokos Liepājā, kur strādnieki bija bez darba un pusbadā. Viņš arī ierosināja organizēt plaša apjoma siļķu zvejniecību Ziemeļu jūrā, šai vajadzībai iegādājoties 200—500 tonnu koka konstrukcijas zvejas kuģus ar motoriem. Zivīm nabadzīgajā Baltijas jūrā zvejnieki ieguva tikai 10.000 tonnu zivju gadā, kamēr dāņi gadā izzvejoja 80.000 t zivju, norvēģi 800.000 t un angļi pat 1.200.000 t zivju gadā. Finanču ministrs Jānis Annuss aizstāvēja valdības polītiku kuģu iegādē. 66% latviešu kuģu esot tikai 15—30 gadu veci un šie ,,peldošie zārki'', no kuŗiem vēl neviens neesot nogrimis un prasījis latviešu jūrnieku dzīvības, gadā ienesot 15—40% tīras peļņas. Pēdējos gados pirkto kuģu kvalitāte esot nepārtraukti uzlabojusies, un vecāku kuģu pirkšanas cena esot tikai 150 Ls tonnā, 1/5 no jauno kuģu cenas.[66]

Diemžēl, 1931. gadā Latvijas tirdzniecības flotei sākās grūti laiki. Kamēr 1921. gadā pasaules kuģu koptonnāža bija 57.130.000 t, 1931. gadā tā jau bija—70.130.000 t. Konkurence bija milzīga. Kamēr Lielbritanija un Skandinavijas valstis atteicās no zelta standarta un tām pievienojās arī Igaunija, Latvija un Lietuva palika uzticīgas zelta standartam, to valūta palika attiecīgi dārgāka un latviešu kuģi vairs nespēja konkurēt ar ārzemju kuģiem pasaules jūrās. Izpostīto apgabalu būves darbi bija beigušies, pasaules tirgos bija radusies pārprodukcija, kas radīja depresiju un lielo rietumu valstu saimniecisko sabrukumu, kam sekoja visu valstu centieni saglābt savu saimniecību ar pašu ražojumiem, augstiem muitas vaļņiem un subsidijām saviem pasākumiem. Kuģiem vairs nebija darba. 1931. gada martā 35 Latvijas kuģi ar 30,3% visas koptonnāžas palika brīvguļā. Pasaules kuģu tilpības un preču novietošanas ērtības bija palielinājušās par 40%, tvaikoņu caurmēra ātrums par 10—30% un flotes transportspējas palielinātas par 30%, kamēr preču apgrozījumi 1930. gadā bija par 19% mazāki nekā 1929. gadā un 1932. gadā par 34% mazāki nekā 1931. gadā. Latviešu caurmērā vecie kuģi vairs nebija konkurences spējīgi ar savu nelielo ātrumu, ierobežotajām kravas spējām, dārgajiem remontiem, ārkārtīgi augsto apdrošināšanas riska maksu, nesen paaugstinātajām algām un dārgākām frakts cenām.

Notika nenovēršamais. 1932. gadā pie pāļiem Latvijas ostās bija piesieti jau 52 kuģi ar 90.000 bruto reģ. t koptilpumu, 47% koptonnāžas.

Līdzīgs stāvoklis bija arī 1933. gada ziemā. 1931. un 1932. gadā izūtrupēja 12 Latvijas tvaikoņus ar 21.500 br. r. t koptilpumu (11% koptonnāžas). Citus noplēsa vecās dzelzīs. Pavisam likvidēja 18 tvaikoņus 34.100 br. reģ. t koptilpumā (17% koptonnāžas). Likvidēja arī vairākas tiešas ārzemju tirdzniecības kuģu līnijas ar Latviju. Vairākas latviešu kuģniecības firmas bankrotēja, kad frakšu tirgus bija gandrīz vai pilnīgi sabrucis un vedmaksas bija kritušās par 45—50%. 1933. gadā Latvijas flotē palika vairs tikai 132 kuģi ar 190.571 br. un 113.510 neto reģ. t koptilpumu—vēl joprojām 29,5% vairāk kā 1914. gadā, bet 10,7% mazāk kā 1931. gadā.[67]

Latviešu jūrnieki mēģināja atrast jaunus ieņēmuma avotus—arī zvejniecībā. Sākot ar 1924. gadu, ļoti pieauga motorlaivu skaits piejūras zvejniecībā, aizstājot lēnās un neērtās airu laivas. Kad 1930. gadā somi atgriezās no Īslandes ar pirmo 10.000 tur sazvejoto siļķu mucu kravu, daži latvieši sāka domāt par līdzīgu pasākumu, jo Latvija gadā patērēja 100.000 mucu siļķu, kuras pirka ārzemēs. Admirāļa Teodora Spādes brālis kapt. Kārlis Spāde 1932. gada 13. jūlijā devās uz Īslandi 531 br. r. t motorkuģī *Bru* un rudenī atgriezās ar 3700 mucām treknu, labu Īslandes siļķu. Šos braucienus atkārtoja arī nākamajos gados.[68]

Latviešu tautai nekad arī nav trūkuši dēkaiņi. Bez darba esošie jūrnieki vērsa uz sevi un Latviju uzmanību ar saviem pasaules okeanu pārburojumiem. 1931. gada 31. decembrī latviešu jūrnieks Pauls Sproģis (Freds Rebels) sāka 8000 jūdžu buŗojumu pāri visam Klusajam okeānam nelielā buŗu laiviņā *Helen* un savu odiseju beidza Los Andželosā 1933. gada 8. janvārī. No viņa vētru saplosītās buŗu laiviņas gan nekas daudz vairs nebija palicis pāri. 1935. gada vasarā 9,7 m gaŗā buŗu laiviņā *Laima* no Eiropas uz seno kurzemnieku koloniju Tobago pāri Atlantijas okeanam devās flotes leitn. Miķelis Plēsums un instruktors Aleksandrs Ozoliņš. Pēc mērķa sasniegšanas augusta beigās, drosmīgie jūrnieki septembrī devās pāri okeanam atpakaļ uz Eiropu. Angļu kaŗa flotes komodors Sesils E. Elfords *(Alford)* raksta: „Daudzi šķērsojuši Atlantijas okeanu mazās laivās no austrumiem uz rietumiem, bet tikai daži to paveikuši no rietumiem uz austrumiem. Ar lielāko cieņu es noceļu cepuri (seno kurzemnieku pēcteču latviešu) leitnanta Plēsuma un Ozoliņa priekšā."[69]

Krizi jūrniecībā centās izmantot Komūnistiskā internacionāle, Latvijas un vairāku citu zemju komūnistiskās partijas un dažas radikālas jūrnieku organizācijas. 1932. gada maijā nodibinājās Latvijas, Somijas, Igaunijas, Lietuvas un Polijas komūnistiski noskaņoto jūrnieku revolucionārās organizācijas komiteja, kas nodibināja sakarus ar šo zemju jūrniekiem un ostu strādniekiem, lai sāktu polītisku streiku. To sāka orga-

nizēt 1933. gada pavasarī Komūnistiskās internacionāles Baltijas komiteja. Jūrnieki ievēlēja streika komitejas ar Latvijas Saeimas komūnistiskās Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātu Oskaru Gulbi priekšgalā.

Vēl pirms Latvijas jūrnieku streika sākuma streiku sāka Somijas jūrnieki. Maijā un jūnijā komūnistu aģitātori sāka organizēt streika komitejas atsevišķos Latvijas kuģos.[70]

1933. gada 19. maijā pa daļai demagoģiskos nolūkos Strādnieku un zemnieku frakcija saeimā pieprasīja latviešu jūrniekiem atjaunot agrākās augstākās algas, kaut gan Latvijas saimnieciskie pasākumi, ieskaitot kuģniecību, bija dziļā depresijā, 6—7 stundu darba dienu, 40 stundu darba nedēļu, virsstundu algu, 3 maiņas klāja strādniekiem un 4 maiņas kurinātājiem, līguma līgšanas punktu pārņemšanu valsts rīcībā, jūrnieku pieņemšanu darbā pieteikšanās kārtībā, neievērojot viņu piemērotību, spējas un disciplīnu, jūrnieku vēlētu komisiju uztura apgādi un kontroli kuģos, demokratiski vēlētu pārvaldi jūrnieku slimo kasēs, jūrnieku nodrošināšanu pret bezdarbu un darba nespēju, atvaļinājumus jūrniekiem 14 dienas un mašīntelpu strādniekiem 21 dienu gadā, glābšanas rīkus pietiekamā daudzumā un zināmu preču minima ievešanu ģimenes locekļiem no ārzemēm bez muitas.

Debatēs aizrādīja, ka latviešu jūrnieku algas par 50% zemākas nekā dažās citās zemēs, kuģu komandas bijušas spiestas strādāt nepilnīgā sastāvā 12—13 stundas dienā intensīvā darbā, katram kurinātājam pašam piedzenot ogles un kurinot. Tikai 29 kuģi Latvijas tirdzniecības flotē tobrīd bijuši līdz 25 gadu veci, bet 78 kuģi bijuši 25—68 gadu veci! Vecie kuģi bijuši bēdīgā stāvoklī—sarūsējuši, neremontēti, vecām, caurām un sarūsējušām glābšanas laivām un bojātiem glābšanas riņķiem. Kuģu bojā ejas gadījumā rēderi saņēma apdrošināšanas naudu, bet kuģinieki pazaudēja savu nelielo mantību un dažreiz arī dzīvības. Kuģu komandām dzīves vietas bieži nebija mierīgākajā kuģa pakaļgalā, bet neērtajā priekšgalā, kur 5—6 cilvēku telpā bieži bija sablīvēti 7—18 cilvēki. Telpas bieši bija neremontētas, izrūsējušas, insektu pilnas, un ļaudis cieta arī no sala un ūdens, kuģim cīnoties ar viļņiem. Jūrniekus mocīja reimatisms un citas slimības, un arī viņu uztura devas bija vājas.[71]

1933. gada 13. jūnijā Finanču ministrs Jānis Annuss atgādināja, ka Latvijas kuģniecībā pasaules krizes dēļ stāvoklis ir augstākā mērā bīstams un gandrīz puse kuģu ir bez darba. Daži kuģi jau noplēsti, un daļa citu pārdota citām zemēm.[72] Komūnistiem tas šķita ideālākais laiks akcijas sākšanai. 17. jūnijā jūrnieku streiks vienā laikā sākās uz vēl darbā esošajiem kuģiem *Everests, Rāmava, Austra, Vaidava* (pirmais Latvijas

kuģis, kas tajā gadā apmeklēja arī seno kurzemnieku koloniju Gambiju), *Ausma* un 3 latviešu tvaikoņiem Kopenhāgenā un Amsterdamā. Kuģu kapteiņi ar Latvijas konsulātu palīdzību izsauca dāņu un holandiešu policiju, kas apcietināja daļu streikotāju. Apcietināja visus streika vadoņus, bet uz *Everesta* apcietināja visu komandu. Latvijas jūras un upju transporta strādnieku arodbiedrība un Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija šo streiku tā acīm redzami politiskā rakstura dēļ nosodīja, bet Komūnistiskās arodbiedrību internacionāles Jūrnieku un osta strādnieku sekcijas atbalstā un ierosmē Londonā, Roterdamā, Dancigā, Kopenhāgenā, Stokholmā un vairākās citās ostās streiki paplašinājās un drīz pārņēma 70% visas aktīvās Latvijas tirdzniecības flotes. Zviedrijas valdība uz Latviju deportēja *Kaupo* komandu, bet Holandes valdība—*Everesta* komandu. Streikotājiem pievienojās arī valdības kuģu *Gauja, Venta* un *Imanta* komandas. Liepājā policija jutās spiesta pārņemt kuģi *Konsuls P. Dannenbergs* tajā notiekošo nekārtību dēļ. 29. jūnijā streikotājiem pievienojās Rīgas, Liepājas un Ventspils ostas strādnieki. Streiks ilga 2 1/2 mēnešus un aptvēra 1200—1500 latviešu jūrnieku Latvijas, Vācijas, Lielbritanijas, Francijas, Zviedrijas, Beļģijas, Holandes, Padomju Savienības un citu zemju ostās, kā arī ap 250 ostas strādnieku.[73]

1933. gada 14. novembŗa Strādnieku frakcijas deputātu iesniegumā redzam, ka valdība 1. jūlijā noliegusi streikojošo jūrnieku masu sapulci un augustā un septembrī apcietinājusi no Ļeņingradas un Archangeļskas mājās atgriezušos streikotājus. 6. oktobrī uz Ļeņingradā tobrīd esošā Latvijas kuģa *Lucija* notikusi organizēta jūrnieku sacelšanās, piekaujot kuģa virsniekus un paceļot sarkano karogu. Pēc atgriešanās Latvijā ,,varoņi'' apcietināti. Par līdzīgām izdarībām *Everaldas* komanda bijusi spiesta samaksāt 18.768 Ls soda naudās.[74]

Maskavas Komūnistiskā internacionāle tomēr nespēja sagraut Latvijas saimniecību un radīt chaosu Latvijas tirdzniecības flotē. Pasaules depresija sāka beigties, un 1933. gada 1. septembrī brīvguļā atradās vairs tikai 8 Latvijas tvaikoņi ar 13.099 br.r.t. koptonnāžu. Laikā no 1930.—1936. gadam saimnieciskās krizes dēļ Latvija tomēr zaudēja 42 kuģus ar 34.614 br.r.t. vai 20.972 n.r.t. koptilpumu, 16,7% koptonnāžas. Vēl 1934. gadā 16% kuģu atradās brīvguļā, 1935. gadā 15%, 1936. gadā 9%, bet 1937. gadā nodarbināta jau bija visa Latvijas tirdzniecības flote.[75]

Interesanti atzīmēt, ka tajā laikā, kad saimnieciskā krize smagi ietekmēja Latvijas tirdzniecības floti un tajā sākās pānika, pilnīgi pretēja situācija bija redzama Igaunijā. Kamēr Latvijas flotes koptonnāža samazinājās par 34.568 br.r.t. (16,7%), Igaunijas tirdzniecības flote 5 krizes gados pieauga par 50.052 br.r.t. (52,4%). Latvijai bija vairs tikai nie-

cīgs pārsvars par Igaunijas flotes tonnāžu. Igauņi izmantoja katastrofālo kuģu cenu krišanos un savas valūtas devalvāciju, lai tālredzīgi savai flotei iegādātos lēti kuģus izmantošanai labākos apstākļos nākotnē, un ar savas valūtas devalvāciju iegūstot arī 60% lielāku vērtību par nodoto valūtu.[76]

1936. gada janvārī Latvijas tirdzniecības flotē bija vairs tikai 89 kuģi ar 169.630 br.r.t. koptilpumu. Tikai nedaudzi kuģi bija 4—5 gadu veci, bet 90% no kopskaita bija 21 gadu veci un vecāki. Vācijas flotē tik vecu kuģu bija tikai 24%. Tonnāžu zaudēja ne tikai Latvija, bet vēl vairāk Holande un Lielbritanija. Smagi cieta arī Francijas, Vācijas un Amerikas Savienoto Valstu flotes. Lielākās ieguvējas bija Panāma, Padomju Savienība, Igaunija, Somija, Ķīna un Grieķija.[77]

Latvijas tirdzniecības flotes vēsturē netrūka arī dažu traģēdiju. 1926. gada 21. novembrī traģiskos apstākļos bojā gāja preču—pasažieru kuģis *Neibāde* (1908., 95 br.r.t.) pie Vecāķiem, aizraujot dzelmē 10 kuģa ļaudis un 32 pasažieŗus. Izglābās tikai kapteinis Gustavs Lielkalns un nedaudzi pasažieŗi. 1936. gada 26. oktobrī Askogas ostas tuvumā pie Skotijas krastiem lielā vētrā bojā gāja 1955 t. tvaikonis *Helene Faulbaums* ar 19 cilvēkiem, kapteinim Nikolajam Cughausam un radiotelegrafistam Albertam Šulcam pirms nāves demonstrējot lielu varonību. Izglābās tikai 4 jūrnieki. Mistēriju radīja pirmais Latvijas tirdzniecības kuģis *Laima*, kas ieradās Jelgavas ostā, bet atceļā Rīgas jūras līcī pazuda bez pēdām ar labības kravu un 12 vīru komandu.[78]

Vēl joprojām oficiālajos izdevumos parādījās raksti par vāju disciplīnu daļā latviešu kuģu. Kuģinieki daudz laika pavadīja krogos, centās izspiest tēriņa naudu no kapteiņiem, šad tad kuģu virsniekus piekaujot, vāji uzturēja mechanismus, pavirši tīrīja katlus, kravu nepietiekami nosēja, kuģa inventāru un ierīces nepietiekami kopa. Nolaidības un vājas disciplīnas dēļ kuģos notikušas nepatīkamas klizmas. Latviešiem vēl joprojām nebija laba slava Dancigā, Ģentē un Koivisto. Notika arī jūrnieku dezertēšana no kuģiem. Daži jūrnieki devās cīnīties republikāņu pusē pret fašistiem Spānijā, citi atrada labi samaksātu darbu ieroču kontrbandas kuģos, kas piegādāja kaŗa materiālus abām kaŗojošām pusēm Spānijas pilsoņu kaŗā.[79]

Latvijas tirdzniecības flote varēja sākt konkurēt pasaules jūrās, kad 1936. gada 28. septembrī Latvijas valdība devalvēja latu. Latvijas flote spēja atkal nodarbināt 2000—2300 personu. Valdības un kuģniecības vadītājas personas tagad īpaši centās uzlabot flotes kvalitāti, būvēt arī jaunus kuģus, meklēt jaunus tirgus un dibināt kārtējas kuģniecības līnijas. 1936. gada 14. jūnijā Ministru kabinets nolēma, ka Latvijas tirdzniecības kuģiem jānoorganizē kārtēja satiksme vispirms ar Latvijas ek-

sporta tirdzniecībā svarīgākajām ostām. Šim nolūkam 1937. gada 2. augustā nodibināja Apvienoto kuģniecības akciju sabiedrību, kuŗā par akcionāriem piedalījās lielākā daļa Latvijas rēdeŗu, bet kuŗas akciju liela daļa bija slepeni koncentrētas Finanču ministrijai pakļautās iestādēs. 1937. gada pavasarī šī sabiedrība kopā ar poļu *Zegluga* Poļska sabiedrību izveidoja Rīgas un Gdiņas kuģniecības līniju, kuģiem pēc vajadzības piestājot arī Ventspilī, Liepājā, Klaipēdā un Dancigā.[80] Rietumu valstīm, sevišķi Lielbritanijai, ļoti nepatika šāda veida Latvijas pasākumi. Angļiem sevišķi nepatika Latvijas valdības vēlēšanās iesaistīt arī vēl būvējamus modernus latviešu saldētavu kuģus rēgulārās kuģniecības līnijās starp Latviju, Angliju un Skotiju.[81]

No 1919.—1937. gadam valsts bija aizdevusi kuģiniekiem kopsummā 6.590.515 Ls kuģu iepirkšanai ārzemēs, prasot tikai 6% augļu un 0,5—1% administrātīviem izdevumiem.[82] 1936. gada otrā puse un 1937. gads latviešu jūrniecībai bija ļoti ienesīgs laiks. Nodarbināti bija 98% no visiem Latvijas kuģiem. No 1920.—1937. gadam kuģniecība Latvijai bija ienesusi jau 75.000.000 Ls skaidras peļņas, īpaši ārzemju valūtā, caurmērā 5.400.000 Ls gadā. 1934. gadā flote nopelnīja 3.430.000 Ls, 1935. gadā—2.630.000 Ls, 1936. gadā—3.180.000 Ls, 1937. gadā jau 11. 840.000 Ls un 1938. gadā— 7.640.000 Ls. Tā bija patīkama attīstība laikā, kad stipri samazinājās Latvijas ieņēmumi no dzelzceļu transita. Bija rosība arī Liepājas Tosmāres kuģu būvētavā. 1937. gadā tur izdarīja kuģu remontus 1.200.000 Ls vērtībā. 1938. gadā tur uzbūvēja modernu motorjachtu Rīgas ostas vajadzībām un plānoja pirmā 2500 tonnu, 14 mezglu ātruma moderna saldētavas kuģa būvi Latvijas bekona un sviesta eksportam uz rietumu zemēm. Latvijas tirdzniecības flote sāka modernizēties un speciālizēties.[83]

1937. gadā Latvijas tirdzniecības flotē bija atkal 102 kuģi 180.097 tonnu koptilpumā—87 tvaikoņi (85,3%), 10 buŗu kuģi (9,8%), 4 buŗu motorkuģi (3,92%) un 1 motorkuģis (0.98%). 41% kuģu bija 3000—4000 tonnu tilpuma, 27,3%—2000—3000 t. tilpuma. 63 kuģi bija 21—40 gadu veci, pavisam jaunu kuģu nebija neviena, bet 6—15 gadu veci kuģi tikai 2,9% un 15—25 gadu veci kuģi—13,5%. Vidējais kuģu lielums bija 1891 tonna, kamēr pasaules kuģu vidējais lielums bija tikai nedaudz lielāks—2192 t.

Grauda rēdereja speciālizējās okeana braucēju kuģu iegādē. 1937. gadā rēderejas pirktais 17 gadu vecais *Everelza* bija 4531 br. reģ. tonnu tilpuma, lielākais tvaikonis Latvijas flotē.[84] Kad 22,5% kuģu pasaulē bija moderni motorkuģi, Latvijai tāds bija vēl tikai viens. 0,4% Latvijas kuģu bija 51—55 gadus veci un 0,3% kuģu 61—70 gadu veci! Toties 1938. gadā tvaikoņu procents pieauga uz 98,9%, buŗu kuģu procents samazi-

nājās uz 0,7% un buŗu motorkuģu procents bija 0,5%.[85] Latvijai netrūka kvalificēta personāla straujai modernas tirdzniecības flotes veidošanai. 1938. gadā bija reģistrēti 507 tālbraucēji kapteiņi, 160 tālbraucēji stūrmaņi, 54 tuvbraucēji kapteiņi un 265 tuvbraucēji stūrmaņi—597 kvalificētas personas kuģu vadītāju posteņiem.[86] Uz katriem 100 iedzīvotājiem Norvēģijai bija 1594 b.r.t. tirdzniecības flotes tonnāžas, dāņiem 302, somiem 161, igauņiem 157, latviešiem 99 un vāciešiem 63. Igaunija bija pratusi savu floti palielināt no 1930.—1938. gadam no 70.000 tonnām uz 180.000 br. r. tonnām.[87]

Svaigi vēji Latvijas tirdzniecības flotē sāka pūst, darbību uzsākot jaunam un ļoti enerģiskam Finanču ministram Alfrēdam Valdmanim. Viņš centās panākt zināmu Latvijas neatkarību no Vācijas un Anglijas tirgiem un rast jaunus kontaktus un ienākuma avotus Latvijas tirdzniecībai un kuģniecībai aizjūras zemēs. Nodomu īstenošanai viņš nodibināja savā ministrijā Ārējās tirdzniecības un Līgumu departamentus un 1938. gada rudenī arī Informācijas biroju ziņu vākšanai par ārējo tirgu iespējām. Jau 1938. gada pirmajā pusē nodibināja Latvijas eksporta aģentūras Ņujorkā un Buenos Airesā. 1938. gada 13. augustā Valdmanis sasauca uz speciālu apspriedi visu kuģniecības firmu vadītājus. Apspriedes dalībnieki vienojās par plašāku mērķu īstenošanu kuģniecībā, vairāk saskaņotu un daudz aktīvāku rīcību. Tā kā pieejamu kapitālu bija maz, Valdmanis ierosināja kuģu īpašniekiem rādīt paraugu, pašiem savus brīvos kapitālus ieguldot kuģniecības tālākā veicināšanā. Nolēma arī saskaņotāk rīkoties, lai pašu zemes ražojumus varētu pārvest pašu kuģos. Pieņēma arī atzinumu par kuģniecības racionalizāciju. Tāpat vienojās par ciešāku un aktīvāku sadarbību Latvijas kuģniecības līniju izveidošanai.[88]

1938. gada decembrī īstenoja domu par Latvijas un Amerikas līnijas darbības sākšanu. Pirmajā braucienā uz Amerikas Savienoto Valstu ostām izbrauca tvaikonis *Tautmīla* (1916., 3724 br.r.t.), bet 1939. gada 8. maijā Latvijas tirdzniecības flotē ieskaitīja lielo un moderno motorkuģi *Hercogs Jēkabs* (1926., bij. *Aakre,* 4138 t, 12 m st.), kas Apvienotās latviešu kuģniecības sabiedrības dienestā 10. maijā devās pirmajā braucienā uz Amerikas Savienotajām Valstīm.[89]

1938. gada 20. septembrī Valdmaņa ierosmē un kapt. Kārļa Meinerta vadībā radīja arī paju sabiedrību *Kravas centrs* kravas sadalīšanas regulēšanai un latviešu kuģu tonnāžas maksimālai izmantošanai, bet latviešu rēdeŗi to savtīgos nolūkos boikotēja un dažu ārzemju kuģu aģentūru— vācu un zviedru— pārstāvji jauno sabiedrību uzskatīja par nepatīkamu konkurenti.[90]

Latvijas ostām bija arī tiešas ārzemju rēdeŗu kontrolētas kuģniecības līnijas ar Antverpeni, Hamburgu, Londonu, Hallu, Štetīni, Stokholmu, Kūresāri, Tallinu, Brēmeni, Lībeku, Kopenhāgenu, Ļeņingradu un Ņujorku. Latviešu mēģinājumi šajā ienesīgajā kuģniecības aktīvitāšu joslā ļoti saniknoja angļus, kas 1939. gadā mēģināja latviešu nodomus nobremzēt vai izjaukt.[91]

1938. gada 3. septembrī spēkā stājās likums par darījumiem ar tirdzniecības kuģiem, kas aizliedza Latvijas tirdzniecības kuģus pārvest zem ārzemju karoga vai arī tos atsavināt bez Finanču ministra atļaujas, vai arī kādā citā veidā pārvest ārvalsts vai ārzemnieku rīcībā.[92]

Starplaikā latviešu tvaikoņu caurmēra lielums bija pieaudzis uz 2136 br.r.t. Lielākā daļa latviešu kuģu brauca starp Baltijas un Balto jūru un Lielbritaniju. 1939. gada martā vērojam atkal jaunu īslaicīgu atslābumu, kad 25 kuģi ar 54.376 br.r.t. koptonnāžu atradās brīvguļā, kas bija gandrīz 1/3 no visas Latvijas tirdzniecības flotes.[93]

1939. 14. februārī Ministru kabinets Valdmaņa ierosmē nolēma atvieglināt nodokļus tiem kuģiem, kas nav vecāki par 15 gadiem. Tas bija darīts, lai ierosinātu rēdeŗus modernizēt savu kuģu sastāvu. Ienākumi no kuģiem, kas bija iegādāti pēc 1939. gada 1. janvāŗa un nebija vecāki par 6 gadiem, nākamajos 4 gados būtu pilnīgi atbrīvoti no nodokļiem. *Kravas centrs* 1939. gadā sāka pārņemt savā pārziņā preču pieteikumus pārvadāšanai no valsts autonomiem uzņēmumiem, lauksaimniecības preču eksportieŗiem un līdzīgiem uzņēmumiem un uzņēmējiem, kas atradās valdības kontrolē, atbalstot ne tikai Latvijas valsts, bet arī latviešu privāto rēdeŗu uzņēmumus.[94]

14. februārī valdība nolēma iegādāties arī pirmo kuģi tūrisma vajadzībām 150—200 tūristu pārvadāšanai braucieniem pa Baltijas jūru. Par 1.000.000 Ls iegādājās 1871. gadā būvēto zviedru pasažieŗu kuģi *Vasa* (547 br.r.t.), ko nosauca par *Bangu*. 19. jūnijā tas izdarīja pirmo oficiālo braucienu, pēc kam devās izbraukumos ar latviešu tūristiem uz Roņu salu, Ventspili, Roju, Igauniju, Somiju un Zviedriju.[95]

Jūrniecības popularizēšanai Latvijā jau laikā, kad bija sācies II Pasaules kaŗš, 1939. gadā no 16.—24. septembrim Rīgā notika plaša mēroga Jūras dienas ar lielu izstādi. Jāatzīmē, ka Rīgā kopš 1773. gada pastāvēja arī vērtīgs vēstures un kuģniecības mūzejs, kam pēc kaŗa radās filiāle arī Ainažos.[96]

Kad sākās II Pasaules kaŗš, Latvija pavisam nebija sagatavojusies situācijai, ka kaŗotājas valstis atklāti ignorēs Hāgas starptautiskās 1907. gada konvencijas, kas rēgulē kaŗa darbību jūrā; tādēļ kaŗa darbībā sevišķi cieta neitrālo valstu, to skaitā Latvijas, kuģniecība.

1939. gada 5. septembrī valdība izdeva rīkojumu par speciāla pilnvarnieka iecelšanu kuģu lietās. Viņam bija jārūpējas par Latvijas tirdzniecības kuģu lietderīgu izmantošanu un par to, lai pašas Latvijas importam pa ūdens ceļiem būtu nodrošināta vajadzīgā tonnāža. Otrs rīkojums aizliedza atklātībai sniegt ziņas par Latvijas tirdzniecības kuģu braucieniem un kuģu atrašanās vietām. Trešais rīkojums anullēja visāda veida nomas līgumus Latvijas kuģiem, kuŗu izpildīšana vēl nebija sākta un kas atradās Latvijas ūdeņos. Ar šo rīkojumu Latvijas valdība centās paturēt iespējami daudz Latvijas kuģu Baltijas jūrā Latvijas ūdeņos vai to tuvumā.[97]

Lai nodrošinātu savu neitrālitāti, Zviedrija izlika mīnas Botnijas līča dienvidos Zviedrijas territoriālajos ūdeņos, bet Latvija un Igaunija ar saviem niecīgajiem kaŗa flotes spēkiem palaida gaŗām vienreizēju izdevību izlikt mīnas savas piekrastes sargāšanai, kamēr tas vēl bija praktiski izdarāms. Par to šīs valstis vēlāk bargi maksāja. Somijas valdība pat izdēsa visas bākas un ugunsboju ugunis Somu jūras līcī un Botnijas līča dienvidu daļā, lai apgrūtinātu varbūtēju uzbrucēju pārsteiguma akcijas.[98]

Mazā Lietuvas tirdzniecības flote jau 1939. gada novembrī zaudēja trīs no saviem labākajiem kuģiem—*Kaunas* (1500 t.), *Panevežys* (1607 t) un *Nida* (800 br.r.t.), bet līdz 1939. gada 16. decembrim Vācija bija paspējusi aizturēt un ievest savās ostās jau 16 Latvijas tvaikoņus, kas brauca tukšā vai veda preces neitrālām valstīm. Tikai decembŗa beigās pēc 2 mēnešu tīšas vilcināšanās Vācija atbrīvoja 3 Latvijas tvaikoņus un vēlāk vēl 4 latviešu kuģus, bet tajā laikā Vācijas ,,gūstā'' bija nokļuvuši vai atradās vēl joprojām 14 citi neitrālās Latvijas kuģi.[99] Lielus zaudējumus Latvijas kuģniecībai sagādāja arī neparasti bargā pirmā kaŗa ziema, kad ostās iesala liels skaits Latvijas kuģu.[100]

1940. gada janvārī Latvijas tirdzniecības flotē bija atkal 103 kuģi ar 201.063 bruto un 120.676 neto reģ. tonnu koptilpumu (viena bruto tonna uz 10 iedzīvotājiem). Flotē bija 89 tvaikoņi (194.903 br. un 116.860 n.r.t.), 2 motorkuģi—jaunums Latvijas flotē (4.689 br. un 2.701 n.r.t.), 5 buŗu motorkuģi (550 br. un 299 n.r.t.) un 7 buŗu kuģi (921 br. un 816 n.r.t.). Šī flote tagad piederēja tikai Latvijas pavalstniekiem, un 90% tās tonnāžas piederēja latviešiem. 10 kuģi piederēja Latvijas valstij (6 preču, 1 preču—pasažieŗu un 3 speciālu dienestu kuģi). Salīdzinot ar situāciju 1914. gadā, buŗu kuģu skaits bija samazinājies uz 1,9%, tvaikoņu skaits pieaudzis par 258,6%, motorkuģu un buŗu motorkuģu skaits par 1265%. 20 neatkarības gados bija uzbūvēti 29 kuģi (5.134 br.r.t.), ārzemēs pirkti 194 kuģi (311.097 br.r.t.), noplēsti 123 kuģi (54.220 br.

r.t.), ārzemēs pārdoti 54 (87.847 br.r.t.) un kā jūras prāmji lietoti 7 (11.157 br.r.t.).

Kuģi vēl joprojām bija samērā mazi. Tikai viens bija 5000—6000 t. klasē, astoņi 4000—5000 t, 21 — 3000—4000 t, deviņi 2000—2500 t, divpadsmit 1500—2000 t, trīspadsmit 1000—1500 t, septiņi 200—300 t, astoņi 100—200 t, u.t.t. 89 kuģi bija tērauda un dzelzs konstrukcijas, bet 14—koka konstrukcijas. Trīspadsmit kuģi bija 21—25 gadu veci, sešpadsmit kuģi 26—30 g., 23 kuģi 31—35 g., divdesmit 36—40 g., seši 46—50 g. un astoņi 51—70 g. veci![101]

Šeit jāpiemin arī Latvijas iekšējie ūdensceļi. Šo ūdensceļu kuģojamais posms 1937. gadā bija 446 km, kas bija pieejams no ledus brīvai satiksmei apm. 9 mēnešus gadā. Navigācijai derīgo caļu garums bija vislielākais Lielupē—192 km (pa Lielupi vien 104 km un 88 km pa tās pietekām). Daugavas kuģojamo posmu kopgarums bija 129 km (44 km no Daugavas ietekas jūrā līdz Doles salai un Dunavai un 85 km pa tās pietekām, īpaši Aivieksti). Kuģojams bija arī Ventas posms no Ventspils līdz Kuldīgai (85 km), tāpat Bārtas upes lejgals un Liepājas ezers 20 km garumā, Gaujas baseins 9 km garumā, Juglas ezera baseins 6 km un pārējie ūdeņi 5 km kopgarumā. 1939. gadā iekšējo ūdeņu flotē bija 37 tvaikoņi, 112 velkoņi, 18 motorkuģi un 659 buru kuģi un barkas, kas gadā pārvadāja 188.638 pasažierus un 637.463 tonnas bagāžas. 1937. gadā iekšējo ūdeņu flotes koptilpums bija 36.535 br.r. tonnas.[102]

Kaŗam sākoties, Latvijas valdība neizsūtīja prāvo Latvijas tirdzniecības floti pasaules jūrās, kā to darīja dažas citas mazās valstis, bet atsauca slēgtajā Baltijas jūrā. Pēc pēdējā Finanču ministra Jāņa Blūmberga informācijas Padomju Savienība to bija pieprasījusi kā lojālitātes žestu, sūdzoties arī par savas tonnāžas grūtībām. Daļu latviešu kuģu patiesi iesaistīja braucienos uz krievu ostām. 1940. gada 27. jūlijā Latvijas pārejas posma valdība pieprasīja visu Latvijas kuģu atgriešanos no dažādām vietām Latvijas vai Padomju Savienības ostās. Daļa Latvijas kuģu tomēr palika zem Latvijas karoga pasaules jūrās.[103]

Latvijas tirdzniecības flotes tālākie likteņi

Amerikas Savienoto Valstu, Lielbritanijas, Īrijas, Portugales un Perū ūdeņos palika 15 Latvijas kuģu 51.442 br.r.t. koptilpumā. Amerikas Savienotās Valstis pārņēma 8 Latvijas kuģus ar 32.823 br.r.t. koptilpumu. No tiem seši—*Ciltvaira, Everasma, Abgara, Reģents, Everalda* un *Everelza*—ar 23.596 br.r.t. koptilpumu no 1942. g. janvāŗa līdz augustam kļuva vācu un italiešu zemūdeņu torpēdu upuri, aizraujot dzelmē 45 apkalpes locekļu. Kaŗu pārdzīvoja tikai *Everagra* un *Ķegums* ar 9.227 br.r.t. koptilpumu. *Everagra* sāka braukt zem Hondurasas karo-

ga, bet pēdējais ar Latvijas karogu braucošais tvaikonis *Ķegums* gāja bojā pie Bordo, Francijā, 1948. g. 8. decembrī. Lielbritanija pārņēma Anglijas un Īrijas ostās esošos 5 Latvijas kuģus—*Elizabeti, Katvaldi, Miervaldi, Everoju* un *Rāmavu*—13.152 br.r.t. koptilpumā. No šiem kuģiem 1941.—42. g. vācu zemūdenes negremdēja *Katvaldi* un *Everoju* 7.736 br.r.t. kptilpumā, dzelmē aizraujot 5 apkalpes locekļus. Sabiedroto dienestā tātad gāja bojā pavisam 8 Latvijas kuģi ar 31.332 br.r.t. koptilpumu un 50 apkalpes locekļiem. Liels skaits citu latviešu jūrnieku zaudēja dzīvības uz citiem kuģiem Sabiedroto dienestā. To kopskaitu aptuveni vērtē uz 200—300. Padomju iestādēm Portugalē izdevās neitrālizēt nelielo kuģi *Klinti,* bet latviešu modernākais motorkuģis *Hercogs Jēkabs* (4.117 br.r.t.) palika Perū kaŗa flotes aizsardzībā Kaļao līdz 1940. g. 17. decembrim, kad tā kapteinis un daļa komandas to izmanevrēja no ostas un aizveda uz Vladivostoku, neraugoties uz flotes un krasta bateriju uguni. Perū valdība dažādos veidos bija centusies atbalstīt Latvijas sūtņu mēģinājumus šo kuģi nogādāt Amerikas Savienotās Valstīs, bet tas nebija izdevies.[104]

Padomju Savienība spēja pārņemt tikai 58 kuģus no visas Latvijas tirdzniecības flotes ar 122.061 br.r.t. koptilpumu. No šiem kuģiem 32 ar 73.076 br.r.t. koptilpumu nokļuva vācu rokās 1941. gada jūnijā un jūlijā. No šīm vienībām 19 gāja bojā kaŗa darbībā (42.537 br.r.t.) un 13 kuģi pārdzīvoja kaŗu (30.539 br.r.t.). Septiņus no kaŗu pārdzīvojušiem kuģiem pārņēma Padomju Savienība (14.065 br.r.t.) un astoņus kuģus 18.915 br.r.t. koptilpumā angļi nodeva to likumīgajiem latviešu īpašniekiem rietumos. No 26 kuģiem ar 48.985 br.r.t. koptilpumu, kas 1941. gadā palika padomju rīcībā, 11 kuģi (15.699 br.r.t.) gāja bojā kaŗa darbībā, bet 15 kuģi kaŗu pārdzīvoja. Pašā vācu un padomju kaŗa sākumā ārkārtīgi bīstamus uzdevumus veica tvaikoņi *Daugava* (1891., bij. viens no pirmajiem Latvijas kuģiem *Vera,* 1430 t.) kapt. Paula Brašķa vadībā un *Turaida* (1900., 2388 t., kapt. Ērika Tomsona vadībā), 1941. gada jūnijā pārvedot no Rīgas uz Tallinu ļoti vērtīgu kravu un no 25.—27. augustam no Tallinas uz Ļeņingradu 1.500 ievainoto cauri mīnu laukiem, nepārtrauktos vācu lidotāju uzbrukumos.

Sešus Latvijas tvaikoņus 1940. gadā pārņēma Vācijas valdība kā vācu repatriantu īpašumu 12.828 br.r.t. koptilpumā. Visi seši gāja bojā kaŗa darbībā. Trīs Latvijas tvaikoņi 1940. gadā 7.445 br.r.t. koptilpumā pārgāja Dānijas, vēlāk Vācijas īpašumā. Viens no tiem aizgāja bojā angļu uzbrukumā, otrs palika dāņiem, trešo pārņēma PSRS iestādes, bet tas Baltijas jūrā uzskrēja mīnai, aizejot bojā.

Jāatzīmē arī, ka vairākus kuģus Latvija zaudēja vēl savas neitrālitātes laikā pašā Pasaules kaŗa sākumā vācu, angļu un franču kaŗa darbības re-

zultātā. 1940. g. 25. janvārī vācu zemūdene *U—19* nogremdēja *Evereni* (4.439 t.). 29. janvārī vācu bumbvedis nogremdēja *Tautmīlu* (3.724 t.), ko vēlāk izcēla vācieši, bet to nogremdēja atkal padomju zemūdene *SC—323*. 1940. g. 24. aprīlī mīnai uzskrēja *Gundega* (3.585 t.), ko vācieši izcēla, bet atkal nogremdēja franču zemūdene. 1940. g. 20. aprīlī ar vācu kuģi sadūrās un nogrima *Jaunjelgava* (1.290 t.). 23. maijā vācu zemūdene *U—9* nogremdēja *Sigurdu Faulbaumu* (3.146 t.). 9. jūlijā vācu bumbvedis nogremdēja *Tālivaldi* (534 t.). Tātad vēl neatkarības laikā aizgāja bojā 6 Latvijas kuģi 16.718 br.r.t. koptilpumā![105]

---

[1]Sams, 284—89, 338.

[2]*Latviešu tautas dziesmas,* X, 200—201, 227, 240, nr. 30704, 30930, 30931, 42148.

[3]Sams, 285—92, 339, 341: *Latviešu tautas dziesmas,* X, 204, nr. 30740.

[4]Sams, 333—34.

[5]Ibid., 290; *Latviešu tautas dziesmas,* X, 215, nr. 30860.

[6]*Latviešu tautas dziesmas,* X, 206, nr. 30762.

[7]*Ibid.,* 200—201, 206, nr. 30760, 30848, 30867, 30890.

[8]Sams, 340.

[9]Ibid., *Latviešu tautas dziesmas,* X, 199—200, 202, 212, 214—15, 219, nr. 30700, 30721, 30848, 30867, 30898.

[10]Sams, 290—92, 334—35, 337.

[11]Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 32, 37, 1946. g. 10. jūl., 14. aug.

[12]Ibid., nr. 37, 1946. g. 14. aug.; N. Ozoliņš, 27.

[13]Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 37, 1946. g. 14. aug.

[14]Ibid.

[15]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1500—1600,* 561.

[16]Ibid., *Latvijas vēsture 1600—1710,* 307—308; N. Ozoliņš, 33; *Jūrnieks,* nr. 6 (1939. g. jūn.), 240 (Lidija Bīriņa).

[17]N. Ozoliņš, 33.

[18]Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 37, 1946. g. 14. aug.; Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā,* 64, 91, 70; *Jūrnieks,* nr. 6 (1939), 240—41 (Lidija Bīriņa).

[19]Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā,* 65, 125—28 un *passim;* Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 37, 38, 1946. g. 14. un 21. aug.

[20]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1700,* 298.

[21]Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā,* 227, 252—88, 290—92.

[22]Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 38, 1946. g. 21. aug.

[23]Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600—1710,* 306—307; N. Ozoliņš, 31; Kapt. Arvalds M. Kalniņš, vēstule 1973. g. 6. feb.

[24] Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1710—1800*, 447—53; N. Ozoliņš, 31.

[25] N. Ozoliņš, 45.

[26] Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1710—1800*, 459—60, 498.

[27] Sams, 341.

[28] N. Ozoliņš, 46—48.

[29] *Jūrnieks*, nr. 6 (1930), 163.

[30] Kapt. Arvalds M. Kalniņš, vēstule 1972. g. 9. aug.

[31] *Austrums* (1885), 101 (Ādams Butuls).

[32] N. Ozoliņš, 49—50.

[33] Anderson, ,,Role of the Crimean War'', 45—46, 52; Anderson, ,,Crimean War in the Baltic Area'', 76—77, 82—83.

[34] *Inland*, nr. 3 (1856), kol. 44; Andersons, ,,Latviešu jūrnieki'', nr. 38, 1946. g. 21. aug.— šīs grāmatas autora vecvecmātes brālis no mātes puses ap 1850. gadu jūrnieka gaitās bijis Ugunszemē, Argentīnā.

[35] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 272; N. Ozoliņš, 51.

[36] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 272; N. Ozoliņš, 52—53, 59.

[37] N. Ozoliņš, 59; *Jūrniecības rakstu krājums, II (1889), 106, 108.*

[38] *Arājs* (Rīgā), 1884. g. 4. janv.; *L.E.*, I, 200; *Jūrnieks*, nr. 1 (1930), 33—34.

[39] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 272 (Kārlis Meinerts); *Jūrnieks*, nr. 1 (1932), 17—18; nr. 12 (1933), 266; nr. 8 (1934), 249—51; Kapt. Arvalds M. Kalniņš, vēstule 1972. g. 9. aug.

[40] *Jūrnieks*, nr. 8 (1934), 25 (Krišjānis Valdemārs).

[41] *Austrums* (1885), 5—6, 8; *Jūrniecības rakstu krājums*, II (1889), 104—105.

[42] *Austrums* (1885), 101; *Jūrniecības rakstu krājums*, II (1889), 128—45.

[43] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 278; *Kuģniecības gada grāmata, 1929*, 225—26; *Jūrnieks*, nr. 8 (1933), 266.

[44] *Amerikas Latvietis*, nr. 12 (1904); *Kuģniecības gada grāmata, 1928*, iii, 6; *1929*, 231, 234.

[45] *Memorandum on Latvia*, 19—20; *Amerikas Vēstnesis*, nr. 14 (1920. g. 15. jūl.); *Jūrnieks*, nr. 8 (1934), 254; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 39.

[46] *Amerikas Vēstnesis*, nr. 14 (1920. g. 15. jūl.).

[47] *Jūrnieks*, nr. 10 (1939), 459 (K. Meinerts).

[48] *Kuģniecības gada grāmata, 1929*, 21—22, 24.

[49] *L.E.*, II, 1809—12; Rutkis, *Latvijas ģeografija*, 160, 131, 296, 344, 613, 618, 620—21; Andersons, *Cross Road Country*, 120—28; *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 270; *Jūrnieks*, nr. 10 (1938), 458—50. Rīgas ostas izbūvētās piekrastes kopgarums bija 9610 m., Liepājas ostas—10575 m.

[50] Aizsilnieks, 225; *Jūrnieks*, nr. 10 (1938), 462.

[51] *Kuģniecības gada grāmata, 1929*, 56—63.

[52] *Jūrnieks*, nr. 2 (1936), 52; *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 271.

[53] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 275; *Jūrnieks*, nr. 10 (1938), 454—56; *Kuģniecības gada grāmata, 1929*, 47; *L.E.*, I, 972.

[54] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 275 (K. Meinerts).

[55] *Kuģniecības gada grāmata, 1928*, 131—37; *Jūrnieks*, nr. 1 (1929), 7; *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 277; Aizsilnieks, 548.

[56] *Jūrnieks*, nr. 1 (1938), 4—9 (Maksis Kalniņš); *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 274; *Jane's Fighting Ships, 1921*, 425.

[57] *Jūrnieks*, nr. 8 (1933), 267; *Amerikas Atbalss*, 1921. g. 7. apr.

[58] *Jūrnieks*, nr. 8 (1933), 266.

[59] Ibid., 267; nr. 1 (1938), 6; *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 274.

[60] Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā*, 340; *Jūrnieks*, nr. 6 (1933), 140; nr. 8 (1933), 266; Kapt. Arvalds M. Kalniņš, vēstule 1973. g. 6. feb.—Morgensterns savā mūžā uzbūvēja ap 60 buru kuģu.

[61] *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, nr. 21 (1924. g. 22. nov.); *V. V.*, nr. 261 (1924. g. 15. nov.); *Saeima*, 6. ses., 4. sēde, 132—39, 1924. g. 17. okt.; 429—30, 11. nov.; *II Saeima*, 5. ses., 4. sēde, 143—44, 147, 1927. g. 28. jūn.

[62] *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 274; *Jūrnieks*, nr. 1 (1929), 5—7; nr. 8 (1929), 209—11; Latvian Maritime History Archives.

[63] *Jūrnieks*, nr. 2 (1929), 54—55; nr. 6 (1929), 145—47; nr. 7 (1929), 179—80; nr. 8 (1929), 211—14; nr. 8 (1933), 267; nr. 10 (1938), 453—54.

[64] Ibid., nr. 8 (1933), 267; *Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados*, 275—76; *III Saeima*, 1. ses., 3. sēde, 54—57, 1928. g. 13. nov.; *L.E.*, I, 638—40; Brenneisen, 102, 106.

[65] *III Saeima*, 5. ses., 642; *Jūrnieks*, nr. 6 (1930), 167—68; nr. 7 (1930), 202—203; nr. 8 (1935), 266; nr. 10 (1938), 452.

[66] *III Saeima*, 5. ses., 663, 750—51; *Jūrnieks*, nr. 6 (1930), 168—69.

[67] *Jūrnieks*, nr. 3 (1931), 97, nr. 6/7 (1932), 174; nr. 8 (1934), 267—68; nr. 8 (1934), 254—58; Aizsilnieks, 547.

[68] *Jūrnieks*, nr. 12 (1929), 366; nr. 8/9 (1932), 198; nr. 10/11 (1932), 254.

[69] *Dzimtenes Balss*, nr. 47 (1411), 1974. g. 21. nov.; Andersons, *Senie kurzemnieki Amerikā*, 341, Cyril E. R. Alford, *The Island of Tobago* (Dorset: Longmans, Ltd., 1949), 91, 93.

[70] *Latvijas komunistiskās partijas vēstures apcerējumi*, II, 241; Šteimanis, 52—53.

[71] *IV Saeima*, 6. ses. 7. sēde, 250—58, 1933. g. 19. maijā (Oskars Gulbis).

[72] Ibid., 13. sēde, 495, 1933. g. 13. jūnijā (Jānis Annuss).

[73] Ibid., 26. sēde, 1053—58; 1933. g. 30. jūn.; 28. sēde, 1150—51, 4. jūlijā (Gustavs Mīlbergs); Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 75; *Latvijas PSR Vēsture*, III, 282.

[74] *IV Saeima*, 7. ses., 8. sēde, 420—23.

[75] *Jūrnieks*, nr. 9 (1933), 215; nr. 3 (1938), 455.

[76] Ibid., nr. 2 (1936), 35—36.

[77] Ibid., nr. 1 (1938), 7.

[78] Ibid., nr. 6 (1938), 286; nr. 8 (1938), 359. Prof. Arvēds Švābe presē atgādināja, ka Romas pāvests viduslaikos ar lāstu bija aizliedzis jūras kuģiem iebraukt Zemgales ostā, un *Laima* bija pirmais jūras kuģis, kas pēc šī lāsta izsludināšanas bija tur iebraucis.

[79] *Jūrnieks*, nr. 2 (1936), 40—42; nr. 7 (1936), 321—22; nr. 10 (1936), 437.

[80] Ibid., nr. 8 (1933), 268—69; nr. 1 (1938), 6—10; nr. 6 (1938), 286—87, nr. 10 (1938), 457.

[81]Bij. ministrs Alfrēds Valdmanis, vēstules 1963. g. 15. feb., 10. martā.

[82]*Jūrnieks,* nr. 10 (1938), 452—53.

[83]Ibid., 456, 437, nr. 1 (1938), 6—12; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika,* 183.

[84]*Jūrnieks,* nr. 1 (1938), 6—12; nr. 10 (1938), 452.

[85]Ibid., nr. 10 (1938), 451.

[86]Ibid., 454.

[87]Ibid., 457—58.

[88]Alfrēds Valdmanis, vēstules 1963. g. 15. feb., 10. martā; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika,* 172—73.

[89]*Atpūta,* nr. 739, 1938. g. 30. dec., 16; *Piektais gads,* 25; A. K., „Starp divām pasaulēm," *Laiks,* XXIV, nr. 12, 13, 14, 15, 16, 1972. g. 6., 12., 16., 19., 23. feb.

[90]Žagars, nr. 14, 15 (1228, 1229), 1971. g. 1., 8. apr.; *Jūrnieks,* nr. 9 (1938), 394; Alfrēds Valdmanis, vēstule 1963. g. 10. martā.

[91]P.R.O., F.O. 371—23606, N2235/602/59; Andersons, *Cross—Road Country,* 125, 122, 120—Latvijas kuģi pārvadāja apm. 45% kravas starp Latvijas ostām un ārzemēm, 21% pārvadāja angļu kuģos un pārējo kravu citu zemju—Vācijas, Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas, Igaunijas, Holandes, Grieķijas un ASV kuģos. 28% tirdzniecības kuģu Latvijas ostās ieradās no Anglijas, 25% no Vācijas.

[92]*Jūrnieks,* nr. 1 (1940), 1.

[93]*Latvian Economic Review,* nr. 2 (14) (1939), 27—28.

[94]Alfrēds Valdmanis, vēstules 1963. g. 15. feb., 10. martā; *Piektais gads,* 29, 100—101.

[95]P.R.O., F.O. 371—23606, N1121/602/59; *Piektais gads,* 29; *Jūrnieks,* nr. 7 (1939), 308—11.

[96]*L.E.,* II, 1737; *Hansa,* 1939; *Jūrnieks,* nr. 7 (1939), 311—12.

[97]*Jūrnieks,* nr. 1 (1940), 1—2.

[98]Ibid., 51.

[99]Ibid., 40, 50.

[100]Aizsilnieks, 787.

[101]*Latvian Economist,* 116, 119—20, 124—25; *Latvija 20 gados,* 173; Leits, *Buržuaziskās Latvijas economika,* 39, 102; Brenneisen, 102; *Latvija skaitļos,* 252, 256—57; *Ceturtais gads,* 11; *Latvija 10 gados,* 270; *Latvijas tirdzniecības flote, 1934,* 32; *1938,* 30; *1940,* 30; *V.V.,* nr. 41 (1939), *L.E.,* I, 640—41 (Edgars Andersons).

[102]Rutkis, *Latvijas ģeografija,*620—21; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika,* 39; *Jūrnieks,* nr. 9 (1938), 397; Nr. 7 (1936), 357.

[103]Alfrēds Valdmanis, vēstules 1963. g. 15. feb., 10. martā; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara,* 502.

[104]Latvian Maritime History Archives; *Latvian Information Bulletin* (Washington, D.C.), 1941. g. maijā, Nr. 47; *Dzimtenes Balss,* Nr. 9 (1321), 1973. g. 1. martā.

[105]Latvian Maritime History Archives; Kapt. Kārlis Kalacis, vēstule 1970. g. 8. nov.; *Borjba latiškogo naroda,* 130—31, 143—46.

Latvijas jūras tirdzniecības flote 1940. gada 1. janvārī

	Vārds	Tonnāža		Būves gads
		bruto	neto	
	Tvaikoņi:			
1.	*Abgara*	4422	2821	1911
2.	*Aija*	575	328	1920
3.	*Amata*	1132	696	1898
4.	*Andrejs Kalniņš*	3002	1726	1907
5.	*Arethusa*	496	195	1906
6.	*Arija*	3678	2338	1907
7.	*Astra*	3120	1808	1902
8.	*Atis Kronvalds*	1423	864	1900
9.	*Auseklis*	1309	720	1914
10.	*Ausma*	1905	1190	1903
11.	*Ausma*	1791	1121	1889
12.	*Banga* (pasaž.)	547	429	1871
13.	*Bārta*	2324	1451	1900
14.	*Bārtava*	768	461	1888
15.	*Biruta*	1823	1100	1907
16.	*Ciltvaira*	3779	2371	1905
17.	*Daugava*	1430	748	1891
18.	*Dole*	3811	2404	1912
19.	*Dzintarkrasts* (pas.)	108	44	1870
20.	*Elizabete*	2039	1265	1912
21.	*Everagra*	3702	2342	1911
22.	*Everalda*	3951	2452	1912
23.	*Everanna*	2880	1624	1903
24.	*Everards*	3705	2325	1910
25.	*Everasma*	3644	2260	1920
26.	*Everelsa*	4520	2713	1921
27.	*Everene*	4434	2785	1906
28.	*Everiga*	4648	2923	1914
29.	*Everita*	3251	1976	1917
30.	*Everoja*	4530	2878	1910
31.	*Everolanda*	3379	2090	1908
32.	*Everonika*	3743	2340	1906
33.	*Evertons*	4101	2537	1919
34.	*Gaida*	460	258	1885
35.	*Gaisma*	3077	1906	1900
36.	*Gauja*	1408	829	1899
37.	*Gundega*	3583	2256	1906
38.	*Hidrografs* (hidr. dien.)	299	34	1918
39.	*Ilga*	211	106	1907
40.	*Imanta*	1233	721	1903
41.	*Iris Faulbaums*	1675	970	1902
42.	*Jānis Faulbaums*	2944	1729	1907
43.	*Jaunjelgava*	1290	817	1898
44.	*Kaija*	244	137	1876
45.	*Kalpaks*	2190	1182	1914

46.	*Kandava*	1926	1153	1901
47.	*Kangars*	2722	1746	1903
48.	*Karl Kronenberg* (velk.)	70	-	1911
49.	*Katvaldis*	3206	1976	1907
50.	*Kaupo*	2905	1719	1905
51.	*Klints*	1250	772	1904
52.	*Konsuls P. Danenbergs*	2747	1744	1904
53.	*Krimulda*	1970	1150	1899
54.	*Krišjānis Valdemārs* (ledl.)	2750	1932	1925
55.	*Krīvs*	1340	822	1893
56.	*Kuldīga*	1978	1188	1908
57.	*Ķegums*	5525	3543	1911
58.	*Lāčplēsis* (ledlauzis)	253	-	1914
59.	*Latvis*	1318	798	1903
60.	*Lettonia*	4206	2572	1913
61.	*Mednis* (velk.)	84	21	1893
62.	*Miervaldis*	1236	719	1904
63.	*Mols*	117	40	1888
64.	*Neptuns* (pasaž.)	91	47	-
65.	*Ogre*	333	173	1918
66.	*Paula Faulbaums*	1855	1111	1908
67.	*Rāmava*	2141	1305	1900
68.	*Rasma*	3204	1875	1902
69.	*Rauna*	2349	1441	1899
70.	*Regent*	3280	1826	1903
71.	*Rīga*	1207	702	1914
72.	*Rolfs Faulbaums*	1813	1142	1912
73.	*Saule*	1207	722	1890
74.	*Sigulda*	1999	1260	1901
75.	*Sigurds Faulbaums*	3256	2011	1913
76.	*Skauts*	2136	1298	1897
77.	*Skrunda*	2414	1467	1918
78.	*Spīdola*	2833	1754	1905
79.	*Sports*	3283	1549	1909
80.	*Tālivaldis*	534	252	1912
81.	*Tautmīla*	3724	2325	1915
82.	*Tobago*	774	430	1900
83	*Turaida*	2388	1476	1900
84.	*Valdona*	3042	1903	1904
85.	*Velta*	2347	1382	1890
86.	*Venta*	1886	1152	1908
87.	*Vienība*	288	156	1884
88.	*Vizma*	2875	1788	1905
89.	*Vulcan*	175	79	1875

Motorkuģi:

90.	*Hercogs Jēkabs*	4117	2380	1926
91.	*Bru*	572	322	1919

Buru-Motorkuģi:

92.	*Bora*	37	28	1919
93.	*Elsa Croy*	295	231	1917
94.	*Jūrnieks*	143	116	1904
95.	*Laimgaita*	45	18	1937
96.	*Zvejnieks*	30	21	1932

Buru kuģi:

97.	*Elfriede*	148	127	1916
98.	*Grīva*	112	101	1929
99.	*Karniels*	140	125	1899
100.	*Mikus*	75	68	1922
101.	*Tamara*	70	61	1913
102.	*Teodors* (agr. *Theodor Herzl*)	204	181	1909
103.	*Vilnis*	172	153	1922

1940. gada 1. janvārī Latvijas jūras tirdzniecības flotē bija

89 tvaikoņi	ar 194.903	bruto	un	116.860	neto	reģ.	tonnām,
2 motorkuģi	4.689	”	”	2.702	”	”	”
5 buru motor-kuģi	550	”	”	298	”	”	”
7 buru kuģi	921	”	”	816	”	”	”
Kopā							
103 kuģi	**ar 201.063**	**bruto**	**un**	**120.676**	**neto**	**reģ.**	**tonnām.**

Kuģniecības mērvienības

RT — reģistrtonna — 100 kubikpēdu, tirdzniecības kuģu tilpuma mērs.

BRT — bruto tonnāža — aptveŗ kuģa slēgtās čaulas un zināmu virsklāju uzbūvju koptilpumu.

NRT — neto tilpība, raksturo telpu, kas ekspluatējama kravas pārvadāšanai, atskaitot no bruto tonnāžas mašīntelpas, degvielu tvertnes, noliktavas, personāla dzīvojamās telpas un dažkārt arī starpklāja tilpību.

DWT — celtspēja (kravnesība) 1016 kg tonnās — maksimālais tonnu skaits kravas, degvielu un citu smagumu veidā, kas kuģi nospiež ūdenī līdz noteiktai iespējami dziļākai iegrimei.

t — tonna — sk. DWT; metriskā tonna — 1000 kg (2204,62 mārciņu).

j.j. — jūras jūdze, jūrniecībā pieņemts gaŗuma mērs, kas līdzīgs ekvātora loka minūtei; internacionālā jūras jūdze — 1852 m (6076,1 pēdas).

m. — mezgls — vienība kuģa ātruma mērīšanai, 1 m. — 1 jūras jūdze stundā resp. 1,852 km.

m — metrs

mm — milimetrs

kal. — kalibrs, lielgabala vai cita šaujamā ieroča urbuma diametrs.

ZS — zirgu spēki (HP) — jaudas mērs mašīnām (attālums—masa—laiks) — 1 ZS — 550 pēdu—mārciņu— sekundē.

pēda — 0,3 metra

kubikpēda — 0,03 kubikmetra (m^3)

1) Rīgas osta 1930. gados.
The harbor of Riga in 1930's.
2) Tvaikonis *Latvis* Istanbulā (Konstantinopolē) Turcijā.
Steamer *Latvis* in Istanbul (Constantinople) in Turkey.

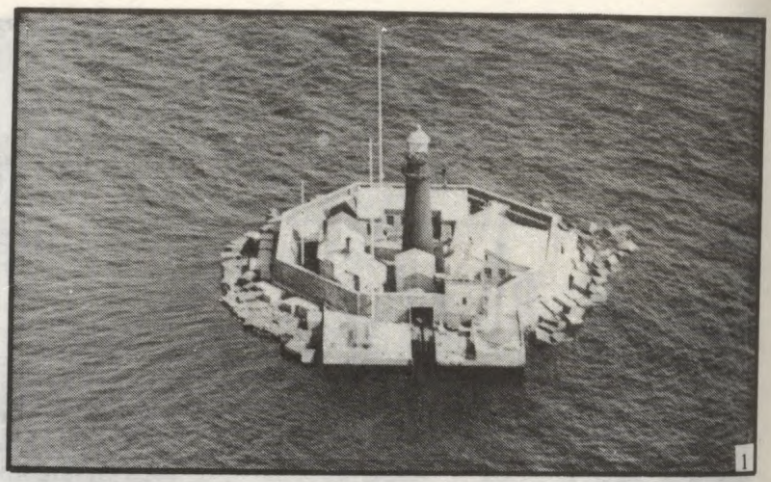

1) Kolkas raga bāka.
The beacon of Cape Kolka.
2) Liepājas osta ziemā 1930. gados.
The harbor of Liepāja in winter in 1930's.

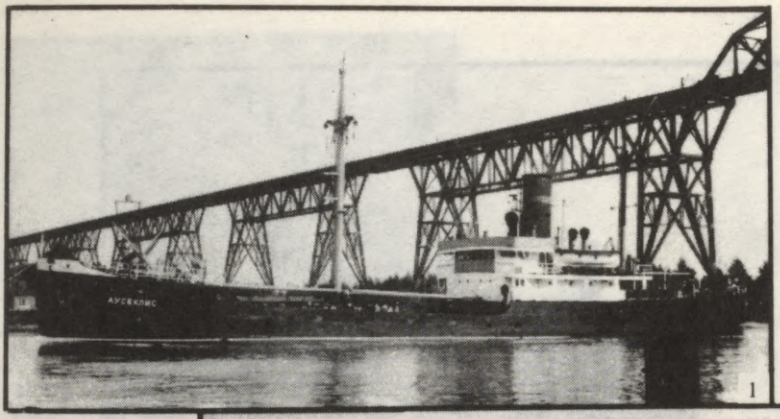

1

2

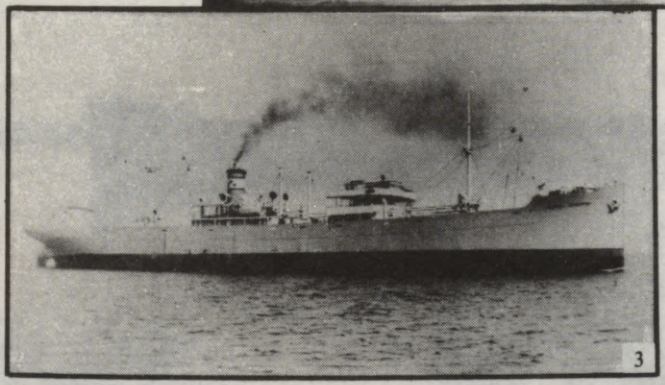

3

1) Tvaikonis *Auseklis*, kas bija paredzēts kā Latvijas paplašinātās zemūdeņu flotes bazes kuģis.
Steamer *Auseklis*, which was designated as a tender for the planned enlarged submarine fleet of Latvia.

2) Tvaikonis *Ķegums*, lielākais un pēdējais Latvijas tirdzniecības kuģis, kas vēl līdz 1948. g. brauca ar Latvijas karogu.
Steamer *Ķegums*, the biggest and last merchant vessel of Latvia, which until 1948 sailed under the Latvian flag.

3) Motorkuģis *Hercogs Jēkabs*, modernākais Latvijas tirdzniecības flotes kuģis, kas uzturēja regulāru satiksmi Latvijas—Amerikas līnijā.
Motorvessel *Hercogs Jēkabs*, the most modern unit in the mercantile fleet of Latvia, which maintained regular service on Latvia—America line.

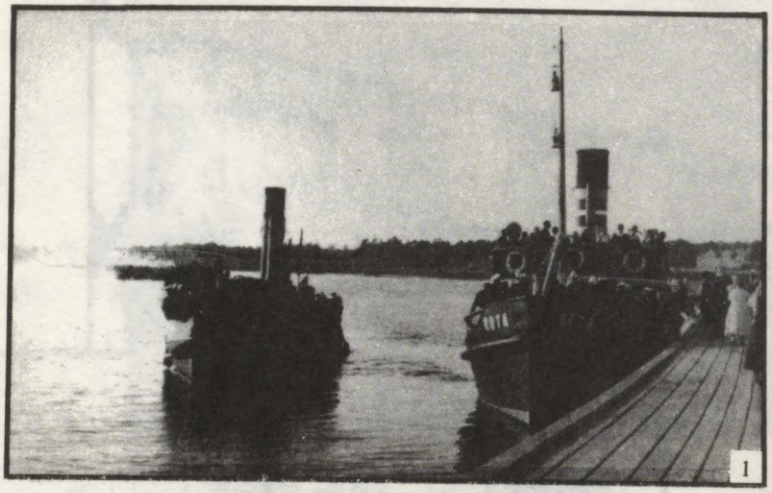

1) Glābšanas kuģis *Rota* Ventspils ostā.
Rescue vessel *Rota* in the harbor of Ventspils.

2) S.S. *Everasma*, ko 1942.g. 28. februārī iznīcināja ar torpēdām un artilerijas uguni itāliešu zemūdene *Da Vinci* (kapt. Luigi Longanesi Cattani).
S.S. *Everasma*, torpedoed and finished off by gunfire from the Italian submarine *Da Vinci* on February 29, 1942.

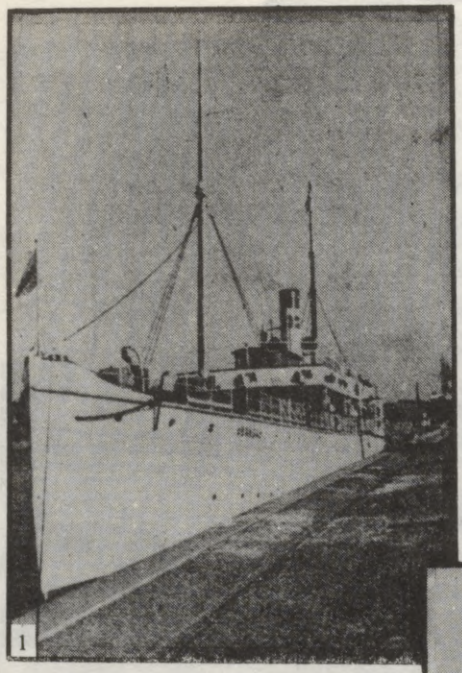

1) Tūristu tvaikonis *Banga*.
Tour ship *Banga*.
2) Latvijas tirdzniecības flotes kapteinis parādes uniformā.
(Rīgas ostas valdes priekšnieks kapt. Hermanis Pauls Keire).
Captain of the merchant marine of Latvia in dress uniform.
(Harbor Master of the port of Riga Capt. Hermanis Pauls Keire).

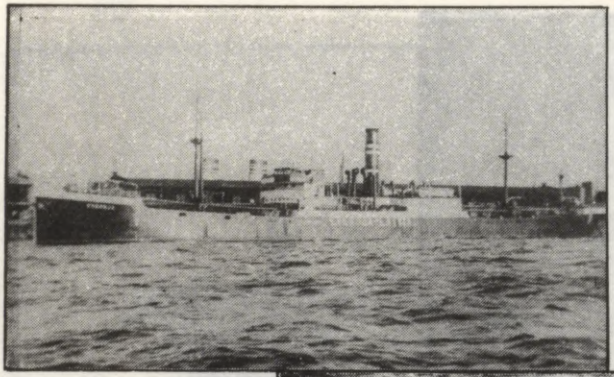

1

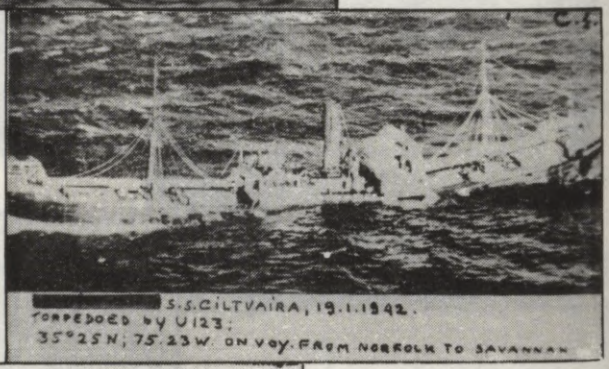

2.

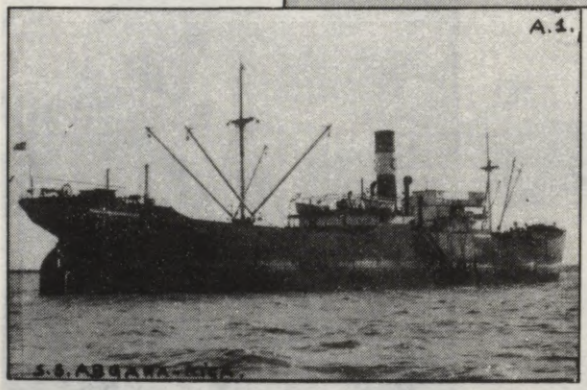

3

Latvijas tirdzniecības kuģi, kas gāja bojā II Pasaules karā Rietumu sabiedroto dienestā. Merchant ships of Latvia which perished during World War II in the service of Western Allies.

1) **S.S. *Everoja*, ko 1941.g. 3. novembrī nogremdēja vācu zemūdene *U-203*.**
S.S. *Everoja*, sunk by the German submarine *U-203*. (Capt. Rolf Mutzelburg).

2) **S.S. *Ciltvaira*, ko 1942.g. 19. janvārī nogremdēja vācu zemūdene *U-123*. (Kapt. R. Hardegen).**
S.S. *Ciltvaira*, sunk by the German submarine *U-123* on January 19, 1942.

3) **S.S. *Abgara*, ko 1942.g. 6. maijā nogremdēja vācu zemūdene *U-108* (Kapt. Klaus Schultz).**
S.S. *Abgara*, sunk by the German submarine *U-108* on May 6, 1942.

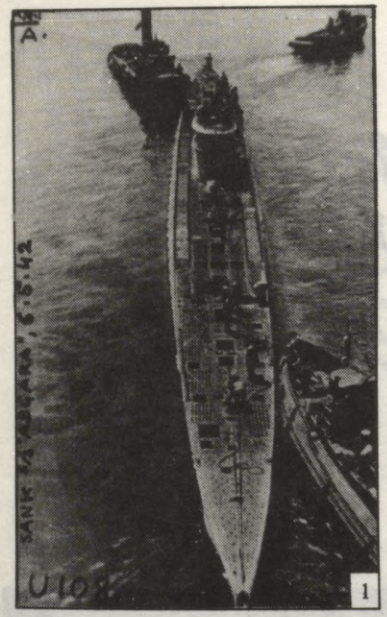

1

2

1) Vācu zemūdene *U-108*, kas nogremdēja *Abgaru*.
German submarine *U-108*, which sunk S.S. *Abgara*.

2) Daļa izglābtās *Katvalža* komandas 1942.g. 24. augustā. 3. rindā 5. — kapt. Ints Lejnieks.
Some rescued members of the crew of S.S. *Katvaldis*, 3rd row 4th from left — Capt. I. lejnieks.

1

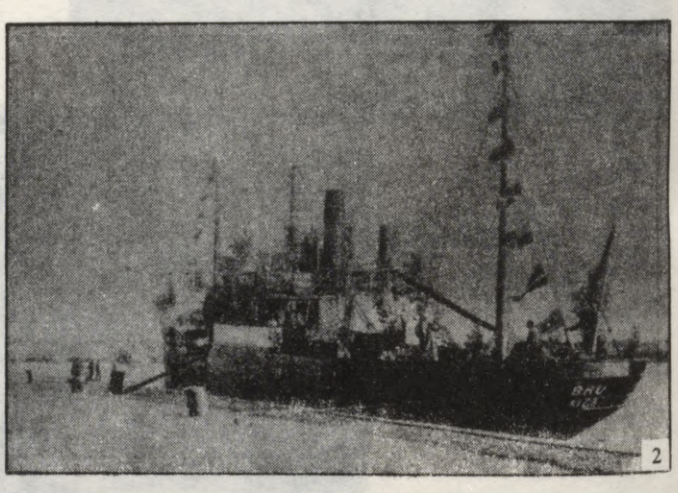

2

1) Latvijas tirdzniecības flotes virsnieku cepures nozīme — zelta enkurs uz sarkana fona zelta lapu ielokā un Latvijas krāsas.
Cockade of the officers of the merchant marine of Latvia.

2) Latviešu zvejas kuģis *Bru*, kas 1933. gadā sāka regulāru siļķu zveju Islandes ūdeņos.
Latvian fishing vessel *Bru*, which was regularly engaged in herring fishing in the waters of Iceland since 1933.

XVIII NODAĻA

BRUŅOTO SPĒKU APGĀDES PROBLĒMAS

Bruņoto spēku izmaksa

Pasaules kaŗā galīgi izpostītajai un izlaupītajai Latvijai nebija viegli uzturēt savus bruņotos spēkus, jo vajadzību bija bezgala daudz — bija jāuzbūvē valsts pārvaldes aparāts no pašiem pamatiem, jāatjauno saimniecība, jāatbalsta vairāk cietušie valsts iedzīvotāji (kritušo kaŗavīru ģimenes, kaŗā sakropļotie, bēgļu masas un kaŗa darbības vai iebrucēju postīšanas akcijās visu iedzīvi pazaudējušie), kuŗu skaits bija milzīgs, jāizveido pavisam jauna, visiem iedzīvotājiem pieejama izglītības sistēma un jānodrošina kultūras dzīves attīstība. Tas prasīja bezgala daudz līdzekļu un pilsoņu uzupurēšanos. Lielie agresīvie kaimiņi un jaunās agresīvās ideoloģijas spieda Latviju tomēr atlicināt iespējami prāvus līdzekļus no pieticīgajiem budžetiem bruņoto spēku un drošības iestāžu uzturēšanai. Sakarā ar mazo iedzīvotāju skaitu, lēno saimniecisko atdzimšanu un ļoti ierobežotajām saimnieciskajām bagātībām valstij lielu budžetu nevarēja būt.

Lēš, ka laikā no 1918.—1940. gadam Latvijas valdība bruņoto spēku uzturēšanai izdeva kopā pavisam 750.000.000 Ls, šinī summā neskaitot Atbrīvošanas kaŗa laikā radušos ārzemju parādus un bruņošanās vajadzībām speciāli atvēlētus līdzekļus. Neskaitot 1918./20. gadu posmu, kad kaŗaspēkam izdeva 40,1% valsts budžeta summu, miera laikā valsts aizsardzības vajadzībām no budžeta summām paredzēja caurmērā 25,2% (apmēram ceturto daļu budžeta) gadā. Vismazāk kaŗaspēka vajadzībām izdotas summas 1928/29. budžeta gadā (19,3%), visvairāk 1921/22. budžeta gadā (30,7%). Interesanti atzīmēt, ka demokratiskās Latvijas laikā aizsardzībai atvēlēja caurmērā vairāk summu (24%) nekā autoritārā režīma laikā (22%), kad jau nopietni bija jāsāk gatavoties valsts aizsardzībai. Tā kā autoritārais režīms pastāvēja pasaules augstās saimnieciskās konjunktūras laikā, tad atvēlētās summas aizsardzībai šajā laikā bija visumā līdzīgas īslaicīgās ,,kreiso'' valdību laikā atvēlētajām summām.

Iekšējai drošībai laikā no 1918.—1940. gadam izdeva kopsummā 164.868.000 Ls, caurmērā 5,4% valsts budžeta summu gadā. Demokratiskās Latvijas laikā iekšējai drošībai izdeva caurmērā 5% valsts budžeta summu gadā, bet Ulmaņa režīma laikā — 7%! Ulmaņa valdība acīm redzot vairāk rūpējās par režīma drošību nekā par valsts aizsardzību. Iekšējās aizsardzības summās bija ieskaitīti arī Robežsargu brigādes un Aizsargu organizācijas valsts budžeta summās ieskaitītie līdzekļi. Tieši valsts pēdējos gados stipri pieauga valdības atbalsts aizsargiem. Ārlietu resora uzturēšanai visā neatkarības laikā izdeva pavisam 45.000.000 Ls. Šīs summas bija liels latviešu tautas upuris un smaga cena Latvijas valsts neatkarības uzturēšanai, bet šeit jāatzīmē, ka pirms I Pasaules kaŗa Baltijas provinču un Polijas iemaksas valsts kasē lielā mērā uzturēja Krievijas imperijas diplomātisko korpusu un bruņotos spēkus. Lielākā daļa krievu un āziātu guberņu bija pārāk nabadzīgas, un daļa guberņu pat prasīja pastāvīgas valsts piemaksas.[1]

Lielo Latvijas valsts iekšējo pārmaiņu laikā Latvijas sociālisti, tāpat kā viņu biedri citās zemēs, bija lielā mērā kļuvuši savu dogmu upuri. 1934. gada martā sociāldemokratu deputāts Saeimā Bruno Kalniņš savā runā aicināja Latvijas valdību gatavoties aizsardzībai pret nacionālsociālistisko Vāciju un tajā pašā laikā pieprasīja arī Latvijas armijas budžeta samazināšanu, nesaskatot pretrunu starp šīm prasībām. Latvijas sociāldemokratu vairums vēl joprojām sekoja starptautiskās sociāldemokratu kustības pacifistiskajām tendencēm un cīnījās par visu zemju atbruņošanos.[2] Ulmaņa režīms savukārt bija visvairāk ieinteresēts valsts saimniecības stiprināšanā un attīstīšanā.

Sākoties straujai lielvalstu bruņošanās sacensībai pēdējos pirmskaŗa gados, arī plašām Latvijas iedzīvotāju aprindām kļuva skaidrs, ka Latvijai ir jābruņojas, lai pasargātu savu neatkarību un neitrālitāti. Bija arī skaidrs, ka valsts budžeta apmēros vien nebūs iespējams rast pietiekami daudz līdzekļu, tādēļ vēl demokratiskās Latvijas laikā Armijas stāba priekšnieka ģen. Aleksandra Kalēja ierosmē 1934. gada 20. janvārī nodibināja Kaŗa aviācijas fondu, kas guva lielu atsaucību iedzīvotājos. No 1934.—1939. gadam tauta šim fondam saziedoja pavisam 5.520.640 Ls. 1937. gadā vien šajā fondā ieplūda pavisam 2.363.000 Ls, kaut gan šajā summā laikam bija ieskaitīta arī daļa līdzekļu, ko Ulmaņa valdība bija saņēmusi par Spānijas republikāņu valdībai slepus pārdotiem Latvijas armijas veciem un pa lielākai daļai nederīgiem vai nepiemērotiem ieročiem. 1938. gada 21. augustā Aviācijas pulkam nodeva par fonda naudu iegūtus 30 (faktiski 29) modernus angļu *Gloster-Gladiator* tipa iznīcinātājus. 1939. gada 5. aprīlī fonda atlikušos līdzekļus nodeva jaunajam Valsts aizsardzības fondam.[3]

Augstās saimnieciskās konjunktūras laikā 1930. gadu otrā pusē valsts budžeti bija lielāki, un līdz ar to summas valsts aizsardzībai palielinājās automatiski, nepaceļot valsts aizsardzībai paredzētās kopsummas procentus budžetā. Ja 1934/35. gada budžetā redzam valsts aizsardzībai asignētus 29.623.000 Ls (20,1% budžeta kopsummas), tad 1937/38. gadā valsts aizsardzībai ir noteikti jau 41.434.000 Ls (23% kopsummas). Šajā gadā šai summai vēl jāpievieno 5.400.000 Ls no Kara aviācijas fonda un 4.300.000 Ls, kas bija ieņemti par Spānijai pārdotiem kara materiāliem. 1938/39. gada budžetā redzam jau 45.888.000 Ls (24,1% budžeta kopsummas, kas tuvojās jau demokratiskās Latvijas laika caurmēra aizsardzībai noteiktiem budžeta kopsummas procentiem), bet piešķirtā summa bija aptuveni līdzīga 1924/25., 1925/26. un 1926/27. budžetu gados piešķirtām summām.[4]

Lai iesaistītu iespējami plašākas valsts iedzīvotāju aprindas bruņošanās atbalstīšanā un nesamazinātu izdevumus citām vajadzībām, Latvijas valdība 1938. gada 31. martā nodibināja Valsts aizsardzības fondu. To pārzināja Finanču ministrijas Valsts saimniecības departaments, bet par līdzekļu izmantošanu lēma Ministru kabinets, sekojot Kara un Finanču ministriju ierosinājumiem. 1937/38. gadā valdība fondā iemaksāja 1.000.000 Ls. Fonds līdzekļus ieguva no valsts, nekustamas mantas īpašnieku, darba devēju, importieru un dzelzceļu iemaksām, fonda mantas ienākumiem un labprātīgiem ziedojumiem. Pilsētu un lauku nekustamās mantas īpašnieki pilsētās maksāja 5% no mantas nodokļa valsts daļas un uz laukiem 5% no nodokļu kopsummas, ārzemju importieri 1—2% no importēto preču vērtības, darba devēji 2% no izmaksāto algu kopsummas, dzelzceļi 5% no bruto ienākumiem par pasažieriem, pasažieru tarifu paaugstinot par 5%, un brīvbiļešu īpašniekiem maksājot 25 Ls no biļetes. 1939. gada novembrī fonds bija jau oficiāli savācis 2.500.000 Ls, bet faktiski līdz 1940. gada jūlijam tajā bija ieskaitīti 14.214.000 Ls.[5]

Šī fonda dēļ jau 1938/39. gada budžetā valsts aizsardzībai paredzēto summu 45.888.000 Ls varēja papildināt ar 9.400.000 Ls no Valsts aizsardzības fonda, tā pavairojot aizsardzībai piešķirto summu uz pavisam 55.288.000 Ls. 1939/40. gada kārtējā budžeta summai — 47.300.000 Ls pieskaitīja 11.000.000 Ls no Valsts aizsardzības fonda, tādā veidā aizsardzībai veltījot pavisam 58.300.000 Ls. 1940. gada 9 mēnešos Kara ministrijas ārkārtējā budžetā bija paredzēti 35.800.000 Ls (procentuāli augstākā valsts budžeta summa — 25,6%), kuŗai pieskaitīja 9.000.000 Ls no Valsts aizsardzības fonda, tādā veidā aizsardzībai veltījot pavisam 44.800.000 Ls. Vispār 1939/40. budžeta gada un 1940. gada pir-

majos 9 mēnešos kopā aizsardzībai bija pavisam noteikti 103.100.000 Ls, kam vēl jāpieskaita Speciālā aizsardzības fonda 20.000.000 Ls, kuŗus Latvija saņēma par Padomju Savienības kaŗaspēka uzturēšanu bazēs Latvijā, un ko Latvija izmantoja, pasūtinot kaŗa materiālus Padomju Savienībā. Kaŗa ministrija šajā laikā pieprasīja vēl 15.040.000 Ls speciālā papildus budžetā.

Lielāko daļu no šiem līdzekļiem izdeva, uzlabojot satiksmes ceļus, paplašinot kaŗa rūpniecību, uzbūvējot speciālas celtnes kaŗa vajadzībām, iepērkot rezerves pārtikas produktus, ietērpa piederumus, municiju u.t.t. Vajadzību bija sakrājies bezgala daudz. Diemžēl, šīs lielās summas neizmantoja un faktiski vairs arī nevarēja izmantot fundamentālām vajadzībām — aizsardzības līniju izbūvei, aviācijas, tanku un kaŗa flotes spēku pastiprināšanai, artilerijas modernizēšanai, prettanku un zenītartilerijas iegādei, municijas un degvielu krājumu plašākai papildināšanai. Bija cerības, ka normālos apstākļos, kaŗā neierauta, Latvijas armija būtu pārvērsta modernā, ar artileriju un tankiem labi apgādātā un trenētā, kustīgā mechanizētā trieciena spēkā, kas būtu viegli varējis operēt Latvijas telpā, bet cerības, diemžēl neīstenojās.[6]

Armijas apgādes organizācija

Atbrīvošanas kaŗa laikā sākumā latviešu kaŗaspēka apgādi kārtoja Apsardzības ministrijas Apgādes daļa un Iekšlietu ministrijas galvenā rekvizīcijas komisija. 1919. gada 17. februārī Apsardzības ministrs Jānis Zālītis apstiprināja operējošā kaŗaspēka apgādes plānu, kas centās izbeigt vācu Dzelzs divīzijas un zemes sargu patvarīgās rekvizīcijas. 1919. gada 25. aprīlī Igaunijā, Tērbatā, nodibināja Ziemeļlatvijas brigādes intendantūru, bet 10. jūlijā nodibināja arī Latvijas dienvidarmijas intendantūru.[7]

Visām latviešu kaŗaspēka daļām apvienojoties vienotā Latvijas armijā, 1919. gada 15. jūlijā radīja Armijas apgādības pārvaldi ar saimniecības, artilerijas, kaŗa satiksmes, technisko un finanču nodaļu. Jau jūlija beigās Latvijas dienvidarmijas intendantūras vietā radās Armijas saimniecības pārvalde, kas pakāpeniski pārņēma Apgādības pārvaldes funkcijas, kāpēc 1920. gada 15. novembrī šo pārvaldi vispār likvidēja.[8]

Latvijas bruņoto spēku izveidošanās notika ļoti smagos apstākļos. Trūka visnepieciešamāko apģērbu un ieroču. Atbrīvošanas kaŗā latviešu kaŗavīri bieži bija spiesti ierasties dienesta vietās skrandās un basām kājām. Apģērbus, apavus, kaŗavīru uzkabi un artilerijas aizjūgus pirka Anglijā un Amerikas Savienotajās Valstīs, no kurienes ieradās arī pār-

tika. Visus šos priekšmetus un lietas varēja ražot Latvijā, bet brīvības cīņu laikā nebija līdzekļu un iespēju. Bieži par ārzemju ļoti sliktas kvalitātes mantām bija dārgi jāsamaksā. Arī pēckara gados visvairāk uzmanības bija jāpievērš izpostītās zemes jaunuzbūvei. Armijas izveidošanai trūka līdzekļu, par kuŗiem bija nepārtraukti jākaulējas Saeimā un Ministru kabinetā. Sākuma gados Latvijas armijas karavīri bieži bija spiesti mitināties nepiemērotās telpās un, viņu ēdiens bija ļoti nabadzīgs. Ar laiku tomēr apstākļi ārkārtīgi uzlabojās.[9]

Lai karavīriem sagādātu saknājus un dārzājus un zirgiem elpi, Armijas saimniecības pārvalde un dažādas kaŗaspēka daļas sāka pašas ražot pārtikas produktus, auzas un sienu. Saimniecības pārvaldes apavu un apģērbu nodaļa sāka organizēt darbnīcas šo priekšmetu ražošanai. Seglinieku darbnīcas sāka ražot kaujtērpus, seglus, zirgu lietas un aizjūgus. Kalēju—Remontu darbnīcas izgatavoja ratus, ragavas, gultas, riteņus, spieķus, kancelejas galdus un laboja mašīnas un darba rīkus.[10]

1921. gada 1. aprīlī Armijas saimniecības pārvaldi pārdēvēja par Kaŗa saimniecības pārvaldi. Tā īsā laikā noorganizēja liela vēriena armijas apgādi ar labāku pārtiku, gan iepērkot pārtikas līdzekļus tieši no ražotājiem bez starpniecības, gan arī pa daļai ražojot to Kaŗa ministrijas lauku īpašumos. Latvijas armija lielā mērā kļuva pašapgādniece laikā, kad pārtiku iegūt bija vēl lielas grūtības. Vēl 1921. gadā pārvalde un kaŗaspēka daļas no 805 ha aŗamzemes ievāca 2.000 t kartupeļu, 618 t kāpostu, 459 t biešu, burkānu un kāļu, 216 t auzu, 28 t miežu, 16 t cigoriņu, 13 t sīpolu un 12 t rudzu, bet no 2100 ha pļavu un ganību ieguva 1907 t siena un 144 t zaļbarības un āboliņa.

1924. gada 29. jūlijā Kaŗa saimniecības pārvaldi pārdēvēja par Galveno intendantūras pārvaldi, kas darbojās līdz 1933. gada 1. maijam, kad to pievienoja Apgādes pārvaldei. Kaŗa saimniecības pārvalde iekārtoja maizes ceptuvi, dzirnavas un kafijas dedzinātavu, kas sāka ražot maizi, miltus, putraimus, grūbas, galetes, makaronus un kafiju. Jau 1919. gada 11. jūlijā radās Armijas saimniecības pārvaldes produktu noliktava, ko 1924. gada 18. jūlijā pārdēvēja par Intendantūras galveno pārtikas noliktavu, kas noorganizēja labības kalti, gaļas sālītavu un žāvētavu.[11]

Armijas apgādes darba racionālizēšanai Kaŗa ministrs 1933. gada 1. aprīlī likvidēja atsevišķās Kaŗa ministrijas centrālās iestādes — Galveno intendantūru, Bruņošanas, Kaŗa sanitāro, Kaŗa būvniecības un Budžetu un kreditu pārvaldes un apvienoja to funkcijas Apgādes pārvaldē, kas kļuva vienīgā armijas apgādātāja.[12]

Intendantūras mantu darbnīcas šajā pārvaldē ietilpa kā atsevišķa vienība ar plašām ietērpa, apavu, uzkabes, zirgu lietu, transporta lī-

dzekļu un citām nodaļām. Tās rīcībā bija arī plašas materiālu un gatavu mantu noliktavas. Darbnīcās nodarbināja 400—500 brīva līguma strādnieku, aroda meistaru, tehniķu un administrātīvā personāla darbinieku. Pirmais armijas intendants bija pulkv. (vēlāk ģen.) Roberts Dambītis. Pirmais darbnīcu priekšnieks bija pulkv. Gustavs Francis, vēlāk enerģiskais un darbīgais pulkv. Jūlijs Plesmanis.

Intendantūras I nodaļa gatavoja visāda veida ietērpus un speciālus apģērbus. Tā bija plaši automatizēta un mechanizēta un modernāka par līdzīgām iestādēm Vācijā un Polijā. Tā bija iekārtota masu produkcijai un vēlāk sāka strādāt arī citu iestāžu vajadzībām — gatavojot uniformas arī dzelzceļniekiem, pastniekiem un citiem valsts darbiniekiem.

II nodaļa ražoja apgādes priekšmetus. Tajā darbojās zirglietu, uzkabes un kaujtērpu, karogu gatavošanas, apavu piegriešanas un labošanas grupas. Šīs nodaļas darbinieki daudz ierosinājumu guva Vācijā.

III nodaļa gatavoja un remontēja armijas transporta ratus, lauku virtuves un to piederumus, izstrādāja un uzlaboja visu Intendantūras darbnīcu un noliktavu iekārtas un gādāja par mechanisko ierīču un elektromotoru darbību. Tai piederēja arī neliela misiņa lietuve un speciālas darbnīcas termiskai dzelzs priekšmetu alvošanai, autogēniskai un elektriskai metināšanai, niķelēšanai un misiņošanai.

Intendantūras darba laiks un produkcija bija moderni zinātniski normēta, racionālizēta un sistēmatizēta. Visas nodaļas savienoja speciāls šaursliežu dzelzceļš.[13]

Apgāde ar pārtiku Latvijas armijai nesagādāja nekādas problēmas. Kaŗavīru ēdināšanai īsā laikā visos garnizonos iekārtoja modernas virtuves, techniskās ierīces un aparātus uztura līdzekļu un trauku gatavošanai. Devu ziņā Latvijas armija bija II vietā pasaulē pēc Amerikas Savienoto Valstu armijas. Kaŗavīru dienas deva vasarā bija 4240 kalorijas, bet ziemā vēl vairāk. Kaloriju skaits atbilda smaga darba strādnieku devai. Pārtika pēdējos neatkarības gados bija ļoti laba un ar lielu dažādību. Dienā bija 134,9 gr olbaltumvielu, 88,9 gr tauku, 689,4 gr ogļūdeņražu, zināms daudzums vitamīnu un minerālvielu. Kaŗavīri saņēma 800 gr maizes, 300 gr gaļas un attiecīgos daudzumos citu pārtikas vielu. Kaŗavīru ēdienu kartē bija lielā izvēlē gaļas ēdieni, viras, piena maltītes, dārzaugu biezeņi, dārzaugļu — gaļas un zivju sacepumi, kartupeļu biezeņi un biezputras. Kaŗa laikam bija sagatavoti lieli krājumi labības, galerta un konservu krājumi.[14]

Arī kaŗavīru ietērpa un uzkabes jautājums bija lielā mērā atrisināts. Katram kaŗavīram bija kaujtērps, parastais apģērbs, siltais apģērbs,

speciāls apģērbs, apavi un veļa. No 6 atsevišķām daļām varēja kombinēt 6 dažāda tipa ietērpus — kaujas, sardžu, parādes, svinību, dienesta ierindā, dienesta ārrindā un ārpus dienesta vajadzībām. Uniformas bija labas kvalitātes. 1920. gadu sākumā jauna zīmējuma vienveidots formas tērps nomainīja Atbrīvošanas kara jauktās uniformas, bet 1930. gados to savukārt nomainīja jauns, ļoti glīts ietērps. Atskaitot aviātoru, autotanku dienesta un flotes karavīru formas tērpus, pārējie visi bija aizsargu (haki) krāsā. Jātnieku pulka virsniekiem bija pat atšķirīgs huzāru tērps — svinībām — tumši zilā krāsā, bet to lietoja reti. Par laba un glīta ietērpa sagādāšanu armijai ļoti rūpējās ģen. Balodis. Karavīra kaujtērpa svars ziemā bija 31 kg, vasarā 28 kg.[15]

Rezerves krājumu gan pietika tikai aktīvo cīņas vienību apgādei. Divīziju un armijas vienībām rezerves krājumos bija tikai zīmotnes un saulītes kokardes cepurēm. Arī apavu un veļas nepietika, kādēļ valsts prezidents Ulmanis jutās spiests brīdināt iedzīvotājus 1940. gada 10. februārī turēt katram gadījumam rezervē apavus, autus un veļu.[16]

Ģen. Balodis arī ļoti rūpējās, lai armijas un flotes vienības iegūtu jaunas, modernas kazarmas un dzīvokļus. Pēc 1934. gada apvērsuma armijas vajadzībām īsā laikā uzbūvēja ap 100 jaunu celtņu. Kazarmās ierīkoja bibliotēkas, kino un koncertu zāles. Vienībās notika priekšlasījumi, koncerti un kino izrādes.

Armijas vadība un valdība gādāja, lai Latvijas armija varētu iztikt ar Latvijas zirgiem. Plašos apmēros notika sugas zirgu audzēšana, un, karam sākoties, piemērotu zirgu armijas vajadzībām bija pietiekamā skaitā. Diemžēl šo karu izcīnīja nevis ar zirgu palīdzību, bet ar automobiļiem, traktoriem un tankiem.

Aktīvā dienestā iesauktie kareivji, matroži, dižkareivji un dižmatroži saņēma arī kabatas naudu, gan tikai 6—6,50 Ls mēnesī, bet instruktori 8—12 Ls. Dienesta laikā arī karavīru aprūpētie ģimenes locekļi saņēma kabatas naudu, apkures piederumus, brīvmaizi un brīvu veselības aprūpi kara sanitārās iestādēs un slimnīcās.[17]

Veselības aprūpe

Nodibinoties Latvijas armijai, izveidoja arī nepieciešamos sanitārā dienesta organus. Jau 1919. gada 19. jūlijā radīja Armijas sanitārdienesta priekšnieka posteni. Armijas sanitārai pārvaldei bija jāizveido kara ārstniecības iestāžu tīkls un jānokārto ārstniecības palīdzība karaspēka daļās. Armijas darbā iesaistījās vairāki piedzīvojumiem bagāti

ārsti, kas ļoti sekmēja dienesta izveidošanu. Vēl kaŗa laikā sanitārais dienests bija spiests iesaistīties arī plaša apmēra izsituma tīfa un asinssērgas epidēmiju apkaŗošanā. Kaŗam beidzoties, darbojās jau 5 kaŗa slimnīcas, 3 divīziju lazaretes, sanitārais vilciens, sanitārais transporta dienests, sanitārā noliktava un atsevišķo garnizonu pārsienamie punkti un ambulances, apmācīts medicīnas palīgpersonāls un nokārtota medikamentu un citu ārstniecības līdzekļu iegāde. Kaŗaspēka rīcībā bija 3500 gultu ievainotiem un slimiem kaŗavīriem.

1921. gada 1. aprīlī Armijas sanitāro pārvaldi likvidēja, to pārdēvējot par Kaŗa sanitāro pārvaldi un pakļaujot tieši kaŗa ministram. Tajā jau kopš 1920. gada bija medicīnas, farmācijas un veterinārā daļa. Miera laikā darbojās 3 kaŗa slimnīcas — Rīgā, Daugavpilī un Liepājā, un viena sanitārā noliktava. Miera apstākļos izstrādāja status un sagādāja rezerves līdzekļus veselai kaŗa slimnīcu, divīziju lazarešu, sanitāro auto transportu un vilcienu, chirurģisko, evakuācijas un priekšējo pārsienamo punktu virknei, atbilstoši Latvijas armijas kaŗa laika sastāvam. Miera laikā slimnīcās ārstēja arī brīva līguma darbiniekus un kaŗavīru ģimenes locekļus. Slimnīcās bija tajos laikos vismodernākās aparātūras. Kaŗa resors uzturēja arī Ķemeŗu un Cēsu sanatorijas, un Asaŗu un Mežciema kaŗavīru bērnu kolonijas.[18]

Tā kā Latvijas armija lielā mērā balstījās uz zirgu transportu, bija nepieciešama zirgu veterināri higiēniskā uzraudzība un slimo zirgu ārstēšana, tādēļ 1919. gada 19. jūlijā nodibināja Armijas veterināro pārvaldi, ko 1920. gada 2. novembrī pievienoja Armijas sanitārai pārvaldei. 1921. gada 15. janvārī nodibināja Armijas kaŗa veterināro slimnīcu, ko jau jūnijā pārņēma Latvijas Universitātes veterinārmedicīnas fakultātes klīnika, kas uzņēmās armijas slimo zirgu aprūpi.[19]

1936. gada 1. novembrī Sanitāro daļu atdalīja no 1933. gadā dibinātās Apgādes pārvaldes, nodibinot jaunu organu — Kaŗa sanitāro inspekciju. 1938. gada 1. oktobrī Apgādes pārvaldē likvidēja arī Farmācijas daļu, to pievienojot Kaŗa sanitārai inspekcijai kā Kaŗa sanitāro noliktavu. Tādā veidā visas sanitārās iestādes bija centrālizētas un pakļautas kaŗa sanitāram priekšniekam. Veterināro nozari 1936. gadā atdalīja no Kaŗa sanitārās nozares, pakļaujot to tieši armijas komandierim kā atsevišķu nozari kaŗa veterinārā inspektora vadībā. No 1919. —1938. gadam Kaŗa sanitāro pārvaldi vadīja ģen. Dr. Pēteris Sniķeris, bet Kaŗa sanitārās inspekcijas pēdējais priekšnieks bija ģen. Dr. Alberts Brambats. Kaŗa veterinārās inspekcijas priekšnieks bija pulkv. Dr. Kārlis Valdemārs Soste.[20]

Vietējie bruņošanās pasākumi

Tā kā Latvijā nebija vairumā vajadzīgo izejvielu, Latvijas bruņošanās rūpniecība bija gandrīz pilnīgi atkarīga no ārzemju izejvielu piegādes. Kaŗa laikā bija arī gandrīz pilnīgi iznīcināta Latvijas rūpniecība, ko tikai pamazām varēja atjaunot. Latvijas valdība arī uzskatīja lauksaimniecību par Latvijas saimniecības pamatu, kādēļ rūpniecības izveidošanai pievērsa mazāku uzmanību.

1919. gada 15. jūlijā Latvijas armijas virspavēlnieks nodibināja artilerijas un tehnisko daļu centrālos organus, kas savukārt tūdaļ izveidoja autocentru, ieroču un elektrotehniskās darbnīcas, tehnisko mantu, spridzināmo vielu un artilerijas noliktavas. Autocentrs kļuva baze Kaŗa mechaniskām darbnīcām, kuŗām 1920. gada decembrī pievienoja arī Armijas elektrotehnisko darbnīcu. Galvenā artilerijas ieroču darbnīca kļuva pamats Armijas mechaniskām darbnīcām. Pie Galvenās artilerijas noliktavas radās arī provizoriska artilerijas laboratorija.

No angļiem nopirktā un no pretiniekiem pārņemtā artilerija bija pa lielākai daļai ļoti sliktā stāvoklī. Daļai lielgabalu nebija tēmēšanas ierīču, citiem lielgabalu tipiem nebija municijas. Šauteņu bija 8 dažādu sistēmu, patšauteņu 6, ložmetēju 7, lielgabalu vismaz 14 tipu.

1922. gada sākumā Artilerijas pārvaldi un Tehnisko pārvaldi apvienoja vienā Bruņošanās pārvaldē, un visas apbruņojuma un tehnisko līdzekļu darbnīcas apvienoja Arsenālā. Pie artilerijas noliktavām patstāvīga palika vienīgi artilerijas laboratorija. Artilerijas noliktavas un laboratoriju apvienoja Galvenā artilerijas noliktavā. Bruņošanās pārvaldi 1933. gadā pievienoja Apgādes pārvaldei kā atsevišķu daļu.[21]

Lai gan Kaŗa ministrija jau agri miera apstākļos bija izstrādājusi armijas apbruņojuma plānu, Eiropā valdošā pacifistiskā ideoloģija tik ļoti ietekmēja Saeimu, ka kaŗa resoram piešķirtie līdzekļi nebija pietiekami plāna īstenošanai. Nepietiekamo līdzekļu dēļ izdevās reālizēt tikai nelielu plāna daļu. Panāca zināmu vienveidību armijas apbruņojumā, iegādājās nepieciešamākos kaŗakuģus un zināmu skaitu lidmašīnu un tanku un kaut cik modernizēja kaŗa rūpniecības iestāžu iekārtas, lai tās varētu izgatavot zināmus artilerijas municijas veidus un ieroču un tehnisko līdzekļu rezerves daļas, kā arī veikt lielākus remontus.

Civīlās rūpniecības un tirdzniecības sagatavošanai mobilizācijas gadījumam nebija darīts gandrīz nekas, kaut gan attiecīgu likumu izdeva 1925. gadā. Visās nozarēs bija vērojama pasīvitāte un līdzekļu trūkums. Saimnieciskās krizes laikā 1930/31. gadā piešķirtie līdzekļi tikko sedza kaŗaspēka uzturēšanas un apmācības izdevumus.[22]

1935. gadā Armijas stābā nodibināja Kaŗa saimniecības daļu, kuŗas uzdevums bija gādāt, lai Latvijas rūpniecība izveidotos saskaņā ar valsts aizsardzības interesēm. Daļas darbu ļoti atvieglo valdības pasāktā rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu pārkārtošana akciju sabiedrībās un kopās, kuŗās valsts piedalījās ar kapitāliem, tādā veidā iegūstot kontroles iespējas šajās iestādēs un uzņēmumos. Civīlā rūpniecība lielākos apmēros sāka ražot armijas apbruņojumam daudz vajadzīgu mantu, kuŗas agrāk ieveda tikai no ārzemēm. Stipri paplašināja, modernizēja un racionālizēja arī latviešu kaŗa rūpniecības iestādes. No 1934.—1939. gadam to iekārtas vērtība pieauga par 50% un veikto darbu vērtība par vairāk kā 100%.[23]

1936. gada 10. jūlijā valdība ar atsevišķu likumu nodrošināja plānveidīgu rūpniecības un amatniecības rēgulēšanu valsts apmērā. Kopš šī laika rūpniecības un amatniecības uzņēmumu darbībai bija nepieciešama speciāla Finanču ministrijas atļauja. Finanču ministrijai bija dotas tiesības nākt klajā ar zināmām prasībām par šo uzņēmumu vadību, tehnisko iekārtu un ražošanu. Saskaņā ar 1935. gada 3. oktobŗa un 1938. gada 17. janvāŗa likumiem valsts varēja zināmus uzņēmumus aizsardzības interesēs arī likvidēt vai pārņemt.[24]

Līdz 1928. gadam Latvija bija pilnīgi atkarīga no ārzemju municijas piegādes. 1928. gada 23. janvārī toreizējais kaŗa ministrs ģen. Rūdolfs Bangerskis parakstīja līgumu ar čechu firmu *Sellier & Bellot* par patronu fabrikas iekārtošanu Rīgā. 1937. gada 13. aprīlī šī fabrika pārgāja latviešu rūpnīcas *Vairogs* pārziņā. Fabrika strādāja 3 maiņās un spēja diennaktī sagatavot 3 uguns devas (U.D.) vienai divīzijai. Uguns deva ir zināmas vienības ieroču municijas caurmēra patēriņš vienā dienā normālos kaujas apstākļos. Bija skaidrs, ka kaŗa apstākļos šauteņu un ložmetēju municija būs tomēr jāpiegādā no ārzemēm. Padomju Savienībai uzbrūkot, bija cerība municijas piegādi nokārtot pāri Baltijas jūrai, bet Vācijai uzbrūkot — pa Ziemeļu jūru, Gētas kanāli un Melāra ezeru Zviedrijā. Jau projekta izstrādāšanas laikā 1936/37. gadā bija šaubas, vai Zviedrija atļaus Latvijas ieroču un municijas transportu caur savu territoriju. Vēl bija cerība transportu izkārtot pa Ziemeļu ledus jūru un no Petsamo pāri Somijai vai arī pa Balto jūru, Baltās jūras un Baltijas jūras kanāli caur Padomju Savienības territoriju.

Kājnieku un artilerijas municiju gatavoja arī Arsenālā. Tur ražoja arī tanku un ceļu mīnas, ložmetēju stobrus un izdarīja ieroču labošanas darbus. Arsenāls centās uzlabot lauku artilerijas sniedzamības spējas, sākot ražot jauna veida — torpēdveidīgus granātu ķermeņus. Tāpat iespēju robežās centās ražot to lielgabalu municiju, kas pasaules tirgos vairs nebija pieejama. Dažiem lielgabalu tipiem, piem. vienam bruņoto

vilcienu lielgabalu tipam, municijas vispār vairs nebija. Artilerijas laboratorijās savukārt pārpildīja lielgabalu granātas, kuŗu spridzināmās vielas bija nepieciešams apmainīt, lai nerastos eksplozijas.

Vairāki speciālisti apgādes jautājumos un stābu virsnieki liecina, ka šauteņu un automatisko ieroču municijas armijas krājumos pieticis tikai 2 nedēļu kaujām. Artilerijas municijas divīzijām pietika tikai 5 dienu sīvām kaujām, bet smagajai artilerijai un bruņotajiem vilcieniem vēl mazāk. Salīdzinājumam jāsaka, ka Somija bija sagatavojusi šauteņu un ložmetēju municijas krājumus 2 mēnešu kauju patēriņam, bet artilerijas municijas krājumus apm. 19—21 dienu pretestībai. Ar lielu ārzemju atbalstu Somija viena spēja pretoties agresīvai lielvalstij 3 mēnešus.[25]

Latvieši ir apveltīti ar praktisku prātu, labām novērošanas spējām un tehnisku izmaņu. Bieži neskoloti amatnieki veica brīnumus, tādēļ nav pārsteigums, ka 1925. gadā 4. Valmieras kājnieku pulka atslēdznieks Aleksandrs Brensons dusmās par sarežģītajām, neizturīgajām un pret apkārtni ļoti jūtīgajām angļu patšautenēm nolēma konstruēt pārāku patšauteni. Domāts, darīts. 9. jūlijā viņš sāka darbu, un 2. septembrī gatava bija jauna patšautene — vienkāršāka, izturīgāka, vieglāk apkalpojama, ar vienkāršām un ātri apmaināmām daļām un taisnām apstrādāšanas līnijām, kā arī mazāk jūtīga pret apkārtni kaujas apstākļos. Valsts prezidents Jānis Čakste Brensonu par jaunas patšautenes izgudrošanu 1926. gada 19. oktobrī paaugstināja par kaŗa ierēdni, un tas arī bija viss! Tikai II Pasaules kaŗam sākoties, sāka nopietni domāt par *Bren* sistēmas patšautenes masveida ražošanu.[26]

Par kuriozu jāatzīmē kādreizējā Latviešu un lietuviešu apvienības vadītāja Jāņa A. Liberta ar Vācijas sūtniecības starpniecību Vācijas bruņoto spēku vadībai 1933. gada 19. maijā piedāvātais izgudrojums — „nāves staru šautene". Par šo „nākotnes ieroci" sīkāk nekas nav zināms, bet vācu dokumenti liecina, ka 1933. gada 4. oktobrī Vācijas Kaŗa ministrija Liberta piedāvājumu noraidījusi.[27]

Ievērojama nozīme Latvijas bruņošanās rūpniecībā bija Liepājas kaŗa ostas darbnīcām, ko iekārtoja Krievijas kaŗa flotes vajadzībām no 1895.—1900. gadam. 1922. gadā tas kļuva autonoms Finanču ministrijas uzņēmums inž. Jāņa Ķerpes vadībā. Ķerpe uzņēmumu krietni modernizēja — iekārtoja modernas darbnīcas, elektrificēja dokus, izbūvēja stāvcepļus un 12 nodaļās remontēja un būvēja kuģus, pasažieŗu un preču vagonus, ceļa mašīnas, kopš 1934. gada arī lidmašīnas u.t.t. Darbnīcas aizņēma 450.000 m² platību. Tām bija arī sava spēkstacija un ūdensvadu centrāle, kā arī tieša satiksme ar Baltijas jūru pa 3,3 km

gaŗu, 130 m platu un 10 m dziļu kanāli. Peldošais doks varēja uzņemt līdz 1.200 t kuģus. Divi 200 m gaŗi un 56.000 m^3 tilpuma sausie doki toreiz bija lielākie Baltijas jūrā. Tajos laboja lielos okeana kuģus un lielos kaŗakuģus. Darbnīcas ražoja mīnas Latvijas, Polijas un Igaunijas kaŗa flotēm, kā arī 3 collu artilerijas granātas, kuŗas pildīja Liepājas artilerijas laboratorijā. Padomju Savienības vajadzībām uzbūvēja apm. 150 ledus vagonu. Darbnīcas uzbūvēja nepieciešamos vagonus arī Liepājas un Aizputes dzelzceļa līnijai un torņus Madonas un Kuldīgas radio stacijām. Lidmašīnu darbnīcā konstruēja un būvēja KOD 1, KOD 2, KOD 3 un KOD 4 limašīnu tipus, pēc kam lidmašīnu būvēšanu koncentrēja VEF rūpnīcā Rīgā.

Darbnīcās uzbūvēja arī apm. 50 *Caterpilar* tipa ceļa planieŗus. Dokos pārbaudīja un laboja Latvijas kaŗa flotes un Lietuvas flotes kuģus un no 1934.—40. gadam arī Polijas kaŗa flotes lielākās vienības — iznīcinātājus. Gadskārtējs viesis bija arī Somijas lielākais ledlauzis *Jääkarhu.* Atsevišķos gadījumos laboja arī angļu, dāņu un citu zemju kuģus, piem. lielo okeana pasažieŗu kuģi *Baltia.* KOD uzbūvēja arī vienu lielo motorlaivu Latvijas kaŗa flotes vajadzībām. Neatkarības pēdējos mēnešos tur plānoja būvēt modernus saldētavu kuģus Latvijas tirdzniecības flotei piensaimniecības produktu un tropisko augļu pārvadāšanai, bet plāni palika neīstenoti.

1933. gadā darbnīcām pievienoja arī Liepājas drāšu fabriku ar lielajām Martensa un Sīmensa krāsnīm, modernām mašīnām un darba ierīcēm. Tur 8 nodaļās ražoja dzelzi, tēraudu, stieples, naglas, važas, dzelzceļa sliedes, traktorus un lauksaimniecības mašīnas. KOD darbnīcas laboja ik gadus ap 50—70 kuģu. 1938. gada 2. jūlijā jauna akciju sabiedrība *Tosmare* pārņēma visus šos uzņēmumus un sāka plānus plaša apmēra lauksaimniecības mašīnu un kuģu būvei. *Tosmares* rīkotājs direktors bija inž. Arnolds Jansons. Rūpnīca nodarbināja 1.300—1.600 darbinieku. Vēl pirms Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā PSRS Baltijas kaŗa flote 1940. gada 21. jūlijā pārņēma *Tosmari* kā savu uzņēmumu. 1941.g. 30. jūnijā uzņēmumu savukārt pārņēma Vācijas kaŗa flote kā *Marineausrüstung- und Reparaturbetrieb vorm. Tosmare* vācu kontradmirāļa vadībā un nodarbināja 2.000 cilvēku, ieskaitot franču kaŗa gūstekņus. 1945. gada 8. maijā uzņēmums atkal nokļuva krievu rokās.

Ievērojama nozīme bija arī Valsts Elektrotechniskai Fabrikai (*VEF*), kas bija autonoms Latvijas valsts uzņēmums kopš 1932. gada. Fabrikas tālruņu nodaļa ražoja tālruņu aparātus Latvijai un tālruņu centrāles arī Lietuvai. Kābeļu nodaļa gatavoja kābeļus stiprās strāvas un tālruņu tīkla izbūvei, Mašīnu nodaļa gatavoja virpas, frēzējamās, urbja-

mās un citas darba mašīnas. Optiskā nodaļa ražoja toreiz mazākās foto kameras pasaulē — vēlāk un vēl tagad slavenās ,,spiegu'' kameras *Minox*, kuŗas tagad ražo arī Amerikas Savienotajās Valstīs. Finieŗu nodaļa gatavoja izcilas kvalitātes aviācijas saplākšņus. Radio nodaļas gatavotajiem radio aparātiem bija laba slava tālu pāri Latvijas robežām. Lieliskas kvalitātes bija arī *VEF* inž. Kārļa Irbīša vadībā būvētās lidmašīnas un optiskie un mērījamie instrumenti zemes un gaisa spēkiem. *VEF* bija ievērojams faktors Latvijas bruņošanās rūpniecībā un 1940. gadā bija izveidojis jau atsevišķu rūpnīcu kaŗa lidmašīnu — iznīcinātāju un apmācības lidmašīnu būvei. *VEF* galvenais direktors bija inž. Teodors Vītols.

Kaut gan *VEF* daudz strādāja Latvijas armijas labā, līdz II Pasaules kaŗam vēl joprojām nebija pietiekamā daudzumā sagatavoti telefona vadi. *VEF* būvēja arī speciālas radio sakaru aparātūras armijas vajadzībām, bet liktenīgajās dienās tās vēl nebija izsniegtas ierindas vienībām apmācībām. Latvijas armijas vēl nelietotos lielos radio aparātu krājumus pārņēma Sarkanā armija.

1936. gada 21. oktobrī Latvijas kreditbanka pārņēma savā īpašumā arī lielo *Feniksa* rūpnīcu, lai novērstu tās pāriešanu Latvijas tautsaimniecībai nevēlamu elementu rokās. Tā paša gada 15. decembrī uz *Feniksa* bazes radīja jaunu autonomu valsts uzņēmumu *Vairogs* ar 12,5 milj. Ls kapitālu. Jauno lieluzņēmumu pārņēma jau minētais inž. Dr. Jānis Ķerpe, kuŗu laika biedri raksturojuši kā ļoti intelliģentu personu ar asu prātu, skaidru skatu un dzēlīgu humoru. *Vairogs* būvēja dzelzceļa vagonus, kuģus, lauksaimniecības un citas mašīnas, tvaika katlus un montēja *Ford-Vairogs* pasažieŗu un kravas automobiļus. 1937. gada aprīļa vidū *Vairogs* pārņēma arī A. Oelrich Rīgas naftas un eļļas rūpnīcas akcijas. 1937. gada 3. maijā *Vairoga* direktoru padomes priekšsēdis Valdmanis paskaidroja, ka uzņēmumam paredzēts pārņemt vēl vairāk rūpnīcu un zemes gabalus, kuģu būvētavai un dokiem noderīgu zemi pie Podraga, Daugavgrīvas ziemas ostu, Rīgas biržas sabiedrības bagaru floti un citus īpašumus. Sadarbībā ar lielo amerikāņu *Forda* sabiedrību vēl tā paša gada rudenī *Vairogs* sāka producēt *Ford-Vairogs* smagos un vieglos automobiļus. Rūpnīca automobiļu montāžas darbiem bija iepirkusi arī lielos vairumos rezerves daļas. Pēc Jāņa Lejiņa informācijas *Vairogs* īsā laikā saražoja 2000 *Ford* tipa trīstonnīgos preču automobiļus. Sabiedrība paredzēja pārņemt arī cellulozes fabriku Ventspilī, būvēt jaunas dzelzceļa stacijas Rīgā un jaunu tiltu pār Daugavu pie Rīgas. Šos plānus īstenoja tikai pēc II Pasaules kaŗa. Sabiedrība paredzēja arī Latvijas un eventuāli arī Igaunijas un Lietuvas armiju

un flotes apgādi ar municiju un citām bruņotiem spēkiem nepieciešamām mantām. Lietuva bija ieinteresēta, bet projektu vairs nebija iespējams īstenot. 1938. gada 28. aprīlī valdība *Vairogam* uzdeva arī padziļināt Rīgas ostu.

Krievijas-Baltijas vagonu fabrikā atsevišķa nodaļa gatavoja rokas granātas. Tās ražoja arī Daugavpils dzelzceļu darbnīcās, kur īpaši būvēja un laboja dzelzceļu vagonus un lokomotives. Jelgavā paguva uzcelt fabriku slāpekļa ražošanai, bet vairākas nelielas fabrikas sāka ražot šaujamo pulveri.[28]

1939. gada oktobrī darbību uzsāka pirmais Ķeguma hidroelektriskās spēkstacijas agregāts, kam drīz pievienojās abi pārējie agregāti. Valsts pārņēma savā pārziņā arī Jelgavas, Tukuma, Braslas un Smiltenes elektriskās spēkstacijas. 1939. gadā elektrības iestāžu ražotās strāvas daudzums bija jau 175,8 kWh, bet 1940. gadā — 193,5 kWh.[29]

Klaušu un transporta līdzekļu mobilizāciju varēja izdarīt uz 1922. gada 17. marta likuma pamata. 1939. gada 3. maijā Latvijas valdība izdeva arī likumu par racionālizācijas fonda ražošanu. Kaŗa vajadzībām valsts civīlās iestādēs nodibināja militārus posteņus. 1939. gadā Pasta un telegrafa departamentā nodibināja mobilizācijas lietu pārziņa posteni. Aktīvā armijas virsnieka posteni maskēja ar „speciālu uzdevumu" ierēdņa nosaukumu. Arī Dzelzceļu virsvaldē līdzīgiem uzdevumiem darbojās sevišķu uzdevumu nodaļa ar 4 darbiniekiem aktīva dienesta virsnieka vadībā. Tāda bija arī Šoseju un zemesceļu departamentā.[30]

Degvielu problēma

Pirms II Pasaules kaŗa Latvijā vēl nebija atklāta nafta. Kaut gan Igaunijā bija bagātīgi degakmens krājumi, Latvijā tādu nebija. Atlika tikai malka, kūdra (781 milj. tonnu) un hidroenerģijas avoti (3,9 mljrd. kWh). Līdz 1939. gadam arī gandrīz visas elektriskās spēkstacijas vēl strādāja ar importētiem kurināmiem materiāliem. Visi Latvijas dzelzceļi, atskaitot šaursliežu dzelzceļus, izmantoja importētas ogles. Automobiļiem un motocikliem bija nepieciešams ārzemju benzīns. Kuģiem bija nepieciešamas ārzemju mašīnu eļļas un ogles. Lai pakļautu degvielu iegādi valsts kontrolei, 1937. gada 29. jūnijā Ministru kabinets apstiprināja statūtus jaunai akciju sabiedrībai *Degviela* minerāleļļu, naftas un vispār degvielu iegādei un ražošanai. 1939. gada 10. maijā *Degviela* kopā ar *Shell Oil Co.* uzbūvēja jaunas benzīna tvertnes benzīna rezervju uzglabāšanai Kaŗa ministrijas vajadzībām Cēsīs, Valmierā, Rūjienā, Valkā, Gulbenē, Madonā, Ērgļos, Skrīveros, Abrenē, Rēzeknē, Daugavpilī, Jēkabpilī, Jelgavā, Saldū, Stendē, Ventspilī un Tuku-

mā 2,2 milj. Ls vērtībā un 4.500 m^3 koptilpumā. *Degviela* pulkv. Artūra Dālberga vadībā pētīja arī mākslīgas degvielas iegūšanas iespējas, izmantojot kūdru.

Pēc bij. finanču ministra Alfrēda Valdmaņa liecības valdība bija sakrājusi nepieciešamākās jēlvielas apm. 2 gadu patēriņam, bet pēc citām liecībām benzīna un naftas krājumu rezervē bija pārlieku maz. Degvielu uzkrāšanai aviācijas, automobiļu un tanku vajadzībām Mīlgrāvī pie Rīgas būvēja lielu pret bumbām drošu cisternu, bet līdz krievu okupācijai to neizdevās nobeigt. II Pasaules kaŗa sākumā Norvēģijas valdība konfiscēja divus ar vaŗa rūdu piekrautus kuģus, kas no ASV bija ceļā uz Latviju, bet Zviedrijas valdība pārņēma kādu tankkuģi, kas bija ceļā ar lieliem degvielu krājumiem Latvijai. Jau kaŗa sākumā Latvijai bija jāparedz smagi pārbaudījumi un ātra esošo rezervju izsīkšana. Arī valdības uzspiestie ierobežojumi un iejaukšanās tikai uz laiku varēja apturēt rūpniecības ražošanas sašaurināšanos un bezdarbu. Izejvielu trūkums radīja krizi Latvijas rūpniecībā.[31]

Interesanta ir angļu slepeno avotu informācija par Baltijas valstu degvielu situāciju. Angļi raksta, ka Latvija normāli patērējusi gadā 30.000 t kerosīna (petrolejas) — (visas Baltijas valstis kopā 78.000 t), 20.000 t benzīna (visas trīs valstis kopā 41.000 t) un 7.000 t eļļas (visas 3 valstis kopā 34.000 t). 1938. gadā Latvija ievedusi 12.608 t jēleļļas (Igaunija 3.083 t, Lietuva neko), 16.847 t motoru spirta (Igaunija 5.435 t, Lietuva 5.170 t), 29.120 t kerosīna (Igaunija 21.331 t, Lietuva 23.461 t), 5.376 t gāzu un degeļļu (Igaunija 5.321 t, Lietuva 18.475 t) un 2.038 t smēreļļu (Igaunija 2.887 t, Lietuva 4.166 t), bez tam Lietuva ievedusi arī 1.057 t degakmens eļļu. Igaunija 1938. gadā producējusi 140.000 t degakmens. No šīs produkcijas varēja iegūt 107.800 t degeļļu un 15.200 t benzīna. Igaunija pati patērējusi 45.400 t degeļļu un 9.900 t benzīna, bet eksportējusi 64.400 t degeļļu un 5.300 t benzīna. 1939. gadā visas 3 Baltijas valstis kopā importējušas 156.385 t eļļas un tās produktu, producējušas (Igaunijā) 123.000 t, eksportējušas 62.300 t (Igaunija) un patērējušas 60.700 t producētās eļļas un 156.375 t importēto degvielu, kopā 217.075 t.

Līdz 1939. gada 1. novembrim Latvijā atradās vēl 3.000 t kerosīna, kas bija pietiekams krājums tikai 1 mēneša patēriņam, 5.200 t benzīna 6 mēnešu normālam patēriņam un 800 t eļļas 1 mēneša patēriņam. Igaunijā bija 1.400 t kerosīna 1 mēneša patēriņam, 250 t eļļas 1 mēneša patēriņam, bet Lietuvā 1.000 t kerosīna 2 nedēļu patēriņam, 300 t benzīna 6 nedēļu patēriņam, bet 300 t eļļas pietika tikai dažām nedēļām.

Šādā situācijā ārkārtīga nozīme bija Latvijas un Padomju Savienības jaunajam tirdzniecības līgumam. Padomju valdība solīja Latviju līdz

1940. gada beigām apgādāt ar 25.000 t kerosīna (visām Baltijas valstīm kopā 69.000 t), 9.000 t benzīna (visām Baltijas valstīm kopā 22.000 t) un 6.000 t eļļu (visām 3 Baltijas valstīm kopā 30.250 t). Latvija eksperimentēja arī ar spirta un benzīna maisījumu (latolu) kā degvielu. Spirtu ražoja Latvijā. Bez padomju degvielām Baltijas valstu stāvoklis būtu katastrofāls.[32]

Nocietinājumu problēma

Latvijā nevarēja būt nopietnu grūtību nocietinājumu joslu un aizsprostu iekārtošanai gar robežām un stratēģiski svarīgās vietās. Latvija ne tikai ražoja, bet arī lielos daudzumos eksportēja kokmateriālus un augstvērtīgu cementu. Nocietinājumu un aizsprostu vajadzībām bija nepieciešami tikai metalli no ārzemēm. Diemžēl, Latvijas neatkarības laikā gandrīz nekas netika darīts ne tikai nocietinājumu būvēšanā, bet pat plānošanā. No militārā viedokļa raugoties, tā bija neiedomājama paviršība vai pat noziedzība. Latvijas pierobežas apgabalos un visā Latvijā bija ļoti maz dabisko šķēršļu. Tādi bija jārada mākslīgi.

Armijas autoritāte fortifikācijas jautājumos pulkv. Irbe jau sen bija izstrādājis galvenos vilcienos plānus par Latvijas austrumu robežas nocietināšanu. Vispirms viņš plānoja izbūvēt betonētas automatisko ieroču un prettanku lielgabalu lizdas galvenajos kustību virzienos, vēlāk izbūvi turpinot platumā un dziļumā. Šī sistēma veidotu aizstāvēšanas operācijas mugurkaulu. Vispirms viņš un viņa palīgi izstrādāja lizdu novietojumu teorētisko shēmu. Pēc tās apstrādāšanas Armijas štāba Operātīvā nodaļa izlūkoja apvidu galvenajos virzienos austrumu pierobežā. Pulkv. Dr. Gustavs Grīnbergs liecina,ka viņam kopā ar 10. kājnieku pulka komandieri 1932. vai 1933. gadā uzdots izlūkot varbūtējas aizstāvēšanās pozicijas Dagdas rajonā starp turienes ezeriem. Abi pulkveži darbu paveica pāris dienās un izstrādāja plānus pāris bataljonu varbūtējām pozicijām. Plānus nosūtīja uz Rīgu, un tas arī bija viss.[33]

Jau 1921. gadā armijas inženieris pulkv. Irbe ierosināja arī plānu par ceļmalu apstādīšanu ar kokiem, kam būtu ne tikai aistētiska, bet arī militāra nozīme, jo tā traucētu ienaidnieku lidotājiem saskatīt mērķus — transporta līdzekļus, kas viegli varētu paslēpties šoseju malās. Šo pasākumu 1930. gadu beigās sāka īstenot citi ļaudis, kam ar kaŗa resoru nebija nekāda tieša sakara.[34]

Kad armijas vadība ar nocietinājumu un aizsprostu plāniem iepazīstināja kaŗa ministru ģen. Balodi un lūdza viņu plānu īstenošanai atvēlēt līdzekļus, Balodis projektu noraidīja ar motīvāciju, ka nocietinājumu būve tikai austrumu virzienā būtu izaicinājums Padomju Savienībai, jo absolūti nekas nebija darīts arī dienvidu frontes eventuālai aiz-

sardzībai. Operātīvā daļa tad izlūkoja apvidu arī dienvidu virzienā pret Vāciju. 1935. gada jūlijā kapt. T. Galdiņš *Militārā Apskatā* ievietoja brīdinājuma rakstu, ka nepieciešama tūlītēja nocietinājumu būves sākšana. Nocietinājumu sistēmas izveidošanai bija nepieciešami vairāki gadi. Atbildīgajiem komandieŗiem robežu apgabalos bija skaidrs, ka nocietinājumu līniju un aizsprostu trūkuma dēļ nebūs iespējams aizturēt pretinieku līdz mobilizācijas īstenošanai, bet bojā aizies arī tie pierobežu tuvumā novietotie pulki, kam bija jābūt mobilizēto spēku kodolam. 3. Latgales un 4. Zemgales divīzijas stābi gan bija jau izstrādājuši plānus nosprostu būvei kaŗa darbībai sākoties, un to rīcībā bija arī zināms daudzums spridzināmo vielu, ceļu un prettanku mīnu, bet krājumi bija pārlieku niecīgi.[35]

Latvijas robežu nenocietināšana uztraucą igauņus un intriģēja angļus, un droši vien iepriecināja krievus un vāciešus. 1936. gada oktobrī šo jautājumu izdiskutēja britu speciālisti. Viņi pieņēma, ka purvaini mežainā pierobežas josla, attiecīgi pastiprināta ar aizsprostiem un nocietinājumiem, apgrūtinātu krievu kaŗaspēka ieplūšanu Latvijā, kaut arī to bija viegli pievest pa trim dzelzceļa līnijām Latvijas pierobežai. Angļu militāristi arī atzina, ka Polijas pierobežas segtais un šķēršļotais apvidus ļoti apgrūtināja kaujas darbību. I Pasaules kaŗā krieviem tur izdevās vāciešus aizturēt gandrīz līdz kaŗa beigām. Latvijas valsts rīcībā esošie nelielie militārie spēki nenocietinātas pierobežas aizsardzību padarītu stipri problēmatisku.[36] Igaunijas armijas virspavēlniecība Latvijas kavēšanos izbūvēt nocietinājumus pierobežā uzskatīja par atklātu militārās savienības nodevību un šajā faktā saskatīja Latvijas valdības slepenu nodomu atdot Padomju Savienībai Latvijas austrumu daļu bez cīņas.

1938. gada 1. martā valdība piešķīra 500.000 Ls militārām būvēm, bet uzbūvēja tikai dažus betona bunkurus pie Gaujas ietekas jūrā un Vārnās pie Lielupes ietekas jūrā un dzelzceļa atzarojumu uz šo nocietinājumu joslu no Bolderājas.[37] Šie bunkuri bija paredzēti Rīgas aizsardzībai pret desantiem no jūras.

Pēc vācu un igauņu avotu informācijas ģen. Balodis it kā gribējis panākt nocietinājumu celšanu gar padomju robežām, bet šim nodomam pretojies ārlietu ministrs Munters, lai neradītu asumus ar Padomju Savienību. Vācieši un igauņi apgalvo, ka Balodis 1938. gada decembrī esot sasaucis augstāko virsnieku slepenu apspriedi domu izmaiņai par Muntera ārpolītiku. Apspriedē tomēr nekādi konkrēti lēmumi nav pieņemti. Tas bija ļoti raksturīgi Baloža rīkotām apspriedēm. Ja šī informācija ir pareiza, ģen. Balodi pārāk krasi nevar nosodīt par Latvi-

jas robežu un svarīgāko aizstāvēšanās centru nenocietināšanu, bet atbildība piedēvējama Munteram un Ulmanim.[38]

1939. gada 9. martā Latvijas valdība izdeva rīkojumu, kas atļāva tai atsavināt lauku nekustamus īpašumus 50 km joslā gar jūras krastu un valsts robežām. Tas vairāk skāra Vācijas intereses, jo rīkojumu tūdaļ iedzīvināja Liepājas flotes bazes tuvumā, atsavinot baltvācu īpašumus. Tas atbalsojās arī vācu presē.[39]

Kad Armijas stāba Operātīvās daļas darbinieki iepazīstināja ģen. Balodi ar plāniem nocietināt kā austrumu, tā dienvidu pierobežu, kaŗa ministrs šoreiz vairs atklāti ideju nenoraidīja, bet pretojās armijas vadības ierosinājumam nodot nocietinājumu būvi armijas inženierim un Sapieŗu pulkam, lai atkristu lieki izdevumi par darba spēku; kaŗavīri varētu gūt nepieciešamo pieredzi, un nocietinājumu atrašanās vietas paliktu slepenas. Ģen. Balodis pieprasīja, lai būvdarbus veic armijas Būvniecības daļa ar algotiem civīliem strādniekiem. Armijas vadība mēģināja atrast kādu kompromisu un ierosināja kaŗa ministram atļaut sapieŗiem būvēt nocietinājumus Būvniecības daļas techniskā pārraudzībā. Balodis uz šo ierosinājumu vispār neatbildēja. Laiks pagāja. Bija jau 1939. gada vēls rudens. Drīz Latvija bija spiesta ielaist savā territorijā padomju kaŗaspēku, un nocietinājumu celšana gar Latvijas austrumu pierobežu vairs nebija domājama.[40]

Pavisam pretēji rīkojās krievi. Padomju maršals Zacharovs savās atmiņās piemin, ka Latvijas un Padomju Savienības robeža Padomju Savienības rietumu pierobežā bijusi visvājāk nocietināta, kādēļ 1938. gadā padomju kaŗa iestādes sāka nocietināt robežas Ostrovas un Sebežas sektorā.[41] Pēc amerikāņu izlūku dienesta informācijas 1939. gada aprīlī sākās intensīvi padomju robežu nocietināšanas darbi gar Igaunijas un Latvijas robežām. Līdz jūnijam padomju iestādes bija gar Latvijas robežu izbūvējušas cieši robežām sekojošu līniju ar zināmiem pārtraukumiem, ar ložmetēju un lielgabalu pozicijām un nedaudzām ilggadējām būvēm. Nocietinājumu josla atradās Ostrovas—Krasnojes—Jaisitino—Osvejas un Ustjes rajonā. Nocietinājumu sistēmā bija ļoti asprātīgi izmantoti ezeri, upes un purvi. Jūnijā krievi sāka izbūvēt vēl otru nocietinājumu līniju gar Latvijas pierobežu.

Padomju nocietinājumi gar Igaunijas robežu bija sadalīti divos sektoros gar Peipusa un Pliskavas ezeru. Ziemeļu sektors balstījās īpaši uz Lugas upi, kas pati bija nopietns šķērslis, un pie Salas krustoja šo upi. No Salas līnija virzījās uz Peipusa ezera ziemeļaustrumu stūri. Jamburgas tuvumā bija izveidota īsa otrā aizsardzības līnija. Ezeru piekrastē aizsardzības līnija nebija izbūvēta, bet dienvidos no Pliskavas

ezera jauna aizsardzības līnija cieši sekoja Igaunijas robežai Latvijas robežas virzienā. Tai aizmugurē atradās vēl otra aizsardzības līnija.[42]

Vairāku kilometru dziļumā gar Baltijas valstu, Polijas un Rumānijas robežām padomju iestādes izvāca civiliedzīvotājus un robežu virzienā izbūvēja jaunus stratēģiskus ceļus, plašos rajonos nolīda mežus, uzbūvēja novērošanas torņus un iekārtoja pārtikas un degvielu noliktavas.[43]

Tajā pašā laikā ģen. Balodis norādīja dažādus iemeslus nocietinājumu izbūves aizkavēšanai gar Latvijas robežām. Komentējot situāciju, operātīvās daļas virsnieks Kārlis Augstkalns raksta: „Netika izrakta pat strēlnieku bedre — ne austrumu, ne dienvidu virzienā".[44] Robežsargu brigādes komandieris ģen. Ludvigs Bolšteins, kas bija pakļauts iekšlietu ministram, savā ierosmē mēģināja izbūvēt nelielus aizsprostus un izvietoja robežsargus un viņu ģimenes jaunās, betonētās, pret lodēm drošās celtnēs, kam bija jāaizstāj bunkuri.[45]

1939. gada ziemā ģen. Balodis izvadāja Padomju Savienības sūtni Ivanu Zotovu gar Latvijas austrumu robežu, lai viņš pats varētu pārliecināties, ka Latvijas armija pilnīgi uzticas Padomju Savienībai un pierobežā nebūvē nekādus aizsardzības līdzekļus.[46] Atlika tikai ideja par aizsardzības līnijas radīšanu valsts vidienē — Lubānas ezera purvu un klāņu joslās un mežu masīvos uz ziemeļiem un dienvidiem no šī rajona.[47]

1940. gada janvārī Būvniecības daļas Tehniskās nodaļas priekšnieks pulkv.-ltn. Voldemārs Saulīte uzdeva vecākajam kara inženierim kapt. Jānim Šmitam izprojektēt, konstruktīvi izveidot pret bumbām un artilerijas šāviņiem drošas dzelzs betona lizdas kājnieku automatiskiem ieročiem, ieskaitot prettanku lielgabalus, paskaidrojot, ka paredzēts izbūvēt nocietinājumu līniju Lubānas līdzenuma rietumu pusē, izmantojot šo līdzenumu par dabisku šķērsli. Nodaļas rīcībā bija zināmi materāli par Čechoslovakijas robežu nocietinājumiem, bet klinšu kalnos izbūvēto nocietinājumu paraugi nebija piemērojami nocietinājumu būvei Latvijas irdenajos zemes slāņos.

Šmits izmantoja 1938. gadā Anglijā publicētu grāmatu, kas aprakstīja pret bumbām drošas cilindrveidīgas apakšzemes dzelzs betona būves, kas miera laikā kalpotu angļu lielākajās pilsētās par automobiļu novietnēm, bet kara laikā par cilvēku patvertnēm. Drošību pret bumbām šajos projektos veicināja 3 būvelementi: 1) pašā virsū zināma biezuma dzelzs betona plāksne bumbas sprādziena radīšanai, 2) zem plāksnes zināma biezuma smilšu slānis, sprādziena spēka izklaidēšanai un 3) zem smilšu slāņa pati būve ar zināma biezuma dzelzs betona griestiem un sienām. No artilerijas inspektora stāba ieguva datus par artilerijas šāviņu caursišanas spējām. Dzelzs betona lizdas projektēja divē-

jāda tipa: vienstāvu un divstāvu, ar apakšējo stāvu kā apkalpes uzturēšanās telpu. Kamēr kapt. Šmits vēl veica projektēšanas darbus, kaŗā esošajā Somijā viesojās Būvniecības daļas priekšnieks pulkv. Artūrs Galindoms, kas mēģināja iegūt informāciju no somiem par viņu nocietinājumiem pret krieviem. Somi bija atturīgi, un viņu klintīs izbūvētie nocietinājumi arī nebija piemēroti Latvijas apstākļiem.

Tikai pēc tam, kad ģen. Berķis jau bija pārņēmis Kaŗa ministrijas vadību, Techniskās nodaļas priekšnieks paziņoja, ka piešķirti līdzekļi nocietinājumu būvei un pasūtināta stiegra dzelzs betonam. Drīz sekoja izšķirīgie notikumi, un Latvija palika nenocietināta.[48]

Smago ieroču iegādes problēmas.

Kā jau agrāk minēts, apmēram 90% rēgulārā Kaŗa ministrijas budžeta, apm. 20—30% no visa valsts budžeta, tikko sedza armijas tiešos uzturēšanas izdevumus. Valdība reti kad spēja atlicināt plašākus līdzekļus ārkārtīgi nepieciešamo smago ieroču (lielgabalu, tanku, lidmašīnu, kaŗakuģu) iegādei.

1921. gadā Ministru kabinets atvēlēja vienreizēju summu — 100.000 rbļ. — angļu lielgabalu un kājnieku ieroču iegādei. Tas radīja zināmas iespējas vienveidot ieroču sistēmas. Armijas sākuma posmā bija visdažādāko sistēmu un tipu ieroči — krievu, vācu, japāņu, franču, angļu u.t.t. Angļi zināmās bijušās frontes joslās pārdeva lietotas kaŗa mantas par pazeminātu cenu. 1922. gada sākumā latviešu pārstāvji ieradās Galipolē, Turcijā, kur dažādos sektoros bija savāktas kaŗa mantas juku jukām. Varbūtējie pircēji varēja iepazīties ar sektoru saturu un piedalīties vairāksolīšanā. Latviešu pārstāvji šeit iegādājās lielāku skaitu lietotu lielgabalu un haubiču, šautenes un karabīnus. Bija jāpaņem arī citas attiecīgajos kvadrātos pamestās kaŗa mantas — mugursomas u.t.t., pat 5 vagonus ar prezervātīviem, kas latviešu kaŗavīru ,,bruņojumā" pavisam nebija paredzēti, jo puritāniskajā Latvijas armijā nebija paredzēta kaŗavīru attiecību rēgulēšana ar sievietēm. Iegūtā artilerija bija domāta kā pagaidu bruņojums līdz tam laikam, kad varēs iegādāties jaunākus, labākus modeļus. Diemžēl, šī artilerija tomēr palika Latvijas artilerijas standartapbruņojums līdz pat Latvijas pēdējām dienām.[49]

Liels upuris bija 1924. gada 11. martā pieņemtā Latvijas kaŗa flotes īstermiņa būvprogramma 10 milj. Ls vērtībā. Kaŗakuģus pasūtināja Francijā, kuŗas noteikumi bija izdevīgāki nekā angļu noteikumi. Angļus 1924. gada 7. novembrī Latvijas sūtniecība mierināja ar norādījumu, ka Latvijas valdība nolēmusi armiju apgādāt ar angļu ieročiem.[50]

Rietumu lielvalstis mazajām valstīm centās pārdot ne tikai novecojušus, bet arī lietotus un bojātus ieročus. Mazās valstis bieži arī nespēja nopirkt jaunus ieročus. Labākos ieročus rietumu lielvalstis baidījās pārdot Baltijas valstīm, sagaidot, ka šie ieroči varētu nokļūt Padomju Savienības rokās, padomju karaspēkam šīs valstis pēkšņi okupējot. Tā kā Lielbritanija bija galvenā Latvijas preču noņēmēja, tā Latvijas valdībai lika manīt, ka iepirkumi lielā mērā būs atkarīgi no preču, ieskaitot ieroču, pasūtinājumiem angļu firmās. 1925. un 1928. gadā Latvijas valdība lielākā skaitā iepirka kājnieku ieročus Anglijā, ieskaitot 2.000 *Lewis* tipa patšautenes. Ieročus pirka arī Čechoslovakijā, Beļģijā, Francijā, Somijā un Italijā. Ieroču izvēli un iepirkšanu negātīvi ietekmēja ārvalstu intrigas, bruņošanās rūpnieku panāmas un šantāžas un dažkārt arī korrupcija un kukuļu ņemšana, kur bija iejauktas atbildīgas Kara ministrijas un armijas vadības personas. Sevišķi nepatīkams stāvoklis radās Aviācijas pulka apgādē ar lidmašīnām, kas jau minēts kādā iepriekšējā nodaļā.[51]

Dažreiz notika arī ieroču apmaiņas. Tā kā latviešu 4. Zemgales divīzija bija apgādāta ar franču artileriju, Latvijas armija to iemainīja pret Polijas armijas rīcībā esošiem angļu lielgabaliem. Abas valstis tā panāca zināmu artilerijas vienveidošanu, bet jāatzīmē tomēr, ka franču lielgabali bija pārāki par angļu lielgabaliem. Lietuva, Latvija un Igaunija apmainījās ar zināmiem kājnieku ieroču tipiem, tā panākot lielāku vienveidību šajās ieroču šķirās.[52]

Notika arī citādas transakcijas. Latvijas valdība centās izmantot Spānijas pilsoņu karu, lai ar starptautisko bruņošanās firmu starpniecību abām karojošām pusēm pārdotu galīgi novecojušās krasta artilerijas baterijas, bez municijas palikušus vācu mīnumetējus un citas nederīgas kara mantas un iegūtu līdzekļus modernu kara materiālu iegādei. Tas notika ar Anglijas ziņu. Arī vācu izlūkdienestam nepalika nepamanīts, ka ar latviešu Baumaņa rēderejas starpniecību 1.800 t kuģis *Vincentia* zem grieķu karoga no Ļeņingradas caur Dāniju ieradās Daugavgrīvā, kur 1936. gada 14. oktobrī latviešu sapieri tajā ielādēja lielgabalus, mīnu metējus un municiju, pēc kam kuģis maldināšanas nolūkos devās tālāk uz Dancigu un Karaļaučiem, un pēc tam uz beļģu un franču ostām. 1936. gada 31. oktobrī triju Kurzemes zvejniekciemu ļaudis bija iesaistīti municijas iekraušanas darbos kādā citā kuģī. Municija bija ieradusies vilcienos no Ļeņingradas. Republikāniskajā Spānijā Latvijas valdības starpnieks bija nesen no Latvijas izraidītais pulkv. (tad jau Spānijas armijas ģenerālis) Voldemārs Ozols.

Padomju aģentiem savukārt nepalika nepamanīts, ka 1937. gada februārī vācu kuģis *Rhein* Daugavgrīvā uzņēma 35 lielgabalus un 2.000

tonnas dažādu kara materiālu fašistiskai Spānijai. 1938. gada 11. oktobrī uz Spāniju kādā neizskaidrotā braucienā devās armijas stāba sevišķu uzdevumu virsnieks pulkv. Mārtiņš Jeske.[53] Latvija arī bija mazliet mācījusies operēt starptautiskajā ieroču tirgū savās interesēs.

Kā to liecina bij. ministrs Alfrēds Bērziņš un kapt. Visvaldis Matuzels, Rīgā bija nodibinājusies akciju sabiedrība *Sils*, kuras mērķis bija tirgošanās ar dažādiem bruņošanās piederumiem starptautiskā plāksnē. Firma it kā Latvijas vajadzībām uzpirka Beļģijā 500 t spridzināmo vielu, Polijā 5 milj. kaujas patronu un ieročus arī Čechoslovakijas Škodas rūpnīcā. Polijas un Čechoslovakijas kara mantas neveda vis uz Rīgu, bet Gdiņā uzlādēja kuģos, kas devās nezināmā virzienā. Par to bija uztraukusies Polijas valdība. Tā kā sabiedrību vadīja ģen. Baloža tuvs draugs, Kara ministrijā apstākļus noskaidrojošo Polijas militāro atašeju uzņēma ļoti vēsi. Viņš tad ar ģen. Kļaviņa, kapt. Matuzeļa un Kreditbankas direktora Andreja Bērziņa starpniecību centās situāciju noskaidrot tieši ar paša ministru prezidenta atbalstu. Rezultātā no dienesta atvaļināja 1938. gadā Apgādes pārvaldes priekšnieka palīgu ģen. Pēteri Skrapci, kas bija rīkojies kara ministra uzdevumā.[54]

Kā jau agrāk redzējām, par iegūto naudu Latvijas valdība varēja iepirkt modernas kara lidmašīnas Anglijā un Beļģijā, iegādāties zināmu daudzumu ieroču Čechoslovakijā un Zviedrijā, un nolīdzināt atlikušos kara parādus Francijā.

Vajadzību tomēr bija bezgala daudz, un Kara ministrija ieroču pasūtinājumus sāka izdarīt 1937. gada vidū un 1938. gadā, kad ieročus vairs neviena valsts negribēja pārdot, domājot vispirms par savām un savu tiešo sabiedroto interesēm varbūtējā bruņoto spēku konfrontācijā.

Kara ministrijas sekretārs pulkv. Pēteris Kaņeps agrāko Latvijas valdības pasīvitāti bruņošanās jautājumos pa daļai izskaidro sekojoši:

> 1935. gadā Hitlers uzsāka akciju, kas ievadīja Vācijas atraisīšanos no Versaļas miera līguma saistībām. Sabiedrotie izrādījās nespējīgi aktīvi un efektīvi reaģēt un pārtraukt patvarīgo līgumu laušanu, kaut gan Hitlera rokās toreiz nebija nekāda militāri nozīmīga spēka. Pie mums sprieda, ka pretakcija izpalikusi aiz Anglijas pasīvitātes, jo tai, sekojot savas dominācijas politikas principiem, nepatika Francijas politiskā svara pieaugšana Eiropā. Sprieda arī, ka Anglija gribot ataudzēt vācu ērgļa izplūkātos spārnus, lai tas varētu sākt lidojumu uz Krieviju. Šeit slēpās liktenīgi izšķirīgs pagrieziens Eiropas politikā, kas pavēra ceļu turpmāko notikumu attīstībai, ko vairs nevarēja atvairīt ar Čemberlena lietus sargu vicināšanu, un kas beigās noveda pie Ribentropa un Molotova līguma un II Pasaules kara.[55]

Mēs lasām angļu dokumentos, ka 1936. gadā viņi nebija sevišķi ieinteresēti pārdot Latvijai lielu skaitu vismodernāko prettanku lielgabalu. Ja Baltijas valstis pēc Lietuvas ierosinājuma būtu nolīgušas militāru aliansi, situācija būtu bijusi citāda. Tas, diemžēl, nenotika, un ieročus briti Latvijai vien nepārdeva.[56]

Kad 1937. gadā latvieši Anglijā centās izmainīt 48 angļu 18 mārc. lielgabalus pret jaunākiem modeļiem, angļi paziņoja, ka lielgabalus gan varētu dabūt, bet būtu grūti tiem apgādāt municiju. Pieprasītās modernās 4,5" haubices viņi Latvijai nevarētu piegādāt vēl vairākus gadus, un 75 mm zenītartilerijas lielgabalus pašreizējā situācijā vispār nevarētu pārdot, un pat prettanku šautenes nevarētu pārdot pirms 1939. gada.[57]

Šādā situācijā artilerijas inspektors ģen. Artūrs Dannebergs ieteica visu kalibru artileriju un zenītartileriju pasūtināt Zviedrijas *Bofors* bruņošanās rūpnīcā. Šos lielgabalus viņš atzina par labākas kvalitātes ražojumu, ar lielāku trāpījumu garantiju, labāku navigācijas instrumentu ierīci un nesalīdzināmi lētākus par angļu daudz sliktākas kvalitātes lielgabaliem. Kamēr uz angļu piegādi būtu ļoti ilgi jāgaida, zviedri solīja pasūtinājumu īstenot tūlīt. Pēc pulkveža Jāņa Ceplīša informācijas ārlietu ministrs Munters ministru prezidentam Ulmanim pateicis: „Ģen. Danneberga priekšlikums ir kaitīgs Latvijas ārpolītikai." Ar to arī ierosinājums bija noraidīts. Ja tas atbilst patiesībai, Munters ir centies paturēt labas attieksmes ar Angliju.[58] Te gan jāpiemin, ka gadu vēlāk Zviedrija vairs nevēlējās Latvijai pārdot nekādus ieročus savas ārpolītikas interesēs, lai uz zviedru zemi nekristu „ēna" par sakariem ar šķietami iznīcībai padotu valsti.

Vairāki latviešu augstākie virsnieki, ieskaitot ilggadējo Kara ministrijas sekretāru pulkv. Pēteri Kaņepu un Kara skolas priekšnieku pulkv. Artūru Krīpenu, kā arī divi Ulmaņa ministru kabineta locekļi — Alfrēds Bērziņš un Alfrēds Valdmanis, neatkarīgi viens no otra bruņošanās nosebošanā vaino lielā mērā Kara ministra ģen. Jāņa Baloža gausumu un pārliecīgo optimismu starptautisko notikumu vērtējumā. Viņš neesot varējis arī saprast milzīgās pārmaiņas, kas 20 gados bija notikušas kara stratēģijā, taktikā un technikā. Viņš neesot ticējis, ka pasaules karš būs nenovēršams, un paļāvies uz eventuāliem sabiedrotajiem visļaunākā gadījumā. Kad kabinetā viņam prasīts par ieroču pasūtinājumiem, viņa atbilde bijusi: „Lielgabali nav papirosu kārbiņas, ko var nopirkt uz ielu stūrīem." Necenšoties Balodi sevišķi aizstāvēt, šeit būtu tomēr jāatzīmē, ka Latvija sāka bruņošanos tad pat, kad lielākā daļa citu valstu sāka nopietni bruņoties. Bruņošanās rūpniecība nebija sagatavota masu produkcijai. Konkurence kara materiālu

iegūšanā bija ļoti liela, un katras valsts bruņošanās rūpniecība vispirms centās apkalpot vietējos bruņotos spēkus. Modernos ieročus ārvalstīm vairs nepārdeva. Pirms kaŗa Latvijas valdība Anglijā bija deponējusi £1.000.000 ieroču iegādei, bet nauda palika neizlietota. Šī summa vismaz pieļāva Latvijas sūtniecībai Lielbritanijā pārdzīvot kaŗa laiku.

Pēc tā laika finanču un rūpniecības ministra Valdmaņa informācijas Ministru kabineta locekļi gan sākuši aptvert tanku nozīmi, bet pilnīgi vēl nav varējuši izprast aviācijas baigo nozīmi nākotnes kaŗā. Tā kā artilerija bija ļoti bēdīgā stāvoklī, valdība cerēja uzlabot tās kvalitātīvo sastāvu un izveidot mazu, bet pilnīgi mechanizētu un kustīgu armiju, kas varētu samērā droši operēt plašajā Latvijas frontes telpā, ko mazās tautas armija nevarētu pilnīgi aizpildīt.

Jau 1938. gada vasarā finanču ministrs Valdmanis sagādāja Kaŗa ministrijai papildus 10.000.000 Ls tieši bruņošanās vajadzībām. 1938. gadā bruņojuma iegādei izdeva 28,3 milj. Ls, 1939.g. 42,9 milj. Ls un 1940. gada pirmajos 3 mēnešos 27,8 milj. Ls, neskaitot līdzekļus aizsargu un policijas apbruņošanai. Apbruņoja arī aizsargus. Aizsargu automātisko ieroču skaitu palielināja par 143%, lidmašīnu par 500%, automobiļu par 500% un motociklu par 333%. Jāatgādina tomēr, ka šie augstie procenti bazēti uz niecīgiem pamatskaitļiem. Galveno ieroču tomēr joprojām trūka. Ne Anglija, ne Francija tos nevēlējās pārdot, bet ieroču iepirkšanai Vācijā Ulmanis pretojās politisku iemeslu un personiska naida dēļ pret vāciešiem.[59] Ģen. Balodis stāstīja Kaŗa skolas priekšniekam pulkv. Krīpenam: „Tagad naudas būtu, bet neviens neko nepārdod."[60]

1938. gada decembrī Armijas apgādes priekšnieks pulkv. Artūrs Dālbergs un Kaŗa ministrijas juriskonsults A. Seglenieks devās uz Maskavu, cerot nolīgt bruņošanās līgumu ar Padomju Savienību, bet atgriezās tukšām rokām. Līdzīgu braucienu viņi ar līdzīgiem rezultātiem atkārtoja 1939. gada martā. Juriskonsults Seglenieks drūmā gara stāvoklī Kaŗa ministrijas sekretāram pulkv. Kaņepam rādīja atvesto padomju satiriskā žurnāla *Krokodil* numuru, kuŗā bija redzams lācis, kuŗa kažokam trūka 3 pogas (acīm redzot Baltijas valstis). Lācis mierinājis sevi ar gudru izrunu: „*Ničevo, sami prišjutsja* (Nekas, gan jau pašas piešūsies)." Mājiens bija nepārprotams.[61]

1938. gada novembrī Latvijas valdība beidzot sāka arī sarunas ar vācu firmu *Krupp* par 50 lauku lielgabalu iegādi un decembrī ar *Rheinmetall* par 50 zenītlielgabalu iegādi. Tā kā Vācijas valdībai nebija skaidrības par Latvijas nostāju eventuāla kaŗa gadījumā, tā šīs privātās sarunas sabotēja. Vācija tomēr Latvijai bija parādā lielas summas —

1939. gada janvārī 13.418.000 Ls un 6 mēnešus vēlāk jau 22.000.000 Ls, saskaņā ar klīringa norēķiniem. Latvija vēlējās izmantot situāciju, lai piespiestu Vāciju pārdot tai kaŗa materiālus parāda nolīdzināšanai, solot absolūtu neitrālitāti kaŗa gadījumā.

1939. gada 29. aprīlī Latvijas finanču ministrs Alfrēds Valdmanis ar sūtņa fon Koces starpniecību lūdza tieši Vācijas valdību atbalstīt 96 *Krupp* vai *Borsig* 10,5 cm haubiču (ar 200 šāviņiem katrai), 4 *Dornier* hidroplānu un vienu 13 *Heinkel* tipa iznīcinātāju eskadriļas iegādei ar īsu piegādes termiņu, vēl vienas 13 lidmašīnu eskadriļas, 24 *Krupp* automašīnu motorizētai prettanku artilerijai, 24 *Henschel* tipa vilcēju smagai artilerijai un municijas pārvešanai un 2—3 *Krupp* zemūdeņu piegādei ar ilgtermiņa piegādi. Valdmanis privāti liecina, ka viņš faktiski esot pieprasījis 4 zemūdenes un stājies tiešos sakaros ar *Schkoda-Werke* direktoru, lai iegūtu Latvijas armijai arī vienu tanku grupu un vienu antitanku lielgabalu grupu.

Vācijas ārlietu ministrija principā atbalstīja līguma nolīgšanu par bruņojuma piegādi Latvijai, jo tai tagad bija skaidrs, ka Latvija nolēmusi parakstīt neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju, līdzīgu tam, ko tā jau bija nolīgusi ar Padomju Savienību. 1939. gada 23. maijā Vācijas valdība informēja savu sūtniecību Latvijā, ka tā atbalstīs Valdmaņa lūgto materiālu piegādi, ja Latvija par tiem maksās 50% valūtā un 50% pēc klīringa, vai 30% valūtā, 30% pēc klīringa un 40% ar izejvielu papildpiegādēm. Par latviešu pasākumiem interesējās arī igauņi, kas arī vēlējās saņemt kaŗa materiālus no Vācijas. 1939. gada maijā Latvijas valdība nolēma Vācijā nopirkt 96 prettanku lielgabalus, bet jūnijā valdība nolēma tur iegādāties arī 4 hidroplānus, 70 automobiļus un 3 zemūdenes.[62]

Laikā no 1939. gada janvāŗa vidus līdz oktobŗa sākumam Latvija Vācijā nopirka lielgabalus, šautenes, patronas, pulveri un automobiļus par 10.850.936 Ls (5.374.411 Ls uz klīringa lēses). Nolīga līgumu par 96—10,5 cm haubiču (12 *Rheinmetall* un 86 *Schkoda-Werke*) un municiju par 7.200.000 MK, 96—47 mm prettanku lielgabalu par 1.900.000 MK, daudz automatisko ieroču, mīnu metēju, patronu pulveri un optisko ierīču par 10.000.000 MK ar vēlāku piegādi. Nopirka arī 30 zenītlielgabalu. Anglijā jau samaksāto 12 zenītlielgabalu piegāde nenotika. Angļi paturēja ieročus paši sev. No Vācijas laikus saņēma tikai 12 *Rheinmetall* haubices, prettanku lielgabalus un daļu pasūtināto apvidus spēkratu. Lielākā daļa kaŗa mantu no Vācijas ieradās tikai tad, kad Latviju bija jau pilnīgi pārņēmis padomju kaŗaspēks.[63] Ieroču pasūtinājuma lietā Artilerijas inspektors ģen. Dannebergs un viņa

stāba priekšnieks pulkv. Skroderēns uzturējās Bohēmijas un Morāvijas protektorātā — Prāgā un Pilzenē no 1939. gada 13.—21. augustam.[64]

Angļu avoti liecina, ka latvieši v .9. gada februārī un jūnijā mēģinājuši Lielbritanijā iegādāties 8. 100 105 mm haubices, 4,5" un 25 märc. lielgabalus, bet angļi viņiem likuši manīt, ka starplaikā esot ieguvuši jaunus sabiedrotos, kuŗiem ieroču iegūšanas ziņā došot priekšroku. Tā bija angļu atmaksa par Latvijas nevēlēšanos atbalstīt angļu, franču un krievu ierosināto Baltijas valstu protekciju Maskavas sarunās. 15. maijā angļi atteicās Latviju apgādāt arī ar 20.000 respirātoriem pilsoņu gāzu masku vajadzībām.[65]

Kad Latvija ar Padomju Savienību jau bija parakstījusi bažu līgumu, Latvija 20.000.000 Ls vērtībā pasūtināja ieročus arī Maskavā, īpaši tankus, tanku apkaļošanas ieročus un zenītlielgabalus. 1940. gada pavasarī un vasarā daļa pasūtināto ieroču patiesi ieradās Latvijā, bet tie nebija lietojami samainītu daļu, nepilnīgu mērķējamo ierīču un nepiemērotas, samainītas municijas dēļ.[66]

Kārļa Ulmaņa personīgo nostāju un filosofiju bruņošanās jautājumā liecina viņa teiktais kādā slēgtā virsnieku sanāksmē:

> Mēs varam būt apbruņoti līdz zobiem — ar ieročiem vien maza tauta mūsu ģeografiskā stāvoklī nevar nosargāt savu brīvību. Vienība, apziņa un nacionālā kultūra ir mūsu nacionālās neatkarības pamatbalsti.[67]

Tā tas bija iepriekšējos gadsimtus, tā tas ir tagad.

---

[1]League of Nations, *Armaments Yearbook 1938*, 568; Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 31; *Latvija i ee armija*, 80—81; *Aizsilnieks*, 275, 281, 481, 686; *Latvija 10 gados*, 116—17 (Ģen. Ed. Kalniņš); Leontin, 50; Leits, Leits, *Buržuaziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā*, 76; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 66; *Ceturtais gads*, 340, 344; sk. arī pielikumu daļas dabulu, un *L.E.*, III, 2578.

[2]*IV Saeima*, 8. ses., 20. sēde, kol. 855—56.

[3]*Latvijas armija 20 gados*, 445, 448.

[4]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 31; *LPSR Vēstures Saīsināts kurss*, 407; *Latvija i ee armija*, 80—81; Aizsilnieks, 686.

[5]*V.V.*, nr. 76 (1938); Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 49; *Ceturtais gads*, 21; *L.E.*, III, 2573; *Latvijas armija 20 gados*, 448—49; *Pieci gadi*, 20.

[6]*Pārkārtojumi Latvijas valsts 1939/40. un 1940.g. budžetā* (n.d.); Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 46—49; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 66; Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962.g. 24. martā. Faktiski Latvijas valdība 21 mēnesī, sākot ar 1939. gada aprīli, bruņošanās vajadzībām izdeva 55.890.000 Ls.

[7]*Latvijas armija 20 gados*, 259—60.

[8]Ibid., 260—62.

[9]Bangerskis, II, 105; *III Saeima*, 5. ses., 37. sēde, 1930.g. 16. apr.; *Trešais gads*, 119; Silgailis, ,,Kādēļ'', 14; Vēstules: Pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, 1962.g. 19. jūl., 16. sept.; Pulkv.-ltn. Rūdolfs Kociņš, 1962.g. 4. apr.

[10]*Latvijas armija 20 gados*, 263—66.

[11]Ibid., 301—305.

[12]Ibid., 308.

[13]Puķe, nr. 6 (134), 30—33; nr. 1 (135), 31—33; nr. 2 (136), 30—32; Bebris, 1131—32.

[14]Bebris, 1131; *Latvijas armija 20 gados*, 371—74.

[15]*Kaŗavīra rokas grāmata*, 150; Bebris, 1131.

[16]Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi*, 257; Kapt Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.

[17]Bebris, 1132, 1134—35; *Latvijas armija 20 gados*, 274, 296.

[18]Bebris, 1132; *Latvijas armija 20 gados*, 267—71.

[19]*Latvijas armija 20 gados*, 271—73.

[20]*Latvijas armija 20 gados*, 385—86; *Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā*, I, 29; *Es viņu pazīstu*, 90, 450, 451.

[21]*Latvijas armija 20 gados*, 264—67.

[22]Ibid., 306.

[23]Ibid., 382.

[24]*Latvija 20 gados*, 158—59 (Alberts Zalts).

[25]Bangerskis, *Mana mūža atmiņas*, II, 105; Ujska, 123; Artūrs Silgailis, raksts *Londonas Avīzē*, Nr. 1347 (1972.g. 6. okt.); Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.

[26]*Valmieras kājnieku pulka vēsture*, 398—99. Patšautenes dati: svars ar baistu un nesamām siksnām — 9, 23 kg, izjaukšanas laiks 5 sek., salikšanas laiks 16 sek., sagatavošana šaušanai 4 sek.; stobra apmaiņa 4,5 sek., šaušanas ātrums 400—600 šāvieni minūtē.

[27]A.A., T-120, ser. K2354—55, sp. 5776, K668474—78, 80.

[28]*Piektais gads*, 11; *Ceturtais gads*, 11, 41—42; *Trešais gads*, 8, 13, 86; Jānis Švanks, ,,Bez naftas, akmeņoglēm un rūdas,'' *Laiks*, XXV, Nr. 7, 8, 9 un 15 (2359, 2360, 2361, 2367), 1973.g. 24., 27., 23. janv. un 21. feb.; Siljakovs, ,,Liepājas kaŗa ostas darbnīcas,'' 21—29; Lejiņš, 173; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 100; N.A., R.G. 59, 860.p.797/8; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; *Latvija 10 gados*, 250 (Kārlis Lasmanis); Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 136; Wagner, ,,Lettlands Wirtschaft,'' 387—89.

[29]Rutkis, *Latvijas ģeografija*, 573; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 17.

[30]Rudevics, *Fašistiskās diktatūra*, 138.

[31]Ibid., 137; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 33, 66; Leits, *Buržuaziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā*, 84—86; Žagars, *Dzimtenes Balss*, Nr. 29 (1236), 1971.g. 15. jūl.; *Ceturtais gads*, 10; Alfrēds Valdmanis, vēstule 1959.g. 25. janv.; Pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, vēstule 1962.g. 19. jūl.; Jānis Švanks, XXV, Nr. 14 (2366); *Latvijas ģeografija*, 31, 225.

[32]P.R.O., F.O. 371 — 23610, 198, 201, 498 (1939.g. 13. nov.).

[33]Krīpens, ,,Liktenīgās dienas'', *Laiks*, X, nr. 4 (805), 1958.g. 17. jan.; Silgailis, *Laiks*, XXII, nr. 18 (2060), 1970.g. 4. martā; Dr. Gustavs Grīnbergs, vēstule 1962.g. 1. sept.

[34]Kaŗeps, ,,Liktenīgās dienas'', 24.

[35]Silgailis, *Laiks*, XXII, nr. 18 (2060), 1970.g. 4. martā; Krīpens, *Laiks*, X, nr. 4 (805), 1958.g. 17. janv.

[36]P.R.O., F.O. 371 — 20309, N5044/427/55 (1936.g. 12. okt.).

[37]Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 136; Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi'',27—28; Kapt. Adolfs Blāķis, vēstule 1967.g. 29. janv.

[38]A.A., T-120, ser. 2489, sp. 1327, D517923—25; vācu informācija 1939.g. 10. janv., igauņu informācija 1939.g. 16. janv.; bij. min. Alfrēds Bērziņš netic šādas apspriedes varbūtībai, pers. korespondence.

[39]*Piektais gads*, 31; Tissot, 110—11; Lundin, 3.

[40]*Militārais Apskats*, nr. 7 (1935.g. jūl.), 1314—22; Silgailis, ,,Kādēļ'', 14; Rudevics, *Fašistiskā diktatūra*, 136; Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi'', 26—28; Vēstules: pulkv. Žanis Vitenbergs, 1967.g. martā; pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 24. martā.

[41]Žagars, nr. 28 (1182), 1970.g. 10. jūl.

[42]N.A., R.G. 165, 2667—D—59 (1939.g. 2. jūn., 28. jūl.).

[43]De Courcy, 183.

[44]Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi'', 28.

[45]Kaņeps, ,,Liktenīgās dienas'', 24.

[46]Vēstules: Pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 24. martā; kapt. Visvaldis Matuzels, 1964.g. 23. feb.; pulkv. Roberts Osis, 1972.g. 8. martā, 29. sept.

[47]Krīpens, ,,Liktenīgās dienas'', *Laiks*, X, nr. 4 (805), 1958.g. 17. jan.; Silgailis, *Londonas Avīze*, nr. 1347, 1972.g. 6. okt.

[48]Inž. Jānis Šmits, vēstule 1975.g. 5. feb.

[49]Ģen. Eduards Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.

[50]P.R.O., F.O. 371 — 10357, N839/100/59.

[51]Ibid., 10975, N5538/22/59; N.A., R.G. 165, 2265—DD—14/5,6; Počs, *,,Sanitārā kordona'' valgos*, 182—85; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 37; Vēstules: ģen. Eduards Kalniņš, 1962.g. 30. aug.; kapt. Oskars Caunītis, 1963.g. 21. martā; Dr. Brūno Kalniņš, 1962.g. 4. okt.

[52]Ģen. Eduards Kalniņš, vēstule 1962.g. 30. aug.

[53]L.C.K., kaste nr. 85, Kara Ministra pavēle nr. 19 (1938.g. 8. nov.); A.A., T-120, ser. 1807, sp. 1037, 411507—509; *Pieci gadi*, 20—21; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 164; Vēstules: maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 8. aug.; bij. min. Alfrēds Valdmanis, 1963.g. 10. martā.

[54]*L.E.*, III, 2302; Bij. min. Alfrēds Bērziņš, nepublicētās atmiņas, 100—101; kapt. Visvaldis Matuzels, vēstule 1964.g. 23. feb.

[55]Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962.g. 24. martā.

[56]P.R.O., F.O. 371 — 23306 un 20308, N51, N141/NN344/, N612/427/59; N513/ N638/ 51/59.

[57]Ibid., 21061 — N3789/1192/59.

[58]Pulkv. Jānis Ceplītis, *Amerikas vēstnesis*, 1956.g. 31. dec.

[59]Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi*, 256; Vēstules: bij. min. Alfrēds Valdmanis, 1959.g. 25. janv.; pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 24. martā.

[60]Krīpens, ,,Liktenīgās dienas'', *Laiks*, X, nr. 4 (805), 1958.g. 17. janv.

[61]Kaņeps, ,,Liktenīgās dienas'', 23.

[62]Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 150; bij. min. Alfrēds Valdmanis, vēstule 1959.g. 25. janv.

[63]Sīpols, *Dzimtenes nodevība*, 197—98; Kanāle, 47; Leits, *Buržuaziskās Latvijas ekonomika*, 150; Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi*, 256—57; Krīpens, ,,Liktenīgās dienas'', *Laiks*, X, nr. 4 (805), 1958.g. 7. janv.; pulkv. Jānis Ceplītis, *Amerikas Vēstnesis*, 1956.g. 31. dec.; Vēstules: pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 24. martā; pulkv.-ltn. Jūlijs Ķikulis, 1963. g. 29. martā.

[64]L.C.K., kaste nr. 65, Kaŗa ministra pavēle nr. 22 (1939.g. 7. sept.).

[65]P.R.O., F.O. 371 — 23605, N7361/381/59; N629/38/59; N3166/381/59; N2502/381/59.

[66]Bērziņš, *Labie gadi*, 257; Rudevics, *Fašistiskā diktātūra*, 137.

[67]Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.

Latvijas valsts budžeta izdevumi pa nozarēm (1000 Ls.) un procentos no izdevumu kopsummas (1918—1940)

Gadi	Ārlietas	%	Iekšējā drošība	%	Aizsardzība	%
1918/20	673	1,1	1.701	2,8	24.309	40,1
1920/21	1.225	1,3	2.366	2,4	23.521	24,2
1921/22	1.784	2,7	2.539	3,8	20.438	30,7
1922/23	1.981	1,7	5.308	4,6	32.383	27,8
1923/24	1.898	1,5	6.936	5,6	29.867	24,1
1924/25	1.967	1,3	7.507	5,1	45.046	30,6
1925/26	2.136	1,4	8.402	5,6	44.858	29,6
1926/27	2.308	1,4	8.549	5,3	44.851	28,0
1927/28	2.232	1,4	8.383	5,2	40.971	25,7
1928/29	2.287	1,1	9.108	4,5	39.267	19,3
1929/30	2.340	1,3	9.611	5,2	40.352	22,0
1930/31	2.402	1,4	10.106	5,8	38.719	22,1
1931/32	2.286	1,5	9.906	6,5	32.544	21,4
1932/33	1.851	1,4	8.919	6,6	27.042	20,0
1933/34	1.742	1,3	8.574	6,2	27.528	20,1
1934/35	1.766	1,3	9.187	6,6	29.623	21,2
1935/36	1.913	1,3	10.287	7,0	31.033	21,1
1936/37	2.556	1,6	11.065	6,8	33.749	20,6
1937/38	3.039	1,7	12.245	6,8	41.434	23,0
1938/39	3.118	1,6	14.169	7,4	45.888	24,1
					(55.200) +	
1939/40	?		?		47.300	23,8
					(58.300) +	
1940	?		?		35.800	25,6
					(44.800) +	
					(64.800) +	

\+ ar speciālo fondu piemaksām

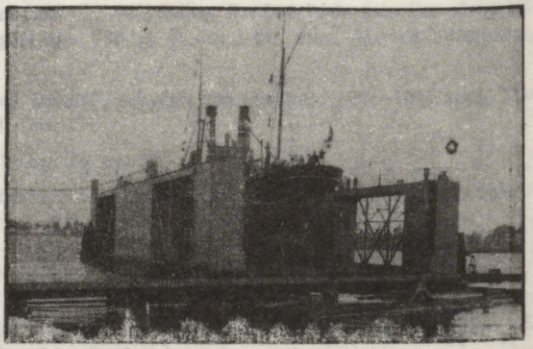

Liepājas kara ostas peldošais doks 1928. gadā.
Floating dock of the Naval Harbor of Liepāja in 1928.

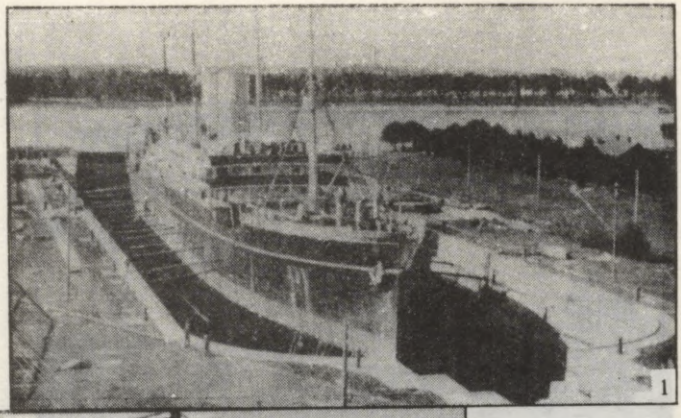

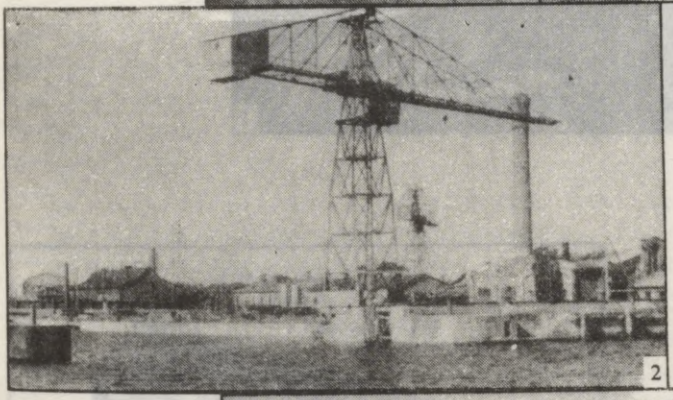

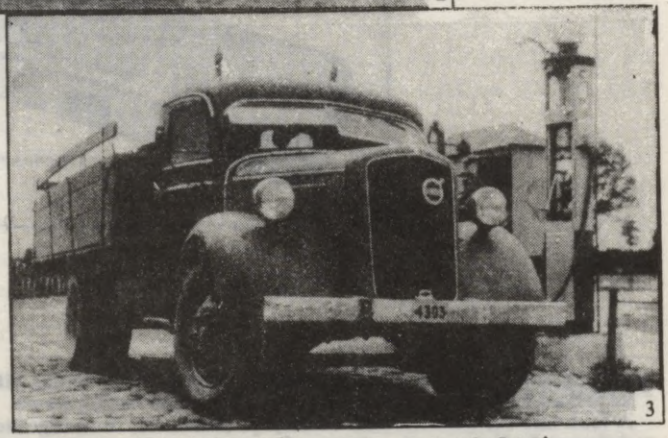

1) Liepājas kara flotes darbnīcu sausais doks. 15.000 t okeana tvaikonis *Latvia*.
Dry dock of the Naval Works of Liepāja. 15.000 t ocean liner *Latvia*.
2) Tosmāres doka celtņi.
Cranes of the dock of Tosmāre.
3) Latvijā montēts Forda kravas automobilis ,,Vairogs''.
Ford truck ,,Vairogs'' assembled in Latvia.

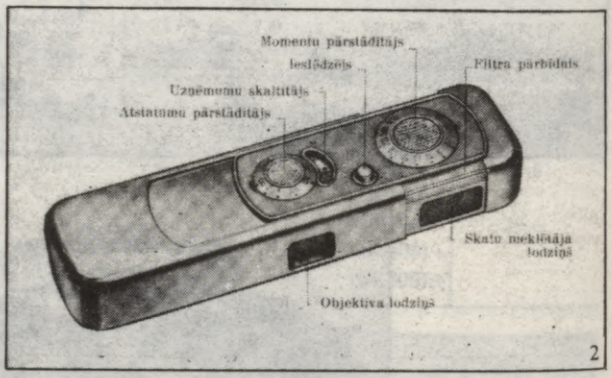

1) Skats Liepājas drāšu fabrikā (Tosmāre). Aizmugurē modernās Mārtena krāsnis. Priekšā pārkausējami lūžņi, pieejamo resursu lietderīgai izmantošanai.
A look into the Metal Works of Liepāja (Tosmāre). In background — modern Martin furnaces. In foreground — heaps of scrap-iron to be remelted and used rationally.

2) Latviešu ražotā *Minox* foto kamera, toreiz mazākā pasaulē. Tās apmēri: 7,9—2,7/1,5 cm; svars 127 gr; filma: 9,5 mm, 50 uzņēmumi; slēģis: 1/2—1/1000 sek.
Smallest candid camera in the world — *Minox*, produced by Latvians; size: 10/32/1 1/6/3 1/8 inches; weight: 4 1/2 ounces; lens: f 3.5. 15 mm focal length, focusing down to 8 inches; film used: 9,5 mm, 50 shots per load; shutter: 1/2 tp 1/1000 sec. dial set.

XIX NODAĻA

KARA PLĀNI

Latvijai nebija territoriālas ekspansijas plānu, un tās valdība plānoja tikai aizstāvēt valsts territoriju. Latvijas armijas komandieris ģen. Krišjānis Berķis 1939. gadā rakstīja:

> Latvju karavīrs nekad neuzbruks citai zemei un nekāro pēc svešas zemes, mantas un darba augļiem. Latvju karavīrs nekad nevienam neies palīgā apspiest citas tautas... Mūsu tautai nav agresīvu tieksmju... Bez cīņas tautas uzticētos ieročus, mūsu tautas un tēvzemes brīvību mēs neatdosim nekad un nevienam... To mēs esam teikuši, sakām un, ja vajadzīgs, izpildīsim.[1]

Principā bija paredzēts pretoties iebrucējam tik ilgi, kamēr kāda Latvijas neatkarībā ieinteresēta lielvara vai vairākas lielvalstis steigtos Latvijai palīgā. Kaujas laukā cīņas smagums gultos uz Latvijas armijas kājnieku un artilerijas vienībām, jo citas vienības bija skaitā pārāk niecīgas. Apzinoties Latvijas bruņoto spēku skaitlisko niecīgumu un plašo fronti, Latvijas armijas stābs bruņoto spēku taktiku bazēja kustīgā aizsardzībā pārlieku izplēstā frontē.[2]

Kaut gan armijas vadība uzskatīja Padomju Savienību par bīstamāko un iespējamāko agresoru, tā nemeklēja palīdzību Vācijā. Ģen. Jānis Lavenieks raksta: „Tas patiešām būtu par daudz naīvi — jēram meklēt saprašanos ar vilku pret suni." Tālāk viņš min: „Mēs stipri paļāvāmies uz rietumvalstu armijām, ka tās nepieļaus (Padomju Savienībai) brīvu rīcību austrumos, (ko liecināja) līgums ar Poliju. Kas gan pirms 1939. gada varēja paredzēt, ka šīs lielvalsts armija sabruks?"[3]

Latvijas atbrīvošanas karš, ko visumā izcīnīja ar šautenēm un ložmetējiem, nevarēja derēt par paraugu Latvijas aizstāvēšanas plānošanai nākotnē. No 1920.—1940. gadam technikas progress bruņošanās laukā bija strauji pieaudzis. Bruņošanās kļuva arvien komplicētāka un dārgāka, un mazajām valstīm ierobežoto līdzekļu dēļ beidzot bija gandrīz neiespējams sacensties ar lielvalstīm.[4]

Latvijas valsts vadītāji tikai samērā vēlu sāka atskārst, ka nākotnes kaŗa rezultātus neizšķirs tikai kaujas laukos, bet kaŗam jāgatavojas jau laikus miera apstākļos kā militārā, tā saimnieciskā plāksnē, bez tam, kā to pareizi definējis virspulkv. Artūrs Silgailis, svarīgs faktors ir arī veikla un tālredzīga politika, ,,kuŗā nedrīkst vadīties no jūtām, simpatijām, vēsturiskām tiesībām, illūzijām vai personiskām ambīcijām, bet gan vienīgi no reālajām prasībām.'' Silgailis pareizi secina, ka ,,diemžēl, daļa mūsu valstsvīru un vecāko virsnieku to izprast negribēja un vadījās no uzskata — ‚mēs cīnījāmies atbrīvošanas kaŗā un uzvarējām, un mēs cīnīsimies un uzvarēsim atkal, kad tas būs vajadzīgs'''.[5]

Agrārzemes normāli var mobilizēt 10% iedzīvotāju, rūpniecības zemes — 12—13%. Saskaņā ar 1936/37. gada 4. mobilizācijas iedalījuma plāniem, Latvija teorētiski varēja mobilizēt ap 160.000 apmācītu rezervistu, ieskaitot 17.000 rezerves instruktoru un ap 4.000 rezerves virsnieku, kas kopā ar miera laika armiju radītu 180.000 vīru stipru kaŗa laika armiju. Puse šīs armijas vīru bija labi apmācīti. Mobilizācija bija jāveic 3 dienās. Valsts nelielo apmēru dēļ nekādā gadījumā nebija iespējams mobilizēt maksimālo kaŗavīru skaitu — 200.000.

Faktiski Armijas stāba Operātīvā daļa paredzēja tikai 130.000—135.000 vīru kaŗa laika armiju. Tam bija ļoti praktiski iemesli. Tikai šādam skaitam pietika vienkāršo ieroču, nerunājot par smagajiem ieročiem. Kaŗa darbības plānošanā neskaidrības radīja arī nepārtrauktā plānu un statu maiņa. Tā kā nebija iespējams pareģot, cik vīru paliks pāri no sedzējām vienībām, tās kopskaitā vispār nemaz neielēsa. Varēja paredzēt, ka maz šo vienību kaŗavīru paliktu pāri pēc kaimiņu lielvalsts armijas masu pirmā trieciena. Bija paredzēts galveno spēku koncentrācijas sedzējas vienības vai to atliekas novietot frontes aizmugurē un izmantot pēc vajadzības, sadalot citās vienībās. Vilcināšanās kaujas sedzējām vienībām gan bija paredzētas plašā frontē, kas varbūt mazinātu to zaudējumus.[6]

Kā jau iepriekš minēts, pēc mobilizācijas plāna bija paredzēts papildināt līdz pilnam kaŗa laika sastāvam jau esošās 4 kājnieku divīzijas un pārējās armijas vienības, kā arī izveidot 3 jaunas kājnieku divīzijas, 3—4 atsevišķus riteņbraucēju bataljonus no aizsargiem, 3 atsevišķus jātnieku divīzionus, arī no aizsargiem, kustīgai rezervei 3 motorizētas grupas, kas katra spētu pārvietot vienu bataljonu, pastiprināt artileriju ar 3—4 jauniem divīzioniem un aviāciju ar civīlās aviācijas lidmašīnām izlūku un sakaru dienestam, kā arī sapieŗu vienības. Aizmugurē bija paredzēta viena rezerves vai papildu divīzija ar blakus uz-

devumu — Latvijas jūras piekrastes apsardzību. Tātad armijā būtu 8 divīzijas un speciālās vienības.[7]

Latvijas armijas vadība līdz pat 1938. gadam nopietni neticēja Vācijas uzbrukuma versijai, bet Padomju Savienības varbūtēji agresīvi nodomi radīja nopietnas bažas. Latvijas austrumu robeža bija nesamērīgi plata, salīdzinot ar rīcībā esošo militāro spēku, ko eventuāli varētu sapulcināt 250 km garajā frontē. Austrumu pierobežā nebija nekādu nopietnu šķēršļu — lielu upju, ezeru, kalnu, purvu un mežu biezokņu, kas atvieglotu nenormāli garās frontes aizstāvēšanu. Ja arī izdotos Latvijas miera laika kājnieku divīziju skaitu dubultot, katrai divīzijai būtu jāsarga vismaz 30 km garš frontes iecirknis, kas divīzijai nozīmē ļoti platu fronti. Jāievēro arī, ka stratēģija diktē spēku koncentrāciju zināmos galvenos virzienos, tāpat arī rezervju attiecīgu sadalīšanu, kas nozīmē, ka atsevišķu divīziju frontes iecirkņi pasīvos rajonos vēl vairāk paplašinātos. Latvijas armijas vadība to labi apzinājās, kādēļ jau miera laikā izveidoja piemērotu taktiku un karaspēku apmācīja darbībai plašās frontēs. Šādam nolūkam sevišķi nepieciešama ir ātra vienību kustība, bet Latvijas valdība nevarēja sapņot par motomechanizētu karaspēku. Lai kaut cik uzlabotu situāciju, nopietnu uzmanību pievērsa velosipedistu vienību radīšanai un sāka eksperimentēt ar motociklistu vienībām. Radīja arī 3 motorizētus bataljonus. Ceļu tīkls Latvijā bija visai labs. Vairums tiltu tomēr nebija piemēroti tanku pārbraukšanai, kas latviešiem faktiski bija pozitīvs faktors cīņā ar pretinieka tanku formācijām.[8]

Jau miera laikā austrumu robežu tuvumā bija novietotas 2 divīzijas: 4. Zemgales un 3. Latgales, gan bez 8. Daugavpils kājnieku pulka. Daugavpilī atradās arī 1. Jātnieku pulks, Bruņoto vilcienu pulka 3 bruņotie vilcieni, 1 lidmašīnu eskadriļa un 1 tankešu rota. Kamēr Zemgales divīzijas stābs atradās Daugavpilī, Latgales divīzijas stābs atradās Pļaviņās, bet Latgales divīzijas pulki bija izkaisīti Alūksnē, Cēsīs, Rēzeknē un Krustpilī, kas faktiski atvieglo šīs divīzijas mobilizēšanu. Atsevišķas 8. pulka vienības atradās arī Valmierā, 7. pulka — Gulbenē un Viļakā, un 1 riteņbraucēju rota Balvos, bet 9. pulka — arī Ludzā un Kārsavā. Krustpilī un Gulbenē atradās pa vienai lidmašīnu eskadriļai, bet pie Cēsīm atradās Atsevišķais artilerijas divīzions. Pēdējā laikā 7. un 8. kājnieku pulks jau bija 4 bataljonu sastāvā. Kara laikā šie pulki tūdaļ pārvērstos divīzijās, neatstājos savas novietnes. 7. pulka sedzošais bataljons Viļakā un 8. pulka bataljons Apē sadarbībai ar igauņiem nepiedalītos mobilizācijā. Katrs bataljons pārformētos par pulku, saņemot mobilizētos cilvēkus, rekvizētos transpor-

ta līdzekļus un no noliktavām apbruņojumu un ietērpu, kas jau bija novietoti mobilizēšanās vietās.

Rīgā atradās visa 2. Vidzemes divīzija, Autotanku brigāde, Smagās artilerijas, Zenītartilerijas un Aviācijas pulks, Sakaru divīzions un Štāba bataljons, bet Rīgas tuvumā pie jūras Bolderājā Sapieru un Krasta artilerijas pulks, 1 bruņotais vilciens, 2 dzelzceļu baterijas, Kara flotes Mīnu divīziona 3 mīnu kuģi — *Virsaitis, Imanta* un *Viesturs*. Pēc 2. divīzijas kādreizējā štāba priekšnieka informācijas šīs divīzijas kaujas plāni Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā paredzēja divīzijas izvietošanos austrumu virzienā starp Rēzekni un austrumu robežu un aizsardzības poziciju ieņemšanu austrumos no Rēzeknes. Pēc 4. mobilizācijas plāna 3. divīzijas štābs pārvietotos kara gadījumā uz Gulbenes rajonu. Rajonu dienvidos no Lubānas ezera pārzinātu 2. divīzija, faktiski no tās dažām daļām izveidota jauna divīzija. 3. divīzijas 9. Rēzeknes kājnieku pulka sedzējus uzdevumus jau miera laikā daļēji kārtoja 2. divīzijas komandiera palīgs.

1. Kurzemes divīzija bija sakoncentrēta Liepājā, atskaitot 3. Jelgavas kājnieku pulku, kura lielākā daļa atradās Jelgavā un atsevišķa vienība — 3. (vēlāk Riteņbraucēju) rota gandrīz pilnā kara laika sastāvā — Ventspilī. Jelgavā atradās arī 2 jātnieku eskadroni. Ventspilī atradās Jūras novērošanas dienests, bet Liepājā Zemūdeņu divīziona vienības — *Ronis, Spīdola* un *Varonis* un Jūras aviācijas (8.) eskadriļa.

Latvijas armijas dislokācija liecināja, ka naidīgu uzbrukumu valstij sagaidīja īpaši no austrumiem — no Padomju Savienības, kaut gan zināmas daļas paturēja aizsardzībai pret Vāciju.[9]

Ģen. Rūdolfs Bangerskis savās atmiņās kritizēja armijas dislokāciju. Viņš raksta, ka taupības un pārraudzības nolūkos 3 divīzijas un vairākas citas bruņoto spēku vienības bija sakoncentrētas trijās pilsētās un sablīvētas nedaudzās kazarmās. Visbīstamākā situācijā atradās 4. Zemgales divīzija, kas bija saspiesta vecajā Daugavpils cietoksnī, kurā bija tikai divas šauras izejas. Viņa izpratnē aplama bija arī visas Latvijas artilerijas koncentrēšana vienā laikā vasarās Daugavpils poligonā šaušanas apmācībās. Pēkšņas mobilizācijas gadījumā artilerijas pulkiem vajadzētu doties atpakaļ pie savām divīzijām — Kurzemes artilerijas pulkam uz Liepāju, Vidzemes artilerijas pulkam uz Rīgu, Latgales artilerijas pulkam uz Krustpili un Zemgales artilerijas pulkam palikt Daugavpilī, kamēr uz Rīgu dotos arī Smagās un Krasta artilerijas pulku vienības. Šādā situācijā rastos neiedomājams juceklis. Vēl briesmīgāka situācija rastos, ja pretinieka — padomju vai vācu — aviācija spētu vienā laikā iznīcināt 4. Zemgales divīziju Daugavpils cietok-

snī un visu Latvijas artileriju Daugavpils poligonā. 4. divīzijai rastos arī gandrīz nepārvaramas grūtības atkāpšanās operācijās, jo tai aizmugurē bija ievērojams šķērslis — platā Daugavas upe. Valsts pastāvēšanas beigu gados artilerijas poligonu gan izbūvēja arī pie Carnikavas Rīgas tuvumā.[10]

Latvijas armijas stāba Operātīvās daļas virsnieks kapteinis (vēlāk maj.) Kārlis Augstkalns, balstoties uz atmiņām, raksta, ka pēc 4. mobilizācijas sadalījuma plāna Latvijas armijai vajadzēja būt samobilizētai un izvērsties apm. 30 km no austrumu robežas 5 dienu laikā, bet tā kā plānā izdarīja pārkārtojumus, tad teorētiski bija panākta lielākās daļas vienību novietošana darbības iecirkņos laikam 3 dienu laikā. Svarīgākais bija panākt, lai apm. 3/4 mobilizēto cilvēku un rekvizēto transporta līdzekļu saplūstu Rīgas, Daugavpils un Liepājas rajonos un pēc tam nokļūtu paredzētajos darbības iecirkņos. Diemžēl, visas kustības bazējās pa lielākai daļai uz dzelzceļiem. Polijas piemērs 1939. gada septembrī liecināja, cik postīga bija aviācijas iedarbība dzelzceļu tīkla iznīcināšanā.[11]

Latvijas bruņoto spēku vadība bija paredzējusi uzbrukuma gadījumā no austrumiem Krustpils — Lubānas ezera — Pededzes upes līnijā izvietot kaŗa laika armijas galvenos spēkus, pieslienot armijas kreiso spārnu Igaunijas bruņotajiem spēkiem. Šī frontes līnija bija nedaudz īsāka par austrumu robežu, un tās aizstāvēšanu šķietami atvieglināja Lubānas ezera purvainais apvidus un lielie mežu masīvi uz ziemeļiem no klānu joslas. Tas bija vienīgais dabiskais šķērslis Latvijas valsts aizstāvēšanas plānos, un to iekalkulēja kā galveno aizstāvēšanās līniju. To zaudējot, būtu jāatkāpjas uz otru galveno dabiskās aizsardzības līniju — Daugavas upi. Visu neatkarības laiku armijas vadība pretojās valdības saimnieciski diktētam nodomam nosusināt Lubānas ezera purvāju joslu. Ievērojot iedzīvotāju vēlēšanos, valdība tomēr pamazām sāka klānus nosusināt, padarot šo dabiskās aizsardzības šķērsli arvien vājāku.

II Pasaules kaŗa notikumi liecina, ka arī šim šķērslim modernās kaŗa technikas apstākļos nebija vairs gandrīz nekādas militāras aizstāvēšanās nozīmes, jo šī josla, kā jau minējām, nebija vēl nocietināta. Latvijas valdība visu neatkarības laiku nebija arī pabeigusi dzelzceļa būvi uz paredzēto galveno aizstāvēšanās līniju, aizbildinoties, ka līnija saimnieciski neatmaksājoties. Madonas rajonā armijas vadība bija plānojusi izvietot galveno armijas stratēģisko rezervi, lai to varētu pēc vajadzības vērst uz ziemeļiem vai dienvidiem no Lubānas ezera. Galveno armijas munīcijas un degvielu noliktavu ierīkoja Cekulē starp Rīgu un Sun-

tažiem, bet valsts pašos pēdējos gados sāka izbūvēt priekšējās nolik-tavas Madonas mežos. Tikai 1935. gada novembrī atklāja Rīgas un Suntažu dzelzceļa līnijas posmu.[12]

Pēc Armijas štāba Operātīvās daļas priekšnieka pulkv. Jāņa Upīša informācijas Latvijas armijas mobilizācijas plānus gandrīz nebija iespē-jams izstrādāt ģen. Jāņa Baloža pretestības dēļ. Viņš nekādi neesot gribējis akceptēt jebkādas Latvijas territorijas daļas zaudēšanu, kas bija nepieciešams, lai varētu nodrošināt kaut cik reālu mobilizāciju. Sirmais brīvības cīņu vadonis negribēja upurēt visu Latgali, lai varē-tu nodrošināt kaut cik jēdzīgu atlikušās Latvijas territorijas daļas aiz-stāvēšanu. Iespējams, ka šis bija viens no galvenajiem iemesliem ģen. Baloža un Armijas štāba priekšnieka ģen. Rozenšteina ne sevišķi la-bām attieksmēm. Rozenšteins bija studējis modernā kaŗa techniku un kaŗa metodes. Viņš varbūtēja kaŗa operācijas apsvēra vēsi un lietiš-ķīgi. Augstkalns aizrāda, ka Latvijas armijas štābā neviens neesot sap-ņojis par eventuālu aizstāvēšanos Padomju Savienības pierobežā. Tam trūka nepieciešamo spēku uz vietas, un bez tam Latvijas pierobeža pa-lika nenocietināta, kamēr Padomju Savienības pierobeža bija pamatī-gi nocietināta.[13]

Mobilizācijas nodrošināšanai radīja īpašas sedzējas vienības, kuŗu uzdevums bija ar vilcinošām kaujām, neielaižoties izšķirīgāk cīņās, piespiest pretinieka avangardu izvērsties un uztveres pozicijās aizka-vēt ienaidnieka virzīšanos uz priekšu, pakāpeniski ienaidnieka spiedie-na rezultātā atkāpjoties no vienas pozicijas uz otru, kur turpinātu aiz-stāvēšanos. Šīs vienības cīnītos līdz tam brīdim, kad galvenie spēki pēc to noorganizēšanās ieņemtu paredzēto galveno aizsardzības līni-ju, kur cīnītos ar ienaidnieku, kombinējot aizstāvēšanos ar uzbruku-miem.

Sakarā ar Sarkanarmijas mechanizētā kaŗaspēka strauju pieaugšanu kā skaitliski, tā apbruņojumā, Latvijas armijas stābs savās aplēsēs bija spiests pakāpeniski samazināt prasības sedzējvienībām attiecībā uz lai-ka iegūšanu galveno spēku saorganizēšanai un izvietošanai. 1940. gadā par panākumu uzskatītu sedzējvienību spēju aizkavēt Sarkanarmijas pievirzīšanos Latvijas armijas galvenai aizstāvēšanās līnijai vismaz 72 stundas.[14] Šeit jāpiemin, ka 1940. gada jūnijā Padomju Savienības gal-venie bruņotie spēki nemaz nevirzījās caur Latgali, bet gan no Lietuvas caur Zemgali uz Rīgu. Vienkārša loģika bija diktējusi Padomju Savie-nības ģenerālstābam virzīt padomju kaŗaspēku pa mazākās gaidāmās pretestības telpu.

Latvijas armijas sedzējvienībām tik un tā būtu bijis gandrīz neiespē-jams uzdevums atturēt padomju kaŗaspēka masas austrumos. Padomju

ģenerālstāba rīcībā Baltijas valstu ieņemšanai bija ļoti kustīgas un ar artileriju un tankiem bagātīgi apgādātas kaŗaspēka vienības, kuŗas pabalstīja spēcīgas aviācijas formācijas. Trīs galvenie grupējumi atradās Kārsavas iecirknī, Zilupes un Osvejas ezera rajonā un dienvidos no Daugavpils, bijušajā Polijas territorijā. Visaktīvākais grupējums bija vidējais — Zilupes un Osvejas rajonā, kur latviešiem bija vismazāk spēku.

Abās Latvijas sedzējvienībās bija tikai 3 riteņbraucēju rotas (7., 9. un 10. kājnieku pulka III bataljona riteņbraucēju rotas), Jātnieku pulks, 3 bruņotie vilcieni, viena artilerijas baterija un 1 tankešu vads. Šīm vienībām bija jāuzņem pirmie kaujas sakari ar ārkārtīgā pārspēkā esošo padomju kaŗaspēku 250—260 km platā pierobežas frontē. Šīs vienības atbalstītu 4 robežsargu brigādes bataljoni, vietējie aizsargi un 7., 9. un 10. kājnieku pulka III bataljonu kājnieku vienības.

Ģen. Jānis Lavenieks bija pārliecībā, ka Latvijas armijas sedzējas vienības pēkšņa padomju iebrukuma gadījumā nemaz nesasniegtu paredzētos aizstāvības rajonus. Trūka iepriekš sagatavotu poziciju, un trūka arī izkraušanas punktu un spēkratu. Latviešu bruņotajiem spēkiem tuvākā izkraušanas rampa, atskaitot Zilupi, bija Ludza, kamēr padomju bruņoto spēku vadība iepretim Zilupei bija iekārtojusi dubultu izkraujas rampu, kur vienlaicīgi varēja izkraut divas lielas uzbrūkošas vienības. Bija paredzēta tiltu un ceļu uzspridzināšana. Robežsargu vienības un sedzošās armijas vienības bija apgādātas ar spridzināmo vielu saiņiem tiltu un caurteku uzspridzināšanai. Mechanizēto vienību trieciena spēks ar to būtu mazliet aizturēts un samazināts. Diviem kādreizējiem atkāpšanās operāciju plānotājiem, pulkv.-ltn. Žanim Vitenbergam un kapt. Leonīdam Uijertam, tomēr nebija ne mazākā optimisma par to, kas notiktu tālāk. Vitenbergs liecina, ka satiksmes ceļu un tiltu spridzināšanai attiecīgo spridzināmo vielu tikpat kā neesot bijis. Platā Daugava, kuŗai tajā rajonā nebija tiltu, arī atdalītu atkāpjošās Zemgales divīzijas vienības vienu no otras. Viegli varēja rasties apjukums. Ģen. Lavenieks paredzēja, ka sedzošās vienības vēl pirms izejpoziciju sasniegšanas ienaidnieka kaŗaspēks varēja atspiest zemes iekšienē. Šo vienību strauja atkāpšanās varēja ievilkt cīņā arī Daugavpils un Rēzeknes garnizonu pulkus vēl pirms mobilizācijas nobeigšanas. Tas nozīmētu, ka 1/3 Latvijas armijas (4 kājnieku pulki, 1 artilerijas pulks, lielākā daļa Jātnieku pulka un vairākas citas vienības) Daugavpils un Rēzeknes telpā izietu cīņā miera laika sastāvā. Nebūtu iespējams arī izdalīt kadrus un rezerves krājumus jaunformējamiem pulkiem.

Pēc Polijas kapitulācijas 1939. gadā Daugavpils jau bija padomju artilerijai sasniedzama, tāpēc pilsētas garnizona mobilizācija kļūtu pilnīgi neiespējama. Vairāku Latgales apriņķu un arī Ilūkstes apriņķa mobilizācija būtu jūtami traucēta jau pirmajā mobilizācijas stundā. Vēlākais, otrā dienā tā būtu pavisam pārtraukta, jo nelielās sedzošās vienības un mobilizācijas stāvoklī pārsteigtos pulkus nevarēja uzskatīt par pietiekamu spēku ienaidnieka uzbrukuma aizturēšanai. Arī latviešu nedaudzie prettanku ieroči nevarētu jūtami traucēt padomju tanku kustību valsts iekšienē. Arī Latvijas galvaspilsēta un abas lielākās Baltijas piekrastes ostas ļoti ciestu no padomju kara flotes artilerijas uguns un aviācijas uzlidojumiem.

Arī vācu kara plānos bija paredzēts, jau iebrūkot Lietuvā, pirmajās stundās no gaisa iznīcināt Daugavpils cietoksni un sapostīt Daugavpils un Rīgas dzelceļa līniju. Latvijas kara flote uzbrūkošajiem lielvalstu jūras spēkiem jūtamus zaudējumus nodarīt nevarēja. Labākā gadījumā tā varēja nogremdēt tikai dažus pretinieka kuģus. Kā krieviem, tā vāciešiem bija milzīgs pārspēks gaisā, no kā ļoti ciestu pilsētas un galvenie rūpniecības un satiksmes centri.[15]

Kā jau minēts, Latvijas armijas izstrādātie operātīvie plāni, skaitā pavisam pieci, bija defensīva rakstura un nobeidzās ar momentu, kad mobilizācija bija izdarīta un Latvijas bruņotie spēki izvērsti pret uzbrucēju. Vispārējie apstākļi pēc tam diktētu tālāku rīcību. Operātīvie plāni bija jāizstrādā, nesazinoties ar kaimiņiem — poļiem, igauņiem un lietuviešiem, kā to min maj. Augstkalns. Stābā tomēr ir bijusi pārliecība, ka latviešiem nebūs jācīnās vieniem. Ja jau tāda pārliecība bija, tad vēl jo nepieciešamāka bija saskaņota rīcība ar tieši apdraudētajiem kaimiņiem. Augstkalns arī piemin, ka bijusi pārliecība, ka Latvijas territorija nebūs galvenais kaujas lauks, jo pretinieks galvenos spēkus vispirms vērstu pret stiprāko valsti — Poliju. Bija cerība, ka Latvijas armijai izdosies mobilizēties un izvērsties, nezaudējot lielu daļu Latvijas territorijas. Bija pat klusa cerība, ka mobilizāciju un spēku izvēršanu varēs izdarīt vēl pirms kara darbības sākuma. Faktiski visām Padomju Savienības pierobežas valstīm bija klusa cerība, ka viņu zemes kaut kā nekļūs galvenais kaujas lauks un Sarkanarmija viena vai otra apsvēruma dēļ vērsīsies vispirms pret kādām citām pierobežas valstīm — kaimiņiem. Ikvienas pierobežas valsts valdība arī cerēja, ka tās zemei varbūt būs iespējams pat kaut kā izlavīties no ieraušanas karā un ka padomju upuri viena vai otra iemesla dēļ būs tikai kāda no kaimiņu valstīm. Pašreizējos apstākļos tas izklausās smieklīgi, bet, diemžēl, viss augšminētais ir dokumentēts un pierādāms. Jāatzīmē arī, ka Lat-

vijas un Igaunijas valdības nepieļāva saviem bruņotajiem spēkiem 1939. gada septembŗa sākumā samobilizēties normālos apstākļos, faktiski jau toreiz uzskatot stāvokli par bezcerīgu un mobilizāciju par šo valstu financiālajam stāvoklim neiespējamu apgrūtinājumu.

Pēc 4. mobilizācijas sadalījuma bija izstrādāti 3 varianti: *A*, *D* un *K* — bruņoto spēku mobilizācijai un izvēršanai. Variants *A* paredzēja Padomju Savienības uzbrukumu Latvijai no austrumiem, variants *D* paredzēja Vācijas uzbrukumu no dienvidiem, bet variants *K* paredzēja vienlaicīgu Padomju Savienības un Vācijas iebrukumu Latvijā. Variants *A* bija izstrādāts visās detaļās, variants *D* bija izstrādāts samērā labi, bet variants *K* (kopēja akcija) bija izstrādāts tikai pamatvilcienos, jo neviens Armijas stāba darbinieks nevarēja iedomāties nopietnu Vācijas un Padomju Savienības sadarbību. Pieņēma, ka Latvijas valdība tikai politisku iemeslu dēļ bija uzdevusi šādu plānu izstrādāt.

Pēc varianta *A* sedzošo vienību aizsegā mobilizācija un galveno spēku izvēršana notiktu aptuveni līnijā: Skrudaliena (austrumos no Daugavpils) — Lielborna — Izvalta — Andrupene — Kaunata (austrumos no Rēznas ezera) — Stoļerova — Bērzgale — Ragauska — Tilža — purvi ziemeļos no Tilžas — Kuprava — Liepna — Pededzes upe. Pēc galveno spēku izvēršanās bija paredzēta vai nu aizstāvēšanās šajā līnijā, pāriešana uzbrukumā ar mērķi atgūt zaudēto territoriju (apm. 1/3 Latgales), vai arī atiešana uz Lubānas ezera līniju ar vilcinošu pretošanos, lai sagatavotos izšķirīgām aizstāvēšanās kaujām.

Pa labi operētu I divīziju grupa — 3 divīzijas (divas divīzijas rastos uz 2. Vidzemes divīzijas bazes, pieskaitot 9. kājnieku pulku, un 4. Zemgales divīzija). Pa kreisi operētu II divīziju grupa (2 divīzijas, kas rastos uz 7. un 8. kājnieku pulka bazes). Robeža starp abām divīziju grupām būtu aptuveni Lubānas ezera ziemeļu gals — Kārsava. Virspavēlnieka rīcībā paliktu divas divīzijas Madonas, Barkavas, Lubānas un Cesvaines rajonā. Katrai divīziju grupai piedalītu vismaz 1 smagās artilerijas divīzionu, bet aviācijas vienības divīziju grupām nepakļautu, nosakot tikai zināmu lidojumu stundu skaitu izlūkošanai grupu kaujas rajonos. Poziciju ieņemšana bija paredzēta apmēram 5. mobilizācijas dienā.

Kaut gan 4. mobilizācijas sadalījums stājās spēkā tikai 1937. gadā, tas faktiski bija jau novecojies. Operātīvās daļas darbinieki neticēja, ka niecīgās sedzējas vienības — 1 jātnieku pulks, 3 kājnieku bataljoni un 2 rotas — spētu noturēt vismaz 200 km platu fronti nelielā dziļumā 5 dienas, kaut gan bija izstrādāti sprostojumu plāni ienaidnieka kustību palēninašanai. Vietējā apvidus raksturs nebija visai piemērots spros-

tojumu izveidošanai, lai gan sedzošās vienības glabāja zināmus kvantumus spridzināmo vielu. To daudzums tomēr bija pārāk niecīgs un pats plāns laika ziņā nereāls.[16]

Padomju Savienības bruņoto spēku ģenerālstāba slepenais izdevums *Latvija i ee armija,* ko 1938. gadā laida klajā kā rokas grāmatu Latvijas okupācijai, paredzēja kā Latvijas valsts okupācijas nodrošināšanai labvēlīgus faktorus arī Latvijas komūnistu partijas pagrīdes darbību, Latvijas saimnieciskās grūtības, minoritāšu atbalstu un sarūgtinājumu tautā par Ulmaņa diktātorisko režīmu.[17]

1938. gada 2. jūlijā Armijas komandieris ģen. Berķis parakstīja stingri slepeno 102. direktīvu armijas darbībai pēc varianta *D*, kas bija domāts aizsardzībai pret Vāciju. Tās pamatdoma bija — izvietot Latvijas armiju gar valsts dienvidu robežu dažus km uz ziemeļiem no tās, izmantojot Lietuvas armijas aizsegu. Šajā variantā nebija nekādu segšanas plānu, bet bija izstrādāts neliels aizsprostojumu plāns. Spēkus bija paredzēts sadalīt divās divīziju grupās, bet nemobilizējamās resp. sedzošās vienības austrumu robežu tuvumā paliktu savās vietās. Sakarā ar variantu *D* 2. Vidzemes divīzija, piem., izvērstos rietumos no Jelgavas starp Jelgavu un valsts rietumu robežu un segtu Jelgavas un Meitenes šoseju un dzelzceļu un Jelgavas pilsētu no rietumiem.

Latvijas armijas vadība pieņēma, ka, vācu armijām iebrūkot Baltijas telpā, Lietuvas armija varētu pretoties kādu nedēļu un jau kara trešajā dienā vācu bruņotie spēki apdraudētu Liepājas rajonu, bet septītā dienā visu Kurzemi, Zemgales un Augšzemes pierobežu. Lai paspētu mobilizēties un savilkt kopā kaut cik ievērojamus spēkus, armijas vadība paredzēja izvērst pret pretinieku visus iespējamos spēkus, kam vajadzēja segt mobilizācijas norisi. Trešajā kara dienā Latvijas bruņotie spēki ieņemtu aizsardzības līniju: Bārtas upe — Škoda — Seda — Kuršēni — Šauļi — Paneveža. Plānos nekas nebija minēts par sadarbību ar Lietuvas armiju, bet to uzskatīja par pašu par sevi saprotamu, un Latvijas armijas vadība paredzēja latviešu bruņoto spēku ievirzīšanos Lietuvas territorijā 60—70 km dziļumā. Precedents bija radīts jau 1919. gadā, kad Latvijas armija, palīdzot Lietuvas armijai, iegāja Lietuvas territorijā un ieņēma Mažeiķus un Palangu.

Variants *K* (kopīgais), kā jau minēts, bija skicēts tikai galvenajās vadlīnijās. Pēc nepilnīgas informācijas 3 latviešu divīzijas bija paredzētas darbībai dienvidu virzienā pret Vāciju un 4 divīzijas austrumu virzienā pret Padomju Savienību.[18]

Plānotājiem lielas rūpes sagādāja garās piekrastes aizsardzība. Vienīgās iespējamās vienības jūras robežas aizsardzībai bija vāji bruņotā

Rezerves vai Papildu divīzija un Krasta artilerijas pulks, kam II Pasaules kaŗa sākumā piedalīja atlikušos bruņotos vilcienus, lai radītu kustīgas krasta artilerijas baterijas. Līdz ar to vairs nebija bruņoto vilcienu austrumu robežas aizsardzībai, kur tiem liela nozīme nebūtu bijusi tik un tā. Dzelzceļa artilerijas bateriju darbības iespējas ļoti ierobežoja sarežģītais Latvijas dzelzceļu tīkls. Liepājas, Ventspils, Rīgas, Ainažu un Pāvilostas rajonos bija vairāki atšķirīgi dzelzceļu platumi, kas krasta artilerijas bateriju normālu funkcionēšanu padarīja gandrīz pilnīgi neiespējamu. Bija gan paredzēta Liepājas un Ventspils ostu, kā arī Rīgas aizstāvēšana no Saulkrastiem līdz Slokai. Šajā rajonā dzelzceļa līnijas bija parallēli piekrastei. Krasta artilerijas materiālā daļa bija novecojusi un ar nepietiekamu tālšāvību. Moderno pretinieka lielo kaŗakuģu artilerija varēja Daugavgrīvas krasta baterijas iznīcināt, pirms tām rastos iespēja nodarīt zaudējumus pretinieka kaŗakuģiem. Papildu divīzija būtu vāji bruņota un maz kustīga. Strēlnieku rotu apbruņojumā bija paredzētas tikai 3 patšautenes, un smago kājnieku ieroču šīs divīzijas rīcībā tikpat kā nebūtu.[19]

Pēc Polijas iznīcināšanas Latvijas armijas apsargājamā austrumu robeža pagarinājās no 260 uz 320 km gaisa līnijā (faktiski PSRS robežas gaŗums bija 351 km un Polijas robežas gaŗums — 105 km, tātad kopgaŗums bija 456 km). Vēl vairāk situācija pasliktinājās, padomju kaŗaspēkam iegūstot bazes Igaunijas, Latvijas un Lietuvas territorijās. Starplaikā bija jūtami palielinājies arī padomju motorizēto vienību kustības ātrums, kamēr Latvijas armijas ierobežotie miera laika stiprumā turētie bruņotie spēki nebija jūtami pastiprinājušies. Armijas vadībai nebija ticības un paļāvības uz Padomju Savienības draudzību un pašas parakstīto līgumu turēšanu. Brutālais bažu iegūšanas veids Baltijas valstīs pret Padomju Savienību uzticību neradīja. Bija jāplāno brīvības un neatkarības aizstāvēšana gandrīz neiespējamos apstākļos. Jaunajos operātīvajos un mobilizācijas plānos bija jāparedz, cik tālu austrumu virzienā Latgalē varēs izdarīt ienaidnieka pārlieku neapdraudētu un netraucētu rezerves kaŗavīru, zirgu un transporta līdzekļu mobilizāciju, iekalkulējot pretinieka motorizēto vienību kustības ātrumu un Latvijas mobilizācijas nodrošināšanai norīkojamo vienību uguns spēku un kaujas spējas.[20]

Pēc bažu nodošanas Padomju Savienības armijai Latvijas armijas stāba Operātīvā daļa sāka darbu gar jaunu 5. mobilizācijas sadalījumu, aizstājot jau nederīgo 4. sadalījumu. Vairākus lielus Latvijas centrus jau pārvaldīja padomju kaŗaspēks. Mobilizāciju tur noorganizēt vairs nebija praktiski iespējams. Plānošanas darbus nobeidza 1940. ga-

da februārī. Laikā no 1939. gada oktobŗa līdz 1940. gada februārim šī iemesla dēļ Latvijas armija bija faktiski nespējīga mobilizēties.

Pēc padomju bažu ierīkošanas Latvijā 1. Kurzemes divīziju sadalīja Zemgales rietumu daļā un Kurzemē. 1. pulku izvietoja Saldus rajonā, 2. pulku Talsos un Kuldīgas rajonā, 3. pulku Jelgavā kā agrāk un Dobeles rajonā, Kurzemes artilerijas pulku Tukumā un Jelgavā, bet 1. pulka 1 bataljonu „izskata pēc" atstāja Liepājā. Bija paredzēts kādas karaspēka daļas novietot arī Bauskā. 2. Vidzemes divīzijas lielākā daļa palika Rīgā, bet daļu 5. pulka pārvietoja uz Madonu un pulka riteņbraucēju rotu uz Pļaviņām. 3. Latgales divīzijas 7. un 9. pulka novietojumos sevišķu pārmaiņu nebija. 8. pulku izvietoja Cēsīs, Valmierā, Smiltenē un Apē. Divīzijas stābs atradās Cēsīs. 4. Zemgales divīzijas 12. kājnieku un lielāko daļu Zemgales artilerijas pulka pārvietoja Pļaviņu — Krustpils — Jēkabpils rajonā. Vienu 10. pulka bataljonu paredzēja pārcelt uz Krāslavu. Kādu vienību bija paredzēts novietot arī Dagdā.

Pēc angļu militāro novērotāju vērtējuma Latvijas armija tagad bija labāk koncentrēta un spējīga sadarboties ar vismaz divām Lietuvas armijas divīzijām Šauļu un Paņevēžas rajonā. Angļi arī atzīmēja, ka šajā laikā armijā bijis arī 10.000 vīru vairāk nekā agrāk miera laika armijā.

3. Latgales divīzija jaunajos apstākļos bija vislabāk izvietota, jo tā bija labi izklaidēta, un mobilizējamie cilvēki un rekvizējamie transporta līdzekļi varēja viegli un bez drūzmas sasniegt pieteikšanās vietas no nelieliem attālumiem. Latvijas armijas vadība bija mācījusies no pieredzes Polijā un savās aplēsēs iekalkulēja pretinieka gaisa spēku postīgo ietekmi. 3. divīzijai līdzīgu stāvokli centās panākt arī pārējās divīzijās. 1. Kurzemes divīzija jau bija izklaidēta visā rietumu Latvijā.

Tā kā Kurzemes divīzijas uzdevums bija palikt Kurzemē eventuālai cīņai pret padomju bažu karaspēku, ja Padomju Savienība varas ceļā censtos pārņemt visu Latviju, izvēršanai austrumu frontē tagad pietrūka vienas divīzijas. Ļoti smagā stāvoklī bija 1. Liepājas kājnieku pulks, jo tam vajadzēja ne tikai izveidoties kara laika sastāvā, bet arī saformēt jaunu pulku, kura vajadzībām jau bija noglabāti ieroči. Mobilizācijas nodrošināšanai bija paredzēts visus ceļus no Liepājas līdz Ventas upei mīnēt un tiltus sapostīt. Netālajos Valtaiķos Skrundas tilta ieņemšanai bija novietota viena velosipedistu rota. Tiltam pie Nīgrandas uz Liepājas — Nīgrandas — Ezeres — Auces lielceļa bija nolemts palikt padomju karaspēka rīcībā. Pēc ģen. Baloža patstāvīgā personīgā solījuma Rīgā padomju bruņoto spēku pārstāvjiem, šajā rajonā, Ezerē, jau bija novietota padomju tanku vienība ar apm. 50 tan-

kiem. Saldus virziena segšanai Kursīšos bija novietotas 2 latviešu rotas, un vienai pastiprinātai rotai Aucē bija jāaizsprosto ceļš Jelgavas virzienā. Tie visi bija niecīgi spēki. Padomju karaspēkam eventuāla uzbrukuma gadījumā bija iespējams izklaidētos pulka garnizonus sakaut pa daļām vai arī tos vienkārši apiet pa daudzajiem sānu ceļiem. Liepājā palikušajam pulka bataljonam nebija gandrīz nekādu cerību izkļūt no padomju ielenkuma. Labākā situācijā atradās 2. Ventspils kājnieku pulks, kas bija izvietots uz ziemeļiem no 1. pulka Kuldīgas un Talsu rajonā.

Daudz labākā situācijā nebija arī valsts austrumos izvietotie garnizoni Daugavpilī, Krāslavā, Ludzā, Viļakā un citur. Bija jāparedz, ka padomju karaspēka kolonnas, pēkšņi šķērsojot nesegto robežu, spētu izjaukt šajās vienībās bazēto vienību mobilizāciju. Daudziem latviešu pulkiem padomju uzbrukuma gadījumā cīņu sākot, mobilizācijas plāni īstenotos tikai pa daļai vai nemaz.

Armijas vadība mazos apmēros sāka izkliedēt arī 2. Vidzemes divīziju. Šīs divīzijas komandiera palīgs, resp. uz šīs divīzijas bazes veidojamās jaunās divīzijas komandieris pārcēlās uz Pļaviņām. Jaunajai divīzijai, ko radītu 2. Vidzemes kājnieku divīzija, būtu jāizvēršas Krustpils un Rēzeknes virzienā. Arī atsevišķas 4. Zemgales divīzijas daļas izvāca no Daugavpils un pārcēla tuvāk paredzamajai galvenajai kaujas līnijai.[21]

1. Jātnieku pulkam kara darbības sākuma posmā bija paredzēts kaujas rajons starp Indru un Dagdu, uz kurieni pulks no Daugavpils būtu devies pāris stundu pēc pavēles saņemšanas. Pulkam ierādītais kaujas rajons bija labi izraudzīts un izlūkots jau miera laikā. Kopš 1939. gada septembra tur jau atradās pulka divi ar smagiem ložmetējiem pastiprināti riteņbraucēju eskadroni.[22]

Arī pēc 5. mobilizācijas plāna jau agrāk minētās sedzējas vienības visumā palika turpat, kur tās bija noteiktas pēc 4. plāna. 11. pulkam arī pievienoja sedzēju bataljonu. 7. un 8. pulkā tagad bija 4 bataljoni. 7. pulks kopā ar mobilizētajām vienībām Alūksnē, Gulbenē un Viļakā, un Latgales artilerijas pulks veidotu bazi jaunformējamai divīzijai, kuras paredzētais komandieris ģen. Rūdolfs Klinsons jau bija ieradies Gulbenē. 8. pulks Cēsīs un Valmierā kopā ar Atsevišķo artilerijas divīzionu un mobilizētām vienībām veidotu vēl vienu jaunu divīziju, kas pa Vidzemes šoseju steigtos ziemeļu virzienā uz aizstāvības fronti Ziemeļlatvijā un eventuāli sadarbotos ar Igaunijas armiju. 9. Rēzeknes kājnieku pulks, kuram bija tikai 1 prettanku lielgabals, pārejot 2. Vidzemes divīzijas rīcībā kopā ar pievienotajiem mobilizētajiem divīzijas

spēkiem un 2 Latgales artilerijas pulka baterijām, kuŗām liktenīgajās 1940. gada jūnija dienās bija tikai rīcībā 100 granātu ar uzsitiena degli, segtu austrumu frontes vidusdaļu. Pie sedzējām vienībām tagad pieskaitīja visas 9., 10. un 11. pulka vienības, kam bija jābūt kaujas gatavībā jau pirmajā mobilizācijas dienā un jāieņem pretošanās pozicijas galveno spēku segšanai. Sedzēju bataljonu organizācija bija līdzīga kaŗa laika bataljonu organizācijai — ar 3 strēlnieku rotām, no kuŗām viena bija riteņbraucēju — slēpētāju rota, un vienu ložmetēju rotu.

Pēc 5. mobilizācijas sadalījuma bija vairs tikai viens plāns — pretoties Padomju Savienības kaŗaspēkam, ja tas lauztu līgumu un censtos pārņemt visu Latviju, iznīcinot Latvijas valsts neatkarību.

1. Kurzemes divīzijas visā Zemgalē un Kurzemē izkaisītajām vienībām bija jāveido baze divām jaunām divīzijām, kam bija jāvēršas pret padomju kaŗaspēka bazēm Padomju Savienības atklātas agresijas gadījumā. 2. Vidzemes divīzijas veidotā jaunā divīzija un motorizētās vienības, kuŗas veidotu Armijas stāba bataljons un Autotanku brigāde, radītu Virspavēlnieka operātīvo rezervi.

Armijas stābs pieņēma, ka mobilizāciju nevarēs izdarīt 10—15 km austrumos no Daugavpils un tālāk ziemeļu līnijā uz austrumiem no Rušāniem, Rēznas un Cirmas ezeriem. Sākotnēji Daugavpils, Rēzeknes un Abrenes dzelzceļa līnija bija paredzēta kā aizmugures sakaru un apgādes līnija, bet vēlāk Pļaviņu, Madonas un Gulbenes dzelzceļa līnija bija paredzēta kā galvenā frontes apgādes un sakaru līnija.

Mobilizāciju bija paredzēts īstenot 29 stundās. Sakarā ar ļoti plaši izplestiem Latvijas armijas spēkiem, armijas vadībai nebija izredzes noturēt 5. sadalījumā paredzēto austrumu fronti ilgāku laiku. Austrumu frontē tā bija paredzējusi noturēt zināmas līnijas tikai dažas stundas. Pēc pirmajām sadursmēm valsts pierobežā pirmā aizsardzības līnija no Viļakas līdz Ludzai un tālāk uz dienvidiem bija 12 stundu aizsardzības līnija. Pēc tam notiktu atkāpšanās uz 19 stundu ilgu aizsardzības līniju no Balviem uz Rēzekni,Rēznu, Rušānu ezeru un tālāk dienvidos uz austrumiem no Daugavpils. Līdz 29. stundai bija jāaizstāv Pededzes upes un Lubānas ezera līnija. Ja šī informācija ir pareiza, tad vilcinošās atkāpšanās kaujas ilgtu pavisam 60 stundas, nevis 72 stundas. Jāievēro, ka šī informācija nav balstīta uz dokumentiem, bet uz vairāku cilvēku atmiņu, kas gadu gaitās un pārdzīvojumu ietekmēs zaudē zināmu daļu precīzitātes; šīs personas to sniegušas neatkarīgi viena no otras.

Plānošanā bija nepārtraukti jāpatur prātā, ka stipri padomju spēki jau atradās valsts iekšienē — bazēs un lidlaukos. Pēc 5. mobilizāci-

jas iedalījuma vienībās vairs neiekalkulēja arī 30 km platā joslā gar Padomju Savienības un Polijas robežām dzīvojošos rezervistus, jo nevarēja paredzēt, cik lielā skaitā viņi varētu vai gribētu ierasties savās vienībās kaŗa darbībai sākoties tiešā iebrucēju apdraudētības joslā. Šiem rezervistiem pavēlēs bija teikts, ka viņiem jāierodas valsts iekšienē un jāpieteicas zināmās vietās. Nevarēja ņemt vērā arī Robežsargu brigādes vienību spējas pievienoties armijas vienībām pēkšņa ienaidnieka uzbrukuma gadījumā.

Saskaņā ar pēdējo mobilizācijas plānu, Latvijas armija labvēlīgos apstākļos būtu samobilizēta un izvietota galvenajā kaujas līnijā 3 dienu (72 stundu) laikā — ja dzelzceļi kaŗa darbības sākumā nezaudētu vairāk nekā 25% caurlaides spēju. Minētajās 3 dienās Latvija būtu ļoti nevarīga. 130.000 vīrus iedalītu, kā jau minēts, septiņās kaujas divīzijās, vienā papildu divīzijā, vairākos eskadronos divu jātnieku pulku stiprumā, kaŗa flotes vienībās, trīs motorizētās grupās, 3—4 riteņbraucēju vienībās, artilerijas divīzionos un speciālās techniskās vienībās. No stingri militārā viedokļa raugoties, Latvijas armija būtu līdzvērtīga lielvalstu atsevišķām spēcīgām armijām armiju grupās, gan ar daudz vājāku artileriju un pavisam vājām bruņoto vienību un aviācijas spēkiem. Svarīgākos Latvijas rūpniecības uzņēmumos bija paredzēts atstāt tik daudz speciālistu, lai šīs rūpnīcas spētu veikt kaŗa laika uzdevumus.

Sedzoties no austrumiem ar sedzējām vienībām, bija paredzēts daļu galveno spēku izvērst aptuveni šādā līnijā: Gārsene (Lietuvas pierobežā iepretim Rokišķiem) — Dunava (Daugavas kreisā krastā) — Daugavas kreisais krasts līdz Līvāniem — Dubnas upes lejasgals — Lielais purvs — Teiču purvs — Varaklāņi — Lubānas ezera dienvidu gals — Aiviekstes upes izteka — Pededzes upe līdz Mālupei un apgabals uz austrumiem no Alūksnes un Veclaicenes. Tā kā absolūti nekas nebija zināms par Igaunijas armijas aizstāvēšanās plāniem, drošības dēļ nolēma Latvijas armijas aizstāvēšanās poziciju kreiso spārnu atliekt vēl tālāk atpakaļ uz Stāmerieni un Api, kas nozīmēja jaunu territorijas zaudējumu. Otra galveno spēku grupa vērstos pret padomju bazēm Kurzemē. Tur Ventas upe veidotu galveno aizsardzības līniju.

I divīziju grupa (2 divīzijas, kuŗas veidotu viena jauna divīzija uz 2. Vidzemes divīzijas bazes, un vēl viena jauna divīzija uz 12. Bauskas kājnieku pulka bazes Krustpils un Jēkabpils rajonā) izvērstos dienvidos no Lubānas ezera, bet II divīziju grupa (arī 2 divīzijas, kuŗas veidotu 7. un 8. pulks) atrastos ziemeļos no Lubānas ezera. Vēl 2 divīzijas, kuŗas veidotu 1. Kurzemes divīzija kā baze, paliktu Kurzemē Virspavēl-

nieka tiešā pakļautībā, bet 2. Vidzemes divīzija atrastos dažas dienas stratēģiskā rezervē Rīgas rajonā. Ja bažu likvidēšanā rastos sarežģījumi, Kurzemes grupas 2 divīzijām palīgā steigtos Papildu (resp. 8.) divīzija. Ja operācijas Kurzemē attīstītos sekmīgi, Papildu divīziju pārvietotu uz Madonas rajonu. Gluži nereāls šis plāns nebija.

Abām divīziju grupām Lubānas ezera rajonā būtu jāierodas jau 3. mobilizācijas dienas vakarā. Kurzemē operējošām vienībām kopīgais darbības laiks arī bija 3. mobilizācijas diena, bet katrai vienībai, kas spētu sagatavoties kaujas darbībai jau agrāk, būtu savi paredzētie uzdevumi jāsāk tik drīz, cik tas bija praktiski iespējams.

Šo plānu varēja īstenot tikai tad, ja padomju bruņotie spēki nespētu pāriet Latvijas robežas ar ļoti spēcīgām motomechanizētām vienībām. Aktīvai darbībai par visideālāko laiku uzskatīja 1940. gada sākumu, kad Padomju Savienība koncentrēja visus savus brīvos spēkus Somijas frontē otrai izšķirīgai ofensīvai, bet Rietumu valstis gatavojās iesaistīt militārās operācijās Skandinavijas valstis. Latvijas armija kādu laiku varēja cīnīties Lubānas ezera purvainajā apvidū, kas gan ziemā būtu pārsalis, un ziemeļos tā mežu masīvu dabiskajā aizsardzības bazē. Lielākā daļa Padomju Savienības kara flotes vienību bija iekaltas ledus važās Somu jūras līcī, un klimatisko apstākļu dēļ mazāk bīstama bija arī padomju gaisa flote.

Ģen. Bangerskis tomēr ir norādījis, ka 7. Siguldas un 8. Daugavpils kājnieku pulku un uz to bazes veidoto jauno vienību atkāpšanās rietumu virzienā varēja būt problēmatiska. Arī 4. Zemgales divīzijas atkāpšanās gar Daugavas kreiso krastu varēja būt problēmatiska, jo stāba noteiktie atkāpšanās maršruti un laiki pēc pieredzes nebija īstenojami, kā to liecina pulkv.-ltn. Vitenbergs, kura uzdevums bija šo atkāpšanās ceļu pārbaudīt praksē. Bija skaidrs, ka 72 stundās padomju bruņoto spēku motomechanizētās vienības jau dažās vietās būtu sasniegušas Latvijas armijas galvenās aizstāvēšanās pozicijas.

Pieredze liecina, ka II Pasaules kara laikā pat vasaras mēnešos labi bruņotās vācu armijas nespēja ilgi noturēties arī Krustpils, Lubānas ezera un Pededzes upes līnijā. Kādu laiku vācu armijas spēja noturēties Siguldas pozicijās lokā ap Rīgu, kas bija paredzēts Latvijas armijas aizstāvēšanās plānos pēc galvenās kaujas līnijas zaudēšanas. Tālāk aizsardzība gar Daugavas, Lielupes un Ventas līnijām 1940. gadā jau bija gandrīz neiespējama. Ja agrāk vēl varētu paredzēt iespēju nokļūt līdz Vācijas robežai, kur labākā gadījumā varētu sagaidīt internēšanos Vācijas territorijā, pēc 5. mobilizācijas plāna tāda varbūtība bija maz ticama. Padomju spēki būtu viegli samaluši Lietuvas armiju un no-

griezuši Latvijas armijai atkāpšanās ceļu. Jūru arī pārvaldītu padomju kaŗa flote. Protams, situācija kļūtu mazliet labāka gadījumā, ja rietumu valstis un Skandinavijas valstis iesaistītos kaŗā pret Padomju Savienību un Vāciju. Notikumi Norvēģijā pāris mēnešus vēlāk tomēr liecina, ka Rietumu valstis un Skandinavijas valstis bija galīgi nesagatavotas nopietnai aizsardzībai, nemaz nerunājot par ofensīvām operācijām. Sabiedroto kaŗa plānos Somiju bija paredzēts pamest likteņa varā, un Baltijas valstis vispār militāri neņēma vērā.[23]

Latgales apgabala un Ilūkstes apriņķa iedzīvotājus dabiski varēja interesēt, kā bija plānota viņu evakuācija. Pēc kādreizējā Jēkabpils un vēlākā Daugavpils un Ilūkstes kaŗa apriņķa priekšnieka pulkv. Aleksandra Breņķa liecības tur, kur mobilizāciju vispār praktiski varētu īstenot, bija paredzēta rezerves kaŗavīru, kaŗaspēkam derīgu zirgu un transporta līdzekļu piespiedu evakuācija. Šo evakuāciju kārtotu pagastu valdes ar policijas un aizsargu vienību atbalstu. Daugavpils un Ilūkstes kaŗa apriņķa evakuējamos virzītu uz Preiļu apkārtni, kur viņus sapulcinātu, apgādātu ar uzturu, mobilizētu un iedalītu rezerves kaŗaspēka daļās. Tāpat rīkotos pārējos pierobežas apriņķos. Kaŗaklausībai nepakļauto civīliedzīvotāju evakuācija militārajos plānos nebija paredzēta. Jādomā, ka tā būtu atstāta pašplūsmei ar turienes civīlo iestāžu atbalstu. Militāros plānos bija kalkulēts, ka tikai 50% evakuējamo rezerves kaŗavīru faktiski sapulcētos paredzētajās kaŗavīru koncentrācijas vietās jauno kaŗaspēka daļu veidošanai. Citāda situācija, protams, būtu ienaidnieka tieši neapdraudētajās Latvijas daļās.[24]

Atskatoties pagātnē, Armijas stāba Operātīvās daļas virsnieks Kārlis Augstkalns raksta:

> Domāju, ka neviens nevarēs apstrīdēt atzinumu, ka 1939/40. gadā dotajos apstākļos mums nebija iespējams izrādīt kaut cik ilgu un nopietnu pretestību. Ir cilvēki, kas atzīst teikto, bet izsaka domu, ka pretoties tomēr vajadzēja....nevarēja notikt nekas ļaunāks par to, kas ir noticis nepretojoties, bet nākošajām paaudzēm būtu atstāts lepnuma mantojums un iegūta cieņa citu tautu acīs... Skaidrs, ka Latvija būtu okupēta un tauta nospiesta verdzībā — pretojoties vai nepretojoties, bet lēmumu pieņemšanas brīdī to nebija iespējams pateikt. ... Pretošanās gadījumā mūsu zemi kaŗa darbība būtu skārusi vienu reizi vairāk un postījumi būtu lielāki. ... Izšķirīgais ir tas, ka pretošanās gadījumā visi mūsu kaŗavīri un arī nemobilizētā aizsargu daļa, kam būtu bijuši rokā ieroči, būtu krituši gūstā un nonāktu vergu nometnēs — apm. 150.000 vīru spēka gados. ... Lūdzu noskaidrot, kas notika ar poļu kaŗavīriem, kuŗi nokļuva krievu rokās. ... (Es) lūdzu apdomāt, ko nozīmē 2 miljonu lielai tautai

apm. 150.000 spēka gados esošo vīriešu izņemšana no tās sastāva dažu dienu laikā. Iespējams, ka neliela daļa laika tecējumā atgrieztos, bet kā kropļi.[25]

Kā jau zināms, 1940. gada jūnijā Padomju Savienības valdība atkārtoja 1939. gada septembrī izdarīto diplomātisko un militāro manevru — nevērsties pret visām Baltijas valstīm vienā laikā, bet tikai pret vienu valsti vienā laikā, vēršoties pret pārējām Baltijas valstīm tikai tad, kad viena Baltijas valsts jau bija pieņēmusi ultimātu. 1939. gadā Padomju Savienība vispirms vērsās pret Igauniju un tikai pēc tam pret Latviju un Lietuvu. 1940. gada jūnijā tā vērsās vispirms pret Lietuvu un tikai pēc tam pret Latviju un Igauniju. Vēršoties pret Lietuvu, Padomju Savienība atšķēla Baltijas valstis no Vācijas pierobežas brīdī, kad gandrīz visi Vācijas spēki atradās rietumos un bija iesaistīti pēdējās cīņās Francijā. Lietuvu okupēja vienā dienā un atklāja visu 570 km garo neaizsargāto Lietuvas un Latvijas robežu, kuŗai pievienojās 456 km garā aizsargātā Padomju Savienības un bij. Polijas robeža ar Latviju un tikai daļēji aizsargātā 494 km garā jūras robeža. Nelielā Latvijas armija nevarēja nosargāt 1520 km garu robežu un ielenkt padomju bazes, nezinot arī, ko darīs Igaunijas armija. Nekādā gadījumā nevar aizmirst arī pretinieka paredzēto postīgo kaŗa flotes un gaisa spēku triecienu pret galvenajām pilsētām, rūpniecības centriem un satiksmes līnijām.

Kaut gan Baltijas valstīm nebija nekādu kopēju militāras sadarbības un aizsardzības plānu, Padomju Savienības un Vācijas militārie plānotāji nespēja iedomāties tik nejēdzīgu stulbumu un īsredzību un ņēma vērā Baltijas bloku kā nopietnāku spēku faktoru, kas iespējami jāsaskalda un diplomātiski jāparalizē. Tas faktiski nebija vajadzīgs. Baltijas valstis pašas bija saskaldījušās un paralizējušas kopīgas akcijas iespēju.[26]

Sakarā ar Padomju Savienības un Latvijas savstarpējo militārās palīdzības paktu 1939. gada 5. oktobrī, varēja sagaidīt vēl vienu iespēju — eventuālu Padomju Savienības un Latvijas (un pārējo Baltijas valstu) bruņoto spēku ciešu militāru sadarbību savstarpējas uzticības un saprašanās garā. Liels skaits baltiešu augstāko virsnieku liecina, ka Padomju Savienības attiecīgās valdības un militārās iestādes nav demonstrējušas nekādu iniciātīvu vai interesi kopīgas militāras sadarbības plānošanā un īstenošanā starp šo valstu bruņotajiem spēkiem kopējas aizsardzības interesēs. Padomju Savienība ieguva militāras bazes Baltijas valstīs, draudot ar brutālu varu. Tas nevarēja radīt sirsnību un uzticību Baltijas valstīs pret varmācīgi uzmākušos „sabiedroto" un

„aizstāvi", kas bija spiedis tās atteikties no svinīgi deklarētas absolūtas neitrālitātes. Padomju Savienība uzskatīja savas atbalsta bazes kā tālu izvirzītus priekšposteņus būtiski nedraudzīgās zemēs. Arī Padomju Savienības solītie smagie ieroči Baltijas valstu armijām vai nu neieradās nemaz vai ieradās nelietojamā stāvoklī.

Šādā situācijā un atmosfairā Latvijas armijas stābs nevarēja sākt nekādu plānošanu sadarbībai starp Latvijas un Padomju Savienības bruņotajiem spēkiem, jo iniciātīvai taču bija jānāk no padomju bruņoto spēku puses. Padomju Savienība, līgstot līgumus ar nacionālsociālistisko Vāciju un uzbrūkot Polijai no aizmugures, būtiski arī nebija neitrāla valsts. Tā kā Vāciju ar Padomju Savienību toreiz saistīja sadarbības pakti, Francija bija sabrukuma stāvoklī, un Lielbritanija tikko „turējās virs ūdens", nekādas militāras briesmas no ārienes nevarēja arī iedomāties.

Rezultātā, lai gan Baltijas valstis bija nolīgušas savstarpējas palīdzības paktus ar Padomju Savienību, nenotika nekādas padomju un baltiešu militārās sadarbības sarunas un neradās nekādi savstarpējas militāras sadarbības plāni.[27] Padomju armijas klātiene tomēr pasargāja Baltijas valstis no varbūtējas Vācijas militāras intervencijas. Padomju bruņotie spēki acīm redzot uzskatīja, ka viņiem pēc Baltijas valstu bruņoto spēku atbalsta faktiski nebija nekādas vajadzības. Baltijas valstu bruņoto spēku vadībai atlika tikai plānot aizsardzību pret diezgan skaidro un draudīgo Baltijas valstu pilnīgo pakļaušanu Padomju Savienībai.

Kaŗa plānos svarīga ir arī armijas praktiskā gatavība kaŗa darbībai. Kaŗavīru apmācībā sākuma fazē bija vērojami daudzi trūkumi ļoti svarīgajā šaušanas apmācībā. Laikā no 1920.—1924. gadam konstatējam dažādus nevienādus uzskatus par apmācības metodēm. Mācības līdzekļu bija maz, un tie paši vājas kvalitātes. Šaušanas reglaments bija izstrādāts krievu parauga šautenēm, bet Latvijas armijā toreiz bija dažādu sistēmu šautenes un vēl vairāk dažādu sistēmu automatiskie ieroči. Praktiskiem šaušanas vingrinājumiem izsniegto patronu skaits bija mazs. Tikai 1921. gadā sāka izdarīt pirmos šaušanas vingrinājumus ar kaujas patronām, katram kareivim atļaujot izšaut tikai 30 kaujas patronas. Ar patšautenēm un ložmetējiem šaušanas vingrinājumus sāka tikai 1922. gadā.

No 1925.—1927. gadam vērojam otru posmu šaušanas apmācībās, kad apmācības līdzekļu daudzums jau bija palielinājies skaita un dažādības ziņā; nopietnāku vērību pievērsa šaušanas sagatavošanas apmācībām un palielināja vingrinājumiem paredzēto kaujas patronu skaitu, lielāku uzmanību pievēršot arī automātiskajiem ieročiem.

Trešo attīstības fazi vērojam, sākot ar 1927. gadu, kad pirmo reizi izdarīja arī kaujas šaušanas skati, kuŗā kaŗavīriem bija jāveic uzbrukuma kaujas uzdevums, šaujot ar šautenēm, patšautenēm, ložmetējiem un mīnmetējiem. Turpmākos gados šaušanas apmācības sekmes nepārtraukti pieauga.

Otra svarīga apmācību nozare bija kaujas mācība. 1920. gada *Kājnieku iekārtas reglaments* pauda agrākās Krievijas armijas ,,lineārās" taktikas uzskatus — paredzēja kaŗaspēka darbību kaujā vienā līnijā izstieptās gaŗās ķēdēs. Pasaules kaŗa pieredze spieda no šīs taktikas atkāpties, izveidojot ,,grupu" taktiku, kas kaŗaspēka darbību kaujā paredz platumā un dziļumā izklaidētās grupās. Tādēļ 1922. un 1923. gadā laida klajā jaunus pēc šīs taktikas principiem izstrādātus priekšrakstus, kuŗus 1925. gadā aizstāja jauns *Kājnieku apmācības reglaments*. Norādījumus apvienoto ieroču šķiru darbībai un lauku dienestam atrodam jau 1923. gada reglamentā *Apvienoto ieroču šķiru vadība un kauja,* kuŗa pārstrādātu izdevumu — *Kaŗaspēka vadība un kauja* laida klajā 1927. gadā.[28]

Kaut gan Latvijas armijas vadība bija visumā pārņēmusi vācu kaujas organizāciju un taktiku, aviācijas, artilerijas un tanku trūkums armijas vadībai radīja nopietnas grūtības šīs taktikas īstenošanā. *Kaŗaspēka un kaujas vadības reglaments* 1927. gadā paredzēja flanku izmantošanu un iespiešanos ienaidnieka aizmugurē iespējami lielākiem spēkiem. Bija paredzēti arī uzbrukumi ienaidnieka nocietinātām joslām un pretiniekam aizstāvoties.

Pirmajā gadījumā priekšnoteikums bija metodika un laba sagatavošanās, otrā gadījumā darbības ātrums. Pašu kaŗaspēka nogurums nedrīkstēja būt par iemeslu pretinieka mulsināšanas un vajāšanas pārtraukšanai. Reglaments pasvītroja steigu un noteiktību iniciātīvas iegūšanai. Aizstāvēšanās bija attaisnota tikai pretinieka liela pārspēka gadījumā vai arī gatavojot uzbrukumu citā vietā un laikā. Aizstāvēšanās kaujās paredzēja pašuzupurēšanos un cīņu līdz beidzamam, izmantojot apvidu un aplēšot iespējas taktiski sadarboties ar pašu uzbrucējām daļām. Reglaments lielu uzmanību pievērsa kaujas vienību sastāvam un kustīgām rezervēm, iespēju robežās izmantojot auto transportu. Reglaments arī paredzēja, ka būs jādarbojas ar maziem spēkiem plašā frontē pret lielu ienaidnieka pārspēku — skaitliski un techniski. Sedzējām vienībām bija paredzēti ļoti atbildīgi uzdevumi. Tās sagatavoja ienaidnieka spēku izkliedēšanai ar koncentrētu uguni un elastīgai atiešanai uz nākamo aizmugurē esošo aizsardzības līniju. Frontes pārraušanas gadījumā atiešanu izdarītu ļoti plašā apvidū speciālu vienību aizsegā.

Šīs vienības jau iepriekš būtu ieņēmušas taktiski un apšaudes ziņā izdevīgas pozicijas frontes spēku aizmugurē, kamēr atejošās vienības zināmos starpbrīžos paietu tām gaŗām.[29]

Ārkārtīgi nozīmīgi bija izdarīt manevrus divīziju un visas armijas mērogā, lai augstākie komandieŗi varētu gūt praktisku pieredzi lielu kaŗaspēka vienību vadībā un vienības iemācītos savā starpā sadarboties kaujas apstākļos. Jau 1925. gada 21. novembrī Latvijas armijas komandieris ģen. Pēteris Radziņš oficiāli konstatēja, ka armijas augstākā vadība nebija savu uzdevumu augstumos. Latvijas neatkarības laikā īsti manevri, piedaloties arī mobilizētām vienībām, nekad nenotika. Tos aizstāja vadības izbraukumi uz paredzētām aizstāvēšanās frontēm taktisku uzdevumu risināšanai un t.s. kaŗa spēles taktisku apmācību veidā Rīgā. Valdībai trūka līdzekļu īstu manevru sarīkošanai. Kaujas apmācībās vasarās piedalījās tikai 60% kaŗavīru. Pārējie kaŗavīri atradās citos norīkojumos vai trenējās sporta sacīkstēm. Apmācībās sarežģījumus radīja dažādo augstāko militāro skolu, sevišķi franču un krievu, absolventu atšķirīgās idejas. Latvijas apstākļos jo sevišķi nederēja franču taktikas paņēmieni.

Kaŗaspēka apmācības un manevri parasti bija pavērsti ar fronti uz austrumiem, paredzot aizstāvēšanās cīņas pret iebrucējiem no tās puses. Visas armijas kopīgi manevri notika tikai divas reizes — 1937. gadā Ērgļu rajonā un 1938. gada 15. un 16. septembrī Vecmuižas rajonā Zemgalē. Abas reizes manevri bija divpusīgi — puse armijas vienā pusē un puse otrā pusē, ar frontēm pret austrumiem un rietumiem. Manevri risinājās rajonos, kam nebija nekāda sakara ar kaŗa plāniem. Rezultāti bija visai bēdīgi. Manevri atklāja, ka Latvijas augstākā vadība nebija pietiekami sagatavota komandēt vienības, kas bija lielākas par pulku. Tāds bija vienprātīgs visu ārzemju militāro novērotāju uzskats.[30]

Ar sabiedrotajiem igauņiem kopīgi manevri ierobežotos apstākļos notika tikai 1930. un sevišķi 1931. gadā. Vēlāk notika tikai atsevišķas virsnieku apspriedes. Nebija kopīgas darbības plānu, nebija kopīgas komandas valodas, kopēju kodu, vienveidota apbruņojuma un vadības. Sabiedrotie igauņi nezināja, ko darīs latvieši briesmu gadījumā, un latvieši nezināja, ko darīs igauņi. Ar lietuviešiem latviešiem sadarbības nebija gandrīz nekādas.[31]

---

[1] *Latvijas armija 20 gados*, 18.

[2] U.S., N.A., R.G. 165, 10641 — 355/5.

[3]Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule 1960.g. 25. janv.

[4]Kaņeps, ,,Liktenīgās dienās", 21; Artūrs Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.).

[5]Silgailis, ,,Kādē|", 15.

[6]Pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, vēstule 1962.g. 16. sept.

[7]*Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* I, 115; Art. Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.).

[8]U.S., N.A., R.G. 165, 10641 — 355/5.

[9]Silgailis, ,,Kādē|", 12; Silgailis, ,,Ne ar varonību vien", 19; Jānis Radziņš, 25; Žagars, nr. 32 (1187), 1970.g. 7. aug.; Vēstules: pulkv.-ltn. Jānis Druvaskalns, 1962.g. 16. sept.; maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug., 1967.g. 5. jūn., 1969.g. 14. nov.

[10]Bangerskis, II, 103—104; Žanis Vittenbergs, intervija 1969.g. 20. dec.

[11]Augstkalns, ,,Izšķirīgie lēmumi", 31.

[12]*Otrais gads,* 16; Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi", 27; Silgailis, *Laiks,* XXII, nr. 18 (2060) (1970.g. 4. martā); Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.).

[13]Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1967.g. 5. maijā.

[14]Lejiņš, 183, citējot pulkv. Aleksandra Breņķa liecību; Silgailis, ,,Kādē|", 12.

[15]Silgailis, ,,Kādē|", 12; Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.); Lejiņš, 183; Kapt. Leonīds Uijerts, vēstule 1971.g. 12. okt.; Intervijas: ģen. Jānis Lavenieks, 1967.g. 19. nov.; pulkv. Žanis Vitenbergs, 1969.g. 20. dec.

[16]Silgailis, ,,Ne ar varonību vien", 12—13; Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1974.g. 6. okt.); Lasmanis, 128; Bangerskis, II, 102—103; Žagars, nr. 39, 40 (1970.g. 25. sept., 2. okt.); Vēstules: maj. Kārlis Augstkalns, 1962.g. 23. aug.; ģen. Jānis Lavenieks, 1959.g. 14. dec.; pulkv. Jānis Kalniņš, 1962.g. 16. dec.; ģen. Stasys Raštikis, 1959.g. 12. apr.; Intervija: pulkv. Žanis Vitenbergs, 1967.g. 4. martā; Lejiņš, 186.

[17]*Latvija i ee armija,* 40—60.

[18]Žagars, nr. 39, 40 (1970.g. 25. sept., 2. okt.); Vēstules: ģen. J. Lavenieks, 1959.g. 14. dec.; ģen. S. Raštikis, 1959.g. 14. dec.; Lejiņš, 186.

[19]Silgailis, ,,Kādē|", 14—15; Lejiņš, 186.

[20]Lejiņš, 182—86, citējot pulkv. Aleksandru Breņķi un pulkv. Albertu Liepiņu; Rutkis, 264, 266.

[21]P.R.O., F.O. 371 — 23608, N7153/2399/59; Krīpens, ,,Sarkanie tanki", *Laiks,* X, nr. 7 (808) (1958.g. 22. janv.); Intervija: pulkv. Žanis Vitenbergs, 1967.g. 4. martā; Vēstule: maj. K. Augstkalns, 1967.g. 5. maijā.

[22]Lejiņš, 185, citējot pulkv. Albertu Liepiņu.

[23]*Latvija i ee armija,* 80; *Latviešu kaŗavīrs II Pasaules kaŗā,* I, 115; Lejiņš, 185, citējot virspulkv. Artūru Silgaili; Lasmanis, 126—28; Silgailis, ,,Ne ar varonību vien", 11—13; Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi", 20; *Laiks, telpa, ļaudis,* I, 22—35 (A. Silgailis, K.Augstkalns); Vēstules: kapt. L. Uijerts, 1971.g. 12. okt.; pulkv.-ltn. J. Druvaskalns, 1962.g. 16. sept.; maj. K. Augstkalns, 1962.g. 23. aug., 28. aug.; Indulis Kažociņš, 1982.g. 22. jūl.

[24]Lejiņš, 184—85, citējot pulkv. Aleksandru Breņķi.

[26]Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule 1959.g. 14. dec.; intervija 1968.g. 19. nov.; Ģen. Stasys Raštikis, vēstule 1959.g. 12. apr.

[27]Ibid.

[28]*Latvijas armija 20 gados,* 277—79; Indulis Kažociņš, vēstule 1982.g. 22. jūl. — nevaram aizmirst ģen. Pēteŗa Radziņa lielos nopelnus Latvijas armijas taktikas izveidošanā.

[29]*Kaujas un lauku dienesta reglaments,* 192—363; *Kaŗavīra rokas grāmata,* 287—358.

[30]L.C.K., kaste Nr. 86, Armijas komandieŗa pavēle Nr. 48d (1925.g. 21. nov.); P.R.O., F.O. 371 — 23606, N604/604/59 (1939.g. 25. janv.); *Piektais gads,* 15; Ģen. Jānis Lavenieks, „Vai Latvijas liktenis varēja būt citāds", *Laiks,* 1959.g.; Vēstules: ģen. Eduards Kalniņš, 1962.g. 1. feb.; pulkv. Dr. Gustavs Grīnbergs, 1962.g. 1. sept.

[31]Bangerskis, *Mana mūža atmiņas,* II, 83 un 85, un nodaļā par Baltijas valstu militāro sadarbību.

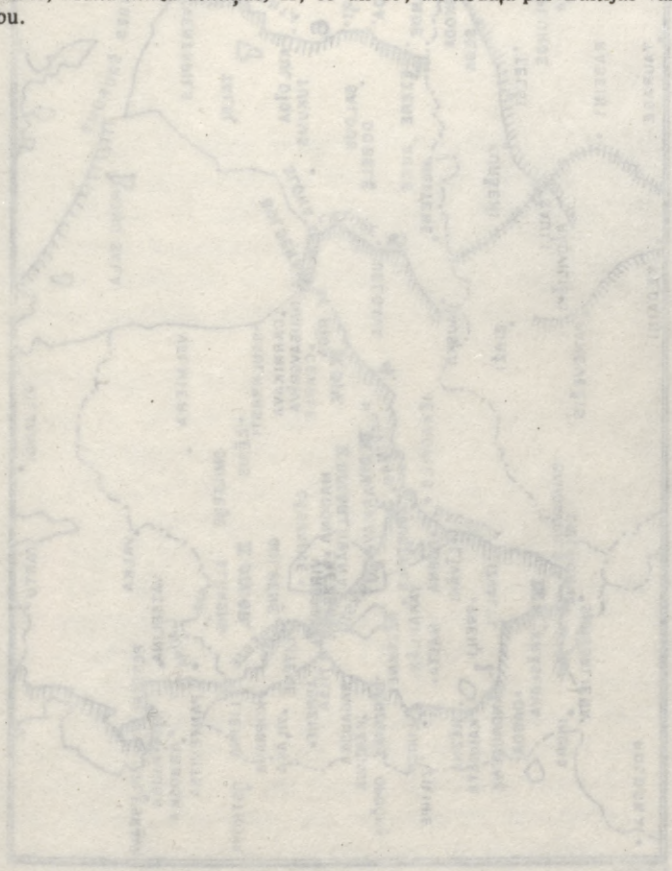

Latvijas aizsardzības līnijas 1938., 1940. gadā.
Latvian defense lines in 1938 and in 1940.

XX NODAĻA

BALTIJAS VALSTU MILITĀRAIS POTENCIĀLIS

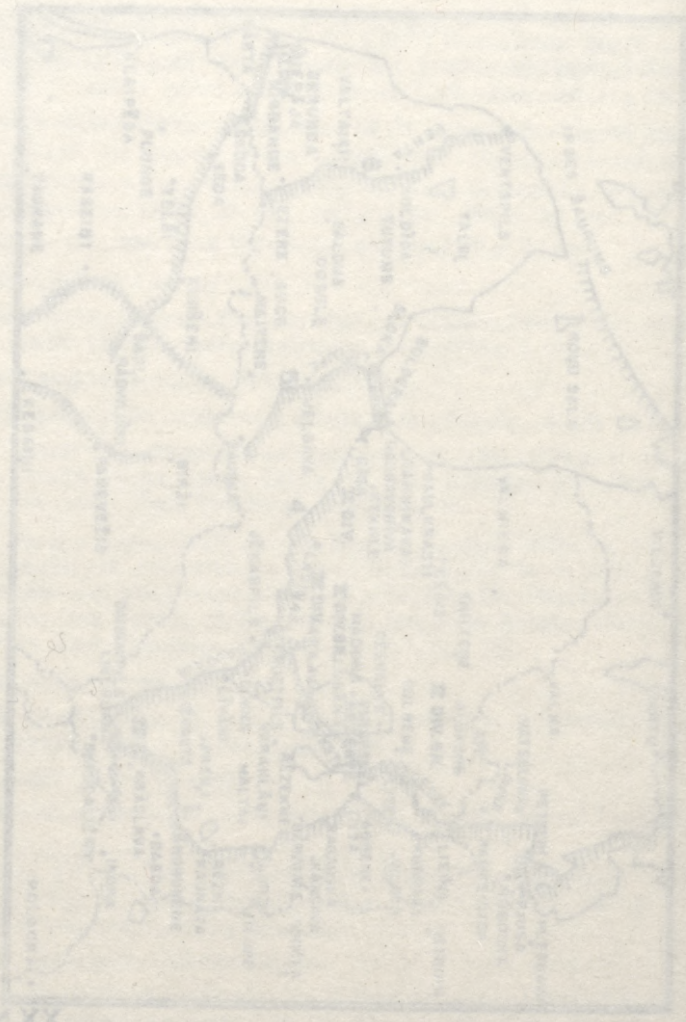

Sakarā ar Baltijas valstu antantes nodibināšanos 1934. gadā un atsevišķu personu un grupu interesi Baltijas valstu militārās alianses radīšanā, jāiepazīstas arī ar Latvijas likteņbiedru militārajiem spēkiem, militāro potenciāli un kaŗa plāniem. Tāpat nepieciešams arī iepazīties ar apstākļiem, kas mudināja un kavēja militāras sadarbības izveidošanos starp Latviju, Igauniju, Lietuvu un citām valstīm.

Igaunijas bruņotie spēki

Territoriāli ar 47.549 kv. km. platību un iedzīvotāju skaita ziņā ar 1.133.917 iedzīvotājiem 1939. gadā Igaunija bija stipri mazāka par Latviju. Tās robeža ar Latviju bija 375 km gaŗa, ar Padomju Savienību— 258 km (145 km pāri Peipusa—Pliskavas ezeru ķēdei), bet jūras robeža gaisa līnijā bija 1159 km gaŗa, bet faktiski daudzo salu un līču dēļ tā ietvēra 3449 km. Samērā viegli uz laiku nosargājama bija Narvas un Peipusa un Pliskavas ezera līnija. Narvas upe starp Somu jūras līci un Peipusa ezeru veidoja dabisku šķērsli. Tās baseins kā ziemeļos, tā dienvidos bija purvains un mežains. Viegli pieejama eventuālam pretiniekam bija tikai 7—10 km plata sprauga gar rietumu un austrumu dzelzceļu un šoseju. Peipusa un Pliskavas ezera baseins aizņēma 2607 kv. km platību, veidojot tālāku, vēl grūtāk pārvaramu dabisku aizsardzības līniju. Aizsardzības ziņā ne tik izdevīgs, bet ne bezcerīgs, bija posms dienvidos no Pliskavas ezera. Šis reģions bija smilšains un bez ceļiem. Tā vidus sektorā bija labi izmantojama dabiska dziļa krauja ziemeļu un dienvidu virzienā un tālāk Livas un Vrūdas upes purvains un mežains apgabals. Šīs pozicijas zaudējot, igauņi varēja atkāpties Pjusas upes, Petseru, Pankjavitsas, Lauru un Liepnas līnijā, kur bīstamākais bija 9 km plats vidus posms starp Petseriem un Pankjavitsu. Tālāk igauņi varēja atkāpties Vircezera, Emas upes (Mētraines) un Peipusa ezera līnijā. Gaŗās jūras

piekrastes aizsardzība bija gandrīz neiespējama. Igaunijas archipelagā vien bija 818 salas 4.184 kv. km kopplatībā. Lielākās salas bija Sāmsala (*Saaremaa*, 2.710 kv.km), Dāgo (*Hiiumaa*, 965 kv.km), Muhu (*Mona*) un Vormsi. Pārtikas ziņā Igaunija bija pašapgādniece, kaut gan nebija tik labi situēta kā Latvija un Lietuva. Liela Igaunijas dabas bagātība bija degakmens (apm. 5.500.000.000 t), no kā ieguva benzīnu un mašīnu eļļas. Igaunijas iedzīvotāju sastāvs bija daudz nacionālāks nekā Latvijas iedzīvotāju: igauņu 88,2%, krievu 8,2%, vāciešu 1,5%, zviedru 0,7% un latviešu 0,5%.[1]

Igaunijas bruņoto spēku augstākais vadonis bija valsts prezidents *(Vabariigi President)*. Viņa padomdevējs bija valsts aizsardzības padome *(Vabariigi valitsus)*, kurā ietilpa bruņoto spēku virspavēlnieks, ministru prezidents, parlamenta *(Riigivolikogu)* priekšsēdis, valsts padomes *(Riigikaitse noukogu)* priekšsēdis, pieci izraudzīti ministru kabineta locekļi, kara ministrs, pieci izraudzīti augstākie karaspēka daļu komandieri un Aizsargu organizācijas vadītājs.

Prezidentam tieši padots bija bruņoto spēku virspavēlnieks *(Sõjavägede ülem juhataja)*, kuram bija padoti divīziju komandieri, flotes, gaisa aizsardzības un aizsargu korpusa komandieri, ieroču šķiru inspektori un kara skola.

Kara ministram tieši bija padots viceministrs kā pārvaldes priekšnieks, Apgādes, Medicīnas un Militāro tiesu pārvalde.

Speciālā Bruņoto spēku padomē darbojās Kara viceministrs, ģenerālstāba priekšnieks, apgādes pārvaldes priekšnieks, divīziju, flotes, gaisa aizsardzības un aizsargu komandieri, ieroču šķiru inspektori, ģenerālstāba priekšnieka palīgi, veselības pārvaldes priekšnieks un pastāvīgie padomes locekļi.

Bruņoto spēku virspavēlniekam bija tiesības kontrolēt visu ministriju darbu, zīmējoties uz valsts aizsardzību. Viņa vietnieks bija ģenerālstāba priekšnieks. Stāba priekšniekam bija divi palīgi, un pats stābs sadalījās 6 departamentos *(osakond)*: 1) Operātīvā, 2) Izlūkošanas un informācijas, 3) Transporta, ceļu un dzelzceļu, 4) Personāla, 5) Mobilizācijas un organizācijas un 6) Apmācību un militāro publikāciju. Stābā bija arī topografiskā, kodu un vēsturiskā un archīvu sekcija. Stābs izdeva nedēļas laikrakstu *Sodur* (Karavīrs) un žurnālu *Sõjateadlane* (Kara zinātne). Tieši stāba priekšniekam bija pakļauts 2. un vēlāk arī jauns 7. departaments, viņa 1. palīgam—1., 3. un 6. departaments, bet 2. palīgam—4. un 5. departaments.

Ilggadējais Valsts vecākais un pēdējais valsts prezidents bija Konstantīns Petss, bet bruņoto spēku virspavēlnieks ģen.ltn. Johans Laidoners, kuru amerikāņi raksturojuši kā spēcīga rakstura, temperamentīgu, iz-

skatīgu, intelliģentu un iecirtīgi konservātīvu personu, kas mazāk bija ieinteresēts armijas praktiskajā darbā, to atstājot saviem apakšniekiem, bet ļoti mīlēja iejaukties ārpolitikā, to ar saviem tuvākajiem palīgiem faktiski kontrolējot. Viņa ilggadējais stāba priekšnieks bija ģen.ltn. Nikolajs Rēks *(Reek)*, kuŗa vietā 1939. gadā stājās ģen. maj. Aleksandrs Jāksons *(Jaakson)*. Tāpat kā Laidoners, Rēks bija labi izglītots un tikpat pašlepns kā viņa šefs. Abi bija noskaņoti pret Baltijas antanti un cerēja uz sadarbību ar Poliju un Vāciju. Stāba priekšnieka 1. palīgs pirms II Pasaules kaŗa bija pulkv. Richards Māsings *(Maasing)*, arī pretbaltiska un provāciska persona, kuŗa vietā 1939. gadā stājās ģen.maj. Augusts Kasekamps, bet 2. palīgs pēdējos gados bija pulkv. Eduards Ahmans *(Ahmann)*. Ilgāku laiku Kaŗa ministra postenī bija ģen.ltn. Pauls Lills *(Lill)*, kuŗu vēlāk aistāja ģen. Rēks. Pēdējais Operātīvās daļas vadītājs bija pulkv. A. Lutss un izlūkošanas departamenta vadītājs—pulkv. Villems Sārsens *(Saarsen)*, kuŗš, tāpat kā viņa draugs Laidoners un viņa priekštecis Māsings, bija antibaltisks, propolisks un provācisks un nevarēja saprasties ar ilggadējo latviešu izlūkdienesta vadītāju pulkv. Grigoriju Ķikkuli. Bruņotajos spēkos bija 4 inspektori: kājnieku, artilerijas, inženieŗu un kavalerijas.[2]

Saskaņā ar 1925. gada 12. februāŗa un 1937. gada 19. februāŗa valsts aizsardzības likumiem visiem 17—55 gadu veciem pilsoņiem bija jāpiedalās valsts aizsardzībā, virsniekiem līdz 60 gadu vecumam. Militāro dienestu iedalīja militārā priekšsagatavošanā, aktīvā dienestā un rezervē. Priekšsagatavošanas faze ietvēra 17—20 gadu vecos pilsoņus. Aktīvais dienests kājniekiem ilga 12 mēnešu, techniskās daļās un instruktoru pakāpē—18 mēnešu, 20—21 gadu veciem pilsoņiem. Aktīvā rezervē iekļāva 21—25 gadu vecos, rezervē 25—45 gadu vecos, bet zemessargos 45—55 gadu vecos. Virspavēlnieks varēja aktīvo dienestu pagarināt līdz 24 mēnešiem. Aktīvā rezervē un rezervē esošos varēja iesaukt armijā miera laikā līdz 6 mēnešiem, zemessargus līdz 6 nedēļām. Rezerves speciālistus varēja iesaukt līdz sešām reizēm, kopā 9 mēnešus, rezerves virsniekus līdz 8 reizēm, kopā 11 mēnešus, zemessargu virsniekus 2 reizes līdz 3 mēnešiem. Fiziski defektīvos no iesaukšanas atbrīvoja. Vidusskolu skolniekus un studentus apmācīja 2 reizes nedēļā skolā un pavasarī 10 dienas lauku apmācībās.[3] Minoritātes sadalīja dažādās vienībās.

Visu valsti sadalīja 3 kaŗa apgabalos (pēc miera laika divīzijām) un 8 kaŗa apriņķos (pēc kaŗa laika brigādēm). Armijā parasti atradās 1—1,2% iedzīvotāju. Parasti armijā iesauca janvārī un oktobrī. Caurmēra iesaukums bija 12.000 vīru, bet iesaukto skaits pēdējos pirmskaŗa gados bija samazinājies. Agrākos gados armijā bija 14.000—17.000 vīru, ieskaitot 1290 virsnieku un ap 2000 instruktoru, bet 1938. gadā ak-

tīvā dienestā bija vairs tikai 11.358 vīri (1358 virsnieki). Krizes gados kaŗa dienesta ilgums taupības nolūkos bija tikai 8—9 mēnešus.[4]

Miera laikā Igaunijas armijā bija 3 kājnieku divīzijas. 1. divīzijas stābs bija Rakverē un iekļāva Narvas un Viru—Jervas *(Viru—Järva)* kaŗa apriņķus. Divīzijā bija 1. kājnieku pulks, 4. un 5. kājnieku bataljons (kaŗa laikā pulki), 1. un 2. artilerijas grupa un Bruņoto vilcienu pulks Tapā. 2. divīzijas stābs bija Tēbatā un iekļāva Tērbatas, Petseru—Veru *(Petseri—Võru)* un Valgas kaŗa apriņķus. Divīzijā bija 7. kājnieku pulks, Kuperjānova partizānu, 2., 3. un 8. kājnieku bataljons (kaŗa laikā pulki), Kavalerijas pulks, 3. un 4. artilerijas grupa. 3. divīzijas stābs bija Tallinā un ietvēra Harju, Pērnu—Vilandes *(Pärnu—Viljandi)* un Lēnes—Sāres *(Lääne—Saare)* kaŗa apriņķus. Divīzijā bija 6., 9., 10., Kaleva, Skautu un Sakalas partizānu kājnieku bataljons, 5. artilerijas grupa, Autotanku pulks, Sapieŗu, Sakaru un Gvardu (sardzes) bataljons.

Abi kājnieku pulki (1. un 7.) bija sedzējas vienības. Katrā pulkā bija ap 2000 vīru. Rekrūšus apmācīja 12 neatkarīgajos bataljonos *(Üksipataljonid)*, kuŗus kaŗa laikā pārvērstu pulkos. Puse šo pulku stābu virsnieku un komandējošie virsnieki jau atradās aktīvā dienestā. Tā kaŗa laikā blakus esošiem 2 kājnieku pulkiem īsā laikā varēja rasties vēl 12 citi pulki.[5]

Liktenīgajās dienās, 1940. gada sākumā sāka veidot vēl 4. divīziju Viljandē un Pernū. 1. un 2. divīzijas stābu pārcēla uz Rakveri un Tērbatu, divīzijas pavēršot pret austrumiem, kamēr 3. un 4. divīzija Tallinā un Viljandē bija pavērstas pret rietumiem.[6]

Katrā divīzijā miera laikā bija ap 100 virsnieku, 400 instruktoru un 2500 kareivju, bet caurmēra pulkā bija 950 vīru. Kaŗa laikā katrā divīzijā (1940. gadā) bija paredzēts izveidot divas brigādes, katrā divus kājnieku pulkus. Pulkā paredzēja 3 bataljonus (miera laikā 2). Pulkā būtu 3331 vīrs (107 virsnieki), ieskaitot pulka stābu un saimniecības vienības. Bataljonā būtu stābs, 3 strēlnieku un 1 ložmetēju rota. Ložmetēju rotā bija 16 ložmetēju un 125 vīri (5 virsnieki). Strēlnieku rotā bija 3 vadi un stābs (6 virsnieki). Vadā bija 4 grupas (2 patšauteņu un 2 strēlnieku) un stābs (2vīri). Grupā bija 10 vīru (patšauteņu grupā 1 patšautene).

Kājnieku ieroči bija visai dažādi—krievu 1891. g. tipa 7,62 mm un britu 1914. g. 7,70 mm šautenes, *Browning* 9 mm pistoles, dāņu *Madsen* 1916. un 1924. g. tipu 7,69 mm un angļu *Lewis* 1916. g. 7,70 mm patšautenes un krievu *Maxim* 1905. un 1910. g. tipu 7,62 mm ložmetēji. Igaunijas Kaŗa ministrijas arsenāls sāka vienveidot kalibrus, izraugoties 7,69 mm Kājnieku artilerija un prettanku ieroči 1939. gadā bija vēl tikai plānošanas stadijā. Vienībām vēl tikpat kā nebija 81 mm smago

mīnumetēju un pavisam nemaz *Solothurn* prettanku šauteņu, 37 mm *Bofors* un smagāki *Rheinmetall* prettanku lielgabalu.

1. Kavalerijas pulks atradās Tērbatā. Tā sastāvā bija stābs, 3 zobenu, 1 ložmetēju un 1 velosipedistu (slēpētāju) eskadrons, kaujas ratu rota (6 bruņotie automobiļi un 6 tanketes) un techniskā nodaļa. Katrā zobenu eskadronā bija 3 kaujas un 1 transporta vads. Ložmetēju eskadronā bija 6 ložmetēji, bet velosipedistu—slēpētāju eskadronā—16 patšautenes. Visā pulkā bija ap 1000 vīru un 600 zirgu (pēc amerikāņu ziņām 23 virsnieki, 85 instruktori un 590 kareivji). Pulka bruņojumā bija *Ross—Enfield* 1914 tipa 7,7 mm šautenes un karabīni. Atsevišķs eskadrons (120 vīri ar 6 ložmetējiem) bija pievienots Kara skolai.

4 artilerijas grupas jau kara sākumā iesaistītu kaujās, bet 5. grupas uzdevums bija radīt bazi 4 jaunām artilerijas grupām. Kara laikā to pievienoja jaunformējamai 4. divīzijai, bet Tallinā sāka veidot jaunu 6. artilerijas grupu ar modernu mechanisko vilkmju artileriju, kas līdz neatkarības beigu cēlienam vēl nebija grupas rīcībā un pagaidām bija jāapmierinās ar veciem krievu lielgabaliem. Katrā baterijā bija 4 lielgabali vai haubices. Vieglā baterijā miera laikā bija 90 vīru (4 virsnieki) un 60 zirgu, bet kara laikā 100 vīru. Katru vieglo lielgabalu apkalpoja 8 vīri un 3 braucēji. Vieglajā artilerijā bija krievu 1902. gada 76 mm., franču 76 mm un angļu 84 mm lielgabali un 114 mm vieglās angļu haubices. Smagās artilerijas divizionā bija 102 mm krievu *Schneider* 1910. g. lielgabali, 102 mm angļu, 150 mm un 152 mm krievu *Schneider* 1909. gada smagās haubices. Visi lielgabali bija ar zirgu vilkmi. Traktoru vilkme bija vēl tikai izmēģinājuma stadijā.

Pēc amerikāņu informācijas igauņiem 1938. gadā bija 11 lauku un 5 smagās artilerijas baterijas un 1 zenītbaterija, un miera laika artilerijas grupā bija 250 vīru, bet zenītartilerijā 200 vīru. Pēc igauņu Tautu Savienībai minētajiem datiem 1938. gadā armijā bija 11 lauku un 6 smagās baterijas un flotē 15 krasta artilerijas baterijas, neskaitot zenītartileriju un kājnieku artileriju. 1924. gadā Igaunijas armijā bija 243 lietojami un 49 nelietojami lielgabali, bet 1938. gadā pēc latviešu izlūku dienesta ziņām igauņiem bija 70 vieglie un 60 smagie lielgabali un 12 lielgabali 3 zenītartilerijas baterijās, ieskaitot 20 mm *Madsen* zenītlielgabalus, bez tam 1 prožektoru un 1 pretgāzu rota.

Tikai 1939. gadā saformēja pirmās divas prettanku lielgabalu baterijas Veru un Narvā. Vēl pat nebija pieņemts lēmums, kādus prettanku un kājnieku lielgabalus iegādāties. Artilerijas ziņā Igaunijas armija bija vēl daudz sliktākā stāvoklī nekā Latvijas armija.

Autotanku pulkā 1924. gadā bija auto rota (19 smagie un 2 vieglie automobiļi), 1. un 2. tanku rota (katrā 2 smagie un 4 vieglie tanki), bruņo-

to automobiļu rota (4 ložmetēju un 2 ātršāvēju lielgabalu bruņotie automobiļi), depo, darbnīcas un skola, bet rezervē bija 2 rezerves transporta un 1 bruņoto automobiļu rota ar 4 viegliem un 9 smagiem automobiļiem un 6 bruņotajiem automobiļiem. 1928. gadā bruņoto automobiļu kolonnā bijušas 3 rotas ar 14 bruņotajiem automobiļiem, bez tam 14—16 tanki. Pēdējos gados pulkā bija 3 tanku un bruņoto automobiļu, 1 automobiļu un 1 mācības rota un 2 baterijas, un 400 vīru. Igauņiem bija pavisam 4 angļu *Mark V* smagie tanki, 12 franču *Renault M 17* vieglie tanki un 6 poļu *TK 3 1932* tanketes, 12 pašu būvēti 1928. gadā *Crossley—Austin, M 18/19* un *M 27/28* un *Fiat* bruņotie automobiļi.

1924. gadā igauņiem bija 2 bruņoto vilcienu pulki. 1. pulkā Tapā bija 2 platsliežu un 2 šaursliežu bruņotie vilcieni, 2. pulkā Valkā bija 2 platsliežu vilcieni. Vēlāk bija vairs tikai 1 pulks Valkā ar 3 platsliežu un 1 šaursliežu bruņoto vilcienu. Valsts pēdējos gados pulks bija atkal Tapā. 3 vilcieni bija izvietoti austrumu virzienā un viens dienvidaustrumu virzienā. Smagajā bruņotajā vilcienā bija 1—152 mm , 2—119 mm un 2—105 mm lielgabali, 3 vieglajos vilcienos bija katrā 2—76 mm lielgabali, 8 ložmetēji un 6 patšautenes. Bruņoto vilcienu pulkā bija 350 vīru.

Sapieru bataljonā *(Pioneerpataljon)* bija 17 vīru stābs Nemē *(Nomme)*, 3 sapieru rotas Nemē, Narvā un Veru, apmācības, gāzu kaŗa, dzelzceļu, starmešu, instruktoru, transporta un darba rota un noliktavas Nemē. Senākos gados bija arī liesmu metēju rota. Sapieru rotas pa vienai bija piedalītas 3 kājnieku divīzijām. Katrā rotā bija 108 vīri (4 virsnieki). Kaŗavīri bija bruņoti *Ross—Enfield* šautenēm un gāzu maskām. Katrā vadā bija 18 lāpstas, 18 kapļi, 6 zāģi, 6 durkļi, 9 stiepļu griezēji, 100 kg eksplozīvo vielu, 60 gumijas laivas un citi materiāli. Degāzēšanas rotā bija 110 vīru (5 virsnieki). Šajā rotā katrā vadā bija 6 degāzēšanas aparāti, 1 brīdinājumu sirēna, 120 kg pretgāzu pulvera, 4 pretgāzu tērpi, 2 gāzu neitralizēšanas aparāti, 1 trauksmju sirēna, 1 gāzes uztvērējs aparāts un antigāzes pulveris. Dzelzceļu rotas (108 vīru) uzdevums bija vadīt, labot un vajadzības gadījumā iznīcināt lokomotīves. Starmešu rotā bija 31 vīrs (2 virsnieki), 3 pārnēsājamie starmeši un 1 motorizēts starmetis. 1. un 7. pulkā bija atsevišķas 24 vīru sapieru nodaļas un 18 vīru pretgāzu nodaļas. Bataljonā bija pavisam 650 vīru.[7]

Gaisa spēkos ģen.maj. Richarda Tomberga vadībā 1937. gadā bija 60 virsnieki, 120 instruktori un 360 kareivji, kopā 540 vīri, no kuŗiem 140 bija lidotāji un 40 novērotāji. Tallinā atradās gaisa spēku stābs, operātīvā, administratīvā un techniskā daļa, jūras aviācijas divīzions, lidotāju skola ar lidotāju, mechaniķu un apkalpes klasēm un rezerves lidotāju kursiem, lidmašīnu depo ar darbnīcām un noliktavām, un zenītartilerijas grupa ar 3 baterijām un zenītložmetējiem. 3 aviācijas divīzioni bija

izvietoti Rakverē, Tērbatā un Tallinā. Pēc igauņu Tautu Savienībai minētās informācijas viņu gaisa spēkos 1938. gadā bijušas 68 lidmašīnas ar 23.400 ZS kopjaudu un 500 vīriem. Pēc amerikāņu informācijas igauņiem bijušas 54 izlūku lidmašīnas, 27 iznīcinātāji, 10 sakaru un 20 rezerves lidmašīnas, kā arī 6 flotes izlūku lidmašīnas un 4 flotes iznīcinātājas lidmašīnas, kopā 121 lidmašīna.. Citur atzīmētas arī 40 apmācības lidmašīnas. Katrā igauņu aviācijas divīzionā bija 2 izlūku eskadriļas ar 9 lidmašīnām katrā un 1 iznīcinātāju eskadriļa ar 9 lidmašīnām. Iznīcinātāji bija *Bristol Bulldog* un *Hawker Hart* tipa, izlūku lidmašīnas *Potez 25A* (450 ZS) un *Šmolik 128* tipa, apmācības lidmašīnas bija *Avro Avian, Avro 504—R, Avro 626, Gourdou Leseurre* un *Siskin III DC* tipa. 1938. gadā igauņi bija Anglijā pasūtinājuši arī 10 *Westland Lysander* izlūku lidmašīnas un 12 *Spitfire* iznīcinātājus, bet tos nesaņēma. Flotes aviācijā bija 88 vīri (10 virsnieki). Angļi atzina, ka igauņu aviācija bija puslīdz labā stāvoklī.[8] Zenītartilerijā bija 20 mm un 67 mm lielgabali.[8]

Igaunijas kaŗa flote sākuma gados bija samērā nopietns faktors. Tā bija sadalīta Jūras un Peipusa ezera divīzionos, Krastu artilerijā un Tallinas flotes bazē. Sākotnēji flotē bija 2 lieli iznīcinātāji *Lennuk* un *Vambola,* kopš 1924. gada arī torpēdlaiva *Sulev,* 6 lielgaballaivas (no tām divas Peipusa ezera flotilē), 2 mīnu licēji, 4 mīnu trāleŗi, 2 sardžu kuģi (1 Peipusa ezerā), 4 ledlauži (daži pakļauti Ūdensceļu pārvaldei), 3 hidrografijas kuģi, 5 tendeŗi un 1 velkonis. Kaŗa flotē bija 700—1200 vīru un krasta aizsardzības spēkos 900 vīru. Kaŗa kuģu krāsa bija pelēka, karogs — zili—melni—balts ar 2 izgriezumiem un zelta vairogu ar 3 zilām lauvām zelta vairogā. Aviācijas pazīšanas zīme bija zilimelnibalts trīsstūris ar zilo leņķi ārpusē un balto iekšpusē.

Lielākā daļa kaŗa kuģu bija veci un nolietoti. To uzturēšanai bija nepieciešami lieli remonti un lielas summas. 1920. gada jūnijā igauņi piedāvāja angļiem abus lielos bijušos krievu 1785 t un 1585 t iznīcinātājus *Lennuk* un *Vambola* un vēlējās no angļiem iegūt 2 *M* klases iznīcinātājus, 2 *D* vai *E* klases zemūdenes, 1 mīnu licēju un 4 mīnu trāleŗus. Angļu admirālitāte nevēlējās igauņu kuģus pieņemt, jo tie izlietāja ārkārtīgi daudz eļļas. Igauņi bija spiesti kuģus paturēt paši. Vēlāk viņi ar rūgtu humoru jokoja: „Kad Tallinas biržā redz, ka *Lennuk* un *Vambola* dūmeņi kūp, igauņu kronas kurss krītas". 1920. gada septembrī igauņi sāka sarunas par viena angļu *S* klases iznīcinātāja un 1 eļļas apkures torpēdlaivas pirkšanu, bet viņiem nebija brīvu līdzekļu. 1924. gadā ledus laukos bojā gāja igauņu lielgaballaiva *Meeme* (bij. latviešu *O,* ko 1919. gada jūnijā sagūstīja pie Daugavgrīvas). 1927. gadā igauņi bija spiesti

noplēst lūžņos lielgaballaivu *Lembit* (1100 t). 1932. gadā flotē vēl bija 2 iznīcinātāji, 1 torpēdlaiva, 4 lielgaballaivas, 4 mīnu licēji un 3 dažāda tipa palīgkuģi, 822 vīri (49 virsnieki) flotes vienībās un 602 vīri (51 virsnieks) krastu artilerijā.

1933. gada augustā igauņiem laimējās pārdot *Lennuk* un *Vambola* Perū kara flotei kā *Almirante Guisse* un *Almirante Villar* par £ 210.000, bet krāpnieku dēļ saņēma tikai £ 120.000. Sekojošā skandala dēļ no saviem posteņiem bija jāaiziet Igaunijas kara viceministram un ģenerālštāba priekšniekam ģen. Johanam Tērvandam *(Tõrvand)*. Flotē palika tikai 1 maza torpēdlaiva, 2 mīnu licēji, 2 mīnu trāleri, 4 lielgaballaivas (divas Peipusa ezerā) un 2 ledlauži, 685 vīri (79 virsnieki) flotes vienībās un 470 vīri (50 virsnieki) 18 krasta baterijās.

Igaunijas kara flote tagad bija vājāka par Latvijas kara floti. 1933. gada novembrī Igaunijas kara flotes ,,tēvs'' kontradmirālis Johans Pitka ieteica valdībai pieņemt 15.000.000 kronu būvprogrammu, tajā ietverot 2 zemūdenes, 8 sardzes kuģus, 12 torpēdlaivas un 10 ātrlaivas vai 2 zemūdenes, 8 izlūku laivas, 4 mazas mīnu laivas un trāleļus un 12 bumbnešus. Pēc gaŗām debatēm valdība 1. decembrī nolēma iegādāties 2 zemūdenes un 3 motortorpēdlaivas 9.000.000 kr. vērtībā, ieskaitot 2.314.000 kr., kas bija iegūtas par pārdotajiem iznīcinātājiem, un pārējās summas atvelkot no valsts budžeta 4—5 gadu laikā. 21. decembrī Parlaments flotes būvprogrammai piešķīra 9 milj. kr. 2 modernu mīnu licēju zemūdeņu *Kalev* un *Lembit* ($1.114.000), 3—4 motortorpēdlaivu un 12 bumbvežu iegādei. Plānu daļēji īstenoja no 1936.—1940. gadam.

1934. gada 16. novembrī flotes darbības plānošanā pieņēma šādus principus—flotei bija jābūt spējīgai izlikt mīnas, neņemot vērā pretinieka traucējumus, atbalstīt sauszemes spēkus galvaspilsētas Tallinas aizsardzībā, uzbrukt pretinieka transportiem un desanta kuģiem, turpināt ilgstošu tālizlūkošanu, ar krasta bateriju palīdzību cīnīties pret blokādes spēkiem un traucēt pretinieka sakarus uz jūras. Agrāk bija paredzēta sadarbība ar Latvijas kara floti Igaunijas salu un Rīgas jūras līča nodrošināšanai. Pēc jauniem flotes kara plāniem tāda vairs nebija paredzēta.

1937. gadā Igaunijas kara flotē bija torpēdlaiva *Sulev* (1917, vācu *A—32*, pārbūvēta 1924. g.), 2 zemūdenes *Kalev* un *Lembit* (1936/1937, angļu *Vickers—Armstrong* tipa, 620/820 tonnu) ar 2 zenītlielgabaliem, 4 torpēdaparātiem un 20 mīnām katra, zemūdeņu bazes kuģis—lielgaballaiva *Laine*, vecās lielgaballaivas *Mardus, Ahti* un *Tartu* (pēdējās divas Peipusa ezerā), 2 veci mīnu licēji ar ratiem *Suurop* un *Ristna*, 3 mīnu trāleri *Vaindlo, Keri* un *Tahkona*, 2 sardžu kuģi *Kõu* un *Erilane* (pēdējais Peipusa ezerā), kuŗiem 1939. gadā pievienojās 500 tonnu moderna prezidenta jachta *Pikker*, 5 ledlauži—*Suur Töll, Tasuja, Merikaru, Jaan*

Poska un *Jüri Vilms*, 4 hidrografiskā dienesta kuģi—*Merepoeg*, *Kompas*, *Sekstant* un *Lood*, muitas kuteris *III (Delta)*, 6 tenderi—*Sakala*, *MP 10*, *MP 8*, *MP 14* un *MP 23*, un velkonis *Tallinn*. Četras 1939. gadā *Thornycraft* tipa Anglijā būvētās motortorpēdlaivas *I*, *II*, *III* un *IV*—35 tonnu, 40 m. st., 1 zenītlielgabalu, 2 zenītložmetējiem, 2 torpēdaparātiem un 8—10 komandu katru—bez ceremonijām atņēma Anglijas admirālitāte.

Pēdējos pirmskaŗa gados Igaunijas kaŗa flotes koptilpums bija ap 5200 tonnu (neskaitot Ūdensceļu pārvaldes aprūpē esošos kuģus), 1600 vīru un flotes budžets 1934. gadā bija 12.300.000 kr., bet 1939. gadā jau 21.400.000 kr. (kronas vērtība tad bija stipri zemāka).

Pirmais Igaunijas kaŗa flotes komandieris bija kontradmirālis Johans Pitka, pēc viņa kapt. Johans Herms, tad kontradmirālis Hermans fon Zalca (*von Salza*), enerģisks un piedzīvojis cara laika kaŗa flotes virsnieks, kapt. Valevs Mere un kapt. J. Santpanks.[9]

Krastu artilerijā pēdējos pirmskaŗa gados bija 10 krastu artilerijas baterijas—viena 12'' baterija Aegnas salā (agrāk 2—12'' baterijas), viena 8'' baterija Sūropos *(Suuropi)* un viena Vīmsī *(Vimmsi)*, divas 6'' baterijas Aegnā, divas—Naisārē *(Naissaar)* un viena Sūropos, un divas 13 cm baterijas Vīmsī.[10]

Robežapsardzībā Iekšlietu ministrijas pārziņā bija 1200 vīru ar 1 milj. līdz 1.507.000 kr. budžetu. Arī policijas dienestā bija 1200 vīru.

Tondī darbojās Igaunijas kaŗa akadēmija, Virsnieku skola, Militāri—techniskā skola un Kaujas apmācības skola. Atsevišķās techniskās daļās bija speciāli kursi.

Tallinā bija arī liels arsenāls ar ložmetēju, artilerijas, optisko, lietuves, kalēju, rokas ieroču, elektrotechnisko, galdnieku, ādas piederumu un citām nodaļām. Arsenāls gatavoja šautenes armijai, patšautenes un ložmetējus aizsargiem, šauteņu un artilerijas municiju un pārpildīja rezerves granātas. Mennikū *(Männiku)* atradās artilerijas municijas noliktavas.

Pēc vācu informācijas Igaunijas bruņotajos spēkos 1939. gadā bija 670 patšauteņu, 350 ložmetēju, 70 vieglo un 60 smago lielgabalu (neieskaitot flotes un zenītlielgabalus), 20 tanku, 14 bruņoto automobiļu un 74 lidmašīnas.

Igaunijas valdībai piederēja arī liela kuģu būvētava ar 1300'' gaŗu un 20'' dziļu baseinu, 3 peldošiem dokiem, kas spēja pacelt 5000 tonnu kuģus, un peldošiem krāniem, kas spēja pacelt līdz 100 tonnu kravu. Kuģu būvētava būvēja ostu ledlaužus, velkoņus, motorlaivas, dzelzceļu motorvagonus, tramvajus, autobusu karosērijas, gāzes ģenerātorus, degakmens skaldīšanas mašīnas un izdarīja kuģu remontus. *Fanny Krull*

rūpnīca producēja lokomotīves un dzelzceļu vagonus. Kāda cita rūpnīca producēja sakaru līdzekļus.

Igaunijas bruņoto spēku budžets bija apm. 19,15—23,5% no valsts budžeta jeb 10,82—16,86 kr. uz iedzīvotāju. Zemākā izdotā summa bija 1933. gadā—11.900.000 kr. 1939. gada 30. janvārī britu lietvedis Galiens *(Gallienne)* rakstīja, ka Igaunijas zelta rezervē bija tikai 60.000.000 kronu, no kuŗas daļa bija paredzēta ārzemju parādu segšanai. Ja arī šī summa būtu pilnīgi pieejama, tā segtu kaŗaspēka apgādi kaŗa gadījumā tikai 6 mēnešu ilgam laikam.

Kaŗa laikā Igaunija cerēja saņemt apgādi caur Zviedriju, uzskatot tiešos sakarus ar Somiju par pārāk bīstamiem. Igaunijas neitrālitātes gadījumā par ļoti problēmatisku uzskatīja arī apgādi caur padomju Murmanskas ostu.

Liela nozīme bija 1924. gada 7. decembrī (pēc komūnistu sacelšanās) dibinātajam Igaunijas aizsardzības korpusam *(Eesti kaitseliit)*. Faktiski jau no 1918.—1920. gadam darbojās iekšējās aizsardzības vienības *(Omakaitse)*, ne tikai uzturot kārtību frontes aizmugurē, bet pat piedaloties Narvas kaujās. Korpuss bija sadalīts 11 apriņķu un 4 pilsētu pulkos *(maleva)*. 1939. gadā organizācijā bija 60.000 vīru, aizsardžu vienībās *(Naiskodukaitse)* 16.600 sieviešu, Jaunajos ērgļos *(Noored kotkad)* 19.800 zēnu un Dzimtenes meitenēs *(Kodutürtred)* 20.000 meiteņu. Pulki sadalījās bataljonos un rotās. Aizsargu uzdevumos ietilpa militārās apmācības, fiziskās un valstiskās kultūras attīstīšana. Aizsargu ilggadīgais komandieris ģen.maj. Johanness Orasmā *(Orasmaa,* agrāk Roska) bija pakļauts tieši bruņoto spēku virspavēlniekam. Aizsargu budžets bija 600.000 kronu. Igauņu aizsargu organizācija bija daudz militārāka nekā Latvijas aizsargu organizācija.[11]

No 1920.—1940. gadam Igaunijas tirdzniecības flote pieauga no 321 maza kuģīša(52 tvaikoņi, 39 motorkuģi un motorburu kuģi, 230 burinieki) ar 29.000 br. r. t. koptonnāžu līdz 304 prāviem kuģiem (142 tvaikoņi, 60 motorkuģi un motorburu kuģi, 100 burinieki) ar 214.000 br. r. t. koptilpumu. Galvenās Igaunijas ostas bija Tallina, Paldiski, Narva—Joesū *(Narva—Jõesuu)* un Pērna, bez tam Loksa, Kesmu, Kuresāre, Rohukila, Hāpsalu, Kuivaste un Virtsu. Tallina ziemā aizsala caurmērā 45 dienas, Paldiski 30 dienas, bet Kihelkonna Sāmsalā bija neaizsalstoša osta. Iekšējo ūdensceļu kopgarums bija ap 600 km (Narvas—Peipusa—Emas upes ceļš 357 km).

Sauszemes ceļu kopgaŗums bija 21.500 km (2531 km šoseju). Vieglo automobiļu skaits 1940. gadā bija 3618, smago—2470, autobusu—285, motociklu—1401. Dzelzceļu līniju kopgaŗums 1939. gadā bija 1702 km (915 km krievu platuma platsliežu). Igauņiem bija 195 tvaika un 22

elektriskās vai motoru lokomotīves, 529 pasažieŗu un 5633 preču vagonu. Igaunijā bija 10 pasta, telefona un telegrafa kantoŗi, 3 radio stacijas (Tallina, Tērbata un Tīri) un 600 pasta aģentūru.

No 1922.—1928. gadam darbojās igauņu gaisa satiksmes sabiedrība, kas uzturēja satiksmi starp Tallinu, Rīgu, Klaipēdu, Karaļaučiem un Dancigu, vēlāk arī ar Helsinkiem, sadarbībā ar dāņu, zviedru, vācu un latviešu līnijām. 1931. gadā nodibinājās igauņu Civīlās aviācijas biedrība, kas 1932. gadā kopā ar nodaļām Tallinā, Narvā, Rakverē. Tērbatā, Viljandi, Tapā, Tirī, Peteros, Pernū, Valgā un Kūresārē izveidoja Gaisa līgu. Tai bija pašai savas lidmašīnas, nolaišanās laukumi un angāri. Tallinā izveidoja lielu lidlauku *(Tallinn Ülemiste)* un jūras lidmašīnu lidostu *(Tallinn Ulemiste Lake),* kur rēgulāri nolaidās somu, krievu, vācu, poļu un zviedru satiksmes lidmašīnas. 1937./1938. gadā izveidoja Igaunijas gaisa transporta savienību, kas uzturēja 3 līnijas: Tallina—Kūresāre, Tallina—Pernū un Tallina—Tērbata. 1938. gadā civīlo aviāciju pakļāva Satiksmes ministrijas Civīlās aviācijas departamenta kontrolei. Igauņiem bija divas *De Haviland D.H. 89 A,* divas *Fokker IV* un divas *Junkers F 13* satiksmes lidmašīnas.[12]

Igaunijas kaŗa plāni

Igaunijas kaŗa laika armijā bija paredzētas 8 brigādes, katrā 2 kājnieku un 1 artilerijas pulks, 100.000 vīru kopskaitā. Ja būtu ārzemju apgāde, tad pēc amerikāņu informācijas igauņi varētu 3 mēnešu laikā izveidot pat 160.000 vīru armiju. Ietērpa un apgādes piederumu bija pietiekami, bet apbruņojums bija visai slikts un municijas pietika tikai 2 nedēļu sīvām kaujām. Ģenerālštāba plānotāji cerēja, ka Igaunijas armija būs spējīga laikus sagatavoties pretinieka pirmo triecienu atsišanai. 8 kaŗa apriņķu darbinieki ar ciemu, pagastu un pilsētu darbinieku starpniecību varēja īsā laikā stāties sakaros ar visiem iesaucamajiem un dot viņiem vēl iespēju dažu stundu laikā nokārtot savas personiskās darīšanas. Ierašanās laiks novietnēs bija kalkulēts 1—24 stundām. Igauņi ļoti paļāvās uz savu izlūku dienesta spējām laikus atklāt padomju kaŗaspēka kustību robežu virzienā Ļeņingradas rajonā. Kad izlūku dienests laikus atklāja padomju kaŗaspēka kustības 1939. gada septembrī, Igaunijas valdība tomēr neko nedarīja, lai briesmas minimālizētu.[13]

Vēl 1923. gadā igauņu kaŗa plānotāji paredzēja arī ofensīvas akcijas zemes aizsardzībai, bet amerikāņu novērotāji sprieda, ka igauņu Ļeņingradas virzienā virzītam kaŗaspēkam būtu maz cerību uz panākumiem, jo padomju kaŗaspēks tam varētu ar lieliem spēkiem uzbrukt no Lugas rajona. Viņi paredzēja, ka padomju kaŗaspēks uzbrukuma gadījumā

Igauniju varētu iznīcināt 1 nedēļas laikā, tanī pašā laikā iznīcinot arī visu Baltijas aizsardzības ķēdi.[14]

Igaunija paredzēja militāro sadarbību ar Latviju Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā, bet noraidīja Latvijas ierosinājumu militārai sadarbībai arī Vācijas uzbrukuma gadījumā. Sava apciemojuma laikā Igaunijā Vācijas bruņoto spēku virspavēlnieks ģen. fon Blombergs 1934. gadā bija igauņiem apliecinājis, ka Vācija vēlas paturēt ar Igauniju draudzību un gatava Igaunijai palīdzēt padomju agresijas gadījumā. Vācijai gan nepatiktu Igaunijas iesaistīšanās Austrumu Lokarno paktā vai kādā citā veidā iesaistīties franču un padomju blokā. Viņš arī solīja Igaunijai zemūdenes un citus kara materiālus tieši no Vācijas vai no vācu kontrolētās zviedru *Bofors* rūpnīcas. Igauņi fon Blombergam un vēlāk citiem vācu viesiem svēti ticēja, saskatot briesmas tikai no Padomju Savienības un par saviem dabiskiem sabiedrotiem uzskatot Vāciju un Poliju, reizē izvairoties no tuvākām saitēm ar Latviju un Lietuvu. Šo ticību stiprināja vācu izlūkošanas dienestam strādājošie pulkv. Māsings un Sārsens. Igauņi bija pārliecināti, ka kara gadījumā ar Padomju Savienību Latvija pret Padomju Savienību nekarotu. To liecināja Latvijas izvairīšanās nocietināt austrumu robežas un plānotā atkāpšanās zemes vidienā, tā atklājot bīstamāko sektoru igauņu aizsardzības sistēmā. Šādos apstākļos par sadarbību ar Latviju nebija ko domāt.[15]

Igauņu 1. kājnieku pulks bija izvietots 35 km garā ziemeļu sektorā Narvā, Narvā—Jesū, Kurtnā un Vasknarvā. Turpat atradās arī 1. artilerijas grupa, 2 bruņotie vilcieni Tapā un 1 eskadriļa Rakverē. Šiem spēkiem bija jāpastiprina robežsargu vienības, jāieņem aizsardzības līnijas gar Narvas upi, jānoslēdz pārejas pār upi pie Narva—Jesū, Krīvaso un Vasknarvas un jānovēro pretinieka kustības Somu līcī un gar demarkācijas līniju līdz Mustvē—Oudovai, kur sākās 2. divīzijas sektors. Bīstamajā vietā starp Rīgi *(Riigi)* un Kulgu bija uzbūvēti 50 dzelzbetona bunkuri. Stābs pieņēma, ka padomju virspavēlniecība Narvas frontē varēja izvērst 3—4 divīzijas 7 dienu laikā. Igauņu sedzošās vienības jau pirmajā dienā varētu ieņemt pozicijas un nākamās 3 dienās atsist pretinieka uzbrukumus. Kaut gan padomju gaisa spēki varētu uzbrukt galvenajiem mērķiem, decentrālizētu mobilizāciju tie daudz sajaukt nevarētu. Pulki sapulcētos, izmantojot dzelzceļus, automobiļus un nakts pārgājienus. Tos varētu samobilizēt 3 dienu laikā, un nākamajās 2 dienās tie jau būtu savās koncentrēšanās vietās. Piektajā dienā frontē jau būtu 1., 5. un 4. pulks, 1. un 2. artilerijas grupa, Rakverē būtu 10. pulks un Tallinā Rezerves pulks, bet Hapsalū rajonā Skautu pulks. Amerikāņu novērotāji sprieda, ka igauņu armija būtu kaujas stiprumā tikai 7—10 dienu laikā.

Bīstamajā 25 km gaŗajā Petseru frontes sektorā atradās 7. pulks, 3. artilerijas grupa, Kavalerijas pulks, prettanku rota, bruņoto vienību rota, 1 bruņotais vilciens un 2. aviācijas divīzions. Uz šo sektoru veda 2 krievu dzelzceļa līnijas un 2 šosejas, atvieglojot krievu kustību. Petseru grupai bija jāaizstāv Pliskavas ezera, Irboskas gravas un Veljes ezera aizsardzības līnija, pēc tam vēl 5 dienas jāaizstāvās Pjusas, Petseru, Pankjavitsas un Lauras līnijā un pēc tam Pjusas, Lepasāres, Vatselīnas un Misso līnijā, novērojot pretinieka kustības Latvijas territorijā. Šajā sektorā igauņiem nocietinājumu nebija, un bija jāizlīdzas ar artilleriju un sprostojumiem. Pretinieka 3—4 divīziju, tanku un artilerijas spēku izvēršanās no Pleskavas un Ostrovas rajona bija paredzēta 5—7 dienu laikā. Ofensīvas uztveršanai 6. dienā igauņiem Tērbatā būtu jau sakoncentrēts Kaleva pulks, Pelvā (Õlvā) Sakalas pulks, no Pliskavas līdz Misso 2., Kuperjanova, 7., 8., 3. un Kavalerijas pulks, 5., 4. un 3. artilerijas grupa, bez tam Apes tuvumā būtu 6. pulks. Pērnū un Meisakilas rajonā uzturētos 9. pulks.

Kopš 1939. gada aprīļa padomju valdība sāka intensīvi nocietināt Igaunijas pierobežu, izveidojot divus sektorus, ziemeļos no Lugas upes pa upes līniju līdz Salai un tālāk līdz Peipusa ezera ziemeļaustrumu stūrim, ar otru līniju Jamburgas rajonā, bet dienvidos no Pliskavas *(Pihkva, Pskov)* dubultlīniju ar Igaunijas un Latvijas pierobežu. Gar ezeriem krieviem vēl pagaidām nebija nocietinājumu. Peipusa ezers bija 84 km gaŗš un līdz 31 km plats. Igauņu 2 lielgaballaivas un no Tērbatas bazes palīgā pienākušās 2—3 rezerves lielgaballaivas 2—3 dienas varēja ezeru līniju puslīdz nosargāt, sevišķi bīstamo nepilnus 2 km plato Mehikõrmas *(Mehikoorma)* šaurumu, kas savienoja Peipusa ezeru ar Pliskavas ezeru. Šos flotes spēkus atbalstītu aizsargu vienības.

Baltijas jūrā igauņu flote nevarēja sapņot par sacensību ar padomju kaŗa floti. Bija tomēr zināms, ka padomju flote baidījās no šauruma starp Aegnu un Porkalu, bet krievu zemūdenes tam tomēr varētu izspraukties cauri un apdraudēt igauņu apgādes kuģus, kamēr padomju virsūdens kuģi varēja izlikt desantus igauņu kaŗaspēka aizmugurē. Diplomātisku iemeslu dēļ igauņi varēja izlikt mīnas Somu jūras līcī tikai pēc aktīvas kaŗa darbības sākuma. Igauņu zemūdenes izliktu mīnas Sūrsāras *(Suursaar)* un Tutarsāras tuvumā un apsargātu mīnu licējus Aegnas—Porkalas līnijā. Ja somi dotos palīgā, varētu izlikt vēl otru mīnu līniju Sūrsāras, Tutarsāras un Lavansāras rajonā, zemūdeņu un somu lielo krastu apsardzības bruņu kuģu (ar 8'' artileriju) apsardzībā.[18]

Lietuvas bruņotie spēki

Lietuvai bija lielāks iedzīvotāju skaits nekā Latvijai (2.575.300), bet tās territorija ar 55.670 kv. km kopplatību bija mazāka. Tās robežu garums bija 1367 km. Lietuvai līdz 1939. gadam tiešu robežu ar Padomju Savienību nebija, bet 525 km robeža ar nedraudzīgo Poliju, 272 km robeža ar bīstamo Vāciju, pie kuras bija jāpieskaita arī 90 km. gara jūras robeža, un 570 km gara robeža ar draudzīgo Latviju. Robežu apgabali pa lielākai daļai bija pilnīgi atklāti, atskaitot nelielu sektoru ziemeļaustrumos no Zarasiem līdz Giedraičiem, kur atradās plaša ezeru josla, un dienvidaustrumos, kur Nemunas upe veidoja dabisku robežu ar Vāciju. Piejūras joslā Kuršu kāpu josla bija Vācijas un Kuršu jomas pilnīgi atdalīta no Lietuvas. Bez tam Klaipēdas apgabalā (2848 kv. km) Lietuvai bija tikai ierobežota suverēnitāte un turienes vāciešiem plaša autonomija. Zaudētā, nacionāli jauktā Viļņas apgabala (32.441 kv. km) dēļ Lietuva līdz 1938. gadam pat atradās formālā kara stāvoklī ar Poliju, bet Vācija darīja visu iespējamo, lai uzturētu dzīvas separātisma tieksmes Klaipēdas (Mēmeles) apgabalā.

Lauksaimniecības produktu ziņā Lietuva bija ne tikai pašapgādniece, bet pat eksportētāja, toties tās rūpniecība, salīdzinot ar situāciju Latvijā un Igaunijā, bija vāji attīstīta.

Iedzīvotāju skaita ziņā Lietuva bija stipri nacionālāka nekā Latvija. 80,6% iedzīvotāju bija lietuvieši, 7,15% ebrēji, 4,1% vācieši, 3,04% poļi, 2,34% krievi, 0,7% latvieši, 0,2% baltkrievi u.t.t. 80% iedzīvotāju bija katoļi, ar ko Lietuva atšķīrās no ziemeļu kaimiņiem, kur pārsvarā bija luterāņi.[17]

Lietuvas valsts prezidents bija arī armijas virspavēlnieks un Lietuvas aizsardzības padomes *(Lietuvos Valstybis Gynimo Taryba)* priekšsēdis. Padomē bija ministru prezidents, robežu apsardzības, ārlietu un iekšlietu ministri, armijas komandieris, apgādes priekšnieks, karaspēka augstākie komandieri un daži izraudzīti virsnieki—eksperti, kopā 19 personas. Kara laikā valsts prezidents karaspēka faktisko komandēšanu uzticētu kādam ģenerālim.

Karaspēka vadība un stābs bija tieši pakļauti Robežu apsardzības ministrijai *(Krašto apsaugos ministerija)*. Ministra vadībā darbojās kara padome *(Karo Taryba)*, kas apvienoja armijas komandieri, stāba priekšnieku un izraudzītus daļu vadītājus, pavisam 9 personas. Robežu apsardzības ministrs tieši pārzināja bruņotos spēkus. Viņa vadībā darbojās ģenerālstāba priekšnieks, apgādes vadītājs, kara tiesas priekšsēdis, militārais prokurors, tieslietu padomnieks, kara skolu inspektors, mobilizācijas daļa un intendantūra.

Pretēji Igaunijai un Latvijai, kur kaŗaspēku līdz pat 1934. gadam neizdevās ieraut politiskās kombinācijās, Lietuvas kaŗaspēks jau kopš 1920. gada bija pastāvīgi iejaukts politisku grupu kombinācijās, apvērsumu mēģinājumos un tieši apvērsumos. Nepārtraukti mainoties valdībām, mainījās arī Lietuvas Robežu apsardzības ministri un armijas štāba priekšnieki, kādēļ Lietuvas armija ļoti cieta. No 1919.—1940. gadam Lietuvas armijā bija notikušas 9 armijas komandieŗu un 21 augstākā štāba priekšnieka (faktiskā armijas komandieŗa) maiņas. Laikā no 1918.—1934. gadam vien bija mainījušies 22 robežu apsardzības ministri, 7 armijas komandieŗi un 19 augstākā štāba priekšnieki. Ziemeļu kaimiņi bija paturējuši atbrīvošanas cīņu vadītājus kā bruņoto spēku simbolus—Somijā maršalu Mannerheimu (gan tikai zināmu laiku), Igaunijā ģen. Laidoneru, Latvijā ģen. Balodi, Padomju Savienībā—maršalu Vorošilovu, arī Polijā—maršalu Pilsudski un pēc viņa maršalu Ridzu—Smigliju, bet Lietuvas brīvības cīņu vadoni ģen. Silvestru Žukausku nīda viņa autoritātes un it kā propoliskās orientācijas dēļ, un ģen. Petras Kubiliunas ilgu laiku atradās cietumā par puča mēģinājumu. Salīdzinot ar Latvijas un Igaunijas vadītājiem virsniekiem, Lietuvas virsnieku lielais vairums augstākajos posteņos bija ļoti jauni un nepieredzējuši. Armijas komandieŗa amatu pēc daudziem gadiem atjaunoja tikai 1935. gadā, kad par armijas komandieri iecēla enerģisko un ļoti intelliģento pulkv. (vēlāk ģen.) Stasi Raštiki, kas bija beidzis Vācijas ģenerālštāba akadēmiju. 1940. gadā viņu nomainīja ģen. Vincas Vitkauskas.[18]

No 1928.—1935. gadam armiju vadīja galvenā štāba priekšnieks *(vyriausioje štabo viršininkas)* vai ģenerālinspektors. 1935. gadā galvenā štāba priekšnieku, divīziju komandieŗus, dažādu ieroču šķiru inspektorus un priekšniekus, kaŗa skolu vadību, Lietuvas aizsargu organizācijas priekšnieku un vecāko kaŗa garīdznieku tieši pakļāva armijas komandierim *(Kariuomenės vadas)*. Galvenā štāba (1918.—1924. g. ģenerālštāba, 1924.—1935. g. augstākā štāba, 1935.—1940. g. armijas štāba) priekšniekam bija padotas 5 daļas: 1) Operātīva un apmācību, 2) Informācijas un izlūkošanas, 3) Mobilizācijas, organizācijas un materiālu, 4) Transporta, apgādes un evakuācijas, 5) Atsevišķās daļas—topografiskā, personāla, preses un vispārējo instrukciju. Speciāls komisariāts pārzināja bruņoto spēku apgādi. Tā kontrolē darbojās Bruņošanās departaments, intendants, kaŗa būvniecības pārvalde, armijas medīcinas un veterinārmedicīnas daļas. Atsevišķi darbojās kājnieku un artilerijas inspektori, kavalerijas priekšnieks, technisko daļu, medicīnas un veterinārmedicīnas, pretgaisa aizsardzības un ķīmisko uzbrukumu atvairīšanas daļu vadītāji.

Sadursmju dēļ ar Poliju Lietuvas armiju demobilizēja tikai laikā no 1922. gada marta līdz 1923. gada janvārim. Taupības nolūkā 1924. gadā izformēja 13. kājnieku pulku, Baltkrievu bataljonu un 3. dragūnu pulku, bet 10., 11. un 12. kājnieku pulku izraudzīja robežu apsardzības dienestam. 1926. gadā izformēja arī 3. un 6. kājnieku un 1. artilerijas pulku un Mīnu metēju bataljonu, bet 1935. gadā atjaunoja 3. un 6. kājnieku, 3. dragūnu un 1. artilerijas pulku, Zenītartilerijas un jātnieku nodaļas un 1938. gadā sāka restaurēt arī 4. divīziju.

Saskaņā ar karaklausības likumu 1929. gada 10. jūnijā, Lietuvas pilsoņi no 21 1/2—23 gadu vecumam bija pakļauti aktīvam dienestam, (brīvprātīgie no 18 gadu vecuma), 23—25 gadus vecie bija iekļauti aktīva rezervē, 25—35 gadus vecie I šķiras rezervē un 35—45 gadus vecie II šķiras rezervē. Aktīvais kājnieku dienests ilga pusotra gada, citās daļās 2 gadus. Gadskārtējais iesaukums maijā un novembrī deva 13.000—17.000 rekrūšu. I šķiras rezervistus varēja iesaukt apmācībās līdz 12 nedēļām, II šķiras rezervistus vienu reizi 4 nedēļas vai divas reizes pa 14 dienām.

1921. gadā Lietuvas armijā bija 60.000 vīru 12 kājnieku un 3 kavalerijas pulkos, 12 vieglās, 2 haubiču, 2 smagās un 1 motorizētā artilerijas baterijā, sapieru, sakaru un transporta bataljonos, 3 aviācijas eskadriļās un citās vienībās. 1929. gadā armijā bija 21.325 vīri (1380 virsnieki un 3316 instruktori), 1932. gadā 18.688 vīri (1567 virsnieki) un 1939. gadā 24.000 vīri (1100 virsnieku, 500 kara ierēdņu, 1400 instruktoru). Armijā bija caurmērā 1,25% iedzīvotāju. Policijā bija 4000 vīru un robežsargu vienībās 3500 vīru.

Bija pavisam 3 kara apgabali—Ponevežu, Kaunas un Šauļu. Divīziju komandieri bija šo kara apgabalu priekšnieki. Kara apgabali sadalījās 9 kara apriņķos.

1. divīzijā Panevežos bija 1. Lietuvas lielkunga Ģedimina, 3. Lietuvas lielkunga Vitauta un 4. Lietuvas karaļa Mindauga kājnieku *(pestininku)* pulks, 1. un 2. artilerijas pulks; 2. divīzijā Kaunā bija 2. Lietuvas lielkunga Algirda, 5. Lietuvas lielkunga Kestuča un 9. Lietuvas kunga Viteņa kājnieku pulks un 3. artilerijas pulks; 3. divīzijā Šauļos 6. Lietuvas kunga Marga, 7. Žemaišu kunga Butgeidža un 8. Lietuvas kunga Vaidota kājnieku pulks un 4. artilerijas pulks. Katrā divīzijā bija arī pa jātnieku eskadronam. 4. divīzijā, ko sāka organizēt Klaipēdā un 1939. gadā pārcēla uz Ķedaiņiem, pagaidām bija tikai 1 artilerijas divīzions. Kājnieku pulkos bija 2—3 bataljoni katrā. 1. divīzijā bija pavisam 8 kājnieku bataljoni, 3 artilerijas divīzioni, 2 atsevišķas kājnieku artilerijas un 6 jātnieku baterijas. 2. divīzijā bija 7 bataljoni kājnieku, 3 artilerijas divīzioni, 1 atsevišķa ložmetēju rota, 1 kājnieku un 6 jātnieku baterijas. 3.

divīzijā bija 7 kājnieku bataljoni, 2 ložmetēju rotas, 1 kājnieku un 6 jātnieku baterijas un 3 lauku artilerijas divīzioni. Pavisam visās 4 divīzijās bija 22 kājnieku bataljoni, 10 artilerijas divīzioni, 4 kājnieku artilerijas baterijas un 18 jātnieku artilerijas baterijas, un 3 atsevišķas ložmetēju rotas.

Teorētiski kājnieku pulkā vajadzēja būt 3 bataljoniem, vadības rotai, sapieru vadam un speciālām komandām, un 1729 vīriem (77 virsniekiem un 250 instruktoriem). Bataljonā bija 3 strēlnieku un 1 smago ieroču rota, kurā bija ložmetēju, prettanku artilerijas un mīnumetēju vadi ar 12 ložmetējiem, 18 patšautenēm, 2 prettanku lielgabaliem un dažiem mīnumetējiem. Katrā strēnieku rotā *(kuopa)* bija 3 vadi *(būrys)*, katrā vadā 3 strēlnieku un 1 patšauteņu grupa *(skyrius)*, katrā grupā 14 vīri. Pulkos lietoja 7,9 mm *Mauser Model 24* vācu šautenes, čechu *LMG Brno Z.B. 26* patšautenes, vācu *Maxim M.08* ložmetējus un *M 24* 9 mm pistoles. Kara laikā kājnieku pulkā būtu 2279 vīri. Tāpat kā Latvijas un Igaunijas kājniekiem, Lietuvas kājniekiem bija vācu parauga ķiveres. Atbrīvošanas cīņu laikā aktīvs bija arī 10. Marijampoles, 11. Viļņas, 12. Kaunas un 13. Dzelzs vilku kājnieku pulks. Visā armijā bija tikai viena motorizēta kājnieku rota.

Kavalerijas brigādes stābs atradās Kaunā, bet tur atradās tikai Lietuvas hetmaņa lielkunga Jonuša Radvilas huzāru pulks. Lietuvas lielkundzes Birutes ulānu pulks atradās Alitē, vēlāk Tauragē, un Dzelzs vilku dragūnu pulks—Tauragē, vēlāk Viļņā. Brigādē bija arī jātnieku artilerijas grupa. Katrā jātnieku pulkā bija 4 zobenu, 1 ložmetēju un 1 tehniskais eskadrons. Katrā pulkā bija 1098 vīri (58 virsnieki, 220 instruktori) un 905 zirgi, kara laikā 1298 vīri. Brigādē bija pavisam 19 eskadroni (ieskaitot 1 remonta eskadronu) un 3 artilerijas baterijas. Katrā kavalerijas pulkā bija arī 1 velosipedistu rota. Armijas transporta vienībās bija 1 zirgu pajūgu kolonna, 1 motorizēts bataljons un Radvilišķos arī 1 dzelzceļu rota. Armijas vadība plānoja kājnieku pulku daļēju motorizēšanu.

Lauku artilerijā bija pavisam 10 divīzioni. Katrā divīzionā bija 2 baterijas, katrā baterijā 2—3 grupas, katrā grupā 2 lielgabali. Katrā baterijā bija 2 ložmetēji. Pulkā bija 3 divīzioni, 719 vīri (42 virsnieki) un 210 zirgi. Bija ap 120 lauku lielgabalu—franču 75 mm *M 97* un krievu *M. 02* tipa. Bija arī 1 smagās artilerijas pulks 2 divīzionos un 6 baterijās ar 127 mm britu, 155 mm *Schneider* un 105 mm vācu haubicēm, pavisam 48 stobriem. Zenītartilerijā bija 150 moderni Šveices *Oerlikon* tipa 20 mm un 12 veci Vickers 75 mm lielgabali. Paredzēja katram kājnieku bataljonam piedalīt 1 vieglās zenitartilerijas vadu (4 lielgabalus) un katram kavalerijas pulkam 1 zenītartilerijas bateriju. Kājnieku artilerija

vēl bija tikai eksperimentālā stāvoklī. Armijā izmantoja arī somu mīnumetējus.

Kaunā atradās arī 1 autotanku bataljons ar 36 viegliem tankiem un 10 bruņotajiem automobiļiem. Kaŗa sākumā Lietuvai bija jau 4 tanku rotas un 1 bruņoto automobiļu rota ar 12 franču *Renault M 26* vieglajiem tankiem, 51 čechu *Škoda* ražotām zviedru tanketēm un 12 *Renault* un zviedru *Lanskrona* bruņotajiem automobiļiem. Rotas bija izvietotas Kaunā, Alītā, Klaipēdā, Radviliškos un Tauraģē. Šīs rotas bija paredzēts piedalīt kavalerijas brigādei. Valsts pirmajos pastāvēšanas gados darbojās arī Bruņoto vilcienu pulks ar 3 vilcieniem *(Gedyminas, Kestutis* un *Geležininku vilkas),* katrs ar 2 lielgabaliem un 8 ložmetējiem. Pulkā bija 296 vīri (18 virsnieki). Pulku drīz tomēr likvidēja.

Pirmajās 3 divīzijās bija arī katrā viens sapieŗu bataljons, katrā bataljonā 4 rotas. Bija arī 2 atsevišķas ķīmiskā kaŗa rotas. Katrā divīzionā bija paredzēts arī 1 sakaru bataljons, bet līdz 1940. gadam tādu vēl bija tikai divi. Katrā bataljonā bija 598 vīri 2 telegrafa un telefona rotās, 1 radio rotā, 1 apgādes un 1 apmācību rotā.[19]

Baltijas valstu vidū Lietuva varēja lepoties ar vislabāko kaŗa aviācijas organizāciju. Tur lieli nopelni bija konstruktoriem Jurģim Dobkevičam *(Dobkevičius)* un brig. ģen. Antanam Gustaitim. Pirmais bija pazīstams ar agrīnām lieliskām lidmašīnu *Dobi 1, 2* un *3* konstrukcijām, bet otrs ar *Anbo I, II, III, IV, V, VI, VII* un *VIII.* Sākuma gados Lietuvas kaŗa aviācijā bija 500 vīru (40 virsnieku), 4 eskadriļas un 44 lidmašīnas. Kaŗa laika lidaparātus apmainīja pret jauniem modeļiem un konstruēja labas kvalitātes lidmašīnas arī Lietuvā, izveidoja lidlaukus Kaunā, Šauļos, Telšos, Klaipēdā, Palangā, Gaižūnās, Panevēžā, Rokišķos, Viļņā, Baisagolā, Ķēdaiņos, Utenā, Ukmerģē, Tauraģē, Marijampolē, Alītā, Zarasos, Šventājā, Vilkavišķos, Linkuvā un Biržos.

Aviācijas popularizēšanā liela nozīme bija 1927. gadā dibinātajam Aeroklubam, kam vēlāk piederēja 22 lidmašīnas un 12 buŗu lidmašīnas, tāpat Amerikas lietuviešu Stepona Dariusa un Staša Girenas 1935. gada 15. jūnijā veiktajam transatlantiskajam lidojumam no Amerikas uz Lietuvu, kas gan beidzās traģiski.

Lietuvas gaisa spēkos bija stābs, komandantūra, četras grupas—Iznīcinātāju ar 3 eskadriļām Kaunā un vienu Panevēžos, Izlūku ar 1 eskadriļu Kaunā, vienu Šauļos un 1 Panevēžos, Bumvežu ar vienu eskadriļu Kaunā un Mācības ar vienu eskadriļu Kaunā un vienu Panevēžos, Aviācijas skola, Aviācijas darbnīcas un apgādes sekcija. Aviācijas vienību morāle Lietuvas gaisa spēkos bija augstākā Baltijas valstīs. Eskadriļās sākumā bija 8 lidmašīnas katrā, vēlāk 10—12 lidmašīnas. Lidotāju skolā novērotājiem un lidotājiem bija 2 gadu kurss, bet strēlniekiem un me-

chaniķiem 3 gadu apmācības. Augsto līmeni apmācībās lietuviešu kaŗa lidotāji nodemonstrēja 10.000 km gaŗā Eiropas un Padomju Savienības aplidojumā ar pašu būvētām *Anbo IV* lidmašīnām. Iznīcinātāji bija *Gourdou—Lesseure GL 32, Devoitine 372, Fiat CR 20, Bristol Bulldog, Gloster Gladiator* un *Anbo VI* tipa, izlūku lidmašīnas—*Anbo IV* un *De Havilland Dragon Rapide* (2 motoru) tipa, bumvedēji *Anbo VII* tipa un mācības lidmašīnas *Anbo III, V* un *VI* tipa. 1937. gadā aviācijas spēkos bija 680 vīru (100 virsnieku). 1938. gadā bija sagatavoti jau 170 aktīvi piloti. 1939. gadā aviācijā 80 aktīvas un 30 rezerves lidmašīnas, kopskaitā 110 lidaparāti.[20]

Lietuvas kaŗa flotes pamats radās 1927. gadā, kad Klaipēdas ostas aizsardzībai iegādājās bij. vācu mīnu kuģi *M 59 (Virsaiša* līdzinieku), ko nosauca par *Prezidentas Smetona*. Šo muitas kuģi vēlāk apbruņoja un 1935. gadā ieskaitīja par jaunās kaŗa flotes flagkuģi. 1936. gadā kuģis pirmo reizi piedzīvoja akciju, sagūstot alkohola kontrbandas kuģi, 1938. gadā devās pirmajā treniņa braucienā Baltijas jūrā, bet 1939. gadā no savas bazes Klaipēdā bija spiests pārcelties uz Sventāju. Flotē bija arī 6 muitas kuģi—ātrlaivas *Savanoris, Lietuvaite, Šaulys, Zaibas, Aitvaras* un *Partizānas*. Pirmās divas ieskaitīja dienestā 1923. gadā, vēl vienu 1924. gadā un pēdējās trīs 1932. gadā. Bija arī ledlauzis *Perkūnas*, zemes smēlējs *Jūra* un apmācības jachta *Šaulys*. Flotes karogs no augšas bija dzelteni—zaļi—sarkanā krāsā ar Lietuvas ģerboni sarkanā vairogā. Aviācijas pazīšanas zīme bija balts dubultkrusts sarkanā laukumā.

1935. gadā bruņoto spēku vadība sāka prātot, ka Klaipēdas aizsardzības vajadzībām būtu nepieciešamas 24 zemūdenes, bet flotes būvprogrammā paredzēja tikai 6 zemūdenes, no kuŗām 3 būtu iegādājamas ātrā laikā, arī mazas ātrlaivas mīnas aizsprostu izveidošanai un *Škoda* tipa lielgabalu krastu baterijas. Klaipēdas zaudēšanas dēļ flotes bazei atlika tikai Sventājas osta, kuŗu latviešu speciālisti padziļināja no 3,5—8 m dziļumam. Atkrita arī visi tālākie flotes būvplāni.[21]

1919. gadā nodibināja Kaŗa skolu, un 1922. gadā arī Lielkunga Vitauta kaŗa akadēmiju, sākumā kursu veidā, vēlāk tai pievienojot arī Kaŗa technikas kursus. Virsnieki papildinājās arī Beļģijas, Čechoslovakijas, Francijas, Italijas un Vācijas augstākajās kaŗa mācības iestādēs un 1930. gadu otrā pusē jau bija radusies jauna, intelliģentu un profesionāli labi sagatavotu virsnieku saime. Klajā nāca kaŗavīru laikraksts *Karys*, žurnāli *Mūsu Žinynas, Šešelius, Atspindžius, Karo Archyvas* un *Karda*.

Lietuvas valdība aizsardzības vajadzībām ik gadus izdeva 16,55—24% valsts budžeta summu, caurmērā 20—23 litu uz iedzīvotāju. Summas pieauga no 49.000.000 litiem 1928. gadā uz 69.465.000 litiem 1935. gadā. 1935. gadā valdība apstiprināja arī sevišķu budžetu bruņošanās vajadzī-

bām 7 gadiem 175.000.000 litu apmērā, katru gadu izdodot apm. 25.000. 000 litu tikai bruņošanās vajadzībām. Vēlāk šo 7 gadu programmu pārveidoja 10 gadu programmā. 1937. gadā militārām vajadzībām izdeva jau 81.000.000 litu (27% budžeta) un 1938. gadā 92.520.000 litu. Ieročus iegādājās Francijā, Anglijā, Somijā, Čechoslovakijā, Italijā un Zviedrijā. Lietuva bija arī vienīgā Baltijas valsts, kas ieročus pirka Padomju Savienībā. 1935. gadā lietuvieši Padomju Savienībā iegādājās 36 lauku lielgabalus un haubices. No visām Baltijas valstīm Lietuva bruņošanās vajadzībām pievērsa vislielāko uzmanību, un tās armija liktenīgo notikumu laikā bija Baltijas telpā vismodernāk apbruņota. Radviliškos uzbūvēja arī speciālu valsts ieroču rūpnīcu,kas 1938. gadā sāka ražot šauteņu, ložmetēju un artilerijas municiju, laboja šautenes un veica pasūtinājumus arī aviācijai.[22]

1919. gada 22. jūnijā nodibinājās Lietuvas strēlnieku apvienība *(Lietuvos Šauliu Sajunga)*, ko 1921. gada 23. augustā militarizēja. Vladas Putvinska vadībā šī organizācija kļuva ievērojams aizsardzības un miera uzturēšanas faktors. Tā kā tā bija pakļauta Robežu apsardzības ministrijai un tieši padota Armijas komandierim, tā bija stipri militārāka rakstura nekā Latvijas aizsargu organizācija. 1939. gadā šajā organizācijā bija jau 55.000 personu 17—45 gadu vecumā—21 kājnieku, 1 dzelzceļnieku, 1 studentu un 1 dragūnu pulkā. Šauļiem bija arī sapieru, sakaru, motorizētās un kopš 1936. gada arī aviācijas vienības. 1929./1930.gadā sāka darboties organizācijas sanitārais un ķīmiskā kara aizsardzības dienests. 1935. gadā dibinātais dragūnu pulks bija padots tieši Kavalerijas inspektoram, un tajā nevarēja darboties personas, kas bija vecākas par 27 gadiem (virsnieki līdz 40 gadu vecumam). Dienesta ilgums bija 7 mēneši. Bija arī jūras aizsargi, kuŗi veica apmācības Baltijas jūrā Latvijā būvētā modernā apmācības buŗu kuģī *Šaulys*. Aizsargus plānoja sagatavot partizānu kara darbībai, bet nodomu neīstenoja. Lietuvas kārtības policijā bija 1597 personas un Klaipēdas dzelzceļu, upju un kriminālpolicijā 2068 personas.[23]

Satiksmes ceļu un satiksmes līdzekļu ziņā Lietuva bija stipri palikusi aiz pārējām Baltijas valstīm. 1939. gadā Lietuvai bija tikai 1526 km dzelzceļu, 1481 km šoseju un 31.154 km lauku ceļu. Lietuvas apstākļiem krievu būvētā ceļu sistēma bija vēl mazāk piemērota nekā Latvijai un Igaunijai. No tā sevišķi cieta galvaspilsēta Kauna. Galvenais dzelzceļu centrs bija Šauļi. Tikai 1932. gadā lietuvieši nobeidza stratēģiski svarīgā Šauļu, Telšu, Kretingas un Klaipēdas dzelzceļa būvi. Īsi pirms II pasaules kara sākuma Lietuvai bija tikai 205 lokomotīves, 313 pasažieŗu un 4351 kravas vagoni, 1765 vieglie un 2980 smagie automobiļi, 298 au-

tobusi un 619 speciāli automobiļi. 1928. gada 20. janvārī ar lielu ceremoniju radīja pamatu Lietuvas tirdzniecības flotei, paceļot Lietuvas karogu uz pirmajiem diviem tirdzniecības kuģiem *Klaipēda* (1890, 1293 tonnu) un *Palanga* (1912, 837 t). Lietuvas flotes izbūvē liela nozīme bija dažu latviešu atbalstam. II Pasaules kaŗam sākoties, Lietuvas tirdzniecības flotē bija vēl tikai 11 kuģi ar 10.299 br.r.t. koptilpumu. Pēc Klaipēdas zaudēšanas lietuviešu kuģi operēja īpaši no Latvijas ostām. Lietuvai bija arī 2758 km iekšējo ūdens ceļu, no kuŗiem 481 km. bija pieejami tvaikoņiem. Lietuvai bija arī sava civīlā aviācija, kuŗas pazīšanas zīme bija *RY*. Bija arī viena kārtējās gaisa satiksmes līnija starp Kaunu un Palangu ar 2 modernām satiksmes lidmašīnām. Kauna bija izvērtusies par ievērojamu gaisa satiksmes centru. Lietuvai bija arī 2 radiostacijas, viena Kaunā, otra Klaipēdā. Telegrafa līniju kopgarums bija 4111 km , telefona līniju—12.827 km. 1 pasta iestāde bija uz katriem 58 kv.km.[24]

Lietuviešu kaŗa plāni

Lietuvai bija tikai viens draudzīgs kaimiņš, un tā katrā laikā varēja sagaidīt Vācijas vai Polijas iebrukumu savā territorijā vai pat Padomju Savienības iebrukumu caur Igauniju un Latviju. Teorētiski Lietuva varēja mobilizēt 250.000 vīru armiju, bet technisko un financiālo apsvērumu dēļ bija nolemts kaŗa gadījumā mobilizēt tikai 120.000—135.000 vīru.

Kaut gan Lietuva visus starpkaŗu gadus deklarēja, ka vēlas atgūt Viļņas apgabalu, tās kaŗa darbības plāni pret Poliju bija tikai defensīvi. Tāpat defensīvi bija arī plāni Vācijas vai Padomju Savienības agresijas atvairei. Lietuvas armija cerēja uz pārējo divu Baltijas valstu atbalstu vai vismaz uz Latvijas armijas palīdzību un varbūtēju Rietumu valstu atbalstu. Vācijas uzbrukuma gadījumā Lietuva sagaidīja pat savas ienaidnieces Polijas palīdzību. Pēc normālu attieksmju atjaunošanas starp Lietuvu un Poliju 1938. gadā Polijas maršals Ridzs—Smiglijs patiesi Raštikim solīja Polijas atbalstu vācu uzbrukuma gadījumā.

Aizsardzības plāni pret Poliju un Vāciju bija primāri, bet pret Padomju Savienību vienīgi sekundāri. Lietuvas armijas vadība cerēja, ka arī bez ārēja atbalsta Lietuvas armija spētu cīnīties pret vienu vai otru kaimiņu apmēram 2 nedēļas. Padomju vai poļu kaŗaspēka iebrukuma gadījumā bija paredzēts sākotnēji atkāpties uz Kaunas un Nevežas upes līniju, pēc tam uz Dubīsas upes līniju, kur bija iekārtots zināms skaits dzelzbetona bunkuru. Uz Dubīsas līniju atkāptos arī vācu uzbrukuma gadījumā. Ar saviem augstajiem krastiem tā bija gandrīz vai vienīgais da-

biskais šķērslis valsts iekšienē šķērsam pāri Lietuvai no ziemeļiem uz dienvidiem. Atkāpšanās uz Dubīsas līniju iebrukuma gadījumā no austrumiem nozīmēja pamest ienaidniekam lielāko daļu Lietuvas territorijas. Dubīsas līnijai krītot, Lietuvas karaspēkam atliktu tikai atkāpties Vācijas territorijā un internēties. Ja Dubīsas līnija kristu vācu iebrukuma gadījumā, Lietuvas armijas vadība paredzēja atkāpšanos uz Latvijas territoriju.

Divīziju kara laika stiprums būtu 17.000—21.000 vīru. Sākotnēji bija paredzēts kara laikā operēt ar 6 kājnieku divīzijām un 2 kavalerijas brigādēm, bet vēlāk nolēma operēt tikai ar 5 kājnieku divīzijām un 2 kavalerijas divīzijām. Uztvērējas vienības bija 1. pulks Ukmergē, 7. pulks Tauragē un Žemaiču Naumiestī un 9. pulks Marijampolē un Vilkavišķos. Šo pulku sastāvs bija papildināts un pastiprināts ar artileriju. Eksponētā stāvoklī bija 6. pulks Klaipēdā un Pluņģē. Šo pulku vēlāk pārcēla uz Telšiem. Ķedaiņu, Raseiņu un Seredžu rajonā esošo 3. pulku plānoja izveidot par bazi jaunai 4. divīzijai. Pēc Viļņas ieņemšanas tur nosūtīja 1. kājnieku un 3. dragūnu pulku. Kara apstākļos operētu 60 kara vilcieni.

Līdz 1935. gadam mobilizācijas plāni paredzēja vairāk nekā nedēļu laika karavīru izvietošanai viņiem paredzētās daļās. Ģen. Raštikis panāca mobilizācijas decentrālizēšanu un paša procesa reducēšanu uz 24—72 stundām. Ieroču un ietērpa krājumus jau laikus sadalīja pa mobilizācijas centriem. Raštikis centās arī panākt nocietinājumu un aizsprostu būvi pierobežā un galvenajās aizstāvības līnijās, bet ministru prezidents Tubelis viņa nodomiem pretojās aiz bailēm, ka Lietuvas kaimiņi aizsprostu būvi varētu uzskatīt par ,,nedraudzīgu žestu''. Tāpat bija arī pretestība ģen. Raštika centieniem pārņemt aizsargu organizāciju no civīlā sektora armijas komandiera rīcībā, lai aizsargus varētu pārorganizēt, vairāk disciplīnēt un sagatavot viņu uzdevumiem. Samērā pieticīgais, bet, salīdzinot ar agrākajiem gadiem, ambiciozais bruņošanās plāns radās pārāk vēlu, lai varētu pietiekami ietekmēt valdības lēmumu stingrai stājai kritiskajās dienās.[25]

Baltijas valstu militārās sadarbības problēmas

Literātūrā Baltijas valstis parasti apzīmē par ,,mazām'', bet to kopplatība—169.210 kv. km —pārsniedza Anglijas un Velsas kopplatību, līdzinājās pusei Jāpānas vai Kalifornijas un 2/3 Ziemeļvācijas un bija pusotras reizes lielāka nekā Beneluksa (Beļģijas, Holandes un Luksemburgas) bloka kopplatība. Satiksmes un saimnieciskā ziņā Baltijas valstis bija ideāli situētas starp Rietum—un Austrumeiropu. Pārtikas produktu un apģērbu ziņā tās bija pašapgādnieces. Igaunijas degakmens, Lietuvas, un jo sevišķi Latvijas, ūdensspēka bagātības radīja labvēlīgus

priekšnoteikumus šo zemju rūpniecības izveidošanai un elektroficēšanai. Lielas dabas bagātības bija arī Baltijas valstu, sevišķi Latvijas, mežu. Pēc II Pasaules kara Latvijā un vēl vairāk Lietuvā atklāja naftas laukus. Pozitīvs faktors bija Baltijas valstu rūpniecības izveidošana, balstoties uz vietējām izejvielām, un speciālizējoties arī elektrotechnikā, precīzijas instrumentu, ķīmijas un līdzīgās nozarēs, sevišķi Latvijā, kur vieglāk varēja sacensties ārzemju tirgos. Milzu nozīme bija Baltijas valstu plašajai jūras robežai un to lieliskajām ostām, sevišķi Rīgai, Liepājai, Ventspilij, Tallinai, Paldiski un Klaipēdai. Baltijas jūra tomēr bija slēgta jūra, bez tiešas izejas okeanā, kas radīja zināmas problēmas. Baltijas valstis bija arī dabiska baze starptautiskajām gaisa, dzelzceļu un zemes ceļu satiksmes līnijām. Zemes kontūras pa lielākai daļai bija ļoti piemērotas lieliska zemes ceļu tīkla izbūvei. Liela nozīme bija arī Baltijas valstu iekšējiem ūdensceļiem.[26]

Militāri Baltijas valstu ģeografiskais stāvoklis tomēr ir ļoti bīstams. Baltijas valstis atradās gaŗas un šauras nelielu zemju ķēdes ziemeļu posmā, tuvu centram, kas atdalīja Krievijas imperiju no pieejas okeanam, Baltijas jūrai un Vidus jūrai. Vienmēr bija jāatceras, ka Krievija, vēlākā Padomju Savienība, ietvēra veselu sesto daļu pasaules zemju kopplatības. Baltijas valstu stāvokli pasliktināja apstāklis, ka tieši tur Krievijai bija visērtākā pieeja pie Baltijas jūras. Šis apstāklis vienmēr radīs draudus Baltijas tautām, kamēr Krievijas nekrievu tautas, apm. puse šīs zemes iedzīvotāju, neiegūs neatkarību.

Baltijas zemju otrā pusē atradās atklāta jūra, aiz kuŗas Zviedrija un Norvēģija centās glābties savā pussalas izolācijā. Dienvidrietumos Baltijas valstīm pieslēdzās Vācijas lielvalsts, kas jau bija sākusi apzināties, ka nespēj pakļaut sev Baltijas telpu, nespējot tālu uz priekšu izvirzīto ragu kaŗa laikā militāri nosargāt. Dienvidos atradās Polijas lielvalsts, kas faktiski bija iekšēji vājš konglomerāts. Somija ziemeļos bija ar Somu jūras līci atdalīta no Baltijas valstīm un bija ziemeļos saistīta ar Skandinavijas pussalu, bet Rietumeiropas valstis atradās pārāk tālu aiz jūrām un Centrāleiropas valstīm, lai to atbalstu nopietni ņemtu vērā.[27]

Atbrīvošanas kaŗa laikā Baltijas valstis, savā starpā vāji sadarbojoties, slikti bruņotas un Rietumu valstu maz atbalstītas, tomēr paveica brīnumus un atbrīvoja savas zemes kā no apdraudētājiem austrumos, tā rietumos un dienvidos. Baltijas valstis laikā no 1918.—1920. gadam spēja mobilizēt un apbruņot kopskaitā 210.900 vīru. To apbruņojumā kaŗa beigās bija 295 lielgabali, 65 lidmašīnas, 16 bruņotie vilcieni, 20 bruņotie automobiļi, 9 tanki un 10 kaŗa kuģi, neskaitot palīgvienības. Atbruņošanas kaŗā Baltijas valstu armijas zaudēja kopā pavisam 8070 kritušo un

no slimībām mirušo karavīru un 19.162 ievainotus un kontūzētus karavīrus.[28]

Atbrīvošanas kara laikā Baltijas valstu militārā sadarbība nebija plānota un notika sporādiski. Igaunijas un Latvijas bruņoto spēku sadarbība notika Ziemeļlatvijas un Rīgas atbrīvošanas cīņu laikā, Igaunijas armija kādu laiku noturēja Latvijas austrumu frontes ziemeļu sektoru, bet Lietuvas armija palīdzēja latviešu karaspēkam Augšzemes atbrīvošanas operācijās; Latvijas armija palīdzēja Lietuvas armijai Ziemeļlietuvā cīņā pret Bermonta armiju. Tikai divas reizes notika mēģinājumi plānveidīgi organizēt visu Baltijas valstu bruņoto spēku sadarbību kopējās militārās operācijas—pirmo reizi ģenerāļa Frenka G. Marša *(Marsh)* iniciatīvā 1919. gada 26. augustā un otru reizi ģen. Artura J. Ternera *(Turner)* ierosmē 1920. gada 6. janvārī. Terners faktiski ierosināja Baltijas valstu militāro aliansi, bet Baltijas valstu politiķi angļu ģenerāļa padomam tomēr neklausīja.[29]

Teorētiski Baltijas valstu 5.600.000 iedzīvotāju kopskaits pieļāva 560.000 vīru armijas uzstādīšanu kara laikā, bet faktiski ierobežoto līdzekļu un ieroču trūkuma dēļ Baltijas valstu kara laika bruņoto spēku kopskaits būtu bijis tikai 365.000 vīru, kas arī nebija mazs skaits. Faktiski militāri apmācītu personu kopskaits bija 491.000. Miera laikā Baltijas valstu bruņotajos spēkos bija kopā 56.000 vīru, bet, ieskaitot robežsargus, 61.900. Aizsargu organizācijā, ieskaitot jaunatni, bija pavisam 239.400 personu—vīriešu un sieviešu, policijā 8300. Miera laikā armijās bija kopā 22 kājnieku pulki, 13 atsevišķi kājnieku bataljoni un 5 kavalerijas pulki. Kara laikā operētu 17 divīzijas, 2 kavalerijas brigādes un 3 motorizētās brigādes. Artilerijā bija ap 850 lielgabalu. Lauku artilerijas pulkos un divīzionos bija 340 lielgabalu, zenītartilerijā vismaz 236 lielgabalu, smagā artilerijā vismaz 166 lielgabalu un krasta artilerijā ap 60 lielgabalu. 1939. gada sākumā bija pavisam 10 bruņoto vilcienu, bet gada beigās 6 bruņotie vilcieni un 2 dzelzceļu baterijas, 119 tanki un 42 bruņotie automobiļi, vismaz 390 kara lidmašīnas, ieskaitot hidroplānus un latviešu aizsargu pulkā vēl 24 lidmašīnas. Kara flotē bija 29 vienības—4 zemūdenes, 1 torpēdlaiva, 5 lielgabaļlaivas, 4 mīnu licēji, 3 mīnu trāleri, 3 sardžu kuģi, 7 sardžu motorlaivas, 2 zemūdeņu bazes kuģi, kā arī lielāks skaits nebruņotu palīgkuģu. Baltijas valstīm bija kopskaitā pavisam 418 jūras tirdzniecības kuģu ar 424.362 br.r.t. koptilpumu, 10 modernas gaisa satiksmes lidmašīnas, 722 lokomotīves, 1597 pasažieru, 11 motoru un 16.013 kravas vagonu, 9199 pasažieru automobiļu, 953 autobusu, 9140 smago automobiļu un Igaunijā un Latvijā vien kopā 5722 motociklu. Plānveidīgi rīkojoties ar šo spēku un techniskajiem līdzekļiem, varēja nopietni pretoties uzbrucējam, bet plānveidīgas sadarbības nebija.[30]

Latvijas un Igaunijas militārā sadarbība

Latvija un Igaunija bija vienīgās valstis visā Ziemeļaustrumu Eiropā, kas faktiski noslēdza militārsavienību. 1921. gada 7. jūlija un 1923. gada 1. novembŗa līgumus vēl papildināja vēlāks līgums 1934. gada 17. februārī. Kaut arī bija notikuši svinīgi līgumi, Latvijas un Igaunijas militāro aliansi nekad īsti neiedzīvināja.

Pēc alianses ratificēšanas 1924. gada februārī latviešu ģenerāļi Rūdolfs Bangerskis un Eduards Aire kopā ar igauņu ģenerālštāba virsniekiem izstrādāja zināmus sadarbības principus, paredzot abu valstu armiju apvienošanu kopēja virspavēlnieka vadībā kaŗa laikā, vienai valstij dodot virspavēlnieku un otrai štāba priekšnieku. Viņi abi jau miera laikā izstrādātu abu valstu kopīgo aizsardzības plānu. Nolēma arī abu valstu virsnieku savstarpējai iapazīstināšanai rīkot kopējas apmācības un manevrus, vienoties par kopīgu sakaru valodu, ko jau laikus sāktu mācīt skolās, ieskaitot kaŗa skolas. Vecākās paaudzes virsnieki sarunājās krievu valodā, bet jaunākās paaudzes virsnieki bija mācījušies tikai vācu, angļu un franču valodu.[31]

Dažādi apstākļi tomēr jauca tālākus sadarbības plānus. Abu valstu politiķi iesaistīja lielvalstu politiku abu sabiedroto savstarpējās attieksmēs, saimnieciski konkurēja starptautiskajos tirgos, centās viens otru krāpt savstarpējos tirdznieciskos darījumos, iejauca senās nesaskaņas (lībiešu un latviešu attieksmes) un nesenās nesaskaņas (robežu strīdus un militārās sadarbības problēmas Atbrīvošanas kaŗa laikā) pēckaŗa attieksmēs un galīgi izjauca sadarbību.

Bija arī divi kandidāti virspavēlnieka postenim—pamatīgi izglītotais, ar pieredzi bagātais, bet diktātoriskais un patmīlīgais igauņu ģenerālis Laidoners un daudz diplomātiskākais, bet mazizglītotais un pārlieku uzmanīgais ģenerālis Jānis Balodis. Bija arī vēl kāda cita problēma. Kamēr izšķirīgajās cīņās Ziemeļlatvijas kaŗaspēks bija cīnījies kopā ar igauņiem, lai atbrīvotu Vidzemi un Rīgu no vāciešiem, Balodis bija ievērojis neitrālitāti, un viņa komandētie kaŗavīri cīņās nepiedalījās. To igauņi Balodim nekad nepiedeva. Igauņi bija labi informēti par Balodi, viņa spējām, zināšanām, ietekmi un raksturu. Abi ģenerāļi izvairījās no tiešas satikšanās, lai nerastos neērtas situācijas.

Igaunija valsts aizsardzības ziņā bija izdevīgākā stāvoklī savu dabisko robežu dēļ. Ģen. Laidoneru izraugot par virspavēlnieku, varēja sagaidīt, ka bruņoto spēku apgādes smagums gultos uz Latvijas iedzīvotājiem un atkāpšanās gadījumā Laidoners nevirzītu Igaunijas armiju uz Latviju, bet Latvijas armiju uz Igauniju. Ja pretiniekam izdotos iedzīt ķīli starp Latvijas un Igaunijas armijām, igauņi censtos nosargāt savu territoriju un galvaspilsētu, tā neglābjami nokļūstot maisā. Padomju

kaŗa flotei pārvaldot jūru, Igaunijas armijai nebūtu iespējams izglābties. Latvijas territorija veidoja dziļāku aizmuguri, bet draudēja briesmas drīz zaudēt Latvijas galvaspilsētu. Tālāk tomēr varēja atkāpties uz Zemgali, Kurzemi, Lietuvu un eventuāli Vāciju vai Poliju. Tās bija smagas problēmas, un bija jautājums, kuŗa valsts sakāves un atkāpšanās gadījumā savas dzīvības intereses upurētu pirmā. Šīm valstīm cīnoties vienām, abu liktenis būtu vienāds tik un tā.[32]

Zināma sadarbība tomēr notika, piem. 1927. gadā, kad Latvijas un Igaunijas valdība nolīga līgumu, pēc kuŗa Latvijas armija Igaunijas armijai nodeva tās rīcībā esošās *Madsen* tipa patšautenes pret igauņu rīcībā esošām *Lewis* patšautenēm, lai abas valstis varētu vairāk vienveidot savas ieroču sistēmas. Vēl labāk būtu bijis, ja abām valstīm būtu viena veida patšautenes. 1928. gadā Latvija un Somija savukārt apmainījās ar speciālas šķirnes šaujamā pulvera pirkumiem. Somiem jau bija izveidotas šaujamā pulvera rūpnīcas Rīhimaki *(Riihimaki)* un Ivaskillā *(Yvaskilla),* bet Latvijai bija *Sellier—Bellot* iekārtota patronu fabrika.[33]

Kad ģen. Bangerskis 1930. gadā kļuva Latvijas kaŗa akadēmisko kursu vadītājs, viņš vienojās ar savu kollēgu 1931. gada vasarā rīkot jaunajiem militārajiem akadēmiķiem kopējas apmācības. 1931. gadā tādas igauņu un latviešu militārajiem akadēmiķiem patiesi notika Igaunijā un 1932. gadā Latvijā, bet tas arī bija viss. Pēc tam formāli līdzekļu trūkuma dēļ šādas kopējas apmācības pārtrauca.[34]

1930. gadā no 25. jūnija līdz 5. jūlijam notika pirmās Latvijas un Igaunijas kaŗa flotes kopīgie manevri, kuŗos Latvijas kaŗa flote izsūtīja 3 kaŗa kuģus un 3 hidroplānus. 1931. gadā no 3.—15. augustam notika jau daudz plašāki abu valstu kaŗa flotes manevri, kuŗos piedalījās 6 Latvijas kaŗa kuģi un 4 flotes lidmašīnas un 6 Igaunijas kaŗa kuģi. Kaut gan manevri izdevās labi, iedarbojās Padomju Savienības spiediens, vadītāju personu savstarpējās antipatijas un Igaunijas kaŗa flotes komandieŗa adm. Zalcas skaudība, kas izpaudās Igaunijas kaŗa flotes uzslavēšanā un Latvijas kaŗa flotes kritizēšanā angļu militārajiem pārstāvjiem. Latvijas kaŗa flotei bija jau zemūdenes, bet Igaunijas kaŗa flotei tādu nebija. 1930. gada 19.—24. septembrī un 1931. gadā notika arī kopīgi abu armiju manevri, kas pēc angļu novērotāju vērtējuma arī izdevās labi. Abus gadus piedalījās arī somu novērotāji, un Somu līcī operēja arī somu jūras lidmašīnas, bet Somija atklāti nepiedalījās kopējos manevros. Diemžēl, tie bija ne tikai pirmie, bet arī pēdējie Igaunijas un Latvijas bruņoto spēku kopīgie manevri.[35]

Igaunijas un Latvijas militārā savienība palika uz papīra. Līdz 1939. gadam nebija izstrādāti kopīgi kodi, nebija panākta vienošanās par kopēju komandas valodu, nebija vienveidotu ieroču, nebija nokārtota kopī-

ga municijas ražošanā un ieroču labošana, nebija izstrādāti kopīgi kaŗa plāni. Tikai dažus virsniekus rēgulāri apmainīja kaŗa mācības iestādēs un militārās vienībās. Notika viesošanās dažu pulku gada svētkos. Britu un amerikāņu novērotāji ar rezignētu humoru piemin, ka šādos gadījumos abu valstu virsnieki parasti sacentušies iespējami lielāka alkohola kvantuma patērēšanā. Šajā ziņā krievu armijas tradicijas Latvijas un Igaunijas armijās toreiz vēl bija stipras.[36]

Igaunijas kaŗa plāni ietvēra tikai darbību pret Padomju Savienību, bet Latvijas bruņoto spēku vadība bažījās arī par nacionālsociālistiskās Vācijas nodomiem pēc Hitlera varas pārņemšanas 1933. gada janvārī. Igauņi aizsardzības plānošanā pret Vāciju nekādi negribēja piedalīties, vēl jo sevišķi pēc tam, kad Polija un Vācija nolīga neuzbrukšanas līgumu. Igauņu ģenerālstābs izveidoja 1933. gada beigās teoriju, ka Vācija gan Poliju apdraud 100%, Lietuvu 75%, Latviju 50%, bet Igauniju tikai 25% un Somiju nemaz.[37]

Nākamajos gados, sākoties Vācijas un Polijas sadarbībai, igauņu ģenerālstābs ,,procentus'' vēl uzlaboja. 1935. gada 8. martā amerikāņu militārais novērotājs Baltijas valstīs rakstīja, ka igauņi gan jūtas 90% apmērā apdraudēti no Padomju Savienības, bet tikai 10% apmērā no Vācijas. Igauņu virsnieki amerikāņus bija informējuši, ka Igaunijas militārās problēmas esot ļoti līdzīgas Polijas militārajām problēmām (sic!), kaut gan šīm valstīm neesot oficiālas militāras alianses, bet Baltijas antantei neesot nekādas militāras nozīmes. Prominents igauņu virsnieks amerikāni informēja, ka Igaunija dabiski nevēloties iesaistīties strīdos ar Vāciju un Poliju un sevi militāri nesaistīs ar Lietuvu, kamēr tā nebūs nokārtojusi Viļņas un Klaipēdas jautājumus. Lietuvas valdība gan esot jau divas reizes lūgusi Igaunijas valdības atļauju Lietuvas armijas komandierim ģen. Raštikim apciemot Igauniju, bet abas reizes kā Igaunija, tā Somija esot šo lūgumu noraidījusi, ,,lai neradītu aplamas baumas''.[38]

26. martā amerikāņu militārais atašejs maj. Šips *(Shipp)* sava ziņojuma turpinājumā rakstīja, ka Igaunijā esot vērojams gandrīz tāds pats naids pret Padomju Savienību kā Somijā, bet igauņu virsnieki savas īstās jūtas slēpjot, bailēs, ka kādu dienu Padomju Savienība Igauniju atkal varētu inkorporēt savā territorijā. Igauņiem vēl joprojām esot liela draudzība pret somiem, zināmas simpatijas pret Poliju, uzskatot to par lielāko varbūtējo Igaunijas atbalstītāju, maz draudzības pret Latviju, gan saprotot, ka abām valstīm jāturas kopā, bet uzskatot Lietuvu par ,,diezgan traku'', uz ko ,,nevarētu palaisties''. Igauņiem neesot simpatiju pret Franciju, un arī vāciešus viņi neieredzot, bet apsveicot viņu naidu pret Padomju Savienību, un paredzot briesmas no Vācijas tikai

pēc 10 gadiem, kad vācu kaŗa flotei pieaugot, tā vēlētos iegūt Igaunijas salas kā bazes operācijām pret PSRS. Militāru savienību starp Krievijas pierobežas valstīm viņi uzskatīja par neiespējamu, jo situācija katrā pierobežas valstī esot atšķirīga no citām valstīm. Vairāki augsti padomju virsnieki esot izteikuši vēlēšanos, lai Baltijas valstis nolīgtu militāru aliansi ar Padomju Savienību Francijas aizsegā.

1936. gada jūlijā Igaunijas armijas stāba šefs atklāja, ka piedāvājis Latvijas armijas stāba šefam vienu pastiprinātu divīziju kaŗa gadījumā ar noteikumu, ka to nevar izmantot viņpus Daugavas, un prasījis, kādi ir Latvijas kaŗa plāni, bet ģen. Hartmanis tos nav varējis skaidri izstāstīt. Igauņi pasvītroja, ka sagaida kaŗu tikai pret PSRS, bet ne Vāciju, kā to izskaidrojuši Francijas militārajam atašejam plkv. ltn. Abrahamam.[39]

Kad Igauniju sāka bieži apciemot augsti vācu un poļu virsnieki, bet Latvijā Munters kļuva ārlietu ministrs, igauņu un latviešu attieksmes strauji pasliktinājās. Bijušo Igaunijas virsnieku un Uzvaras krusta kavalieri Munteru igauņi uzskatīja par renegātu, padomju aģentu un nodevēju. Viņa elegantā stāja, daudzu valodu prašana un panākumi starptautiskā forumā radīja igauņos skaudību. Igauņu militārā un politiskā vadība bija konsekventi antikomūnistiska un antikrieviska un sagaidīja Vācijas un Polijas atbalstu. Muntera uzmanīgā politika igauņus kaitināja. 1937. gada 11. februārī igauņu militārā vadība angļiem paziņoja, ka Latvija esot uzņēmusies nepamatotu Baltijas valstu vadītāja lomu.[40] Bij. Latvijas Sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš raksta, ka igauņi vēlējušies vadīt Baltijas valstu politiku, un Latvijas centrālais stāvoklis un starptautiskais prestižs viņus kaitināja.[41]

Latvijas Kaŗa ministrijas ilggadējais sekretārs pulkv. Pēteris Kaņeps rūgti rakstīja: „Vajadzēja tikai redzēt igauņu ģen. Nikolaju Rēku (liela auguma, ļoti korpulentu vīru, EA) un viņa pavadoņus Latvijas apmeklējumos, kad tie, likās, pārsprāgs aiz pārākuma iedomām par savu augsto izglītību un fenomenālajiem militārajiem veikumiem". Pulkv. Kaņeps arī atceras vācu okupācijas laikā vācu žurnālā ievietotu firsta Radzivila rakstu par latviešu un igauņu attieksmēm ar sekojošu anekdotu: „Igauņu Jumula (Dievs, E.A.) saka saviem igauņu lūdzējiem: Man tie latvieši tomēr mīļāki. Tad nu ņemiet uz priekšu vērā—visu, ko jūs lūgsiet sev, es latviešiem došu divtik. Nākošo reizi igauņi ieradušies pie Jumalas ar lūgumu: Izduri mums vienu aci!" Jumalam latviešiem tad būtu jāizdur abas acis. Latviešu un igauņu nesaskaņas lieliski prata izmantot un kurināt abu valstu lielie kaimiņi. Igauņu fainomenālie militārās stratēģijas eksperti nesaprata, ka iznīcinot abu valstu militāro antanti, viņi faktiski paātrināja visu Baltijas valstu, ieskaitot paši savu, ceļu uz elli.[42]

Sakurinātā igauņu neuzticība pret Latviju kļuva tik liela, ka 1937. gada vasarā Igaunijas ģenerālstābs, nesazinoties ar Latviju, sāka pilnīgi pāveidot savus mobilizācijas plānus. Latviešiem nebija izdevies pierunāt igauņus doties Latvijai palīgā Vācijas uzbrukuma gadījumā. Igauņi bija ar mieru sargāt tikai Latvijas un Krievijas pierobežas apgabalus un arī ne tālāk kā 60 km dienvidos no kopējās robežas.[43] Agrāk igauņu plāni paredzēja 2/3 vai 3/4 spēku koncentrēšanu ziemeļos no Peipusa ezera un tikai 1/3 vai 1/4 dienvidos no Pliskavas ezera. Pārliecībā, ka uz Latviju kaŗa gadījumā ar Padomju Savienību nevarēs palaisties, igauņi nolēma galvenos spēkus koncentrēt dienvidos no Peipusa un Pliskavas ezera un ar kauju pamazām atvilkties uz galvaspilsētu un Igaunijas salām, kur acīm redzot cerēja sagaidīt palīdzību no Vācijas.[44]

1937. gada 21. augustā Igaunijas ārlietu ministrs Dr. Akels Igaunijas militārās vadības skepsi par Latvijas gatavību cīnīties pret Padomju Savienību atklāja Vācijas sūtņa Froveina *(Frohwein)* slepenajam ziņotājam Torekbaumam *(Torökbaum)*. Viņš arī atklāja, ka igauņu agrākā atkāpšanās līnija: Valka un Rīga, aizstāta ar jaunu: Tallina un Sāremā. To tikai vāciešiem vajadzēja zināt![45] Igauņu ārlietu viceministrs Kāsiks *(Kaasik)* uzskatīja par svarīgu arī britiem atklāt, ka igauņu un latviešu militārā alianse faktiski vairs neeksistē, jo tā esot bijusi svarīgāka Latvijai nekā Igaunijai (sic!). 1937. gada 20. decembrī viņš angļiem paziņoja, ka Latvijas un Igaunijas attieksmes esot visai sliktas *(far from good)* Baltijas tirdzniecības līgumu klauzulas un minoritāšu jautājuma dēļ. Igaunijas militārās autoritātes paredzot iespēju, ka militārām operācijām nākotnē būs jānotiek bez Latvijas palīdzības.[46] Igauņu toreizējā politiskā un militārā vadība nesaprata, ka pēc šādas informācijas izpaušanas pret Baltijas valstīm vairs nebija nekāda respekta ne Vācijā, Padomju Savienībā, ne rietumu valstīs. Kopš šī laika lielvalstu plānotāji Baltijas valstis sāka uzskatīt par militāri absolūtām nullēm.

1938. gada janvārī igauņu laikraksts *Uus Eesti* rakstīja: „Latvieši visu laiku iedomājas, ka Rīga esot visas Baltijas galvaspilsēta. Šādi uzskati jāatmet. Latviešiem beidzot jāatsakās no citu Baltijas valstu aizbildņa lomas".[47] Lietuvas ārlietu ministrs Lozoraitis bija vairākkārt lūdzis kā Igaunijas, tā Latvijas ārlietu ministru pārrunāt militāras apvienības nolīgšanas iespējas 3 Baltijas valstu starpā, bet ģen. Laidoners 1938. gadā atklāti noraidīja militāras savienības ideju ar Lietuvu. Lietuvieši pagātnē esot demonstrējuši intereses trūkumu par ziemeļu kaimiņiem, komandējot uz Somiju, Igauniju un Latviju tikai vienu militāro pārstāvi visām 3 valstīm ar sēdekli Rīgā, un tikai pēdējā laikā esot nosūtījuši militāru pārstāvi uz Igauniju.[48]

1938. gada 29. decembrī Vācijas sūtnis Igaunijā Froveins ziņoja savai valdībai, ka Igaunijas ārlietu ministrs Selters un bruņoto spēku virspavēlnieks Laidoners esot pārliecināti, ka Latvija neesot pietiekami apbruņota, lai varētu cīnīties pret iebrucēju no austrumiem. Latvijas armijā, ieskaitot ģen. Balodi, esot zināma izpratne par uzdevumu militāri nodrošināt neatkarību un neitrālitāti, bet politiski visu nosakot ārlietu ministrs Munters, kas to uzskatot par nevajadzīgu. Pēc Muntera domām Latvija 24 stundu laikā varot izšķirties, ko darīt. Igauņu interesēs bija, lai Latvija nocietinātu savas robežas ar Padomju Savienību, bet Latvija to nedarīja. Igauņus mazāk interesēja Padomju Savienības uzbrukums Latvijas Daugavpils ielokam, jo to viņi uzskatīja kā Polijas ietekmes joslā esošu.[49] Pēc Seltera informācijas baltvācu izcelsmes politiķim Akselim de Frīsam *(deVries),* 1939. gada maijā Valkā saticies igauņu ģen. Rēks ar savu latviešu kollēgu ģen. Hartmani un pateicis, ka vajadzības gadījumā igauņi esot ar mieru maršēt uz austrumiem (pret Padomju Savienību, E.A.). Ģen. Hartmanis atbildējis, ka Latvijas armija uz austrumiem nemaršēs, bet aizsargās Lietuvas robežu, ja Vācija uzbruks. Ignorējot Seltera tendenciozo atstāstījumu, varam pieņemt, ka ģen. Hartmanis ir pasvītrojis Latvijas armijas gribu aizstāvēties kā pret Padomju Savienību, tā Vāciju, un nepamest Lietuvu nelaimē un neiesaistīties arī nekādās avantūrās pret Padomju Savienību, kas varēja būt Vācijas kūdījumu rezultāts.[50]

Latvijas kaŗa plānos tomēr bija paredzēts, ka padomju uzbrukuma gadījumā latviešu 8. Daugavpils kājnieku pulka IV bataljonam būtu jāmēģina uzņemt sakarus un sadarboties ar igauņu 1. kavalerijas pulku, kam bija paredzēts operēt Latvijas pierobežas apgabalos.[51]

Abu valstu attieksmes un sadarbība uzlabojās, kad vispirms Igaunija un pēc tam Latvija nokļuva padomju militārās ietekmes sfairā 1939. gada oktobrī un kad par Latvijas armijas stāba priekšnieku iecēla ģen. Hugo Rozenšteinu, kas vienmēr bija pasvītrojis nepieciešamību sadarboties ar pārējām Baltijas valstīm. Igauņiem bija labas attieksmes arī ar Latvijas armijas komandieri ģen. Krišjāni Berķi, bijušo igauņu cīņu biedru, kuŗam radās plašāka rīcības brīvība, ģen. Balodim zaudējot savu ietekmi pēc viņa sarunām ar padomju militārajiem pārstāvjiem 1939. gada oktobrī. Kā Rozenšteins 1939. gadā no 21.—22. novembrim, tā Berķis 1940. gadā no 12.—14. februārim sastapās ar draudzīgu stāvokļa izpratni Igaunijā, bet, kā to liecina sarunās piedalījies pulkv. Roberts Osis, ,,visur priekšā bija ģen. Baloža ēna un līdz ar to neuzticēšanās par kopdarbības iespējām''.[52]

Liktenīgajiem notikumiem tuvojoties 1939. gada rudenī, Latvijas armijas vadība nezināja, kur atradīsies Igaunijas armijas labais flangs,

bet Igaunijas armijas vadība savukārt nezināja, kur atradīsies Latvijas armijas kreisais flanks un kāda darbība tam paredzēta. Latvijas armijas vadībai bija grūti atrast virsniekus, kas ar prieku gribētu doties uz Igauniju to insinuāciju dēļ, ko atļāvās igauņu virsnieki, kā to liecina pulkv. Kaņeps. Valstvīri nebija pratuši novērst abu tautu rīvēšanos un personiskās izjūtas. Resoru vadītāji abās valstīs centās ievērot savu valstu šaurākās intereses un ignorēja vienkāršo faktu, ka tikai visciešākā saskaņā un draudzībā abām valstīm varēja būt kaut kādas cerības pasargāt savu neatkarību un saglabāt starptautisku respektu.

Salīdzinot abu valstu kaŗa plānus, atklājās, ka Latvijas armijas vadība bija paredzējusi savu armiju atvilkt tik tālu rietumu virzienā kaŗa sākumā, ka sabruktu visi igauņu aizstāvēšanās plāni un padomju kaŗaspēks varētu ietriekties igauņu aizsardzības līnijas aizmugurē. Kamēr Igaunijas armija atkāptos uz Tērbatu un Tallinu, Latvijas armija atkāptos uz Rīgu, Jelgavu un Liepāju. Igaunijas un Latvijas armija karą darbības gadījumā piedzīvotu līdzīgu likteni, kādu piedzīvoja Beļģijas un Francijas armija līdzīgu iemeslu dēļ 1940. gada maijā.[63]

Latvijas un Lietuvas militārā sadarbība

Jau 1919. gadā notika mēģinājumi nodibināt Latvijas un Lietuvas militāro savienību, bet tie visi atdūrās uz vienu šķērsli—Poliju. Latvija nevēlējās zaudēt Polijas draudzību un iemantot tās naidu, bet Lietuva nevēlējās iesaistīties ar Latviju militārā savienībā, ja nevarētu izspēlēt Latviju pret Poliju. Naidā pret Poliju Lietuvas valstsvīri uzskatīja Vāciju un Padomju Savienību par Lietuvas sabiedrotajām! Latvieši netieši un igauņi atklāti norādīja, ka pat visām Baltijas valstīm kopā nebūtu iespējams no Polijas atkaŗot Viļņu. Tiklīdz Latvija tuvojās Lietuvai, Polija atklāti demonstrēja savu nepatiku. Tiklīdz Latvija sāka ciešāku sadarbību ar Poliju, Lietuvā notika Latvijai naidīgas demonstrācijas. Kad Latvija 1924. gadā noraidīja Lietuvas priekšlikumu militārās apgādes standartizēšanai, Lietuva uz laiku likvidēja militārā atašeja posteni Latvijā. Polija bija vienīgais kaut cik stiprais Baltijas valstu balsts pret Padomju Savienību un Vāciju. Ja bija jāizšķiras starp Poliju un Lietuvu, Igaunijas un Latvijas stābu virsnieku vairums izšķirtos par Poliju.

Ar Latvijas armiju labas attieksmes bija nodibinājis Lietuvas armijas Augstākā stāba priekšnieks ģen. Petras Kubiliunas, kas savā laikā bija virsnieks latviešu strēlnieku pulkos un bija ieguvis arī Lāčplēša kaŗa ordeni. Kad viņu par piedalīšanos apvērsumā pret Smetonas valdību 1934. gadā ievietoja cietumā, viņa vietā nāca pulkv. (vēlāk ģen.) Stasis Raštikis. Viņš turpināja labu attieksmju izveidošanu ar Latvijas armiju. Sa-

vās atmiņās Raštikis raksta: „Es cerēju kādreiz panākt Latvijas un Lietuvas militāro savienību, kas pēc manām domām bija vajadzīga iespējamo briesmu novēršanai no austrumiem... 1919. gadā piedalīdamies cīņās par Lietuvas neatkarību, pēc boļševiku padzīšanas no Lietuvas, es kopā ar mūsu kaŗaspēku piedalījos viņu vajāšanā Latvijas territorijā līdz Daugavpilij." Vēl 1934. gadā Raštikis mēģināja sākt nopietnas sarunas ar Latvijas armijas vadību par militāru aliansi, bet vienīgi ģen. Balodis šķita tajā patiesi ieinteresēts. Abu valstu valdības militārās savienības ideju noraidīja.[54]

1935. gada 4. un 5. februārī Kaunā viesojās Latvijas armijas komandieris ģen. Berķis. 6. februārī Berķis presei paziņoja — lai gan abu valstu militārā alianse nebija oficiāli pārrunāta, armiju vadība tomēr bija vienojusies par gadskārtēju zināma skaita virsnieku apmaiņu, kā arī paredzējusi neformālu un ierobežotu tālāku sadarbību.[55] 5. aprīlī ASV militārais atašejs maj. Šips konstatēja, ka lietuvieši ļoti vēlētos panākt sirsnīgākas attieksmes ar pārējo Baltijas valstu armijām, bet viņiem neesot tikpat kā nekādu panākumu. Lietuvā bija manāma liela draudzība pret Francijas un Padomju Savienības bloku un naids pret Vācijas un Polijas bloku.[56]

1936. gada sākumā Lietuvas ārlietu ministrs Stasys Lozoraitis ar Lietuvas sūtņa Rīgā starpniecību Lietuvas un Vācijas saspīlēto attieksmju atslābšanas gadījumā un atkal tā paša gada rudenī, kad Lietuva un Vācija nolīga saimniecisku līgumu, vaicāja Munteram, vai Latvijas valdība tagad nebūtu noskaņota Baltijas antantes līguma paplašināšanai ar militāras aizsardzības klauzulu. Lozoraitis griezās pie Latvijas valdības vispirms jau tādēļ vien, ka zināja Igaunijas ārpolitikas tiešā ietekmētāja ģen. Laidonera nostāju pret saistībām ar Lietuvu. Lozoraitis cerēja, ka Muntera labvēlības gadījumā lietuviešiem būs lielāki panākumi Tallinā. Lai Munteram atvieglinātu izšķiršanos, Lozoraitis piemetināja, ka Polijas eventuāls uzbrukums kādai Baltijas valstij nebūtu uzskatāms pārējām Baltijas valstīm par *casus foederis*. Septembrī Munters Lietuvas sūtnim tomēr paziņoja, ka Lozoraiša priekšlikumi uzskatāmi par „pāragriem". Lozoraitim, protams, bija skaidrs, ka arī visu triju Baltijas valstu militārā alianse nespētu pasargāt Baltijas valstis, rietumu valstīm neiejaucoties. Viņš raksta, ka alianse tomēr būtu bijis labs līdzeklis Baltijas tautu lielākai satuvināšanai un mazinātu psiholoģisko saspriegumu. Tai būtu bijusi arī liela starptautiska prestiža nozīme.[57]

Zināma nozīme Latvijas un Lietuvas armiju tuvināšanā bija vairākiem Latvijas militārajiem atašejiem. Pulkvedi Jāni Indānu, kas bija cī-

nījies kopā ar Lietuvas armiju Atbrīvošanas karā, uzskatīja par sirsnīgu lietuviešu tautas draugu.

Citādos uzskatos lietuvieši bija par pulkv. Jāni Žīdu, kuŗu Raštikis raksturojis kā ļoti augstprātīgu un ne visai sirsnīgas dabas cilvēku, kas cienījis sarkasmus, bet tomēr bijis liels džentlmenis. Pulkv. Fricis Kociņš, tuvs ģen. Baloža draugs, ļoti labi reprezentējis un pārstāvējis Latvijas armiju Lietuvā, bet vēlāk pārcelts par Latvijas sūtni Maskavā. Pēdējais Latvijas militārais atašejs Lietuvā pulkv.ltn. Viktors Deglavs raksturots kā lielisks un spējīgs jauns virsnieks, vēl tuvāks ģen. Baloža draugs, kas ātri iemācījies lietuviešu valodu un ar Lietuvas virsniekiem runājis lietuviski. Igaunija pēc kārtas uz Lietuvu sūtīja savus labākos izlūku dienesta virsniekus—pulkv. Richardu Māsingu un pulkv. Villemu Sārsenu. Raštikis raksturojis Māsingu kā Laidoneram ļoti tuvu personu, bijušo adjutantu, un arī kā vienu no visgudrākajiem militārajiem atašejiem, kas gan vairāk interesējies par politiku nekā par militāriem jautājumiem. Sārsens raksturots kā liels džentlmenis, arī tuvs Laidonera draugs un ļoti reprezentātīvs Igaunijas militārais pārstāvis. Raštikis nezināja, ka abi šie pulkveži nostājās pret Igaunijas militāro sadarbību ar Lietuvu.[58]

Sarunās ar Raštiki 1934. gada ziemā ģen. Balodis bija ieminējies, ka abu valstu—Latvijas un Lietuvas armijām būtu jau toreiz nepieciešama kopēja militāra vadība. Balodis domāja, ka no austrumiem draudošo briesmu novēršanai būtu nepieciešami radīt kopējas aizsardzības plānu, sarīkot kopējus Latvijas un Lietuvas armijas manevrus, apmainīties virsniekiem un iespējami vienādot abu armiju apbruņojumu. Ja abu valstu militāro apvienību formāli nevarētu nolīgt, tad vismaz jau laikus vajadzētu sākt gatavoties kopīgai reaģēšanai nelaimes brīdī. Diemžēl, Lietuvas valsts prezidents un Ārlietu ministrija toreiz katēgoriski noraidīja militāras savienības plānus.[59]

1937./38. gadā Raštikim izdevās panākt neoficiālu vienošanos ar Balodi par ciešāku militāru sadarbību, paredzot kopīgu vadību un kopīgu ģenerālstābu. Raštikim nebūtu bijuši iebildumi redzēt Balodi par abu valstu armiju kopīgo virspavēlnieku. Bija paredzēti abu armiju gadskārtēji kopīgi manevri, abu armiju līdzīga organizācija, un iespēju robežās arī ieroču sistēmas. Tā kā ieroču iegāde bija atkarīga no ārzemju piegādes un krājumos jau bija dažāda tipa ieroču rezerves, pēdējā varbūtība bija gandrīz neiespējama. Notika tikai ik gadus 2—4 virsnieku apmaiņa, lai mācītos otras tautas valodu un militāro terminoloģiju. Abu valstu valdības katēgoriski noraidīja oficiālu militāru aliansi.[60]

Neatvairāmi secinājumi

Visā neatkarības laikā Baltijas valstis nespēja vienoties par kopīgas aizsardzības plāniem, ja viena vai visas trīs Baltijas valstis būtu apdraudētas. Katras valsts pašas intereses šķita svarīgākas par kopīgajām interesēm. Katra valsts cerēja, ka kaut kādu brīnumainu iemeslu dēļ tā paglābsies, pat ja viena vai abas kaimiņienes savu neatkarību zaudētu. Baltijas valstu ārpolītiku noteica bailes no Padomju Savienības un Vācijas, cenšoties neradīt ne mazāko iemeslu to izprovocēšanai. Ignorēja pat Padomju Savienības labvēlību 1934. gadā Baltijas valstu militārās alianses radīšanai. Vēlāk stāvoklis mainījās. Latvija un Igaunija centās neizprovocēt arī Poliju. Glābiņu centās atrast absolūtā neitrālitātē, neatzīstot beidzot pat Tautu Savienības satversmes 16. panta pienākumus, un šķietami aizmirstot, ka arī neitrālitāte ir pasargājama vienīgi ar militāru spēku.

Ideālos apstākļos Baltijas valstis varētu sastādīt vairāk nekā pusmiljona vīru armiju, kas arī starptautiski ir nozīmīgs spēks. Ne Padomju Savienība, ne Vācija, ne Polija, ne kāda cita lielvalsts pat ideālos apstākļos nevarēja pret Baltijas valstīm raidīt visus savus spēkus, jo bija jāsarga pārējās pastāvīgi apdraudētās robežas. Viļņas un Klaipēdas problēmas bija kutelīgas un pat bīstamas, bet Baltijas valstu militārās antantes varēja radīt uz tobrīd spēkā esošās, starptautiski atzītās politiskās situācijas pamata tīras aizsardzības interesēs, ignorējot zināmu valstu blefošanu un nopietni vērā ņemamus draudus.

Starptautiski augstāk vērtē pašapziņu, vienotību un spēku, bet ne spēka sašķaidīšanu, mazo valstiņu savstarpīgu sacenšanos un šķidro neitrālitātes vairogu. Rietumu militāro novērotāju piezīmēs ir daudz ironisku atzīmju par Baltijas valstu vadītāju pārliecīgo egoismu, individuālismu, pārspīlēto šauri nacionālo interešu pasvītrošanu un nespēju sadarboties kopīgu interešu un drošības labā. Lielvalstis izvairījās jebkādi militāri saistīties ar mazajām, savā starpā nesaticīgajām Baltijas valstīm.

Baltijas valstis kopīgi būtu varējušas darīt daudz. Vispirms varēja vienoties par kopīgu sarunu valodu un plašos apmēros tautas savā starpā sapazīstināt dažādu kultūrālu un sabiedrisku programmu ietvaros. Varēja vienveidot dienesta pakāpes, vienību sadalījumu, apbruņojumu, izveidot kopīgu kodu sistēmu, kopīgi ražot municiju, vieglos ieročus un arī daļu smagāko ieroču, piem. lidmašīnas.

Rūgti atzīmēt, ka igauņi lietoja krievu municiju, viņiem bija krievu, franču un dāņu ieroči, kamēr latvieši lietoja angļu municiju, un ieroču vairums bija angļu, bet lietuvieši lietoja vācu municiju, un viņu ieroču vairums bija vācu un krievu. Sekojot saviem kaŗa plāniem, latviešu kaŗaspēks jau pašā kaŗa sākumā atklātu visu igauņu dienvidu fronti, bet

lietuviešu kaŗaspēks atkāpšanās operācijās atklātu visu latviešu dienvidus fronti, abos gadījumos visbīstamākos frontes posmus. Bija arī nepieciešams jau laikus izveidot aparātūru kopējai vadībai, bet mazie Baltijas valstu diktātori nekādā veidā nevēlējās ierobežot savu varu un slavu.

Protams, arī visām 3 Baltijas valstīm kopā nebūtu bijis iespējams ilgi pretoties Padomju Savienības vai Vācijas armijām, bet ar vilcināšanās kaujām tās būtu varējušas pretoties, labi sagatavotas, vismaz dažas nedēļas, zināmā pretestības centrā varbūt pat pāris mēnešu vai ilgāk, ja pretestība notiktu ziemā. Baltijas valstis būtu pierādījušas, ka tās bija neatkarības cienīgas. Arī neatkarības zaudēšanas gadījumā Baltijas tautas vairāk uzklausītu lielās pasaules forumā un tām būtu lielāks sabiedriskās domas atbalsts prasībām pašnoteikšanas tiesību restaurēšanai. Tām vismaz būtu t.s. sociālistisko republiku stāvoklis, vismaz semiautonomija un tiesības neatkarīgi uzstāties Apvienotās Nācijās.

Katra atsevišķi Baltijas republikas krievu un rietumu militāro plānotāju vērtējumā bija nulles, bet kopīgi tās vērtēja kā nopietnu spēka faktoru. Daudz ko 20 neatkarības gadu laikā varēja darīt šī spēka sacementēšanai, bet gandrīz nekas netika darīts. Labu daļu atbildības varam uzvelt ārējiem faktoriem, bet liela daļa atbildības gulstas uz tā laika Baltijas valstu vadītājiem. Baltijas valstis, protams, nebija vienīgās, kas ,,reģionāli grēkoja''. Arī Skandinavijas, Balkānu, Donavas un Beneluksa valstis dabūja labu mācību II Pasaules kaŗā, ka nespēja jau iepriekš izveidot apvienības kopīgai pretestībai.[61]

---

[1]Raud, 33—35, 50—56, 58—60, 62—63, 64—67; Pullerits, 344—76; Maj. John Madise, vēstule 1966.g. 4. apr.; N.A., R.G. 165, 2503—118.

[2]N.A., R.G. 165, 3584—3/2; 3/4; 61/8; 1937.g. 20. nov.; H. Talvar, *The Foreign Policy of Estonia, 1920—1939* (Tallinn: Periodika, 1982), 45—48 — vēl 1923.g. 20. jūlijā ģen. Laidoners Igaunijas parlamentā nikni aizstāvēja Latvijas un Igaunijas savienības ideju un Latvijas intereses debatēs ar toreiz šovinistiskākiem kollēgām.

[3]Pullerits, 297—98.

[4]N.A., R.G. 165, 2584—44/7.

[5]Ibid., 44/1, 44/2, 44/10.

[6]P.R.O., F.O. 371—23603, N7157/177/59.

[7]Ibid., 10382, N7368/7368/59; 10379, N4237/4237/59; N.A., R.G. 165, 2281—DD—27/1; 2584—44/7, 9, 10, 11; 49/9; 2737—18/1; 2775—3/9; 2780—1, 2, 3, 5/1; A.A., T—120, ser. K 255—56, sp. 3883, K076529—32, 45, 48—49, 51, 58; K076661—62, 76; K076701—04, 8—9, 11—14, 22—25, 28—32, 38, 55—56, 60—66, 70; N.A., R.G. 84, 860.I.00/111; *League of Nations Armaments Yearbook 1938*, 310—16; *Eesti—Riik ja Rahvas*, I, 183—87; *Militārais Apskats*, nr. 9 (76) (1938), 1805; nr. 5 (84) (1939), 1079; Raud, 73—76, 155; Pullerits, 107—109, 112, 114—16, 193; Leontin, 28; Loebell, 1929, 72—73; Loerssner, 730; Saarsen, 114—15; Plkv.ltn. Elmar Lipping, vēstules 1964. g. 16. janv., 12. feb.—kapt. Jaan Liiv, Jaan Kukk, A. Saluste, Avdy Andressen—informācija; Maj. John Madise, vēstule 1966. g. 4. apr.; *Vooruženije, 1936*, 132—33.

[8] *Jane's Aircraft,* 1924, 33a, 34c; 1929, 43a; *League of Nations Armaments Yearbook 1938,* 315—16; N.A., R.G. 165, 2737—181/1; P.R.O., F.O. 371—21960, N1188/792/59.

[9] P.R.O., F.O. 371—3632/211058; M024/20; 5377, N309/309/59; 10379, N4237/4237/59; 10382, N7368/7368/59; 14784, N187/187/59; Na316/1871/59; N3834/1871/59; N6733/1871/59; 17181, N658/527/59; 18237, N626/626/59; 18238, N1253/1253/59; 19400, N8456/8456/59; 20311, N977/977/59; 23605, N617/377/59; N.A., R.G. 165, 2780—5/1; 2781—5/1; Kapt. August Vares, vēstule 1970. g. 9. feb., 22. okt.; Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962. g. 23. aug.; *Jane's Fighting Ships, 1921,* 422; *Brassey Naval Annual, 1935,* 42; Weyer, *1940,* 62—63, 263.

[10] P.R.O., F.O. 371—10382, N7368/7368/59 (W. de M. Egerton); N.A., R.G. 165, 2584—44/11; 1937. g. 20. nov.

[11] P.R.O., F.O. 371—23603, N693/177/59; N2222/177/59; N2572/177/59; Saarsen, 80; Pullerits, 300; *Revue Baltique,* I, 1 (1940), 141; Kapt. August Vares, vēstule 1970. g. maijā.

[12] Torma, 48; Raud, 73—76; Uustalu, 219; Kapt. August Vares, vēstule 1970. g. maijā; P.R.O., F.O. 371—23605, N339/339/59.

[13] N.A., R.G. 165, 1937. g. 20. nov.

[14] Ibid., 2503—118 (1923. g. 17. feb.).

[15] Ibid., 2584—67/1 (1935. g. 8. martā); 1937. g. 20. nov.

[16] Ibid., 2667—D—29/1; A.A., T—120, ser. K250—53, sp. 3883, K076532; Maj. John Madise, vēstule 1966.g. 4. maijā; plkv.-ltn. Elmar Lipping, vēstule 1962.g. n.d.; 1964.g. 16. feb.; *Päevaleht,* nr. 305, 321, 1928. g. 10., 26. nov.; *Võitleja,* nr. 9 (1960. g. sept.).

[17] Simutis, 12—16; Maciuika, 332; *Draugas,* nr. 277 (47) (1968. g. 23. nov.

[18] N.A., R.G. 165, 10641—342/3; L.S. Stokholmā, kaste nr. 10—500.1. 35—2898 (1935. g. 28. jūl., Ludvigs Sēja); Raštikis, I, 202, 348; *Lietuviu enciklopedija,* XI, 23.

[19] N.A., R.G. 165, 2587—44/7, 52/7, 53/6,7, 55/1; 2729—DD—2118—5; 2724—DD—21/9; N6165—2117—DD—81; 10641—342/3; A.A., T—120, ser. 3015H, sp. 1466, D596294; ser. K1535, sp. 4551, M004431—35, 57—61, 63—64; ser. 5462, sp. 2778, E374527—28; *League of Nations Armaments Yearbook 1938,* 572—82; Alisauskas, 5—7, 10—11; Raštikis, I, 334—35, 341—44, 530—31; Zinghaus, 47—49, 52; *Lietuviu enciklopedija,* X, 147, 154; XI, 40, 44, 85—86; XVI, 123; *Lithuanian Bulletin,* I, nr. 4 (1943. g. 23. jūn.); Heigl, I, 285, 295; II, 429; *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis,* 172—73; Natkevičius, *Lietuvos kariuomenė,* 18—19; Eginhard Walter, 196—99; Leontin, 61—66; Passow, 236, 240—42; *Lietuvos Saltiniai,* IV, 344, nr. 345; *Militārais Apskats,* nr. 10 (41) (1935); nr. 1 (44), 78 (1936); nr. 9 (76), 1809 (1938); Kazys Ališauskas, ,,Lietuvius kariuomenė'', Ms. (1958); Ģen. Stasys Raštikis, vēstules 1959.g. 12. apr., 1963.g. 4. janv., 1966. g. 6. sept.; intervija 1959. g. 12. jūn.; Ģen. Mikas Reklaitis, vēstules 1964. g. 3., 14. febr.

[20] Vaičeliūnas, 107—10, 116—18; *Jane's Aircraft,1924,* 55a; *1932,* 56a; *1938,* 73a; *Handbuch der Luftwaffe, 1936,* 53; *1937,* 97; *1937/38,* 66; N.A., R.G. 165, 2587—63/5; 2731—10/1; P.R.O., F.O. 371—21050, N1188/792/59; 22229, N445/445/59; 23607, N971/976/59; 24762, N1803/1803/59.

[21] Weyer, 126—27, 343, 414; N.A., R.G. 165, 2587—52/6; 2786—1/1; P.R.O., F.O. 371—12441, N3178/3178/59; 21060, N1188/792/59; Harrison, *Lithuania 1928,* 75; Meister, ,,Den litauiska flottan'', 350—65; *Lietuviu enciklopedija,* XXIV, 11; XXI, 44; Dr. Vaclovas Sidzikauskas, vēstule 1971.g. 10. martā; Pl.-ltn. Povilas Labanauskas, vēstules 1971.g. 1. feb., 22. apr., 23. nov.

[22] P.R.O., F.O. 371—23607, N976/976/59; N.A., R.G. 165, 2331—DD—19/1; Šimutis, 108; *Ten Years of Lithuanian Economy,* 144; Raštikis, I, 317—19.

[23]Matusas, 87—89, 185—87, 206, 259, 262, 266; Raštikis, I, 399—406.

[24]Meister, ,,Den litauiska flottan'', 355; Norem, 245; *Encyclopedia Lituanica,* I, 158—63, 275; N.A., R.G. 84, 860.M.85/6; Maciuika, 332—34; Harrison, *Lithuania 1928,* 71, 74—75, 180—91.

[25]N.A., R.G. 165, 2587—52/7; 52/6; 2584—67; 2621—74/1; 10641—342/2, 3; N.A., R. G. 84, 760.M.60.P./48; *Lietuvos kariuomenė,* 8; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 140—41; Raštikis, I, 324—29, 530, 347—56; Ģen. Stasys Raštikis, vēstules 1959. g. 12. apr.; 1963. g. 4. janv.; intervija 1959. g. 12. jūn.

[26]Anderson, *Militärische Situation,* 106—107.

[27]Ibid., 107.

[28]Andersons, *Latvijas vēsture, 1914—1920,* 566—67, 584, 615.

[29]*Brit. Doc.,* First Ser., III, 54, 69, 72—73, 81—82, 86—87, 93, 225; *Les Problemes de la Baltique,* 731—32; Crozier, 245—46.

[30]Anderson, *Militärische Situation,* 130—35; 137—42, 145—48; Meister, ,,Was kostet die Freiheit'', 872—73.

[31]Bangerskis, II, 90.

[32]Ibid., 91—92; Pulkv. Roberts Osis, vēstule 1972. g. 29. sept.

[33]N.A., R.G. 165, 2115—DD—8/3, 8/4; 2265—DD—14/6.

[34]Bangerskis, II, 93.

[35]P.R.O., F.O. 371—15540, N1013/1013/59; L.C.K., kaste nr. 85, Kaŗa ministra pavēle nr. 18 (1930. g. 8. jūl.), nr. 24, 25 (1930. g. 19., 24. sept.), nr. 17, 18 (1931. g. sept.).

[36]Ibid., Bangerskis, II, 93; Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1961. g. 25. dec.

[37]L.S. Stokholmā, kaste nr. 6, 197/91/sl. (1933. g. 21. dec.).

[38]N.A., R.G. 165, 2584—67/1.

[39]Ibid., 67/2.; *Doc. français,* II ser., II, 683—85, nr. 447.

[40]P.R.O., F.O. 371—21060, N1188/792/59 (1937. g. 11. feb.).

[41]Alfrēds Bērziņš, vēstule 1963. g. 4. martā.

[42]Kaņeps, ,,Liktenīgās dienas'', 28.

[43]N.A., R.G. 165, 1937. g. 20. nov.; Davis, 208.

[44]P.R.O., F.O. 371—21059, N3933/346/59 (1937. g. 4. aug.).

[45]A.A., T—120, ser. 1807, sp. 1037, 411555—58.

[46]P.R.O., F.O. 371—21062, N6436/4257/59.

[47]Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 141.

[48]Ibid., 140—41; Raštikis, I, 347—48.

[49]A.A., T—120, ser. 1751, sp. 1027, 403918—20; ser. 1807, sp. 1054, 411573—75.

[50]Rimscha, ,,Im osteuropäischen Kräftespiele'', 6.

[51]Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962. g. 8. aug.

[52]Augstkalns, ,,Pagātnes rēgi'', 28; Pulkv. Roberts Osis, vēstule 1972. g. 29. sept.

[53]Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1961. g. 25. dec.; N.A., R.G. 165, 2587—52/6; 2621—74/1.

[54]Raštikis, I, 347; N.A., R.G. 84, 860.M.00/81 (1924.g. 6. nov.); A.A., T—120, ser. K1329, sp. 4551, M004452—54 (1924.g. 13. nov.).

[55]Raštikis, I, 356; N.A., R.G. 84, 760.M.60.P/48; P.R.O., F.O. 371—20311, N977/977/59.

[56]N.A., R.G. 165, 2584—67/2.

[57]Stasys Lozoraitis, vēstule 1959. g. 5. janv.

[58]Raštikis, I, 471—72, 478.

[59]Ibid., 355.

[60]Ibid., 366; N.A., R.G. 165, 2257—DD—48/1; 2584—67/2; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 141.

[61]N.A., R.G. 165, 2584—67/1; 2731—10/1; R.G. 84, 760.M.605/48; Bangerskis, II, 93, 100—102.

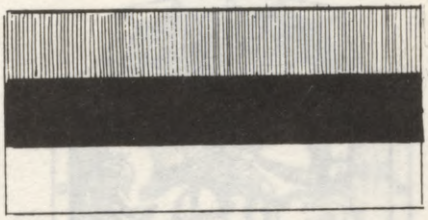

1

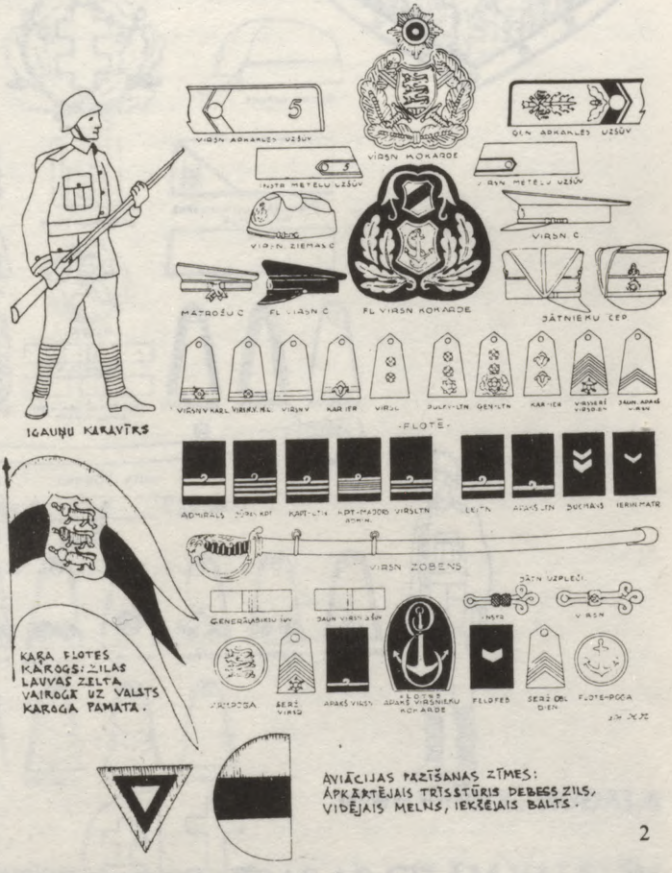

2

1) Igaunijas valsts ģerbonis un karogs.
Coat-of-arms and flag of Estonia.

2) Igauņu armijas un flotes formas tērpu apzīmējumi.
Insignias on the uniforms of the Army and Navy of Estonia.

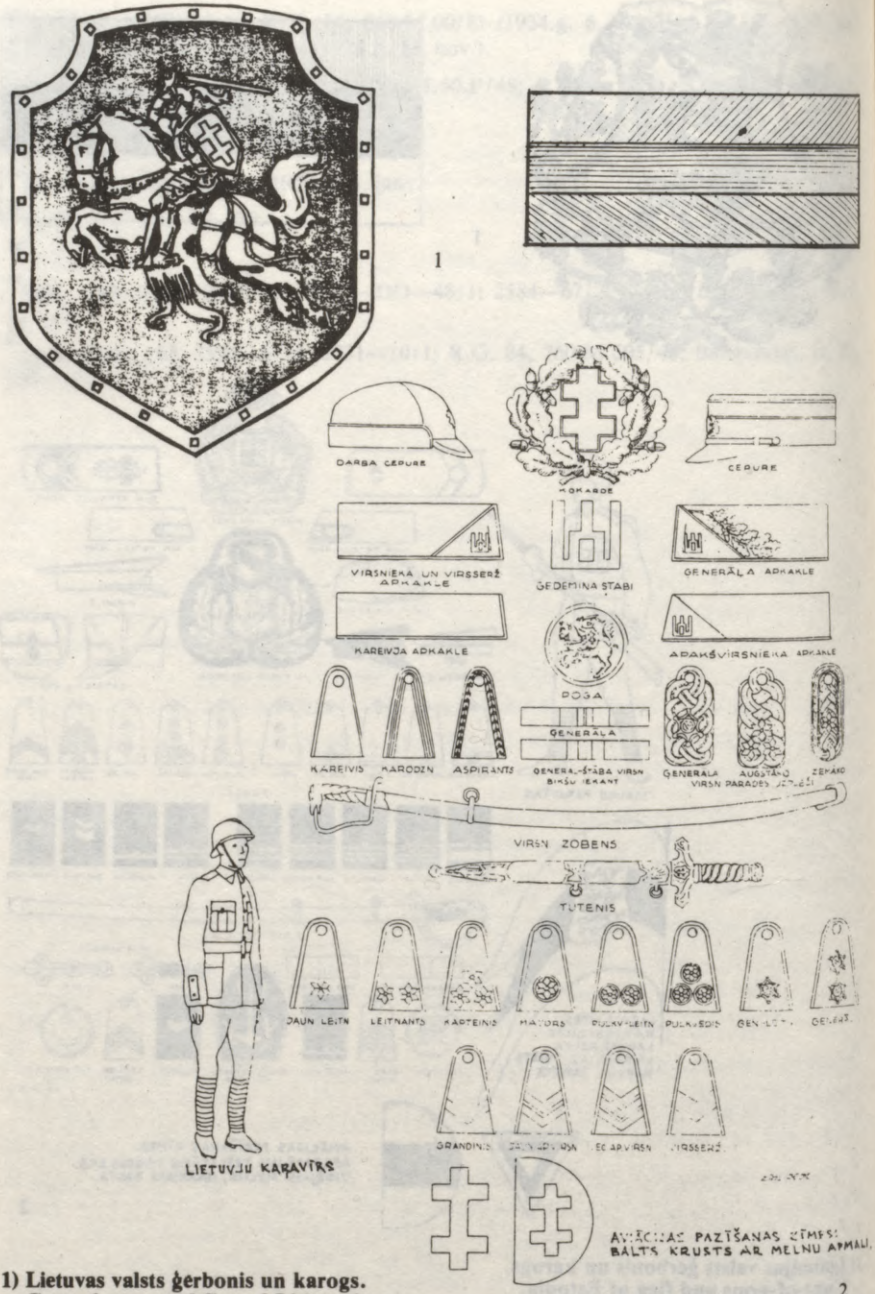

1) Lietuvas valsts ģerbonis un karogs.
Coat-of-arms and flag of Lithuania.
2) Lietuvju armijas formas tērpu apzīmējumi.
Insignias on the uniforms of the Army of Lithuania.

XXI NODAĻA

MILITĀRĀS ATTIECĪBAS AR CITĀM VALSTĪM

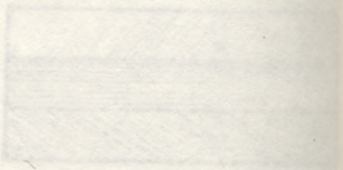

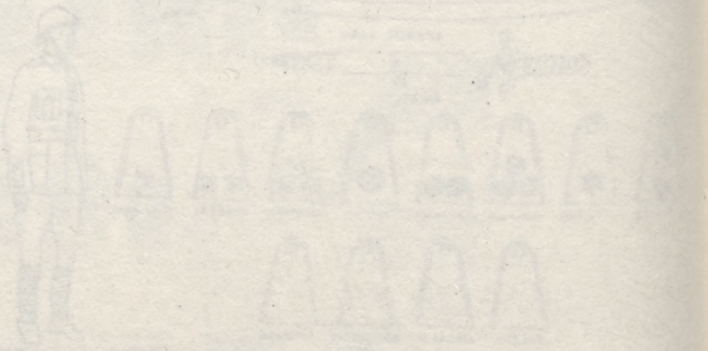

Krievijas pierobežas valstu militāras alianses projekti

Kaut gan 20 gadu laikā neizdevās nolīgt pat 3 Baltijas valstu militāro savienību, 1920. gadu sākumā bija nopietni mēģinājumi izveidot visu Krievijas pierobežas valstu militāro savienību, tajā ietverot Somiju, Igauniju, Latviju, Lietuvu, Poliju un Rumāniju, un sākumā pat Ukrainu. Salīdzinot ar Krievijas kolosu, visas šīs valstis bija pundurīši un jutās Krievijas bīstamās klātienas un varbūtējās agresijas nopietni apdraudētas. Daļa šo valstu jutās arī Vācijas apdraudētas. Kaut gan visas šīs valstis veidoja gaŗu un visai šauru zemes strēmeli ziemeļu un dienvidu virzienā, — politiski un militāri vienotas, tās varēja šos draudus zināmā mērā mazināt, un savās militāri politiskās kalkulācijās tās nopietnāk vērtētu arī rietumu valstis. Vācieši un krievi darīja visu iespējamo, lai šādas alianses izveidošanos novērstu, izmantojot ieinteresēto valstu savstarpējās pretišķības, nacionālo šovinismu un vietējo valstsvīru īsredzību un egoismu. Vāciešiem un krieviem ārkārtīgi palīdzēja, ka angļi un franči izjuta sevi par sāncenšiem, kā arī amerikāņu vienaldzība pret Eiropas problēmām.

Militāras savienības jautājumus pārrunāja jau Helsinku konferencē Somijā, laikā no 1920. gada 15.—22. janvārim. Latvijas armiju pārstāvēja stāba priekšnieks pulkv. Pēteris Radziņš. Somija katēgoriski atteicās piedalīties militārā aliansē, ja tā būtu vērsta pret Vāciju. Lietuvas delegācija aso attieksmju dēļ ar Poliju ierosināja tikai 3 Baltijas valstu militāro aliansi, kas būtu vērsta pret Poliju! Šādai idejai pretojās Latvija un Igaunija. Radās divi nopietnāki projekti. Pirmais projekts paredzēja piecu valstu savienību, tajā ietverot Somiju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Poliju, bet otrs projekts paredzēja šajā savienībā iesaistīt arī Rumāniju, Ukrainu un Baltkrieviju. Pēdējās divas toreiz vēl figūrēja kā neatkarīgas valstis. Nolēma, ka vairāk kopēju interešu tomēr ir tām valstīm, kas atrodas pie Baltijas jūras. Jautājumu, vai vēlāk piesaistīt arī Rumāniju, Ukrainu un Baltkrieviju, nolēma atstāt atklātu.

Konferences ārlietu komisija nolēma, ka konferences dalībnieces nekavējoties sāks izstrādāt kopīgu aizsardzības plānu pret draudiem no Padomju Krievijas un apmainīsies ar informāciju par pretinieka un saviem spēkiem. Šim nolūkam nolēma Rīgā kā ģeogrāfiskā centrā nodibināt sevišķu informācijas biroju. Militārajā komisijā pārrunāja Igaunijas projektu par piecu valstu militāro savienību un Lietuvas projektu par 3 Baltijas valstu militāro savienību. Lietuvas projektu noraidīja, bet visai sīki pārrunāja Igaunijas projektu. Nolēma, ka nevienu dalībnieci valsti nedrīkstēs ierobežot ne miera centienos, ne aizsardzības nostiprināšanā vai uzbrukuma noorganizēšanā. Toreiz vēl visas konferences dalībnieces atradās gan formālā, gan faktiskā kara stāvoklī ar Padomju Krieviju.

Nolēma, ka līgumu līdzējas valstis saņems kā atsevišķi, tā kopīgi militāru palīdzību no pārējām dalībniecēm, ja tās īstenos noteikumus par mobilizāciju un karaspēka apbruņošanu. Palīdzību sniegtu neizprovocēta uzbrukuma gadījumā, ja agresors atteicies no priekšlikuma izšķirt konfliktu šķīrējtiesā vai citādā tiesiskā veidā, vai arī ir ignorējis šķīrējtiesas lēmumu. Līgumu līdzējām valstīm būtu jāuztur armija, kuras skaitlisko sastāvu miera un kara laikā noteiktu attiecīgā valsts vai stābi. Līgumu līdzējas valstis aizsardzībai pret uzbrukumu pakāpeniski dotu noteiktu karavīru skaitu. Katrai šai valstij būtu jāgādā, lai tās armija būtu pēc kopīgi pārrunātiem plāniem pietiekami apgādāta ar noteikto daudzumu tehnisko palīglīdzekļu, ieročiem, uzkabi, ietērpu un citiem materiāliem. Izdevumus armijas uzturēšanai miera un kara laikā katra valsts segtu patstāvīgi.

Bija arī nolemts militārās komisijas darbu turpināt Rīgā, tur izveidojot permanentu iestādi, bet par tās funkcijām nevienojās. Bija paredzēts izstrādāt militāru konvenciju, saziņā ar visu iesaistīto valstu ģenerālstābiem, bet šo valstu pārstāvji konvenciju parakstītu Rīgā.[1] Latvijas un Igaunijas pēkšņais strīds Valkas dēļ, Lietuvas un Latvijas robežu strīdi, Lietuvas un Polijas sacensība Viļņas dēļ un Polijas kampaņa Ukrainā padarīja šī projekta īstenošanu pagaidām neiespējamu.

Nākošais mēģinājums nolīgt militāru aliansi notika Bulduru konferencē, Latvijā, no 1920. gada 6. augusta līdz 6. septembrim. Latvija un Igaunija savus strīdus jau bija visumā beigušas. Polija atradās defensīvā un Lietuvas armija atradās Viļņā. Konferencē ieaicināja arī Skandinavijas valstis, kas ieaicinājumu ignorēja. Konferencē pārrunāja ne tikai dažādu saimniecisku, tehnisku un kultūrāla rakstura konvenciju projektus, bet arī politiskas savienības līgumu un militāras konvencijas plānus. Konferencē piedalījās jau iepriekš minētās valstis un šoreiz arī Ukraina. Bija paredzēts izveidot vienotu militāru virspavēlniecību un stābu jau miera laikā, bet kara laikā izveidot sevišķu militāri politisku

dalībnieču valstu padomi. Līguma projekts aizliedza dalībniecēm valstīm kaŗa laikā līgt ar pretinieku atsevišķus miera līgumus.[2] Poļu pēkšņā agresija Lietuvā izjauca arī šoreiz militāras konvencijas līgšanu. Par Lietuvas piedalīšanos militārajā konvencijā vairs nevarēja būt runas, un arī Somija un Latvija šādā situācijā atteicās sadarboties ar Poliju.

Rezultātā militāras savienības līgumus parakstīja vienīgi Francija un Polija 1921. gada 19. un 21. februārī, Polija un Rumānija tā paša gada 3. martā un Latvija un Igaunija 7. jūlijā.[3]

Varšavas konferencē no 1922. gada 13.—17. martam piedalījās tikai Igaunijas, Latvijas, Somijas un Polijas pārstāvji, kas pieņēma sevišķu politisku līgumu, kuŗa 7. pants paredzēja pārējo līguma līdzēju valstu labvēlīgu izturēšanos un tūlītēju vienošanos par turpmāko rīcību, ja kādai no līguma līdzējām valstīm bez izaicinājuma uzbruktu cita valsts; tas bija uzskatāms par ievadu militāras konvencijas nolīgšanai. Tā kā Somija līgumu neratificēja, arī šis militārās alianses ierosinājums sabruka.[4]

Zināma Polijas, Latvijas, Igaunijas un Somijas militārā sadarbība ir konstatējama 1923. gadā no 18.—20. augustam Rīgā slepenā militāro ekspertu konferencē, kuŗā izdiskutēja jūras kaŗaspēka samazināšanu Baltijas jūrā, līguma projektu par zemūdeņu un gāzu lietošanu kaŗā un jūras kaŗaspēku minimālās un maksimālās programmas. Kā jau minēts nodaļā par kaŗa floti, dalībnieces valstis nāca klajā ar tādām savas kaŗa flotes būvprogrammām, kuŗas faktiski tās nekad nebūtu varējušas īstenot līdzekļu trūkuma dēļ. Konferences dalībnieces vienojās arī paplašināt savas kaŗa ostas, lai acīm redzot tās varētu uzņemt arī rietumu valstu eskadras. Nolēma arī neatteikties no ķīmisko ieroču lietošanas un vislielāko uzmanību veltīt indīgajām gāzēm.[5]

Četru valstu—Somijas, Igaunijas, Latvijas un Polijas konference Helsinkos 1925. gada 16. un 17. janvārī beidzās ar politisku fiasko, bet konferences laikā Latvija, Igaunija un Polija tomēr slepeni vienojās par savu ģenerālstābu pārstāvju apspriedi Rīgā marta beigās un aprīļa sākumā.[6] Ieganstsšīs konferences sasaukšanai bija nepieciešamība apspriest Tautu Savienības izstrādātos noteikumus par ieroču un kaŗa materiālu, tirdzniecību, transitu un kontroli. Noteikumu projektu Tautu Savienības ģenerālsekretārs bija nosūtījis šo valstu valdībām jau 1924. gada 26. novembrī. Bija nolemts arī pārrunāt šo valstu ģenerālstābu sadarbības iespējas. Jau drīz pēc Helsinku konferences Latvijā un Igaunijā ieradās Polijas ģenerālstāba pārstāvis Garra, lai iepazītos ar šo valstu bruņoto spēku stāvokli.

1925. gada 11. martā Rīgā notika Latvijas, Igaunijas un Polijas ģenerālstābu pārstāvju sagatavošanās apspriede galvenajai sanāksmei. Poli-

ju pārstāvēja ģenerālstāba priekšnieka vietnieks ģen. Edmunds Keslers, kas jau iepriekš bija apspriedies ar Igaunijas bruņoto spēku pārstāvjiem. Lielu interesi apspriedēs izrādīja arī amerikāņu militārais pārstāvis Baltijas valstīs maj. Svets. Apspriedes slepeni turpinājās, un 19. martā uz Rīgu devās arī Rumānijas ģenerālstāba delegācija, kas Latvijas galvaspilsētā ieradās 23. martā.[7]

Pati konference oficiāli notika no 1925. gada 31. marta līdz 2. aprīlim. Tajā piedalījās Igaunijas, Latvijas, Polijas un Rumānijas ģenerālstābu pārstāvji, kā arī novērotājs no Somijas. Neoficiāli piedalījās arī 2 franču militārie pārstāvji.

Konferences dalībnieki pārrunāja savu valstu ģenerālstābu darbības koordinēšanu, bruņoto spēku izveidošanas vispārējo plānu izstrādāšanu un iegūtās informācijas koordinēšanu. Konferences dalībniekiem bija nopietni iebildumi pret vairākiem pantiem Tautu Savienības izstrādātajā ,,Konvencijā par kontroli pār starptautisko tirdzniecību ar ieročiem, municiju un kaŗa materiāliem''. Tā kā Padomju Savienība nebija Tautu Savienības locekle un konvencijas dalībniece, un tai nebija pienākums sniegt informāciju par ieroču pirkumiem, Padomju Savienības pierobežas valstīm bija nopietni iebildumi pret pantu, kas noteica ieroču importētājām valstīm oficiāli informēt Tautu Savienību par izdarītajiem iepirkumiem. Kad 1925. gada jūnijā Konvenciju pieņēma, sevišķs 29. pants deva tiesību Polijai, Rumānijai, Latvijai, Igaunijai un Somijai nepublicēt datus par pērkamo ieroču daudzumu un raksturu līdz tam laikam, kamēr PSRS nepievienosies šai konvencijai. Pantu neattiecināja uz Lietuvu, kaut gan tā faktiski atradās kaŗa stāvoklī ar Poliju.

Pārrunāja arī jautājumu par dalībnieču valstu militāri politisku savienību, bet vienošanos nepanāca. Igauniju un Latviju biedēja Polijas ierosinājums novietot poļu kaŗaspēku Latvijas territorijā ,,kopēja uzbrukuma nepieciešamības gadījumā''. Pieņēma lēmumu par rajonu norādīšanu konferences dalībniecēm Padomju Savienības pierobežas izlūkošanai un metodēm iegūtās informācijas apmaiņai. Ievērojot Padomju Savienības militārās varas draudus, konferences dalībnieces nolēma nesamazināt savus bruņotos spēkus. Nākamo konferenci nolēma sasaukt 1925. gada rudenī.[8]

Polijas militārās izlūkošanas austrumu daļas vadītājs kapt. Jerži Ņiežbžickis (Niezbrzycki, vēlāk pazīstams kā politiskais zinātnieks Rišards Vraga) atklāja, ka poļiem visciešākā sadarbība izlūkošanā bijusi ar igauņiem, kuŗiem bijis vislabākais izlūku dienests. Somiem poļi neesot varējuši uzticēties, tādēļ ka somi uzturējuši ciešus sakarus ar vācu izlūkošanas dienestu Latviešiem poļi nav lāgā uzticējušies, bet rumāņi ir

kādreiz poļus krāpuši un krāpšanā piekērti. Poļiem, atšķirībā no pārējām Krievijas rietumu pierobežas zemēm, interesēja ne tikai notikumi Krievijas pierobežas apgabalos, bet arī visā Krievijā un tās austrumu pierobežā, piem. Mandžūrijā. Polijas militāri politiskās kalkulācijas notika globālā mērogā.[9]

1925. gada beigās no 2.—5. decembrim notika vēlreizēja Polijas, Rumānijas, Latvijas un Igaunijas ģenerālstābu pārstāvju apspriede Varšavā. Pārrunāja īpaši atbruņošanās jautājumus. Pēc iepriekšējas vienošanās Igaunijas, Somijas, Latvijas, Polijas un Rumānijas pārstāvji Atbruņošanās konvencijas sagatavošanās konferencē paziņoja, ka viņu valstis rezervēs tik ilgi, kamēr Krievija nepievienosies citām valstīm ar līdzīgiem noteikumiem. Arģentīnas pārstāvis tad konferencē izteica izbrīnu, kādēļ gan šādu rezervēšanos nevarētu attiecināt arī uz citām valstīm, ne tikai Krieviju. Vēl dažu citu valstu pārstāvji ieteica Krievijas pierobežas zemēm vismaz Tautu Savienībai atklāt savus militāros izdevumus un karaspēka stiprumu. Konferencē beidzot tomēr vienojās Krievijas pierobežas valstu rezervācijas ievērot. Krievijas pieminēšana konferencē esot „radījusi tirpuļus daudzos delegātos". Daudzi konferences dalībnieki mēģināja Krieviju un agresīvo komūnismu pilnīgi izslēgt no savas domāšanas, it kā tāds nemaz neeksistētu. Tā bija pārāk nepatīkama problēma, kas radīja nemieru.[10]

Nākamajos gados angļi jau sāka izteikt oficiālu nepatiku par pierobežas valstu militārajām konferencēm. Maj. Bomonts—Nesbits *(Baumont—Nesbitt)* 1927. gada jūlijā uzskatīja, ka šādas konferences esot nevajadzīgas. Tās tikai radot nevajadzīgu satraukumu Padomju Savienībā un faktiski nespējot pareizi novērtēt vispārējo situāciju. Tās faktiski esot domātas tikai vietējo militāro pārstāvju kontrolei un augstāko militāro amata personu iesaistīšanai kopēju problēmu risināšanai.[11]

Atsevišķas kopīgas ieinteresēto Krievijas rietumu pierobežas valstu ģenerālstābu virsnieku apspriedes tomēr laiku pa laikam turpinājās. Tās notika tik slepeni, ka par tām atklātībā vēl tagad maz kas zināms. 1932. gadā Baltijas valstīs bija radusies pārliecība, ka gaidāms Padomju Savienības un Japānas karš, sakarā ar japāņu agresiju Mandžūrijā un japāņu un padomju nesaskaņām par to, ka Mandžūrijas dzelzceļi vēl viemēr daļēji atradās padomju kontrolē. Baltiešiem arī bija pārliecība, ka Amerikas Savienotās Valstis šādā gadījumā nostāsies Padomju Savienības pusē.[12]

Pa daļai šajā sakarā 1932. gadā no 19.—21. maijam notika jauna Somijas, Igaunijas un Latvijas ģenerālstāba virsnieku un izlūkošanas nodaļu vadītāju apspriede Helsinkos, kurā piedalījušies arī Maskavā stacionētie Japānas militārie un kara flotes pārstāvji. Pēc amerikāņu do-

mām šī apspriede tomēr nav bijusi sevišķi nozīmīga. Amerikāņu lietvedis Rīgā Fīlikss Kouls *(Cole)* pieminējis, ka šādas apspriedes notikušas ik pa 6 mēnešiem visus iepriekšējos gadus Rīgā, Tallinā vai Helsinkos. Ir interesanti arī atzīmēt, ka Polijas militārie pārstāvji šajās apspriedēs acīm redzot nav lūgti.[13]

Teorētiski Polijai, Rumānijai, Igaunijai, Latvijai un Somijai vēl 1933. gadā kopā bija vērā ņemams ugunsspēks—4000 lielgabalu, 20.000 ložmetēju un 1500 lidmašīnu. Apvienotiem šiem spēkiem būtu bijusi zināma nozīme, bet neapvienotiem tiem nebija nekādas nozīmes. Padomju Savienības eventuāla uzbrukuma gadījumā pierobežas valstu apvienotie spēki būtu pietiekami vienīgi īslaicīgai pretinieka aizturēšanai, kamēr Rietumu valstis varētu sagatavoties padomju konfrontācijai. Šajā sakarā tomēr absolūts priekšnoteikums bija Vācijas piedalīšanās kopējā cīņā. Tikai tādā gadījumā Rietumu un Centrālā Eiropa varēja cerēt atsist un sakaut padomju spēkus. Saskaldīta un strīdīga, nacionāli demokratiskā Eiropa kļuva divu nenormālas godkāres pārņemtu asiņainu diktatoru—Ādolfa Hitlera un Josipa Staļina upuris. Latvijas valdībai nebija nekādu illūziju par viena vai otra diktātora uzbrukuma rezultātiem. Latvija arī nevarēja uzspiest saprātīgu rīcību un vienprātību snobisma, egoistisku interešu un baiļu pārņemtajiem lielo Eiropas valstu vadītājiem. 1930. gados Eiropa atradās ceļā uz bezdibeni.

Latvijas un Polijas militārā sadarbība

Padomju Savienības un Vācijas iekšējā vājuma un jaunuzbūves laikā Polija bija vienīgais nopietnais militārais spēks Austrumeiropā starp šīm abām lielvarām. Tādēļ uz Poliju zināmā mērā, tieši un netieši, balstījās visas Ziemeļu Ledus okeana—Melnās jūras ass mazās valstis, bet bailēs no Padomju Savienības atriebības un poļu agresīvo tieksmju dēļ neviena no šīm valstīm, atskaitot Rumāniju, militāro savienību ar Poliju nenolīga, un arī Polijas un Rumānijas militārajai savienībai bija vairāk papīra svars nekā nopietns militārs potenciālis abu valstu nopietnas sadarbošanās gribas trūkuma dēļ. Polijai bija naidīgas attieksmes ar visiem pārējiem kaimiņiem—Padomju Savienību, Vāciju, Čechoslovakiju un Lietuvu, un arī Latvijai ļoti nepatika Polijas pārliecīgā interese par Ilūkstes apriņķa 6 pagastiem, Daugavpili, pat visu Latgali un Liepājas ostu. Arī iekšēji Polija bija ļoti vāja, jo trešā daļa tās iedzīvotāju bija apspiestas minoritātes—ukraiņi, baltkrievi, vācieši, lietuvieši un ebrēji.

Militāri, vismaz uz papīra, Polija bija visai varena. 1938. gadā tai bija jau 34.221.000 iedzīvotāju. Bruņotajos spēkos bija 273.886 vīru 30 kājnieku divīzijās, 12 kavalerijas brigādēs, 361 artilerijas baterijā (224

lauku, 90 smagās, 9 tālšāvēju, 25 pretaviācijas, 13 jātnieku, 4 motorizētās un 4 mērķu meklēšanas), 20 sapieru bataljonos, 2 gaisa spēku grupās 6 pulkos un 3 brigādēs ar 1000 lidmašīnām, 6 tanku un 2 bruņotajos bataljonos. Kara flotē bija 6091 vīrs, 4 iznīcinātāji, 5 zemūdenes, 5 torpēdlaivas, 6 monitori, 8 upju lielgaballaivas un 11 dažādas citas vienības. Robežas sargāja 31.165 vīri 6 brigādēs un atsevišķās vienībās.[14]

Starp Latviju un Poliju notika zināma militāra sadarbība, parasti pat bez ārlietu ministrijas ziņas. Iespaidīgais latviešu militārpolītiķis un kādu laiku armijas komandieris ģen. Pēteris Radziņš bija nopietns Polijas draugs un pārliecināts abu valstu militārās sadarbības aizstāvis. Ģen. Aleksandrs Kalējs raksturots kā antipolisks, un arī ģen. Krišjānis Berķis nav bijis poļu draugs. Abas valstis organizēja Padomju Savienības pierobežas izlūkošanu, lai laikus atklātu padomju agresijas briesmas. Latviešu 1. Jātnieku un poļu 22. ulānu pulks bija nolīguši ieroču brālību. Visai cieši sadarbojās Latvijas un Polijas kara flote un plānoja pat kopējus kodus. Daudzi latviešu virsnieki mācījās poļu augstākajās militārajās mācību iestādēs, un daži latviešu virsnieki varēja bez maksas veseļoties Zakopānes kūrvietā Karpatu kalnos, bet poļu virsnieki Ķemerēs pie Rīgas Jūrmalas.[15]

Jau 1919. gada 30. decembrī bija parakstīts Polijas un Latvijas militārās sadarbības līgums kopējām akcijām pret Padomju Krievijas karaspēku Daugavpils un Latgales atbrīvošanai.[16] Latvijas un Polijas konferencē 1920. gadā no 3.—15. martam poļi nāca klajā ar sīki izstrādātu militāras konvencijas projektu, kas nodrošinātu abu valstu kopīgu cīņu pret uzbrucējiem un radītu iespējas nolīgt ar Padomju Krieviju miera līgumu uz izdevīgākiem noteikumiem. Konvencija gan bija domāta īpaši toreiz vēl notiekošo militāro operāciju atbalstīšanai, bet tā ietvēra arī dažus pantus, kas aptvēra tālāku nākotni. Latvijai bija jānodrošina dažādu kara materiālu brīvs transports Polijai caur Rīgas, Liepājas un Ventspils ostu un pa dzelzceļiem, kas šīs ostas savienoja ar Daugavpili, Kalkūniem un Viļņu. Latvijai bija jānodrošina tiešu satiksmi vismaz pa vienu dzelzceļa līniju līdz Rīgas, Ventspils un Rīgas ostai. Polija vēlējās arī, lai Latvija uzbūvētu vienu normāla platuma sliežu ceļu, kas savienotu Viļņas un Daugavpils dzelzceļa līniju ar normāla platuma Jēkabpils un Jelgavas dzelzceļa līniju. Visās trijās lielajās ostas pilsētās Polija pieprasīja sev katrā divas kuģu piestātnes, attiecīgas noliktavas un atļauju nodarbināt poļu strādniekus un stacionēt poļu apsardzi. Kaut gan šīs prasības bija domātas laikam līdz Polijas un Padomju Krievijas miera nolīgšanai, latviešus tās nopietni biedēja, jo poļi katēgoriski atteicās izvākt savu karaspēku no okupētās Latvijas territorijas Augšzemes austrumu daļā, ieskaitot Viļņas un Daugavpils dzelzceļu. Polijas pārstāvis

Ludvigs Darovskis *(Darowski)* atklāti apzīmēja Latvijas ostas par poļu bazēm. Latvijas prasību apgādāt tās rūpniecību un dzelzceļus ar oglēm poļi solīja īstenot tikai ,,iespēju robežās''. Latviešiem šāda veida militāra konvencija bija nepieņemama.[17]

Pēc tam kad četru un piecu valstu militārās alianses ideja bija beigusies ar fiasko, Polijas bruņoto spēku vadība laiku pa laikam kultivēja labas attieksmes ar Igaunijas un Latvijas bruņoto spēku vadību. Piem. 1928. gada oktobrī 15 poļu ģenerālstāba virsnieki apciemoja Latviju, Igauniju un Somiju un ar Polijas ordeņiem apbalvoja ģen. Kalēju un Latvijas militārās izlūkošanas pulkvežus Vinteru un Ķikkuli. Poļu virsnieku grupā bija arī Polijas ģenerālstāba militārās izlūkošanas daļas vadītājs Tadeušs Šecels *(Schaetzel)*. Kamēr Latvijas armijas vadības vairākums atzina sadarbību ar Poliju, Latvijas ārlietu ministrija bija atturīga, pat pretojās sadarbības idejai. Arī ģen. Balodis nostājās pret Baltijas antantes ideju Polijas vadībā.[18]

1929. gada jūnijā poļi pamatīgi uzņēma Igaunijas karaspēka ministru ģen. Nikolaju Rēku.[19] 1. jūlijā igauņiem ,,pa pēdām'' sekoja 10 Latvijas armijas virsnieki ar stāba priekšnieku ģen. Mārtiņu Hartmani priekšgalā. 4. jūlijā Gdiņā viesojās Latvijas karaflotes eskadra, bet 11. septembrī uz Varšavu izlidoja Latvijas karaspēka lidmašīnu eskadriļa pulkv. Jēzupa Baško vadībā. Tas viss, protams, nervozēja krievus.[20]

1930. gada 6. maijā ģen. Radziņš atļāvās pateikt, ka Polijas un Padomju Savienības karaspēka gadījumā Latvija nedrīkstētu palikt neitrāla, bet tai būtu jākaro kopā ar Poliju. Tajā pašā 1930. gadā labs skaits Latvijas armijas virsnieku speciālizējās poļu vienībās savās nozarēs—slepenā dienestā, karaspēka skolā, sapieros un citur.[21]

1932. gada 23. un 24. janvārī Polijā viesojās Latvijas armijas stāba operatīvās daļas priekšnieks pulkv. Hugo Rozenšteins. Vēl tajā pašā gadā vienā laikā notika Polijas un Latvijas armiju manevri Padomju Savienības robežu tuvumā, bet Polijas karaflote nolēma savus karaspēka kuģus remontēt Liepājas karaspēka ostā, lai ,,sodītu'' Dancigu par nedraudzīgu izturēšanos.[22]

1933. gadā no 11.—19. septembrim pēc Polijas armijas stāba priekšnieka ģen. Januša Gansiorovska *(Gasiorowski)* ielūguma Polijā viesojās atkal jauna Latvijas militārā delegācija stāba priekšnieka ģen. Hartmaņa vadībā un piedalījās Polijas armijas rudens manevros. Latvijas delegāciju pieņēma pats maršals Pilsudskis.[23]

1935. gada 26. februārī Gansiorovskis ieradās pretvizītē Latvijā, sastapās ar Balodi un Berķi, apciemoja latviešu karaspēku un 28. februārī devās uz Igauniju, kur viņu uzņēma sevišķi sirsnīgi. Igaunijas vadītājs laikraksts *Paëvaleht* pasvītroja, ka Igaunijas draudzība pret Poliju

dibinās ne tikai uz jūtām, bet arī uz ģeopolītiskā stāvokļa. No Igaunijas Polijas ģenerālstāba priekšnieks devās uz Somiju, kur viņu 5. martā pieņēma maršals Mannerheims. 7. martā apciemojis somu krasta baterijas pie Helsinkiem, Gansiorovskis atgriezās Varšavā. Martā poļu militārais oficiozs *Polska Zbronja* rakstīja, ka Gansiorovska vizīte stiprinājusi saites starp Poliju, Latviju, Igauniju un Somiju. Polija negribot ignorēt savu ziemeļu kaimiņu specifiskās intereses, bet turpināt sadarbību, kas balstīta uz absolūtu partneŗu vienlīdzību un atturēšanās iztirzāt tādas problēmas, kuŗās sarunu partneŗi nevarētu brīvi un izšķirīgi izteikties. Gansiorovskis neesot konstatējis nekādu nesaprašanos, bet tikai respekta un draudzības jūtas un kopīgo mērķu un centienu apstiprinājumu. Citiem vārdiem runājot, poļi praktiski neieguva neko.[24]

1937. gadā no 8.—18. septembrim Polijas armijas rudens manevros piedalījās Somijas, Igaunijas un Latvijas ģenerālstābu priekšnieki ģen. Ešs *(Oesch)*, Rēks un Hartmanis. Polijas militārais oficiozs pasvītroja, ka Baltijas jūra esot dabiska Polijas ietekmes sfaira. Pēc viesošanās Polijā Baltijas valstu militārie pārstāvji lielā steigā devās uz Padomju Savienības militārajiem manevriem Baltkrievijā, lai pasvītrātu savas „neitrālitātes balansu".[25]

1938. gada maija beigās Varšavā vairākas dienas viesojās Rumānijas ģenerālstāba priekšnieks ģen. Jonesku *(Ionescu)*, kas ar poļu ģenerālstāba pārstāvjiem vienojās par kopējiem soļiem eventuāla krievu uzbrukuma atvairīšanai. Pēc tam 27. jūnijā uz Rīgu izbrauca Polijas ģenerālstāba priekšnieks ģen. Vaclavs Stachievičs *(Stachiewicz)*. Rīgā viņš sastapās ar Ulmani, Balodi, Munteru, Berķi un Hartmani, 29. jūnijā devās uz Tallinu un 1. jūlijā uz Helsinkiem, kur viņš iepazinās ar somu Tamperes lidmašīnu fabriku un Tampellas municijas rūpnīcu. 4. jūlijā viņš devās atpakaļ uz Poliju. Viņa vizītei nebija lielas nozīmes. Latvijas militārās izlūkošanas priekšnieks pulkv. Ķikkuls amerikāņiem pastāstīja, ka Polija ļoti vēlējusies kļūt Baltijas antantes locekle vai vismaz sūtīt uz tās sanāksmēm savus novērotājus. Tas nebija Latvijas interesēs, jo tad Polija un Igaunija Baltijas antantes politiku ietekmētu sev vēlamā virzienā, ko Latvija uzskatīja par bīstamu.[26] Armijas stāba virsnieks Kārlis Augstkalns atceras raksturīgu sarunu ar poļu ģenerālstāba virsnieku, kas viņam prasījis, vai kaŗš būs. Augstkalns atbildējis—ja poļi ļaus iznīcināt Čechoslovakiju, tad kaŗš būs. Polis atbildējis: „Mēs zinām, ka mums būs jākaŗo ar Vāciju. Mēs no tā nebaidāmies, bet pašreiz, kur divi plēšas, tur trešais var ko iegūt.[27] 9. augustā Rīgā ieradās Polijas armijas inspektors ģen. Vladislavs Bortnovskis, kas Latvijā uzturējās ilgāku laiku un apspriedās ar Latvijas armijas stāba virsniekiem, bet ciešāku militāru sadarbību ar Poliju nepanāca. 11. decembrī Kaunā

Latvijas militārais atašejs plkv.ltn. Viktors Deglavs pēc savas iniciātīvas Polijas militārajam pārstāvim plkv. Leonam Mitkievičam—Žoltekam ieteica Baltijas valstu un Polijas militāru sadarbību, kas kopā radītu 35—45 divīziju, jau nopietnu spēku.[28] II Pasaules kaŗa sākumā Padomju Savienība nevērsās pret visām kaimiņvalstīm reizē, kā bija gaidīts, bet pret katru atsevišķi, izmantojot to militārās un politiskās sadarbības trūkumu. Izglābās vienīgi Turcija.

Militārā sadarbība ar Somiju

Somijai 1938. gadā bija tikai 3.603.000 iedzīvotāju. Tās bruņotajos spēkos bija tikai 30.000 vīru 3 kājnieku divīzijās, 1 kavalerijas brigādē, 3 krasta artilerijas pulkos un citās artilerijas vienībās (17 lauku, 2 atsevišķās krastu un 1 jātnieku baterijā, 2 atsevišķās artilerijas grupās un zenītartilerijas pulkā), 1 tanku rotā un 1 sakaru rotā. Somijas kaŗa flotē bija divi moderni krastu aizsardzības bruņu kuģi *Väinämöinen* un *Ilmarinen,* 5 zemūdenes un 29 citas mazas vienības. Bija arī robežsargu vienības. Aizsargu organizācijā *(Suojeluskanta)* darbojās 100.000 vīru, 72.000 sieviešu un komandējošā sastāvā 450 ierindas un 750 administrātīvo virsnieku.

Pavisam nožēlojami bija Skandinavijas valstu (Zviedrijas, Norvēģijas un Dānijas) sauszemes bruņotie spēki, pavisam 34.365 vīri ar 440 lidmašīnām. Nozīmīgākā bija Skandinavijas valstu kaŗa flote—pavisam 12 bruņu kuģi, 2 krastu sardzes kuģi, 3 kreiseŗi, 35 zemūdenes, 69 iznīcinātāji un torpēdlaivas un 107 citas flotes vienības.[29]

Somu brīvprātīgo vienības bija palīdzējušas atbrīvot Igauniju un Ziemeļlatviju 1919. gadā, un pret somiem Baltijas valstīs bija lielas simpatijas. Vairāki augstāki Latvijas armijas virsnieki pirms kaŗa bija kalpojuši Somijā, piem. ģen. Krišjānis Berķis, Oskars Dankers un Eduards Kalniņš. Igauņiem pret somiem bija sevišķas simpatijas kā pret tuvākajiem asinsradiniekiem. Politisku apsvērumu dēļ somi tomēr atraisījās no sakariem ar Baltijas kaimiņiem un centās tuvināties sakndinaviem. Kā Zviedrijā, tā Somijā bija izveidota kaŗa rūpniecība, un Baltijas valstis nelielu daļu savu vieglo un vidējo ieroču iegādājās šajās zemēs.

Laiku pa laikam notika arī militāro vadītāju vizītes. Tā redzam, ka 1928. gada 16. oktobrī Somijas armijas komandieris ģen. Ārno Sihvo un militārās izlūkošanas vadītājs pulkv. Rēlanders piedalījās Latvijas armijas manevros.[30]

1930. gadā Somijas parlaments bija nolēmis modernizēt Somijas armiju un floti un tam nolūkam piešķīra 700.000.000 MK 6 gadu programmai. 1931. gada 10. jūnijā par Aizsardzības padomes priekšsēdi iecēla Atbrīvošanas kaŗa varoni maršalu baronu Kārli Gustavu Emīlu Manner-

heimu. Jau tajā pašā gadā Mannerheims sāka studēt somu ,,Termopilus"—Karēlijas zemes šauruma aizstāvēšanas iespējas. Šaurums, kas atdalīja Somiju no Ļeņingradas, vienā pusē esot Somu jūras līcim un otrā pusē lielākajam Eiropas ezeram—Ladogas baseinam (18.200 kv. km.), šaurākajā virtā bija tikai 72 km. plats. Daudzie ezeri, purvi, meži, klinšu masīvi un kalni veidoja dabiskus šķēršļus, un zemes šaurumu varēja viegli nocietināt. Mannerheims saprata, ka situācija Eiropā bija bīstama. Francija centās paslēpties aiz savas Mažino līnijas, Anglija bija atstājusi novārtā ne tikai savu gaisa floti, bet pat kaŗa floti, Zviedrija un Norvēģija novājināja savus spēkus, bet Dānija bija gandrīz totāli atbruņojusies. Somijai toreiz bija nepieciešamas 2 nedēļas laika mobilizācijas īstenošanai, bet krievi Karēlijas zemes šaurumu varēja ieņemt dažu stundu laikā. Zviedrija vēl arvien bija atturīga pret Somiju Somijas zviedru un Olandu *(Aland)* salu problēmu dēļ, bet Baltijas valstis Somijai bija un palika būtiski svešas. Bija tomēr nepieciešams ar šīm valstīm uzturēt zināmus sakarus.[31]

Vēl 1931. gadā somi izdarīja savus kaŗa flotes un gaisa spēku manevrus tajā pašā laikā Somu līcī, kad Igaunijas un Latvijas armijas un flotes izdarīja savus kopīgos manevrus. 1933. gada 12. aprīlī Somijas kaŗa flotes komandieris kapt. Ikonens pārsteidza Latvijas sūtni Antonu Balodi ar ierosinājumu par kopējiem Somijas un Latvijas kaŗa flotes manevriem. Somi bija ārkārtīgi lepni ar saviem diviem jaunajiem bruņu kuģiem. Latviešiem bija neērti lepoties ar saviem mazajiem kuģīšiem, tāpēc kopīgo manevru ideju neizdiskutēja.[32]

Daļai igauņu diplomātu sāka zust jebkādas illūzijas par eventuālu Somijas un Igaunijas aliansi. 1933. gada rudenī Pīps un Lareteis uzskatīja, ka tālākas sarunas ar Somiju būtu velta ,,laika nosišana", bet Laidoners ,,jauko somu sapni vēl nebija izsapņojis", un arī Pets publiski turpināja paust savas simpatijas pret Somiju, allaž demonstrējot izcilu uzmanību Somijas sūtnim.[33]

1933. gada oktobrī uz Igauniju vizītē devās Somijas armijas komandieris ģen. Hugo Viktors Ostermans *(Österman)* un no 26.—28. oktobrim viesojās arī Latvijā. Viņu pieņēma ne tikai Latvijas armijas komandieris, bet arī valsts prezidents. Jau 2 nedēļas iepriekš Latvijā bija ieradies somu militārās izlūkošanas daļas vadītājs plkv. Antero Svensons. Somi un latvieši pārrunāja vispārējo situāciju, sakarā ar vācu versiju par padomju briesmu pastiprināšanos (sic!). Novembŗa beigās bija paredzēts Somijas armijas stāba priekšnieka ģen. Kārla Lennarta Eša brauciens uz Igauniju. 22. novembrī Latvijas sūtnis Roberts Liepiņš ziņēja, ka brauciena nolūks esot pārrunāt Igaunijas krastu aizsardzības problēmas. Somi gribot panākt igauņu zemūdeņu un mīnu trāleŗu pasūtinā-

jumus Somijā. 27. novembrī ģen. Ešs ieradās Tallinā uz jaunā bruņu kuģa *Väinämöinen* klāja. Viņam brauca līdz somu jūras spēku komandieris maj. Valve, flotes komandieris kapt. Ikonens, operātīvās daļas vadītājs pulkv. Grandels un izlūku daļas vadītājs Svensons. Trīs dienas notika plašākas apspriedes. Mēs varam pieņemt, ka somi un igauņi pārrunāja Somu jūras līča aizsardzības problēmas, ieskaitot līča mīnēšanas operācijas.[34] Igaunijas armijas stāba šefs ģen. Aleksandrs Tenisons savukārt igauņu kaŗakuģī devās vizītē uz Somiju.[35]

1934. gadā Somiju apciemoja Latvijas armijas komandieris ģen. Mārtiņš Peniķis armijas komandieŗa palīga ģen. Berķa un stāba priekšnieka ģen. Hartmaņa pavadībā. Latviešu bruņoto spēku pāstāvji apmeklēja Vīpurus, jauno nocietinājumu sistēmu un kaŗaspēka daļas Karēlijas zemes šaurumā.[36] Latvijas sūtnis Vilis Šūmanis 1935. gada 16. oktobrī ziņoja, ka no 14.—19. oktobrim Somijā notiekot ,,rituālā'' Laidonera vizīte, bet angļi 31. oktobrī šajā apciemojumā saskatīja ko vairāk. Viņi bija diezgan pārliecināti, ka igauņi un somi panākuši mīnu lauku izvietošanu Somu līcī gadījumam, ja padomju kaŗa flote uzbruktu Igaunijai un Somijai. Piekrasti pārvaldītu igauņu un somu krasta baterijas un zināmās vietās izveidotu dūmu aizsegus mīnu izlikšanas operāciju nodrošināšanai. Par to savas aizdomas izteica arī Šūmanis 2. un 11. novembrī. Juzdamies aizvainots, ka igauņi un somi viņu par sarunām nav informējuši, Šūmanis labpatikā konstatēja, ka igauņi un somi vismaz nav varējuši neko konkrētu panākt sauszemes kaŗaspēka sadarbībā. Tāpat ar gandarījumu Šūmanis piemetināja, ka Laidoners gan esot liels somu draugs, bet maršals Mannerheims viņu vispār par ģenerāli neatzīstot. 11. decembrī arī angļi konstatēja, ka cieša igauņu un somu ģenerālstābu sadarbība vēl nenozīmējot ciešu politisku saprašanos.[37]

Pieklājības vizītes turpinājās. No 1938. gada 28. janvāŗa līdz 2. februārim Somijā atkal viesojās ģen. Laidoners, pateicībā atzīmējot 20 gadu jubileju kopš 1918. gadā dibinājās Igauņu palīdzības komitejas Somijā. Laidoners sastapās ar Somijas armijas komandieri ģen. Ostermanu un šoreiz viņu žēlīgi pieņēma maršals Mannerheims, bet citādi Laidonera apmeklējumam nebija nekādas nozīmes.[38] Jūnijā Somijas krastu aizsardzības bruņu kuģi viesojās Kuresārē, bet 3 zemūdenes un 1 mīnu trāleris Paldiskos[39]; jūlija otrā nedēļā Somijas armijas virspavēlnieks ģen. Ostermans un iekšlietu ministrs Kekkoners viesojās Tallinā.[40]

Pēc tam atkal bija ,,kārta'' latviešiem viesoties Somijā. No 1939.gada 20.—25. martam Latvijas armijas komandieris ģen. Berķis, ģen. Hartmanis un Apmācību daļas vadītājs pulkv. Jānis Puksis piedalījās somu armijas ziemas manevros un iepazinās ar lidmašīnu fabriku Tamperē un lielgabalu rūpnīcu Iveskilā *(Iyväskylä)*, kur pagaidām ražoja gan tikai

prettanku un vieglos pretaviācijas un lauku lielgabalus. Latvieši Somijā pasūtināja lielāku skaitu labas kvalitātes mīnumetēju. Latviešus sevišķi interesēja jaunie somu mobilizācijas plāni; saskaņā ar tiem atklātas mobilizācijas vairs nebūtu, bet mobilizāciju maskētu ar visāda veida apmācībām un pārgrupēšanos jau iepriekš paredzētos apgabalos. Latvieši to uzskatīja par ideālu arī savos apstākļos.[41] Nekādas militāras alianses neizveidoja, un drīz jau visas Baltijas austrumu piekrastes valstis vienu pēc otras atsevišķi ,,apstrādāja'' lielais austrumu kaimiņš, kamēr pārējās valstis bailēs noskatījās. Padomju politiskajās un militārajās aprindās, kā to liecina Chruščevs savās atmiņās, tas radījis lielu jautrību un apmierinājumu.

Militārā sadarbība ar Lielbritaniju

Ilgus gadus Latvija un Igaunija par savu lielāko sabiedroto uzskatīja Lielbritaniju. Vēlāk arī Lietuva centās iegūt Lielbritanijas labvēlību. Angļi Baltijas valstis uzskatīja tikai par nelielu militāru un nopietnāku politisku šķērsli varbūtējai Padomju Savienības agresijai Eiropā. Angļi nevēlējās Eiropā redzēt pārāk stipru Krieviju, pārāk vāju Vāciju un pārāk lielu Poliju. Baltijas valstīm pēc angļu aplēsēm bija tikai neliela balansa nozīme.[42]

1920. gada pirmajā pusē Baltijas telpā vēl operēja 50 vīru britu militārā misija (30 virsnieki) ģen. sēra Ričarda Heikinga *(Haking)* vadībā un 1. vieglo kreiseŗu eskadra adm. sēra Voltera Henrija Kovena *(Cowan)* vadībā—4 vieglie kreiseŗi un 8 iznīcinātāji, ar kreiseri *Delhi* kā flagkuģi. Vēlāk Baltijas jūrā palika 3 kreiseŗi, 5 iznīcinātāji un 1 depo kuģis. 1921. gadā Baltijas jūrā vēl joprojām operēja neliela britu eskadra—1 kreiseris (sākumā *Castor,* tad *Cordlia* un beidzot *Danae*) un 2 iznīcinātāji adm. sēra Alekzāndera Dafa *(Duff)* vadībā. [43]

Sākot ar 1921. gada jūliju, Baltijas valstis ik gadus sāka apciemot britu, franču un bieži arī amerikāņu, zviedru, vācu, italiešu, holandiešu, dāņu, poļu un somu eskadras. Edvards Poulsons Ņūmens *(Newman)* raksta, ka angļu kaŗa flotes vienības katru vasaru bija baltiešu apbrīnas un prieka objekts. Kaŗa kuģu ierašanos izskaidroja kā angļu interesi nepamest Baltijas valstis vienas.[44]

Baltijas valstu mītā par angļu lielo labvēlību un palīdzību baltiešu tautām galvenā nozīme bija brigādes ģenerālim sēram Alfredam Bertam *(Burt)*, kas bija piedalījies turku un grieķu, kā arī angļu un būru kaŗā, vēlāk bijis kaŗa korespondents spāņu un marokāņu kaŗā, Pasaules kaŗā komandējis 3. gvardes dragūnu pulku un kaŗa beigās arī 3. kavalerijas brigādi, no 1919. gada februāŗa līdz 1920. gada februārim bija Sabiedroto militārās misijas priekšnieks Latvijā, palīdzēja izveidot un apgādāt

Latvijas armiju un demonstrēja patiesu draudzību un labvēlību Baltijas valstīm. Par šo draudzību viņš pazaudēja savu posteni. 1920. gadā viņu vēl tikai 45 gadu vecumā atbrīvoja no kaŗa dienesta uz ,,pusalgu''. 1921. gadā viņš vēl īsu laiku darbojās par Anglijas pārstāvi sabiedroto komisijā Polijā un Lietuvā. Baltieši pastāvīgi lūdza Lielbritanijas valdību sūtīt viņu uz Baltijas valstīm par oficiālās britu militārās misijas vadītāju Baltijas armiju reorganizācijai un padomu sniegšanai, bet britu Kaŗa ministrijā viņa militārās zināšanas novērtēja ļoti zemu un Ārlietu ministrijā viņu uzskatīja tikai par baltiešu iedomātu britu ,,draudzības simbolu'' Baltijas valstīs, bez nopietnām spriešanas spējām.

Uz baltiešu draudzības lēses Berts prata no visām trim Baltijas valstīm līdz 1940. gada vidum iekasēt otras ,,pusalgas'' no katras atsevišķi. Savus papildus ienākumus viņš pazaudēja tikai 1940. gada jūlijā, kad Baltijas valstis jau bija pārņēmis padomju kaŗaspēks un Berts, Londonā uz ielas sastapis Lietuvas sūtniecības darbiniekus, bija sajūsmā izsaucies: ,,Vai šie krievi nav brīnišķīgi!'' Sūtniecības darbinieki, tikko asaras valdīdami, gandrīz nespēja ticēt šādai angļu ģenerāļa divkosībai, liekulībai un naivitātei. Kopš tā brīža baltiešu ,,draugam'' Bertam sakari ar baltiešiem pārtrūka.[45]

1921. gada 20. maijā Latvijas valdība pirmo reizi miera laikā pieprasīja no Lielbritanijas valdības aizdevumu £ 300.000 apmērā ieroču pirkšanai. Tā kā latvieši vēl nebija varējuši nokārtot parādus par piegādātajiem ieročiem kaŗa laikā, angļu kaŗa ministrija noraidīja aizdevuma ideju un arī ārlietu ministrijas pārstāvja Hārveja *(Harvey)* ierosinājumu uzskatīt 1918./1919. gadā latviešiem dotos ieročus cīņai pret Krieviju un Vāciju kā dāvanu.[46]

Latvieši tomēr ticēja lielai britu interesei Baltijā. 1922. gada 19. decembrī Latvijas sūtnis Anglijā Georgs Bisenieks rakstīja, ka Anglijas kaŗa ministrijas aprindas rūpīgi studējot kaŗa operāciju iespējamību Krievijas rietumu pierobežas apgabalos. Latvijas armijas galvenā stāba priekšnieks ģen. Peniķis 1923. gada 8. februārī rakstīja, ka britu militārais atašejs maj. Roberts Gūdens *(Goodden)* katru mēnesi saņemot pārskatus par krievu bruņotajiem spēkiem un krievu kaŗaspēka dislokāciju Latvijas pierobežā.[47]

Latvijā un Igaunijā jau kopš 1920. gada aktīvi darbojās britu un amerikāņu slepenie dienesti. Baltijas valstis rietumu valstu diplomātiskajiem un militārajiem plānotājiem bija kļuvušas svarīgi Padomju Krievijas noklausīšanās punkti *(listening posts)*. Britu slepeno dienestu *(S.I.S.— Secret Intelligence Service,* vēlāk *M.I.1.C)* Pasaules kaŗa laikā un pirmajos pēckaŗa gados vadīja kapt. sers Mensfīlds Kamings *(Cumming)*,

pazīstams vienīgi kā *C.* Kopš 1920. gada darbojās divas militārās izlūkošanas nodaļas *M.I.5* un *M.I.6,* no kuŗām pēdējā darbojās tikai ārpus britu imperijas robežām. *M.I.5* sākumā vadīja sērs Vernons Kells *(Kell),* bet no 1939.—1951. gadam ģen. Stjuarts Grēms Menzī *(Menzie).* Pasaules kaŗa laikā izlūkošanu Krievijā un 1920. gadu pirmā pusē Baltijas valstīs (no Tallinas) vadīja komandieris Ērnists Boiss *(Boyce).* Amerikāņu, angļu, latviešu un igauņu slepenie dienesti savā starpā cieši sadarbojās. Latvijas kaŗa ministra biedrs 1923. gada 5. oktobrī rakstīja, ka ar Ārlietu un Kaŗa ministriju ziņu Latvijā uzturas angļu virsnieki, kuŗu nolūks iepazīties ar Latvijas apstākļiem un iemācīties krievu valodu, nobeidzot ar paskaidrojumu: „Tam ir liela nozīme labu attieksmju nodibināšanā ar Anglijas armiju." Angļu un amerikāņu slepenajiem dienestiem — Artūram Mekfersonam (segvārds Farīna) — pastāvīgi informāciju sniedza arī Latvijas Politiskās pārvaldes priekšnieks Ozoliņš.[48]

Kad 1923. gada janvārī franči piedāvāja Latvijas Kaŗa ministrijai pirkšanai zemūdenes un mīnu kuģus no Bizertā internētās krievu baltgvardu Vrangeļa armijas kaŗa flotes eskadras un *Société Française de Munitions* 60.000 *Mauser* sistēmas šautenes, latvieši no piedāvājuma atteicās. Kaŗa ministrija pēc Iekšlietu ministrijas pieprasījuma toties nolēma pirkt 10.000 angļu šautenes aizsargu vajadzībām, motīvējot darījumu 4. jūlijā ar paskaidrojumu, ka „ievērojot Anglijas valdības izcilu labvēlību Latvijai, caur pusoficiālām angļu iestādēm... (šautenes) dabūjamas daudz lētāk nekā citu armiju ieroči."[49]

Angļu un padomju saspīlējuma laikā 1923. gadā ģen. Berts izteica vēlēšanos apciemot Latviju kopā ar angļu parlamentāriešu delegāciju. Latvijas sūtnis Londonā Bisenieks uztvēra Berta izteikto vēlmi kā angļu Kaŗa ministrijas ierosinājumu. Viņš sajūsmināts rakstīja Ārlietu ministrijai, ka Bertu vajadzētu uzņemt kā Kaŗa ministrijas viesi un izmantot angļu ģenerāļa vizīti, lai pierādītu angļu konservātīvās partijas delegātiem, ka Latvija negrib tuvināties Krievijai, un tāpēc ir nepieciešams Latviju aizsargāt. Aprunājoties uz vietas ar latviešu ekspertiem, ģen. Berts varētu ar lielāku pārliecību aizstāvēt jauno Latvijas bruņošanās programmu un pabalstīt tās īstenošanu angļu iestādēs.[50] 1923. gada 23. jūlijā ārlietu ministrs Meierovics oficiāli angļu Ārlietu ministrijā ierosināja Latvijas militāro iestāžu diskusijas ar Bertu par Latvijas armijas reorganizāciju.[51] Angļi neuzskatīja Bertu par kompetentu bruņošanās jautājumos, un britu Kaŗa ministrija ieteica viņa vietā uz Latviju sūtīt vairāk kvalificētus augstākus virsniekus.

10. augustā Latvijas sūtniecības Londonā sekretārs Pēteris Oliņš sajūsmā rakstīja, ka „angļi uztvēruši lietu nopietnāk nekā mēs paši, kas apsveicami politiskā un militārā ziņā." Kaŗa ministrijas kaŗa padomē

Berta brauciens acīm redzot apspriests, un Bertam ieteikts braukt privāti. Kaut gan padome nenoliedza iespējas sūtīt uz Latviju dažus labus militārus ekspertus un instruktorus armijas noorganizēšanai, tā nevēlējās šādas personas sūtīt kopā ar Bertu, jo šajā laikā jau bija uzlabojušās britu un padomju attieksmes. Oliņš tomēr rakstīja: ,,Anglija pamazām ieņems pret Latviju tādu pašu stāvokli, kādu Francija pret Poliju". Latvija varot ,,cerēt saņemt zināmā mērā tādu pašu atbalstu kā militārā ziņā, tā arī starptautiskā politikā, kādu tagad Francija sniedz Polijai".[82]

1923. gada augusta beigās Berts viens pats ieradās Latvijā, kur viņu lieliski uzņēma. Tai pašā reizē viņš apciemoja arī pārējās divas Baltijas valstis kopā ar britu parlamentāriešu delegāciju sēra Pārka Gofa *(Park Goff)* vadībā un ar angļu skautu grupu. Ceļā viņš bija no 18. augusta līdz 18. septembrim, trīs dienas viesojās Igaunijā, 10 dienas Latvijā un 4 dienas Lietuvā. Brauciena laikā viņš pēc paša liecības bija proponējis militāru līgumu starp Igauniju un Latviju, centies Lietuvai izskaidrot Latvijas un Igaunijas situāciju un ierosinājis Lielbritanijas atbalstu visām Baltijas valstīm, ja tās izveidotu militāru aliansi. Ziņojumā viņš atgādina, ka nokārtojis Latvijas un Igaunijas militāro līgumu jau pirms 2 gadiem, bet līgums nav iedzīvināts. Tā kā Somija jūtas pateicību parādā Vācijai, tā nevēlas saistīties ar Poliju, un sasaistīties ar Igauniju un Latviju vien radītu grūtības. Visām šīm valstīm kopīgas briesmas sagādā Padomju Savienība, bet kamēr Sabiedrotie novēro Vāciju, to neuzskata par nopietnu briesmu avotu.

Latvijā Berts piedalījās arī armijas apmācībās Daugavpils apkārtnē. Viņš arī atklāja, ka Lietuvas valdība sadarbotos ar Lielbritaniju, Latviju un Igauniju, bet vēlējās, lai Lielbritanijas valdība atbalstītu Klaipēdas problēmas nokārtojumu bez speciāliem noteikumiem un ierobežojumiem, jo tas būtu nepieciešams tautas nomierināšanai. Tādā gadījumā Lietuva sāktu arī tirdzniecības sakarus caur Poliju un ar Poliju un līgtu ar Latviju un Igauniju aizsardzības līgumu pret Padomju Savienību. Berts pieminēja arī dzirdētu Pilsudska izteicienu, ka Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā poļu kaŗaspēks atkāptos no Viļņas apgabala uz Viļņas un Minskas līniju. Berts vērtēja baltiešu kaŗavīrus kā ļoti drošsirdīgus, kuŗiem kaŗa laikā nevajadzētu palīgspēkus, bet tikai militāras misijas atbalstu un bruņojumu vienai 20.000 vīru divīzijai katrai, kā arī instruktorus apmācībām ar moderniem ieročiem.[83]

Berta brauciens nepalika bez ietekmes. Daži angļu virsnieki, lai eventuāli izpelnītos paaugstinājumus un lai atbalstītu savus baltiešu draugus, pārkāpa savu amatu kompetences un neizvairījās no intrigām. Citas aprindas britu Kaŗa un Ārlietu ministrijās savukārt centās atbalstu baltiešiem bremzēt.

1923. gada 20. oktobrī Kaŗa ministrijā nosprieda, ka gadījumā, ja uz Baltijas valstīm nolemtu sūtīt militāru misiju, Berts nevarētu būt tās sastāvā, jo viņš nespējot pietiekami orientēties modernā kaŗa jautājumos, kaut gan esot liels Baltijas valstu valdību draugs.[54] 26. oktobrī britu armijas padome bija gatava sūtīt 1—2 vecākus virsniekus militārā misijā uz Baltijas valstīm. Ja Anglija to nedarītu, iniciatīvu pārņemtu Francija.

3. novembrī Kaŗa ministrija uztraukti pieprasīja Ārlietu ministrijai paskaidrojumus par tai piespēlēto informāciju, ka Krievija gatavojas piespiest Igauniju un Latviju pievienoties Padomju Savienībai, tai pašā reizē prasot Lielbritanijas nostāju. 6. novembrī pārsteigtā Ārlietu ministrija atbildēja, ka uzskata šādu iespēju par hipokritisku. Ja situācija tiešām būtu nopietna, Anglija vadītos no Tautu Savienības līguma, kas paredz Tautu Savienības loceklēm doties palīgā apdraudētai Savienības loceklei. 14. novembrī briti atcēla aizliegumu pārdot ieročus Lietuvai sakarā ar tās agrāko konfliktu ar Poliju, un 20. novembrī arī britu Ārlietu ministrijai nebija iebildumu pret britu militāras misijas sūtīšanu uz Baltijas valstīm.[55]

1923. gada 11. decembrī pēc Berta ierosinājuma britu militārais atašejs Baltijas valstīs maj. Gūdens bez kādām oficiālām pilnvarām ,,pusoficiāli'' ierosināja Baltijas valstu valdībām iesniegt steigšus nepieciešamo ieroču un aizdevumu apjoma sarakstus. Igauņi iesniedza divus sarakstus, minimālās vajadzības £ 1.500.000 apmērā, maksimālās vajadzības £ 6.000.000 apmērā. Latviešu ģen. Ruškēvics nāca klajā ar detalizētām prasībām £ 3.600.000 apmērā, skaitlī neiekļaujot lidmašīnu cenas. Lietuvas prasība bija £ 6.000.000 apmērā. Pēc Kaŗa ministrijas pārsteiguma un protesta maj. Gūdens 1924. gada 23. janvārī atzina, ka esot kļūdījies.[56]

Militārie jautājumi bija cieši saistīti ar lielo politiku. 1924. gada 7. janvārī atklājās, ka Lietuva nevēlas izbeigt savu konfliktu ar Poliju un ir ar mieru ar Latviju un Igauniju sadarboties tikai ,,konfidenciāli'', ja tās atklāti neatbalsta Lietuvas politiku. Pēc Meierovica ieteikuma angļi bija ar mieru izdarīt spiedienu uz Lietuvu, solot ieročus tikai Latvijai un Igaunijai, bet lietuvieši nopirka 47.000 angļu šautenes Italijā, kas tās bija ieguvusi kaŗa laikā.[57]

1924. gada 18. janvārī armijas padome katēgoriski noraidīja Ārlietu ministrijas ieteikto ģen. Bertu par militārās misijas vadītāju kā militārās izglītības ziņā nepiemērotu personu, kas var būt tikai sakarnieks starp Baltijas valstu valdībām un militāro misiju, ja to nosūtītu. Misiju nevarētu sūtīt, ja Baltijas valstis nevarētu segt tās izdevumus.[58] Baumas par britu militāro misiju uz Baltijas valstīm sāka cirkulēt sabiedrībā, un 19. februārī sērs Herijs Britains *(Brittain)* parlamentā pieprasīja pa-

skaidrojumus. Kaŗa ministrs Volšs *(Walsh)* apliecināja, ka Baltijas valstis ir lūgušas mazas, divi vai trīs vecāku virsnieku, militāras misijas nosūtīšanu uz Baltijas valstīm technisko jautājumu izdiskutēšanai—sakarā ar šo valstu armiju pārorganizēšanu, bet misijas nosūtīšana vēl neesot izlemta.[59]

Laikā no 1924. gada 14.—29. maijam Baltijas valstīs uzturējās plkv. ltn. F. P. Nosvortijs *(Nosworthy)* un maj. Gūdens oficiāli informācijas nolūkos. Angļu virsnieki Baltijas valstu armiju pārstāvjiem deva zināmus ierosinājumus un padomus. Baltijas valstu valdībām bija jāsedz misijas izdevumi un atlīdzība par ieteikumiem. Lietuvieši sūdzējās par britu bojātajiem ieročiem. Briti solījās situāciju uzlabot. Lietuvas kaŗa ministrs maj. Sližis *(Slyžis)* izteica vēlēšanos panākt ciešu militāru sadarbību ar Latviju un Igauniju, ietverot tajā kopēju ieroču sistēmu un kopējas treniņa programmas.[60] Jūnija sākumā Baltijas jūrā iebrauca liela angļu eskadra—4 kreiseŗi, 5 iznīcinātāji un 1 zemūdene—un palika tur līdz 17. jūnijam, apmeklējot Igauniju, Somiju, Latviju, Zviedriju un Dāniju. Tā bija liela angļu spēku demonstrācija.[61] Zīmīgi, ka vairums šo kaŗakuģu bija britu un padomju jūras kaŗa 1919. gadā veterāni.

1924. gada 24. februārī ģen. Ruškēvics pieprasīja no Lielbritanijas 41.000 šautenes, 108—18 märc. lielgabalus, 64—4,5'' haubices, 36—60 märc. lielgabalus, 16—6'' haubices, 10—18 märc. jātnieku lielgabalus, 62 zenītlielgabalus (44—13 märc. un 18—4 märc.), 12 stacionārus lielus starmešus, 12 krasta artilerijas 5—6'' lielgabalus, 30 *Scott Bristol* un 48 *Martinsyde* iznīcinātājus, 18 izlūku lidmašīnas un 192 lidmašīnu ložmetējus, 8000 karabīnus, 440 ložmetējus, 2200 patšautenes, 180 prettanku šautenes, 80 tranšeju lielgabalus, 6 tankus un milzīgus municijas krājumus. Viss viņa darbs bija veltīgs. Angļi nedeva kreditus.[62] Tikai 1925. gada 18. jūlijā Latvija varēja pasūtināt 1200 *Lewis* patšautenes Anglijā, un arī tad vēl 12. septembrī latviešiem bija jāpārliecina britu militārais atašejs, ka ieroči nenokļūs padomju rokās (sic!).[63]

Ārēji viss šķita labākajā kārtībā. 1925. gada 22. jūnijā Tallinā ieradās jauna 14 kaŗa kuģu britu eskadra ar 150 virsniekiem un 2800 kaŗa jūrniekiem. Kuģu vidū bija 5 kreiseŗi un 9 iznīcinātāji. Angļu kuģi radīja jaunu sajūsmu Igaunijā, Latvijā, Somijā un Dānijā.[64] Jūlijā Baltijas valstis apmeklēja atkal pulkv.ltn. Nosvortijs un H. Loids *(Lloyd)*. Igauņi bija vēlējušies britu militāro misiju, bet viņus baidīja lielie izdevumi, kas bija radušies somiem, kad Somijā ieradās lielā britu ģen. Kirkes *(Kirke)* misija. Latviešiem un igauņiem bija tāda mīlestība pret ģen. Bertu, ka viņi centās pierunāt Lielbritanijas valdību uzskatīt viņu par Latvijas un Igaunijas militāro pārstāvi Londonā (sic!), aizmirstot vienkāršo faktu, ka Berts bija britu pavalstnieks un ģenerālis. Lai izpatiktu

kā angļiem, tā frančiem, Latvija 1925. gada vasarā pasūtināja 8 kaŗa lidmašīnas Anglijā un 10 kaŗa lidmašīnas Francijā. 1927. gada 1. aprīlī angļu sūtnis Rīgā sērs Tjūdors Vons *(Vaughan)* atklāti atzina, ka angļi tīšam pārdevuši lietotas *(second hand)* lidmašīnas kā nelietotas kaŗa lidmašīnas.[66]

1926. gada jūnijā Baltijas valstīs viesojās visa angļu II kreiseŗu eskadra un VI iznīcinātāju flotile—5 kreiseŗi un 9 iznīcinātāji, no kuŗiem daļa bija piedalījusies kaujās pret padomju floti 1919. gadā. Padomju Savienībai šāda veida vizītes ļoti nepatika, bet baltiešos tās stiprināja pašapziņu un mazināja pamestības sajūtu.[67] Kad Anglijas kaŗa flote devās kārtējā braucienā uz Latviju 1929. gada jūnijā, padomju aģenti angļu kaŗa jūrniekus apgādāja ar uzsaukumiem angļu valodā: ,,Revolūcionārais Rīgas proletariāts apsveic jūs—Anglijas proletariešus. Jums jāzina, biedri, ka jūsu kuģu manevri nenozīmē neko citu kā jauna kaŗa gatavošanu, ko veic britu kapitālisti.'' Jāšaubās, vai uzsaukumiem bija jeb mazākās ietekmes.[68]

1927. gada augustā uz Baltijas valstīm devās angļu majors Bomonts—Nesbits, lai paturētu personisku kontaktu starp Lielbritanijas un Baltijas valstu armiju ģenerālstābiem. Bomonts—Nesbits atzina, ka Somija ir ļoti progresējusi un ir angliski noskaņota. Angļu militārajam novērotājam bija pārliecība, ka tā pastāvēs arī nākotnē. Toties Latvija, Lietuva un Igaunija viņam šķita likteņa apzīmogotas zaudēt savu neatkarību. Savas pārliecības iemeslus viņš neizskaidroja, bet izteica domu, ka šīs valstis varbūt varēs nākotnē paturēt tikai savu autonomiju.[69]

Sakaru tālākai paturēšanai 1928. gada 20. jūlijā uz Rīgu un Tallinu devās atkal ģen. Berts, kas oficiāli piedalījās Starptautiskajā skautu salidojumā Bulļos, bet faktiski 10 dienas apspriedās ar Latvijas valdības un armijas pārstāvjiem. Ar iekšlietu ministru pulkv. Eduardu Laimiņu viņš iztirzāja soļus valsts iekšējā stāvokļa nodrošināšanai. Jau 25. jūlijā sekoja valdības rīkojums slēgt kreisās arodbiedrības. Tajā pašā laikā *Vickers—Armstrong* bruņošanās rūpniecības direktors Brigs *(Briggs)* iepazinās ar Spilves lidostu un Kristīnes Bakmanes lidmašīnu fabriku. Pēc tam viņš devās uz Tallinu.[70]

Lielbritanijai drīz sāka zust jebkāda interese Baltijas valstīs. 1930. gada 6. janvārī Latvijas sūtnis Londonā Fridrichs Vesmanis rakstīja: ,,Ministru kabinets it kā nolēmis nevienai ārvalstij vairs ieročus nepārdot. Visus pēckaŗa gadus mūsu militāriestādes ir atradušas Anglijā vairāk vai mazāk izdevīgus pirkumus, kādu tiem vēl tādu ir nepārredzamos kvantumos.... Mums vairs nepārdod, kaut mums no iepriekšējā valdības ārlietu ministra Chamberlain'a ir rakstisks solījums mūsu prasības arī

turpmāk labvēlīgi ievērot.'' Pat ,,draugs Berts'' nespējot neko palīdzēt.[71]

Situācija atkal zināmā mērā mainījās, kad Vācijā varu pārņēma agresīvais Hitlers. 1933. gada 18. augustā Rīgā ieradās angļu tūrisma kuģis SS *Calgario* ar lielu grupu ekskursantu ģen. Berta vadībā, ieskaitot 6 ģenerāļus, 12 admirāļus, vairākus pulkvežus, parlamentāriešus un profesoru grupas. Berts sastapās ar Latvijas un Igaunijas armijas stābu vadītājiem un inspicēja šo valstu armijas, kā arī centās latviešus un igauņus pārliecināt nolīgt militārsavienību ar Lietuvu.[72]

Kad igauņi bija nolēmuši Anglijā pasūtināt 2 zemūdenes un 3 motortorpēdlaivas £ 500.000 vērtībā un 1934. gada 24. oktobrī vēlējās, lai angļi par to viņiem piešķir zināmas tirdzniecības priekšrocības, pretējā gadījumā draudot ar kara kuģu pasūtinājumu Francijā, briti 27. oktobrī nolēma, ka viņu importa rēgulāciju priekšraksti nepieļauj šādu kaulēšanos. Igauņu blefs nebija līdzējis, un viņi savus karakuģus tomēr pasūtināja Anglijā.[73]

1934. gadā Rīgā iekārtojās jauns angļu izlūku dienesta vadītājs, Leslijs Ārturs Nikolsons (Nicholson), kas pazīstams ar pseidonīmu ,,Džons Vitvells'' *(Whitwell)*. Kā jau lielākā daļa citu rietumu aģentu, viņš savus ziņotājus vervēja baltvācu un krievu aprindās. Viņš sadarbojās ar latviešu militārās izlūkošanas dienesta vadītāju pulkv. Ķikkuli. Kad ģen. Rozenšteins Ķikkuli atbrīvoja no viņa amata ,,Vitvels'' to uzskatīja par lielu triecienu savām operācijām. Viņš ir vienīgais no rietumu valstu spiegošanas dienestu vadītājiem Latvijā, kas atstājis savus memuārus. ,,Vitvels'' raksta, ka Baltijas valstis sava ģeografiskā stāvokļa dēļ starp Padomju Savienību, Vāciju un Poliju bijušas īsts intrigu pereklis *(hotbed)*. Rīgā esot uzturējušies daudz un dažādu tautību spiegi, kas parasti kalpojuši tiem, kas vairāk maksā. Viņu iemīļotā sapulcēšanās vieta bijusi kādā kafejnīcā pie Rīgas biržas. Viņu vairums bijuši vācieši un krievi, bet pagadījies arī pa zviedram un pat kāds mongolis. Britu aģenti ar šiem ļaudīm nav sadarbojušies, jo viņu sniegtā informācija parasti nav atbildusi patiesībai un bieži bijusi vācu un padomju slepeno dienestu piespēlēta.

Kamēr angļu aģenti parasti sastapās privātos dzīvokļos un dažreiz pat automobiļos ārpus Rīgas, padomju aģenti, vairums ebreju un krievu proletārieši, savus ziņojumus parasti atstājuši zināmās vietās, pat baznīcās, kas bijusi visai nedroša metode. Angļi parasti savus ziņojumus nosūtījuši uz savu aģentu netiešu radinieku adresēm.

,,Vitvela'' palīgs latvietis ,,Aleksis Nr. 2'' 1938. gadā iekārtoja spēcīgu angļu slepenā dienesta raidītāju Rīgas Jūrmalā, kas angļiem sniedza ziņojumus pat visā padomju okupācijas laikā, un apklusa tikai, vācie-

šiem ieņemot Rīgas Jūrmalu 1941. gada jūnijā. Tajā laikā tā bija vienīgā angļu slepenā dienesta radiostacija visā Austrumeiropā. Angļiem vērtīgu informāciju par vācu nacionālsociālisma kustību un pasākumiem sniedza vairāki baltvācu aģenti, pat kāds barons „Sebastjāns", labi nostādītas firmas direktors.[74]

Vienīgā reize, kad Lietuva un Latvija bija pieminētas kā varbūtējas britu sabiedrotās, bija 1939. gada 22. marta pulkv. Svorda *(Sword)* ziņojumā par eventuālu kara darbību pret Vāciju. Svords atzīmējis, ka abas Baltijas valstis varētu būt vērtīgi sabiedrotie vācu karaspēka koncentrēšanai Austrumprūsijā, lai mazinātu vācu spiedienu pret Poliju. Vēlākos britu kara plānos pret Vāciju un Padomju Savienību Baltijas valstis vairs nebija pieminētas nemaz. Angļiem bija nopietnas šaubas par Baltijas valstu valdību gribu un spējām cīnīties.[75]

Militārā sadarbība ar Franciju

Francijas interesesBaltijas telpā ļoti atšķīrās no Lielbritanijas interesēm. Abas valstis bija konkurentes Eiropas politiskajā un saimnieciskajā dzīvē. Tik ilgi, kamēr Vācija saimnieciski nevērsās tieši pret Lielbritaniju, briti bija ieinteresēti stiprā Vācijā kā izdevīgā saimnieciskā un arī politiskā partnerī.

Francijas dzīvības interesēs bija Vāciju iepējami vājināt un stiprināt savas pozicijas aiz Vācijas austrumu robežām. Zaudētā sabiedrotā Krievijas vietā Francija atbalstīja Poliju kā Krievijas mazvērtīgāku aizstājēju, to iepējami stiprinot. Francijas interesēs bija savai militārajai savienībai ar Poliju pieaķēt Rumāniju, Mazo antanti un Baltijas valstis, gan neuzņemoties tiešas saistības ar Baltijas valstīm, lai nenonāktu konfliktā ar Padomju Savienību. Kad radās zināmas saprašanās un tuvināšanās iespējas gan ar Vāciju, gan Padomju Savienību, Francija bija ar mieru pamest Poliju likteņa ziņā un zaudēja interesi par Baltijas valstīm.

Starp Franciju un Latviju notika neliela apmēra militāra sadarbība. Francija no 1925.—1927. gadam radīja moderno Latvijas kara floti. Notika zināma Latvijas un Francijas ģenerālstābu informācijas apmaiņa, un daži Latvijas augstākie virsnieki mācījās Francijas kara akadēmijās.[76]

Visu 1920. gadu Baltijas jūrā kreisēja Francijas Baltijas kara flotes divīzions *(Division navale de la Baltique)*. Redzam, ka arī 1921. gadā Baltijas jūrā vēl uzturējās šī divīziona avizo kuģi *La Marne, L'Oise* un *L'Ancre* un bazes kuģis *La Durance*. Divīziona baze atradās Šerbūrā, kur parasti atradās viens no avizo kuģiem, kamēr pārējie divi kreisēja Baltijas jūrā. Šie kuģi nebija tomēr piemēroti operācijām ziemeļu jūrās. Divīzionu izformēja tikai 1922. gada 15. decembrī.[77]

Frančiem ļoti nepatika angļu kaŗa kuģu kreisēšana Baltijas jūrā. 1921. gada 11. septembrī franču admirālis Degū periodiskajā izdevumā *France de l'Ouest* asi vērsās pret angļu flotes vizītēm Baltijas telpā un brīdināja Baltijas valstis no Anglijas ietekmes. Frančiem bīstama bija Lielbritanijas nostāja pret Poliju.[78]

1919. un 1922. gadā Francija piegādāja Latvijas armijai lielāku daudzumu kaŗa materiālu, ieskaitot artileriju.[79] 1922. gada 23. martā Francija piedāvāja Latvijai pat kādu vecu torpēdlaivu iznīcinātāju *Hussard* par 300.000 frankiem, kas segtu kuģa remontēšanas izdevumus, praktiski par velti. Latvijai šāda tipa kaŗakuģis tomēr nederēja.[79]

1927. gada jūlija beigās un atkal 1928. gada novembŗa beigās Baltijas valstis apciemoja augsta ranga franču ģenerālis Anrī Luī Le Ronds *(Le Rond)*. Viņa viesošanās radīja lielu satraukumu un spekulācijas vācu un padomju aprindās. 1928. gada februārī Latvijas un Igaunijas armijas stābus apciemoja arī Francijas kaŗa misijas Polijā galvenais priekšnieks ģen. Šarpī *(Charpy)*. Šo ģenerāļu misijām tomēr nebija nekādas lielas politiskas nozīmes.[80]

Ļoti aktīvi Latvijā bija franču militārie atašeji pulkv. Aršēns *(Archin)*, viņa palīgs kapt. (vēlāk pulkv.) Žans Šabanjē *(Chabanier)*, nopietns Baltijas valstu vēstures pētnieks, maj. (vēlāk pulkv.) Luī Abrahams *(Abraham)*, kuŗa kundze bija latviete, un pulkv. (vēlāk ģen.) Žanevāls *(Ganeval)*.[81]

Zināmas militāras saites Latvijai bija arī ar Francijas sabiedroto Čehoslovakiju, kur augstāko izglītību ieguva daži latviešu virsnieki čechu militārajā akadēmijā. Čechoslovakijā iepirka arī lielāku skaitu lielgabalu un lidmašīnu *(Šmolik)*.

Attiecības ar Vāciju

Ar Vācijas bruņotajiem spēkiem Latvijas armija tiešus sakarus nenodibināja, bet Latvijas armijas stābs nopietni studēja vācu militāro literātūru un izmantoja vācu militārās atziņas. Pretēji Latvijai, Igaunijai un Lietuvai ar Vāciju bija diezgan tuvas militāras attieksmes, pirmajai sākot ar 1934. gadu un otrai beidzot ar 1934. gadu. Labs skaits lietuviešu un igauņu virsnieku ieguva augstāko militāro izglītību Vācijas militārajās akadēmijās. Lietuva Vācijā ieguva arī labu daļu kaŗa materiālu un visus savus krastu aizsardzības kuģus un ātrlaivas.

Vācijas militārpolītiskajās interesēs nebija atbalstīt Baltijas valstis, bet sākumā tās neitrālizēt, kamēr Vācija pati bija defensīvā, bet vēlāk, kad tā kļuva agresīva un sāka anektēt, skaldīt un politiski vājināt.

Versaļas līgums reducēja Vācijas armiju uz 100.000 vīriem, ieskaitot ne vairāk kā 4000 virsnieku. Vācijas armijā nedrīkstēja būt ģenerāļstā-

ba, ko aizstāja kaŗaspēka pārvalde, un bruņotajos spēkos nedrīkstēja būt lidmašīnu, tanku, bruņoto automobiļu, nāvējošo gāzu un smagākā tipa artilerijas. Armijā bija brīvprātīgo dienests—kareivjiem un instruktoriem 12 gadu, virsniekiem 25 gadi. Vācijai nedrīkstēja būt bruņošanās rūpniecības, un tā nedrīkstēja importēt un eksportēt ieročus. Kaŗa flotē drīkstēja būt tikai 6 kaujas kuģi, 6 vieglie kreiseŗi, 12 iznīcinātāji un 12 torpēdlaivas, un neliels skaits mīnu trāleŗu. Flotē nedrīkstēja būt zemūdeņu, un jaunus kaŗakuģus drīkstēja būvēt tikai novecojušos flotes vienību aizstāšanai. Kaŗa flotes personālā atstāja 12.000 brīvprātīgo, to vidū 1500 virsnieku uz armijai līdzīgiem noteikumiem. Tirdzniecības flotes jūrniekus nedrīkstēja militāri apmācīt.[82]

Šādā situācijā Baltijas valstīm pagaidām pavisam nebija jābīstas no Vācijas. Lietuvas vienīgā robeža bija ar Austrumprūsiju, kas bija Dancigas brīvpilsētas un Polijas atšķelta no pārējās Vācijas. No 7 vācu kājnieku divīzijām tikai viena atradās Austrumprūsijā, kur arī bija tikai viens cietoksnis—Karaļauči (*Kőnigsberg,* tagad *Kaliningrad)* un divas nocietinātas vietas Bojena *(Boyen)* un Pilava *(Pillau).* Vācijas nelielā kaŗa flote bija orientēta austrumu virzienā, lai morāliski atbalstītu Austrumprūsiju un brīdinātu tās kaimiņus.[83]

Sakarā ar franču un poļu kaŗa plāniem 1926. gadā kaŗa gadījumā spēcīga franču eskadra—2 līnijkuģi, 4 kreiseŗi, 4 iznīcinātāji, 3 zemūdenes un 1 mīnu kuģis—iebrauktu Baltijas jūrā palīgā Polijai. To zinot, Vācijas kaŗa flotes komandieris adm. Ērichs Rēders *(Raeder)* mēģināja plānot aizsardzību *(Studie Ostschutz der Zufuhr)* ar nelielajiem spēkiem viņa rīcībā. 1927. gadā vācu flotes Baltijas eskadrā bija kaujas kuģi *Elsass* un *Hessen,* kreiseŗi *Nymphe* un *Berlin,* visi stipri novecojuši, 3 torpēdlaivu pusflotiles un 1 mīnu trāleŗu pusflotile. Ziemeļu jūras eskadrā bija vecie kaujas kuģi *Schleswig—Holstein* (flagkuģis) un *Hannover,* vecais kreiseris *Amazone* un jauns kreiseris *Emden* un 3 torpēdlaivu pusflotiles. Aktīvā dienestā vairs nebija kaujas kuģis *Schlesien* un *Braunschweig* un kreiseris *Thetis.* Pa Ķīles kanāli kuģus varēja viegli pārsūtīt no vienas jūras uz otru. Kaŗa sākumā vācu flotes vecie līnijkuģi apšaudītu poļu Gdiņu un ar blokkuģiem un mīnām nosprostotu to no ārpasaules, kas bija iespējams tikai tik ilgi, kamēr poļi vēl nebija izbūvējuši savus modernos krasta nocietinājumus Helas pussalā. Ar flotes vieglajiem spēkiem vācieši mēģinātu nosprostot Dānijas jūras šaurumus.[84]

Laikā no 1925.—1931. gadam vācieši uzbūvēja 5 modernus kreiseŗus. Jau 1928. gada martā valdība apstiprināja 4 bruņu kuģu būvi, un 1930. gada janvārī flotes vadība pārcēlās no Vilhelmshāfenas pie Ziemeļjūras uz Baltijas jūru. 1931. gada 19. maijā ūdenī ielaida pirmo vācu ,,kaba-

tas bruņu kuģi"—10.000 tonnu *Deutschland* ar neparasti stipru artilēriju un lielu ātrumu. Tas ievadīja jaunu posmu kara kuģu būvniecībā. Vēl 3 tādus kuģus uzbūvēja līdz 1934. gadam.[85]

Vācu kara kuģi parādījās arī Baltijas valstu tiešā tuvumā. 1933. gadā uz Pilavu pārcēla no Ķīles 1. mīnu meklētāju flotīli un 5. flotes artilērijas divīzionu.[86] Ārkārtīgu satraukumu radīja Baltijas valstu militārajās un politiskajās aprindās angļu un vācu flotes nolīgums 1935. g. 18. jūnijā, kas paredzēja vācu kara flotes koptonnāžu 35% britu kara flotes koptonnāžas apmērā un atļāva vāciešiem būvēt arī zemūdenes. Tā bija skaidra Versaļas līguma un angļu un franču 1935. gada 19. janvāra līguma pārkāpšana. Baltijas politiķi līgumā pareizi saskatīja angļu atteikšanos no aktīvas lomas Baltijas telpā vāciešiem par labu, cerībā vācu intereses un agresīvitāti virzīt austrumu virzienā. Tas, protams, tieši apdraudētu Baltijas valstis.[87] Igauņu laikraksts *Päevaleht* kalkulēja, ka pāris gados Vācijas kara flote būs kļuvusi tikpat spēcīga kā zviedru, padomju, somu, dāņu, poļu, latviešu un igauņu kara flotes kopā. Kara laikā vācieši tagad varētu noslēgt dāņu šaurumus un aizkavēt palīgspēku ierašanos, bet vācu līnijkuģi varētu operēt Somu līcī. Vācu jaunajiem kaujas kuģiem un kreiseriem bija naparasti sekla iegrime.[88]

Vācijas kara flote jau drīz nodemonstrēja savu varenību, iebraucot Klaipēdas ostā 1939. gada 23. martā: kaujas kuģi *Deutschland, Admiral Graf Spee, Admiral Scheer,* kreiseri *Nürnberg, Leipzig* un *Kőln* un prāvs skaits iznīcinātāju, torpēdlaivu un palīgkuģu.[89] Iekarotajā bijušajā Lietuvas ostā novietoja zemūdeņu flotiles *Weddingen* 12 zemūdenes, zemūdeņu bazes kuģi *Donau* (3950 t.) un torpēdlaivu iznīcinātāju *T—23.* Zemūdeņu bazi nocietināja ar krastu baterijām.[90]

1939. gada 5. maijā notika konference vācu kara flotes operāciju plānošanai Baltijas jūrā. Jūras kara vadības stāba šefs adm. Šnīvinds *(Schniewind)* pārrunāja ar Austrumu grupas komandieri *(Gruppenbefehlshaber Ost),* I un II armijas korpusa komandieriem kā kara flotes darbību Baltijas jūrā, tā pieeju nosprostošanu Baltijas jūrai. Paredzēja kara darbības iespējas pret Padomju Savienību un Poliju, Gdiņas un Pucigas gaisa spēku bazes iznīcināšanu un briesmu novēršanu Pilavai, dāņu Beltu, Sunda un Gjedsēras jūras šaurumu aizsprostošanu. Flotes vadību nopietni biedēja zviedru Olandes un igauņu Sāmsalas un Dāgē salu nokļūšana padomju kontrolē.[91]

Lai satrauktu igauņus un vairāk saniknotu pret Padomju Savienību, 1939. gada maija vidū vācu slepenpolicijas speciālā B 44 grupa *(Gruppe B. 44* vai *Sturm K.C.)* izdarīja sabotāžas aktus igauņu nocietinātajās Osmusāras *(Osmussaar, Odensholm)* un Šildavas *(Schildau)* salā, radot ārēju iespaidu, it kā tas būtu padomju sabotieru darbs.[92]

Sakarā ar Padomju iebrukumu Mandžūrijā 1929. gadā, kam sekoja japāņu iebrukums turpat 1931. gada septembrī, Padomju Savienība bija sevišķi ieinteresēta Tālajos austrumos, kas radīja Polijai lielākas iespējas kļūt agresīvākai pret Vāciju. Vācu militārā vadība labi saprata, ka ar toreiz rīcībā esošiem spēkiem tā poļu spiedienam nevarēs ilgi pretoties, kādēļ eventuāla kaŗa gadījumā nolēma poļiem bez kaujas atdot Silēziju un nostiprināties līnijā Austrumprūsija—Pomerānija—Odere—Neisa. Jau 1931. gada 21. jūnijā vācieši steigšus pagarināja līgumu ar Padomju Savienību un vācu ģenerālstāba ekvivalenta *Truppenamt* šefs ģen. Adams *(Adam)* steigšus devās uz Maskavu uz pārrunām.[93] Pat pēc līguma parakstīšanas ar Poliju 1934. gada janvārī vācieši neticēja ilgam mieram un turpināja Oderas un Vartes *(Warthe)* telpas un Austrumprūsijas nocietināšanu.[94] 1936. gadā vācieši jau varēja ierobežoto Heilsbergas trīsstūri (Labiau—Tapiau—Friedland—Bartenstein—Heilsberg—Braunsberg) paplašināt un ielokā no Kuršu jomas līdz Frišas jomai *(Frischen Haff)* izvietot 7 divīzijas. Jaunā līnija no Sankavas pie Frauenbergas, ietverot Tīdmansdorfu, Pasages upi, Virmdurteras mežu masīvu—Alles upi—Tapiauu—Deimi un Labiauu, bija 200 km gaŗa ar 15—20 km platu aizsargjoslu visgaŗām postīšanas darbu veikšanai, lai palēninātu pretinieka kustības. Oderas un Vartes līnija tad jau bija labi nocietināta.[95]

Hitleram pārņemot varu, strauji pieauga Vācijas bruņotie spēki. Ja 1932. gadā Vācijai bija tikai 10 divīzijas, 1935. gadā tādu bija jau 31, 1936. gadā—41, 1937. gadā—66 un 1938. gadā jau 71! Tas bija spēks, kas biedēja arī Lietuvu un Latviju.[96]

1937. gada 1. jūlijā ģen. Vernera fon Blomberga *(von Blomberg)* parakstītā direktīva vācu bruņotajiem spēkiem (Operācijas Sarkan—zaļš paplašinājums) paredzēja Anglijas, Polijas un Lietuvas kopīgu vai arī atsevišķu piedalīšanos kaŗā pret Vāciju tās pretinieku pusē. Direktīva paredzēja kaŗu divās frontēs, pasvītrojot rietumu fronti (Operācija Sarkanā) vai dienvidaustrumu fronti (Operācija Zaļā). Vācu kaŗa vadība vērtēja militāro situāciju gandrīz kā bezcerīgu, ja visas šīs valstis piedalītos kaŗā pret Vāciju, tādēļ politiskai vadībai bija jādara viss iespējamais, lai noturētu šīs valstis, sevišķi Angliju un Poliju, neitrālas.

Polijas militāru saistīšanos ar Padomju Savienību uzskatīja par vairāk nekā apšaubāmu. Ja tas tomēr būtu noticis, paredzēja, ka poļu kaŗaspēks mēģinās iegūt Austrumprūsiju un, sadarbībā ar čechoslovakiem, arī Silēziju, pēc kam, iesūtot daļu savas gaisa flotes Austrumprūsijā, kopā ar krieviem un čechoslovakiem iebruktu pašā Vācijā, bet poļu kaŗa flote, sadarbībā ar padomju kaŗa floti, pārtrauktu sakarus starp Austrumprūsiju un Vāciju. Lietuva tādā gadījumā būtu kalpojusi par padomju gaisa spēku bazi. Vācieši sauszemes operācijas austrumos pare-

dzēja tikai tad, ja Polija sāktu karu vai arī, ja padomju karaspēks būtu iegājis Lietuvā.[97]

Jauna direktīva sekoja 1938. gada 27. septembrī. Tagad Vācija militāri bija jau daudz stiprāka. Šo direktīvu sīkāk izstrādāja 8. decembrī. Pirmā kara apgabala komandējošam ģenerālim kā kara laika III armijas komandierim bija jāsagatavojas Dancigas un Klaipēdas ieņemšanai kara flotes atbalstā, sadarbībā ar gaisa spēkiem. Uzbrukumu Klaipēdai bija jāveic I korpusam. Lai varbūt varētu neitrālizēt Lietuvas spēkus, būtu jāpaziņo, ka Klaipēdu paredzēts nodrošināt pret poļu uzbrukumu. Sākotnēji nedrīkstētu pāriet Klaipēdas un Lietuvas robežu, bet nodrošināt Austrumprūsijas robežu ar Lietuvu un Poliju. Uzbrukums Dancigai nedrīkstētu aizkart Polijas territoriju un poļu garnizonu Dancigā Vesterplatē.

Ja rastos konflikts ar Lietuvu un varbūt arī ar Padomju Savienību, bet Polija paliktu neitrāla, būtu jākoncentrējas pret Lietuvas armiju un tā daļēji jāsakauj, pirms tā spētu mobilizēties. Cik ātri vien iespējams, būtu vācu kontrolei jāpakļauj arī Latvijas Daugavpils—Rīgas dzelzceļa satiksme (domājams—ar gaisa uzbrukumiem, E.A.). Ja Lietuva karā ar Poliju paliktu neitrāla, būtu jākoncentrējas uz Polijas mobilizācijas izjaukšanu un Poļu koridora ieņemšanu.[98]

Jau 1938. gada 23. novembrī bija gatava direktīva Klaipēdas ieņemšanai *(B. Nr. 1. Skl. Ia Op 111/38)*. To izdarītu zibenīgā ātrumā ar Austrumprūsijā stacionētiem zemes un gaisa spēkiem kara flotes atbalstā. Austrumu flotes grupa sadarbotos ar I korpusa un Austrumprūsijas gaisa spēku vienību. Lietuvas kara flotes pretestību uzskatīja par nesvarīgu, pat ja tās mīnu laiva un 5 muitas laivas būtu kaujai kārtībā. Lietuviešiem vēl nebija arī krastu artilerijas baterijas. Lietuviešu zemes spēki varētu radīt vāciešiem grūtības un novilcināt operācijas, ja tie būtu izvietoti paredzamās izcelšanās vietās pareizā laikā.

Vācieši paredzēja izmantot arī gaisa desantus. Tā kā lietuviešiem bija tikai izlūku un iznīcinātāju eskadriļas, vācu zemes spēki varēja sagaidīt tikai vieglu bumbošanu un apšaudīšanu, ja vācu gaisa spēku vadība jau pirms uzbrukuma sākuma nebūtu varējusi iznīcināt Lietuvas gaisa spēkus. Zināmu atbalstu vācu karaspēkam sniegtu arī Klaipēdas apgabala vācu iedzīvotāji. Kara flotei O stundā bija jāieņem Klaipēdas ostu un desantu vietas, pēc iespējas taupot pilsētu, paredzet tomēr zemūdeņu uzbrukumus (latviešu vai padomju, E.A.). Klaipēdas pilsētas pārvalde būtu jāuzņemas flotei, kamēr zemes un gaisa spēki varētu to atbrīvot citiem uzdevumiem.

Flotes desanta spēkiem izraudzīja 4 ložmetējiem bruņotas rotas. Operācijas bija iepriekš maskējamas kā „manevri". Operācijas no Ķīles

vadītu Izlūku grupas vai Torpēdu grupas komandieris. Bija jāparedz arī varbūtēji poļu uzbrukumi. Flotes austrumu grupējumam bija operāciju priekšsagatavošanās jānobeidz decembŗa vidū. Klaipēdas operāciju segvārds bija *Transportübung Stettin*. Dancīgas operācijas segvārds bija *Transportübung Stolpmuende*.[99]

Gatavojoties uzbrukuma operācijām, vācieši neaizmirsa arī savas zemes aizsardzību. Viņi atklāja, ka Austrumprūsijā nepietiktu tikai ar Heilsbergas nocietināto trīsstūri, bet iesaistīja tajā arī 1938. gadā izbūvētā Mazūras kanāļa 50 km gaŗās aizbīdņu pozicijas no Angerburgas līdz Allenburgai, kur tās pieslēdzās Heilsbergas pozicijām. 1939. gada rudenī nobeidza būvēt arī 60—65 km gaŗo Hoenšteinas poziciju ap svarīgo Allenšteinas satiksmes centru. Tajās ietvēra betonētus ložmetēju un novērošanas posteņus un jau 1938. gadā izbūvētās 10—12 km gaŗās Ortelburgas rajona traucētājas pozicijas. Aizsardzībā iekalkulēja arī ezerus dienvidos no Pasenheimas starp Ortelburgas un Hoenšteinas pozicijām. Ziemeļos no Ortelburgas izbūvēja aizsprostus, lai noslēgtu spraugu līdz Johannisburgas mežu masīvam. Arī Johannisburgas silājos jau 1904. gadā bija izbūvēta 25 km gaŗa aizsardzības līnija.[100]

Kamēr vācieši un krievi izbūvēja savas aizsardzības līnijas gar Baltijas valstu robežām, Latvijas valdība nedarīja neko savu robežu nocietināšanai. Latgali vispār uzskatīja par nenosargājamu, kaut gan tās kontūras bija zināmā mērā līdzīgas Austrumprūsijas kontūrām, un Austrumprūsijas pozicijās vācieši turējās ļoti ilgi kā I, tā II Pasaules kaŗā.

1939. gada 3. aprīlī radās vācu bruņoto spēku direktīva *Fall Weiss WFA Nr. 37/39*. Gadījumā, ja Polija, kuŗu vēl ar Vāciju saistīja neuzbrukšanas pakts, nevēlētos atzīt Vācijas prasības, Polijas militārais spēks būtu jāiznīcina, ,,neraugoties uz paktu'', un austrumos jārada situācija, kas nodrošinātu nacionālo aizsardzību. Dancigu proklamētu par Vācijas territorijas daļu visvēlākais paša konflikta sākumā. Politiskais uzdevums būtu izolēt Vāciju, izmantojot iekšējās krizes Francijā un novēršot britu uzmanību citā virzienā.

Nebija gaidāma Padomju Savienības intervencija Polijas labā, jo tas nebūtu boļševisma interesēs. Baltijas valstu nostāju noteiktu vācu militārais pārsvars. Dokumenta oriģinālā konceptā ir arī teikums: ,,Tālākā attīstībā var būt nepieciešams okupēt Baltijas valstis līdz agrākās Kurzemes provinces robežām (Daugavai) un ietilpināt Vācijā'', bet teikums vēlāk svītrots. Pret Baltijas valstīm iedarbinātu ,,drošības akciju'', ja caur tām ietu Polijas kaŗaspēks. Vācu Baltijas jūras kaŗa flotei būtu jāiznīcina Polijas kaŗa flote, jābloķē Polijas flotes bazes, jāapslāpē Polijas jūras tirdzniecība, jānodrošina Vācijas un Austrumprūsijas satiksme

pār jūru, kā arī vācu jūras satiksme ar Zviedriju un Baltijas valstīm, jāizlūko un uzmanīgi jāizveido aizsardzība pret padomju kaŗa floti Somu līcī. Gandrīz visa vācu gaisa flote būtu vēršama pret Poliju.[101]

1939. gada 23. maijā Vācijas bruņoto spēku augstāko komandieŗu apspriedē Hitlers paziņoja, ka Dancigas ieņemšana vien nav viņa mērķis, bet ka pirmajā izdevīgajā brīdī jāuzbrūk Polijai un jāizplēš dzīves telpa austrumos, jānodrošina pārtikas vielas un jāatrisina arī Baltijas valstu problēma. Vēl 1939. gada 12. un 13. augustā sarunās ar Italijas ārlietu ministru grāfu Čiāno viņš pateica: ,,Vācijas politikai jāattīstās austrumu un ziemeļaustrumu virzienā. Austrumi un ziemeļaustrumi, t.i. zemes ap Baltijas jūru, kopš senseniem laikiem vienmēr bijušas neapstrīdama Vācijas ietekmes sfaira.''[102] Desmit dienas vēlāk Hitlers šo ,,neapstrīdamo Vācijas ietekmes sfairu'' tomēr uzdāvināja Padomju Savienībai.

Zināmās aprindās ir allaž cirkulējis mīts par Vācijas piedāvāto palīdzību Latvijai, ko vīzdegunīgie un pārgudrie latvieši 1939. gada vasarā ir noraidījuši. Ieskatīsimies mazliet faktiskajā situācijā un Vācijas un Baltijas valstu militārajos sakaros.

Mēs redzam, ka jau 1927. gada 25. augustā Lietuvas kaŗa ministrs ģen. Teodoras Stasis Daukantas ir ierosinājis Vācijas un Lietuvas militārsavienības līgumu ar Lietuvu Vācijas Kaŗa ministrijas pārstāvim kapt. Kleinam. Vācijas kaŗaspēka pārvaldes priekšnieks ģen. fon Blombergs Daukantam atbildē norādīja, ka pirms militāra līguma Lietuvai ar Vāciju gan būtu jānolīgst politiska un saimnieciska vienošanās.[103] Jāapbrīno lietuviešu valstsvīru īsredzība, uzskatot Vāciju par savu dabisko sabiedroto un aizmirstot, ka Vācija nekad Lietuvai uz mūžīgiem laikiem neatdotu Klaipēdas territoriju un izmantotu pirmo izdevību to atgūt. Lietuvieši tomēr turpināja cerēt, ka izdosies panākt Vācijas un Lietuvas militāro savienību. 1929. gada 24. janvārī Lietuvas virsnieku delegācija pulkv. Pranas Tomašauskas vadībā pasniedza Vācijas valsts prezidentam feldmaršālam Paulim fon Hindenburgam Lietuvas augstāko militāro ordeni, ko pēc ordeņa noteikumiem nedrīkstēja darīt, un pēc tam brokastoja ar Vācijas Aizsardzības ministru ģen. Vilhelmu Grēneru *(Gröner)*. Latvijas sūtnis savu ziņojumu par šo gadījumu beidza ar vārdiem: ,,Komentāri lieki.''[104]

Vācijas militārie un politiskie vadītāji nespēja piemuļķot latviešu militāro vadību. Kad Vācijai izdevās panākt neuzbrukšanas līgumu ar Poliju, Latvijas armijas stāba priekšnieks ģen. Kalējs 1934. gada 30. janvārī amerikāņu lietvedim Koulam *(Cole)* izteica šaubas par Hitlera pēkšņo lielo draudzību ar Poliju, kāda nebija manāma demokratiskajā Vācijā.

Ģen. Kalējs izteicās, ka Vācija Polijai faktiski devusi tikai lielu *quid pro quo*, lai iegūtu kaut ko vairāk citur. Polijas un Vācijas paktā Kalējs saskatīja nopietnas briesmas Baltijas valstīm no Padomju Savienības puses. Apdraudēti jūtoties, krievi varētu Baltijas valstīs izdarīt *fait accompli*, pirms to paspētu izdarīt vācieši.[105]

Lai sašķaidītu Baltijas antanti vēl pirms tās tapšanas un lai iznīcinātu to arī pēc tam, kad tā faktiski bija tapusi, Vācija sevišķu uzmanību pievērsa antantes mazākajai partnerei Igaunijai un mērķa sasniegšanai centās izmantot igauņu godkāres un patmīlības jūtas. Tam pašam nolūkam Vācija izmantoja arī Somiju. Lingvistiski Āzijas izcelsmes somiem un igauņiem ļoti glaimoja jaunās nacionālsociālistiskās, militārizētās un imperiālistiskās Vācijas āriešu pārcilvēku ideoloģijas sludinātāju augsta ranga pārstāvju biežās vizītes viņu zemēs, tukšie solījumi un viltīgie apbrīnas apliecinājumi. Glaimojot Igaunijai, Vācija sāka demonstrēt naidu pret Lietuvu un aizdomas pret Latviju, lai radītu neaizdarāmu plaisu starp Baltijas valstīm. Tas vāciešiem arī izdevās.

Jau 1934. gada 21. jūlijā, 48 stundas pirms plānotās vizītes, Vācijas valdība Igaunijai paziņoja, ka Igauniju vēlas apciemot Vācijas kara ministrs ģen. fon Blombergs, tanī pašā reizē apciemojot arī Somiju. Kaut gan Igaunijas valsts vecākais Petss un ārlietu ministrs Seljamā Blombergu nepieņēma, toties viņu uzņēma Igaunijas bruņoto spēku virspavēlnieks ģen. Laidoners un kara ministrs ģen. Pauls Lills. Vēl joprojām nav atklātībā zināms, ko fon Blombergs apspriedēs ar Laidoneru un Lillu ir pārrunājis. Tūlīt pēc Vācijas kara ministra Igaunijā viesojās Vācijas ranga ziņā otrs augstākais komandieris kara flotē admirālis Kolbe, kas Tallinā ieradās ar jauno kreiseri *Königsberg*. Kolbe pasvītroti demonstrēja draudzību pret Igauniju, bet igauņu kara jūrnieki vāciešus uzņēma vēsāk nekā savus kādreizējos sabiedrotos—angļu kara jūrniekus.[106]

1935. gada 25. septembrī vācu ģenerālstāba II daļas vadītājs pēkšņā atklātības uzplūsmā pastāstīja amerikāņu lietvedim Harijam Kārlsonam *(Carlson)*, ka Vācija vēlas atšķelt Igauniju no Lietuvas un panākt Lietuvas izslēgšanu no Baltijas antantes, arī Somiju ietekmējot šajā virzienā. Tā kā igauņi tomēr negribot pilnīgi atteikties no Lietuvas kā sabiedrotā, vācieši iesakot igauņiem Lietuvu aizstāt ar Poliju kā draugu. Vācija neoficiāli esot jau ierosinājusi Igaunijai nolīgt 10 gadu neuzbrukšanas līgumu, bet pagaidām Igaunija to neesot akceptējusi. Igauņiem esot arī norādīts, ka Latvijas drošība esot lielākās briesmās nekā Igaunijas drošība.[107]

Igauņu pusoficiozs trimdas izdevums liecina, ka 1936. gada vasarā Igaunijai esot izdevies ,,normālizēt'' attieksmes ar Vācijas ģenerālstābu.

1936. gada 16. novembrī uz Vāciju devies Igaunijas armijas stāba priekšnieks ģen. Nikolajs Rēks *(Reek)* un izlūkošanas departamenta vadītājs pulkv. Richards Māsings *(Maasing)*, lai ,,balansētu'' paredzamo padomju bruņoto spēku stāba priekšnieka vizīti Igaunijā. Igauņiem esot izdevies nodibināt draudzību ar vairākiem augstākajiem vācu virsniekiem, kas igauņos radījuši iespaidu, ka viņi neesot ,,naciķi'' un faktiski esot ,,kaŗa nīdēji''. Viņu vārdi nekad nav minēti, bet viņu igauņiem potētās ,,gudrības'' praktiski iznīcināja Baltijas antanti un atviegloja vācu un krievu plānus. Šī vizīte bija laikam oficiālais iemesls Ždanova izvirdumam pret Baltijas valstīm, kad igauņu militāristi jau atradās ceļā uz Berlīni. Latviešiem šī ciemošanās ļoti nepatika, jo viņi tajā nesaskatīja nekā pozitīva.[108]

1936. gada 21. jūlijā Latvijas sūtnis Vācijā Hugo Celmiņš rakstīja, ka esot iepazinies ar jauno Igaunijas militāro atašeju Vācijā pulkv. Jākobsenu, kas ierosinājis arī Latvijai iecelt militāro atašeju Vācijā, jo pat Lietuvai tāds jau bija—pulkv. Kazis Škirpa. Arī Vācijai Latvijā bija militārais atašejs.[109] 1937. gada 24. maijā Vācijā militārā atašeja amatā sāka darboties pulkv. Aleksandrs Plensners. Ārzemju militāro atašeju tur bija jau 62. Zviedrijas galvenais militārais pārstāvis bija pulkv. Jūlīns—Danfelds *(Juhlin—Dannfeld)*, kas agrāk līdzīgā amatā bija Latvijā un bija paguvis iemācīties latviski. Kamēr Jākobsens skaļi pauda savu apbrīnu pret vāciešiem un nacionālsociālismu, Plensneram nebija viegla dzīve Vācijā. Viņš bija ar sarkastisku humoru apveltīts kritisks novērotājs un necentās izpatikt saviem vācu kollēgām. Bez tam viņš pārstāvēja zemi, pret kuŗu tolaik Vācijā valdīja liels naids, ko vēl kurināja baltikumieši un repatriējušies baltvāci. Plensners mēģināja grūtības pārvarēt ar savu asprātību un kodīgo mēli.[110]

Jau pašā darbības sākumā Plensneram Vācijā bija jāpiedzīvo nepatīkama situācija. Sakarā ar Lielbritanijas karaļa Džordža VI kronēšanas svinībām Londonā kopā ar Latvijas ārlietu ministru Munteru viesojās arī armijas komandieris ģen. Berķis, kas tur iepazinās ar Vācijas kaŗa ministru un bruņoto spēku komandieri ģen. fon Blombergu. Abi norunāja, ka Berķim dodoties atpakaļ uz Latviju, viņš 27. vai 28. maijā Berlīnē apciemos fon Blombergu. Kad Latvijas valdība uzdeva Plensneram šo lietu nokārtot, Latvijas militārais atašejs juta Vācijas kaŗa ministrijā lielu pretestību. Pēkšņi ne augstākie, ne zemākie virsnieki viņam nebija pieejami. Militāro atašeju grupas priekšnieks fon Papenheims *(von Pappenheim)* beidzot pateica, ka Berķa braucienam jāpaliek privātam un viņam labāk būtu Vācijā neviesoties. Berķis tomēr principa dēļ ieradās Berlīnē un tur pavadīja 3 dienas Latvijas sūtniecībā kā privāts tū-

rists. Acīm redzot nebija aizmirsts, ka Berķis bija Cēsu kauju varonis. Kaŗa ministrijā sēdēja ne viens vien viņa bijušais pretinieks.[111]

1937. gada 2. jūnijā sūtnis Celmiņš un militārais atašejs Plensners, abi virsnieki un liela auguma iznesīgi vīri, ieradās pieņemšanā pie Ārlietu ministrijas valsts sekretāra brīvkunga Ernsta Heinricha fon Veiczekera *(Weizsäcker),* kas pats bija komandējis zemūdeni I Pasaules kaŗa laikā un vēl joprojām Ārlietu ministrijā pa paradumam staigāja kā pa zemūdenes klāju.[112] Plensners stāsta, ka fon Veiczekers noprasījis viņam, ko Latvija darīs nākamā kaŗā. Pārsteigtais Plensners atbildējis, ka Latvija kaŗu nesāks. Kad fon Veiczekers konkrēti noprasījis, ko Latvija darīs, ja tai uzbruks Padomju Savienība, Plensners atbildējis, ka Latvija pretosies ar visiem spēkiem. Tālāk sekoja jautājums: ,,Bet ja uzbruktu Vācija?'' Atbilde bija: ,,Gluži tas pats. Tādu varbūtību gan mēs mazāk paredzam. Ar Vāciju mums nav tiešu robežu. Uzbrukums mums tātad varētu nākt visdrīzāk kāda cita kaŗa ietvaros.'' Sekoja tīri naīvs jautājums: ,,Un ja uzbruktu abi, Krievija un Vācija?'' Atbilde bija tikpat dumja: ,,Mēs kaŗotu pret abiem—Krieviju un Vāciju.'' Atmiņās Plensners raksta, ka viņš izskaidrojis, ka vienreiz (1919. gadā, E.A.) Latvija jau bijusi spiesta kaŗot kā pret Krieviju, tā Vāciju, un piemetina, ka fon Veiczekers to simpatiski uztvēris par principiālu atbildi, kad sūtnis Celmiņš viņa klātienē raksturojis Plensnera atbildi kā bērnišķīgu. Pēc šīs izmaiņas draudzības starp sūtni un militāro atašeju vairs nebija. Tā kā militāros atašejus iecēla Kaŗa ministrs, vairākās sūtniecībās militārie atašeji pievērsa maz uzmanības Ārlietu ministrijas ieceltajiem sūtņiem.[113]

Plensners liecina, ka viņa darbības laikā Vācijā nekad neviens pie viņa nav griezies ar ierosinājumu militārai sadarbībai ar Vāciju pret Padomju Savienību, un mums ir iemesls tam ticēt. Tikai vienu reizi kāda neoficiāla persona vaicājusi, kādēļ Latvijas armijas Informācijas daļa neapmainās informācijā ar vāciešiem, tāpat kā ar angļiem un frančiem, piemetinot, ka igauņi sniedzot informāciju.[114]

Vācu un poļu sētā sēkla Igaunijā faktiski iznīcināja Latvijas un Igaunijas antanti. 1937. gada 3. decembrī ģen. Laidoners Tēvzemes apvienības kongresā deklarēja, ka Igaunijā neviens neraudās, ja Latvijas un Igaunijas militāro aliansi likvidēs. 4. decembrī Dr. Akels steidzās vāciešiem pavēstīt, ka Igaunijas Ārlietu ministrijai un ģenerālštābam rūpes radot Latvijas tuvināšanās Krievijai, kas nebija nepatiesība.[115] Būdams pārliecināts par Vācijas draudzību pret Igauniju un pieņemdams , ka arī Lielbritanija ir slepus simpatiska Vācijai, pulkv. Māsings 1938. gada 21. janvārī kādam angļu aviācijas virsniekam atklāja, ka Igaunija viena pati,

bez pārējām Baltijas valstīm, paredz lūgt no Vācijas neuzbrukšanas līgumu un sagaida Vācijas labvēlību.[116]

1938. gada 5. jūlijā Vācijas sūtnis Froveins ziņoja saviem šefiem, ka viņš sarunā ar igauņu armijas stāba priekšnieku ģen. Rēku esot ieminējies, ka Igaunijai būtu ļoti svarīgi, ka kara gadījumā Vācija kontrolētu Baltijas jūru un nodrošinātu sakarus starp Vāciju un Igauniju. Rēks nekavējoties solījis Igaunijas palīdzību—būtu ļoti viegli slepus mīnēt Somu līci pret padomju kara kuģiem, un būtu arī citas iespējas, bet Igaunijai būtu nepieciešams pastiprināt savas piekrastes nocietinājumus, un sevišķi vajadzīga būtu smagā krastu artilerija.[117]

Tajā pašā laikā gandrīz veselu nedēļu Igaunijā viesojās vācu flotes lidotāju eskadriļa 1/106 un palīgkuģis *Nordeney*. Šajā laikā notika intensīvas sarunas starp Rēku un vāciešiem . Rēks lielījās, ka Igaunija varētu uzstādīt 200 000 vīru armiju (sic!) un Krievija divas reizes pārdomātu, pirms sūtītu savu armiju pret neitrālo Igauniju. Ja tas notiktu, Igaunija kādu laiku sevi varētu aizstāvēt, bet tai būtu nepieciešams Vācijas un citu ārvalstu atbalsts ar kara mašinēriju, bet nevis ar karaspēku.[118] 1938. gada 29. jūlijā Latvijas sūtnis Dr. Krieviņš no Tallinas ziņoja, ka Igaunija sākusi uz Vāciju sūtīt lielākus kvantumus degakmens eļļas—vienā nedēļā vien gandrīz 5000 tonnu.[119] Tādā veidā igauņi domāja palielināt Vācijas interesi viņu zemes aizsardzībā.

Kad 1938. gada augusta beigās ģen. Francis Halders no ģen. Ludviga Beka pārņēma Vācijas armijas ģenerālstāba priekšnieka amatu, Beks viņam ieteica iespējami drīz doties uz Somiju un Igauniju draudzības vizītē.[120] Daļa igauņu bija ārkārtīgā sajūsmā. 1938. gada 26. oktobrī Vācijas ārlietu ministrijas Baltijas un Skandinavijas daļas vadītājs Dr. Verners fon Grundhers *(von Grundherr)* rakstīja, ka Vācijai ,,sevišķi draudzīgais'' igauņu militārais atašejs pulkv. Jākobsens, kas Minchenes krizes laikā atradies Latvijā un Igaunijā, viņam ļoti atklāti stāstījis par saviem novērojumiem. Igaunija esot bijusi pārpludināta ar angļu un franču spiegiem. Jākobsens ar nožēlu esot teicis Vācijas militārās izlūkošanas dienesta vadītājam adm. Vilhelmam Kanārisam *(Canaris)*, kas slepus bija Igauniju apciemojis jau vairākkārt, ka Igaunijā neesot neviena vācu aģenta pretdarbībai un politiskam līdzsvaram. Latvijā viņš esot manījis lielā mērā rusofīlu noskaņu iedzīvotājos un arī militārajās aprindās (sic!). Gadījumā, ja Latvijā iemaršētu padomju krievi, tos tur sirsnīgi uzņemtu (sic!). Igaunija tādēļ uz Latviju vairs nepaļaujoties, kaut gan tai ar Latviju vēl esot militāra savienība.

Fon Grundhers droši vien uzjautrinājās par tādu pulkv. Jākobsena pārcenšanos. Viņš nolielīja igauņu jaunās politikas autora ,,nopelniem

bagātā ģenerāļa Laidonera skaidro un nepārprotamo militāro līniju", tāpat Igaunijas valdības izturēšanos Minchenes krizes dienās. Viņu tomēr neesot apmierinājusi igauņu preses nostāja. Viņš lika manīt, ka igauņu padevībai vajadzētu būt pilnīgai.[121]

1939. gada 9. janvārī Latvijas sūtnis Dr. Krieviņš Berlīnē rakstīja, ka Vācijā viņam liekot manīt, ka igauņi esot vēl vairāk noslējušies Vācijas virzienā nekā somi. Igaunijas militārais atašejs Jākobsens atklāti jūsmojot par Vāciju un vācu armiju, vācu virsnieki bieži viesojoties Igaunijā un Somijā, vienas armijas virsniekus piekomandējot otras armijas militārām vienībām, un vairāki somu un igauņu virsnieki esot mācījušies Vācijas ģenerālstāba akadēmijā. Arī armijas bruņojumā Igaunija nokļūstot Vācijas atkarībā.[122] Par pulkv. Jākobsenu pulkv. Plensners raksta, ka pēc II Pasaules kaŗa „vāciem glaimīgi padevīgais" Jākobsens tikpat cītīgi strādājis angļu militārās izlūkošanas dienestā.[123]

Arī latvieši bija spiesti kaut cik tuvināties vāciešiem. Bij. finanču ministrs Alfrēds Valdmanis raksta, ka 1938. gada septembŗa un oktobŗa sarunās noskaidrojās, ka Lielbritanija un Zviedrija Latvijai nevarēs pārdot aizsardzībai nepieciešamos kaŗa materiālus. Valdmanis „sācis rotaļāties ar domu pirkt vācu kaŗa materiālus, lai samazinātu Vācijai sūtīto preču vērtībās ieguldīto summu". Viņš pēc atklātām sarunām panācis arī Vācijas sūtņa fon Koces atbalstu savai idejai.[124] Situācija tomēr nebija tik vienkārša. Daudzi vācieši latviešus vēl joprojām uzskatīja par saviem zvērinātiem ienaidniekiem. Latvijai gan bija neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību, bet tāda nebija ar Vāciju, gan Vācijas pašas vainas dēļ. 1939. gada martā Vācija bija iznīcinājusi atlikušo Čehoslovakijas daļu un ieņēmusi Klaipēdas apgabalu, nevienai lielvarai nopietni neprotestējot. Dzīvības interesēs bija jāmēģina samazināt asumus starp Vāciju un Latviju.

Izdevība radās 1939. gada aprīļa vidū, kad Vācijas valdība uzaicināja visas Baltijas valstis sūtīt delegācijas uz Berlīni sakarā ar Vācijas vadoņa Adolfa Hitlera 50 gadu dzimšanas dienas svinībām. Latvijas delegācijā izraudzīja Armijas stāba priekšnieku ģen. Mārtiņu Hartmani, vācu dzīves telpai vistuvākās latviešu divīzijas—Kurzemes divīzijas komandieri ģen. Oskaru Dankeru un armijas stāba pulkv.-ltn. Teodoru Galdiņu. 20. aprīlī notika oficiāla visu ārvalstu delegāciju pieņemšana valsts kancelejā, piedaloties attiecīgo valstu sūtņiem. Ļoti iespaidīgā vācu militārā parāde ilga vairākas stundas. Vācieši savus viesus iepazīstināja arī ar jaunākajiem sasniegumiem bruņošanās laukā un demonstrēja visus modernākos ieročus, kas nevarēja neradīt iespaidu un apbrīnu. Pēc piedalīšanās manevros 21. aprīlī Hitlers personiski satikās ar katru ārvalstu delegāciju atsevišķi. Hartmanim Hitlers pateica, ka pazīstot Latviju kā

krietnu lauksaimniecības zemi, kas ražojot daudz produktu. Vācijai turpretī rūpniecība esot pārsvarā. Uz šāda pamata abas valstis varētu attīstīt dzīvu tirdzniecību par svētību abām valstīm. Polītiskos jautājumus Hitlers neskāra.

Ģen. Dankers liecina, ka neilgi pēc svinībām caur Vācijas sūtniecību pienācis Vācijas Ārlietu ministrijas raksts ,,par vācu iespaida sfairu izplatīšanu Baltijas valstīs un par Vācijas drošības garantiju Latvijai." Dankers raksta, ka šī nota esot bijusi liela mīkla Latvijas Ārlietu ministrijai un visai valdībai: ,,Ko gan Hitlers gribēja ar šo notu panākt? Kādi nolūki viņam bija? Kādus mērķus viņš sev bija spraudis Baltijas valstīs?" Dankers raksta, ka ģen. Balodis esot sasaucis vecāko virsnieku apspriedi, lai šo jautājumu pārrunātu. Sarunās esot pieminēti vēsturiskie 700 gadu vācu uzkundzēšanās laiki un brīvības cīņas 1918.—1920. gadā; vairums virsnieku esot izteikušies pret Hitlera piedāvājumu. Dankers raksta: ,,Valdība Hitlera piedāvājumu nepieņēma un deklarēja, ka Latvija visos gadījumos ieturēs stingru neitrālitāti. Pēc šī Latvijas valdības lēmuma Hitlers deklarēja, ka neesot vairs ieinteresēts ne Baltijas valstīs, nedz Somijā."[124]

Šādi dokumenti Vācijas valsts archīvos nav atrasti. Vācijas valdība vienīgi bija izteikusi gatavību nodrošināt Latviju, Igauniju, Vāciju un Skandinavijas valstis, parakstot ar tām neuzbrukšanas līgumu, ko parakstīja tikai Latvija, Igaunija un Dānija. Lietuvai līdzīgs līguma paragrafs jau bija Klaipēdas nodošanas līgumā. Savas darbības analīzē viens otrs baltiešu ģenerālis un valstsvīrs saskatījis brīnumainas iespējas, kādas vispār nav eksistējušas. Baltijas valstis Hitleru interesēja tikai kā Lielvācijas *vācu* dzīves telpas sastāvdaļa. Tomēr jāatceras, ka 1939. gada otrā pusē Vācija palika vienīgā lielvalsts, kur Latvija vēl varēja iepirkt smagos ieročus.

Lielāku uzmanību vācieši Hitlera dzimumdienas svinību laikā pievērsa lietuviešu delegācijai—armijas komandierim ģen. Stasim Raštikim, Vācijas augstākās vācu kara akadēmijas absolventam, Kaunas pilsētas galvam un bij. Klaipēdas gubernātoram pulkv. Antanam Merķim un diviem citiem virsniekiem. Ar Raštiķi aprunājās Hitlers, fon Ribentrops un vairāki augstāki ģenerāļi, ieskaitot bruņoto spēku stāba šefu ģen. Halderu. Vācieši iesniedza lietuviešiem ierosinājumu pirkt Vācijā ieročus izmaiņai pret Lietuvas ieguldījumiem Klaipēdas apgabalā, bet Lietuvas valdība ierosinājumu noraidīja, ,,lai nesabojātu savu neitrālitāti". Vācieši lietuviešiem arī apvaicājās, vai Lietuva vēl esot ieinteresēta Viļņā. Kādu laiku vēlāk Vācijas militārais atašejs pulkv. Emīls Justs *(Just)* Raštiķim Kaunā vairākkārt atklāti ierosināja Lietuvai atņemt Viļņu Polijai, solot vācu atbalstu ar tankiem, lidmašīnām un smago artileriju.

Viņš paziņoja, ka runājot Vācijas armijas komandieŗa ģen. Valtera fon Brauchiča *(von Brauchitsch)* un viņa štāba šefa ģen. Haldera uzdevumā.[125]

1939. gada 22. maijā ģen. Rēks izdeva slepenu pavēli angļu būvēto moderno igauņu zemūdeņu *Kalev* un *Lembit* komandieŗiem ar savām zemūdenēm doties uz Ķīli vizītē pie Vācijas kaŗa flotes. Daļa igauņu kaŗa jūrnieku, kas bija audzināti angļu tradiciju garā, to uzskatīja gandrīz vai par dzimtenes nodevību. Igauņu zemūdenes bija vienīgās Baltijas jūrā, kas varēja izlikt mīnu aizsprostus. Pēc angļu diplomātu iejaukšanās ģen. Rēka pavēli atsauca.[126]

1939. gada jūnija sākumā no Helsinkiem Tallinā ieradās Vācijas militārais atašejs pulkv. Horsts Resings *(Rössing)* un apvaicājās, vai Vācijas armijas ģenerālštāba šefam būtu piemēroti tagad atbildēt uz Rēka vizīti 1937. gadā. Nākamā dienā viņš ar ģen. Laidoneru pārrunāja pēdējo mēnešu politisko attīstību. Laidoners pie kartes viņam paskaidroja: ,,Igaunijai un Baltijas telpai izšķirīgs moments būs tad, kad notiks Hitlera un Staļina vienošanās.'' Resings atbildēja: ,,Absolūti neiespējami, ģenerāļa kungs. Tāda vienošanās maksātu Vācijai nacionālsociālistu režīmu un Hitlers pazaudētu savu galvu.'' Vēlāk igauņu armijas štāba II departamenta šefa kabinetā Resings vēlreiz nobrīnījies: ,,Kā tik liela persona kā Jūsu komandieris var politiskā analizē secināt, ka Vācija un Padomju Savienība varētu panākt vienošanos ar tik svarīgu nozīmi?'' Resings paziņoja, ka ģen. Halders vēlas iepazīties ar dienesta pakāpēs vecākajiem igauņu virsniekiem, apciemot bruņoto spēku vienības un apskatīt Igaunijas un Padomju Savienības pierobežu. Pēdējo ierosinājumu igauņi noraidīja kā politiski pārāk bīstamu. Drūmajos austrumos, bez dzīvības tukšumā, arī nekā interesanta neesot ko redzēt.[127]

Ģen. Franča Haldera vizīte notika 1939. gadā no 26. jūnija līdz 3. jūlijam un ietvēra tikai Igauniju un Somiju. Pats Halders to aprakstījis kā pieklājības vizīti bez jebkāda politiska un stratēģiska uzdevuma.[128] Vēlāk personīgā korespondencē citādi ar apbrīnojamu atmiņu apbalvotais ģenerālis vēl papildus deklarēja, ka tieši par šo apciemojumu viņam zudušas jebkādas atmiņas.[129] Atskatā varam būt pilnīgi pārliecināti, ka apciemojuma galvenais nolūks bija izdarīt diplomātiski politisku spiedienu pret Padomju Savienību, mēģinot to atturēt no patiesas vienošanās ar Lielbritaniju un Franciju, tanī pašā laikā muļķojot arī igauņus un somus, kuŗu palīdzību ļaunākā gadījumā arī varētu izmantot.

Ģen. Halders ielidoja Igaunijā caur Latviju ģenerālštāba operātīvās daļas vadītāja maj. Hansa Krebsa, militārās izlūkošanas dienesta pulkv. Ostera un kapt. Hauzera *(Hauser)* pavadībā. Tanī laikā Igaunijā ieradās arī fon Ribentropa speciālists Baltijas jautājumos Dr. Pēters Bruno

Kleists, veikls operātors un aplamas informācijas sniedzējs. Tallinā parādījās arī vācu kreiseris *Admiral Hipper* ar vācu militārās izlūkošanas dienesta vadītāju adm. Kanārisu uz klāja. Igauņi bija kā spārnos. Viesošanās laikā Tallinu sasniedza ziņa, ka rietumu valstis gatavojas parakstīt militārās savienības līgumu ar Padomju Savienību, par ko Halders izteica savas šaubas. Kā artilerists Halders izrādīja sevišķu interesi igauņu artilerijas apmācībās un krastu artilerijas nocietinājumos.[130] Pa starpām, pēc igauņu informācijas, notikušas visādas viesības. Igauņu publicētajos avotos nekā cita neatrodam.[130]

Vācu militārvēsturnieks Ervīns Šots *(Schott)* ironiski komentējis, ka grūti ticēt versijai, ka vācu polītisks ģenerālis izšķirīgu padomju un rietumu valstu sarunu brīdī devies uz Igauniju un Somiju ieturēt jaukas brokastis un platoniski parunāties ar igauņu un somu ģenerāļiem un šo valstu dzīves augstākajiem vadītājiem, ieskaitot Igaunijas valsts prezidentu.[131]

Šots liecina, ka Hitlers pavēlējis Halderam viņa ,,privātā apciemojuma'' laikā novērot, vai Igauniju nevarētu pārvērst par vācu bazi un ierosināt atbalsta punktu ierīkošanu, kas uzlabotu stāvokli Somu jūras līcī un radītu iespēju kontrolēt ieeju Baltijas jūrā, ar igauņu un vāciešu militāru līgumu nodrošinot kā Igauniju, tā vācu ziemeļaustrumu sektoru.[132] Kā Šots, tā Italijas sūtnis Igaunijā Vinčenco Čikonardi *(Cicconardi)* liecina, ka Laidoners sarunās pasvītrojis Igaunijas neitrālitāti un britu garantijas, bet nav ticējis britu palīdzības iespējai.

Igaunijas ārlietu viceministrs Oskars Epiks *(Öpik)* liecinājis Čikonardi, ka pārrunāti arī tīri konkrēti militāri jautājumi par gadījumu, ja Padomju Savienības bruņotie spēki uzbruktu Igaunijai. Izdiskutēti jautājumi, cik daudz vācu kaŗaspēka varētu gaidīt Igaunijā, kā tas varētu tur ierasties un kur izvietoties. Ar Vācijas kaŗa flotes un desantu palīdzību vien Igauniju nevarēja nodrošināt, kādēļ sprieda arī, vai Lietuva un Latvija laistu cauri vācu kaŗaspēku un pievienotos paktam ar Vāciju. Pārrunāja arī jautājumu par vācu jūras kaŗa bažu iekārtošanu Igaunijas ostās un salās, un vācu inženieŗi sastādīja sīku Igaunijas un Padomju Savienības robežu karti un nofotografēja visu robežu joslu.[133]

Somijā ģen. Halders viesojās no 29. jūnija līdz 3. jūlijam. Tur viņu uzņēma sirsnīgāk nekā nule aizceļojušo angļu militārās misijas šefu ģen. Kirki, bet maršals Mannerheims it kā slimības dēļ atteicās piedalīties Haldera apsveikšanā un viesībās. Somijas ārlietu ministrs Eljas Erkko atcerējās vācu palīdzības sniegšanu Somijai 1918. gadā, Halders piedalījās somu armijas manevros Karēlijas zemes šaurumā, apciemoja Laplandi, Vīpurus un somu bruņošanās rūpniecības uzņēmumus un apliecināja Vācijas simpatijas Somijai.[134] 1939. gada 22. jūlijā datētā Italijas

kaŗa flotes izlūkošanas departamenta vadītāja ziņojumā tomēr redzam adm. Kanārisa spriedumu, ka no Baltijas valstīm Vācija var palaisties tikai uz Igauniju, bet Somija šajā valstu kategorijā nebija iekļauta.[135]

Vācu militārās izlūkošanas dienestu *(Die Abwehrgruppe)* nodibināja 1921. gada 1. janvārī, vēlāk iesaistīja Kaŗa ministrijā *(Die Abwehrabteilung im Reichskriegsministerium)* un 1938. gadā bruņoto spēku virspavēlniecībā *(Die Amtsgruppe Abwehr im Oberkommando der Wehrmacht)*. Sākumā dienests sadalījās divos referātos *(Referat Ost* un *Referat West)*, un bez tam izlūkošanas nodaļas bija arī septiņos kaŗa apgabalos, ieskaitot Karaļaučus *(Königsberg Abwehrkreis I)*. Darbību izvērsa īpaši austrumu virzienā, sevišķi Polijā un Čechoslovakijā. Līdz 1922. gadam aģentu un līdzekļu trūkuma dēļ Baltijas valstu novērošana bija ierobežota līdz minimam, bet lietuviešu izdarītā Klaipēdas okupācija 1923. gadā radīja vāciešiem jaunu situāciju. 1923. gadā nolēma sākt divpusīgas operācijas Lietuvā, sadarbojoties ar Lietuvas armijas ģenerālštāba II (Izlūkošanas) daļu pret Poliju, tanī pašā laikā izlūkojot Lietuvas militāro potenciāli varbūtējai darbībai pret Poliju. Sevišķi dzīva lietuviešu un vācu sadarbība pret Poliju notika laikā no 1927.—1929. gadam. Šajā laikā *Abwehrstelle Ostpreussen* Karaļaučos vadīja kapt. (vēlāk ģen.) Follmans *(Vollmann)* un izlūkošanu vadīja kapt. Frīdrichs Rūdolfs *(Rudolph)*.[136]

1931. gadā izveidojās vācu nacionālsociālistiskās strādnieku partijas Ārzemju nodaļa Ziemeļvācu Loida darbinieka Tīles *(Thiele)* vadībā, bet pēc viņa nogalināšanas 1934. gada jūnijā nodaļas vadību pārņēma Vilhelms Bole *(Bohle)* un pēc tam Rudolfs Hess *(Hess)*. Nodaļas darbinieki aktīvi darbojās Baltijas valstīs, un pretpadomju nodaļu sākumā vadīja profesors Ernsts Švarcs *(Schwartz)*, kuŗu 1932. gada janvārī nolikvidēja padomju aģenta Avotiņa ļaudis.[137]1932. gada 20. jūlijā nodibinājās Vācijas slepenpolicija *(Die Geheime Staatspolizei)* sākumā Vernera Dīlsa *(Diels)*, vēlāk Heinricha Himlera *(Himmler)* vadībā. Valsts slepenpolicijai bija arī astoņas ārzemju nodaļas, no kuŗām pirmā pārzināja Skandinavijas valstis, Somiju un Baltijas valstis. Slepenpolicijas aparātā operēja pavisam 648 vienības 45 zemēs, sevišķi kaimiņu valstīs. Bija arī Jūras nodaļa. Tāpat aģenti bija vācu firmās ārzemēs, Ārzemju vācu līgas nodaļās u.c.

1935. gadā vācu militārais slepenais dienests *(Abwehr)* sāka daudz plašāku darbību labi izglītota valodu pratēja un bezbailīga flotes virsnieka adm. Vilhelma Kanārisa *(Canaris)* vadībā. Šis vīrs II Pasaules kaŗa laikā nostājās Hitlera pretinieku pusē un kļuva nacionālsociālistu upuris. Izlūkošanas dienesta I daļa *(Abwehrabteilung I)* pulkv. Hansa fon Pīkenbroka *(von Pieckenbrock)* vadībā nodarbojās ar aktīvu izlūko-

šanu un spiegošanu. Tās apakšnodaļas pārzināja rietumu un austrumu valstu armiju, jūras kaŗa un gaisa spēku nozares. II daļa pulkv.—ltnt. Ervīna Lahouzena *(Lahousen)* vadībā pārzināja propagandas un psiholoģisko kaŗu un nodarbojās ar sabotāžu un nemieru radīšanu minoritātēs ārzemēs, ieskaitot vāciešus Baltijas zemēs. Daļai bija padots Brandenburgas pulks, kuŗā dienēja lielāks skaits baltvāciešu un arī vairāki latvieši. III daļa pārzināja valsts aizsardzību un vāca ziņas par pretinieku slepeno dienestu darbību, vervēja personas, kas varētu iefiltrēties citu zemju izlūkošanas dienestos un iespēlēja aplamu informāciju svešu zemju valdību mulsināšanai. Šī iestāde sadarbojās ar Vācu slepeno valsts policiju *(Geheime Staatspolizei)*, kas bija Heinricha Himlera vadībā, un ar Drošības policiju *(Sicherheitsdienst — SD)*, bet parasti rīkojās neatkarīgi. Speciāla nodaļa—*Amtsgruppe Ausland*—bija sakaros ar bruņoto spēku vadību un Vācijas militārajiem atašejiem ārzemēs, bet ar spiegošanu nenodarbojās. III daļu vadīja pulkv. (vēlāk ģen.) Rūdolfs Bamlers, kas vēlāk nokļuva padomju gūstā un pēc II Pasaules kaŗa darbojās līdzīgā darbā komūnistu labā. Šīs daļas pretizlūkošanas nodaļas *(III F Abwehr fremder Dienste Gegenespionage)* vadītājs sākumā bija kapt. S. Proce *(Protze)*, bet kopš 1938. gada pulkv. Joachīms Rolēders *(Rohleder)*. Šī nodaļa cieši sadarbojās ar Pretinieka maldināšanas nodaļu *(III D—Irreführung des Gegners)* pulkv. Dr. Šēfera *(Schäfer)* vadībā. Abas nodaļas bija ļoti aktīvas Baltijas valstīs, sevišķi Igaunijā.

Atsevišķos kaŗa apgabalos bija atsevišķas izlūkošanas dienesta nodaļas. Pret Baltijas valstīm vērstā I kaŗa apgabala Karaļaučos nodaļa *(Abwehrstelle Ostpreussen Asto)* vadītājs bija maj. Henke. I apakšgrupas (Slepenais ziņu dienests—*Geheimer Meldedienst*) vadītājs bija pulkv.ltn. Johanness Horaceks *(Horatzek)*, kas uzturēja ciešas attieksmes ar Igaunijas armijas stāba Izlūkošanas daļas vadītājām personām un 1940. gadā ar Kanārisa atbalstu panāca šo cilvēku un viņu ģimeņu izvešanu uz Vāciju un Zviedriju un viņu apgādi ar līdzekļiem. Šajā akcijā sevišķa nozīme bija pulkv.ltn. Oskaram Reilem *(Reille)*. Igauņu attiecīgie darbinieki lielā entuziasmā strādāja Vācijas (un pēc viņu domām arī Polijas) interesēs un vērsās pret Igaunijas sabiedrotās Latvijas ārpolitiku un bruņotajiem spēkiem. II apakšgrupas (Minoritātes un sabotāža—*Minderheiten und Sabotage*) vadītājs bija kapt. Dr. Getings—Zēburgs *(Göting—Seeburg)*.III apakšgrupas (Spiegošanas un sabotāžas atvairīšana—*Abwehr von Spionage und Sabotage)* vadītajs bija kapt. Fišers *(Fischer)*. Karaļaučos darbojās arī radio noraidīšanas un noklausīšanās nozare. Visā nodaļā darbojās 20 virsnieki.

Savi aģenti bija arī Vācijas slepenajai policijai, kas darbojās ārzemēs, ieskaitot Latviju. Bieži šie aģenti vienā laikā strādāja arī Vācijas bruņo-

to spēku Izlūkošanas dienesta uzdevumā. Vācu slepenā dienestā strādāja rūpnīcu un amatniecības uzņēmumu īpašnieki, pat mācītāji un kāds latviešu rakstnieks.[139]

Pēc padomju aģenta Viktora K. Kaļēdina informācijas *Abwehr* organizācija Latvijā izveidoja krievu nacionālistu spiegošanas centru, un tās galvenais aģents bija krievu cara laika kara flotes kapt. Aleksandrs Borosovs *(„F. 172")*, kuŗam kā žurnālistam bija labas attieksmes ar laikrakstu *Jaunākās Ziņas* un pastāvīgi kontakti ar vācbaltu kapteini fon Karšteinu *(von Karstein)*. Speciāla grupa *B. 44* veica spiegošanas darbu Lielvācijas labā. 40 studenti un studentes darbojās kriminālās trieciena vienībās *(Sturm K)*.[140]

Pēc padomju slepenā dienesta ģen. maj. Jāņa Vēvera informācijas vācu spiegošanas centra Baltijas valstīs vadītājs pēdējos pirmskaŗa gados bijis pulkv.ltn. Šilings *(Schilling)*. Viņa galvenie palīgi Latvijā bijuši Zigurds Burchhards, Otto Krauss, Verners Bruno Kaps un rezidentūras vadītājs Ilmārs Kupners.

Izlūkošanas dienestā bija iesaistītas arī vairākas pazīstamas personas —latvieši, gan daudz mazākā skaitā nekā igauņi Igaunijā. Pēc vācu liecībām kaŗa ministram Jānim Balodim ļoti tuvu stāvošs latviešu pulkv. ltn. rēgulāri un neatkarīgi no citiem piegādājis informāciju vācu *Abwehr* organizācijai, ģen. Balodim neko nenojaužot. Rakstnieks Pāvils Klāns —Kovaļevskis šo vīru raksturojis kā pārliecinātu antikomūnistu un nacionālsociālistu, kas sadarbojās ar vāciešiem pārliecības dēļ. Vācu aģenti bieži satikās arī kādas pazīstamas latviešu teātŗa primadonnas dzīvoklī. Viņa simpatizēja Vācijai un nacionālsociālismam un vēlāk darbojās arī Alfrēda Rozenberga stābā kā viena no diviem tur nodarbinātiem latviešiem.

Daļa vācu aģentu sūtīto ziņojumu nonāca arī angļu aģentu rokās. Viņi savukārt šos ziņojumus bieži piesūtīja arī amerikāņu aģentiem, bet pēc II Pasaules kaŗa amerikāņu archīvos tie kļuva pieejami profesionāliem vēsturniekiem, ieskaitot šīs grāmatas autoru. Amerikas Savienotās Valstīs pēc kaŗa nokļuva arī liels vairums vācu slepeno archīvu, kuŗos savukārt vēsturnieki varēja iepazīties ar vācu pārķertiem padomju slepeno archīvu fondiem.

Vācu aģentu skaits Latvijā stipri pieauga 1939. gada beigās, kad bija jau sācies II Pasaules kaŗš. Šie aģenti tur ieradās gan kā tūristi, gan kā tirdzniecības un rūpniecības aģenti, gan kā virsnieki un žurnālisti, gan arī kā vācbaltu repatriācijas kārtotāji. Latvijas valdības aprindās bija manāma zināma apātija pret viņu darbību 1940. gada sākumā. Galu galā Vācija bija palikusi vienīgā Baltijas valstu efektīvā saite ar rietumu pasauli, un dažādu apsvērumu dēļ bija svarīgi nepārcirst šo saiti.[141]

Daudz bīstamāka Latvijas un vispār Baltijas valstu interesēm bija nacionālsociālistiskās Vācijas darbība Igaunijā. 1933. gadā Igaunijas ārpolitikā vēl dominēja Baltijas valstu sadarbības, alianses ar Latviju un rietumu orientācijas atbalstītāji. Laikā no 1935.—1938. gadam Igaunijas militārā un ārējā politika tomēr radikāli pārveidojās un vērsās pret sadarbību ar Latviju un centās vājināt tikko dzimušo Baltijas antanti vai to pat pilnīgi iznīcināt. Nacionālsociālismam nelabvēlīgos un Latvijai un Lietuvai labvēlīgos igauņu diplomātus pensionēja, aizlaida privātā dzīvē vai izsūtīja no Igaunijas diplomātiskos dienestos, kur viņi nevarēja ietekmēt Igaunijas ārpolitikas veidošanu.

Notika kardinālas pārmaiņas arī Igaunijas bruņoto spēku augstākā vadībā. Igaunijas Ārlietu ministrija praktiski kļuva Igaunijas armijas ģenerālstābam pakļauta iestāde. Ārpolītiku tagad lielā mērā ietekmēja un pat veidoja ģenerālstāba II (Izlūkošanas) departamenta vadītājs un kopš 1939. gada arī stāba priekšnieka palīgs pulkv. Richards Māsings *(Maasing)*. Viņš jau gadiem bija sadarbojies ar Vācijas bruņoto spēku izlūku dienestu un 1935. gadā sāka pastiprinātu darbību Igaunijā, praktiski kļūstot Igaunijas armijas ģenerālstāba „ārlietu ministrs". Vairāki Vācijas sūtniecības vadītāji darbinieki, kas arī bija *Abwehr* nelegālajā dienestā, regulāri sadarbojās ar Igaunijas slepenā dienesta darbiniekiem. Šie vīri ar Māsingu priekšgalā 1935. gada septembrī pārņēma praktisko ģenerālstāba vadību. 1936. gadā *Abwehr* vadītājs Kanāriss pirmo reizi ieradās Igaunijā un slepeni apspriedās ar Igaunijas armijas ģenerālstāba priekšnieku ģen. Nikolaju Rēku un Māsingu, vienojoties par ciešu sadarbību pretpadomju izlūkošanas darbā. Kanāriss Igaunijā ierīkoja spiegošanas centru ar segvārdu *Gruppe 6513*. Sakarnieks starp *Abwehr* un Igaunijas „piekto kolonnu" *(Fünfte Kolonne Estlands)* bija barons Andrejs fon Ikskils *(von Üexküll)*.[142]

Ar militāro sadarboņu palīdzību Vācijai izdevās manipulēt Igaunijas Ārlietu ministriju, no tās izspiest Vācijas interesēm nevēlamas personas un panākt provācisku vai pat pronacionālsociālistisku personu iecelšanu vadītājos amatos. Šie sadarboņi pat nebija nacionālsociālistu kustībai tuvie „vabsisti" (brīvības cīnītāji), bet cilvēki, kas „vabsistus" bija novākuši no ceļa, lai paši pārņemtu varu. Ģenerāļi un pulkveži pārņēma vairākas Petsa valdības ministrijas un ietekmēja ne tikai Ārlietu ministriju, bet arī izglītības iestādes un presi.[143]

Bruņoto spēku virspavēlnieka ģen. Johana Laidonera un Ārlietu ministrijas ietekmēšanai vāciešiem bija ārkārtīgi noderīgi Igaunijas militārais atašejs Berlīnē pulkv. Augusts Jākobsens, pulkv. Māsings un ģen. Rēks.[144] Vācijas Ārlietu ministrijas Baltijas un Skandinavijas nodaļas

vadītājs Dr. Verners fon Grundhers *(von Grundherr)* 1938. g. 26. oktobrī rakstīja, ka Jākobsens bijis nacionālsociālistiem sevišķi draudzīgs un lūdzis, lai *Abwehr* vadītājs Kanāriss Igaunijā iepludina savus aģentus britu un franču aģentu ietekmes mazināšanai. Šis pats vīrs pēc kara mierīgi strādāja angļu izlūkošanas dienestā. Lai vāciešiem izpatiktu, Jākobsens demonstrēja viņiem arī savu naidu pret sabiedrotās Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru un Latvijas bruņoto spēku vadību, raksturodams latviešus kā krieviem draudzīgus un apgalvodams, ka latvieši draudzīgi sagaidītu iebrūkošas krievu armijas.[145] Jau 1938. g. jūlijā līdzīgas domas Vācijas sūtnim Igaunijā Dr. Hansam Froveinam *(Frohwein)* bija paudis ģen. Rēks.[146]

1936. g. jūnijā pulkv. Māsings apciemoja adm. Kanārisu Berlīnē un iesniedza *Abwehr'*am Igaunijas valdības atļauju izmantot Igaunijas teritoriju pretpadomju izlūkošanai. Vācieši apgādāja igauņu slepeno dienestu ar tālfotografijas aparātiem un radio noklausīšanās ierīcēm gar padomju robežām. Tālfotografēšanas ierīces iekārtoja arī Igaunijas bākās padomju kara kuģu fotografēšanai Somu jūras līcī. Augustā *Abwehr'*a II daļa nosūtīja uz Igauniju techniskus darbiniekus pretpadomju izlūkošanas radio dienesta uzlabošanai.

Jau 1934. g. Igaunijā bija viesojies Vācijas bruņoto spēku komandieris ģen. Verners fon Blombergs. 1936. g. Vācijā pa divi lāgi viesojās ģen. Rēks un pulkv. Māsings, rudenī novērojot arī vācu armijas manevrus.[147] 1938. gadā Māsings stājās Igaunijas armijas rezervē un kādu laiku pārgāja pat dzīvot Vācijā! Viņa vietā par Igaunijas armijas ģenerālstāba II daļas vadītāju kļuva Laidonera radinieks pulkv. Villems Sārsens *(Saarsen)*, kura vadībā turpinājās *Abwehr'*a atbalsta punktu izbūve Igaunijā. Nodibināja arī sevišķu aģentu un diversantu grupu darbībai padomju territorijā—*Gruppe Gawrilow*. Māsings un Sārsens spēja iegūt pilnīgu personisko traģēdiju nomāktā Laidonera uzticību un sāka ietekmēt viņa ārpolītiskos uzskatus. Tā laika Vācijas valdības mērķis bija iznīcināt arī augošo Baltijas antanti un sagraut Baltijas valstu un tautu labās attieksmes. Līdz ar to Baltijas valstis kļūtu bezspēcīgas un pārvērstos pasaules sabiedriskās domas nievu objektā. Par to gādāja Māsings, Rēks un Jākobsens, kuŗi bez mazākā pamata kā apsēsti ticēja Hitlera antikomūnisma misijai un Igaunijas sevišķai lomai Vācijas pārkārtojamā jaunā Eiropas struktūrā.[148] Viņi faktiski kalpoja savtīgiem Vācijas mērķiem, kur nebija vietas Baltijas valstīm un tautām.[149] Māsings turpināja viesošanos Vācijā un 1939. g. janvārī atkal atgriezās aktīvā dienestā Igaunijas armijā kā ģen. Rēka palīgs.[150]

Adm. Kanāriss un *Abwehr'*a Izlūkošanas daļas vadītājs pulkv. Hanss Pīkenbroks viesojās Igaunijā 1937. un 1938. gadā, bet 1939. gadā Ka-

nāriss tur ieradās pat vairākkārt *Abwehr'a* Pretizlūkošanas daļas vadītāja pulkv. Franča Ekkarda fon Bentevegni pavadībā. 1939. g. aprīlī Rēks atkal viesojās Vācijā, un vasarā Igaunijā viesojās Vācijas armijas ģenerālstāba priekšnieks ģen. Francis Halders *(Halder)* un Operātīvās daļas Austrumu plānošanas nodaļas vadītājs ģen. Kurts fon Tipelskirchs *(von Tippelskirch)*.[151] To, protams, pamanīja padomju izlūkošanas dienests. Tādā veidā vācieši varēja ietekmēt kā angļus, tā krievus, un piespiest padomju valdību panākt vienošanos ar nacionālsociālistisko valdību par ietekmes sfairu sadalīšanu Austrumeiropā.

Jau 1935. g. decembrī ģen. Laidoners pauda savu prieku par Vācijas kaŗa flotes attīstību, jo Ķīlē esošie kaŗakuģi līdzsvarojot Kronštatē esošos padomju kaŗakuģus. Viņš arī piebilda, ka igauņu politiskai vadībai neesot iebildumu pret Vācijas hegemoniju Baltijas jūrā.[152] Igauņu jaunos ārpolitikas veidotājus arī neuztrauca, ka Hitlers 1936. g. 17. jūnijā nevēlējās runāt par eventuālu Vācijas un Igaunijas neuzbrukšanas līgumu.[153] 1938. gada vidū Vācijas ārpolitikas vadītāji bija jau pārliecināti, ka Igauniju varēs izmantot Latvijas piespiedu tuvināšanai Vācijai.[154] Ģen. Nikolajs Rēks apgalvoja Vācijas sūtnim, ka Vācijas un PSRS kaŗa gadījumā Igaunija cīnīsies Vācijas pusē un mīnēs Somu jūras līci, iespundējot padomju kaŗa floti Kronštatē.[155] Viņš bija piemirsis, ka Vācija Igaunijai nekad nebija piedāvājusi militāro aliansi. Igauņu tā laika politiskie un militārie vadītāji sāka saprast Vācijas nacionālsociālistiskās valdības divkosīgo un negodīgo spēli tikai 1939. gada septembŗa beigās, kad bija jau par vēlu.

Attieksmes ar Padomju Savienību

Visideālākā situācija Baltijas valstu aizsardzības un saimnieciskajās interesēs būtu radusies tad, ja tās varētu palaisties uz varenās austrumu kaimiņienes Krievijas, tagad Padomju Sociālistisko Republiku Savienības, labvēlību, draudzību un protekciju. Diemžēl, lielkrievu šovinisms un imperiālisms, komūnistu revolūcionārā agresīvitāte un Padomju Savienības spēku potenciālis, kā arī Baltijas valstu īpatnējais ģeografiskais stāvoklis padarīja sadarbību starp šo gigantu un mazajām Baltijas valstīm faktiski neiespējamu. Līdz pat 1934. gadam un sevišķi 1920. gadu sākumā Baltijas valstis dzīvoja nāves bailēs Padomju Savienības draudīgajā ēnā. Šīs bailes mazināja vienīgi Padomju Savienības ilgstošais militārais vājums pēc pilsoņu kaŗa, saimnieciskais un politiskais chaoss un naidīgās attieksmes praktiski ar visu pasauli.

Bez kādiem rezultātiem beidzās Padomju Krievijas, Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Somijas un Polijas atbruņošanās konference Maskavā 1922. gadā no 2.—12. decembrim. Padomju Krievija bija jau samazi-

nājusi savus bruņotos spēkus no 5.300.000 uz 800.000 vīriem, bet šajā skaitā nebija iekļauti padomju iekšējās drošības spēki un robežapsardzības karaspēks, kas pats par sevi bija ievērojams spēks. Polijai tajā laikā bija 240.000 vīru, Somijai 28.000, Igaunijai 16.000, Latvijai 19.000 un Lietuvai 32.000 vīru. Mazo valstu niecīgās kara flotes nebija nekāds pretsvars Padomju Krievijas lielajai Baltijas kara flotei, ko padomju valdība nevēlējās iekļaut savos atbruņošanās ierosinājumos.[156]

1924. un 1925. gadā padomju valdība sāka demonstrēt Baltijas jūrā, sūtot savas kara flotes vienības—23.600 tonnu kaujas kuģi *Marat,* 5.600 t. kreiseri *Avrora,* 6.338 t. kreiseri *Komintern,* apmācibas kuģi *Komsomoļec,* vairākus iznīcinātājus un citus kara kuģus—līdz pat Dāņu jūras šaurumiem.[157] Starptautiskajā jūras bruņoto spēku konferencē padomju adm. Jevģenijs A. Bērens Romā solīja samazināt Padomju Savienības kara flotes koptonnāžu uz 280.000 tonnām, sagaidot līdzīgu proporcionālu citu Baltijas piejūras zemju kara flotes koptonnāžas samazināšanu, kas faktiski nozīmētu to atbruņošanu. Šī iemesla dēļ pārējās valstis padomju priekšlikumu noraidīja.[158]

Kad Padomju Savienība 1928. gadā sāka pievērst nopietnu vērību savas kara flotes izbūvei, sākotnēji koncentrējoties zemūdeņu būvē un pārņemto cara laiku karakuģu modernizēšanu, Baltijas un Skandinavijas valstis sāka nopietni bažīties par savu gaŗo jūras robežu drošību. Kaut gan 1929. gadā uz Melno jūru pārcēla padomju līnijkuģi *Parižskaja Komūna* un kreiseri *Profintern,* Baltijas jūrā ierindā stājās 23.256 t. kaujas kuģis *Oktjabrskaja Revoljucija* un liels skaits jaunu iznīcinātāju, zemūdeņu un trāleŗu, no kuŗiem daļa bija modernas franču un italiešu parauga konstrukcijas. Liela nozīme bija arī 1933. gadā atklātajam Baltijas un Baltās jūras kanālim, pa kuŗu padomju flotes vadība varēja vasarā pārcelt vieglās kara flotes vienības no vienas jūras otrā.[159]

Mazās kaimiņu valstis nopietni biedēja padomju izlūkošanas un sabotāžas iestādes ārpasaules valstu vājināšanai un revolūcionārās kustības atbalstīšanai. Sevišķa nozīme bija Ārkārtējai komisijai cīņā pret kontrrevolūciju un sabotāžu *(Vserossijskaja Črezvyčainaja Komissija pri Sovete narodnich komissarov po borbe s kontrrevolucijei i sabotažem),* kas labāk pazīstama ar Čekas (Č.K.) vārdu. 1922. gadā šo iestādi aizstāja Valsts politiskā pārvalde *(Gosudarstvennoe Političeskoe Upravļenie),* ko 1923. gadā savukārt aizstāja Apvienotā valsts politiskā pārvalde *(Objediņonnoe gosudarstvennoe upravļeņije),* kas plašāki pazīstama kā *OGPU* vai vienkārši *GPU.* Formāli šī iestāde bija padota PSRS Tautas komisāru padomei, bet faktiski PSRS Komūnistu (boļševiku) partijas Centrālās komitejas politbirojam. No 1917.—1926. gadam šo iestādi vadīja

poļu aristokratu izcelsmes komūnistu fanatiķis Fēlikss Dzeržinskis, bet no 1926.—1934. gadam arī poļu aristokratu izcelsmes Vjačeslavs R. Menžinskis.

1934. gada 10. jūlijā Apvienoto valsts politisko pārvaldi iekļāva Iekšlietu tautas komisariātā *(Narodnij Komisariat Vnutreņņich Djeļ)*, kas pazīstams kā *NKVD*. Tur darbojās Galvenā valsts drošības pārvalde *(GUGOBES)*, strādnieku milicijas pārvalde, robežu un iekšējās aizsardzības pārvalde, labošanas darbu nometņu un darba nometinājumu pārvalde un citas daļas. Atsevišķi darbojās Speciālās tiesas kollēģija un Speciālā apspriede. Šī iestāde bija valsts valstī ar absolūtu varu. To sākotnēji vadīja nežēlīgs oportūnists Genrichs G. Jagoda. Viņa vadībā NKVD izveidojās par baigu organizāciju, kas pakļāva visu valsti un pat komūnistu partiju vienas personas—Josipa Staļina personīgai diktatūrai. Radās 250.000 vīru NKVD armija. 1938. gada martā Jagoda pats kļuva savas organizācijas upuris, un viņa vietā stājās vēl baismīgāka persona—Nikolajs I. Ježovs, kas dažus mēnešus vēlāk arī kļuva savas sistēmas upuris, un viņa vietā stājās gruzīns Lavrentijs D. Berija. Jagodu nogalināja 1938. gadā, Ježovu—1940. gadā un Beriju—1953. gadā.

Galvenā valsts drošības pārvaldē radās vesela rinda nodaļu, kuŗas savukārt sadalījās sekcijās un apakšnodaļās, no kuŗām dažas nodarbojās ar Baltijas jautājumiem. Jagodas darbības laikā bija izveidotas 12 nodaļas. I galvenā nodaļa *(KRO—Kontr—Razvedočnij Otdjel)* pretizlūkošanai Artūra Artūzova (īstā vārdā Renucci), Baltijas barona Romāna A. Pillara fon Pilchaua un Fūrmeistara vadībā pārraudzīja ārzemju diplomātiskās misijas un firmu pārstāvniecības, ārzemju speciālistu gaitas, viesnīcas, restorānus un pasta satiksmi ar ārzemēm, kā arī izsekoja pretpadomju spiegu organizācijām ārzemēs un padomju militārās izlūkošanas dienesta darbībai. II galvenā nodaļa *(INO—Inostrannij otdjel)* ārzemēm Michaila (Meijera) A. Trilissera un, pēc viņa likvidēšanas, Arkādija Slucka vadībā bija sadalīta 5 sekcijās. 1. sekcija uzturēja saimniecisko un politisko spiegu tīklu visās zemēs un sadarbojās ar Komūnistisko Internacionāli *(Komintern)*, 2. sekcija nodarbojās ar padomju interesēm svarīgu dokumentu iegūšanu vai fotografēšanu un sadarbojās ar Kominternu un Ārlietu komisariātu, 3. sekcija dibināja ārzemēs Padomju Savienībai draudzīgas organizācijas un sadarbojās ar Kominternu, 4. sekcija izsekoja un jauca krievu antikomūnistisko emigrantu darbību, un 5. sekcija izsekoja padomju diplomātisko un politisko pārstāvju un dažādu aģentu gaitām ārzemēs. III galvenā—privātā—nodaļa *(ČO—Častnij otdjel)* sargāja Padomju Savienības noslēpumus, studēja ārzemju slepenos kodus un šifrus, izsrādāja padomju kodus un šifrus, pārraudzīja cietumus, koncentrācijas un spaidu darbu nometnes un ap-

cietināto cilvēku un viņu mantu transportu uz šīm nometnēm. VI galvenās—saimnieciskās—nodaļas *(EKO—Ekonomičeskij otdjel)* 3. sekcijai bija jācīnās pret ārzemju saimniecisko izspiegošanu Padomju Savienībā un 4. sekcijai bija jāorganizē citu valstu saimnieciskā izspiegošana. V galvenai—informācijas—nodaļai *(INFO—Informačnij otdjel)* bija jāuzrauga padomju pilsoņu noskaņa iekšzemē un ārzemēs un jākontrolē un jācenzē viss pasts. VI galvenā—operātīvā—nodaļa *(OPO—Operativnij otdjel)* izsekoja padomju pilsoņu un iestāžu politiskām un kriminālām aktīvitātēm, izdarīja kratīšanas, apcietināšanas un sodīšanas, ieskaitot fizisku iznīcināšanu. IX galvenā—robežu—nodaļa *(PO—Pogranični otdjel)* Kacenelensona un Kagana vadībā pārraudzīja robežjoslu, un tās 4. sekcija kārtoja OGPU aģentu pārvešanu pāri robežām. XI galvenā—(sevišķā) nodaļa *(OO—Osobij otdjel)* Mirona Gaja vadībā, ciešā sakarā ar Sarkanās armijas politisko pārvaldi *(PUR)* politiski sagatavoja, uzraudzīja un izspiegoja Sarkanās armijas, flotes un gaisa spēku vienības. Laba daļa bruņoto spēku politisko nodaļu darbinieku (poļitruki) bija šīs nodaļas dienestā. XII galvenās—slepenās—nodaļas *(SO—Sekretnij otdjel)* 21 iestāde Georgija Molčānova vadībā uzturēja kurjēru skolu, topografisko institūtu dokumentu, pasu un zīmogu izgatavošanai un viltošanai, fotografisko institūtu, medicīniskās izmeklēšanas un ķīmiski bakterioloģiskos institūtus un laborātorijas, institūtus sieviešu aģentu skološanai, sevišķu speciālitāšu sekmēšanai un citiem speciāliem uzdevumiem.[160]

Dažādu izlūkošanas un starptautisku akciju organizēšanā liela nozīme bija arī Sarkanās armijas ģenerālštāba Galvenai izlūkošanas pārvaldei *(GRU—Glavnoe Razveduvateljnoe Upravlenie),* kas sākumā bija pazīstama kā IV departaments. Sākuma gados šīs pārvaldes priekšnieks bija fanātisks komūnists—internacionālists Arvīds Zeibots, kuŗu 1924. gadā aizstāja latvietis Jānis Bērziņš (īstā vārdā Pēteris Ķuzis, pazīstams arī kā Papus, Vecais un Pāvuls). 1936. gadā viņa vietā stājās Semjons P. Urickis. 1937. gadā viņš kļuva Staļina terrora upuris. Bērziņš bija liela vēriena, spējīgs administrātors.

Viņš studēja un stipri uzlaboja Krievijas militāro slepeno dienestu. Slepeno dienestu vadīja direktors *(Upravļajuščij),* kuŗa vietnieks—komandieris bija atbildīgs par slepenā dienesta administrātīvo un tehnisko darbību. Departaments bija sadalīts 6 daļās—1) Aģentūra, kas pārzināja aģentu vākšanu un vadību ārzemēs; 2) Operāciju daļa organizēja militāro izlūkošanu, spiegošanu un apvērsumus; 3) Informācijas daļa, kas vāca, izvērtēja un sadalīja iegūto informāciju; 4) Aģentu apmācības daļa, kas kontrolēja aģentu un informantu izvēli un apmācības; 5) Ārē-

jās satiksmes daļa, kas pārraudzīja militāro atašeju instruēšanu un darbību; un 6) Militārā radio izlūkošanas daļa. Operāciju daļas 1. nodaļa pārzināja darbību Rietumeiropā, 4. nodaļa sagatavoja techniskās ierīces spiegu dienestam, 5. nodaļa vadīja terroristu akcijas un 6. nodaļa sagatavoja aplamu informāciju un vadīja pretinieka maldināšanu. Mazās Latvijas pretizlūkošanas dienesta darbiniekiem gan pāris reizes izdevās „apspēlēt" pašu Bērziņu, 1925. gadā atklājot viņa slaveno „zilo vēstuļu" kodus un vēlāk iesaistot dažus pretizlūkošanas aģentus padomju pretizlūkošanas dienestā.

Tiešas satiksmes līnijas savienoja Galveno mītni Maskavā ar padomju militārajiem atašejiem ārzemēs, kas savukārt nodeva instrukcijas netālu dzīvojošiem rezidējošiem direktoriem, kas pārraudzīja „troikas" (trijniekus) organizēto aģentu darbību. Aģentu grupu vadītāji cits citu nepazina. Kaŗa laikā direktoriem bija jādarbojas neatkarīgi un tieši jāsazinās ar Maskavu. Kurjēri, aģenti un informanti sastapās „drošās patvertnēs" un pastu nodeva zināmās „pasta kastēs". Izlūku dienestā parasti ar varu spieda darboties ārzemju komūnistu partijas biedrus. Militāro atašeju un rezidējošo direktoru darbību pārraudzīja bieži ierodošies iepriekš nepieteikti inspektori. Spiegošana pašā Sarkanā armijā un pierobežas apgabalos nebija pakļauta Kaŗa komisāriāta IV departamentam, bet gan tieši Slepenās policijas Sevišķās daļas kontrolē esošajam III departamentam.

Bez jau minētajiem diviem latviešiem padomju valsts drošības dienesta un izlūkošanas iestādēs darbojās arī liels skaits citu latviešu, kas bija savu karjēru sākuši revolūcionārajā Krievijā vai aizmukuši no Latvijas pēc īslaicīgās padomju interlūdes. Gandrīz bez izņēmuma visus viņus vēlāk aprija viņu pašu sistēma un pašu iestādes. Viens no čekas dibinātāja Dzeržinska tuvākajiem palīgiem bija Jēkabs Peterss. Viņu likvidēja 1938. gadā. Mārtiņš Lācis—Sudrabs bija Ukrainas čekas noorganizētājs un vadītājs. Jau 1920. gadu sākumā brīdināja, ka čekā saplūdīs kriminālisti un karjēristi, izmantos to saviem korruptīviem mērķiem un apspiedīs pilsoņu tiesības. 1938. gadā arī viņu nolikvidēja. Tajā pašā gadā likvidēja arī Ukrainas iekšlietu tautas komisāra vietnieku Kārli Kārlsonu, Krievijas Augstākās tiesas locekli Alfrēdu Lāci, Robežapsardzības un iekšējās apsardzības pārvaldes priekšnieku Andreju Lapiņu un vairākus citus augsta ranga latviešu čekistus. Daži citi, piem. kāds Kalnarutkis, Kārlis Kalniņš, Kalmanis, Miķelis Avotiņš (Lamberts), Jānis Šmits, Alfrēds Tiltons un Nikolajs Dozenbergs (Daliant) darbojās kā meistarspiegi un dažādu citu slepenu uzdevumu veicēji rietumos.

Pēc pilsoņu kaŗa 12.000 latviešu sarkano strēlnieku atgriezās Latvijā, bet daļa palika Krievijā. Latviešu strēlniekiem bija ārkārtīgi lieli militā-

ri nopelni Krievijas pilsoņu kaŗā padomju valdības labā, bet milzīgs skaits no viņiem aizgāja bojā frontes bīstamākajos rajonos, kur viņus sūtīja kā „ugunsdzēsējus" un robu aizdarītājus. 1918.—1919. gadā viņi kādu laiku faktiski kontrolēja visu Krieviju ar savām vienībām visās bīstamākajās un svarīgākajās vietās, un padomju Sarkanās armijas pirmais komandieris bija latviešu strēlnieku pulkvedis Jukums Vācietis, ko nogalināja arī 1938. gadā. 1922. gadā Sarkanā armijā latviešu gan bija vairs tikai 0,67%, bet augstākajos komandējošos posteņos viņu skaits bija neiedomājami liels. 1937.—1939. gadā arī viņus gandrīz visus iznīcināja Staļina terrora režīms. Pie viņu vārdiem gadi iekavās atzīmēs viņu bojā eju. Jānis Ādamsons bija korpusa komandieris Tālajos Austrumos. Jēkabs Alksnis (1937) bija Gaisa spēku komandieris un padomju modernās aviācijas pamatlicējs. Jānis Alksnis (1943) bija Sarkanās armijas mobilizācijas daļas vadītājs un Ģenerālštāba akadēmijas profesors. Ādolfs Anskins (1939) bija Kaspijas un Melnās jūras kaŗa flotes politiskās pārvaldes priekšnieks un vēlāk Revolūcionārās kaŗa padomes priekšsēža palīgs kaŗa flotes jautājumos. Roberts Apinis (1938) bija kaŗa vēsturnieks un teorētiķis. Juris Aploks (1941) bija Vidusāzijas un vēlāk Maskavas kaŗa apgabala štāba priekšnieka vietnieks. Ernests Apoga (1937) bija Sarkanās armijas Sakaru priekšnieks un Tautas aizsardzības komisāriāta Kaŗa padomes loceklis. Kaŗu pārdzīvoja armijas komandieris un pēc kaŗa pirmais Berlīnes komandants ģen. pulkv. Nikolajs Bērzariņš, kas 1945. gadā aizgāja bojā auto katastrofā. Gustavs Bokis (1938) bija Sarkanās armijas bruņoto auto—tanku kaŗaspēka komandieris un korpusa komandieris. Roberts Eidemanis (1937) bija Ukrainas, Krimas un Sibirijas kaŗa apgabalu priekšnieks, Frunzes kaŗa akadēmijas priekšnieks un Civīlās gaisa aizsardzības organizācijas priekšnieks, Revolūcionārās kaŗa padomes loceklis un padomju militārās vēstures redaktors. Jānis Fabricius (1929) bija korpusa komandieris un Kaukāza armijas komandieŗa palīgs. Reinholds Bērziņš (1939) bija Rietumu kaŗa apgabala kaŗa revolūcionārās padomes loceklis. Jānis Gailītis (1938) bija Urālu kaŗa apgabala kaŗaspēka komandieris. Fēlikss Ingaunis (1937) bija Ukrainas kaŗa apgabala gaisa spēku komandieris. Kārlis Janelis (1943) bija Sarkanās armijas Ķīmiskās aizsardzības institūta priekšnieks un Gaisa spēku galvenās pārvaldes loceklis. Kirils Jansons (1937) bija Sarkanās armijas Bruņojuma pārvaldes priekšnieks. Frīdrichs Kalniņš (1938) bija divīzijas komandieris, Kaŗa politiskās akadēmijas un Kaŗa saimniecības akadēmijas priekšnieks. Jāzeps Kaļvāns (1938) bija korpusa komandieris. Rūdolfs Kirchenšteins (1938) bija Sarkanās armijas Izlūkošanas pārvaldes augsts darbinieks. Vajāšanas pārdzīvoja ģen. ltn. Vilhelms Kumenlāns, armijas artilerijas priekšnieks.

Jānis Lācis (1937) bija korpusa komandieris un kaŗa skolas priekšnieks. Alberts Lapiņš (1937) bija Tālo Austrumu republikas armijas komandieris, Tālo austrumu armijas stāba priekšnieks un 1929. g. vadīja padomju iebrukumu Ķīnā, vēlāk arī Sarkanās armijas Militārās apmācības pārvaldes priekšnieks. Eduards Liepiņš (1938) bija korpusa komandieris un militārais atašejs Polijā, Somijā un Ķīnā. Ērmanis Magone (1941) bija Tālo Austrumu armijas stāba priekšnieks un operāciju vadītājs pret japāņiem. Jānis Mežiņš (1937) bija Dzelzceļu kaŗaspēka korpusa komandieŗa vietnieks. Augusts Miezis (1938) bija Ukrainas, Sibirijas, Tālo Austrumu, Pievolgas un Baltkrievijas kaŗa apgabalu politiskās pārvaldes priekšnieks. Pēteris Ošlejs (1938) bija Sarkanās armijas Kaŗa saimniecības pārvaldes priekšnieks un pēc tam Maskavas kaŗa apgabala kaŗaspēka komandieŗa palīgs. Jānis Ozoliņš 1929. gadā iznīcināja Ķīnas kaŗa floti un izcēla desantus Ķīnā. Vladimirs Ozoliņš (1938) bija Maskavas kaŗa apgabala Politiskās pārvaldes priekšnieks. Pēteris Pumpurs bija Tālo Austrumu un vēlāk Maskavas kaŗa apgabala gaisa spēku komandieris. Jukums Vācietis (1938) bija Kaŗa akadēmijas katedras vadītājs.

Šeit mēs minējām tikai izcilos amatos un posteņos iesaistītos latviešu kaŗavīrus. Milzīgs skaits latviešu virsnieku bija zemākos komandējošos posteņos. Kaut gan šie kaŗavīri Latvijai bija pagriezuši muguru vai Latvijā nevarēja atgriezties, viņi tomēr bija izcili latviešu kaŗavīri, kas spēja iekļūt varenas lielvalsts atbildīgākajos posteņos. Tā tomēr ir liecība par latviešu kaŗavīru spējām.[161]

Latvijas Ārlietu un Kaŗa ministrijas archīvos atklājam, ka visu savu patstāvības laiku Latvija ir jutusies nepārtraukti Padomju Savienības apdraudēta, pastāvīgi saskatot īstus vai iedomātus briesmu signālus. Piem., 1923. gada 3. aprīlī Latvijas sūtnis PSRS Ēriks Feldmanis ziņoja par baumām, ka gaidāms padomju iebrukums Latvijas saimnieciskās dzīves paralizēšanai. 18. aprīlī viņš jau konkrēti ziņoja, ka Latvijas pierobežā atradušies 60.000 padomju kaŗavīri kaujas gatavībā. Tā kā Latvijas armijas mobilizācijai tolaik bija vajadzīgas 7 dienas laika, tad starplaikā paredzēja arī ap 18.000 padomju simpatizētāju sacelšanos Latvijā. Tā kā britu un franču kaŗa flotes atbalsts nebija gaidāms, bija iespējams arī padomju kaŗa flotes uzbrukums no jūras.[162] Padomju uzbrukums tomēr nenotika. Tāpat gaidītais uzbrukums nenotika arī 1923. gada novembrī un 1924. gada decembrī. Bailes tomēr neizplēnēja.

Padomju Savienības militārajās interesēs līdz 1934. gadam bija saskaldīt Baltijas valstis un vienu pēc otras ievilkt savā orbitā. Par ideālāko mērķi programmas īstenošanai uzskatīja Lietuvu, izmantojot tās konfliktu ar Poliju. Padomju Ārlietu komisariāta Polijas un Baltijas

nodaļas vadītājs un vēlākais PSRS sūtnis Lietuvā Karskijs vilināja lietuviešus ar padomju militārās palīdzības solījumiem, pat norādot—kādi PSRS korpusi un aviācijas vienības vajadzības gadījumā dotos palīgā Lietuvai. Kad vēlāk lietuviešiem šī palīdzība bija ļoti vajadzīga, tad tas pats Karskijs konstatēja, ka lietuvieši esot padomju diplomātus pārpratuši. 1926. gadā Padomju Savienība jaunajai Lietuvas kreisajai valdībai piedāvāja ieročus, samaksai izmantojot padomju miera līgumā Lietuvai 1920. gadā piešķirtās, bet praktiski neizmantojamās mežu koncesijas. Lietuvas Ministru prezidents Mikola Sleževičius un kaŗa ministrs pulkv. Kazis Škirpa bija ļoti priecīgi. Škirpa ātri sagatavoja vajadzīgo ieroču sarakstus 6 kājnieku divīziju un 3 smagās artilerijas pulku apbruņošanai 9—10 kaŗa laika divīziju stipras armijas izveidošanai un sarakstus nodeva padomju iestādēm. Lietuva, diemžēl, nesaņēma ne vajadzīgos ieročus, ne arī miera līgumā solītos kaŗa materiālus.[163] Arī Sleževiča valdības gāzējs prof. Augustīnas Valdemāras vairākkārt lūdza no Padomju Savienības pat militāru aliansi. Lietuvas sūtnis Parīzē Petras Klimas šajā sakarā padomju diplomātam Grigorijam Besedovskijam pat solīja panākt Rumānijas neitrālitāti Polijas apdraudējuma gadījumā, ja padomju valdība solītu neaizkart Besarābiju. Čičērins tomēr pavēlēja sarunas ar lietuviešiem pārtraukt.[164] Tajā pašā laikā padomju valdība bija izveidojusi plašu spiegošanas aparātūru Lietuvā, iesaistot tajā pat Lietuvas bij. armijas ģenerālštāba šefu ģen. Konstantu Kleščinski (aģentu Ivanu IV), kuŗam 1927. gadā piesprieda nāves sodu.[165] Lai demonstrētu draudzību pret Padomju Savienību, vēl 1930. gadā no 18.—23. augustam Padomju Savienībā viesojās sevišķā draudzības misijā 3 lietuviešu kaŗa lidmašīnas maj. Antanas Gustaiša vadībā.[166]

Pasaules revolūcijas interesēs dažādas padomju militārās, politiskās un civīlās iestādes nepārtraukti atbalstīja Baltijas valstu iekšējās graušanas darbu, kuŗā dažkārt bija iejauktas pat padomju diplomātiskā dienesta personas. 1929. gada janvārī šajā sakarā Latvija bija jāatstāj padomju militārajam atašejam Sudkovam un viņa sekretāram latviešu komūnistam Kārlim Langem.[167] Abas valstis militāro atašeju posteņus atjaunoja tikai 1933. gada beigās, kad Latvijā ieradās jauns padomju militārais atašejs brig. kom. Suchorukovs.[168]

Vācu komūnists Kārlis I. Albrechts liecina, ka ap 1930. gadu Kremlī bieži pārrunāta Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Polijas ,,kartupeļu republiku'' iekaŗošana atpakaļ. Iekaŗojamām valstīm beidzot nolēma pievienot arī Somiju, kuŗas iekaŗošanas plānus uzticēja vēlākajam padomju vēstniekam Londonā Ivanam Michailovičam Maiskijam.[169] 1930. gada rudenī augsti padomju militārie komandieŗi Michails Nikolajevičs Tuchačevskijs un J. M. Calkovičs pārrunāja sauszemes un jūras spēku

kopdarbības jautājumu Baltijas valstu ieņemšanas akcijā, sevišķu uzmanību pievēršot komūnikācijas problēmām kuģu un sauszemes vienību sadarbībai Igaunijas archipelagā Monzundā.[170]

1933. gada 3. oktobrī Latvijas armijas stāba priekšnieks ģen. Kalējs sarunā ar amerikāņu lietvedi Koulu *(Cole)* paredzēja kara vētras sākumu apmēram 2 gadu laikā un uzskatīja Padomju Savienību par lielāko miera draudu. Viņa vērtējumā padomju armija bija labāka nekā cara Krievijas armija 1914. gadā, bet Somijas, Igaunijas, Latvijas, Polijas un Rumānijas armijas kā skaitliskā ziņā līdzīgas, Lietuvu vispār neieskaitot kopējās aizsardzības frontē.[171]

Situācija tomēr mainījās 1934. gadā. Jau februārī Padomju Savienības pārstāvji lika Latvijas ārlietu ministram Voldemāram Salnājam saprast, ka Padomju Savienībai vairs nav iebildumu pret Baltijas valstu apvienību kā barjēras pastiprinājumu pret Vāciju.[172] Valdības krīzes dēļ Salnājam tomēr nebija iespējams ierosinājumu tūdaļ izmantot.[173] 1934. gada 20. martā Ļitvīnovs uzdeva sūtņiem Baltijas valstīs Baltijas valstis aicināt atjaunot neuzbrukšanas līgumus ar Padomju Savienību, kaut gan vēl pirmie līgumi bija spēkā.[174] 4. aprīlī līgumus pagarināja līdz 1945. gada 31. decembrim. Baltijas valstis jutās drošākas.[175] 1934. gada 27. augustā Padomju valdība instruēja sūtni Rīgā Stepanu I. Brodovski informēt vēlreiz Latvijas valdību, ka Padomju Savienībai nav iebildumu pret Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ūniju.[176] Tajā pašā laikā sāka strauji augt padomju bruņotie spēki. 1934. gadā to skaits pieauga no 562.000 uz 900.000 vīriem, bet 1939. gadā kaujas gatavībā bija jau 2.000.000 padomju karavīru.[177]

Beidzot Lietuvai patiesi radās iespēja iegūt ieročus no Padomju Savienības. 1935. gada pavasarī Padomju Savienība Lietuvai pārdeva 3 artilerijas baterijas un lielāku skaitu šauteņu. Daudz tas nebija, bet toreiz Lietuvai ieročus nepārdeva neviena cita lielvalsts.[178] Padomju Savienības interesēs bija panākt kādā tiešā vai netiešā veidā Baltijas antantes iesaistīšanu tās redzamā ietekmē. Tam izmantoja Baltijas valstu armiju ģenerālstābu priekšnieku aicināšanu piedalīties 1. maija svinībās Maskavā. Tā kā Igaunija bija visnelabvēlīgāk noskaņota pret Padomju Savienību, padomju valdība vispirms ielūdza Igaunijas militāros pārstāvjus, lai glaimotu viņu pašmīlībai. 1936. gada 23. aprīlī Igaunijas sūtnis Berlīnē informēja Vācijas ārlietu ministriju, ka krievi spiežot ģen. Laidoneru sūtīt delegāciju uz Maskavu. Tajā pašā dienā igauņu armijas stābs uz Rīgu izsūtīja pulkv. Sārsenu ar ziņu, ka 25. aprīlī uz Maskavu dosies armijas stāba priekšnieks ģen. Rēks. Igauņi braucienā ,,neko sevišķu nesaskatīja'', jo agrāk Maskavā jau bija viesojusies Lietuvas militārā delegācija.[179] Ap šo laiku Padomju Savienības sūtniecība bija

Latvijas militārajiem pārstāvjiem Rīgā demonstrējusi kādu padomju filmu par Padomju Savienības militārajiem sasniegumiem, un daži latviešu virsnieki bija izteikušies, ka būtu vērts šos militāros brīnumus redzēt. Padomju militārais atašejs tūdaļ paziņoja, ka to var izkārtot. Maskavā jau esot runāts par Latvijas stāba priekšnieka viesošanos 1. maijā. Šī diena tomēr nebija padomju valsts svētku diena, bet politiskas un ideoloģiskas piegaršas svinību diena, kādēļ latviešu militāristi baţījās par šāda veida vizītes psiholoģisko ietekmi pret rietumu valstīm.[180] 25. aprīlī Lietuvas lietvedis Dimša *(Dymša)* apvaicājās Munteram, ko latvieši darīs. Munters viņam atbildēja, ka latviešu militārā delegācija principā brauks, bet nav zināms, vai tas notiks 1. maijā.[181]

27. aprīlī vāciešu diplomātiskie pārstāvji ziņoja, ka visu triju Baltijas valstu militārie pārstāvji ir aicināti piedalīties 1. maija svinībās Maskavā. Te būtu jāpiezīmē, ka Baltijas valstīs internacionālā proletariāta diena kā svinamā diena bija oficiāli aizliegta.[182] Tikai 27. aprīlī Latvijas Ārlietu ministrija informēja igauņus, ka 28. aprīlī uz Maskavu izbrauc Latvijas armijas stāba šefs ģen. Hartmanis. Tā bija maza atriebība un tikai liecina sliktu par Baltijas valstu nožēlojamām savstarpējām attiecsmēm.[183]

Baltijas valstu militāro delegāciju uzaicinātājs bija padomju bruņoto spēku stāba priekšnieks maršals Aleksandrs Iļjičs Jegorovs, kas savās atmiņās bija izteicis apbrīnu par latviešu strēlnieku kaţavīru augstvērtīgajām īpašībām un atklāti pasvītrojis latviešu strēlnieku vienību izcilo nozīmi Padomju Savienības uzvaras izcīnīšanā, pretstatā daudziem citiem viņa laika biedriem.[184] Padomju Sarkanās armijas stāba ārējo sakaru priekšnieks toties Latvijai draudzīgas valsts militāram pārstāvim bija izteicies: ,,Mēs jau neko, bet igauņi un latvieši paši vairākkārt piedāvājās braukt, pat kā tūristi. Protams, tas nebūtu bijis ērti, un mēs abus stāba priekšniekus tad arī ielūdzām.''[185]

Igaunijas viesi Padomju Savienībā uzturējās no 28. aprīļa līdz 4. maijam, Latvijas—no 29. aprīļa līdz 5. maijam un Lietuvas—no 30. aprīļa līdz 7. maijam. Visi viņi kopīgi noskatījās iespaidīgu militāro parādi 1. maijā.[186] Baltijas viesus krievi uzņēma ļoti svinīgi un draudzīgi. Amerikāņu novērotājiem nepalika noslēpti iemesli šai izcilai uzmanībai—vācu Reinzemes okupācija, notikumi Abesīnijā, pastiprināta Japānas agresija un Baltijas valstu instinktīvas bailes no nacionālsociālistiskās Vācijas. Amerikāņi pieņēma, ka Baltijas valstis tagad uzskatīs Padomju Savienību par pretbalansu Vācijas agresijai un nekādā gadījumā bīstamāku par Vāciju. Baumas par padomju un angļu kaţa flotes līguma sarunām un pastiprināta padomju flotes būvprogramma liecināja, ka Baltijas jūra nepaliks Vācijas ezers. Lietuviešus pārliecināja, ka viņi nepa-

liks vieni vācu uzbrukuma gadījumā. Krievi vislielāko uzmanību pievērsa latviešu delegācijai, kaut gan igauņus bija aicinājuši pirmos, pārliecībā, ka tad, ja igauņi uzaicinājumu pieņemtu, latvieši tik un tā sekotu. Padomju plānos bija panākt, ja ne tieši Baltijas valstu draudzību un sadarbību ar Padomju Savienību, tad vismaz neitrālitāti.[187]

Jāatzīmē, ka padomju tautas karа komisārs maršals Klimentijs Jefimovičs Vorošilovs sākumā atsevišķi pie sevis aicināja tikai igauņu ģen. Rēku, bet ne ģenerāli Hartmani. Latvijas sūtnim Maskavā Robertam Liepiņam bija jāiejaucas, lai panāktu arī Hartmaņa vizīti un ,,lai nebūtu diskriminācijas iespaids''.[188] Kad igauņu militārā delegācija apmeklēja Vorošilovu, ģen. Jāņa Bērziņa pēctecis Galvenā stāba Galvenās izlūkošanas (IV) pārvaldes priekšnieka amatā ģen. Semjons Petrovičs Urickijs aicināja igauņu militārās izlūkošanas priekšnieku pulkv. Richardu Māsingu uz personiskām pārrunām kādā citā kabinetā. Urickijs Māsingam stāstīja, ka Vācija plānojot Polijas un Baltijas valstu invāziju, ko Padomju Savienība nepielaidīšot. Viņš ieteica Igaunijas ģenerālstābam nopietni apsvērt aizstāvēšanos pret vācu invāziju un militāras alianses nolīgšanu ar Padomju Savienību.

Plašākās apspriedēs krievi sākumā bija diezgan atturīgi. Maršals Jegorovs runāja tikai par tautu sadraudzību un sadarbību, bet ar katru dienu vairāk iesaistījās politikā. 3. maijā maršals Jegorovs jau pacēla glāzi uz Latvijas, Lietuvas un Igaunijas armiju un Sarkanās armijas kopīgu uzstāšanos pret ikvienu agresoru ārzemju militāro pārstāvju klātienē. Maršals Vorošilovs tad pat deklarēja: ,,Baltijas valstīm vienīgā neatkarības aizstāvēšana iespējama tikai militārā aliansē ar Padomju Savienību''. Rēks savā atbildes runā pasvītroja, ka Igaunija vēlas būt labās attieksmēs ar visām valstīm, tādējādi netieši noraidot padomju alianses piedāvājumu. Personiskās sarunās krievi lika manīt, ka nepielaidīs Vācijas iespiešanos Baltijas valstīs. Jegorovs pat deva ,,goda vārdu'', ka militārā savienība ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību nekādā gadījumā neapdraudēs Baltijas valstis, nedz arī pastāvošo iekārtu. Ārlietu komisāriāts esot ,,turējies karavīriem līdz''. Liepiņam ar igauņu kollēgu Toferi bijis vēlreiz jāatgādina ārzemju diplomātiskajiem pārstāvjiem, ka Baltijas valstu armiju ģenerālstābu šefu vizītei nav nekādas politiskas nozīmes.[189]

Atgriežoties Igaunijā un pārrunājot vizītes iespaidus, ģen. Laidoners, ģen. Rēks un pulkv. Māsings 6. maijā nolēma, ka būtu nepieciešami jānolīgst Somijas, Baltijas valstu un Polijas militārā alianse pret Padomju Savienību, jo tai pārāk lielas intereses Baltijas valstīs. Neīstenojamā lēmumā neapšaubāmi bija arī sava porcija vācu un poļu ietekmes igauņu ģenerālstābā.[190]

Vācu izlūku rokās drīz nokļuva Baltkrievijas karaļa apgabala komandiera Jeronima P. Uboreviča pavēle nr. 137/17 kā papildinājums padomju mobilizācijas plānam nr. 4, kurā bija paredzēta militārā palīdzība Lietuvai vācu uzbrukuma gadījumā. Padomju Savienība tātad pagaidām nedomāja pamest Lietuvu pilnīgi likteņa ziņā. Saskaņā ar plānu, padomju depo nr. 26 sūtītu Lietuvai degvielas un smērvielas, depo nr. 19, 20 un 21 sūtītu uz Lietuvu tankus. Jau jūlija sākumā bija jāsapulcējas un jāsagatavojas darbībai Lietuvā zināmām grupām tehniķu un ekspertu. Ja vācu armija iesoļotu Lietuvā, 9 padomju karaļa lidmašīnu eskadriļas 6 stundu laikā pārvietotos uz Lietuvas lidlaukiem, bumbotu Tilzītes, Insterburgas un Eidkuņu rajonu dzelzceļu līnijas un tiltus. Izlūkošanas dienesta ļaudis novērotu vācu karaļaspēka kustības no Poļu koridora un pie Marienburgas. Padomju aviācijas vienības fotografētu Tilzīti, Insterburgu, Karaļauču ostu un dzelzceļu mezglu un Allenšteinas dzelzceļu tīklu, pilsētas nebumbojot. Ļeņingradas karaļa apgabala karaļaspēks sāktu demonstrācijas gar Igaunijas pierobežu, bet padomju karaļa flote izliktu mīnu laukus un tuvotos vācu karaļa flotes vienībām. Vēl pirms mobilizācijas izsludināšanas kaujas gatavībā turētu kavalerijas, motorizētās un mechanizētās vienības Polockas, Minskas, Sluckas un Žitoviču rajonā vismaz 30 km tālu no robežas.[191] 1936. gada 4. novembrī bij. Polijas vēstnieks Padomju Savienībā Vaclavs Gžibovskis *(Grzybowski)* ziņoja savai ārlietu ministrijai, ka padomju rūpniecība jau sagatavota nākamajam karam un padomju strādnieki būvējot 3 stratēģiskus parllēlus ceļus Latvijas virzienā un 2 ceļus Polijas virzienā.[192]

1937. gada februāŗa sākumā krievi Lietuvas Karaļa ministrijā ierosināja maršala Jegorova vizīti Lietuvā, par šo nodomu neziņojot Lietuvas Ārlietu ministrijai! Lietuvieši pierunāja krievus noorganizēt Jegorova viesošanos visās Baltijas valstīs.[193] Padomju iestādes tad, protams, vispirms griezās pie igauņiem. 8. februārī padomju militārais atašejs Igaunijas armijas stābā ierosināja Jegorova viesošanos Igaunijā. Igauņi ierosinājumu tūdaļ pieņēma, savus sabiedrotos latviešus par to neinformējot.[194] 9. februārī padomju sūtnis Latvijā Brodovskis kā pēdējos informēja latviešus par Jegorova gaidāmo ciemošanos. Viņš Munteram paziņoja, ka padomju maršals ieradīsies Kaunā 16. februārī un Tallinā 24. februārī abu kaimiņvalstu valstssvētku svinībās. Viņš tādēļ ieteica Jegorovu uzaicināt viesoties arī Latvijā. Šoreiz savukārt Latvijas karaļa ministrs ģen. Balodis nebija informēts![195] Acīm redzot krievi lika katrai Baltijas valstij—Lietuvai un Igaunijai—pieņemt, ka ielūgums attiecas tikai uz attiecīgo valsti. Tikai tā varam izskaidrot, ka Lietuvas sūtnis vēl līdz 10. februāŗa vēlam vakaram ,,nezināja'' Munteram pateikt, vai

Jegorovs viesosies arī Lietuvā. Tāpat krievi uzskatīja ģen. Laidoneru par svarīgāku nekā Igaunijas ārlietu ministru, un Latvijas ārlietu ministru par svarīgāku un iespaidīgāku nekā ģen. Balodi, kas faktiski arī bija pareizi. Viņi arī zināja, ka tad, ja Latvija pirmā pieņemtu Jegorova viesošanās priekšlikumu, Igaunija to nekad nepieņemtu. Ja Igaunija pieņemtu uzaicinājumu, Latvijai atliktu darīt tikai to pašu. Padomju spēle bija labi izdomāta savu mērķu sasniegšanai, Baltijas valstu savstarpējai ērcināšanai un vietējo ārlietu un kaŗa ministru savstarpējo attieksmju saasināšanai.[196]

Maršals Aleksandrs Jegorovs ieradās Kaunā 1937. gada 16. februārī 4 nenozīmīgu virsnieku pavadībā. Lietuvieši viņu uzņēma pārspīlēti laipni, un amerikāņu izpratnē tādējādi vizīte zaudēja savu nozīmi. Jegorovu pieņēma arī Valsts prezidents Smetona. Lietuvā padomju maršals gan apmeklēja tikai kādu jātnieku un aviācijas pulku. 18. februārī viņš oficiāli apsveica Baltijas antanti. Oficiālajās viesībās no ārzemju viesiem piedalījās tikai Latvijas un Igaunijas sūtņi Ludvigs Sēja un Oskars Epiks *(Öpik)*.[197]

Laikā no 19.—22. februārim Jegorovs uzturējās Latvijā, kur viņu uzņēma viesmīlīgi, bet parastajās ārzemju viesu uzņemšanas formās. Pēc vācu sprieduma krievi centušies oficiālo vizīti Latvijā padarīt iespējami lielu, bet latvieši centušies to mazināt. Ulmanim ,,nebija laika'' Jegorovu pieņemt, bet atlika laika pieņemt nenozīmīgu vācu nacionālsociālistu partijas darbinieku profesoru Nēfu *(Neef)*. Krievi jutās apvainoti, bet latviešiem bija arguments, ka ģen. Hartmani neesot pieņēmis ne Kaļiņins, ne Molotovs. Munters jau iepriekš bija vienojies ar ģen. Balodi Jegorovam rādīt vairāk armijas un tautas dzīves apstākļus nekā apbrunojumu un techniskos sasniegumus, ar kuŗiem viesi ,,pāsteigt būtu grūti''. Viesis apciemoja 5. kājnieku, Sapieŗu un Aviācijas pulku, Cēsu garnizonu, Brāļu kapus, daiļamatniecības izstādi, armijas ekonomisko veikalu, Ķemeŗu dziedniecības iestādi un Rīgas Centrāltirgu. Viesi bija pārsteigti par latviešu augsto dzīves standartu un preču pārpilnību veikalos un tirgos, kas viņiem šķita gandrīz kā speciāli gatavotas izstādes. Latvieši centās izvairīties no politiskām sarunām un nepārrunāja arī kaŗa materiālu pasūtinājumus. Padomju avoti tomēr liecina, ka Latvijas armijas komandieris ģen. Berķis savā uzrunā izteicis cerību, ka abu valstu armijas ir sākušas nopietni tuvināties un ka turpmāk tādi braucieni kā tagadējais ,,notiks biežāk, tiem būs lietišķīgs raksturs un tie palīdzēs saglabāt mieru''. Maršals Jegorovs pasvītroja, ka Sarkanā armija sargās Latviju. Latvijas Autotanku pulka komandieris pulkv. Oto Grosbarts, kas Latvijas pirmajos neatkarības gados atbalstīja akcijas pret sociālistiem un komūnistiem, glaimīgi izteicās padomju viesiem, ka esot dzirdējis ru-

nājam par savstarpējas palīdzības līguma nolīgšanu starp Latviju un PSRS—,,Ja tas tā ir, tad mēs varam būt mierīgi un nebaidīties no vāciešiem". Munters konstatēja, ka ar veco latviešu virsnieku paaudzi Jegorovam bija viegli uzsākt kontaktu, bet ne ar jaunākajiem virsniekiem. Jegorovs nesagaidīja saprašanos ar Vāciju ne toreiz, ne arī tuvākā nākotnē, interesējās par ģen. Rēka paredzamo braucienu uz Vāciju un izteica par to ironiskas piezīmes.[198]

Pulkv. Jānis Ceplītis savās atmiņās raksta, ka ģen. Balodis kādu brīdi ar maršalu Jegorovu saticies arī divātā, bez Jegorovam parasti sekojošo 2 čekistu klātienes, un Jegorovs Balodim prasījis: ,,Cik ilgi jūs, tas ir—Latvija, vieni varētu turēt fronti, ja gadījumā Latvijai Vācija uzbruktu?" Balodis atbildējis, ka 2 mēnešus fronti droši vien paši varēs noturēt. Uz to maršals Jegorovs piebildis: ,,Būtu labi, ja jūs varētu noturēties 2 nedēļas, kamēr mēs jums piesteidzamies palīgā". Pēc tam Jegorovs turpinājis sarunu citā virzienā. Ģen. Balodis sarunu atstāstīja pulkv. Ceplītim un pēkšņās pārdomās par Latvijas autoritāro režīmu prasījis: ,,Kā būtu labāk Latvijai turēties zem draudiem—ar Saeimas darbību vai tagadējā stāvoklī?" Pulkv. Ceplīša atbilde bijusi nešaubīga: ,,Ar Saeimas darbību!" resp. atjaunojot demokratisko iekārtu.[199] Pie šīs domas Balodis atkal atgriezās tikai vairāk nekā 2 1/2 gadus vēlāk.

Padomju sūtnis Brodovskis vēstulē uz Maskavu konstatēja: ,,Maršala Jegorova sarunas ar Latvijas armijas pārstāvjiem ir parādījušas, ka Latvijas armijā pastāv naidīga nostāja pret Vāciju un cenšanās kaŗa gadījumā cināties kopā ar mums pret Vāciju."[200] Jau 18. februārī *Pravdā* parādījās zīmīgs raksts par Lielo Baltijas valstu ostu un dzelzceļu lielo nozīmi kā īsākajam ceļam no rietumiem uz Maskavu un Ļeņingradu.[201]

No 23.—25. februārim maršals Jegorovs viesojās Igaunijā, kur viņu uzņēma korrekti, bet visai vēsi. Viņu gan pieņēma arī pats valsts prezidents Petss, bet dinējā Jegorovam par godu Laidoneram blakus sēdēja Polijas sūtņa kundze un ārlietu ministram Akelam blakus—Vācijas sūtņa kundze. Atradās gan arī divi igauņu virsnieki, kuŗi bija agrāk dienējuši kopā ar Jegorovu krievu armijā, kas mazināja vēsumu. Petss Jegorovam stāstīja par saviem valsts satversmes grozījumiem, liecinot par demokratijas pakāpenisku atgriešanos Igaunijā.[202]

Summējot maršala Jegorova braucienā uz Baltijas valstīm gūtos iespaidus, padomju ārlietu tautas komisāriāta I Rietumu nodaļas vadītājs Karskijs konstatēja, ka maršala un viņa pavadoņu sarunas ar baltiešu virsniekiem liecinājušas par ,,nopietnu pretvācu noskaņojumu visu triju valstu armijās,... kas atspoguļo plašu iedzīvotāju slāņu bailes no vācu agresijas". Padomju viesi it kā manījuši lielu viedokļu atšķirību starp valdību, kas tiecas orientēties uz Vāciju, un armiju, ,,kas nobažījusies, sa-

karā ar vācu draudiem, un tāpēc tiecas pēc draudzīgām attiecībām ar PSRS. Valdība, tāpat kā Lietuvā, balstās uz armiju, bet ir mazāk no tās atkarīga, jo tai ir tāds balsts kā fašistiskā masu organizācija—aizsargi."[203]

Amerikāņu izlūkošanas dienests konstatē: „(PSRS) mēģina turpināt sacensties ar vāciešiem draudzīgu attieksmju radīšanai Baltijas un Skandinavijas valstīs. Abas valstis iedarbinājušas ļoti aktīvu izlūku dienestu Ziemeļaustrumu Eiropā un viena otru cieši novēro. Baltijas valstis un Somija cenšas palikt neitrālas."[204] Pulkv. Aleksandrs Plensners raksta: „Viesošanās no krievu puses un tāpat mūsu žurnālistu ciemošanās Padomijā ietilpa tikai parasto „labo attieksmju" stiprināšanā. Padomija gan centās piedāvāt savu „aizsardzību" pret vāciešiem, vismaz to lika saprast mūsu žurnālistiem Maskavā (kuŗu vidū bija arī viņš, E.A.), bet kādi apgalvojumi, ka mēs pēc tādas būtu centušies vai tālāk centienus mainījuši pretējā virzienā, t.i. ar Vāciju pret Padomiju, ir manuprāt pilnīgi nepamatoti. Mūsu politika gribēja ievērot neitralitāti kā vārdos, tā darbos. Bez tam bija skaidrs, ka ar uzbrukumu Baltijas valstīm vien nekas nesāksies. Ja uzbruks krievi, tad būs plašāks uzbrukums, un ja vācieši, tad tāpat. Savas cerības mēs likām uz (Rietumu, E.A.) Sabiedrotiem."[205]

Jau 1937. gada jūnijā sākās Staļina inscenētā prāva pret padomju bruņoto spēku augstākajiem vadītājiem, un tām sekoja visplašākā apmēra politiskās „tīrīšanas" visos bruņotajos spēkos, kuŗu rezultātā tūkstošiem augstāko virsnieku, ieskaitot maršalu Jegorovu, fiziski iznīcināja. Ģen. Jānis Lavenieks raksta: „Es nedomāju, ka kāds atbildīgs mūsu valstsvīrs būtu kādreiz ticējis mītam par Padomju Savienības „normalizēšanos". Par Staļina armijas vecāko virsnieku izkaušanu mēs varējām tikai priecāties, jo tas vājināja komūnistu armiju un attālināja briesmas. Ka tās reiz nāks, par to mūsu kaŗavīri nešaubījās."[206]

Daļa latviešu augstāko virsnieku tomēr centās uzturēt „labas attiecsmes" ar padomju bruņotajiem spēkiem, sevišķi kaŗa ministrs ģen. Jānis Balodis, kas 1937. gada maijā Augstākās kaŗa skolas virsnieku izlaidumā pateica, ka Padomju Savienībā gan pastāv cita iekārta, bet kaŗa gadījumā būs jāiet kopā ar Padomju Savienību. 1938. gada 11. janvārī Vidzemes divīzijas komandieris un Rīgas garnizona priekšnieks ģen. Fricis Virsaitis jaunajam padomju militārajam atašejam pulkv. Ivanam Stepanovičam Zotovam pateica: „ Mūsu simpatijas ir jūsu pusē", un 28. oktobrī ģen. Balodis tam pašam Zotovam izteicās: „Latviešiem, sevišķi armijā, nekad nav bijis un nebūs poļu vai vācu orientācijas....Latviešu tauta nekad neies ar viņiem, un mēs to labi zinām.... mūsu tautai ir sirsnīgas jūtas vienīgi pret jums — krieviem, un tas mums jāņem vē-

rā".[207] Nav skaidrs, vai tās ir bijušas Baloža patiesās domas vai viņš ir tikai vēlējies pieglaimoties padomju militārajiem pārstāvjiem. Viņa liktenis vēlāk padomju iekārtā gan arī bija pavisam citāds nekā lielākajai daļai viņa apakšnieku, kas zaudēja savas dzīvības vai arī tika sakropļoti padomju koncentrācijas nometnēs.

1937. gada 28. maijā, atgriežoties no Lielbritanijas karaļa kronēšanas svinībām, Klaipēdā iegriezās padomju kaujas kuģis *Marat,* kas 31. maijā ciemojās Liepājā un 3. jūnijā arī Tallinā. Turienes iestādes centās mazināt šīs pirmās padomju kara flotes draudzības vizītes ietekmi.[208]

1937. gada 13.—23. septembrī Baltkrievijā notika lielie padomju rudens manevri, kuŗos ielūdza arī Baltijas valstu ģenerālstābu pārstāvjus. Latviju pārstāvēja ģen. Hugo Rozenšteins, toreiz Augstākās kara skolas priekšnieks, Lietuvu—stāba šefs ģen. Stasis Pundzevičius un Igauniju—2. divīzijas komandieris ģen. Jāns Krūss *(Kruus).* Latviešu delegācijā bija 5 virsnieki, kas tur palika no 18. septembŗa līdz 1. oktobrim, lietuviešu delegācijā—4 virsnieki un igauņu delegācijā tikai 3 virsnieki.

Manevri bija domāti padomju militārā spēka demonstrēšanai, un tajos piedalījās 5 strēlnieku un 2 kavalerijas korpusi, 4 motomechanizētās brigādes un viena gaisa spēku brigāde. Milzu parādē piedalījās 25.000 kājnieku, 10.000 jātnieku, 300 lielgabali līdz 1000 tanku, 2500 motorizēto kājnieku, 300 lidmašīnu un 2000 gaisa desantu karavīru. Manevru laikā padomju komandējošais ģenerālis, jādomā, V. Belovs, ierunājies par latviešu, lietuviešu un igauņu militārsavienības nepieciešamību. Pundzevičius bijis atsaucīgs pret šo ideju, Rozenšteins izvairīgs, bet Krūss izlicies nedzirdam. Sūtņa Tofera atreferējumā krievi vēlāk Krūsam teikuši: „Mēs redzam, ka jūs arī esiet uzbrucēju pusē."

Ievērojamais latviešu militārzinātnieks ģen. Rozenšteins padomju bruņotajos spēkos saskatīja lielu progresu, kas visumā bija kopēts no vāciešiem. Padomju armijā nebija vairs cara Krievijas armijas pasīvitātes, bet pamatā bija aktīvitātes princips, tāpat kā Latvijas armijā, un otrā vietā spēku sakopošanas un taupības princips, papildus mērķu sasniegšanai lietojot tikai tik daudz spēku, lai saistītu ienaidniekus. Mazsvarīgākos reģionos bija maz spēku. Padomju armija ar labiem panākumiem izmantoja arī pārsteiguma principu, ietverot slepenību un kustīgumu, un demonstrēja labas karaspēka pārvietošanas spējas.

Padomju karavīru normālais pārgājiens bija 32 km. (forsētā gājienā līdz 44 km.), ar atvieglotu tērpu veicot 8 km. vienā stundā. Rozenšteins konstatēja, ka vadības darbs bijis veikls, stāba darbības technika stipri uzlabota un lēmumu pieņemšana ātra. Toties kopdarbība starp ieroču šķirām bija vāji noorganizēta, un augstākie komandieri visumā bija ar

vāju izglītību un šauru taktisko izpratni. Rotu un vadu komandieŗi bija vāji sagatavoti ar nelielu praksi, bet bataljonu komandieŗi radīja labu iespaidu. Lielāko grupu apmācības kaujas darbībā, atskaitot nedaudz izņēmumu, visumā neapmierināja. Kaŗavīru disciplīnā bailēs no sodiem bija ļoti stingra, apzinīgums un fiziskā audzināšana bija uz augsta līmeņa. Bruņotie spēki bija padarīti kustīgi un ar lielu uguns spēku. Jātniekiem bija lielas kustības, uguns un trieciena spējas, vēl jo lielākas mechanizētajām vienībām. Aviācijas vienības bija spējīgas izdarīt patstāvīgas operācijas un izcelt gaisa desantus. Flanku manevru izpildīšanas spējas vēl arvien bija zemas. Visumā, salīdzinot ar Latvijas armiju, Sarkanarmija bija daudz kustīgāka un bagātāka ar uguns un techniskajiem līdzekļiem.[209] Sauszemes spēku manevriem sekoja lieli padomju kaŗa flotes manevri Baltijas jūrā no 4.—6. oktobrim.

1938. gada pavasarī padomju valdība pieņēma plašu būvprogrammu—2 bruņu kuģus (30.000 tonnu), 2 bruņu kreiseŗu (20.000 t.), 6 vieglo kreiseŗu (10.000 t.), 8 torpēdkreiseŗu, 4 iznīcinātāju, 3 aviācijas bazes kuģu un 20 zemūdeņu būvi. Flotē Baltijas jūrā jau bija divi modernizēti kaujas kuģi, viens moderns smagais kreiseris, 3 vieglie modernie kreiseŗi, 14 moderni lieli iznīcinātāji, 12 moderni mazi iznīcinātāji, 53 modernas zemūdenes. Rietumos no Baikala ezera padomju gaisa flotē bija stacionēta 3361 kaŗa lidmašīna, ieskaitot 894 bumbvežus un 983 iznīcinātājus, kuŗas varēja izmantot Eiropas kaujas laukos. 1939. gadā visā padomju kaŗa flotē bija jau 170 zemūdenes—lielākā zemūdeņu flotile pasaulē, to vidū 62 zemūdenes Baltijas jūrā.[210]

Pēc igauņu informācijas, ziemeļos no Ļeņingradas bija izveidots viens padomju korpuss (2 divīzijas), Narvas rajonā pret Igauniju vēl viens korpuss (2 divīzijas) un bez tam viens korpuss (2 divīzijas) un 1 kavalerijas korpuss Pleskavas rajonā un gar Latvijas robežu. Šie spēki vēl nebija sevišķi lieli.[211] 1939. gada pavasarī Padomju Savienība sāka nocietināt arī Igaunijas un Latvijas pierobežu, kas minēts jau citā nodaļā.[212] Padomju armija bija kļuvusi nopietns spēks, kas varēja būt arī bīstams drauds.

---

[1]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos*, 64—65, 67—70, 72; Virza, *Meierovics*, 159—60 (J. H. Vennola), *V. V.*, 1920. g. 11. feb.

[2]Počs, *Sanitārā kordona" valgos*, 101, 107—108; *L.E.*, I, 106 (Arvēds Švābe).

[3]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos*, 128; *Meždunarodnaja politika*, III, II d., 80—81.

[4]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos*, 153—54, 156—57; *Dokumenti vnešnei politiki*, VIII, 765; *Recueil des principaux traites, 1918—1938*, I, 71; *V. V.*, 1922. g. 7. apr.

[5]Sīpols, *Slepenā diplomātija*, 100—101; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos*, 182—83.

[6]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 222, 226; *Dokumenti vnešnei politiki,* VIII, 763, 780.

[7]Potemkine, III, 365—66; Eudin, 282; *Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija Latvijā,* 111 (A. Spreslis); Leits, *Buržuaziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921—1929),* 151; Bach, 120; Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 139—10.

[8]A.A., T—120, ser. 3015H, sp. 1466, D596349—52, 54, 62, 68—71, 79—81; *Vnešnjaja politika,* III, 17; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 140—41; Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 139—40; *Russian Review,* III, nr. 10 (1925), 218—19.

[9]Richard Wraga, intervija, 1963. gada 25. maijā.

[10]Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 149; Davis, 129; P.R.O., F.O. 371—11770, N315/554/59.

[11]P.R.O., F.O. 371—12551, N2945/357/59.

[12]N.A., R.G. 165, 2037—1814/45.

[13]N.A., R.G. 84, 760.P.94/552 (1932. g. 1. jūn.).

[14]Stamps, 8—9.

[15]Pulkv. Dr. Gustavs Grīnbergs, vēstule 1962. g. 19. aug., A.A., T—120, ser. 8940—48, sp. 3498, E627859—60.

[16]Andersons, *Latvijas vēsture,* 569.

[17]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 84, 86—90.

[18]A.A., T—120, ser. K244, sp. 3880, K074734; ser. K1951, sp. 5375, K507261—64; *III Saeima,* 5. ses., 23. sēde, 864—66.

[19]A.A., T—120, ser. K246—49, sp. 3882, K075958.

[20]Sīpols, *Slepenā diplomātija,* 217.

[21]Ibid.

[22]Ibid., 217,220; *Jūrnieks,* nr. 6/7 (1932), 187.

[23]L.S. Stokholmā, kaste nr. 11, nr. 6277 (1933. g. 28. nov.).

[24]*Baltische Monatshefte,* 1935, 233—34; L.S. Stokholmā, kaste nr. 10, nr. 701, 7016; kaste nr. 7, nr. 71/395, nr. 71/483; nr. 700/Som./35. 07743; N.A., R.G. 165, 2584—67/1.

[25]Loessner, 729; Roos, 305; *Osteuropa,* 13 (1937/38), 3—4, 237.

[26]N.A., R.G. 165, 2257—DD—50/1; Budurowycz, 117; Gunther, 447; Kānāle, 39; *Piektais gads,* 10.

[27]Maj. Kārlis Augstkalns, vēstule 1962. g. 23. aug.

[28]Kānāle, 39; *Piektais gads,* 12; *Karys,* nr. 3 (1974).

[29]Kompilācija no dažādiem avotiem.

[30]N.A., R.G. 165, 2361—65/1.

[31]Mannerheim, 265—72; Hoetzsch, „The Baltic States, Germany and Russia", 124.

[32]L.S. Stokholmā, kaste nr. 6, nr. 197/62/sl. (1935. g. 31. janv.).

[33]Ibid.

[34]Ibid., nr. 197/73, 197/670; P.R.O., F.O. 371—17186, N8672/8672/59; 18237, N626/626/59; A.A., T—120, ser. 9760—62, sp.3605, E685730.

[35]P.R.O., F.O. 371—18237, N626/626/59.

[36]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā,* 233.

[37]L.S. Stokholmā, kaste nr. 7, E.D.1/1484; 71/1571 un 1613; P.R.O., F.O. 371—19401, N5855/4166/59, N6581/4166/59.

[38]Saarsen, 149; *Eesti—riik ja rahvas,* II, 80 (E.Kirotar).

[39]P.R.O., F.O. 371—23605, N339/339/59.

[40]L.S. Stokholmā, kaste nr. 7, 197/128/sl.

[41]Ibid., kaste nr. 8, nr. 60/409; N.A., R.G. 165—2257—DD—51; L.C.K., kaste nr. 85, Kaŗa ministra pavēle nr. 8 (1939. g. 1. apr.); *Piektais gads,* 33.

[42]Frauenstein, *Dreibund,* 23—26.

[43]125 H.C. Deb. 5 s., 680, 864—65; 139 H.C. Deb. 5. s., 2594—95; P.R.O., F.O. 371—6778, N1974/458/59; N4072/N5332/458/59.

[44]Edward Polson Newman, 2; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 141; A.A., T—120, ser. K246—49, sp. 3882, K0757—58; *V.V.,* 1921. g. 18., 28. jūl.

[45]*Es viņu pazīstu,* 106—107; Frauenstein, *Dreibund,* 26; Roberts Kampus, vēstule 1959. g. 9. maijā.

[46]P.R.O., F.O. 371—6720, N5915/43/59.

[47]Ibid.

[48]Wise, 97—99; Blackstock, 26, 89; Robin Bruce Lockhart, 28; Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 187.

[49]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 184—85.

[50]Ibid., 185—86.

[51]P.R.O., F.O. 371—9272, N6436/3436/59, N.R. 81831.

[52]Počs, *„Sanitārā kordona" valgos,* 186—87; *Dokumenti vnešnei politiki,* VI, 338—39.

[53]P.R.O., F.O. 371—9272, N6436/6436/59; *V.V.,*1923. g. 20. apr.

[54]P.R.O., F.O. 371—10356, N516/100/59; N8447/186/59.

[55]Ibid., 9274, N8694/8694/59; 10356, N1098/100/59.

[56]Ibid.,10356, N1098/100/59.

[57]Ibid., N617/100/59; N738/100/59.

[58]Ibid.,N516/N1098/101/5.

[59]169 H.C. Deb. 5 s., 1160; 170 H.C. Deb. 5. s., 1161.

[60]P.R.O., F.O. 371—10356, N3539/100/59; 10357, N4681/100/59; A.A., T—120, ser. K250—53, sp. 3883, K076543—44.

[61]A.A., T—120, ser. K250—53, sp. 3883, K076577, 81; *Pāevaleht,* nr. 146 (1924. g. 1. jūn.).

[62]P.R.O., F.O. 371—10356, N1053/100/59.

[63]Ibid., 10975, N4104/22/59; N5640/22/59; *World Peace Foundation Pamphlets,* IV, 358.

[64]N.A., R.G. 84, 860.I.00/124; A.A., T—120, ap. K250—53, sp. 3883, K076598—600, 605.

[65]P.R.O., F.O. 371—10975, N4785/22/59.

[66]Ibid.,12549, N2007/489/59; N1782/489/59.

[67]A.A., T—120, ser. K250—53, sp. 3883, K076638—39.

[68]Šteimanis, 74.

[69]P.R.O., F.O. 371—12551, N3945/357/59.

[70]Ujska, 125; *Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija,* 114 (Auseklis Spreslis).

[71]L.S. Stokholmā, kaste nr. 6, nr. sl/23 (1930. g. 6. feb.).

[72]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā,* 151; *Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija,* 118—20; *L.E.,* I, 119.

[73]P.R.O., F.O. 371—18221, N6086/5/59; N6130/5/59.

[74]Whitwell, 48—49, 58—61, 68, 74—76, 83—113, 136—37.

[75]*Brit. Doc.,* Third Ser., IV, 477—81, encl. in nr. 498.

[76]sk. nodaļu par kaŗa floti; arī Grosvalds, ,,Atmiņas", 27.

[77]Peltier, 1122—37.

[78]*V.V.,* 1921. g. 3. okt.; Počs, ,,*Sanitārā kordona" valgos,* 145.

[79]Počs, ,,*Sanitārā kordona" valgos,* 150; Weyer, *1922,* 66—67, 215.

[80]Ujska, 125; Bach, 164; *II Saeima,* I ses., 7. sēde, 190, 193 (1928. g. 30. nov.); A.A., T—120, ser. K1954—55, sp. 5375, K507261—64.

[81]A.A., T—120, ser. K2331—35, sp. 5770, K664437; Ujska, 125.

[82]Langsam, 104—105.

[83]Grossmann, 16; Bywater, 254.

[84]Raeder, I, 256—57; Bywater, 254.

[85]The *Times* (London), 1928. g. 3., 19., 20. martā; 1931. g. 18., 20., 21. maijā; Tibal, *L'Allemagne et Baltique,* 108—109; *Verhandlungen des Reichstags,* CCCXCV, 13376—79, 399. ses., 1928. g. 14. martā.

[86]Grossmann, 211—22.

[87]Hubatsch, 199—200; *U.S., For. Rel., 1935,* I, 304.

[88]*Baltische Monatshefte,* (1935), 437, 440—42.

[89]Plieg, 211; Meister, ,,Den litauiska flottan", 358—59.

[90]Coates, *Russia,* 38; L.S. Stokholmā, kaste nr. 10, nr. 158 (Klaipēdā, Jānis Seskis).

[91]I.M.T., NOKW 2879.

[92]Kaledin, 220—21.

[93]Hoeltje, 195—96.

[94]Ibid., 228; Roos, 125—27; Machray, *Poland of Pilsudski,* 310.

[95]Grossmann, 17.

[96]Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 102.

[97]*Nazi Conspiracy and Aggression,* VI, 10007—11; *Trial of the Major War Criminals,* XXXIV, 734—38, 740—50; *Documents on International Relations,* 1939—46, I, 7, 9, 13.

[98]*Trial of the Major War Criminals,* XXXIV, 477, 481—82; I.M.T., C—120, p. 28, 57, 49—54, Office of Chief of Counsel of War Crimes.

[99]I.M.T., No. NOKW—2883, Office of Chief of Counsel of War Crimes.

[100]Grossmann, 18—20.

[101]I.M.T., Doc. C—120 (Office of Chief of Counsel of War Crimes); Taylor, 266—67.

[102]Lipski, 575—76; *Germ. Doc.,* D, VI, nr. 433; Wiskemann, *The Rome—Berlin Axis,* 151—53; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 213.

[103] *Germ. Doc.*, C, II, 219; A.A., T—120, ser. M116, sp. 4551, M004512—13, 32—33.

[104] L.S. Stokholmā, kaste nr. 3, R.700. Berl.2657 (1929. g. 31. janv., Rietumu nod. vad. J. Feldmans).

[105] N.A., R.G. 84, 760.P.00/25 (Felix Cole, 1934. g. 16. feb.).

[106] Ibid., 760.I.00/33 (Harry E. Carlson, 1934. g. 28. sept.).

[107] Ibid., 760.I.60.M/16 (1935. g. 23. sept.).

[108] Ibid., 760.I.60.P./45; P.R.O., F.O. 371—21060, N1188/792/59; Schram, 114; *Eesti—riik ja rahvas*, II, 44.

[109] L.S. Stokholmā, kaste nr. 8, nr. 483.K.2 (1936. g. 21. jūl.).

[110] Plensners, ,,Mākoņiem savelkoties'', nr. 104 (1526), 1964. g. 30. dec.; nr. 4 (1530), nr. 5 (1531), 1965. g. 13., 16. janv.

[111] Ibid., nr. 4 (1530), 1965. g. 13. janv.

[112] L.S. Stokholmā, kaste nr. 8, nr. 44, K.2 (Hugo Celmiņš, 1937. g. 12. jūn.); Krieviņš, *Viņās dienās*, 192—93.

[113] L.S. Stokholmā, kaste nr. 8, nr. 44.K.2 (Celmiņš, 1937. g. 12. jūn.—min 10. jūniju kā audiences dienu; Plensners, ,,Mākoņiem savelkoties'', nr. 103 (1525), 1964. g. 26. dec.

[114] Pulkv. Aleksandrs Plensners, vēstule 1961. g. janv.

[115] A.A., T—120, ser. 1751, sp. 1027, 403837—40; ser. 1807, sp. 1037, 411559—60.

[116] P.R.O., F.O. 371—22229, N349/349/59 (West).

[117] Sīpols, *Dzimtenes nodevība*, 130.

[118] *Germ. Doc.*, D, V, 460—61, nr. 348; Bach, 149.

[119] L.S. Stokholmā, kaste nr. 7, nr. 197/128/sl.

[120] Halder, 445.

[121] A.A., T—120, ser. 1807, sp. 1037, 411571—72; *Germ. Doc.*, D, V, 475—76, nr. 358; Schram, 124—25.

[122] Plensners, ,,Mākoņiem savelkoties'', nr. 5 (1531), 1965. g. 16. janv.

[123] L.S. Stokholmā, kaste nr. 9, nr. 4.K.2 (1939. g. 9. janv.).

[124] *Piektais gads*, 36; Dankers, *Lai vēsture spriež tiesu*, 29—33; Krieviņš, *Viņās dienās*, 206; L.S. Stokholmā, kaste nr. 9, nr. 103, K.2 (Krieviņš, 1939. g. 21. apr.); kaste nr. 10, nr. 133/sl. (1939. g. 28. apr.).

[125] Raštikis, I, 436, 465, 539—68; Tarulis, *Soviet Policy*, 130; *Germ. Doc.*, D, IV, 401—402.

[126] P.R.O., F.O. 371—23606 (Green Paper), N2900/177/59; N3216/177/59.

[127] Saarsen, 157—58.

[128] Halder, 445.

[129] Ģen. Franča Haldera vēstule 1952. g. 28. nov. pulkv. Dr. Charles B. Burdick'am, Dr. Charles B. Burdick, intervija 1975. g. 4. martā.

[130] Saarsen, 158—63; Halder, 445; *Eesti—riik ja rahvas*, II, 184 (Blumfeld); *Survey of International Affairs, 1939—1946, Eve of War*, 409; Rothfels, *Zeitgeschichtliche Betrachtungen*, 228.

[131] Schott, 781; Cialdea, 55.

[132]Schott, 202.

[133]*Eesti NSV,* 493; *Doc. italiani,* VIII ser., XII, 588—89, Nr. 395; Ušakov, *Vnešnjaja politika gitlerovskoi Germanii,* 163; *Brit. doc.,* Third Ser., VI, 282; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 199—200.

[134]Blücher, *Gesandter,* 145; Lundin, *Finland,* 48.

[135]*Doc. italiani,* VIII ser., XII, 485—86, Nr. 648.

[136]Reille, 46—47, 50, 94—95.

[137]Valtin, 292—95.

[138]Ibid., 363, 677—79, 683.

[139]Buchheit,36, 52, 100—106, 110, 113—16, 127, 130; Silabriedis, 12, 14.

[140]Kaledin, 211—12, 216—17.

[141]Mader, 145, 347; Whitewell, 74—75, 77—78; Vēvers, 6, 8—11; rakstn. Pāvils Klāns—Kovaļevskis, intervija 1977. g. 22. okt.; Eižēns Dzelzkalējs, intervija 1979. g. 19. maijā.

[142]Parming, ,,Reinterpreting'', 11, 26, 30; Mader, 306, 307; Warma, ,,Eesti Valispoliitikast 1939,'' 84; Warma, ,,Eesti Välisministeeriums,'' 79; Kirotar, ,,Välisministeeriums 1938—39,'' 72; Mamers, 54; Saarsen, 135.

[143]Mamers, 54; Saarsen, 135; Parming, ,,Reinterpreting'', 11—14.

[144]Parming, ,,Reinterpreting'', 26.

[145]*Germ. Doc.,* D, V, 475—76.

[146]*Ibid.,* 460—62.

[147]*Eesti—riik ja rahvas,* I, 40, 44—45 (Maasing); Mader, 309.

[148]Saarsen, 135; Parming, ,,Reinterpreting'', 21—22; Mader, 312.

[149]*Germ. Doc.,* D, V, 418—19, 461, 476, 513.

[150]Parming, ,,Reinterpreting'', 17; Saarsen, 165; Mamers, 105.

[151]*Brit. Doc.,* Third Ser., VI, 326; Saarsen, 151, 167; Mamers, 80—81; Parming, ,,Reinterpreting'', 28—29; Dr. Tõnu Parming, vēstule, 1974. g. 10. maijā; Mader, 311—12, 316—18.

[152]N.A., R.G., 84, 760.I.00/38; *Germ. Doc.,* D, VI, 315—17.

[153]A.A., T—120, ser. 116, sp. 120, 66568—76.

[154]Parming, ,,Reinterpreting'', II, 21.

[155]*Germ. Doc.,* D, V, 460—62; Schram, 122—24.

[156]*Conférence de Moscou, passim.*

[157]Weyer, *1940,* 160, 162.

[158]Bywater, 267; Vītols, *La mer,* 222—23.

[159]Weyer, 1940, 160—71; Saunders, 56 (Rohwer); *Moscow Daily News,* II, nr. 180 (381), 1933. g. 6. aug.

[160]Wise, 9—10, 41—45, 50; Hendel, 354—71; Bailey, 96; Vītols, *Staļina impērija,* 115—16, 122—25, 133—37; L.S. Stokholmā, kaste nr. 12, nr. 118/sl; Hõhne, 5—6, 33, 36, 296; Carr, *Socialism in One Country,* I, 69—70, 86; II, 446—81.

[161]Krivitsky, 129; Borkenau, 171—72; Kaledin, 46—47; Dallin, *Soviet Espionage,* 3—5, 7, 137; Toledano, 40—41; Wise, 63—64; *L.M.E.,* I, 220; III, 731; Hõhne, 3—6, 296. E. Andersons, *Latvijas vēsture 1920—1940,* 85—87, 102—103, 127, 131—33.

[162]L.S. Stokholmā, kaste nr. 3, nr. 1153, 1299, 1923. g. 3. un 18. apr.

[163]Sleževičius, 244 (Kazys Škirpa).

[164]Besedowskii, 210—14.

[165]Tarulis, *Soviet Policy,* 77.

[166]N.A., R.G. 84, 760.M.61/62, 52, 53.

[167]A.A., T—120, ser. K255—56, sp. 3884, 1929. g. 18. janv.

[168]*IV Saeima,* 8. ses., 20. sēde, 855 (1934. g. 20. martā); Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 33; L.S. Stokholmā, kaste nr. 12, nr. 3471—militāratašeju apmaiņu ierosināja ģen. Jānis Balodis (Dr. A. Bīlmanis).

[169]Albrecht, 62—63; 111—14, 116.

[170]Calkovič, *Maršal Tukhačevskii,* 205—206.

[171]N.A., R.G. 84, 760.P.00/24 (Felix Cole).

[172]A.A., T—120, ser. 6603, sp. 3025, E495323—24; Lowenthal, 1934. g. 27. feb.

[173]Rodgers, ,,Search for Security", 343—44.

[174]*L.E.,* I, 120.

[175]Beloff, I, 21.

[176]Anderson, ,,Toward the Baltic Union, 1927—34", 26; Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 85—86.

[177]Umiastowski, 23.

[178]L.S. Stokholmā, kaste nr. 7, N.E.D. 71/606 (1935. g. 16. apr.).

[179]*Ibid.,* kaste nr. 4, A.G. 13327 (Munters), 1936. g. 27. apr.; N.A., R.G. 165, 2257—116/2 (1936. g. 29. maijā); A.A., T—120, ser. 9021, sp. 3507, E632084.

[180]L.S. Stokholmā, kaste nr. 4, Nr. 0.848.00.M/sl. 211/12346 (Austrumu nod. vad. K. Freimanis).

[181]Ibid., A.G. 13327; A.A., T—120, ser. 9018—20, sp. 3507, E632084.

[182]A.A., T—120, ser. 9018--20, sp. 3506, E637710, 12, 29—31.

[183]L.S. Stokholmā, kaste nr. 4, 223—12946. 0.848.00M/sl. (1936. g. 1. sept., K. Freimanis).

[184]Schram, 107; Ericson, 418.

[185]L.S. Stokholmā, kaste nr. 12, nr. 114/sl. (1936. g. 5. maijā, R. Liepiņš).

[186]*Survey of International Affairs, 1936,* 536.

[187]N.A., R.G. 165, 2257—116/2 (1936. g. 29. maijā).

[188]L.S. Stokholmā, kaste nr. 12, 114/sl (1936. g. 5. maijā).

[189]Ibid.; Schram, 107; *Eesti—riik ja rahvas,* II, 44 (Maasing).

[190]*Eesti—riik ja rahvas,* II, 44; Schram, 108.

[191]Ericson, 418—19.

[192]*Polish White Book,* 194, 196, nr. 184.

[193]L.S. Stokholmā, kaste nr. 10, nr. 28/sl (1937. g. 19. feb., Sēja).

[194]Ibid., kaste nr. 4, nr. M.37/3636 (1937. g. 11. feb., Munters).

[195]Ibid.

[196]Ibid.

[197]L.S. Stokholmā, kaste nr. 10, 28/sl (1937. g. 19. feb.); A.A., T—120, ser. 1875, sp. 1058, 424066—79; N.A., R.G. 165, 2257—D—64/1; bij. ministrs Stasys Lozoraitis, vēstule, 1962. g. 25. janv.

[198]A.A., Spec. Col., 1807—411510—12, 14—16, 18—21; *Trešais gads,* 16; L.S. Stokholmā, kaste nr. 4, M.37/5431 (1937. g. 27. feb.); N.A., R.G. 165, 2257—D—64/1; P.R.O., F.O. 419—31, pp. 211—12, nr. 81.

[199]*Amerikas Vēstnesis, 1965. g. 31. dec. (Pulkv. Jānis Ceplītis).*

[200]Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 120.

[201]N.A., R.G. 84, 760.N.61/55 (1937. g. 23. feb.).

[202]Ibid., 760.I.61/1—6; R.G. 165, 2257—D—64—1; R.G. 84, 760.N.61/54; L.S. Stokholmā, kaste nr. 7, 197/27—sl; Balt. B. 700/Ig./37/6056; P.R.O., F.O., 419—31, pp. 211—12, nr. 81; *Survey of International Affairs, 1938,* III, 345—46.

[203]Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 120—21.

[204]N.A., R.G. 165, 2257, 2257—D—61/1.

[205]Pulkv. Aleksandrs Plensners, vēstule, 1960. g. apr.

[206]Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule, 1963. g. 25. janv.

[207]Sīpols, *Dzimtenes nodevība,* 120—21, balstoties Latvijas archīvos.

[208]Ibid., P.R.O., F.O., 371—22226, N155/155/59; 22229, N445/445/59; A.A., T—120, ser. 1751, sp. 1027, 403818—21.

[209]L.S. Stokholmā, kaste nr. 12, N.O. 848.00.M./sl. 35633 (1937. g. 28. dec., Austrumu nod. vad. v.i. A. Tomsons); nr. 83/sl. (1937. g. 7. okt.); L.C.K., kaste nr. 85, Kaŗa ministra pavēle nr. 27 (1937. g. 22. okt.); Ģen. Jānis Lavenieks, vēstule, 1960. g. 25. janv.; Roos, 307; *Osteuropa,* nr. 13 (1937/38), 74; nr. 14 (1937/38), 147—48; A.A., T—120, ser. 1751, sp. 1027, 403832, 34.

[210]*Militārais Apskats,* nr. 4 (7) (1938), 852; Saunders, 56 (Rohwer); *Brit. Doc.,* Third Ser., VI, 783—88.

[211]P.R.O., F.O., 371—22229, N2973/349/59 (1938. g. 11. jūn.).

[212]N.A., R.G. 165, 2667—D—29 (1939. g. 29. jūl.); De Coursy, 183—84.

Padomju Savienības izlūkošanas dienesta kods 1925. gadā
(sakariem ar Latvijas komūnistu partijas pagrīdes organizāciju)

Koda skaitliskā atslēga aģentiem bija jāiegaumē. Zināmu alfabeta burtu reprezentēja dažādas skaitļu denominācijas. Tā kā atslēgas varēja mainīt dažādās kombinācijās, katram ziņojumam un pat katram paragrafam varēja izlietot dažādus kodus, tā nodrošinot ziņojuma slepeno raksturu. 1925. gadā ziņojumos lietoja 3 atslēgas. Pirmās atslēgas pamatā bija vienkāršots latviešu alfabets, otrās — revolucionārās dziesmas ,,Varšavjanka'' pirmās 3 rindas, trešās — Puškina dzejoļa ,,Es sēžu aiz cietuma restēm'' pirmās 3 rindas.

Pirmā atslēga:

	O	P	R	Š	S	T	U	V	Z	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
I	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42
II	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46
III	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54

Ziņojumu atšifrēja, lietojot pirmo līniju atšifrējamā vārda pirmajam burtam, otro līniju otrajam burtam, trešo — trešajam burtam — pirmo — ceturtajam burtam, otro — piektajam burtam, trešo — sestajam burtam u.t.t.

Piemēram: ***Washington*** **— 27—33—36—36—41—54—35—29—32—42**
Daugava **— 32—33—38—35—33—39—29.**

Otrā atslēga:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
V	i	h	r	i/	v	r	a	ž	d	e	b	n	i	e/	v	o	j	u	t/	n	a	d/	n	a	m	i	
T	e	m	n	i	e/	s	i	l	i/	n	a	s/	z	l	o	b	n	o/	g	n	e	t	u	t				
V/	b	o	j/	r	o	k	o	v	o	i/	m	i/	v	s	t	u	p	i	l	i/	s/	v	r	a	g	a	m	i

Piemērs: ***Boston*** **— 1/12—2/16—2/7—3/16—1/17—2/21.**

Informāciju ieguva Latvijas politiskā pārvalde no komūnistu aģentiem un nodeva angļu slepenajam dienestam, kas to savukārt nodeva amerikāņu slepenajam dienestam, kur tas nokļuva vācu spiegu rokās un Vācijas ārlietu ministrijā, kuŗas archīvus II Pasaules kaŗa beigās pārņēma Savienoto Valstu bruņotie spēki un ārlietu ministrija, kur informācija nokļuva latviešu vēsturnieka rokās.

Avots: D.A.A., sēr. T—120, spole 3884, dok. br. K 0077535, K 0077541.

Code of the Intelligence Service of the Soviet Union in 1925 for the contacts with the underground organization of the Communist Party in Latvia.

XXII NODAĻA

BALTIJAS VALSTU BRUŅOTIE SPĒKI ĀRZEMJU NOVĒROTĀJU VĒRTĒJUMĀ

Baltijas valstu polītiskos, saimnieciskos un bruņotos spēkus nepārtraukti studēja un izvērtēja kā draudzīgu, tā naidīgu valstu pārstāvji, izdarot attiecīgus secinājumus, uz kuŗiem bazēja šo valstu nostāju pret Baltijas valstīm. Tādēļ ir svarīgi ieskatīties šo novērotāju ziņojumos. Tajos atrodam daudz kļūdu, paviršību, aizspriedumu, vietējo apstākļu un personu neizpratni, bet arī daudz asu novērojumu un trāpīgu secinājumu. Šo novērotāju spriedumi var lasītāju glaimot un kaitināt, vai arī radīt šaubas par ziņojumu autoru godprātību, piemērotību amatam vai mērķiem, bet jāatceras, ka šie ziņojumi nokļuva lielās polītikas veidotāju rokās, kur tiem bieži lēmumu pieņemšanā bija liela vai pat izšķirīga nozīme.

Rietumu novērotāji vienmēr vērtēja visas trīs Baltijas valstis vienkopus un bieži salīdzinājumā vienu ar otru. Lai cik individuāla katra Baltijas valsts atsevišķi jutās, tās kā rietumos, tā austrumos uzskatīja kā kopumu. Kā vislielāko traģēdiju un aplamību ārzemju novērotāji uzskatīja Baltijas valstu nespēju apvienoties ciešā vienībā, nespēju izprast savu likteņu kopību.

1924. gada 20. oktobrī britu militārais atašejs maj. H. Loids (*Lloyd*) rakstīja, ka visām jaunajām Baltijas valstīm vēl daudz jāmācās pārvaldes darbā. Viņš konstatēja, ka visu šo valstu vadītāji tajā laikā bija pārliecīgi apsēsti no sava svarīguma un tajā pašā laikā smagi cieta pieredzes trūkuma dēļ. Viņi bija apsēsti arī no savstarpējas sacensības un skaudības tieksmēm, kas radīja asumus un sarežģījumus savstarpējās attieksmēs, no kuŗas īsti valstsvīri un komandējošie virsnieki būtu izvairījušies, harmonijas labā apspiežot savus atšķirīgos ieskatus. Viņš uzskatīja latviešus par vislabākajiem kaŗotājiem Baltijas valstīs, kuŗiem jau bija izveidotas tradicijas Krievijas armijā. No krievu bruņotajiem spēkiem viņi bija pārņēmuši arī pārmērīgas dzeršanas un lielības netikumu. Britu majors novēroja arī plaisu starp krievu armijā karjē-

ru sākušajiem virsniekiem, kas vēl arvien bija ļoti ,,krieviski'', un jaunajiem nacionālās armijas kaŗavīriem.[1] 1926. gadā šim vērtējumam pievienojās arī piezīme, ka Latvijas armijā vēl arvien ir stipri jūtama krievu laika korupcijas un kukuļu ņemšanas sistēma.[2]

1927. gadā Lielbritanijas sūtņa Vona (*Vaughan*) ziņojumos par Latvijas armiju jūtama sūtņa nepatika par kreisās valdības dominēšanu pār armiju. Tajā laikā bija krize angļu un padomju attieksmēs, un sociālisms sēra Džeimsa Tjudora Vona acīs bija bīstams bubulis. Viņš raksturoja latviešu stāba virsniekus kā prātīgus un stabilus cilvēkus un kvalitātīvi pārākus par igauņu un lietuviešu stāba virsniekiem. Ar nožēlu viņš atzīmēja, ka Latvijas armija esot pārāk disciplīnēta, lai tās vadoņi to varētu izmantot akcijām pret valdību. Stāba priekšniekam Airem tādēļ bija jāatstāj savs amats, bet ģen. Bangerskis esot sevi ,,iespēlējis'' jaunās valdības rokās. Viņš piemetināja, ka Latvija neesot Lietuva, kur armija aktīvi piedalījās visu politisko križu radīšanā.[3]

Pirmajos gados ārzemju novērotāji Lietuvas armiju novērtēja ļoti zemu, bet 1928. gadā amerikāņu novērotāji tajā jau saskatīja zināmu progresu. Viņi atzina, ka visumā lietuviešu kaŗavīri neesot tik intelliģenti un labi trenēti kā to ziemeļu kaimiņi, bet labi uniformēti un apgādāti un maršējot labāk nekā igauņi un latvieši. Lietuvas kavalerija bijusi stipri pārāka par pārējo Baltijas valstu kavaleriju. Masu kustībās tā demonstrējusi lielu precīzitāti, lietuvieši, pretstatā latviešiem, ļoti labi apgājušies ar saviem zirgiem, kas bijuši augstas kvalitātes, labi kopti un aprūpēti. Arī Lietuvas aviācija bijusi labākā Baltijas valstīs. Britu novērotāji vēl 1932. gadā rakstīja, ka Lietuvas armijā bijis zems izglītības līmenis. Vecākiem virsniekiem neesot bijusi griba situāciju uzlabot. Lietuvas armija gan esot bijusi spējīga kādu laiku aizsargāt savu zemi, bet tai neesot bijis pieredzes manevros un pārāk maz apgādes un transporta līdzekļu. Vīrs pret vīru lietuvieši varētu pretoties poļiem, bet nevis poļu skaitliskajam pārspēkam.[5]

1932. un 1933. gadā briti vienprātīgi atzina, ka tolaik Latvijas armija bijusi labākā Baltijas valstīs. Toreiz armijas vadība iepirkusi artileriju un tankus armijas kaujas spēju vairošanai. Angļi atzina, ka Latvijas armija toreizējos apstākļos spējusi ne tikai aizstāvēties, bet izdarīt arī nelielas ofensīvas operācijas.[6] Toties sliktās domās britu novērotāji bija par Igaunijas armiju tajā laikā. Tās apmācības bijušas uz ļoti zema līmeņa, jaunāko virsnieku standarts nav bijis augsts, vecākie virsnieki gan apzinājušies savas kļūdas, bet nav spējuši tās novērst.[7]

1935. gadā amerikāņu un angļu novērotājiem, šķiet, bijis gluži vienprātīgs uzskats par Baltijas tautu kaŗavīru vispārējām kvalitātēm. Viņu izpratnē igauņi bijuši vissolīdākie un igauņu virsnieki atklāti un uz-

ticami. Latvieši apzīmēti par flegmatiskiem un mizantropiskiem, un latviešu virsnieki uzskatīti par izvairīgiem un atturīgiem. Lietuvieši raksturoti par nolaidīgiem un paviršiem, lietuviešu virsnieki par draudzīgiem un viesmīlīgiem, bet arī pļāpīgiem, nepatiesiem un noslēpumainiem. Somu karavīri raksturoti par lieliskiem, igauņu — ļoti labiem, latviešu virsnieki par labiem un kareivji pat par ļoti labiem, bet lietuviešu — tikai par apmierinošiem.[8]

Kādā plašākā militāro atašeju sanāksmē Rīgā vairāku valstu militārie pārstāvji atklāti izklāstīja savus uzskatus par Latvijas un tās kaimiņvalstu armijām. Zviedru galvenais militārais atašejs maj. Nīlss Brunnsons atzina latviešus par ļoti drošsirdīgiem karavīriem, bet sliktākiem par igauņiem. Viņa izpratnē latvieši bija ļoti slikta rakstura un stipri nežēlīgi, ko varētu akceptēt vienkāršos kareivjos, bet ne virsniekos. Italiešu militārais pārstāvis, kavalerijas pulkv. Mario Marajamo (*Marayyamo*) arī raksturoja latviešus par ļoti nežēlīgiem karavīriem, un viņa vispārējais Latvijas armijas raksturojums bija vēl daudz kritiskāks. Frančiem bija divi militārie atašeji — pulkv. (vēlāk ģen.) Žans Žanevāls (*Ganeval*) un maj. Luī Abrahams (*Abraham*). Abrahams bija precējies ar latvieti un bija Latvijai un latviešu tautai simpatiski noskaņots, kā to spilgti demonstrēja viņa nostāja pēc II Pasaules kara. Tieši tādēļ viņam vairāk rūpēja apstākļi Latvijas armijā. Viņa vērtējumā Latvijas armijai trūka stingras vadības. Armijas komandieri viņš raksturoja par uzpūtīgu personu (angļu tulkojumā „stuffed shirt"), uz ko nevarēja raudzīties nopietni, un tāpat arī stāba priekšnieku, ne visai augstas kvalitātes virsnieku. Arī viņš latviešus raksturoja visumā par nesimpatiskiem un ļauniem. Igauņu armiju viņš raksturoja par labāku un igauņus par militāri pārākiem karavīriem.

Poļu militārais atašejs Rišards Boļeslavskis raksturoja latviešus par stoiskiem, lēniem, ne sevišķi gaišiem, bet mechaniski kompetentiem karavīriem. Amerikāņu ilggadējais militārais atašejs maj. V.E. Šips (*Shipp*) atzina latviešus par drošsirdīgiem un izturīgiem karavīriem, kas spēj pārciest lielas mokas, bet ir arī nežēlīgi un ne sevišķi labi piemērojas mainīgajiem apstākļiem. Salīdzinot ar citu valstu armijām, viņš atzina latviešu kājniekus par ļoti labiem, tāpat arī ierindas virsniekus. Komandējošos virsniekus viņš neuzskatīja par sevišķi kompetentiem. Viņš rakstīja, ka Latvijas armijas stāba un vienību komandējošie virsnieki izrādot bērnišķīgu prieku rotāties ar ordeņiem un medaļām un valkāt lepnas uniformas, un esot apsēsti ar uzpūtību. Vecākie virsnieki pārāk ilgi paliekot savās vietās un appelējot. Tikai rets latviešu virsnieks spējot komandēt par pulku lielāku vienību. Viņš laikam nezināja, ka Padomju Savienībā arī vēl 1935. gadā bija bez gala daudz latviešu

tautības virsnieku augstos komandējošos posteņos. Šipa izpratnē Latvijas armija varētu cīnīties daudz labāk, ja tā būtu pakļauta kādas lielvalsts militārajai vadībai. I un II Pasaules kaŗš spilgti demonstrēja, kādi gan nejēgas daudzos gadījumos vadīja lielvalstu armijas, bet to Šips neiedomājās. Viņa vērtējumā Igaunijas un Lietuvas armijā savukārt vairums virsnieku augstākajos posteņos bija pārāk jauni saviem uzdevumiem, kaut gan viņu dēļ no šiem posteņiem bija aizvākti daudzi veci ,,koka galvas''. Lietuviešu kaŗavīru vairākumu viņš raksturoja kā neattīstītus, neintelliģentus, nolaidīgus, bet izturīgus.[9]

Britu un amerikāņu novērotāju uzskati visumā ļoti sakrita. 1937. gada janvārī britu admirālitātes izvērtējumā igauņi bija atzīti kā nobriedusi tauta, kas bija sevī iesūkusi zināmu porciju zviedru kultūras un vācu organizācijas maņas, bet arī krievu paražu vilcināties un izšķiest laiku nenozīmīgās diskusijās, kā arī pieņemt ,,kukuļus''. Igauņus britu kaŗa flotes novērotāji raksturoja par visumā spēcīga auguma kaŗavīriem, kas bija pieraduši pie grūtībām un smaga darba. Kā ļaudis viņi bija patīkami, viņiem visumā varēja uzticēties , un ar viņiem bija viegli sadarboties. Angļiem tomēr nepatika viņu pārmērīgā alkoholisko dzērienu lietāšana. Ar apbrīnu angļu novērotāji tomēr atzīmēja,ka igauņi šajā ziņā daudz ,,spēja turēt.'' Latvieši britu flotes novērotāju raksturojumā bija nelokāmi, bezjūtīgi un ar iedzimtām aizdomām, bet arī drošsirdīgi un fiziski izturīgi. Kaut gan viņu vispārējais kultūras līmenis angļu vērtējumā nebija sevišķi augsts, viņu izglītības standarts tomēr bija ,,patiesi iespaidīgs.'' Arī latvieši pieņēmuši ,,kukuļus'' un patērējuši lielus daudzumus alkohola. Lietuviešos britu kaŗa flotes virsnieki bija pamanījuši viduslaiku Lietuvas lielvalsts ietekmes. Viņi ticēja, ka jauno laiku lietuviešu kaŗavīri visumā varēja sacensties ar saviem senčiem. Britu raksturojumā lietuvieši bija maigāki un patīkamāki par latviešiem, vienkāršāki, draudzīgāki un patriotiskāki, bet neintelliģentāki. Veikalu attiecībās lietuvieši bijuši godīgāki nekā viņu ziemeļu kaimiņi, un ,,kukuļošanai'' bijusi mazāka nozīme. Visās trijās tautās maz izplatījies bijis komūnisms.[10]

Amerikāņu militārās izlūkošanas pārskatos par 1937. gadu igauņi raksturoti par intelliģentiem, drošsirdīgiem un patriotiskiem kaŗavīriem, dzimušiem cīnītājiem. Diemžēl, līdzekļu trūkuma dēļ igauņi ir apmācīti tikai cīņai bataljonu sastāvā, ne lielākās vienībās. Kaut gan kaŗaspēkam trūka moderna apbruņojuma, amerikāņu vērtējumā Igaunijas armiju tomēr varēja lietot tikpat labi defensīviem kā ofensīviem uzdevumiem. Kaut gan Igaunijas armija bija sliktāk apbruņota nekā dienvidu kaimiņu armijas, Igaunijas armiju tomēr vērtēja kā pārāku

par citām Baltijas valstu armijām, jo tā bija vienotāka un tās vadība izglītotāka un intelliģentāka.

Latvijas armiju 1937. gadā jau vērtēja par vājāko Baltijas valstīs. Amerikāņu novērotāji sprieda, ka tik ilgi, kamēr no vadītājiem posteņiem neaizies vecie cara laika virsnieki, nav sagaidāma armijas nepieciešamā modernizēšana. Zemāko virsnieku sagatavošanu vērtēja par lielisku, bet augstāko un stāba virsnieku vairumu par vidējas kvalitātes un bez pieredzes lielāku daļu vadīšanā un modernu ieroču lietošanā. Amerikāņi piezīmēja, ka kara laikā šie virsnieki tomēr varētu labi vadīt aizstāvēšanās operācijas, kaut arī tiem piedēvēja nolaidību (*slovenliness*). Amerikāņu vērtējumā stāba virsnieku vairums bija vājas kvalitātes un pēc sākotnējās aktīvās darbības stābos ātri ,,aprepēja'' un kļuva fiziski neaktīvi. Amerikāņi uzskatīja latviešu karavīrus par izturīgiem un spējīgiem izciest lielas grūtības. Savas izturības un drosmes dēļ viņi būtu spējīgi veikt nopietnus uzdevumus nākotnes karā aizsardzības operācijās. Par negātīvām īpašībām atkal atzīmēja latviešu nežēlību, lēnas aptveres spējas un ne visai bieži novērojamo spēju rīkoties individuāli.

Armiju raksturoja kā labi disciplīnētu un ,,spējīgu uzturēt mieru un kārtību valstī.'' Ja to apbruņotu ar moderniem ieročiem un savienotu ar lielvalstu armijām, Latvijas armija būtu spējīga veikt nopietnus uzdevumus un izcīnīt sev vārdu, bet ja tai būtu jācīnās vienai ar bēdīgo apbruņojumu tās rīcībā toreizējos apstākļos, tad tai ,,klātos bēdīgi''. Amerikāņu vērtējumā Latvijas armija nebija paredzēta neatkarīgai cīņai. Tās morāle bija augsta, bet ietekmi tomēr radīja minoritāšu un komūnistu pagrīdes problēmas. Amerikāņi atzina, ka latviešiem bija augstākais dzīves standarts visās Baltijas valstīs, un viņi bija ļoti nacionāli, kaut gan arī antagonistiski pret minoritātēm.[11]

Angļu vērtējums 1937. gadā jau bija daudz negātīvāks. Viņu izpratnē Latvijas armiju ne 1937. gadā, ne arī nākamajos gados, nevarēja uzskatīt par kaut kādu kaujas vienību. Tā varbūt varētu derēt partizānu karā, bet kaut kādu nopietnu pretestību iebrucējiem tā nevarētu izrādīt. Angļi Igaunijas armiju nevērtēja daudz augstāk. Angļu vērtējumam pievienojās franču galvenais militārais pārstāvis pulkv. Žanevāls (*Ganeval*).[12]

Rietumu novērotāji konstatēja, ka kopš 1936. gada Lietuvas armijai bija visefektīvākais apbruņojums Baltijas valstīs. Arī Lietuva daudz veco ieroču pārdeva Spānijai un iegādājās modernu apbruņojumu Francijā, Beļģijā, Zviedrijā un Čechoslovakijā. Tās lidotāji bija labāk trenēti nekā latviešu un igauņu lidotāji. Bija manāma lēna, bet noteikta vispārēja uzlabošanās. Armijas morāle bija laba, un arī jaunākie

virsnieki bija pietiekami sagatavoti saviem uzdevumiem. Arī laba daļa stāba virsnieku bija jau apmācīti franču, beļģu, italiešu, čechu un vācu kaŗa akadēmijās, bet politiski neuzticami. Instruktori un kareivji vēl joprojām bija uz visai zema intellektuāla līmeņa (20% analfabētu), nolaidīgi un nekārtīgi, bet fiziski piemēroti, izturīgi un nepretenciozi, kvalitātes ziņā sliktāki par pārējo Baltijas valstu kaŗavīriem. Amerikāņu vērtējumā armija bija piemērota vēl joprojām tikai partizānu un aizsardzības cīņām, bet ne ofensīviem uzdevumiem. Ja to atbalstītu ar moderniem ieročiem un savienotu ar lielvalstu armijām, arī tad tā derētu tikai defensīvām operācijām.[13]

1938. gada beigās un 1939. gada sākumā bija jau diezgan skaidrs, ka jau pavisam tuvā nākotnē Baltijas valstis varēja ieraut kaŗa vētrās. Rietumu novērotāji tomēr nemanīja nekādu uzlabojumu Baltijas valstu armiju kvalitātē. 1938. gada oktobrī angļu novērotāji atzina, ka Igaunijas armijas virsnieku apmācības un spējas bija uz ļoti zema līmeņa, arī armijas apbruņojums bija vājš, trūka standartizācijas. Armija arī nebija trenēta vispārējos manevros. Angļi atzina, ka Igaunijas armijai nebija lielas kaujas vērtības un kaŗa apstākļos tās kvalitāte būtu niecīga.[14]

Kā angļi, tā amerikāņi, atzina, ka arī Latvijas armijā divu gadu laikā bijis pavisam mazs progress armijas organizācijā un militārā uzlabojumā. Armijas manevri radījuši bēdīgu iespaidu. Arī 1938. gada beigās amerikāņi konstatēja, ka tik ilgi, kamēr vecie ģenerāļi paliks savās vietās, armijas kvalitātes uzlabošanās nav gaidāma vēl gadiem, un Latvijas armija kvalitātes ziņā visumā bija vājākā visu Baltijas valstu armiju vidū. Briti zobgalīgi piezīmēja, ka Latvija pat apmācībās iesauktos kaŗavīrus atlaida mājās pirms noteiktā laika, lai saviem lielajiem kaimiņiem demonstrētu tās miermīlību un neitrālitāti.[15] Kā pozitīvu faktoru angļi atzīmēja tikai uzmanības pievēršanu latviešu vecāko virsnieku militārās izglītības papildināšanai.[15]

Neko iepriecinošu briti neatrada arī Lietuvas armijā. Viņi atzina, ka mazākas lietuviešu vienības bija labi sagatavotas saviem uzdevumiem, bet lielākas vienības joprojām bija sliktā vadībā. Arī Lietuvai acīm redzot nebija līdzekļu un iespējas liela apmēra armijas manevru rīkošanai.[16]

Kad Vācijas armijas ģenerālstāba priekšnieks ģen. Halders apciemoja caur Lietuvu un Latviju Igauniju un Somiju, viņš Vācijas sūtnim Somijā Dr. Vipertam fon Blicheram (*Blücher)* izteicās, ka Baltijas valstu kaŗavīri viņam radījuši uniformās iespīlētu lauku puišu iespaidu, bet tikai Somijā viņš redzējis īstus kaŗavīrus.[17] II Pasaules kaŗā vācie-

ši dabūja pārliecināties, ka kaujas spēju ziņā baltieši bija viņiem līdzvērtīgi.

Padomju Savienības militārie novērotāji atzina, ka Latvijas armijas kaŗavīri bija ļoti intelliģenti, labi iegaumējuši kaŗa zināšanas, pratuši piemēroties apvidum un vajadzības gadījumā demonstrējuši individuālu iniciātīvu, labas orientēšanās spējas un situācijas izmantošanu. Novērotāji atzina, ka augstāko komandieŗu treniņu lielāku vienību vadīšanā apgrūtinājis lielāku manevru trūkums, kam par iemeslu bijuši financiālie apstākļi. Līdzekļu trūkuma un novecojušas kaŗa technikas dēļ Latvijas armijas virsniekiem iespējas iepazīties ar jaunākajiem sasniegumiem militārā technoloģijā un tos praktiski izmantot bijušas ļoti ierobežotas. Novērotāji tomēr atzina, ka bataljonu un pulku apmērā notikušas tomēr intensīvas apmācības, un latvieši bijuši labi trenēti atkāpšanās kaujām.[18] II Pasaules kaŗš liecināja, ka latvieši bija krietni cīnītāji kā sadarbībā ar Vāciju, tā ar Padomju Savienības armijām, un latviešu tirdzniecības flotes jūrnieki parādīja lielu drosmi Amerikas Savienoto Valstu un Lielbritanijas kaŗa konvojos Atlantijas okeanā.

Militāri novērtējot Baltijas valstu armiju nozīmi 1940. gada jūnijā un jau pirms tam — 1939. gada beigās, zviedru militārais speciālists 1941. gada 19. jūlijā rakstīja:

„Kam tad Baltijas valstu militārie spēki vispār kalpoja, ja ne, lai kopā ar kādu citu lielvalsti cīnītos pret kādu citu? Vienām un izolētām, varbūt katrai par sevi, vest kaŗu pret kādu lielvalsti neviena no tām gan nedomāja. ... Tās atradās situācijas priekšā, kādu neviens nebija iedomājies — bet varbūt vajadzēja paredzēt — un arī ģeografiskais stāvoklis bija neiedomājami neizdevīgs izolētai cīņai, līdzīgi kā somu tautai... Neviena lielvalsts negribēja vai arī nespēja sniegt tām palīdzību. ... Kaut arī brīvības periods bija īslaicīgs, Baltijas valstu brīvības laiks varbūt tomēr nav bijis bez nozīmes. Kāda baltiešu tautām nozīmīga tradicija ir ieguldīta bijušās pastāvīgās armijas vienībās."[19]

---

[1]P.R.O., F.O. 371 — 10358, N8264/107/59 (H.W.C. Lloyd).

[2]Ibid., 11735 — N2012/2012/59 (1926.g. 26. apr.)

[3]Ibid., 12549, N2007/489/59 (1927.g. 1. apr.).

[4]N.A., R.G. 165, 2587—55/1 (1928.g. 24. maijā).

[5]P.R.O., F.O. 371 — 17181, N658/527/59 (1933.g. 19. janv.).

[6]Ibid., 17181, N658/527/59 (1933.g. 19. janv.); 18237, N626/626/59 (1934.g. 23. janv.).

[7]Ibid., 17181, N658/527/59 (1933.g. 19. janv.).

[8]Ibid., 19401, N2742/2742/59 (Estonians — solid, Latvians — stolid, Lithuanians — squalid); N.A., R.G. 165, 2584—67/2, 52/6.

[9]N.A., R.G. 165, 2621—74/1; 2587—52/6.

[10]P.R.O., F.O. 371 — 23609, N4268/4268/59, C.B. 1789, p. 5, 6, 8.

[11]N.A., R.G. 165, 10641—355/5; 2257—DD—48/1; 1937.g. 20. nov.

[12]P.R.O., F.O. 371 — 21061, N5356/255/59; 22229, N329/329/59; 22229, N329/329/59; F.O. 419 — 31, pp. 251—52, nr. 124 (Ganeval).

[13]P.R.O., F.O. 371 — 21060, N1188/792/59; 22229, N445/445/59; N.A., R.G. 165, 10641, 342/3.

[14]P.R.O., F.O. 371 — 22226, N5272/154/59.

[15]Ibid.,23606, N604/604/59; 23608, N3568/2399/59; N.A., R.G. 165, 10641—355/5.

[16]P.R.O., F.O. 371 — 23607, N976/976/59.

[17]Blücher, *Gesandter*, 313—14.

[18]*Latvija i ee armija*, 67—72; *Borjba latjiškogo naroda*, 26 (latvijskaja armija bila disciplinirovanna i horošo obučena, tak čto ona mogla bi okazatj agressoru izvestnos soprotivlenie).

[19]*Latviešu karavīrs II Pasaules karā laikā*, I, 111—12 (*Dagens Nyheter*, 1941.g. 19. jūl.).

1) Latviešu karaspēka vienības, maršējot garām Brīvības piemineklim Rīgā.
Units of the Latvian armed forces marching passed the Monument of Liberty in Riga.
2) Brāļu kapu ieeja Rīgā (tēlnieks Kārlis Zāle).
Entrance to the Cemetery of Brethren (War Memorial Cemetery) (sculptor Kārlis Zāle).

1) Angļu eskadru gadskārtējā viesošanās Baltijas valstu ostās bija vietējo iedzīvotāju apbrīnas un sajūsmas objekts.
Annual visits of the British naval squadrons in the harbors of the Baltis States was the perpetual object of admiration and joy by local inhabitants.
2) Neatkarīgās, neitrālās Latvijas upuris II Pasaules karā — *Gundega*, ko nogremdēja vācu mīna 1940.g. 25. aprīlī Ēresundā pie Drogdenas. Vēlāk vācieši to izcēla, bet 1944. g. 21. decembrī to atkal nogremdēja franču zemūdenes mīna pie Stavangeras, Norvēģijā.
Victim of independent, neutral Latvia during World War II — S.S. *Gundega*, sunk in Oresund near Drogden by a German mine, later salvaged, but sunk again by a mine of a French submarine near Stavanger in Norway.

XXIII NODAĻA

LATVIJAS ARMIJAS BOJĀ EJA

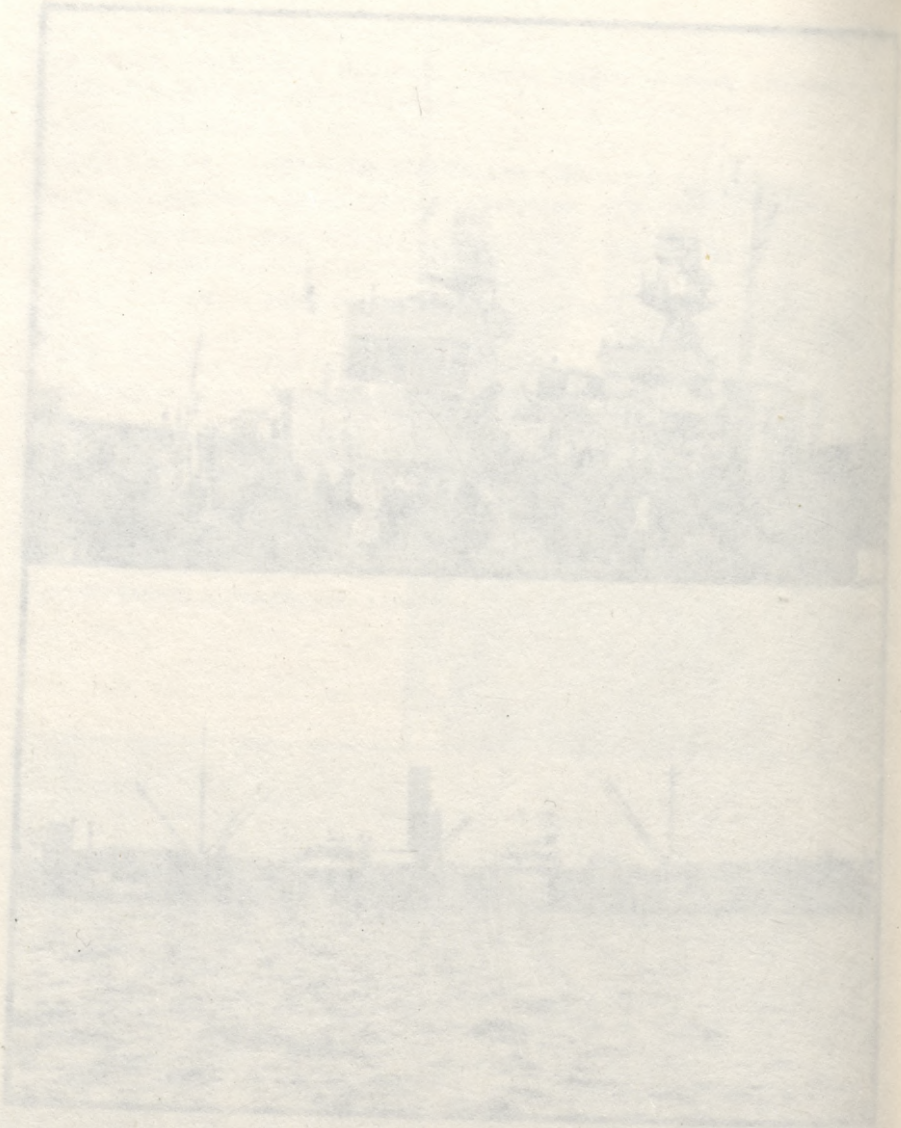

Latvijas armija šodien vairs nepastāv. Nepastāv arī Igaunijas un Lietuvas armija. To bojā eja sākās ar Baltijas valstu un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības parakstītajiem savstarpējās palīdzības paktiem. Nezinātājam tas var likties paradoksāli, jo pakti taču paredzēja neatkarīgo Baltijas valstu un to armiju aizstāvēšanu un atbalstīšanu. Faktiski PSRS valdība šos paktus uzspieda Baltijas valstīm ar varu un draudiem, iznīcinot to absolūto neitrālitāti un izvietojot padomju sauszemes, gaisa un jūras kaŗaspēka bazes Baltijas valstu territorijās, bez kādiem militāras sadarbības plāniem. Šie pakti bija domāti tikai Padomju Savienības stratēģiskā stāvokļa uzlabošanai, drošības joslas izveidošanai starp Padomju Savienību un tās toreizējo vareno neoficiālo sabiedroto — nacionālsociālistisko Vāciju un izejas bazes radīšanai varbūtējam iebrukumam Rietumeiropā rietumu zemju militāra sabrukuma gadījumā. Paktiem nebija pievienoti militāras sadarbības plāni ar Baltijas valstīm, bet bazes bija izvietotas tādā veidā, lai Baltijas valstu armijas nespētu vajadzības gadījumā militāri sadarboties un pie tam paši atsevišķo Baltijas valstu militārie spēki būtu saskaldīti un izkliedēti starp bazēm un Padomju Savienības aizmugures spēkiem. Pirmajā izdevīgajā gadījumā bija paredzēts pilnīgi okupēt visas trīs Baltijas valstis un iekļaut tās Padomju Savienībā.

II Pasaules kaŗam sākoties, nacionālsociālistiskās Vācijas valdība jau bija saistījusi Baltijas valstis ar neuzbrukšanas līgumiem, bet tās militārie un ideoloģiskie plānotāji paredzēja izdevīgā gadījumā Baltijas valstu iekļaušanu Vācijas dzīves telpā. Vācijas jūras spēki nobloķēja izeju no Baltijas jūras. Vienīgais Baltijas valstu eventuālais militārais atbalsts Polija sabruka jau pašā sākumā. Lielbritanija un Francija spīdoši nodemonstrēja, ka tā kaŗam nebija sagatavota, kā arī militāro nevarību. Bez tam tās absolūti neņēma vērā Baltijas valstis kā militāru faktoru. Skandinavijas valstis un Somija noslēdzās no Baltijas valstīm

savas neitrālitātes aizsegā, bet tas tās nepaglāba no kaŗa posta. Dāniju un Norvēģiju okupēja Vācija, bet Somiju Padomju Savienība piespieda ar savu militāro pārspēku nodot tās rīcībā plašas territorijas un militāras bazes.

Zviedrija gan palika neokupēta, bet tā savā nevarībā savu neitrālitāti tulkoja pēc vajadzības lielvaru spiediena dēļ. Vācija dominēja visā Eiropā un sadarbojās ar Padomju Savienību, kas pārvaldīja sesto daļu visas zemes lodes sauszemes territorijas. Ar 1939. gada 23. augusta un 28. septembŗa līgumiem Vācija vismaz pagaidām bija nodevusi Padomju Savienības žēlastībā visas trīs Baltijas valstis. Baltijas valstis bija absolūtā izolācijā. Vācija tās izmantoja saimnieciski, un Padomju Savienība bija nolēmusi tās izmantot militāros un ideoloģiskos nolūkos. Spēku samērs starp Baltijas valstīm un Padomju Savienību bija kā 1:30, un bruņoto spēku maksimālā lieluma samēri bija kā 600.000 : 18.000.000.[1]

1939. gada 28. septembrī Igaunijas valdība jutās spiesta parakstīt savstarpējas palīdzības līgumu ar Padomju Savienību, kas paredzēja 25.000 padomju sauszemes un gaisa spēku kaŗavīru ielaišanu Igaunijā sauszemes bazēs un nenoteikta skaita kaŗa flotes spēku izvietošanu Sāmsalā, Hīumā un Paldiskos uz 10 gadiem. Padomju bazes bija izvietotas tādā veidā, kas neradīja gandrīz nekādas iespējas Igaunijas un Latvijas armiju sadarbībai.[2] 5. oktobrī līdzīgu līgumu parakstīja Latvija ar Padomju Savienību. Līgums paredzēja 25.000 padomju kaŗavīru izvietošanu sauszemes bazēs Kurzemē un vairākos lidlaukos citur Latvijā, kā arī padomju kaŗa flotes bažu radīšanu Liepājā un Ventspilī un piekrastes bateriju būvēšanu Irves jūras šaurumā. Pakts būtu spēkā 10 gadus ar tiesībām to pagarināt vēl uz 10 gadiem.[3] 10. oktobrī Lietuva bija spiesta parakstīt līdzīgu paktu uz 15 gadiem. Padomju Savienībai bija tiesības bazēs Lietuvā izvietot 20.000 padomju sauszemes un gaisa spēku kaŗavīru.[4]

Liepājā, Ventspilī un Ēdolē izvietoja padomju kājniekus un artileriju, Durbē motorizētos kājniekus un tankus, Paplakā, Vaiņodē un Priekulē tanku vienības, Ezerē mechanizētās daļas, Ventspilī, Piltenē, Liepājas un Grobiņas, kā arī Vaiņodes un Ezeres rajonā arī aviāciju. Liepājā un Ventspilī atradās padomju kaŗa flotes bazes, Ventspils un Piltenes rajonā arī jūras aviācijas bazes. 50 km gaŗā joslā gar Kurzemes pussalas ziemeļu piekrasti no Dižirbes līdz Melnsilam bija paredzēts izvietot padomju kājnieku un artilerijas vienības. Mazāki padomju kaŗaspēka koncentrācijas punkti atradās arī Cīravā, Paplakā un Dundagā. Aiz padomju aizsardzības priekšposteņiem — Liepājas un Ventspils — padomju strēlnieku, motomechanizētās, aviācijas un tanku

vienības veidoja loku no ziemeļiem uz dienvidiem, gar Lietuvas un Latvijas robežu pagriežoties uz austrumiem. Tur bazējās tanku brigādes un aviācijas bumbvežu vienības. Atbalsta punkti Priekulē, Vaiņodē un Ezerē atradās tieši pie Lietuvas un Latvijas robežas un apsargāja padomju bazes no Klaipēdas puses. Bez galvenajiem lidlaukiem flotes bažu tuvumā izveidoja arī vairākus operātīvus lidlaukus Kuldīgas meridianā. Padomju gaisa spēkiem bija tiesības lidot pa visu Latvijas territoriju, izņemot rietumos no Tukuma meridiāna.[5]

Padomju bažu vajadzībām nodeva 14.500 ha zemes. Padomju gaisa spēkiem izbūvēja 35 lidlaukus, katru 100—400 ha lielu. Lidlauku vairums atradās Liepājas, Ventspils, Kuldīgas un Aizputes apriņķī, bet vēlāk krievu rīcībā nodeva lidlaukus arī Zemgalē, Latgalē un Vidzemē.[6]

No 1939. gada 15.—25. oktobrim padomju sauszemes un jūras spēki ieņēma bazes Igaunijā un no 25. oktobŗa līdz 12. novembrim padomju kaŗaspēks iegāja bazēs Lietuvā.[7] Liepājas un Ventspils flotes bazes padomju jūras spēki pārņēma no 23.—31. oktobrim, bet 29. oktobrī Latvijā sāka ieplūst padomju sauszemes kaŗaspēks.[8] Pēc vācu slepenā dienesta ziņām 1939. gada 28. novembrī Baltijas valstīs bija jau 53.000 padomju kaŗavīru, bet 1940.g. 1. februārī — 57.500 vīru paredzēto 70.000 vīru vietā PSRS — Somijas kaŗa dēļ.[9] Krastu aizsardzības bateriju uzstādīšanu Latvijas valdība novilcināja līdz pat Latvijas valsts bojā ejai.[10]

1940. gada 14. jūnijā Parīze krita vācu rokās, un līdz ar to viss Eiropas kontinents līdz Padomju Savienībai nokļuva Vācijas ietekmes joslā. Vācijai pretojās vēl tikai Lielbritanija ar savām domīnijām un kolonijām. Šajā brīdī Padomju Savienības valdība nolēma pārņemt Baltijas valstis pilnīgi savā varā. Jau 1939. gada 1. novembrī PSRS bija pārņēmusi savā pārvaldē visu Ausrumpoliju. 1940. gada 15. jūnijā padomju kaŗaspēks pārņēma visu Lietuvu un 17. jūnijā — visu Igauniju un Latviju. PSRS pret Baltijas valstīm bija koncentrējusi milzīgus spēkus: 20—25 divīzijas ar 300.000 — 500.000 vīriem, ar vairāk nekā 1.000 tankiem, līdz 2.000 lidmašīnām un pāri par 6.000 lielgabaliem. Tajā brīdī Baltijas valstīs apbruņoti bija tikai 80.000 vīru ar novecojušu artileriju — apm. 860 lielgabaliem, 118 tankiem, 390 dažāda tipa lidmašīnām, 2 latviešu zemūdenēm un 3 latviešu mīnu kuģiem, pārējiem Igaunijas, Lietuvas un Latvijas jūras spēkiem jau atrodoties padomju kontrolē.[11] Par pretošanos nebija ko sapņot.

Vienīgā sadursme radās, 80 padomju kaŗavīriem uzbrūkot 3. Abrenes robežapsardzības bataljona 1. rotas 2. sardzei un kādai citai grupai uzbrūkot 3. sardzei Masļenkos un Blontos Abrenes rajonā bez kādas provokācijas 1940. gadā naktī no 14. uz 15. jūniju. Šīs sadursmes re-

zultāts bija 3 nošauti latviešu robežsargi un viena sieviete, nāvīgi ievainots bērns un smagi sašauta cita sieviete,kā arī ar varu aizvesti 11 robežsargi un 32 civīliedzīvotāji. Jādomā, ka šis kauna darbs bija organizēts lielāka apjoma sadursmes izprovocēšanai un ieganstа radīšanai visas Latvijas okupācijai. Sadursme tomēr nenotika, un Latviju padomju karaspēks okupēja bez tieša ieganstа.[12]

1940. gada 21. jūnijā Kara ministriju pārņēma ģen. Roberts Dambītis, kas ministrijas augstākajiem darbiniekiem skaidri pateica: ,,Latvijas likteni izšķīra 2.500 krievu tanki un 2.000 lidmašīnas.'' Viņam par Latvijas nākotni illūziju nebija nekādu. Par Latvijas armijas komandieri iecēla demokratiski noskaņoto Latvijas patriotu ģen. Robertu Kļaviņu, kas 1944. gada 12. janvārī gāja bojā padomju Norilskas spaidu darbu nometnē Sibirijā. 25. jūnijā par Armijas stāba priekšnieku iecēla pulkv. Mārtiņu Jeski.[13] Latvijas armiju nosauca par Tautas armiju. Tajā drīz bija vairs tikai apm. 16.000 vīru. Lielākas izmaiņas armijas uzbūvē sākumā nenotika, tikai 25. augustā 1. Jātnieku pulku, kas bija iekļauts Zemgales divīzijā, pakļāva Kurzemes divīzijai. Pulkv. Jeske palika armijā līdz tās likvidēšanai 27. septembrī. Arī viņu vēlāk apcietināja un deportēja. Līdz jūlijam atlaida 55 virsniekus, bet vēlāk no Latvijas armijas atvaļināja pavisam 730 virsniekus. Vēl vēlāk — 1941. gada 14. jūnijā deportēja apm. 300 latviešu virsnieku, 280 instruktoru un kareivju. Vismaz 5 virsnieki izdarīja pašnāvību, ieskaitot Robežsargu brigādes komandieri ģen. Ludvigu Bolšteinu un Armijas Informācijas daļas vadītāju pulkv. Frici Celmu-Celmiņu, bet nošauto virsnieku skaits nav skaidri zināms.[14]

Komūnistiem nepatika Latvijas armijas izteikti nacionālais gars. Armijas ,,pāraudzināšanai'' 1940. gada 4. jūlijā radīja sevišķu politisko audzinātāju institūtu. Dažādās karaspēka daļās darbojās pavisam 76 politiskie audzinātāji — sociāldemokrati un komūnisti. Par Armijas politiskā vadītāja vietas izpildītāju 8. jūlijā (un vadītāju no jūlija beigām) ģenerāļa pakāpē iecēla sociāldemokratu politiķi, agrāko Saeimas deputātu un rezerves leitnantu Bruno Haraldu Kalniņu. Sociāldemokratu partijā viņš savu karjēru bija sācis kā propagandists. Saeimā viņš bija Kara lietu komisijas sekretārs. Principā atzīdams armijas vajadzību un nenostādamies pret virsniekiem kā grupu, viņš debatēs pagātnē tomēr bija uzbrucis virsnieku vairākumam, kas centās izskaust komūnistu un sociāldemokratu šķiru cīņas ietekmi armijā. Kalniņš bija Strādnieku Sporta un Sarga organizācijas ilggadējs vadītājs. Šī organizācija bija vairāk internacionāla un marksistiska nekā nacionāla. Politiski Kalniņš aizstāvēja sadarbību ar Padomju Savienību, bet nostājās pret komūnistu ekscesiem. Pēc Ulmaņa apvērsuma Kalniņu par ,,ne-

legālu ieroču glabāšanu'' notiesāja ar 3 gadiem cietumā, un laiku no 1937.—1940. gadam viņš pavadīja labprātīgā trimdā Somijā, kur pārstāvēja nelegālo Latvijas sociālistisko strādnieku un zemnieku partiju (LSSZP), kuŗa sadarbojās ar komūnistiem un 1938. gadā noorganizēja tās konferenci Somijā. Šajā partijā darbojās tikai neliela daļa agrāko sociālistu. Konferences dalībnieki pieprasīja Latvijas tautas frontes radīšanu, sadarbību ar Padomju Savienību un pastāvošās iekārtas graušanu Latvijā. 1939. gadā Kalniņam atņēma Latvijas pavalstniecību. 1940.g. 4. jūlijā viņš iesniedza lūgumu uzņemt viņu komūnistu partijā, bet tur viņu neuzņēma senāku sadursmju dēļ ar latviešu komūnistiem. Kalniņš teica Padomju Savienībai glaimojošas un jaunām pārmaiņām piemērotas runas, bet paglāba arī zināmu skaitu virsnieku no vajāšanām. Viņa galvenais palīgs bija Artūrs Zirnītis, bet par padomdevēju darbojās Sarkanās armijas vecākais polītvadītājs propagandists Jānis Avotiņš no Maskavas. Polītisko darbinieku dienesta darbību izbeidza 1. oktobrī. Kalniņš līdz 18. oktobrim turpināja darbu Kaŗa ministrijas sekretāriātā kā darbinieks speciāliem uzdevumiem.[15]

1940. gada 21/22. jūlijā, visās Baltijas valstīs vienā laikā nelikumīgi ,,ievēlēti'' viena paša bloka deputāti ,,vienbalsīgi'' — paceļot rokas, nelikumīgi pieņēma lēmumu par Baltijas valstu piesaistīšanu Padomju Savienībai. Visās trijās Baltijas valstīs radās jautājums par Baltijas nacionālo armiju nākotni. Padomju republikām nebija atsevišķas armijas, bet visas vienoja viena kopīga Sarkanā armija, kopīgi jūras un gaisa spēki. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas armiju jaunie komandieŗi tomēr atcerējās šo zemju padomju valdīšanas posmu 1919. gadā: Igaunijas, Latvijas un Lietuvas padomju armijas un igauņu, latviešu un lietuviešu padomju divīzijas, kas varēja radīt precedentu Igaunijas, Latvijas un Lietuvas armiju paturēšanai Sarkanā armijā kā atsevišķas vienības. Ģen. Kļaviņš pārrunāja šo jautājumu ar ģen. Dambīti, kas šo ideju atbalstīja. Armijas apmācības daļas vadītājam pulkv. ltn. Ādolfam Kontrovskim uzdeva sagatavot attiecīgo iesniegumu Staļinam, ko ģen. Dambītis apsolījās aizvest uz Maskavu 30. jūlijā. Memorandu sagatavoja 21. un 22. jūlijā, bet 23. jūlijā Kaŗa ministra sekretārs pulkv. Pēteris Kaņeps ar tekstu iepazīstināja vēsturnieku Dr. Arvēdu Švābi, kas 24. jūlijā ieradās Kaŗa ministrijā ar savu labvēlīgu atsauksmi. 25. vai 26. jūlijā memorandu pulkv. Kaņepa klātienē parakstīja abi ģenerāļi. Dokumentu Dambītis paņēma līdz uz Maskavu.[16]

1940. gada 27. augustā Latvijas Tautas Saeima pieņēma lēmumu par Latvijas Tautas armijas pārveidošanu Sarkanās Armijas territoriālā strēlnieku korpusā, bet Latvijas kaŗa floti iesaistīja padomju Baltijas

kaŗa flotē. Faktiski Baltijas kaŗa flotes karogi uz Latvijas kaŗa flotes vienībām bija pacelti jau 27. jūlijā.[17]

Latvijas Kaŗa ministra posteni likvidēja 1940. gada 27. septembrī, bet ministrijas praktiskā likvidācija beidzās tikai 1941. gada 15. martā. 1940. gada 9. oktobrī likvidēja Latvijas Tautas armijas komandieŗa amatu. Ģen. Robertu Kļaviņu iecēla par 24. (latviešu) territoriālā strēlnieku korpusa komandieri un par korpusa stāba priekšnieku — ģen. Oto Ūdentiņu. Sešus 1. Kurzemes un 2. Vidzemes divīzijas pulkus apvienoja 181. divīzijā ģen. maj. Jāņa Liepiņa vadībā trijos strēlnieku (186., 195. un 243.) pulkos, Kurzemes artilerijas pulks ieguva 639. numuru un Vidzemes artilerijas pulks kļuva 640. artilerijas pulks. 3. Latgales un 4. Zemgales divīzijas sešus pulkus apvienoja 183. divīzijā ģen. maj. Andreja Krustiņa vadībā trijos strēlnieku (227., 285. un 295.) pulkos, bet Latgales un Zemgales artilerijas pulki ieguva 623. un 624. numuru. 1. Jātnieku pulks kļuva 20. Kavalerijas pulks. Sapieŗu pulks kļuva 305. sapieŗu bataljons. Zenītartilerijas pulku samazināja par 111. zenītartilerijas divīzionu, bet no Aviācijas pulka korpusā atstāja tikai vienu (24.) izlūklidmašīnu eskadriļu. Korpusā palika tikai 14.467 vīri.

Kāds padomju avots — *Latviešu tautas cīņa lielajā tēvijas kaŗā (1941.—1945.)* atklāti raksta, ka korpusa kaujas spējas kaŗa priekšvakarā un kaŗa sākuma posmā nav bijušas pietiekamas. Tam trūcis gan cilvēku, gan apbruņojuma. 181. divīzijā pat pēc papildinājumu pienākšanas trūcis 4.240 vīru — kā komandieŗu, tā ierindas kareivju. Galvenais apbruņojums bija novecojies un trūcis — 32 122 mm haubiču, 12 152 mm haubiču, 43 45 mm prettanku lielgabalu, 1.854 karabiņu u.t.t. Ierindas kareivju vairākums bijis 1940. gada rudenī iesaukto, kas neesot bijuši sagatavoti kaujas uzdevumiem Sarkanā armijā. Avots atzīst, ka ,,Latvijas armija bija disciplīnēta un labi apmācīta'', bet korpusā notikusi asa ideoloģiska cīņa un politiskās propagandas darbs kaŗavīru pārvēršanā komūnismu atbalstošos padomju pilsoņos nav ,,devis vēlamos rezultātus''.

Avots atklāj, ka pārorganizēšanas laikā korpusa stābs saņēmis Ziemeļrietumu frontes stāba pavēli demobilizēt daļu to komandieŗu, instruktoru un ierindas kaŗavīru, kas bija Latvijas pilsoņi. Tālāk avots min, ka ,,atlaižot no 24. korpusa daļu komandieŗu un kareivju, ,,bieži vien tika pieļauti pārspīlējumi un kļūdas, Staļina personības apstākļos radusies neuzticība izpaudās attieksmēs pret daudziem komandieŗiem un kareivjiem,'' kas vēlējās palikt korpusā. Šis avots pirmo reizi arī uzmanīgi pieskaŗas Staļina laika deportācijām: ,,Šķiru cīņas un reālo kaŗa draudu apstākļos no Latvijas PSR administrātīvā kārtā tika izsūtīta daļa buržuāziskā režīma aktīvo darbinieku...un viņu ģimenes lo-

cekļu. Taču, veicot šo pasākumu, Staļina personības kulta apstākļos netika ievērotas padomju likumības prasības un tika pielaistas dažas (sic!!!) kļūdas. Bija arī gadījumi, kad tika izsūtītas personas, kas nebija padomju varas aktīvi ienaidnieki." 1941. gada maijā ģen. Kļaviņa vietā iecēla krievu ģen. maj. K.M. Kačānovu, Ūdentiņa vietā — pulkv. N. Makovčuku, Liepiņa vietā pulkv. P. Savinovu un Krustiņa vietā — pulkv. P. Tupikovu. 1941. gada augusta sākumā no korpusa izslēdza visus Latvijas pavalstniekus, aizstājot viņus ar padomju karavīriem.[18]

Padomju ģen. ltn. Aleksandram D. Loktionovam uzdeva izveidot Atsevišķo Baltijas kara apgabalu, kurā ietilpa 3 armijas, no kurām divas — 8. un 11. armija bija izvietotas Vācijas robežu tuvumā, bet 27. armija atradās aizmugurē. Baltijas kara apgabala un 27. armijas stābs atradās Rīgā. 8. armijā ģen. maj. P.P. Sobeņņikova vadībā bija 10. un 11. strēlnieku korpuss, 12. mechanizētais korpuss un 67. strēlnieku divīzija. 11. armijā ģen. maj. V.I. Morozova vadībā bija 16. un 29. (Lietuviešu) territoriālais strēlnieku korpuss, 23., 126. un 128. strēlnieku divīzija. Lielākā daļa šo vienību, atskaitot no Lietuvas armijas izveidoto 29. korpusu (179. un 184. divīzija), bija piedalījušās Baltijas valstu okupēšanā. 27. armija atradās Pēterburgā dzimušā latviešu ģen. maj. Nikolaja E. Bērzzariņa vadībā. Tajā bija 65., 22. (Igauņu) territoriālais strēlnieku korpuss (180. un 182. divīzija) un 24. (Latviešu) territoriālais strēlnieku korpuss un 3. atsevišķā strēlnieku brigāde. Baltijas kara apgabala sauszemes spēkos bija pavisam 22 divīzijas, 1.150 tanku, 6.400 lielgabalu un 877 lidmašīnas. Liepājas flotes bazē kapt. M.S. Klavenska vadībā bija 1. zemūdeņu brigādes 15 zemūdenes, 4. pierobežas kuģu divīzions, grupa trāleru, torpēdkuteru nodaļa, 4 apsardzības kuģi, 2 atsevišķas 130 mm baterijas, 1 hidroplānu eskadriļa un citas vienības. Liepājā uzturējās arī kreiseris *Kirov* un vairāki moderni lieli iznīcinātāji.[19]

1941. gada augustā 22. igauņu, 24. latviešu un 29. lietuviešu territoriālo strēlnieku korpusu likvidēja. Šo korpusu vietā sāka organizēt Komunistu partijas un Padomju Savienībā dzimušo vai augušo igauņu, latviešu un lietuviešu virsnieku tiešā pārziņā jaunas latviešu nacionālās vienības, kurās iekļāva arī lielu skaitu nelatviešu — dažādu padomju tautu mistrojumu, sevišķi kara beigu posmā. Kara laikā bojā aizgāja arī visa Latvijas kara flote. Karu pārdzīvoja tikai mīnu trāleris — aizžogotājs *Viesturs*.[20]

II Pasaules karā Padomju Savienības bruņotajos spēkos izveidoja šādas latviešu nacionālās vienības. Jau 1941. gada 5. un 14. jūlijā radās 1. un 2. latviešu brīvprātīgo strēlnieku pulks. Šīs vienības smagi cieta. Tās apvienoja jaunā 76. atsevišķā latviešu strēlnieku pulkā, ko

arī jau 22. oktobrī izformēja smago zaudējumu dēļ. 1941. gada 3. augustā sāka formēt 201. latviešu strēlnieku divīziju, kuŗā ietilpa 92., 122. un 191. strēlnieku pulks un 220. artilerijas pulks, apm. 10.000 vīru (un sieviešu). 1942. gada 5. oktobrī šo vienību pārdēvēja par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju. Pulki ieguva jaunus numurus — 121., 123. un 125. gvardes strēlnieku un 94. gvardes artilerijas. 270. ložmetējnieku bataljons kļuva 55. atsevišķais gvardes ložmetējnieku bataljons, prettanku bataljonu tagad sauca par 48. atsevišķo gvardes iznīcinātāju prettanku artilerijas divīzionu, 100. atsevišķā zenītartilerijas baterija kļuva 44. atsevišķā gvardes zenītartilerijas baterija, bet 53. atsevišķais sapieŗu bataljons tagad bija 47. atsevišķais gvardes sapieŗu bataljons. 1944. gada 7. novembrī divīzijai piešķīra Rīgas nosaukumu. 1944. gada jūnijā saformēja jaunu 308. latviešu strēlnieku divīziju, kuŗā ietilpa 319., 323. un 355. strēlnieku un 677. artilerijas pulks, 301. atsevišķais sapieŗu pulks, 899. atsevišķais sakaru bataljons un atsevišķā izlūku rota 7.300 vīru (un sieviešu) sastāvā. 12. jūlijā divīzija devās uz fronti. Tās pamatā bija 1942. gada 18. februārī dibinātais 1. atsevišķais Latvijas strēlnieku rezerves pulks, kas deva pamatu arī Latvijas partizānu vienībām un Latvijas aviācijas pulkam. 1944. gada 5. jūnijā izveidoja 130. latviešu strēlnieku korpusu, kuŗā ietilpa 43. gvardes un 308. latviešu strēlnieku divīzija, apm. 15.000 vīru (un sieviešu). Korpusā pēc vajadzības iekļāva arī kādu krievu divīziju. Sākotnēji atsevišķi darbojās arī 24. Latvijas atsevišķā aviācijas eskadriļa, ko 1943. gada 12. jūlijā pārveidoja 1. latviešu bumbvežu aviācijas pulkā, ko 1944. gada 9. augustā pārdēvēja par 1. Rēzeknes latviešu nakts bumbvežu aviācijas pulku un 1945. gada 1. oktobrī — par 322. Rēzeknes latviešu nakts bumbvežu aviācijas pulku. Kādu laiku 1942.g. darbojās arī Latviešu strēlnieku tanku kolonna. 1943. gada martā radās arī 1591. (latviešu zenītartilerijas pulks. Vācu aizmugurē darbojās divas latviešu partizānu brigādes un lielāks skaits mazāku vienību.[21]

Monumentālais materiālu kopojums *Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā* jau ir sniedzis sīkas ziņas nacionālajām latviešu vienībām, kas savu dzimteni ir aizstāvējušas pretējā — vācu — pusē, tāpat virspulkv. Artura Silgaiļa plašais pētījums *Latviešu leģions,* un virkne speciālu pētījumu un atmiņu. Šajās vienībās iesaukto kopskaits bijis 146.610 vīru, tātad daudzkārt vairāk nekā pretējā pusē. Šo vienību pamatā bija Latviešu leģiona 15. un 19. divīzija, kas kādu laiku bija apvienotas kopā ar citām daļām VI SS korpusā, 5 robežapsardzības pulki, lielāks skaits policijas pulku un kārtības sargu bataljonu, Aviācijas leģions „Latvija", palīgpolicistu — aizsargu vienības, gaisa spēku palīgdienesta vienības un dažādas vācu vienības. Vienību nosaukumi, sa-

stāvs un darbības ilgums nepārtraukti mainījās un nav šajā darbā izsekojami. Katrā divīzijā bija 2 kājnieku pulki, 1 artilerijas pulks, 1 prettanku bataljons, 1 zenītartilerijas divīzions, 1 izlūku, 1 sakaru, 1 sapieru un 1 papildu bataljons, bet ne vienmēr. Aviācijas leģionā bija 2 naktskaujas eskadriļas un citas vienības. Vēlāk daļa šī leģiona karavīru cīnījās zenītartilerijas vienībās, un nedaudzi kļuva kaujas iznīcinātāju lidotāji.[22] Ieskaitot latviešu nacionālos partizānus, latviešu karavīri cīnījās pret padomju spēkiem no 1941. gada 22. jūnija līdz pat kara pēdējai dienai, un atsevišķas latviešu partizānu grupas turpināja sporādisku pretestību līdz 1951. gadam dažādos Latvijas centros.

1944. gada 28. jūlijā darbību sāka nelegālās Latvijas Centrālās Padomes militārā komiteja, lai izveidotu no Vācijas un PSRS neatkarīgas latviešu nacionālas karaspēka vienības, kas eventuāli sadarbotos ar Rietumu demokratijām. To vadība atradās ģen. Jāņa Kureļa un kapt. Kristapa Upelnieka rokās. Ar militāro komisiju sadarbojās arī pulkv. Vilis Janums un vairāki citi leģiona virsnieki. 1944. gada augustā ,,kureliešu'' vienībās bija jau 600 vīru, bet rezervē 800—1.200 vīru. 1944. gada oktobrī t.s. Kureļa grupa sāka darbību Kurzemē apm. 3.000 vīru sastāvā. Šai grupai bija radio sakari ar LCP pārstāvjiem Gotlandē, Zviedrijā, un pēdējie bija tiešos sakaros ar zviedru un angļu slepenā dienesta darbiniekiem. 1944. gada 27.—30. oktobrī vācieši iznīcināja atsevišķi darbojošos ltn. Zelmeņa grupu, 14. novembrī ieņēma ģen. Kureļa galveno mītni, 19/20. novembrī nošaujot 8 virsniekus, bet no 14. novembŗa līdz 14. decembrim vairākās sadursmēs iznīcināja ltn. Roberta Rubeņa bataljonu.[23]

II Pasaules karā Lielbritanijas un Amerikas Savienoto Valstu militāro konvoju dienestā brauca 15 Latvijas tirdzniecības flotes kuģi 94.154 br. reģ. t koptilpumā. No šiem kuģiem bojā aizgāja 11 tvaikoņi ar 36.139 br. reģ. t koptilpumu. Amerikas Savienoto Valstu pārziņā bija 8 Latvijas kuģi 34.211 br. reģ. t koptilpumā, no kuŗiem karu pārdzīvoja tikai viens — *Ķegums* (5.525 br. reģ. t). Lielbritanijas pārziņā bija 7 kuģi, no kuŗiem karu pārdzīvoja 3 — *Elizabete, Miervaldis* un *Rāmava* ar 5.416 br. reģ. t koptilpumu. No Amerikas Savienoto Valstu pārvaldē esošiem Latvijas kuģiem karu nepārdzīvoja *Abgara, Ciltvaira, Everalda, Everasma, Everelza, Everoja* un *Reģents*. No Lielbritanijas pārvaldē esošajiem kuģiem bojā aizgāja 4 Latvijas kuģi — *Katvaldis, Kaupo, Tālivaldis* un *Tobāgo*. Pēc nepārbaudāmas informācijas apm. 500 latviešu jūrnieki zaudējuši savas dzīvības Rietumu sabiedroto dienestā gan uz Latvijas, gan citu valstu kuģiem.[24] Pēc II Pasaules kara beigām liels skaits latviešu iestājās amerikāņu un angļu bru-

ņoto spēku sardžu un darba rotu dienestā un neliels skaits cīnījās arī franču ārzemnieku leģionā. Neliels skaits latviešu iestājās arī angļu un amerikāņu izlūku dienesta rīcībā darbībai padomju okupētajā Latvijā t.s. ,,aukstā kaŗa'' periodā starp Rietumu demokratijām un Padomju Savienību un tās satelītiem.

---

[1]Tarulis, *Soviet Policy Toward the Baltic States*, 197—98.

[2]*Eesti-riik ja rahvas*, II, 86, 54.

[3]*League of Nations Treaty Series*, CLXXXIX (1939), nr. 4656, 381; *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, nr. 27 (1939.g. 16. okt.), 507—10.

[4]N.A., R.G. 84, 760.M.6111/37.

[5]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 219—21.

[6]Ibid., 221.

[7]N.A., R.G. 84, 760.i.61/144; Scott, *Duel for Europe*, 70—71; Saarsen, *Johan Laidoner*, 191.

[8]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 221; A.A., T-120, ser. 1807, sp. 1037, 411613—20; Žagars, ,,Ceļā uz revolūciju,'' nr. 35 (1190), 1970.g. 28. aug.

[9]Žagars, ,,Ceļā uz revolūciju,'' nr. 35 (1190), 1970.g. 28. aug.- 1940.g. 1. maijā padomju bazēs Latvijā bija tikai 21.379 kaŗavīri, bet milzīgs padomju pārspēks bija koncentrēts Latvijas pierobežā; Seraphim, *Die deutsch-russischen Beziehungen 1939—1941*, 57—59.

[10]Drīzulis, *Latvija fašisma jūgā*, 227.

[11]A.A., T-120, ser. 323, spole 262, 193858; Scott, *Duel for Europe*, 76; Meister, ,,Was kostet die Freiheit?'', *Der Kamerad*, 872—73.

[12]*Germ. doc.*, D, IX, 674—75; *Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā*, I, 77—80; Vanags, *Boļševiku jūgā*, 32.

[13]Žagars, *Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā*, 218; Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962.g. 21. maijā; Dunsdorfs, *Kārļa Ulmaņa dzīve*, 509—10.

[14]*Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā*, I 124—26, 131, 136—40, 142—43, 149, *150, 152*, 156, 164, 171; *L.M.E.*, II, 83.

[15]Bruno Kalniņš, raksts *Brīvībā*, nr. 4, 1981.g. apr.; vēstules: pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 21. maijā, Dr. Andrejs Rudzis, 1982.g. 5. martā; Kārlis Vanags, raksts *Latvijā Amerikā*, nr. 27, 1981.g. 4. jūl.; Žagars, *Sociālistiskie pārveidojumi*, 217, 221—22; Romans Apsītis, Līna Bērziņa un Oto Grīnbergs, *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*, 111—12, *Latviešu darbinieku galerija*, 54; *L.E.*, I, 937; *Latvijas Komūnistiskās partijas apcerējumi*, II, 399; *Cīņa*, 1940.g. 4. jūl.; *Borjba latišskovo naroda*, 36, 38, 40; R. Ievkalns (Imants Lešinskis), *LSDSP — Partija vai rindu kopa*, 70—72, 78, 90—94, 96097, 108; *Latvijas Kareivis*, 1940.g. 11. un 28. jūl.; *Valdības Vēstnesis*, 1940.g. 8., 11. un 25. jūl.

[16]Memoranda kopija — Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, California, USA; Vēstules: pulkv. Pēteris Kaņeps, 1962.g. 21. maijā, 21. jūn. un 30. jūl.; Dr. Andrejs Rudzis, 1982.g. 5. martā; Intervijas: Dr. Andrejs Rudzis, 1982.g. 10. jūl. maj. Vilis Hāzners, 1982.g. 10. jūl.; *Latviešu kaŗavīrs Otrā pasaules kaŗa laikā*, I, 163—64; III, 250—52.

[17]Žagars, *Sociālistiskie pārveidojumi*, 222; *Latvijas Kareivis*, 1940.g. 4. aug.

[18]*Borjba za Sovetskuju Pribaltiku v Velikoi Otečestvennoi Voine 1941—1945*, I, 38—39; *Borjba latišskogo naroda v godi Velikoi Otečestvennoi Voini* 1941—1945, 133, 143—45; *LME*, III, 529, 579; *L.E., 1962—1982*, ms.; Žagars, *Sociālistiskie pārveidojumi*, 222; *Latviešu tautas cīņa lielajā tēvijas karā*, 11, 33—35, 38, 82—83, 86.

[19]*Borjba za Sovetskuju Pribaltiku v Velikoi Otečestvennoi Voine 1941—1945*, I, 35, 38—40, 46, 72, 74; Savčenko, *Latišskije Formirovanija Sovetskoi armii na frontah Velikoi Otečestvennoi Voini*, 36—66; *LME*, III, 216; *Borjba latišskogo naroda v godi Velikoi Otečestvennoi Voini 1941—1945*, 94—95.

[20]*Borjba za Sovetskuju Pribaltiku v Velikoi Otečestvennoi Voine 1941—1945*, 191.

[21]*Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*, VIII, 334—40; *LME*, II, 241, 154—55; III, 747.

[22]*Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*, I—VIII, passim; Silgailis, *Latviešu leģions, passim*; *L.E.*, II, 1288—1322.

[23]*L.E., 1962—1982*, II, ms.

[24]Bassi, ,,Das Schicksal der lettischen Handelsflotte im Zweiten Weltkrieg,'' 328—44; Latvian Maritime Archives, Cardiff, Wales; Ārvalds M. Kalniņš, Latvijas tirdzniecības kuģu saraksts, ms; Fregattenkapitän Heinz von Bassi, vēstule 1976.g. 11. dec.; Andersons, ,,Latviešu jūrnieki,'' *Jaunās Ziņas, nr. 39, 1946.g. 28. aug.*

1) Kaŗavīri Brāļu kapos ziemā.
Soldiers in the War Memorial Cemetery in winter.
2) Sardze Brāļu kapos pie mūžīgās uguns ziemas naktī.
Guard at the Eternal Flame in the War Memorial Cemetery in the middle of the night in winter.

1) Latvijas armijas un padomju okupācijas karaspēka vadība 1940. gada jūlijā.
Leadership of the Army of Latvia and Soviet occupation forces in July 1940.

2) Jaunieceltie Latvijas armijas politiskie vadītāji armijas pārvēršanai no nacionāla karaspēka padomju karaspēkā. No kr. 3. — ģen. Bruno Kalniņš.
Newly appointed political leaders of the Army of Latvia for the conversion of the national armed force into a soviet armed force. 3rd from left — Gen. Bruno Kalnins.

3) Latvijas armija padomju okupācijā 1940. gadā. Atbruņota armijas vienība parādē. Karavīru sejas izteiksmes liecina par viņu noskaņojumu pret plakātu „Lai dzīvo Tautas armija!"
Latvian army under Soviet occupation in 1940. Unarmed army unit is paraded. Facial expressions of the soldiers depict their attitude toward the placard: „Long live the People's Army!"

1) Latviešu karavīri cerēja pārvērst Latviešu Leģionu II Pasaules karā jaunā Latvijas nacionālā armijā. Ģen. Rūdolfs Bangerskis pieņem Leģiona parādi.
Latvian soldiers had hoped to convert the Latvian Legion into a new national Latvian army. Gen. Rūdolfs Bangerskis views the parade of the Legion.
2) Latviešu leģionārs.
Latvian Legionaire.

XXIV NODAĻA

DAŽI SECINĀJUMI

Tā kā šajā sējumā nav sīkāk iztirzāti vēlākie notikumi, ir izteikti dažādi uzskati par armijas nepieciešamību vai uzdevumiem Latvijā. Nav noliedzams, ka mazai tautai uzturēt bruņotos spēkus arī aprakstītajā laika posmā starp abiem pasaules kaŗiem toreizējos militārās technikas apstākļos bija ļoti smags financiāls upuris. Tikpat skaidrs arī tas, ka Latvijas neatkarība bez bruņoto spēku klātienas toreizējā situācijā nevarētu pastāvēt pat dažus mēnešus. Bruņotie spēki bija nepieciešami Latvijas valsts neatkarības, neitrālitātes un vispārējā miera nodrošināšanai. Ir arī skaidrs, ka 20 gados Latvijas armija šos uzdevumus patiesi spēja veikt puslīdz izdevīgā starptautiskās polītikas konstellācijā.

Latvijas armijai vispirms jau bija liela nozīme pilsoņu pašlepnuma vairošanai un drošības sajūtas stiprināšanai. Pirmo reizi modernos laikos *Latvijai* un *latviešu tautai* bija pašai *sava* armija, *sava* kaŗa flote, *savi* gaisa spēki, ko komandēja *pašu* virsnieki *pašu valsts* interesēs.
teresēs.

Latvijas armijai un vispār Baltijas valstu armijām bija arī liela nozīme kā zināmam militāram faktoram starptautiskā plāksnē. Latvijas armija bija nopietns drauds atsevišķiem avantūristiem, avantūristu grupām un valstīm, kas vēlējās izmantot Latviju savām polītiskajām kombinācijām. Armija nebija domāta tikai reprezentācijai un parādēm. Armijas vadība nespēlējās tikai ar „zaldātiņiem", bet tā nopietni gatavojās valsts aizsardzības uzdevumiem. Kaŗa darbība nebija bērnu spēle. Potenciālie agresori un avantūristi arī nebija skaidrībā, vai Latvijai briesmu brīdī neradīsies arī palīgi no ārienes. Latvija bija Tautu Savienības locekle, un atsevišķu lielvalstu interesēs nebija pieļaut citām lielvalstīm pastiprināt savu ietekmi un spēku Latvijas territorijā.

Tikai eksistējot vien mazā Latvijas armija jau bija zināms miera garants starptautiskā plāksnē. Latvijas valsts vadītāji vairākkārt deklarēja, ka nepieļaus izmantot Latvijas armiju agresīvos nolūkos nekādās

lielvalstu kombinācijās pat tad, ja tas varētu būt Latvijas interesēs raugoties no starptautisko konstellāciju viedokļa.

Starptautiskā militārā sadarbība bija jāsāk no pamatiem—ar kaimiņiem. To, diemžēl, nevarēja īstenot. Latviju tur vismazāk varēja vainot. Savā starpā neapvienotām Baltijas valstīm meklēt alianses ar lielvalstīm nebija iespējams. Savtīgās kombinācijās un imperiālistiskā politikā pārāk iesaistītās rietumu lielvalstis uzskatīja Baltijas valstis par pārāk nomaļām, nenozīmīgām un tiešo kaimiņu apdraudētām, lai tās nopietni ietvertu savās aplēsēs. Demokratiskā Vācija, ieinteresīta sadarbībā ar Padomju Savienību, uzskatīja Baltijas valstis par Padomju ietekmes sfairai atstājamu territoriju. Nacionālsociālistiskās Vācijas plānos Baltijas valstis ietilpa kā vācu tautas ,,dzīves telpa''—bez baltiešu iedzīvotājiem! Tās interesēs nebija nostabilizēt apstākļus Baltijas telpā, bet gan radīt lielāku nedrošību un chaosu. Baltijas valstu iedzīvotājus plānoja pa daļai pārvācot, pa daļai iznīcināt un pa daļai deportēt uz Krieviju. Ar šādu valsti Baltijas tautām nopietna sadarbība nebija domājama. Parakstot flotu līgumu ar nacionālsociālistisko Vāciju, Lielbritanija faktiski Baltijas telpu pameta Vācijas kontrolē, klusās cerībās tādējādi novērst Vācijas draudus pret Angliju un Franciju un panākt Vācijas un Krievijas sadursmi.

Polijas valsts interesēs gan bija Baltijas valstu neatkarība, bet tās iekšējais vājums, savtīgums un aplamā, nereālā ārpolītika atbaidīja Latvijas valsts dzīves vadītājus. Bija arī skaidrs, ka Polija nevarēs palaisties uz savu sabiedroto Franciju, kas to pamestu, ja panāktu īstas sadarbības iespējas ar Vāciju vai Padomju Savienību.

Padomju Savienības ideoloģiskās interesēs bija iznīcināt Baltijas valstu ,,buržuāziskās'' valdības. Tikai laikā no 1934.—1939. gadam padomju valstsvīri centās izmantot Baltijas valstis kā bandiniekus savā šacha spēlē pret Vāciju. Ja Vācija vēl bija ar mieru atdot Baltijas valstis savam pretiniekam, Padomju Savienībai tāda nodoma nebija.

Varam būt pārliecināti, ka Baltijas valstu vadītāji nekad nav nopietni plānojuši aizstāvēt savas valstis bez lielvalstu atbalsta, lai tas nāktu no kuŗas puses nākdams. Sākumā gaidīja atbalstu no ,,lielajām rietumu demokratijām'', vēlāk Baltijas valstu vadītāji bija pārliecināti, ka vācieši nepieļaus krievu nostiprināšanos Baltijas telpā un vēl 1939. gada 3. septembrī Latvijas ārlietu ministrs Munters pašpārliecināts teica Tautu Savienības Augstajam komisāram Dancigas brīvpilsētā, kas caur Latviju devās prom no vācu ieņemtās Dancigas, ka Padomju Savienība nekad nepielaidīs Polijas notikumiem līdzīgu situāciju Baltijas telpā un nepieļaus tur vācu agresiju. Tas patiesi bija pareizs paredzējums, tikai risinājās citādi, nekā bija iedomājies Munters.[1]

Baltijas tautas 20 gadus bija nacionāli audzinātas, bet nebija sagatavotas politiski reālai domāšanai un neatkarīgai darbībai. Armijas nebija gatavotas eventuālai dzimtenes aizstāvēšanai neatkarīgi un kopīgi ar kaimiņiem, un tautas nebija gatavotas arī eventuālai partizānu darbībai un dzīvei lielvalstu okupācijā. Tās bija spiestas instinktīvi to mācīties pašas—kļūdoties un ar tautas interesēs nevajadzīgiem upuriem.

Kaŗavīriem stāstīja, ka drosme ir viena no kaŗavīru cildenākām īpašībām, un goda apziņa ir cilvēka krietnākā parādība. Reglaments pasvītroja, ka kareivis var zaudēt visu, tikai ne godu.[2] Aizsargu vēsturnieks Augusts Lācis rakstīja un norādīja, ka drošsirdīgais Zemgales valdnieks Viestarts nepacēla rokas un gļēvi nepadevās, kad viņam pēkšņi uzbruka vācu komtūrs Markvarts ar saviem vīriem. Tā kā pie rokas nebija cita ieroča, Viestarts ar degošu pagali izsita Markvartam zobus un atvairīja viņa vīru uzbrukumus. Lācis norāda, ka tādu pašu varonību demonstrēja Augšpils aizsardze Hermīne Puriņa, 1940. gada 14. jūnija naktī uzbrucēju pārsteigta tikai naktsveļā ar patšauteni aizstāvēja sevi un savu dēlu, kamēr saļima pret daudzkārtīgo pretinieka pārspēku ložu caururbta.[3] Somijai bija divas reizes gaŗāka robeža ar Padomju Savienību un divas reizes mazāks iedzīvotāju skaits nekā Baltijas valstīs, tāpat arī divas reizes mazāka kaŗa laika armija, tomēr tā pretojās iebrucējam. Baltiešiem nebija vienprātības un nebija tālredzīgas, drosmes pilnas vadības. Tukšas frazes bija stājušās patiesas vēlēšanās vietā nostāties uz savām kājām un cīnīties militāri savā zemē un diplomātiski ārzemēs. Sirmais aizsargu vēsturnieks Lācis raksta: „Kad es iedomājos mūsu dzimtenes saulrietu, pēdējās dienas un mūsu valstsvīru gļēvo stāju, tad rodas asaras acīs. Bēdīgs, bēdīgs bija mūsu brīvības pēdējais posms".[4]

Latvijas austrumu pierobežu sedza tikai 3 robežsargu bataljoni, 3 kājnieku bataljoni, 1 jātnieku pulks, 1 baterija, 3 tanketes un 3 bruņotie vilcieni, kas padomju kaŗaspēka masām iebrūkot Latvijā varbūt pat nebūtu spējīgi laikus sasniegt paredzētos aizstāvēšanās rajonus. Pēc tam noteikti Daugavpils un Rēzeknes garnizona 4 kājnieku pulkus, 1 artilerijas pulku un dažas mazākas vienības cīņā ievilktu vēl miera laika sastāvā. Vairāku Latgales apriņķu un Ilūkstes apriņķa mobilizācija būtu jūtami traucēta jau pašā iebrukuma sākumā. Otrā mobilizācijas dienā tā vispār vairs nebūtu iespējama, jo nelielās latviešu sedzējas vienības un mobilizācijas procesā esošie pulki nevarētu šos apriņķus aizstāvēt. Padomju mobilās vienības iebruktu dziļi zemes iekšienē, jo tās netraucētu nekādi nosprostojumi un nocietinājumi. Padomju flote bloķētu gaŗo piekrasti, bet padomju aviācija iznīcinātu galvenos satiksmes centrus. Latgales ezeru joslas aizsardzība nebija nopietni apsvērta, bet Lubānas ezera un klāņu josla II Pasaules kaŗā atklājās kā samērā nenozīmīgs šķērslis. Arī

tur nebija būvēti nocietinājumi un aizsprostu līnijas. Latvijas kaŗa laika armija būtu tapusi vissmagākajos apstākļos.

Pavisam bīstama situācija būtu radusies Vācijas iebrukuma gadījumā. Vācu kaŗa flote un sauszemes spēki vienā paņēmienā ieņemtu vienīgo nopietno pierobežas šķērsli un garnizona pilsētu Liepāju, un aviācija iznīcinātu galvenās satiksmes maģistrāles Kurzemē, Zemgalē un Rīgas Daugavpils dzezceļu līniju. Vācijas resp. Lietuvas pierobežā nebija pat nekādu nopietnu sedzēju vienību, kā arī nebija izstrādāti detalizēti aizstāvēšanās plāni. Vācija tomēr ņēma vērā faktiski neplānoto Latvijas un Lietuvas militāro sadarbību. Vispār dokumentos vērojam, ka Baltijas valstu lielās kaimiņienes vairāk respektēja Baltijas antantes eksistenci un Baltijas zemju kopējās intereses ne kā pašas Baltijas valstis.

Latviešu militāra autoritāte virspulkvedis Artūrs Silgailis norāda, ka modernos kaŗus neizšķir vairs vienīgi kauju laukos, bet gan rūpīgi gatavojoties miera laikā, kā militāri, tā saimnieciski un politiski, nepadodoties jūtām, simpatijām, vēsturiskām tiesībām, illūzijām vai personiskām ambīcijām, bet ievērojot vienīgi attiecīgā momenta reālās prasības.[5]

Savā laikā nebija iegādāti moderni ieroči un izveidota sadarbība ar tiešajiem kaimiņiem. Plašās tautas masas nebija sagatavotas kaŗa reālitātei. Nebija būvētas aizsardzības un aizsprostu līnijas, nebija organizēta pretestība uz vietām. Latvija bija milzum smagi cietusi I Pasaules kaŗa laikā. Valsts jaunuzbūvē bija ieguldīti lieli upuŗi. Tautas vadītāji negribēja iznīcināt visu atkal uzbūvēto. Valdībai arī bija bail no lielajiem kaimiņiem. Apzinoties ārējā atbalsta trūkumu un visai bēdīgi bruņotās armijas spējas, Latvijas valdība centās glābt valsti absolūtā neitrālitātē, iedzīvotāju dzīves standarta iespējamā celšanā un nacionālās stājas stiprināšanā. Latviešu publicists un virsnieks Ādolfs Blāķis komentē: „Varbūt krietnāks lielgabalu daudzums mums būtu radījis bravūrīgāku dūšu impozantākai nomiršanai. Lai neceltu un lielgabalu daudzuma balstītas „gaisa pilis", Latvijas pēdējais saimnieks Ulmanis par pārdoto sviestu bija sācis būvēt „gaismas pilis"—skolas....Balto kazarmu ieročus pārņēma okupācijas kaŗaspēks, bet „gaismas pilī" audzināto garu nespēja iznīcināt neviena latviešu tautai naidīga vara".[6]

Šveices militārvēsturnieks Jirgs Meisters savukārt norāda, ka bez pretestības padodoties, Latvijas bruņotie spēki varbūt zaudēja vairāk nekā būtu zaudējuši pretojoties, vismaz pasargājot savu godu un radot lielākus pamatus vēlākai brīvības un neatkarības restaurēšanai. Simtiem latviešu kaŗavīru nogalināja tūdaļ, tūkstošiem aizsūtīja uz padomju koncentrācijas nometnēm, kur nosūtītie gandrīz visi aizgāja bojā vai uz mūžu zaudēja savu veselību. Tāds pats liktenis gan būtu arī gūstā saņemtajiem latviešu kaŗavīriem pretošanās gadījumā. II Pasaules kaŗa laikā latviešu kaŗavīri bija

spiesti cīnīties nacionālsociālistiskās Vācijas labā, un tūkstošiem citu bija spiesti cīnīties Padomju Savienības armijās. Cilvēku zaudējumi bija briesmīgi. Tam sekoja padomju liela apmēra deportācijas pēc II Pasaules kaŗa un trimdinieku vilnis uz rietumu zemēm.[7]

Pulkv. Pēteris Kaņeps raksta, ka Vācijas un Padomju Krievijas līgums un kaŗš Latvijas robežu tuvumā pilnīgi satrieca latviešu miera stratēģijas idejiskos pamatus. Pasaule bija atgriezusies pie spēku faktora kā starptautiskās politikas principa. Pār baltiešu galvām bija sadevušas rokas divas lielas varas, kuŗai katrai bija savi pasaules iekaŗošanas plāni. Abas šīs varas bija atmetušas minimālās cilvēcības un tiesību normas. Baltijas valstis bija noslēgtas no satiksmes rietumu virzienā. Kaimiņu vājā solidāritāte padomju diplomātijas ietekmē bija galīgi izgaisusi. Baltijas valstu kaŗa plānošanā aktīvā vienīgais pozitīvais bija cilvēki, turklāt ar vāju praktisko pieredzi moderno ieroču taktiskā lietošanā. Pulkv. Kaņeps konstatē, ka tādā stāvoklī mobilizācijai nevarēja saskatīt nekāda attaisnojuma: ,,Ceļš, kuŗu Latvija izvēlējās liktenīgajās dienās, bija vienīgais iespējamais un cilvēcīgi attaisnojamais''.[8]

Savā notikumu analizē līdzīgas domas izsaka arī virspulkvedis Arturs Silgailis. Padomju gaisa spēki dažās stundās būtu iznīcinājuši visus aizsardzībai svarīgākos objektus—lidlaukus, kaŗa noliktavas, tiltus, rūpnīcas, dzelzceļu mezglus un kaŗaspēka koncentrēšanās punktus, kamēr Sarkanās armijas masas būtu netraucēti vēlušās pāri Latvijas robežām zemes iekšienē. Cik liels bija padomju kaŗaspēka pārsvars, liecināja notikumi 1940. gada 17. jūnijā. Somija vismaz nebija galīgi atgriezta no ārpasaules, tā bija nopietni gatavojusies aizsardzībai jau miera laikos, un tās vide un klimatiskie apstākļi bija piemērotāki aizsardzībai. Silgailis raksta:

> Vai mums 1939./40. g. būtu bijis jācīnās vienīgi cīņas dēļ bez vismazākajām izredzēm uz panākumiem, ir abstrakts jautājums, un pieeja šim jautājumam būs vienmēr subjektīva. Vēsture gan slavē varonīgus cīnītājus, bet nosoda vadītājus, kas dzinuši šos cīnītājus nāvē. Latvija necīnījās 1939. un 1940. gadā aiz apsvēruma saglabāt dzīvības, bet cīnījās leģionā, lai saglabātu Latviju. Ka latvju tauta nav brīvprātīgi iekļāvusies Padomju Savienībā, ir pierādījis latviešu leģions ar savām izmisuma pilnajām cīņām Otrā pasaules kaŗā.[9]

Vācu dokumenti gan savukārt atklāj, kādas ciešanas bija paredzētas baltu tautām nacionālsociālistu uzvaras gadījumā.

---

[1]Burckhardt, 353.

[2]Pulkv.-ltn. Heinrichs Jurevičs, ,,Drosmes audzināšana'', *Militārais Apskats*, nr. 6 (1940. g. jūn.), 773.

[3]Augusts Lācis, vēstule 1974. g. 18. martā.

[4]Ibid., vēstule 1974. g. 23. februārī.

[5]Artūrs Silgailis, *Londonas Avīze,* nr. 1347 (1972. g. 6. okt.).

[6]Ādolfs Blāķis, vēstule 1967. g. 29. janv.

[7]Meister, „Was kostet die Freiheit?", 875.

[8]Pulkv. Pēteris Kaņeps, vēstule 1962. g. 24. martā.

[9]Artūrs Silgailis, raksts *Londonas Avīzē,* nr. 1347 (1972. g. 6. okt.).

Šī grāmata ir veltīta Latvijas jaunatnei un Latvijas jaunajiem virsniekiem, kas kvēlā apņēmībā bija ar mieru cīnīties un aizstāvēt savu dzimteni pret tās apdraudētājiem—asiņainiem diktātoriem un varmākām, bet kam nebija lemta šī iespēja. Viņi veidoja Latvijas bruņoto spēku pamatu un bija ar mieru savas zemes un tautas labā ziedot savas dzīvības Latvijas neatkarības un goda aizsargāšanai. Viņi nav vainojami Latvijas bruņoto spēku sabrukumā un neatkarīgās Latvijas bojā ejā.

Ar šo grāmatu tās autors godina arī savus tiešos priekštečus—karavīrus, kuŗu karavīra gaitas un speciālās intereses pievērsa viņu pēcteča uzmanību vēstures un jo sevišķi militārās vēstures studijām. Šīs grāmatas autora vectēvs Christians Andersons bija izcilākās Krievijas bruņoto spēku vienības—1. Preobraženskas leibgvardu pulka karavīrs un Krievu—turku kara laikā par varonību Šipkas kaujās un pie Marmaras jūras ieguva izcilu atzinību. Arī šīs grāmatas autora tēvs Voldemārs Andersons ieguva augstāko atzinību I Pasaules karā I korpusa sastāvā Lodzas kaujās, kur viņa pulku pretinieka liels pārspēks gandrīz pilnīgi iznīcināja, viņam paliekot vienam stratēģiski svarīgā punktā Feliksinā, smagi ievainotam. Šādu karavīru mums bija daudz, un viņi pievērsa citu tautu uzmanību Latvijai kā karotāju zemei, radot respektu pret latviešu tautu.

SUMMARY

MILITARY—POLITICAL SITUATION OF LATVIA AND THE OTHER BALTIC STATES

A vertical string of nations from the Arctic Ocean in the North to the Adriatic, Aegean, and Black Seas in the south, from Finland down to the Balkan Peninsula, forms a peculiar zone in Europe which separates Russia from Western Europe and has played an important role in the development of world history during the last few centuries. From Finland to Poland this zone consists of a chain of small nations all bordering on the Baltic Sea in the west and Russia in the east. Finland in the north is attached to the Scandinavian Peninsula and is separated from the Baltic countries to the south by the Gulf of Finland. Because of her peculiar geographical position and past historical ties, Finland is often considered as a part of the Scandinavian bloc. The Gulf of Bothnia separates Finland, however, from most of Sweden, and the Finnish nation is racially and linguistically related to the Estonian nation to the south. Moreover, from 1809 to 1917 Finland was part of the Russian empire.

Estonia, Latvia and Lithuania form a common distinct area, often referred to as the Baltic or Eastern Baltic area. Geographically a part of the Great Russian Plain, these countries are oriented toward the Baltic Sea, however, and separated from Russia by a chain of Estonian lakes, several rivers, swamps and forested ranges of hills. Measuring roughly 400 by 250 miles, the combined area of the Baltic countries (65,237 sq. mi.), without the territory of Vilnius (Wilno), from 1920 to 1939 was larger in size than that of England and Wales combined or approximately one third of the pre-war Germany or half of Japan or California. The area was thinly populated, however, with a total of less than 6 million inhabitants, the bulk of its population being formed by three different nationalities — the Estonians, Latvians and Lithuanians.

South of the Baltic republics the peculiar north-south zone widened and became less vulnerable in prewar Poland, which was the geographical center of the entire zone. Together with the Baltic States, particularly Lithuania, Poland formed a barrier and a bridge between Russia and Germany. Because of its geographical position, Poland was only partly a Baltic state, but predominantly a Central-Eastern European power. To the south, west and east of Poland the zone widens even more and is composed of a cluster of mostly Slavic nations affected in the west by direct influences from Germany and Italy, and overshadowed in the east by their huge Russian neighbor. While all the nations to the north of Poland are non-Slavic, in the south only the Greeks, Rumanians, Albanians and Hungarians are non-Slavs.

Two world wars have been ignited in this zone — the first one at Sarajevo, and the second one at Danzig. Whenever one of the great horizontal powers in Europe — Russia or Germany — had been in possession of portions of the narrow vertical zone, the expansionist greed has become so great that the peace of the entire world has been threatened. The Baltic countries have usually been in the key position in this power play. 1000 miles of seacoast and excellent, sheltered harbors have always played an important role in the history of the Baltic countries. The Baltic area has always served as an important link between continental Europe and the Atlantic Ocean, and the Baltic countries form the most convenient meeting ground between the maritime and the continental parts of Europe. Many wars have been fought in the Baltic area for supremacy over the Baltic Sea. The neutralization of the Baltic area has never been seriously attempted, but in the period from 1721 to 1795 all Baltic lands, with the exception of a small stretch in East Prussia, were absorbed by the Russian Empire, which thus had enlarged its window to the Baltic Sea.

The landscape of the Baltic countries is largely flat, although they possess hills rising to a maximum height of 1000 feet. There are also hundreds of lakes, some of which are of considerable size (Lake Peipsi — 1400 sq. mi.). Each country is served by several large rivers of which the most important ones are the Daugava (Dwina) in Latvia, the Nemunas (Niemen) in Lithuania and the Narva in Estonia. There are also many marshes, sandy plains and forests, but certain areas possess rich soils. The Estonian soil contains considerable quantities of oil shale (5.5 bill. tons), which produce machine oils and gasoline. The forests, covering more than one-fifth of the Baltic territory, are of great importance in industry and building and as fuel reserve. The 3.5 bill. tons of peat are also of considerable importance. The water power

especially in Latvia is also a great natural gift, providing approx. 2 mill. kW of energy.

Because of its geographical position, excellent harbors and considerable lack of land barriers, with the exception of the Estonian chain of lakes on the Russian border (Peipsi and Pskov), the Estonian archipelago, and the Daugava, Dubysa and Nemunas rivers in Latvia and Lithuania, the Baltic area has always been a convenient gateway, especially in East-West traffic. For the same reasons the Baltic area has also been considered as a convenient battleground when its neighbors, particularly the great powers — Russia and Germany — to the east and west have chosen to engage in annexationist policies. For the same reasons the Baltic nations have found it very difficult to defend their countries against the predatory schemes of their great neighbors.

The Baltic republics had come into this world as more or less unwanted children. The collapse of the Russian Empire in 1917, the propaganda declarations for self-determination of nations issued by Soviet Russian as well as British, American and French governments, and the attempts of the Western allies to undermine German positions in Baltic territories, conquered during the war, had facilitated the proclamation of independence of Finland, Estonia, Latvia, Lithuania, and Poland. The Baltic leaders soon found out, however, that the rights of self-determination of nations were not meant to be binding for the Baltic nations or, for that matter, for any one of the nations under British, Russian, French or American domination. The Baltic states were supposed to revert to ,,a non-communist Russia.'' Lithuania was given the option to join Poland if she so desired. A variety of insincere arguments were raised against financial, military and diplomatic assistance to them in Western capitals. However, the Baltic States proved that they were national states with ancient cultures and unusually high educational levels and strictly defined boundaries, that they were, in regard to territory and population, large enough and able to sustain themselves economically, and willing to maintain democratic regimes with ample provisions for the protection and well-being of their minorities, something they themselves had never enjoyed under Russian and German control. The bubble burst with the end of the Russian civil war and the Communist victory. The world had to reckon with the Baltic States.

The Baltic States were primarily agricultural, and depended also to a large extent on the large reserves of timber which they each possessed. Latvia and Estonia also contained large seaports and well developed industry. Both of these countries, though equipped by their natural

positions and by their extensive industrial apparatus to become important manufacturing centers, lacked the capital and the markets necessary to bring such an aim within the realm of practical politics. Moreover, in all three countries, the actual devastation caused by World War I and its aftermath — the Russian Civil War and their Wars of Liberation — was considerable, and the demands of reconstruction were great. In addition, there were numerous other difficulties which hindered the reorganization of their economic system. One of them was caused by the agrarian reform and the splitting up of the large estates of the Baltic-German, Lithuanian-Polish and Russian nobles. A further serious problem was that of communications, for the railways and highways built in the time of the Russian Empire bore little relation to the needs of the three national Baltic states, particularly Lithuania. This country was also somewhat impeded in her work of economic construction by the persistence of the Vilnius (Wilno) dispute with Poland, her most important neighbor. The process of reconstruction and fundamental adjustment to the new conditions both inside and outside of the Baltic was highly successful, and the Baltic States were able to look to their future in confidence as early as 1933.

The Baltic countries were surrounded on land by three aggressive neighbors — Russia, Poland, and Germany. Poland was internally weak, however, and could also be considered as a potential ally against the other two neighbors due to her territorial disputes with both of them. It was also true that the two gigantic and potentially dangerous neighbors of the Baltic States — Russia and Germany — were made temporarily impotent after World War I, but nobody could seriously consider that these inherently strong powers would remain weak for a long time. The Baltic States found themselves in a situation which is somewhat similar to the one modern Israel faces today. The analogy is not fully fitting, however. While Israel has been able to muster massive asistance of the world Jewish community and considerable public support in western world, the Baltic States received no significant assistance from abroad.

During their brief tenure as independent states the Baltic countries tried hard to serve as a pacifying and stabilizing factor in the turbulent region of Central and Eastern Europe. They subscribed to all schemes and proposals aimed at the maintenance of peace. From the beginning the Baltic States placed great hopes in the newly created League of Nations, without at first realizing that the League was to become a vehicle for furthering the conflicting interests of the Great

Powers without much regard for the smaller and weaker countries. The delegates of the Baltic States were active in and out of the League of Nations, subscribing to all plans and conventions which intended to maintain the status quo and keep the world out of the war. They got little in return but disappointments. General proposals for disarmament and the abolition of war were killed outright or made ineffectual. Schemes for regional areas of security, termed Eastern Locarno or Northern Locarno, actively supported by the Baltic States, could not be materialized due to the unwillingness of Germany, Poland and the Soviet Union to subscribe to them and the hesitation of France and Great Britain to support them. By the late 1930's the Baltic nations had lost confidence in the League of Nations and the western democracies. In October, 1935, Latvia was given a seat in the Council of the League and in 1938 Latvian Foreign Minister Vilhelms Munters even served as its President, but in the same year, after having watched the complete sterility of the League of Nations, the Baltic nations proclaimed their absolute neutrality in any future war and declared they would no longer be bound by the special obligations of Article 16 of the Covenant which committed members of the League to come to assistance of other member nations who were victims of aggression.

The Baltic States always felt the awesome presence of the Soviet Russian giant from whose clutches they had recently liberated themselves. They also had the uneasy feeling that they had been left more or less on their own by their former supporters in their War of Liberation — Great Britain and France. They realized that the Soviet Union played a double role by outwardly maintaining normal relations with the Baltic ,,bourgeois'' republics and secretly organizing a Baltic Communist underground, which was quite negligible, however. Short of losing their independence, the Baltic States tried to do their best to please their eastern neighbor. They avoided involvement in any possibly anti-Soviet plots or alliances. They made their ports and railways available to Soviet authorities at the lowest possible rates for use in Soviet transit. They were willing to sign nonaggression and even disarmament treaties with the Soviet Union if the Soviet terms were reasonable. As it turned out, the Soviets visualized full disarmament of the Baltic countries and partial disarmament of Soviet Union, nonrecognition of international arbitration, and severance of the Baltic states from the ,,unholy'' League of Nations. This, of course, would have amounted to voluntary suicide of the Baltic states. The Baltic nations signed the so-called Litvinov Protocol in 1929 ratifying the

Kellog-Briand Pact which outlawed wars, they signed a nonaggression pact with the Soviet Union in 1932 and extended it for ten more years in 1934.

Until 1934, the Soviet Union was opposed to any sort of alliances between the Baltic States, especially in league with Poland. From 1934 to 1939 the Soviets were no longer opposed to a Baltic Entente, if it could be turned against Nazi Germany, and they were willing to sponsor treaties guaranteeing the independence of the Baltic States with or without their acceptance, on condition that the Soviet Union would decide when those states were threatened and might protect them with or without their permission. The Baltic States were unwilling to allow Soviet troops on their soil in anticipation that the Soviets would never leave them again. Poland, Germany, France and Great Britain also turned down Soviet proposals on these terms.

The Baltic military planners seriously considered the possibility of a Soviet invasion of their countries. Therefore, they concentrated most of their armed forces in the east. Lithuania had no common boundary with the Soviet Union until the collapse of Poland, but Estonia and Latvia had a long boundary with the Soviet Union (370 miles) and even longer unprotected seacoasts. With the small armed forces at their disposal, they could possibly detain the Soviet troops for only a short time in the hope that Poland and some Western powers would come to their rescue. After the collapse of Poland that hope, too, was gone.

The German Weimar Republic had given up the idea of dominating the Baltic countries, but the German politicians preferred an unsettled situation in the entire area of Eastern Europe in order to recover at a proper moment former territories lost to Lithuania, Poland and Czechoslovakia. Powerful German economic groups also viewed the entire Baltic bloc as an unwelcome barrier between Germany and Russia. They desired to trade directly with the Russians without Baltic middlemen. On January 12, 1927, Germany adopted a categorical stand against any kind of Finno-Baltic alliance. She considered the Baltic states as properly belonging to the Soviet sphere of interest. By utilizing all sorts of legal and semi-legal means Germany made the position of Lithuania in the autonomous Klaipeda (Memel) Territory as unpleasant and unsecure as possible. At the same time Germany tried to maintain Lithuania as a pawn against Poland and to utilize her conflict over the ownership of Vilnius to the utmost, short of direct involvement on the side of Lithuania, however, and also short of a Lithuanian-Polish war. In this policy Germany was seconded and actively supported by the Soviet Union.

The German-Soviet policy of rapprochement following the treaties of Rapallo in 1922 and Berlin in 1926 worried the Baltic States. At the time when this policy was in force, the Baltic States could still count on the support from the League of Nations and Western Powers. When the Nazis came to power in 1933, the Baltic States viewed the new development with mixed feelings. They were genuinely afraid of possible Nazi aggression, and Nazi philosophy was obnoxious to them. Their only consolation, however, was the supposedly irreconcilable difference between the Nazis and Communists. As long as both movements remained antagonistic to each other and about equal in strength, the Baltic States could feel relatively secure. After the Germans took over Klaipeda Territory from Lithuania on March 23, 1939, the Nazi German Government declared its intention to sign non-aggression treaties with the Baltic States. As these states had already signed a similar treaty with the other potential aggressor, Soviet Union, Estonia and Latvia signed such a treaty with Germany on June 7, 1939. A similar agreement between Lithuania and Germany was signed at the time of Klaipeda's takeover by the Nazis. A policy of nonagression had fit into the policy of absolute neutrality of the Baltic States.

For a long time the Baltic States had counted on the assistance of Western Powers. Great Britain had been the first country which had extended recognition to Estonia and Latvia. Mainly thanks to considerable assistance rendered by the British Navy, and several loans and shipments of weapons from Great Britain, the Baltic States had won their War of Liberation. From the British warships and their complements ultimately sprang the high prestige which England enjoyed throughout the Baltic countries from 1918 to 1939. The British policy regarding the Baltic States can be considered as benevolent. The British proposed a Scandinavian—Baltic alliance, or at least a Baltic alliance, and were greatly annoyed when these proposals did not materialize due to the Scandinavian self-imposed isolation and the Lithuanian-Polish dispute which prevented closer relations not only between these two countries, but also between them and the other Baltic countries and Finland. When the Baltic States felt threatened by the Soviet armies in 1923 and again in 1924, the British did not send their navy to the Baltic when requested, but sold them large quantities of mostly antiquated weapons at high prices. The Baltic governments and peoples desperately looked to Great Britain as their principal defender and supporter. They did not know that as early as November 3, 1923, the British government had made a decision, reconfirmed on February 6, 1925, and April 10, 1926, that apart from obligations which would

arise under the Covenant of League of Nations, Great Britain would not feel called upon to object to any change such as the federation of the Baltic States, or even their absorption by Russia. The British were too preoccupied with the matters of their empire in the Mediterranean and the Far East to pay much attention to the Baltic matters. The Baltic leaders understood the meaning of the British-German and British-Soviet naval agreements in 1935 and 1936. They looked to them as if the British were interested in seeing the totalitarian powers — Nazi Germany and Soviet Union — involved in a mortal combat which could avoid the possible collapse of democracy in the world.

The Baltic leaders also realized that France wanted to utilize the vacuum created by the downfall of Germany and to become the leading power in Europe. They also knew that she was opposed in this design by Great Britain. In order to offset the loss of Russia as an ally east of Germany, France sponsored an enlarged Poland to replace it. On February 19, 1921, she signed a military alliance with Poland. France attempted to encourage the Baltic States and Finland to join Poland in a military alliance in order to strengthen her own position in regard to Germany and Soviet Union. The French also sold some weapons to the Baltic countries, particularly to Latvia. The Latvian navy was equipped with modern French submarines and minelayers.

Being the strongest and largest of all the countries that sprung into existence between Germany and the Soviet Union, Poland naturally attempted to unite all of them under her leadership. The domineering attitude and even arrogance displayed by some of the Polish leaders annoyed the other states, however. Poland's territorial demands on Latvia and Czechoslovakia and her designs to annex all of Lithuania or at least the eastern and southern portions of her further alienated the neighbors of Poland. The Polish occupation of the ancient Lithuanian capital of Vilnius on October 9, 1920, and its annexation by Poland caused an irreparable damage in the relations between that country and her northern neighbors. Lithuania proclaimed a state of war and broke off her relations with Poland. This situation continued until March 17, 1938, when Lithuania was forced to normalize her relations with Poland following a Polish ultimatum. The Lithuanian-Polish conflict was most embarrassing to the other Baltic countries, especially to Latvia. After a series of conferences, Finland and Latvia refused to enter an alliance with Poland before the settlement of the Polish-Lithuanian conflict to the mutual satisfaction of both of them. Polish-oriented Estonia went along rather unwillingly with them. Poland was generally considered by the Baltic countries as a security risk rather than a guaran-

tor of peace. Finland and Latvia even suspected further Polish territorial designs toward Germany and Russia which could involve the Baltic States in another unnecessary war. German and Soviet diplomats also threatened the Baltic leaders with dire consequences if they were to form an alliance with Poland. There was cooperation, however, between Polish, Latvian, Estonian and sometimes also Rumanian and Finnish general staffs mainly on consultative basis. The Polish-German treaty of nonaggression of 1934 and Polish indirect participation in the partition of Czechoslovakia further alienated Poland from the Baltic countries. In 1939 the Baltic leaders considered Poland's fate to be sealed, but hoped that somehow their nations could escape a similar calamity.

Shortly before the war the total strength of the Baltic armies amounted to 4660 officers and up to 58,000 men, with about 900 guns, including 248 AA guns, 102 tanks, 30 armored cars, nine armored trains and two railroad batteries, up to 400 warplanes, engineering troops and signal battalions. The combined strength of the Baltic navies consisted of four submarines, one torpedo boat, four gunboats, eight minelayers — trawlers, three petrol boats, ten cutters, seven icebreakers, five hydrographic service vessels, one submarine depot, six tenders, one tugboat and one yacht. The Border Guard units included 6000 men, the police 8300 men, and the Home Guard almost 200,000 men and women, with its own infantry, cavalry, motorized aviation and naval units.

Estonia had a relatively well developed industry, especially shipbuilding and machine industry. Latvia had highly developed electronics industry, facilities for shipbuilding and repairs, an automobile assembly plant, a budding aircraft industry, an ammunitions factory and an arsenal which produced light weapons, gas masks, etc. Lithuanian industry was in an early stage of development, but Lithuania also had an ammunition factory and she also produced good light aircraft. There was also an arsenal in Estonia. Most of the Estonian and Latvian weapons were antiquated, but the Lithuanian military technology was greatly modernized. The Estonian and Latvian training, however, was superior to that of Lithuania. The transportation system was most adequate in Latvia and least adequate in Lithuania.

The Baltic armies cooperated only sporadically, and on a small scale, during their War of Liberation (1918—1920). As early as January 6, 1920, the military representatives of the three Baltic republics agreed on the necessity of having a military alliance between their countries, but the Baltic political leaders missed the opportunity to realize the proposals. The Estonians and, to a certain extent, also the Latvians

were unwilling to become involved in a possible Lithuanian-Polish or Lithuanian-German war over the possession of Vilnius or Klaipeda. Poland had been Latvia's official ally in her war against Soviet Russia and the strongest possible defender of the Baltic countries in case of a renewed Soviet invasion. On the other hand, Latvia, and, to a much lesser extent, Estonia were unwilling to sign a military alliance with Poland. They did not want to antagonize Lithuania and also considered Poland to be an unstable and weak country due to her huge and hostile minorities, her dangerously extended and insecure frontiers and her unfriendly relations with almost all of her neighbors.

On July 7, 1921, Latvia and Estonia signed a military and political alliance, which was further extended on November 1, 1923, and February 17, 1934. Military cooperation between the two countries was not well developed, however. They never made an agreement about unified command, unified weapons systems, common armaments industry or even common command language. While the Latvian weapons were mostly of British origin and British ammunition was used, most of the Estonian weapons were of Russian and German origin and Russian ammunition was used, but most of the Lithuanian weapons were of German and French origin and German ammunition was used. During the war Latvia would be completely cut off from British sources of supplies, and the Baltic countries would not be able to help each other with ammunition and spare parts. Only Lithuania had bought some weapons from nearby Swedish armaments factories.

Only in 1930 did the military leaders of Estonia and Latvia seriously discuss closer military cooperation, and only in 1931 common maneuvers of the Estonian and Latvian armed forces and navies were held. In the next years the Baltic countries exchanged only some information and a few officers. Their arsenals also produced small quantities of light weapons and weapons parts for their allies. The Baltic governments did not acquaint each other with their defence plans. The wartime strength of the Baltic armies was theoretically 650,000 men, but in practice only 360,000 men (100,000 in Estonia, 130,000 in Latvia and 130,000 in Lithuania). Their total mobilization could be effected within 72 hours. The Estonians would have eight brigades, the Latvians — eight divisions in two army groups, and the Lithuanians — five divisions and two cavalry brigades. The Estonian defence was based on the line of natural barriers in the east: Narva River — Lake Peipsi — Lake Pskov — swampy and wooded area of Lida and Vruda. The second line of defence was based on Piusa — Petseri — Pankjavitsa — Laura, and the last line around the Estonian capital Tallinn

and on the Estonian islands. The principal defence line was fortified with 50 reinforced concrete bunkers. The Estonian military planners visualized possible cooperation with the Latvian and Finnish armed forces. The Gulf of Finland would be defended by minefields laid in the areas around Suursaar, Tütarsaar, and Lavansaar islands, and on Äigna — Porkkala line.

The Latvian general staff had prepared three war plans: A — for the defence against the USSR, D — defence against Germany, and K — defence against both the USSR and Germany. Plan K was not seriously considered. Plan A visualized cooperation with the Estonian Army, but Plan D counted on possible cooperation with the Lithuanian Army. Plan A was most seriously considered and visualized a slow retreat to the main defence line: Pededze River — Lake Lubans — Aiviekste River in central Latvia, and a possible further retreat to the Daugava line, which was also considered in the defence against Germany. Sea lanes to Riga and the vicinity of Riga, and possibly also Liepaja and Ventspils, would be mined. Weak land forces would defend the long coastline.

Although the Lithuanian Government had repeatedly demanded restoration of the Vilnius territory from Poland, the Lithuanian armed forces had no offensive plans. The Lithuanian general staff had prepared only two defensive plans: one gainst possible Polish or Soviet invasion, and another one against German attack. In the first case the Lithuanian army would withdraw from the borders to the Kaunas—Nevežys line and from there to the Dubysa line. In case of a German offensive the Lithuanian army would retreat to the Dubysa line, which formed the principal line of defence and was fortified with reinforced concrete bunkers. The Latvian defence lines remained unfortified, however. By actualizing their plan of defence, the Latvian army would create a dangerous gap in the Estonian system of defence, while the Lithuanian army, retreating to its main line of defence, would open a dangerous gap in the Latvian system of defence. The Baltic military planners had thought only about the defence of their own countries and not about common action against an intruder.

On September 12, 1934, Estonia, Latvia and Lithuania signed a treaty of diplomatic alliance, but a military alliance between the three countries was never concluded. The Commander of the Lithuanian army, Gen. Stasys Raštikis, twice, in 1934, and again after the beginning of World War II, suggested a military alliance between all three Baltic republics, but the suggestion was turned down by the governments of all of these countries. The Baltic leaders were afraid that a

military alliance might provoke the big neighbors of the Baltic republics to invade them. Poland was also adamantly opposed to any kind of military cooperation between Lithuania and her northern neighbors. Only after the Soviets had already created their military bases in the Baltic States, in October, 1939, did the Baltic leaders start to think seriously about military cooperation. It was already too late, however. The Soviets no longer wanted military cooperation among the Baltic States themselves.

The Baltic States had formed an obstacle to aggressive tendencies of Soviet Union and Germany, which could easily drag the entire world into a devastating war. They did not receive economic and even moral assistance from the big powers when they needed it. They were left more or less to themselves and their strength was weakened by the internal interference of the Soviet Union and Germany. The coup of Vilnius engineered by Poland precluded any possibility of an effective security system of all states endangered by Soviet Union and Germany. The Soviets and Nazis did their utmost to remove the Baltic States as an obstacle on their way to expansion. Their partition of the Baltic States and Poland by treaties of August 23 and September 28, 1939, was never expected, and left them completely defenseless. Western democracies had simply looked on the Baltic States without giving them practical assistance. The Baltic States were unable to form an effective alliance by themselves and could not stand up for long even united against the Soviet Union or Germany, or both. The Polish-Baltic barrier was removed by the joint effort of Nazi Germany and Soviet Russia. World War II, the most devastating war in history, resulted in part from the agreement that led to this partition. Today we find the Soviet armies in the middle of Europe, Germany devided and amputated, all Eastern Europe under Soviet domination and Western Europe, crippled and shorn of power, under the Soviet shadow.

At the end of the War of Liberation the Army of Latvia contained 76,000 men in thirteen infantry, one rifle, one guerilla, one cavalry, and four artillery regiments with five armored trains, eight armored cars, five tanks, seventeen airplanes, a few small armored river boats, 70 guns and 650 automatic weapons. In 75 major engagements it had lost only 3,046 dead and 4,058 wounded, while the Latvian units in Russian Czarist and Soviet armed forces had lost a terrifying number of 63,000 men in a nation of two million.

The Latvian land and naval forces had had long traditions dating back to the Viking days in the 9th century. In 852, they destroyed a large Danish flotilla and later made inroads in Swedish and Danish

territories. In 1106, they wiped out an entire Russian army and crippled another one in 1111. During the 13th century they were able to resist the German onslaught for 100 years (until 1290) and wipe out sizeable German armed forces in 1236 and 1260. They played a role in the armed forces of the Livonian Confederation against invading Russians in the 15th and 16th century. They also formed regiments in the 17th century armies of Poland, Sweden, and Russia. The Couronian navy played a very important role during the 17th century on all oceans, except the Pacific, and established bases in Southern Norway, West Africa and the West Indies. The Latvian soldiers and sailors were highly regarded in the Russian armed forces of the 19th century and the Latvian XXth Corps as well as the Latvian Rifle Brigades gained worldwide attention with their valiant defence of the northern flank of the Eastern Front during World War I, while some other Latvian units fought at Verdun on the French side, The Latvian Rifle Brigades also played a crucial role during the Russian Civil War in 1918 and won major victories in the most important battles of 1919 and 1920. The ill-equipped Latvian national army, at first counting only 430 men, amazed foreign observers with its achievements against superior Soviet Russian and monarchist Russo-German armies, while the Latvian Troitsk Regiment, stranded in the middle of Russia, made a glorious page in the military annals by shielding the Allied armies for 6000 miles during their retreat across Siberia. The European great powers directly and indirectly facilitated the takeover of the Baltic States by the Soviet Union in 1940, but the Latvian divisions fought well against the Nazi invaders within the ranks of the Soviet forces, while the divisions of the Latvian Legion valiantly fought along the German armed forces in their hope to liberate their country from both the Soviet and Nazi occupiers and to cooperate with Western democracies. The fate did not grant them their wish, however.

Peacetime army of Latvia consisted of approx. 2,200 officers and 23,000 men. The air force had 500 men, the navy 450, the Border Guard Brigade 1,300, the police 3,100 men, and the Home Guard in 1940 had 45,000 men, 12,000 women, and 11,000 young athletes of both sexes, a total of 68,000 persons. Theoretically Latvian wartime army could be 200,000 strong, but the equipment was ready for only 130,000 men.

There were four infantry divisions, one division of technical units, several units under the Inspector of Artilery, and a small navy. The wartime army would have seven infantry and one reserve divisions. Infantry forces consisted of one elite Guard Battalion and twelve regi-

ments, supported by four field artillery regiments. Some regiments also had bicyclist and skier companies. There was also one cavalry regiment with fourteen squadrons, including machine gun and bicyclist squadrons, and one battery. Each artillery regiment had 24 guns in peacetime. The Regiment of Heavy Artillery had 24 guns and 98 howitzers were on order in 1939. The Coast Artillery Regiment, stationed in the Fortress of Daugavgrīva (Dünamünde), had additional 20 guns of various types and two modern railroad batteries with naval guns, and three auxiliary vessels. The Regiment of Armored Trains had a total of four trains with two more in reserve, but it was liquidated in 1940. The Antiaircraft Artillery Regiment had 74 guns in fifteen batteries. The total number of guns in the Latvian army was approx. 400 in 1940.

The Auto-Tank Brigade had three tank companies with 27 tanks (two heavy, one medium, and 24 light), one company of six armored cars, and three battalions of motorized antitank artillery. The Air Force Regiment had four squadrons of fighter planes, four squadrons or reconnaissance planes, one squadron of seaplanes and 61 training planes in the Aviation School. Altogether there were approx. 100 to 150 warplanes, of which only 42 were modern. In 1939, Latvia started to produce its own sophisticated modern fighters and training planes (VEF I-14 to I-17, and I-19, Irbitis' construction), but it was already too late. Plans were made for eleven squadrons on active duty. The Engineering Regiment had 570 men in two battalions, and the Signal Battalion had 310 men in four companies.

The Navy consisted of one minelayer-gunboat, two minelayers-trawlers, two submarines, six seaplanes, four auxiliary vessels, and shore observation service. The naval program in 1939 included 3000 ton coastal defense vessel, three to four additional submarines, and several motor torpedo boats, but the plans did not materialize.

The Home Guard had 65 battalions in nineteen territorial regiments, a number of cavalry units, one railroad regiment, one air force regiment with 24 planes and a few naval units. The entire Home Guard had only one light tank but several motorcycle companies.

Latvia produced small numbers of railroad cars, engines, and modern motor coaches, as well as trucks and passenger cars (in cooperation with the Ford Company). Several lines of planes (*KOD, VEF-I*) were in production since 1934. The total number of planes in Latvia amounted to approx. 250 in 1940. The Latvian arsenal produced shells for guns, limited quantities of hand granades, mines, munition, and parts of rifles and automatic weapons. The Latvian inventors also produced

the world's smallest ,,spy'' photo camera ,,Minox'', still in use, excellent radios, and sophisticated electronics equipment for various purposes. Efficiently run Latvian railroad system was plagued, however, by five different gauges, which complicated the traffic. There was also a state-run airline and a number of bus lines. Major roads were in excellent condition. The Latvian merchant marine with its 103 vessels and the total tonnage of 201.000 br. reg. tons in 1940 was quite considerable for a small country. The aging fleet was slowly replaced by modern vessels and regular lines linked excellent Latvian harbors with the United States and most of the European countries. Thirteen Latvian vessels served the cause of the Western Allies during World War II. Eight of them were lost at sea along with 200—300 Latvian sailors, some of whom had served on other ships.

The Latvian nation was highly motivated and nationally spirited. It was also well prepared for defense of its independence, but the Latvian armed forces, along with the Estonian and Lithuanian armed forces, were isolated at the beginning of World War II by Nazi and Soviet armed forces and ill-equipped with mostly outdated arms and limited supplies of fuel and ammunition. During their War of Independence, 1918—20, the Baltic States had received British, French, Polish, and for a while even German, military assistance, while during the Second World War they were left alone and had to succumb to overwhelming Soviet forces without a fight. Bitterly realizing that they were betrayed and completely isolated, the Baltic soldiers, however, utilized every opportunity to rearm themselves and to fight on behalf of their countries. Even after the war isolated pockets of guerillas continued their resistance against the occupiers of their countries until 1953, when the last organized desperate struggle ended in an atmosphere of helplessness and hopelessness. The national spirit of the Baltic nations was not broken, however.

BALTIJAS VALSTU AIZSARDZĪBAS LĪNIJAS 1931., 1938. un 1940. gadā

Defense lines of the Baltic States in 1931, 1938, and 1940.

AVOTI UN LITERĀTŪRA

A. Nepublicētie oficiālie avoti

A.A., T—120 — Vācija, Auswärtiges Amt (Ārlietu ministrija)
Archives of the German Foreign Ministry on Microfilm deposited in the National Archives of the United States, Washington, D.C., Microcopy T—120.

A.A., T—454 — spole 15

I.M.T. — International Military Tribunal Documents, ser. PS, F, L, R, C, D, EC —
U.S. National Archives, Washington, D.C.

L.C.K. — Latviešu Centrālās Komitejas archīvs, 1945.—1949.g. —
the Archives of the Latvian Central Committee, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, California, USA.

L.M.H.A. — Latvian Maritime History Archives, Cardiff, Wales, United Kingdom — Latvijas Jūniecības archīvs

L.S. Stokholmā — Latvijas sūtniecība Stokholmā —
Archives of the Latvian Legation in Stockholm, 1919—40, Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Stanford, California, USA

N.A. R.G. 84 — The United States of America, The National Archives, Records of the Foreign Service Posts of the Department of State (Record Group 84)

N.A., R.G. 165 — The United States of America, The National Archives, Military Intelligence Division, 1917—1940 (Record Group 165) —
Estonia, Latvia, Lithuania, Finland

P.R.O., F.O. 371 — Great Britain, Public Record Office, London, Foreign Office 371 — Northern Europe, Baltic States

P.R.O., F.O. 419 — Public Record Office, London — Foreign Office, Confidential Prints — Scandinavia and the Baltic States — 31.

B. Publicētie dokumenti

Armaments Year-Book 1938

League of Nations. *Armaments Year-Book 1938.* Geneva: Series of League of Nations Publications, IX Disarmament, C.206.M.112, 1938, IX, 1938.

Brit. Doc.

Great Britain, Foreign Office. *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939.* First Series, 1919—1929. III sēj. Red. Ernest Llewellyn Woodward, Rohan Butler, J.P.T. Bury. London: H.M. Stationery Office, 1948—61.

Great Britain, Foreign Office. *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939.* Third Series, 1938—1939. IV, VI sēj. Red. Ernest L. Woodward, Rohan Butler. London: H. M. Stationery Office, 1951—54.

Conférénce de Moscou

Conférénce de Moscou pour la limitation des armaments, 1922. Moscou: Édition du Commissariat de peuple aux affaires étrangèeres, 1923.

Doc. français.

Franče, Ministère des affaires étrangères, Commission de publication des documents relatifs aux origines de la guerre 1939—1945. *Documents diplomatiques français, 1932—1939.* Ire Serie (1932—1935). V sēj. Paris: Imprimerie nationale, 1970.

Françe, Ministère des affaires étrangères, Commission de publication des documents relatifs aux origines de la guerre 1939—1945. *Documents diplomatiques français, 1932—1939.* IIme Serie (1936—1939). II sēj. Paris: Imprimerie nationale, 1963—70.

Doc. italiani, VIII ser.
Italia, Ministero degli Affari Esteri, Commissione per la pubblicazzone dei documenti diplomatici. *I documenti diplomatici Italiani.* Ottava Serie: 1935—1939. XII sēj. Roma: La Libreria dello Stato, 1953.

Documents on International Relations.
Documents on International Relations. Red. John W. Wheeler—Bennett, Stephen Heald, Margaret Carlyle, etc. Sēj. *1939—1946,* I, II. London: Oxford University Press, 1954.

Dokumenti Vnešnei politiki SSSR
SSSR, Ministerstvo inostrannikh del SSR, Komissia po izdaniiu diplomatii českikh dokumentov. *Dokumenti vnešnei politiki SSSR.* II—XX sēj. Moskva: Izdateljstvo političeskoi literaturi, 1959—76.

Germ. Doc.
United States of America. Department of State. *Documents on German Foreign Policy 1918—1945.* Series C—The Third Reich—First Phase. II sēj. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1957—62.
United States of America, Department of State. *Documents on German Foreign Policy 1918—1945.* Series D 1937—1945. VI sēj. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1953—60.

H. C., 5 s.
Great Britain, Parliament, House of Commons. *Parliamentary Debates, Official Record. Fifth Series.* 125., 169., 170. sēj. London: H.M. Stationery Office, 1919—44.

Lietuvos Istorijos Šaltiniai
Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai. IV sēj. Red. J. Žiugžda. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslu akademija, Istorijos institutas, Politinas ir mokslines literatūros leidykla, 1961.

L.V.R.K.
Likumu un valdības rīkojumu krājums. Rīgā: Valsts kanclejas likumu kārtošanas nodaļas (vēlāk Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas) izdevums, 1919—1922.

Meždunarodnaja politika
Kļučnikov, Jurii V. & A.V. Sabanin, red. *Meždunarodnaja politika noveišego vremeni v dogovorakh, notakh i deklaracijakh.* 3 sēj. Moskva: Izdanie Litizdata N.K.I.D., 1925—28.

Nazi Conspiracy and Aggression
International Military Tribunal. *Nazi Conspiracy and Aggression.* Office of the Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality. 8 sēj. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1947.

Polish White Book
Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Official Documents Concerning Polish—German and Polish—Soviet Relations 1933—1939. The Polish White Book.* London & Melbourne: Published by the Authority of the Polish Government by Hutchinson & Co., 1939.

Recueil des Principaux traités conclus par la Lettonie avec les pays etangers, 1918—1920.
Red. Hermans Albats. Riga: Imprimerie pour la Preparation des Papiers de l'Etat, 1928.

I Saeima
Latvijas Republikas Saeimas Stenogramas. II ses., VI ses. Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923, 1924.

II Saeima
Latvijas Republikas II Saeimas Stenogramas. I ses., II ses., Ārkārtējā un III ses., V ses.,

IX ses. Sastādījis H. Kārkliņš. Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 1926, 1927, 1928.

III Saeima

Latvijas Republikas III Saeimas Stenogramas. I ses., II ses., Ārkārtējā un IV ses., V ses., VI ses. Sast. H. Kārkliņš. Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928—31.

IV Saeima

Latvijas Republikas IV Saeimas Stenogramas. I un Ārkārtējā ses., III ses., IV ses., V ses., VI ses., Ārkārtējā un VII ses., VIII ses. Sast. H. Kārkliņš. Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1931, 1932, 1933, 1934. S

Satversmes Sapulce

Latvijas Satversmes Sapulces Stenogramas. Rīgā; Satversmes Sapulces izdevums, 1920—22.

Trial of the Major War Criminals

Allied Control Authority for Germany. *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal.* Nuremberg: 1945—46. XXXIV sēj. Nuremberg: International Military Tribunal, 1949.

U.S. For. Rel.

United States of America, Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1935:* I sēj. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1935—61.

Verhandlungen des Reichstags

Reichstag. *Verhandlungen des Reichstags: Stenographische Berichte.* CCCXCV. Berlin: 1871—1942.

V.V.

Valdības Vēstnesis. Rīgā: Valsts tipografija, 1918—40.

C. Grāmatas un raksti periodikā

Aizsilnieks, Arnolds.

Latvijas saimniecības vēsture 1914—1945. Stockholm: Daugava, 1968.

Albrecht, Karl I.

Der verratene Sozialismus. Berlin—Leipzig: Nibelungen—Verlag, 1943.

Aleksandrs (Aleksandrs Kundrāts).

Neredzamā divīzija. Toronto: Latvis, 1964.

Zilā aploksne. Toronto: Tēvijas Sargs, 1961.

Alford, Cyril E. R.

The Island of Tobago. London: Dorset, Longmans, 1949.

Ališauskas, Kazys.

„Lietuvos kariuomene (istorine apžvalga)," *Karys,* Nr. 9 (1958), 268—95.

Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija Latvijā. Red. K. Strazdiņš, J. Krastiņš, A. Drīzulis. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, 1957.

Andersons, Edgars (arī Anderson, Edgar)

„Angļu flote Baltijas jūrā," *Universitas,* Nr. 5 (1958), 30—36.

„The Baltic Entente: Phantom or Reality," *The Baltic States in Peace and War 1917—1945,* red. V. Stanley Vardys, Romuald J. Misiunas. University Park and London: The Pennsylvania State University Press, 1978, 126—35, 217—19.

„Baltijas valstis somu Ziemas kaŗa laikā," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 1 (165), 22—24; Nr. 2 (166) (1976), 9—20.

„Die baltische Frage in der Politik der Alliierten und Assoziierten Mächte," *Beiträge zur Geschichte der Loslösung der baltischen Provinzen von Russland und zur Entstehung der baltischen Staaten, red. Hans von Rimscha, Arved Frhr. von Taube, Jürgen von*

Hehn, Marburg/Lahn: J. G. Herder—Institut, I, 255—74 (1971), II, 327—77 (1977).
,,Die baltischen Staaten im Völkerbundsrat, *Reval und die baltischen Länder. Festschrift für Hellmuth Weiss zum 80. Geburtstag,* red. Jürgen von Hehn & Szaba János Kenéz. Marburg/Lahn: J.G. Herder-Institut, 1980, 133—47.
,,British Policy Toward the Baltic States, 1940—41," *Journal of Baltic Studies,* Vol. XI, Nr. 4 (1980), 325—33.
,,Britu desanti Kurzemē. Krimas kaŗš Latvijas piekrastē," *Ceļa Zīmes,* Nr. 22 (1954), 447—56.
,,Cēsu kauju politiskā nozīme," *Ziemeļnieki,* red. Hermanis Kreicers, Alberts Raidonis, Kārlis Dzirkalis, Arturs Jaunzems. Čikagā: Ziemeļlatvijas Brīvības cīņu atceres Rīcības komiteja, 1970, 19—26.
,,The Crimean War in the Baltic Area," *Journal of Baltic Studies,* V, Nr. 4 (1974), 339—61.
Cross—Road Country Latvia. Red. un autors. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata, 1953.
,,Ēstergarnas jūras kauja," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts, Nr. 5 (97) (1964), 9—13.*
,,Estonia. Latvia," *World Communism. A Handbook 1918—1965,* red. Witold S. Sworakowski. Stamford, California: Hoover Institution on War, Revolution and Peace, 1973, 122—25, 297—99.
,,Finnish—Baltic Relations, 1918—1940," *Scandinavian Studies,* Vol. 54, Nr. 1 (1981), 51—72.
,,Igaunijas armijas tapšana un izveidošanās," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 1 (117) (1968), 26—33.
,,Igauņu tautas ceļš uz neatkarību," *Universitas,* Nr. 18 (1966), 25—32.
,,Jūras kauja Rīgas līcī," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 4 (114) (1967), 23—26.
,,Kaŗot vai padoties," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 2 (70) (1960), 57/60.
,,Krimas kaŗš Latvijā," *Ceļa Zīmes,* Nr. 9 (1952), 367—72, Nr. 10, 450—54.
,,Krimas kaŗš un liberālā ēra Baltijas telpā," *Latvju Domas,* Nr. 5 (1947), 54—79.
,,Krimas kaŗš un Ziemeļaustrumu Eiropa," *Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā 1948. g. janvārī.* Referāti. Lubeck: Latviešu Humanitāro Zinātņu Asociācija, 1948, 19—31.
,,Latviešu jūrnieki," *Jaunās Ziņas,* nr. 32, 37, 38, 39, 1946. g. 10. jūl., 12., 21. un 28. aug.
,,Latviešu lielgaballaivu bataljoni Krimas kaŗā," *Tilts,* nr. 98/99 (1969), 58—63.
,,Latvijas brīnums," *Ceļa Zīmes,* Nr. 56 (1975), 19—21.
,,Latvijas kaŗa flote," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 3 (125) (1969), 15—22.
Latvijas vēsture 1914—1920. Stockholm: Daugava, 1967.
Latvijas vēsture 1920—1940. Ārpolitika. I — 1920—1938. Stockholm: Daugava, 1982.
,,Lielbritānijas attieksmes pret Baltijas valstīm," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 2 (160) (1975), 16—24.
,,Lietuviešu tautas ceļš uz neatkarību," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 2 (118) (1968), 29—34.
,,Liktenīgās dienas," *Kaŗa Invalīds,* Nr. 11 (1966), 40—53.
,,Die militarische Situation der baltischen Staaten," *Acta Baltica,* VIII (1968), 106—155. (Arī atsevišķā izd.).
,,Military Policies and Plans of the Baltic States on the Eve of World War II," *Lituanus,* XXX, Nr. 2 (1974), 15—34.
,,The Pacts of Mutual Assistence Between the U.S.S.R. and the Baltic States," *Baltic History,* red. Arvids Ziedonis, Mardi Valgemäe, William Winter. Columbus, Ohio: The Ohio University Press, 1974, 239—55.
,,Pēdējās dienas," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* Nr. 3 (191), 3—9, Nr. 4 (192), 3—11, Nr. 5 (193), 20—26, Nr. 6 (194) (1980), 26—35; Nr. 1 (195) (1981), 5—13.
,,Die politische Einstellung Englands zu den baltischen Staaten 1940—1946," *Zeitschrift fur Ostforschung,* XXX, Nr. 4 (1981), 559—87.
,,The Role of the Baltic States Between the USSR and Western Europe," *East European Quarterly,* VII, Nr. 4 (1974), 379—97.

„The Role of the Crimean War in Northern Europe," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, N.F., XX, Nr. 1 (1972), 42—59.
„Sacensība par Daugavpili," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, Nr. 2 (1965), 46—51.
„The Scandinavian Area and the Crimean War in the Baltic," *Scandinavian Studies*, Vol. 41, Nr. 3 (1969), 263—75.
Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. Stockholm: Daugava, 1970.
„Through the Baltic Gate. Impact of the First World War on the Baltic Area," *The Baltic Review*, Nr. 33 (1967), 3—21.
„Toward the Baltic Entente—the Initial Phase," *Pro Baltica. Mélanges dediès á Kaarel R. Pusta*, red. Juri G. Poska. Stockholm: Publications du Comité des amis de K.R. Pusta, 1965, 41—61.
„Toward the Baltic Union 1920—27," *Lituanus*, XII, Nr. 2 (1966), 30—56.
„Toward the Baltic Union, 1927—1934," *Lituanus*, XIII, Nr. 1 (1967), 5—28.
Tur plīvoja Kurzemes karogi. Senie kurzemnieki Afrikā. New York: Grāmatu Draugs, 1970.
„An Undeclared Naval War — the British— Soviet Naval Struggle in the Baltic, 1918—190," *Journal of Central European Affairs, XXII, Nr. 1 (1962), 45—78.*
„Ziemassvētku kauju sagatavošana," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, nr. 6 (110) (1966), 9—14.

Angļu 14. gada šautene (Ross—Enfield). 3. izd. Rīgā: Bruņošanās pārvaldes izdevums, 1929.

Angļu 6" haubice. Rīgā: Bruņošanās pārvaldes izdevums, 1925.

Arnte,A.
„Latvijas kreiso arodbiedrību sakari ar padomju zemes strādnieku šķiru (1920—1929)," *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, nr. 6 (203) (1964), 3—12.

Augstkalns, Kārlis.
„Gatavība uzupurēties (Pulkv. Jāņa Upīša piemiņai)," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, nr. 5 (157) (1974), 10—19.
„Izšķirīgie lēmumi," *Kadets*, nr. 3 (1972), 29—34.
„Pagātnes rēgi," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, nr. 5 (73) (1960), 23—28.

Bach, M. G. (M. I. Gertsbach).
„Baltiiskii Pakt," *Mirovoe Chozjajstvo i Mirovaja Politika*, nr. 7 (1934), 34—40.
Politiko—ekonomičeskije vzaimootnašenija meždu SSSR i Pribaltiiskoi za desjat let (1917—1927). 2 sēj. Moskva: Izdateljstvo Kommunističeskoi akademii, 1928.

Bandrevičs, Ansis, red.
Jūrniecības rakstu krājums. 4 sēj. Rīga: Krišjāņa Valdemāra prēmijas komisija, 1888—92.

Bangerskis, Rūdolfs.
„Latvijas neatkarības beigu sākums," *Daugavas Vanagi*, nr. 36 (65), (1959), 5—9.
Mana mūža atmiņas. 4 sēj. Kopenhāgenā: Imanta, 1958—60.

Bassi, Heinz von
„Das Schicksal der lettischen Handelsflotte im Zweiten Weltkrieg," *Marine—Rundschau*, 62. sēj. nr. 6 (1975. g. jūn.), 328—44.

Bastjānis, Voldemārs.
Demokrātiskā Latvija. Stockholm: Dr. Emīls Ogriņš, 1966.

Bebris, Teodors.
„Mūsu armija," *Sējējs*, nr. 11 (1938), 1130—36.

Bellof, Maz.
The Foreign Policy of Soviet Russia, 1929—1941, 2 sēj. London: Oxford University Press, 1947—49.

Berg, Knut.
Baltic Shipping. The Merchant Fleets of Estonia, Latvia and Lithuania 1919—1940. Bergen: Sjøfartshistorisk Årbok, 1975, 1976, 121—98.

Bērziņš, Alfrēds.
,,Aizsargu organizācijas 50 gadi,'' *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 1 (123) (1969), 42—45.
Kārlis Ulmanis. New York: Grāmatu Draugs, 1963.
Labie gadi. New York: Grāmatu Draugs, 1963.

Bērziņš, Pēteris.
Latvijas brīvības cīņas 1918—1920. Rīgā: A. Gulbis, 1928.

Bērziņš, Valdis.
Latviešu strēlnieki cīņā par Latviju 1919. gadā. Rīga: Zinātne, 1969.

Bērziņš, Valdis & Jānis A. Ruberts.
Pirmais virspavēlnieks. Rīga: Liesma, 1973.

Bērziņš—Andersons, Jānis.
Demokratiskās Latvijas valsts pamati un viņas nākotne. Pskov: Spartaks, 1923.

Besedowskii, Grigorii Z.
Revelations of a Soviet Diplomat. London: Williams & Norgate, 1931.

Bidlingmaier, T. Gerhard.
,,The Strategic Importance of the Baltic Sea,'' *United States Naval Proceedings,* 84. sēj., nr. 9 (1958. g. sept), 23—31.

Biļķins, Vilis.
Kursa un kuršu cīņas. Lincoln, Nebraska: Pilskalns, 1967.

Blackstock, Paul W.
The Secret Road to World War Two. Soviet Versus Western Intelligence 1921—1939. Chicago: Quadrangle Books, 1969.

Blaževics, Ignats.
,,Latvijas armijas iznīcināšana,'' *Daugavas Vanagi,* nr. 3 (83) (1962), 19—23.

Blücher, Wippert von.
Gesandter zwischen Diktatur und Demokratie. Wiesbaden: Limes Verlag, 1951.

Borjba latiškogo naroda v godi Velikoi Otečestvennoi voini 1941—1945.
Red. Aleksandr Drizul, Vilis Samsons, Vasilij Savčenko. Riga: Zinatne, 1970.

Borjba za sovetskuju Pribaltiku.
Voenno—naučnoe PRI, Rižskom okružnom dome oficerov sovetskoi armii.
Borjba za Sovetskuju Pribaltiku v Velikoi otečestvennoi voine 1941—1945. I sēj. Rīga: Liesma, 1966.

Borkenau, Franz.
European Communism. London: Faber & Faber, 1953.

Brassey Naval Annual. 1919, 1920—21, 1924, 1928, 1935. London: William Clowes & Sons, 1919, 1921, 1924, 1928, 1935.

Brenneisen, Reinhold.
Lettland. Das Werden und Wesen einer neuen Volkswirtschaft. Berlin: Volk und Reich Verlag, 1936.

Buchheit, Gert.
Der deutsche Geheimdienst. München: List Verlag, 1966.

Budurowycz, Bohdan Basil Joseph.
Polish—Soviet Relations 1932—1939. New York: Columbia University Press, 1963.

Bywater, Hector Charles.
Navies and Nations. London: Constable & Co., 1927.

Carr, Edward Hallet.
Socialism in One Country, 1924—1927. 3 sēj. New York: Macmillan, 1958—59.

Ceturtais gads, 1937. 15. V.—1938. 15. V. Rīga: Leta, 1938.

Cielēns, Fēlikss.
Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 3 sēj. Stockholm: Memento, 1961—64.

Coates, William Payton & Zelda K. Coates.
A History of Anglo—Soviet Relations. London: Lawrence & Wishart, 1944. *Russia, Finland and the Baltic.* London: Lawrence & Wishart, 1940.

Codreanu, Corneliu Zelea.
Die Erneuerungsbewegung Lettlands. Der Kampfverband „Perkonkrusts". Zürich: Nationaler Front—Verlag, 1938.

Colvin, Ian Goodhope.
Master Spy. New York: MacGrew—Hill Book Co., 1951.

Crozier, Frank Percy.
Impressions and Recollections. London: T. W. Laurie, 1930.

Cynk, Jerzy.
Polish Aircraft 1893—1939. London: Putnam & Co., 1971.

Čika, Vilis & Gunars Gubiņš.
Latvijas sporta vēsture 1918—1944. Vesteras: Amerikas Latviešu Apvienības fiziskās audzināšanas un sporta birojs, 1970.

Dallin, David Jurjevič.
Forced Labor in Soviet Russia. New Haven: Yale University Press, 1947. Soviet Espionage. New Haven: Yale University Press, 1955.

Dankers, Osvalds.
Lai vēsture spriež tiesu. Toronto: Latvis, 1965.

Drīzulis, Aleksandrs.
Latvija fašisma jūgā (1934—1940). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, 1959.

Dunsdorfs, Edgars.
Kārļa Ulmaņa dzīve. Stockholm: Daugava, 1978.
Latvijas vēsture 1600—1710. Stockholm: Daugava, 1962.
Latvijas vēsture 1710—1800. Stockholm: Daugava, 1962.
Mūžīgais latviešu karavīrs. Melbourne: Kārļa Goppera fonds, 1973.

Ēķis, Ludvigs.
Latvia—Struggle for Independence. Washington, D.C.: The Press Bureau of the Latvian Legation, 1942.

Ericson, John.
The Soviet High Command. New York: St. Martin's Press, 1962.

Estonian War of Independence 1918—1920. New York: Eesti Vabdusvotlejata Liit, 1968.

Es viņu pazīstu. Latviešu biografiskā vārdnīca. Red. Žanis Unāms. Rīga: Biografiskā archīva apgāds, 1939.

Foigts (Voigt), J. Fr.
No saldata amata. Jelgava, 1807.

Frauenstein, Alfred M.
Dreibund der baltischen Staaten Lettland, Estland und Litauen. Riga: Typographie Schnakenburg, 1921.

Freivalds, Osvalds.
Latviešu politiskās partijas. Copenhagen: Imanta, 1961.

Galdiņš, Teodors.
„Vai Latvijas territorijas sagatavošanai karam vajadzīgi ilggadīgi nocietinājumi?" *Militārais Apskats,* nr. 7 (39) (1935), 314—72.

Grapmanis, Emīls.
„Igaunijas bruņotie spēki," *Kadets,* X, nr. 6—7 (1932), 1—3.

Gravelsīns, kapt. un vltn. Pēteris Sudrabs.
9. Rēzeknes kājnieku pulka gaitas no 1919. g. 9. augusta līdz 1922. g. 9. augustam. Rīga: Kara ministrija, 1923.

Gray, Peter & Owen Thetford.
German Aircraft of the First World War. London: Outnam, 1962.

Grossmann, Dieckert.
Der Kampf um Ostpreussen. München: Gräfe und Unser, 1960.

Grosvalds, Olģerts.
„Atmiņas par Z. A. Meierovicu," *Universitas,* nr. 2 (1955), 32—33.

Gunther, John.
Inside Europe. New York: Harper & Brothers, 1940.

Halder, Franz.
„Der Chef des Generalstabes in Estland," *Zeitschrift fur Geopolitik,* XXIII, nr. 7 (1952. g. jūl.), 445.

Handbuch der Luftfahrt. 1936, 1937/38, 1939. Red. W. fon Langsdorff, Richard Schultz, Obl. Feuchter. Munchen: J.F.Lehmanns Verlag, 1936, 1938, 1939.

Hāzners, Vilis.
Varmācības torņi. Lincoln, Nebraska: Vaidava, 1977.

Hehn, Jürgen von.
Lettland zwischen Demokratie und Diktatur. München: Isar Verlag, 1957.

Heigl's Taschenbuch der Tanks. 2 sēj. München: J. P. Lehmanns Verlag, 1935.

Heydenreich, W.
Das moderne Feldschutz. 2. sēj. Leipzig: G. F. Göschen'sche Verlagsbuchhandlung, 1906.

Höhne, Heinz.
Codeword: Direktor. Tulk. Richard Barry. New York: Coward, McCann & Geohegan, Inc., 1971.

Höltje, Christian.
Die Weimarer Republik und das Ostlocarno—Problem 1919—1934. Wurzburg: Holzner—Verlag, 1958.

Hoetzsch, Otto.
„The Baltic States, Germany and Russia," *Foreign Affairs,* X (1931. g. okt.), 120—33.

Hubatsch, Walter.
Der Admiralstab und die obersten Marinebehörden in Deutschland 1841—1945. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe, 1958.

Indriksons, Aleksandrs.
„L.k.o.k. pulkveža Kriša Ķūķa piemiņai", *Lāčplēsis,* nr. 7 (1961. g. nov.), 35—39.

Ivaska, Astrīde.
„Tēva piemiņai," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 1 (111) (1967), 10—14.
„Tēvu atceroties," *Jaunā Gaita,* nr. 47 (1964), 23—25.

Jane's All the World's Aircraft. 1919, 1924, 1928, 1931, 1933, 1934, 1935, 1936, 1939, 1940. London: Sampson Low, Marston & Co., 1919—40.

Jane's Fighting Ships. 1921, 1924, 1928, 1929, 1939, 1940. London: Sampson Low, Marston & Co., 1921—40.

Jurka, Ernests.
Ģenerālis Ludvigs Bolšteins. Brisbane, Australia: Sauleskrasts, 1962.
Ģenerālis Eduards Kalniņš. Brisbane, Australia: Sauleskrasts, 1965.
Krišs Ķūķis. Brisbane, Qsl., Australia: Sauleskrasts, 1956.

Jūrniecības rakstu krājums II. Rīga: Kr. Valdemāra prēmijas komisijas apgādiens, 1889.

Juškevics, Jānis.
,,Dānhoffs Curlānidigare,'' *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts,* nr. 5/6 (1930), 520—28.
Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. Rīga: Valstspapīru spiestuve, 1931.
Kurzemes latviešu pulki Holandē, *Kadets,* X, nr. 2 (14) (1932. g. feb.), 104; nr. 3 (15) (1932. g. martā), 1—4.
,,Latvieši Eiropas armijās,'' *Kadets,* X, nr. 1 (1932), 12—13.
,,Maskavas latviešu pulki 16. un 17. gadsimtā,'' *Kadets,* X, nr. 10—11, (23—24) (1932. g. okt.-nov.), 1—4.
,,Zviedrijas latviešu pulki,'' *Kadets,* X, nr. 4 (1932. g. apr.), 1—6; nr. 5 (1932. g. maijā), 2—7.
Kājnieku apmācības reglaments. Rīgā: Armijas komandieŗa stāba izdevums, 1925.
Kājnieku apmācības reglaments. (K.A.R.) I daļa. Rīga: Militārās literātūras apgādes fonda izdevums, 1937.
Kaledin, Victor K.
The Moscow—Berlin Secret Services. London: Hurst & Blackett, 1940.
Kalējs, Aleksandrs un Aleksandrs Plensners, red.
Mūsu armija. Rīga: Golts un Jurjāns, 1930.
Kalniņš, Bruno.
De baltiska staternas frihetskamp. Stockholm: Tidens förlag, 1950.
Latvijas sociāldemokratijas piecdesmit gadi. Stockholm: LSDAP Ārzemju.
Sociāldemokratijas militārpolītika. Rīga: Nākotnes kultūra, 1928.
Kampars, J.
,,Bruņoto vilcienu pulks un latviešu korporācijas,'' *Universitas,* nr. 7 (1960), 43—45.
Kanāle, Veronika (Gudzule).
Fašistiskās diktatūras sabrukums Latvijā. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.
Kaņeps, Pēteris.
,,Ģenerālis Jānis Balodis,'' *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 2 (76), (1961), 18—22.
,,Liktenīgās dienas,'' Strēlnieks, nr. 20—21 (1970), 21—38.
Kaŗaspēka daļu organizācija un dienesti. Rīga: Militārās literātūras apgādes fonda izdevums, 1940.
Kaŗavīra rokas grāmata (K.R.G.). 6. izdevums. Rīgā: Militārās literātūras apgādes fonda izdevums, 1940.
Karlsons, Žanis.
Divi reiz divi ir pieci. Vāsteras: Zieme|blāzma, 1966.
Kaujas un lauku dienesta reglaments (K. L. R.) apvienoto ieroču šķiru vienībām. Rīga: Militārās literātūras apgādes fonda izdevums, 1936.
Kirotar, Elmar.
,,Vālisministeeriumis 1938—1939,'' *Eesti üliõpilaste selsti album,* XII (1955), 70—80.
Klāns, Pāvils (Pauls Ķovaļevskis).
Kadet, uguni! New York: Grāmatu Draugs, 1975.
Klusie varoņi. Apraksti par izlūkiem. Sast. I. Vasiļevičs. Tulk. Kazimirs Dundurs & Viktors Leitāns. Rīga: Avots, 1981.
Krasta artilērijas pulks Daugavgrīvā. Rīgā: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938.
Krieviņš (Kreewinsch), Edgars.
Viņās dienās. Melburnā, Austrālijā: Austrālijas Latvietis, 1966.
Krīpens, Arvīds.
Kalpaka bataljons un Baloža brigāde. Sidneja: Autora izd., 1963. ,,Liktenīgās dienās,'' *Laiks,* X, nr. 4 (805), 5 (806), 6 (807), 7 (808) 1958. g. 11., 15., 18., 22., 25. janv.
,,Vai varējām gūt panākumus kaŗojot?'' *Daugavas Vanagi,* nr. 6 (68) (1959. g. nov.-dec.), 18—22.

Krivitsky, Walter G.
In Stalin's Secret Service. New York: Harper & Brothers, 1939.

Kroders, Arturs, autors un red.
Atmiņas. Kopenhagen: Imanta, 1968.
Ģenerālis Jānis Balodis. Rīga: Varavīksna, 1931.

Krolls, Otto.
Latvijas prese un viņas darbinieki. Rīga: Latvijas kultūras veicināšanas biedrības izdevums, 1931.

Krupņikovs, Pēteris.
„LKP cīņa par legālās revolucionārās preses organizēšanu kapitālisma daļējas stabilizācijas periodā (1924.—1929.)," *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis,* nr. 11 (172) (1961), 15—27.

Kuģniecības gada grāmata. 4 sēj. Rīga: Krišjāņa Valdemāra kuģu vadītāju un mechaniķu skolas izdevums, 1926—29.

Kurmis, Ansis, red.
Jānis Čakste. Rīga: Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonda izdevums, 1928.

Ķempelis, Gustavs.
„Latviešu bataljoni lielajā Ziemeļu un pasaules karā," *Latviešu Strēlnieki,* nr. 4—5 (1936), 289—319.

Labsvīrs, Kārlis.
3. Jelgavas kājnieku pulks, 16. VIII, 1919—16. VIII. 1928. Jelgava: 3. Jelgavas kājnieku pulks, 1929.

Lācis, Augusts.
Latgolas ūzulveiru pulki. München: P/S Latgaļu izdevnīceiba, 1973.
Ozolvīru pulki. Lincoln, Nebraska: Vaidava, 1974.

Lācis, Rūdolfs.
Kārlis Rozenbergs—Kūlijs, 1911—19. Rīga: Liesma, 1970.

Laiks, Telpa, Ļaudis. I sēj. Red. Vilis Hazners. Toronto, Ontario: Daugavas Vanagu Centrālās Valdes izdevums, 1974.

Langsam, Walter Consuelo.
The World Since 1914. 6. izd. New York: Macmillan Co., 1948.

Langsdorff, W. von.
Taschenbuch der Luftflotten. VI, VII, VIII sēj. München: J. F. Lehmann Verlag, 1928—34.

Lapiņš, Kārlis.
Ģenerālis Jānis Balodis. Atmiņu krājums (1918—1921). N.v.: 1931.

Lasmanis, Aleksandrs.
Cerības un vilšanās. Stockholm: Daugava, 1963.

Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. 8 sēj. Red. Osvalds Freivalds, Oskars Caunītis, Rūdolfs Kociņš, Alfrēds Jānis Bērziņš, Vilis Hāzners, Indulis Kažociņš. Vastras & Lincoln: Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevums, 1970—82.

Latviešu Konversācijas Vārdnīca. 21 sēj. Red. Arvēds Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers, 1927—40.

Latviešu strēlnieku vēsture (1915.—1920.). Red. Jānis Krastiņš. Rīga: Zinātne, 1970.

Latviešu tautas cīņa lielajā tēvijas karā (1941.—1945.). Rīga: Zinātne, 1966.

Latviešu tautas dziesmas. X sēj. Red. Arvēds Švābe, Kārlis Straubergs, Edīte Hauzenberga—Šturma. Copenhagen: Imanta, 1956.

Latvija desmit gados. Red. Matīss Arons. Rīga: Jubilejas komisijas izdevums, Valsts tipografija, 1928. g. 18. novembrī.

Latvija 20 gados. Red. Richards Bērziņš—Valdess & Sigismunds Vidbergs. Rīga: Pagalms, 1938.

Latvija i ee armija. Red. B. Piterskij. Moskva: Gosudarstvennoe voennoe izdateljstvo karkomata oboroni sojuza SSR, 1938.

Latvija skaitļos 1936. Red. A. Meldups. Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 1937.

Latvijas Aizsargu organizācija. Rīga: Aizsargu stāba izdevums, 1939.

Latvijas armija 20 gados. Virsredaktors ģen. H. Rozenšteins. Red. ģen. M. Hartmanis. Rīga: Armijas stāba apmācības daļa, 1940.

Latvijas armija un flote. Rīga: Latvijas karņa invalidu savienība, 1928.

Latvijas Atbrīvošanas karš. Virsred. ģen. M. Peniķis. 2 sēj. Lincoln, Nebraska: L.A.B. Daugavas Vanagi, 1961—62. 2. izd.

Latvijas brīvības karš. Lincoln, Nebraska: Armijas komandieņa stāba apmācības daļa, 2. izd.—Pilskalns, 1959.

Latvijas darbinieku galerija, 1918—1928. Red. P. Kroders. Rīga: Grāmatu Draugs, 1929.

Latvijas demokratijas moku pagrabos. Pleskava: Spartaks, 1923.

Latvijas dzelzceļi 1919—1940. New York: Latvijas Dzelzceļnieks, 1978.

Latvijas dzelzceļi 1919—1940 (II daļa) un 1941—1945. Floridā: Latvijas Dzelzceļnieks, 1979.

Latvijas jūras tirdzniecības flote uz (1934. gada 1. janvāri; 1938. g. 1. janvāri; 1940. g. 1. janvāri). Rīga: Finanču ministrijas (vēlāk Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas) Jūrniecības departaments, 1934, 1938, 1940.

Latvijas karņa muzejs—Le Musée de la guerre. Rīga: L.R. Karņa ministrija, 1931.

Latvijas karņa skola. Vēsturisku materiālu krājums. Red. Vilis Hāzners un Elmārs Sproģis. Lincoln, Nebraska: Latviešu virsnieku apvienība, 1979.

Latvijas komūnistiskās partijas vēstures apcerējumi. 2 sēj. Red. Voldemārs Miške. Rīga: Latvijas komūnistiskās partijas Centrālās komitejas Partijas vēstures institūts, Liesma, 1961—65.

Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. Red. Vilis Samsons. 3 sēj. Rīga: Zinātne, 1967—70.

Latvijas PSR ģeografija. 2. pap. izd. Galv. red. Valentīns Puriņš. Rīga: Zinātne, 1975.

Latvijas republika desmit pastāvēšanas gados. Red. Alfrēds Bīlmanis. Rīga: Golts un Jurjans, 1928.

Latvijas tirdzniecības flote—List of Latvian Merchant Vessels. Rīga: Jūrniecības departaments, 1928, 1930, 1937.

Latvju Enciklopēdija. 3 sēj. Red. Arveds Švābe. Stockholm: Trīs Zvaigznes, 1951—55.

Latvju Enciklopēdija. Papildinājumi. Red. Lidija Švābe. Stockholm: Trīs Zvaigznes, 1962.

Latvju Enciklopēdija. 1962.—1982. I sēj. Red. Edgars Andersons. New York: Latviešu Institūts, 1982.

Latvju strēlnieku vēsture. I sēj. Maskava: Prometejs, 1928.

Laurs, Arvēds.
„Lāčplēša karņa ordenis 50 gados," *Karņa Invalīds, nr. 14 (1969. g. nov.), 10—15.*

Lavenieks, Jānis.
Bruņoto vilcienu pulks. New York: Vera Laveniece, 1971.

L. E. —
sk. *Latvju Enciklopēdija.*

Leits, Aleksandrs I.
Buržuāziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921—1929). Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1957.

Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929—1939). Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958.

Lejiņš, Jānis.
Mana dzimtene. Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1971.

Leontin, L.
Les Armées des pays baltes. Paris: Oreste Zeluk, 1934.

Līcis, Pēteris.
„L.K.O.K. ģenerālis Krišjānis Berķis," *Kaŗa Invalīds,* nr. 14 (1969. g. nov.), 25—27.

Līdace, Emma.
Skarbā ikdiena. Rīga: Liesma, 1975.

Lī-Enfilda karabīns. K.M.—13, Apg.P.Br.D. Rīgā: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1936.

Liepiņš, Alberts.
„Dievs, tēvija pulks. 1. Jātnieku pulka atcerei", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 5(127) (1969), 12—19; nr. 6(128) (1969), 22—27.
„Jātnieku pulks. Atmiņu epizodi", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 1(129) (1970) g. 26—30.
1. Jātnieku pulks. East Lansing: Gauja, 1980.

Liepiņš, Jānis.
8. Daugavpils kājnieku pulka vēsture. Cēsis: 8. Daugavpils kājnieku pulks, 1930.

Lietuvių Enciklopedija. Red. Vaclovas Biržiška et al. 34 sēj. South Boston, Massachusetts: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953—62.

Likerts, Voldemārs.
3. Jelgavas kājnieku pulks 1919—1969. (N.v.): Jelgavas pulka apvienības izdevums, 1970.

L.K.V.—s.k.
Latviešu Konversācijas Vārdnīca.

L.M.E.—sk.
Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija.

Lobe, Kārlis & Miķelis Goppers, red.
Ģenerālis Goppers kaŗa un laika biedru atmiņās. Stockholm: Zelta Ābele, 1951.

Lockhart, Robin Bruce.
Ace of Spies. New York: Stein and Day, 1967.

Loerssner, A.
„Polnisch-baltische Waffenbruderschaft," *Deutsche Wehr,* XXXXI (1937), 729—31.

Lundin, C. Leonhard.
Finland in the Second World War. Bloomington: Indiana University Press, 1957.

Machray, Robert.
Poland of Pilsudski. New York: E. P. Dutton and Co., 1937.

Maciuika, Benedict, red.
Lithuania in the Last 30 Years. New Haven: Human Area Relations Files, Chicago-8, 1955.

Mader, Julius.
Hitlers Spionagegenerale sagen aus. Berlin: Verlag der Nation, 1970.

Mannerheim, Marshal Carl Gustaf Emil.
The Memoirs of Marshal Mannerheim. Tulk. Eric Lewenhaupt. New York: E. P. Dutton & Co., 1954.

Matusas, Jonas.
Šaulių sąjungos istorija. Kaunas: Šaulių sąjungos leidinys, 1939.

Meinerts, Kārlis.
„Atskats uz Latvijas pēckara kuģniecību," *Jūrnieks,* nr. 16 (1938. g. dec.), 448—63.

Meister, Jūrg.
„Den lettiska flottan 1918—1941," *Tidskrift i Sjövåsendet,* 137. sēj. nr. 6 (1974. g. jūn.), 295—307.
„Den litauiska flottan," *Tidskrift i Sjövåsendet,* 136. sēj., nr. 9/10 (1973. g. sept.-oct.), 350—62.
The Soviet Navy. 2 sēj. Garden City, New York: Doubleday & Co., 1972.
„Was kostet die Freiheit? Das Schicksal der baltischen Staaten als Warnung," *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift,* 137. sēj. nr. 12 (1971. g. dec.), 865—76.
„Was kostet die Freiheit?", *Der Kamerad.* Offizielles Organ des Österreichischen Kameradschaftsbundes, XV, nr. 4 (1973. g apr.), 864—65, 867—68, 871—76.

Mēs jaunu pasauli sev celsim. Red. Pēteris Baužis. Rīga: Latvijas KP CK Partijas vēstures institūts, Liesma, 1972.

Miller, David Hunter.
My Diary at the Conference of Paris, with Documents. 21 sēj. New York: Appeal Printing Co., 1924—28.

Müller-Loebnitz, Wilhelm, red.
Die Rüstung der Welt—eine Umschau über das Heer—und Kriegswesen der fremden Staaten. Berlin: E.S. Mittler & Sohn, 1935.

Natkevičius, Ladislovas (Ladas).
Lietuvos kariuomenė. New York: Lietuvos atstatymo bendrove, 1919.

Newman, Edward William Polson.
Britain and the Baltic. London: Methuen & Co., 1930.

Niedre, Jānis.
Es biju, esmu, būšu drīz. Rīga: Liesma, 1972.

Nowarro, Heinz.
Die Entwicklung der Flugzeuge 1914—1918. München: J.F. Lehmanns Verlag, 1959.

O., A.
„Savadi Karra Teesas Likkumi," *Kadets,* nr. 10—11 (23—24) (1932.okt.-nov.), 23—28.

Oertzen, Karl Ludwig von, red.
Rüstung und Abrüstung. Eine Umschau über das Heer—und Kriegswesen aller Länder. 1929. 1931. 1933. 1934. 1935. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1929—35.

Otrais gads, 1935. 15. V.—1936. 15. V. Rīga: Leta, 1936.

Ozoliņš, N.
Baltijas kuģniecība. Jelgava: H.J. Draviņ-Dravnieka apgādība, 1894.

Pantelējevs, Apolonijs.
„Tev būs lidot," *Vircburgas Latviešu Vēstis,* III, nr. 104, 105, 106, 1948. g. 17., 26., 31. janv.

Parquet, Emanuel de.
Der Drang nach Osten. L'Aventure allemande en Lettonie. Paris: Charles Lavauzelle et Cie., 1926.

Passow, Kurt.
Taschenbuch des Heeres. Ausgabe 1939. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1939.

Peltier, Contre-amiral M.
„Campagne en Mer Baltique; Souvenirs," *La Revue maritime,* nr. 225 (1965. g. okt.), 1122—37.

Peniķis, Mārtiņš.
Lekcijas par kara vēsturi. Rīga: *Militāru rakstu krājums* nr. 5 (1924), Armijas komandiera stāba izdevums, 1925.

Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā un Latviešu strēlnieku bataljonu—pulku cīņas. 2 sēj. Rīga: Militārās literatūras apgādes fonds, 1935—39.

Piektais gads, 1938. 15. V—1939. 15. V. Rīga: Leta, 1939.

Pirmais gads, 1934. 15. V—1935. 15. V. Rīga: Leta, 1935.

Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918—1928. Red J. Barkauskas, V. Biržiška, P. Galaune u.c. Kaunas: Išleido Vyriausias Lietuvos nepriklausomybes 10 metų, sukaktuvems ruošti komitetas, 1930.

Plensners, Aleksandrs.
„Mākoņiem savelkoties," *Laiks,* 1964. g. 14. nov.—1965. g. 20. janv.

Plieg, Ernst-Albrecht.
Das Memelland, 1920—1930. Würzburg: Holner-Verlag, 1962.

Počs, Kārlis.
„Sanitārā kordona" valgos. Rīga: Zinātne, 1971.

Porietis, Jānis.
Prezidents atbild. Minneapolis, Minnesota: Tilts, 1966.

Porietis, Kārlis.
„Latvijas bruņoto spēku radio izlūkošanas dienests," *Strēlnieks,* nr. 20/21—22/23 (1970), 44—49.
„Somijas-Pad. Krievijas karš 1939./40. g.", *Strēlnieks,* nr. 28—33 (1972), 25—29; nr. 34/35 (1974/75), 226—63.

Potemkine, Vladimir, red.
Histoire de la Diplomatie. 3. sēj. Paris: Editions politiques, économiques et sociales, Librairie de Médicis, 1947.

Prauls, Kārlis.
„Aizsargu organizācijas problēmas", *Sējējs,* nr. 3 (1939. g. martā), 235—47.

Priede, N. (ps.)
Pa spiegu pēdām. Atmiņu stāstījums par spiegiem brīvās Latvijas laikā. Sydney, N.S.W.: Vairogs, 1967.

Les Problémes de la Baltique. Bulletin nr. 8—9. Paris: Publications de Conciliation internationale, 1934.

Puķe, Eižens.
„Mūsu armijas mantu darbnīcas," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 6(134) (1970) 30—33; nr. 1(135) (1971), 31—33; nr. 2(136) (1971), 30—32.

Pullerits, Albert, red.
Estonia—Population, Cultural and Economic Life. Tallinn: Riigi statistiska keskbüro, 1937.

Puriņš, Virsleitn.
„Mazo valstu militārā drošība," *Militārais Apskats,* nr. 9 (88) (1939), 1649—76.
„Latvijas neitralitāte Spāņu pilsoņu karā," *Brīvība,* nr. 6 (190) (1968), 6.
„Lietuva un viņas bruņotie spēki," *Kadets,* X.nr. 8—9 (20—21), (1932), 1—3.

Radziņš, Eižens.
Ģenerāļa Pētera Radziņa dzīve un darbs," *Strēlnieks,* nr. 20—23 (1970), 49—54.

Radziņš, Jānis.
„Atmiņas par 8. Daugavpils kājnieku pulku," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 5 (133) (1970), 24—34.

Radziņš, Pēteris.
Ģenerāļa P. Radziņa piemiņai. Rakstu krājums. Rīgā: Imanta, 1930.
Latvijas atbrīvošanas karš. 2 sēj. Rīga: A. Gulbis, 1921—23.

Rains, Alberts, Voldemārs Reizins, Pāvels Elvihs.
Lai ātrāk ataust rīts. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1964.

Raštikis, Stasys.
Kovose del Lietuvos. 2 sēj. Los Angeles: Lietuvių dienas, 1956.

Raud, Vilibald.
Estonia. New York: The Nordic Press, 1953.

Reille, Oscar.
Geheime Ostfront. Die deutsche Abwehr im Osten 1921—1945. Müchen: Welsermühl, 1963.

Reinholds, Andrejs Voldemārs.
„Es apsūdzu," *Cīņa,* 65. sēj., nr. 206 (8474), 1968. g. 14. nov.

6. Rīgas kājnieku pulka vēsture 1919.—1929. Rīga: 6. Rīgas kājnieku pulks, 1929.

Rīgas prefektūra 1919. 3. VII 1929. Rīga: Rīgas prefektūras izdevums, 1929.

Ross, Hans Otto.
Polen und Europa. Tübingen: Tübinger Studien zur Geschichte und Politik, VII, Mohr, 1957.

Rothfels, Hans.
Zeitgeschichtliche Betrachtungen. Göttingen: Vandenboeck & Ruprecht, 1959.

Rozenšteins, Hugo.
Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kaŗa laikā. 2. izd. Rīgā: Autora izdevums, 1937.
Izlūkošanas dienesta organizācija un darbība kaŗa laikā. Rīgā: Autora izdevums, 1937.

Rucels, Jānis.
„Latvijas kaŗa aviācija gadu un laikmetu maiņā," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 2(124) (1969), 13—19.

Rudevics, Ansis.
Fašistiskā diktatūra Latvijā (1934—1940). Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1961.

Rumpēters, Augusts.
„Ģenerālis Jānis Balodis," *Kaŗa Invvalīds,* nr. 14 (1969. g. nov.), 16—25.

Rutkis, Jānis, red. & autors.
Latvia: Country and People. Stockholm: Latvian National Foundation, 1963.
Latvijas ģeografija. Stockholm: Zemgale, 1960.

Saarsen, Villem, red.
Johan Laidoner. Stockholm: (n. izd.), 1953.

Sams, Mārtiņš.
„Latviešu jūrniecība senajās dienās," *Jūrnieks,* nr. 7 (1939. g. jūl.), 284—93; nr. 8 (1939. g. aug.), 333—42.

Samsons, Vilis.
Deviņpadsmitais. Rīga: Zinātne, 1970.
Kurzemes katlā. Rīga: Liesma, 1969.
Kurzemes meži šalc. Rīga: Liesma, 1974.

Saunders, M. G. red.
The Soviet Navy. New York: Frederick A. Praeger, 1958.

Savčenko, Vasilij.
Latišskie formirovanija Sovetskoiarmii na frontah Velikoi otečestvennoi voini. Rīga: Zinatne, 1975.

Schram, Stuart R.
„L'Union soviétique et les Etats baltes," *Les Frontières européennes de l'U.R.S.S. 1917—1941,* Red. Jean Baptiste Duroselle. Paris: Armand Colin, 1957, 25—168.

Schott, Erwin.
„Estland im Kriege," *Zeitschrift fur Geopolitik,* 23. sēj., nr. 4 (1952. g. apr.), 202—13.

Scott, John.
Duel for Europe. Boston: Houghton & Mifflin Co., 1942.

Seraphim, Hans-Günther.
Die deutsch-russischen Beziehungen 1939—1941. Hamburg: H. H. Nölke, 1949.

Seskis, Jānis.
Latvijas valsts izcelšanās pasaules kaŗa notikumu norisē. Rīga: Valters un Rapa, 1938.

Siguldas pulka piemiņai. 1919. 20. VI 1959. Lincoln, Nebraska: Siguldas pulka piemiņas fonds, 1959.

Silabriedis, J. & B. Arklāns (ps.) (Arvīds Rupeiks un Bernhards Borgs).
„Politiskie bēgļi" bez maskas. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1963.

Silgailis, Arturs.
„Kādēļ Latviju nevarēja pretoties Pad. Savienības agresijai 1939./40. gadā." *Daugavas* Vanagu Mēnešraksts. nr. 3(65) (1959), 10—15.
Latviešu leģions. Copenhagen: Imanta, 1962.
„Ne ar varonību vien," *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 1 (75) (1961), 18—21.

Sīlis, Teodors.
Latviešu kaŗavīri cīņā par tautas brīvību. San Francisco, California: Artūrs Puriņš, 1982.

Siljakovs, Kārlis.
„Liepājas kaŗa ostas darbnīcas," *Kaŗa Invalīds,* nr. 26 (1981. g. nov.), 21—29.

Simutas, Anicetas.
The Economic Reconstruction of Lithuania After 1918. New York: Columbia University Press, 1942.

Sīpols, Vilnis.
Dzimtenes nodevība. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1969.
Slepenā diplomātija. Rīga: Liesma, 1965.

Skujiņš, Jānis.
1. Liepājas kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.—1929.). Rīga: Armijas spiestuve, 1926.

Slaucītājs, Leonīds.
Kādreiz un tagad. Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1973.

Sleževičius, Mykolas.
Mykolas Sleževičius. Julius Butenas, Mečys Mackevičius, Kazys Škirpa u.c. autori. Chicago: Terra, 1954.

Snyder, Louis Leo.
The War. New York: Dell Publications, 1960.

Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940. gadā. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963.

Spekke, Arnolds.
History of Latvia. Stockholm: M. Goppers, 1951.

Stamps, Thomas Dodson & Vincent J. Esposito, red.
A Military History of World War II. I sēj. West Point, New York, United States Military Academy, 1956.

Strazdiņš, Kārlis, red.
Latvijas PSR Vēsture. Saīsināts kurss. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevums, 1956.

Strobl, Major Emil.
„Was kostet die Freiheit?" *Der Kamerad,* Ofizielles Organ des Osterreichischen Kameradschaftsbundes, XV, nr. 4 (1973. g. apr.), 864—65.

Stuhlmann, Fr.
„Wehrfassung und Wehrmacht der Baltischen Staaten. Estland-Lettland-Litauen", *Wehr und Wirtschaft,* VII (1937), 101—104.

Survey of International Affairs. 1936; 1938, III; 1939—1946, Eve of War. Red. Arnold J. Toynbee. London: Oxford University Press, 1937, 1939, 1940.

Šaušanas apmācības reglamenta (Š.A.R.) I Pielikums. Rīga: Armijas štaba apmācības daļas izdevums, 1939.

Šilde, Adolfs.
Latvijas vēsture 1914—1920. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stockholm: Daugava, 1976.

Šķilters, Kārlis.
Latgales nacionālais jautājums. Minsk: Baltkrievijas zinātņu akadēmijas Latviešu sektors, 1934.

Šmits, Jānis.
,,Latvijas bruņoto spēku augstākā vadība laikmetu maiņās,'' *Kadets,* nr. 3 (1972), 4—28.

Šteimanis, Josifs.
Latvijas Komūnistiskās partijas taktika cīņā par padomju varas atjaunošanu 1920—1940. Rīga: Liesma, 1965.

Švābe, Arveds.
Latvijas vēsture 1800—1914. Stockholm: Daugava, 1958.

Švanks, Jānis.
,,Atmiņu fragmenti par Latvijas saimniecisko jaunuzbūvi. Bez naftas, akmeņoglēm un rūdām,'' *Laiks,* XXV, nr. 6—15 (1972).

Tarulis, Albert.
American—Baltic Relations, 1918—1922. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1965.
Soviet Policy Toward the Baltic States 1918—1940. Notre Dame, Indian University of Notre Dame Press, 1959.

Ten Years of Lithuanian Economy. Kaunas: Chamber of Commerce, Industry and Crafts, 1938.

Tēraudkaluma cilvēki. Sast. Emma Līdace. Rīga: Liesma, 1975.

Tibal, André.
L'Allemagne et la Baltique orientale de 1915 à 1919. Riga: Ed. Kroni 1932.

Tiltiņš, A.
,,Latvijas Kara skolas 50 gadi,'' *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* nr. 5 (127) (1969), 5—11.

Toledano, Ralph de.
Spies, Dupes and Diplomats. New Rochelle, New York: Arlington House, 1967.

Torma, August & Villibald Raud.
Estonia 1918—1952. London: The Free Course of Central-Eastern European Studies, 1952.

Trešais gads, 1936. 15. V—1937. 15. V. Rīga: Leta, 1937.

Treus, Armins, red.
Par Latviju. 8. Daugavpils kājnieku pulka 50 gadu piemiņas izdevums. Vāsterās: Bijušā 8. Daugavpils kājnieku pulka karavīru saimes izdevums, 1971.

Ujska, Robert I.
Fašizm i social-fašizm v sovremennoi Latvii. Moskva: Partizdat, 1932.

Umiastowski, Roman.
Russia and The Polish Republic, 1918—1941. I sēj. London: Aqua fondata, 1945.

Upe, Pēteris (ps.), (Bernahrds Lamejs—Lamey)
Tumšā robeža. Latviešu robežsargu cīņas ar slepenajiem aģentiem. 3 sēj. Ludwigsburg: Latviešu ziņas, 1948.

Ušakov, Vladimir B.
Vnešnjaja politika Germanii v period Veimarskoi respubliki. Moskva: Izdateljstvo IMO, 1961.
Vnešnjaja politika gitlerevskoi Germanii. Moskva: Iztateljstvo IMO, 1961.

Vaičeliūnas, Juozas.
Tevynes sargyboje. Sudbury, Ontario: Išleido autorius, 1955.

Valmieras kājnieku pulka vēsture 1919.—1929. Rīga: Valmieras kājnieku pulks, 1929.

Valmieras kājnieku pulks 1919. 18. II—20.—1939. 18. II. Rīga: Valmieras kājnieku pulks, 1939.

Valtin, Jan (ps.) (Richard Krebs).
Out of the Night. New York: Alliance Book Co., 1941.

2. Ventspils aizsargu pulks. 1919. 10. jūnijs 1929. Ventspils: Pulka stābs, 1929.

2. Ventspils kājnieku pulks. Liepājā: 2. Ventspils kājnieku pulks, 1936.

Vētra, Mariss.
Sestā kolonna. Brooklyn, New York: Grāmatu Draugs, 1957.

Vidzemes artilērijas pulka vēsture. Rīga: Vidzemes artilērijas pulks, 1938.

Virza, Edvards, red. & autors.
Z. A. Meierovics. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonda izdevums, 1935.

Vītols, Hugo.
La Mer Baltique et les États Baltes. Paris: Domat-Montchrétien, F. Lòviton et Cie., 1936.

Volker, H.
„The Irbitis Line," *Air Pictorial* (1957. g. aug.), 254—57.

Vooruženija kapitalističeskikh stran v 1935. g. Red. A. Nikonov & I. Leimin. Moskva: Akademija nauk SSR, 1936.

Vox. (ps.)
„1940. gada Likums par valsts aizsardzību," *Militārais Apskats,* nr. 6 (1940. g. jūn.), 753—72.

Wagner, Hans.
„Lettlands Wirtschaft und Rohstoffe," *Deutsche Wehr,* XXXXIII, nr. 21 (1939), 387—88.
„Lettland und seine Wehrverhältnisse," *Deutsche Wehr,* XXXXIII, nr. 25 (1939), 449—51.

Walter, Eginhard.
Das Baltikum in Zahlen. Königsberg: Selbstverlag des Instituts für Osteuropäische Wirtschaft, 1937.
Estland, Lettland, Litauen. Berlin: Steiniger-Verlag, 1939.

Warma, Aleksander.
„Eesti välispoliitikast 1939," *Eesti üliõpilaste setsi album,* XII (1955), 81—86.
„Valispoliitilitest orientatisoonist Eestis," *Tulimud,* II, nr. 1 (1960), 10—15.

„Wehr und Wehrpolitik der baltischen Staaten," *Wehrfront,* IV, nr. 24 (1937), 654—58.

Weyer, Bruno, red.
Weyers Taschenbuch der Kriegsflotten. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1916—40.

Whitwell, John (ps.) (Leslie Arthur Nicholson).
British Agent. London: William Kimber, 1966.

Wise, David & Thomas B. Ross.
The Espionage Establishment. New York: Random House, 1967. Wiskemann, Elizabeth.

Wiskemann, Elizabeth.
The Rome—Berlin Axis. London: Oxford University Press, 1949.

Wolin, Simon & Robert M. Slusser, red.
The Soviet Secret Police. New York: Frederick A. Praeger, 1953.

Wollenberg, E.
The Red Army. London: Martin Secker & Warburg, 1940.

Woodward, David.
The Russians at Sea. A History of the Russian Navy. New York: Frederick A. Praeger, 1965.

Zariņš, Jānis V.
„15 Lot v Latijskom flot," *Morskija Zapiska,* XVI, nr. 1 (46) (1958. g. martā), 95—101; nr. 2(48) (1958. g. dec.), 72—76; XVII, NR. 1(49) (1959. g. maijā), 63—71; nr. 2(50) (1959. g. okt.), 71—78; XVIII, nr. 1(1960. g. martā), 88—95.

Ziemelis, Sigurds & Aleksandrs Gusevs.
Dāvīds Beika. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1963.

Žagars, Ēriks.
„Ceļā uz revolūciju," *Dzimtenes Balss,* 56 turp. 1970. g. 3. jūl. 1972. g. 16. martā.
Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā 1940.—1941. Rīga: Zinātne, 197

Žukauskas, Juozas & J. Steponavičius.
Lietuvos kariuomeni. Kaunas: Išleido sajunga ginklutoms krašto pajigoms remti, 1938.

D. Periodiskie izdevumi

Amerikas Atbalss (New York 1920—22); *Amerikas Latvietis* (Boston 1940); *Amerikas Vēstnesis* (Boston 1955—60); *Artilerijas Apskats* (Rīgā 1922—32); *Atpūta* (Rīgā 1924—40); *Austrums* (1885); *The Baltic Review* (London 1920—21, Stockholm 1945—49, New York 1953—64); *Baltische Hefte* (Hannover-Dōhren 1953—74); *Baltische Monatshefte* (Riga 1932—1939); *Daugavas Vanagi* (vēlāk *Daugavas Vanagu Mēnešraksts,* 1954—82); *Dzelzceļnieks Trimdā* (1953—81); *Dzimtenes Balss* (Rīgā 1958—82); *Hansa* (1939); *Inland* (Riga 1856); *Jaunākās Ziņas* (Rīgā 1919—40); *Jūrnieks* (Rīgā 1906—14, 1929—40); *Kadets* (Rīgā 1930—32, trimdā 1970—82); *Kaŗa Invalīds* (1957—82); *Karo Archyvas* (Kaunas 1925—39); *Karys* (1974); *Lāčplēsis* (1951—80); *Laiks* (Brooklyn 1949—80); *Latvian Economic Review* (Riga 1935—40); *The Latvian Economist* (Riga 1920—39); *Latvian Information Bulletin* (Washington, D.C. 1940—45); *Lithuanian Bulletin* (New York 1943—51); *Londonas Avīze* (1942—82); *Militārais Apskats* (Rīgā 1932—40); *Militāru Rakstu Krājums* (Rīga 1923—31); *Moscow Daily News* (1933—37); *Ost Europe* (Berlin 1933); *Pāevaleht* (Tallinn 1924); *Revue Baltique* (Paris 1919, Tallinn 1940); *Rigasche Rundschau* (Riga 1919—39); *Russian Review* (1925); *Sējējs* (Rīgā 1936—40); *Technikas Apskats* (Rīga 1925—32); *Les Temps* (Paris 1924—28); *The Times* (London 1920—40); *Vōitleja* (1960); *World Peace Foundation Pamphlets* (Boston 1921—25).

E. Nepublicētie manuskripti un disertācijas.

Ališauskas, Kazys.
„Lietuvos kariuomene," 1958.

Loventhal, Milton.
„The Politbureau Resolutions on Soviet Foreign Policy, 1934—1935,"
San Jose State University.

Parming, Tōnu.
„Reinterpreting Aspects of Estonia's Incorporation into the Soviet Union."

F. Darba atbalstītāji ar materiāliem un atmiņām.

Edgar Aavik, Sandors Abens, red. Osvalds Akmentiņš, feldmaršāls Tunisas grāfs Harold Rupert Alexander, pulkv. ltn. Kazys Ališauskas, kapt. Voldemars Alps, Rūdolfs Andersons, Voldemars Andersons, maj. Kārlis Augstkalns, māksl. Gvīdo Augusts, freg. kapt. Heinz von Bassi, vltn. Edgars Baumanis, bij. min. Alfrēds Bērziņš, red. Alfrēds Jānis Bērziņš, kapt. Āadolfs Blāķis, kapt. Kārlis Blāze, bij. min. Ādolfs Bļodnieks, pulkv. ltn. Nikolajs Bulmanis, kapt. Antons Buls, prof. Dr. Charles Burton Burdick, kapt. Oskars Caunītis, prof. Gustavs Celmiņš, red. Raimunds Čaks, kapt. Kārlis T. Dakteris, pulkv. ltn. Arvīds Dandens, Irma Dankere, pulkv. ltn. Pēteris Dardzāns, Lietuvas ģen. kons. Dr. Petras Daužvardis, mag. hist. Victor De Matei, Olģerts Dombrovskis, inž. Dr. Ernests V. Dravnieks, kapt. Teodors Dreimanis, pulkv. ltn. Jānis Druvaskalns, prof. Dr. Edgars Dunsdorfs, bibliofīls Eižēns Dzelzkalējs, Kārlis Dzelzkalns, pulkv. ltn. Augusts Dzenītis, pulkv. ltn. Pēteris Dzērve, kapt. Kārlis Ercums, prof. Dr. Herbert Feis, mag. hist. William Allen Fletcher, inž. Alfrēds Gerbers, pulkv. ltnt. Voldemārs Ginters, F. Heinrichs Goldmanis, pulkv. Dr. Gustavs Grīnbergs, Alfrēds Grīslis, prof. Dr. Benjamin Hazard, maj. red. Vilis Hāzners, mag. hist. Carl Hoover, inž. Kārlis Irbītis, dzejn. Astrīde Ivaska, B.A., pulkv. Ludvig Jakobsen, pulkv. Vilis Janums, Jānis Jēkabsons, inž. prof. Oskars Jirgensons, ģen. kons. Johannes Kaiv, kapt. Kārlis Kalacis, tālbr. kapt. Ārvalds M. Kalniņš, Dr. Bruno Kalniņš, ģen. Eduards Kalniņš, pulkv. Jānis Kalniņš, pulkv. Pēteris Kalniņš, Ārija Kalpaka-Grundmane, tālbr. kapt. Arvīds Kārkliņš, kapt. Konrāds Kārkliņš, inž. Alfs Keire, pulkv. ltn. Rūdolfs Kociņš, Dr. Anna Krebss, apg. Roberts Krūklītis, tauts. Oskars Krūmiņš, red. Fēlikss Krusa, bibl. Hilja Kukk, M.A.; red. Aleksandrs Kundrāts, pulkv. ltn. Jūlijs Ķikulis, pulkv. ltn. Povilas Labanauskas. kapt. Augusts Lācis, pulkv. Aleksandrs Lasmanis, prof. Dr. Karl Biery Lautenschäger, ģen. Jānis Lavenieks, polit. darb. Jānis Lejiņš—Leja, pulkv. Alberts Liepiņš, red. Olģerts Liepiņš, mag. iur. kapt. Voldemārs Likerts, pulkv. ltn. Elmar Lipping, pulkv. Kārlis Lobe, kapt. Alexander Louis Löfving, bibl. Milton Loventhal, M.A.; pulkv. Richard Maasing, maj. John Madise, pulkv. Jukka L. Mākelä, kapt. Visvaldis Matuzelis, pulkv. Osvalds Meija, red. Jurg Meister, kapt. Teodors Miezītis, kapt. Edgars Mittenbergs, pulkv. mag. hist. Daryl Blaine Moyer, tālbr. kapt Voldemārs Orle, pulkv. Roberts Osis, inž. Artūrs Ozols, Dr. E. Taylor Parks, prof. Dr. Tõnu Parming, mag. oec. Pekka Pitkanen, pulkv. Aleksandrs Plensners, pulkv. ltn. Kārlis Plūmanis, kapt. Pauls Pļavnieks, kapt. Kārlis Porietis, māksl. Alberts Prande, Ēriks Priedītis, Eižens Puķe, ģen. Stasys Raštikis, inž. Aleksandrs Raudseps, ģen. Mikas Reklaitis, kapt. Roberts Riks, pulkv. ltn. Jānis Rucels, Gvīdo Ruciņš, Albīns Sietiņsons, izgl. darb. Teodors Sīlis, virspulkv. Arturs Silgailis, ģen. Voldemārs Skaistlauks, adm. vltn. Alfrēds Sprincis, kapt. Elmārs Sproģis, Dr. Richard Felix Staar, inž. Jānis V. Stakle, kapt. Arvēds Strazdiņš, Anna Stunda, virslt. Pēteris Sudrabs, mag. hist. Charles Lewis Sullivan, prof. Witold S. Sworakowski, mag. iur. Adolfs Šilde, red. Dagnija Šleiere, inž. Voldemārs Švāns, dir. Heino Taremae, pulkv. Dr. John Taylor, māc. Armīns Treus, kapt. Leonīds Indriķis Uijerts, Ferdinand Urbahns, bij. min. Alfreds Valdmanis, red. Alex L. Vanags, kapt. August Vares, mil. vēst. Pierre C. T. Verheye, virsltn. Pēteris Vīlips, lid. Alberts Visvars, Milda Vītola, pulkv. ltn. Žanis Vittenbergs, kapt. Teodors Volbergs, prof. Dr. Gerald Eweret Wheeler, bij. sūtnis John Cooper Wiley, pol. zin. Richard Wraga (agrāk kapt. Jerzy Niezbrzycki), Aleksandrs Zariņš. kapt. Jānis A. Zemgalis, kapt. Ervins M. Ziplans, pulkv. ltn. Kārlis R. Zīverts un citi.

Šīs grāmatas iznākšanu tieši vai netieši atbalstījušas sekojošas iestādes un organizācijas gan ar stipendijām, gan materiāliem un brīva laika nodrošināšanai pētniecībai—American Council of Learned Societies, American Philosophical Society, Amerikas Latviešu Apvienības Kultūras fonds, California State University and College System, Daugavas Vanagu organizācija, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Latviešu Fonds, The Library of Congress, National Archives of the United States of America, Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības Kultūras fonds, Public Record Office, San José State University, korporācija Talavija, United States Naval College un United States War College. Visām palīdzīgajām personām, iestādēm un organizācijām autors izsaka savu dziļāko pateicību.

PERSONU SARAKSTS

Vārdi sniegti oriģinālrakstībā. Iekavās fonētiskā izruna un pseidonimi vai nelietoti oriģinālvārdi, dzimšanas un miršanas gadi. Tālāk lappušu numuri.

A

Aavik (Āviks), Edgar — igauņu diplomāts, mākslinieks 808
Ābeltiņš, Nikolajs (1897—1966) — pulkv. 200
Abens, Sendors 11, 808
Ābers, Benno Zigurds (1909) — doc., mag.iur. 387
Abraham (Abrahams), Louis (1890—1967) — franču pulkv. 690, 739
Absalom (Absaloms) (Axel) (1128?—1201) — dāņu archibīskaps, valstsvīrs 347
Adam (Ādams), Wilhelm (1877—1949)— vācu ģen. 693
Adamaitis 422
Ādamsons, Jānis (1892—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Adienis (arī Addeins), Zāmelis (1864—1925) — pulkv. 141
Afanāsjevs — krievu pulkv. 351
Ahmann (Ahmans), Eduard — igauņu pulkv. 629
Aire (arī Veslov), Eduards (1876—1933) — ģen. 67, 86, 90, 141, 651, 738
Aizsilnieks, Arnolds (1898—1982) — prof., mag.oec. 504, 551, 552, 553, 592, 791
Akel (Akels), Friedrich (1871—dep.1941) — igauņu diplomāts, Dr. 655, 699, 723
Akerman (Akermanis), John (Jānis) (1897—1972) — ASV latv. prof., izgudrotājs 294, 300, 316, 337, 511, 516, 517
Akmentiņš, Eduards (1885—1961) — pulkv. 71
Akmentiņš, Osvalds (1914) — žurnālists 808
Albāts, Bruno (1908) — mag.iur. 387
Albāts, Hermanis (1879—1943) — diplomāts, prof. 790
Alberings, Arturs (1876—1934) — politiķis 140
Albert I (Alberts I) (1875—1934) — Beļģijas karalis (1909—34) 173
Albrecht, Karl I. 717, 732, 791
Aleksandrs — sk. Kundrāts 91, 791
Aleksis nr. 2 — latv. izlūks britu dienestā 688
Alexander (Aleksānders), Eric James Desmond, Fifth Earl of Caledon (1885—1968) — īru grāfs, britu diplomāts 186
Alexander, Harold Rupert Leoffric George, Earl Alexander of Tunis (1891—1969) — britu feldmaršāls, grāfs 11, 18, 100, 808
Alford (Elfords), Cecil E. — angļu komodors, vēsturnieks 540, 552, 791
Ališauskas, Kazys (1898) — lietuviešu pulkv.-ltn. 662, 791, 807, 808
Alksnis, Jānis (1895—1943) — PSRS latv. ģen. 715
Alksnis, Jānis (1901—1941) — kapt. 517
Alksnis, Jēkabs (1897—1937) — PSRS latv. mil. darb. 511, 715
Alksnis, Pēteris (1896—1921) 478, 479
Alksnis — vltn. 383
Alps, Voldemārs (1891—1964) — kapt., izlūkošanas darb. 451, 478, 487, 808
Ameriks (Akmens, Cers), Ernests (1897—1978) 481
Anderson(s), Christian (Chris) (1850—1925) 770
Andersons, Edgars (1920) — prof. Dr. 30, 90, 207, 208, 232, 262, 263, 314, 316, 384, 388, 455, 489, 504, 505, 550, 551, 552, 553, 663, 728, 731, 732, 759, 791, 792, 799
Andersons, M. — pulkv. 208
Andersons, Rūdolfs (1923—1954) 808
Andersons, Teodors (m. 1934) — pulkv. 247
Andersons, Voldemars (1885—1968) 770, 808
Andreassen, Avdy — igauņu kapt. 661

Annuss, Jānis (1887—dep. 1941) — politiķis 539, 541
Ansgar (Svētais Ansgars) (801—865) — Hamburgas-Brēmenes bīskaps 347
Anskins, Ādolfs (1894—1939) — PSRS latv. mil. darb. 715
Antens, Pauls (1893—1935) — pulkv.311
Aparnieks, Arturs Osvalds (1896—1968) — pulkv.-ltn. 18, 101
Apinis, Roberts (1892—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Apkalns, Pēteris (1882—1942) — Latvijas armijas mācītājs 71
Aploks, Juris (1891—1941) — PSRS latv. mil. darb. 715
Apsītis, Augusts (1895) — pulkv. 200
Apsītis, Romāns — jurists 455, 758
Arājs, Jūlijs (1884—?) — jurists 140
Arājs-Bērce — sk. Bērce
Archin (Aršēns) — franču pulkv. 690
Āre, V. 388
Ārens — vltn. 355
Arklāns, B. (ps., īstā vārdā Bernhards Borgs) 804
Arklis (Arkle) 531
Arnte, A. 487, 793
Ārons, Matīss (1858—1939) — publicists, žurnālists 798
Artums-Hartmanis, Arnolds (1905) — kapt. 222
Artuzov (Artuzovs, īstā vārdā Renucci), Artur Hr. (1891—1943) — PSRS izlūkošanas darb. 712
Augstkalns, Kārlis (1904) — maj. 11, 90, 91, 125, 208, 232, 314, 316, 388, 435, 585, 594, 605, 606, 608, 617, 622, 662, 663, 677, 727, 793, 808
Augusts (Augustus) II Stiprais (1670—1733) — Saksijas elektors (1694—1733), Polijas un Lietuvas karalis (1687—1706, 1716—33) 348
Augusts, Gvīdo (1932) — mākslinieks 4, 12, 808
Auniņš, Jānis Alfrēds (1895) — pulkv. 200
Austrums (agrāk Ausmanis), Augusts (1896—dep.1941) — aizsargu darb. 432
Auzāns, Andrejs (1871—1953) — ģen. 55, 78
Avotiņš, Jānis (1898) — pad. propagandists 753
Avotiņš (Lamberts), Miķelis — PSRS izlūkošanas darb. 705, 714

B

Bach (īstā vārdā Gertsbach), M.G. 727, 793
Bachs, Žanis (1885—dep.1941) — ģen. 107, 117
Bailey (īstā vārdā kņazs Kropotkins), Geoffrey 731, 793
Bakmane (Backman, Bachman)-Meierovica, Kristīne (Christine) (1897—1925) — rūpniece 512, 687
Balodis (Krauja, Civis), Antons (1880—1942) — diplomāts, žurnālists 678
Balodis Jānis (1881—1965) — ģen. 17, 18, 19, 20, 21, 26, 29, 30, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 72, 73, 75, 84, 98, 106, 107, 125, 128, 134, 135, 140, 173, 222, 283, 352, 374, 376, 423, 430, 437, 472, 487, 573, 582, 593, 584, 585, 587, 589, 590, 606, 612, 641, 651, 656, 658, 659, 675, 677, 702, 707, 721, 722, 723, 724, 725, 732, 797, 798, 803
Balodis Kārlis (1864—1831) — prof. Dr. 539
Bamler (Bamlers), Rudolf — vācu ģen. 706
Bandrēvičs, Ansis (1850—1935) — jūrniecības darbinieks 530, 793
Bangerskis, Rūdolfs (1878—1958) — ģen. 61, 86, 89, 96, 140, 190, 232, 262, 297, 315, 316, 416, 433, 435, 513, 514, 518, 576, 593, 604, 615, 622, 623, 651, 652, 663, 664, 738, 793
Barotājs, Ernests (1886) — jūras kapt. 374, 380, 430
Bassi, Heinz von (1919) — fregates kapt. 11, 759, 793, 808
Bastjānis (Bašēns), Voldemārs (1884—1975) — politiķis 455, 793
Baško, Jēzups (1889—1946) — ģen. 72, 290, 291, 292, 301, 511, 675
Bauģis, Pēteris 801
Baumanis — rēderis 587
Baumanis, Andrejs (1898) — kapt. 354
Baumanis, Edgars — vltn. 808
Baumanis, Jānis — pulkv. 71
Baumont-Nesbitt (Bomont-Nesbit) — britu maj. 673, 687
Baur (arī Bauer, Zemnieks) — Rodion Hristionovič (1667—1717) — latviešu izcelsmes (?) zviedru, vēlāk krievu ģen. 79
Bebris, Raimonds (1891—1940) — pulkv. ltn. 191, 467, 593

Bebris, Teodors (1905—1941) 793
Beck (Beks), Ludwig (1880—1944) — vācu ģen. 700
Beika, Dāvids (1885—1946) 477, 807
Belloff, Max (1913) 732, 793
Belov (Belovs), Ivan B. (1893—1938) — PSRS ģen. 725
Bentevegni, Franz Eccard von (1896—1958) — vācu ģen. ltn. 710
Bērce-Arājs (Bērce, Melnais), Augusts (1890—1921) 478, 479
Berens (Bērenss), Jevgenij A. (1876—1928) — PSRS adm. 711
Berg, Knut — — norvēģu kapt., kuģniecības vēsturnieks 794
Bergmanis, Fricis (1892—1921) 478, 479
Bergs (vēlākais Kalns), Adolfs (1892) — jūras kapt. 361, 374
Bergs, Arvēds (1875—1942) — politiķis 86, 422, 455
Berija, Lavrentij P. (1899—1953) — PSRS drošības dienesta vad. 712
Berķis, Krišjānis (1884—1941) — ģen. 18, 58, 59, 63, 64, 65, 108, 131, 134, 135, 140, 141, 173, 354, 375, 586, 601, 656, 675, 677, 678, 680, 691, 698, 722
Bermont-Avalov (Berman) (Bermonts-Avālovs), Pavel (1884—1973) — krievu avantūrists, kapelmeistars, pulkv.
Bernhards, Reinholds (1879—1937) — kapt. 349, 350, 366
Berts — sk. Burt
Besedovskij (Besedovskijs), Grigorij Z.— PSRS diplomāts 717, 732
Berzarin (Bērzzariņš), Nikolai (1904—1945) — PSRS latv. ģen. maj. 715, 755
Bērziņa, Līna — juriste 758
Bērziņš — ltn. 379
Bērziņš — kapt. 348
Bērziņš, Alfrēds Jānis (1920) — vltn., red. 11, 798, 808
Bērziņš, Alfrēds Jēkabs (1899—1977) — politiķis, ltn. 57, 59, 60, 69, 70, 89, 91, 388, 424, 434, 435, 437, 487, 588, 589, 593, 594, 595, 654, 663, 794, 797, 808
Bērziņš, Andrejs (1876—dep.1941) — politiķis, banku darbin. 588
Bērziņš (Papus, Vecais, Pāvuls, īstā vārdā Pēteris Ķuzis), Jānis K. (1889—1937) — ģen., PSRS izlūku dienesta vad. 713, 714, 720
Bērziņš, Mārtiņš (1863—?) — pulkv. 503
Bērziņš, Pēteris (1881—1956) — pulkv. ltn. 798
Bērziņš, Reinholds (1888—1939) — PSRS latv. mil. darb. 715
Bērziņš, Valdis (1935) — vēsturnieks 231, 262, 263, 314, 315, 384, 794
Bērziņš-Andersons (Smiltnieks, Grantskalns), Jānis (1875—1934) 480, 487, 794
Bērziņš-Valdess, Richards Ferdinands (1888—1944) — rakstnieks, publicists 799
Besedovskij (Besedovskijs), Grigorij Z.— PSRS diplomāts 794
Bidlingmaier, J. Gerhard 794
Bīlmanis, Alfrēds (1887—1948) — diplomāts, Dr. 433, 732
Biļķins, Vilis (1887—1974) — mag. hist. 30, 384, 794
Bīnemanis, Ernests Johans (1753—1806) — izgudrotājs 511
Binše, Antonija 64
Birkenšteins, Ansis (1892—dep.1941) — pulkv. 244, 249
Birkenšteins, Fricis (1888—dep.1941) — pulkv. 140, 359
Birute (14.g.s.) — Lietuvas lielhercogiene 641
Biržiška, Vaclovas (1884—1956) — lietuviešu diplomāts, red. 800, 802
Bisenieks, Georgs (1885—dep.1941) — diplomāts 682
Blackstock, Paul W. (1913) 728, 794
Blāķis, Ādolfs (1903) — kapt. 263, 594, 768, 770, 808
Blaus, Andrejs (1889—dep.1941) — pulkv. 71, 72
Blāze, Kārlis (1897—1980) — kapt. 262, 808
Blaževičs, Ignats (1913) — publicists 794
Blīchers — sk. Blucher
Blomberg (Blombergs), Werner von (1878—1946) — vācu ģen. 638, 693, 696, 697, 698, 709
Blucher (Blīchers), Wipert von (1883) — vācu diplomāts 731, 742, 744, 794
Blūmbergs, Aleksandrs (m. 1920) — vltn. 289
Blūmbergs, Jānis (1886—dep.1941) — ministrs 548
Blumfeldt, Ewald (1902—1981) — igauņu prof. Dr. 731

Bļodnieks, Ādolfs (1889—1962) — politiķis 416, 486, 487
Bļodnieks, Kārlis (1882—dep.1941) — inž. 503, 504
Bohle (Bole), Ernst Wilhelm (1903) — vācu politiķis 705
Boiss — sk. Boyce
Boķis, Gustavs (1896—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Bołesławski, Ryszard 739
Bolšteins, Ludvigs (1889—1940) — ģen. 18, 60, 96, 134, 354, 412, 416, 417, 423, 585, 752, 796
Bomont-Nesbits — sk. Baumont-Nesbitt
Boriss (12.g.s.) — krievu Polockas kņazs 16
Borkenau, Franz (1900—1957) 731, 794
Borosov (Borosovs), Alexandr — Dr. 707
Bortnowski (Bortnovskis), Władisław (1891—1966) — poļu ģen. 677
Boyce (Boiss), Ernest — angļu komānders, izlūkošanas darb. 683
Brambats, Alberts (1881—dep.1941) — ģen. Dr. 71, 134, 574
Brassey, Thomas Allnut Brassey, 2nd Earl (1863—1919) 794
Brašķis, Pauls (1908) — kapt. 549
Brauchitsch (Brauchičs), Walter Heinrich Alfred Hermann von (1881—1948) — vācu feldmaršāls 703
Breikšs, Jānis (1887—1965) — politiķis 416
Breņķis, Aleksandrs (1896—1975) — pulkv. 617, 622
Brenneisen, Reinhold (1900) 552, 553, 794
Brensons, Aleksandrs — kaŗa ierēdnis, izgudrotājs 203, 204, 211, 577
Briedis, Frīdrichs (1888—1918) — pulkv. 96, 97, 173
Briedis, Jānis (1892) — pulkv. ltn. 471
Briedis, Jūlijs (1879—1974) — jūras kapt. 356, 361
Briedis, Pēteris (1894—dep.1941) — pulkv. 200
Briesma, Roberts (1891—dep.1941) — pulkv. 200
Brieze, Alfrēds (1890—dep.1941) — aizsardz. dienesta darb. 449
Brieže, Juris Žanis (1894) — pulkv. 72, 309
Briggs (Brigss) — angļu rūpnieks 687
Brittain (Britens), Sir Henry (1873—1974) — britu politiķis 685
Brodovskij (Bratman-Brodovskij) (Brodovskis) — PSRS diplomāts 718, 721, 723
Brūders, Antons (1906—dep.1941) — kapt. 380, 381
Brunnson (Brunsons), Nils — zviedru maj. 739
Bruņenieks, Valters (1893—1959) — pulkv. 200
Bruņinieks, Pauls (1888—1923) — pulkv. ltn. 281
Buchheit, Gert 731, 794
Budurowycz, Bohdan Joseph (1921) 727, 794
Buguļi — latv. kaŗavīru dzimta 221
Buivids (Buivīts), Jānis (1864—1937) — ģen. 67, 141, 190
Buks, Hermanis (1896—1958) — ģen. 71, 117, 223, 233
Bulmans, Nikolajs (1900) — pulkv. ltn. 397, 808
Buls, Antons (1908—1978) — kapt. 314, 808
Burckhardt (Burkhārds), Dr. Carl Jakob (1891) — Šveices diplomāts 769
Burckhardt, Sigurd 707
Burdick, Charles Burton (1927) — pulkv., prof. Dr. 11, 730, 808
Burmeisters, serž. Jānis (m. 1919) 18
Burt (Berts), Sir Alfred (1875—1949) — britu ģen. maj. 283, 352, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688
Butkūņi — latv. kaŗavīru dzimta 221
Butkus, Žanis (1906) — kapt. 78
Butuls, Ādams (1860—1938) — Dr. 551
Bywater, Hector Charles (1884—1940) 729, 731, 794

C

Caledon, Earl of (Kaledonijas grāfs) — sk. Alexander
Calkovič, J. M. 717, 732
Canaris (Kanāriss), Wilhelm (1887—1945) — vācu adm., izlūkošanas vad. 700, 704, 705, 708, 709
Canders, Frīdrichs (1887—1933) — Dr., pētnieks, raķešu konstruktors 511
Carlson, Harry E. (1886—1960) — amer. diplomāts 697
Carr, Edward Hallett (1892) — britu diplomāts 731, 794
Caunītis, Oskars (1899—1977) — kapt., red. 11, 208, 594, 798, 808

Celmiņš, Gustavs (1899—1968) — prof., polītiķis 473—474, 486, 487, 492, 808
Celmiņš, Hugo (1877—dep.1941) — valstsvīrs 512, 698, 699, 730
Celms, Jūlijs (1879—1935) — polītiķis, lidotājs 86, 512, 514
Celms-Celmiņš, Fricis (1896—1940) — pulkv. 71, 73, 752
Ceplītis, Jānis (1881—1958) — pulkv. 125, 187, 223, 594, 595, 723, 733
Ceplītis, Rūdolfs (1895—1941) — pulkv. 200
Chabanier (Šabanjē), Jean (m. 1974) — franču mil. atašejs, pulkv., vēsturnieks 690
Chamberlain (Čemberlens), Sir Arthur Neville (1869—1940) — britu valstsvīrs 24, 588
Chamberlain, Sir Joseph Austen (1863—1937) — britu diplomāts 687
Charpy (Šarpī), Antoine (1869—?) — franču ģen. 690
Christopher (Kristofers) (11.g.s.) — dāņu princis 347
Chruščevs — sk. Khruščev
Cialdea, Lilio 731
Ciano (Čano) di Cortelazzo, Galeazzo (1903—1944) — itaļu grāfs, diplomāts 696
Cicconardi (Čikonardi), Vincenzo — itaļu diplomāts 704
Cielēns (M. Baltezers), Fēlikss (1888—1964) — diplomāts 86, 92, 477, 480, 487, 795
Cīrulis, Kārlis Vilis (1895—1919) — kaļa ierēdnis 18
Clark (Klārks), Charles Edward (1867—1942) — angļu prof., konstruktors 363
Coates, William Payton 792, 795
Coates (Kahan), Zelda K. (1886—?) 729, 695
Codreanu (Kodreanu) (Zelinski), Corneliu Zelea (1899—1939) — rumāņu polītiķis 486, 487
Cole, Felix (1887—1968) — amer. diplomāts 674, 696, 718
Colvin, Ian Goodhope (1912) 795
Cowan (Kovens), Sir Walter Henry, Baronet of the Baltic (1871—1956) — britu adm. 352, 681
Crawford (Krofords), R. B. — britu komānders 348
Crozier (Kroužiers), Frank Pery (1879—1937) — britu ģen. 795
Cughaus, Nikolajs (m. 1936) — kapt. 543
Cukurs, Herberts (1900—1965) — kapt. 294, 339, 512, 514, 516
Cumming (Kamings) („C"), Sir Mansfield (1859—1923) — kapt., britu izlūku dienesta vad. 682, 683
Cynk, Jerzy 795
Čaks, Raimunds (1915) — red. 808
Čakste, A. 471
Čakste (Tschakste), Jānis (1859—1927)— valstsvīrs 110, 352, 358, 361, 369, 577, 798
Čanka-Freidenfelde, Līna (1893) 173
Čemberlens — sk. Chamberlain
Čiano — sk. Ciano
Čičerin (Čičerins), Georgij V. (1872—1936) 717
Čika, Vilis (1913) — red. 91, 519, 795
Čikonardi — sk. Cicconardi
Čuče (Čomis, Arnolds Puriņš, F. Upmalis), Mārtiņš (1896—1922) 478, 488

D

Dafs — sk. Duff
Dahl (Dāls), Christian (1834—1904) — Latvijas zviedru tālbrauc. kapt. 530
Dahlberg (Dālbergs), Erik Jensen (1625—1703) — zviedru ģen. 198
Dakteris, Kārlis T. — inž., kapt. 263, 808
Dālbergs, Arturs (1896—dep.1941) — ģen. 54, 134, 581, 590
Dallin (Levin), David J. (1889—1962) 731, 795
Dambekalns, Jānis (1883—dep.1941) — Rīgas prefekts 450
Dambītis, Kārlis Pēteris (1859—1919) — leitn. 18
Dambītis, Roberts (1881—1957) — ģen. 17, 71, 75, 133, 134, 140, 351, 572, 752, 753
Dandens, Arvīds — pulkv. ltn. 808
Dankere, Elīza Irma (Mandava) (1902) — sab. darb., publiciste 808
Dankers, Oskars (1883—1963) — ģen. 134, 678, 701, 702, 730, 795
Dannebergs, Arturs (1891—dep.1941) — ģen. 71, 134, 243, 260, 265, 589, 591
Dannebergs (arī Dannenbergs), Pēteris (1898—dep.1941) — rēderis 532
Dardzāns, Pēteris (1889) — pulkv. ltn., mag.rer.oec. 17, 30, 96, 98, 808

Darius, Steponas (1896—1933) — ASV lietuvju lidotājs 644
Darowski (Darovskis), Ludwig — poļu diplomāts 676
Daukantas, Stasys Tadas (Theodore) (1884—1960) — lietuvju pulkv. 696
Daušvardis, Petras — lietuviešu ģen. kons., Dr. 808
Davis (Deiviss), John William (1873—1955) — amer. diplomāts 30
De Courcy, John 733
De Gols — sk. Gaulle
Deglavs, Viktors (1902—1941) — pulkv. ltn. 76, 659, 678
Degū — franču adm. 690
De Mattei, Victor (1944) — amer. mil. vēsturnieks 11, 808
Derums — jātnieku virsnieks 351
Despard (Despards), M. C. — britu kapt. 373
Diels (Dīlss), Werner 705
Dimša — sk. Dymša
Dimza, Jānis (1906—dep.1941) — kapt., sportists 426, 428
Dobkevičius, Jurgis (1900—1926) — lietuviešu lidmašīnu konstruktors 644
Dombrovskis, Kārlis (1884—1949) — pulkv. ltn. 250
Dombrovskis, Olģerts 263, 808
Dornis (Dorno) (10. g.s.?) — leģendārs kuršu karalis 15
Dote (m. 1211) — latv. kaŗavīrs 16
Dozenbergs (Dalient), Nikolajs 714
Dragūni (15.—16.g.s.) — latv. kaŗavīru dzimta 16, 221
Dravnieks, Ernests V. (1892) — inž., Dr. 504, 808
Dreimanis, Teodors (1904) — kapt., inž. 316, 808
Drillis, Rūdolfs (1893) — pētnieks, Dr. 288
Drīzulis, Aleksandrs (1920) — vēsturnieks, Dr. 89, 388, 455, 489, 592, 727, 729, 758, 794, 795
Druvaskalns, Jānis (1893—1969) — pulkv. ltn. 11, 208, 232, 262, 314, 593, 622, 808
Ducens, Jānis (1893—1969) — politiķis 133, 140
Duff (Dafs), Arthur Allan M. (1874—1952) — britu adm. 352, 681
Dumpītis (Dumpjans?), Hermanis (15. g.s. beigās — 16. g.s. sāk.) — latv. virsnieks 16, 221
Dūms, Visvaldis (1892—1940) — pulkv. 247
Dunsdorfs, Edgars (1904) — prof. Dr. 11, 30, 91, 207, 208, 231, 262, 384, 550, 551, 758, 795, 808
Dūze, Nikolajs (1891) — ģen. 117, 134
Dymša (Dimša), Leopoldas (1893) — lietuviešu politiķis 719
Dzelzkalējs, Eižēns (1907) — numizmāts, bibliofīls, antikvārs 91, 731, 808
Dzelzkalns, Kārlis 808
Dzenis, Burkards (1879—1966) — prof. 154
Dzeniņš, Augusts — pulkv. ltn. 315
Dzenītis, Augusts (1900) — pulkv. ltn. 433, 808
Dzenītis — Zeniņš, Kārlis (1892—1979) — pulkv. 200
Dzērve, Pauls (1894—1966?) — pulkv. ltn. 11, 314, 808
Dzērvītis, Oskars, vltn., konstruktors 255
Dzeržinskij (Dzerzynski), Fēliks E. (1877—1926) — pad. čekas dib. 712

E

Eidemanis, Roberts (1895—1937) — PSRS latv. mil. darb. 715
Einbergs, Bernhards (1893—1945) — inž., politiķis 515, 518
Eisenhower (Eizenhauers), Dwight David (1890—1969) — ASV ģen., ASV prezidents (1953—61) 58, 61
Ēķis, Ludvigs (1892—1943) — diplomāts, politiķis 795
Elfords — sk. Alford
Epiks — sk. Ōpik
Ercums, Kārlis (1899—1982) — kapt. 11, 315, 380, 386, 388, 808
Ērglis, Jūlijs (1884—1941) — pulkv. ltn. 428
Erickson, John (1929) 595, 732
Erkko, Eljas Juho (1895—1965) — somu valstsvīrs
Esposito, Vincent Joseph (1900—1965)— amer. pulkv. 804
Ēstermans — sk. Ōsterman
Ešs — sk. Ōsch
Eudin, Xenia Yukof 727
Ezeriņš, Jānis (1894—1946) — ģen. 117, 134
Ezeriņš, Kārlis (1868—1934) — ģen. 54, 133

F

Fabricius, Jānis F. (1877—1929) — PSRS Latv. mil. darb. 715
Fahrensbach (Fārensbachs), Wolmar Johann (1856—1633) — pulkv. 221
Falkenstein (Falkenšteins) — vācu ģen. 307
Feiss, Herbert (1893—1972) — amer. prof. Dr. 808
Feldmanis Ēriks Mārtiņš (1884—dep.1945) — diplomāts 140, 716, 730
Feldmanis, Jūlijs (1889—1953) — diplomāts 375, 387
Ferdinands (1655—1737) — Kurzemes un Zemgales hercogs (1711—37) 199, 222
Fichtenbergs, Kārlis (1886—1919) — vltn. 450
Filipsons (m. 1944) — ltn. 434
Fischer (Fišers) — vācu kapt. 707
Fittinghofs (arī Fitinghofs-Šēls) — sk. Vietinghoff
Flemming (Flemings), Jakob Heinrich (1677—1728) — feldmaršāls 348
Fletcher, William Akken (1942) — amer. mil. vēsturnieks 11, 808
Foch (Fošs), Ferdinand (1851—1929) — Francijas maršāls 173
Fogelmanis, Nikolajs (1885—1941) — pulkv. 247
Foigts — sk. Voigt
Folmans — sk. Vollmann
Francis, Gustavs (1864—?) — pulkv. 592
Francis, Jānis (1877—1956) — ģen. 133, 141
Franks, Ansis (17.g.s.) — latv. rotmistrs zviedru dienestā 17
Franks, Johans (17. g.s.) — latv. kapt. zviedru dienestā 17
Franks, Kaspars (m. 1671) — latv. rotmistrs zviedru dienestā 17
Frauenstein, Alfred N. 728, 795
Freimanis, Kārlis (1890) — diplomāts 732
Freivalds, Osvalds (1905—1975) — red. 486, 487, 795, 798
French (Frenčs), Sir John Denton Pinkstone, Earl of Ypres (1852—1929) — britu feldmaršals 173
Frickaus, Kristaps (1883—1964) — pulkv. 466
Fridrichs (1569—1642) — Kurzemes hercogs (1587—1642) 527
Frīdrichs Kazimirs (1650—1698) — Kurzemes un Zemgales hercogs (1682—98) 198, 222, 528
Frīdrichs Vilhelms (1692—1711) — Kurzemes un Zemgales hercogs (1698—1711) 173
Frīdrichsons, Jānis (1890—dep.1940) — drošības dienesta darb. 451, 452
Frīss — sk. Vries
Frohwein (Froveins), Hans (1887—1956) — vācu diplomāts, Dr. 655, 656, 700, 709
Furmeistars 712

G

Gailis, Andrejs (15. g.s. beigās — 16. g.s. sāk.) — Kurzemes brīvnieks 16, 221
Gailītis, Jānis (1894—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Gajs, Mirons — PSRS izlūkošanas darb. 713
Galdiņš, Teodors (1900—dep.1941) — kapt. 583, 701, 795
Galindoms, Arturs (1894—1966) — archit., pulkv. 54, 56, 586
Gallienne (Galiens), Wilfred Hansford (1897—1956) — britu diplomāts 636
Ganeckij (Ganeckis) (Fürstenberg, Hanecki), Jakov S. (1879—1937) — PSRS diplomāts 479
Ganeval (Žanevāls), Jean (1894) — franču ģen. 690, 739, 741
Garra — poļu virsn. 674
Gasiprowski (Gansiorovskis), Janusz T. (1889—1946) — poļu ģen. 676, 677
Gaulle (De Gols), Charles Andre Joseph Marie de (1890—1970) — franču ģen., Francijas valsts prezidents (1959—70) 68, 193
Gavrilovs, Bestors — Japončiks (m.1922) 422
Georgs V (Džordžs V) (1865—1936) — Lielbritanijas karalis (1910—36) 698
Gerbers, Aleksandrs (1921) — inž. 11, 315, 316, 517, 808
Geting-Zēburgs — sk. Gotting-Seeburg
Ginters, Voldemārs (1895—1977) — pulkv. 11, 262, 808
Girenas (Giskis, Gird), Stasys (1893—1933) — ASV lietuvju lidotājs 644
Gotting-Seeburg (Geting-Zēburgs) — vācu kapt., Dr. 706
Goff (Goffs), Park (1871—1939) — britu politiķis 684

Golcs — sk. Goltz
Goldfelds-Zeltiņš, Oto (1889—1940) — pulkv. ltn. 222
Goldmanis, Fredis Henry (1908—1975) 387—808
Goldmanis, Jānis (1875—1955) — valstsvīrs 140
Goltz (Golcs), Rūdiger von der (1865—1946) — vācu ģen. 354
Goodden (Gūdens), Robert B. — britu maj. 682, 685, 686
Goppers, Kārlis (1876—1941) — ģen. 54, 102, 133, 471, 800
Goppers, Miķelis (1908) 800
Gosings (Gossing) (16. g.s. beigās — 17. g.s. sāk.) — Kurzemes tirgonis, rēderis 527
Grandel (Grandels) — somu pulkv. 680
Granovskis, Edgars (1907—1941) 483
Grapmanis, Emīls (1903) — pulkv. ltn. 795
Graudiņš, Eduards (1890—1944) — pulkv. ltn. 434
Grauds, Fricis (1888—dep.1941) — rēderis 538, 544
Grāvelsins, Hugo (1897—1964) — kapt. 796
Gray, Peter Lawrence 796
Greble, Jānis (1897—dep.1941) 472
Greenslade (Grīnsleids) — britu virsn. 186
Gregors, Jānis (1893—1944) — vltn. 434
Grēners — sk. Grōner, Groener
Grenners-Sokolovs, Nikolajs (m. 1961) — pulkv. ltn. 251
Gricmanis (Zīle), Jēkabs (1886—1938) 422
Grīnbergs, Gustavs (1884—1982) — pulkv., Dr. 90, 96, 582, 593, 623, 727, 808
Grīnbergs, Oto 758
Grīns, Aleksandrs (1895—1941) — kapt., rakstnieks 77
Grīnvalds, Teodors (1895—1936) — Rīgas prefekts 450, 456
Grīslis, Alfrēds 808
Groener (Grēners), Wilhelm (1867—1939) — vācu ģen. ltn. 696
Grosbarts, Oto (1895—1944) — ģen. 72, 254, 279, 280, 281, 286, 722
Grosbergs, Jānis — pulkv. ltn. 200
Grossmann, Dickert 729, 796
Grosvalds, Olgerds (1884—1962) — diplomāts, Dr. 796
Growe (Grouvs) — britu pulkv. 186
Grundherr (Grundhers), Werner von (1888—1962) — vācu diplomāts 700, 709
Grzybowski (Gžibovskis), Wacław — poļu diplomāts 721
Gubiņš, Gunārs (1925) 795
Gūdens — sk. Goodden
Gunther, Hans Karl (1926) 487, 727, 796
Gustaitis, Antanas (1898—1941) — lietuviešu brig. ģen. 644, 717
Gustavs (Gustavus) II Adolfs (1594—1632) — Zviedrijas karalis (1611—32) 17
Gustavs V Adolfs (1858—1955) — Zviedrijas karalis (1907—50) 369
Gžibovskis — sk. Grzybowski
Ģelbe, Vilis (1890—1919) — vltn. 18

H

Haking (Heikings), Sir Richard Cyril Burne (1862—1945) — britu ģen. 681
Halder (Halders), Franz (1884—1973) — vācu ģen. 700, 702, 703, 704, 710, 730, 742, 796
Harald Hen (Hein) (Haralds Hēns) — Dānijas karalis (1076—80) 347
Hartmanis, Mārtiņš (1882—dep.1940) — ģen. 67, 68, 69, 70, 91, 133, 134, 142, 193, 515, 654, 656, 675, 676, 677, 680, 701, 719, 720, 722, 799
Hartmanis (m. 1941) — vltn. 383
Harvey (Hārvejs), Oliver Charles, First Baron Harvey of Yasburgh (1893—1968) — britu diplomāts 682
Hauser (Hauzers) — vācu kapt. 703
Hazard, Benjamin (1919) — amer. pulkv., prof. Dr. 11, 808
Hāzners, Vilis (1905) — maj. 11, 69, 90, 147, 191, 316, 466, 467, 758, 796, 798, 799, 808
Heathcote (Hīskots), Edmund — britu kapt. 348
Hehn, Jūrgen von (1912—1983) — baltvācu vēsturnieks, Dr. 486, 487, 796
Heigl, Fritz 314, 796
Heikings — sk. Haking
Heinkel (Heinkels), Ernst Heinrich (1888—1958) — vācu konstruktors, Dr. 364
Helmanis, Hugo (1895—dep.1941) — kapt. 18
Hendel, Samuel (1909) 731
Henke — vācu maj. 706
Hess, Rudolf (1894) — vācu politiķis 705

Heydenreich, W 796
Himmler (Himlers), Heinrich (1900—1945) — vācu politiķis, drošības dienesta vad. 705
Hindenburg (Hindenburgs), Paul von Hindenburg und Benckendorff (1847—1934) — vācu feldmaršals, Vācijas valsts prezidents (1925—34) 696
Hīskots — sk. Heathcote
Hŏhne, Heinz 731, 796
Hoeltje, Christian 729, 796
Hoetzsch, Otto (1876—1946) 796
Hondius (de Hondt), Henri (1573—1648) — holandiešu kartografs 79
Hondius (de Hondt), Jakob (Jost) (1546—1611) — holandiešu kartografs 79
Horatzek (Horaceks), Johannes — vācu pulkv. ltn. 706
Horn (Hurns), Gustav (1592—1657) — zviedru ģen. 221
Hubatsch, Walther (1915) 729, 796

I

Ikonen (Ikonens) — somu kapt. 678, 680
Iksens (Andriks), Andrejs — publicists (1888—1962) 471, 486
Ikskils — sk. Uexkŭll
Indāns, Jānis (1895—1941) — ģen. 72, 147, 290, 291, 292, 293
Indriksons, Aleksandrs 796
Ingaunis,Fēlikss (1894—1937) — PSRS latv. mil. darb. 715
Ionescu (Jonesku), Take (1858—1922) — rumāņu politiķis 677
Irbe — pulkv. 582
Irbītis, Kārlis (104) — konstruktors, inž. 11, 301, 302, 316, 333, 338, 342, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 520, 786, 806, 808
Istomin (Istomins), Pavel I. — krievu kapt. 348
Ivans IV Briesmīgais (1530—1594) — Krievijas cars (1533—84) 197
Ivaska, Astrīde (Hartmane) (1926) — dzejniece, lit. vēsturniece 91, 796, 808

J

Jaakson (Jāksons), Aleksander (1892—dep.1941)—igauņu ģen. 629
Jagoda, Genrich G. (1891—1938)—PSRS drošības dienesta vad. 712
Jakobsen (Jākobsens), Ludvig (,,Louis'') (1893—1961)—igauņu pulkv. 698, 700, 701, 708, 709, 808
Jakubovs, Voldemārs (1894—dep. 1941) —pulkv. ltn. 287, 288, 290, 361
Jane, Frederick Thomas (1865—1916) 518, 662, 796
Janelis, Kārlis (1888—1943) — PSRS latv. mil. darb. 715
Jansons, Arnolds (1885) — inž. 578
Jansons, Jānis (1890—1943) 472
Jansons, Jūlijs (1880—1937) — pulkv. 18, 104
Jansons, Kirils (m. 1937) — PSRS latv. mil. darb. 715
Janums, Vilis (1894—1981) — pulkv. 117, 757, 808
Japončiks — sk. Gavrilovs
Jaunsniķeris, Jūlijs (1895—1965)—pulkv. ltn. 200
Jaunzems, Valters (1896—1959)—pulkv., Dr. 71
Jeckeln (Jekelns), Friedrich (1895—1946) —vācu SS un policijas ģen. 433
Jegorov (Jegorovs), Aleksandr I. (1883—1939) — PSRS maršāls 125, 719, 720, 721, 722, 723, 724
Jēkabs (1610—1682) — Kurzemes un Zemgales hercogs (1642—82) 348, 528
Jēkabs (1654—1676) — Kurzemes princis 222
Jēkabsons, Jānis (1931) — grāmatu apgādnieks 808
Jēre, Žanis (1898—dep. 1941) — pulkv. ltn. 305
Jēriņš, Jānis (1866—dep. 1941) — inž. 513
Jeske, Mārtiņš (1883—dep. 1941) — pulkv. 67, 134, 142, 190, 588, 752
Jevlampijevs, Nikolajs (1891) — pulkv. ltn. 364
Ježov (Ježovs), Nikolai I. (1894—1939) — PSRS drošības dienesta vad. 712
Jirgensons, Oskars (1895—1982) — ķīmijas prof. 464, 467, 808
Joass — sk. Richters
Johansons, Gothards Johans (1775—pēc 1802) — latv. brīvības cīnītājs, Kauguru dumpja vadonis 43
Jomerts, Žanis Magnus (1889—dep. 1941)—pulkv. 246
Jonesku — sk. Ionescu
Jorošņikovs — krievu kapt. 305
Jozeps, Ādolfs (1906—dep. 1941) — aizsargu darb. 425
Judeničč (Judeničs), Nikolai N. (1862—1933) —krievu ģen. 281
Juhlin-Danfeld (Jūlīns—Danfelds), C. H. — zviedru pulkv. 698

Jurevičs, Heinrichs (1893—dep.1941) — pulkv. ltn. 769
Jurka, Ernests (1905) 416, 796
Just (Justs), Emil (1885—1946) — vācu ģen. 702
Juškevics, Jānis (1886— ?) — vēsturnieks 198, 207, 231, 797
Kaasik (Kāsiks), Nikolai (1900) — igauņu diplomāts 655
Kacenelsons — PSRS izlūkošanas darb. 713
Kačanov (Kačanovs), K. M. — PSRS ģen. maj. 755
Kagan (Kagans) — PSRS izlūkošanas darb. 713

K

Kalācis, Jānis (1897—1959) — pulkv. ltn. 259
Kalācis, Kārlis (1884—1971) — komandkapt. 11, 148, 380, 386, 387, 388, 553, 729, 808
Kaledin, Victor K. 707, 731, 797
Kaledonijas grāfs — sk. Alexander
Kalēji — kuršu ķoniņu dzimta 16, 40, 221
Kalējs,Aleksandrs (1876—1934) — ģen. 67, 68, 132, 141, 142, 187, 434, 568, 675, 697, 718, 797
Kaleps, Teodors (1866—1913) — inž. 287, 511
Kalinin (Kaļiņins), Mikhail I. (1865-1946) —PSRS valstsvīrs 722
Kalnarutkis 714
Kalniņš, Ārvalds Mārtiņš (1917) — tālbrauc. kapt. 11, 387, 435, 455, 550, 551, 552, 759, 808
Kalniņš, Bruno Haralds (1899) — politiķis, Dr.ltn.(1940—ģen.) 86, 88, 89, 91, 92, 317, 424, 455, 475, 476, 486, 487, 493, 568, 594, 595, 596, 752, 753, 758, 797, 808
Kalniņš, Eduards (1876—1964) — ģen. 11, 66, 107, 133, 140, 141, 242, 243, 245, 262, 263, 265, 297, 314, 359, 384, 430, 486, 592, 594, 623, 678, 796, 808
Kalniņš, Frīdrichs (1887—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Kalniņš, Jānis (1867—pēc 1944) — ģen. 55, 133
Kalniņš, Jēkabs (1889) — jurists 90
Kalniņš, Kārlis (1884—1938) — PSRS latv. mil. darb. 714
Kalniņš, Maksis (1898—dep.1941) — tālbrauc. kapt. 552
Kalniņš, Oskars (1894) — pulkv. ltn. 145
Kalniņš, Pauls 1872—1945) — Dr., valstsvīrs 369, 372
Kalniņš, Pēteris — pulkv. 808
Kalniņš, Viktors (1896—dep.1941) — kapt. 430
Kalns — sk. Bergs, Adolfs 314
Kalpaka—Grundmane, Ārija 808
Kalpaks, Oskars (1882—1919) — pulkv. 17, 18, 62, 97, 98, 101, 142, 173
Kaļķis, Jānis (1890—1942) — pulkv. 279, 286
Kaļvāns, Jāzeps (1896—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Kamings — sk. Cumming
Kampars, J. 263, 797
Kampus, Roberts (1899—1969) — diplomāts 728
Kanāle (Gudzuka), Veronika (1923) 727, 797
Kanāriss — sk. Canaris
Kandis, Rūdolfs (1901—1943) — pulkv. 72, 291, 292, 428
Kaņeps, Pēteris (1887—1963) —pulkv. 11, 22, 24, 28, 30, 89, 90, 91, 92, 487, 588, 589, 590, 592, 594, 595, 622, 657, 663, 753, 769, 770, 797
Kapostiņš — tiesnesis 421
Kapp (Kaps), Werner Bruno 707
Karabovskis, N. 289
Karčevskis (Kalme), Antons Oto (1900—dep.1941) 69
Kārkliņš, Arvīds (1912—1981) — tālbrauc. kapt. 808
Kārkliņš, H. 791
Kārkliņš, Konrāds (1898) — kapt. 225, 227, 229, 232, 808
Kārkliņš, Kristaps (1890—dep.1941) — pulkv. 243
Kārkliņš, Vilhelms (1876—dep.1941) — pulkv. 187, 223
Kārlis X Gustavs (1622—1660) — Zviedrijas karalis (1654—60) 17
Kārlis XII (1682—1718) — Zviedrijas karalis (1697—1718) 17, 198
Kārlsons, Emīls (1890) — politiķis 487
Kārlsons, Kārlis (1888—1938) — PSRS aģents 714
Kārlsons, Žanis (1897—1969) — Dr. 385, 797
Karskij Karskijs), M. — PSRS diplomāts 717, 723
Karstein (Kāršteins), von — vācu kapt. 707

Kasekamp (Kasekamps), August — igauņu ģen. maj. 629
Kāsiks — sk. Kaasik
Kasparsons, Arvīds Aleksandrs (1895—dep.1941) — pulkv. 246
Kaugurs 280
Kaupēns, Ansis (m. 1925) 422
Kavelin (Kavelins) — krievu maj. 354
Kažmers, Pēteris (1890—dep.1941) — pulkv. ltn. 72
Kažociņš, Indulis (1917) — red., mil. vēsturnieks 11, 142, 262, 316, 467, 622, 623, 798
Keire, Alfs — inž. 808
Keire, Hermanis Pauls — kapt. 561
Keizerlings, Archibalds — sk. Keyserlingk
Kekkonen (Kekonens), Urho Kaleva (1900) — somu valstsvīrs 680
Kell (Kells), Sir Vernon George Waldgrave (1873—1942) 683
Kēnigsmarks — sk. Kǒnigsmarck
Kessler (Keslers), Edmund — poļu ģen. 672
Keyserlingk (Keizerlings), Archibald von (1882—1951) — adm., grāfs 349, 353, 355, 356, 360, 361, 362, 363, 366, 368, 371, 372, 373, 376, 396, 407
Khruščev (Chruščevs), Nikita S. (1894—1971) — PSRS valstsvīrs 681
Kirchenšteins, Rūdolfs (1891—1938) — PSRS latv. mil. darb. 715
Kirke (Kirks), Sir Walter Mervyn St. George (1877—1949) — britu ģen. 686, 704
Kirotar, Elmar (1890) — igauņu diplomāts 731, 797
Kiršs, Kārlis (1906) — pulkv. 306
Klāns (Kovaļevskis, Klāns — Kovaļevskis), Pauls (Pāvils) (1912—1979) — rakstnieks 191, 707, 731, 797
Klārks — sk. Clark
Klaustiņš, Gustavs (1880—1937) — inž. 503
Klavenskij (Klavenskijs), M. S. — PSRS kaļa flotes kapt. 382, 755
Kleist (Kleists), Bruno Peter (1904) — vācu drošības dienesta darb., Dr. 703, 704
Kleščinskis, Konstantīns („Ivan V") (1879—1927) — lietuvju ģen. 717
Klimas, Petras (1891—1969) — lietuvju diplomāts 717
Klinsons, Rūdolfs (1889—pēc 1974) — ģen. 117, 134, 187, 613
Kļava, Kārlis (1907—dep. 1941) — vltn., sportists 78
Kļaviņš, Roberts (1885—1944) — ģen. 64, 66, 130, 141, 585, 752, 753, 754, 755
Kļestrovs, Alfrēds (1897—1919) — vltn. 254, 255
Klučņikov, Jurij V. 790
Knuts Svētais —Dānijas karalis (1080—86) 347
Koce — sk. Kotze
Koch (Kochs) — vācu mil. atašejs Latvijā 69
Kociņš, Fricis (1895—1941) — pulkv. 659
Kociņš, Rūdolfs (1907) — pulkv. ltn. 11, 97, 125, 232, 316, 593, 798, 808
Kǒnigsmarck (Kēnigsmarks) (17. gs.) — grāfs, pulkv. 198
Kolbe, R. — vācu adm. 697
Konstants, Kārlis (1898—dep. 1941) — pulkv. ltn. 309
Kontrovskis, Ādolfs (1897—dep. 1941) — pulkv. ltn. 71, 77, 134, 753
Košs, Ferdinands (1876—1939) — kapelmeistars, komponists 182
Kotovskij (Kotovskijs) — pad. kapt. 350
Kotze (Koce), Hans Ulrich von (1891—1941) — vācu diplomāts, Dr. 376, 701
Kovaļevskis — sk. Klāns
Kovens — sk. Cowan
Krastiņš, „Harbīnas" 481
Krastiņš, Jānis (1892) 794, 798
Krastiņš („Viktors"), Kārlis (1892—1932) 477, 481
Krauklis, Stepiņš (Stephan Rabe) (17. gs. beigās — 18. gs. sāk.) — latv. izlūks zviedru dienestā 34
Kraus (Krauss), Otto 707
Krause (Krauze), H. 531
Krebs (Krebss), Hans (1898—1945) — vācu ģen. 703
Krebs, Richard Julius Herman — sk. Valtin
Kress, Anna — Dr. 808
Krēgers — sk. Kröger
Kreicbergs, Ernests — pulkv. ltn. 253, 258
Kreics, Kārlis — pulkv. ltn. 72
Kreišmanis, Ernests (1890—1965) — pulkv. 54
Kreišmanis (Kvelde), Pāvils (1885—1963) — doc. 472
Kretulis, Kārlis (1889—1937) 421, 422, 479
Krieviņš (Kreewinsch), Edgars (1884—1971) — diplomāts, Dr. 700, 701, 730, 797

Krievs, Rūdolfs (1897) — inž., pulkv. 54
Krīpens, Arvīds (1893—1968) — pulkv. 187, 232, 582, 590, 593, 595, 797
Krīpens, Kārlis Voldemārs (1895—dep. 1940) — pulkv. 71, 200, 594
Kristaperis, Ansis (18. gs. beigās — 19. gs. sāk.) — latv. kaŗavīrs 17
Krišjānis, Jānis (1886—?) — pulkv. 222
Krivitsky, Walter G. (Samuel Ginsburg, Walter Poref) (1899—1941) — PSRS izlūk. darb. 731, 798
Kroders, Artūrs (1892—1973) 30, 89, 798
Kroders, Pauls (1887—?) — 799
Kroeger, Erhard (1905) 484 (* tekstā vārdu kļūda
Krofords — sk. Crawford
Krolls, Otto (1888—1969) 91, 798
Krūklītis, Roberts (1906) — grāmatu apgādnieks 12, 808
Krūmiņš, Janis (Krūmiņš—Pilāts, Pīladzis, Asns) (1894—1938) 477
Krūmiņš, Oskars (1904) 808
Krūmiņš, Vilis (1891—1954) — grafiķis 146, 154
Krupņikovs, Pēteris (1920) 798
Krusa, Fēlikss (1897—1967) 808
Krustiņš, Andrejs (1884—dep. 1941) — ģen. 117, 134, 190, 754, 755
Kruus (Krūss), Jaan (1884—1942) — igauņu ģen. 725
Krūze, J. 516
Kubliunas, Petras (1894—1946?) — Lietuvju ģen. 641, 657
Kukk, Hilja — bibliotekāre, M.A. 808
Kukk, Jaan — igauņu kapt. 661
Kumelāns, Vilhelms (1898—1952) — PSRS ģen. 715
Kundrāts, Aleksandrs (ps. Aleksandrs) (1915) 76, 91, 486, 487, 488, 808
Kupners, Ilmārs 707
Kurelis, Jānis (1882—1954) — ģen. 107, 118, 134, 279, 317, 433, 757
Kurlis, Pēteris (Misters, Vals, Valdis) 482
Kurmis, Ansis (1887—1974) — jurists 30, 798
Kurše, Arnolds (1896) — pulkv. 200
Kviesis, Alberts (1881—1944) — valstsvīrs 370
Ķempelis, Gustavs (1874—1939) 208, 798
Ķeniņš, Marģers (1901—1945) 428, 514
Ķerpe, Jānis (1877—1942) — inž. 577, 579
Ķikkulis (Kikkul), Grigorijs (1888—1966) — pulkv. 69, 73, 76, 629, 675, 677, 688
Ķikulis, Jūlijs (1898—1965) — pulkv. ltn. 11, 124, 208, 232, 262, 423, 434, 435, 595, 808
Ķirts, Nikolajs (1905—1941) — ltn. 383, 588
Ķīvītis, Jānis 485
Ķūķis, Krišs (1874—1945) — pulkv. 86, 494, 796
Ķuzis — sk. Bērziņš, Jānis

L

Labanauskas, Povilas (1908) — pulkv. ltn. 11, 387, 662, 808
Labsvīrs, Kārlis (1893—1944) — kapt. 798
Lācis, Augusts (1904—1976) — aizsargu darb. 11, 90, 427, 434, 435, 438, 714, 767, 770, 798, 808
Lācis, Jānis (1897—1937) — PSRS latv. mil. darb. 716
Lācis, Mārtiņš (1888—1941) (segvārds Jānis Sudrabs, Lācis—Sudrabs) — PSRS latv. drošības dienesta darb. 716
Lācis, Rūdolfs (1903—1971) 488, 798
Lācis, Vilis (1904—1966) 384
Lahousen (Lahouzens), Erwin von Vivremont (1897—1955) — vācu ģen. 706
Laidoner (Lidoners), Johan (1884—1952) — igauņu ģen. 59, 173, 628, 641, 651, 655, 656, 659, 680, 700, 708, 709, 710, 720, 722, 723
Laiv, Johannes (1897—1965) — Igaunijas ģen. kons. 808
Laimiņš, Eduards (1882—1982) —pulkv. 61, 66, 67, 78, 133, 140, 687
Lamey (Lamejs), Bernhard (ps. Pēteris Upe) (1894—1980) 805
Lamsters, Viktors Ernests (1903—1971) 91, 231, 262
Lange, Kārlis — padomju aģents 64, 717
Langsam, Walter Consuelo (1906) 729, 798
Langsdorff, Werner von (1899) 796, 798
Lanskoronskis, Juozas (1893) — lietuvju pulkv. 374
Lapiņš, Alberts (1899—1937) — PSRS latv. mil. darb. 716
Lapiņš, Kārlis (ps. Kārlis Merts) (1895—dep.1940) 798
Lapiņš, Nikolajs 474
Laretei (Laretejs), Heinrich (1892—1973) — igauņu diplomāts 678
Lasis, (m. 1941) — kapt. 383

Lasmanis, Aleksandrs (1891—1978) — pulkv. 89, 125, 808
Lasmanis, Kārlis (1872—1954) — rūpnieks 593, 798
Laurs, Arvēds 799
Lautenschläger, Karl Biery (1944) — prof. Dr. 11, 385, 808
Lavenieks, Jānis (1890—1969) — ģen. 11, 26, 30, 89, 243, 254, 255, 262, 263, 601, 622, 623, 697, 724, 733, 799, 808
Legziņš, Hugo (1890—dep.1941) — kapt. 380
Leits, Aleksandrs (1914—1972) 504, 552, 553, 592, 593, 594, 595, 727, 799, 800
Lejas—Sauss, Andrejs (1895—dep.1941) — pulkv. 71, 75
Lejiņš (Lejiņš—Leja), Jānis (1897—1982) — politiķis, 89, 90, 125, 498, 579, 593, 622, 800, 808
Lejiņš, Pauls (1885—dep.1941) — politiķis 83, 298
Lejnieks, Juris — kapt. 263
Lencmanis (Ķencis, Misiņš), Jānis (1881—1949) 477
Leontin, L. 592, 661, 662, 800
Le Rond (Leronds), Henri Louis Edouard (1864—1949) — franču ģen. 690
Leskinvičs, Pauls — pulkv. 247
Lešinskis, Imants (ps. R. Ievkalns) 758
Lēvings (arī Lefings) — sk. Lõfving
Lībeks, Valentīns (,,Aklais Valentīns'') (17. gs.) — Kurzemes hercogistes partizānu pulka kom. 197, 221
Lberts, Jānis A. (1898?) 577
Līcis, Pēteris (1888—1977) — pulkv. ltn. 800
Līdace, Emma (1921) 488, 800, 805
Lielbiksis, Roberts (1894—dep.1941) — pulkv. 200
Lielkalns, Gustavs — kapt. 543
Liepa, Frīdrichs (m. 1919) — vltn. 18
Liepiņš, Alberts (1893) — pulkv. 11, 223m 232m 622, 800, 808
Liepiņš, Eduards (1889—1938) — PSRS latv. mil. darb. 716
Liepiņš, Jānis (1894—dep. 1941) — ģen. 117, 200, 754, 755, 800
Liepiņš, Kārlis (1904—1960) — pulkv. 261
Liepiņš, Juris (1901—dep. 1941) — inž. 517
Liepiņš, Olģerts (1906) — red. 808
Liepiņš, Pauls (1898—dep. 1941) — pulkv. 71, 72
Liepiņš, Pēteris (1875—1944) — pulkv. ltn. 434
Liepiņš, Richards (1897) — pulkv. ltn., Dr. 388
Liepiņš, Roberts (1890—1978) 678, 732
Lieven (Līvens), Fürst Anatol (1872—1937) 287, 288
Liiv (Līvs), Jaan — igauņu kapt. 661
Likerts, Voldemārs (1905—1976), kapt., jurists 11, 125, 191, 208, 232, 800, 808
Lill (Lils), Paul (1882—dep. 1941) — igauņu ģen. 629, 697
Lindbergs, Jānis 428
Linde, Frīdrichs — izlūku darb. pulkv. — ltn. pakāpē 72
Lindenbergs, Reinholds 422
Lipping, Elmar (1906) — igauņu pulkv. — ltn. 11, 661, 662, 808
Lipski (Lipskis), Jozef (1894—1958) — poļu diplomāts 729
Lipstons, Fricis — komandkapt. 374
Litvinov (Ļitvinovs) (Mozes Meijer, Abraham Wallach—Finkelstein) (1876—1951) — RSRS diplomāts 718
Līvens — sk. Lieven
Lloyd (Loids), H.W.C. — britu maj. 686, 737, 743
Lobe, Kārlis (1895) — pulkv. 30, 89, 90, 91, 92, 472, 486, 800, 808
Lockhart (Lokharts), Robin Bruce — britu izlūk. darb. 728, 800
Lõfving (Lēvings, Lefings), Alexander (1894—1975) — kap. 222, 808
Loersner, A. — Dr. 661, 727, 800
Lokers (Locker) (9. gs.?) — leģendārs kuršu karalis 15
Loktionov (Loktionovs), Aleksandr D. (1893—1941) — PSRS ģen. ltn. 755
Lonfelds, Andrejs (1876—1946) — Valsts kuģu pārvaldes priekšnieks 532, 534
Loventhal, Milton (1923) 732, 807, 808
Lozoraitis, Stasys (1898) — lietuvju diplomāts 655, 658, 664, 733
Lundin, Charles Leonard (1907) 594, 731, 800
Lūsis, Harijs (1897—dep. 1941) — pulkv. ltn. 259
Luters — pulkv. 107
Luts (Lutss), A. — igauņu pulkv. 629
Ļitvinovs — sk. Litvinov
Ļūļaks, Krišjānis (1883—1981) — pulkv. 181

M

Maasing (Māsings), Richard (1896—1976) — igauņu pulkv. 90, 629, 659, 698, 699, 708; 709, 720, 731, 732, 808
Machray, Robert (1857—1946) 729, 800
Maciuika, Benedict Vytenis (1927) — 622, 663, 800
Mac Pherson (Macfersons), Arthur (segvārds Farina) — britu izlūk. darb., diplomāts 683
Mader, Julius (1928) 731, 800
Madise, John (Johan) (1903—1977) — igauņu maj. 11, 661, 662, 808
Makela (Mekele), Jukka L. — somu pulkv., izlūk. darb. 11, 91, 808
Magnuss Labais (1024—1047) — Norvēģijas karalis (1035—47) , Dānijas karalis (1042—47) 347
Magone, Ērmanis (1899—1941) — PSRS latv. mil. darb. 717
Maisky (Maiskijs), Ivan N. (1884—1975) — PSRS diplomāts 717
Makovčuk (Makovčuks), N. — PSRS pulkv. 755
Malvess, Aleksandrs (1889—dep. 1941) — kapt. 430
Mamers — sk. Opik
Mancs, Reinhards (1894) 514
Mannerheim (Mannerheims), Carl Gustaf Emil (1867—1951) — somu māršāls, barons 641, 677, 678, 679, 680, 704, 727, 800
Mantnieks, Pēteris Rūdolfs (1895—1979) 471
Marayyamo (Marajamo), Mario — itaļu pulkv. 739
Marquart (Markvarts) (13. gs.) — vācu komtūrs 767
Marsh (Māršs), Frank Graham (1875—1957) — britu ģen. 650
Martinsons, Gustavs (1899—1945) — izlūk. darb. 451, 455
Martius (Martiuss), Georg (1884 — ?) — vācu diplomāts, Dr. 474, 486
Marvē, Haralds — kapt. 78
Māsings — sk. Maasing
Mateuss, Konstantīns (1895—dep. 1941) — pulkv. 187
Matusas, Jonas (1899—1962) 663, 800
Matuzelis, Visvaldis (1897—1967) — kapt. 90, 91, 588, 594, 808
Mednis, Edvins (1897—1967) — pulkv. ltn. 77
Mednītis — kapt. 135
Meibaums, T. 511
Meierovics, Gunārs (1920) 489
Meierovics, Zigfrīds Anna (1887—1925) — valstsvīrs 352, 683, 726, 806
Meija, Osvalds (1894) — pulkv. 200, 808
Meinerts, Kārlis (1891—dep. 1941) — tālbrauc. kapt. 430, 545, 551, 801
Meister (Meisters), Jūrg (1920) — red. 384, 387, 388, 662, 663, 729, 758, 768, 770, 801, 808
Meldups, A. 799
Meluķis (12. gs. beigās — 13. gs. sāk.) — letgaļu valdnieks 16
Menzie (Menzī), Stuart Graham — britu ģen. 683
Menžinskij (Menžinskijs), Vjačeslav R. (1874—1934) — PSRS izlūk. vad. 712
Mere, Valev (1893—dep.1941) — igauņu kapt. 635
Merkys (Merkis), Antanas (1887—1955) — lietuvju pulkv. 702
Meškauskas, Germantas Pranas (1903—1945) — lietuvju pulkv. 73
Meyer (Meijers), Gerhard (17. gs.) — lielgabalu lējējs 276
Mežiņš, Juris (1886—1937) — PSRS latv. mil. darb. 716
Mežroze, Ansis (1892—1941) — kapt. 379, 383, 388
Miezis, Augusts (1894—1938) — PSRS latv. mil. darb. 716
Miezītis, Teodors (1899) — kapt. 808
Mīlbergs, Gotfrīds (Skuju Frīdis) (1887—dep. 1941) — politiķis, red. 412, 416, 423, 424, 471
Miller, David Hunter (1875—1954) 384, 801
Misiņš, Augusts Ernests (1863—1940) — ģen. 66, 90, 94, 96, 141
Miške (Lācis, Lapa), Vladimirs (1895—1972) 799
Mitkiewicz—Žoltek (Mickēvič—Žolteks), Leon — poļu pulkv. 678
Mittenbergs, Edgars Jānis (1906—1975) — kapt. 11, 382, 385, 386, 387, 388, 808
Molčanov (Molčanovs) — PSRS izlūk. darb. 713
Molotov (Molotovs) (Skrjabin), Vjačeslav M. — PSRS valstsvīrs 722
Morgenšteins, Mārtiņš — kuģu būvētājs (1889—1929) 531, 539

Morozov (Morozovs), V. I. — PSRS ģen. maj. 755
Moyer, Daryl Blain — amer. pulkv., M.A. 11, 808
Mstislavs (12 gs.) — Novgorodas kaŗa vadonis 16
Mucenieks, Andrejs (1888) — pulkv. 72, 311
Mucenieks, Jūlijs (m. 1944) — kapt. 434
Müller—Lȍbnitz, Wilhelm 801
Munters, Vilhelms (1898—1967) — diplomāts 57, 59, 70, 72, 75, 375, 583, 584, 589, 654, 656, 658, 677, 698, 709, 719, 721, 722, 723, 732, 766

N

Namejs (Namesis, Nameise, Nameyte) (13. gs. otrā pusē) — Zemgaļes valdnieks (1279—81) 16
Napoleons Bonaparts (1769—1821) — ģen., Francijas imperātors (1804—1814/15) 348
Nātiņš, Harijs — kapt. 208
Natkus—Natkevičius, Ladas (Ladislovas) (1893—1945) — lietuvju ģen., diplomāts 662, 801
Neef, Hermann (1904) — Dr. 722
Newman, Edward William Polson (1887) 681, 728, 801
Nicholson (Nikolsons), Leslie Arthur (segvārds John Whitwell) — britu aģents 688, 806
Niedre, Jānis (1909) — rakstnieks 487, 801
Niezbrzycki(Ņiezbžickis), Jerzy (segvārds Riszard Wraga) — poļu izlūkošanas darb., kapt. 11, 72, 672, 808
Norem, Owen P. (1902) — ASV sūtnis Lietuvā 663
Nosworthy (Nosvortijs), F.P. — britu pulkv. 686
Nowarro, Heinz 801

O

Ȍpik (Epiks), Oskar (Mamers) (1895) — igauņu diplomāts 704, 722, 731
Ȍertzen, Karl Ludwig von (1876—1934) 801
Ȍsch (Ešs), Karl Nannert (1892) — somu ģen. 677, 678, 679, 680
Ȍsterman (Ēstermans), Hugo Viktor (1892) — somu ģen. 678, 680
Oliņš, Edvards Jānis (1901) — ltn. 85, 86
Oliņš, Pēteris (1890—1962) — diplomāts, vēsturnieks, Dr. 683, 684
Ommanney (Omenejs), Erasmus (1814—1904) — britu adm. 348
Orasmaa (Orasmā, agrāk Roska), Johannes (1890—dep.1940) — igauņu ģen. 636
Ordin—Naščokin (Ordin—Naščokins), Afanasij L. (1605?—1681) krievu diplomāts 197
Orle, Voldemārs (1889—1970) — kapt. 377, 388, 435, 455, 808
Osis, Roberts (1900—1972) — pulkv., mag. hist. 11, 59, 70, 90, 91, 134, 594, 656, 663, 808
Ošlejs, Pēteris (1886—1938) — PSRS latv. mil. darb. 716
Ozoliņš, Aleksandrs (1903—1974) — kapt. 451, 540, 683
Ozoliņš, Jānis (1883—1941) — mācītājs, aizsargu un policijas darb. 427, 452
Ozoliņš, Jānis — politiskās policijas priekšnieks 451
Ozoliņš, N. 550, 551
Ozoliņš, Jēkabs — PSRS kaŗa flotes virsnieks 716 (* tekstā priekšvārda kļūda)
Ozoliņš, Vladimirs (m. 1938) — PSRS latv. mil. darb. 716
Ozols, Antons (1878 — ?) — jurists 140
Ozols, Arturs (1890—1969) — inž. 351, 384, 385, 532, 808
Ozols (Ohsol, Hartmanis, Zars), Jānis (1878—1968) — Dr. 455
Ozols, Jānis (1887— ?) — pulkv. 461, 503
Ozols, Markus (1895—dep. 1941) — politiķis 472, 489, 512
Ozols, Mārtiņš (Augusts, Cinis, Kadiķis) (1879—1938) 488
Ozols, Voldemārs (1884—1949) — pulkv. 471, 474, 491, 587

P

Pacēvičs, Antons (1901—1941) 482
Paegle, Eduards 287, 511
Paiks (m. 1211) — latviešu kaŗavīrs 16
Pats (Petss), Konstantin (1874—1956) — igauņu valstsvīrs 58, 473, 628, 678, 708, 723
Panteļējevs, Apolons (1908) 518, 579, 801
Pappenheim (Papenheims), von 698
Pargiter (Pargiters) — britu kapt. 186
Parkē — sk. Parquet
Parks, E. Taylor — Dr. 808
Parming, Tȍnu (1941) — igauņu prof. Dr. 731, 807, 808

Parquet, Emanuel du (1869—1933) — franču pulkv. ltn. 384, 385, 801
Passow, Kurt 262, 662, 801
Paulockis, Arnolds (m. 1934) — pulkv. ltn. 254, 281
Pauzers (Skaida), Arnolds (1902—1938) 481
Pavlovska, Olga — lidotāja 518
Peltier, M. — franču kontradm. 801
Peniķis, Andrejs (15. gs. beigās — 16. gs. sāk.) — kurzemnieku kaŗaspēka daļas kom. 16, 39
Peniķis, Mārtiņš (1874—1964) — ģen. 63, 65, 90, 130, 133, 141, 190, 197, 221, 680, 682, 799, 801, 802
Pēteris I Lielais (1682—1725) — Krievijas cars (1689—1725) 348, 529
Pētersons, Ervins (1893) — pulkv. ltn. 72
Pētersons, Kārlis (1877—1926) 350
Petrevics, Andrejs (1883—1939) — politiķis 416
Petss — sk. Pāts
Pīčs, Rūdolfs (1889—1961) — pulkv. 54
Pieckenbrock (Pīkenbroks), Hans (1893—1959) — vācu ģen. 705, 709
Piip (Pīps), Ants (1884—dep. 1941) — igauņu valstsvīrs, prof. 678
Pilar (Pilars), Roman Aleksandrovič — baltvācu barons PSRS izlūk. dienestā 712
Pilsudski (Pilsudskis) (Ginet—Ginaitis), Józef (1867—1935) — poļu maršāls, valstsvīrs 173, 242, 641, 684
Pilsudskij (Pilsudskijs) — PSRS mil. darb. 349, 350
Pīps — sk. Piip
Piterskij, B. 799
Pitka, Johan (1872—dep. 1944) — igauņu adm. 634, 635
Pitkanen, Pekka — mag. oec. 808
Plan—Dubrovskis, Eduards (1890—dep. 1941) — kapt. 222, 474, 476
Plensners, Aleksandrs (1892) — pulkv. 9, 11, 76, 77, 141, 384, 698, 699, 701, 723, 730, 733, 707, 802, 808
Plesmanis, Jūlijs — pulkv. 571
Plēsums, Miķelis (1906—1978) — tālbrauc. kapt. 540
Plettenberg (Pletenbergs), Wolter von (1450?—1535) — Livonijas mestrs (1494—1535) 197
Plieg, Ernst Albrecht 729, 802
Plikše, Ferdinands (1896—dep. 1941) — pulkv. ltn. 200
Plūcis, Edgars (1891—dep. 1941) — pulkv. 252
Plūmanis, Kārlis (1892) — pulkv. 11, 125, 808
Pļavnieks, Pauls — kapt. 808
Počs, Kārlis 385, 594, 726, 727, 728, 729, 802
Poķomkins — sk. Potemkin
Pommers, Pēteris (1894—1957) — pulkv. 450
Porietis, A. 455
Porietis, Jānis (1886—1968) — žurnālists 89, 802
Porietis, Kārlis (1900—1975) — kapt. 74, 75, 89, 91, 802, 808
Potemkin (Poķomkins), Vladimir P. (1878—1946) — PSRS diplomāts 727, 802
Prajadhipok (1893—1941) — Siāmas karalis Rama VII (1925—35) 68, 193
Prande, Alberts (1893—1957) — mākslinieks 808
Prauls, Kārlis (1895—1940) — ģen. 134, 423, 433, 434, 435, 436, 437, 802
Priede, Jānis (1896—dep. 1941) 474
Priede, N. (ps.) 802
Priedītis, Ēriks (1925) 808
Priedītis, Jānis (1893—dep. 1941) — pulkv. ltn. 287, 288, 290
Priedītis, Kārlis (1896—1975) — pulkv. 200
Priedkalns, Ernests (1892) 471
Prikals (m. 1944) — vltn. 434
Protze (Proce) — vācu kapt. 706
Puksis, Jānis (1895—1959) — pulkv. 71, 223, 680
Puķe, Eižēns 593, 802, 808
Puķīts, Eduards Verners (1889) — kapt. 353, 354, 355
Pūliņš, A. — kapt. 430
Pūliņš, Nikolajs (1901—1979) — lidotājs 513, 514
Pullerits, Albert (1892) 661, 662, 802
Pulpe, Eduards (1886—1916) 511
Pumpurs, Augusts (1892—1962) — pulkv. 249
Pundzevičius, Stasys (1893) — lietuvju ģen. 725
Pupurs, Pēteris (1905—1942) — PSRS latv. mil. darb. 716
Pūre, Jēkabs 531
Puriņa, Hermīne (m. 1941) 767
Puriņš — vltn. 30, 802
Pušķelis, N. 287

R

Raab (Rābs), Antonius — vācu rūpnieks 517
Radziņš, Eižens 802
Radziņš, Jānis 622, 802
Radziņš, Pēteris (1880—1930) — ģen. 18, 63, 64, 66, 86, 107, 131, 141, 190, 296, 316, 362, 621, 623, 669, 675, 802
Radziwill (Radvilas) (Radzivili) — lietuviešu—poļu firsti 643
Raeder (Rēders), Erich (1876—1960) — vācu lieladm. 363, 691, 729
Rainis, Alberts 802
Ramats, Kārlis V. — pulkv. 66, 67, 78, 135, 141
Rasa (m. 1944) — vltn. 434
Raštikis, Stasys (1896) — lietuvju ģen. 60, 65, 67, 69, 90, 91, 92, 388, 435, 622, 641, 653, 657, 658, 659, 662, 663, 664, 702, 730, 803, 808
Raud, Vilibald (1903) 661, 803
Raudseps, Aleksandrs (1904) 808
Raudseps, Jegors (1862—1928) — kapt. 531
Rēbergs — pulkv. ltn. 246
Rēders — sk. Raeder
Reek (Rēks), Nikolai (1890—dep. 1940) — igauņu ģen. 629, 677, 698, 700, 708, 709, 710, 718, 720, 722, 731
Reille (Reile), Oscar (1896) — vācu pulkv. ltn. 706, 803
Reinhards, Pauls (1903) — lidotājs, inž., diplomāts 513
Reinholds, Andrejs Voldemārs (1903) — maj. 91, 92, 191, 803
Reklaitis, Mikas (1896) — lietuvju ģen. 11, 662, 808
Relander, J. — somu pulkv. 678
Remess — Veiss, Aleksandrs (1876—1939) — kapt. 351
Resings — sk. Rössing
Ribbentrop (Ribentrops), Joachim Ulrich Freiherr Willy von (1893—1946) — vācu diplomāts 702
Richters (Joass), Oskars (1898—1938) 422
Ridz—Smiglijs — sk. Rydz—Smigly
Ricks, Roberts (1906) — kapt. 11, 251, 385, 386, 387, 388, 808
Rimbert (Svētais Rimberts) — Hamburgas un Brēmenes abots (m. 888) 15, 347
Rimscha (Rimša), Hans von (1899) — prof. Dr. 663
Roboams (13. gs.) — latv. kaŗavīrs 16
Rode, Andrejs (1873—1931) — inž. 503
Rodgers, Hugh Irmon (1934) — prof. Dr. 732
Rössing (Resings), Horst (1891—1942) — vācu ģen. 703
Rohleder (Roleders) („Röhrif"), Joachim — vācu pulkv. ltn. 706
Rone (Ronis), Pauls (1891—1919) — kapt. 254, 255
Roos, Hans Otto 727, 733, 803
Rosenberg (Rozenbergs), Alfred (1893—1946) — vācu politiķis 484, 707
Rothfels, Hans (1891—1976) — prof. Dr. 730, 803
Rozenbergs — Rosenberg
Rozenbergs (Kūlijs), Kārlis (1911—1941) 482, 798
Rozenšteins, Hugo (1893—dep. 1941) — ģen. 59, 67, 68, 69, 70, 125, 132, 133, 134, 135, 142, 190, 208, 606, 656, 676, 688, 725, 799, 802
Rozentāls, Jānis (1899—dep. 1941) — pulkv. 117
Rubenis, Roberts (1917—1944) — ltn. 433, 434, 757
Rucels, Jānis (1901) — pulkv. ltn. 11, 307, 315, 316, 519, 803, 808
Ruciņš, Gvīdo 808
Rudevics, Ansis (1900—1974) — politiķis 89, 125, 315, 416, 435, 455, 505, 592, 593, 595, 803
Rudolph (Rūdolfs), Friedrich — vācu kapt. 705
Rudzis, Andrejs — kapt., Dr., red. (1905) 758
Rumpēters, Augusts (1899—1978) — senators 89, 803
Runka, Herberts 513, 514, 516
Rūsiņš (m. 1212) — letgaļu kaŗa vadonis 16
Rusteiķis, Aleksandrs (1892—1958) — filmu operātors 426
Ruškevics, Jēkabs Rūdolfs (1883—dep. 1941) — ģen. 54, 133, 242, 685, 686
Rutkis, Jānis (1907) 316, 551, 553, 593, 622, 803
Rutulis, Teodors (1893) — pulkv. ltn. 454
Rydz—Smigly (Ridzs—Smiglijs, arī Smiglijs—Ridzs), Edward (1886—1941) — poļu maršāls, valstsvīrs 18, 641

S

Saarsen (Sārsens), Willem (1891) — igauņu pulkv. 73, 89, 629, 659, 661, 662, 709, 718, 728, 730, 731, 758, 803
Sabanin, A. V. 790
Salnais, Voldemārs (1886—1948) — diplomāts 718
Saluste, A. — igauņu kapt. 661
Salza (Zalca), Hermann von (1885—1945) — Igaunijas adm., barons 371, 407, 635
Sams, Mārtiņš (1892—dep. 1941) 550, 803
Samsons, Vilis (1920) — vēsturnieks Dr. 435, 794, 799, 803
Samtiņš, Kārlis (1888 — ?) — inž. 514
Santpank (Santpanks), Johannes — igauņu kapt. 635
Sārsens — sk. Saarsen
Satorskis, Vladislavs (m. 1933) — tālbrauc. kapt. 535
Saulīte, Voldemārs (1893—1967) — pulkv. ltn. 585
Saunders, M. G. 731, 733, 803
Savčenko, Vasilijs I. (1923) 759, 794, 803
Savinov (Savinovs), P. — PSRS pulkv. 755
Schäffer (Šēfers) — vācu pulkv., Dr. 706
Schätzel (Szaetzell), Thadeusz — poļu izlūkošanas darb. 675
Schilling (Šilings) — vācu pulkv. ltn. 707
Svhniewind (Šnīvinds), Oto — vācu adm. 692
Schoeller (Šelers), Lothar (1881—1945) — baltvācu politiķis 85
Schott, Erwin 704, 730, 731, 803
Schram, Stuart R. (1924) 730, 731, 732, 803
Schwartz (Švarcs), Ernst (m. 1932) — vācu prof. 705
„Sebastjānis" („Onkulis") — baltvācu barons, britu aģents 688
Seglenieks, A. S. 590
Sēja, Jēkabs 90
Sēja, Ludvigs (1885—1962) — diplomāts 662, 722, 732
Seljamaa (Seljamā), Julius F. (1883—1936) — igauņu diplomāts 697
Selter (Selters), Karl (1898—1958) — igauņu diplomāts 656
Seraphim, Hans Gunther (1899) 758, 804
Seskis, Jānis (1877—dep. 1941) — diplomāts 387, 729, 804
Shipp (Šips), W. F. — amer. maj. 653, 739, 740
Sietiņsons, Albīns (1906—1974) — 11, 316, 518, 519, 808
Sihvo, Aaarne (1889—1963) — somu ģen. 678
Silabriedis, J. (ps., īstā vārdā Arvīds Rupeiks) 486, 487, 731, 804
Silarājs, Jēkabs (1898) 450
Silgailis, Artūrs (1895) — virspulkv. 11, 28, 30, 208, 262, 263, 302, 316, 416, 435, 455, 593, 594, 602, 622, 756, 759, 768, 769, 770, 804, 808
Sīlis, Teodors (1912) — izglītības darb. 486, 803, 808
Siljakovs, Kārlis 593, 804
Simonsons, Dāvīds (1859—1933) — ģen. 18, 21, 58, 62, 106, 133, 140, 186
Sīpols, Vilnis (1923) 91, 263, 314, 486, 487, 595, 663, 664, 726, 727, 729, 730, 731, 732, 733, 804
Skaistlauks (agrāk Šēnfelds), Voldemārs (1902—1972) — ģen. 117, 246, 262, 808
Skaubits, Kārlis (1889—1929) — aviācijas konstruktors, kapt. 299, 300, 511
Skrapce, Pēteris (1884—1950) — ģen. 133m 588
Skritulis, Roberts (1895—dep. 1941) — pulkv. ltn. 72
Skroderēns, Andrejs (1896—dep. 1941) — pulkv. 259, 592
Skujenieks, Marģers (1886—1941) — valstsvīrs 22, 84, 86, 477, 481, 513
Skujiņš, Jānis (1897—1941) — pulkv. 99, 200, 222, 804
Skurbe, Arvīds (1888—1972) — pulkv. 291
Slaucītājs, Leonīds (1899—1971) 385, 804
Sleževičius, Mykolas (1882—1939) — lietuvju politiķis 717, 732, 804
Sližys, Balys (1885—1957) — lietuvju pulkv. ltn. 686
Sluckij (Sluckijs), Arkadij Abram A. (1898—1938) — PSRS diplomāts, izlūkošanas darb. 712
Slusser, Robert M. 807
Smetona, Antanas (1874—1944) — lietuvju valstsvīrs, prof. Dr. 374, 473, 657, 722
Smiltnieks, Jānis (1876 — ?) — tālbrauc. kapt. 351, 354, 355
Sniķeris, Pēteris (1875—1945) — ģen. 133, 574
Snorri Sturluson (1179—1241) — islandiešu vēsturnieks 347
Snyder, Louis Leo (1907) 804

Sobennikov (Sobeņņikovs), P. R. — PSRS ģen. maj. 755
Soste, Kārlis Voldemārs (1886 — ?) — pulkv. Dr. 71, 134, 574
Spāde, Kārlis (1880 — ?) — rēderis 540
Spāde, Teodors (1891—1970) — adm. 134, 151, 349, 361, 371, 372, 373, 374, 382, 396, 407, 514, 540
Spandegs, Vilis (1890—dep. 1941) — ģen. 133, 200
Spekke, Arnolds (1887—1972) — diplomāts, Prof. Dr. 384, 804
Spreslis, Auseklis (1928) 727, 728
Sprincis, Alfreds (1909) — adm. vltn. 147, 808
Sproģis, Elmārs (1914) — kapt. 799, 808
Sproģis, Pauls (Freds Rebels) 540
Sprosti (15. gs. beigās — 16. gs. sāk.) — latv. karavīru dzimta 221
Staar, Richard Felix (1923) — amer. pulkv., prof. Dr. 11, 808
Stachiewicz (Stachievičs), Wacław Teofil (1894) — poļu ģen. 677
Stakle, Jānis (m. 1703) — kapt. 348
Stakle, Jānis (1895) — inž. red. 17, 455, 504, 505, 808
Stakle, Pēteris (1881—1944) — inž., Dr. 532
Staļins (Džugašvili), Josips V. (1879—1953) — PSRS diktators 24, 482, 483, 674, 703, 712, 713, 715, 724, 754, 755
Stamps, Thomas Dodson (1893) 727, 804
Staprans, Sergejs (1896—1951) — vltn. 86, 476, 477
Steiņer, Herbert 485
Stepanavičius, J. 807
Strautiņš (Citrons), Alberts (1896—1937) 477
Strazdiņš, A. 516
Strazdiņš, Arvīds (1899—1966) — kapt. 11, 416, 808
Strazdiņš, Kārlis L. (1890—1964) 488, 791, 804
Streipa, Jānis (m. 1941) — pulkv. 71
Strobl, Emil — austriešu maj. 804
Stučka (Stuchka, Veterāns), Pēteris (1865—1932) 477
Stuhlmann, Fr. 804
Stukelis, R. 287
Stulpiņš, Jānis (1893—dep. 1940) — pulkv. 200, 454
Stunda, Anna (1896) 808
Stūrāns 289
Stūre, Leonīds (1916—1941) — ltn. 383
Suchorukov (Suchorukovs) — PSRS brig. kom. 717
Sudkov (Sudkovs) — PSRS pulkv. 717
Sudmalis, Nikolajs (1896) — lidotājs, Latvijas Aerokluba priekšnieks 512
Sudrabs, Pēteris (1887—1976) — vlt. 796, 808
Sullivan, Charles Lewis (1932) — M.A. 11, 808
Sveins — sk. Sweyn
Svensson (Svensons), Antero (1892—1946) — somu pulkv. 678, 680
Svets — amer. pulkv. 672
Svords — sk. Sword
Sweyn Estridson (1020?—1074) — Dānijas karalis (1047—74) 347
Sworakowski, Witold S. (1903—1979) — poļu diplomāts, polit. zin. 808
Sword (Svords), A. E. R. — britu pulkv. 689
Szaetzel — sk. Schaetzel
Šabanjē — sk. Chabanier
Šabis (Schabbe) (13. gs.) — Zemgales dižceltīgais 16
Šarpī — sk. Charpy
Šecels — sk. Schaetzel
Šēfers — sk. Schäffer
Šēlers — sk. Schoeler
Šilde, Adolfs (1907) — mag. iur. 486, 487, 805, 808
Šilfs — Jaunzems (J. Segliņš, Jaunzems), Jānis (1891—1921) 478, 479
Šilings — sk. Schilling
Šimutis (Simutis), Anicetas (1904) — lietuvju diplomāts 662, 804
Šips — sk. Shipp
Škirpas, Kazys (1895) — lietuvju, pulkv. 698, 717, 732
Šķersbergs 479
Šķilters, Kārlis (1891—1938) 804
Šleiere, Dagnija (Bērziņa) (1919) — red., apgādniece, valodniece 808
Šleiters, Imants 516
Šmerliņš (17. gs.) — latv. virsnieks 198
Šmitmanis, D. 421
Šmits, Arnolds (1909—1978) — žurnālists 91
Šmits, Jānis (1904) — inž., kapt. 90, 585, 586, 594, 805
Šnīvinds — sk. Svhniewind
Šots — sk. Schott
Šteimanis, Josifs (1923) 487, 488, 552, 728, 805
Šteiners — sk. Steiner

Štelmachers, Jānis (1893—1940?) — 474
Štiglics, Roberts — izlūk. dienesta aģentūras vad. 451
Štrauss, Eduards (1894—dep. 1941) — pulkv. 246
Štroms (ps. Frīdrichs), Arvīds (1902—1938) 480
Šulcs, Alberts (m. 1936) — kapt. 543
Šūmans, Vilis (1887—1948) — diplomāts 680
Švābe, Arvēds (1888—1959) — prof. Dr. 207, 552, 726, 753, 798, 799, 805
Švābe, Lidija (Kronberga) (1918) 799
Švanks, Jānis (1897) — inž. 593, 805
Švāns, Voldemārs (1916) — inž. 148, 149, 314, 315, 519, 808
Švarcs — sk. Schwartz

T

Taremae, Heino — igauņu archīvists 808
Tarulis, Albert N. (1906—1964) — Dr. 730, 732, 758, 805
Taylor, John — Dr. 808
Tenisons — sk. Tõnisson
Tenteris, Kārlis (1899—dep. 1940) — pulkv. 71
Tepfers, Verners (1893—1958) — ģen. 55, 71, 133, 134
Terners — sk. Turner
Tērvands — sk. Tõrvand
Teteris, Olģerts 287, 511
Thetford, Owen 796
Thiele (Tīle), Fritz (1894—1944) 705
Tibal, André 729
Tiltiņš, A 805
Tiltiņš, (Tilton), Alfrēds (1897—1938) — pad. aģents 714
Tippelskirch (Tipelskirchs), Werner Freiherr von (1891) — vācu diplomāts 710
Tissot, Louis (1909) 594
Tõnisson, (Tenisons), Aleksander (1875—dep. 1941) — igauņu ģen. 680
Tõrvand (Tērvands), Johan (1883—dep. 1941) — igauņu ģen. 634
Tofer (Tofers), Karl (1885—1941) — igauņu diplomāts 725
Toledano, Ralph de 805
Tomass, Alfrēds (m. 1960) — maj. 305
Tomašauskas, Pranas (1875—1951) — lietuvju ģen. 696
Tomberg (Tombergs), Richard (1896) — igauņu ģen. 632
Tomsons, Arnolds Jūlijs (1895—dep. 1941) 733
Tomsons, Dāvids (1874—dep. 1941) 352
Tomsons, Eduards (1883 — ?) — pulkv. ltn. 287, 511
Tomsons, Ēriks (1903—1971) — kapt. 549
Tone, Augusts (1887—1949) — pulkv. 423
Tontegodes (15. gs. beigās — 16. gs. sāk.) — latv. karavīru dzimta 221 leģendārs kuršu karalis Tontegode (Tautegode — 7. gs. ?)
Torma (agrāk Schmidt),August Johannes (1895—1971) — igauņu diplomāts 662, 805
Torõkbaum (Torekbaums) — vācu aģents 655
Toynbee, Arnold Joseph (1889—1975) 805
Trēziņš, Kārlis (1897—1972) — maj. 314
Trilisser (Majer Abramovič), Mikhail A. (1883— ?) — PSRS drošības dienesta darb. 712
Trockij (Trockis), (Leo Bronstein), Lev (1879—1940) 478
Tuchačevskij (Tuchačevskis), Mikhail N. (1893—1937) — PSRS maršāls 717
Tupikov (Tupikovs), P. — PSRS pulkv. 755
Turner (Tērners), Sir Arthur Jervois (1878—1952) — britu ģen. 352, 650
Turons de la Šapels, Rišārs 221
Turovskis, Kārlis (1907—1941) — kapt. 383, 430

U

Uborevič (Uborevičs), Jeronim (1896—1937) — PSRS lietuvju mil. darb. 721
Ūdentiņš, Oto (1893) — Latvijas un PSRS ģen. 71, 754, 755
Uexkūll (Ikskils), Andtei von — vācu barons, aģents 708
Uijerts, Leonīds Indrikis (1909) — kapt. 11, 91, 125, 191, 208, 232, 262, 263, 316, 505, 593, 595, 607, 622, 808
Uijska, Robert I. 486, 593, 729, 805
Ulmanis, Kārlis (1877—1942) — valstsvīrs, prezidents (1936—40) 20, 26, 29, 50, 52, 54, 58, 59, 61, 63, 69, 70, 75, 85, 86, 87, 129, 140, 283, 376, 432, 433, 437, 467, 473, 474, 483, 568, 573, 588, 589, 590, 592, 610, 677, 722, 768
Ulpe, Pēteris (1892—dep. 1941) 86
Umiastowski, Roman (1893) 732, 805
Unams, Žanis Alfrēds (1902) 486, 795

Upe, Pēteris (ps., īstā vārdā Bernhard Lamey) 805
Upelnieks, Kristaps (m. 1944) — kapt. 433, 434, 471, 757
Upenieks, Vilis (1896) — pulkv. 200
Upītis, Jānis (1899—dep. 1941) — pulkv. 71, 72, 606
Urbahns, Ferdinand 808
Urickij (Urickijs), Semen P. (1889—1937) 713, 720
Ušakov, Vladimir B. 731, 805
Užāns, Pēteris (1890) — pulkv. 258

V

Vachtmeisters — sk. Wachtmeister
Vācietis (Vatsetis, Wahzeetis), Jukums (Joachim) (1897—1938) — latv. un PSRS pulkv., Sarkanarmijas pirmais virspavēlnieks 90, 100, 349, 716
Vācietis, Mārtiņš (1873—pēc 1944) — ģen. 61, 90, 134, 140, 243, 244, 298
Vaičeliūnas, Juozas (1908) 662, 806
Vaiders, Leons — vltn. 293
Vailijs — sk. Wiley
Valdemārs (Woldemar), Krišjānis (Christian) (1825—1891) 530
Valdmanis, Alfrēds (1908—1970) — tautsaimnieks, ministrs 57, 90, 249, 314, 316, 376, 388, 545, 546, 553, 581, 589, 590, 591, 593, 594, 595, 701, 808
Valeika, Alfrēds (1889—dep. 1941) — vltn. 288, 428
Valtars (m. 1944) — darbvedis 434
Valters (Walter), Miķelis (1874—1968) — jurists Dr., diplomāts 421
Valtin (īstā vārdā Richard Krebs), Jan (1904) 806
Valve, Vāinõ Lahja Richard (1895) — somu ģen. 680
Vanags, Aleksis L. — lidotājs, aviācijas vēsturnieks 808
Vanags, Andrejs — pulkv. ltn. 308
Vanags, Kārlis (1907) — mag. iur., publicists 758
Vares, August — igauņu kapt. 662, 808
Vargribis (12. gs. beigās — 13. gs. sāk.) — letgaļu valdnieks 16
Varma (Warma), Aleksander (1890—1970) — igauņu diplomāts 731, 806
Vasiļevičs, I. 797
Vašingtons — sk. Washington
Vaughan (Vons), Sir John Charles Tudor (1898—1929) — britu diplomāts 296, 297, 687, 738
Veckalniņš, Artūrs (1889—dep. 1941) — nacionālo partizānu vadonis 18 (* tekstā nepareizs priekšvārds)
Veckalniņš, K. 421
Veiczekers — sk. Weizsäcker
Veidners, Fricis 376, 534
Veidnieks (agrāk Veitmanis), Kornēlijs (1899—dep. 1940) — ministrs 453
Veimanis, Pauls (1894—dep. 1941) — pulkv. 247
Vekko (Veķis) (m. 1218) — latgaļu kaŗavīrs 16
Verheye, Pierre C. T. — amer. mil. vēsturnieks 808
Vesčuna—Jansone, Valija Valerija (1903) 173
Vesmanis, Frīdrichs (1875—1942) — diplomāts 687
Vētra (agrāk Blumbergs), Mariss (1901—1965) 486, 487, 806
Vēveris, Alfrēds (1892) — pulkv.ltn. 200, 487
Vēveris, Jānis J. — PSRS drošības dienesta ģen. 707
Vēveris, Miķelis (15. gs. beigās — 16. gs. sāk.) — latv. kaŗavīrs 197
Vidbergs, Sigismunds (1890—1970) 799
Vidzemnieks, Mārtiņš (1912) 388
Viestarts (Viesturs, Vesthardus, Vester) (12. gs. beigās — 13. gs. sāk.) — Zemgales valdnieks, aktīvs 1205—30 16, 767
Vietinghoff (Fītinghofs, Fītinghofs—Šēls), Richard von (m. 1964) — kapt. 361, 365, 366, 373
Viktors Emanuēls III (1869—1947) — Italijas karalis (1900—46) 173
Vilde, Konstantīns (1879 — ?) — žurnālists 416, 434
Vilhelms (1574—1640) — Kurzemes un Zemgales hercogs (1597—1611) 517
Vilips, Pēteris (1900—1983) — vltn. 253, 263, 808
Vilks, Alberts 518
Vilmas, Kārlis (m. 1919) — vltn. 450
Vinters — pulkv. 73, 676
Vipulis, Antons (1894—dep. 1941) — pulkv. 71
Virsaitis, Fricis (1882—1948) — ģen. 117, 724
Virza (Lieknis), Edvards (1883—1940) 725, 806
Vistiņi (19. gs. sāk.) — latgaļu kaŗavīru dzimta 17
Visvars, Alberts — lidotājs 316, 518, 519, 808

Vītola, Milda 808
Vītoliņš, Mārtiņš — vltn. 353
Vītols, Hugo — doc., Dr. iur. 731, 806
Vītols, Jānis (1877—1952) — pulkv. 86
Vītols, Rūdolfs 513
Vītols, Teodors (1888—1948) — inž. 517
Vittenbergs (Vitenbergs), Jānis (Žanis) (1897—1970) — pulkv. ltn. 11, 594, 607, 616, 622, 808
Viziņš, Kārlis (1908) 512
Voigt, J. Fr. 91
Volbergs, Teodors — kapt. 808
Voldemaras, Augustinas (1883—1946) — prof., politiķis 717
Volker, H. 316, 806
Vollmann (Folmans) — vācu slepenā dienesta darb. 705
Volšs — sk. Walsh
Vons — sk. Vaughan
Vorošilov (Vorošilovs), Klimentij E. (1881—1969) — PSRS maršāls 641, 720
Vrangel (Vrangels), Petr N. (1878—1928) — krievu ģen. 683
Vries (Frīss), Axel de (1892—1963) 656
Vseslavs (m. 1101) — Polockas kņazs 16
Vulfs — pulkv. 309

W

Wachtmeister af Johanniskus, Hans (1641—1714) — zviedru pulkv. 221
Wagner, Hans (1915) 593, 806
Walsh (Volšs), Stephen (1859—1938) — britu valstsvīrs 686
Walter, Eginhard (1908) 662, 806
Washington (Vašingtons), George (1732 — 1799) — ģen., ASV prezidents (1789—97) 58
Weizsäcker (Veiczekers), Freiherr Ernst Heinrich von (1882—1951) — vācu diplomāts, kapt. 699
Weyer, Bruno (m. 1952) — vācu kapt. 385, 386, 731, 806
Wheeler, Gerald Ewerett (1924) — amer. komodors, prof. Dr. 11
Wheeler—Bennett, John (1902—1975) 790, 808
Whitwell (Vitvels) (īstā vārdā Leslie Arthur Nicholson), John — britu izlūkošanas dienesta darb. 688, 729, 731, 806
Wiley (Vailijs), John Cooper (1893—1967) — amer. diplomāts 89, 808
Wise, David 728, 806
Wiskeman, Elisabeth (1892—1971) 729, 806
Wolin, Simon 807
Wollenberg, E. 807
Woodward, David (1909) 789
Wraga (Vraga, īstā vārdā Niezbrzycki), Richard (Ryszard) (m. 1968) — poļu slepenā dienesta darb., polit. zinātnieks 11, 72, 91, 672, 727, 808
Zacharov (Zacharovs) — PSRS maršāls 584
Zalca — sk. Salza
Zalcmanis, Jānis (1919) — vēsturnieks 388
Zalcmanis, Mārtiņš (1891—1966) 353, 355
Zālītis, Edgars (1908—1941) — kapt. 383, 388
Zālītis, Jānis (1874—1919) — valstsvīrs 17, 140, 570
Zālītis, Jānis (1897—dep. 1940) — pulkv. 423
Zaļums — polīt. pārvaldes darb. 482
Zandreiters (Karps, Vārpa, Kārpa), Eduards (1885—1938) 478, 480

Z

Zārdiņš, Rūdolfs 512, 513
Zariņš, kapt. 351
Zariņš, Aleksandrs (1894—1946) — kapt. 365, 808
Zariņš, Jānis V. — kapt. 362, 385, 386, 807
Zariņš (Zarine), Kārlis (Charles) (1879—1963) — diplomāts 433
Zavjalov (Zavjalovs) — PSRS pulkv. 73
Zēbergs, Jānis (1871—1927) — kapt. 531
Zēbergi— brāļi 531
Zeibots, Arvids (1894—1934) — PSRS izlūkošanas darb. 715
Zelmenis — ltn. 757
Zemgalis, Jānis A. — kapt., gleznotājs 808
Zemgals, Gustavs (1871—1939) — valstsvīrs 140, 366, 369
Zemitans, Ivans 287, 511
Zemitans, Jorģis (1873—1928) — pulkv. 18, 62, 102, 140, 222
Zichmanis 422
Ziediņš, Kārlis (1885—1919) — pad. mil. darb. 349, 351
Ziemelis, Sigurds (1927—1981) — vēsturnieks Dr. 487, 807

Ziemeļi — kaŗavīru dzimta Kurzemē 39
Zinghaus, Viktor 662
Ziplans, Ervins M. (1912) — vltn. 262, 808
Zirnītis, Arturs R. 753
Zīverts, Kārlis (1895—1970) — pulkv. ltn. 262, 263, 808
Zivtiņš, Jānis (1897—dep. 1941) — pulkv. 71
Zolts, Pauls (1880—1919) — kapt. 18
Zotov (Zotovs), Ivan S. (1905) — PSRS diplomāts 585, 724
Zutis—Zutte, Frīdrichs (m. 1959) — kapt. 288, 290
Zviedris—Johansons (17. gs.) — lidķermeņu konstruktors 511
Žagars, Ēriks (1935) 86, 91, 92, 125, 262, 388, 455, 553, 593, 594, 622, 758, 759, 807
Žanevāls — sk. Ganeval
Žīds, Jānis (1892—dep. 1941) — pulkv. 246, 247, 659
Žiglēvica, Elza (1898—1919) 173
Žiugžda, J. 790
Žukauskas, Juozas (1909) 807
Žukauskas, Silvestras (1860—1937) — lietuvju ģen. 641, 807

SATURA RĀDĪTĀJS

		Lpp.
Ievads		9
1. nodaļa	Bruņoto spēku nepieciešamība	13
2. nodaļa	Valsts aizsardzības organizācija	47
3. nodaļa	Kaŗaspēka daļu organizācija	111
4. nodaļa	Kaŗa skolas	183
5. nodaļa	Kājnieki	195
6. nodaļa	Jātnieki	219
7. nodaļa	Artilerija	237
8. nodaļa	Tehniskās vienības	277
9. nodaļa	Kaŗa flote	345
10. nodaļa	Robežsargu brigāde	409
11. nodaļa	Latvijas aizsargu organizācija	419
12. nodaļa	Valsts iekšējās drošības iestādes	447
13. nodaļa	Civīlās aizsardzības dienesti	459
14. nodaļa	Paramilitārās organizācijas	469
15. nodaļa	Satiksmes ceļi un satiksmes līdzekļi	495
16. nodaļa	Civīlā aviācija	509
17. nodaļa	Tirdzniecības flote	523
18. nodaļa	Bruņoto spēku apgādes problēmas	565
19. nodaļa	Kaŗa plāni	599
20. nodaļa	Baltijas valstu militārais potenciālis	625
21. nodaļa	Militārās attiecības ar citām valstīm	667
22. nodaļa	Baltijas valstu bruņotie spēki ārzemju novērotāju vērtējumā	735
23. nodaļa	Latvijas armijas bojā eja	747
24. nodaļa	Daži secinājumi	763
Summary	Military—Political Situation of Latvia and the Other Baltic States	771
	Avoti un literātūra	789
	Personu saraksts	809

Sia "S" un "S" 102208/5000

832

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

Konu eksemplar

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0309079870

93-4
7